This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

STANFORD UNIV
LIBRARIES
STACKS
OCT 8 9 1970

MONUMENTA HUNGARIAE HIST

Library
1925

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY: ÍRÓK.

HUSZONKILENCZEDIK KÖTET.

SZÁMOSKÖZI TÖRTÉNETI MUNKÁL III.

Ára 1 frt 50 kr.

BUDAPEST, 1877.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

IRÓK.

HUSZONKILENCZEDIK KÖTET.

BUDAPEST, 1877.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia épületében.)

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI

1566—1603.

AZ ERDÉLYI FEJEDELMEK BIRTOKÁBAN VOLT EREDETI PÉLDÁNYRÓL

KIADTA

SZILÁGYI SÁNDOR

A M. TUD. AKAD. R. T.

HARMADIK KÖTET.

1603.

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

IRÓK.

HUSZONKILENCZEDIK KÖTET.

BUDAPEST, 1877.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia épületében.)

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI

1566—1603.

AZ ERDÉLYI FEJEDELMEK BIRTOKÁBAN VOLT EREDETI PÉLDÁNYRÓL

KIADTA

SZILÁGYI SÁNDOR

A M. TUD. AKAD. R. T.

HARMADIK KÖTET.

1603.

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

DB932
M64
v.29

Budapest, 1877. Nyomatott az A t h e n a e u m r. társ. nyomdájában.

SZAMOSKÖZI ISTVÁN
TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI.

HARMADIK KÖTET.

(1603).

HEBDOMADIS VI.

LIBER I.

Machinabatur iam fortuna longe crudelius nefas, quale uix unquam antea machinata Transiluaniae fuerat. Nam licet cladibus alijs super alias cumulatis, ne respirandj quidem a tot malis facultatem, his aliquot annis illi indulserit; hoc tamen quod nunc dicemus, initio horrendum, medio atrox, fine quam funestissimum fuit. Atque utinam illi non ultimum rerum humanarum fuerit. Sicut autem inflictis uulneribus cum nondum obducta cicatrice alia super alia ingeruntur, una tandem pernicie totum corpus licet Atlanteum prosternitur: et sicut in ingentibus moenibus, dum tormentorum jctibus dilapidantur, nunc haec, nunc illa pars uitium facit; nunc anguli, nunc latera eoque tandem labes euadit, ut una uasta clade omnia procumbant: ita sane dum Transiluania continentibus cladibus illatis exarmatur, et nondum sanatis alijs uulneribus, hîc poplites eius, hic brachia eneruantur, nunc si unquam alias iugulum illi uitaliaque ita pernicialis morbus petiuit, adeoque afflixit, ut animam agentj similem, exossemque, atque exsanguem illam ad extremum halitum efflandum reliquerit, conclamataque curatjo deseruerit. Cui utinam aliqua in fatis medicina supersit. Si quidem uelutj desperati morbi

non tam a medicamentis, quam a natura senantur, si modo sanantur: ita sane iam plane huic deploratae, nisi manum archiater caelestis adhibuerit, uix ullam sperare salutem rediujuam poterit. Sed nunc ad rerum seriem recurrat oratjo *)

Moses profugus in Transiluaniam a germanico dominio vindicandam contendit.

Igitur Moses, quem post res perditas ad Turcas transfugisse memorauiumus, dum patriam a Germanica dominatione uindicare contendit, non poterit aliter pro patria perire, quin una rempublicam perderet. Quocirca dum ingens patriae seruandae studium illum stimulat, major omnibus fati uis inexorabilis ad suum prouinciaeque interitum traxit eum, eo omnino tempore, cum tuta omnia a uicino hoste esse putarentur, ac ne suspicio quidem furtiuae expeditionis audjtione acciperetur, quae illum pariter ac patriam in exitium dedit. Belli prima tempestas ad Caran-Sebesum detonuit. Ante vero quam malj caput attingamus, principia quaedam et causas malorum incitatrices paucis expediemus.

Primum omnium, uaria, ut in civili malo, transfugia provinciae statum turbarunt quae insequentes clades tempestiue ad exitium maturarunt. Nam Moses iam extorris iam Turcarum assecla non satis ducens aperta manifestaque ui, Germanum in Transiluania inpotenter dominantem bello oppugnatum uenire, subornatis insuper refugis, per nuncios, perque litteras occulte prouinciales, quos non satis aequis oculis Germanum in prouinciae uiscere haerentem, potius quam agitantem uidere sciebat, ad defectionem sollicitare,

Moses Transiluanos per internuntios ad defectionem a Germanis sollicitat.

*) *Ide a codex aljára a következö, Bethlen F. kezével irt jegyzet tartozik*: az 1602. esztendöről irt könyvnek az végiben van ennek az 1603. az kezdeti, oda recurrálj ez feljül megirt praefatio után. — L. Bethlen

in partes trahere, omnibusque modis ad nouas res tentandas urgere non desistebat. Ex quibus Michaël quidem Tholdalagius, qui nuper Mosis perfugio, in Turciam comitem se addiderat, iussu Bastae captus custodiaeque traditus, ac nonnisi grauissimis datis uadibus libertati restitutus est, quod clandestini tabellarij officium ad Georgium Barbelium, aliosque item functus fuisset. Nec defuerunt alij quoque, quos intolerabilis Germanorum tyrannis adeo affecerat, ut relictis bonis omnibus, et amplissimis latefundijs, ac possessionibus, in Turciam profugere, et perpetuo extorres esse maluerint, quam Germanorum insolentiam diutius perpetj.

Albertus Magnus patria Pesthius ad Mosem transfuga.

Erat Albertus nouminus ad animi quam corporis gladiatoria formitate cognomen Magni adeptus, uir usu militari et nobilitate ad omnes notus, qui quamuis post uictum apud Albam Mosem et uenjam rebellionis, et bonorum omnium restitutionem a Basta adeptus esset, uix tamen sibi persuadere poterat, praeteritorum facinorum memoria sibi gratiae locum futurum. Maxime autem illum conscientia caedis duorum Gengarum Italorum fratrum Simonis et Fabij agitabat, quos superiore anno durante inter Bastam et Sigismundum bello, in Castello Vintz cum Gregorio Cyzare, viro nobilissimo et popularium patriaeque amantissimo, in societatem patrandae caedis adscito, iure hostili interfecerant: claros homines, ac Sigismundo Principi aeque ac Bastae ob singularem uirtutis et prudentiae opinionem inprimis caros et acceptos. Quamuis autem a Basta simulatione haec omnia premerentur, ac nihil Alberto jmminere periculi uideretur; tamen non leuiter conscientia Albertum urgebat, ancipitemque trahebat semper dubitandum,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK KIADÁSAI.

tam suspicari. Nudam omni praesidio prouinciam inopinato bello nunc omnino aggrediendam esse. Nec deerant alij quoque qui spem eius multa auxilij pollicitatione uentilarent, Moldauorum et Polonorum apud Turcam legati, qui aequo animo Germanum in Transiluania dominantem ferre non poterant. Proinde consilia struere, Mosem spe inflare, urgere, neue oportunitatem ingrediendi mora corrumperet, sollicitare. Erat consiliorum Mosis transfugijque particeps Sigefridus Ribis, ortu Germanus, majorum nobilitate et suapte uirtute notus, et si ingenium spectes tam exsors uitiorum, quam uirtutum consors, qui ab hinc triennio cum Basta una cum Michaële vajuoda in Transiluaniam bello immineret, Nouum castrum, quod ad Samum fluuium est, cuius praefecturam a Basta acceperat, certis conditionibus iustisque de causis Sigismundo Principi tradiderat, fidemque ab inportuna Germanorum hostilitate, ad Sigismundum transtulerat, uir magnis summisque praefecturis, ac muneribus ob ingenij summam dexteritatem accomodus. Hunc Moses ad Mehemedem ejus anni zerdarem (nam Hassoni ob infeliciter gestam superiore anno in Ungaria rem, eam potestatem tyrannus abrogauerat) identidem mittebat, auxilia rogabat, temporique opportunitatem inculcauat. Sed maxime Bectam passam Temesuariensem Transiluaniae gnarum, nec ignarum ingenij Transiluanorum, ad eandem secum expeditionem summo studio et contentione sollicitabat; utque omnia rite fierent, Nicolaum quoque Cornis, affinem suum, quem una secum Moses in transfugium rapuerat ad Keraium Tatarorum Hanem in Tatarjam usque legauerat, cui magnis praemijs et pollicitationibus persuasit ut uires sibi ad tantam belli molem commo-

Sigefridus Ribis Mosem secutus

daret, quod idem et ab Imperatore Turcarum et Mehmede zerdare assiduis iussis Tataro fuerat iniunctum.

Competitor Mosis Kara Turca

Erat Mosis competitor apud Turcarum Imperatorem quidam Kara Jazicy, qui uulgo nigri scribae nomen ferebat, uir Turca id temporis celebris: quippe qui ingentibus Turcarum copijs, non magna collecticiorum manu dexterrime se antea obiecerat multisque cladibus Turcarum regiones affecerat.*) Is post diuturnas inimicitjas gratiam apud Mehemedem Imperatorem concilians, eius fidej et clientelae et gratiae se submiserat. Utque uicissim tyrannus fidem illius arctiore sibj uinculo obstringeret, rebellionisque iterandae omnem occasionem praecideret, ex Asia, ubi ille eos motus excitauerat, in Europam transferre, prouinciam aliquam illi assignare constituerat, ubi et uirtutis suae experimentum edere, et dignitatis amplificandae materiam habere, et amissae patriae desiderium aequiore animo ferre posset. Proinde cum fama esset Jazicium in Transiluania praeripienda Mosis competitorem apud imperatorem gerere: non temere Moses in tam turbulento prouinciae statu racionem eius habiturum Caesarem uerebatur. Eo itaque ad rem aggrediendum censebat maturius, ne ille se contante, diemque prolatante Transiluaniam ab Imperatore im-

*) E sorokat Bethlen Gábor lehuzta s oldaljegyzetbe ezt irta: *non est verum*; mire Bethlen Farkas a lap alján ezt jegyzi meg: *az Bethlen Gábor kezeirása maydé az maryón az, hogy: non est verum, ez könyvet ö corrigálta, maga forogván az dolgokban akkor benne.* A következő sorok a kikezdés végéig, szintén át vannak huzva a codexben Bethlen G. kezétől.

petraret, atque inuolaret. Unde si Moses excluderetur, repulsamque in petitione pateretur, uix unquam amplius ad eam recuperandam animum adijcere posset, et prouinciae certum inde immineret exitium.

Eoque tandem cocta consilia euaserunt. ut primo statim uere, ubi se tempus aperuit, magnis Turcarum, Thracum, sed potissimum Tatarorum auxilijs Moses accinctus expeditionem in Transiluaniam susceperet. Ade- Moses cum Becta Transiluaniam adoritur.
rat illi solus ex omnibus passis Bechtas. origine Illyricus, sed neque linguae Ungaricae ignarus, quam in uinculis, dum apud Franciscum Nadasdium in Vngaria degit, familiarem sibi usu fecerat. Nec deerat illi in agendo industria, in faciendo promptitudo, in deliberando consilium, in destinata exequendo celeritas, et prout animum intendisset aut in malis pronus, aut in rectis industrius. His in hunc modum constitutis nihil amplius Moses expectandum ratus, inauspicatò motis ancillibus ac frustra admonito Marte ut uigilaret, aleam bellj iecit. Utque ex nec opinato omnia gereret, atque animos finitimorum aduentu suo percelleret, non proximum oppidum Lugos petit, quod rationem loci secutus obuium illi occurrebat, sed Caran-Sebesum triginta millibus passuum inde introrsus remotum belli initium facit. Qui locus licet non inuitauerit Mosem, excepit tamen, auide an inuitus, non satis promptum habeo Caran-Sebesum deditione recipit
dicere. Bina tormenta sarraco uehentia, quae ad dilapidandos muros usui fore putarat, Temesuaro secum eduxerat Moses, sed et ipsa ab occupato Caran-Sebeso reuehenda curauerat, leuioris rem momenti fore existimans expugnandi prouinciam, quam ut tormentis sibi opus sit ad moenia deijcienda. Est Caran-Sebesum ciuitas exigua quinque fere stadiorum ambitu Caransebesum ciuitas describitur.
in orbem quadantenus uergente, medio ad Ferream

Portam. et Danubium interuallo. estque in ditione magis quam parte Transiluaniae, sita est enim extra Carpaticos montes, quibus uelut insularj forma Transiluania cingitur. Murum habet antiqui operis, nec firmum aduersus ualentem hostem, nec speciosum ad aspectum, ac neque ad propulsandam impressionem propugnaculis munitum. Indigenas Valachos habet, sed honestate, et cultu, et industria quaerendi habendique nitidiores splendidiusque paganis alijs habitantes. Potior ciuium pars ex ingenuis patricijsque constat, et qui maiorum stemmate clarent, natalibusque restitutj in ordinem nobilitatis sunt allectj. Et hi se ad Vngaros progenitores olim referunt, quod et alibi retulimus.

Paulus Kereztesy praecursor Mosis.

Jam Moses antequam Caran-Sebeso totum agmen suorum admoueret, Paulum Keresztesium fidum ac inpigrum aliquot cohortium ductorem, cum quingentis Tataris et paucis Vngaris praemittit, qui Caran-Sebesinates partim minis, partim terroribus percelleret et ad deditionem, quibuscunque posset modis adigeret. Nullis alijs praesidijs Basta, quam ciuium incolarumque armis locum muniuerat. Erant enim Germanj exterique alij milites, qui Bastae merebant, ob ingentem prouinciae aegestatem annonaeque ad summam infrequentiam redacti, ita ut non suppeteret firmiora loca praesidijs munire. Ante vero, quam Keresztesius Caran-Sebesum duceret, clandestinis nuncijs ex oppidanis nonnullos ancipites nutabundosque fecerat, sperans fore, ut appropinquanti sibi, nulla interiecta mora deditionem facerent. Nec spe sua falsus est Keresztesius. Vbj enim propius duxit, Georgius Vajda, praetor urbanus, Franciscus Crispus, Simon Lazko et Nicolaus Totus, nobiles

domi suae homines, prjmi desciscunt, tacitaque conspiratione ceteram nobilitatem in partes trahere contendunt. Erant enim isti Germanico nominj uehementer infensi. Repugnant, quam possunt obnixe, Stephanus Vajda, quatuor item Nicolaj, Kaztrucius, Gerlistaeus, Theodoricus, et Josika, huiusque frater cognatus Franciscus, item Daniel Kun, totaque adeo plebs oppidana. Et iam intestina dissensio, malum ad euertendas non solum urbes, sed et imperiorum molem accommodum, ita gliscebat ut majus a se ipsis, quam ab hoste uideretur imminere periculum. Verum Paulus ubi multa malorum denunciatione, si repugnarent, clementiae, si parerent, pollicitatione oppidanis indesinenter incumberet, eo tandem rem deduxit, ut factiosi nihil conscijs cacteris, se in Mosis potestate futuros promitterent, creduli eodem fortunae tenore omnem deinceps partem Transiluaniae Mosi fasces submissuram. Deditionem praecipitarunt uaria, ut in inprouisis casibus contingit, incommoda. Nam et ciuitas abiegnis inbricibus tecta, incendio, si quod ab hoste tentaretur, supra modum erat obnoxia; et suburbijs, quae late ciuitati circumfunduntur, ne ad extremam uastitatem redigerentur, flammaque exscinderentur, caueri uolebant, nullaque facultas, quae ad propugnandum usuj esset, non milites, non tormenta, non alia tutandorum moenium adminicula aduersus tantum hostem aderant. Parando itaque et obsequendo praepotentis hostis gratiam aucuparj, quam reluctando uim experirj, satius esse ducebant. Itaque non omnium, sed consensu partium deditur ciuitas, non leue Mosi in limine suae expeditionis ad famam uictoriae promouendam adminiculum.

Caransebesum deditur.

Moses nullo istlic relicto praesidio, confisus oppidanorum tenaci ad fidem animo Lugasum reducjt, non absurde arbitratus, nihil sibj hostile a tergo relinquendum esse, si optatos in destinato progressus facere uelit, praesertim autem si haec duo oppida, ueluti prouinciae claustra aperiret, in potestatemque redigeret. Nam Lippam majoris oppidum momenti, et Germanicis praesidijs munitam, ad lacuam 30 millibus passuum reliquerat. Praeerat Castello Lugaso cum praesidio Petrus Huszár (nam oppidum nullo muro cinctum cuilibet injuriae patebat) nouus quidem homo, sed uirtute sua post multa militiae exercitamenta primis poene ordinibus insertus. Dum aetas uiguit, apud Pannonias militari laude satis floruit. Postea Papae (arcis nomen est) alijsque locis Vngariae, diu praefecturam gessit, ordines duxit, cursu honorum inoffenso uiguit. Senior Sigismundo Principe inuitante in Transiluania licet laudabilem operam militiae nauauerit, non tamen fama meljore quam foris, nec fortuna: uariatio temporum et statum provinciae, et illius identidem immutauit. Ac tamquam planta uetula in uernaculo solo incolumis uiget, in adoptiuum translata flaccet; sic ille uigorem animi et corporis cum incremento domi, peregre cum detrimento sustinuit, ijsdem una cum prouincia iactatus tem, estatibus. Nec tam suo uitio, quam hominum uario mobilique ingenio, uincula, carceres, fugam, exilium passus. Jam Moses inter Lugosum et Caransebesum haerens, Georgium Giuracam, et Stephanum Somogium nobiles ciues e Caran-Sebeso atque dignitate praeualentes praemisit, qui Lugasij occupandi negocium urgerent. Et antea occulte nonnullos Moses in partes traxerat, qui secundum Huzarem, officia administrationis in militia, juxta

oppidanisque munijs obibant, Thraces et Valachos mobilis homines ingenij et ad quamlibet auram uenali fide, commodis suis uelificantes. Cum his Giuraca et Somogius collocuti, ita eorum fidem ad Mosem flexerunt ut nullam remoram in dedendo oppido se Mosi iniecturos pollicerentur. Haec dum aguntur interea Moses et Bectas Passa, qui Turcarum binas non amplius cohortes ductabat, ad duo milliaria Transiluana à Lugoso consederant. Huszár castello praefectus cum dena tantum, aut duodena suorum manu praesidio se incluserat, frustra oppidanos ciues et milites stipendia merentes in castellum tutandum obnixis praecibus accersens. Erat oppidum castello adhaerens, uallari tantum munimento eoque infirmo circumscriptum, ubi oppidanorum militumque contubernja degebant. Ad eos ubi ex compacto Albertus Magnus et Ali Cianus a Mose missi affuerunt, protinus nulla interjecta mora amice se se consalutantes, ac dextras inter se mutuo iungentes oppido immittuntur, ac coniunctis operis et consilijs ad castellum in potestatem redigendum se accingunt. Enimuero si Moses uim tentasset, castellumque praesidio munitum oppugnare adortus esset, haud cujquam dubium esse potest, quin uanus et irritus euentus omnes eius conatus ludificatus esset, nisi rebus turbatis extremum malum, intestina seditio totam rem comminuisset. Nam Moses nullis omnino impedimentorum tormentorumque apparatibus in tam arduam cruentamque expeditionem descenderat, siue quod facultas uehendi et copia aegre suppeteret, siue consilio neglexerit, speraueritque fore, ut campestri praelio uictum Bastâm facile prouincia fugaret, omnesque deinc munitiones sine coede et sanguine in potestatem redigeret. Quibus ita constitutis, Georgius

Mosi ad victoriam omnia in principio prona

Giuraca et Stephanus Somogius Caran-Sebesinates, oppidanique Lugasini castellum dedi Mosi postulant, seuera malorum denunciatione, ac ne a conuitijs quidem et maledictis temperantes: ni pareant, sciant se omnia quae uicti solent, passuros. Huzar feroci ac constanti uir ingenio negat se, nisi cum uita praefecturam castelli ulli hosti traditurum. Dum ita ultro citroque ad moenia rixantur, Albertus Magnus bene potus de repente cum suis, oppidanisque militibus audacter murum adoritur, januam portae adhaerentem inuadit, auersa parte castelli murum admotis scalis alij superant: Albertus cum suis portam assulatim perfringit ac irrumpit, Petrum Huzarem multum reluctantem, ac praelium cientem capiunt, ac uinciunt. Georgium a S. Nicolao in ipso portarum uestibulo, quibus ab Huzare praefectus erat, interficiunt, nonnullos sauciant. Ac Petrum uinctum et spoliatum eadem die ad Mosem in castra educunt, quae in Campo Gausdia vocato erant posita. Hic Moses ne uideretur ab animi inpotentia magis, quam ab humanitate uictus, inuidiae uitandae causa ad Bectam passam Petrum mittit, ac renunciat, petitque nequid grauius in illum statuat, quoad eius fieri potest, uitam illi incolumem conseruet. Passa mentem Moisis liquide assecutus, enixe id quod Moses uolebat dedit operam: cupiebant enim uterque viri fortis et Ungari, et iam aetatis prouectae vitam conseruare. Sed plus potuit Tatarum tumultus. Hi enim cum fremitu magno et indignatione ad Bectae passae tentorium aduolantes comminantur, se a signis protinus dilapsuros, militiam deserturos, retrocessim ituros, ni protinus Huzarem ad caedem dedat. Ita enim sibi in morem esse, auspicataeque in futurum uictoriae, felicisque belli euentus

Lugas castellum capitur.

omen fore, si primum hunc uirum militarem et destinato ipsis a Deo obiectum in ipso felicis expeditionis exordio dijs manibus initialem hostiam sacrarent, atque deuouerent. Moses et Bectas multum intercedentes, multaque polliciti Tataribus, ne in talis uiri caedem praecipites ruerent, nihil effecerunt. Proinde cum tumultum magis ac magis gliscere, ac per contubernia et agmen Tatarum serpere, ac nullam facultatem subtrahendj Huzarem ab illorum incursu uident, dolentes et inuiti Huzarem illis se reddituros pollicentur. Ita frequentes Tatares tabernaculum passae inuadunt, ac extracto Huzari iugulum praeter uestibulum uno aut altero jctu contrucidant. Merza begh ductor turmarum Tatarianarum ueluti feralis popa succintis uestibus, strictoque gladio religioni satisfacturus, Petrum piacularem eorum fortunae victimam felici victoriae ac fortunae mactauit, et quod felix faustumque esset, rapto e caesi iuguli saliente cruore, dimidia volâ pro omnibus et coram omnibus commilitonibus suis in vestigio ebibit. Trunco capiti pellis direpta ac stramine differta, ac Mehemedem passam auspicatae victoriae documentum missa. Tatari qui uacuum caput cana propexaque barba atque capillitio horridum detulit, centum aurei nummi euangelia dati sunt.

Petrus Huzár trucidatur.

At Basta, qui tota ea bruma componendis prouinciae rebus Albae hybernauerat, appetente uere omnino ad VIII. Idus Martias Kolosuarum se recepit, simul atque Mosianae expeditionis nidorem naribus hausit. Eo autem praetextu locum mutare uoluerat, tum ut ciuitatem Albensem commeatus non satis instructam, et aliarum rerum poenuria pressam absentia sua releuaret, tum ut si Moses quoquomodo Transyluaniae infestus esse pergeret, consiliumque eius in-

Basta Albâ Colosuarum se recipit.

uadendae caperet, e propinquiore loco ex omnibus Vngariae partibus ad praedones uoluntarios in signa uocandos, copiasque conflandos spatium temporis, opportunitatemque haberet. Nam quo prouincia ab illorum intemperie aliquantulum respiraret, uagum per se et praedabundum militem in omnes Vngariae partes ut diximus effuderat: Vallonum Germanorumque quantamcunque manum dispersim penes se habebat, sed quorum etiam bonam partem in praesidia arcesque disposuerat. Quia autem contra fortuitos repentinosque casus nunquam satis cauta humana industria esse potest; Basta quoque dum quieti prouincialium consulit, praedabundum militem peregre diuellit, Transiluaniam poene nudam praesidijs destituit. Dum Basta Colosuari eminus Mosianae expeditionis cursum anxie contemplatur, quo securos ab hac parte suos ac prouinciales simulet, negocium in ocium uertens, poene quotidie dum ferjandi uoluntas esset, pila ampullata quam follem uocant ac brachiorum beneficio alternis iactatur, in theatro fori iuuentutem ludere permittebat; ipse pro aedibus publice sedens, lusum per oblectamentum spectabat; mirantes plerique hominis siue incuriam siue socordiam, quod in tanto imminentis belli strepitu poene in auribus sonante lusibus indulgendum putaret. Quo nomine postea ab iniquis non oblique uellicatus est: eum lusu Transyluaniam reliquisse, sine sudore et sanguine eandem recepisse.

Gabriel Bethlen in Transiluaniam penetrat.

Caeterum Moses, ne spes eius ad irritum caderet urgendam rerum opportunitatem arbitratus, ex Lugoso et Sebcso Gabrielem Bethlen praemittit, qui cum mille Tataribus, ducentis non amplius Unga-

ris *) Ferream Portam (Carpatici saltus fauces sunt, ardui confragosique aditus) superat, atque in interiora Transiluaniae penetrat, ut hoc modo terrorem prae se agens, primo inopinatoque inpetu pauorem prouincialibus incutjat, ac sicubi aliquam Bastanorum manum extra praesidia munitionesque inueniret, conserto praeljo dissiparet. Gabriel Bethlen transcensis Ferreis Portis, cum aduentus sui famam celeritate ubique praeuertisset, ad Sargetiam fluuium ducit, quo trajecto, tum demum copias in ordinem cuneatum digerit, ipse aciem cum ducentis**) quos diximus Ungaris, facit; quingentos hinc, totidemque Tataros illinc pone se constituit, ut ita demum ipse Moses proxime Gabrielem in Transiluaniam hoc modo arietantem toto cum exercitu subsequeretur. Sequebantur Gabrielem praecipui nominis agminum ductores Paulus Keresztesi,***) et quem diximus Albertus Magnus, aliique plures.

Quae dum fiunt, interea ex omnibus Transyluaniae finibus, qui adhuc in fide perseuerabant, frequentibus litteris et nuncijs ad primores militiae Germanicae, quos capitaneos vocant, missis, identidem praefecti finitimorum praesidiorum Ungari inculcabant, ad rem aduigilarent, praesidia instruerent, copias pararent: Mosem prouinciae finibus imminere, opinioneque omnium citius in intima penetraturum. Sed enimuero tanta in illis fuit animi securitas, tanta secordia, ut nec illis fidem facere, nec sibi persuadere possent, Mosem tam alieno, nondum aperti ueris tempore in tanta rerum omnium

Germanorum ducum in cauendis hostibus oscitantia.

*) A ritkán szedettek le vannak huzva a codexben Bethlen Gábor kezével, ki ezt irá föléjök: *centum et* . . . (a többi olvashatatlan).

**) Kijavitva Bethlen Gábor kezével: 120.

***) Lehuzva.

penurja. pabulique et annonae inopia, quicquam molirj audere, ad nouasque res tentandas animum erigere posse. Nec dum enim penitus iuga montium densis niuibus accumulata, ut in ijs locis, decreuerant et ipsa itinera hyberno gelu, confragosisque scrupis horrentja, expediendi belli compendja omnia interclusisse videbantur. Vix singulares viatores, difficiles calles et brumae rigentis iter superare poterant. Et iam antequam Moses moueret, Petrus quoque Huzar nondum interfectus, per Georgium Zolatium nobilem virum. et Henricus Dauallus comes Dampierranus, magnae virtutis et illustris familiae vir, Lippae cum praesidio praefectus, alijque item, quibus finitimi illi motus exploratorum nunciorumque opera minime obscuri erant, ad Bastam Colosuari tunc agentem, assiduis litteris renunciabant Mosem rerum plurimum satagere, ac propediem infestis armis aut fines, aut ipsam prouinciam adorturum. Quod etsi Basta futurum sane rebatur, tamen necessitati parere coactus, famam consulto caelabat dissimulabatque, ne ullam materiam ad res nouandas prouincialibus subministraret, quos suspicabatur ad primos quosque motus, aures cum animis in tempore arrecturos. Interim tamen summa ac singulari sollicitudine, quam intra se premere consueuerat, per litteras, perque nuncios, tum ad proregem Cassouiensem Ferdinandum Gonzagam, tum ad Rodolphum Imperatorem urgere non desistebat, ipsa celeritate ocyus, milites, pecuniam, aliaque, quae prouinciae tutandae essent, compararent,

Rudolfi caesaris in tutanda prouincia negligentia.

mitterent; fore enim nec morae multum interiectum iri, ut Transiluaniae per Mosem ingens labes inferretur, cuius lacunam, ni principio obstaretur, multum operae foret ad extremum implere, et proxime cum

caesarei legati. Nicolaus Burghaus et Joannes Molar. quos diximus, ad explorandum magis, quam constituendum prouinciae statum aduenissent, nec expectatum diu militum stipendium ullum tulissent. Basta omnium quae imminerent verus vates, nunc, inquit, nunc amisimus prouinciam, postquam Imperator in rem suam solius plus satis attentus, militem, pecuniâ, prouinciam curâ deseruit. Nec tamen cessabat Basta, quantum in se erat, vel in tam eluxato rerum statu, omnem ad stabiliendam prouinciam mouere lapidem. Sed celeritas Mosis quae ad victoriam parandam rerum potissima est, omnia consilia praeuertit euertitque. Nam antequam aduentus eius primoribus ducibus Bastanis vel non innotuisset, vel dissimulatione praemeretur, vel pro vano et friuolo duceretur, de repente Gabriel Bethlen cum ijs quas diximus copijs, magnis factis itineribus Ferreas pilas superat adque Zazuaros consistit; id nominis saxonum oppidum idiomate valet Vngaro.

Gabriel Bethlen Zazuaros ducit.

Est Zazvaros ad Marisianum tractum saxonici iuris oppidum immunitum. Incolas Ungaros et Valachos habet, commistâ per alternata coniugia propagine, extritaque iam pridem siue continuis eius tractus cladibus, siue quâ alia de causa saxonicj generis poene omni sobole. In medio templum habet alto muro cinctum quod castelli vicem praebet, sed angusti et vix oppidanorum capacis. Praeerat juri dicendo negocijsque reipublicae curandis Michaël quidam Litteratus ab oppido Banya oriundus, quod Riuulos Dominarum vocant, argenti fodina inprimis nobile. Quem vulgo quod nonnulla latinarum litterarum cognitione esset tinctus, Diacum idest Litteratorem vocabant, Saxonicarumque ciuitatum in morem Judicis

Regij nomen ferebat; vir alias industrius et bonus, et cui si demas fortuitos labendi casus, vitae etiam caetera inculpatae. Aderant illi, ut moris est, duodecim viri reipublicae constituendae, sine quorum assensu nullam iuris dictionem in republica exercebat. — Porro ducenti et viginti quinque*) erant milites Germanici nominis, qui magna cum oppidanorum aerumna isthic hybernabant, quorum non solum praedia domestica, sed etiam omnes facultates, omnia denique bona pro libidine per fas nefasque hauriebant; nec finis ullus malorum fuisset, nisi insolentem militem vindex fortuna postmodum illata clade castigasset; ab eorum licentia uti tutiores essent ciues, cum uxoribus et liberis, parteque facultatum suarum, angusto admodum castello se incluserant, unde nihilominus quotidiano eoque uberrimo demenso, ingluiem militum saturare cogebantur. Si quid ipsis negabatur, protinus incendia, caedes, extremaque omnia comminabantur, adeoque obsidij cuiusdam instar castellanj praemebantur. Hinc illae lacrymae; haec causa, haec initia insequentjum dolorum.— Joannes Elias Tech. Ad famam aduentantis hostis dux Germanus Joannes Elias Tech altero captus oculo, ne videretur surdis auribus salutem suorum negligere, non inuitis oppidanis (nec enim erat integrum illis recusare) perlustrato per omnes partes castello, quo praesidium Germanorum, si quid aduersi ingrueret, se reciperet, cùm angustia loci, statjones, tuguriola, aliaque incendijs omnia obnoxia, non modo illi non arriderent, sed etiam despicatuj ducerentur, tunc quidem castello excessit, ipsisque oppidanis ciuibus tutandi castelli negocium relinquit. Vix ab hinc biduum intercesserat,

*) Kijavitva Bethlen Gábor kezével: quadringenti.

cum Gabriel Bethlen primo admodum diluculo, oppido circumfusus, immissis aliquot Tatarum Ungarorumque turmis, Germanorum contubernja sparsim per hospitia fusa, nec hostile quidquam metuentja, omnino ad XVII. kal. Majas ex inopinato adoritur. Illi subita re perculsi, multi vix somno depulso, seminudj, semiermesque arma corripiunt, ad arma contubernales conclamant, hinc alij singillatim, alij globo facto, prout eos pauor congregauerat, e diuersis oppidi vicis, et anfractibus, per vias perque hortorum compendia, quorum sepimenta ipsi antea diuellerant, versus castellum praecipites ruunt. Albertus Magnus, quem diximus, et Blasius Goztony agminum ductores, viri manu et animo strenuj, alijque Gabrielis asseclae et ipse una cum suis Gabriel instant trepidis, ac prae porta castelli unum atque alterum e Germanis obtruncant. At castellanj, hostis inopinato aduentu, non minus quam Germani territj, deiecta derepente pensili cataracta, portae, quae singularis et unica erat, omnia tabulata, atque repagula funibus et catenis subducunt, pessulis vectibusque firmissime quàm possunt obstruunt. Adsunt Germani milites, recludj sibi portam, intromittique postulant. Negant castellanj, tutum sibi rebusque suis esse, hoste tatare ad limina grassante, laxare valuas, incolumesque adhuc res suas cum illorum poene perditis miscere, ne simul cum illis, hostis in castellum insinuatus, unâ eâdemque occidione in se quoque rabiem effundat. Promittunt nihilominus, se, quicquid necessitas praelij tulerit, ex muris ad arcendum hostem suppeditaturos. Hoc modo milites Germani exclusi, fossarum intestina, quae castellum circumeunt, confertjm occupant, raptisque e propinquo curribus fossarum extremas crepidines

Bethlen Germanos adoritur.

perpetua compage muniunt; ubi glomeratj, ac suo quisque periculo intentj. tormentis, telis, missilibusque omnibus hostem arcere contendunt. Interea magna vis Bethleninorum et Tatarum oppido infunditur. Instant Germanis. Oppidani castello inclusi e muris puluerem, vinum, commeatum, aliaque omnia liberaliter subministrant. Increpitant Vngari Bethleninj castellanos, nulla Germanis subsidia commodent, nullum eorum in castellum intromittant: fore enim ut ad unum usque ferro flammaque deleantur. Equidem Germani milites a multo mane ad extremum usque diej, seramque adeo vesperam cum Bethlenianis dimicantes, egregiam fortitudinis laudem retulerunt. Nec spes erat, illos, licet locorum iniquitate, rerumque omnium inopia pressos, facile vinci, nisi non tam multitudo hostium, quam loci temporumque incommoditas eos tandem debellasset. Quapropter ubi utraque pars ancipiti adhuc marte defessa, veluti pactis inter se ex composito inducijs, paucis horis requieuissent, Germani consultius fore censuerunt, si Vngaro victori, nondum perditis omnino rebus, in praesentia cederent, quam pertinaci praelio illis reluctarentur, quos etiamsi non hostis, tempus certe expugnaturum esset; id unum afflictis rebus, neque aliud superesse remedium, ut collectis vasis maturum in tutiora petant receptum. Igitur nocte statim concubiâ, ubi magnam hostium partem in castra se recepisse cognouissent, compositis rebus, consilium capiunt clandestino abscedendj. Ante vero quàm mouerent, petunt a castellanis, ut postquam sibi castelli usuram denegassent, unum quempiam probatae fidej et industriae hominem commodarent, qui non militari via, sed per syluarum saltuumque compendia Saxo-Sebesum eos

deduceret. Non grauatim castellani postulata fecerunt. dederunt e plebe unum nec viarum ignarum, et fidei satis exploratae. Hoc duce noctis silentio, circumcastellanam fossam, carrosque quos pro vallo hostibus obiecerant, deserunt, rectaque in syluarum latebras, quae ad alterum lapidem ab oppido occurrebant, sese insinuare pergunt. Nec sane euentus fefellisset consilium, nisi clancularia unius hominis machinatio destinatum euertisset. Quispiam enim e plebis foece, nullis omnino conscijs, quod oppidanj affirmant, funibus e muro demissus Gabrieli Bethlenj renunciat, Germanos munitione deserta profectionem moliri, iamque adeo versus propinquam syluam iter intendisse. Dux Bethlen re animaduersa toto simul agmine castris effunditur. Germanos nocturno pauore attonitos in fuga occupat. Bethlen cum suis Vngaris in aperta planitie Germanis circumfusus pugnam redintegrat. Nihil sibi ad sese defendendum Germani, nihjl isti ad lacessendum reliqui faciunt. Demum Germani non tam vi hostili, quam inopia tormentarij pulueris victi, nonnihil de strenuitate pugnandi remittunt, centum *) tantum Vngari Germanis se opposuerant, illi cominus, eminus soli depugnarunt. Nam Tatarus ad sustinendos tormentorum ictus inpar, ac vel bombis ac crepitibus territus, statarius duntaxat erat, omnem pugnam Vngaris, quorum res agebatur, commiserat. Et jam gladijs duntaxat oblongis ad manus ventum erat, cum Vngarus globo facto ordines Germanorum perrumpit, perruptos diuellit, diuulsos late dissipat. Itaque crudeli caede et occidione, quae odio

Germani oppido emigrant

Germani ceduntur.

*) A centum helyett eredetileg más szám állott, a melyet Bethlen Gábor törölt ki s helyére a »centum« szót irta.

et ferro victis inferri solet, promiscue in eos grassatum. Nam ét ij, qui proximitate caeduae syluae salutem sibi quaeritare tentauerant, quia raritas luci ob succisam materiam, hosti insequenti eos prodebat, in irrita fuga deprehensi, agminatim trucidabantur. Ex omni numero undeni euaserunt, in nemorosiora syluae tempestiue insinuati, quorum quinque caecis erroribus acti, aliquot post diebus Saxo Sebesum, quatuor alij Deuam, duo item alij Albam trepide confugere. Captus cum uno duntaxat aut altero, ipse signifer Helias, idemque vicarius dux eius militiae, quem diximus, nam primarius ductor alia secutus negocia, peregre tunc aberat. Bethlen crudeli occidione deletis ad Zazuaros Germanis toto cum exercitu ad insulam Sargetiae fluuij, unde accurrerat, octo passuum millibus a Zazvaros distantem retrocessit, siue Mosem praestolaturus, siue hostium, qui ante retroque in arcium oppidorumque praesidijs sese continebant, animos exploraturus; siue ut reditione simulatâ securiores hostes ad cauenda, quae imminerent, discrimina, faceret, inopinantesque veluti Zazuarosienses Germanos circumuenire posset. Totum trjduum Bethlen post pugnam Zazvarosinam apud Sargetiam commoratus est.

Est Sargetia, cuius mentio apud Dionem in Trajanj cum Decebalo rege Daciae bello, limpidissimus Transiluaniae fluuius ab Ferrearum pylarum saltibus, violenti tormentis instar magis eruens quam effluens; omnium Transiluaniae fluuiorum inpatientissimus ripae est, nouos alueos, nouaque vada identidem facit, adeoque a se ipso passim desciscit, ut non rectà fluere, sed peregrinarj per campos videatur. Ad haec cum imbribus lymphatus agitatur, torrentibusque inpletur, grandibus saxis et cotibus se ipsum implet, nunc hic

rgetia
nnis.
trig.

nunc illic vadum aperit, oblimat, sublimat, traiectum variat. Is ubi a fonte viginti passuum millia confecit, paucos interea riuos de rapto sibi vindicans, ac late montes, viciniam eorum indignatus a se dimouit, rapidum fremens, ad Aurum (pagi nomen est) in Marisum undas cum nomine praecipitat, et qui dicebatur, vocari desinit. Hìc Bethlen postquam famam sui aduentus reditjone simulata nonnihil ad vulgum eleuavit atque extenuauit, derepente antelucano itinere, summis quam potuit itineribus aduolans, apud Uiuarium trans pontem sublicium, proxime Marisum, ad alterum ab Alba lapidem, cum mille Tataribus, et ducentis *) Ungaris, nullo ex Germanis hostibus appulsum eorum attendente, consedit. Praeerat Albae id temporis Petrus Spinosa, domo Bruxellensis, animi iuxta et corporis robore vir excellens, ac laude militiae inter paucos celebris, qui quatuor circiter centurias militum Germanorum penes se habebat, validum ad propulsandam tumultuariam injuriam agmen. Hi partim intra muros, partim in suburbijs, quae late pro muris ad occidentem exspatiantur, vicatim, domesticatjmque hybernabant. Sed tunc ad famam hostis aduentantis, omnes intra muros se receperant; ita tamen, ut diurnis horis reclusis portis, obsonatum, mercatumque in fora, tabernas, macellaque euagarentur.

Bethlen uno miliari ab Alba considet.

Est Alba patenti, plano pulchroque ad aspectum loco posita; incumbit enim editae planitiei a proximis vinetis, optimi vini feracibus, longo tractu descendenti. Hunc locum, arcem Apulj euersae Romanorum coloniae, cujus supra quoque meminimus, fuisse, monumentorum cicatrices, ac utriusque portae resi-

Alba Julia

*) Kijavitva Bethlen G. által: 120.

dua moles, quae antiquitatem manifeste contestatur, non futilibus argumentis docent. Nam et moenium vasta fundamenta, quae solum rimantibus occurrunt et testudineatae concamerationes, hypogaea, columnae aliaque veteris structurae obruta vetustate opera, passim cellas vjuarias aut puteos fodientibus occurrunt. Moenia habet in quadrum posita, mille passuum ambitu, ita ut singula latera binis stadijs ab angulo in angulum porrigantur. Principale palatium non contemnenda elegantia primum ab Episcopis Transiluanis quorum sedes dudum fuit, postmodum a Joanne secundo rege, Principe Transiluaniae *) excultum, ad occasum hybernum spectat, angulumque urbis late occupat. Huic templum imminet et ardui aedificij et molis, Michaëli primori angelorum dicatum. Murum habet oppidum antiqui operis, ducentis ab hinc annis**), quantum conjectura assequimur, ex Apuli vicinae urbis parietinis constructum; fossam, et ex egestâ humo aggerem Ferdinandus Imperator pro muris olim objecerat, sed iam magna ex parte incuria eorum, qui rebus praesunt, oblimatam. Geminas habet portas, alteram ab oriente aestiuo, quae Marisi et Apulj amnis confluentem mille passuum interuallo spectat, diuique Georgij ab aedicula adiuncta nomen habet; altera suburbium ad occidentem prospicit, diuique Michaëlis nomen fert, totidem passuum interuallo haec a vinetis, quot Georgiana a Mariso distat. Oppidum praeter puteales aquas, easque

*) Bethlen Farkas jegyzete a margón s a lap alján: primo principe Transiluaniae, sed postmodum a Gabriele Bethlen splendidissime aedificatum, sed anno dni 1657 per Tartaros (destructum).

**) Bethlen Gábor kezével kijavitva: supra ducentos annos; egy XVII. száz. kéz pedig a margóra azt irja, hogy: in alio volumine adscriptum est. à quadringentis annis.

passim incuria neglectas, nullas alias habet, nam et Appulus amnis, a parte Borealj, quadringentorum passuum et Marisus ab oriente mille passuum interuallo a moenibus abscedunt. Quocirca incolae quouis Apulo sitientiores, tantum non animam agunt prae sitj. Nam fontana, quae subterraneo ductu roboreis tubis in aulam deriuatur, vix ejus loci usibus sufficit. Andreas Cardinalis laudabili conatu, sed nullo cum operae pretio, partem Apuli amnis ab Sardo, intra muros, fossa ducta, corriuare molitus erat, extatque incoepti operis irritum vestigium. Nec vero spem eius, conatumque successus destituisset, nisi Michaël tyrannus superueniens, vita simul et principatu, ducendaeque aquae labore postmodum illum priuasset. Ditissimorum pontificum a quadringentis amplius annis Alba sedes fuit. Verum illi plus abdominj suo, quam laudi et gloriae nati, maluerunt in popinales delicias, in nescio quae alia longe foediora opes abligurire, quam ullam earum partem in communem posteritatis usum commodare. Sed et nostri temporis Principes*) quam diligentes in aedificando muniendoque fuerint, satis testatur totius regni inculta facies, ubi pro splendidis ciuibus mendica plebs, pro oppidis, pagi; pro cultis aruis, deserta; pro hominibus Valachi, pro muris sepimenta; pro aedibus casae, pro republica foeda barbaries ubique conspicitur. Et postquam aerarium ex plebis sanguine et viscere impleuerunt, non potuerunt quaesitas opes aliter prodigere, nisi per gulam et ventrem, aliasque partes corporis, quae honeste nominari non possunt, profligarent. Sed huic justissimae quaerelae alius dabitur scribendj locus.

Alba plus nominis quam rei habet.

*) A margón Bethlen Gábor e jegyzetet tevé: Inuehitur in Principum Transiluaniae incuriam.

HEBDOMADIS VI.

LIBER II.

Argumentum libri II.*)

Dum Bethlen cum suis in Viuarjo breuj sylua vepribusque inclusus latet, sex**) Germanos, qui e Saxonum Sebeso, Albam rerum ignari contendebant, in via comprehensos ad se adduci iubet, quos examinatos, ubi omnia quae ipse moliretur, ignota adhuc esse intellexit, obtruncari iubet, oppidanosque Albenses ad rem, quam potest, maturandam, captatis idoneis opportunitatibus adhortatur. Erant tunc ex Albensibus oppidanis, qui primas in republica, jureque dicendo tenerent: prouentuum principalium aedilis vicarius, quem vice-prouisorem vocant Martinus Kapronczaïus homo Dalmatici sanguinis; Michael Kalmandius, manipuli unius aut alterius peditum Vngarorum ductor; et hi quidem non tam priuata quam publica authoritate rei urbanae et suburbanae praesidebant. Ex primorum in ciuitate ordine Stephanus Sartorius erat, qui quod in rixa quadam auricularum alteram amisisset, nomen in vulgo inauriti gerebat; Demetrius qui ex sordido opificio et uitam tolerabat, et nomen Tonsoris habebat; atque hic quidem eorum oppidanorum ductor, qui

Albensium oppidanorum primores.

*) Az argumentumnak egy lapnyi üres hely van hagyva.

**) Bethlen Gábor kezével kijavitva decem et sex.

prjdem plebeja conditione abstersa, in nobilium ordinem adsciti, natalibusque restituti essent; Gregorius item praetor oppidanus, cui Crassipedi nomen erat; homines idiotae et si ingenium eorum spectes, nec virtute, nec vitio excellentes. Germanicis praesidijs et urbi Petrus Spinosa, ut diximus, praesidebat. Albenses, quos diximus, odio Germanici nominis supra modum ardebant; sed maxime Sartorius nec voci nec affectui parcens, fas omne nefasque in eorum contumeliam trahebat. His ita constitutis, ciuitas audita Bethlenis proximitate, inter sacrum et saxum, quod aiunt, constituta, in Tatarum dirae gentis aduentu, quo se verteret, quid ageret, quidnam consilij caperet, plane perplexa haerebat. Nam etsi Tatar a caede hactenus ac flamma omnique depopulatione abstinuisset, quo magis pauorem a populis tolleret, simulataque continentia et mansuetudine clementiae opinionem conciliaret: vix tamen sibi Albenses persuadere poterant, effrenem simul et immanem gentem oblata praedae occasione, a rapinis iniuriaque manus abstinere. Nam et Bethlen statim ubj ad Zazvaros Germanorum turmis deletis, propius aduentare auditus esset, dirarum omnium comminatione Albensibus denunciasse ferebatur, ne se cum Germanis eodem contubernio, ijsdemque moenibus consociarent, fore enim, ut una cum illis extrema internecione delerentur. Quo authore hic nuncius increbuisset, plane incertum erat, et licet illud homines nonnihil tacerent, fama tamen aperte loquebatur. Et defectionis autores, quos diximus, auditum rumorem ad vulgum acuebant, exaggerabantque. Sed, ne ullâ apertâ defectjone Germanorum mentes laederent, neue suspicionem ullam sibi alienati ab ipsis animi conciljarent, Demetrius Tonsor et Crassipes, qui in

Albenses trepidant.

secessione facienda ancipites adhuc haerebant, a
Oppidani suburbani intra muros se recipi postulant.
tis e ciuium quoque numero nonnullis, Spinosam c
cem adeunt, praecanturque, ut quoniam suburb
nulla munitione essent firmata, liceret sibi quod con
modo eius fieri posset, cum uxoribus et liberis, facul
tatibusque suis intra muros se conferre, fore id e
militibus Germanis magno ad defensandam urbem
adjumento, et sibi totique plebi oppidanae ad tutan-
dam salutem bonaque sua, emolumento. Verum Spi-
Spinosa recusat.
nosa siue diffisus oppidanorum ingenio ad defectionem
ut rebatur, procliuj; siue minus in rem fore arbitra-
tus, promiscuam imbellis sexus et aetatis turbam, qui-
bus vitae maior quam gloriae cupido esset, intra ea-
dem moenia ingerere, negauit fieri posse, ut omnem
simul rudem et inconditam plebem, alienae tutelae
innitentem, muro reciperet, a quibus in obsidione si
qua contingeret, plus incommodi, quam emolumenti
sperari posset: nam neque alimentorum ea adesset
copia, in publica omnium rerum penuria, quae mul-
titudini alendae par foret, neque satis tutum esset, in
tanta ingeniorum diuersitate, publicam salutem an-
cipiti nonnullorum fidei committere. Verumtamen
ne penitus incolumitati eorum quicquam consulere
Spinosa suspicionem suam incolumitati ciuium praeponit
videretur: placere sibi dixit si iuuentutis robur, alij-
que e ciuibus et plebe potiores, armisque ferendis
idonej, cum parte facultatum suarum, et commeatu
idoneo, intra muros se reciperent, relictâ foris aut ab-
legatâ quopiam in tutiora, imbelli puerorum et mulie-
rum turbâ, una cum nonnulla parte plebeiorum ho-
minum, qui incolumitatis caeterorum curam haberent.
His ita a Spinosa dictis, oppidani responderunt: se
diuini humanique juris ruptis omnibus vinculis, in
Deum aeque et homines impios fore, si uxores et libe-

ros. qui vel per sexum, vel per aetatem tueri non possent sese, et pro quorum incolumitate magis, quam pro se arma sumpsissent, summa cum iniuria desererent, ac veluti de industria immanissimae gentis faucibus obijcerent. Esset hoc et communem iustitium violare, et pietatem, quae homines inter se et inter deum coniungit, exuere. Proinde cum repulsam hac in parte paterentur, petere se atque obsecrare, ne esset sibi molestum, neue ullam contumaciae de ipsis suspicionem conciperet, si suburbanum templum per se immunitum vicinosque angiportus carrorum compagine obstruerent, quo primus saltem dirae gentis impetus, rapacitasque arcerj posset; pollicitique sunt se una cum Germanis qui in murorum custodia introrsus essent, ubi necessitas ferret, communem operam in hostes propulsandos nauaturos.

Et iam Bethlen superioris noctis silentio suburbium ingressus, hoc contexendorum plaustrorum vallum illis suggesserat. At Spinosa dum non quid tam oppidanis, quam quid sibi suisque praesidiarijs in praesentiarum conducit, secum expendit; non obscuram ansam oppidanorum defectioni suppeditauit. Ergo ciues, ubi salutem suam a Spinosa desertam vident, dum ambigui haesitant, quid facto sit opus, tandem ita consensere, ut in templum suburbanum, quod a porta Michaëliana non toto stadio dissidebat, confertim omnem imbellem turbam, cum magna parte rerum, quae moueri loco poterant, conferrent; omnes aditus, omnesque vicos, per quos non tam hosti Tatari ad irrumpendum, quam Germano intramurano ad erumpendum procliuis esset via, curruum vallis ex sententia Bethlenis obstruerent. Et iam hìc ipsi defectionis authores, quos memorauimus, occultiora

Albenses in templum suburbanum se recipiunt.

inter se consilia struere. atque uti loco. ita animo a Germanis dissedere. machinari omnia, inter se capita conferre. alij alijs ad aurem accedere, mussare, soli ipsi omnia gerere. omnes alios praeter se a consilijs excludere. Eoque tandem prouectum est, ut inter se jurarent. ea quae coxissent de deficiendo consilia, nullis indicijs in publicum detecturos, omnja obstinato silentio pressuros. Quoue magis apud Spinosam omnem rebellionis suspicionem de se amouerent, tormenta quaedam muralia. quae barbata vocant, dari sibi postulant. quibus ad carrorum propugnacula constitutis. Tatarum impetus prohiberj posset. Sed Spinosa siue iam diffidens eorum fidei. siue necessitatis suae potiorem rationem ducens, negauit tantam intra muros copiam tormentorum esse, ut inde quicquam eorum usibus commodarj posset.

Albanorum primores defectionem moliuntur.

Quae dum fiunt, interea Kalmandjus, cum quatuor alijs, quos diximus consocijs. re communicata, ultro citroque cursare. rerum satagere; tandem clandestino ad aurem Bethlenis accedentes. renunciant se curaturos, ut oppidum nulla poenitus aut exigua caede in potestatem veniat, modo det sibi Bethlen turmas nonnullas peditum. quorum operâ in destinato commodiores progressus facere possit. Esse intra muros non plus. quam centum quinquaginta militum Germanorum manus, quibus nec muralia tormenta ad manum, nec custodiae. non stationes. nec ulla alia ad repellendam vim adminicula intus sint: maxime autem summa securitate, de aduentu hostis. rerumque omnium ignorantia tenerentur. Nam et demissitias portas vix discusso crepusculo, catenâ funibusque laxatis nihil hostile metuentes reserare. milites ipsumque ducem tum animi gratia, tum comparandarum rerum, quae usui

sunt, causa, temere exspaciari: data quantacunque peditum manu, a portis custodiam se facile deturbaturos, adeoque nullo poene sanguine muros intercepturos. Haec Kalmandius et Sartorius, ac si illis cum acu et panno res esset, ad Betlenis aures inculcare. Quibus Bethlenius auditis, cum hominum oratio nihil absurdi prae se ferre videretur, (erat enim Sartorius natiua loquendi facultate inprimis dexter et expeditus, ingenioque lepido magis quam consulto) dat illi quinquaginta pedites Thraces, quos acceptos Sartorius, nemine ex oppidanis, praeter quatuor illos coniuratos, conscio, profunda admodum aurora, in suburbana induxit, atque in penetralibus, intimisque recessibus aedium suarum, quas e regione Michaëlianae portae amplas habebat, nemine attendente, abscondit. Ita autem consilium inuadendae portae machinatus erat Stephanus, ut cum bene mane Michaëliana porta de more demitteretur, Spinosam ducem forte egredientem ex nec opinato comprehenderent: quo capto ad portas occupandas inuadendosque milites Germanos, duce simul et consilio destitutos, tum vero re inopinata perculsos, tempestiua offerretur opportunitas. Hae dum machinationes inter Gabrielem Betlen, et suburbanos Albenses coquuntur, forte quattuor Valones, ignari omnium quae foris ageruntur, siue a Spinosa exploratum emissi, siue sua negocia secutj, Alba egrediuntur ac superato sublicio ponte, qui ad Marisum Albae obiacet, repentina Bethleninorum incursione circumueniuntur. Eorum uno caeso, duo alij, cum nullum aliud refugij haberent, Mariso altiori se in gurgitantes, vortice fluminis perierunt, quartus non ausus violentj fluminis fidej se committere, praepropera fuga Marisi ripas praeterlegens, in siluarum val-

Thracum manipulus furtim suburbio inducitur.

liumque recessus se insinuat, insequentibusque Vngaris tempestiuo effugio se subducit; ita beneficio praeualentis equi Valone elapso, ratus non ab re Betlen, refugum Valonem praefecto Spinosae omnia quae vidisset renunciaturum; nihil moratus iubet Sartorio ac Kalmandio, caeterisque suburbanis ut protinus ad oppugnationem urbis aggrediantur, ne indicio Valonis in urbem se insinuantis, detectis Vngarorum insidijs, omnia ad expugnandum difficiliora explicata sint. Quibus ita comparatis, reclusis ambabus portis, laxatisque tamquam in re secura custodijs, diu expectatus Spinosa, fatali suo bono, nusquam foris appareret, nonnulli duntaxat e militibus prodijssent, sparsimque per fora et plateas suburbanas vagarentur, et jam multum temporis processisset, (erat enim hora octaua matutina) nihil ultra expectandum ratus Sartorius, derepente reclusis penetralibus Thraces in publicum effundit. Illi vexillum, quod unicum aderat, explicant, tympanis obstrepant, milites Germanos, qui ad XXV passim foris oberrabant, inpellunt, urgent, caedunt, ac tamquam ad hanc solam pugnam essent conducti, et ipsi Thraces, et conjurati, siue conscientia paucitatis suae (nam multi oppidanorum rerum poenitus ignari, ad excitatum tumultum, partim in aedem, partim in aedes suas se occuluerant) siue ab animo et audacia destituti, serio a porta occupanda abstinuerunt. Et quibus antea consilium et lingua ad facinus aptum fuerat, nunc cum manum res posceret, neque manum, neque linguam, neque consilium habebant. Et sane ita saepissime usu venit, ut lingua prompti, cum ad rem ventum est, manu tardi appareant. Tanta autem erat vel infimi vulgis in Germanos multa malorum perpessione con-

citatum odium, ut postquam fama insurrectionis in publicum erupit, arreptis fustibus et gerris, alijsque armis rusticis vel abjecti Caculae armatos adoriuntur. Inter haec Germani portis praefecti, ad subitarium motum inter se cohortati, portas repente catenis et vectibus subducunt, omnes aditus claudunt, foueas murorum obstipant, ad murorum coronas, ad propugnacula, atque alio, qua usus flagitabat, sparguntur. Vix Thraces in apertum proruperant, cum alia ex oppidi parte Tatarum globus, ex insidijs subito coortus, pro muris aduolat, incursat, ac majore terrendi quam nocendi periculo passim obequitat.

Quibus ita constitutis, Sartorius et alij spe sua in capiendo muro opprimendisque Germanis frustrati, renunciant Betleni consilium optime constitutum, minime ex sententia successisse. Aliam de integro ineundam esse rationem; vulpinae leoninam esse assuendam. Frangi Germanos domarique non difficile posse, modo vis serio adhibeatur. Proinde obsidionem oppugnationemque cum nulla alia ratio oppidi capiendi supersit, maiore mole urgendam esse. Annuit ille, negociumque oppugnandi oppidanis simul alijs omnibus imperat, qui si in eandem operam cum coniuratis, et commilitium conuenire recusarent, minatus est fore, ut Tataribus immissis, omnia eorum bona, ipsosque adeo omnes, in praedam conuersurus esset. Vacarent quam possent oppugnationj, saltem dum Moses accurreret. Nam ille ad Sargetiam adhuc amnem, lentis itineribus progrediens, ob varias difficultates, viamque lutulentis obicibus impeditam haerebat. Utque oppidanj ad urgendam rem expeditiores essent, Betlen a Bectas passa idoneam Thracum manum se suppeditaturos, auxiliaque submissuros pol-

In occupando muro technae irritae vis adhibetur.

licitus est.*) Hoc modo oppidani, cum communem operam, coniunctionemque cum caeteris popularibus suis conciliassent, ad rem aggrediuntur, sperantes ea se consilia, cepisse quae explicatu minime sint difficilia. Verum enimuero repente incepta non habere consilium, aut si habeant, pessime cadere solere, vulgo dicitur. Itaque conatum magis quam animum ad destinatum adhibent. Pro porta Michaëliana aggerem excitant, eo uinarias cupas admoliuntur, ac glarea obstipant, ad quorum interstitia tormenta bina aenea, quae Betlen petentibus submiserat, pilas ouj anserini amplitudine elicientia subducunt, inde portas murorumque minas lacessunt, omnique qua possunt contentione Germanos imfestant. Nec minore cura et industria intus Germani portarum tabulatis firmissimas vectes obicesque imponunt, aggerata mole aditus occludunt, stationes firmant, praesidia quaquauersum disponunt, omnia propugnationis instrumenta ad arcendum hostem explicant.

lla letur.

Enimvero multj scio, mirabuntur, quaenam tam subita intemperies Albanorum animos, totamque adeo poene Transiluaniam ad defectionem traxerit. Sed admirationem eorum si non poenitus tollet, certe nonnihil eleuabit intollerabillis ac insolens militum in tota prouincia Albanaque urbe licentia. Quae res (et quid magis aliud?) ad abalienandos non plane seruitutem seruientes animos et ab officio detorquendos, prima ac expedita ratio est. Neque vero haec insectandi studio, aut ex animi libidine, quod conuiciatoris est, aut ex aurium incerto sensu, quod bullatas nugas venditantium est, referimus, sed horum pleraque ex oculorum nostrorum fide testamur. Vbi si spernatur

s cau-
lbanos
electi-
iem
xerit.

*) E mondatban két szó : *a* az *et* helyett, *s est* a *sunt* helyett egy XVI. századi kéz által van javitva.

oratio, tamquam inculta, aut sermonis varietas, tamquam dubia: certe fides incorrupta sperni non debet, quam ea religione tuemur, ut omne á vero minus integrum inde amoliremur. Neque video, cur me magis odium ad incessendum rapiat, unde mihi nullum emolumentum; aut studium partis, quod peraeque officit: aut adulatio, quod suspicionem falsi inpingit: quam amor veri scribendi, cujus causas, aut odio aut amore partium corrumpere, sane mihi religio fuerit facere. Quocirca nisi rerum causas vere deprompsero, aut si eas dissimulatione pressero, iam rerum gestarum series trunca erit, et narratio ad omnem posteritatem dubia. Quid autem magis in scribendo requiritur, quam veri dicendi sincera fides, falsique vitandi studium? Non dubito igitur, quin mihi verus et aequus censor veniam det, si rem prout est, ingenua scriptione detexero. Nam et ipsi, si quis in ijs est candor, qui publicorum malorum causa et occasio fuerunt, haec quae prodimus, si non apertâ oris confessione, saltem conscientia animi sui, nihil a vero abhorentia fatebuntur.

Beneficium amiciciae, injuria inimititiae artifex.

Historia vera magis quam culta debet esse rerum narratio.

Praecerat ea bruma ante Spinosam his praetorianis cohortibus Germanis Joannes Coppa Foroiuliensis, acris vir ingenij, et ad compescendam militarem licentiam, modo voluntas non abesset, satis idoneus. Sed vix eos in officio continere poterat. Nam cum a Rodolpho Imperatore parcius, quam pro eorum numero stipendium administraretur, nec annona quotidiana in tam exhausto et ad extrema omnia redacto prouinciae statu, illis sustentandis par esse posset: nec amictus ad arcendam hiemis saeuitiam suppeteret; alijsque rebus ad vitam tollerandam necessarijs destituerentur; per rapinas et latrocinia, perque aliorum

Joannes Coppa.

incommoda, quorum usus indigeret, sibi comparare cogebantur. Quapropter si demensum quotidianum parcius praebebatur, si stipendium differebatur, si quid minus ex sententia cadebat: statim ex plebis direptione, veluti ij, fidei ac promissi Rodolphi caesaris praedes et sponsores essent, iure se extorsisse arbitrabantur. Iam vero tabernas furtim expilare, rerum venalium macellum palam diripere, cellas vinarias effringere, dolia relinere, ad vinum, cuius est gens auidissima, rixari, digladiari, obuios protrudere, verbisque et verberibus incessere: tum vero honestas matres-familias spurcis verbis appellare, sibilis consectari, viduas, quam sanctitas earum postulat, secus nominare: item domorum materias euertere, ad depellendumque frigus adurere, vineta, pomaria, fruges vastare, nihil in agris et praedijs, nihil in tota domo a rapina tutum facere, alia infinita patrare, tritum usu ac poena quotidianum erat. Nam in hospitijs foede comessari, scortari, ad multam noctem helluarj, cantu dissono, tripudijs, idque genus tempestatibus bacchari, ferendum erat, nisi eodem simul barathro inquilini hospites haurirentur. Si verbo ab his laedebantur, protinus illi Tyria maria miscebant. Si de vi et iniuria questum ad duces ibatur, frigidis responsis preces suplicum eludebantur. Et cum se amari cuperent, ipsi tamen nihil minus, quam ut redamarent, faciebant. Vatiniano odio totam gentem prosequebantur: omni vi, omni iniuria incessebant, ac peius quam bello capta mancipia ducebant. Haec autem et alia talia, quae diximus, Albae in ipsis Bastae et tribunorum oculis fiebant. Nam per uniuersam prouinciam quid ab alijs ageretur, quae miserae plebis expilationes, rapinae, spoliationes, verbera, caedes, furta, itinerum

Germanorum in atterendis Albanis, totaque prouincia saeuissima licentia.

Hinc illae lacrymae

obsessiones, latrocinia fierent, scribere, Didymi voluminbus esset opus. Quid est animi et corporis seruitus, si hoc non est, quod cum extremum malorum omnium sit, et non modo bello, sed morte etiam repellendum, ut Tullius ait, sane prouidendum ducibus fuerat, ne ipsi materiam seditioni suppeditarent, imo quantum eius fieri posset, amari se potius, quam metui vellent, cum satis sciant, laesam patientiam saepe furorum fierj.

Dum in hunc modum aequo adhuc Marte Germani et Albenses inter se lacessunt, inuicemque colluctantur, noua clades non tam suburbanis quam intramuranae urbi, nec tam consulto quam fortuitò superuenit. Prima enim statim obsidionis die, hora pomeridiana secunda, cum adhuc Bethlen ad alterum ab urbe lapidem proxime Uiuarium haereret, Germani aedium suburbanarum obstacula dimoturi, ne videlicet earum propinquitas propugnationi officeret, (vix enim nonnullae domus quindenis passibus a muris distabant) iniecto igne unam ex ijs succendunt, eo omnino consilio, ut deletis suburbijs, Albensibus nulla amplius statio, ubi haererent, superesset: et Germanis ad vitandos propulsandosque hostiles ictus, apertum coelum late pateret. Sed fortuna, quae in mortalium actis maximam partem suo quodam jure sibi vindicat, Germanorum consilia, quae illi secunda sibi fore putabant, aduersa fecit. Forte enim per id tempus Africus vehementior, et veris intemperie et incendio increbescens, raptum ex abiegnis tegulis fomitem, nihil suspicantibus Germanis, in aulae principalis portam intra muros, pineis tectam scandulis dejecit. Illa correpta, validam flammam, in suprema proximarum aedium quae, Isabellae Reginae palatia appellantur, citissime promouit. Consti-

Atrox intra muros incendium

terat hìc incendium obiectu summi templi testaceis inbricibus tecti, nisi turris totâ aulâ temploque sublimior, ab Isabellianis aedibus auide excepisset cladem. Illa enim siue auara parcimonia, siue vaecordia priorum, pineis asserculis serie inter se connexis imbricata erat, licet non contemnendo opere, corruptelae tamen facile obnoxio. Huc ubi impetus flammae assurrexit, protinus ab imis suggrundijs ad supremum usque apicem transmisit feralem ignem. Quapropter omnes contignationes, trabes, tabulata, ingens ac sonorum horologium, aeneae campanarum moles, arduj operis et praecellentis, horrendo incendio corruptae ac liquefactae, in cinerem ac informe aes sunt resolutae. Inde deinde velut e sublimi torridae turris culmine dejectum in inferiora malum, omnes magnatum domos ob tegulas ligneas concipiendo ignj obnoxias, populando peruasit, tam repentino impetu, ut mirum fuerit, nec interualla longiuscula aedium, nec vicorum laxitatem, ullam remoram ad cohibendum ignem praestare potuisse. Sed enimuero experientia cognitum est, vix aliud ullum fomentum esse concipiendo incendjo habilius, siue quod velocius rapiat, siue quod longius traijciat flammam, quam abiegnas scandulas, personasque tegularum pineas, maxime ardore solis, arefactas, ac per versus vetustate striatas. At praesidiarij Germani et velocitate et atrocitate peruagantis omnia incendij perculsi, huc atque illuc cursare, non in murorum pinnis consistere, non in stationibus uspiam permanere. Alij in editis culminibus domorum scandulas decutere, quo violento igni materiam detrahebant, ruentique flammae nudum coelum patefaciebant. Alij aquâ, cuius magna erat penuria, incendio correpta restinguere: magna pars projectis

Alba incendio hauritur.

Germani incendio turbati.

armis, urgente igne, in cellarum latebras, testudinumque recessus confugere. Nonnulli, dum morantur, dumque inter hostium et incendij metum tergiuersantur, a lateribus aut fronte circumuenti misere ustulabantur. Nec ullis artibus malum prohiberj potuit, quominus a principali aula ad Georgianam usque portam, dimidia amplius et potior pars urbis diro incendio hauriretur. Et sane haud cuiquam dubium esse potest, quin tunc murus grassante intus igne, capi potuisset, nisi oppugnaturientibus plus insolentiae quam audaciae, plusque arrogantiae quam animi fuisset. Haec furtiua obsidio, crudeliorque obsidione uiolentia ignis, contigit ad XII. kal. Majas.

Moses Albam appellit.

Quae dum geruntur, Moses interea, qui cum majore exercitus parte modicis itineribus Betlenem et Bectam sequebatur, maturo aduentu, quinto tandem die post, cum omni Tatarum Thracumque, quibus pandur in vulgo nomen est, collectanea colluuie superuenit, in agroque Albensi Borbandum versus ad alterum ab muris Albanis lapidem castra fixit. Tataribus, qui ad octo millia ferebantur, ne ijsdem castris cum Vngaris, Turcis, et Thracibus miscerentur, Marisianum tractum supra Albam attribuit. His praerant duces magni nominis Memhed et Ak, quod illis album sonat. Ambobus autem et cognatio mutua intercedebat, et nomen officij Murza erat, quod tribunum militum apud eos valet. Hos supremus eorum Imperator, cui Kazi Keraj Han nomen est, qui tunc Quinque Ecclesijs in Vngaria hiberna trahebat, Mosi ad hanc expeditionem adiunxerat validam sane manum, si ad numerum constantiam in re gerenda fortitudinemque attulissent. Adueniente Mose oppugnatio uehementius urgeri caepta: sed deerant tormenta

Tatares Mosiani.

majora, quibus muri conuellendi sternendique essent. Eâque in re obsessis iuxta et obsidentibus aequa erat conditio. Nam et Spinosa bina tormenta, quae falcones dicuntur, in armamentario nactus, eorum alterum in quinquangulam turrim, quae aestiuo objacet occasui, alterum in latera Michaëlianae portae subuexerat, hostiumque aggeres ne quid promouere possent operas ijs inpetebant. Sed nullo operae praetio, nullaque illustri ad memoriam contentione oppugnatio aeque ac propugnatio tenebatur. Trahebatur obsidio magis quam urgebatur. Itaque his totis diebus velitatum magis utrimque pracludijs, quam pugnatum armis est, et hoc et illo hoste à grandium tormentorum machinamentis destituto. Nam Moses uno campestri praelio totam vim hostium debellatum, Germanumque prouincia exclusum iri sperans, nullis tormentis ad quatiendos debellandosque muros jdoneis suam expeditionem armauerat. Velitares copias Tatarum et pandurum ad praedandum magis quam pugnandum accomodas ductabat: quasi ad persequendum hostem, terriculamentis suarum copiarum abactum ac fugientem accurrisset, promptamque ac paratam victorjam pro lubito in manu gestaret.

Dum Moses ad Albam haeret, Lippani, Jenuenses et Varadjnenses iunctis viribus, Temesuariensia suburbia, quo Bectae passae absenti stomachum faciant, periculumque creent, succendunt, vastatisque late agris in tutum reuertuntur. Nec multo post Henricus Dauallus praefectus Lippae cum praesidio, missis militibus, Lugasi suburbana omnia, igni injecto, ad solam vastitatem redegit: incolas, quorum opera proditus Huzar captusque fuerat, magna ex parte deleuit.

Interea dum haec aguntur, Moses missis quaquauersum per uniuersam prouinciam minacibus edictis, omnem nobilitatem, militaremque ordinem, omnes denique armis ferendis idoneos, ad sua signa castraque, nulla interposita mora accurrere jubet. Ni confestim parerent, minatus est fore, ut missis Tataribus, omnia eorum bona in praedam, corpora in seruitutem raperentur, ferro flammaque omnia haurirentur. Et jam Tatares omnes prouinciae partes percurrendo, ita a depopulatione hominum praeter morem abstinebant, ut a rapinis praesertim pecudum, minime arceri possent, unde illis et victus, et aliarum rerum, quae usui quotidiano essent, facultas suppeteret. Proinde ingenium tantisper in potestate continebant, dum illis solo nutu ad agendum, ferendum, vastandum occidendumque licentia daretur.

Moses Transiluanos edicto conuocat

Enimuero per haec tempora, ea erat nobilitatis uniuersique populi Transiluani conditio, ut quo se uerterent, quo reciperent, quid agerent, non satis promtum factu deliberatuque haberent. Nam et Saxonicis oppidis, quae poene sola in tota prouincia muro cincta firmataque sunt, nobilitas Ungarica plebsque multifarias ob rationes arcebatur. Et intollerabilis annonae penuria, ob continentia bella et horenda pestis, omnia loca omnesque populos oppresserat. Et cum sui generis plebem Saxones in urbem reciperent; non poterant, ne volebant quidem, prouincialem turbam Vngarorum muris ingerere, ne et fami et pesti atrociori fomentum materiamque suppeditarent. Et ab arcibus, quarum summa erat infrequentia, Germanorum praesidijs obfirmatis, quia nec commeatu diuturniore, ob ingentem caritatem annonae, inopinatumque hostis aduentum instrui poterant, omnes alienigenae sum-

A saxonicis urbibus Vngari arcentur.

mouebantur: nec etiam, si daretur facultas, angustia locorum confertam multitudinem capere poterat. Quapropter omnibus munitionibus, quo se ab hostili iniuria reciperent, destituti, bona promiscuae plebis pars in montium siluarumque latebras, cum afflicta inbellique familia abscondebantur: alij in alia refugia, ut quemque non tam animus, quam necessitas ferebat, peregre rapiebant iter, peste ad ineluctabiles morbos, fame ad infames escas redactj. Nam ut hìc quoque Ungarorum Regum et Procerum coniunctam cum summo dedecore et publica pernicie desidiam incessam, non libido animi, sed tantae calamitatis memoria vel inuitum cogit. Ea enim fuit a principio, nulla satis exsecratione detestanda, nulla satis philippica taxanda eorum oscitantia, ut ex amplissimis opibus, per manus a majoribus acceptis, ac plerumque, ut moris est, ex sudore et viscere miserae plebis exsuctis, nullam partem in aedificandas urbes, oppidaque munienda commodare sustinuerint. Siue illos stoliditas securos animi fecerit, pacata semper reipublicae tempora fore opinantes: siue auaricia, congestae pecuniae parcere studentes; siue luxuria, in alios non necessarios usus parta abligurientes: siue quâ aliâ causa a condendarum munitionum consilio abstraxerit, sane foedum in omnem posteritatem flagitium, nulloque satis supplicio expiandum commiserunt. Itaque eorum ignaujae, per haec miserrima tempora, satis superque posteritas poenam luit, seraque tandem in fundo poenitentia didicit, quantum momenti ad tutandam salutem in muris et oppidis fuerit. Sero sapere, et post plagam emendarj Phryges, tritum sermone prouerbium est. Utinam isti nunc ad extremum, post tam ingentes plagas saperent; et mallent, si non fuerunt

Vngarorum regum in publicum bonum detestanda ignauia.

Nostri Phryges ne plagis quidem emendantur.

antea Promethei, nunc tandem licet sero serio tamen Epimetheum agere. At hi Sardanapali, ignauie suae continentia bella praetexerunt. Recte, sed eo debebant magis munitionibus parandis incumbere, et quo magis pernicies incubuit, eo ualidiora ad propulsandam cladem praesidia praeparare, et sicut clympeum, cassides, thoraces, uniuersamque panopliam ad tutandum corpus induere; ita moenia, propugnacula, urbes, ad publicam salutem defensandam, hostilibus iniurijs opponere opportuerat. Deinde continentia fuisse, irrequietaque bella, nego. Saepe non defuerunt Alcedonia. Atque tunc meminisse debebant adagij uernaculi: non tunc saginandos esse equos, cum in bellum itur. Proinde siue secundae res fuerunt, siue aduersae: ibi opportunitas, hìc causa suggerebatur condendis munitionibus. Chartaginem condebat Dido, cum ab Iarba infestaretur. Alexander Magnus bella gessit, inter haec urbes plurimas exstruxit. Romulus tenui adhuc aerario, et urbem Romam moenibus cinxit, et cum Vejentibus bellum gessit. Totaque Romanae urbis adolescentia bellando pariter et aedificando aetatem consumpsit. Iudaei Macchabaeanis temporibus altera manu gladium, altera coementum tulerunt. At arces condidimus, inquiunt. Raras, concedo, et eas quidem tibi soli, non reipublicae. Tu cum tuis aliquot latronibus te condis in ea latibula, populum inermem et tuae tutelae innitentem, ex cuius viscere antea saginabaris, praedae in aperto relinquis. Ex quo patet, omnes arces, omnia castella, priuatorum esse subterfugia, non publicae rei praesidia; plus in commune nocere, quam prodesse; sed haec quaerimonia apud istos et intempestiua est, et nihil profutura et inuidiosa.

Caeterum antequam Alba obsideretur, Basta de rerum euentu sollicitus, ne ex inopinato immunito loco ab hoste intereluderetur, Albâ Colosuarum, inde in Nouum Castrum, quod ad Samum fluuium situm est, se recepit, eodemque die, qui fuit ad XI. kal. Maias antequam Colosuaro moueret, signiferum Valonum Ioannem Antonium Bikpak nomine, ob multifaria scelera, quibus per prouinciam grassatus erat, et tres alios Germanici nominis milites, ob raptum viduae cuiusdam matronae, Colosuari derepente capi iussit, accersitoque Mathaeo Alexandro cognomento Vmmach a Krumpenthal, spiculatore, protinus lictorem lege agere iussit, ac ne quicquam misericordiam altâ voce implorantes, ad Gemonios gradus capite plectendos curauit: ne momento quidem, velut in re confessa et manifesta ad cognoscendam causam adhibito: datum solum modo spatium, dum ad sacerdotem expiandorum criminum ergo confessionem peragerent.

Basta in nouam arcem se recipit.

Iam Moses, cum proposito edicto omniumque belli cladium denunciatione quaquauersum promulgatâ, ad se prouinciales nobiles inuitasset, statim ubi Albam appulit, Stephanus Tholdius, Cibinij ingressu prohibitus, una cum Georgio Balleo primarij in nobilitate homines ad Mosem accurrerunt. Horum exemplum secuti postmodum Georgius Barbelus et Nicolaus Vajda eius gener, Ioannes Boronkaïus, nobilissimi domi suae homines, ab Enyedjno quo se receperant, alij item complures, in Mosis castra confluxere. Mox et alij e minorum gentium nobilitate, fama ingentium Mosis copiarum percitj, quae e proximo terroribus et minis omnia compleuerant, alij post alios, cum plerique omnes vicatim habitarent, nec Tatarum quaquauersus euagantium impetum ferre

Nobilium nonnulli ad Mosem se applicant.

possent, Mosi se applicuere. Jam octauus dies Albanae obsidionis agebatur, cum nihil pro futurâ oppugnatione, non tam murus ab obsidentibus, quam tempus terebatur. Quapropter Moses, re in senatum eorum, cum quibus consultare erat solitus, relata, cum non nihil deliberasset, quo potissimum modo pertinacia Germanorum retundenda esset, ita tandem consultius rem decidendam censuit, si cominus tentatâ semel inpressione, extremam oppugnationi manum imponeret. Ante vero, quam fortunam aggressionis experirentur, missae sunt ad Spinosam litterae, ab oppidanorum primoribus, ex ipsius Mosis sententia, quibus dedicio suadebatur, pariterque potestas in tutum abeundi, incolumitasque solita promittebatur. Per quendam e mendicabulo vitae alimenta ostiatim quaeritantem, stipulati prius nuncio cum stationarijs et excubijs inpunitatem, litterae per angustam posticae portae rimam immissae. Verum lectis a Spinosa litteris, confestim tormentorum vastis crepitibus, missiliumque omne genus infestis iactibus, indicatum magis quam responsum est, nullam ab hoste conditionem se accepturum, nec ullius postulati compotem facturum. Et jam antea Spinosa in eminentissima quinquangulae turris parte, hastam atro vexillo cum ventis luctantem, ac late sinus vibrantem statuerat, unde Moses doceretur, Spinosam Saguntinam pertinaciam in propugnando oppido seruaturum, nec, nisi cum extrema omnium internecione praesidio cessurum; quem tamen animum postmodum ille exuit.

Mosiani tempus terunt non murum.

Deditio suadetur Spinosae sed non persuadetur.

Spiposa tormentorum fragoribus respondit.

HEBDOMADIS VI.

LIBER III.

Argumentum libri III. *)

His ita constitutis, cum ad cursum victoriae suae Albensium Germanorum obstinationem ingens retinaculum objectum esse Moses videret, fortunam cominus aggrediendi periclitarj decreuit. Praeparatis itaque omnibus, scalisque ad superandos muros fere octo et viginti confectis, ad III. kal. Majas, vixdum se aperiente diluculo, Thraces et Vngari ad id delecti muros adoriuntur. Signum inuadendi, nolae campanae clangor erat, quae in Bekesana turri suburbani templi vastum quam poterat, ventilabatur. Ternis simul impressionibus eodem tempore oppugnatio tentata. Altera ab armamentario, foris arduo quidem ad inuadendum loco, sed introrsus ad desiliendum expeditiore. Quippe solum, ob multam exaggerationem humj purgamentorumque armamentarij eodem congestorum tumulum, ad supremum usque murorum supercilium ascenderat, ideoque facilj decliuitate tumens, irrumpentibus proclinem descensum praebebat. Proinde quantum laboris foris in ascensu occurrebat, tantum facilitatis intus ad descensum patebat. Huic parti curandae Bectas passa cum Thracum cohortibus, et nonnullis Ungaris locorum peritis praeerat. Ergo applicatis illà primo statim crepusculo scalis fere XV. quarum

Alt[illegible]

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

transuersi radij ternorum simul militum in summa emittentium capaces erant, summa quam potuit vi, vasto horrendoque clamore muros Thraces adoriuntur. Tormentorum crebris fulgetris et fragoribus, per crepusculi caliginem emicantibus, aër rumpi, conscindi, contremere omnia concutique. Nec minore curâ intus Germani, ut quisque maxime laboraret locus, eodem circumfundi ac densari, insultus hostiles propulsare; tormentorum globis, saxorum procella, quae antea in aceruum congesta, ad manum habebant, omni genere telorum missilium, cominus atque eminus subeuntes prohibere, caedere, sternere. Alij liquidam picem, flagrans sulphur, quorum intus abunde suppetebat facultas, ardentes titiones, omnia laedendi interimendique instrumenta in aduersos egerere. Foeminae Germanae (nam et hae militibus frequentes aderant, muniaque militaria strenue obibant) aliae lapides manuales, quorum aderat copia, in subeuntes spargere, aliae pone viros stantes, tormenta puluere et pilis onerare, militique assistenti, et ad ictus ea alternis elidenti per vices ministrare, nihil sibi reliqui ad summam industriam facere: Thraces et Ungari scalis admotis, confertim muros superare; caedere et caedi, pro vita et gloria hi et illi pariter dimicare. Sed dispari utrimque ardore. Thraces enim sola pugnandi libidine ruebant, temere magis quam consulto. Germani cupidine vitae, ac veluti, desperatione muros, ut nouissimam salutis spem propugnabant. Et locus his aequior, illis iniquior. Nam oppugnantibus grauis occurrebat ad pugnandum conditio. Etsi enim murum altitudini scalarum proceritas responderet; tamen ob pronam decliuitatem fossae uix poterat uestigium scalae humi infigi, et, si infigebatur, protinus ubi

Germani strenue murum propugnant.

Thraces parum promouent.

confertim adhaerentes milites in summa enitebantur, pondere insistentium vacillantes, ac veluti in lubrico solo recurrentes scalae, ex alto illos praecipitabat. Proinde multis simul periculis circumuenti, quodnam mali vel vitarent, vel quod commoditatis arriperent, non satis factu obuium habebant. Nam neque gladijs cominus uti satis erat expeditum, cum consistendi in scalis sine periculo, quam hostem incessendi prior esset sollicitudo. Itaque partes hostem impetendi diuisae erant. Alij enim tormentis armati, in extremis aggerum lacunis, quae fossae imminebant, abditi, Germanos per murorum minas ascendentium impetus propulsantes, pilarum plumbearum procellis eminus feriebant; quorum pugna protecti alij, scalas promouere, in supremaque murorum eniti contendebant. Inter haec ipse Bectas equo inuectus, nunc huc, nunc illuc volitare, modo hos, modo illos clamore et plausu fouere, virtutis admonere, nihil cedere, fessis et saucijs recentes submittere, nihil ad decus militare pertinens omittere.

Bethlen e septemtrione muros aggreditur.

Iam vero Gabriel Betlen quoque, qui alteram oppidi partem, quae septemtrioni praetenditur, oppugnandam sibi desumserat, nec minore cura ac studio cum Ungaris, muris imminebat. Diuisas autem cum Becta habebat operas, ut bipartitis ambarum nationum viribus, aemulatione virtutis mutua, et Bectas illinc cum suis Thracibus, et Betlen hinc cum Ungaris, ad fortiter capessendam aggressionem acrius accenderentur. Nam Tatarum agmen ferentarium et rorarium, campestribusque duntaxat velitationibus accomodum, minime omnium se muris admoueri patiebantur: negantes sibi cum brutis lapidibus, inertique murorum mole, sed cum armatis viris in aperto

Tatares ad oppugnandas urbes inepti.

negocium intercedere opportere. At Spinosa intus cum suis, dux ad omnes casus circumspectus validam custodiam per omnes murorum coronas et propugnacula distribuerat. In aperta urbis parte, e regione majoris Basilicae, statariam aciem, ac tamquam laborantibus alijs triariam et subsidiariam posuerat, quos ita in statione locauerat, ut quacunque ingens necessitas postularet, ad omnem fortunae casum vocati statim praesto essent. Portam utramque magna mole humi aggesta, obstruxerat. Ipse, unde magis periculum imminebat per confertos volitare, clamore, manu, exemplo cohortari, vires lassis submittere, animum trepidis inspirare, cuncta moenia nunc equo, nunc pedibus circumire; nullum fortis ducis, fortisque bellatoris officium praetermittere. Erat turris in medio septemtrionalis lateris posita, singulis utrimque stadijs, parique interuallo ab extremis angulis dissita. Haec vetustate vitium fecerat, rimaque apparebat, quae vectibus et malleis facile aperiri putabantur, calce ob aetatem per se friabili, cementisque vix inter se cohaerentibus. Huc Betlen delectam manum Ungarorum cum bipennibus, malleis, dolabris, validisque tuditibus submittit, quibus negocium dat, ut cum ad muros inuadendos signo dato aggressum fuerit, ipsi omni studio atque labore id dent operam, ut patefacta excauataque late turri, viam irrumpentibus pandant. Utque extra teli jactum tutius consistant, validos crassosque asseres muris applicari praecepit, quorum munitione veluti pluteis tecti, a saxorum atque aliorum missilium tempestate securj, pertundendo parieti commodius insistere possint. Quo vero propugnantes dissipatis viribus, per murorum minas et propugnacula dispergantur, neue pares ad impetus propulsan-

Spinosa fortiter vim repellit.

Turrim septemtrionalem perfodit miles Bethleninus

obsidentium esse possint: tertio quoque in loco murum tentari, perfodi, aggressioneque infestari jussit. Quapropter angulus quoque recentis structurae orienti aestiuo obuersus, ad confluentem Apuli et Marisi spectans, quem puluis tormentarius coelesti igne inflammatus, vicesimum abhinc circiter annum late disjecerat, ab aliquot militum manipulis valide tentatus est; atque praeter haec aulae quoque Principalis postica ianua et Michaeliana Georgianaque porta, alijque passim loci, non tam spe superandi, quam obsessorum vires distrahendi, multa variaque contentione ac vehementia oppugnati sunt. Quorum impetum ac vim propugnantes non pro paruo negocio habebant sustinere ac refutare. Itaque dum Betlen admotis eodem omnino momento, quo Bectas armatorum cohortibus ac scalis, inter ingentes tormentorum fragores tubarumque ac tympanorum clangores, ad moenia expugnanda incumbit; signum, quod ejus miles murum superans, et ad victoriam audacibus auspicijs grassans, ad oppugnantium propugnantiumque conspectum in sublimi primus omnium statuerat, una cum signifero deturbatur. Germani interea superne e murorum pinnis, in confertos ac temere se offerentes, plumbearum pilularum, saxorum, missiliumque omnium ingentem vim effundere, scalis ascendentes ruere, agere, tundere, deturbare: Ungari summo conatu alij per scalas in murorum minas eniti, alij turrim perfodere. Huic ex obliquo respondebat quinquangula turris, ad extremum murorum sinum posita. Hinc Spinosa curuli tormento, quod illuc subducendum curauerat, in Betleninos acerrime fulminare, quos tamen ne loco turbare posset, prostantis ex aduerso turris moles defendebat. At desuper in tabulata, et asseres, quibus Bet-

Antesignanus Bethleninus muro deturbatur.

Pentagonos turris

lenini tegebantur, congesta saxa, ubertim Germani degrandinare: picem sulphure ardentique taeda mistam depluere, omnibusque viribus id dare operam, ut irriti oppugnantium conatus graviore clade cumulentur.

Atque dum ita inter se saeuiunt, ne illos quoque qui procul, ac quasi extra telorum jactum se stare putabant, in tanta globorum procella satis distantia loci muniuerat. E Mosis satellitibus unum, dum ipse equo per aequa et iniqua volitat, glans e muris emissa interfecit. Mosis paludamentum terno tormentuli ictu pertusum, iumenti quo invehebatur armo nonnihil oblaeso. Dum haec fiunt, ac turris, quam diximus, crebris malleorum ictibus a Betleninis perfoditur, signum militare amplum, quod Nicolao cognomento Lupo peditum ductori praeualenti creditum erat, quo militibus murum subeuntibus auspicato praeiret, una cum ipso antesignano, cum femur globo tormenti trajectum esset, e muro praeceps deturbatum est. Ille pugna ereptus, commilitonibus reliquum negotij expediendum relinquit. Instant quam possunt caeteri: nulla mora, nulla quies.

Verum enimuero cum diu frustra allaboratum esset, una cum conatu spes pariter visa est Mosianos deserere. Nam grandioribus tormentis destituti, nullam ad perrumpendos muros militibus viam patefacere poterant. Et erat murus ea altitudine, ut vix facile superari posset. Proinde obsessi majorem spem victoriae, quam obsidentes concipere caeperunt. Illi et loco tuti, quia ex alto pugnabant et nullius idoneae rei, praeter majorum tormentorum egentes erant, et ad omnem casum tempestiuam opem e suorum numero fessis submittere facultas erat; sed maxime prudentis, sobrij et magnanimi ducis consilijs et imperio fulti

Mosiani a muris rejiciuntur.

omnia ardua superabant. Quocirca quantum germanis spes melioris fortunae redintegrabatur. tantum sane Mosianis de fiducia detrahebatur. Quum in hunc modum quatuor circiter horas in oppugnando oppido Moses et Bectas cum Germanis colluctati essent, viresque magis periclitati quam experti essent; tandem cum omnem expugnationem in irritum casuram viderent, ne latius caedes euagaretur, receptui canere iusserunt. Atque ita saucijs, ut potuit, in tutum deportatis, tam Moses quam Bectas cum suis in castra se receperunt, ringentes frementesque unius vilissimi oppidi remora, nec tam natura et opere quam propugnantium virtute muniti, cursum victoriae suae refrenari, omniumque reliquam occasionem ad subjungendam prouinciam intercipi. Cecidere ex oppugnantibus pro tanto nisu et numero pauci, saucij multo plures. Interfectorum capitibus, ab trunco decisis murorum pinnas, ut moris est, Germani coronarunt, acerbaque insectatione irritae oppugnantium operae identidem insultauerunt.

Prodigia. Prodigia, praesentium imminentiumque malorum conscia, plurima Varadino nunciata sunt. Postridie idus Majas, hora prima pomeridiana vehementi terrae motu Varadinum, omnisque circa plaga non concremuit solum, sed magno etiam habitantium damno conquassatum est: cujus vj tecta rupta, convulsa, caminorum minae aliaque ruinae obnoxia, multa labe afflicta sunt. Mense Februario, in fossa arcis ad propugnaculum, cui nomen Mancum est, proxime portam, ingredientibus ad laevam, purum putumque cruorem ab imo terra ebullijt, cujus sanie late conglaciata aqua foedata est. Devincti superstitione animi, quo prodigium miraculo cumuletur in

crucis formam sanguinem diffusum fuisse fabulantur. Sub exitum veris vinea in monte diui Stephani sereno coelo, fulmine icta esse fertur, cuius tanta vis fuit, ut omnes late palmites, virentesque quaquauersum herbae ad solum usque flamma depastae sint. E fermento, quod coquendae pani adhibebatur, teterrimus sanguis derepente effusus est. Puerpera gemellos enixa est, alterum agnina, alterum humana plane specie; ibidem quadrupes anseris pullus itemque foetus suis, capite canino, binis linguis, totidem caudis, octo pedibus, reliquo denique corpore bimembris editus. In horto sacerdotis urbani, cui nomen Ambrosio Dereskei, mense Aprili, e pomi ramulo vera genuinaque rosa candida enata est; prorsus ut ex immutato naturae ordine mutationem rerum. confusumque regni statum consecutum iri, atque protendi, non difficile ad conjectandum fuerit.

Moses, Bethlen et Bectas praecipui nominis duces, maiore probro quam clade ab oppugnatione Albani murj rejecti, quidnam amplius consilij de domanda Germanorum pertinacia caperent, plane ambigui tamquam in vado haerebant. Proinde Germanj praesidiarij fiducia e feliciori certamine sumpta, confidentioribus ausis oppidanos in suburbio degentes, ac rerum potius euentum expectantes, quam oppugnationi insistentes inpetere ceperunt. Ergo ejusdem diej, qua impressio frustra est tentata, hora prima pomeridiana, aut non multum altera proximam muro suburbanam domum, quadrato iniecto jaculo, taeda, sulphure piceque ardenti, ac stuppa obvoluto succendunt. Forte per idem tempus remittente Africo, qui ventus Transyluaniae popularis ac poene perpetuus est, Eurus spirara coeperat, eamque duntaxat opportunitatem ad incendendum suburbium jam pri-

Suburbium Albanum incendunt Germanj.

dem Germani expectabant. Nam flante Africo, id tentare de industria hactenus praetermiserant: ne incendium a suburbanis intra muros secundo vento delatum, quod pridem contigerat, reliquam urbis partem, quae intacta adhuc a flamma restabat, intempestiua clade aboleret. Atrox incendium a prima in alteram (erant enim contiguae domus, intergerinisquae parietibus, pleraeque inter se conjunctae) atque inde a vicinia in viciniam, opinione celerius transuolauit. Nam cum aedificiorum superna e materia ilignea abietinaque essent contexta, ideo conceptus ignis statim incremento ob ventum et habilem materiam sumpto, late transfudit incendium. Ne vero facile per interualla aedium, si quae occurrebant, interstingui ignis posset, Germani per murorum minas omnes opportunitatis opperientes, tormentorum crebris globis incendio subuenire volentes prohibebant Itaque omnia remedia, quae arcendo igni essent, et velocitas mali, et obnoxia flammae materia, et aedium contiguitas, et Germanorum hostilitas abstulerat. Proinde suo guisque periculo intenti, ab hoste juxta et igne longius recedebant. Nam et armata Ungarorum Thracumque manus, e statione ignis vehementia accedente, excesserant, et alij e plebe ad sua quisque curanda, trepidi diffugerant; inde per tubernas ad domorum edita pervagatum incendium, delubri suburbani vicinias corripuit; omnibus repentina clade haustis, ne delubrum conflagraret, testaceae tegulae protexerunt.

Hunc in locum plebs oppidana cum uxoribus et liberis confluxerant, huc omnem facultatum supellectilem ingesserant. Verum inde furore incendij passim vagantis trepidi, prout cuique promtum in-

tegrumque erat, omnibus praeter carissima suorum corpora relictis, turbato turbulentoque cursu in commune oppidanorum pontificiae religioni deditorum sepulcretum, amplo muro sed humili cinctum confugere. Teterrima rerum facies suburbium inuaserat; morabantur fugam lamenta pauentium foeminarum, teneraeque aetatis, matrum gremijs adhaerentium: dumque aut trahunt ipsae matres suorum carissima corpora, aut omissa praestolantur, interque fugiendi aut refugiendi propositum haerent: dirum incendium aut a tergo superueniens, aut à fronte occurrens, ad celerandam fugam horsum aut illorsum consternatas rapiebat. Nonnulli in proxima secedentes, dum se securos, aut fornice quopiam inuento aut spatio loci putant, flamma circumventi misere vstulabantur. Itaque alij morantes alij festimantes, multi respectantes, et suorum carissimorum accursum praetolantes, flentes gementesque alij alijs occurrebant. Postremo quid vitarent, satis certi, quid peterent, et in quaenam locorum incerta se reciperent ambigui, in medijs malis haerebant. Inter haec Thraces et Ungari e gregarijs milites, alijque item multi, qui ex aliorum miserijs pascuntur, Tatarumque manus, atrocitate incendij accurrentes, non tam ad sopiendum malum, quod iam incremento tantas vires conceperat, ut vix ullum remedium admitteret, quam ad rapinam exercendam frequentes suburbio infunduntur. Hi partim tabernas inuolare, euersas pariter et intactas adhuc ab incendio merces semiustulatas, suppellectilesque domesticas a trepidis heris desertas conuasare, consarcinare, humerisque inpositas vel in castra, vel in alia loca secretiora raptare. Delubrum suburbanum, plebeja ope refertum, pauci, licet saeuiente circum incendio, concamerata

Gregarij milites Mosiani suburbio infusi miseros depraedantur.

fornicatione tecti, ne militum rapacitati pateret, vix defenderunt, donec tandem deferuente conflagratione partem quantulamcunque bonorum residuam, inde alio ut cuique libebat, asportarunt.

Euerso flamma suburbio, ac in meram solitudinem redactis longo a muris interuallo vicorum ordinibus, nec minus extra quam intra in deformem faciem tota urbe transformata, videbantur Germani satis abunde oppidanorum intemperiem, ne impune rebellionem ceptauerint, ultum iuisse; nec tamen spes erat eos de pertinacia quidquam remittere, oppidumque dedere velle. Et iam Moses, missa facta oppugnatione muri, cum eius capiendi spem omnem abjecisset, mouere inde castra, Colosvarumque versus abscedere constituerat, ut cum Basta ubi-ubi inuento aut manus consereret, aut in Nouo castro, quod ad Samum est, ubi haerere fama erat, obsidione circumuentum opprimeret. Sed Georgius Barbelus repudiato eius consilio, negauit tutum toti huic tractui fore, nec sibi honestum, nec denique uniuersae prouinciae utile ut inde abscederet, nisi quibuscunque tandem modis et conditionibus oppidum in potestatem redigeret. Nam et Albenses tuae, inquit, tutelae et praesidio innitentes, erupturis ex oppido Germanis praedae omnes dabuntur, extremaque occidione afficientur: et quicquid est reliqui in suburbio, circumiacentesque passim pagi, et oppida absentibus nobis incendio delebuntur. Iam et Saxo sebesani Germani, et alij omnes, qui vel a tergo in praesidijs, aut circa huius obsidionis euentum speculantur, multum spei et fiduciae ad obstinationem animi adjungent. Et tu tuas vires ad famam et opiniones hominum nudabis; Siculis ad defectionem non alienis, oppidis ad deditionem pro-

Moses deserere Albam constituit,

sed a Barbelo retinetur.

ciuibus, nobilitati et ordinibus in te inclinantibus, toti denique prouinciae, tuo nomini suffraganti, non leuem ad ambigendum animumque submittendum occasionem praebebis. Durandum itaque et praestolandum, urgendumque obsidione oppidum, tamdiu quam pertinacia eorum, vel commeatus penuria, vel alia qua de causa frangatur. His alijsque dictis Moses iam vasa collecturus, remoratus est, et quia vires nihil successisse videbat, alia via ad rem aggrediendum esse censuit. Itaque noua consilia capere, et quae natura euersae spei est, cum praesentia non successerint, alio animum intendere. Erat Barbelus militares animos tractandi valde peritus, quippe qui bellicis rebus ab incunte aetate versatus, omne suum studium et operam in eo collocauerat. Is non tam ab animi constantia Spinosam depellere, quam rerum circumstantia animaduersa, opportunitatem dedendae urbis, tempestiueque in tutum abscedendi inculcare illi caepit. Cuius tamen nulla ad persuadendum facultas valuisset, nisi commeatus omniumque rerum penuria, Spinosam ad maturandam deditionem, seque ac suos, in meliora tempora reseruare volentem sollicitasset. Ergo interprete, internuncioque Sigefrido Ribis, primum gregarius miles Germanus, qui apud Zazvaros captus, et ad Mosem delatus fuerat, nuncius ad Spinosam mittitur: dederet oppidum dum adhuc dedendi in tutumque abeundi opportunitas superesset. Fore enim ut si pertinaciam saluti et incolumitati suae praeponeret, neque Mosem de obsessionis oppugnationisque destinato quidquam remissurum. Rebus nondum in arctum redactis de tradendo vacuo et desolato muro tempestive transigeret. Non esse cur a Basta

Barbelus Spinosam deditionis admonet.

quicquam auxilij expectaret, qui in Nouo Castro obsessus, nec tuto remanendi nec in tutum euadendi facultatem haberet. Diploma incolumitatis, qualecunque et quibuscunque conditionibus vellent ad lubitum eorum suppeditatum iri. Quibus in hunc modum nunciatis, Spinosa non tam curae propugnationis, quam periculi expugnationis expers, ita respondit, ut negaret se eo angustiarum redactum, et vel a spe vel a fiducia tantopere destitutum, ut oppidum suae fidei commissum, ultronea deditione Mosi patefaciat, praesertim cum experimento iam didicerit, quantum Moses in oppugnandis muris valeat, nec dubitare se, quin ut obsidionis huius ita totius expeditionis euentus irritus Mosi sit futurus. Verum tamen scire se cupere dixit, quibusnam conditionibus tanti rem momenti ab se Moses postularet. Hoc modo cum spes non tam data, quam ostentata a Spinosa esset, tandem ultro citroque iterata legatione, ac ipso etiam Sigefrido Ribis, ac Joanne Sulyok nobilissimo viro, fide a Spinosa accepta, vim abfuturam introeuntibus in has tandem utrinque conditiones conuentum est: utj Spinosa oppidum in eo statu, quo in praesentiarum esset Mosi traderet: utique Moses et Bectas de incolumitate omnium, qui sub Spinosae ductu et signis emigrarent, datis diplomatibus sincere cauerent; utique pro saucijs commilitibus, facultatibusque suis ipsorum proprijs deportandis, duodecim currus darent; atque cum explicatis signis, et tympanis, omnique armorum utensilium apparatu, militari more discedere liceret: utique tormenta quae in oppido essent, aliaque omnia, quae urbani iuris essent, intacta incorruptaque ad Mosem relinquerent: utique datis fidis itineris comitibus Zalathnam usque deducerentur: denique ut dux

Spinosa primum rennuit mox annuit.

Alba Mosi deditur.

cohortis Germanicae, qui ad Saxonum oppidum captus erat, restitueretur, unaque secum in tutum abire, insoluto lytro permitteretur. Erat is uti supra diximus, Joannes Elias Teck, quem iure belli captum Gabriel Bethlen in vinculis detinebat, luculenti quaestus gratia: pactus enim orat pro capite pretium tredecim talerûm millia, nec libenter Bethlen tantam spem lucri manibus dimisisset, nisi Moses eius jacturae resarciendae gratja, Deuam uberis agri arcem illi inscriptione daturum obligaturumque promisisset. Ita constitutis firmatisque inter se rebus, nonis Maij, decimo octauo nempe ab obsidione die collectis impedimentis, quorum portandi facultas aderat, Georgianâ portâ trecenti fere armis idonei ferendis ac praeter eos mulierum ac puerorum turba ad ducentos Sardum versus deducti sunt, aduersoque Apulo amne Zalatnam versus iter intenderunt.

Spinosa cum suis Alba excedit.

Est is locus aurifodina nobilis, quatuordecim passuum millibus, quod duorum milliarium Transiluanorum spacium est, Alba remotus. Infra Zalatnam binis passuum millibus ad ripas Apuli amnis, Coloniae Romanae euidens vestigium adhuc super est, quam Ptolomei Petrodanam arbitramur, cujus in ciuitatibus Daciae meminit, eleuationumque poli gradus ponit, licet non nihil corruptis, quod suspicamur, numerorum notis. In ejus confinio etiamnum superest Valachorum pagus Petredan nomine. Dictam autem Zalatnam usu populi putamus, quasi Salatinam, quod ex ejus fodinae vectigalibus annuis, salaria siue stipendia legionarijs militibus in Dacia olim colligerentur. Fodinam enim auri in ijsdem locis a Romanis quoque cultam fuisse, tum ingentes et vetustissimae specus, unde metallum olim erutum est, aurariaeque

Zalatna est Ptolemaei Petrodana

officinae frequentia vestigia testantur: tum vero etiam inscriptio sepulchralis, in porta coenobij Tótfalud, septenis passuum millibus Albâ pariter ac Zalatna remoti ostendit. Id Epigramma ingredientibus a dextra hunc in modum legitur: D. M. M. VLP. AVG. LIB. HERMIAE. PROC. AVRARIARUM. CVIVS RELIQVIAE. EX. INDULGENTIA. AUG. N. ROMA. ALATAE SVNT. SALONIA PALESTRICE CONIUNX. ET. DIOGENES. LIB. BENEMERETI FECER. VIXIT. ANN. LV. Quorum verborum haec est sententia, ut dicat sepulcrum conditum esse diuis manibus Marci Ulpij Hermiae, Augusti liberti procuratoris aurariarum fodinarum, quae id temporis apud Petrodanam urbem colebautur: cuius Ulpij defuncti reliquias seu ossa ex indulgentia Augusti numinis, Traiani opinor, Româ in Daciam esse alata (pro allata; nam scalptores etiam antiqui, manu magis, quam mente docti non raro fit, ut in insculpendis litteris errent, sensumque turbent). Ei Marco Ulpio benemerenti Salonia Palestrice coniux, et Diogenes Libertus, id conditorium fecerunt. Qui Ulpius vixit annos LV. Eorum qui militiae vel peregre obierant, ossa in patriam referebantur, ex permissione Imperatorum, quod et Cicero Lib. 2. de Legibus, fieri permittit. Alias homini mortuo non licebat ossa legere, id est: tumulo eruere, et alio transferre.

Iam Germani vix dena passuum millia Alba processerunt, cum Tatarum nonnullae cohortes fere ad mille, inuito, quod satis constat, Mose et Becta, abeuntes, per easdem vallium angustias insequuntur. Bectas cum Turcis et Thracibus prohibere illos, voce, manu, omnique conatu repellere, petere, ne pactam Germanis incolumitatem interpellent, datam ipsorum

ducumque nomine fidem, denique honestatis et decoris militaris famam foeda ad omnes memoria ne corrumpant. Tatares pertinaces in destinato pergere, nihil exaudire, et nisi facessat Bectas, sagittis se illum repulsuros, ac e vestigio interfecturos indignantes comminari. Ita rejecto redeunteque Becta, extrema agminum Germanorum curruumque impedimenta adoriuntur. Quae quia per itinerum confragosa non satis ad vectandum prompta et expedita Germani habebant, non difficile barbaris in praedam cesserunt; caetero agmine, quod praecedebat, magis in salutem suam quam ad inpedimenta, ab iniuria hostili vindicanda, sollicito, coeptum iter prosequente. Nonnullj tamen quâm aurigarum quâ calonum, non tam sponte, quam necessitate, cum euadendi copia non superesset, se illis opposuerunt. Quibus caesis, omnem supellectilem, qua currus onerauerant, atque insuper ex imbelli aetate et sexu multos captos, pluribus in nemorum deuia tempestiue insinuatis, in castra reduxerunt: indignantibus Mose et Becta, Barbeloque ac Kibis, ita sibi illorum perfida audacia fidem et existimationem in discrimen vocatam esse; quo violatae fidei exemplo alios quoque absterrerj, ne Mosi et Bectae posthac in re simili facile credi possit, cum viderent fidem publicam tam Tatarica religione seruatam esse. Hoc modo Spinosa periculo cum suis elapsus, pernasta abruptaque montium, quam facilimum, quoad ejus fieri potuit, tramitem et compendium secutus, ad Banyam oppidum Chrysianum, inde Belinies, ac tandem Varadinum cum suis se contulit. Quibus ita constitutis, Moses, postridie eius diei, quae deditionem secuta est, ascensioni Domini quam vocant, sacra in maiore aede urbis sacram concionem haberi voluit, eamque

Tatares Germanos abeuntes inuadunt.

Tatares Germanos afficiunt, non conficiunt.

Moses Albam intrat

in usum damnatae iam pridem a Pontifice Rom. religionj Helueticae, quam Evangelicam vocant, asseruit, nondiu in eo statu duraturam. Albensem cladem totamque adeo rerum Mosianarum, quae insecuta est, tragaediam non dubijs documentis, tum illa quae supra memorauimus prodigia, tum feralis noctua nunciauit. Illud enim noctis monstrum, aedis majoris latebrosis culminibus insinuatum, totis quatuor ante mensibus, quam dirus hostis prouinciam inuaderet, non cantu vocali, sed abominabili gemitu omnes noctes transegit. Multis autem de causis haec dira uates in ostentis habita est. Nam et vix unquam antea istic loci audita fuerat; nec tamdiu urbium inquilina este solita: non instar aliarum clamor, sed tremulo flebilique ululatu auribus infesta, interdiu tacita, noctu dire clamosa: quo nomine minime iucundam ab auribus inibat gratiam. Ea multis machinamentis primorum iussu tentata, nunquam tamen vel viua vel mortua intercipi potuit. Demum veluti euentum eorum, quae portendisset, assecuta, pridie quam obsideretur oppidum euanuit magis quam abscessit. Strigem aut spinturnicem dixeris.

Nocturnus bubo cladem Albensem praenunciat.

Accesserat bruchorum ingens vis, (nam et hoc ob infrequentiam exempli in prodigium vertit) quae Aprili et Majo mensibus ab orientali prouinciae parte ingenti cum fremitu conuolans, imminente crepusculo aërem late obscurabat. Feruntur e conuoluuli ouis nasci transformata specie, quod genus natalium insectis poene omnibus a natura datum est. Is enim ubi vitigineis folijs se inuoluit, oua in pampinis ponit, quae postquam una cum nido, ineunte autumno humi deciderunt, vere nouo tandem ob teporem terrae, in vermiculum albidum bombicique ac erucae similem formantur. Inde sensim e longo in compactam

Bruchorum illuvies.

breuitatem constipantur, ac plane in aliam speciem digeruntur; dicas rudimentum naturae esse scarabaeum effingere condiscentis, nam et bruchis, bracteolarum fragilitati, quae illis pennarum instar sunt, alarumque tutelae clypeata lamella superuenit, volantque magno murmure, alarumque fremitu. Flauent hi, scarabej nigrant. Laterum et clunium color serpentino aluo similis, alboque ac nigro alternatus. Ipsius venter est, ac praeterea nihil, locustacei magis quam scarabaei generis. Pampinorum, arboreoumque foliorum, ac potissimum iligneorum, dum adhuc tenella sunt, praecipua pestis, quae morsu lento, veluti locustae absumunt. Unde apud Ungaros illis nomen. Post solstitium aestiuum, siue aestus vehementia, siue pabuli indurescentis, ac veluti succo exhausti atque siccescentis inopia sensim deficiunt, nullo faetu, ac ne ouo quidem generis propagine post se relicto. Haec lues omnia arborum vitiumque germina toto tractu Albensi deuastauit, nec solum omine hostilem illuuiem, sed et effectu, vini caritatem, rerumque omnium penuriam peperit. cherebogár.

Huiusmodi auibus Moses in Transiluaniam ingressus, tertio statim die quam Albam in potestatem redigit, Kolosuarum versus uniuersis cum copijs mouit, quo jam antea velitares Tatarum cohortes magno numero praemiserat, tum ut Bastanorum militum si quos forte inuenirent, diuisas manus, antequam ipse appelleret, dissiparent: tum ut terrorem uniuerso illi tractui incuterent. Durante quoque obsidione Albensi, Stephanum Tholdium cum mille Tataribus, et Thracum Ungarorumque cohortibus, in Siculiam miserat, quos omnibus quibus posset modis Tholdius in castra conflaret, suppetiasque Mosi adduceret. Ni parerent, prae- Moses Colosuarum mouet.

Tholdius ad Siculos domandos mittit.

senti depopulatione, immissis Tataribus eos affligeret. Verum Tholdius a penitiore Siculia de industria abstinens, Marisianae sedi, quam vocant, quae propinquior, ideoque iniuriae hostili magis obnoxia erat, magnis praemijs, et pollicitationibus persuadet, uti Mosem sequantur, ad cuius fortunam et victoriam tota adeo prouincia aut se contulisset, aut certe magna inclinatione voluntatis breui conferret. Interea cum captae Albae fama totam poene prouinciam peruasisset, multi e prou- cialibus, qui simulatione constantis fidei Germano adhaerere videbantur, praecipiti ad victoriam successu Mosis nudauere animos, et cum a Tataribus urgerentur, nec haberent, quo se conferrent, interclusis ob quaquauersum vagantem hostem itineribus, clausisque oppidis, ne in aperto cunctantes deprahensi, praedae immanj hosti fierent, ad Mosem se contulere. Is statim ab Alba capta, usitato iam pridem Principibus titulo, vajuodam se Transiluaniae scribi dicique volebat: quum ad id locorum (modestiam credo simulans) ab ambitioso titulo abstinuisset. Nec egre aulici, ut est hoc hominum genus leue ad desultorium, ad quaesitum elogium usitatas nomenclationes illustrissimi Principis assuebant: atque ad emerendum fauorem omni assentationis aucupio illius gratiam adulabantur. Et ipse Moses, ne elementariarum quidem litterarum gnarus, ijs verborum lenocinijs ante electionem prouincialium sciens prudensque inponi sibi patiebatur. Quippe jam fortunae indulgentia et spe plenus, cum praedatorijs manibus omnes tractus impleuisset, ac tamquam certum duraturumque Transiluaniae dominium creuisset, omnem deinceps fortunae successum in manibus se ex animi sententia gestare arbitrabatur.

Moses principis titulum sibi adscribit.

Sub hoc tempus, ob continentia bella, cum arua passim deserta incultaque iacerent, et ob militum assiduas rapinas cum nulla omnino annona in tuto condj possit: et ob interceptam frumentandi facultatem, ob immensamque militum crudelitatem, cum ne oppidis quidem tuto exire liceret: ingens admodum rei annonariae difficultas uniuersam prouinciam oppressit, quae eo erat grauior, quod ne superiore quidem triennio quicquam, aut exiguum admodum in horrea congeri, ob vastata praedia, compressamque supramodum annonam, tum vero propter abactum omne genus pecorum ab agricolis potuerat. Proinde omnia macella ita penuria frumenti conflictabantur, ut extremam populo perniciem, inopia minitari viderentur. Medimnus Albensis, quam cubulum vocant, (ea mensura vehes mediocris bajuli est, et quatuor modios continet) ad viginti et octo taleros Albae; Colosuari ad quadraginta accreuerat. Est autem Colosuaritanus cubulus, uno modio, Albensi major. Et notatus est, in eadem urbe e ciuium numero auarissimus manceps qui cubulum frumenti quinquaginta florenis vendiderit. Itaque egentium pauperum ingens ac miserabilis turba vitae alimenta stipemque ostiatim lugubribus vocibus postulantium, per omnes prouinciae partes, perque oppida resonabant. Nam cum pagi, ex quibus bona prouinciae pars constat, propter militum ingentem crudelitatem omnibus habitatoribus et incolis vacui desertique essent, idcirco in oppida hominumque contubernia agrestis plebs confluebat, ubi vitam et tueri ab iniuria et sustentare precario cibo trahereque posset. Orphanorum et pupillorum ingens numerus, quorum parentes et cognatos, vel militum immanitas hausisset, vel fames, famem-

Atrox fames in Trausilnania.

que secuta pestis exstinxisset, miserabilibus gemitibus die iuxta et noctu omnes plateas, omnesque vicos implebant. Ad quos alendos cum ciuium quantumuis opulentorum per se satis procliuis liberalitas non sufficeret, partim hyemis acerrimo gelu sub dio, partim fame in gurgustijs consumebantur. Multi cum vitam amittere non possent, extremis membris a diro frigore ustulati, semianimes inter uitam et mortem luctantes, in vijs passim et plateis volutabantur. Uix unquam tam dirae calamitatis species in Transyluania visa auditaque est. Vidimus conplures e plebe alienae opis antea non indigentes, ad obscoenas escas redactos. Vidimus canum feliumque carnes, velut usu esculentas in cibum assummi. Bene secum actum putauit, qui morticinâ carne equi, pecudumque quarumlibet satur esse potuit, aut crustaceis resegminibus panis ab aliquo se demereri cerneret. Hi erant effectus in consultorum bellorum, haec euenta furialis sapientiae Principum nostrorum. Subsecuta est quadriennem caritatem (id quod fieri necesse erat) pestilentia crudelissima quae summos, medios, infimos, perniciali contagione traxit. Quippe insalubrium ciborum succo maceratis corporibus, humoribusque corruptis primum ipsi virus concipiebant, mox alij ab alijs insanabile malum transitione rapiebant. Et quia nullum malum venit solum, tot ac tam foedis cladibus accesserat insuper ferrum, cuius inmanitate, Bastanis praesertim temporibus per omnia cruciatuum genera ita euagata erat, ut ex tot capitum myriadibus, quibus prouincia cummulatissime abundabat, exiguam omnino partem superstitem reliquerit.

Obscoeni cibi in fame.

Post famem saeva pestis secuta.

Sub hoc temporum tractu, dum Moses per Transyluaniam bello grassatur, dirum, ac haud scio an

ullis seculis auditum nefas contigit. Valacha foemina quaedam, in Rusinar, qui et Steterdorf Saxonibus vocatur, agri Cibiniensis pago, ad quintum ab urbe lapidem, sex pueros, alios post alios, paucis temporum interuallis abominando plagio surreptos atque in ijs cognatam puellam iugulauit, obscenoque eo obsonio famem, quâ nihil est miserius, depulit. Id facinus simulac innotuit, Cibinium ad primores delatum est, itaque mulier capta, atque in urbem rapta, custodiae traditur; nec multum intercessit morae atque operae, fassa est ipsa nefas, omnesque patratae rei circumstantias enarrauit. Proinde ad senatum refertur, factum cognositur, excutitur, judicatur. Una erat apud infelicem ream atrocis facti purgatio, fames. Crimen videbat ipsa, culpam quoque agnoscebat, sed scelus ab se remouebat, atque necessitatem excusabat, dignamque se venia putabat. Verum crudelitas facti omnem miserationem in animis iudicum extinxerat. Ferunt, qui cognoscendae causae interfuerunt, mulierem taetro horridoque aspectu, atque etiam totius corporis graueolentia, quae vel eminus persentisci poterat, ab humanarum carnium esu, praeditam fuisse. Itaque illa ex judicij sententia capitis damnata, carnificique tradita est, hinc quadripartito, ad gemonios urbis gradus secta, cadauer in partes lacerum, ad quatuor urbis Cibiniensis angulos extra pomaeria obscaeno palo suspensum. Hoc sub exitum Maij. Per idem tempus in pago Reiz, quindecim passuum millibus a Cibinio, mater enecatum aut fame aut sua manu filium, ne cadauer frustra periret, ipsa vorauit suisque visceribus viscera impleuit. Non est propositum, ac ne factu quidem integrum, omnes prouinciae angulos excutere, locorum abdita perscrutari, omnes

Humanae carnes in cibum assumptae

omnium conscientias detegere. Quae si nuda
aspectum possent, non est dubium quin tetra r
facies animis omnium atque oculis se se offeret.
alia horrenda, alijs locis visa auditaque accep
Nec dici potest facile, quanta clade hoc trienni
rum, fames, pestilentia, tres abolendo generi hu
a Tatareis furijs immisae in orbem pestes, uniu
prouinciam afflixerint.

HEBDOMADIS VI.

LIBER IV.

Argumentum libri IV. *)

Iam Moses majore fama victoriae quam virtutis occupata Alba, nullo alio praesidio, quam ciuibus, habitatoribusque inposito, Colosuarum versus duxit. Ad quod antequam aggrederetur, ad Nouum Castrum, quod profluenti Samo adjacet, tribus, parasangis seu milliaribus Ungaricis Colosuaro remotum, appulit. Cum enim hic Bastam cum Pancratio Semneio, Mortagnio alijsque Germanicarum partium viris inclusos esse intellexisset, ad rationes belli sui, et ad gloriam comparandam permagni interesse putauit, si Bastam ducem, in quo oppresso totius victoriae summa consisteret, vel viuum vel mortuum in potestatem redigeret. Sed enimuero cupientissimae voluntati facultas defuit: ipsam quoque facultatem, si qua aderat, postmodum negligentia et incuria corrupit. Quapropter cum arcem maioris momenti esse videret, quam ut ab se nullo tormentorum apparata instructo, expugnari posset, relictis in obsidione cum mille qua equitibus qua peditibus, Alberto Magno, et Joanne Capturio, praestantibus ut rebatur copiarum ductoribus, ipse Moses Desum versus mouit, ut inde in finitimas Ungariae partes, emissis

Moses nouum castrum obsidet.

*) Az argumentumnak egy lapnyi üres hely van hagyva.

velitaribus copijs, Bastanorum partium disjunctos exercitus (nam jam passim in castra conflari audiebantur) tempestiue discutiendum curaret. Inde reuersus tamdiu Nouum Castrum obsidione premeret, dum vel fame, vel quibuscunque tandem belli cladibus, Bastam inde eliceret, ad deditionemque faciendam redigeret. Hoc Mosis consilium cum ad rationes suas non male initum esset, tamen ab Alberto et Capturio pessime administratum est. Paucis enim post diebus Basta, falsis omnibus hostium excubijs, relicto in Nouo Castro praesidio, in tutum elapsus est, totamque spem Mosis egregie frustratus est. Interea dum Basta in Nouo Castro haeret, caesarianarum partium partim voluntarij Haidones, partim stipendia merentes, alijque diuersi nominis milites ad Caplyan infra Desum magno numero collecti, atque in statiuis aestiuantes, rerum momenta quae in Transyluania gererentur, eminus speculabantur, ut captata opportunitate, Mosianos incursione aliqua turbarent. In ijs erant e Transyluana quoque nobilitate, Germanorum partium asseclae Ungari Balthasar Cornis, Gasparis filius, earum copiarum ductor, et Stephanus Kendius, alijque nonnulli, qui fidem, quam opinabilem successum rerum Mosianarum sequi maluerant. Moses his intellectis, ratus non esse expectandum, ut majore numero vires aduersariorum augeantur, misso bis mille Ungarorum Tatarumque equitatu, aggredi illos iussit. Hi intempesta nocte, duce Francisco Redeïo et Cantemir Merza Tatare profecti, cum iam non procul ab hoste constitissent, astum virtuti coniungere statuerunt: non aperta luce, sed tenebrarum beneficio adjuti, manus cum illis conserunt. Animaduertentes siquidem omni eos metu esse solutos, omnisque periculi securos,

Caesarianae copiae a Mosianis profligantur.

et aut nullas excubias, aut secordes circum collocatas esse; Idibus Maij profunda omnino aurora, cum acrior somnus corporibus obrepere solet, facta e duobus lateribus impressione, alteque elato clamore, inopinantes, atque incompositos adoriuntur. Illi pars altum dormientes, pars semisomnes et ad repentinum tumultum titubantes, et si qui vigiles erant, alia negocia facientes, cum nec manus ad pugnam nec pedes ad fugam expedire commode possent; fugam tamen prius quam pugnam capessunt. Cornis dux, ac caeteri suae quisque militiae tribuni, ut in re inopina ac in summum adducta discrimen, fugitantes reprachensare, qualemcumque formam aciei conari, cohortari, urgere qua blandis verbis, qua minis. Sed tardiora prope omnia Mars ad pugnam, celeriora metus ad fugam fecerat; pedes carebant auribus. Proinde non multum intercessit temporis, cum magna parte foeda strage trucidatis, reliqui, ut quemque metus aut fugae impetus ferebat, late disijciuntur. Expeditissimi quique partim pedibus, partim, desultorijs arreptis ut potuit, equis, tenebrarum tutela periculum euadunt, plurimi semisomnes, seminudique caesi, capti: quorum magna pars Tartaris cessit. Vix euadens Stephanus Kendius, iuuenis praeclarus, et summo loco natus, primum Bastae in Novo Castro haerenti, mox et Colosuaritis infelicem suorum casum renunciauit.

Kis Farkas apud Demeteri pagum sternitur.

Jam et in alia prouinciae parte, Lupus Kis idest Paruus quem supra memorauimus, natione quidem Thrax, sed habitu, lingua, usuque militandi ita Ungaro assimilis ut poene Ungarus haberetur, peraeque aduersum fortunae euentum expertus est. Ad eum specie quadam assimulatae virtutis, magnum in re militari nomen prae se ferentem, ingens militum vo-

luntariorum manus confluxerat; nec enim deerat homini in militando industria, in agendo sollers et dexter animus: sed non tam suis moribus improbus, quam eorum quos ductare consueuerat, insignibus latrocinijs per totam prouinciam famosus, nam superiorum annorum rapina dulcedineque praedae allecti, Thracum, Ungarorum, ac Valachorum multa manus, cum domi non haberent unde anhelantem famem refocillarent, facile in eam militiam nomina dederant, nec tam in pugnandi commilitium, quam in rapiendi sodalitium se aggregari passi erant. Ita autem Lupus consilium iniuerat ut ubi ubi posset suas copias cum Bastanis, quas Balthasar Cornis ducebat, coniungeret: minime commodum suis rationibus existimans, modica manu cum Turcis et Tataribus numero valentibus, ante idoneum tempus pugnam conserere. Siquidem hunc Lupum et Joannem Cyonkam idest Mutilum, Radul vajuoda, Bastae iteratis nuncijs auxilium solicitanti e Transalpinâ Valachia, miserat, non tam fidelis animi obsequium testaturus, quam ut rapace et praedatore milite prouinciam suam veluti sentina quadam exaneraret. Sed non defuit suspicio, Lupum Paruum, parum sincera fide ducatum gessisse, atque eos, quos sub signis habebat, Mosianis trucidandos prodidisse. Is igitur ad Demetriadem, Bistriciensis regionis amplissimum pagum suos milites ingenti cum rusticanae plebis terrore deduxerat. Numerus eorum mille quingentos explebat. Sed ut incondita multitudo armari solet, libidinem potius animi, quam animum in bellum attulerat, ignoti inter se et ignobiles: casus eos, quam certus delectus contraxerat: alij equites, alij pedites; armati inermes; Ioui praedatori quam statori militantes. Quamquam autem Paruus occasionem pugnandi

dare Mosianis subterfugeret, quod tamen eius voluntas decreuerat, necessitas abrupit.

Erat Georgius Maco Siculus Transyluanus, certarum cohortium praefectus non ignobilis, multisque preliorum experimentis satis notus. Hunc Moses cum Ak Merza, et Cantemire ducibus submittit uti copias Lupi conserto proelio dissippent. Ducebat Maco qua Ungarorum, qua Thracum mille. Ak Merza et Cantemir bis mille Tatarum. Erat autem Ak e penitiore Scythia, quam Novaij Tatares incolunt, oriundus. Cantemir e Bosporana, ubi Cremmij idest campestres Tatares degunt, et Keray Hamis peculiaris ditio est ultra Boristhenem. Aderat his Mehemed Begus quoque Mudouanus. Is locus infra Temesuarum Danubanij tractus oppidum est, cui ille praefectus erat, ac paucis ante diebus Mosi in oppugnatione Albae adhuc haerenti, cum ducentis Turcis equitibus, ac quadrigentiis Thracibus peditibus suppetias aduenerat. Hi Lupum ex nec opinato opprimere constituerant. Verum ille appropinquantes persentiscens, minime suos in apertum educit, sed praesidijs quam potest firmat, omnes Demetriadis angiportus et vias stationarijs occupat, aditus intercludit, oportunitatemque loci secutus, casas aliquot rusticanas succendit, ut non solum flamma, sed et ferro irrumpenti hosti ingressum obstruat. Verum Mosiani expectato aliquantum, dum deflagret incendium, eos adoriuntur; nec multum intercessit pugnae et temporis, cum illi desertis stationibus, quaquauersum in fugam effunduntur. Magna caedes patrata, multi capti, in ijs et ipse Lupus à Tataribus captus, quem Moses opinatae virtutis memoriâ deprecantem ac obtestantem, ne in profanae gentis seruitutem abripi pateretur, ducentis

aureis nummis redemptum, suorum commilitio adscripsit. Sub idem tempus Demetrius Merza quoque (id verbum praefectum militiae apud Tatares aeque ac Valachos valet ut diximus) a Radule Transalpino cum ducentis partim Valachis partim Thracibus, missus, apud Segesuarum, pari euentu a Mosianis fugatus, fususque est. Ne vero Bastana fortuna, ulla ex parte vires et incrementum acquirere posset, Thomas comes a Capreolis Italus, patria Brixiensis, summo et illustri loco natus juvenis missus a Basta ad Siculos in arma contrahendos, a duobus Bogatijs fratribus Nicolao et Melchiore, in arce Georgina captus detentusque est. Eam arcem Siculjae finibus adjacentem Sigismundus princeps, ob mutuatam quandam pecuniae summam, Bogatijs fratribus conditione inscripserat, tamdiu possidendam quoad de ijs nominibus, vel a se, vel a succedentibus principibus satisfactum non esset. Ibi captus Thomas ac dies aliquot liberali custodia asseruatus, absente Nicolao (nam is Mosis castra sequebatur) ac non attendente Melchiore, occasionem euadendi nactus cum aliquot suorum conscensis equis inopinato effugio arce alapsus est. Vix ad decem millia passuum processerat, cum Melchior, animaduersa fuga, omni suo famulitio armatus, fugientem magnis itineribus insecutus assequitur. Ibi caesis alijs Thomas reprehensus denuo capitur, ac Goerginum ex fuga retractus compedibus oneratur. Inde iussu Mosis Radnothum, ac postea Albam vinctus deducitur.

Merza Valachus a Mosianis profligatur.

Thomas Capreolinus capitur.

Hoc modo Siculi remorati, ne Bastanarum partium conatus ulla ope adjuuare possent, postmodum in Mosem inclinare ceperunt. Misso enim iterum Alberto Magno et Lupo Paruo cum mille amplius Un-

garis et Thracibus Moses, eos ad imperata facianda primum pacatis verbis adhortatus est, ne se rempublicamque obstinatis animis perditum irent; fore enim ut Tataribus immissis pertinaciam quam fouerent, magna cum clade commutarent. Siculi aliquamdiu pro minacibus verbis bona verba dare, nunc haec, nunc illa causari, cauillis jussa eludere. Albertus et Lupus ubi verbis nihil promouere vident, in penitiorem Siculiam, quam Tres Sedes vocant, penetrantes, eos pagatim degentes adoriuntur, nec tam corpora eorum quam bona in praedam vertentes ad imperata facienda adigunt. Nam Moses gentilibus popularibusque suis de industria parcendum statuerat, neque hactenus ad eos domandos ullam Tatarum manum miserat; sciebat enim fore, ut non tantum bona eorum in praedam sed et corpora in seruitutem a Tataribus raperentur.

Siculorum nonnulla pars domatur.

Interea dum haec fiunt, Basta Nouo Castro inclusus longe et sibi et saluti publicae conducibilius fore ratus est, si deserto praesidio ocio negocium praeponeret. Nam reuertente forte Mose, arcemque arctius obsidente, omni tandem exeundi facultate priuaretur: atque ita rerum gerendarum commoditates ipse sibi veluti data opera interuerteret. Ac primum quidem hostium velitarium globis, quibus Albertus Magnus et Joannes Capturius (ut retulimus) praeerant, undiquaque obsessus, quidnam consilij in tam turbatis rebus Basta caperet, summa cura secum voluebat. Itaque dum diebus aliquot inter manendi emigrandique consilium diuersus haesitat, hostium stationes summa curâ ac diligentiâ obseruare explorareque. Illi siquidem plus a cunctatione et metu quam ab audacia instructi, ab oppugnando poenitus supersederant. Qua

quidem in re irritam operam se facturos videbant: arce et ingenio locj et arte et viris, armorumque omnis generis apparatu ita instructa, ut vel multis mortalium millibus expugnatio arcis negocium facesseret. Ipse Basta quandoque, quo hostium animos exploraret, quindenis, vicenisque suorum stipatus velut animi gratia arce egrediebatur, ac versus hostium stationes pedibus deambulando ad terna quandoque stadia interdiu exspatiabatur. Illi turpi segnitia desides, procul Bastam contemplari, nihil moliri, nulla aggressione prae oculis ambulantem, ac veluti ad pugnam eos irritantem tentare. Quocirca Basta, cum repetito identidem egressu, animaduertisset, sibi cum effoeminatissimis meticulossimisque hominibus rem esse, nihil amplius prolatandum ratus, emigrandi opportunitatem in tempore arripuit. Proinde sumto ex re temporeque consilio, ne abeundi commoditatem mora corrumperet, assumptis secum quadraginta equitum praetorianorum Germanici nominis militibus Nouo Castro concubia nocte egreditur, omnesque obsidentium custodias, omnes stationes, denique Tatarum vagas velitationes praeteruectus, quibus Colosuari vicinia, totusque Samianus tractus continenter infestabatur, per medias adeo hostium stationes ad IX. Calendas Junias Colosuarum XVI. passuum millibus inde distantem summo diluculo peruenit. Ubi paucis duntaxat horis ad requiem datis, adulta statim meridie urbe excessit, Zathmarum petiturus. Adjuncti sunt praetorio ejus roborj triginta duo equites, ex urbanis ciuibus, qui abeuntem quamdiu eius voluntas ferret, in tutum comitarentur. Hoc modo Transylvanja elapsus Basta, ubi Zathmarum incolumis peruenit, missis confestim per omnes Hun-

Basta Colosuarum inde Zachmarum emigrat.

gariae tractus litteris et nuncijs, nihil antiquius duxit, quam ut ad maturandam expeditionem, copiasque colligendas omnem operam, studium et cogitationem conferret. Reliquit in praesidio Noui Castri Pancratium Sennejum, summae virtutis et fidei hominem, cum ducentis armatis, magnoque ad omnem obsidionis propulsandam iniuriam si quae inferretur, rerum apparatu. Is cum nihil sibi reliqui ad summam in tutanda arce diligentiam fecisset, duobus amplius mensibus, quoad usque bello Mosiano ultima manus inposita est, summa constantis animi laude omnes hostium minas pertulit, velitariosque insultus contempsit Eo dierum tractu Achilles Tarducius Italus vernacularum duntaxat litterarum gnarus, cui Basta consignandarum ab se gestarum rerum historiam commiserat, e sublimi arcis muro forte delapsus, mortem quam naturae arbitrio debebat, praecipitio acceptam retulit.

Pancratius Senniei Nouo Castro (*más kézzel*: et Leuinus Mortagne) praeficitur.

Achilles Tarducius qui de Turca vincibili libellum edidit, historicus Bastae lapsu perijt.

At Moses ubi Bastam Nouo Castro elapsum intellexit, detestatus suorum, quos in obsidione reliquerat, oscitantiam, cum summa timiditate coniunctam, collectis copijs ad Colosuarum, relicto a tergo Nouo Castro se applicuit. Nam cum ej arci expugnandae se poenitus imparem esse videret, nullis omnino apparatibus, quae ad expugnationem usuj essent, instructus, non vana conjectura ducebatur, Colosuarum licet munitionibus et propugnatorum robore firmum, minis tamen et promissorum lenocinijs in potestatem a se redigi posse. Est Colosuar nobilis Transyluaniae ciuitas, incolae honesti, ac bene morati, denique siue corporum elegantia, siue humanitate morum, siue quaerendi habendique industria, siue habitandi cultu nulli in Transyluania secundi. Ab Saxonibus, et

Colosuar urbs.

Vngaris aequo iure incolitur, alternisque per annos singulos, binos praetores, quorum alter Judicis Primarij, alter Regij nomen fert, curis urbanis, causisque cognoscendis praeficiunt. His duodecim viri, qui senatus est, ac postea centumviri assistunt, penes quos, secundum illos, omnis in urbe jurisdictio consistit. Moris est apud Colosuaritas, jam unde a condito ejus urbis statu receptus, ut ipso natalitij Domini festo, ambo consules seu praetores, Saxo et Vngarus, magistratu quem annuum gesserunt, sponte abeant, et fasces duodecem virûm senatui, et centumvirali electioni committant. Namque hi magistratus perpetui sunt, nec qui semel in decuriam senatus, vel in centuriam patrum lectus est, unquam, nisi grauissima de causa remouetur. Nihil in horum consulum vel magistratuum caeterorum electione juris vel praejudicij quisquam, ac ne ipse quidem princeps prouinciae habet. Quidquid centumviralis concio scinerit, princeps et praetores ratum habent. Id in alijs quoque Saxonicis urbibus fit, ut potestas omnis penes populum sit, quo inconscio nihil statui, nihil decerni a duodecimvirûm senatu potest. Populum dici volo, centumviralem senatum, quia ex corpore ciuium urbanorum sine plebe legitur, ita ut XII virûm seminarium, ex centumvirûm legatur concilio. Etsi autem XII virum senatuj authoritas magna est, potestas tamen penes centumuiralem senatum consistit. Ac dum suffragia incuntur, centumuiri ouile occupant, id domus senatoriae superior pars est: praetores autem et XII viri inferiorem aedium partem obtinent. Ciuitas in quadrum posita XIV stadia in ambitu complectitur. In valle Sami amnis sita est. In e vicinorum montium saltibus, qui ex delinea-

atione Ptolemaei, ramenta Carpati sunt, effunditur. Ipsa urbs bifariam diuiditur: in veterem et nouam, sed quae ijsdem moenibus clauduntur. Veteris, quae nouis tamen aedificijs constat, non nulla memoria in antiquis inscriptionibus superest. Ex quibus satis appa- ret, Romanorum coloniam Napucam fuisse, cujus urbis Ptolomaeus in ciuitatibus Daciae meminit, licet nonnihil corruptis isthic eleuationum Napucae notis. Napucae siquidem eleuatio apud Ptolomaeum est graduum 49. 47. 20. At si quis recte in numerum digerat, inueniet eleuationem poli Colosuaritani ad gradum 46. scr. 32. praecise accedere. Aqua Napuca apud Ptolomaeum nonnihil abscedit. Quae distantia numerorum et in Apulo, quae ad Albam Juliam est, et in Sarmiz Egethusâ, siue quae eadem est, Ulpia Trajana, ad Ferreas Portas in exitu Transyluaniae meridiem versus, et in alijs Daciae vetustis oppidis vitiosa apparet; ubi ad exactas supputa, tiones eleuationis parum Ptolomaei notae accedunt, non tam auctoris quam temporum vitio, et librariorum. Lapis quadratus in vestibulo aedium Petrj Barat, proxime ad Basilicam parieti coaedificatus, Coloniam Napucam sic habet:

Colosuar est Ptolemaei Napuca.

NUMINI. AUG.
M. ULP. CAECIL
BASSIANUS
. . . . CALLISTH
M. AGG.
AUGUSTALIS
COL. NAP
D. D.

Et in urbis muro, introrsus, qua parte Samum spectat, uncialibus litteris, in elaborato lapide, caeteris cae-

mentis inserto, eadem Colonia Napuca legitur hoc modo:

M. AUREL. PAPIA. AUG. COL. NAP.
VIXIT. ANNIS. LX. AURELIA. BONA
CONJUX. MARITO PERFICIENDUM
CURAVIT.

Et in ea parte interiore muri, qui Samo profluenti imminet:

FORT. AUG. ULP. MASCULINUS. VET.
EX. SIGNIF. LEGVM. FECIT. COL. AVP.
PRO SA. SVA. ET SVOR. PL.

Nec desunt coctiles quoque lateres, pentadori, notabili firmitate ob vetustatem indurati, in quibus litterae eaedem visuntur, non incisae ut in marmoribus dedolatis, sed eminentes: quippe typo, dum lateres ducerentur, impressae. Colonia haec fuit LEG. I. ADIV. id est adjutricis. Sicut Apulum, LEG. XIII. G. id est Legionis decimae tertiae, Geminae: Ulpia Trajana vero LEG. VII. CL. idest Claudiae. Haec enim omnia in lapidibus, marmoribus, lateribusque frequentia Albae, ad Ferreas Pylas, alibique passim visuntur. In occidentalj Transyluaniae limite, ad Regiam vjam, qua in Ungariam per saltus Carpaticos exitur, Colosuar sita est. Urbs est non minus ab elegantia aedium, quam ab amoenitate loci iucunda. Nam neque laetis vinetis, nec ubere aruo, nec limpido flumine, nec pagorum vicinitate, nec syluis, nulla denique ad usus urbis commoditate destituebatur, cum nondum dirum mortalibus bellum omnia his temporibus pessum dedisset. Natalibus Matthiae Coruini Regis et Stephani Botskay inclytorum principum merito gloriatur, quorum ille in urbe veteri in aedibus Joannis Adam; alter in proxima ijsdem

domo primam lucem hauserunt. Juniores heri et nudius tertius ex Romano Graecoque verbo nomen urbi affinxerunt, quasi eos taedeat pigeatque usitatae appellationis. A Claudio nescio quo Italo conditam urbem commenti sunt. Quae opinio tam vana ac delira menteque capta est, ut merito ad agnatos ac gentiles sit deducenda. Vox quidem bonae est monetae, sed iniquo judicio circumuenta. Extat enim apud Ammianum Claudiopoleos cujusdam mentio, in Isauria a Claudio conditae, sed illa nihil ad hunc Bachum. Tale est, quod hanc eandem urbem scholasticam ciuitatem Bonfinius interpraetatur ex eo, quod unius aut alterius litterae lineamenta in hac vel illa voce appareant, alias quid sibi voluerit, ne Oedipum quidem perspicere posse reor. Taceo alia sexcenta, quae Bonfinius suae sibi libidini indulgens, temere confingit, ac tamquam poetae, Mineruam ex cerebro Jouis sine Junone natam produnt: ita ille ex se sine exemplo, sineque ulla authoritate comminiscitur, cujus audaciae refellendae integro esset volumine opus. Colosvari non est tam vetus, haec quidem, que nunc extat, structura, ut ad Romanum aliquem conditorem referri possit. Sub Ungariae regibus annos abhinc trecentos caepit et adoleuit. Sub Sigismundo Imperatore moenibus cincta est. Nec ab re opinamur e ruderibus euersae Napucae coloniae resurrexisse. Ex memorijs Tabularij Albensis habeo Carolum Regem Ungariae uillam Colosuár (sic enim habet diploma) Albensi Episcopo Benedicto donasse, anno domini millesimo trecentesimo tredecimo. Ex quo satis constat per id adhuc tempus aetate infantili necdum adulta

Claudiopolis unum ac friuolum verbum est.

pagum adhuc fuisse.*) Moenia habet aduersus quamlibet hostilem iniuriam valida, modo ciues propugnandi artibus cum opus fuerit, non desint. A porta Libitinensi, que Puticulos seu sepulcretum spectat, assurgentis cliui inportunitas urbem hostili oppugnationi obnoxiam facit, cui tamen ardua moenia et fossa objecta, praesidium non leve spondent.

Moses deditionem Colosuaritis imperat.

Huc postquam Moses duxit, omnesque copias ciuitati circumfudit, primum verbis pacatis, mox minacibus atque hostilibus ciuium animos pertentat: ferro flammaque exscindere atque exurere omnia minitatur nisi quamprimum de deditione secum transigant. Ejus urbis potiundae maxima libido Mosem incesserat; videbat enim sibi ex usu belli minime fore, locum praesidijs Germanicis insessum a tergo relinquere. Tum vero si Basta prouinciam armis repeteret, quod propediem augurabatur fore, non absurde conjectabatur, illum eam primum urbem inuasurum, bellique sedem facturum. Quae auxilorum spes cum Mosi non esset obscura, ideo ad maturandam deditionem omnes ingenij neruos intenderat. Statim autem ubi appulit, quicquid in suburbijs, quae supra infraque ciuitatem atque a latere septemtrionali longo tractu diffusa erant, praedae hosti dedit. Unde licet potiora facultatum suarum habitatores in urbem inuexerant; permulta tamen, angustia temporis circumuenti, foris relinquere erant coacti. Ubi edictis minacibus, muncijs, litterisque nihil proficit Moses, ignem suburbijs atque ante urbijs, tribus simul ex partibus

Suburbia incendit.

*) A ritkitott betüvel szedettek az eredeti codexben egykoru kéz által ki vannak törölve.

immittit, ut saltem terrore incumbentis in urbem incendij, obstinationem eorum frangat. Sunt qui inuito inscioque Mose suburbia ab ebrijs Hajdonibus et Tataribus incensa esse perhibeant. Uerum ciues jam antea, ne inprouiso malo obruerentur, dolia vinariasque cupas aqua plenas, pro aedibus omnibus statuerant, cuius ope subito incendio, si quid oboriretur, subuenirent. Denique decussis ordinatim scandulis, quibus aedes omnes contectae erant, apertisque per summis tectorum fenestellis, scalas, stationes excubiasque ubique disposuerant. Oblongis perticis, longurijsque madidos centones per singula tecta suspenderant, quibus flammam forte emicantem in fumo opprimerent. Qua propter ubi caligine noctis flamma suburbij in altum assurrexit, fumo, fauilla, aëris feruore omnia impleri: hostes ad moenia, ad portas, ad fossas incursare: tormentis, telis omnibus missilibus e collibus, qui muris imminent, ciuitati extremum exitium minari. Tanta autem erat atrocitas incendij, ut a brumali potissimum occasu, Africo, fauillas ardentes, titiones, scintillasque rapiente atque agglomerante, frustillatim ac minutatim creberrimae grandinis instar, in xylimbices passim dispergeret. Proinde nunc hinc, nunc illic aedium culmina primum lento fumo incendium minitari, mox etiam casu fallente excubias inflamarj. Hic alij alios ad subveniendum inclamare, interse cohortari, scalas raptare, applicare, flammae suborienti aquâ imminere: alia, quae restinguendo igni essent, trepidi portare, clamore lamentis uirorum, mulierum omnia misceri. Tanta autem vis est pineis illis lamellis, quibus alijs super alios sedentibus, clauulisque ferreis per seriem tigillo impactis tecta inter se de more imbricantur, ut ad

Custodiae disponuntur ad incendij pericula.

bina ternaque stadia, quod experimento cognitum est, incendium ob leuitatem transmittant. Nam ad hos ignes, aestatis quoque sicca admodum intemperies accesserat, quum ab aequinoctio verno, ad solstitium usque aestiuum, aut rarae aut nullae pluuiae terras colluerint; praeter hyemalem humorem, qui vere nouo resoluti, terram madefecerant, lutulentaque itinera primis mensibus fecerant. Eo autem vehementius oppugnationi urbis Moses instabat; quod meminerat triennio ab hinc Sigismundum quoque Principem Turcarum Tatarumque fultum viribus, Colosuarum per speciem magis et simulate quam serio expugnatum venisse, paucisque post diebus re infecta inde discessisse. Porro Moses in clade nobili ciuitati inferenda fuisset temperantior, nisi Bectam suspicione aliqua inclinati in partes animi offendere veritus fuisset. Itaque patientiorem quam cupidiorem patrati incendij fuisse satis constat. Tatares quoque et Traces magnam se inituros gratiam apud utrumque ducem arbitrati si malum malo accumularent, nihil, quae cladi promouendae erant, omittebant.

Cum in hunc modum Moses triduum in suburbia saeuijsset, feciales exinde in urbem mittit. Primum Samuelem Ouarium, litteratum iuuenem cum litteris claudestino: postea palam Stephanum Samuelis fratrem germanum; ac Joannem Tamasfaluium, cuius supra meminimus, demum Lupum Petkium, nobilem virum in urbem immittit, per quos minabatur hortabaturque, consulerent maturae incolumitati urbis, dum spes ruinae tempusque superesset. Habere se ingentem scalarum numerum ad superandos muros, ignitorum globorum, sulphuratorumque jaculorum multa millia ad exurendam urbem: obstinationem animi ponerent,

Nuncios Moses in urbem mittit.

mallent clementiam suam, quam vim furoremque militum experiri. Seram tandem in fundo poenitentiam eos incessuram, cum auidus praedae miles muris admoueretur, quorum immani furori ubi habenae ad licentiam laxatae fuerint, nullis postea minis, nullis precibus sedari ab incepto possent. Falleret eorum expectationem euentus, si a Basta quicquam auxilij sperare in animum induxissent. Germanum Imperatorem Turcarum bello implicitum, ne ad sua quidem defensanda, parem id temporis fore. Itaque nisi missis quam primum nuncijs de deditione transigerent, fore, ut omnibus Tatarum Ungarorum Tracumque copijs ad oppidum subito adoriendum inflammandumque immissis, potestatem diripiendi in praedamque omnia vertendi, atque etiam in corpora ferro seuiendi esset permissurus.

Dum his atque alijs nuncijs urbanorum mentes Moses perterret, interea seditio, nunquam non perniciosum in republica malum, in partes diduxit populum. Binae vexillationes Germanorum non satis fisae urbanorum fidei, secessionem in urbem veterem facere, gentiles suos Saxones urbanos ad se pertrahere. Tormenta, quae in foro octo numero erant, pro se ad tutelam vindicare. Aperte Ungarorum societati et commilitio nuncium remittere, quorum tandem dissensionem Stephanus Seres, uir praetorius, per omnia sacra obtestatus utcunque sopiuit. Pridie nonas Iunij tota communitas populi et Senatus utraque videlicet natio, ex quibus corpus reipublicae coalescit, duos e iuratis Senatoribus ad Mosem legant, qui de deditione urbis cum eo transigant. Caetera plebs intus incendij metu, minarumque Mosianarum terriculamentis perculsa, tumultuari, primores non au-

Seditio in ciuitate.

dire. Numero supramodum valebant. Nam et è suburbanis, et vicinis undiquaque pagis accolae huc confluxerant. Sana consilia reclamando rixandoque, qui mos obstinati animi est, refutare; mitti contendunt, qui Mosem salutaria suadentem deprecarentur. Nullam in Basta spem esse ponendam, qui prouinciam effugio deseruit, proinde deditionem faciendam, pacem oblatam in tempore accipiendam. Nec deerant e primoribus, qui Mosem donarijs placandum ducerent, alioque auertendum censerent. Hoc alij refutare ac dicere, serum esse in fundo consilium effectuque cariturum: id enim antequam copias urbi admouisset, periclitandum fuisse. Hostem suis tantum rebus studere, non alienis; opportunitatem quam arripuisset, minime iam deserturum.

Milites Caesarei dedicionem detrectant.

At Germani Bastani, omnia deditioni potiora esse, clamare. Obsidionem hanc, quâ Moses urbem premeret, non difficilem toleratu fore. Nullis tormentis, nullis alijs rebus, quae ad oppugnationem usui essent, instructum Mosem, parum promouere posse. Nec spem omnem de Bastâ abijciendam esse. Afforet ille omnium opinione citius, virumque fugientem, ut vetus prouerbium habet, iterum pugnaturum. Honesti majorem esse habendam rationem, quam nondiu duraturae incolumitatis. Quod Basta prouinciâ excesserit, id ex usu belli fecisse, cessit necessitati, ab occasionibus et opportunitatibus non recessit. Frustra sapere, qui Bastam nunquam prouinciam repetiturum sibi atque alijs persuaderent. Non in tam arctum redactam esse obsidionis patientiam, quominus dies aliquot vis hostilis ferri possit. His alij occlamitare ac dicere:

Plebs deditionem urget.

facile esse Germanis deditionem disuadere, qui praeter nuda corpora nihil haberent, quod perdant. Fa-

cile est uobis, inquiunt, odisse uitam mercenariam, eamque temere proijcere. Primum quia ad id solum stipendio conducti estis. Caput uestrum octonis florenis uenale ad lanienam fecistis, aut interfecturi aut interficiendi. Uobis nouerca est Transyluania, nobis mater. Hic geniti, hic educati et alti, non possumus eam nisi impie deserere. Et si deseramus receptum alio nullum habemus. Nam praeter caducam hanc uitam, cujus si usus poscat, jacturam facile parati sumus facere, habemus alia nobismet ipsis cariora: conjugum, liberorum aliorumque charissimorum corpora, quae nos vel cognatione vel affinitate contingunt. Horum saluti ac incolumitati ob aetatem et sexum omni injuriae obnoxiorum, pietas ipsa ratioque ut consulamus praecipit. Non cum Christianis hostibus nobis res est, quamquam et ipsis nihil profano hosti crudelitate cedentibus, sed cum Turcis et Tataribus, qui ubi nos nostraque in servitutem traxerint, abditi alibi intra muros Germani, nostram cladem eminus contemplabantur, ipsi omnium periculorum securi, ac tamquam extra iactum telorum positi, quid de nobis fiat otiose negligent, exemplorum satis abundamus. Plena sunt Tatarum castra Christianis mancipijs, qui dum fidem servare pergunt, salutem perdiderunt: atque insuper publica eorum miseria perfidiae crimine ab ipsis suggillatur. Fidem cum extrema omnium pernicie colere, humani potius est juris, quam divini. Nullus portus ad honeste servandam salutem, e naufragioque eripiendam est ineptus. Vobis Germanis si quid gravius acciderit, non deerit ad et fugium via. Et foris domique vestrae melius vos habebitis quam hic peregre. Nostram cunctationem si dirus hostis occupabit, unâ eâdemque calamitate nos, nostraque omnia haurien-

tur. Una internecio omnes delebit. Fortium virorum est, ubi honestas flagitat, contemnere vitam: odisse salutem publicam, cum ea honeste seruari possit, non nisi insipientis est, sensuque communi destituti. Iam vero Imperator Germanus, plusne ab excidio nostro utilitatis, quam ex salute detrimenti accipiet? Enimuero ipse Basta, qui urgenti necessitati cessit, adeoque ipse Rodolphus Caesar si in hoc rerum articulo praesto essent, haud sane dubium est, quin nos perinde necessitati, cui omnia humana parent, parendum esse permitterent. Romani sapientissimi homines maluissent Saguntinos deditione seruari, tollerabilibusque conditionibus cum hoste Annibale de incolumitate pacisci, quam nihil profutura pertinacia urbem, simul publicamque rem pessum iri. Ex eorum siquidem salute plus emolumenti Romanus, plus etiam ipse Poenus hausisset, quam ab extrema eorum internecione, qui dum specioso nomine constantiae fidem saluti praeponunt, crudeli occidione a stirpe sunt deleti. Romanae cohortes in caudinis faucibus maluerunt deditionem pacisci, atque ad meliora reipublicae tempora se reseruare, quam nil profectura perditione sui, rem Romanam in discrimen vocare. Quid igitur nobis dubitatio est, — num urbem in potestatem valentioris hostis committamus? Quando necessitas, salus communis, ne honestate quidem repugnante, id a nobis, velimus nolimus extorqueat. Hoc modo plebs*) publicam incolumitatem deditioni praetexens, nullum non mouebat lapidem, uti senatum quoque omnem in eandem sententiam pelliceret.

*) Kijavitva: populus.

HEBDOMADIS VI.

LIBER V.

Argumentum libri V. *)

Erant hac tempestate praetores annuj urbani: Emericus Bogner, Chiliani filius, Saxo; Michael Tothazy Ungarus. Ille primarius Judex, hic Regius, quos vocant, et quidem Emericus in administratione reipublicae primas partes tenebat, auctoritateque per vices alternantis inter utramque nationem muneris, eo quidem anno praecellebat: Michael ratione officij et functionis dignitate Emerico secundus erat. Hi aduocatâ concione, ac populo quoque in suum Ouile de more aggregato, de ancipiti factu deliberatuque negotio in senatum referunt. Tum vero sedulo exquirunt, quid sint acturi**): deditionemne paciscendum cum hoste, an pertinaci defensione ad omnem euentum durandum. Sententiam, quaecumque tandem sedisset, communi consilio publicoque senatusconsulto roborandam esse praetores volebant: ne ipsi tantum, siue res bene siue secus caderet, auctores esse dubij euentus censerentur. Erat Lucas Transnerus ejusdem urbis ciuis, fidus ab initio Germanarum partium assertor, origine Saxo, aetate grandis, ac rerum usu, humanitatisque studijs eruditus. Et video, inquit, nos a Mose non aeneis, sed

Lucas Transnerus anceps consilii.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

**) Kijavitva egy helyett: auctores.

chartaceis tormentis oppugnari, video verborum, non ferreorum globorum telis, non tam portas, quam mentes nostras peti. Praeter suburbanam cladem, ne putri quidem caseo, quod ajunt, muri nostri hactenus sunt lacessiti. Sed vereor, ne dum ictum nolumus moenibus excipere, jugulo postmodum simus excepturi. Toties ruptâ iurisjurandi religione noua labe fidem conuellere pergimus. Verum enimvero cum haec videam, video ex aduerso necessitatem, cui omnia humana cedunt. Video populares tumultus, famem in urbe tantum vix non Saguntinam, ac poene ad extrema quaeque redactam urbis conditionem. Videmus hostis quoque in obsidione pertinaciam: qui non prius statuit hinc discedere, quam nos in potestatem redigat. Quo tardior erit deditio, eo ciuitati perniciosior. Et sane hostis exhaustus, quo nouâ praedâ anhelantem inopiam reficiat, tantaque militum colluuio extrema omnia ad inuadendam euertendamque urbem tentabit. Nihil factu facilius, quam pineas tegulas sole toridas, iniecto igne inflammare. Quod si forte factum fuerit, cohaerentibus omnibus aedificijs, actum protinus de tota urbe fuerit. Quid igitur suadeam, non satis promptum habeo. Quid utriuque timeam ominari horreo. Quid sperem, nescio. Anceps sum et, quod dicitur, inter sacrum et saxum haereo. Verum tamen ne solus sapere videar, cedam consentientibus vobis: malo ad commune emolumentum priuatim delirare, quam ad perniciem publice sapere.

His tam ambigue a Transuero in medium dictis, diu deliberatum est, ancipitique voluntate, in varias itum sententias. Tandem ex re et tempore consilium capientes, cum ipsa plebs praeceps ad deditionem faciendam raperetur, veriti ne insano perditoque eo-

rum furore, res in maius discrimen vocaretur, totus senatus centumuirique utriusque nationis patres, unâ eâdemque animorum consensione, Mosi renunciant, se in potestate ejus futuros, urbemque dedituros. A cujus tamen consensionis constantia, caeso Mose, ac Basta denuo superueniente Saxonicae nationis e senatu et centumviris, in inuidiam aduersae partis, complures defecerunt. Quae res magnarum postea in urbe inter utramque nationem dissensionum causa extitit. Ante vero quam deditionem facerent, pacti militibus Germanis solidam incolumitatem et liberam quocunque vellent abeundi potestatem, litteras insuper illis petentibus, ex senatusconsulto dant, quibus testimonium perhibent, non magis ex voluntate eorum, quam ex decreto totius populi urbani urbem hosti, studio conseruandi publici status, patefactam esse. Ei in hanc sententiam erant scriptae, ut dicerent: non esse quod quisquam de se deque Germanicis militibus sinistri quippiam suspicetur; non enim temere, aut inconsulto sed ingenti necessitate adstrictos, ad nova consilia animum communibus suffragijs applicuisse. Nam dum, inquiunt, inter spem auxiliorum et hostilem metum ancipites haeremus, totis quinquaginta tribus diebus, jumentorum rapinas, hostiles incursiones, ciuium popularium caedes, seruitutes, incendia, famem, pestem, tumultum urbanum, inquietas dies ac noctes, omniaque alia mala, quae obsidio hostilis afferre solet, ingenti cum totius urbis aerumnâ et jactura perpessi, eo tandem redacti sumus, ut non armis hostem, cui nos inpares esse videbamus, sed obsequio vincendum censuerimus: praesertim cum iam hostis bona Transyluaniae parte vel terrore vel armis subacta, nouis cladibus illatis pronam sibi ad

Colosvár deditur Mosi.

victoriam viam fecerit. Nam apud Desum auxiliares copiae Vngarorum, apud Segesuarum Valachorum, apud Demetrinum Hajdonum, in Siculia Siculorum, apud Zazvaros denique jam antea Germanorum valida manus, fusi, fugati, profligatique sunt. Alba Julia capta, praesidia alia in potestatem sunt redacta. Thomas a Capreolis non mediocre momentum partium in vinculis tenetur Quapropter cum omnia secundae fortunae hostium suffragari cerneremus, nec spem ullam auxiliorum videremus; non tam auctoribus quam consentientibus Germanicis militibus, nec clandestinis consilijs, sed palam, facultatem cum hoste transigendi, id quod necessitas extroquebat, inuiti arripuimus: consultiusque duximus per honestam deditionem una cum Germanis Caesareis militibus seruari, quam nihil vel nobis, vel alijs pro futuro excidio urbem in extremam adducere perniciem. Ac nos quidem idoneo fideique nostrarum literarum documento apud omnes testari volumus, Germanos milites, nihil a decore militari, virtuteque, in hac urbis tempestate desciuisse: ac pariter suffragantibus ipsis et nobis locum deditioni fecisse, uti saluti et incolumitati urbis, quam minimo cum illorum nostroque periculo consulere possemus.

His in hunc modum constitutis, Georgius Golnitius, ductor cohortis Germanicae, vir eximiae virtutis et generis, pridie eius diei, quam ciuitas Mosi de-
rgius lnitz itur. deretur, summo cum omnium suorum dolore vitam morbo finiuit, ac in aedem urbis minorem honorifica pompa elatus. Vix funeri exequiae solutae fuerant, cum horrendus turbo subito exoriens totam ciuitatem tantum non sedibus suis disiecit. Ac primum quidem coelum caligine atrisque nubibus inuolui, mox typhon ingruens violentissimo inpetu aedium summa

concutere, pineos imbrices conuellere, disijcere, omnia ruinae obnoxia lacerare: stipulis, festucis, rapto a terra puluere, quem aestatis sicca admodum intemperies fecerat, aërem implere, oculos praestinguere: densis concursionibus per inane pugnas inter se miscere. Putares omnes Democriti atomos sedibus suis ejectas, regnoque pulsas, furenti ac volatica confusione in antiquum Chaos dissipatas esse, ac iterum in noua corpora coalescere, nouosque rursus mundos condere meditari. Augebant horrorem veluti ruituri coeli fragores, tonitrua, fulgetra; omnium elementorum promiscua violentia ac sine ratione furens licentia. Immoderatam hanc et infrequentem procellam secuta est prostmodum imbrium nymborumque spurcissima tempestas, quam tamen auide inbibit tellus diuturno aestu torrida. Nec sane ab re hic insolens aëris motus in prodigium a plerisque vertit, timentibus fore, ut haec inusitata vis procellarum, turbinem pacis, tempestatemque ocij et quietis non solum urbi, sed totae adeo prouinciae propediem sit allatura. Cui quidem prodigio, ea quae de hinc secuta sunt mala, fidem non dubiam fecerunt, uti uix unquam fallit prodigia euentus. Et sane si unquam alias, nostra hac tempestate multa ac varia poene quotannis contigerunt, dum inauditis foedisque cladibus omnes provinciae partes insania regum et populorum concutiuntur.

Saeua procella.

Moses cum omnibus ad dedendam urbem conditionibus subscripsisset, V. idus Junias patefactis portis ciuitatem occupat. Eademque die Germani milites, duce Joanne Zeidenstorfer, signifero Adamo Volner ex regimento, quod vocant, illustris Joannis Prajner, viris praestantibus et eximijs, collectis omnibus rebus, quae auferri a peditibus possent, datis-

Germani milites Colosvaro excedunt.

que tum ex urbana plebe, tum e copijs Mosis fidis viarum comitibus, militari more cum tympanis ac vexillis explicatis, urbe egressi sunt. Quo vero ab omni vi et injuria tutiores essent, comitatus est abeuntes ipse Moses ad tria passuum millia, valido cum suorum agmine, ut a Tataribus praesentiâ auctoritateque sua omnem inuadendi carpendique licentiam, quod non ita pridem versus Zalatnam Albâ excedentibus contigerat, amoueret. Albertus Magnus ad Somlyo usque arcem, quinquaginta passuum millibus, quae septem sunt Transyluanica milliaria Colosuaro remotam, trecentis militibus stipatus, in tutum eos deduxit. Inde illi ne uno quidem e suis desiderato Zathmarum se recepere.

Secundum*) haec ne non semper Dacia ut Africa aliquid noui apportet, deditionem urbis sacerdotum clades excepit. Dimissis enim Germanis, plebs urbana, quae toto obsidionis tempore in armis fuerat, licentia majus audendi arrepta, opportunitateque in pontificios grassandi utendum, aut potius abutendum rata, magno numero inde in forum confluit, incertumque, quo malo urbis genio, quaue inclementia fati percita, non iubente, nec uolente aut quod aliqui contendunt, tacite conniuente senatu, centumuirisque patribus, in templum ac collegium Jesuitici sodalicij sacerdotum furenti impetu irruunt. Erat ingens hominium colluuio; nam aute obsidionem, cum ab imminentium hostium incursione pagani uicanique circa locorum incolae, non haberent, quo se reciperent, Colosuarum velut in tutum receptaculum confugerant, ubi dum tempestas belli posceret, tutius

Plebs Jesuitarum collegium primum diripit, subinde euertit.

*) Ettől kezdve az eredeti codexben, hiányozván mult századi másolatból pótoltatott.

latere magis quam degere possent. Erat id collegium a Stephano rege Poloniae, eodemque Principe Transyluaniae ex Gregorii XIII. Pontificis Romani iussu instructum, ad urbis angulum qua orientem solem spectat, in extremo plateae, quae a Lupo nomen habet, nonnihil reluctanti ciuitate damnatae ab Ecclesia Romana religioni adhaerenti impositum, aedificijsque in templo, omnique sacrarum rerum apparatu satis excultum. Ubi a principio doctores artium liberalium studijs, eruditioneque insignes lauto salario ex Italia a Stephano Rege, et Sigismundo Principibus exciti, iuuentutem in omni genere sapientiae docebant, quam nondum infeliciora haec tempora, bellorumque procellae prouinciam obruissent. Sed male trahebat ciuitatem aduersae religioni deditam illorum celebritas et frequentia. Multa enim insolentiâ Principum fauoribus fulti, tum uero inusitatis oneribus ciuitatis priuilegia conuelli ab ijs urbani quaerebantur, eoque jam pridem stomachum in eos eruperant, ut facile illorum inociabili societati nuncium remittere prima quaque ocasione pararent. Haec erat aut prima aut non ultima eos eliminandi causa.

Nec defuit multitudini ad conceptum facinus dux et author. Erat Mathaeus cognomen a patria Torotzko trahens, urbis sacrorum antistes, sparsorumque per Transyluaniam Colosuaritiae religionis flaminum proto-mysta, quem superintendentem vocant; vir populari facundia atque etiam eruditione in urbe clarus auditoribusque acceptus, cui adiunctus erat collega Paulus Tonsorius, et ipse inter suos celebris. Unitarium hoc dogma (sic enim dici volunt, ut distinguantur a trinitaria confessione) siue sit Arianum, siue Samositanum (nam alterum alteri confine est) primitiuis

Mathaeus Toroczkai.

ecclesiae temporibus oppressum, ac postea per uices resuscitatum, nouissime in Transyluania a Georgio Blandrata, ex Italia ob nouatam religionem profugo, et Francisco Dauide Colosuariense. Dauidis opificis calcearij filio, XL circiter ab hinc annos. primum occultis cuniculis, mox etiam aperte palamque excitatum erat, atque diuulgatum. Et Blandrata quidem apud Joannem secundum Regem Principemque Transyluaniae, atque eius matrem Reginam Isabellam. diu medicinam factitauerat, sed non contentus muneris sui finibus, cum ingenio plurimum valeret. indignum duxit ad curandas tantum corporis partes vitiosas operam conferre, nisi etiam animi morbos longe perniciosiores e medio sublatum atque sanatum iret. Itaque a physiologicis theologiae labyrinthos ingressus; primum omnium Joannem Principem adolescentem praetextatum, et tyrocinio aetatis non satis cautum sibi obnoxium fecit. Is per illa adhuc tempora pontificiae religioni addictus, qua parens Isabella illum imbuerat, serpentem religionem primum dissimulare, et parum curare, mox patrocinio fouere, ac tandem passim increbrescenti assentire cepit. Et Franciscus ab initio Lutheranus, subinde Arianis mysterijs inauguratus simul, ac primum Colosuaritas municipes ac populares suos repetitis ex ipsa antiquitate sacris imbuit, mox etiam eadem late per Transyluaniam diffudit. Nunc vero Paulus et Matheus Dauidici eiusdem dogmatis successores, Mosianas turbas suam fore opportunitatem arbitrati, ad exturbandos sacerdotes pontificios animum iuxta et operam adiecerunt. Nam et antea illos cum aperta vi non possent, clandestinis simultatibus, et perpetuo nocendi studio insectabantur.

Enimuero his temporibus opiniosissimae religiones, quarum in Transyluania maior quam par sit superest copia, capitalibus inimicitijs et odijs inter se dissident; ob meras opiniones et vanas inutilesque contemplationes inter se bellum gerunt. Putes primas materias atque ideas in mentibus conceptas, indiuiduasque atomos per immensum aëra digladiari, ac se ipsas irrita et nihil profectura pugna conficere. Et tamen cum debellatum fuerit, videas tam non esse confectum bellum, ac si nunquam fuisset inceptum, non restinctam, sed maiore incendio inflammatam pugnam. Post tot argumentorum caedes, post tot confossos et iugulatos syllogismos nulla clades controuersiae cautae infertur, imo maioribus copijs ac telis castra augentur. Lerna est, cuius pars sublata subinde pluribus partibus redintegratur, prorsus ut nequeat esse quisquam satis securus, num ulla sit religio, quae errori cuipiam non sit affinis? siquidem prauus quamlibet cultus deorum numen metumque eorundem praetendit errori, quem si quis veri non ignarus conuellere attentet, protinus profanus, sacrilegusque clamatur, ac Tatareis intemperijs damnatur. Proinde cum humana commenta sapientum sententia vellicantur, confestim mentes mortalium timore percellentur, nedum superstitionibus emuncto cuiuspiam naso persona detrahitur, diuini iuris aliquid simul violatum iri vulgo putetur. Ita vel purissimae siligini cum lolia misceatur, cum detrimento et noxa bonae frugis sarculis ea euellere colonus piaculum ducit, ac ne Cererem offendat, religioni habet. Sane nihil dissoluendae societatis humanae et rerum publicarum est, quam veram in speciem religionem mordicus tueri; consuetudini quamlibet receptae adhaerere, quam ve-

rae pietati; non quo eundum est, sed quo itur brutorum more praeeuntem errorem sequi. Dij quantos tumultus ciet, quali morte, caedeque pianda clamabitur: una quaepiam, nec ad concordiam humanae societatis, nec ad aeternae salutis participationem nuper nata, ficta inuecta diuinis superstitio. Dicas deos omnes deasque ad humanos furores uniuersis legionibus caelitum diuisque perennibus e coelo descendisse, ac factionibus diuersis adhaesisse, quod heroicis temporibus ad Trojam factum fabulae narrant. Sed enimuero ita comparatum, siue a deo, siue a natura, siue ab hominum moribus videmus, ut una quaeque religio aliam oppugnare, conficere, atque euertere contendat, nunquam pacem ineat, perpetuis turbis atque rixis laboret. Nam cum nulla sit tam profana mens, quam deorum aliqua opinio non imbuat, eam, quaecumque est, mordicus tenere atque tueri nititur, nempe ne in re tanti momenti hallucinari ac prauis opinionibus ferri dicatur, aliam sectam adeoque id nescire, quod scire putauit, crimini detur, aliam sectam una quaeque confodit, ne ipsam occumbere videatur, pugnam sempiternam ciet, ne se ipsa victam cum rubore fateatur. Clamat semper, ne tacendo causam prodere dicatur, seu persapit, ne dissipere putetur, et quanto a coelesti veritate longius recessit, eo ad tenebras proprius accessit, ubi se in.....superstitio semel induit, vix unquam exitum inuenit. A primo puncto et simplice principio non in rectam lineam ducitur, sed in spinas et anfractus contorquetur. Nec aliter se habet quam Euclideae lineae compares, quarum puncta parallella diduci semel ceperunt, quanto longius trahantur, eo amplius dissidebant, nec, si in infinitum ducas, un-

quam coibunt, quo magis recedunt et multiplicant errorem atque distantiam. Quia procedente tempore, etiam ea, quae erant salutaria, in vitium vertuntur.

Ergo Matthaeus et Paulus sacerdotes, dum Moses terriculamentis copiarum suarum urbi imminet, in forum armati proruentes, ita ad multitudinem sacrorum mysteriorum interpretem egerunt, ut peroratione in inflammanda atque concitanda plebe ad exturbandos aduersarios sacerdotes terminarent, odium intimo corde conceptum atque inueteratum in Romana sacra, eorumque operatores effunderent. Proinde Matthaeus Pontificiali authoritate utendum ratus, ac tamquam vates diuino quodam furore percitus, sed non satis futuri prouidus, concionali clamore confusam multitudinem aggreditur, docet adesse tempus diuinitus datum, quo isti sanctae religionis tendines, reipublicaeque hirundines, ceruice ciuitatis atque prouinciae reijci poterunt. Qui extra ceremoniarum suarum orbitas euagati, dum principum negocijs se immiscent, Transyluaniam in ineluctabilium malorum gurgitem praecipitarunt. Qui non contenti singulari numinis Maiestate trifariam illud nobis dispescunt, ac parientem ab omni aeternitate, atque etiamnum parturientem Deum comminiscuntur, qui non minus vanae ex suo ipsorum cerebro opiniones, quam procreationem diuinam ab infinito tempore educunt, qui eundem Deum ex omni aeternitate fluentem, in quo neque figuram neque sensum quisquam suspicari posset, crusto cuidam farraceo insinuant; Deum ab omni materiae contubernio remotum, ac ne mente quidem facile apprehensibilem, in suam hostiam velut in carcerem includunt, unde non pateat exitus, nisi per sacerdotis ingluuiem, ruptis ergastuli seris et pessulis:

Matthaeus concione plebem exacuit.

Molam non saltam, ut Romani olim illorum maiores, sed insaltam nobis praelibant, atque illam piacularī hostia se pulcherrime litari credunt, omniumque criminum expiationem pollicentur. Hoc modo religiones animis inijcientes, mêra superstitione mentem obligant, omnibus sensibus et judicio nos spoliant, ipsamque adeo naturam rerum commentis ex aduerso repugnantibus refellere conantur. At certe si verum testatur natura, ad nihil assensionem mens adiungit, nisi ad visa et ab sensibus quasi accepta. Estque haec a Deo condita regula, plusquam Lesbia ut ea corporata credamus esse vera, quae sensibus tamquam certis et indubitatis interpretibus et nuncijs nostris comprehenduntur, et confirmantur, isti vero fanatici, ea placita effingunt nostris sensibus, quae naturae et ipsi Deo prorsus contraria, plane ut ipsi sensus communicarent, qui ijs nos spoliare contendunt, ac si crustum illud pollinarium sacerdotis Itali incantatione in vertumnum aut Prothaea transformatum, homo idemque Deus opt. Max. esset. Quid non et coelum et stellas; uniuersum adeo mundum et cunctos mortales eidem libo inclusum nobis persuadeamus. Haec enim omnia in Deo et nos ipsi. Dii anechontes haec portenta auerruncate. Quae nostra adeo sunt bruta creditu atque a natura absona, ut non solum piae mentes ea aspernentur, et respuant, sed nec naturae ipsius adeoque Dei creatoris, qui inesse eo artolagano fingitur, stomachus concoquere potest. Proinde vana superstitio utpote mente capta et delira, adeoque furiosa, ac quartâ lunâ nata, ad Italos unde prodijt, et Hispanos tamquam agnatos et gentiles hujus fabulae jure optimo erit deducenda. Fruantur illi hac sua astocrea, hac placenta ac vescantur. Nobis ita in spongiam

Nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu.

incumbat hic stupor, ut ne in mentes quidem unquam piorum succedat. Nec solum enim a ratione et pietate, sed a Deo adeo ipso freto quam longissimo est diremptus. Denique isti fanatici totum urbem simulacris ac idolis impleuerunt. Mentes piorum, quae ex mortalium contubernio, in coetum coelestium ac sanctimoniam commigrarunt, assiduis sed incassis praecibus obtundunt, quas solus deorum Aeolus exaudit. Hinc ubi plebem religione obstrinxerunt, pauoreque numinum deuinxerunt, tum vero prodigiosa miracula fingunt; quorum fidem si quis vel verbo interpellare aut contrà hiscere ausit, protinus scelus capitale, ac nullis satis inferum supplicijs expiandum censent, quod vindices scelerum furiae ardentibus caminis sub tartara decoquant. Si propius eos urgeas, errorisque canonicas, ad diuinas quasdam intelligentias profugiunt, maeandrosque et ambages quaeritant, nec secus rem ludere videntur, quam comoediarum actores, qui cum forte argumentorum exitum inuenire non possunt, ne in media fabula haerere videantur, de repente ad deos confugiunt, eosque e machina quapiam eliciunt, qui reliquum fabulae vel interrumpant, vel explicent. Verum enimuero hodie eluxit illa dies optatissima, qua ipsos Romanenses una cum absurdissimis suis sacris urbe eliminare potestis. Quapropter ego vos, viri Colosuaritae, pro sacri mynisterij mei munere obtestor atque adhortor, ne patiamini illos in viscere ciuitatis amplius inhaerere, nisi aeternum seruire, perire corporeque ac animo moriri mauultis. Concordi mente, consentientique voluntate est opus. Idem velle et idem nolle id demum firmamentum ciuitatis est. Ite, adeste, et me ductorem et auctorem sequi-

mini. Vestrorum in patria meritorum nulla aetas, nulla hominum memoria obliuiscetur.

His ita pro concione habitis, quo mystagogus Matthaeus ad expediendum conficiendumque negocium plebem acrius inflammaret, diris omnes deuouit. superorum atque inferum deorum omnium intemperiis addicit. quicunque salutare facinus detrectarent. operam suam recusarent, consensionem eodem non conferrent. qui non animis et corporibus praesto essent. Qui in exturbandis pontificijs flaminibus, profligandis eorum sacris, aedificijs demoliendis, caeremoniarum apparatibus euertendis atque exterminandis [nunc] voce, nunc exemplo non participaret, idem tamquam exhaeres, bonorumque omnium coelestium exsors, nullo sempiternae vitae consortio impertiretur. Ne vero haec fabula solemni suo »Plaudite« careret, praesens multitudo ad singula mysteria consona voce applaudebant, atque amen respondebant. Hoc modo plebs Mathaei oratione, veluti flabello seditionis concitata partim in foro, partim in alia urbis parte conglomerata, eodem ruere, adunari, insaniam audacia armare. Ac primum clamoribus instare, atque interse cohortari. Nec multum intercessit temporis quum furor in apertum prorupit. Quare ingenti cum vociferatione alij armati, alij inermes, hi gladijs, illi sudibus, saxis, aliisque missilibus instructi, urbani pariter ac vicani milites, agrestes, Thraces, Ungari, Saxones, Valachi, mixti inter se confusique, in ijs principes Mathaeus et Paulus sacerdotes, totaque scholastica iuuentus, ac denique quilibet eorum dux et rector, prout uniuersos temeritas congregauerat, collegium versus contendunt. Audaciam et ferrum, ardoremque animi, quae in hostem muris incumbentem fuerant conuer-

ebs fu-
ter Je-
uitas
uadit.

tenda, in sua veluti viscera adigunt. Hoc modo externum bellum in intestinum conuertentes sacras aedes adoriuntur. Non latebat eos permulta Transyluanorum bona nobilium hic velut in tuta fidaque custodia esse deposita, tum vero sacerdotum ipsorum locupletem cellam omni abundatia eorum ad penum pertinentium refertum esse, quae illos rapinis ad votum explere queant. Itaque deiectis valuis ac portis eliminatisque cardinibus omnibus quidquid furentibus occurrebat, quidquid denique rapinae obnoxium fuerat, ad lubitum, nemine prohibente in praedam convertunt. Quae actuario ordine asportare non poterant, plaustris atque vehiculis euehunt. Inde belli genus commutant, a penu in libros et litteras pugnam transferunt, volumina sacra pariter et profana, quorum luculenta supellex erat, ac si cum illis iuratum bellum suscepissent, inhumana quadam barbarie, ac ne Turcis quidem ac Tataribus imitata vel usitata, dilaniant, securibus et gladijs conscindunt. In ijs Flavij Proculi Iustini de origine Regum et Regnorum Epitomen, in membrana elegantibus characteribus manuscriptam ex Mathiae Regis bibliotheca Budensi casu quopiam ad me delatam, totius meae librariae supellectilis principem, quam ante hanc bellorum voraginem non contemnendam habebam, eadem intemperie stolidae multitudinis amisi. Hunc librum paucis ante mensibus, quam haec clades patriae incumberet, Antonio Marietto erudito Jesuitae, malo codicis genio et meo fato utendum accomodaueram, quod ideo libentius in hac publicae priuataeque cladis memoria refero, quod praeclarus auctor praenomine et nomine temporum iniuria amisso atque etiam libri titulo, quem adscripsi, interecepto solo cognomine

residuo ex omnibus opinor, typhographijs Achephalos hactenus prodijt. De quo quid eruditi censeant, viderint, mihi satis fuerit ex fide haec referenti fidem haberi. Taceo multa alia quae in toto huius libri corpore aliter quam in vulgari legebantur. Exinde praedatoria haec manus omnes aedium latebras, ubi aliquem praedae nidorem olfecerant, excutiunt, vastant, exhauriunt, nihil ad summam perditamque licentiam sibi reliqui faciunt. Et cum ceterae nationes pro delubris atque fanis, proque diuina religione bellum suscipiant, atque propugnent, hi contemta omni pietate deos ipsos oppugnant, vastant, evertunt. Non erat obscurus sacerdotibus hic ciuitatis stomachus. Nam licet populi fauorem omni contentione semper sibi demereri perrexissent, tamen in eo tumultu omnis officiorum memoria apud vulgus obsoleuerat.

Proinde sacerdotes, qui tunc ad modicam paucitatem redacti erant, a bacchantibus in aedium penetralia concesserant, in medium furibunda multitudo protrahit, unum ex illis trucidat, alterum sauciat, alios verberibus et vibicibus affatim inscribit. Ac non solum facultates omnibus, sed et vitam eripuissent, nisi quodam ciuium interuentu effrenatae eorum insaniae modus impositus fuisset. Nec tamen impetrari potuit, ut eam saltem noctem caesi, pulsati, ac male multati in urbe transigerent. Quamobrem correptos magna cum insectatione eorum fortunae, uti semper calamitatem ignominia comes sequitur, urbe eliminant, ac in hospitalem domum, a diua Elizabetha nomen habentem, quae pro porta flumentana in suburbio, ex incendio reliqua fuerat, ubi mendicorum contubernia stabulari alique solebant, protrudunt. Hinc

ne in Tatarum passim diuagantium, ac omnia foris rimantium manus inciderent, Stephanus Tholdius unus ex optimatibus patrocinio tutelaque susceptos in arcem Bogathiorum Georginum liberaliter alendos, submisit. Quia vero licentiâ populi, cum liberas habenas est adeptus, nihil potest esse efferacius, quippe qui nec rationem in incipiendo, nec ordinem in exequendo, nec denique modum ullum tenet in desinendo, exhausto exinanitoque omnibus rebus sacerdotum collegio, in parietem saeuire caepit. Tuditibus, malleis, vectibus, omnique machinamentorum ad demoliendos muros accomodorum apparatu moenia inuadunt, caementa conuelunt, rumpunt, tundunt, sternunt. Eoque processum est, ut deiectis, corruptis, perfossisque parietibus exstantem molem aedificiorum plane ad incolendum inutilem fecerint. Quibus tamen non tam furor populi pepercit, quam firmitas coementorum ne depilarentur obstitit. Materiam omnem quibus tecta innitebantur, veluti ferali incendio fuisset assumpta deuastant, ac crassum nefas sacrilegio cumulant. Ardui aedificij sacram aedem, quae ex vetustate supererat, cameratoque fornice in altum assurgebat, tegulis, trabibus, tignis, omnique tecto denudant, praeter nudos vastosque parietes nihil relinquunt. Diuorum diuarumque simulacra bipennibus atque dolabris discerpunt, ac ne sepulcris quidem defuncturum parcunt. Omnem templi apparatum, omne denique quidquid erat furori, rapinaeque obnoxium abolent, nec ullum prius effrenato facinori modum et finem statuunt, quam omnem locum, in vastam et meram solitudinem redigerent. Complures dum deijciendis tectis imminent, ac male sibi cauent, à ruina oppressi feruntur. Erant è Colosuaritanis

Aedificia demoliuntur.

nonnulli, qui cultu numinis, cerimonijsque retinendis maiorum instituta tuebantur. Horum aliqui veriti, ut non bene prouisa principia urbis deditioni pronuntur, apparitoribus stipati ad furentes contendunt, non tam iniuriam propulsandi compescendique quam fieri posset tumultus causa. Videbant enim fore, ut haec priuata sacerdotum clades, in publicam urbis calamitatem verteret. Nam licet consiliorum nefariorum conscij non fuissent, tamen infelicium euentuum, si qui contingerent, participes se futuros persentiscebant. Itaque orant, obtestantur, precanturque, nec tam minacibus verbis, quam placidis hortamentis, debachantes ab incepto desistere jubent. Respicerent, quod facinus molirentur, quid agerent, quo progrederentur. Huius audaciae euentum in ciuitatem redundaturum, cladem horum priuatam publicam futuram: sacerdotes hos esse, legibus diuinis atque humanis sacro sanctos ac inuiolabiles, non hostes illos, sed urbis huius plusquam ciues esse, communes periculorum socios, omnium tristium laetorumque comites, et si usus poscat commilitones. Egregiam vero rem et dignam, quae perpetuis monumentis litterarum ad omnem posteritatem testata relinquatur. Quasi vero non satis sit Turcas et Tatares capiti ciuitatis imminere, nisi intestino quoque malo, et in mutua viscera strictis ensibus alij alioram vitae et fortunae insidiemur, unde miseria urbis majoribus accessionibus cumuletur: quin ibitis et deposito furore, sacerdotes missos facitis, bona erepta reponitis, sacralecta rapta, profanata restituetis? Haec et alia ciues in testatam plebis vesaniam remoraturi. Verum illi nihil exaudire, imo gliscens malum fomento cohortationum inter se urgere, in cepto pergere. Eoque furor erat

magis exitiabilis, quod sine capite, et sine ullo consilio ferebatur. Quapropter non prius ullum modum deiecto ad omnem contumaciarum furori fecerunt, quam ultimam manum destinatae malitiae imponerent. Praeter Colosvarienses ministros et plebem non defuerunt alij quoque, qui ad intemperiem hanc audendam frigidam taciti suffunderent. Fama est, nec a vero abhorret Mosem et Bectam in potestatem redactae urbis successu inflatos, misisse e suis quosdam ac subornasse clandestino ad promiscuam plebem, quorum bona pars, ex confluentia circa vicorum et oppidorum militumque constabat, ut concitata seditione conflatoque tumultu, sacerdotes pontificios una eademque opera urbe externimarent aedesque eorum everterent, fore id et ciuitati, totique adeo prouinciae salutare, et ipsis ducibus gratum atque acceptum. Ita illos delirio mentis captos, caecosque tum odium religionis et sacerdotum, tum vero potissimum praedae auiditas ad patrandum nefas allexerit. *)

Enimuero ita natura comparatum videmus, ut secundam fortunam fauor hominum, aduersam odium consequatur. Proinde cum Mosianarum quoque rerum cursus secundo vento ferretur, eo quique opinionem suam inclinabant: ignari sudam et blandientem tempestatem, in terram horribilemque procellam breui commutatum iri. Omnia Mosi suffragari videbantur, omnia illi secunda fortuna pollicebatur. Itaque (uti mortalium est) orientem solem pronius quam occidentem adorare, incauti plerique pergebant. Quae dum in hunc modum secunda Colosuaritanorum fortuna administrantur, interea Moses non leue opere praetium fore arbitratus est, si dum ipsi urbium oppug-

*) Az eredeti codexből a 96-ik laptól eddig ki van szakadva.

nationibus vacat, missis quaquauersum velitaribus copijs omnes prouinciae partes extra intraque partim minis, partim armis deterreret, adversarumque partium conatus infringeret. Nam jam tum fama erat, Bastanarum partium manus diuersis in locis in castra confluxisse. Exeunte itaque Majo bis mille partim Christianos partim Tataros leuis armaturae equites, ex quibus omnes poene Mosis copiae constabant, ducibus Francisco Redejo, et Balad Zultano, Tatarici Principis, quem Hanem vocant, ex sorore nepote, ad Varallyam tractus Zathmariensis oppidum submisit, ubi Germanorum, Vallonum, Ungarorumque nonnullas cohortes aestiua trahere nunciatum erat. Redajum autem potissimum isthuc delegandum Moses censuerat, locorum scientem: quippe eiusdem regionis nuper incolam, sed qui paucis ante diebus impotentia iniuriaque praedatorum Vallonum, Germanorumque offensus ex Ungaria in Transyluaniam confugerat, nonnullosque militum manipulos secum una in transfugium traxerat; eaque propter ductor popularium in exercitu Mosis meruerat, vir strenuus ac animo et manu promtus. *) Hi profecti non leuem hostium numerum in castris partim loci ingenio, partim opere firmatis et circumseptis, praeter opinionem ad Varallyam inuenerunt. Quippe ab una parte ardui montis moles, ab alia Samus fluuius modicam planitiem claudebat. Aditus loci aggere juxta, ac stationarijs militibus Bastani muniuerant. Verum Rhedeïus arbitratus illos se imparatos offensurum, nihil explorato loco et hoste, recta in eos ducit. Bastani velut ex insidijs coorti et effusi, tor-

Redeius Bastanis clade afficitur.

*) Itt a codex szélére Bethlen Gábor maga kezével jegyezte föl: Franciscus Redej.

mentorum crebris globis eos petere, trudere aduersos ac repellere. Tatares inopino praelio, ac tormentorum crepitibus, quae vehementer formidant, perculsi, nutare, tergiuersari, cedere. Ac mox Mosiani non diu sustentata adversariorum saeuitia, retrocedunt, amissisque nonnullis, in ijs Kendeffium, summo loco natum, summaeque indolis adolescentem, re infecta, non sine malo gestae rei probro ad Mosem redierunt.

Per idem tempus praedonum militum voluntariorum, unus atque alter manipulus, conspiratione facta, ne non semper nomini suo responderent, in Vngariae partibus Nicolaum Bornemissam locupletem nobilem ad Tibiscum, furtim domi suae interfecerunt, expilataque omni eius substantia, una cum praeda Transyluaniam ad Mosem transfugere, quòs ille protinus in commilitium suum cooptauit, stipendioque affecit.

Nicolaus Bornemisza in Vngaria ab Haidunibus occissus.

Mense Iunio aestate in solstitium iam adulta, Segesvarienses Saxones nonnulla clade sunt affecti. Nam cum ibi Germanorum validissimum praesidium, et urbanorum Saxonum frequentiam velut in tuta statione haerere Mosiani cognouissent, tentare eos velitari dumtaxat praelio constituerunt. Siquidem Mosiani non paucitatis quam inbecillitatis suae conscij, verebantur sese iusto apertoque Marte in discrimen dare: non ignari audaciam adversus audaces minime esse tutam. Profecti igitur Albertus Magnus et Lupus Paruus, partim Christianis, partim profanis instructi cohortibus, insidias in recessu montium ponunt, qua itur militari via ad Album Templum (id nomen vici est septem millibus passuum supra Segesuarum) velitaresque nonnullos praemittunt, qui fugam simulando incautos in structas technas deducant. Quo facto, magnum protinus urbanorum numerum, atque in ijs prae-

sidiariorum Germanorum turmas opido eliciunt. Erat ad primum lapidem angusta admodum via, quam hinc surgentis montis arduum supercilium, illinc Cocalus amnis perpetua alluuione ripae in praeruptam aretauerant. Itaque Mosiani distantibus dispositi locis, urbanos extra eius viae angustias in apertum trahunt. Albertus et Lupus ex insidijs subito effusi, trudunt aduersos, instant cedentibus, caedunt refugientes. Multi in angustijs partim in praecipitium dati, partim in Cocalum fluuium ingurgitati: alij diu sustentato hostium impetu, dum frustra reliquos hortantur, ut ingruentes hostium turmas globo facto frangant, una cum ceteris et ipsi cedunt, in oppidumque se recipiunt. *)

Segesvarienses a Mosianis caeduntur.

*) Bethlen Farkas oldaljegyzete: Fejéregyház felé volt az nagy árkon túl.

HEBDOMADIS VI.

LIBER VI.

Argumentum libri VI.*)

Redacta in potestatem Colosuaro, Moses locorum, bellique opportunitatem secutus, Bistricium ducit. Saxonum urbem, Moldauiae Vngariaeque finibus appropinquantem. Paulo minor Colosvaro, sed loco munitior erat. Quippe Bistricius amnis (nam urbi cognominis est) e montibus Sarmaticis ortus, asciticio alueo non solum intra muros deriuatus est, sed et fossam urbis aduentitiâ late implet aqua, atque etiam pomaeria circumcirca piscinis occupat. Quapropter licet moenia, et propugnacula non satis sint in altitudinem erecta, nec ad vastos tormentorum ictus ferendos opportuna, aquarum tamen munimenta non nihil ab iniuria tutantur. Proxime oppidum, Sajo amnis alter, Bistricio abundantior praeterlabitur, ad omnes usus oppidanorum non leue adiumentum. Erat Bistricianis sufficiens facultas rerum, quae ad bellum Mosianum excipiendum usui essent, tum vero etiam (quod in defensandis muris rerum potissimum est) robur propugnantium ad quamlibet belli iniuriam remouendam par. Oppugnationis seriem ordinatim prosequemur, quam bona ex parte, ne quid a notitia scriberemus alienum, ex eorum vernaculis narrationibus

Moses Bistricium inuadit.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

accepimus, qui non solum rebus Bistricianis interfuerunt, sed et partes officij sui non leuibus in commune adiumentis sustinuerunt. Tertio Idus Junias Simon Porcolabus, vir senatorius, ciuis Bistriciensis, a Jeremia vajuoda Moldauiae reuerterat. Nam Jeremias filiam suam quam ante Joanni Iffju, Andreae cardinalis Bathory fratri uterino desponsauerat, nunc postremum eo, (ut supra memorauimus) e viuis sublato, cuidam e proceribus Polonis summo et potenti viro nuptam dederat: ad earumque nuptiarum solemnitatem cui calendae Juniae praestitutae erant, Bistricianum senatum inuitaverat. Hi cum luculentis muneribus Porcolabum miserant, qui confecta legatione ubi Bistricium redijt, renunciauit Jeremiam non contemnendas copias ad Jazvasarum eius prouinciae oppidum conflasse: eo omnino consilio, ut simul atque geniales nuptiarum dies exirent, mox totis viribus Transmontanam Valachiam adoriretur, pulsoque Radule, prouinciam Simoni fratri suo, unde pridem eiectus erat, vindicaret. Ad haec molienda, summa quam posset contentione Jeremiam Moses instigaret, eamque ob causam ad eum Balthasarem Kemen virum nobilem et ad res quaslibet dextre obeundas prudentem, ac subinde Sigismundum Hatuanium, homines Transyluanos misisset, qui sollicita cura ad eam expeditionem suscipiendam Jeremiam cohortarentur. Eo sane proposito, ut dum Radul saluti suae aduersus Jeremiam tutandae inhaeret, ad turbandas res Transyluanas nullam occasionem arrippere queat. Hos rumores Porcolabus exceperat apud Moldauum et retulerat Bistricium. Sed ijs postea euentus fidem detraxit.

Jeremias vaiuoda filiam Polono elocat.

Legati Mosiani ad Bistricianos.

Pridie idus Junias Stephanus Ouarius et duo Joannes, quorum alteri Rakocio alteri Thamasfalvio

ognomen erat, viri nobiles et rerum usu pollentes, Bistricium a Mose mittuntur, negociumque illis datur, ut verbis, minis, omni denique studio et cura Bistricianos in partes trahant. Hi profecti, antequam à ciuibus opidanis saluum commeatum impetrassent, ad tertium ab urbe lapidem in pago Besenyő consistu t. Inde praetentaturi oppidanorum animos, exempla litterarum Mehemedis Turcarum Imperatoris, Mosis, Bectae, et Colosvarinorum, per quendam e triuio agrestem in senatum intromittunt. Imperatoris litterae in hanc sententiam erant scriptae: uti Transiluani Mosem reciperent, fide et obsequio colerent. Mallent principem popularem et ex suo sibi sanguine procreatum, iure ac legibus dominantem in prouincia rerum summae praeesse, quam alienigenam tyrannum pro sua libidine prouinciales vexantem, atque omni genere cladis atterentem in ceruice sustinere. Mallent libertatem cum perpetuo otio et tranquilitate coniunctam amplecti, quam continentibus malis per Germanum illatis atque inferendis ad extrema omnia redigi. Huc si animum adjungerent Transyluani, mandatisque obsequerentur, jurare per sanctos Mahumethi manes, perque Jesum summum Christianorum prophetam, super quos esset gratia et auxilium dei; itemque per centum et viginti quatuor prophetarum millia, per denique parentis sui animam, quorum quies esset in paradiso, se omnem memoriam iniuriarum quaecumque hactenus inter se et Transyluanos intercessissent, sempiterna obliuione deleturum: statim ubi pacata fuerit prouincia, neminem hominem Turcam aut Tatarum invitis Transiluanis residere isthic passurum; omnia in pristinum statum et libertatem redacturum; ijs iuribus, ijsdemque legibus, qui-

Turcarum imperatoris litterae ad Transiluanos.

bus sub Solimano proauo suo, cuius memoria esset in benedictione, usi gauisique essent, in posterum quoque uti ac fruj permissurum; quidquid hoc octennio aerario Turcico debuissent, quod bellorum tempestate hactenus intermissum esset, ad extremum usque assem remissurum, atque condonaturum: omne tributum quod vel sibi et decessoribus, vel purpuratis, certis nominibus, atque tabulis debuissent, indulturum atque abolituru. Quo vero majorem ejus clementiam atque liberalitatem Transyluani cum animo suo recognoscerent, non solum praeterita pollicitus est se non exacturum, sed etiam in futurum, quantum aerario aut fisco deberent, sexennio tenus condonaturum; imo ex sua ipsius quoque gaza quantumcumque usus belli Transyluanici poposcerit, liberaliter submistraturum. Vacationem ab omnibus oneribus bellicisque expeditionibus consessurum; pacem et tranquillitatem, quantam animis concipere possent indulturum. Si vero tam. propensum ad salutem et incolumitatem eorum animum et beneuolentiam suam aspernarentur Transyluani, comminatus est fore, ut omni Turcarum et Tatarum immissa multitudine, ferro flammaque totam prouinciam exscissurus esset, nec interea quieturus, quoad per omnes belli clades una cum Germanis prouinciales ad extremam internecionem esset deleturus. Haec Mehemed Imperator ad Transyluanos.

Tributum ordinarium Transiluaniae.

Porro Transyluanum tributum (ne quis hoc quoque a nobis desideret) quod mense Septembri, qui initialis noui anni mensis est apud Turcas, quotannis Turcarum Imperatori pensitatum est, Joanne principe decem aureorum nummûm millia annua fuit. Postea cum Stephanus Bathorius in Principatum inaugu-

itus esset, ac mox Gasparus Bekes exul, Maximiliani imperatoris copijs fretus Transyluaniam adortus esset, et Stephanus illum paucis adhibitis Turcarum auxilijs profligasset, ea pensio subinde quinis millibus aucta est. Quam accessionem Turca ob missum subsidium iure quodam suo ceterae summae accrescere quotannis iussit. Itaque postea Transyluanorum ordinarium tributum Imperatori, quindena aureorum millia, itemque centum pondo pustulati argenti fuit, senûm denûm unciarum singula pondo; praeterea dena paria falconum seu accipitrum generosioris *) notae, quibus ad inuolandas praedandasque aues principes utuntur. Item supremo Veziri, qui sanctioris consilij, quod illi Diuan vocant, praeses est, thalerum quina millia annua numerata sunt. Si vero abdicato vel defuncto principe Vezirio, in eius locum sublectus alius esset, recensque magistratum iniuisset, totidem millibus, honorarij nomine summa in praesens augebatur, atque item vicena argenti pondo annua adijciebantur. Subsequentibus deinceps annis prior numerus continuabatur. Veziri, qui primo proximus est, milleni thaleri ordinarij erant, siue is recens in consilium cooptatus, siue iam pridem fuisset. Tertio Veziri et qui sequuntur reliquis numerus (nec enim semper est idem) quinarium aut senarium olim, nunc etiam denarium explet, treceni thaleri singulis numerati sunt, itemque dena pondo argenti, in solidam massam conflati. Duobus praecipuae authoritatis ciauzijs treceni thalleri. Duobus alijs dragomanis, qui interpretum munere funguntur, centeni. Nisanczi passae, qui cancellarij munus obit, centeni et quinqua-

*) E két szó »seu accipitrum« le van huzva s oldalt irva »sólyom.«

geni thaleri, atque in super scyphus argentens auro perfusus, trium pondo. Praeter haec donaria beglerbegis alijs; ianitorum magistris, quos capuci bassas vocant, praetorianorum Janizarorum tribunis qui Agae dicuntur, alijsque inferioris dignitatis satrapis, ad aulae ministeria allectis, pro cuiusque praestantia, donatiua congiaria dispertita. Horum omnium summa ad sexagena thalerum millia assurgebat. Hac effusa liberalitate Turca Transiluanorum obsequium demereri sibi studebat, propensumque ad omnem fauorem et benevolentiam animum, litteris testatum feccrat. Earum literarum non fama tantum in vulgum ferebatur, sed et exemplum in manibus multorum terebatur. Caeterum Mosis et Bectae literae, quibus Bistricianis subiectionem imperabant, in eam sententiam erant scriptae ut dicerent, se nihil prius neque antiquius habuisse, quam ut Transyluanos Germanorum tyrannide oppressos ad veram duraturamque libertatem restituerent. Scire se Transyluanos ad libertatem aspirare, voluntatemque eius adipiscendae habere, sed quo minus hactenus voti compotes sint facti, Germanum in prouinciae cervice residentem effecisse. Quem non robor, virtus, non ullum ius, sed Sigismundi Principis cothurnatus animus in viscera Transiluaniae clandestina opera insinuasset. Pastorem simulans lupis oues prodidisset. Eoque iam miseriarum rem prouectam esse, ut ne in extremis quidem cladibus Transyluani ad sese in libertatem vindicandos, animum erigere possint. Miseram prouinciam, afflictamque nationem, ac plus quam Mysos aut Syros, perpetuae natam seruituti, qui nedum amissam sua sponte recuperare, sed ne oblatum quidem libertatem recipere audeant. Mauelint aeternam seruitutem seruire, quam

Mosis et Bectae minaces ad Bistricianos litterae.

sensus ullos ad dulcedinem asserendae quietis, et pacis erigere. Verum enimuero Bistricienses cum in praesentia, non tam opportunitas, quam Deus, a tot cladibus respirandi facultatem vobis tribuat, quae dementia fuerit, oblatam pacem et libertatem repudiare? Dum patrocinio Turcarum imperatoris subnitebamini, salutarique foedere tenebamini, sane interea summa tranquilitate fruebamini, omni rerum abundantia exuberabatis, Croesum et Crassum viuebatis. Nunc postquam pacis et fidei vincula abrupistis, Iro pauperiores, Sambico miseriores estis. Germanum militem, quibusuis harpyis rapaciorem, Ungarianos praedones nulli Procusti cedentes, nullâ non Erynni inferiores, in viscere miseri sustinetis. Qui non sat habent, omnes vestras fortunas euertisse, atque in suam ingluuiem conuertisse, nisi extraordinarijs quoque pensionibus, ex viscere et sudore ciuitatum per nefas extortis, atque insuper sanguine vestro et corporibus vestrorum furialem suam libidinem exsaturent. Hic dies vobis ad recuperandam salutem diuinitus datus est, quam si in praesens abnueritis, certum vobis atque indubitatum fore scitote, in ea mala vos redactum iri, quae nec cogitatione quidem unquam concipere potuissetis. Nos igitur Dei hominumque fidem testamur, ac vobis atque omnibus aequis pariter et iniquis harum rerum aestimatoribus denunciamus, nos excidij vestri caussam non futuros, si vos summi Imperatoris benignitati, qua vos complectitur, sponte submiseritis; sin minus: omnis mali causam, originem et principium penes vos fore, qui repudiatis salutaribus ad honestam pacem et perpetuam quietem conditionibus, malueritis in infirmis et fugitiuis Germanorum auxilijs spem et fiduciam collocare, quam in praesentanea

Turcarum Imperatoris protectione. Propterea si incolumitas vestra, Bistricienses, cordi vobis est, agite in tempore, quod in rem et salutem vestram interest. et quid animi habeatis nobis tempestiue renunciate, ne vos sera et nihil profutura in fundo poenitentia iam iam incessat.

Colosuarinorum litterae.

Colosvarinorum vero litterae, per eosdem treuiros legatos missae, malorum suorum, quibus ab hoste affecti essent, compendium continebant. Se quinquaginta tribus diebus nulla interjecta quiete, omni belli clade vexatos esse, ciues spoliatos, suburbia atque anteurbia amoenissimis aedificijs, atque praedijs et hortis exculta diro incendio combusta esse. Et nisi solerti ac diligenti cura, malo obuiam itum fuisset, haud dubium est, quin feralis et atrox flamma intra muros irrumpens, extrema pernicie oppidum pariter et oppidanos hausisset. Proinde cum a Germano nullam spem auxilij, ne rumore quidem, nedum spe conciperent, darent operam ipsi quoque Bistricienses, ut honestis ad salutem oblatis conditionibus, Mosis imperio se submitterent, in quo pacem et quietem rebus perditis inuenire possent Ni huc animum applicerent, scirent, se, si cum detrimento rerum suarum obstinationem non deponerent, cum periculo vitae post modum deposituros. Cederent ipsi quoque necessitati, cui Basta in tempore cesisset. His ita ad Bistricienses nunciatis, Idibus Junijs Martinus Tonsor, Colosvaritanus, cui cognomen a naeuo gulae strumoso erat, ac postmodum Ouarius, ac duo alij Johannes, quos diximus, potestatem intrandi, ac coram colloquendi a Bistricijs postulant. Illi audiendum, nec statim pertinaciter repellendum Mosem arbitrati, funibus e muro demissis, (nam portarum omnes introitus munitioni-

Mosiani legati Bistricium intromittuntur.

bus obstruxerant) legatos excipiunt. Hi, protinus, ubi senatus ipsis datus est, quid venerint, rite exponunt omnia. Non ad suadendum tantum, sed etiam ad persuadendum omnia explicant verborum, sensuum affectuumque momenta. Nec deerant legatis verba, aptaque ad fidem faciendam facultas. Petunt oppidanos, atque obsecrantur, dederent urbem Mosi, ne se unâ cum fortunis manifesto exitio perditum irent. Tota iam fere Transyluania in fidem Mosis concessisset. Demens pertinacia esset Bistricienses solos victoriae illius cursum vana reluctatione impedire velle. Quorum quo tardior eo grauior atque periculosior esset deditio. Nam diutius obsidionem atque oppugnationem sustinere posse, sua ipsorum quoque conscientia, damnata jampridem res esset. Non esse quod a Basta quiquam opis sperarent, qui desperata Transyluaniae tutela, non solum hanc prouinciam, sed etiam Hungariae fines dereliquerit. Mosi satis certum atque exploratum esse, nullas copias uspiam Bastam in Ungaria habere, quibus ne laboranti quidem Ungariae succurrere, nedum amissam pudenda fuga Transyluaniam recuperare queat. Nec spes esset, conflare illum posse. Nam Tatarum Han ad Zolnocum cum ingenti exercitu ferro flammaque ad Zathmarum usque omnia infesta faceret. Mehemed Zerdar ad Petri-Varadini oppidum innumerabiles Turcarum copias iam Danubium trajecisset, et aut Varadino aut Cassoviae obsidendae immineret. Satis negocij Germano fore, si sua saltem defendere posset. Transylvaniam cui temere manus admovisset, suo ipsius malo coactum facile missam facturum. Nec est, inquiunt, quod vobis fidei datae velabrum aliquam remoram inijciat. Si omnia nostra consilia ad conseruandam patriam, quae

communis est omnium nostrum parens, ad liberos, fortunas, aras atque focos, deosque penates tutandos referenda sunt: quae dementia est, temporum prolatione, vanaque auxiliorum expectatione, majoribus periculis illa inuoluere, exitiumque cunctatione vobis accersere? Nulla-ne remedia quaerere licet ad ea pericula cauenda, ad quae Basta tempestiue sibi remedium quaesiuit? Non possumus nos patriam, quae nostra parens est, nisi impie deserere. Potuit ille, quia in eo, quod suum non erat, nullam jacturam fecit amittendo. Quorum defensionem colore ipso professus erat, potuit illos absque sui detrimento relinquere. Nunc vero adest vobis Moses princeps popularis, clemens, pacificus, non sibi sed patriae et in patria natus, idemque pro patria paratus vel viuere, vel, si ita in fatis est, mortem occumbere. Quapropter viri Bistricienses, si sapitis, si vestri atque vestrorum ulla cura tangimini, non est, quod ullam amplius occasionem exspectetis, nisi forte irrita spes vos magis ad cunctandum, quam praesentia pericula ad salutem deditione redimendam movent.

Haec Ovario et Rakocio dicentibus, Tonsor etiam lacrymis, miserationis indicibus, fidem orationi suae facere conatus est. Adjecit quoque Colosuaritanos sapienter saluti urbis suae prouidisse. Qui non solum Mosem salutari foedere recepissent, sed et Jesuitas in viscera ciuitatis regum tyrannide intrusos eliminauerint, collegia eorum euerterint, ac denique ad fundandum urbis statum opportunis consilijs prospexerint. — His ita expositis diu multumque senatus haesitauit, quidnam in tam dubijs et perplexis rebus consilij caperent. Hinc datae Rodolfo Regi fidei religio, constantiam; Bastae aduentus

Bistriciani haesitant.

spem juxta et timorem; hinc praesens periculum, deditionem animis ingerebat. Non sat erat ab optima fide, et sincero animo profectum consilium, sed ex ipsa futuri notione, atque ex ipsis fatorum arcanis depromta euentuum noticia opus erat: ad quod sane mens humana quamlibet perspicax, velut oculi in tenebris, caecutire solet. Praesentia videbant quo tenderent, ad futuri intelligentiam animus caligabat. Obligatae fidei stare pulchrum honestumque ducebant, sed eam pertinaciam nihil ad salutem reipublicae conducere videbant. Metuebant, ne Saguntinorum instar, fidem, quam sponte mutare nollent, periculo illato coacti exuerent. In his salebris haerentes Bistricianos Ouarius et alij, nihil non egerunt, quo in eundem portum pertraherent, praesentique illorum fortunae salutaribus consilijs occurrerent. Ne itaque Bistriciani nihil respondere Mosi viderentur, consultum fore duxerunt, si missis legatis, quae in rem essent deprecarentur.

Prudens futuri temporis exitum caliginosa nocte premit Deus. Horatius.

Nuncios ad Mosem legant Bistriciani.

Erat tunc adhuc Moses in castris, ad lacum Caianum proxime pagum Camorasum duabus parasangis, idest milliaribus Transyluanis Colosuaro distantem. Missi sunt Georgius Francus et Andreas Lanius, viri senatorij ordinis, prudentes et eximij, unaque cum illis Ovarius, et alij nuncij Mosiani remissi. Per hos Bistriciani summis precibus Mosem petiuerant, ne infestus oppido aduenire pergeret. Exercitum populabundum, et in perdendis mortalium fortunis nihil pensi habentem, alio e finibus auerteret, saltem dum Cibinienses reipublicae Saxonicae primores, de praesenti discrimine consulerent, ac quibusnam remedijs, affectis rebus occurendum esset, in tempore exquirerent. Deinde largiretur XV dies, dum Bastam, ubi ubi es-

set, de praesenti rerum statu certiorem facere liceret, ad deditionemque bonâ ipsius veniâ faciendam, potestatem praecarentur. Consideraret Moses, quaenam rerum fortunarumque detrimenta, triennium abhinc ciuitas Bistriciensis accepisset, dum Sigismundianis tergiuersationibus in quemnam tutiorem portum se applicarent incerti, tandem Stephani Cyakij ipsiusque Mosis instigationibus ad Sigismundum Principem desciuerint. Qui cum ingentibus promissis auxilia, et quicquid aduersus Bastam ad tutandum opidum usui esset, pollicerentur, postea tamen ubi res praesentaneam opem obsessis ferendam poposcisset, nullis omnino aut exiguis admodum auxilijs afflictas res urbis subleuauerint. Quapropter deditione Bastae facta, praeter infinitas alias rerum iacturas, XVI insuper aureûm millibus defectionem illam luerint. Consuleret Moses afflictae urbis fortunis. Vicinales fundos et urbana iugera segete culta esse, non illa quidem ubere, sed ad leuandam tamen praesentem annonae caritatem, maximo plebi futuram adiumento, eamque jam ad messem flauescere. Tunc vero res aliae rusticae, prata, vineae, arbusta, pecuaria, ad inopiam victus tolerandam, non mediocrem frugem pollicerentur. Ea omnia ab insolenti multitudine, paruo cum ipsorum commodo, ingenti vero cum urbis damno, interuersum protritumque iri. Diuerteret Moses, animum simul et exercitum ab opido oppugnando, ac dum alijs rebus conficiendis instaret, se quoque interea temporis de opidi deditione consilium capturos, ac quid praesens necessitas imponeret, in tempore arrepturos. Reuersi postridie quam abierant, Francus et Lanius, nihil eorum quae petebant a Mose impetra-

runt,immo grauissimarum cladium denunciatione praesentem deditionem Bistricianis Moses imperauit.

Ad senatum atque populum de urbis deditione refertur.

Itaque XVI. Kalendas Julias summo diluculo, frequenti senatu, centumvirisque patribus conuocatis, consultationem redordiuntur. Ne quid vero clam, aut inconscijs alijs in tanti re momenti agere viderentur, populum quoque accersiri placuit. Nam ut in liberis municipijs usui venit, ita hic quoque autoritas in consilijs capiendis penes senatum erat, potestas penes populum. Illi consilijs, hi viribus praepollebant. Grauissimis atque ancipitibus circumuenti malis, quid in medium consulerent, ac velut in labyrinthum quendam ingressi, quemnam rerum exitum inuenirent plane haerebant. Bastanorum aeque ac Mosianorum consiliorum euentum dubium atque incertum videbant. Non poterant finis, ad quem consilia applicanda essent, praeuideri. Fatorum arcana omnem rerum exitum tenebris occultauerant. Quid vitandum, quid sequendum esset, deprehensa prudentia, tamquam in densa caligine requirebat. Ne tamen Academicorum instar, quasi desperata cognitione certi, quicquam decidere viderentur, eo tandem sensum et animum conformarunt, quo imperiosa necessitas inuitos trahebat.

Andreas Remplerus magna vi deditionem suadet.

Erat Andreas Remplerus, Lutherianae religionis sacerdos (nam et is adesse consultationi iussus erat) qui in pago Demetriade sacris ministerijs fungebatur, sed tunc ob Mosianam tempestatem Bistricium, velut in portum quendam et profugium publicum se receperat: vir Saxo, honestarumque litterarum studijs apprime excultus. Is dicendi potestatem nactus, prolatis quibusdam libellis, quo majorem dictis fidem faceret, orationem exsorsus est, summaque contentio-

ne egit, ut qua hactenus fide et obsequio Rodolpho Regi obstricti fuissent, absque ullo laesae fidei numine. fas et liberum esset repudiare. Omne vinculum foederis, quod Transyluanis cum Germano hactenus intercessisset, id Bastae e prouincia excessu, conuulsum irritumque factum esse. Qui non ignarus hostilis aduentus, maluerit tempestiuo effugio salutem sibi prouidere, quam opportuno subsidio periclitanti prouinciae subuenire. Neminem nescire, mutuum esse nexum in religione fidei, ac tamquam stipulationem intercedere inter patrocinium et clientelam, inter tutelam et subjectionem. Eodem, inquit, vinculo nobis ad defendendum Rodolphus Rex et Basta obstricti erant, quam nos illis eramus ad obsequendum. Nunc cum illi suas partes in nobis tutandis deseruerint, quod amplius vinculum nos illis obnoxios facit? Hoc Dei hominamque fides testabitur, prius nos ab illis, quam illos a nobis desertos esse. Non erat Bastae ignorandum, nec erat ignotum, omnem hujus prouinciae salutem in aperto Marte campestrique bello sitam esse. Totam hanc rempublicam Transyluanam unam veluti ceruicem habere, quae ubi semel uno praelio jugulata fuerit, tota simul prouincia unius victoriae mancipium fuerit: quod frequens experientia his paucis annis testatum fecit. Itaque omnia nostra in praesidio campestris exercitus consistunt. Perpaucae sunt arces, perpauca oppida: et ea quidem nullis, aut infirmis munimentis ad hostilem vim adornata. In militari manu situm est robur prouinciae, non in imbelli ciuium numero. Basta nobis debebat firmus ab equitatu et peditatu adesse; arces et opida, si quae essent, valida militum manu munire: ne, cum hostis foris grassatur, praecipuos regni artus, veluti vitalia quae-

dam membra laedere posset. Et cum nos, manus, pedes, aliasque corporis ac facultatum appendices jam amiserimus, saltem ejus praesidio caput, ceruicem, ac latera tutari potuissemus. Ille Vallones, Thraces, Hajdones. aliaque militiae dedecora, ad signa conuocare, atque in castra conflare debuerat. Qui cum melioribus temporibus e viscere nostro saginentur, turbatis rebus plus praesidij in pedibus quam in manibus ponunt: ac tamquam aduenae grues, cum secunda sunt tempora, nobiscum degunt; cum aduersa in tutum se recipiunt; ut fortuna spirat, ita animos gerunt. Nunc illi gloriosi defensores, et quorum supercilijs inniti salus nostra videbatur, e speculis Cassouianis aut aliunde locorum, ociose contemplantur nostrum naufragium. Itane nos sanguine et iugulis nostris fugam illorum perpetuo sustinebimus atque expiabimus? itane ore oppresso obmutescemus, ut ne ad gemendum quidem aut conquerendum ullus halitus liber nobis relinquatur? Qui in desertores grauissimis supplicijs animaduertere debuerant. ipsi omnium impune primi desertores sunt. Tertius iam imminet mensis abs quo hostis Moses in viscere prouinciae grassatur, nec interea ullus apparet, qui saltem vicarias partes in propugnando obiret, ciuiumque pericula defenderet. Velut oues pastore destituti, in luporum faucibus haeremus, agimur, ferimur, trucidamur. In medijs fluctibus veluti fragmina naufragij jactamur. Quod cum ita sit, quid vetat nos in tutum aliquem et tranquillum portum ex alto inuehi, lacerisque nauibus perfugium aliquod. quod Deus et necessitas ostenderit, quaerere? Obsequendum tempestati suadeo, quam arte frangere non pussumus: et si portum non tenemus quem volumus, teneamus eum quem possumus, omnemque

demus operam, ut in tuto nauigemus. Quicquid isti calumnientur, non Turcis nos applicamus, sed christiano principi, nostris legibus et immunitatibus nos uti atque frui permittenti. Nemo est tam ab omni Deo alienus, qui Turcas in prouinciae sinum recipi cupiat, nisi non tam ipsis, quam ipsorum operis, ad propulsandum malum, utendum esse necessitas cogeret. Potentiori patrocinio ad salutem tutandam inniti nullae diuinae humanaeque leges vetant. Quoties Judaeorum respublica Assyriorum Romanorumque iugo fuit subiecta? denique quum a Persis grauiter affligerentur, quamuis Macchabaeorum secundis praelijs communiti. non dubiam securitatem rebus suis polliceri possent; tamen quo tutiores essent, ad Romanorum societatem se se applicuerunt, profanisque armis statum reipublicae suae firmare non dubitarunt. Ac postea quoque pulso Archelao, sub dominatu Romanorum Caesarum esse perseuerarunt. Et Abraham sacramento se adstringit Abimelecho pacis gratia, profano regi. Et Sedechias Nabuchadnezaris Assyrij regis cliens tributarius fuit, qui tandem frustra dehortante Hieremia et Ezechiele prophetis, ubi fidem fregit, misere regnum amisit. Quid? quod ipse dominus Christus Romani Imperatoris seruitio subditus, non solum patienter profanam dominationem, in viscere Judeae tyrannidem exercentem tulit: sed et Judeaos ad rebellionem procliues, a nouarum rerum studijs dehortatus est, ac quae caesaris essent reddenda caesari, quae Dei, Deo, jussit. Isti, vero qua sunt religione praediti, negant patrocinium profani dominij vel honestum ad homines, vel pium ad Deum vel salutare ad rem Christianam esse. Si illis tantopere placet nuda patrocinio honestas, agant, faciant, quicquid in rem suam videbitur conducibile,

modo salutem nostram nobis missam faciant, neue cum rebus ipsorum semiperditis misceant. Sed enimuero dum proram rerum suarum mergi fluctibus vident, ne soli perire videantur, etiam puppim nostram in eandem secum voraginem trahere conantur. Nec aliud dederunt his totis quinquaginta amplius annis operam, quam ut quietem nostram in hanc tempestatem conijciant, in quam horum atque illorum malèferiatis consilijs ingurgitatam videmus.

Joannes Budakius deditioni refragatur

Plura dicentem Remplerum, ac summa contentione deditionem suadentem Joannes Budakius in eadem urbe sacrorum antistes, et ipse vir eruditus, ne senatus Rempleri sententiae assentiretur, magna vi animi intercessit. Et inquit, si una quaeque res ad utilitatem et honestatem, atque etiam pietatem, quae eadem pene cum honestate est, tamquam ad quandam amussim expendenda est, quod non solum profana, sed et sacra philosophia docet: sane nos in his rebus, longe alia consilia inire debemus, quam quae nobis in praesentia obtruduntur. Nam et multum ab honesto sunt aliena, et in speciem tantum salutaria. Itane enim perfidiae foedum crimen nobis non solum viuis, sed et cineribus atque ossibus nostris, toti denique generi nostro inuri patiemur, ut fidem qua non semel atque iterum, sed repetitis subinde iuramentis Rodolfo Imperatori nos obligauimus, nulla graui necessitate impulsi rumpemus, atque irritam faciemus? Itane Gordium nodum quem soluere non possumus gladio amputabimus? quaenam tam perdita religio est, quae aequo animo ferre possit, hanc nundinationem identidem iterati, redintegratique iuris iurandi? quantumlibet alij eleuent verbis iuratam fidem: profecto in ea verba iurauimus, quae a nemine

tus est hactenus Moses in prouincia, non bellum gessit: quia nullus intercessit hostis cum quo vires contulisset. Speciem quandam fortitudinis militaris ille mentiretur, sed quam tamen ne de facie quidem nosset. Ubi sibi cum Basta negocium ad esse senserit, tum vero demum quid sit pugnare, suo edoctus malo, discet. Ego, inquit, quod solum possum, hortor vos, populares optimi, atque obsecro, durate atque constantiam et firmitudinem animi ad fidem adhibete. Nec Deus pietati, nec Basta spei vestrae deerit. Satius est detrimenta rerum qualiacunque perpeti, quam nomini vestro notam sempiternae perfidiae inurere.

Haec Budakius in medium dixerat, Remplerumque summa vi arcere conabatur, ne deuotum ciuium suorum animum, ab honesto auocaret. Sed ille contempta Budakij omni refragatione proposito tenaciter inhaesit, plusque fidej animis auditorum persuadendo, quam Budakius disuadendo inspirauit. Ad postremum dum ita sententijs fluctuatur, ne solus ipse senatus temerariae cuiuspiam deditionis criminaretur, libuit a populo quoque, quid in tam perplexa re autores essent, expiscarj. Accita multitudine ac seorsim in conclaue quoddam insinnata, duos e primoribus ciuibus senatus ad eos mittit, suffragiumque postulat: dedendane urbs Mosi esset, furentibus copijs ad exitium imminenti, sed aequis et honestis conditionibus ad pacem omnes inuitanti: an ad extrema quaeque ferenda durandum, Bastamque praestolandum esse, qui salutem suam cum totius prouinciae discrimine redemerit. Futurane dubia cum incerto successu expectandum an haec praesentia cum certo exitio coniuncta repudiandum. His ita in medium propositis, primum quarta pars populi, in praetorium accersitur:

Populus sententiam rogantur.

ac quaesiti, deditioni urbis visi sunt astipulari; nec triens, ac ne semissis quidem ab eadem sententia discrepare. Quamquam ut in re dubia et ancipiti nonnulli maluerint tacendo haesitare, ambigentisque animi scrupulos silentio tegere, quam profitendo certae alicujus sententiae auctores esse.

HEBDOMADIS VI.

LIBER VII.

Argumentum libri VII. *)

Haec dum fiunt, interea cetera plebs, quae passim in urbe per omnes vicos et plateas armata, turmatim manipulatimque conglobata erat, concitata seditione, concursuque facto, pro aedibus Georgij Budakij viri ciuis primarij vexilla explicare, tympanis obstrepere, tormentorum sclopis increpitare, una cum Germanorum Bastanorum manipulo frementes ac saeuum minitantes, ad praetorium irruere, verborum contumelijs primores incessere, nudatis gladijs senatum ad necem poscere: quippe qui de urbe dedenda consilium cepissent, ac Mosi eam prodere constituissent: clamitari, ni autores tam foedi consilij dedantur, omnem protinus senatum nefariae conspirationis conscium, membratim dilaniaturos, tantumque flagitium multa caede et sanguine expiaturos. Proditam esse rempublicam et in gratiam Mosis omnia comparata criminarj: cum tamen ille ostentaret, potius bellum, quam serio inferret. Verbis moenia quam verberibus expugnatum venisset. Indignum Saxonum nomine esse, fortissimam viris locoque civitatem, et ne validissimis quidem exercitibus expugnabilem, ad-

Plebs Bistriciensis seditione mota deditioni reluctatur

*) Az argumentumnak a codexben egy üres lap van hagyva.

vanos bombardarum bombos protinus hosti patefacere. Nec dedecus solum, sed et periculum esse, Mosi profanis hostibus suffulto, fidem habere: qui praeter nomen vajuodae nihil traheret; caeterum imperium penes Bectam Turcam et Tatares haereret, qui omnem fidem in libidine animi posuissent. Eoque insolentiae effrenata plebis licentia processerat, ut ad sopiendum demulcendumque armatorum furorem, nonnullos e senatoribus non sine ingenti trepidatione ad eos delegare senatui fuerit opus. Qui magna animi et verborum contentione adhibita vix perfecerunt, ne rabies inconsulta in praesentem caedem erumperet. Negare illi senatum de dedenda Mosi urbe, quicquam constituisse, nec velle inconscijs ipsis, de tanti re momenti quicquam statuere. Ponerent arma, quiescerent, hunc furorem in hostem Mosem conuerterent, intestinae seditione faces accendere parcerent, meliora omnia de senatu animis conciperent. Non sibi senatum tantum summere, ut inconsulto populi plebisque suffragio rem arduam et factu difficilem decidere ausit. In eo esse senatum, eaque consilia capere, quae ad concordiam ciuium pertinerent. His dictis exasperatos non nihil sedauerunt: et nisi senatores simulassent se mutare mentem, haud sane cuiquam dubium est, quin captatae seditioni sanguine primorum ciuium finem imposuissent, nec secus in factiones et caedes ciuitus discessisset, quam Hyerosolymitani duces, Simon, Joannes et Eleazarus, qui se prius ipsos sibi et mox Romanis expugnandos prodiderunt. Sedato aliquantum tumultu, non tamen impetrari potuit, ut plebs arma deponeret, immo duces sibi dari postularunt, quorum ductu et auspicijs, quae in rem ciuitatis essent facerent. Acriter instantibus datus est Valen-

tinus Corigiarius opifex collegaque additus Georgius Budakius, viri praestantes, et ei ducatui in primis appositi. Hoc modo dedendae urbis consilium, tunc quidem plebe ferociter intercedente irritum est factum. Mosiani legati, qui in suburbio quidnam responsi ex senatus consulto ad Mosem referrent opperiebantur, audito in urbe tumultu, tympanorumque ac tormentorum bombo, veriti, ne incoepti introrsus motus in ceruicibus suis terminentur, trepida fuga se ad Mosem contulere.

Eadem vespera a Basta litterae sunt Bistricianis allatae, quibus perseuerantiam et fidem illis inculcabat, neue ullis conditionibus Mosi se applicarent mandabat. Se cito affuturum, ac res ipsorum opportunis auxilijs ad meliorem statum erecturum. Eae litterae nonnihil urbanorum animos confirmarunt. Ad XV. kal. Julias Moses quoque litteras misit, in quibus responderi sibi ad priora postulata cupiebat. Sed senatus tumultum plebis veritus, silentio quidquid Moses iubebat praetermisit. Eadem die urbanorum delectus habitus lustratioque facta est, septigenti circiter armis ferendis idonei, bonaque ex parte tormentis et gladijs adornati ad signa asciti sunt. Rerumque quae ad propugnandum usui essent, summa cura facultas prouisa est. Ad singulas murorum fenestellas, tormentis exonerandis destinatas, terni milites cum aeneis ballistis, quas barbatas vocant, adhibiti stationesque suas firmiter tueri jussi. Ad XIV. kal. Julias Moses iterum litteras ad senatum e pago Lekence octo passuum millibus Bistricio distante, misit, in quibus itidem deditionem urbis graui comminatione malorum urgebat. Flagitabat praeterea ad se mitti duos e ciuibus urbanis: neue quid frandis a se intentari suspicaren-

Littarae Mosis ad Bistricienses.

Moses deditionem urget.

tur, se vicissim duos e suis exploratae nobilitatis viros obsides missurum, quorum opera, quae in rem urbis conducerent, tractarentur atque deciderentur. Sed hoc quoque silentio praeteritum est, nec quicquam responsum. Eadem die Michael Kolopcius vir animi et corporis robore praestans, cum septem duntaxat commilitonibus, eruptione ex urbe facta ê vagabunda quadam Hajdonum manu duobus tribusve caesis saluus cum socijs redijt.

Haec dum aguntur paucis interiectis horis, Moses uniuersis cum copijs proxime urbem consedit ac denuo litteras per quendam e mendicabulo adolescentem ad oppidanos dedit. Eodemque tempore suburbana aedificia iniecto igne Mosiani succenderunt. Georgius Budakius plebeiae militiae tribunus quinquaginta cum socijs eruptione tentata spe frustratus est. Hoste enim oportunis ad insidias locis non inuento, urbj iterum successit, Siculus tantum qui non satis fideliter sibi in pugna cauerat, amputata manu in urbem tractus est. Hostis riuum Bistricij fluminis, qui in urbana compita actis fossis accersitus erat, ad caput diuortij septa conuellens in genuinum alueum diuertit, opidanisque aquandi usum abalienauit. Quamquam exiguo cum urbis detrimento. Nihilominus enim omnes plateae partim fluuiatili partim puteali aqua satis abundabant. Atque etiam pro aedibus singulorum ciuium dolia, cuppaeque ingentes aqua plenae constitutae erant, quibus proceri longurij madidique centones adhibiti, ut ijs ignem forte illatum in ortu opprimerent. Multi domorum tecta, quae poene omnia abiegnis tegulis erant obducta, ad vitandum periculum detexerant. Denique portas urbis graui materia, aggestaque humo obstruxerant, ne

verberatione tormentorum facile patefieri possent. Ad XIII. kal. Julias, tres militum centuriae totidem vexillis instructae, nocte intempesta pro porta urbis, quae Besenyő pagum spectat, actis aggeribus, dispositisque vimineis manifesta obsidione urbi imminere, omniaque infesta facere inceperunt. Eadem die hora matutina sexta, quae ab ortu solis altera est, euectis sex tormentis ad supercilium montis, qui interfluente Sajo flumine urbi imminet, continuis pilarum procellis ad seram usque vesperam urbs impeti coepta est. Serio instare hostis, acerrime fulminare, ignes et excidium minitari, omnia denique in speciem quandam annectendae atque inflammandae urbis componere. Tormentorum globi anserini ouj magnitudini respondebant. Et jam ducentis et quadraginta octo pilis ea die summa tecta aedificiorum concussa, perfossa, laceraque erant, pinnae murorum passim detersae deiectaeque. In ijs octo pice sulphureque illitae ardentium titjonum instar ad incendendas aedes conuibratae. Sed praeparatis remedijs ne quid inflammare possent ingruenti malo obuiam itum est. Moses fronte magis ac vultu, quibus simulatio facile sustinetur, quam reuera, grauem impotentemque dolorem prae se ferens, non prius se inde discessurum comminatur quam urbem in potestatem redigat, corpora fortunasque deditionem detrectantium Tataribus et alijs militibus in praedam conuertat. Nec defuerunt urbani suae saluti, quam videbant in summum discrimen adductam esse. Ad XII. kal. Julias missus a Mose Lucas Trausuerus per plebeium adolescentem, colloquium sibi a ciuibus dari postulat, quove id expeditius fieri posset, data atque accepta fide, a tormentis ultro citroque abstineri postulat. Id ubi utrin-

rmentis irbem npetit.

que factum est Trausuerus portae succedit. Misuss est ad eum audiendum Andreas Lanius, vir e senatorio ordine primarius, quem diximus, Trausnerus omnibus ad persuadendum argumentis, animosque expugnandos adhibitis arietibus, ita urbanorum pertinaciam eneruauit, at pacta conditionibus deditione se in potestate Mosis futuros pollicerentur. Martinus Pellius unus ê senatoribus vir strennus cum sex millibus porta superiore erumpens, claustrum piscinae urbi imminentis prōpere dissoluit, unde larga aquae copia in urbem influxit, ad XI. kal. Julias hora nona appropinquante in meridiam die, a tormentorum ictibus utrinque penitus cessatum est. Nam Trausnerus, Ouarius quem diximus, et Joannes Jacobinus a Mose missi, intrandique in urbem potestatem nacti, pacis rursus et concordiae actionem tractare ceperunt. Jis primum deductis in aedes Laurentij Rotarij opificis, omnique officiorum frequentia honestatis, postmodum senatus datus est, qui multo verborum apparatu ê praesentium rerum circumstantijs petito, tandem oppidanorum animos flexerunt, atque a pertinacia nonnihil dejecerunt. Ac primum quidem suaserant illis deditionem inuitis, mox etiam persuaserunt volentibus; nam cum aequo animo urbani non possent ferre belli iniuriam, consultius fore rationibus suis putarunt si obsequio hostem vincerent, quam nihil profectura obstinatione irritarent. Illinc enim rebus suis nonnullam commoditatem sperabant, hinc ingens detrimentum aut certe excidium futurum timebant. Ceterum ut cuique affectus erat, ita conditiones a Mose oblatas aut accipere, aut abnuere contendebat. Cum itaque Moses in oppidanos omni vi bellorum grassari videretur, tandem metus periculi concor-

Trausuerus ad Bistriciensis missus.

Induciae ad faederandam pacem.

diam urbanis iniecit, eosque ad urbis in fidem Mosis tradendae consilium perpulit. Quod antequam praestarent, has nouem conditiones praescripserunt, quibus si Moses assentiretur se in eius potestate futuros confirmarunt.

Conditiones dedendae Bistricij.

Primum iniret Moses rationem, et modum, ageretque cum Rodolfo Imperatore, ut qua religione iuris iuriandi ciuitas hactenus illi obstricta fuisset, honestis racionibus ad eundem caesarem soluatur et oblitteretur. Deinde ne respublica Bistriciensis sacramento Mosi sit obligata. Tum ut in omnibus immunitatibus, priuilegijs et receptis iam pridem legibus rempublicam Bistriciensem sartam tectamque habeat. Ut ab Imperatoris Rodolfi ingruente vi omnique bellorum iniuria saluos se atque incolumes pro viribus custodiat. Ut quoslibet alienigenas extraneos emigrare urbe volentes, absque ullo vitae fortunarumque detrimento tutos liberosque dimittat. Ne tormenta, pilas, puluerem, atque alia quae bello usui sunt, a Bistriciensibus petat. Ne ulla militum praesidia urbi imponat. Uti negociatorum conciuium bona et merces, quae extra Transyluaniam per vim detenta vadataque essent, legitimis possessoribus remittenda, relaxandaque curet. Postremo, ne ulla vel pensione, rerumque detrimento, vel poena quacunque alia, quisquam e republica multetur, quod tamdiu Mosis conatus in dedenda urbe remorati essent, obsequiumque detrectassent.

Religionis machina expugnantur Bistricij.

His ita ad Mosem nunciatis, Trausnerus et Jacobinus, praeter alia, quibus illos a Germano auocare contendebant, edicto quoque Pontificis deterrebant. Scire se, litterarumque exemplum penes se Colosuari habere, Rodolphum Caesarem e pontificis Ro-

mani instinctu, Bastae summa cura iniunxisse, ut in Transyluania omnes alias religiones, a Romanis sacris et ceremonijs abhorrentes, vi, minis, armis exstirpandum curaret. Sectatores dogmatum Caluinianorum, Lutherianorum, Arianorumque et aliorum omnium grauissimis irrogatis supplicijs, aut ad antiquos ritus, Romanaque instituta reuocaret, aut una cum populorum pertinacia coelestem hanc pietatem diuinitus illuminatam, quam illi haeresim vocant, extingueret. Cui sacrosanctae religionis cladi tempestiue remedium quaerendum, obuiamque eundum esse consulebant. Idque pietas Deo debita requireret, ne una cum corporum seruitute, tot piorum simul animae sempiterna pernicie haurirentur. Hoc Saxonum inprimis animos tangere debere, qui deuotis Deo animis puram religionem prae alijs castius colerent, actum fore de omni pietate, si Romani Pontificis tyrannis animos populorum et conscientias inuaserit: cui solemne esset ferro flammaque superstitiones suas propagare, religionem publicam priuatis affectibus anteponendam esse, ipsa sacrosancta religio doceret. Omnia perderent si diuinum cultum amitterent. Cum igitur Moses Romanis Pontificis superstitionibus non sit obnoxius, sed eandem religionem cum popularibus suis coleret, nec denique gladiatorio animo ad prouinciales perdendos affectaret viam: aequum sane esse ac toti Transyluaniae salutare, potissimum autem maxime ad pietatem conseruandam interesse, si in eius potestatem Saxones quoque sese committerent.

Haec machina ita mentes Bistricianorum perculit (sunt enim omnia Saxonum municipia in Transyluania Lutherano dogmate imbuta) ut non multam moram deditioni fecerint. Reuersi igitur ad Mosem

Trausnerus, Ouarius, et Jacobinus postridie rursus urbem repetiuerunt, conditionesque urbanorum a Mose apporobatas confirmatasque nuntiarunt: adjectis a Mose his insuper concordiae legibus: primum quod praesidium Germanicum, quod Basta in urbe reliquisset, una cum uxoribus atque facultatibus, ad se in castra mitterent, se illis de fido tutoque comitatu prouisurum. Viennensibus mercatoribus qui Bistricij negociarentur, eorumque mercimonijs reuertendi aut alio se conferendi transferendique potestas interdiceretur, eousque dum legati Transyluani incolumes reuerterentur. Hi erant ad Rodolphum Caesarem superiore bruma ordinum Transylvanorum decreto missi: Benedictus Mindzentius vir senatorius, itemque duo Joannes Kiralfalvi et Petki, viri nobilitatis Ungaricae primores, et patriae amantes, atque una cum his Gallus Lucz, et Georgius Enyedi in republica Cibiniensi ciues praestantissimi, quibus Moses, etiamsi non ipse eos ad caesarem amandaverat, tamen quia Transyluani et populares ipsius essent, de saluo in patriam reditu negociatorum vadimonijs cautum volebat. Deinde postulatum a Mose uti Bistricienses duos e primoribus ciuibus obsides, qui castra eius sequerentur, darent: nominatim Georgius Budakius mitti iussus, atque etiam missus, quem concitati paulo antea in urbe tumultus authorem esse suspicio erat. Postremo, ne cum Germano aut Basta, aut quoquam alio diuersarum partium homine ullis vel internuncijs, vel litteris, vel quibuscunque alijs clandestinis tractatibus colloquia miscerent, ab omni illorum sensu et fauore animos abstinerent. Ad haec postulata quum aliquam diu senatus haesitasset, tandem vero secundis omnium admurmurationibus, pacta conuenta, legesque

Conditio Mosi-uae.

Deditur Mosi stricium

dedendae ciuitatis admissae sunt. Ad IX kal. Julias hora octaua matutina, tormenta, quibus urbs impetita erat e munitionibus deducta sunt, atque in castra relata. Eadem die tria mediocris magnitudinis tormenta, quorum plaustra, caeteraque instrumenta rupta atque conuulsa erant, e castris secundum portam urbis deuecta sunt; quae Mosis iussu opidani adhibitis materiarijs et ferrarijs fabris restauranda reficiendaque curarunt. Quae dum fiunt Melchior Bogathi et Joannes Kemen, a Mose missi bina tormenta maiora, quae Basta in urbe reliquerat, atque ab oppidanis pilas pulueremque postularunt, sed non impetrarunt, eo quod pactis in quae convenissent, aperte ea petitio refragaretur. VIII. kal. vexilla, quae turribus, murorum minis atque in foro fixerant, refixa, Joannes Gyeroeffi et Volphgangus Betlen *) aduersarum partium bona, ac potissimum Pancrentii Senneij, et Balthasaris Bornemissae vina, aliamque omnem penum, tum vero domesticas supellectiles complurium nobilium, qui se Mosi non aggregauerant, in eius rationes auerterunt. Opidani, postulanti insuper Mosi vina, hastas commeatum, atque in usum belli ligones, palas, rutabula, alueolosque subministrarunt. VII. kal. Julias Germani milites Bastani, qui minus quam XX erant, una cum mulieribus et reculis eorum, quarum asportandi facultas erat, in Mosis castra, XXX. peditibus opidanis comitantibus deducti sunt. Eademque die Moses motis castris Medgyesum versus discessit. Milites Germanos legatorum ad caesarem missorum sistendorum gratia, quos diximus, vades sibi retinuit; eos subinde partim Albam partim alio in praesidia amandauit custodiaeque inclusit, comites eorum Bistricianos una secum in militiam abduxit.

Mosiani in urbem admittuntur.

Milites Germani vadimonio adstringuntur.

*) Bethlen kitörülve s helyette egy XVII. századi kézzel irva: alii

Michael Zekel occiditur.

Sub hoc temporum tractu Michael Zekel Ungarus, praefectus praesidii Zatmariensis, vir amplissimi dominij in carnis, majorumque imaginibus magis quam suapte virtute illustris, repentina resolutione neruorum, quam apoplexiam vocant. Zathmari oppressus, vita pariter et praefectura defunctus est. Transyluano nomini quibuslibet occasionibus vehementer infestus, tum vero in rationes suas magis quam publicas aeruscator insignis. Eius cadauer, euisceratis intestinis atque cerebro, a filio, quem unicum habebat, eumque gibberum, in patriam usque relatum est, honorificaque pom; a in majorum monumenta elatum.

Haec Mosiani belli tempestas, quae Transyluaniam inuaserat vicinas quoque Ungariae partes non exiguo metu perculit, praesertim, cum Samianum tractum velitarium hostium Mosianorum manus quaquauersum excursionibus inopinatis infestum subinde facerent. Quapropter plerisque in locis desertis laribus, aggrestis multitudo secessum in tutiora quaeritabant ac transtibiscanas partes profugi petebant. Est oppidulum Cyenger nullis munimentis, ne vallo quidem ac fossa firmatum, ad ripas Sami amnis in Ungaria. Ij exemplum aliorum secuti, comnasatis quae commode auferri poterant, cum uxoribus et liberis in proximam arcem Ecyed, tribus inde milliaribus distantem se recipere tentarunt. Quove tutius discederent, quinquaginta Hajdones ducemque eorum Mathiam Zenassy multo aere conducunt, qui aduersus vagabundam et praedatoriam Vallonum manum, subsidio sibi essent. Centum amplius plaustris loco mouent. Vallones ducenti, qui in proximis castris caestiuabant, discessum illorum suam esse praedam conspicati, incautos adoriuntur, repugnantes agunt, feriunt, trucidant. Haj-

Cyengerienses expilantur a Vallonibus.

dones pariter atque opidanos fugant et dissipant. Omnes eorum facultates in praedam conuertunt, ac postmodum veluti ex hostico partas manubias in castris publice auctionantur. Paullus Melÿth et Stephanus Sulyok, alijque nobilium, quorum clientelae oppidani innitebantur, cum graui quaerela nefandum latrocinium ad praefectos rerum militarium retulissent, nihil effecerunt. Quicquid erat, in irritum abijt, ac tamquam facinus usu iam pridem receptum, atque in more positum, silentio antiquatum est.

Georgius Barbelus Sebesinos Saxones in fidem Mosis trahit.

Haec dum ad Bistricium, atque in Ungaria geruntur, interea Moses minime ex usu belli futurum arbitratus, si praesidia nonnulla Germanicis partibus addicta a tergo relinqueret, Georgio Barbelo, quem Albae ad tutelam loci reliquerat, negocium imperat ut Saxosebesum ab omni studio sensuque Germanorum in eius potestatem nomenque flectat. Est Saxosebesum sex millibus passuum Albâ remotum, ad fluuium Sebes (id nominis rapidum ungarico idiomate valet, unde opido nomen) Saxonicarum urbium ultimum. Quadratum ambitum habet, decem stadia complectentem. Per id tempus cum Moses in Transyluaniam irrumperet, Albamque oppugnaret, praeerat oppido Maximilianus comes Salmensis vicarius dux eius semi-legionis quam Joannes Prayner vir illustris, in expeditionibus Bastanis ductare consueuerat. Is Saxosebesi haerens, dum Moses majore terrore quam viribus Albam oppugnaturit, animum a publico periculo summittens, cedendum fortunae consultus duxit. Deditione enim a Mosi receptâ Albâ, non ignarus Maximilianus omnem belli molem in Sebesanos conuersum irj, una cum suis Cibinium Saxoniae metropolim, se contulit. Illud praetexens et sibi hones-

Maximilianus Salmensis.

tum, et partibus commodum fore ducens, si obuiam hosti potius prodiret, quam in immunito loco latens, eminus velut e specula, hostium conatus ociose contemplaretur. Hunc Maximiliani abitum cum Barbelus auditione cognouisset, accepta a Mose prouincia utendum ratus, Joannem Boronkaijum virum nobilem ad Sebesinates mittit, per quem partim minitando partim admonendo, summa quam potuit contentione ad deditionem faciendam eos cohortatus est: nj dicto parerent, fore ut omni genere cladis in eos saeuiret: dedentes se, in potestatemque Mosis submittentes omni genere fauoris et clementiae prosequeretur. Desertam destitutamque eorum fortunam a Maximiliano comite esse, inculcabat, qui intempestiuo effugio receptum sibi in tutiora quaesiuisset. Plus illi sua, quam Sebesinatium salus curae fuisset. Irent igitur et Mosi se applicarent, in cuius benignitate tutelam sibi certumque praesidium reponere possent.

Lupus aeneum tormentum Albae

Erat Albae ingens aenea machina, Lupus, annos ab hinc nouem a Sigismundo Bathorio Principe Transyluaniae omni elegantia exculta, nec tam ad usum, quam ad splendorem, et magnificentiam, fusili opere elaborata: unum totius Transyluaniae insigne monumentum. Ea moles verius, quam machina (quid enim vetat in tam eximio opere pauxillum immorari?) triginta et tres spithamas in longum porrigitur; ambitus crassitudinis, qua maximus: decem, qua minimus: septem spithamarum. Totum corpus anaglyphicis scalpturis, exstantibusque palmarum atque florum formis, itemque ad similitudinem expressis hippopotamorum, syrenum, Medusarum, serpentum, volucrum, ementitisque aliarum animantium figuris mirifice exornatum atque excultum. Prorsus, ut non immerito inter

fusiles celeberrimi operis veterum statuas accenseri cooptarique possit, cui Lysippus et Polycletus inuidere possint, tam insigne opus e sua officina non prodijsse. Auctor operis clarissimi Mauritius Hass patria Saltzburgensis, et Jeremias Aurifaber Segesuariensis Transyluanus, natione Germani. Ac Mauritius quidem pane pumilio, nec tam corporis quam ingenij elegantia insignis. Is Lupus centum et quadraginta massas continet. Massam vocant centenariarum librarum pondus. Quae si in numerum digerantur, quatuor decim millium librarum tota moles erit. Hoc Sigismundus in sui nominis illustrisque familiae memoriam conflandum curauerat, in quo tridentes lupini, insignia gentilicia visuntur, addito epigrammate Francisci Hunyadini elegantis poëtae et medicj:

Sum Lupus, Alpinum nomen ne temnito Lector:
Auspicijs creuit maxima Roma meis.*)

Hoc tormentum Moses, nuperrima conflagratione armamentarij, omnibus ad vehendum adminiculis spoliatum, basi cui incumberet, imponendum jusserat. Sigefridus Ribis, coactis fabris operisque imperatis, sarraco fabricando praeerat, cum alios ardui et vasti operis difficultas ab incepto deterreret. Postquam ultimam manum aedificio Archimedes Ribis impossuisset, famam diuulgat, se ad delendum Sebesum, insanam molem educturum. Quapropter Barbelus quoque minitabatur se eo tormento a fundamentis Sebesinates exstirpaturum, nisi quam primum de deditione se-

Barbel Sebesinensibus deditionem imperat.

*) Egy későbbi kéz javítása szerint: Auspicijs nata est inclita Roma meis. — A codex 136. lapján alól Bethlen Farkas ezeket jegyzé meg: Nb. az porsákjából az fél farkas tátott szájjal állott ki . . . . . kis farkas kölyök volt, az . . . . . (a többi nem olvasható, mert a lap széle el van vágva).

cum transigerent. Habere se omnium rerum, quae ad oppugnationem essent necessariae, ingentem copiam, scalarum vim maximam, nec militibus destitueretur. Et iam iumenta ex omni circumviciniâ cogebantur, quae vastam machinam ad eradicandam Sebesum eueherent. Inter haec admoniti persuasique a Boronkaijo ciuem quendam e suis Sebesinates ad Barbelum mittunt, qui post alias atque alias pacis conditiones se in potestate eius futuros nunciarunt, modo armatus ab illis, non inermis; cominus, non eminus; cogendo, non monendo, extorqueat, non petat deditionem. Barbelus mentem eorum assecutus, collecta conflataque omnium urbanorum vicanorumque opificum, artificum tabernariorum, mediastinorumque aggrestium manu, fere ad quadringentos minitabundus Saxo-Sebesum ducit. Lupum, quia nec facultas suppetebat, nec necessitas magnopere flagitabat, domi reliquit, ita nihilominus prae se ferens, ac si ad singula momenta praesto afforet. Ibi Saxones cum Barbelum instructis copijs adesse vident, necessitati obtemperandum rati, in Mosis fidem et potestatem se suaque submittunt. Satis se excusationis olim habituros existimantes, quod et Maximilianus comes salutem eorum in medijs hostium faucibus dereliquisset, et Barbelus armatis copijs ad euertendum oppidum aduenisset. Erant Sebesinates propter saeuam eius superiorumque annorum pestilentiam, ad exigua admodum capita redacti: tum vero penuria alimentorum quae totam prouinciam oppresserat, supramodum exhausti, omnibusque propugnandi opidum facultatibus et adminiculis indigi. Nam et a Salmensi potestate opitulandi praecisa, desertos se ac hostibus praedae objectos videbant. Quae ratio illos ad matu-

Sebesum Mosi se dedit.

randam immuniti opidi deditionem, necessitate quadam astrictos coëgit.

Sub idem tempus voluntariorum nonnullorum e vicinia Albensi ac passim aliunde collecta manus ad ducentos, eorum instinctu et ductu, quos in Ungaria trucidato Nicolao Bornemissa transfugium in Transyluaniam fecisse diximus, Cibiniensibus, cum aperta vj non possent, per insidias periculum creare constituerunt. Profecti igitur praemiserunt ad suburbia usque e suis nonnullos, qui hostem ex urbe elicerent. Caeteri supra pontem lapideum, qui urbi et Vizaknae opido intercedit, vallis cuiusdam opportunitatem secuti in insidijs consistunt. Praemissi velitares, tumultum in suburbijs miscent, alij pecus, alij homines diripiunt, agunt, ferunt: clamando turbandoque urbanorum magnam cateruam in arma concitant. Qui studio vindictae, desiderioque opis popularibus ferendae, frequentes urbe effunduntur. Illi fugam simulantes, reque ipsâ fugientes, ne a pluribus opprimantur, in planitiem insidijs obiectam sequentes extrahunt. Mox ceteri e latebris coorti, in patentem campum productis signis, in aduersos nihil aduersi metuentes irruunt, agunt, caedunt, proturbantque consternatos. Et quia urbani sine duce, sine ordine palantes, distantibusque locis, alij alios consequentes in pugnam proruperant, non difficile ab instructis refutantur. Proinde quam alacres et erecti ad pugnandum excurrerant, tam moesti ac deiecti in urbem recurrere sunt coacti. Capti ex omni numero duodecim, caesi plures, sauciati complures. Pecora, lectasque a pugna manubias et spolia, tum vero captiuos foedo ad omnem memoriam flagitio, in suburbanis compitis Albae auctione facta, auarus miles diuendidit. Repertique sunt

Cibiniensibus nonnulla illata clades.

e nobilibus qui sub infami sectione, Christiana capita ad quaestum licitarentur, atque alios centum aureis, alios pluris vel minoris emerent, turpi foedaque nundinatione. Sub exitum mensis Junij, Tatares e finitimis Vngariae regionibus, potissimum e Zilagio et Magnae Bányae tractibus adeoque ex ipso viscere Transyluaniae, raptis in captiuitatem multis mortalium millibus, cum ingenti pecudum rerumque omnium praeda per mediam Transyluaniam, necquicquam reclamante Mose, quibus non erat integrum resistere, in Turciam redierunt. Tria millia Tatarum fuisse feruntur, qui captiuorum Christianorum plus duo decim millia secum traxerunt. In ijs praeter Vngaros Germani erant, Germanaeque mulieres atque Saxones, magno numero, quos passim per prouinciam excursionibus inopinatis rapuerant. Et iam antea quoque Tatares semel atque iterum, coacta hominum pecorumque ingenti praeda, ad suos reuersi fuerant, tantaque vastitate populos affecerant, ut hac grassatione Mosiana plus viginti capitum millia è Transiluania, tot alias bellorum cladibus exhausta finitimisque Vngariae tractibus in diram seruitutem rapta fuisse memorentur. Nam dum Moses expugnationibus opidorum vacat, Tatares interim domandae in fidemque Mosis redigendae prouinciae speciem praetexentes, quoslibet agrestes, cuiuslibet denique conditionis et sexus homines rapiebant, agebant, ferebant, quos postea ne ducum quidem potestas extorquere ab illis poterat. Quanta clades his temporibus domesticorum iuxta atque externorum principum furore illata Transyluaniae et Vngariae sit, ex eo apparet, quod iam bona harum regionum pars caret hominibus, quibus homo imperet.

Tatares multa captiuorum millia in Turciam rapiunt.

HEBDOMADIS VII.

LIBER I.

Argumentum libri I. *)

Haec dum in hunc modum non satis secunda Bastanorum iuxta atque Transyluanorum fortuna administrantur, Rodolfus Caesar interea, qui formidoloso Turcarum bello in Vngaria implicitus erat, ne vires et animum bipartito diuidere cogeretur, salutare et Vngariae et Transyluaniae ex re et tempore consilium inire cepit. Videbat Mosem in Transyluania eo progressum, tantaque incrementa virium adeptum esse, ut non possit, nisi cum ingenti populorum exitio inde dimoueri. Videbat Turcarum obstinationem ita et Transyluaniae recuperandae, et Vngariae occupandae imminere, ut tamquam sitientissima cruoris hirudo a neutra manus interea abstinere constituerit, donec ex utriusque sanguine et clade se ipsum saturauerit. Videbat, se dum binos lepores uno eodemque tempore venatur, aut alterutrum aut utrumque amissurum. Consultius itaque duxit, totas vires in Vngariam defendendam adunare, quam bifariam dispertiendo, nullo cum operae precio, aut irritas operas nauare, aut publicam rem maiore accessione malorum cumulare. Nam etiam illis bellis, quae hactenus hoc de-

Rodolphus Caesar Transyluaniam Mosi renunciandum constituit.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

rem annorum curriculo aduersus Turcam gesta essent, depilatae saltem res eorum, non expilatae viderentur: barba tantum et capilli, non lacerti resecti essent. Fruticantes ramulos luxuriantissimae arboris, non radicum fibras amputatas esse. Quapropter ne id usu contingeret, quod Salomoniacae illae meretrici, quae maluit controuersum infantem discindi atque perire, ac nec sibi nec alij viuere, quam genuinae matri saluum et incolumem addicj: ideo pio omnino et laudabili consilio Transyluaniam Rodolphus Rex missam facere, suasque res sibi habere iussit: praesertim cum videret, ea inquietudine mentes prouincialium laborare: ut mallent ad extrema quaeque redigi, quam Germanum nisi violentum in sinu prouinciae perpeti.

Erat Franciscus Gyulai ex Vngara nobilitate vir rerum usu et ingenio praestans, quem Caesar dato diplomate peculiaribus mandatis ad Ladislaum Gyulafium, et Paulum Nyarium, Varadinensis arcis praefectum, summos in Vngaria et magnae autoritatis viros mittit, eosque concordiae interpretes et pacificatores inter se et Mosem constituit. Jubet, dent operam atque elaborent, ut in tolerabiles pacis conditiones Mosem perducerent. Eae in hanc sententiam ferebantur, ut Moses Transyluaniae solius possessione contentus, iure eo, quo superiores principes, potiatur: fines Transyluaniae Carpatici montes, quorum circumplexu prouincia clauditur, terminent: Lippa, Jenoc, Lugas, Caransebes, earumque appendices Transyluaniae cedant: Varadinum, Koeuarum, Hustum, adiunctosque tractus, Zilagium, et Maramorosium ne sibi Moses vindicet. Pacem cum Turca Transyluani quibuscunque volent foederibus paciscantur: amicitiam saltem et vicinitatem cum Vngaro sine noxia colant:

Gyulafius et Nyarius concordiae interpretes.

ab Vngaria omnem iniuriosam appetitionem abstineant. Has ineundae conuentionis leges a Caesare Rodolpho sponte oblatas Gyulaffius et Nyarius Mosi, omni reiecta cunctatione denunciarunt ac sua quoque ipsi suffragia adiecerunt, petiueruntque, ne tam aequas et salutares firmandae concordiae conditiones recusaret. Fore id et Vngariae et Transyluaniae supra quam dici possit, conducibile; nam et Transyluania a tot cladibus spiritum tandem reciperet, et inter ambos Imperatores pacis actio hac commoditate ocyus decideretur. Minime consultum esset exspectare quonam bellorum euentus essent euasuri. Arriperet hanc occasionem in tempore Moses, quam si in praesentia negligeret, verendum esset ne dimissam à manibus frustra postea requireret. Volucris esset occasio quae ubi semel auolaret, vix se postea comprehendi unquam permitteret. Ne puterat Rodolphum Caesarem, suis vel viribus vel aequitati diffisum, Transyluaniam renunciare velle; non illum formidare, Transyluanorum et Tatarum imbelle bellum, quibus Moses succinctus captaret magis quam pararet victoriam. Populorum ruinis ille quietique Transyluaniae consulere vellet, quam videret bellorum continentibus cladibus ad extrema quaeque redactam. Perpenderet secum Moses vel iniustam pacem in malis intestinis (quamuis haec iniusta non esset) iustissimo quouis bello aequiorem esse ac utiliorem. Tranquillam libertatem et incolumitatem omnibus rebus, quae in vita expetuntur, redimendam esse, et morditus arripiendam. Neue Moses hanc sinceram actionem pacis et concordiae, ulla suspicione in dubium vocare posset: polliceretur Caesar ex suo ipso consilio viros authoritate et fide praestantissimos, quoscumque et quocunque Moses vellet, ob-

sides missurum dum decisio mutui foederis inter ambos bona et incorrupta fide terminaretur.

His ita a Gyulaffio et Nyario nunciatis, visus est Moses aquitate postulatorum expensa, oblatam concordiam summa consensione voluntatis admittere; admisissetque sane si suo se ingenio, non alieno ferri sivisset. Sed Stephanus Tholdius potissimae vir authoritatis, et postremi Sigismundi Principatus temporibus in XII. virûm senatum cooptatus, summa quam potuit contentione intercessit, ne Moses iniquissimis, ut ipse volebat, et a salute Transyluaniae abhorrentibus conditionibus adstipularetur. Quid inquit, tanta imperij Transylvani parte te spoliari sines? Amplissimam portionem regni a maioribus nostris tanta indole quaesitam et possessam, nulla vi nullaque belli necessitate adactus, in Germanorum potestatem recidere permittes? occasionem extorquendi, qua vix unquam tempestas opportuniorem adferret, e manibus elabi sines? Toto Maramarusio, Zilagio, Bihoriensi Comitatu, tot munitissimis arcibus et opidis, quae Germanus per nefas involauit, decedere, non esset aliud quam datâ opera totam Transylvaniam Germano mancipare. Non ignorat ille, quod neque tibi ignorandum est, ex horum munitissimorum tractuum possessione ipsi huic provinciae se quovis tempore compedes inijcere posse; novis bellis semper impetere, vexare, in servitutem atque potestatem redigere, aeternam discordiae materiam serere. Ingens angvis latet in hac herba, quem ubi in provinciae nostrae finibus concipere vires, atque in draconem adolescere siveris, non tam postea fuerit integrum loco deturbare. In sinum Transylvaniae non tam oblatis quam quaesitis quibuslibet praetextibus facile irrumpet. Ea

Tholdius non solam Transiluaniam sed omnes ejus appendices remitti postulat.

claustra et propugnacula Transyluaniae Germano tradere non est Transyluaniam recuperare, et a seruitute vindicare, sed in servitutem praecipitare. Aequum est te non solum emolumento, sed et dignitati atque honori provinciae atque tuo consulere. Quid dicet de te posteritus, quibus nos criminationibus incesset, cujusnam dementiae et ignauiae insimulabit? qui nedum bello, sed neque praelio victi, tam cito animos submittemus, et ad iniquissimas pacis conditiones redigi nos sinemus? vano metu periculi perculsos, et perniciosis contractibus illaqueatos Oreste ipso insaniores nos judicabit, si plus quam sesquialteram Transylvaniae totius partem vel ignauia vel timore hostibus nostris trademus. Haec pax non erit pax, sed pactio discordiae, vinculum seruitutis sempiternae. Ita patriae est consulendum ne quam ansam ad detrimentum ejus demus, ita paci consulendum sit, ne quid habitura sit insidiarum. Quis non videt Varadinum, et reliqua provinciae hujus membra sempiternarum dissensionum inter nos et illum materiam fore. Non erit hoc facere pacem in omne tempus, sed differe bellum ad tempus. Suae opportunitati tacite prospicit Germanus. Itane nos caeci erimus, atque ab omni ratione destituti, ut non perspiciamus quid his ambagibus moliatur? Ijs finibus nos circumscribit, in eas angustias redigere conatur, quae semper illius libidini obnoxiae sint, quas pro lubito semper inuolare possit, unde te atque posteritatem nostram, ad leuem quamlibet occasionem dimouere possit. Necdum tibi sunt exploratae Australium artes, qui semper pactionibus, jurium praetextibus, foederibus, nuptiarum lenocinijs, alijsque id genus strophis acquirunt sibi potentiae incrementa? His cuniculis in totum orbem Christianum

Germanicae artes.

se insinuarunt, in omnia omnium iura irrepserunt. Nisi praevideris in nassam te quoque illicient, tuo te gladio iugulabunt. Hebetis animi est in tam apertis et manifestis discriminibus halucinari, ad salutem publicam caecutire. Ne speres ea munimenta abs te unquam recuperatum iri, nisi hac occasione, quae nunc tibi divinitus oblata est, recuperatum iueris. Necdum perspicis Germanum, nisi formidine tactum, Transyluaniam tibi nunc sponte remittere? Nempe cuius potiundi spem omnem abjecit: unde illi plus periculi quam emolumenti imminere videt, libenter tibi donat. Vide mihi quam liberalis sit ex alieno, cum totum retinere se non posse videt, dimidium ejus pro sua liberalitate tibi largitur, ac tamquam herciscundae familiae honorarius quispiam arbiter patrimonium tibi ex semisse addicit, adquem ex asse totum pertinet. Nihil cede, insta, bello urge, quicquid inuolauit, omne restituet. Satius est hac quoque carere, quam luculentam illam Transylvaniae partem illi concedere Quod si Germanum audiveris, verendum est, ne Turcarum Imperator facilitate tua offensus, aliquam defectionis suspicionem de te concipiat, quod clandestina conventione de Transylvaniae principatu cum Germano transegeris, quo facto irritatus ne hanc quidem partem tutam tibi ad possidendum relinquat. Ea consilia tibi in praesens capienda sunt, quae patriae in posteritatem ne officiant: quae tutam tranquillamque pacem in omne tempus efficiant, quae Turcae fauentem tibi animum ne offendant. Jam vero cum Germanus in primis statim initijs ad concordiam conciliandam tam laxis utatur conditionibus, indicio est, si propius urseres, ad angustiores se redigi facile passurum, et si non omnia iuris Transylvani, Varadinum tamen, aut

dimidiam eorum quae foris occupavit partem, tibi non difficile restituturum, modo praesta te virum, qualem coelestis ista opportunitas iubet te praestare. Postremo, quod ad concordiam conciliandam obsides tam benigne Germanus pollicetur, putasne ea quoque in re tecum bona fide agere? Nihil illi facilius fuerit quam prolationibus atque praetextibus ementitis te tardare. Hac simulatione mittendorum obsidum te eousque circumventum lactabit, dum conflatis copijs ad te aggrediendum aptissimum se videbit. Hac concordiae actione bellum inuolutum intelligito. Vbi te remissum animi, pacisque actionj nimis intentum perspexerit, tum vero si profana auxilia Turcarum dimiseris, inopino bello te protinus circumueniet. Ita fiet, ut apud Turcam imprudentia tua te in suspicionem, apud Germanum credulitas in exitium trahat.

Haec et talia Tholdius, sua ipsius sapientia fretus, Mosi consulebat, ignarus quam caecae et hebetes sint hominum mentes non solum in futuris perspiciendis, quae vix ulla ex parte cernuntur: sed etiam in praesentibus, quae magna ex parte videntur. Itaque non levis scrupulus Mosem incessit, diuque dubitavit utram in partem et sententiam mentem inclinet. Hinc illum metus futuri sed anceps urgebat. Si nunc ex ultronea Caesaris liberalitate oblatam Transylvaniam respueret, posset contingere, (ut sunt humana omnia perpetuae variationi obnoxia) ut ne partem quidem eius adipisceretur. Bello rem recuperare aureo hamo esset piscari. Incertos, et nimium suspectos esse bellorum exitus. Qui caput habere nollet, ne in cauda quidem haerere posse. Aesopicus ille, dum umbram quam non habet captat, bolum, quem habebat amit-

tit. Haec dubitatio accipere conditionem svadebat. Turcas et Tatares e provinciae sinu ablegare, pacem provinciae, quietem populis comparare, plurimum in rem esse videbat. Bellum ex bello serere, nihil esse aliud sciebat, quam rempublicam maioribus cladibus inuolvere. Euentus belli quamlibet confidentissimi incertos esse. Satius esse bellum in medio hoste praecidere, quam ad incertum euentum cum probro et dedecore coniunctum, spem applicare. Saepe bella cum summa confidentia suscipi, eademque cum summa desperatione terminari. Haec et talia metus dubitanti Mosi inculcabat; contra spes, sed et ipsa anceps, contraria suggerebat. Nihil desperare regiae indolis esse ducebat. Non esse fortium virorum ad non explorata pericula, inanesque metus despondere animum. Sperare semper, sperataque capessere, contrà audentius ire, ad ardua conniti, nihil adversis cedere, fortunam apprehensam retinere, ac sibi obnoxiam facere, summi animi et virtutis esse dicebat. Angustis finibus, nec Transylvaniam, nec spes suas comprehendi volebat. Tanta erat in homine fiducia, ut cum Transylvaniam in potestate nondum omnem haberet, Vngariae partem se adepturum speraret. Dì superi, quanta vis fati, quanta spei et fortunae? Fatum trahebat, spes eum incitabat, fortuna, quae et ipsa caeca est, excaecauerat. Non erat compos sui, si praeuidere exitium suum atque suorum potuisset, vilissimo tugurio contentus, cum Rodolpho Caesare decidisset. Verum enimuero cui Transyluania tota angusta videbatur, eum tricubitalis postmodum fossa comprehendit. Quapropter ubi Tholdium audire cepit, tam coecum futuri quam ipse erat, statim ruere caepit. Ita siquidem usu fieri uidemus, ut ipsa principia finem in se includant,

et ipsa incoeptio seminarium sit extremi exitus. Porro Tholdius usu rerum, et nonnulla litterarum latinarum cognitione, opinioneque prudentiae instructus, non difficile Mosem obnoxium suae sententiae fecerat, hominem rerum non satis peritum et illiteratum. Nam a consilijs destituti, proinde agunt uti admonentur, tantum valent ingenio quantum usu capione acceperunt. Sed maxime omnium ne oblatae conditioni acquiesceret, Turca eum deterrebat. Non putabat Turcarum Imperatorem, cujus patrocinio inniteretur, eam Vngariae partem, quae a XXXVII. Annis Transyluaniae adhaesisset, Germano ullis modis relaxaturum. Proinde Turca non consentiente non poterat ipse ullis rationibus cum Rodolpho transigere. Nec Bectae collegae suorem aperire volebat, ne suspicionem aliquam minus constantis fidei sibi apud illum conciliaret, quippe qui clam cum Germano transigere atque decidere de re tanti momenti vellet, quod superiore anno Princeps Sigismundus fecerat. Cum itaque eligendi optio penes Mosem non esset, in medio diu rem reliquit, ac multa prolatione corrupit.

Ex alieno consilio et arbitrio pendens frustra ipse sibi sapit.

Dum ita secum Moses anxius futuri haesitat, ambiguumque habet, nam cum Rodolpho Caesare de Transyluaniae possessione transigat, totos duos menses eum scrupulum dubitabundus, atque cunctabundus, secum circumtulit, ita fore rem existimans, ut quanto maiores successus victoriae consecutus fuerit, eo cum Rodolpho honestioribus et aequioribus conditionibus pacis negocium conficere queat. Verum enimuero cum videret Valachi Radulis importunitate victoriam suam nonnihil interpellatam, ac parte copiarum suarum profligata nonnihil labefactatam esse, sero tandem pacis conditiones arripere in animum

Moses pacis conciliandae actionem arripit sed sero.

induxit, eo omnino tempore cum iam de rei summa cum Radule decernendum esset. Mittit ad Paulum Nyarium pacis, ut supra diximus conciliandae interpretem, duos Joannes e primore Transyluanorum nobilitate viros multi consilij et industrios, alterum Gierőffy Comitem Colosiensis Comitatus, alterum Colosvarium, quem Directorem Causarum Judiciarum principalium vocant.*) Postulata ex tabellis referam, quas suo publicoque signo obsignatas, his legatis Moses dederat, ad quorum mandatorum normam pacis conficiendae conditiones conformarentur nonnulla verborum silua circumcisa, ceterum sensu, ea, qua par est religione servuto. Vbi, inquit, ad Ladislaum Gyulaffium in arcem suam Cseh ventum fuerit, litteris salui commeatus a Paulo Nyario acceptis, exponant quid venerint, quaeue causae Mosem ceterosque regni ordines mouerint, cur oblatam a Rodolpho Caesare concordiae pactionem accipiant, nempe non odium Christiani nominis secessionem ab Vngaria nos facere cogit, in qua quidem Christianitate asserenda, et in libertatem omnibus modis ponenda, nullis alijs Christiani orbis nationibus cedimus, imo parati sumus vitam et omnia quaecumque vitam comitantur, pro ijs ponere, modo inter haec spes adsit, his communibus bellorum conatibus salutem et tranquillitatem patriae nostrae parare posse; sed cum videmus eam spem ita deploratam esse, ut parum ab fuerit, quin iam non semel atque iterum, sed saepius haec patria a Turcarum potentia obruta fuerit, dum hi atque illi bello patriae salutem periclitantur: haec ratio nos movit, ut alia consilia, quam hactenus capta

Joannes Gierőffy et Joannes Kolosvarius missi ad Niarium.

Mosis diploma quo pacis cum Rodolpho caesare negocium orditur.

*) Bethlen Farkas oldaljegyzete: inferius inserenda. Lásd a Hebd. VII. lib. III. végén a jegyzetet

sunt, de patriae incolumitate in tutum ponenda, ex re et tempore iniremus. Sane in toto consilio Rodolphi Imperatoris neminem quemquam exstare arbitramur, qui certa fide certaque conscientia polliceri ausit, Rodolphi Caesaris viribus Transyluaniam adversus immensas Turcarum opes conseruari posse. Proinde ut extremam patriae cladem et interitum, saltem ad tempus quousque Deo omnipotenti visum fuerit, averteremus, ad haec consilia, quae sequimur, extrema et dura necessitas nos impulit, ut nimirum reiecta a ceruice patriae Germanica dominatione, Turcarum potentiae nos agglutinaremus, in cuius tutela si non certa fiducia, spes tamen esset, aliquantum hanc miseram patriam requieturam. Quid possit Germanica potentia ad tutelam patriae, periculo nostro et quidem ingenti cum periculo, edocti iampridem sumus. Quid in inferenda clade, expilandis populis, toto regno euertendo valeant, nostris id quoque sensibus excepimus et corporibus perpessi sumus. Vbi non parsum est dedititijs, non mendicabulis, non viuis, non sepultis; prorsus ut maluerimus extrema omnia perpeti, quam impotentem et crudelissimam eorum tyrannidem, quae omnes iam numeros acerbitatis impleuerat, amplius in ceruice prouinciae sustinere. Ad postulata Rodolphi Imperatoris, quae per Franciscum Gyulai nobilem virum et per Paulum Nyarium ad nos missa sunt, quod hactenus non respondimus, in causa est magnitudo rei, de qua seriam constantemque deliberationem haberi opportuit: memoria identidem repetentes, quam inique aliquoties, et a dignitate regia prorsus indecoro dolo, superioribus temporibus alij Principes Transyluaniae et Vngariae a Germano Imperatore ludificati et in discrimen ad- Germanicae fraudes.

ducti sunt, dum diplomata foederis et pacis, in quae vtrimque tactis sacris conuenissent, eaque clandestino interse pepegissent, ut illis periculum crearent, atque in inuidiam vocarent, ad Turcarum Imperatorem patefecissent, cujus foedae rei non vnum extaret exemplum, prorsus pudendum et exsecrandum. Haec causa cunctationis et prolationis nostrae, ne videlicet in tanti re momenti consimili fraude circumueniremur. Atque ideo non potuimus committere, quin haec quoque pacis actio clam Becta Passa esset, uti videlicet ipse quoque aliqua ex parte eorum quae inter nos agerentur, conscius esset. Illud autem proponendum propositoque constanter inhaerendum, nos a foedere Turcarum Imperatoris quidquid suaserint diuersum aduersarij, ne latum quidem vnguem discessuros. De limitaneis arcibus, Transyluaniae appendicibus, Varadino, cum comitatu Bihoriensi, Huzto, et regione Maramorusiensi, si aduersa pars pertinaciter a Transyluaniae corpore ea secludere volet, cedendum ad tempus est, concordiae et inceptae pacis gratia. Illud autem danda est opera; ut Kewuar et totus Zilagy tractus Transyluaniae ascribatur, ne Turca assiduis depopulationibus eam plagam diuexet; tum vero Varadini quieti et aedificationi multum fuerit conducibile, si eos tractus Transyluaniae ascitos Turca intellexerit. Si vero obstinatio aduersariorum, ne de Keowaro quoque et Zilagio, in quorum potestate in praesentia sunt, decedere constitutum habuerit, nos ne eo quidem nomine pacis incundae negocium rescindemus. Opportunitas olim ad ea recuperanda idonea expectanda est. Ceterum Lippam, Lugos, et Caransebes, Turcis finitima oppida, quorum duo posteriora praesidij iam nostri sunt, neutiquam a corpore

ises de re suo nnihil cedet.

Transyluaniae diuelli patiemur. Nisi enim ea ex liberali voluntate Turcarum Imperatoris Transyluanis possidenda relinquatur, nulla omnino spes est, Germanicis armis aduersus immensas Turcarum vires defendi posse. Proinde satius esse ea loca a Transyluanis secure possideri, quam a Germanis irrita spe salutem eorum periclitari. De dimittendis ex Transyluania Germanicis praesidijs maturato est opus. Nam quamdiu ij hic residebunt, tamdiu profana auxilia Turcarum et Tatarum ne nos quidem missa faciemus. De saluo vero Germanorum exitu fide publica cauebimus, recipimusque incolumitatem eorum, ne minima quidem ex parte labefactatum iri. Heder Passam ad Danubij ripas magno cum exercitu Transalpinae Valachiae imminere, si quid aduersus nos Radul moliri velit, eique ab Imperatore Turcarum serio mandatum est, ut si res nostrae auxilium ejus poposcerint, rejecta omni cunctatione suppetias nobis adueniat. Cum Radule, totoque bojerorum eius prouinciae senatu, quo in statu sint res nostrae, Nyario aperiendum est. Eius copias, quae in Transyluaniam descenderant, magna illata clade in montana reiectas profligatasque esse. Ad Turcarum Caesarem triginta duos praecipui nominis bojeres pro impetranda sibi ac prouinciae suae incolumitate missos ab illo esse, certum est, ac nos quoque, ut illi eodem in negocio adiutores et deprecatores simus, enixe contendit, idque per litteras et bojeres, quos apud nos habemus, summo studio laborat. Nec vero nos illi operam nostram recusamus. Misimus ad Imperatorem nuncios cum litteris, quibus summo quam potest studio agimus, ut quicquid in hac temporum nouitate offensum ab illo esset, comminis tranquillitatis gratia benigne

ignoscere velit. Ac ipse quoque Radul iurisiurandi religione interiecta, sancte pollicetur et recipit, ut si rerum nostrarum status opem suam poposcerit, nullam occasionem promerendi et tempestiuum auxilium mittendi sit neglecturus, adeoque ipsum, si res ita poscat, praesto nobis affuturum. Postremum cum jam ciuitas Coronensis nostrae fidei se submiserit, et quicquid vsus belli poscit, liberaliter pro caritate in patriam vsibus nostris suppeditauerit, totamque Siculorum rempublicam dicto audientem habeamus, nihil superest, quod nobis hic vllam afferat moram. Itaque confectis hîc negocijs, ad finitima Vngariae excedemus, inceptoque pacis negocio finem imponemus, modo ij his praeclaris conatibus ne desint, qui eius conficiendae partes in se receperunt. Datum, inquit, in castris nostris ad Ciuitatem nostram Coronensem positis, die quarta decima Mensis Julij Anno Millesimo Sexcentesimo Tertio.*)

---

*) *Egy ismeretlen, XVII. száz. kéz ide a következőket jegyzi meg:* »Hic in dato magna difficultas occurrit cum scribit ex castris ad Coronam (de qua praesenti pagina scribit eam se fidei suae submisisse) positis 14. Julij. inferius vero scribitur Mosem Claudiopoli et Bistricio in potestatem suam redactis (Bistricium autem redegerat die 24. Jun.) castra mouere constituisse Segesvar versus, vide p. 157., idem repetitur pag. 159., et dum adhuc ad Megies haereret, scribitur pag. 181 Mosem a Coronensibus informatum esse de exercitu Radulis indeque Maconem aduersus Georgium Racz expediuisse, qui, Mose interim ad Alutam castra habente (NB. quomodo Moses Megiesinum et Segesvarum reliquerit hic author nihil refert, ita hoc alibi est investigandum) cum Radulianis primum conflictum instituit 2. Julij vid. pag. sequentem, atque hoc est quod Moses per legatos suos Nyario aperiendum vult pag. 154. nimirum copias Radulis quae in Transiluaniam descenderant in montana etc. rejectas. Quod vero scribitur pag. 150. Mosem hunc pacis condiciones arripuisse, cum partem copiarum suarum profligatam esse intellexisset, hoc referendum est ad illam cladem quam Makó et alii a Radulianis ad Rozno acceperant quod describitur pag. 187. Post istam autem Makonis cladem Mosem demum peruenisse ad Apacam scribitur pag. 190. Quod vero Moses in eadem diplomate legatis ad Nyarium ituris nunciat, Coronenses se fidei suae submisisse et quae

Haec Moses suo ac ex consilij sui decreto ad legatos Giereoffium et Coloswarium dabat mandata: sed nimium sero, et iam in cenfinio cladis suae et ruinae patriae constitutus. Legati Mosiani vix Almas oppidum appulerant, cum fama affertur a Radule ex Valachia insperato egresso, Mosem ejusque exercitum apud Coronam oppressum ac plane debellatum esse. Ita omnis pacis actio malo quodam fato et genio prouinciae in irritum euanuit.

Pacis actio in fumum abit.

castris suis usui essent suppreditasse, hoc tantum biduo aut triduo ante praelium cum Radule initum fuisse, patet ex iis quae exponuntur pag. 197., nam praelium ipsum institutum fuit 17. Jul. vid. pag. 204. Ex hoc itaque compuncto patet authorem diploma illud anticipatiue historiae inseruisse: manifestum enim est nec legatos expediri *) ad Nyarium neque diploma illis dari potuisse prius quam ea quae nunciari iubentur, euenissent, itaque alio meliori iudicio expeditio ista legatorum quae describitur pag. 151. referendam esse duco ad pag. 197. ubi scribitur Coronenses Mosi deditionem fecisse, ita tandem quadrabit, quod pag. 155. scribitur, legatos Mosis vix ad Almas appulisse, cum illis famâ allatum fuisset, Mosem a Radule esse ad Coronam profligatum.

*) Itt Bethlen Farkas e szavakat szúrta közbe: »imo legati manifeste expediti fuerunt;« — azt hivén, hogy az ismeretlen a követséget tagadja, holott csak az események sorrendje ellen tesz kifogást, mint maga Bethlen is; lásd a Hebd. VII. lib. III. végén a jegyzetet.

HEBDOMADIS VII.

LIBER II.

Argumentum libri II. *)

Jam Moses ab extremo Lugaso Colosuarum et Bistricium usque, redacta in potestatem Transyluania, loci bellique opportunitatem secutus, Segesuarum versus mouere constituerat, ut pari victoriae successu eam quoque sub iugum mitteret. Verum enimuero non tam fortuna quam diuina prouidentia, quae sola in rebus humanis utramque facit paginam, conatus illius inexpectata clade, ne quid promouere posset, intercepit atque euertit. Et cum ille videretur sibi per medias laudes, quasi albis, quod aiunt, quadrigis vehi; ne adepta dominatione diutius frueretur, in medio victoriae cursu praeceps ex alto datus est: suscitatumque ab se incendium ne sua ipsius quidem ruina restrinxit. Sed enimuero videbis hinc quam inevitabilis fatorum vis res humanas gubernet, quanta inbecillitate atque fragilitate communis natura laboret. Stabat ille in medio Transyluaniae, quasi quispiam pugil olympionices, expectans aduersarium quocum brachia conferret. Cum vero putaret gloriosum quendam et robustum Milonem ab occidente prodituram, à quo etiam si vinceretur, cladis solamen ex victoris clari-

*) Az argumentumnak egy lapnyi üres hely van hagyva.

tate haberet: ecce prorupit ex cauea, ab oriente, nescio quis Pacidejanus nullo poene princeps numero, tam sibi ipse atque suis, quam hostibus contrarius: nec scias unde tantam fortunae indulgentiam promeritus. Vincitur ab hoc et ab equis aurigam ferentibus habenasque non audientibus. Qua in re tamquam in limpidissimo fonte perspicias omnium regnorum fatales esse conuersiones, fatalesque periodos, quas certorum annorum curriculis diuina prouidentia comprehendit, cuius ex arbitrio non uniuersa solum, sed et singula administrantur. Haec miseranda Transyluaniae clades, quibus modis creuerit atque adoleuerit, iam diximus, quo fine sit clausa nunc dicemus.

Radul siue Radulfus Valachiae Vaiuoda qui et Serban.

Erat Radul Transalpinae Valachiae Regulus, quem Vaiuodam vocant, Radulis boerum olim nobilissimi filius: Bazaradi principis ejusdem Valachiae nepos. Nomen ante adeptum principatum Serban fuit: sed insolentiam vocis, quae summae dignitati minus conuenit, auersatus, totius senatus Valachici decreto Radul, siue is sit Radulphus, quod in superioris aeui commentarijs legimus, usu et consuetudine apud eos tritum nomen, nouus princeps accepit, atque fortunam cum nomine simul immutauit. Accedebat hominis ad principatum consequendum idonea indoles, tum vero splendor familiae; abauo magis quam a patre illustratae. Is enim principatu Valachiae defunctus, honestam sui memoriam apud populares reliquerat. Porro hunc Radulem Georgius Basta dum Transyluaniae rebus componendis vacat, Rodolphi Caesaris auxiliaribus copijs, expulso Simeone, consentientibus boërum suffragijs prouinciae suae reddiderat. Confisus opportunam magis olim quam fidelem operam eum Rodolpho Imperatori praestaturum. Ad

Basta Radulem fidei et officij admonet.

hunc in Valachia rerum potientem, Basta in Noua Arce adhuc haerens, VII. Idus Maij litteras dederat, petiueratque, ut pro ea, quae inter eum et Rodolphum Caesarem intercederent, fide et necessitudine ad reprimendum Mosem in Transyluaniam copias quas posset educeret. Habere se quoque in praesidiis diuersisque alijs in locis numerosum agmen, quorum coniunctis viribus non difficille profanus hostis e prouincia eliminari posset. Sed Radul religionem fidei non in factis, sed id verbis consistere ratus, tantum abest ut Bastam auxiliaribus ullis copijs iuuandum in animum induxisset, ut potius cum Turcarum Imperatore et Tataribus de conciliando foedere et pace clandestinas conuentiones ceperit inire, atque ita admodum illustri cessatione, quae iubebantur neglexerit.

His quiescentibus ac circumspectantibus Moses omnem opportunitatem inceptum promouendi quam poterat urgebat, eoque progressus fuerat, ut ad Segesuarum expugnandum copias admouere pararet. Est Segesuarum pulchro ad aspectum loco situm, saSegesuar. xonum opidum, natura magis quam opere munitum Ipsum edito colli, ac singulari a vicinis montibus, perpetua ualle diremto incumbit. Ambitus vix quinque stadia complectitur. Illinc Cocalum fluuium subterlabentem, hinc suburbium, sed nullis muris cinctum alte despicit. Hîc praeter urbanorum et circa ex opidis conuenarum numerum quingenti circiter Germanici nominis milites in praesidio erant, duce Joanne Coppa Tergestino et Urbano Pergman signifero, valentissimis et exercitatissimis bello viris. Eodem sese contulerat Stanislaus Kracker domo Craccouia, ortu Polonus. Hic Mose in prouinciam irrumpente Alba secedens, ubi aedilis cerealis erat, quem rei an-

nonariae magistrum vocant, Segesuarum se contulerat, ita ex usu muneris sui conducibile ducens, si commeatui per prouinciam cogendo, ciuitates annonae caritate opressas impleret, alijsque rebus quae ad obsidionem ferendam usui sunt, in tempore prospiceret. Hi Colosuaro et Bistricio iam captis, non absurde coniectabantur, Mosem deinceps omnem belli molem in Segesuarum translaturum. Qua etsi non tam facile rebantur potiturum, quam alijs Transyluaniae opidis tempestiua deditione gratiam eius redimentibus: in rem tamen fore duxerunt, si, antequam Basta adueniret, rursum Radulem Vaiuodam, Rodolpho Imperatori incorruptâ, ut rebantur, fide adhaerentem, de omnibus quae facto essent opus admonerent, auxiliumque ab eo ad hostem propulsandum peterent. Habito super hac re consilio missus est Kracker ad vaiuodam Radulem cum litteris, plenaque potestate, quae in rem essent, dicendi, agendi, fidem faciendi, omnibusque quibus posset modis vaiuodam in Transyluaniam auxiliatum euocandi. Ille profectus, commissarijque caesarei titulum prae se ferens, ubi Tergouistiam appulit, eodem statim die conueniendi, mandataque referendi potestatem a vaiuoda impetrauit, ac mox explicatis omnibus ad persuadendum argumentis, petiuit precatusque est vaiuodam uti fidem, qua se Rodolpho Imperatori difficillimis suis temporibus obstrinxisset, bona fide, nunc in periclitantem Transyluaniam demonstraret. Moses, inquit, homo hominum omnium ambitiosissimus, profanis copijs armatus, furtiua expeditione Transyluaniam, Romani caesaris tutelae innitentem aggressus est. Et iam non tantum sua virtute usus, quam prouincialium fide ad acquirendam potentiam abusus, opida deditionibus, populos depo-

Kracker ad Vaiuodam missus.

Oratio Cracceris ad Radulem.

pulationibus, milites caesareos caedibus, omnia denique terrore armorum inpleuit, cepit, afflixit. Quod cum nobis dedecori dolorique maximo est, tum vero tibi, illustrissime Vaiuoda esse debet, quippe qui cum vicinum et conterminum regnum ex benignitate clementissimi Imperatoris obtineas, non ab re timere possis, ne incendium quo nunc Transyluania flagrat, in tuos postmodum parietes serpat. Nec enim profanus hostis ullum finem, ullum terminum, ullumue modum occupandarum prouinciarum statuit. Quaecunque armis uincere, eadem se iure possidere censet. Nulla iusti, nulla aequi, nulla apud eum honesti ratio superest. Quid consilij aduersus Mosis molitiones capiendum sit, tute perspicere potes, si et fidem tuam, et potentissimi caesaris prolixum in te animum expenderis. Pulso Simeone cum vix ulla spes unquam recuperandi prouinciam superesset, tibi Rodolqhus caesar solium eius principatus attribuit, tibi clauum ad regendos populos commisit. Apud bonum magis quam apud fortunatum se beneficium collocasse putauit. Mores tuos magis, fidelemque animum, quam splendorem generis, fortunamque in committenda tibi prouincia respexit. Nec dubitat etiamnum Caesar, se peraeque optimum gratumque hominem meritis sibi deuinxisse. Cum itaque clarissime vaiuoda hoc honore praeditus tantis ab eo beneficijs sis affectus, aequum fuerit debitam ac meritam gratiam ei referre, cujus benignitati innixus, exilium cum patria redux commutasti, cujus beneficio ex cliente amicus, ex modico magnus, ex humili illustris, denique quod inter mortales maximum est, ex seruo dominus es factus. Irrupit Moses potius quam venit, tumultuario quam iusto bello Transyluaniam adortus est. Sed qualibus

succinctus copijs? Tataribus et Thracibus, mortalium omnium in timidissimis audaces, in timidos audacissimis. Ad depraedandam, ad deuastandam, ad depopulandam, urendam, affligandamque prouinciam introduxit eam colluuionem mortalium, non ad bellandum, ad quod sunt plane asini ad lyram. Vno tormenti fragore, uno sclopi bombo manipulus Tatarum Thracumque fugatur. Vnus valens nostras manipulus cohortem eorum, cohors legionem fundere potest. Non bello aduersus hos opus est, sed praelio; bello vincemus si praelio vicerimus. Animus ijs in calcaneis non in pectore sedet. Pauori, non armis, sed effugio remedium quaerunt. Marte cursore duce non Ioue Statore militant. Non est itaque quod hostium multitudo te deterreat. Numerus sunt, non vires. Fortuna illis pro duce est, temeritas pro animo, fuga pro praesidio, neminem hactenus hostem nacti sunt, cum quo manus contulissent, viresque periclitati fuissent. Non est igitur mirum si grassentur potius quam bellum gerant, latrocinentur quam praelientur, audaciores sint quam fortiores. Retuso primo eorum impetu veluti vespae amisso aculeo diffugient. Protinus ubi appuleris, non deerunt tibi varia copiarum incrementa. E Siculia iam in statituis haerent tria armatorum millia, e Saxonicis ciuitatibus mille amplius hominum tibi aggregabitur. E Segesuaro sola sexcentorum armatorum Germanici nominis accessio fiet. Tum vero e plebe armis ferendis idoneus quisque ad primum protinus aduentum tuum cupientissimis animis nomina tibi dabunt. Et Basta ad Zathmarum ingenti conflato exercitu a tergo trepidis imminebit, nam ille non tam nos quam prouinciam ad tempus reliquit, tempori cessit, necessitati paruit, quod semper sapientis est habitum.

Aderit, imo iam ad est nobiscum spe, fiducia, auxilijs conatus nostros adiuuare pergit. Populus omnis Transyluanus, quos immanis barbaries agit, rapit, trucidat, te summis extremisque votis inuocat, a te auxilium sperat, tibi supplicat. Abhorret a profana barbarie, Mosem malorum omnium pestem exsecratur. Ne desis illorum precibus illustrissime princeps, neue spem et expectationem quam de te Caesarea Maiestas concepit, falle. Nulla erit tam surda posteritas quae tuorum in Transyluaniam meritorum non reminiscatur. Copias quas sub signis habes, suppetias venire ad nobis iubeto: tuque adeo, nam potes, aduersus hostem egreditor, pro fide, pro Rodolpho Caesare benignissimo patrono tuo, pro Christiano nomine, denique pro illustri nominis tui laude, una nobiscum duc in hostem. Hanc polmam tu primus capesse, tu lauream carpe, trophaeum statue, triumphum deporta, dignitatem tuam sempiterna gloria cumula.

Radul recusat auxilium.

His ita a Stanislao peroratis, Radul postidie, quam haec exposita essent, cepit varijs excusationibus postulata renuere ac dicere: se beneficiorum Rodolphi Caesaris, dum vita supererit memorem gratumque futurum, eumque solum tutelarem patronum suum sempiternis officijs agniturum et culturum. Fidem quoque qua illi esset obstrictus sancte et incorrupte seruaturum. Nulla pacta, conuenta, stipulationes cum profano hoste inscio inuitoque Imperatore admissurum, sed quominus eorum, quae Rodolphus Caesar postulet, compotem facere possit, multas ac grauissimas obstare rationes. Nam neque, inquit, militibus debita iam pridem stipendia soluimus, nec in tanta prouinciae desolatione aerarijque nostri angustia habemus unde soluamus. Ob quae

illi difficile in castra conflari educique prouinciâ poterunt, et si educantur in praesens, tunc tandem cum manum eorum necessitas postulabit, aut transitione ad hostem facta, rem pessumdabunt, aut tumultu, seditionibusque omnia miscebunt. Hoc modo futurum est ut a milite destituti, a fortuna simul deseramur, nec ullum operae pretium sortiamur. Nihil enim est milite stipendijs fraudato asperius, nihil magis ad rebellandum, imperiumque detrectandum, pronius. Deinde vero Simeon vaiuoda, pridem ex hac prouincia in Moldauiam exturbatus, ad omnem occasionem intentus, ac cum fratre Ieremia huic prouinciae identidem imminens, simul atque meam, vel copiarum mearum absentiam auditione acceperit, infestus in prouinciam irruet, ac periculum erit, ne me alienis malis opitulantem regno solioque excludat. Ita fiet ut in medijs malis destitutus, nec intus nec foris fuero, ac tamquam fenestra in pariete excludar simul et includar. Aut quod aiunt, inter duo sedilia haerens, dum neutri commode insidere licet, humi decidam. Iam etiam Lupus Paruus, et Joannes Cionka, superioribus diebus cum mille et quadringentis auxiliarijs ad vos missi, siue morbo animi proditores facti, siue suapte negligentia rem male gerentes, in hostium castra transiere, militesque secum traxerunt. Quae sane res, ita copias meas diminuit, ut quid inde amplius in auxilium vestrum sine meo detrimento commodare possim, plane videam nihil. Deniqne tormentorum, hastarum, telorum, aliorumque quibus hostis expugnari posset, summa apud nos penuria est, nec unde comparari possit, prompta adest facultas. Qua igitur ope, quibusue auxilijs fortunam vestram subleuare possim, nullam plane viam opportunam habeo.

Kracker cum Radulem non posset, milites eius in sententiam trahit.

His ita a Radule dictis, Stanislaus cum vidisset nec consensum, nec auxilium a Radule se impetrare posse, minime tamen destitit rem urgere et quod a vaiuoda non potuit, a ducibus militibusque extorquere. Aggreditur ad Marcum Delium natione Thracum, cui

Deli Marco

Delimarco nomen erat in vulgo. Deli autem Turcarum verbo militem impetuoso animo inconsultaque audacia praeditum significat, quem lucumonen dixeris. Eum adolescenti, quam viro propiorem, ideoque tyrocinio aetatis, audacia magis inconsiderata, quam fortis animi robore praepollentem, verbis promissisque adoritur: copias suas quas sub signis habebat, (erat autem mille praemiatoribus quos Haydones vocant, quà Valachis quà Thracibus praefectus) in Transyluaniae subsidium educeret, pollicitus affore protinus ingentem militum manum, Siculos, Vngaros, Saxones, Germanos, qui ejus militiae se ascribi paterentur. Paruo negocio Mosem frangi, prouinciaque eliminari posse, qui periculorum omnium securus, Tatarum bonam partem, quos introduxerat prouinciae detrimentis consulturus, in Turciam remiserit, solum Bectam passam Achatem suum, cum exiguis Turcarum satellitibus penes se haberet. Ceteram partem Transyluanorum nobilium agmen esse, sed id omne specie tantum fortitudinem mentiri, ceterum re ipse ignauiae instrumenta esse. Non hostes, inquit, erant vobis illi, sed praeda, idemque eorum splendor causam victoriae vobis simul et fructum praebebit. His atque alijs persuasionum illecebris Delium militari ardore per se satis inflammatum, in sententiam suam Kracker traxit, eoque tandem perpulit, ut secessione a Radule facta, assumtisque secum mille quos sub signis habebat militibus, in Transyluaniam ad-

uersus Mosem duceret. Postquam Delium Stanislaus sibi obnoxium fecit, câdem via, ijsdemque modis Georgium Thracium inuadit; petitque socium se, fautorem adjutoremque honestae conspirationi adiungeret, atque aduersus Mosem in Transyluaniam educeret. Georgius se in mora minime futurum respondit, modo Vaiuoda ei expeditioni consensum iuxta et auxilium praebeat. His ita constitutis Radul ubi animaduertit Delium, Thracium atque alios pronos ad defectionem esse, et vel inuito se aduersus Mosem exituros, veritus ne hoc dissidio maioris mali ansa praebeatur, unaque cum Delio caetera quoque contubernia omnia in eandem mentem conspirent, satius duxit omnem Thracum Moldauorumque *) manum tam auide praelium anhelantium, sponte sua auxiliatum emittere, quam seditione incitata, rem in discrimen adducere. Hoc modo et apud Rodolphum Imperatorem atque Bastam gratiam demereri posset, procliuem voluntatem suam in mittendo auxilio praetexens, et apud Mosem suspicionem hostilis animi diluceret, quod se inuito et refragante, milites aduersus eum in bellum prorupissent. Itaque huic militiae ductandae ipsum Tracium praeficit, iret, ageret, faceret, quidquid collibitum animo esset, modo videret, ne quid detrimenti respublica Transalpina acciperet.

Georgius Rácz consentit.

Radul necessitatem pro voluntate arripit.

Radul exuna fidelia duos parietes dealbat

Erat Georgius et ortu et cognomento Racz idest Thrax, **) patria Zalankemenius, quod Danubianae orae ad Belgradum opidum est, extremae aetatis homo, sed vigore corporis et ingenij valens. Hic ab inuente aetate Transyluaniae alumnus fuit origine tam humili et obscura, ut terrâ genitum dicere possis.

Rácz George,

*) Kijavitva Valachorumque suorum. — **) Oldalt: Truncatur in campo Brassaiensi. Anno 1611 die 9 Mensis Julii.

Adulta iuuenta stabuli ministerijs fricandisque strigili equis apud Joannem Iffju seniorem vitam tolerauit. Deinde apud Alexandrum Kendium parario aere diu meruit. Exinde mutato hero apud Joannem Iffju Andreae cardinalis vitricum paulo luculentiore conditione vixit. Tandem ex his natalium aulaeque sordibus sensim eluctatus ad Michaelem Valachiae vajuodam se applicuit, vbi veluti crocodilus e pusilla origine tantum adoleuit, ut inter Boeres conspicuum obtineret locum. Postea Michaele Transyluaniam furtim inuadente, ac cardinalem Andream prouincia simul et vita exuente, partes suas non contemnendâ operâ in praelio obiuit, legationibusque tum ad Rodolphum Caesarem, tum ad Bastam dextre obitis, nomen suum quantum quidem eius fortuna cupiebat, illustrauit. Demum pulso ex Transyluania eodem Michaële, Valachiae inquilinus esse, hucvsque perseuerauit. Hunc Radul magnum in re militari nomen sibi vindicantem cum tribus millibus qua equitum qua peditum, magna ex parte Thracibus et Valachis, quos e Moldouia conductos habebat, (nam hi Valachorum omnium promptissimi et expeditissimi habebantur) in Transyluaniam emittit; Deliumque, qui iam praecesserat, alia via sub sequi iubet. Adjuncti sunt illis Aloysius Radibratus Illyricus, commissarius caesarius, ac postea castris metandis praefectus, vna cum Attilio Vicomercato Cremensi, viro et ipso rerum gerendarum usu, et bellorum experimentis praecellenti. His additi Stanislaus Kracker, quem diximus, atque Merza, certae militiae ductores, viri praestantes, et summa virtute praediti, quorum quilibet in hac expeditione suas partes dextre obiuere. Hoc modo Radul misso exercitu, putauit se officio

Inter kufalkodo elszerző.

Racz in Transiluaniam ducit.

probe defunctum, magnamque apud Bastam initurum gratiam, quod Caesareae partes in Transyluania auxilium etiam haberent Transalpinum. Sed enimuero in hoc subsidio mittendo, non tam officij, quam commodi sui rationem secutus est, id quod multi non ab re sunt suspicati. Cum enim Traces et Moldaui stipendium merentes, quotidiana egestate praemerentur, nec illis Radul ob ingentem aerarij difficultatem soluendo esset, militari licentia totam eam Valachiam atterebant, intolerabilibusque aerumnis atque rapinis vexabant. Malebant inopiam suam domestico latrocinio sustentare, quam in Turcas praedatum exire, vel a signis discedere, atque in stiuas et ligones se applicare. Quamobrem Radul cum nullo satis edicto intemperiem eorum coërcere posset, maluit eam sentinam in Transyluania effundere, quam in viscere suae provinciae alere, a quibus plus detrimenti quam opis in rempublicam redundare videbat. Dederat quoque mandata Thracio, ne ulla pugna Mosianos interea lacesseret, dum ipse uniuersis cum copijs adueniret, castraque sua cum illorum copijs conferret. Quae omnia vafre et simulate Radul faciebat, atque dicebat, quo scilicet gerendarum rerum opportunitatem dilatione temporis extraheret. Namque jam tum cum Mose non pugnae sed foederis ineundi modos inuestigabat. Dum in hunc modum Radul dies prolatat, interea frequentes transfugae ex Transalpina ad Mosem accurrebant. In ijs Stephanus Halmagius, Michaëlis olim Vaiuodae dum aetas fuit, stator et apparitor, origine Siculus, patria Transiluanus, cum triginta plus minus equitibus, non inconscio (ut putatum est) Radule ad Mosem venit, ac postea ducendis ordinibus praefectus, collecta vo-

Radul sua commoda sequitur.

luntariorom nonnulla manu, ad quingentos sub signis habuit.

Moses ad Radulem e concordia mittit.

His in hunc modum constitutis Moses et Bectas Ladislaum Zalanzium, Ladislai filium virum nobili ingenio ac familia natum, legatum ad Radulem mittunt, cui consensionem foedus et pacem mutuam, cum Turcarum Imperatore ineundam suadebant, atque inculcabant. Videret, quid ageret, quo progrederetur; consideraret secum, quid opis à Germano se habere posse speraret: contrà quid mali a Turca et Tatare impendere sibi, uniuersaeque Valachiae posset, serio secum expenderet. Michaël Vajuoda acerrimus Germanarum partium assertor, constantis fidei obitorumque tot periculorum fructum, indignam caedem cum summo ludibrio coniunctam a Germano receperit. Idem praemium eum mansurum, ni mature resipuerit. Caesarem Germanum ne ad sua quidem defendenda satis opis habere, tantum abesset, ut remotam hanc abstrusamque in Turcarum Tatarumque fauces prouinciam ullo adiumento subleuare posset. Huius quoque Transyluaniae patrocinium et tutelam in praesentia professus, omni subsidio destituerit, opemque eius expectantes frustrauerit. Daret operam ut foedere sancto et sempiterno in eandem societatem utraque prouincia coalesceret, ita futurum esset, ut sperata, tranquillitate pacis et ocij, frui perpetuo liceret. Cum autem pax non sit, nisi domestica libertas, cum tranquillitate coniuncta: sane cum Germanis factam pacem, numquam fore pacem, sed continuae seruitutis pactionem. Quae enim tranquillitas sperari potest, ubi aliena miles insolentia tumens, auaritia rapax, licentia effrenis, prae se omnes alios tanquam bello captos seruos ducit? Cum vero

defensionem necessitas postulat, collectis vasis tam trepide effugit, quam audacter intrauerat, atque omnes qui se eius tutelae commiserant, in medijs periculis dereliquit. Si qua in re Turcarum Imperatorem Radul offendisset, se curaturos, ut veterem illi gratiam reconcilient, omniumque offensionum memoriam ad illum oblitterent. His ita expensis, Radul re in consilium boërum relata, duos e suis feriendi foederis et concordiae patres patratos ad Mosem legat, III. Idus Junias: Emmanuelem Zulcyer, stabuli principalis magistrum, quod apud eos summae dignitatis munus est, et Zlattam, unum ex aulicis satellitibus, quos Armas vocant, prudentes et experientes viros. Per hos Radul renunciat, se malle foederis et amicitiae coniunctione cum eo copulari, Turcarumque Imperatorem placatum habere, quam Tataribus et Turcis non profutura inimicitia regnum suum maioribus discriminibus obijcere. Satis hactenus sanguinis fusum, satis miseriarum exantlatum esse. Miserae prouinciae velle se iam consulere. Malle cum suorum salute, quam cum publica pernicie regnare. Quapropter quod felix et faustum esset promisit se sanctae et illibatae amicitiae foedus cum eo perpetuo culturum, omni studio et diligentia conatus mutuos promoturum. Ne vero vlla suspicione fides in dubium vocaretur, diploma foederis ad Mosem dedit, quod ex archetypo exemplari desumtum mutatis quidem nonnullis verbis, ne stribiligo styli ingratam ab auribus iniret gratiam, mente tamen orationis per omnia seruata, subjicere voluimus.

Radul pacem et foedus cum Mose saucit.

Ex litteris tuis illustrissime Princeps, quid animi habeas intelleximus. Ad concordiam et foedus cum potentissimo Turcarum Imperatore sanciendum nos

Diploma Radulis ad Mosem de pace concilianda.

adhortaris, in cuius tutela spem omnem incolumitatis prouinciae repositam esse ostendis, pollicerisque omnium offensionum veniam ab eo nobis impetraturum. Nos igitur habito super hac re senatu, consentienti omnium voluntate, id quod nos admones, praestare contendimus, omnique studio, opera et cogitatione ad obedientiam et obsequium summi Imperatoris nos conferimus, atque caput illi submisse inclinamus. Quod cum ita sit, petimus abs te pro nostra conjunctione, proque perpetua inter nos benevolentia et fide, omni qua potes cura et diligentia perfice et elabora apud potentissimum Caesarem ut et gratiam nobis apud eum reconcilies, et durabilem incolumitatem nostrae prouinciae impetres, pacem et tranquilitatem afflictis rebus praestes et exores. Videmus enim nos certam et exploratam tranquilitatem non habituros, nisi eam nobis summi Imperatoris benignitas indulgeat; nullum malorum finem futurum, nisi illius tutelae innitamur. Caeterum quia Simeon Vaiuoda identidem infestus huic prouinciae esse pergit, ac rapinis, depopulationibus, miseraeque plebis expilationibus agere, ferre, miscere omnia contendit, petimus etiam atque etiam, uti consentiente vestra amborum voluntate et authoritate, Bectas Passa Imperatoris summi legatus, serio seuereque illi mandet, vim omnem manumque a finibus nostris abstineat, prouinciam fidei et patrocinij summi Imperatoris iam innitentem missam faciat. Alioquin si turbulentus infestusque nostris rebus esse perget, omnis discordiae, rumpendaeque pacis et initi inter nos foederis conuellendi (quod Deus auertat) ille fax et autor fuerit. Quia vero Tatares quoque Bucyakienses continentibus cladibus huic prouinciae imminent, quae-

sumus horum quoque licentiam atque grassationes graui seueroque edicto compescere, ne vlla ex parte nobis molesti esse contendant. Ita fore ut pari studiorum et voluntatum consensione foedus sempiternum cum potentissimo Imperatore, et tecum mutuae amicitiae atque sincerae vicinitatis iura sancte illibateque conseruare possimus. Pro cujus rei fide et testimonio hos duos Boëres nostros sincerae mentis et voluntatis nostrae conscios, plena cum potestate agendi tractandi, pacemque et concordiam transigendi atque decidendi ad te misimus, quibus ut omnibus in rebus fidem habeas petimus. Datum ex Civitate nostra Tergouistia die XI-a Junij Anni MDCIII.

Aliud Diploma senatus boierici.

Boyerum autem epistola XII. eorum sigillis munita, in hanc sententiam erat scripta: Hortaris nos illustrissime Princeps, ad eam fidem et obedientiam, quam a principio cum potentissimo Turcarum Imperatore coluimus, unde certam incolumitatem prouinciae nobis sponderi pollicerique possumus. Nos igitur graui seriaque consultatione, una cum principe nostro super ea re habita, constanti ac consentienti omnium voce et mente, in eandem sententiam conuenimus uti nos prouinciamque potentissimi Turcarum Imperatoris patrocinio et tutelae submitteremus. Videmus enim idque certa experientia exploratum habemus, non aliunde nobis ullam spem quietis et tranquillitatis, nisi ex indulgentia potentissimi Turcarum Imperatoris futuram. Quapropter constanti fide omnes ad unum idem sentientes, foederis et pacis salutares conditiones non solum non libenter recipimus, sed etiam cupide poscimus. Quibus ita inter nos constitutis petimus abs te illustrissime Princeps, et a Becta Passa, ut cum vos authores in his consilijs capiendis fueritis,

simul etiam adiutores apud potentissimum Caesarem in rebus agendis et impetrandis, tum vero deprecatores in offensis remittendis sitis, prout nobis in litteris vestris certam spem et fiduciam eorum facitis. Non te latet illustrissime Princeps, quam primum Simeon Vaiuoda per vim, hujus prouinciae rebus se se ingessisset, regnumque occupasset, varijs et innumeris oneribus cepit prouinciam vexare, atterere et affligere. Cuius impotens dominatus cum omnibus grauis et acerbus esset, unanimi omnium voluntate contra eum arma cepimus, atque paribus studijs prouincia ejecimus. Ac tunc statim erat animus a potentissimo Turcarum Imperatore principem nobis impetrare. Sed varijs intercedentibus difficultatibus, cum tota prouincia sollicita suspicione, suspensa metu, perturbata seditionibus esset, totos tres menses spe incerta, caecaque expectatione futuri ancipites pependimus. Qua de re Sigismundum quoque Bathorium tunc temporis Principem Transyluaniae certiorem fecimus. Cum autem vafra callidaque Simeonis consilia minime nos laterent, quippe qui omnem cogitationem et studium ad recuperandum amissum principatum intendisset, idcirco salutaribus id temporis conditionibus ad Romanorum Imperatorem Rodolphum tamquam tutelarem patronum nos applicauimus, sperantes fore, ut in eius protectione saluj et incolumes durare diutius possemus. Inter haec Simeon validis fretus copijs prouinciam iterum inuadit, quem nos fusum ac fugatum fractumque quiescere inter pelliculam suam coëgimus. Et quia Raduli Vaiuodae principi nostro benignissimo fidelibus obsequijs fidem nostram obstrinximus, ac tactis utrimque sacris, iurisiurandi religione nos nostramque prouinciam obligauimus, malumus omnes

ad internecionem deleri, quam praeter hunc alium quempiam rerum summae praeficere ac subrogare, impotentemque ac crudelem Simeonis dominatum perpeti. Petimus itaque te Princeps illustrissime, apud potentissimum Turcarum Imperatorem veterem gratiam nobis reconcilia, foedus et pacem stabili, precumque nostrarum apud illum particeps, adjutor fautorque esse velis. Tum vero una cum Becta Passa studio et auctoritate vestra agite et perficite, ne Simeon nobis amplius infestus esse pergat. Tatares quoque Bucyakienses manus et animum a praeda agenda incursionibusque abstineant: nullis detrimentis prouinciam summi Imperatoris protectione fretam afficiant, unde pacis et foederis inter nos initi ansa ulla conuellendi arripi possit. In cujus nostrae fidei, sempiternique foederis testimonium litteras nostras, sigillo nostro obfirmatas, per Emanuelem Zulcyer, et Zlattam Armas, interpretes pacis et concordiae, ex omnium reliquorum boyerum consensu et voluntate ad te misimus. Datum XI-a die Junij Anni 1603.

Thracius ad Földvar castra ponit.

Haec dum in hunc modum administrantur, interea Georgius Thracius, Radibratus et Kracker per vallem Telesinam, quae Carpati pars est, non tam impetratis quam extortis a Radule copijs in Transyluaniam ducunt, atque ad Coronensis agri oppidulum, cui Foeldvár nomen est, appellunt, ibique in statiuis haerent, diem ex die expectantes, dum Radul, ut spem fecerat, ad eos accurreret. Nec deerat illis voluntas ad Bastam exeundi, si qua commoda occasione per infestas hostibus obsessasque prouinciae partes viam ad exeundum aperire possent. Sed cum id vix fieri posse sperarent, necessitati potius quam voluntati morem gerentes non prius digredi a Foelduaro sta-

tuerunt, quam aut Radulem praesentem, aut Mosem infestum aduentantem viderent. Quamquam Radulem frustra videbantur expectare, qui Mose et Becta conciliantibus, tam cum Simeone quam cum Tataribus Bucyakinis in eandem concordiam coiuerat: neque eorum quos ablegauerat militum opera amplius sibi opus esse videbat. Est autem Bucyakum ad Euxini Ponti oras non procul ab Hutino oppido, quod ad Tyram siue Nestrum fluuium est, Turcarum et Tatarum oportuna sedes. Vnde Valachia Transalpina, Jeremia et Simeone annuentibus, incursionibus facile infestari poterat. Interea dum haec fiunt Georgij Thracij, Radibrati et Krackeris litteris euocati, ter mille Siculi equites atque pedites, vulgari armatura ornati, e vicinia (est enim Siculia Coronensi tractui contermina) diuersis temporibus in eadem castra confluxerant, nec sane mediocri adiumento atque augmento Valachos subleuarant. Jam mensis amplius effluxerat cum Radulem spe Mosem metu solliciti Thracius et caeteri duces praestolantur. Nec tamen aut ille, licet urgentibus alijs super alias litteris vocatus, aut Moses hostis apparuit. Inter haec dum miles longa cessatione frustra teri ab se tempus videt, nec ulla experimenta armorum edere potest, non tam suapte sponte, quam ex aliena persuasione tumultuari, et ut sunt ingenia collectitiae multitudinis, in varias sententias discindi cepit. Audito enim Mosem cum Radule percusso foedere in concordiam coaluisse, per omnia protinus contubernia varij animorum motus gliscere ceperunt. Pro se quisque probabilitate coniecturam suam stabilire, credulitatem opinionibus suspicionibusque firmare, dubitare, haerere, pendere animi. A Radule se deceptos circumuentos dicere, spe lactari, bellum

Siculorum magnus numerus ad Radulianos se applicat.

ostentari, cum transactum inter eos de pace et concordia sit. Frustra se hic tamdiu fame, rerumque penuria omnium enectos, belli euentum praestolari: nullo operae pretio, segne ocium tempusque teri. Augebant famam initae concordiae ultro citroque volitantes nuncij, tum vero maxime Joannes, cognomento et origine Thrax, unus ê boyeribus Radulianis, qui ad Mosem cum mandatis de concilianda, firmandaque concordia missus, decisum cum Radule transactumque penitus de mutuo foedere esse propalam pronunciauerat. Jam vero rumores, vera falsis miscere soliti, nescio quas insuper opiniones animis hominum inflauerant, satis quidem illas frequentes, sed sine ullo authore: Mosem nonnullas in Transyluania arces initae conspirationis praemium et pignus, Raduli iure perpetuo donasse, ceteros quoque boyeres Valachos, pro sua quosque virtute luculentis praedijs remunerasse: sincera pace et concordia utrosque principes, communi omnium ordinum sententia copulatos esse. Non esse cur amplius in castris inutili et nihil profuturo ocio tempus tererent. Haec fama postquam opinionibus et susurris late per omnia contubernia increbuisset, temerario atque inconsiderato motu excitati milites, mirum quantum tumultuari, quantisue animorum motibus et dissensionibus per singulas poene cohortes turbari. Proinde vasa collecturis similes, alij ab alijs seiungi, animorum contentionibus, opinionumque dissensionibus inter se discrepare, dicere, se frustra in castris haerere, si inter Principes de pace transactum esset. Quapropter bona pars in Transalpinam redire, pars in Siculiam, multi ad Mosem deficere, eiusque copias auxiliaribus armis juuare constituerant. Adeoque prouectum animis fuerat, ut non

solum ij, qui in castris sub ducum imperio erant, sed insuper alia quoque municipia Siculorum, quae in fide hactenus Caesarea perstitisse visa erant, audita concordiae fama fidelitatis officium exuere putarentur. Dilapsique sane omnes a signis fuissent, nisi Krackeris, Radibrati et Thracij singulari studio gliscenti malo obuiam itum fuisset. Hi etenim uti vanam suspicionem animis eorum euellerent, accitis tribunis ac centurionibus: quid causae, quae ratio tam subiti motus, tam repentinae inclinationis animorum, interrogant. Irent per singula contubernia, manipulatimque eos alloquerentur atque renunciarent: pacem inter Radulem et Mosem, quam fama incertis auctoribus disseminasset, friuolam nullamque esse. Furiosorum hominum et Christianis rebus male consulentium fraus esset; fortem, stabilem et constantem animum adhiberent. Falsam opinionem deponerent. Fidem, qua se Imperatori Rodolpho obligassent, sancte conseruarent. Ne desponderent animum, omnem belli fortunam, in ipsorum manibus sitam esse scirent. Affore ipsum quoque Radulem propediem, unaque cum eo vires in iuratos Christiani nominis hostes exsererent. In proposito susceptoque consilio permanerent, falsum, corruptumque pessimorum hominum commentis, iudicium corrigerent. Componerent se in obsequium. Magnam et a Rodolpho Imperatore et a Basta et a Radule inituri essent gratiam, si in sancto et honesto proposito perseuerarent. A Radule quidem ad Mosem mitti frequentes ultro citroque nuncios, sed ea quae inter eos tractantur, non esse talia, quae illorum interesset scire. Nec rationem pati omnia principum consilia propalam tractari. Immo ea bellorum esse, non pacis praeludia. Relinquerent illis sua secreta,

Duces tumultum sedant.

ipsi disciplina militari se cõtinerj, ducumque monitis parere discerent.

Sopitis in hunc modum militum discordijs, discussisque opinionibus, quas non e vano haustus rumor animis eorum objecerat, non sine ingenti labore duces perfecerunt, ut in castra milites redirent. Post haec aliquod Siculorum cohortes duce Stephano Bedoe *) Siculae nobilitatis primario, ad Thracij castra advenerunt. Adeoque jam non contemnendis viribus pollebant, ut timeri magis quam timere viderentur. Tanta siquidem erat Siculorum frequentia, ut Valachos et Thraces Radulianos et robore et numero superarent. Quo vero Kracker majorem a militibus gratiam aucuparetur, multa ac varia armorum genera, quorum usus castrensis indigebat, quingentis florenis Coronae marcatus, in eorum usus distribuit, idque non magis captandi fauoris, quam necessitatis gratia. Videbat enim e militibus alios semiermes, alios plane inermes in bellum venisse, quorum fiduciae ne indigentia armorum obstaret, memorabili magni animi documento, maluit cum privato detrimento publico emolumento consulere, quam quod alij solent, odiosa et contrâctâ parsimoniâ communem salutem in discrimen vocare. Praeter haec ibidem Coronae sex vexilla rubra holoserica, in ijs bicipites aquilas, expansis alis, imperij, in earumque umbilico crucem Christiani nominis insignia curauit inscribi, eaque per cohortes diuisit, mox etiam exercitum manipulatim atque viritim cum alijs ducibus lustrauit. Ne vero ulla tergiuersatione Imperium detrectare, a signisque secessionem amplius facere ausint, solenni sacramento militiae eos obligant, in nomenque Rodolphi Caesaris denuo iurare cogunt.

Stephanus Bedõ dux Siculorum Radulianorum.

Kracker arma et vexilla militibus suppeditat.

*) A codexben a lap alján e jegyzet áll 17. száz. kéztől: Csikbol Matjuk Janos.

HEBDOMADIS VII.

LIBER III.

Argumentum libri III. *)

Haec dum apud Thracium administrantur interea Radul ad Mosem et hic vicissim ad illum, alternatis inter se nuncijs foedus et consensionem firmare non desistebant. Fama quoque increbuerat utrosque principes ad Coronam conventuros, ac de concordia coram transacturos. Verum duces veriti, ne hac nunciorum missitatione noui motus in castris suboriantur, et vel Moses vel Radul mobiles militum animos, excitata seditione misceant, atque perturbent, consultum duxerunt, si missis speculatoribus nuncios alternis volitantes interciperent, eoque remedio viam ad tractandum foedus intercluderent. Itaque nonnullos ex nuncijs captos, in vincula conjiciunt, alios quam possunt, clandestino obtruncandum curant, idque omnibus modis dant operam, ne alter alterius sensa intelligant, sed interuersis nuncijs, omnia consilia principum, quae de concordia ineunda conflarentur, euertantur. Haec dum aguntur Moses interea ne inter ancipites belli casus et Radulis nutabundam fidem, rem in discrimen adducat, mittit ad Siculos, tres sedes (ita illi tractus suos appellant) incolentes, qui ad

Moses concordiam urget ad Radulem.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

fidem Mosis, communemque belli societatem eos quibuscunque possent modis pertraherent. Verum illi violato iure gentium, comprehensisque nuncijs, non infimae nobilitatis viris, ad Joannem Coppam Germanarum copiarum ducem Segesuaro captos deducunt, quos ille varijs cruciatibus et morte affecit, alijs caput manusque detruncans, alios varris infigens in sublime erexit, inter quos Benedictum Henter, exquisitis supplicijs necauit. Est enim hoc genus hominum in eos quos sibi semel obnoxios fecit, barbara quadam crudelitate insanum et asperum. At Moses postquam vidit pacti conuentique foederis spem sensim laxari et a Radule, aut tarda aut non satis congruentia responsa dari, veritus ne cunctatione sua res in maius discrimen adducatur, consultius fore censuit, si antequam numerosa manu Raduliani augerentur (nam ex Siculiae delectu plures adhuc aduenturi ferebantur), eam quae sub signis esset, Valachorum, Siculorum, Thracumque copiam misso exercitu tempestiue dissiparet. Quos si profligare posset, futurum rebatur, ut Radulem cunctabundum ac concordiae foedera ludificabundum, ab euentuque belli pendentem, facilius in suam sententiam pelliceret, et quem ultroneum non posset, vel inuitum ad pacem ineundam adigeret. Eoque pronius consilium in eos mittendi Moses arripuerat, quod a quibusdam Coronensibus acceperat exiguum esse Radulis exercitum, militesque nutabundos, atque inter spem et metum haesitantes, ad primam quamquam occasionem facile dissipatum iri.

Siculorum pertinacia.

Moses armatam pacem tractare constituit.

Apud Medgyesium Saxonum opidum ad Cocalum amnem, tunc adhuc in statiuis haerebat Moses, a Basta et Radule aequis poene spatijs discretus. Missi sunt a Mose Georgius Maco, et Michael, Imeccius viri

Maconem mittit Moses aduersus Georgium Racz.

nobiles e Sicilia oriundi. quibus nemo in exercitu Mosis militarium rerum callidior habebatur, multisque experientijs praeliorum ordines ducendi munia meruerant. His adiungit Moses ex omni delectu copiarum suarum tria millia equitum, et quingentos insuper Tatares quibus Kazi Merza. Aki Merza, et Balad Zultan praecerant, ac Balad quidem auunculo Tatarum Hane suaque virtute apud suos notus. Hi dignum fama sua arbitrati. si quamprimum fortunam belli periclitarentur. XIV passum millibus ab urbe Corona ad Remete, quae hospitalis domus est, omnium per vasta montium eorum et syluarum commeantium constiterunt: Mose interim ad traiectum Alutae fluuij totius Daciae maximi castra habente ac Maconem cum tota belli mole modicis itineribus subsequi meditante. Quamquam autem Moses ducibus iusserit, ne praelij illius discrimini se objicerent, confectumque pacis cum Radule negocium intempestiuo ullo praelio interpellarent, sed reliquas eius copias, quae multis passuum millibus consequabantur, ad praelij incertos casus opperirentur, tamdiu occasiones pugnae traherent, dum totis simul atque integris viribus certam spem in certamen afferre possent. Maco tamen et Michaël plus ab audacia quam prudentia parati, festinationem morae et cunctationi praeposuerunt. Proinde ad IV nonas Julias exercitu in quatuor acies dispo-

eo Radulianos reditur

sito, Radulianos feroci admodum impetu atque impressione adoriuntur. Maior Merza quem vocant, cum bis mille equitibus qua Siculis, qua Thracibus et Valachis se illis opponit frontemque suorum acerrime propugnat, quinis prope stadijs a cetero exercitu discretus. Sed cum vim incurrentium Macouianorum non sustineret, parua interiecta mora, in phalangem Raduli-

anorum trepidus cum suis Thracibus et Valachis compellitur. Soli Siculi totam hostium molem non sine ingenti virtute sustinuerunt actumque iam tum de omni exercitu Raduliano fuisset, nisi impetum Maconis constantia suâ illi remorati essent. Hic Merza duo vexilla, quae repentinis discriminibus subduci non poterant, in pugna amittit. At duces Raduliani inclinatam primorem aciem suorum Merzamque fugatum videntes, protinus, ut in re trepidare ne in rerum summa periclitentur, loco se munire pergunt, curruum inter se connexorum compaginibus de repente castra conuallant. Hic ruentes opperiri statuunt, tormentis manualibus ac telis oppisitos propulsant. Instant Maco et Imecius ad consternatos munitionumque septis inclusos summa vi expugnare contendunt. Clamor undique accurrentium inter se cohortantium impellentium, et ut cuique audacia ad aggrediendum, formido ad regrediendum erat, ita in primam postremamque aciem quique vel prorumpebant vel resiliebant. Nec Raduliani suo officio deerant, praesidio et manu validi insultus hostium egregie repellebant. Et si certam sibi victoriam comparare non possent, certe dubiam adeoque cruentam hosti relinquere connitebantur. Adeoque prouectum est pugnando, ut a meridie ad decedentem solem usque acerrima velitatione summaque contentione sit utrimque dimicatum, ac tandem cum neutri alteris cederent, ancipiti Marte discessum.

Thraciani castra sua currubus circumuallant.

Hoc modo Macouiani missa facta oppugnatione, retrocedunt, cum viderent et tempus in crepusculum inclinatum ad rem conficiendam inidoneum, et pertinacian: hostium ad consequendam victoriam magno esse detrimento. Quapropter consilio ex re et tempore capto, ad septem passuum millia retrocedunt, ac pro-

Aequo Marte utrinque disceditur

cul ab hoste castra ponunt. Hoc modo utrimque respiratum ad corporaque curanda itum est. Cecidit hoc velitari conflictu ex Radulianis maior, ex Macouianis numerus paulo minor, utrimque fere ad ducentos. Deflagrante hac pugna, Merza alter, quem minorem vocant, eadem vespera cum trecentis equitibus Valachis et Thracibus opportuno supplemento e Transalpina accurrens, castra Radulianorum adauxit. Post haec Maco duo vexilla rubra, bicipitibus aquilis signata, quae in praelio interceperat, cum duobus captiuis Thracibus ad Mosem mittit, atque renunciat: consertum cum hoste praelium, neque optatos, neque tamen hactenus poenitendos euentus sortitum esse. Sed quia numero illi praepollerent, pluribus opus esse auxilijs, quare aut ipse veniret, aut partem copiarum quamprimum mitteret, ne si iterum ad manus ventum fuerit (ut sunt ancipites praeliorum euentus) dubia hactenus victoria, in certam alterutri vertatur. His ita a Macone nunciatis, Moses consultius tutiusque ratus, uno simul praelio rem decidere, misso ad Maconem Francisco Redeio (cuius supra meminimus) cum trecentis circiter millibus se ipsum cum vniuersis copijs iam iam affuturum renunciauit. Ageret interea Maco quae usus belli ferret, omnique occasioni aduigilaret, sed maxime praelij conserendi casus, quantum posset, singulari prouidentiâ dum ipse adueniret moderaretur. Nec nisi summâ coactus necessitate, cum hoste amplius confligeret. Se enim de inita et firmata cum Radule pace certa documenta habere, quae nefas esset armis violare, ac ancipitem Martem ad alterutrius cladem prouocare. Ea quae leni fomento sanari possent, ustione sectioneque non esse curanda.

Maco ex ancipiti pugna vexilla ad Mosem mittit.

Porro Mosem quominus Maconi protinus adesset, Polonicorum auxiliorum expectatio retardauit, quo facto et suam ipse rem valde corrupit, et Maconis expectationem ad exitium maturauit. Erant hi Poloni ultroneam militiam professi, atque a Polonia in Vngariam primum delati, ubi stipendio Rodolphi Caesaris conducti in expugnatione Pestj diuersisque alijs locis laudabili industria munia militiae obiuerant. Verum semestris stipendij dilatione offensi, ne missione quidem a Caesarianis ducibus impetrata, in Transyluaniam se receperant. Quos Moses protinus sacramento militiae obligatos stipendio affecit, sibique mereri iussit. Horum numerus ad bis mille ferebatur. Dux eorum Joannes Kaminsky e nobilitate Polonica, vir domi et militiae insignis. Ejus frater germanus Samuel, Transyluanâ conspiratione Michaëlem Vaiuodam secutus ad Mirislo uicum, Marisi gurgitibus fuerat iugulatus. Itaque iubente Mose ad Desum Samusiani tractus opidum salis metallaria celebre conselerant. Quibus Albertum Magnum cum aliquot centurijs Vngarorum adiunxerat, finesque illos ab iniuria tueri iusserat. Nam iam Basta collectis undiquaque militibus, prouinciae imminere ferebatur, verebaturque Moses, ne a tergo Hajdonum effrenis licentia, Zatmaro irrumpens, periculum vicanis oppidanisque populis crearent, in quos illi perniciali clade pro more soliti essent grassari. Id Polonorum agmen Moses summa quam posset celeritate adhibita, ad se contendere iusserat, ut plenis viribus certam spem victoriae spondentibus, bellorum discrimini se se objiceret. Sed fatalis necessitas quae iam ingruerat, nec tempora, nec occasiones eligere permittebat, omniaque Mosis consilia corruperat. Nam et Maco, vrgendis

Polonicum auxilium Moses expectat.

quam cauendis hostibus promptior, primum suis rebus mox etiam Mosis ultimum exitium peperit.

His ita constitutis Raduliani ancipiti praelij discrimine defuncti ac veriti ne Maco accersitis a Mose suppetijs iterum eos adoriatur, tertia post initam hanc pugnam die, quae Dominica erat, hora tertia antelucanâ, inter Rosno ac Christianum (pagorum sunt nomina) a Coronâ urbe ad septimum, a Földuaro ubi conserto praelio poene pares utrique discesserant, ad decimum quartum lapidem castra sua transferunt, eo omnino consilio (quod postea satis compertum est) ut abiecta spe pugnandi continuatis itineribus, in Valachiam reuerterent. Quamquam Thraciani ne videantur desperationem suam fateri, alias causas profectionis post felicem pugnae euentum comminiscuntur, uti nempe Radulem, qui iamiam affore nunciabatur, cominus praestolarentur, utique a commeatu qui e Valachia cogebatur, propius abessent, neue is velitari incursione hostium interciperetur atque caperetur; tum etiam ut loco, manuque muniti, Maconis insultus, si quos forte rursus intenderet, commodius excipere possent. Erat is locus a tergo arduis collibus, a fronte fossa quadam munitus, quae influentis riuuli beneficio nonnihil excauata erat. Ea fossa Radulianis hinc pro munimento, illinc colles pro muro erant.

Thraciani retrocedunt.

Huc deductis agminibus, carrorum protinus compaginibus quaquauersum se muniunt, praesidia disponunt, omniaque propugnandi instrumenta, non tam ad inferendam, quam propulsandam vim explicant. Hic Maco alter Thrasimachus, ferox animi ac morae impatiens, ubi per speculatores accepit hostes loco mouisse, cessionem eorum a timore atque trepidatione ortam interpretatus, quippe qui viribus suis

Thraciani carragine se muniunt.

diffidentes, recessum in tutiora latebrasque quaesitassent, adeoque praelij aleam subterfugerent, insequi eos constituit. Quapropter idoneam, ut rebatur, pugnandi ac tamquam victis instandi opportunitatem nactus, totis simul viribus, quas in octo acies diuiserat, rursus ad illos aggreditur, quo scilicet ante Mosem nouae alicujus gloriae choragium sibi comparet, victoriaeque primitias ipse primus delibet. Laudare Maconis consilium omnes, neque commodissimam occasionem praetermittendam esse, urgere; affirmare, post hac aliam similem se nunquam nacturos. Itur igitur, pugnatur, certam sibi exploratamque victoriam de hoste spondentes. Sed Raduliani nec viribus, nec armis destituti impetum incurrentium fortiter sustinent, ac repellunt. Maco cum suis nihil periculo cedens, verbo, manu, exemplo instat, ad carrorum valles rumpendos, in mediasque hostium stationes vi viam patefaciendam esse, summa contentione inclamat. Verum Raduliani catenarum rudentumque vinculis ita currus adstrinxerant, ut non facile rumpi diuellique possint, praesertim cum strenue propugnantes ad tutandam eorum seriem confertim assisterent. Dum in hunc modum utrique magno animorum et virium ardore per horam dimicassent, ac ut quemque spes vincendi accenderat, ad victoriam grassati essent, Macouiani deposita fiducia, carrorum contexta perrumpendi, ceperunt sensim animos remittere, ac pedem referre. Et quemadmodum perendie pugnatum erat, dubium pugnae euentum in medio relinquere, atque retro cedere. Quorum ardorem et impetum, quem pro virtute in hostes tulerant, cum Raduliani nonnihil refrigeratum esse cognouissent, ceptamque pertinaciam in securitatem conuersam animaduertissent,

Marco Thracianos iterum inuadit.

subito totis simul castris erumpentes, pugnam extra praesidium restaurant, cominus ensibus, globorum stanneorum procellis, omne genus telis congrediuntur, mutatoque pugnae genere atque statu, qui antea satis se gloriae adepturos arbitrabantur, si vim repellere possent, nunc ijs fiduciae terminis non contenti, vim inferre, certamque victoriam sibi spondere audent. Itaque urgendam praecipitem occasionem rati, in Macouianos totis viribus incumbunt, agunt eos, atque propellunt. Ac vix semissis horae intercessit cum Maco cum suis omnibus foeda trepidaque consternatione in fugam conijcitur. Instant cedentibus Siculi, Thraces, Valachi, alijque omnes, quos hactenus post principia pauor delitescere fecerat, animum ex euentu sumentes, in fugientes effunduntur. Multaque et magna occidione per octo millia passuum victos persecuti, ad siluam usque Kotlam, quae est apud Feketehalom, idest, nigrum tumulum, cadaueribus eorum late campos strauere. Periere ex Macouianis ad mille et quingentos, magnusque, nobilium Siculorum, et aliorum Transyluanorum numerus. E Radulianis supra trecentos. Cladem auxit Maco saucius et captus. Imeccius in praelio occubuit. Franciscus Redejus, Lupus Paruus, Joannes Cyonka, Valentinus cognomento Magnus, Stephanus Huzar, Petri quem supra diximus, filius, Bartholomeus Somogius, alijque e nobilitate, copiarum quique suarum ductores, effugio salutem quesiuere. Akj quoque et Kazi Tatarum Merzae cum suis, cauendis, quam cominus lacessendis hostibus diligentiores, trepida fuga ad Mosem euasere. Patrata victoria duces Raduliani castra introrsus ad arcem, cui Tercij nomen est, promouent, septem passuum millibus a Rosno distantem, atque in ijs an-

Maco foeda clade profligatur.

Raduliani castra ad Terch ponunt.

gustijs, faucibusque vallium ex vicinis Alpibus descendentium in statiuis haerere constituerunt, eo poenitus consilio, tum ut praesidio loci se tutari, impetusque hostium retundere possent, si forte Moses, qui iam appropinquare ferebatur, uniuersa cum belli mole adueniret; tum ut Radulem propius opperirentur, quem ad residuum belli conficiendum, e Valachia summa contentione elicere conabatur.

Hîc Maconi praeciso iugulo caput ademptum, atque ad Radulem Tergouistiam, ubi illi regia erat, missum, quo magis eum ad persequendam victoriam accenderent, animumque illi ad egrediendum inspirarent. Fertur, Maconi quidam e ducibus Siculis Stephanus Bedeo, quem diximus, oborta inter eos contentione perfidiam exprobrasse, quippe qui ab initio proditionibus et insidijs gradum ad aucupandos honores promouisset, et non nisi infamibus transfugijs principum negocia polluisset. Cum Maco maiore quam captiuum decet audacia obiectum crimen ab se remouisset, nec se unquam nisi honesta fama viam ad promerendam principum gratiam secutum esse dixisset, immo ipsum Bedeo sceleratioris perfidiae reum esse criminatus esset, Bedeo bilem non ferens atque indignatus, nihil de ferocia animi illum adhuc remisisse: at enimuero, inquit, quia video te nec praesentis fortunae memorem esse, nec ulla scelerum conscientia tangi, faxo iam iam, ut haec conuicia per iugulum redeant; totque nefariorum flagitiorum, dijs hominibusque commeritas poenas expendas, scelus: arreptoque ense iugulum in vestigio contrucidat. Erat Maco e Sicula nobilitate non ultimae vir notae, militaribus studijs ab ineunte aetate deditus, in quibus tamen non semper constantiam, incolumi fide seruasse fama erat. Nam Michaële

Maco iugulatur.

tyranno Valachiae in Transyluaniam furtim irrumpente, Maco deserto Cardinale Andrea, Michaëli se applicuerat, ac in patriam et principem perfidiosa arma cum pluribus alijs strinxerat. Postmodum rursus in ciuili discidio prouinciae cum idem Michaël e ceruice Transyluaniae opera Bastae depellendus esset, superiorem impietatem noua pietate Maco correcturus Michaëlem deseruerat, ac in partes nobilitatis non contemnendis auxilijs, quae sub signis habebat desciuerat. In alijsque prouinciae turbinibus Sigismundianis temporibus, nunc in has, nunc in illas partes se transtulerat, atque fidem cum fortuna identidem commutauerat. Ita tandem poena pede non claudo, quod aiunt, illum assecuta, digno factis praemio affecit. Non defuerunt destinatae cladi sua signa. Cum Maco suas copias in Radulianos educeret, miluorum pabulo cadauerum asuetarum volucrum agmen, infaustumque semper bello omen, totum exercitum veluti carptim consectando, per longum spatium comitatum esse ferunt; ac prout exercitus incederet, castra tamquam sua circumuolando subsecutum esse. Tantamque interritarum alitum fuisse confidentiam, ut plaustrorum tegiminibus insidere, et nisi depellerentur inhaerere sustinuerint: quasi indicarent infausto eos augurio in pugnam descensuros, idemque sodalitium se nunc pro comite itineris, postmodum pro esca habituros.

Moses ad Maconis cladem haesitat.

Cum infelicem Maconis pugnam Moses acciperet, iam trajecto Aluta flumine, siluuosisque montibus superatis, quibus tota ea regio Coronensis a ceteris Saxonibus Valachiam versus secluditur, apud Apaczam pagum, quod si interpraeteris Monacham significat, castra posuerat, tantaque suorum clade audita, inter retrocedendi procedendique consilium ambiguus

haerebat, satis conscius a Macouiana calamitate reliquas suas copias veluti succisis poplitibus cneruatas, debilitatasque esse. Sed spe maxime ducebatur, Siculos se secuturos ratus, quorum voluntates nisi Valachus praeoccupasset, Moses in ea temporum suorum nouitate etiam metu illos sibi iungere constituerat. Multi Polonorum auxilia, quae diximus, ceterasque copiarum suarum partes, quae passim per prouinciam distractae erant, conuocandas adunandasque suadebant. Nam Albertus Magnus cum non contemnenda Polonorum Ungarorumque manu ad Desum ut diximus, Georgius Barbelus, Valentinus Teoreokius, Gabriel Bethlen cum multa nobilitatis portione totoque Hunyadiensi et Zarandiensi comitatu apud Sargetiam fluuium circa Deuam excubabant Magna Tatarum pars Transyluaniâ excesserat. Alij alijs locis ad custodiam tractuum et praesidiorum dispositi erant. Sed profecto non tam fortuna quam Deus rerum humanarum moderator, cuicumque cladem parare constituit, consilia eius primum corrumpit, deinde omnia prona ad exitium facit. Nulla tam cauta consilia, nullum tam plenum prudentiae et fidei cogitatum, quod fatorum vis ineluctabilis pro suo arbitrio non immutet. Nam qui fortunam pro libidine rebus humanis moderari credunt, illis quicquid euenerit, recte atque ordine accidisse putandum est. Siquidem fortunam sapiens quisque tam non putat numen, quam brutum quippiam sensu atque ratione carens; dementia mortalium fecit deam, coeloque locauit, quum ne in terris quidem usquam vel opinabili coniectura appareat.

Mosis copiae sparsim per Transyluaniam.

Moses a militari prudentia parum instructus.

Vis consilij expers mole ruit sua.

Haec dum fiunt interea Radul assiduis suorum precibus rogatus, uti vel residuum militem, qui in

Valachia esset, supplemento mitteret, vel ipse cum uniuersa suorum manu laborantibus aduenirct, nunc haec, nunc illa causatus, cunctatione ac tergiuersatione omnes suorum preces elusit. Ne tamen quicquam quod ad rem esset respondere videretur, duos e suis boyaribus, amplissimae fortunae homines, statim post illatam Maconi cladem apud arcem Tercium castris ad huc haerentibus ad eos mittit. Horum alteri Dan erat nomen, et quod cancellarij partes obiret, Logofet, idest: λογοθέτης, a muneris quod sustinebat dignitate vocabatur; alter Constantinus erat, e Vajuodarum genere natus, cui Michaël Vajuoda, cum oppresso Andrea cardinale Transyluaniam occuppasset, Albae inuento ac ne se tyranno subducere posset, graui valetudine impedito nasum castrauerat; eundemque postea in boyerum suorum contubernium cooptauerat. Castratio autem nasi fit, ex infima eius parte, frustillo vix apparente desecto. Id solet fieri Vaiuodarum genere natis, qui se clam vel palam eius principatus candidatum gerunt. Hoc corporis detrimento ita protinus animos submittunt, adeoque se capite diminuunt, ut vix unquam amplius ad eum magistratum aspirare ausint. Per hos Radul diserte renunciauerat, ne cum Mose armis confligerent, neue ullo modo infesti illi pergerent; inducias, quas cum Mose ipse pepigisset, bona fide seruarent, se quoque nulla interiecta mora affuturum, ac quod vel ad pacem ineundam, vel ad praelium conserendum conduceret, potissimum autem quod maxime reipublicae interesse iudicaret, omni studio et diligentia esset perfecturus. Hac denunciatione a militum sententia abhorrente, Thraces totaque castrensis multitudo exasperati, consentiente voce in legatos irruunt, ringentesque ac

Radul duos boieros ad suos mittit.

Radul bellum simul et tempus trahit.

frementes per omnia contubernia, per castrorum ordines obtorto collo eos raptant, atque trahunt; proditos se a Radule ac boyeribus consiliarijs summo clamore, conuitioque criminantur; conflatae proditionis interpretes atque internuncios hos esse, petulanter incessunt; desponsam et iam destinatam ipsis a Deo victoriam pernicioso cum Mose tractatu interuerti a Radule vociferantur; omnibusque probris et maledictis e triuio arreptis, atque ex scurrarum contubernio haustis eos onerant, nihil ad summam et extremam licentiam sibi reliqui faciunt. Neque his contenti, post criminosa verba verbera miseris ingerunt. Alij obtusa parte auersae securis, alij marculis militaribus et clauis, alij fustibus atque lapidibus, huc atque illuc raptatos impetunt, tundunt, feriunt. Eoque tandem crudelitatis atque furoris euagantur, ut multis vibicibus atque pulsationibus mactatos, vita simul et legatione infelici, paucis post diebus exuerint.

Raduliani milites legatos Radulis verberibus conficiunt.

Quibus ita patratis ex totius militiae decreto Raduli denunciant, exemplo quidem inutili (quis enim milites duci summam rerum gerenti praescribere ferat?) sed facto eorum votis opportuno: se a Christiana societate infame transfugium in Turcarum partes non facturos, cogitationem pacis et concordiae cum Mose conciliandae, si quam Radul animo concepisset vel iam sanxisset, exueret, atque ad communem omnium sententiam se se conferret. Sciret, si victo pulsone Mose, victoria sint potituri, alium Vajuodam se Valachiae impositurus, ipsum cum uniuersa progenie exitio daturos. Quodsi illi et consiliarijs eius, tanta libido cum Mose transigendi incessisset, ageret, faceret, quidquid lubitum esset; caeterum experientia propediem disceret, quantum suis rationibus officeret, à

communi omnium sententia in partes desciuisse. His ita non sine minis et indignatione nunciatis, ipse insuper Radibratus in Valachiam Radulem accersitum proficiscitur, dolens ac fremens ducem deesse, qui ceptae victoriae felicem Colophonem imponeret; deesse qui duceret, cum non deessent qui sequerentur. Radul veritus ne ab effreni ac perditissima militum fece, aliquid periculi rebus suis crearetur, necessitatem pro uoluntate sequi consultius duxit, concordiaeque initae foedus rescindit, ac in medio relinquit. Videbat enim pertinaciam militum e felici successu captae pugnae eo iam processisse, ut etiamsi vellet a persequenda victoria furentes eorum animos inhibere non posset. Quapropter frustra bellum atque tempus trahere conatus, cum residua copiarum parte, quam secum habebat, nonnullisque boyeribus, relicta domi omni familia rerumque suarum substantia, per difficilem asperamque viam cui Rucari nomen est, ubi castellum Brano visitur, ad IV. Idus Julias in Transyluaniam transmisit. Qui antequam suis ne dicam vel alienis castris se se applicasset, nuncium rursus ad duces Georgium Thracium atque alios mittit, summaque contentione atque deprecatione egit, ut depositis simultatibus et suspicionibus, si quos forte de se vel ipsi, vel milites concepissent, tutam sibi in sua castra potestatem se conferendi facerent. Ne sibi fraudi foret, quod expectationem eorum cunctatione tamdiu detinuisset. Si quid peccatum ab se esset, quominus hactenus venisset, animumque militum suorum inconsulta procrastinatione offendisset, vitio sibi ne verteretur. Omnia meliora de se sperarent, quippe qui ne transuersum quidem unguem ab ijs esset discessurus, quae ipsi concordi omnium voluntate statuissent;

Aloisius Radibratus ad euocandum Radulem pergit.

Radul in Transyluaniam traijcit.

omni ope, studio, cura et diligentia conatus eorum et voluntates esset promoturus. Quibus ita a Radule nunciatis, duces ac milites quo magis illum ad se pelliccrent, animumque eius ad reliquum belli conficiendum acuerent, atque accenderent, omnem simultatem sepositurus, omnium commissorum offensionumque memoriam silentio et obliuione obliteraturos responderunt: modo ipse quoque a cunctatione atque cessatione animum ad constantiam atque consensum militum serio transferat. Datisque dextris sincerae fidei pignoribus nuncium remittunt. Hoc modo Radul abjectis precibus, et ea dignitate qua fungebatur indignis, gratiam et fauorem suorum militum mercatus atque stipulatus, non sine metu male focillatae graciae conscientiaeque ambage in castra sua, sed poene semi hostilia descendit.

Radul suis militibus reconciliatur.

Interea dum haec aguntur, Moses quoque sensim appropinquans, non expectatis Polonorum, quos diximus agminibus, una cum Becta Passa totaque Tatarum, Turcarumque, Vngarorumque mole, quorum numerus ad sexies millia censebatur, fatalem suae cladis agrum Coronensem petit, ac iuxta quemdam amnem ad trapetum, binis ab urbe lapidibus remotum, ubi chartarum lintea materia praelis tunditur, atque in plagulas constipatur et elaboratur, castra locat. Hic considens omnem protinus exercitus ambitum, perpetuis carrorum compaginibus, tamquam vallis circumplectitur. Catenis atque rudentibus, quarum larga aderat copia, detractis e tormentorum quoque sarracis, funibus, burres ac temones, quam potest arctissime inter se constringit atque connectit; omnem denique suorum manum in haec septa ingerit, ut omnes scirent, salutis spem in pugnando non in effugie-

Moses ad Coronam appellit.

Moses castra sua currubus circumdat.

sitam esse. Curruum sepimenta a fronte amnis profluentis alueus veluti fossa claudebat, qui etsi nonnullis in locis limosus ac lutulentus esset; facile tamen tam ab equitibus quam peditibus superari poterat, aquis vix femorum tenus pertingentibus. A tergo nemus modicum, a latere officina chartaria quam diximus erant. Non videbatur opportunum Bectae hoc Mosis consilium. Liberum se campum ad committendum praelium habere malebat, obsidionis specie castra ab hostibus cingi, nihil ad rem salutare esse putabat. Copias curruum circulis arctare, ac veluti carceri, claudere, pugnaturisque compedes inijcere, desperantium de victoria esse. Si non aliud, certe commeatus penuria his latebris clausos expugnatura esset. His retinaculis clausum atque implicatum militem recte suo officio fungi non posse. Trepidantium esse, atque extrema quaeque metuentium his munimentis irretiri. Pro incerto praeliorum euentu ad utriusque fortunae casum circumspectos esse opportere dicebat. Nec, si secundum praelium contingeret, ad urgendum persequendumque hostem, nec si aduersum, ad effugiendum ulla facultas superesset. Hostibus autem omnia ad agendum expeditiora facerent; meminissent se inferre, non illatum propulsare bellum, ideoque plus fiduciae inferenti quam repellenti esse debere. At in his claustris multum de ardore atque fiducia militum detrahi. Ante tubam trepidari. Ante praelij experimentum turpem receptum quaeritari. Cum haec atque talia Bectas in medium dixisset, Moses ad ea, quae destinarat obstinatus: ego vero, inquit, potestatem pugnandi tunc hostibus dabo, quum mihi libuerit atque ex usu fuerit, opportunitate meis rebus consultum, non hostium volo. Oppugnaturientes istos non

Bectas diuersum suadet.

difficile fuerit tormentorum telorumque procellis reijcere, quorum repentinam impressionem atque incursum aperto Marte liberoque campo refutare anceps factu res fuerat. Ubi semel atque iterum se reiectos senserint, non difficile ad pacis conditiones descendent. Et qui per se, ac suâ sponte nolebant ad ullam concordiam redigi, accepto detrimento, inuiti ad pactiones certas adducentur. Haec Moses sua ipsius fretus sapientia et dicebat et faciebat. Sed iam fata omnem humanam prudentiam occaecauerant, non instigabant illum, sed trahebant ad ruinam. Serum erat in fundo consilium. In arctissimo constitutus salutis et exitij confinio, nec exitium suum, nec salutem videre poterat. At Bectas nihilominus suam ipse mentem secutus, cum duobus millibus Tatarum, quos ex omni numero secum trahebat, ducentisque Turcis extra carrorum vallum consistit, dextrumque latus Mosianarum copiarum claudit, salutari non tam ad pugnam proposito, quam ad effugium consilio. Moses tormenta campestria mediocra et nonnulla pensilia, quae ad eiaculandum circumagi pro lubito possunt, XXV habebat, quae passim ex captis praesidijs et opidis in expeditionem rapuerat. Nam e Turcia plane nullum secum aduexerat. Ea idoneis locis disposita, ita tormentarijs magistris commiserat, ut ipse quoque non solum hortamentis, sed et manu operas eorum ad ictum dirigeret. Coronaei, qui deditione facta, Mosi obsequium suum detulerant, ducentis peditibus et multa armorum suppellectile et commeatu, inter haec, duobus curulibus tormentis et tribus hastrarum plaustris, castra Mosis locupletauerant. Tataribus, Turcis, Ungaris, omnibusque

Bectas in libero campo castra sua locat.

alijs promiscue intrandi in urbem exeundique potestatem fecerunt.*)

*) *Jegyzet a lap alján Bethlen Farkas kezével*: Hic inseratur legatio Gyerőfij. (*E követség a Hebdom. VII. lib. I.-ben van leirva*, de Bethlen Farkas a maga »Historiá«-jában csakugyan e helyen, a hová valóban is tartozik, t. i. Székely Mózes és Bektas pasa hadai Brassó mellett történt elhelyezésének leirása után adja elő. Tom. V. 379. s köv. lapokon csaknem szószerint kiirva Szamosközyből).

HEBDOMADIS VII.

LIBER IIII.

Argumentum libri IIII. *)

His tam male ad exitialem pugnam constitutis, dux Moses nec a fiducia nec a robore instructus, quippe qui iam in Macone dimidium virium, et animi perdiderat, non alienum suis rationibus arbitratus est, si postremum Radulem, de inita pactaque concordia compellaret. Tantaque spe ducebatur, ut vel in hac hostis propinquitate locum aliquem de pace decidendi super esse confideret. Malebat absque sanguine bellum finire, quam ingentium malorum moli ansam praebere; ignarus, hoc bellum Valachianum peruiriorum velabris simulationumque inuolucris tectum esse. Mittit igitur ad illum Stephanum Halmagium et duos in super ciues Coronenses, petitque missa tergiuersatione bello supersederet, sinceram mentem aperiret. Non esse locum simultationis. Militum suorum pertinaciam sua authoritate frangeret. Tanti rem momenti non e libidine militum esse tractandam. Indignum esse tantam rerum molem, ad illorum arbitrium temperare, quorum partes essent parere, et dicto audientes esse, non conditiones ferre, legesque principibus praescribere. Siue pacem siue bellum

Moses etiamnum de concordia Radulem interpellat.

Halmagius ad Radulem.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

[illegible] armis se alterutrum accepturum, et [illegible] pacem animo, eodem culturum: quibus bellum animis, ijsdem gesturum. Profectus Halmagius cum Radulli omnia, quae concordiae stabiliendae essent, exposuisset, non prius reuersus est, quam bellum extrema clade terminaretur. Nam Kracker et ceteri duces ubi Halmagium pacificatoria opera fungi accepissent. Siculis atque Thracibus asperis ingenio nationibus ad aurem accedentes, tumultuosis eos sermonibus concitant. Mosem firmandae paciscendaeque pacis gratia, Halmagium perfidum transfugam ad Radulem etiam nunc misisse, sopitum inter milites et Radulem discidium resuscitare denuo conari. Nullam fore turbandae intestinae quietis finem, si quibusuis improbis opportunitas dabitur à destinato dimouendi Radulis animum. Irent, et Halmagium omnium malorum interpretem, dissidij authorem, rebellionis fomitem, reconciliati animi hostem vel volente, vel inuito Vaiuoda ad supplicium raperent. Siculi atque Thraces, intractabilis animi milites, ob praeteritae dissensionis memoriam omnibus suspicionibus obnoxij, manipulatim primo, mox turmatim conglobati, ex improuiso pro tabernaculo Radulis frementes consistunt: ne irrumperent, praetorianorum manus coercuit, atque graui stomacho, prodi se rursus, clandestinisque pactionibus opportunitates bene gerendae rei interuerti sibi quaeruntur: cum proditoribus atque transfugis consilia contra milites Radul caperet, clandestina cum hostibus consilia misceret. Halmagium omnis dissidij seminatorem ad poenam poscunt. Ni sponte tradatur, vel inuito Vaiuoda se tabernaculo per vim extracturos minantur, iniecissentque haud dubie Halmagio manus, ni a Radule protectus fuisset,

sacrumque etiam inter profanas gentes legatorum ius, adeoque ipsam principis dignitatem, militaris furor sanguine temerasset, ni praetorianae cohortes violentis atque amentibus intercessissent. Horum intemperiei Radul interueniens per Attilium Vicomercatum Cremensem castris metandis praefectum tumultuantes alloquitur, omnem de se suspicionem ponere iubet. Nullum responsum nisi conscio militari senatu Halmagio se daturum affirmat. Jus gentium permittere, neminem tam atrocissimum esse hostem, cuius legati et postulata audiri non debeant. Si quid inter principes inconscijs gregarijs militibus agitur, aequumne fuerit, protinus in suspicionem proditionis trahere? Principis vestri tentorium ad libidinem per vim irrumpere? proiecta conculcataque honestate imperatoris authoritatem conuellere? Sumus in bello, rerum grauissima momenta tractantur: par-ne est omnia consilia, omnes nuncios, omnia rerum obscondita militibus promiscue patefacere? At ratio dictat, alios parere, alios imperare debere et oportere. Si partes obediendi iubendique confundentur, quomodo stabit disciplina militaris? quomodo principum authoritas? Scire quaedam vulgo milites, quaedam nescire oportet. Tractare arma, ad hostem collimare, valenter ferire, ardorem animi in praeliandum adferre vestri muneris est. Ducibus incumbit consilia ad salutares euentus dirigere. Instrumenta animata vos estis: princeps ipse anima exercitus est. In ducibus consiliandi, in vobis consilia dextre exequendi ratio sita est. Ite igitur et quiescite tumultum et suspicionem ponite. Si tanta vos prurigo incessit digladiandi, ne quid hoc nomine nobiscum queri possitis, cras ducam vos in arenam, ubi ab intestinis tumultibus in hostem enses transferre, strin-

Radul tumultuantes Siculos et Thraces sedat.

gereque dabitur. modo exiguam hanc quietem nobis in praesentia missam facite. Legatos, quos ius gentium sacro-sanctos facit. violare ommittite. Quid de Halmagio fiat. nobis relinquite. Sopitis in hunc modum Siculorum Thracumque fremitibus, Halmagium Vainoda apud se detinuit, neque foras exire tentorio permisit. ne male frenato furori occasionem ad eum opprimendum faceret.

Ita retentus Halmagius euentum praelij opperiri iussus est. nec de mandatis. quae tulerat, ullum ad Mosem retulerat responsum. Iisdem diebus antequam arma inuicem strieta essent. triginta duo Thraces. quibus nocturnae excubiae demandatae fuerant. e castris Mosis ad populares suos in castra Radulis transfugere. quae res nonnihil Mosem ac duces turbauit.

Excubiae Mosis ad Radulem transfugiunt.

Haec dum iam ad Coronam aguntur. interea Basta ingentibus instructus Germanorum. Vallonum. praedonumque Vngarorum, quos Haidones vocant. copijs. ijs nempe quibus antea prouinciam toties oppresserat. Zathmario soluens ad Maytinum Samiani tractus pagum appulerat. eo omnino consilio. ut si de coepta cum Rodolpho Imperatore et Mose pace non conueniret. manum cum Mose consereret, etiamsi Radul omni pugnae consilio abiecto. operas sibi in bello conficiendo nullas commodaret. Sed fatali rerum ordo ipsum Radulem ad hoc bellum conficiendum destinauerat: confecitque ille mira quadam fortunae indulgentia. non tam suum. quam suorum secutus auspicium. Prorsus ut Basta prius sedendo vicisse. quam bellum intulisse cognosceret. adeoque victoriae nuncium ante quam praelij periculum acciperet. Non erat obscurum Mosi Bastae consilium. Sed ne duobus simul praelijs implicaretur. neue utrimque

Basta satagit.

circumueniretur, Radulem primum inuadere unde si victoria potiretur, Bastam postmodum adoriri constituerat. Sed enim vero repugnantibus fatis nihil promouent humana consilia. Ergo rebus ita constitutis, Thracius et ceteri duces Radulem cunctantem adhuc alternisque fidentem et diffidentem in praelium descendere suadent. Omnem componendi transigendique cum Mose voluntatem ponere iubent. De certa exploratoque victoria spem illi faciunt. Si vero in tam prona ad vincendum occasione cunctaretur, rem omnem corruptum iri dicunt. Huc se non spectatum, non futiles res tractatum e Transalpina venisse nunciant, sed hostes quaesitum, manusque cum ijs consertum. Ipse una cum suis omnibus ad praelium descenderet, qui principis sunt partes obiret. Iniquum esse, ut quae desertores atque emansores grauissimis supplicijs castigare debeat, ipse suorum esset desertor; ac postea ut ociosus alienae victoriae spectator totam victoriam ut suam interpretaretur, quaesitam alieno sanguine laudem sibi vindicaret. Quod felix igitur et faustum esset expeditis animis et corporibus in hostem duceret, nullam aliam occasionem quam pugnandi expectaret. His ita nunciatis Radulem in tanta ducum militumque suorum obstinatione, nec tutum nec honestum sibi videret diuersum sentire atque audere, necessitatem et fortunam magis, quam certam rationem animique libitum secutus omnes copias in praelium educit. Quapropter pridie ejus diei, quam pugna commissa esset, inter Rosno et Volcanum pagum castra metatur. Hic Volcanates ingentibus rerum corporumque detrimentis a militibus Radulianis rapinae, vexandaeque plebi adsuetis afflicti sunt; non iubente quidem, sed nec prohibente Valacho.

Raḍul ad conserendam pugnam a suis adigitur.

Volcanus pagus male tractatur a Valachis.

Pugna Baduli et Mosis 17. die Julij.

Postridie quod fuit ad XVI. Kal. Augusti, copias ita disponit, ut ambobus Merzis sinistrum latus, quod septemtrioni et Tataribus objectum erat, curandum committeret. Georgio Thracio dextrum, quod Coronam spectabat. Pedites omnes et voluntarios Haidones in medium tamquam phalangem redigit.

Radul in aciem suos disponit.

Ipse Radul cum decumano vexillo post principia extremum quadrati agminis obtinuit. Ita Radul contra Mosem tendens, collium extremas radices Coronam versus legit, praemissisque velitibus, qui explorarent num in suburbijs citerioribus urbis, aliquae forti haererent insidiae, vbi nullas esse compertum est, ad Mosis castra diuertit iter, qui continuis tormentorum crepitibus pugnae praeludebat. Quia verò Moses plaustrorum connexis ordinibus, castra sua, ut diximus circumuallauerat, eoque modo equitatui hostili commoditatem adoriendi ademerat: libuit Raduli, ut ipsi quoque equites, ablegatis iumentis, pedestri pugna, carrorum munimenta inuaderent, atque conuellerent, viamque ad interiora patefacerent. Quibus ita ordinatis, quum iam plerumque diei processisset, signo dato, stentoreo clamore alij S. Nicolaum tutelarem patronum Valachorum et Thracum, alij diuae Virginis, Jesuque auxiliatoris nomen per tota simul castra utrimque simul explorantes, quasi eundem opitulatorem dissentientem, atque in partes diuisum essent praelio commissuri, horribili impressione Raduliani

Deli Marco praelium auspicatur.

Vngaros adoriuntur. Ac primum Deli Marco Thrax iuuenta ferox et audacia, cum suis peditibus contra crebras tormentorum telorumque omnium procellas, ad compages plaustrorum reuellendas aggreditur. Secures, dolabras, roboreos stipites, omnes explicant machinas, quibus curruum cancellos demoliantur, pro-

pugnantes obruant, agant, repellant. Alij, quorum leuis armatura, volucri saltu se traijciunt, alii, dejectis fractisque rotis, commissuras dirimunt, diuellunt, disturbant, caedunt utrimque et caeduntur. Ceteri circumfusi partes alias castrorum impressionibus lacessunt. Introrsus pro se quique furentibus obijciunt, infestorum hostium tela repellunt. Cohortantur plerique inter se, ac quod in re trepida usu venire solet, dum omnes consilium dant, omnes pariter periculum subeunt. At Moses praeualenti equo inuehens, per ordines, perque omnes casus cursare, manu, verbo, exemplo circum munimenta praeliantes officij admonere, omnia belli pericula temnere. Diu in ambiguo atque ancipiti haesit pugna, plane ut videretur deliberare cunctariquc fortuna in utram se partem propitia inclinet. Tandem cum dira feritate, quae ne inter belluas quidem usu venire solet, caedem et occidionem alternis miscuissent, coniunctiones atque claustra plaustrorum totis connixi viribus late Raduliani diuersis in locis perfringunt, ingentem vj viam dilatant. Tum vero acerrima impressione incitatum agmen late irrumpit, ac Mosianos veluti caueis circumretitos, metuque consternatos, pro voto agunt, feriunt, contrucidant, quidquid furor ac ferrum potest, in victos effundunt.*) Nullo teli genere crudelius saeuitum est, quam oblongarum hastorum cuspidibus, quibus in confertos adactis, bina ternaque corpora uno eodemque impulsa traijciebantur. Itaque Mosiani primum fugitare, declinare: mox veluti attonita armenta septis undiquaque inclusa densari,**) alij alios equis

Mosiani dira clade conficiuntur.

*) Oldaljegyzet ismeretlen kéztől (mely azonban Bethlen Farkas előtti): Bectas tanácsát meg kell vala fogadni.

**) A codexben a lap alján Bethlen Farkas kezével e jegyzet: itt

proterere, confertim conglomerari, hostium pariter et suo ipsorum impetu ruere, atteri, prosterni, nec corporibus, nec animis, nec armis sibi constare. Nec uniri interse recte, nec diuelli a sese posse, quem quisque locum occupauerat ibidem deprehensus animam amittebat. *) Caedem furor, furorem ira, iram odium incitabat atque acuebat. Tum vero opportunitatem saeuiendi locus praebebat, numerus augebat, cohortatio incitabat, vindictae cupido irritabat; strues caesorum, strue caedendorum cumulabatur. Quanta occidione sit saeuitum a barbara rabie victorum aestimare potest. Quicquid post immanem Sigismundi Batorij lanienam, quicquid post tantas et tam crebras bellorum clades, quidquid ex aliis Transyluaniae funeribus e nobilitate omnique militari ordine reliqui superaret, hic totum crudelis fortuna, velut in communi totius prouinciae ceramico tumulauit, unaque cum illis Transyluanam suae ruinae molibus sepelliuit. Haerebat in memoria Thracibus et Valachis et Siculis Michaële tyranno in Transyluania fuso et fugato, quanta clades popularibus gentilibusque suis illata ab Vngaris fuisset. Ad eam calamitatem vindicandam hac victoria opportunam esse oblatam occasionem videbant. Proinde quicquid impotens animus atque odium tempore inueteratum, intimoque corde conceptum, illis ad ultionem dictabat, cumulatissime ferro, cuius in victos prona iam erat facultas, exequebantur. Vtque in civilibus malis solet, praedam tantum et manubias sectioni reseruari satis ducebant, caeterum corpora de-

Thrax, Siculus et Valachus caede et vindicta saturatur.

---

hogy jól emberségeket sem mutathatták (t. i. megemlitendő, a mint azt Bethlen F. Hist. tom. V. pag. 399. föl is emliti.)

*) Oldalt Bethlen F. kezével: de peditibus. Ő ki is emeli külön a gyalogokat Tom. V. p. 399.

uictorum, ne quicquam super esset, cui pepercisse dicerentur, extrema occidione occidebant.

Bectas passa, quem cum Tataribus et Turcis extra curruum septa, discretis a Mose castris constitisse diximus, nullo edito pugnae experimento, cum conclamatam partium suarum pugnam cernit, deserere Mosem et ipse maluit, quem iam a fortuna desertum videbat. Ante vero quam in fugam se conijceret Mosi renunciat, salutis suae, quam desperatae pugnae potiorem rationem habere velit. Euadendi una secum occasionem dum posset arriperet. At Moses negat se comitem illi futurum. Bellatum se non fugitum venisse ait. Vitam quam patriae deuouisset, cum patria positurum respondit. Bectas incitato suorum agmine in fugam effunditur, ac tandem Alutam fluuium quâ venerat, traiecit. Inde per Coronensem ac Saxosebesinum agrum ad ferreas portas trepida fuga contendit. His superatis Karansebesoque praeterlecto, Temesuarum euasit. Moses frustra fatis reluctatus, cum viam a tergo per disruptam carrorum seriem nactus esset, e confertissimo suorum funere elabitur, atque Coronam versus spadice inuehens equo iter intendit. Sed in quas latebras se condet, quem fatalis ultio prosequitur? Nempe eadem ipsum, quae exercitum eius, fortuna traxit. Georgius enim Thracius popularium manu stipatus insequitur fugientem, et assequitur. Ac protinus minaci ac confidenti voce, qualis victorem decebat ad se se dedendum illum cohortatur. Moses memor dignitatis suae statuit non abiectiore animi morte defungi, Transyluaniamque amittere, quam illam quaesiuerat, consiliumque pugnandi iniuerat. Itaque multum interesse arbitratus, quomodo caderet, negat se extremum spiritum nisi per virtutem

Bectas fugax priusquam pugnax.

Moses in fugam se proripit.

amissurum. Neue segnius facere quam dixisse videretur, cum arrepta ferrea claua, quam gestare solitus erat, repellere ictum pararet, a quodam Graeco Pana (id nominis, hodie apud Graecos Paulum valet) Radulis Vajuodae apparitore per medium dorsum tormenti globo percutitur. Delapsum equo Georgius Thracius inuestigio occupat, atque caput jacenti spatha auellit. Id mox Coronam intromissum, quod testimonio fieret, ne quam ultra spem de illo fouerent. Visa caede, spem protinus in desperationem vertentes immane quantum Coronenses tota mente perculsi sunt. Eiusdem capitis postea direpta cutis tomento referta est, ac murorum coronis in arce Fogaras more militari imposita, ubi carie putredineque consumta est. Cranium cuti exutum in publico fori ad omnium conspectum, coeno ac sordibus diu jacuit coopertum, quod postea Michaël Albus ejus urbis ciuis primarius, hostium ludibrijs subtractum, in viridario quodam suo breui scrobe facta, humo obruendum curauit.

Moses trucidatur.

Constans fama est ex sex millibus vix dimidium euasisse. Testaturque cladem Transyluania omni pene nobilitate, omni militia exhausta. Majorum gentium proceres Sigismundi crudelis laniena exstirpauit. Medioximos idem in bellorum clades ingurgitauit. Minorum gentium patricios, qui tot funeribus supererant, Mosianum bellum, ex ijsdem fontibus manans, aboleuit. Signa militaria praeter Turcarum et Tatarum, qui tempestiue sibi fuga cauerant, capta ab Valacho triginta duo. Hic duces inter se, atque etiam milites disceptare, studiaque in contraria scindi, Bastae ne an Raduli vexilla essent praesentanda. Negant Kracker et Atilius Caesarianis partibus addicti, Radulem licet pugnae praesentem, quicquam ex hac laude decer-

Clades Transyluanorum.

pere aequum esse, qui perniciosis cum Mose tractatibus victoriam, quantum in se fuerit, corrumpere sit molitus. Qui vultu nobiscum, ceterum mente cum Mose fuerit. Semi transfugam, semique desertorem suorum esse. Qui sciens ac prudens omnes pugnandi commoditates subterfugerit. Spem suscepti belli non in fiducia, sed in desperato successu collocauerit. Qui tamquam per vim e Valachia excitus, vix tandem eidem militiae se aggregari passus sit. Omnem laudem nauatae operae ad Caesarem Rodolphum, eiusque legatum Bastam redundari opportere, quorum auspicijs et incitamentis res gesta, victoriaque sit quaesita. Quapropter haec illis tropaea, haec militaria ornamenta figenda decernendaque esse ipsa ratio aequitasque postulat. Thracius contra et Merzae iniquum esse contendebant Radulem expeditionis principem et praesentem praesenti victoriae honestamento parataque gloria fraudari, cuius militum sudore et sanguine hostis fusus fugatusque sit. Si cunctatio futurique anceps consilium nonnihil Radulem tardum ad rem gerendam fecit: omnem tamen cessationem postmodum tempestiuo aduentu praesentiaque sua correxit. Neque crimini dandum illi esse, si casum euentumque belli non duces sed comites consiliorum suorum duxerit. Ex euentu bella, non ex spe vel metu futuri probari iudicarique solere. Cui totum fortuna indulsit, nonne aequum est eidem partes quoque vindicare? Denique quid opus est verbis, muliercularum armis? Si tanta libido disceptandi animos incessit, ponantur in medium vexilla, scindamur in acies, descendamus in noua praelia. Iterum victor potiatur duplici gloria pariter et vexillis. Ferrum dirimat, quod aequitas conciliare non potest. Tandem ne in partes animis et vi-

Altercatio super captis vexillis.

ribus scinderentur, controuersia hunc in modum composita est, ut pro singulis vexillis, Radul denos florenos praesenti pecunia militibus numeraret; pro Turcico vexillo singulari, specioso illo quidem, sed nullo auro argentoue exculto quadraginta.

Signa capta ad Rodolfum regem mittuntur.

Ita Valachus signis potitus triginta duo vexilla per Nicam (Nicolaus est) supremum suum cubicularium, quem illi visterem dicunt, primum ad Bastam, quo ab eius praeconio, maiorem virtuti suae authoritatem conciliaret, subinde ad Caesarem Rodolphum, veluti prospere gestae rei lauream transmittit. Contrà Caesar postmodum, honestandi eius remunerandique ergo diploma dedit, quo illi possessio prouinciae Valachiae Transalpinae stabilitur, quam ipse filijque eius aetate natuque primores per omnem virilis sexus directam propaginem perpetua successione cernere possint. Dedit etiam torquem aureum magni pretij, ipsius Imperatoris effigie ex auro ad viuum expressa adhaerente. Itemque binos abacos escarijs patinis, discis, poculis, scyphis, malluuijs, esculentorumque ac poculentorum instrumentis, auro, argentoque celatis, atque principali Majestate dignis, luculenter instructum. Haec per Radulem Kulcyarem boiërem senatorem, virum prudentem, et summae dignitatis, qui decem ante mensibus legationem ingressus fuerat, a caesare Raduli missa sunt. Patrato bello, Radul omnia tormenta ab hoste capta felicis victoriae documentum, ingenti plausu postera die, quam debellatum esset, explodenda curauit.

Milites Raduliani ad diripiendam Coronam anhelant.

Ferox miles, et cum alias semper, tum hac victoria parta insolens, ad diripiendam Coronam summa pertinacia exarserat. Quae etsi valido ciuium praesidio, atque robore munitionibusque minime praedato-

riae manui obnoxijs firmata erat: tamen vel ancipiti euentu destinatum tentassent, nisi Radulis atque ducum edictis ac minis, dehortamentisque, tum etiam largitionibus deliniti, a propositoque deterriti fuissent. Quapropter ne qua occasio fremendi, tumultuandique esset a Coronaeis infelici euentu pugnae consternatis, XX millia florenûm Radul emunxit. Eam summam in stipendia militum erogauit obiectaque offâ stomachum eorum latrantem placauit. Et hac quidem pactione pecuniae non tam incolumitatem urbis, quae non facile iniuriae praedonum obnoxia erat, quam suburbiorum, quae tribus ex partibus late urbi adiunguntur, tum vero totius circa tractussalutem redimere Coronaei voluerunt, potiusque duxerunt priuato detrimento publicum periculum ab urbe, ferrum et flammam a villis et opidis auertere, quam impotentem animi victorem et praesentis fortunae successu libidini suae plus aequo indulgentem, recusatione aliqua officij ad cladem accessionibus cumulandam exasperare atque irritare. Quippe ita siue natura, siue hominum moribus animique morbo comparatum videmus, ut victoria ad quamlibet moderatos veniat, tamen eos ferociores, superbos, impotentioresque reddat. Qui tamquam mortalitatem exuti, diuinitatem quamdam consecutos se esse putant, si quando euanidae cujuspiam gloriae auram adepti fuerint, ignari quam cito res humanae in contrarios casus praecipites ruant, ac tamquam externi rotarum orbes, quod rex Sesostris admonebat, a summo ad imum vicissim reuoluantur. Nobilium Transsyluanensium qui se factioni Mosis applicuerant, opes Coronae depositas, victor Valachus summo studio conuerrens, suo fisco intulit, ac quicquid e nobilium bonis intra extraue

Coronenses incolumitatem a Radule mercantur

Omnis victoria superba.

urbem rapinae iniuriaeque obnoxium obuenerat, expilauit, paucisque post diebus in suam Valachiam reuertitur. Miles barbarus nobiliores captiuos forte superstites, a quibus sectionem collorum abstinuerat, in sectionem praedae adhibuit. Stephanus Tholdius*) et Nicolaus Bogatius, ille quatuor, hic tribus florenorum millibus ciuibus Coronatibus venditi, ex vulnere, paucis post diebus vitam quam precio redemerant, gratis amiserunt. Et cum in ceteris extreme crudelis fortuna fuerit, in hoc tamen propitia illis fuit, quod nouissimum spiritum, quem per supplicium et ludibrium ereptum iri metuebant, fato praelij reddiderint. Begus praefectus Mudouae (id castellum est in citeriore ripa Danubij post Karansebesum) Mehemed nomine, origine Bulgarus, graui plaga saucius, Raduli cessit. Is postea lytrum pro libertate pactus, duobus generosi armenti equis e vinculis se redemit. Caeteri Tatarum Turcarumque primores, ipsique omnino Tatares, cum se auerso Joue in praelium descendisse dixissent, una cum ipso Becta tempestiuo effugio salutem sibi redemerunt.

Tholdius et Bogatius e vulnere moriuntur

Lupus Paruus, celebris Haidonum ductor, cum fugae beneficio euasisset, ac postmodum veniam a Basta impetrasset, eidem nuperrimi transfugij oblito, ac malae conciliatae gratiae subnixo, Colosuari ad Gemonios gradus, jussu Bastae, laqueo gula fracta est. Franciscus Redeijus, vir cum cetera eximius, tum quod fortem ac fidelem operam in expeditione Mosiana nauauerat: desperata spe veniae, una cum Becta in Turcarum prouinciam concessit, transfugi-

Franciscus Redejus.

*) Oldalt egykoru kézzel: Rosszul esett neki a tanács, szegénynek.

umque ex Ungaria transfugio Turcico coniunxit. Et Transyluaniae nobilitatis flos una cum duce Mose, perfidia Valachi plus quam barbara, in hunc modum cecidit. Qui eo plus decoris et laudis, et sempiternam memoriam obtinent, quod pro patria, pro qua nemo sapiens dubitauit unquam occumbere, ultimum spiritum posuerunt; vitam quae necessitati debebatur liberandae ab ignobili seruitute patriae morti sponte donauerunt. Exitum illis fortuna licet iniqua non suplicij sed honestatis loco dedit. Numquam enim sunt praeclariores mortes, quam cum boni patriae ciues pro aris et focis alacri occidioni se deuouent. Agat triumphum barbarus quantum volet: ascendat Capitolium albis quadrigis, ducat prae se capta signa: cingat tempora lauru, aut quo dignus est, stipulis stramineis, quod perfidiosorum insigne est: periurium certe primis feret ferculis ad diuam Virginem, sanctum Nicolaum. Precupem, Costam, tutelaria ipsorum numina, ad omnes denique coelites, quos prius, quam Transyluanos perfidia polluit. Enimuero tanta a principio fuit erga Christianum nomen Valachorum inconstantia et perfidia, ut Sigismundus Caesar et rex Ungariae, in concilio Lucensi anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo nono, publice proposuerit, totam Valachorum progeniem a stirpe delendam esse, (quod Mathias Michouius tradit) eo quod nemini unquam fida esset, clandestinis rapinis, proditionibus, furtis, latrocinijs, sed potissimum perfidia plus quam punica vicinis regionibus orbis Christiani infesta esset, Christianum nomen identidem ad Turcam prodere, ac semper duabus sellis sederet, fidem prout fortuna spirat alternaret, ac poenitus pietati Christianae iam pridem nuncium remisisset.

Dulce est pro patria mori. Horatius.

Valachorum perfidia.

lib. 4. cap. 47. Chron. Polon.

Sane Moses nec a viribus, nec a prudentia experientiaue militari, nec ab ullo belli apparatu fuisset destitutus, nisi Valachi fidei immo perfidiae innixus, lentius omnia aduersus eum administrasset. Nam foedere et pace firmiter et sincere, ut ipse rebatur, cum barbaro patrata, quattuor amplius Tatarum millia, ne oneri prouinciae essent, militia soluerat, dimissaque fecerat. Polonorum et Ungarorum validam manum, qui apud Desum in aestiuis haerebant, non leue momentum virium, ad se accersendos neglexerat. In Siculos populares suos in partes trahendos indulgentior leniorque erat, fiducia compositae pacis. Heder passam ejus potissimum causa Valachiae imminentem ne se loco moueret, auctor Moses fuerat; imo ad Turcarum Imperatorem deprecatorem se pro Valacho interposuerat. Multam partem nobilitatis Transyluaniae ad curandos fundos, remque agrariam colendam domos remiserat, uti pararent ea quae suppeditarent ad communem victum, utique frumentatio in tanta annonae charitate, quae supramodum inualuerat, clementior ad usum populi fieret, macellique rationes quam posset eleuarentur. Hac credulitate a modestia animique sinceritate profecta imbutus Moses, publicam rem non sua culpa, sed aliena perfidia una secum perdidit. Quotusquisque enim mortalium est, qui iuris iurandi religione circumscribi non possit? cui non contestatio diuini numinis fidem facit? cui non insidia, eiurata perfidia malitiaque tendi possunt? cui non dira detestatio religionem credendi inijceret? Nam cum nullum sit arctius vinculum ad constringendas hominum mentes iurisiuriandi sanctione, sane pius, sincerus et modestus animus non difficulter adstipulatur concepto deuinctoque contestatione su-

Fides fidem obligare debet.

premi numinis iurisiurando: contrà extreme deplorateque barbarus, intestabilis ac sacer sit oportet, qui hoc mutuum humani generis vinculum gentiumque ius, sacramentum scilicet Deo teste plusquam trabali clauo firmatum, conuellere, peierare, relinquere sustineat? Sed enimuero sicut pudicitia semel amissa, perfrictae frontis meretrix fit mulier, et anima unde semel recessit, putidum est cadauer, nec eo deinceps spiritus redit: ita qui se periurio semel alligauit, ei si per Jouem lapidem, perque omnes deos iuret, nulla certa firmaque fides amplius haberi potest. His artibus glorietur Valachus carnifex sacerrimus, in coelum se euehat, pacis pactione, fideique ludificatione ab se debellatum esse Mosem credulum praedicet: iactet illud Choraebi furialis: dolus an virtus quis in hoste requirat? Certe vestigijs eius inhaeret illa insolentium vindex Rhamnusia, praesens superbos vertere funeribus triumphos. Consimili perfidia e patriae gentis, religionisque institutis desumpta, Michaël spurcissimus tyrannus Andream cardinalem ac Transyluanos quadriennium ab hinc oppresserat: sed postmodum vindex periurij Deus, cuius contestatione ille abusus erat, tot eius execrationes dirasque deuotiones in caput eius conuertit, ac qui pridem trium regnorum perfidia inuolatorum tyrannide tumebat, vix habuit glebam qua delibutum tot sceleribus cadauer tegeretur. Sane apud eos, qui recte pieque iudicant, vera virtus et ars bellandi alijs nititur fundamentis, non perjurijs, non versutijs Valachicis, non detrimento fidei, non iactura honestatis, non denique hac noua sapientia, quâ isti barbari pro magistra hoc tempore utuntur, qui tam non curant iuratam fidem, quam numerus lupus. Nec est mirum hanc inconditam bar-

Michael vaiuoda.

bariem tam foedis, Deoque ac hominibus abaminandis periurijs pollui, cum nullum verum agnoscat Deum, sed pro eo manes quosdam hominum ac propemodum umbras, superis an inferis adscriptas, incertum, pro diuis colat tutelaribus, quibus deuotam fidem, quantacunque exsecratione deuinctam, tam procliue est istis barbaris fallere, quam pueros astragalos iactitantes ludo renunciare.

HEBDOMADIS VII.

LIBER V.

Argumentum libri V. *)

Deleto Mosis exercitu, Bectas Turca, et omnes qui cladi superfuere, omissa in praesens renouandi belli fiducia, alij alijs agglobati, ut in re solet perdita, tutum pro se quisque refugium surda quam maxime properatione intra extraque Transyluaniam quaesiuere. Non patebat in Vngariam Vngaris receptus, quos Germanus quasi lanista sanguinarius, in publico orbis amphitheatro tot iam annos exitiali ferro inter se commiserat, cruentosque istos ludos ipse eminus e cauea Viennensi spectabat, animumque his funestis occidionibus, intestinique eiusdem populi discidijs pascebat. Nec videbant his miserrimis temporibus utrique isti Vngari qua sunt caecitate animi et furore praediti, quid mali inueheret ciuile imo inciuile et Tartareum hoc inter se odium, ad mutuam perniciem praeceps, ad tutelam publicae libertatis et salutis tardum et improuidum: praesertim in tanta Turcae hostis vicinia et propinquitate. Quis crederet Vngaros internecinos olim Turcarum hostes, qui a ducentis amplius annis illorum fuso sanguine tot ornamenta

Justissima deploratio intertini inter Hungaros belli.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

victoriae et gloriae acquisiuerunt, tutiorem receptum apud Turcas inuenturos, quam apud Christianos, adeoque populares et consanguineos suos? Sed inuitum veritas fateri cogit, Transyluanos plus fidei, clementiae, misericordiae, humanitatisque officia in Turcâ reperisse, quam in Christianis adeoque Vngaris popularibus suis, quos licet regio distinxerit, consanguinitas tamen et germanitas, ac quod pluris est, humanitas et pietas, ad mutuum amorem coniungere copulareque debuerat. Sunt, quis ignorat? omnia bella extr nsecus inuecta, funesta, et ad exitium alterutrius partis comparata, sed domestica et ciuilia, quae, quasi in visceribus reipublicae oriuntur, longe sunt funestissima: eoque euadunt funestiora, quod intestinae factionis altera è duabus pars externum sibi plerumque adsciscit auxilium; cujus operâ aduersarium frangat et haec vicissim auxilij armis concidat. Multa regna, in ijs nobilissimum quondam Vngariae regnum aduersus extremum hostem quingentis amplius annis durauit, ubi intestino discidio in partes diuidi cepit, his quinquaginta prope annis corruit, cujus vulnera iam usque in vitalia ita sunt penetrata, ut vix vel salus ipsa sanare queat, ac non uti Virbium ne Aesculapij quidem medicina et manus saluti restituere possit. Quae quidem mala quemadmodum morbi a capite orti, eo fuerunt capitaliora, quod a regibus et principibus profecta, in viscere populi late sunt euagata. Sed ita libuit fortunae et Bellonae, illi caecae, huic furiosae deae, ut quidquid reges delirarent, nos plecteremur, illorum insania populorum, popularium clade expiaretur.

Turca erga Vngaros aequior et humanior quam Vngarus.

Transyluani itaque qui ex infelici pugna feliciore diffugio elapsi erant, non ausi binos hostes, hinc Ba-

stam prouinciae imminentem, hinc Radulem victorem domi opperiri una cum Turcis et Tataribus eadem via, eodemque sodalitio in Turcarum ditionem Temesuarum profugerunt. Multi in finibus apud Caransebesum restiterunt. Pauci qui mente et sententia Mosi adhaeserant, sed felici proposito castra ejus secuti non erant, rati ea absentia spem aliquam veniae apud Bastam superfuturam, latitantium similes, castellis amicorum opportunisque ad refugium locis se incluserant, ex quibus tandem latebris Bastae ingredientis veniam ad ignoscendum depraecarentur. Porro eos, qui in Turciam profugerunt, ne non omnia infesta experirentur, a publica pugnae clade alia priuata excepit. Est infra Karansebesum opidum non procul a Danubij ripis, antrum viroso halitu, qui (sic) vernis mensibus culicini generis ingentem vim effundit, armentis et pecudibus quibuslibet, sed potissimum bubulo et equino generi infestam et exitialem. Ejus insecti figura culicis est, sed constipatior et breuior, muscilione, qui in cuppis gignitur vinarijs paulo maior, colore sufflauo. Pungit promuscide veluti culex, sed adeo virulento, ut infixi aculei grandes pustulas excitent. Volant hi culicelli agminatim, confertoque examine grassantur. In nares boum atque equorum se se insinuant, adeo magno quandoque numero, ut ad cerebrum usque penetrent, inibique volae instar conglobati, pecus enecant. Tota late ea regio hac peste infamis est. Nec natali tractu contenti sunt, sed omnem late oram peruagantur, nec raro fit ut secundo austro Albam usque peruolitent. Tribus primis veris mensibus pecora in pascuis infestant, dum adhuc scilicet natiuo scatent viru, aestiuis demum mensibus quasi aëris beneficio purgati, venenum sensim exuunt.

Vngarorum potior pars in Turciam migrat.

Culicum virulentorum examen.

Passae Temesuarini felicioribus ejus regionibus horum tractuum securitati consulturi, coementitio muro antri aditus quandoque obstruxerunt. Quo etsi nonnihil aliquamdiu profectum est, per quaslibet tamen tenuissimas rimas precedente tempore identidem eruperunt. Tandem accolae rustici, detecto autri ore, hibernis mensibus quotannis confertam arborum struem ingesserunt, quam primo tandem vere cum examina eorum eruptura putarentur, subiecto igni inflammarunt, cujus ardore et fumo omni antri recessu introrsus oppleto, infestas bestiolas deleuere. Interdiu pecus infestat, noctu in herbarum apices late diffunditur. Nec raro euenit ut incautus bubulcus super herbas infestis bestiolis obsessas, quietem capturus in non leue incurrant discrimen. Nunc cum omnis is tractus in vastam solitudinem sit redactus, nemine obsistente liberiorem euagandi grassandique licentiam hi culicelli sunt adepti. Haec pestis magnam adtulit fugientium iumentis, quamuis adulta iam aestate eladem, prorsus ut partim praepropero cursu afflictam, partim his bestiolis vexatam Turcae et Tatares, adeoque ipse Beetas potiorem acquorum amiserint partem.

Nunc ad caesos reuertamur. Iuuat enim, nescio quomodo dudum e publico periculo elapsum, denuo in funere et occidionibus eorundem pro patria mortem obiturum ciuium commemorando diuagari, ac iterum recensendo contemplari contrucidatorum hic enormibus vulneribus lacera capita, hic effusa viscera, hic sparsum cruorem, coenoque ac sanguine cooperta artuum partes aspectare, hos animam efflare, illos singultientes, et animam agentes inter vitam et mortem semiuiuos secum colluctari, aliaque visu quam dictu foediora in memoriam reuocare, ac

nobiliorum e tanto flore mortes, in medium proponere, quo scilicet gratae mentis officio manibus defunctorum ut possum, parentem iustaque persoluam, cineresque et reliquias eorum, in hanc tenuem monumentorum nostrorum urnam recolligam et componam memoriamque eorum praeclaram ad posteros transmittam. Perierunt eo proelio Joannes Sanpaullinus, regioni Thordensi praefectus, quem comitem eius comitatus vocant. Stephanus Ouarius, multis obitis in aulam Turcici Imperatoris legationibus notus, et frater eius germanus Samuel adolescens bene litteratus, Joannes Jacobinus Colosuarinus, Bernardi filius, eruditus iuuenis, et Sigismundo, Michaëli tyranno, Andreae cardinali principibus a secretis epistolis, Mattheus Perussit, praetorianarum cohortium cerulcatorum, Andrea principe, praefectus, Joannes Fiotta Italus, multis iam annis Transyluaniae inquilinus, quem Coronae degentem Moses in castra sua traxerat, ad tormenta quibus praefectus erat occubuit. Praeter hos oppetierunt mortem Ladislaus Toroczkai XII vir senatorius, et alter Ladislaus Chereni vicarijs praefecturis honeste olim, nunc etiam morte defunctus. Itemque Stephanus Sikesdi, Georgius Nyutodi, ex vetustissimis familijs propagati, Joannes Bihori, Germanicae conspirationis inter Bastam et Stephanum Cyakium, herum suum, superiore anno internuncius. Franciscus Horuathus, Cosmi senatorij quondam viri filius, Mathias Azalai, vir liberali doctrina et virtute ornatissimus, quem Sigismundus oratorem annuum ad Turcicam aulam dum Moldauico exilio restitutus principatum postliminio recuperasset, legauerat, atque à dextre obito munere in Transyluaniam reuocauerat; Franciscus Gyulai concordiae inter Rodolphum Cae-

Praecipuorum nobilium strages.

sarem et Mosem inceptae substitutus fecialis; Lupus Apafi e baronum prosapia, Leonardi filius; Sigismundus Siger, Joannis aerario quondam principali praefecti filius, Franciscus Harimay Nicolai filius. Itemque Nicolaus et Sigismundus Cornis, germani fratres, et Mosi sororiarum nuptiarum affinitate conjuncti. Eorum parentem Lupum virum nobilissimum et longe probissimum, Michaël Vajuoda Transyluaniae principatu exutus, dum in transcursu Albam praetermittit occidendum curauerat. *) Desiderati sunt Blasius quoque Gostoni, Mosianus transfuga, et Valentinus Zentei, centenariarum cohortium ductores non ignobiles: item Stephanus Tomory et Franciscus cognomento Daniel. Perijt Joannes Kemény excubiarum magister, e cuius genere Simon extitit, qui Joannem Hunyadem, clarissimum olim ducem in pugna Transyluana cum Mezeto Turca commissa commutatione armorum, simul vitam illius cum sua morte commutauit. Perierunt nobilissimi quoque duo adolescentes Gabriel et Stephanus Kendefy fratres, Michaëlis filij, qui vix dum ephaebis excesserant. Horum parenti viduae, acerbissima fortuna, è quinque generosae indolis filijs, quorum quatuor, proximorum bellorum truculentia amisit, unicum superstitem reliquit. Alijque plurimi viri (ut tunc erant tempora) non minus utiliores in toga, quam meliores in armis.

Valachorum latrocinium.

Auxerat cladem nullo satis supplicio coërcitum unquam Valachorum agrestium latrocinium: qui collectis popularibus suis, manipulatim turmatimque

*) Oldaljegyzet egy ismeretlen kéztől: Kornis Farkasnak az hol az kápolna a Mezőmezőn van, ott vették szegénynek fejét. — Bethlen Farkas hozzáteszi: de bizony nem ott vették, hanem ott temették, az várban vették fejét.

fugientes adorti in silua (cui Draconi nomen est) vastissima solitudine per multa passuum millia dilatata, et passim alibi promiscue obtruncabant. Est enim hoc hominum genus in Transyluania quauis bestiarum feritate incultius, quorum incondita atque inueterata barbaries nullis moribus, nullaque disciplina ad meliorem frugem reuocari potest. Nam cum nullis artibus nedum liberalibus ac ingenuis, sed ne manuarijs quidem opificijs animum excolant, per latrocinia, furta, perque clandestinas rapinas, quarum consuetudinem a teneris unguiculis inbiberunt, parant sibi vnde vitam tollerent, alioqui famae morituri. Coronates adhibitis rusticanis operis, ne inhumata cadauera sub dio putrescerent, facta ingenti fossa, eodem bonam partem caesorum congesserunt, terraque superfusa quasi operimento, communis matris indigenas ejus obduxerunt, atque tot millibus uno funeris officio parentarunt.*)

Mosianae cladis praesagia

Res Transiluanas tot alioquin cladibus affectas, in multo deterius mutatum, in crebris prodigijs indicatum est. Quae etsi his temporibus curiose non obseruent, nonnulla tamen vel inuitis animis ita hominum memoriae insinuantur, ut ex communi omnium recordatione oblitterari non possint. Quamquam quae ostenta edi poterant maiora, quam quod summi quique viri, rerum lumina, ac tamquam ingentis aedificij fulcra, partim violenta, partim debita naturae morte, superioribus paulo annis e medio sunt sublati qui mox omnem molem rerum, quae illis innitebantur, vna eademque ruina secum traxerunt. Diminutus ad vnum vsque consiliariorum numerus, ad quos

*) Bethlen Farkas kezével a lap alján e jegyzet áll: tali carmine:

Quos genuit ciues, hic Transiluania claudit;
Heu! paruo tumulo quanta ruina iacet!

Bethlen F. e distichont föl is vette Historiájába. Tom. V. pag. 410.

de prouinciae rebus quoties opus esset, referretur: aediles, praetores, tribuni militares, duumuiri capitales per omnes strategias, quos comites comitatus vocant, homines nullo poene numero facti, et quos priores illi vix pro famulitijs agnouissent.*) Sed haec clades potius quam cladis indicia. Huius autem Mosianae euidentissimum fuit a viginti amplius annis decantata atque in ore omnium habita vallis Coronensis memoria, cui Alabor nomen est. Ibi ingenti sanguine tellurem redundaturam, cui simile vix praeterita aetas viderit, nec sequens videret, tritum publico omnium ore vaticinium erat. Omnium ante actorum et sequentium malorum colophonem in Alaborina clade impositum iri narrabatur. Vnde manatura esset calamitas, a quo, quibus modis, horum nihil; caput dumtaxat mali et locus sine ambage notabatur. Cetera fatorum ordo occultauerat, ut mortalium animi expectatione mali ancipites, sollicitius suspenderentur.

Siculi aridi. Haec vaticinia e Siculia velut altera Dodona emanabant, vbi rusticorum faunorum, carmentarumque muliercularum ê, nescio quibus aditis rerum euenta depromentium, mirum quanta sit frequentia. Ex quibus sane liquido apparet, haec et talia siue ex intelligentiarum reuelationibus, siue humanae mentis perspicacia praeuideantur, ex necessitate prouenire, atque etiam ante, quam contingerent, certa atque fatalia fuisse, nec nisi ex immutabili continuatione ordinis sempiterni explicari atque in actum produci. Nam ego quidem ita sentio, sicut ea, quae praeterierunt minime amplius sunt mutationi obnoxia, facta enim infecta fieri non possunt, ita ea, quae ventura sunt, fatali

*) *Oldaljegyzet Bethlen Farkas kezével:* Hátha az mostani időre láthatnál, mint elfogytunk.

rerum lege inpendent, atque aguntur, ex connexioneque causarum, et naturali rerum circuitu conficiuntur. Quae si casu fortuitoque euenirent, sane natura quae dicitur, et est, non esset natura, non ageret Deus ipse ordine, sed promiscue, omnisque futuri prouidentia caeca esset et inanis. Quid referam ariolorum a Karansebes alijsque passim locis praesagia? Grassante per prouinciam Mose cum tuta adhuc omnia putarentur, ac nihil aduersi timeretur, ac ne suspicio quidem euertendarum rerum cuiquam irrepsisset, e triuio passim sagae nescio quo mentis furore agitatae hanc malorum impendentium Iliadem manifestis sermonibus praedicabant: eam messem fatalem fore excidio Mosis, totique Transyluaniae imperio euertendo. Non latebant Mosem hae diuinatiunculae, sed, ut sunt potentiorum ingenia, in nullum metum trahebat, majorem se, quam cui nocere fortuna possit putabat. Negabat se ad rem gerendam superstitionem, sed rationem ducem secuturum. Ab alijs quoque quia usitata vulgo vilescunt, negligebantur atque contemnebantur. Nihilominus cum aliquando Siculus haec et talia professus ad Mosem delatus fuisset, atque quaesitus, unde ea cognosceret, quae caueret: ille ad ea, nihil tua inquit interest Princeps, vnde sciam; plurimum autem cauere tibi ab ijs, si modo potes, quae nunciantur. Moses cum silentium homini imperasset, iussissetque ne ad vulgum haec friuola amplius sereret, fore enim ut impune non ferret: ille rustica quidem, nec ex tripode aliquo desumta, tamen non contemnenda paroemia minas eius elusuras: at, inquit, pater familias aliquis non imperat gallo gallinaceo silentium, nec iugulat vatem, si tempestatem aliquam cantu praenunciauerit. Tu, talis Princeps

Sagarum diuinationes.

tacere me iubes tanti rem momenti, quam per omnium ora fabula loquitur.

Erat Moses decora vir persona, statura supra quam mediocri; canis capillitio sparsim intermixtis, quinquagenarius fere, cum occumberet; pallida facie, gracili non ceruicis solum et capitis, sed totius corporis filo; temporibus planis et fere cauis; barba ut mos Vngaris, parum promissa. Litterarum romanarum tam expers, ut ne prima quidem elementa calleret, cetera moribus affabilique sermone ingenuus. Mediocrem e Siculia originem neque locupletem fortunam ab initio nactus est. Patrem libertini generis habuit, quem Siculi equitem vocant, *) eaque conditio apud eos nobilitatis quandam speciem atque formam adumbrat. Tota ea familia rusticis opibus potius, quam ullis animi bonis domi suae excelluit. Siquidem Siculia agriculturae et pecuariae tantum prisco ritu dedita, in externas negociationes diuitiasque conquirendas, plane nihil industriae impendit, domesticis opibus contenta exoticas negligit. Septem tractibus, quos Sedes illi appellant, caesariano autem verbo pagos dixeris, tota Siculia distinguitur, quas alibi plenius recensuimus. Moses ex sede, oppidoque Vduarhely (id nominis aulae locum designat) natales trahit non omnino obscuros, sed neque illustribus facinoribus claros. Primam adolescentiam negociatione salaria contriuit. Siquidem fossilis salis officina cum in tota Transyluania, tum in Siculia frequens. Animo audax magis fuit, et confidens, quam fortis et magnanimus, quamquam et in his vicinus magis virtuti quam vitio. Proinde

*) Oldalt egykorú irással »lófőember a székelyeknél.«

non raro impotens sui atque irritabilis. Testatur id iuuenta eius, plagis illatis atque etiam caede patrata ferox.*) Prima virilis animi documenta in bello Stephani Bathorij Principis aduersum Casparem Bekes edidit, vbi fluuium Marisum gladio mordicus praehenso tranans, aduersarium quendam pugna confecit. Postea in Polonia diuo Stephano rege aduersus Moschum belligerante, sub signis Joannis Bornemissae fortissimi ducis stipendia meruit. Verum ibi quoque duobus nobilissimis viris Bartholomaeo Somogio et**) Joanne Putnokio per obortam forte rixam interfectis, custodiâ vinctus, clandestino eoque opportuno effugio, capitis discrimen vix euaserat. Postea reconciliatus Regi, nec veterum criminum memoria, nec obscuritas familiae obstisit, quominus luculentis bonis in Transyluania locupletaretur. Polonia regressus, ordinibus ducendis diu praefuit. Virtus eius potissimum in Valachia aduersus Turcam enituit, cum illum Sigismundus Princeps ad Michaëlem Vaiuodam suppetias postulantem cum alijs fortissimis viris miserat, vbi sane praeclara in re militari fortitudinis documenta edidit. Ideoque postea, quum idem Michaël, cardinale Andrea oppresso, Transyluaniam occupasset, memor virtutis eius summum totius militiae magistrum, quem generalem vocant, creauit. Ac postea Sigismundianis quoque temporibus idem muneris aduersus Bastam aliquamdiu instituit. Insignia non gentilicia sed suapte virtute parta a Rege Stephano habuit: binos leones surrectos, ac primoribus pedibus ensem strictum tenentes, quibus bini

*) Oldaljegyzet itt Bethlen Farkas kezével: Az Bethlen Gábor felöle való dicsiretit az Kemény János fejedelem könyvéből ide irni. (Be is irta Bethlen F. Hist. Tom. V. pag. 407.)

**) Oldalt egykorú irással Hojdel Fiscus.

Arma ...ae vo- ...t) Mo- ...sis.

asterisci, totidemque lunae crescentis atque senescentis effigies superne imminent. His ambagibus eleganter notatum est supra lunam omnia aeterna; infra vero, quamlibet potentiam, adeoque omnia humana mortalia caducaque esse. Hoc stemmate aureos quoque nummos arreptâ Transyluania signauit, addito ab auersa parte specioso lemmate ex sacris petito: Dominus Protector Meus. Cognomen usurpauit a vico Siculiae Semienfalva, quasi dicas Samiani pagum. Fuit is e priscis Vngarorum ducibus quispiam qui Coloniam istuc loci deduxit. Eius pagi possessione Stephanus rex illum honestauerat. Francisco Geztio, Facyadum castellum irrito conatu oppugnaturiente, alterum os cruris tormenti globo percussum fuit, è qua claudidate in integrum demum conualuit. Has rerum minutias ideo attingimus, quod vel in tam recenti memoria veritatem offuscare commentis quidam non erubescunt, ac taetro horridoque vultu illum, tum vero strabum, claudum, gibberum, supra quam dici possit, sanguinarium fuisse; lunam, stellas et gladium, Turcarum insignia in gratiam eius tyranni, fauoremque demerendum adsculpta, aliaque plane a vero abhorrentia commiscuntur. Quae omnia ex ingenij morbo, cui nomen est calumnia, inbecillos animos infestante proueniunt. Filium unicum Moses eumque postumum, post paucis diebus quam his Transyluaniae procellis oppressus est, Temesuari natum reliquit, quem lustralibus undis Christiano ritu expiatum, ut nominis ita virtutis paternae, sed felicioribus fatis haeredem, Mosem, parens, vidua, et necessitudines vocari voluerunt. Is postea Stephano Bochkay Principe reditum ex Turcia profugis Vngaris in Transyluaniam aperiente, aetate adhuc infan

tili et pupillari, matre etiam pestis contagione Temesuari extincta, postliminio in patriam reductus est. De cuius praeclara indole, quam contemplamur, ne quid in praesentia certa asseueratione pronunciemus atque affirmemus, bene ominanti animo, spes, quae futuri est expectatio scrupulum inijcit. Non enim facile est ineuntis aetatis, quae lubrica admodum et mutabilis est, vigorem commendare, nisi quis spem, non rem, ac incertam futuri notionem laudet. Eius laudis et decoris totius vitae curriculum documentum fuerit, quae ut recte ac praeclare decurrat, nos optare ac sperare, ipse superis aspirantibus praestare poterit. Nunc in hoc funere et fine Transyluaniae librum claudemus. Nam quae sequuntur, funeris eius exsequiae erunt

HEBDOMADIS VII.

LIBER VI.

Argumentum libri VI.*)

Fuso, fugato, fatalique clade oppresso Mose. po
quam deleti exercitus fama per omnium aures diu
Transyl- vania tre- pidat. gata est, immane quantum tota Transyluania vel
exitiali sidere afflata, tota mente consternata e
Actum de se, de omni prouinciae incolumitate qu
que dicere, conclamatum omnibus excidium imr
nere: desertam non solum a fortuna, sed etiam a D
salutem omnium lamentari. Trepidare non aliter,
si e vestigio capi ab hoste trucidarique viderent. Ill
Valachum insolentem et crudelem victorem incu
bere ruenti prouinciae: hinc Rodolphum Caesar
dolori suo deinceps plus aequo indulgentem, illi
poenam, hunc vindictam desertae fidei per omn
Transyluaniam expetiturum. Commissa piacula iu
mentorum quae hactenus per indulgentiam clem
tissimi Imperatoris essent sanata, remediorum ext
mo ferro, ac per singulorum capita cuagaturo vir
catum iri. Feliciores eos esse, quos hostilis glad
in praelio hausisset, quam se superstites ad om
belli ludibria, ad superbiam victoris, ad caedes
[illegible]us reseruatos. Excusationem delictorum null

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

fore, et si ulla esset, ius armorum nullum admissurum. Nunc, nunc saeculum, non modo conuersionis huius prouinciae, sed omnino euersionis ultimae aduenisse. Sua cuique urbium trepidatio, immo suus cuique superstiti capiti metus, suus toti in uniuersum prouinciae pauor. Infelicis pugnae nuncius, tertio post cladem acceptam die, crepusculo vespertino Albam peruenit, cuius mali dimidium in Macone caeso, ijsdem paulo ante diebus prouinciam peruagatum erat. Abest Alba a Corona centum millibus passuum, ad XV. parasangis seu milliaribus Transyluanicis. Ac tunc quidem sub obscuro rumore malum percrebuit: verum postridie Bectas Passa cum suis Turcis et Tataribus illac fugiens aperte renunciauit, victum, fusum, caesum Mosem esse: agerent quae in rem essent, remedium, quod possent, perditis rebus quaererent. Neue vna eademque fuga fortunam simul et salutem eorum, quos scilicet tutandos susceperat, deserere videretur, quae in praesentia praestare non posset, sperare iussit auxilia. Ita mendatio officij pollicitatione expectationem hominum suspendens non paucos reperit, qui etiam adhuc plus in illius euersa cum rebus fide, quam in clementia victoris spem reponerent. Post haec infelicis exercitus dissipatae reliquiae, alij post alios sensim, cruenti, saucij, manci, integri, nudi, ut quemque fortuna à strage reliquorum diripuerat, diuersis temporum momentis ad suos recurrere, pauorem suum vna cum fama in alios transfundere, malorum participes facere. Per fora, per triuia promiscuo concursu conglobari, alius alium sciscitare, parentes, filios, maritos, fratres, cognatos, affines, primores ac duces percontari: et quo quemque magis mali sensus attigerat, eo in quaerendo magis ac interrogando

Bectas perditas res, ut potest, solatur.

persistere: priuatam cladem cum publica, praesentem cum futura miscere, deplorare, miserari. Obsidionem, fugam, exilium, captiuitatem, famam, rerum bonorumque detrimentum vitaeque periculum, omnia veluti in oculis contemplari, quaeri, lugere. Quae praesidia, quae refugia sperare possent, nulla videbant. Nam loca et oppida, a Mosis violentia intacta, Germanorum praesidijs esse insessa sciebant, quos in iustam ultionem prima quaque occasione erepturos metuebant. Saxonicas ciuitates clausas ad refugium obstructasque esse. Montium et siluarum latebras auaro sanguinarioque militi, tritas usu exploratasque esse. Quo quemque metus ferret eodem audaciam militum penetraturam esse. Nullam fore viam euntium persequenti, quae fuisset peruia fugienti. Non arces, non oppida, non ulla latibula spem salutis pollicere.

Porro Moses antequam his belli cladibus esset [illegible] victoriae cursu, potiorem partem [illegible] Carpaticorum montium circum- [illegible] Germanicis praesidijs in[illegible] Restabant Cibinium et Seges[illegible] ex arcibus Fogaras, ad [illegible] Samum fluuium, Deva, [illegible] denique ad Chry[illegible] Mosis imperium [illegible] autem quae vel tem[illegible] Moses [illegible] vel fide non [illegible] pro se quae[illegible] quidue [illegible] perplexae, futurique [illegible] Colosuarum, quam haec pragmen [illegible] Rista [illegible] ob receptum

Mosem, atque ob euersum sacerdotum collegium ultimum sibi excidium impendere ominabatur. Nec vana fuit trepidatio. Constat enim in penitiore Rodolphi caesaris consilio, fixum deliberatumque fuisse Colosuarum, ob exturbatos Jesuitas, disturbatasque communes sacras aedes, ita solo aequandam esse, ut deinceps Colosuar in ipsa Colosuar quaereretur, et non inuentae cadauer vrbis tantum inueniretur. Sed huic creduli sententiae Basta postmodum non nihil intercessit, eique potissimum salus urbis accepta referri debet, qui per litteras perque nuncios Rodolphum Caesarem a destinato valde remoratus est. Nec parum contulit ad idem operae Sigismundus quoque Sarmasagius, qui id temporis in aula Caesaris legationis munere fungebatur, totius prouinciae Transyluaniae nomine, identidem Bartholomaeo Pezzen, sanctioris consilij duodecim viro, summo enixoque studio inculcans rescindendam esse crudelem sententiam, de euertenda Colosuaro, quae plus labis nomini Caesaris inferret, quam iustitiae opinionem. Nullam culpam in ciuibus residere, nulliusque criminis eos affines esse. Ultimae plebi, ac hominum fecj in ea urbe totum id scelus assignandum esse: in eos lege agendum, illos ad poenam exposcendos esse. Quid esset clarissimam rempublicam, ac nulli in Transyluania secundam pessundare, quam praecipuum Transyluaniae lumen extinguere? Clementiae potius suae Rodolphus Caesar, quam seueritatis maiorem rationem habere velit. Quae postea sententia, bono urbis genio, sensim senescere, antiquarique visa est, ob maiores motus, qui prouinciae postmodum successere. Colosuar male sibi metuit.

Iam Basta ingentibus instructus Germanorum, Vallonum, Vngarorumque praedonum copijs, statim

post fusum Mosem, Transyluania infensus pariter atque infestus imminebat, simulatque Transyluanos ad Coronam magna illata clade obrutos esse accepisset. Et maluisset sane Basta hanc gloriam penes se esse. Sed fatalis necessitas perfecit, ut sine sudore et sanguine suorum, bellum a Valacho conficeretur. Itaque cum omnia obstacula medio Radule dimouisset, ad Nouum Castrum Samusianum viginti quinque millia passuum a Colosuaro remotum castra posuit. Erat Leuinus Mortagne Nouo Castro cum Pancratio Sennejo id temporis praefectus, viri singularj fide et integritate praeditj. Hi ab Nouo Castro ad senatum Colosuarinum de imminentj rerum statu, animo supramodum sollicitum et anxium, litteras dant humanitatis et beneuolentiae plenas: neue animum ad Bastae infestum aduentum despondeant, jubent. Omnia de illo mitiora sperarent. Clementiam et benignitatem illius notam sibi atque exploratam esse. Neue sibi persuaderent, acceptae iniuriae maiorem illum quam placabilitatis rationem habiturum. Malle illum victoriam moderatione, et clementia temperare, quam (quod alij impotentes animi victores faciunt) crudelitate et acerbitate offuscare. Nos vero, inquiunt, non solum publica omnium vestrum causa, sed et priuata nostra admonet ut vestrae calamitati opitulemur. Nec enim nobis ulla obliuio meritorum in nos vestrorum memoriam oblitterabit, quibus nos, dum apud vos haereremus, complexi estis. Atque ideo minime conuenit, ut cum vos ad merendum officium tam fueritis promti, nos ad referendam gratiam simus tardiores. Quae cum ita sint, non alienum a fide et officio vestro fueritis, si Bastae aduentantis ementiam precibus et humilis animi submissione cupaueritis. Nos precum vestrorum adiutores at-

que interpretes fidi erimus, atque omni fide, studio, et diligentia comitemur, ut preces vestras, magnum apud eum pondus habuisse cognoscatis. Hoc modo Leuinus et Sennejus pacificatoriam operam apud Bastam Colosuaritanis polliciti, bona fide officio functi sunt, aequioramque illum atque placabiliorem ciuitati reddiderunt. Et Senneius quidem ideo nobilissimae urbi parcendum, quantum in ipso fuit author, erat, quod castrum Gyalu ex benignitate Rodolphi Caesaris illi et haeredibus suis mancipio collatum urbi proximum erat, septem millibus passuum remotum, tum vero, quod huculentarum eius urbis decimarum semissis arci suae Gyalu vindicatum erat, ejusque emolumenti gratia saluti urbis parcendum cupiebat.

Sed maior Albensium erat trepidatio, qui non solum animo a Germanis sese alienauerant, sed et operas suas in obsidendo oppugnandoque muro Mosi commodauerant. Non solum se medios inter partes sed plane contrarios atque apertos hostes gesserant. Erat tunc Albae Gregorius Maco, quem Moses urbi praeesse iusserat, Georgij ejus, quem Raduliano praelio caesum diximus, frater Germanus, origine sicut Georgius Siculus Transyluanus; audacia, quam pro virtute gerebat, praeterea nullâ aliâ nobilitate morum praeditus. Qui tamen apud Mosem popularem suum tantae dignationis est habitus, ut nullis ad tuendam eam dignitatem ornamentis subnixum, ei loco praeficeret, ubi se secundarias quidem partes obire fuisset dignus. Hic atque alij e nobilitate plebe potiores, quidnam consilij ad Bastae aduentum caperent, plane tamquam in syrtibus deprehensi haerebant. Inter remanendi fugiendique consilium (nam hae duae supererant ad cauendum periculum viae) fugi-

Albenses de fuga cogitant.

endi propositum arripuere, Maconis potissimum inpulsu, atque eorum quos in oppugnatione Albensi primas partes defensionis sibi usurpasse supra memorauimus. Nam hi factorum suorum conscientia perculsi, malebant aduentum Bastae eminus speculari, quam praesentiam eius veniae spe opperiri. Haec cocta iam et destinata de deserenda urbe consilia Thomas comes a Capreolis, qui tunc Albae compedibus vinctus detinebatur, summâ quam potuit contentione corrigere, fugiendique authores a proposito dehortari cepit. Sed quia Bectas propinqui auxilij spem fecerat, ad confinia usque Turcarum fugam continuare, ipsumque comitem vinctum, fugae comitem una secum Maco et alij abripere constituerant: non tam eo consilio, ut vinctum Turcis traderent, quam ut eius opera et intercessione Bastam sibi reconciliarent, et quod Albae non potuissent, peregre ut sibi ignosceretur, impetrarent. Sed Thomas in confinio salutis atque exitij constitutus, malebat, veniam Albensibus prope quam procul a Basta deprecari atque exorare. Et video vos Albenses, inquit, metu magis quam spe duci, vindictam Bastae victoris magis timere quam clementiam sperare. Mauultis fugam desperatione quaerere quam veniam precibus inplorare. Confligunt, video, ac tamquam bella gerunt in affectibus vestris timor ac spes. Ille consilium sed prauum ad fugam suggerit, haec remanere, clementiamque Bastae recte opperiri jubet. Scio equidem magnam vim esse conscientiae in utramque partem. Sunt enim nonnulli ex vobis, qui se non usquequaque grauiter deliquisse opinentur, ideoque spem in animis fouent, erratorum veniam se non difficile impetraturos. Alij atrocioris culpae conscij trepidatione et desperatione

Thomas Capreolinus Albanos ad manendum hortatur.

Oratio Thomae comitis.

veniae urgentur, exstimulantur. Non me latet, vos operam in frustra oppugnatis Germanis Mosi et Bectae nauasse, atque alios coactâ, alios ultronea defectione fidem Caesari Rodolpho datam deseruisse, ideoque grauissimorum criminum utrosque reos esse. Verum ego faxo viri Albani, si mihi auscultaueritis, ut omnes ex animo scrupuli atque aculei, qui vos urgent, atque pungunt, euellantur; adeoque efficiam, ut omnis commissorum memoria apud Bastam ducem, ac patronum meum, cuius aduentum tantopere formidatis, mea opera, meisque precibus oblitteretur. Scio illum tanta in me indulgentia affectum, salutisque meae tam percupidum esse, ut nulla sit tam grauis injuria, cui, me deprecatore, veniam non tribuat. Nam etsi sciam propiora illi consilia suppetere, quam ego sim, seque adeo ipsum quid facto sit opus, abunde in promptu habere: spero tamen, idque certa fiducia mihi vobisque de illo polliceor, preces quoque meas pro vobis non mediocre apud eum pondus habituras. Quapropter manendum vobis in hac statione durandumque suadeo, nec solum suadeo sed etiam atque etiam precor. Errant illi plurimum qui Bastam clementissimum principem Neronis aut Caligulae instar crudelitate et supplicijs ad gloriam sibi nomenque comparandum grassari arbitrantur. Cruentissimorum tyrannorum est huiusmodi querendi nominis fama. Ego de Basta mitiora omnia pacacioraque polliceor. Etenim ille maiorem existimationis suae et nominis, quam vestrorum criminum rationem habet. Habebitis eius placabilitatis et bonitatis illustria ad omnem posteritatem documenta, qui factam toties desertamque superioribus annis fidem non ulla seueritate et supplicijs, quae iure infligere potuisset, sed mansuetudine

animi et patientia singulari voluit in vobis corrigere. Bonam spem ille de vobis concepit, vos de illo concipere non potestis? Quid vobis despondere animum necessitas est? Quid nemine impellente, clementiam victoris fugere atque auersari? quin ibitis, et una mecum, procliuem ad ignoscendum animum eius, precibus occupabitis? A quo ego polliceor vobis atque spondeo, omnia plena clementiae et benignitatis vos reportaturum esse. Enimuero praepostera ratione salutem vestram tutari contenditis. Quid enim? habetis ne tutiorem uspiam locum, quo confugiatis, ubi requiescatis, cuius in tutela et protectione, curam, sollicitudinem, fortunas vestras, trepidationemque deponatis, quam in Basta, eiusque clementia? Tota Transyluania in victoris Bastae potestate aut iam est, aut certe propediem futura. Quam facile Moses opida occupauit, longe facilius Basta recuperabit. Ad Turcas confugitis, qui spem vobis propinqui auxilij fecit? O! deprolandum asylum, et quauis Scylla et Charibdi atrocius! Fumum fugitis ut in ignem incidatis. Folia nunc in vos cadunt, quae ferre non potestis, mox tota arbor in vos ruet, quae vos opprimet, quam nolitis, velitis, ferre debebitis. Ergo illaudatus ille Turcarum tyrannus, ille scelus orbis terrarum, clementior vobis et pacatior putatur, quam Christianus princeps? Deus vobis immanior quam diabolus fuerit? Qui suis filijs, qui parentibus, qui fratribus, qui diuinae humanaeque pietati non parcit, adeoque ipsum coeleste numen violaret, si sacro, sancta illa Maiestas huius tyrannidi obnoxia esset: sperare potestis vobis profugis Turcam parsurum, hostes suos interneciales benignitate prosecuturum? O! perditam opinionem et nullo satis helleboro pur-

gandam, atque expectorandam. Et putatis vos in Caransebeso Turcarum auxilijs spe innitenti tuto delitescere posse, quo scilicet armorum vi, si velit, Basta penetrare non possit? Vanam spem fouetis, et quo longius fugietis, eo majori scelere vos obligabitis, eo grauiorem vobis indignationem ultionemque victoris irritabitis. Plus prodit timidos vana latebra reos, ut ille ait. Denique quid vobis honestas suadeat, perpendite atque considerate. Albanam urbem scilicet metropolim Transyluaniae principum vestrorum regiam, urbem famosam potius quam celebrem, vana formidine tacti descritis? In syluis, ruri, aut solitudine quapiam tutiorem stationem vos nancisci speratis quam in muris? Caransebesum vos confertis, quae peregrinorum conuenarumque multitudine tam est referta, ut nedum vos viuos et spirantes, fortunasque vestras, sed ne corpora quoque vestra confertim cumulata capere possit: exiguum opidum et vix suorum inhabitatorum patiens. Hic Albanus murus vobis quietem, Caransebesum anxietatem corporis et animi dabit; ibi hospites fugitiui, hic ciues estis, ibi diuersorium, hic aedes habetis; ibi in conducto, hic in peculio viuetis; ibi denique inquilini, hic domi habitatis. In quascunque terrarum oras fugietis, semper formidinem vobiscum feretis. Prius a conscientia vestra ipsi, quam a Basta damnamini. Criminis conuictos vos prius hac fuga fatemini quam accusemini. Ipsi omnium malorum et exitiorum causa estis. Et iam haec vestra Transyluania tamquam perpetuus Martis ludus ob assiduam populi dementiam eo redacta est, ut quidquid cladibus est obnoxium, id veluti fato quodam cognatum ad se tamquam caecias nubem trahit. At fortassis Hajdonum vim timetis qui solitis praecursionibus infesta omnia facient, urbemque

direptionibus, vos occidionibus afficient. Verum quid vobis trepidatio est, velitares illos aliquantulum sustinere? Pauci Germani aduersus vniuersas Mosis vires haec moenia diu tutati sunt, vos paucorum praedonum impetum e muris refutare non potestis? quamquam ego hac quoque in parte capitis mei periculo spondeo, nihil vobis inde periculi creatum iri. Statim ubi Basta me hic praesentem, ac pro salute vestra deprecantem cognouerit, ita illos in officio continebit, ut nulla iniuria, ac ne conuitio quidem aures vestras violare quisquam eorum audebit. Per ego vos, quid quid sanctum vobis honestumque est, perque fortunas vestras, viri Albani, precor atque obtestor, ne tantam infamiam nomini vestro, excidium fortunis vestris, internecionem capitibus vestris concilietis. Sistite, durate, quiescite, meliora omnia de Basta sperate. clementiam eius quam ego vobis certa fide polliceor, expectate. Ipse totam causam vestram suscipio, pro vestris delictis ipse me suppono reum. Ex me captiuo vadem simul et obsidem facitote. Neue deserere vadimonium, quo me obstringo, possim, non prius mihi hos neruos, haec vincula detraxeritis, quam fidem promissorum meorum exsoluero, solidamque incolumitatem et salutem vobis fortunisque vestris a Basta impetrauero.

Haec Thomas, nec verbis, nec affectui, nec fidei suae parcens concionali quodam sermone ad Albanos orabat, videbaturque multitudo urbana nihil a comitis sententia discedere, remansissetque sane, nisi illi penes quos potissimum erat totum fugiendi emigrandique consilium, desperationem magis, quam fiduciam in consilium cogitationum suarum adhibuissent. Grauissimorum siquidem criminum conscij, non poterant

sine ingenti animi scrupulo, Bastam Albae opperiri. Dubitatio maiorem sollicitudinem ipsis quam affirmatio Thomae spem adferebat. Itaque pertinaciter sententiam comitis respuere, temnere, nihil a proposito dimoueri, ad aurem alij alijs accedere, clam palamue mussare atque dicere: comitem captiuum libertatisque recuperandae cupidum, multa polliceri, pauca praestaturum. Pro sua libertate illum, non pro nostra concionari. Scilicet in huius fecialis manu consistit, auertere, quid Basta faciundum destinauerit. Si tam nobis constaret de Bastae voluntate, quam de huius affectu, esset fortassis cuj inniti possemus. Nunc cum ille tot iniurijs lacessitus ultor infestusque approperet, sane consultum non fuerit, praesenti ira ardentem, vitaeque ac necis potestatem in manu ferentem, stulta segnique clementiae fiducia praestolari. Tutius est igitur peregre cum hoste decidere, quam his muris tamquam carcere inclusos, ad lanienam protrahi. Nam in defensione opidi spem aliquam ponere in tanta omnium clade deplorata res est. Ubi tormenta, ubi milites, ubi commeatus alia non solum ad propugnandum sed etiam ad obsidionem ferendam necessaria? nobilitas ad internecionem deleta est. Nos intra horum lapidum vanam congeriem excipiemus scilicet illinc Bastae indignationem, hinc Valachi victoris furentem intemperiem? Parcent nempe nobis, qui tot mortalium millibus non pepercerunt? Nihil est in bello mediocre, nihil moderatum. Omnia in extremis aguntur et terminantur. Tempori parendum esse sapientes docent. Iram hostilem remotior locus et tempus facilius mitigabit. Non est igitur quod imminentibus malis vel armis vel supplicijs remedium quaeramus; tota salus in effugio sita est. Id potissimum salutis inter-

Albenses fugae consilium arripiunt.

esse, nec quidquam aliud superesse, certum exploratumque haberi debet. Iam vero quid spei in Germana clementia ponere possimus, tot superiorum annorum cladibus, experimento didicimus. Quid est enim summa extremaque calamitate residui, quod ad miseros prouinciales non peruenerit? Vix iam in hac infelici prouincia quicquam Rodolphus Caesar praeter cienum et coelum reliqui habet. Omnia militum immanitas hausit, perdidit, deleuit. Non parsum est mortuorum cadaueribus, non sepultis ossibus. Nobis, nobis viuis parcent, scilicet omni iniuriae obnoxijs; feris bestijs praescripsit natura ad tutandam salutem effugia atque latibula. Nos pecudum septis inclusarum instar ab effera militum manu hic laniari sinemus. Praestat vel ad extremos Garamantas profugere, quam per lentos cruciatus istorum manibus trucidari. Denique quid Bectas pollicitus sit, nemini obscurum est; auxiliorum certam spem dedit. Haec quo propius attingemus, eo ab hostili periculo tutiores erimus. Illinc nobis ad praesidium plus spei, quam hinc ad ignoscendum ostenditur. Profanae opi innitendum est, cum a Christiana destituimur. Etiam venenis ad salutem medicina docuit operari. Viperino pharmaco pestis depellenda est, cum alia remedia nobis coelestium indignatio denegauerit. Et sane grauissimis ac desperatis morbis periculosas curationes et ancipites adhiberi necessitas jubet. Quin ibimus igitur, et conuasatis fortunis nostris, tempori et necessitati, dum tempus adest, paremus? Nosque ad meliora reipublicae tempora conseruare pergimus.

Bastanorum crudelitas.

Haec et talia Gregorius Maco, Sigefridus Ribis, Kalmandius, Sartorius, atque alij pauci, quos supra memorauimus, ob admissum rebellionis crimen male

sibi conscij, clementiam et veniam Bastae desperantes in commune disserebant. Rebus omnibus in hunc modum ad fugam compositis, primorum non tam consilium quam exemplum secuta caetera plebis urbanae multitudo sexta post die, quam Mosi clades illata erat, collectis omnibus facultatibus, quae trepidae fugae, committi poterant, longa curruum plaustrorumque serie, ac multo mortalium agmine, per utrumque Marisi tractum Caransebesum versus, iter intenderunt. Thomam comitem compedibus vinctum Boroukaius secum eodem curru abripuit. Nondum fugitiua multitudo Ferreas portas attigerat, quae claustra sunt montis Carpati a parte Danubiana Caransebeso vicina, cum Valentinus Toeroek cui gentilicium cognomen ab oppido Enning datum est. Joannis filius, Valentini nepos, adolescens praetextatus, maiorumque imaginibus illustris, indignum arbitratus Thomam Comitem in diram Turcarum seruitutem abripi, consilium eripiendi e manibus hostium tempestiue arripuit, scilicet ut hoc nomine in ea temporum nouitate male sartam ad Bastam gratiam reconciliaret. Erat autem Valentinus totius tractus Hunyadini fiduciaria potestate praefectus, quem supremum Comitem Comitatus vocant: eamque dignitatem haereditaria successione a principibus Transyluaniae in se deriuatam creuerat, amplissimae fortunae et dignitatis adolescens. Porro regionem Hunyadinam omnem, late per valles et montes fusam, nobilitatis Vngaricae pars, ac praeterea Valachorum agrestium complures vici, nulla oppida occupant. Valentinus ijs populis, totique ei regioni praecrat, nec tam aetatis [illegible] successionis praecrogatiua imperitabat, [illegible] militum suorum aliquot manipuli[illegible]

Albenses urbem dederunt.

Valentinus Török.

unde magno illi Joanni Hunyadi Mathiae regis parenti et origo olim et nomen est, fugientium agmen in tractu Hatzakino, nondum superata Ferrea Porta insequitur et assequitur. Ac protinus sibi dedi Thomam Comitem postulat: vitam se prius quam Comitem deserturum affirmat, nec ullo modo passurum, ut talis vir in perditorum aliorum manibus teneatur, aut in Turcarum diram seruitutem trahatur. Ni sponte dedant, libertatique suae comitem restituant, comminatur fore, ut concitata omni Valachorum agrestium multitudine, non solum fortunas eorum in praedam, sed et capita jam jam in periculum sit adducturus: et quem a volentibus non possit, ab inuitis per vim sit crepturus. Hic Boronkaius et caeteri, quum non tam factis quam verbis aliquantum repugnassent, tutius rati, necessitati, quam tempus obiecisset, quam voluntati, nihil profectura reluctatione morem gerere, comitem Thomam missum faciunt, ac Valentino reddunt. Quem ille detractis e vestigio compedibus, in arcem suam Hunyadum deducit, ac paucis post diebus Bastae ad Campum Panis (planicici nomen est ad Marisum, omnium Transyluanarum latissimae) statiua agenti praesentat. Hoc modo Thomas in libertatem assertus, liberatori suo Valentino quas gratias verbis egerat, easdem factis retulisset, nisi adolescentem optimum salutis suae parentem intempestiuo funere ab hac usura vitae feralis pestis paucis post diebus subduxisset; quae tunc per uniuersam Transyluaniam dirissima contagione, latissimaque populorum strage saeuiebat.

Salmensis comes praesidium Albam mittit.

Interea dum haec ad Hunyadum geruntur, Maximilianus Comes Salmensis, quem ex Saxosebeso, Cibinium cum omni militum suorum cohorte se contulisse diximus, ubi desertam ab incolis Albam, omni-

que praesidio vacuam audiuisset, missis trecentis Germanici nominis militibus, atque ex urbana Saxonum plebe fere ad quinquaginta, quorum ductor erat Georgius Caesar ciuis Cibiniensis, Albam occupare, armatisque firmare constituit: ubi saltem ad Bastae aduentum durarent, qui id temporis adhuc in finibus Transyluaniae post victoriam Radulianam tempus intrandi opperiebatur. Dux equitum, qui fere omnes e nobilissimis et virtute praestantibus viris constabant, Balthasar Loye, peditum Laurentius Zaurer signifer equitum, Joachimus a Semburg, rei militaris laude celeberrimi homines, sexta post excessum Albanorum die, qui fuit ad VI. kal. Aug. Balthasar in desertam urbem, velut in coloniam suos deduxerat, ubi praeter frumenti aliquot medimna et pauca vini vasa, nihil ad alimoniam opportunum inuenerat. Mendici nonnulli poene ad sexaginta, aetate, sexu, penuriaque cibi infirmi in aedibus passim latitabant. Hos, milites, nuperrimâ adhuc obsidionis Albensis memoriâ exsulceratum animum gerentes, passim trucidant. Quatuor duntaxat validiores ad exportanda reliquorum cadauera relinquunt, mox et illos officio defungentes interfecturi. Primo diluculo ingressis Germanis, nondum dies, qui Dominicus erat, in meridiem adoleuerat, cum rumor copiarum quarundam aduentantium perfertur, hostium, an amicorum, incertum. Sed hostes fuisse, periculo facto, Germani edocti postea didicere.

Erant hi Polonorum et Vngarorum illa manus, quos duce Joanne Kaminczky et Alberto Magno, apud Desum aestiua trahere diximus, qui post Mosianam cladem aduentanti Bastae cedentes per directam Marisi fluminis regionem Caransebesum et ipsi fugam continuare pergebant. His Albae appro-

Poloni Germanos inuadunt.

pinquantibus, dux Germanus nonnullos e suis equites obuiam mittit, quibus negocium dat, ut velitari congressu facto, hostes an amici venirent, explorarent. Germani cognito hostes esse, nulla conserta pugna retro cursum, urbem versus proripiunt; insequuntur Poloni refugientes, unumque aut alterum in suburbijs assequentes caedunt. Ac dum janitores Germani, portam firmis tabulatis compactam, funibus subducere contantur, quo nempe suis intrandi potestatem relinquant, interim una cum refugis Germanis per portam Michaëlinam magna simul Polonorum et Vngarorum pars urbi infunditur. Atrox intra muros protinus praelium miscetur. Ac mox tota Polonorum et Vngarorum vi ingruente, cum incumbentes ferre non possent, Germani in aulam Principalem velut in urbis arcem trepidi se ingerunt. Omnes aditus qui justo plures erant, tumultuario opere obstruunt; vinarias cuppas lapidibus constipatas, pro ianuis atque portis admoliuntur, omnia defendendae arcis instrumenta ad arcendum hostem explicant, ut quisque laborabat locus, praesidia imponunt. Poloni contrà ad oppugnandam expugnandamque aulam omnia sua consilia conferunt. Nec videbatur consultum famem obsessorum, opperiri. Nec patiebatur moram obsidio, quam aduentantis Bastae propinquitas magna cum Polonorum clade solutura erat. Totum eum diem interse conflictati, ac tormentorum pilis se inuicem lacessentes, ne nocturni quidem temporis vllam partem quieti indulserunt. Nec scias eo die pro Polonis an pro Germanis victoria steterit. Albertus cum suis, et Poloni, sacram aedem diui Michaëlis, quae aulae poene contigua est, occupauerant. Inde subselljis et scamnis, quorum in aede copia aderat, idonea in

loca congestis, e tectis et fenestris moeniumque projectis Germanos infestare, stationes eorum conuellere, tormentorum pilis utrinque increpare; Germani desperatione sola eodem ruere, licet rejecti identidem ad munitiones congregari. Saeua ac deformis in urbe ac palatio rerum facies, prorsus ut nonnisi furere eos in inuicem crederes. Velum Poloni licet acerrime instarent, plus tamen molis in expugnatione aulae sentire caeperunt, quam credidissent. Nam locum licet minime arduum, et proxima conflagratione debilitatum pertinacia Germanorum, molesque aditibus objectae nonnihil firmauerant, quae vel in camporum planis hostilem impetum remorarentur. Poloni juxta et Germani loco muniti erant. Illi templum, hi aulam occupauerant, vix denis passibus inter se remota, atque ita tamquam ex contiguis propugnaculis inter se saeuiebant. E Germanis quam quisque stationem ad propugnandum occupauerat, ut nouissimam spem salutis retinebat, locumque simul cum anima amittebat. Prima dies magnaque noctis pars alternis inter se caedibus in hunc modum peracta est. Postera die Poloni intentiore studio, omnes ingenij neruos ad expugnandam aulam contendunt. Porta palatij erat decumana, ex abiegnis tabulis coassata, introrsus autem trabibus, doliorum molibus, vectibusque firmissimis a Germanis obstructa. Tormenta grandia deerant, quibus molem Poloni prosternerent. Proinde ingeniosa necessitas aliam viam ad dimouendum obstaculum, patefaciendumque aditum reperit. Birotum adornatur, crassisque tabulis undique communitur. Intus faces sulphuratas, pineas taedas, magnam picis vim, ac quicquid concipiendo igni habile est, suffarcinant, quae in publico armamentario reli-

Porta aulae incendio deijcitur.

qua inuenerant. Id machinamentum armati ad portam usque protrudunt. Neue globorum telis percuti a Germanis possint, e validioribus asseribus pluteos Poloni confirmant, ijsque sese communiunt, qua veluti testudine tecti, machinam in ipso limine cohaerentem portae inflammant. Germani quâ maius periculum hâc glomerati e propinquis undique muris tormentorum procellâ saeuiunt; e portarum supernis minis trabes, tegulas, saxa, ad machinam soluendam, ignemque opprimendum deturbant. Sed nullo efficere modo potuerunt, quin saeua flamma porro atque in altum effusa, pineam portae materiam corriperet; nam nec aqua suppetebat, cuius beneficio incendium diluerent. Itaque non multum intercessit temporis, cum porta, una cum municionibus introrsus obiectis, ad solum vsque incendio hauritur. Aditu in hunc modum patefacto, Poloni cum Vngaris per fauillas, semiconsumtosque titiones, nullo iam obice obstante confertim in aulam irrumpunt, caedem redintegrant. Germani plurium impetui aliquantum resistere, mox languere animis et ut quisque ordine anteibat, cedere fortunae, latebras quaerere, in receptacula penitiora se insinuare, magna pars in sublimia tectorum confugere, ac pauore, ut in perdita re solet, ita percelli, ut non inopes modo consilij, sed vix mentis et armorum compotes esse possint. Poloni iam victores, aedium penetralibus abditos eruunt, jugulant, sanguine et strage omnia consternunt, tectorum superna expugnant. Hinc alij deorsum praecipites dantur, alij tormentis atque ensibus mactantur, dira occidione omnes conficiuntur. Nemo quisquam e tanto numero euasit. Duo solum tresue capti, qui victoriae documentum per Gabrielem Bethlen, ad Memhedem eius anni zerdarem missi sunt.

Poloni et Vngari aulam expugnant.

Germanorum cohortes ad internecionem delentur.

HEBDOMADIS VII.

LIBER VII.

Argumentum libri II. *)

Hoc modo deletis Albae Germanis, cadaueribusque eorum per totam urbem stratis, nihil Poloni morati muris excesserunt, omnique nudam praesidio reliquerunt, jacebant corpora passim, per aulam, per plateas, sacris profanisque aedibus promiscue, quorum bonam partem postmodum vicinales bestiae per patentes portas ingressae absumpserunt, ac tandem putridae reliquiae vix duobus post mensibus expurgatae. Ita paucis hisce diebus infelix ciuitas per vices bis deserta, bis occupata, ac singulis poene antea annis habitatoribus suis spoliata, vexata, cladibusque continuis afflicta etiamnum velut abiectum quoddam cadauer, ciuibus suis, id est, anima destitutum spernitur a Polonis et Ungaris, atque in medio relinquitur. Siquidem Alba praeter nomen nihil habet quod memoriâ litterarum sit dignum. Vilissimum opidum et pecuarijs, aratoribusque, quam honestis atque splendidis ciuibus aut principibus conueniens. Quid enim loquar? quid quaerar? quibusnam execrationibus horum superiorumque temporum Principes deuoueam? Non cessabo, nostri principes, omni flagitio

Infelix ciuitas Alba praeter nomen nihil habet praeclari.

Justa quaerela in Sardanapalos principes Ungarorum

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

detestabiliorem vestram ignauiam proscindere. Non condidistis in pace muros, quibus in bello uteremini, in pace frueremini. Non munitiones, quae ornamento ac refugio uobis posteritatique essent. Maluistis hostilem ictum brutorum instar praecordijs, quam lapidibus excipere: tormentis pectora vestra, quam muros perfodi. Maluistis ab inconsultis dexteris incertum, quam a bene firmatis muris certum auxilium mutuari. Fuistis, quod dolenter refero, ut ignaua iumenta, quibus si pabulum suggeras, nihil praeterea exposcant, non praeteritorum, non instantium, non futurorum ulla cura tanguntur. Contra vim et insidias bellorum nullis muris armastis stationes vestras. Et vos praesidio destitutos hostis assiduus toties iugulauit, et posteritatem vestram quae nunc superest, jugulandam hostibus saeuissimis ipsi prodidistis. Enimuero ex bene munitis, honestisque legibus firmatis ciuitatibus et rebuspublicis nonnisi praeclara quaeque et honesta prodeunt, quae qui contemnunt et nihili ducunt, vere ij barbari et ab omni humanitate remoti dicuntur. Ac primum si decus urbis consideres, inde pulcherrima adolescentium indoles, sapientissimi senes, liberalium artium studia. politissima opificia, elegantia corporum; uno verbo, generosa omnia, et pulcherrima nascuntur. Contrà in vicis et pagis meram barbariem, sorditiem morum, ignauiam, stoliditatem, deformia corpora, omniaque rustica et agrestia inuenies: prorsus ut quos olim Graeci et Latini barbaros, superiora secula eosdem paganos nuncuparunt. Quid vero speciosius exornat urbes aeque atque ciuitatem; quam pulcherrima aedificia, turres excelsae, atque munita propugnacula cum justis legibus atque exinde manante honestate morum coniuncta? Quae ab omni aeuo, hominibus vere hominibus et non bar-

Condi solent urbes primo ob decorem acquirendum.

bariae faedis in usu semper fuerunt. Ornamenta urbium, ornamenta animorum et corporum pepertuo comitantur. Ac sicut in formoso corpore formosus animus habitare consueuit: ita sane in pulchris urbibus habitudinem corporum habitus animi imitatur. Nonne vides agrestes plantas arbusta omniaque inculta, humana cura et cultura elegantiora, spectabiliora delicatioraque fieri. Agrestem illum saporem, scabriciem, naturalem horrorem, deformitatem, curâ et diligentia in hortis et pomarijs ad meliorem frugem et speciem reuocari. Quae ratio in arbustis et fruticibus, eadem in ingenijs et moribus ad elegantiam quandam animi et corporis formandis inest. Quod sine urbium praesidio atque adminiculo vix unquam fieri potest. Nam et rustica atque agrestia ingenia de genere siluestrium Valachorum nata, et simiarum catulis, quam hominum propiora, ubi in aulica famulitia allecta, ingenueque ac liberaliter educata sunt, quam non solum inconditam barbariem morum, sed et vultus horridam quandam et feram speciem deponunt? Quam fideliter gentilicias sordes exuunt? putes ea, ubi adoleuerint, e nobilissima principum prosapia ducere natales.

Decorem urbis salus ciuitatis sequitur. Et quâ magis in re consistit publica incolumitas, quam in bene munitis et fideliter defensis urbibus? Ubi praeter multiplices rerum humanarum casus euitandos, fortunae ciuium in tuto conseruari, omnis aetas et sexus incolumis degere possit. Ubi ad hostilem furorem ingruentem, non in perniciosam et ignominiosam fugam te rapere; non in siluarum et speluncarum recessus te abdere sentias: non tua membra ferro lacerarj, non bona ab ignauissimo quolibet praedone

diripi, non filiarum uxorumque corpora, stupris et libidinibus pollui, non filios in seruitutem abripi videas; quae omnia his perditis temporibus, atque etiam longe atrociora, vos Ungari Transyluani, non a Turcis aut Tataribus iuratis quondam hostibus vestris et quod satis constat, longe humanioribus: verum ab Ungaris Ungarianis, gentilibus scilicet et consanguineis vestris perpessi estis. Quorum naufragium a quinquaginta amplius annis velut in tuto portu recepistis: omnia misericordiae officia, quidquid pietas et charitas postulabat, in eos deprompsistis, sperantes fore, ut effusa haec beneficentia vestra, si non paribus meritis, saltem grati animi officio olim compensaretur, ab ijs omnino exitiabili clade hausti estis. Enimuero sensistis miseri, lupinum catulum uberibus vestris aluisse, fugitiuum canem agminis lactibus deuinxisse, viperas in sinu fouisse, feros sues furfure saginasse, qui postmodum in vos conuersi, crudeli laniena vos dilacerauerunt. Ad horum et talium latronum furores propulsandos, oppidis et muris vos firmare, marti praetendere muros debueratis: non ignari, non solum ab extraneis, sed etiam a domesticis adeoque a filio insidias strui, clademque machinari in patrem solere. Vos Transyluani, unâ tantum via pugnandi ab initio hostibus vos obiecistis, una tantum arte salutem vestram propugnare consueuestis, aperto videlicet marte, liberoque campo, raro munitaru urbium praesidio hostes repulistis. At enimuero considerandum erat vobis, saepe usu contingere, ut in aperto campo hostium impetui humana virtus resistere non possit. Hic refugium et praesidium in muris et munimentis supererat, nisi ad internecionem deleri velis. Quid potissimum a stirpe exstinxit plurimas gentes, quarum sola nomina vix in

Lanistas Vngarianos vere ac merito carpit.

Mouistis, Ungari, sed parum aut nihil rempublicam promouistis.

literarum memoria haerent, quam quod munitionibus destituti, hostili rabiei ad extremum usque excidium patuerunt? Maluerunt scilicet hi brutarum bestiarum more latera tormentis bellicis, quam moenia et lapides opponere, ac mox, si vincantur, deleri, quam vires simul et moenia aduersus valentem hostem armare. Una die in aperto campo occidione occidi potest populus, in muris et moenibus vix per multos annos, vix per multa secula. Eoque magis munitionibus firmandae sunt ciuitates, quod hodie exquisitissima, et antiquis seculis inaudita atque inuisa tormentorum genera et telorum sunt inuenta, ob quae hominum salus repentinis occidionibus obnoxia est. Deinde priuata domicilia non putes esse tuta nisi ianuis, portis, sepibus ac muris includas; quae qui negligunt, et contemnunt pro ignauis et fatuis habentur. Opidum, quod domus est uniuersorum ciuium, sine muris ad omnem iniuriam in aperto deseris? Cum de parte tu solus sis sollicitus, quae dementia de toto non esse uniuersos sollicitos? Nec est aliud urbes muris non esse firmandas, quam datâ operâ quaerere loca hostilibus incursionibus et latrocinijs opportuna, hoc est, sponte iugulandos te et tuos latronibus exponere. Et cum finis unus omni ciuitati propositus esse debeat, primum salus publica, deinde priuata: plane fatuitus censeri debet, de parte aliquem sollicitum esse, de toto neminem: aedes tuas probe munire, ciuitatem in aperto absque muris relinquere, ac hostili libidini sciens prudensque exponere. Siquidem ciuitatis particula est unus quisque ciuis, sicut particula urbis unaquaeque domus. At obijciunt nobis Hyerosolimam splendissimam totius orientis ciuitatem, Trojam munitissimam Asiae, Romam Europae urbem, Cartha-

Vana obiectio diluitur.

ginem, Saguntum, alias orbis terrarum munitiones, toties vexatas, expugnatas atque cum populorum exitio euersas. Ex quo colligunt, parum referre, urbes condantur necne, cum illae quoque perpetuis cladibus sint obnoxiae. Quod quidem verum esse, non ibo inficias. Delentur etiam urbes, non solum gentes, sed hae citius, illae diutius. Et Judaei multis ante annorum centurijs excisi fuissent, nisi Hyerosolima, Syrorum, Medorum, Chaldeorum, Romanorumque arma diu remorata fuisset. Cui tamen fatalis tandem calamitas, ut omnibus humanis extremum exitium attulit. Quia nihil nisi diuinum stabile est, humana laborant. Troja vero ob Paridis et Helenae nuptias ex calamitatibus Graecorum et barbarorum Iliadem fecit, ac tandem et ipsa deleta est, sed decennali obsidione, et in cuius ruderibus multae myriades Graecorum sepultae sunt. Cadmaeam victoriam Graeci retulerunt, perdentes simul et pereuntes. Trojani sane decem horis in aperto perijssent, qui decem annis intra muros dubiâ victoria durauerunt. Nec solum Troiae moenia Graecos multa occidione affecerunt, sed et ruina urbis dira ultione illos prosequuta est. Nullus enim fere ex Graecorum ducibus excidio Trojae secunda fortuna domum reuersus est, sed alij longis erroribus, alij alijs infortunijs agitati sunt. Italum quoque nomen omne in tanta immanium hostium incursione iam pridem abolitum fuisset, nisi urbium munimentis corpora nomenque tutati fuissent. Victa est tandem ipsa quoque Roma, aut certe ita olim vincetur, ut desinat esse quod dicitur. Non enim fuit aeterna vel Hyerosolima, ut Judaei sibi persuaserant, vel Roma, ut mendax Venus suo Aeneae dixerat fore, sed ejdem, cui ceterae urbes obnoxiae exitio fuerunt. Nec Char-

tago centum amplius annis, nec Volsci ducentis sustinuissent dubio admodum marte Romanorum potentiam, nisi murorum pariter et virorum praesidio muniti fuissent. Saguntini autem una die perijssent, qui armis et muris octo menses Annibalem fatigarunt, et nisi Romani, quorum patrocinio creduli illi innitebantur, fidem prius quam Saguntini constantiam deseruissent, non tam facile patuisset Anni ali via et opportunitas Saguntinos delendi, et Italiam inuadendi. Delentur itaque et urbes, sed citius populi, nullis urbium munimentis protecti.

Condi debent urbes ut refrenentur hostes.

Denique munitiones terrendi hostis causa condendae sunt. Non enim tam facile armatum audebit hostis quam inermem inuadere. Thoraces, clypeus, cassides, arma sunt singulorum: moenia uniuersorum ciuium. Et sicut hostes, qui aduersarios suos inuadunt, multa tela machinamentaque praeparant, quibus victoriam parent: ita qui se defendere volunt, multa habeant propugnandi praesidia oportet. Post Cannensem pugnam tota Italia potitus Annibal fuisset, nisi muri urbium victoriam eius retardassent. Ac dum Capua fruitur, Roma uti nesciuit, nec in Capitolio prandere potuit. Nec alia ope tandem Italia pulsus est, quàm non expugnatarum urbium beneficio. Pulsauit tandem portas urbis Romae, sed infectâ re discessit. At Bela rex noster (utamur enim domesticis ad haec mala exemplis, quibus satis abundamus) semel victus a profana Tatarorum multitudine, uniuersum simul Ungariae regnum, oppidorum munimentis destitutum, in praedam illis reliquit, non secus ac si unam ceruicem uniuersum regnum habuisset. Ipse profugus atque exul non solum regno a Tataribus, sed et bonis a Friderico duce Austriae spoliatus est.

Si in muros condendos ipse atque alij aliquid opum commodassent, nec ipsi patriam tam repente exilio commutassent, et haberent posteri ad tutandam salutem receptacula. Hic occurritur nobis Lacedaemoniorum uno exemplo. Illi enim interrogati, cur urbem suam nullis muris enixissent, ostensa ciuitatis iuuentute, hos esse muros urbis responderunt. Praeclare sane dixissent, nisi audaciam pro fortitudine usurpassent. Quid enim est stultitius quam confidenti audacia belluarum more multitudini hostium te obijcere? Furiosa ambitione quam utilitate communi postulante, nudum corpus periculis exponere. Vitam, quam non tibi sed patriae debes, temerario auso ante tempus et frustra perdere? Cum loricam posses et clypeum induere, nudum pectus ferienti hosti aperire? Cum intra muros publicam salutem propugnare posses, eandem foris temere in discrimen vocare? Nam et hi insignes scilicet Spartanorum muri, a Thebanis Epaminonda duce victi atque caesi, se ipsos et totam rempublicam perdiderunt, hostibusque diripiendam reliquerunt. Et postea illi ipsi spartani frequentibus cladibus edocti, salutari consilio primum fossa urbem, deinde quum Cassandrum imminentem viderent, etiam muris lapideis cinxerunt, qui antea in carneis muris iuuentutis satis se praesidij habere gloriabantur. Quodsi illud tempestiuius fecissent, multarum cladium materiam e ceruicibus suis sustulissent. Idem si nostri Ungari fecissent, non tam facile a sordidissimis Valachis, a foedissimis Thracibus, a subulcis et opiilonibus Ungarianis expugnati essent; non bona diripi, non corpora trucidari sensissent, non alia fanda, atque nefanda perpessi essent. Urbes viris armisque munitae rabiem illorum satis refrenassent.

Sed vos Ungariae atque Transyluaniae principes, vosque ciues inciuiles, in tam ubere rerum copia, in tanta potestate a quingentis etiam plus annis tamquam secordes bestiae fuistis. Nam sicut illae ad id solum quod adest, se accomodare norunt, et quod in praesentia offertur, modo a natura earum non sit alienum, eo solo contentae sunt, ceterum nihil quaerunt amplius, nec ulla futuri sollicitudine et cogitatione afficiuntur: ita vos prae inopia consilij quod solum ante pedes positum erat, vidistis, at de omni, quam longa est, posteritate tam fuistis solliciti, quam de ijs, quae nihil ad vos pertinent. Itaque supina oscitantia vestra, omnem posteritatem iugulandam innumeris hostibus exposuistis. Perniciose de uniuersa republica, quae tunc fuit, nunc est, et post haec futura est, meruistis. Exemplo pariter et ignauia nocuistis. Nec vos quicquam condidistis, nec posteros ad aemulandum imitatione inuitastis. Intrastis ut bestiae, vixistis ut bruta, reliquistis rempublicam et vitam ut putrida cadauera. Prodegistis strenue, curis luxum obtendistis. Ad priuata commoda lyncei fuistis, ad publica talpae. Potando totam Germaniam, bibendo elephantorum nationem omnem superastis: decoquendo Apitium, profusione Caligulam, inertia Sardanapalum nihil merendo denique abiectum quodpiam cadauer, aut si quid est inutilius, vicistis. Antonij, Tiberij, Bonosi, alijque florentissimarum palmarum bibuli fuistis, qui maluistis opes publicas per ventrem egerere, quam in utiles usus adhibere. Digni estis, quibus non statuae aeneae humana effigie auro perfusae, sed stipites bouis imagine et stercore incrustatae ad memoriam posteritatis ponantur. Quid imprecer detestandae ignauiae vestrae, nihil maius habeo, quam ut has

O iustam querellam.

ruinas, has clades, has miserias quas sentit hodie respublica, vestri manes sentiant, praesentesque et futuri principes easdem sentiant.

Vngarorum ciues tolidi et ignaui.

Quicquid de inertissimae segnitiae regibus Pannoniae dixi, idem de stollidissimis ciuibus dictum velim. Sunt quaedam coloniae Vngarorum immunitatibus maximis et privilegijs amplissimis a priscis regibus donatae, uti Dees ad Samum fluuium; Thorda ad Auranam amnem: Deua ad Marisum, Vasarhel Siculorum opidum, pluraque alia loca in Transyluania, atque adeo tota Siculorum regio, quae a principio in iusta et honesta municipia poterant et immunitatum praerogatiuâ, et priuilegiorum robore, et priuato studio et publico auxilio aedificari. Quae nunc si spectes, Arcadiae pecuaria dicas, non ciuitatem. Videre est Tordae e vetere Romanorum colonia, cuius isthic sola porta urbis superest, ingentem copiam elaboratorum lapidum, ac temere iacentium coementorum erutam, ut illa solum in muri aliquam speciem conformata, iustum munimentum loco praestare potuissent. Nunc illa passim disiecta ignauiae stultitiaeque ciuium certa sunt monumenta; prorsus ut non temere germani nomen vili opido indiderint: Torrenburg, quod nominis stultorum opidum significat. Unam Tordam exempli causa adduxi, caetera loca consimilis oscitantiae poterunt notari. Proinde vos cum non utamini, ut par est, imo abutamini datis atque indultis immunitatibus, non estis digni, qui fruamini illis. Ideo fueratis ornati priuilegijs, ut exutâ barbarie honeste et tuto habitaretis, urbes aut saltem opida conderetis, atque muniretis, quae vobis ornamento, atque alijs adjumento essent. Quod enim est optimum, id esset maxime cuilibet homini, qui uere homo est, et

Torda

non pecus, expectandum atque optandum. Rem autem suam bene gerere, omnibus ad bene beateque viuendum necessarijs abundare, salutem publicam et priuatam defensare, hostiles iniurias propulsare, tyrannis principibus, quorum ingens est copia, muros bene firmatos opponere, haec demum felicitas ciuitatis est, ad haec summo studio, omnibus denique votis contendendum fuerat, haec erat libertas, haec vitae praesidia, omni preciosiora auro et argento, omnibus opibus. Haec vos prae ignauia et stultitia neglexistis, pace ventri indulsistis, strenue heluones egistis, bello à pedibus ut pecudes, non à manibus aut muris, ut homines, praesidium mutuati estis. Et cum reges, tamquam Amphiones, Scythicam vestram atque agrestem barbariem cithara concessarum immunitatum ad honeste habitandum, moeniaque condenda perbenigne inuitauerint; vos tamen brutis et Valachis, quam hominibus propiores, ignauiam cum summa et extrema dementia coniunctam salutaribus monitis praeposuistis. Non erat ignorandum vobis, ciues inciuiles, aperiendi erant oculi vestri, quos vixdum aperitis, attendendum erat, vos veiut Adamum nudos esse in paradiso: in locuplete, et ubere olim prouincia, omni hostili iniuriae expositos esse. In villis et pagis nec fossa, nec vallo nec muris firmatis, bestiarum instar, rapinis caedibusque obnoxios esse. Hic quoque locus erat diuino illo et e caelis delapso oraculo, quo monemur noscere nos ipsos. Ideo per vices bellorum et pacis tempora recurrunt, ut in pace ea ageretis quae ad bellum faciunt: in bello omnia consilia ad pacem dirigeretis. Jure itaque luistis hactenus stultitiae vestrae poenam, iure deinceps luetis. Merito plexi estis, Tordenses, Bastano et Sigismundiano bello,

Quales principes tales et ciues.

Gnothi seauton.

cum trecenti et viginti sex ciues ex vobis, immo omnes vos in delubro immunito ab Haydonibus Pannonijs, nulla certa de causa, nisi quia sic libuit, ferro hausti estis. Fortunae vestrae in praedam, uxores, filiae, liberi, cognati in libidinem nefariorum latronum sunt conuersae. Quorum inaudita et imperdita crudelitas eo fuit notabilior, quod filius patrem agnitum, ac Dei simul, filijque sui misericordiam implorantem ferali ferro trucidare sustinuerit. Sed vos Tordenses, vestrique similes caeteri, maluistis, opinor, ceruices vestras gladiorum aciei, quam coaceruatam lapidum congeriem subijcere; maluistis facultates vestras diris latronibus obijcere, quam ullam earum particulam ad muros qualescumque condendos olim commodare. Haec sunt praemia sempiterna atque haec erunt, stultitiae et socordiae vestrae. Ite nunc, et dicite nihil opus esse muris: sat virium vos in lacertis habere; principes vestros ad propulsandos hostes pares fore.

Saepissime ipsi principes publicae ruinae auctores.

At enimuero considerandum erat ipsos vestros principes tragico illo Oreste aut Athamante furiosiores, inconsideratissima et dementissima temeritate in tantam miseriarum tempestatem, vos olim ingurgitaturos, ex qua nulla umquam potestas eluctari queat. Nec speretis etiam posthac feliciorem fore fortunam capitibus vestris, quam diu vos nudos esse non cognoscetis. Vulgus estis vos, cui minor sapientia, et prae inopia consilij plura semper adsunt pericula. Splendidi illi praedones, qui de viscere vestro saginantur, si quid hostile ingruerit, protinus se in sua latibula, in arces, in propugnacula abdunt. Vos in aperto relinquent hostibus vexandos atque dilaniandos. Semper timendum vobis magis, quam sperandum est. Et cum ita a natura comparatum videamus; ut timor ad diligentiam

custodiendi plurimum conferat, vos tamen nec metus impendentium malorum, nec exemplum praeteritorum, nec spes futurorum bonorum ad tam honesta, recta et salutaria excitare unquam potuit. Aperite tandem oculos vestros sponte, nam hactenus invitis aperuerunt hostes. Sed vereor, ne surdis, quod ajunt, fabulam, aut, ut in re Ungara, Ungaro utar prouerbio: ne in mola cythara incassum canam. *) Itaque ab hoc non alieno fortasse, utinam neque inutili diuerticulo ad seriem reuoco orationem.

Cum Albae nobilissima Germanorum cohors a Polonis deleretur, tum adhuc victor Valachus ad Coronam haerebat, Basta autem apud Nouum Castrum Samusianum in castris substiterat, quae LX passuum millibus ab Alba aberat. Itaque distantia loci impediti neuter laborantibus Germanis tempestiuam opem submittere poterat. At Albertus Magnus utendum oportunitate ratus, Alba deserta, Saxo-Sebesum omni Germanorum praesidio destitutum, ducit. Quamuis autem paucis ante diebus, in fidem Mosis Barbelus eos adegisset, hi tamen ex tempore et re admoniti in Bastae potius, quam cujuspiam alterius potestatem post deploratas res Mosis se conferre ducebant. Erat autem ciuitas grauissima pestilentia ita exhausta, ciuiumque capita ad tam exiguum numerum redacta, ut vix ulla esset spes aduersus Polonos et Ungaros, si vis inferretur, opidum propugnari posse. Quapropter prece et pactione Albertum sibi demereri, atque demulcere pergunt. Quem ubi opido intromiserunt, donarijs et verbis placant, reliquum exercitum commeatu complent, perficiuntque ut Albertus mutato consilio, incolumitatem ciuium suis commodis prae-

Saxonum oppido Sebeso Albertus parcit.

*) Nehogy puszta malomba hegedüljek.

posuerit. Quod in homine insigne humanitatis et moderationis animi argumentum est, Polonorum et Ungarorum copias praedam anhelantes ab opido diripiendo inhibuisse: cum praedones Ungariani non Saxonum solum et popularium Ungarorum, sed et sociorum quorumlibet bona, quos scilicet in fidem accepissent, barbara immanitate per omnem caedem et sanguinem exhaurire sint solitj. Albertus igitur misso facto Sebeso porro pergit, ac positis ad Zazuaros castris cum Georgio Barbelo se coniungit, qui ascita parte nobilitatis nonnulla, quae publicae cladi supererat, quid consilij deploratis rebus afferre posset, secum excutiebat.

Inter haec missis alijs super alios nuncijs, Memhedem zerdarem et Bectam passam de auxilijs super mittendis summa ac singulari, quam poterat diligentia interpellabant. Quorum preces ne omni spe destituere zerdar videretur, nunc ipsummet iamiam Transyluanis aduenturum pollicebatur, vanaque diuini numinis contestatione, quod promittebat, asseuerabat; interea ne Transyluani ullis pactionibus Germano se applicarent, grauissima comminatione exscidij denunciabat. Nunc nigrum scribam, quem vocant, cuj Hazani nomen erat, una cum Becta se missurum jurabat. Porro frater germanus huius Hazanis, cui nomen Mehmed erat, e Carmania fuit oriundus, atque huic etiam nigri scribae nomen in vulgo erat, vir primum latrocinio potens, mox oppressione aliquot prouinciarum Turcicae ditionis latè tyrannus, magnas diuturnasque inimicitias cum imperatore Turcarum exercuerat, adeo usque ut ad Brusam Bithiniae metropolim euagando, ingentem populis terrorem vastando depopulandoque incuteret. Hic tandem oppressus, cum

Frequentes nuncij Transyluanis ad Turcam.

Hazan literator famosus id temporis Turcarum satrapa.

Hazan accisas penitus res morte fratris videret, Turcarum imperatori reconciliatus, se suaque omnia illius arbitrio commisit. Turca, quo rebellandj, nouosque motus moliendi occasionem Hazani subtraheret, Passatum Bosnensem illi, vita dumtaxat comite, ut moris est, attribuit, spemque dedit, in maiorem potentiam occasione eum promoturum. *) Hac spe subnixus Hazan, qui iam passatu Bosnensi potiebatur, Transyluaniae regimen sibi dari, Mose nondum in prouinciam ingresso depoposcerat. Quod ne a Turcarum tyranno impetrare posset, Mosis tempestiua expeditio effecit. Iam vero etiam nunc, caeso Mose, eiusdem Transyluaniae possessionem spe deuoratam, Hazan apud imperatorem urgere non desistebat. Quapropter toto eo autumno, maximis suffultus copijs, Belgradi iussa Turcarum tyranni expectabat. Sed ne, quod sperabat, haberet, Memhedis zerdaris infeliciter res in Ungaria gestae retardarunt. Nam Hazan auxiliares copias omnes illuc ducere iussus, suam spem pariter atque Transyluanos exspectatione auxiliorum egregie frustratus est.**) Nihilominus Barbelius et ceteri profugi Transyluania, praesertim qui se in Caransebesum receperant, summa cum auiditate et credebant et exspectabant Turcarum iamiam aduentura auxilia, quae scilicet Bastam et Radulem prouinciâ iterum excluderent, et se extorres in patriam restituerent. Volitabant ultro citroque nuncij. In ijs Petrus quidam Touissinus vir litteratus, atque item alij, auxilia omni-

*) Bethlen Farkas oldaljegyzete: superius folio 4. (t. i. a codexben) Kara Jazycium nuncupatum scribit, hic Hazanem. — Lásd a 8-ik lapot, hol Bethlen Gábor jegyzése is: »non est verum« olvasható.

**) Az elébb megjegyzett helytől »Hac spe subnixus« — fogva, egész idáig. a codex szövegét Bethlen Farkas áthuzgálta s azt irá oldaljegyzetben: non est verum.

bus quibus poterant precibus maturanda sollicitabant. Radulem in Transalpinam Valachiam cum omnibus copijs reuersum esse nunciabant, Bastae vires eleuabant, qui vix alios verae militiae idoneos, praeter vagam et inconditam colluuionem Hajdonum penes se haberet; qui miseram prouinciam crudelissimis caedibus et rapinis vastarent; efficeret zerdar, ne Transyluania summi Imperatoris potentiae subnixa non spe tantum et expectatione auxiliorum foueretur, sed vere ac reipsa benignitatem eius experiretur. Iam Bastam Caransebeso imminere, ubi Barbelus ipse, cui apud Turcas Szakat begh, idest membris afflictus atque diminutus nomen erat. multaque Transyluanorum capita. velut in carcere inclusa haererent, fiduciâque affuturorum auxiliorum sese sustentarent. Quae nisi tempestiue aduenirent, fore ut capta ciuitate, omni genere cladis in eos saeuiretur. Ad quae zerdar ita respondit, ut expectandum auxilium diceret, dum confecto in Ungaria bello copias reduceret. Earum partem maximam quae Bastae profligando par esset, mitteret. Interea Transyluani quoad eius fieri posset, ad salutem tutandam circumspicerent, se daturum operam asseuerabat, ut spes illorum et expectatio felices euentus consequeretur. Ita fallacibus promissis mentes eorum deludens, priusquam quicquam praestare posset, sperare Transyluanos semper iussit, animumque eorum inanibus nugis suspendit. Denique ad zerdarem missus est a Barbelo Stephanus Sartorius Albensis, quem in rebellione Albana primas sibi usurpauisse suprà memorauimus, homo naturalj quadam facundia orationisque suauitate praeditus. Postea missus Stephanus Coeroesius, Michaëlis filius, quorum uterque luculentissimis promissis onustas a zerdare

Turca verbis quam re prolixior.

litteras attulerant, in quibus grauj iuris iurandj religione testabatur, se propediem Transyluanis affuturum. Prouinciam a Germano vindicaturum: omnem populum libertati suae restiturum. Ne unicum quidem Turcam in Transyluania inuitis prouincialibus relicturum: ad pristinum statum omnia redacturum, ac libera electione nobilitatis principem nobilitati daturum. Ne vero quisquam de fide zerdaris dubitaret, litterae illius non per ora solum, sed etiam per manus hominum passim versabantur.

Ad Bectam Temesuarum missi erant cum alij per vices, tum potissimum Joannes Knesouith, Thrax, ac postmodum Gregorius Cyzar. Hic nulla plane latinarum litterarum cognitione imbutus, vernacula tantum vi sermonis pollebat; ceterum ita saluti patriae addictus, ut pro ea nullum discrimen subire non fuerit paratus. Non precabatur tantum, sed summa insuper contentione urgebat Bectam, rebus fractis prouinciae in tempore subueniret. Polonorum saltem et Ungarorum fugitiuas cohortes, qui ad quinque millia ferebantur, cum adiuncta Turcarum nonnulla manu mittendum contendebat. Nisi huc animum impelleret, non secus duceret, ac si ipse Bectas omnium Transyluanorum ceruicibus de industria securim incuteret. Qui Turcarum auxilijs confisos in medijs malis periclitantes desereret. Hic post multa alia dicta quaerit Bectas a Cyzare, quotnam millia putaret Bastam ducere? Dejerabat Cyzar, non plus quam quattuor millia. At Bectas non sine stomacho: quid tu, inquit, rerum omnium imperite, me atque copias meas in discrimen vocare pergis? cum clandestinorum nunciorum opera certum mihi atque exploratum sit Bastam plus octo millia secum habere. An me tam sto-

Gregorius Cyszar.

lidum in re militarj censes, qui temere belli periculis me obijciam, ac tamquam Moses, vires prudentia vacuas in medium protrudam? quibus res per se afflictas afflictiores reddam. Abi, renuncia Transyluanis, expectent, sperent. Ego tempori et occasioni seruiam. Maturandam rem, non praecipitandam volò. Curru nos uenari lapores, non pernicibus equis aut canibus. Dimissis ita suspensa re nuncijs, tandem Barbelus, Albertus et alij cum in desperatis rebus non haberent amplius quamnam spem fouerent, zerdaris solummodo nuncijs et auxilijs innitebantur. Volitabant alternis legati, qui propinqui auxilij spem anxijs metu et exspectatione animis imponebant. Quarum rerum fama maxima cum multa fingendi libidine coniuncta, spargebatur impunius, et ob metum atque periculum credebatur facilius. Fidem suam creduli quique ad Turcarum fidem conformabant. Nunc Belgradi, nunc Temesuari, nunc hic, nunc illic in confinijs vim ingentem Janizarorum aduenire, sed nescio quid solummodo opperiri nunciabatur. Quae omnia euentus refutauit, caecaque exspectatione animos hominum delusit. Sed enimuero nihil magis horum profugorum spem frustratum est, quam Ali passae zerdaris intempestiua mors, qui adulta omnino aestate, paucis post diebus, quam Moses Transyluano bello occubuit, et ipse Nandor Albae, quo tertio antè die appulerat, e viuis excessit. Cui dum alter zerdar sufficitur, dum noua mandata conscribuntur, aliaque item atque alia, quae castrensis sunt rationis, expediuntur, anni tempus bello idoneum effluxit: eaque res Transyluanorum exspectationem insigniter fefellit.

Turca pro rebus verba dat.

Ali passa zerdar mortuus.

HEBDOMADIS VIII.

LIBER I.

Argumentum libri I. *)

Haec dum aguntur, Georgius Barbelus interea quo dissipatas hominum spes recolligat, animosque nobilitatis refocillet (nam in eum poene solum rerum summa inclinata erat) conuenticulum nobilium ad Zazuaros idest Saxonum oppidum indicit, magna comminatione omnibus denunciata, qui non eodem conuenirent. Itaque ex Hunyadiensi Zarandiensique comitatu bona nobilitatis portio, et qui e clade Mosiana euaserant, frequentes adueniunt. Non difficile, ut in trepidis rebus solet, plerique opem aliquam circumspecturi, in huius consilij societatem tamquam in equum Troianum includi se se patiebantur. Valentinus quoque Teoreok vocatus, qui tunc, ob raptum Thomam comitem magnâ apud eos, quorum intererat captiuum detinere, inuidiâ flagrabat, primum recusauit. Mox pactus incolumitatem acceptis publicae fidei litteris et ipse Zazvaros venit. Actum in hoc conuentu non tam de restituendo stabiliendoque publico statu, cuius spes plane deplorata erat, quam ut ne ante quisque Germano se adiungerent, quam de zerdaris Mehemedis, qui Ali defuncto successerat, copijs auxi-

Barbelus conuentum indicit.

*) Az argumentumnak egy lap üresen van hagyva.

liaribus omnem spem et expectationem amitterent. Comitem Thomam, qui adhuc tunc in arce Hunyado residebat, Teoreok si necessitas ferret, non ad priuatam gratiam soli sibi colligendam, sed ad publicum emolumentum demerendum et acquirendum Bastae Transyluaniam repetenti restitueret. Ibidem Barbelus summus copiarum earum ductor, quem generalem vocant, designatus. Aliaque huiusmodi consulta facta, quae ut in perditis rebus solet, non ad resistendum venienti, Bastae cuius rej omnis facultas conclamata erat, sed ad communem miseriam utcunque leuandam atque solandam a Barbelo adhibebantur. Soluto conuentu porro processum est, at in insula Sargetiae fluuij castra a Barbelo et Polonis fixa sunt.

Vbi dum in statiuis haerent, ab extremis Transyluaniae finibus Lippenses, Jeneienses, Varadinenses, alijque item ex alijs praesidijs conflatae manus, audita Valachi victoria, ac Bastae in Transyluaniam ingressu, et ipsi adunati per uniuersam Marisi ripam a Lippanis partibus in Transyluaniam irrumpere tentarunt, eo omnino consilio, ut se Bastae coniungerent, qui iam Albam appropinquare ferebatur. Numerus eorum ad bis mille fere omnes voluntarij, quos Haidones vocant, Vngari, Thraces, Sclaui, aliaque miscellanea colluuio. Quibus victus, amictus, stipendium, omnis denique substantia ex praeda est et rapina, non quam in Turcas exerceant, sed ex aratorum rusticorum, agricolarumque bonis hauriant, quibus licet (ita enim usu legeque statutum est) non solum omnes fortunas, sed et vitam inpune eripere. Communes hostes Christiani populi, ac generis humani piratae. Adiuncti erant his vigintiquinque Germani, ex vicino arcis Deuae praesidio, uti sociorum fortunam

Praedones Pannonij caeduntur.

ijs suppetijs subleuarent. Sed et hi spem victoriae cum infelice pugna commutarunt, ut quinque tantum ex ijs in arcem euaserint incolumes, ceteri fortunae praelij vitam dederunt. Praererat his, praesertim qui ex Lippa et Jeneô confluxerant, Henricus Dauallus praefectus praesidij Lippae. Alijs Abraham Horváth, Joannes Cyatari, alijque eius farinae militiam professi. His ad Barcyam appellentibus, ac multa rapinarum opulentia onustis, Barbelus, Kaminzki et Albertus copias obuiam ducunt. III. Nonas Augusti, acerrimeque confligunt. Primus Albertus cum ea, quam sub signis habebat manu, agmen eorum perrumpit, primaque victoriae fundamenta ponit. Mox Poloni viriliter inuadunt, non ignari se contra praedones quam milites pugnare. Quia vero hoc genus hominibus plus animi ad fugiendum quam pugnandum est, non multum intercessit temporis, cum loco summouentur, summoti funduntur atque fugantur. Dauallus vix in proximam arcem Deuam euasit. Abraham et Cyatari, globo facto, quo tutius fugerent, reliquias suas colligunt, atque eâdem qua venerant via in tutum se recipiunt.

Henricus Dauallus, Gallus natione. (*Ez oldaljegyzet alatt más kéztől*: Nono Octobris anni praeteriti sub arce Posoniensi sclopeti glande occubuit. Ez volt. 1619-ben)

His ita ad Deuam gestis, rediens in suam Valachiam Radul Valachus, Georgium Racz siue Thracum, cum bis mille Thracibus et Valachis, qua illuuie suam prouinciam iam pridem exoneratam cupiebat, in Transyluania reliquit, Bastaeque postulanti militare iussit. Hj licentia non tam a ducibus accepta, quam a se ipsis usurpata, citeriorem Alutani tractus partem, qua partim Siculi, partim Saxones incolunt, faeda depopulatione incendijsque vexarunt, atque diripuerunt. Sed hoc genus militibus tam proprium est rapere, quam lupis aut vulturibus cadaueribus pasci.

Georgius Racz cum bis mille ad Bastam missus.

Barbelus Bastae celit aduentanti.

Posthacc Barbelus et Poloni, aduentum Bastae, qui ad Albam appulerat, praesentiscentes, recta ad Vaskapu, idest Ferream portam, quae angustiae Carpati sunt, ut diximus, iter praeproperum intenderunt, ut superatis saltibus, Caransebesum se reciperent. Praeter Polonorum et Vngarorum militarem manum, ingens insuper erat fugitivae multitudinis turba; pars curru, pars pedibus iter carpebant. Qui carrorum adiumentis destituti erant, validi iuxta atque inualidi quique partem sarcinarum humeris trahentes, latera commeantium plaustrorum claudebant; pars morans, pars festinans, matres infantium onera sinu, mundos suos tergo, supellectilem aliam vertice baiulabant. Multi fortunis omnibus prae inopia vehendi derelictis, diuturna quoque alimonia carentes, mendicato cibo miserias suas sustentabant. Ad haec lamenta fessorum aetate et sexu passim resonare, quietis cupidine sterni, per agros respirare, refocillari, aestu, labore viae, luctu, pauore, fame frangi atque debilitarj. Postremo quid peterent, in quasnam latebras se conderent, ignari, caecorum instar ferebantur, alijque alios consilij pariter inopes sequebantur. Haec promiscua plebis nobilitatisque multitudo in quemnam receptum se colligeret, plane nullum in Trasyluania habebat. Vnicum Hunyadum supererat, sed minime tantae turbae capax: gurgustio quam arci propius. Id castellum ad confluentem Egregij et Zalasdi amnium situm est, cui pulcherrimus ad aspectum cliuus imminet in se ipsum collectus atque rotundatus. Condendoque opido tutissimum locum ostendens. Nam alluuione utriusque amnis praecipites rupes, locum tantum non cingunt. In eius iugo edito, arcis aggeratae vestigium superest, à priscis Vngarorum ducibus

Trepidum vulgus Transiluania exitum molitur.

Huniad castellum.

conditae, totius comitatus Hunyadiensis quasi quaedam olim metropolis, unde illi tractui nomen datum. Huic vertici nulli Transyluanorum secundo, si caeci nostri Principes praeuisa loci opportunitate, opidum olim inposuissent, non laeue operae precium ad tutelam prouinciae fecissent. Nunc cum illis consilium fuerit peiora ad habitandum legere, quid aliud quam caecutisse illos, velut olim Chalcedonenses dicemus? Hic ubi ad radices eius cliui recens Hunyadum est, primus Joannes Hunyadinus Mathiae Regis parens, unde nomen incomparabilis ille heros accepit, singularem turrim erexerat, speculare dumtaxat vice, qua Turcarum incursiones praeuiderentur. Postea Mathias rex eius filius palatijs ornauerat. Joannes Coruinus Mathiae filius et Georgius Brandenburgensis Marchio, qui Joannis Coruini uxorem viduam e Frangepanum familia natam duxerat uxorem, succedentesque alij alijs munitionibus castellum non tam amplificauerant, quam arctauerant. Tandem exstinctis illis a stirpe possessoribus ad Teoreokorum illustrem familiam donationibus regijs arx, et circa late vicinia peruenerat. Id loci Valentinus Teoreok nondum ephebus adolescens id temporis tenebat, ob acceptam paucis ante mensibus iniuriam, obscura quadam simultate Barbelo infensus. Et Barbelus licet in gratiam cum Valentino redactus esset, tamen male focillate concordiae diffisus, se illius praesidio committere non est ausus; proinde maluit peregre sperare quam prope trepidare; Caransebesi periclitari, quam Hunyadi perire. Verebatur enim Barbelus ne Bastae indignanti atque iubenti antequam ullam ad ignoscendum veniam impetraret, una cum caeteris nobilibus patrocinio eius arcis confisis vinctus Valentino traderetur,

in ipsis faucibus adoritur. Illi subita re attonitj, cum nihil de tam repentino hostis aduentu cognossent, prius quam suos in aciem instruere, aut sese loco animoque recolligere possent, denique antequam signum aut imperium a ducibus accipere possent, vehementi perturbatione miscentur. Promptissimi quique tamen impetui incurrentium, quam possunt, obnixe resistunt, vim hostilem acerrime sustinent. His praeliantibus Petrus Konkolius idest Lolius cum ducentorum militum globo in vestigio superuenit. Ac demum ipse Rakocius totis simul viribus in perculsos irruit.

Vngari et Poloni inexpectato proelio, ac ingruenti alia super alias acie turbati atque confusi, nec minus ab hoste quam ab iniquitate loci in discrimen adducti, virtutis non memores, prout eos sors conglobauerat, se pariter et confertam plebis turbam defensare, instantes cominus repellere, maxima vj certare. Tandem totam Bastani exercitus molem ad eos delendos superuenisse arbitrati, multum de fiducia ac pariter de viribus remittunt. Rakocius cum suis in confertissimos, et prae angustia locorum inter se luctantes acrius invehitur, curruum obstacula dissipat, in resistere ausos clamore, caedibus, omni denique vi grassatur. Sustinent manum labentem promptissimi quique. In ijs Kamniczki et Albertus Magnus frequentes voce atque exemplo, fortiter excipiunt pugnam, sed tandem cedentibus alijs et ipsi cedunt. Hoc modo Poloni et Vngari nec multitudinis suae, nec virium amplius memores, qua cuique promptum factu expeditumque erat, se proripiunt. Alij ablegatis reiectisque equis quorum vsus in conglomerata multitudine irritus erat, quo promptius fugam capessant, siluarum latebris se induunt; e quibus Valachi agrestes plurimos istic

Transiluani caeduntur.

atentes obtruncant; alij curruum connexorum serie absconditi, dum fugam porro praecipites moliuntur, ab ipsis rotis et jumentis, hostilique ense proteruntur. Iniquitas loci nec ad pugnandum, nec ad fugiendum suffragabatur. Itaque ruinam cadauerum suorum calcare; alij super alios ruere, atque inter se impellere: currus atque jumenta collidi, conteri, prosterni, equi consternati addidere pauori terrorem; crepidines angustiarum, hominum rerumque strage cumulari, quantum ab hoste tantum inter se periculi creari. Poene eadem erat pugnae facies, quae Mosianae ad Coronam, ibi currorum inexplicabili complexu, hic agglomerato contextu, omnem viam ad elabendum intercludente. Miserabilem non tam pugnae, quam tumultus et furoris faciem augebat fuga consternatae multitudinis, lamenta matrum atque puerorum aetate et sexu imbecillorum, tum ceterae imbellis turbae inter enses ac hostiles fremitus confusio, fletus, ejulatus, gemitus morientium, cadentium, procurrentium. Dira vociferatio coelum complebat. Clamores, siluarum et montium anfractibus impingentes, majorem quam pro re, sonum reddebant. Inter haec Barbelus et nonnulli Primores transmissis tempestive angustijs tribus millibus passuum, ultra meridiatum consederant, ac quid post principia generentur, ignari omnium atque incerti erant. Verum ubi fugientium nidor ad eos serpsit, protinus et ipsi raptis atque concitatis iumentis, qua maxime proclive erat, Caransebesum versus fugam praecipites expediunt. Vna salus in suis jumentorumque pedibus. Cetera praesidia omnia vana atque inutilia timor fecerat. Mox reliqua etiam multitudo fugientium, saucij, integri, fessi, confusa vehiculorum atque vehentium series, omnis aetatis atque sexus

Imbelle vulgus foede trucidatur.

turba, nullo duce, nullo rectore, nullo propugnatore, ut suus quemque impetus et pauor vel contraxerat, vel diduxerat, praecipiti cursu ferebantur atque impellebantur. Victores consectandi festinatione, caedisque auiditate, per sex passuum millia ultra Vaskapu fugientes persequuti, tandem coactâ omni praedâ, collectisque spolijs non tam fugientibus parcentes, in quibus caedendis iam ferrum hebes, in persequendis iumenta defessa erant: quam ut se a labore itineris et pugnae requiescerent, ab insequendo restiterunt. Hoc modo agmen imbellis plebis, ipsae nempe reliquiae plebis Transyluanae, inter pauca fortunae exempla memorandae, fato suo per hos bustuarios itidem Hungaros defunctum est. Nam postquam perniciali furore cum summa insania coniuncto, principes nostri statum publicum labefactarunt, atque euerterunt, hi effectus veluti e causis à necessitate manantibus, ut consequerentur, fieri opportuit. Quicquid illi deliraruntt, populus innocens luit.

Clades patrata ad VI. Idus Augusti. Viui, ut in ciuili bello, exigui capti. Omnes per caedem mactati, nisi forte in quibus vel aetas vel sexus aliquid misericordiae furori suggessit. Nempe ut in eos a quibus ferrum auertissent, libidinem postmodum conuerterent. Nihil eorum defuit, quaecunque miles in saeuitiam et libidinem corruptus edere solet. Nam senes grandaeui, praesertim inopes, unde nullum praedae pretium affulgebat, prouecta aetate foeminae, inutiles peraeque ad manubias postquam in ludibrium et vituperium tractae essent, ultimum solatium malorum, caedem consequebantur. Forma conspectior aliqua, aut aetate matura, in manibus rapientium, et inter se ob nobilem praedam digladiantium, victori cedebat:

Crudelitas Vngarianorum.

sanguine madens miles nefarias caedes stupris et libidinibus cumulabat. Hoc modo bustuarij illi popularem gentem, iam quinque annos omni belli clade mactando, diuina humanaque omnia miscendo, euertendo: omnem sexum et aetatem raptando, vexando, omni crudelitate lacerando, necdum sanguine suae carnis saturitati etiam num id dant operam, ne quid reliqui ex ipsis reliquijs fiat. Nec visum est indignum principibus nostris cognatam gentem inter se tam hostiliter committere, pro sua tantum libidine non pro publico emolumento. Ac tamquam gladoriatorium munus in orbis terrae theatro ederent, horum insania non uti solum sed etiam frui, e prima cauea spectare, atque clamore et plausu nefarios furores excipere. Verum enimuero peccata nostra (quamquam alienis longe fortasse minora) meruerant, ut veluti Cadmeae segetis fratres, districto in cognata viscera ferro, non alienigena, sed indigena manu periremus. Ajunt eos, qui prae fame rabiunt, aut domesticorum, aut suas ipsorum carnes morsu lacerare. Quid isti faciunt aliud, quam quod praedae cupidine, ubi semel furere ceperunt, ne a fratrum parentumque carnibus dentes abstinent? Lycaon propter insitam quandam animi immanitatem, in lupum fertur conuersus, Hecuba in canem, Arcas in ursam. Fuerunt populi qui in cerastas, in viperas, atque etiam in ranas dicantur mutati. Fabulae sunt, fateor, sed quae, Vngariani, de vobis mutato nomine narrantur, et in quo Sileno si explicueritis, vos ipsos inuenietis. Haec portenta vidit, sensit, aluit ipsa Transyluania atque Pannonia. Quis crederet Vngariam ipsam, matricem vestram et Transyluaniam eius germanam ab Hajdonibus idest praedonibus ex ipsius viscere exortis, ac parricidiali rabie grassanti-

bus crudelius quam a Turca vel Tatare vastatum atque laniatum iri? Atqui ita rem habere miserabilis experientia testata est. Nam quod satis apud nos constat, Turcae et Tatares immanissimae gentes, et quorum multum intererat ad internecionem deleri Christianum nomen, miserati sunt, atque mirati, cognati huius populi furorem, saeuientemque in se inuicem rabiem. Sed vereor, ne haec intempestiua sapientia bilem potius, quam misericordiam cieat alijs. Itaque eam in medio relinquemus. Nam quaerelae ibi idoneos animos inuenerunt.

Victores Hajdones carrorum atque jumentorum, tum vero spoliorum immensa vi congesta castra sua abunde ditarunt. Bina tormenta mediocra, quae sola Albertus Albae inuenta secum trahebat, victoribus reliquit. Vexilla XX parta: equi plusquam DCC. Caesorum numerus, ut in collectitia, et magna ex parte imbelli multitudine ex saeuitia eorum qui vicerunt, aestimari potest. Cadauera, (ut nunc moris est) omnia bestiis alitibusque cessere. Basta bene gestae rei, tormentorum per seriem elisorum crepitibus, tamquam ouatione, in campo Panis, ubi tunc consederat, gratulatus est. Captus saucius et ad Bastam tractus est Stanislaus Trezca ductor Polonici agminis nobilis. Hic exul ex Polonia erat, eo quod Zucyuam, Moldauiae prouinciae, quae Polonici iuris habetur, regiam, annis superioribus Michaëli vajuodae furtiua expeditione, ut solitus, irrumpenti, deserto praesidio dedidisset. Is postea extorris factus, collectis militibus in Pannonia militauit, tandem cum alijs popularibus suis, Mosis stipendia secutus est. Post hanc victoriam, postque alias innumerabiles totius prouinciae rapinas, tanta vilitas pecudum in Hajdonum castris inopiam

consequuta est, ut quinis usitatis nummulis singulas oues, quinquagenis, qui dimidius florenus est, boues auctionarentur. Inuentus est sector, qui centum oues talero emerit. Pueri, puellae, mulieres, promiscue inter milites cauponatione, prout libido ferebat, per castra passim distracti. Victoria crudelitate, crudelitas foeditate cumulata est; quid enim non faciat miles licentia impunitate, et furore insolens? Haec praedae ubertas ne diuturna esset, Hajdonibus partim greges ingenti numero in Pannoniam atque Valachiam abacti, partim grauissima pestis effecit, quae boues pariter atque homines dira contagione inuasit. In ijsdem ad Panem statiuis castris, Michaëlem Diakum Riuulinum, iudicem regium Zazuarosiensem (quem supra retulimus) ob non patefactum Germanis castellum, cum duobus alijs ex eadem republica ciuibus ad se accersitos Basta patibulo plectendos curauit, quod alijs in posterum seruandae fidei documentum esset ad omnem casum. Diakus mirâ constantiâ animi, dissimulatoque pauore laetus ad supplicium perrexisse fertur. Nulla in eo culpae aut supplicijs redimendae vitae deprecatio: funebrem hymnum ipse sibi oloris instar ad interceptum halitum usque decantauit. Secundum hanc ad Ferreas Portas pugnam praemiatores Bastani, Ungariani, Thracidici, Valachi, aliaeque id genus iusti exercitus appendices, quibus Basta pro praemissarijs et praedonibus utebatur, per omnem late tractum effusi, tamquam canes venatici, praedam, qua famem et aegestatem propulsarent, per abstrusos quosque camporum et syluarum recessus scrutabantur.

Michael Diacus suspenditur.

In tanta siquidem vastitate prouinciae et ipsi praedatores, quos abundare victu opportebat, summa

inopia et caritate praemebantur. Proinde cum non haberent unde anhelantem auiditatem extinguerent,

Hajdones Zazuaros castellum adoriuntur.

Zazuaros adoriuntur, in cuius castellum, non exiguum opidanorum profugorumque aliorum manum illatebratam esse sciebant. Hos sibi praedam deligunt. Jam antea opidani, futurorum non ignari, portam castelli coementicio muro obstruxerant, ostiolum duntaxat iuxtà commeantibus patebat. Primum barbari opidum habitatoribus vacuum occupant, inde commeatum obsessis castellanis imperant. Dant illi urgentibus et omnia dira comminantibus quantum publica egestas patitur. Cum hos plura petendi, illos plura negandi aequa contentio incessisset, tandem barbarus miles castellum adoritur, telis, tormentis minoribus (nam majoribus carebant) obsessos fatigant. Hi inter spem et metum anxij non ut justis hostibus occidione, sed metu iniecto obsistere. Verebantur enim Bastam approperantem, ac velut securim iugulis eorum infligentem. Petunt tamen infestantes lapidibus, telis, idque genus alijs missilibus, quibus repellant infestos, non interimant. Inter haec apum aluearia plurima e murorum minis in medios deijciunt. Illae turbatae, toto simul examine, tamquam in conjuratos fauorum suorum raptores effunduntur, petunt aculeis, adeoque fideliter alienae opera ministerium obiuerunt, ut his alijsque missilibus importunus miles a muris reijceretur.

Fusorum fugatorumque ab Hajdonibus Polonorum atque Ungarorum reliquiae magno numero Karansebesum rectà profugerunt. Hic quia nec opidi angustia tantae multitudinis capax erat, nec tutum ciuibus videbatur, omnem fugitiui militis cateruam muris ingerere, nec denique praesentis, futurique malj metus,

eos isthic persistere suadebat, continuata fuga Temesuarum se receperunt. Quos Bectas passa in urbem receptos protinus trimestri stipendio affecit, atque insuper luculento congiario donauit, eademque spe in futurum eos impleuit. Profecti unà cum ijs Gabriel Bethlen insignis familiae iuuenis Transyluanus, *) Franciscus Redeïus, Albertus Magnus, Gregorius Maco, alijque multi. In ijs Nicolaus Zalasdius Valentini Teoreoki baronis vitricus, qui etsi Mosiano proelio non interfuerit, tamen ob infestas in Deuam excursiones grauissimorum facinorum conscius, maluit euersam fortunam exilio cumulare, quam metu imminentis supplicij animum perpetuo suspensum torquere. Quo vero praesentem animi aegritudinem atque desiderium amissae patriae solatio aliquo leniret, ibidem Temesuari Volphgangi Kornis filiam, uxoris Mosis Zekel germanam, nobilissimam virginem (nam priorem conjugem, Joannis Török illustris baronis viduam superiore anno extulerat) in matrimonium duxit. Tanta fuit in homine spes melioris fortunae recuperandique portus fiducia, ut etiam dum in alto jactatur, patriâque procul vix malefido scopulo naufragus adhaeret, coniugio indulgere non dubitauerit. Has tamen nuptias idem Zalasdius paucis post mensibus cum morte commutauit. Caransebesi restiterunt: Georgius Barbelus caeterorum coriphaeus; Joannes Boronkaïus, **) Stephanus Cyakius iunior Gabrielis filius, Stephani Tholdij priuignus, Georgius Belleô Sigismundo principi affinitate nonnulla iunctus; Albensiumque plurimi, quorum nonnulli postmodum pestilen-

Reliqu fusi ex citus ' mesu rum at alio se ferur

Nicol Zalas

*) Bethlen Farkas oldaljegyzete: Bethlen Gábor még az vezértől nem jött volt vissza. — Betlen Farkas ki is hagyta. Hist. Tom. V. p. 460.

**) Oldalt irva Baresay Ákos által: »Feleségem nagyapja.«

tia illic crudeliter grassante, trepidationem, simul et vitam opportuno tempore exuerunt. Nec deerant, qui Barbelum quoque, uti seTemesuarum reciperet, summa contentione suaderent; sed ille nec a spe consequendae veniae, nec ab honesto destitutus, ñegauit se trepidationem suam cum dedecore commutaturum. Neque a Christianis ad Turcas ullo pacto transfugium facturum. Quicquid sibi honoris, existimationis atque fortunarum umquam fuisset, e Turcarum fuso sanguine consecutum esse. Haec nominis et famae suae ornamenta, nolle se in extrema aetate ulla labe deturpare. Malle honestam famam morte, quam vitam opprobrio redimere. Scire se filiam suam, Stephani Bekesi coniugem in Turcarum captiuitate detineri, eoque iustas causas habere transeundi, sed ne pietatem quoque hanc recuperandae atque in libertatem asserendae filiae tanti esse, quae se ab honesto dimouere queat. Hoc modo Barbelus vir, ut iam erant tempora, nulli in nobilitate Transyluana secundus, et a suis, et a fortuna desertus, ipse tamen honestum nomen deserere nefas duxit. Caeteri metum transfugio posuerunt, non ut in Turcarum impia sacra exuta Christiana pietate desciscerent, sed ut in praesens poenam cum formidine subterfugientes, postliminio in patriam redire possent.

Georgius Barbelus Caransebesi residet.

Tot lugubribus casibus foedum annum, superi etiam tempestatibus, morbis, alijsque malis insignem fecerunt. Vere nouo illuuies scarabei generis, omnem arboreorum fructuum spem in flore absumpsit. Vites in germine gelu adussit. Sementem sicca aestatis intemperies in herba arefecit. Varadinum, et circa regionem omnem, ingens terrae motus, rarum alias in Ungaria malum, concussit. Bubuli generis

Coelum, aër, terra Transyluanis infesta.

ecudes, humanae vitae administrae, partim exitia-
bus morbis absumptae, partim abigeorum rapinis
l extremam infrequentiam redactae. Urbes atque
ida, totaque adeo Transyluania, primum teterrima
me oppressa, mox grauissima pestilentia exhausta,
leo ut libitina morientibus deficeret. Agri vastati,
xati, omni genere cladis deformati. Nullum fuit
alum, quod non ab homine homini sit illatum.

HEBDOMADIS VIII.

LIBER II.

Argumentum libri II.*)

Basta ab Kenijr ad Deuam castra pergit.

His ita constitutis Basta Zazuaros a campis Panensibus, atqui inde Marisi ripas praeterlegens, totis simul castris Deuam delabitur, eo potissimum consilio, ut si profuga ad Caranselesum nobilitas crebris sollicitationibus Turcas excirent, clandestinam eorum molitionem aperto bello, si posset è propinquo refutaret. Est Deua castrum edito et in se collecto iugo imposita, mille et quingentos passus a Mariso dissita. Eius origo, quantum coniecturam assequimur, ad Ludouici I. aut Sigismundi Imp regum Pannoniae tempora referri potest. Ipsa per se arx loci natura atque etiam opere sat firma est, nisi angustia commoditatem habitandi deprauaret. Itaque cum quid hostile ingruit, pauorum latibulum verius, quam multorum praesidium est. Opidum nomine, re pagus, ad radices iugi, quo arx sublimis sedet, depositum est: opportuno ad habitandum loco, nisi ignauiam ciuium, et superiorum principum negligentiam foeda loci facies aperte argueret. Nullis enim cinctum moenibus, nullis firmatum munitionibus cuilibet iniuriae patet. Ab Vngaris et Valachis aratoribus, colonis, pecuarijsque

Deua arx.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

habitatur. Sordida tuguria verius quam aedes, sordidum incolarum ingenium satis ostendunt. Liberis ciuitatibus, nihil habens liberale, olim annumeratum est. Postremis temporibus Francisco Geztio ex Ungaria in Transyluaniam profugo, a Stephano Rege Poloniae eodemque domino Transyluaniae contra iura prouincialia mancipatum est; et Geztius postmodum ita omni exactionum expilationumque genere incolas afflixit atque vexauit, ut ab opido pagum, ex ciuibus mancipia fecerit. Egregius amnis ab Hunyado defluens opidum praeterlabitur, qui statim ubi sitibundis opidanis aquam pro sua liberalitate administrauit, velut officio suo defunctus, ad ipsum arcis conspectum in Marisum se ingurgitat. Deuae nomen arci atque opido adhaesisse reor, ex Dacicarum urbium, quae Romanae olim coloniae fuerunt, priscis antiquitatisque vocabulis, quorum pleraque in d a n a siue d a u a desinunt, a Danis siue Dauis indigenis, qui postea Daci sunt dicti, tracto in opida nomine, quae apud Strabonem et Ptolaemeum geographos leguntur. Talia sunt Argidaua, quae Arges uideri potest, in finibus Valachiae: Carsidaua, quod Chrysij opidum; quis interpretari posset: Petrodaua, quae ad Zalaknam aurifodinam est; quasi opidum petroso in loco conditum dicas; Ramidaua unde Ramas Saxonum pagus ad Zazuaros nec procul inde nobilissimae urbis rudera cernuntur; Singidaua, a quà angustijs Kingae, quibus a Deua ad Lippam descenditur, nomen est; Decidaua, Decebali urbem significat; aliaque multa ex illa vetustate, in nostra usque tempora defluxerunt, quae ex priscis Daciae opidis usu capta esse, si non certa fide, probabili tamen coniecturâ credimus. Quod uero a diua Faustina, Commodi imperato-

ris matre. cuius titulus in lapide quodam Deuae legatur, nonnulli nomen loco darum autumant, nihil vero consentaneum videri potest, quando a temporarijs eiusmodi elogijs vix unquam in illa uetustate opida denominata legantur. Hic quoque ad alterum a Deua lapidem euersae coloniae Romanae luculentum vestigium superest, cui loco Vecel nomen est, nempe a Decebalo Daciae rege quem Traianus multis bellis fractum, tandem ad ultroneam necem impulit, Daciamque in formam prouinciae redegit, ut Dion scriptum reliquit.

Basta conuentum Deuam indicit.

Deuam ubi Basta appulit, eodem ad nonas Septembris conuentum nobilitatis atque ordinum indixit. Qui tamquam maximi naufragij tabulae fluctibus afflictae, atque scopulis illisae, diuersis in locis per uniuersam prouinciam sparsi diuulsique erant. Alij castellis atque fidis amicorum aedibus, alij siluarum montiumque recessibus, multi opidorum latebris abditi, lucem pariter et hominum consortia vitabant. Fama sane late increbuerat, quae prouincialium animos non leui timore percellit. Rodolphum Caesarem iteratis alijs super alias offensionibus ad iustas iras inflammatum omne Transyluanorum nomen deleturum, nec ullas amplius nobilitatis reliquias in prouincia existere passurum. Augebat rumoris atrocitatem publicamque trepidationem, Hajdonum, Ungarorum, Thracum, Vallonumque immanissima licentia, quae omnes prouinciae oras peruagando, etiam intimos siluarum et montium recessus praedae caedisque auiditate perscrutabantur. Nihil spei nec foris, nec domi ad salutem ostendebatur, unde etiam fiebat, ut ad indictum conuentum geminato metu perculsi, quique accurrere non auderent. Nam et Bastam indignationi

suae plus aequo obsecundantem non ab re reformidabant, et ne per grassatores illos vitam cum fortunis amitterent, vehementer timebant. Utrinque malis circumventi tamquam in grauissimis salebris haerebant. Verum enimuero Basta satius ducens etiamnum moderatione animaduertendi, quam dura seueritate ad officium eos reuocare, sibique deuincire, ne quid metus aduenturis officeret, misso per omnes comitatus atque ciuitates publicae fidei diplomate de solida incolumitate omnibus cauit: liberam, tutam, saluam atque integram veniendi redeundique potestatem, fidis commeatus litteris testatus, pollicitusque est, etiam ijs qui desperata veniae spe Caransebesum se recepissent. Neque ijs, qui Temesuarum transfugerant, ingnoscendi, venia interclusa fuisset, nisi illi maluissent obstinatione animi, aut certe desperatione veniae conditiones remeandi repudiare, quam deprecatione culpae clementiam victoris ad recuperandam patriam sibi conciliare. Et Basta quidem sic agendum statuerat, sed alia ex parte militaris licentia in quibus Basta plurimum conniuebat, ea ducis consilia manifeste repudiabat. Quam enim non fuerint illa vera comitia, et ad prouinciae iura, conuulsumque statum restituendum comparata, satis argumento est vagorum militum per omnes prouinciae partes dira grassatio. Nam etsi Basta aperte iubente ea latrocinia non patrarentur, quo tamen ille exhaustum pecuniâ omnique penuria emaciatum militem refocillaret, non difficile illis omnium scelerum licentiam, grassandique impunitatem largiebatur. Hoc enim a Rodolpho caesare illis auctoramentum militiae, haec merces, hoc stipendium erat concessum. Qui ad Pannonicum in Transyluania nomen extinguendum, ita cum istis piratis conspira-

Liberum commeatum Basta omnibus promittit.

Plus miles, quam Basta potest.

uerat, ut non putem Tartareas furias saeuioribus ardentioribusque taedis unum quempiam populum uexasse unquam, atque insectatas fuisse.

Et cum Basta hinc in comitia acciret nobilitatem, illic impune vexandi, spoliandi necandique licentiam suis praedonibus impertiebat. Erat Petrus Gitzius Germanicarum partium assectator, ac commilito, baro Pannonius, qui dum Deuam in comitia Bastana tendit, in Campis Panensibus, a vagis Vallonum turmis circumuentus, omnibus fortunis, quas tunc carris vehebat, exutus est, ac nisi pernicis equi beneficio salutem ipse quaesiuisset, trepidusque Deuam accurrisset, sane una cum apparitoribus omnibus, vitam quam beneficae et salutari bestiae acceptam retulit, latronum scelere et Bastana impunitate amisisset. Id quum ille Bastae non sine graui quaerimonia referret, Basta, cui non erant ignota haec et alia suorum latrocinia, nihil stomacho commotus: Bene, inquit. Nam ad omnes quaerelas quae ad eum referebantur, solenne erat illi bene respondere. Qua voce quadam ironia atque dissimulantia prolata prae se ferebat ille ultionis meditandae quoddam rudimentum.

Petrus Gitzi.

Porro Paulus Krauzenek commissarius caesareus, aspero vir ingenio ac summi iuris assectator potius quam moderator, paucis ante diebus in Transyluaniam formandae restituendaeque reipublicae ergo missus, in tam perturbata omnique cladis genere vexata prouincia, maluit nihilominus tribuniciae potestatis seueritatem exprimere, quam celeberrimo Athaeniensium exemplo praeteritarum offensionum obliuionem sancire. Plus vini vulneri, quam olei infundere.

Paulus Krauzenegh commissarius caesarius.

Venerant in indicta comitia non sine ingenti trepidatione et scrupulo male conciliatae gratiae non tam nobiles et ordines quam lacerae quaedam reliquiae prioris status: qui iam non solum ad paucitatem, sed etiam ad infimam conditionem redacti, vix vel nomen ipsum nobilitatis tueri poterant, ac ne unicam quidem centuriam explebant. Caeteri partim belli clade hausti erant, partim peregre Caransebesum et Temesuarum profugerant. Primus in consessu locus e prouincialibus secundum Bastam et commissarium primoresque militiae caesarianae, Cibiniensium praetoribus, Lucae Enyedino primario, et Alberto Pileo regio iudici honoris ergo datus. Ea sane praerogatiua secundis subsellijs dignati, quod per tot variantis fortunae vicissitudines constanti fide in Germanicis partibus perseuerassent. Caeterarum ciuitatum legati, qui tempestiua deditione Mosi adhaesissent, ut Colosuaritae, Bistriciani, et Coronates, licet eiusdem criminis poene cum nobilitate rei, tamen minore inuidia flagrabant, quia Saxones erant: cognatio culpam magis apud arbitros, quam innocentiae praesidium eleuabat. Comitium erat ipsa Bastae aula, ad infimas crepidines montis, cui arx incumbit, sita. Ex omnibus qui confluxerant, duo in vincula dati, Michaël Tothazius iudex regius Colosuaritanus, et Lucas Trausnerus, qui Mosis castra secutus fuerat. Horum ille, non multo post, ibidem Deuae capite plexus est: indictâ quidem causâ, sed in quem iam pridem omnis deditae ciuitatis et euersi collegij Jesuitici inuidia incubuerat. Trausnerus septimestri captiuitate solutus, libertati et dignitati suae restitutus est. Fertur Basta utrisque religionis immutandae, quam ambo Arrianam profitebantur, et mortis eligendae optionem detulisse. Tot-

Infrequens frequentia nobilitatis Transyluanae.

In Michaelem Tothazi capitaliter animaduersum.

hazius licet litterarum praeter vernacularum experscon-
stanter vitam quam professionem ponere maluit. Ille
tot sapientiae praesidijs. tot litterarum fulcris ad
constantiam munitus. non tam metu mortis, quam
supplicij venalem vitam in extremo poene vitae cur-
riculo. constanti et perpetuae firmitati animi antepo-
suit, pontificijsque superstitionibus animam deuouit.

In hoc conuentu Paulus commissarius. grauissi-
mam in nobilitatem atque ordines orationem habuit,
in qua ut in ubere. atque ad castigandos mores appo-
sita materia nec rebus verba. nec animo affectus, nec
denique sermoni acrimonia defuit. Itaque introuoca-
tis nobilibus. atque in medio constitutis : norunt. in-
quit. status et ordines regni Transyluanici, quanta
clementia et benignitate his aliquot annis usa sit sa-
cra Caesarea Maiestas erga hanc prouinciam. Non
pepercit sumptibus, laboribus, curis, sollicitudinibus,
duces praestantissimos. et bellicolarum virtutum laude
celeberrimos. milites fortissimos. tormenta, aliaque ad-
iumenta. quae vel ad salutem ciuium. vel ad tutanda
praesidia usui sunt. opportunis temporibus misit. le-
git atque ordinauit : omni beneuolentiae et fauoris
genere Transyluanos complexa est. Sed vos qua gra-
tiarum actione quibusue officijs. tam effusam eius
Majestatis in vos benignitatem compensaueritis. ipsa
res opido testatur. Irruperat in prouinciam Moses
caput nefandissimum cum exitialibus Christiani no-
minis hostibus Turcis et Tataribus. Vos tamquam
deuota illi seruitia aut iure nexi obligata fidem pro-
tinus cum animis et corporibus vestris ad illum con-
uertistis. Rupta conculcataque omni iurisiurandi reli-
gione. qua Majestati caesareae non semel vos ob-
strinxeratis, societatem cum illo, commilitium, con-

Oratio Pauli commissarij in Transyluanos.

tuberniumque iniuistis. Alij vix dum in prouinciam ingresso praesidia finitima prodidistis; alij vestrûm, intranti suppetias aduenistis; nonnulli caesareos milites insidijs excepistis, oppugnastis, trucidastis; multi flagitiosa deditione obnoxios vos illi fecistis, omnes denique fauore et studio illum prosecuti estis, ad diripiendam, depopulandam vexandamque prouinciam Turcis et Tataribus apertum campum patefecistis; in ipsum vestrum sanguinem per omnia cladis genera hostiliter grassati estis. Quot millia consanguineorum populariumque vestrorum in diram Tatarum seruitutem rapta vidistis? quid dico vidistis? ipsi vos hostili rabiei suffragati estis, adiutores fuistis, una cum illis militastis. Quae mens tam sanguinaria, quae pectora tam ab omni Deo pietateque aliena, quae illorum miserias lacrymis non prosequatur? Nulla est tam bruta bestia, cui natura non inseuerit pertinaces quosdam affectus ad tutandos foetus suos, pro quorum salute aduersus insidiatores vel vitam ponere non dubitant. Vos Transyluani ipsis siluestribus bestijs efferatiores, non solum ipsum vestrum sanguinem abripi in aeternam animae et corporis seruitutem siuistis, sed et operam in ijs depopulandis commodastis, furores hostium auxilijs vestris promouistis; fidem Deo, patriae caesareaeque Maiestati debitam fregistis, iteratis alijs super alias rebellionibus vos contaminastis. Proh! insaniam et deperditam hominum audaciam. Quando vos tandem pacis et fidei iura seruare discetis? quando has ambages, haec ludibria, hunc Dei hominumque contemptum relinquetis? quando mentem rerum nouarum auidissimam exuetis, ac veram constantiam amplectemini? Catena est haec vestra inquietudo. Gordius nodus est: altera ex altera ita dependet, ita in se se

implicata est, ut Tenedia securis aut Alexandri dextera sit admouenda. Nulla est tam abiecta patientia, tam lenis atque sedatus animus, quem haec indigna ad iustas iras non accenderent. Sed enimuero clementissimum Principem nacti estis, qui ingenita quadam mansuetudine vestra facinora suae benignitati postponit. Mauult etiam adhuc in animis vestris clementiae suae quam seueritatis monumentum relinquere. Nisi is vobis deûm benignitate datus fuisset, sane ad omnem posteritatem memorabile documentum contemptae fidei perduellionisque dedissetis. Nunc itaque quando indulgentissimus Imperator, non ius suum in animaduertendo, sed lenitatem in ignoscendo sequitur, aequum est, ut et grati animi officio, et fide nullis opinionibus deprauata, benignitatem eius sempiternam colatis. Verum tamen ita lenitas eius à vobis accipienda est, ut memineritis, laesam patientiam tandem furorem fieri: hanc moderationem animi, qua nunc in vos utitur, in summam ac seueram animaduersionem mutatum iri, nisi in ea quam toties iurastis fidelitate constanter perseueraueritis. Laesam Regum Maiestatem nonnisi cum ingenti populorum exitio expiari solere, scitote.

Mentem nobilitatis interrogatione explorat Basta.

His ita a Paulo peroratis quaerit Basta a nobilitate, velintne iustitiam an gratiam? Quo indicari volebat, mallentne totam eam causam iuris actione experiri, an confessione culpae veniam atque misericordiam deprecari? Illi ubi pauxillum temporis ad deliberandum poposcissent, ac secessione extra limen facta, alter alterius sensa exquirerent, quidnam responsi ad Bastam referre deberent: animaduertit Balthasar Kornis, unus e proceribus, qui iam pridem in partibus Bastanis perseuerantiam cum fide colue-

rat, quonam quaestio Bastae atque mens nobilitatis tenderet. Quare petit a Basta, ut liceret sibi quoque consultationi popularium suorum interesse, quo in tam ancipiti re suffragio vocis suae si posset, eos subleuaret. Quo impetrato Balthasar ad nobilitatem oportunum sibi ad respondendum consultumque fore dixit, si omni excusatione et purgatione sui missâ factâ veniam deprecarentur. Esse hoc non solum fidele, sed et certum praesidium ad salutem et offensarum omnem remissionem. Juris actionem in hac causa atque in hoc temporum articulo intempestiuam esse, et plus periculi publicis rebus, quam commodi allaturam. Haec dicentem Balthasarem Basta reuocandum curat. Illi amplius adhuc deliberandum rati, tandem ingressuri Joannem Litteratum Colosuarinum salinarij vectigalis multis antea annis redemptorem, eoque nomine ad vulgus notum, virum ingenio et rerum usu praestantem deligunt, qui omnium nomine ita ad Bastam respondit, ut praefatâ honestis verbis venia diceret: non esse uniformem atque parem in his factionum discriminibus omnium nobilium causa. Alij enim sponte, et nulla graui necessitate urgente, praesertim cum se castellis munire possent, dedita opera ad Mosem defecerunt, manifestamque operam illi in oppugnandis persequendisque Germanis nauarunt. His et talibus, inquit, nos nulla excusatione patrocinamur. Sunt contra alij qui cum nulla haberent refugia, quo se ab hostili iniuria subducere possent, quod ineuitabilis necessitas, durum telum imponebat, coacti sunt amplecti; et studio conseruandae vitae, quum quisque patriae, non temeritati debet, ad meliora tempora se reseruare; temporique interea seruire, dum aliquod auxilium a Germanis partibus perditis rebus aduen-

Responsum nobilitatis.

tare viderent. Multi certe (quod satis constat) domi suae ex nec opinato circumuenti coacti sunt vitam non tam voluntaria defectione, quam inuita pacientia redimere, alioquin nihil profectura reluctatione usi, aut in captiuitatem rapti fuissent, aut praesenti ferro deleti. Norunt enim omnes quam repentinus et inopinatus fuerit hostium aduentus, non solum nobis qui alienae protectioni innixi sumus, sed etiam ipsis Caesareae Maiestatis ducibus, quibus incumbebat, ad impendentia pericula sedulo inuigilare, ad eaque cauenda nos praemonere. Caransebesum, Lugas, Zazuaros, Alba, Colosuar aliaque loca prius obsideri visa, quam obsessum iri audita sunt. Sunt etiam complures uiduae, sunt pupilli, pueri nobiles, atque orphani, parentibus atque tutoribus orbati, qui nec voluerunt, nec potuerunt ullo pacto Mosi adhaerere. Nec defuerunt qui praesentium malorum pertaesi, se ultro in exilium temporarium asseruerint, grassantique Mosi peregre se subduxerint. Sunt quoque qui ne extremorum quidem malorum denunciatione vocati paruerunt, sed medios se inter partes gesserunt. Quae tantae et tam graues difficultates, etiam quamlibet constantes animos in desperationem vocare potuissent: praesertim cum neminem haberemus in tota priuincia, ad quem confugere et cuius opi inniti potuerimus. Hos omnes eodem pariter crimine reos perduellionis postulare, atque capitis arcessere nulla aequitas permittere videtur. Nos vero etiamsi nullum iudicem legitimum experiendi iuris gratia refugimus, malumus tamen omnes gratiae et clementiae benignissimi imperatoris nos submittere, quam ulla controuersia causam disceptare.

His ita a Colosuarino dictis, mox et alter Joannes Literatus salariae fodinae Thordensi praefectus,

Colosuarini orationem excipiens etiam si videret iam Bastam nonnihil concaluisse: non est obscurum, inquit, excellentiae tuae (hoc enim usitato titulo Basta compellabatur) hanc prouinciam firmis munitionibus destitutam campestri bello defensari solitam; cumquid hostile imminet, nobilitas principis edicto conuocata in castra aggregari, communisque hostis communibus viribus propulsari est solitus. Nos et praesidijs et auxilijs, et principe, etiam qui vicarijs partibus fungeretur destituti, ut tempori et necessitati pareremus, quibus omnia humana subiacent, vi coacti atque inuiti fecimus. Et cum aliquot nostrûm excellentiam Tuam prouincia his diebus excedentem sequi vellemus, tamen ut remaneremus sponte iniunxit. Ad haec Basta ita stomachum erupit, ut plane impotens sui bilem amplius non ferret: indignabundus nobilitatem tantis cladibus affectam, necdum conscientia suorum delictorum tangi, neque peccatum suum agnoscere velle. Quippe qui mallent iuris cognitione causam disceptare, reumque criminis ipsum potius quam se facere. Et quia inquit iustitiam et iudiciariam cognicionem scelerum vestrorum postulatis, esto sane quod poscitis: iamiam faxo ut ius vobis extemplo administretur, quater intra hos aliquot annos in verba Rodolphi imperatoris iureiurando vos obstrinxistis, quater iuratam fidem fefellistis, perfidiam iteratis rebellionibus cumulastis, a Rodolpho caesare ad Mosem perniciosissimum hostem defecistis, fraudem capitalem admisistis, diuino humanoque iure qui plectamini digniestis. I lictor, inquit, profer funes et catenas, expedi secures. Hisque impotenter, quam potest dictis, in proximum conclaue cum Paullo commissario se recipit, irâ ardens atque indignatione. Hic protinus satellitum praetoriano-

Basta indignabundus nobilitatem ad caedem destinat.

rum alij fores comitij obserare, alij alia quae plectendorum sunt sontium, expedire, satagere, cursare. Nec mora spiculator Matheus Alexander cum robustissimorum carnificum manipulis et funium fascibus in vestigio tamquam ad praesentaneam caedem patrandam consistit. At nobilitas insperato malo perculsa, atque in arctissimo vitae et mortis confinio constituta obstupere, trepidare, inter se intueri ad periculum amoliendum praesidium aliquod circumspicere: neminem habere, qui imminentes iugulo secures uno verbo auerteret, aut momemtum temporis ad placendum Bastam deprecaretur.

Erat Pancratius Sennejus, unum afflictis rebus praesidium, quem nisi diuina benignitas hac tempestate veluti fidum publicae ruinae fulcrum apposuisset, haud cuiquam dubium est, quin in tanta salutarium consiliorum inopia, res tot annorum curriculis male affectae longe maiori accessione malorum cumulatae fuissent. Is ad Bastam frementem praesentemque caedem atque exitium uniuersae nobilitati destinantem, vel per ianitorum obstacula irrumpens, atque coram adsistens non sine ingenti doloris sensu: siccine ego, inquit, meorum ciuium lanienam videam? quos belli calamitas superstites infelici patriae reliquit, eorum sanguine comitium senatus habendi locum afflictorum refugium redundari cernam? quos e funere totius patriae clementior fortuna eripuit, hic spectem carnificum manibus ad internecionem mactari? — Quanto satius fuerat. Haec quaeritantem atque deplorantem Sennejum Basta non sine stomacho increpitans: quid tua refert, inquit, quid de illis fiat, cum tuae res in tuto sunt? Imo, respondit ille: multum mea inter est, viuant isti an moriantur. Par est me

Pancratius Bastam a proposito auertit.

Pancratij pathetica ad Bastam oratio.

cladibus popularium meorum affici. Hos mihi non pietas tantum coniunxit, quae diuina humanaque omnia inter se connectit, sed et communis patria, quae omnes alias necessitudines superat; denique sors atque conditio laetorum tristiumque omnium participem facit. Insuper consociat me cum illis cognatio, affinitas, amicitia, aliaeque necessitudines humanae, propter quae sane acerbus et luctuosus eorum casus non potest in sensus meos non penetrare. Haec-ne fuerunt perpetua mea in patriam hanc afflictam si non merita certe benemerendi studia, ut nunc extremum eius exitum videam, at exequias eius funeri ducam. Haec fidei meae in Rodolphum Imperatorem merces? Hos-ne consequar meorum laborum, discrimine vitae, sanguinisque mei effusione obitorum fructum atque precium? Quidquid clementia fati per hos annos a publicis cladibus reliquum fecit, hic videam ante oculos aboleri? me quoque una cum illis tolli atque trucidari jube. Malo cum istis sepelliri, quam horum funeri superesse. Quid enim mihi amplius vitae fuerit solatium? quae spes succedaneae posteritatis? quae salutis publicae expectatio? Si etiamnum hi velut ex ingenti patriae naufragio collectae tabellae eodem gurgite cladis absorbebuntur. Nunc ferarum bestiarum instar, humani consortij exsortes sollitudine inconditaque barbarie vivemus? Exstingue eadem opera ac funditus dele quidquid superest sanguinis nostri, summos, imos, medios, plebem rempublicam uniuersam. Quidquid coelestium irarum post tot acceptas clades supererat, uno velut agmine apud Coronam Transyluanorum capitibus incubuit: uno veluti fasce inuitis forsitan et miserantibus ipsis etiam superis, Mosis vesania in suum omniumque capita detraxit.

Quas reliquias superstites Deus atque fortuna belli, quos salus ipsa saluos esse voluit: hic ne aspiciam eos ad tuam benignitatem confugientes ex praecipiti iracundia contrucidari? Quamquam quota pars est horum, qui nefarijs consilijs Mosis vel manu, vel suffragijs accesserit? omnes illos, qui publicae calamitatis fax et incitamentum fuerunt, vindex perfidiae Mars ultus est, de omnibus cumulatissimas poenas exegit. Deus hos hucusque seruauit, fortuna ex tot tetris cladibus eripuit, poenitentia illis ignouit, fides publica incolumitatem promisit; tu vero poenam adhuc et supplicium irrogas, delicta persequeris, fasces et secures explicari praecipis, quos clementia fati tuae misericordiae reseruauit, eos crudeliter trucidari jubes. Egregium sane factum, et inter trophea tuae gloriae numerandum: dignum quod ad omnem posteritatem vocalis fama loquatur. At enimvero tuae prudentiae fuerat, in horum casibus reminisci fragilitatis humanae cujus alioquin nimia apud fortunatos obliuio est. Num quam aequo tenore omnibus fortuna indulget. Possunt alij quoque pati, quod hi patiuntur. Nemo extra aliam variabilis illius deae est, quae non solum ipsa caeca est, sed eos quoque caecos facit, quos fauore videtur complecti. Communis fortuna miseranda non insectanda est. Enimuero si vel ipse Rodolphus Caesar princeps clementissimus horum causam cognosceret, crudele nimis et sanguinarium diceret, de his miseris et afflictis reliquiis nihil reliqui facere. Patere tu quoque igitur hos de tua clementia, pariter atque de suis offensis cogitare. Memineris virorum magnanimorum esse se ipsos moderari. vitam potius afflictis dare, quam adimere. Mauelis benignitatis tuae memoriam in animis horum, quam

inexpiabilis inuidiae recordationem relinquere. Sentiant illi leuitatis tuae majorem quam seueritatis; beneficentiae quam potestatis efficaciam. Haec nisi ego abs tua excellentia impetrauero, vitam mihi omnem acerbam, ipsaque morte funestiorem putabo. Nec secus habebo ac si ipse quoque in rogum horum imponar. Sum ipse quoque, aut potius nominor Maiestatis Caesareae consiliarius, licet minimus et vix dignus, qui vel in imis subsellijs haeream; proinde et vos coram testificor, et omnem posteritatem meminisse volo, denuncio aequis et iniquis iudicibus omnibus meum suffragium ad hos trucidandos non accessisse, nec dignos iudicasse, qui in cognita causa et ne momento quidem ad veritatem inquirendam adhibito, praecipiti et impotenti iracundia ad caedem et lanienam rapiantur. Verba illorum in crimen vocantur, facta non expenduntur; ad clementiam et veniam confugiunt: non audiuntur; crimen sine accusatore legitimo, sententia capitalis sine consilio, damnatio sine defensione irrogatur. Si ipse Moses publici fax incendij hic praesto esset, tam praecipitanter ad necem trahendus non esset. Ego hos omni patrocinio orbatos non secus ac sanguinem meum supplicibus precibus protegere cupio. Si exaudiar, erit de quo sempiternas gratias agam et habeam: sin minus, deum praesentem hominesque contestor me in horum innocentium capita damnanda, nec voce, nec consensu nec opera, suffragatum fuisse. Quoue meam innocentiam in his non violandis ad omnem posteritatem testatam relinquam, ibo, quocunque animus et oculi viam mihi praeiuerint, atque iuro me nunquam vel tuae excellentiae, vel caesareae Maiestati ullo unquam seruitio praeter illibatae fidei officium deseruiturum. Ne

vel isti, vel ulla reliqua, si qua erit, posteritas suspicari possit,me huic crudeli lanienae, vel opera vel consensum praebuisse. Maneat apud posteritatem testificatio sempiterna depraecationis meae. Meminerit omnis aetas Pancratium non odisse sanguinem suum, tantum abest ut autor extiterit, tam truculentae saeuitiae.

Haec Pancratius. Qua quidem oratione ita Bastae indignationem eneruauit, ut a conceptabile, destinataque caede, nonnihil illum dimouerit. Quapropter siue sua ipse conscientia victus, siue misericordiae stimulis concitatus, bono esse animo Pancratium iubet; se illis vitam pariter atque uoxiam condonaturum pollicetur. Video inquit, me praeesse hominibus, qui neque libertatem neque seruitutem ferre possunt. Ingenita peruersitate animique morbo deplorato utuntur, indulgentia principum abutuntur. Nec praemium nec supplicium eos in officio continere potest. Erit tempus, atque etiam fuit, cum sua ipsorum culpa vapulabunt. Nam etiam hactenus quidquid illis cladis contigit suo ipsorum vitio, capitibus suis conciliarunt. Certe quos hactenus amiserunt ciues, non ira victoris abstulit, sed bellum sua ipsorum temeritate conflatum absumpsit. Eoque vecordiae processum ab ipsis est, ut ob continuas eorum rebelliones, in eam, quam videmus vastitatem Transyluania sit terminata. Eant igitur, et si frugi esse voluerint, habebunt modestiae suae et fidei suae praemium sin minus, non deerit vindex occasio, quae illos ulciscatur. Hoc modo nobilitas intercessione et deprecatione Pancratii a caede praesentanea erepta, ac veluti postliminio ad vitam revocata est.

Basta utcunque placatur.

HEBDOMADIS VIII.

LIBER III.

Argumentum libri III. *)

Peracto per has ambages Deuensi conventu, ex Bastae, Paulique Krausenegh auctoritate, haec decreta lata scitaque sunt. Uti quadrans bonorum immobilium eorum, qui superstites sunt in prouincia nobilium, fisco regio applicetur, quem tamen certa depensa pecuniae summâ liberum fuerit redimere. Eorum qui in praelio cum Mose perijssent, omnia bona ex asse fisco regio addicuntor. Urbes, quae Mos intempestiua deditione se se submisissent, Romanae religionis placita, nec alia ulla sacra colunto recipiuntoque. Colosuaritae aede sacrâ angustiore extemplo facessunto, ac Jesuitis reddunto. Urbes perduelles ex gubernatoris arbitrio praetores, consules, senatusque habento: custodiae portarum ac clauium non penes urbanum senatum ut antea, sunto, sed ad praefectum urbis, quem praeses prouinciae urbi oppidoue praeesse voluerit, deferuntor, eiusque voluntate res urbanae administrantor. Quibus ita transactis, res omnes, mancipij atque possessiones, pagi, oppida, villae, aliaque bona nobilium, qui vel in bello occubuissent, vel in Turciam profugissent, tamquam certae, manifestaeque

Multa irrogatur nobilitati.

*) Az argumentumnak a codexben egy üres lap van hagyva.

rebellionis et Maiestatis conuictorum. militibus Bastanis et Radulianis. pro suo cuique merito. per uniuersam prouinciam ex Bastae munificentia dispertita, atque collata: Italis. Ungaris. Valachis. Thracibus cujuscunque generis et conditionis promiscue donata. Omnia eorum transfugarum iura. priuilegia. immunitates. libertates. et quidquid a barbarie et seruitute seruienda liberos homines ad elegantiorem cultum et vitae splendorem veluti praehensa manu deducunt. pro victoris arbitrio abrogata, atque in sempiternum irrita facta. Ii vero. qui in Transyluania remansissent, et ad indictum conuentum Deuensem vocati venissent, vel iustam excusationem absentiae afferrent, quadrante bonorum eorum, quae in fundis obtinerent, damnati sunt, atque ea pars Caesareo fisco illata est. Eodemque modo qui Caransebesum profugissent, si ad mentem et patriam redirent gratiaeque Caesaris se applicarent, quadrante possessionum suarum multarentur. Dodrantem, qui super esset, per omnem posteritatem iure eo, quo quis optimo cernerent atque possiderent. Ne vero quis hoc nomine quaeri de rigore decreti posset, adiectum est temperamentum, licere tam Caransebesanis, qui peregre redirent, quam ijs qui domi substitissent, fisco damnatos possessionum suarum quadrantes, ex usitata aestimatione depensa pecunia redimere, ac jure perpetui peculij possidere. Porro e Caransebeso nulli poene nobilium affuerunt, quando quidem litteras incolumitatis a Basta impetratas aut tarde acceperint angustiaque temporis exclusi ad imperata comitia apellere non potuerint: aut trepidationem adhuc magis quam veniae fiduciam cum animis fouerint. Melchior Bogatius, Nicolai qui in praelio occubuit, fra

ter germanus, minor natu, ob Thomam Capreolinum Comitem captum, eiusque apparitores trucidatos grauissimorum criminum reus per haec tempora in arce Georgin, loci natura atque praesidijs apprime firmata se continuit, eousque dum misso ad Caesarem deprecatore, veniam erratorum impetraret. Quod antequam faceret, primum Bastam sibi complacat, mox eundem per internuncium exorat, ut inter Caesarem et se reconciliandae gratiae munus suscipiat. Ita intercessionem suam comodante Basta non difficile ille compos precum factus est. Cui tamen, ne poenitus inultum impunitumque esset defectionis atque caedis crimen, sex millium aureum nummum irrogata mulcta est. Eam summam Basta aerario suo intulit. Hoc modo Melchior libertatem ab Imperatore atque â Basta mercatus, in veterem gratiam apud utrosque reconciliatus atque restitutus est.

Finitis Deuensibus comitijs Paulus commissarius Pragam ad Caesarem, obitae legationis negocia relaturus, non sine ingenti auri argentiue vi aeruscata reuertit. Ante vero quam prouincia decederet, Colosuari, ne consulto quidem Basta XXIV. e primoribus ciuibus, qui deditae Mosi urbis, euersique collegij Jesuitici rei insimulabantur, omnes Ungaros custodiae inclusit. Quo vero Saxones, eiusdem et urbis municipes, et commissi piaculi participes, ab impunitate et carcere immunes essent, eiusdem indulgentia effecit. Hos tandem captiuos Basta septimestri carcere maceratos firmissimo vadimonio obstrictos, et vinculis et supplicio exsoluit. Ne vero ciuitatibus Saxonicis tentata toties defectio, aliaque inconsulta ausa impune cederent, non leuis irrogata poena est, quae fortunas earum in tanta alioqui temporum acerbitate vehe-

Ungari ciues Colosuari in carcerem conduntur.

[illegible] ut ob acerbi-
[illegible] tum vero
[illegible] domestica exhau-
[illegible] gemitu auc-
[illegible] A Colosuaritanis
[illegible] LXX. [illegible] LXXX. a Bistriciensibus XL.
[illegible] Busta exegit, eamque
[illegible] partim [illegible]
[illegible] partim ho-
[illegible] expensam tulit. Quam animad-
[illegible] eodem impingerent:
et ipse ad [illegible] constantiae im-
posterum [illegible] Germanus volebat. Et cum
alieno malo [illegible] periculo sapere noluerint,
tandem etiam detrimento rerum accepto saperent.
Porro Colosuaritis, qui non solum pro Mose stetissent,
sed et cum sacris deliberis bellum gessissent, praeter
dictam pecuniarum mulctam, ob euersum vastatum-
que collegium Jesuiticum alia quoque animaduersio
addita est, quae ipsos in officio atque metu deinceps
contineret. Jussi sunt reddere aede maiore sacris om-
nibus rebusque diuinis, quae isthic operatae atque
exercitae ab illorum flaminibus hactenus essent,
renunciare. Sacerdotibus pontificijs, quorum ab initio
proprium peculiareque fuit, templum reddere; de
omni iure, si quod in eo se habere putarent abire atque
facessere; fanis profanisque omnibus seu quae sacra,
seu quae sacro commendata essent, poenitus se abdicare;
statas, solemnesque religionis suae cerimonias cultum-
que deorum antiquare: consecrata pariter atque exse-
crata quaelibet pristinis possessoribus remittere atque
restituere. Aedes, aedi sacrae adiunctas, scholam, fo-
cos, penates, fundos, praedia, usum fructum, omnium-
que ius possessionum, quod iam pridem per nefas

usurpassent, atque usucepissent, legitimis haeredibus resecrare. Haec urbis basilica sana augustissima, non contemnendâ fabricâ, ad summam elegantiam et magnificentiam a priscis Vngarorum regibus aedificata, nescio qua praescriptione nuperrimorum principum a dogmate Romanorum pontificum desciscentium innouatae religionis sectatoribus attributa erat, totosque XXX. amplius annos eius possessione sibi vendicata usi fuerant. Nunc postremum quando fati quaedam importunitas, non solum rebus publicis conuersionem, sed et religionibus mutationem intentare videtur, ea secta a Romana consensione iam pridem damnata, loco dimota est pristinoque cultui sanctitas delubri vindicata; ubi ritus sacrorum a maioribus usurpatus, sacraeque cerimoniae ab animis urbanorum abhorrentes, rite instaurarentur, ipsique sacerdotes, diuinae mentis interpretes, sancto atque solenni officio sacris operarentur.

Scerdar male rem in Vngaria administrat.

Sub hoc idem tempus Mehemed summus totius Turcicae militiae magister, quem scerdar vocant, è vezirum collegio, Urum-ili, idest Graeciae Beglerbegus, rem nullo dignam operae pretio in Vngaria gessit. Pestum a Joanne Nicolao Rusuormio duce Germano superiore autumno captum, etiamnum firmo Germanorum praesidio tenebatur. Horsum versum Zerdar omnem belli sui molem conuerterat. Sed cum videret defendendi facultatem maiorem Germanis, quam sibi oppugnandi suppetere, alia via rem aggredi constituit. Totius exercitus Germanici robur in amplissima insula Danubij Cepelia, quinque passuum mila infra Budam pariter atque Pestum distante conederat. Hic opportunam occasionem vel pugnae capessendae, vel cauendi hostis opperiebatur. Mehe-

med hos primum loco profligare; tum postea Pestum expugnare decreuerat. Quapropter pontem in illud Danubij brachium, ubi locus ad trajiciendum exercitum promptissimus erat, nauigijs imponit ac materia dedolata contabulat. Mox copias duce Zinane passa juniore ad transmittendum adornat. Verum Germani vim hostilem astu occupant. Ingentem succisae materiae vim, praegrandesque arbores, quarum isthic copiosa suppetebat facultas, multa ramorum foliorumque suppellectile luxuriantes in Danubium prouoluunt, neue diuelli vel inter se, vel ab hostibus possint, funibus atque catenis truncos earum firmiter astringunt. Ita postquam pars Turcici exercitus in insulam transmisit, ac reliqua etiam moles transmissura esset, Germani totam simul materiae constructionem complicatamque in se siluam secundo Danubij gurgite demittunt, atque in pontem rudentibus atque ancoris innixum impingunt. Ille defluentis atque delabentis molis impatiens, protinus violento et undarum et ramorum impulsu protrusus bifariam conuellitur, unaque Turcarum copias inter se diuidit. Ita Germani uno eodemque tempore partem Turcicarum copiarum, quae a reliquo exercitu interiectu fluminis discreta erat, inuadunt, consertaque pugna feliciter profligant. Magna pars caesi, pars Danubio absorpti, et ad pisces damnati, insepultaque sepultura donati. At zerdar diuortio fluminis pontisque discidio distractus, nec tam voluntate quam necessitate partis desertor, fractis et animis et uiribus, nulloque amplius pugnae experimento edito, ubi temporis aliquantum in ijs partibus haesisset, tandem clade et dedecore notatus, praecipiti autumno in hyberna recessit. Hoc modo nec in Transyluania, nec in Vngaria aliquo

memorabili successu res a Turcis administrata est; sed quemadmodum militiae, ita neque domi res Turcarum satis fortunatae fuerunt, apud quos iam solemne est detestandis parricidijs imperium stabilire.

Mehemed imperator filium trucidat, mox & ipse furialiter moritur.

Mehemed enim imperator filiorum unum natu maximum, qui iam ephaebis excesserat, affectati regni suspectum laqueo, ut moris est, matrem eius eandemque uxorem suam Bospori vortice suffocandos curauit. Nec tamen diu ipse parricida pater filio superuixit. Siue enim aegritudo animi desiderio interfecti filij ingrauescens, siue furiae ultrices, siue qua alia causa hoc eodem autumno vitam illi eripuerunt. — Successit patri Ahmad filiorum ex duobus natu maior, sed admodum puer praetextatus, et tantae moli imperij gerendae impar, nisi tyrocinio eius aetatis purpurati tutores succollarent. Sub idem tempus Persarum imperator quem Kazul passam vocant, ratus unacum Mehemedis Turcarum imperatoris morte, foederis quoque et pacis conditiones, in quas pridem inter se conuenissent, irritas factas, abrogatasque esse, bellum aduersus filium Ahmadem suscepit. Cognomen persae Koscapan erat, quod illorum idiomate arietis raptorem significat, quippe qui tanta brachiorum vi polleret, ut ab incitato in cursum equo arietem humi rapere atque tollere valeret. Ejus patrem, qui Mahumed Hodabende dictus est, XIII. annorum continuo bello per Osmanem, Zinanum, et Ferhadem passas, in tantas angustias Turca redegerat, ut praeter Horozan, extremam imperij Persici regionem, ac Transyluaniae nostrae poene supparem, nihil ex tam nuper amplo regno reliquum haberet. Tandem Hodabende assidua clade fractus, ne portionem quoque eam, quam belli fortuna sibi reliquam fecisset, amitteret,

Persarum rex Turcam bello aggreditur.

versatus. Albertum quoque Ribiceium nobilem e Chrysianis partibus, ac comitem quem vocant comitatus Zarandiensis, pari supplicio affecit. Hic superioribus mensibus Sigismundiano cothurno in errorem inductus, ab Hajdonibus repentina irruptione Chrysianum tractum vastantibus in Vngariam fuerat abreptus, ac postmodum lytro depenso libertati redditus, adjecta conditione: ne contra Caesarem ulla amplius arma unquam stringeret. Qua in re quia fidem fefellisset, Basta veluti manifestae perfidiae convictum plectendum curavit. Morte mulctatus est Lupus quoque Lezai miles et verbis et factis copiosus, quem multis praeliorum casibus versatum, totiesque suffragante marte elapsum, hic tandem fortuna deprehensum supplantauit. Vna cum his Thomas nomine magis quam authoritate Magnus; Gasparus Janco, Ladislaus Tamasfaluius, Joannis cognatus; Petrus ex cognomento Parvus, Franciscus Soercyei, atque item Petrus Cegledj, et nonnulli alij, vitam quam proelio per decus uoluerunt, supplicio per dedecus reddiderunt. Clementiore fortuna usi sunt: Stephanus Kendius, Alexandri sapientissimi senatoris filius; Joannes Micola, Basilius Kamuti; Blasij praestantissimi olim militiae ductoris filius; Mathias Imeccius cum filiorum altero Stephano, nam alterum Michaelem in proelio Macouiano, ut diximus, amiserat; Benedictus et Georgius cognati fratres, cognomento Mikes; Petrus Daniel, Lupus Petkius, multis in Turcas proelijs eruditus, tandem etiam dura illorum captiuitate maceratus, et Nicolaus Ispanus; quos Basta partim aetatis, partim virtutum si non suarum, paternarum tamen, atque maiorum, ratione habita carcere pariter at crimine exsolvit.

Quibus ita constitutis, Basta Turcam versus exercitum Deua promouit. Ac primum Facyadum superiore bruma Turcarum incursione vastatum atque desolatum duxit, inde Lippam appulit. Est Lippa opidum ad Marisium situm, octo fere stadia amplum, atque in quadrum positum, muro ruinoso, ut sunt omnia poene Vngarica, atque ob vetustatem effoeto. Citra Transyluani sunt montes radicibus amoenissimis, reconditisque vallibus late exspatiantes. Vltra planities vasti aequoris instar dilatatur, quae florentioribus Vngariae rebus, pagorum multitudine frequentabatur. Haec Bastae expeditio minime erat obscura Bectae passae, qui e clade Transyluana elapsus, Temesuarum etiamnum cum praesidio tenebat. Itaque indignatus tantum Bastam audere, Temesuaroque non multis cum copiis imminere, atque adeo fines suae prouinciae non minus hostiliter, quam confidenter attrectare, suarum partium esse duxit, si et ipse aliquid hac occasione moliretur; praesertim cum a Basta prouocari se atque irritari videret. Ne vero abiectiore animo fecisse, quam consilium iniuisse videretur, collecta omni circum e vicinia Turcarum manu Bastanae expeditionis fortunam periclitari constituit. Erant apud Temesuarum Polonorum et Vngarorum, quos diximus fugitiuae cohortes, non leue momentum Bectae ad tentandam praelij aleam futuri. Nam caeterae Turcarum copiae, quae sub signis atque in praesidijs erant, edicto vocati ad Zerdarem una cum Cara Jazygio se se aggregauerant. Basta trans Marisum in Lippano agro, qui Temesuaro obtenditur, aliquantum substitit, expectabundus, num hostis ad oblatam opportunitatem consilium pugnandi capesseret. [illegible] cum illos a cunctatione magis quam a conf

Basta ad Lippam.

Bectas passa et Basta, alter alteri comminantur.

paratiores esse videt, in citeriorem ripam ad Pálélése desolatum pagum (id nominis Pauli cujuspiam pascua Pannonico verbo valet,) castra trajecit. Ea regio ab amoenissima atque lata camporum planitie, quam Marisus secundae magnitudinis in Vngaria fluuius deplanauit, late occupatur. Sed nunc ob bellorum continentem furorem a plebe pariter atque omni cultura hominum ita deserta, ut praeter vastam quandam et inconditam solitudinem nihil uspiam circumspicias. Templa sublimia sola, pristinae habitationis monumenta, passim visuntur, ferarum bestiarum stabula, loca olim religiosissima, nunc non solum ab hominibus, sed etiam a dijs deserta. Castra Bastae illinc Marisus, hinc rara quaedam sylva claudebat, infrequentia arborum caeduam olim fuisse argumento erat. Excubias tribus e partibus ad inprouisos impetus Basta locauerat. Ad bina passuum millia quinque tumuli, ex aggesto sabulo natura surrexerant; quorum ulteriora ripae proxima, rarum nemus ac dumetum obsederat. Hic dum in stativis castris haeretur, ac nulla hostilis aduentus fama auditur, Basta ad inuisendum Jeneoum oppidum XXV. circiter passuum millia inde dissitum digreditur, cuius arcis expugnatio Georgium Barbelum superioribus paulo annis nobili fama illustrauerat. Vix Jeneoum Basta peruenerat, cum exploratorum opera certior fit Bectam Temesuaro non contemnenda manu egressum ad dissipanda Bastana castra contendere. Qua re audita nihil Basta moratus, postridie quam Jeneoum venerat, in castra repentinus reuolat, magno sane ingentis animi argumento. Nempe ne se famae iniquitas desertorem suorum criminaretur, quippe qui aduentantis Bectae, conscius maluisset inhonestum

receptum, in tutioraque quaerere, quam salutem exercitus praesentia sua et virtute propugnare. Vix ad suos Basta recurrerat, cum postridie Bectas collecta ex omnibus circa praesidijs manu, quae sex millium armatorum numerum implebat, in ulteriore ripa Marisj constitit. Id fuit ad IV. Kal. Novembres. Ac protinus inuento vado quingentos e suis ferentarios, sed animi et corporis robore, ad impressionem faciendam promptissimos, in citeriora transmittit, ac nemorum, quae diximus latebris abscondit. His negocium dat, ut captata occasione Bastanos, quidnam moliantur, explorent, aut si usus ferat, etiam conserta manu pertentent. Erat aër matutinus in opacas nebulas densatus, cujus caligo prospectum omnem vel proximis intercluserat. Basta nihilominus certior factus de locatis insidijs, protinus Ludovicum Racocium, et Nicolaum Sennejum cum expedita Hajdonum manu praemittit, qui praeludium pugnae periclitentur. Interea dum Basta copias in aciem producit, atque instruit, Ludovicus et Nicolaus velitari magis quam constanti atque stataria pugna Turcas aggressi, caesis ultrocitroque nonnullis, poene aequa manu discedunt. Capti sunt nihilominus unus atque alter e Turcis, qui Bastae praesentati, consilia Bectae, quantum quidem illis explorata erant, patefaciunt. Reliqui eorum, qui in insidiis consederant, repetito vado ad Bectam se receperunt.

Bastanorum velitatio cum Bectanis.

Centum et triginta duo vallones erant, qui superioribus paulo annis deserta una cum fide militia Christiana, e capta Papa (praesidij non ignobilis nomen est in Transdanubiana Vngaria) ad Turcas transfugerant. Hi ulteriorem ripam Marisi ita stationibus obsederant, tormentisque propugnabant, ut a Turcis

ad trajectionem atque receptum munimento essent, et Bastanis, si eodem vado transmittere tentarent, impedimentum facesserent. Sed et hi vna cum alijs in castra Bectae postmodum se contulerunt. Hoc modo cum neuter exercitus interiectu Marisi fluminis aperto Marte vires conferre vel non possent, vel non auderent, re infecta, ac nullo digno operae praetio facto utrimque discessum est. Et Bectas statim ubi discussis nebulis sol diluxit, collectis vasis, qua venerat, revertit, siue praelii casum metuens, ne iterato in eundem lapidem ut nuper cum Mose impingeret, sive sat habens ostentasse hosti pugnandi voluntatem, potestatem in aliud tempus reseruasse.

Discedente Becta submisit e Vallonibus et Hajdonibus Basta nonnullos, qui abeuntem consectarentur, et si occasio daretur, carptim lacesserent; sed et hi operam tantam luserunt, oleumque perdiderunt. Enimuero hoc tempore tanta infrequentia militum Basta laborauit, ut vix alios praeter Germanorum et Vallonum semilegionem in exercitu haberet. Nam Hajdones iusti exercitus asseclae atque inter calones et lixas magis, quam inter verae militiae alumnos numerandi, armentorum gregibus, et omne genus praeda referti, sublatis vexillis, atque inuitis Basta et ducibus jam ante accursum Bectae in Vngariam excesserant. Negantes se, nisi praesenti stipendio depenso, militaturos, vitamque frustra tot periculis obiecturos. Qui remanserant, nomen tantum et numerum prae se ferebant. Singula vexilla, quae praetendebant non centenam manum, ut moris est, sed uix vel denarium militem comprehendebant. In his erat Antonius Boleta, Gallus, vir nobilis et industrius, bis mille Haidonum in speciem ductor, cum

onum
ta di-
lina.

vix duas centurias sub omnibus signis haberet. Plurimi ad venandam praedam de more late euagati, non solum castra, sed et munia militiae deseruerant. Nullis ducum praescriptis se contineri volebant. Libidinem animi potius, quam solidam constantiam in militiam, ut solent, attulerant.

Quibus ita gestis Bectas maiore dedecore, quam copiarum detrimento Temesuarum reuertit, dolens ac fremens, non solum se memoriâ aliquid dignum aduersus Bastam non praestitisse; sed et ostentationem suam in discrimen esse adductam. Dolebat se Mosiano praelio eo necessitatis ac pudoris fuisse redactum, ut salutem ab inermibus pedibus, non ab armatis manibus fuerit coactus quaerere. Dolebat, quod non solum domitis Transiluanis Basta, sed et indomitis Turcis periculum intendere ausus fuisset. Eam priuatam pariter publicamque ignominiam, cum summo detrimento coniunctam, hac expeditione pro virili dimouere conatus erat, si Mars caeptis felicius aspirasset. Verum cum se incassum piscari videret, satius duxit in tutum cum euerriculo reuerti, quam praegustatae fortunae euentum iterum experiri.

Barbelus et socij veniam a Basta deprecantur.

Haec dum apud Lippam in hunc modum administrantur, interea Georgius Barbelus et reliqua Transiluanorum nobilitas, quae Caransebesum profugerat, cum se a Zerdare et Bectâ, vanâ auxiliorum pollicitatione tam nefariè delusos vidissent: ne etiam adhuc caeca exspectatione incerti penderent, rursus ad Bastam pro reconcilianda gratia veniaque impetranda mittere constituerunt. Et si autem paucis ante diebus omni fauoris denunciatione ad conuentum Deuensem fuissent inuitati; tamen quia ea praescriptione temporis, diploma incolumitatis antiquatum atque irritum

Eustachius Giulaf. ad Bastam mittitur.

factum esse opinabatur, consultius fore duxerunt, si iterata legatione nouas publicae fidei litteras impetrarent, quarum praesidio tuti redire in patriam Transiluaniam possent. Primum pertentandi eius animi ergo missus Stephanus Csikj monachus Caransebesinus, qui apud Bastam gratiâ multum valebat. Eo reuerso missi sunt deinde publico suffragio Eustachius Giulafius et Martinus Kapronczaius, quem supra memorauimus. Eustachius ab ineunte iuuenta Transiluaniae inquilinus, apud Bathoreos principes, Christophorum et Sigismundum, à secretis epistolis, obitisque ad Poloniae reges Stephanum et Sigismundum grauissimis legationibus diu functus est; cuius liberalis eruditio, cum summa animi integritate coniuncta, peculiari notitiâ atque necessitudine summis principibus conciliata erat. Igitur Eustachius non natalium tantum splendore, sed honestarum quoque literarum humanitate inprimis politus, non difficile prouinciam ad Bastam eundi suscepit. Non tam priuata, quam publica omnium causa animum eius ad plenum necessarij studij officium inflammabat. Videbat sociorum ciuiumque suorum fortunam, in tanta temporum acerbitate, propius à periculo, quam a salute abesse. Videbat non solum praesenti exilio commutatam esse patriam, sed etiam salutem propinquo exitio. Quapropter Giulafius, homo demerendis hominibus genitus et Martinus, plenum discriminis iter ingressi ad Bastam contendunt, qui tunc adhuc ad Fa-oyadum in statiuis agebat, copias Lippam versus deducturus. Ante vero, quam hi legati mouerent Caransebeso, litteras salui commeatus, quas per Stephanum Monachum acceperant, secum tutelae causa deferunt aduersus vagam et praedatoriam militum manum

earum litterarum praesidio, salutem suam in commeando tutari munireque possent. Ea enim erant tempora, ut non modo spoliare quoslibet homines, bonisque omnibus exuere, sed et vitam impune eripere liceret. Tanta omnium flagitiorum licentia prouinciam inundauerat, ut praeter caedes et homicidia nihil frequentius audirentur: non restincta Mose caeso clades, sed redintegrata Transiluanis videretur. Nec solum tormenta, cruciatus, caedes, occisiones impune fiebant, sed etiam in summam gloriam interfectori cedebant. In his intestinis et publicis malis parum abfuit, quin Eustachius quoque et Martinus, vitam promerendorum suorum popularium cupidam, nonnullorum latronum insidijs amitterent: ac dum aliorum saluti consulunt, ipsi suam in ingens discrimen committerent.

HEBDOMADIS VIII.

LIBER IV.

Argumentum libri IV. *)

Iam Eustachius Gyulafius per varia discrimina ad Bástam appellens, culta sermonis ubertate, quam natura illi indiderat, doctrina locupletauerat, affectus denique exprimebat, ita ad Bastam loquutus esse fertur: nisi compertum haberemus, clementissime Basta, te nostris miserijs affici, minime tempestiuam hanc te alloquendi veniamque tuam implorandi occasionem arripuissemus. Nunc quando certum atque exploratum habemus te plus nobis, quam tuae indignationi indulgere velle, venimus ad te, non ut hostes ad hostem, sed ut supplices ad quendam rerum nostrarum afflictarum moderatorem, ac tamquam naufragij nostri salutarem portum. Scimus te tanta animi magnitudine esse praeditum, ut non magis nos Transyluanos, quàm te ipsum vincere didiceris, quod in clarissimo quoque principe rerum omnium est potissimum. Et nos quidem agnoscimus deliquisse, ingentique nobis ruinae locum dedisse. Quae quidem facta damnari iam facilius à conscientia nostra quam emendari certe corrigi abs te solo ignoscendi venia possunt. Maluissemus et haec et alia infecta fieri, nisi Deus ita

Oratio Eustachij pro impetrando reditu profugorum nobilium.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Voluisset, ut accumulatis alijs super alias cladibus, extremam manum rebus nostris imponeret. Luculentas antè autem erratorum poenas luimus, quàm veniam abs te peteremus: pro qua exoranda, coram te excellentissime Basta, communi reliquorum exulum nomine adsumus. Occupare tuam clementiam voluimus, ne afflictissimas res nostras majore clade iremus perditum. Proponit
Profuga nobilitas, quae formidine majoris periculi Caransebesum se receperat, ad tuam benignitatem confugit, criminum veniam postulat, reditum in patriam deprecatur, vitam et salutem suam abs te impetrare contendit. Nihil à tua pietate et magnanimitate nihil alienum feceris, si gratiam illis et veniam concesseris. Secesserunt Caransebesum non Occupati
ut istic hostibus Turcis se applicarent, nec ut tuam clementiam auersarentur, sed ut primos militum Hajdonum furores euitarent, quos non auditione sola acceperant, sed ipsis etiam sensibus atque corporibus exceperant in nocentes peraeque atque innocentes per omnia cruciatuum genera saeuituros. Nam qui fuit per totum hoc decennium annus, quorum insequens quisque non fuerit antecedente calamitosior ac funestior? nullum fuit miseriae genus quod corpori Transyluaniae inflictum non sit, non tam tuo illustrissime princeps iussu, quam ex nostrorum procerum projecta ad omnem temeritatem dementia atque intemperie. Illi furiosis suis consilijs in hoc malorum pelagus rempublicam ingurgitarunt: illi omnium cladium causa fuerunt. Illi nos vexandos, atterendos ac trucidandos immanissimis hajdonibus obiecerunt. Ab horum crudelitate se ad tempus subducere conati sunt: eos receptus petiuerunt, non tuae benignitati diffisi, sed illorum taeterrimam inhumanitatem perosi.

Extenuatio facti. Si quod est crimen, certe necessitatis crimen est, non voluntatis. Metus suasit eo profugio salutem redimere, non ultroneum arbitrium. Magis fortuna, quam culpa, culpa quam scelus fecit nos calamitosos. Non est igitur, optime Basta, quod in supplices perduellionis crimen intentes, non est, quod capitales eos pronuncies, aut grauioris alicuius criminis reos facias, satis ipsi suorum delictorum poenas luerunt. Nulla ab irato Deo major clades, hac quâ affecti sumus excogitari potest; atque ideo te benignissimum victorem non putauimus tam alienum esse ab omni sensu miseriarum nostrarum, ut maiore accessione fatalem nostram calamitatem augere in animum induxeris. Quantum nobis hac clade detractum est, tantum tuae accessit gloriae. Quantus nobis cumulus malorum, tantum tibi incrementum laudis sempiternae. Credimus et coelestes iras et animum tuum calamitatibus nostris iam satiatum. Deum ipsum non ultorem sed miseratorem, iam tandem propius res nostras aspicere; omnem spem salutis nostrae ad tuam victoris clementiam et misericordiam rejecisse. Neque vero Turcis adhaerendi prauus animus, non auxilia eorum cominus expectandi spes, non alia, quibus aduersarij nostri inuidiam apud te nobis creare conantur, Caransebesum profugere nos perpulerunt. Nihil fiduciae in Turcarum misericordia collocauimus. Scimus enim quam cito illorum lacrimae in nostris miserijs arescant; quàm crocodilinos fletus illi habeant. Tuam indignationem expectauimus dum deferuescat, dum ad ignoscendum nobis opportunior fias. Profugij quaesiti, non transfugij patrati, rei sumus. Refugium malorum, non bonitatis tuae subterfugium vestigauimus: sperantes fore, ut ex hoc publico patriae naufragio,

in tuam benignitatem, tamquam in tutam et salutarem continentem, fractas disiectasque tabulas miseriarum nostrarum applicare possemus. Si qui vero fuerunt, qui data opera tua clementia abuterentur, non te latet, sepientissime dux, multos esse, qui deorum quoque beneficio peruerse utantur. Nec tamen summum illud numen protinus fulminibus et peste desaeuit in eos, qui benignitatem eius non in vestigio agnoscunt. Plus superi a clementia quam irrogatione poenae commendantur. Benefacere enim, et misericordem esse ita proprium est Dei, ut infligere poenam atque punire, quippiam asciticium, atque ab ipsius natura alienum esse perhibeatur. Scimus complures Temesuarum profugisse, qui quoniam plus fidei in profanis quam in tua clementia posuerint, sane illos non tua tantum vindicta olim, sed et sua ipsorum peruersitas propediem castigabit. Nos illorum tamquam e corpore nostro resectorum amentiae nihil patrocinamur, a quibus et loco et causa et culpa distamus. Nobis animus non fuit ulterius progredi. Hìc opperiri tuam clementiam voluimus, ideoque languidiora in secedendo consilia cepimus, sperantes fore, ut tuae bonitatis praesidio patriam postliminio repetere possemus. Da veniam igitur supplicibus, tolle ab animis metum, reduc in patriam non tam nobilitatem, quam residuas reliquias populi Transyluani, quos continentes clades tuae bonitati reseruarunt. Id si feceris, et nomen tuam sempiterna gloria cumulabis, et afflictos istos perpetua beneficiorum memoria tibi obligabis.

His ita a Gyulafio peroratis Basta pacatior atque aequior, siue illius oratione placatus, siue suapte sponte multae illorum cladis miseratione commotus, facile se ad omnia aequa et honesta deduci passus est: non igna- Basta potestatem redeundi largitur

rus generosis animis nihil esse conuenientius placabilitate et clementia, quâ poene omnium virtutum sola, quam proxime ad deos acceditur. Quam obrem ne metus profugorum nobilium reditui remorae amplius esset, integram omnibus incolumitatem, redeundi liberam potestatem, erratorum veniam, rerum omnium, seu quae municipia essent, seu quas in fundis et praesidijs haberent, ijs quibus supra diximus conditionibus, restitutionem pollicitus est. Quoue securiores de firma stabilique venia essent, diploma dedit, quo saluti illorum et incolumitati saeuere cauit, omnemque iniuriam a rebus fortunis, corporibusque illorum procul dimouit. Et quia singillatim diploma incolumitatis omnibus dare, in tantâ expeditionis bellicae, rerumque incumbentium sollicitudine ocium non erat, uniuersis ita cauit, ut singulorum nominibus diplomati insertis, uniformi cautione omnes comprehenderet. Omnium uxores, liberos, consanguineos, fortunas, incolumes, atque illacsas pronunciauit, omnibus postliminio copiam redeundi integram promisit, omnium delictorum veniam et impunitatem indulsit. His ex animi sententia impetratis Gyulafius et Martinus Caransebesum repetiuere, Bastae clementiam et veniam luculenter exposuere. Barbelus et ceteri Bastae benignitati summas gratias agere, Giulafij susceptos pro se labores, vitamque periculis objectam grati animi recordatione recolere. His ita confectis, ne tumultuaria atque repentina reditione egentium atque adminiculis redeundi destitutorum conatus impe-

Nobilitati Caransebeso reditura

directur, dies dicta uniuersis atque praestituta est, ad quam diem itineri pro sua quisque facultate se accingat.

Thraces viam in-

Dum diem de die prolatant, opportunitatesque loco mouendi captant, ecce ex insperato, Basta re ad Lippam confectâ, exauctoratis Haidunibus, dimis-

sisque militibus, reliquum etiam in hiberna dimittit exercitum, atque ipse quoque per aduersam Marisi ripam, eâdem, qua descenderat, viâ primum Albam, inde Colosuarum redijt. Hic protinus omnis Thracum colluuies Caransebesum et circa in viciniam contendere, vicatim oppidatimque spargi, terrorem prae se agere, infesta omnia facere. Barbelus atque alij, noua rursus obsidione hostili circumuenti, quamnam amplius ad redeundum ansam arripiant, incerti ac tanquam in periculosis syrtibus deprehensi consultare inter se ac dispicere. Nam in tanta Thracum Hajdonum perfidia, qui omnia itinera latrocinijs infesta fecerant, atque obsederant, sese itineri committere non erat aliud, quam in praesentaneum exitium datâ operâ se praecipitare. Non unis exemplis didicerant, illos neque Bastae diplomata, quamlibet heptabocja curaturos: non, per omnes deos, per omnia sacra iuratam fidem seruaturos: non ullis ducum imperijs auscultaturos; non denique ulla misericordia erga ullos usuros. Turcarum et Tatarum immanitatem licentiâ saeuiendi longo interuallo post se relicturos. Ita dum inter mouendi manendique consilium haesitant, Georgius Thracius summus eorum Haidonum ductor à Basta missus, cum magna popularium manu ad Caransebesum in suburbio consistit, Barbelique alloquendi potestatem postulat. Barbelus omni membrorum usu, praeter linguae et ingenij destitutus, ac tamquam idolum hominis spondae plumisque farto puluino affixus, ad Thracij aduentum culcitâ se subleuarj; gladium cuius plane vel stringendi impos erat, iuxta se poni, statores atque apparitores pro lecto consistere iubet. His fucis ad comparandam dignitatem adornatus, Thracio copiam intrandi in urbem, seque

Georgius Racz ad reuocandam nobilitatem missus.

conueniendi facit. Is ubi affuit, quae mandata a Basta habebat, exponit: se missum ad eos esse, non ut exilium eorum maiore accessione mali oneraret, quàm ut quae ad meliorem statum et salutem profugae nobilitatis attineret, coram exponeret, atque ad redeundum adhortaretur. Basta, inquit, binis iam incolumitatis litteris, vitae fortunisque vestris ita cauit, ut nefas fuerit ulla haesitatione fidem et clementiam eius in dubium vocare. Vos tamen siue exanimi imbecillitate, siue rerum amplius nouandarum studio, siue qua de causa alia, de Bastae propenso in vos animo etiamnum dubitatis, paternam eius indulgentiam, sinceram beneuolentiam, vestrique conseruandi studium pertinaciter auersamini: prorsus ut nisi clementissimum lenissimumque illum patronum haberetis, iam vos hic omnes ad unum extrema internecione delendos curasset. Quid iuuat, non tam in eum quam in vestrum ipsorum caput, male consultis consilijs grassari, his perniciosis cunctationibus, his procrastinationibus atque prolatationibus iram et indignationem eius ad ultionem proritare? Quin venitis, gratuitamque eius veniam tempestiua reditione occupare contenditis? Si etiamnum haesitatis, quamnam amplius spem et quietem vobis pollicerj potestis? Non deerant vobis documenta, ex quibus Bastae clementiam agnoscere vobiscum possetis. Omnem nobilitatem ex publica Mosis clade residuam, atque ad comitia Deuensia inuitatam benignitate, quàm potuit, singulari complexus est: salutis, fortunarumque omnium incolumitate eos donauit: in pristinam condicionem, quantum quidem in se fuit, vestros populares restituit: nihil sibi reliqui ad summam et integram indulgentiam fecit. Quid vobis ad eum recurrere dubitatio

amplius est? Quid oblatam sponte veniam respuere pertinatia est? Si hanc in praesentia opportunam ad salutem vestram occasionem elabi patiemini, vereor, ne unquam commodiorem nancisci possitis. Anne Bectam adhuc fidum scilicet salutis vestrae asylum etiam exspectatis? an transfugarum sociorum euersas cum fide vires hic opperimini? O perditas opiniones! O spes desperatas! Enimuero Basta non cupit vos perditum ire; si id animi habuisset, potuisset ille iam pridem in vos ea pericula intendere, quae nullis cautionibus effugere vobis integrum fuisset. Nunc ille suae potius clementiae, quam vestrorum erratorum memor vel reluctantibus vobis ad salutem vestram omnibus quibus potest modis contendit. Et licet vos omnia dissimuletis, non tamen latet illum quo spes, et oculos vestros intenderitis, ac tamquam specula videt, quaenam auxilia circumspiciatis. Ego ad vos nuncius intercessi, unam hanc ob causam, uti vos ad redeundum cohortarer, et postquam hoc a vobis exorauero, ut ex oratore ducem me vobis praebeam: quid quid ad salutem, vitae commoditatem, dignitatem, rationesque vestras conducere arbitrabor, pro virili praestem atque elaborem. Si mihi recta et salutaria suadenti auscultaueritis, salua res est; sin minus, propediem sentietis quidnam mali ex hac cunctatione vos maneat.

His ita non sine minis a Thracio dictis, Barbelus maiore stomacho, quam animo, ita respondit, ut diceret se Bastae benignitati nunquam fidem derogasse, quippe quin sciret in dictis constantem, in factis magnanimum, in culpis et delictis ignoscendis placabilem esse. Sed vestra, inquit, omnium, militumque vestrorum licentia diuturna impunitate munita effe- Barbeli Haidonem inuectiu

cit, ut Bastae quoque clemens alioquin victoria apud omnes male audiat. Per vos factum est ut illius procliuis ad omnem lenitatem animus crudelitatis nota sugilletur. Nihil erat nobis neque prius, neque antiquius, quam ut ad has publicae fidei litteras, quas a Basta accepimus, primo quoque tempore rediremus, nihil de eius venia dubitabundi Transyluaniam repeteremus, nisi vos et praedones vestri superuenissetis, remeandique propositum importuno aduentu intercepissetis. Nihil erat nobis optabilius quam per hanc occasionem Bastam nobis placatum habere, cujus benignitate per vos frui nobis non licet. Nostram salutem vobis demandauit Basta, egregijs scilicet custodibus incolumitatis publicae. Canibus officio luporum fungentibus pecuaria commisit. Praedones in tutelam nostram adoptauit, quorum nefaria vita ex publico omnium sanguine pascitur; vestra effrenis licentia cum summa impunitate coniuncta, quid cladis inuexerit miserae prouinciae, satis omnibus perspectum est, cum a Caransebeso ad Albam usque, ab Alba ad Colosuarum, inde ad extremas usque Transyluaniae oras, nedum ullum caput ex incolis sed ne domestica quidem bestia ulla usquam appareat. Nullum humani cultus vestigium praeter obscaenam inconditamque vastitatem supersit. Turcarum Tatarumque immanitatem, multis parasangis praeuertistis, cum in illorum mediterraneis ditionibus multa Christianorum populorum capita securam ac quietam vitam degant. Alij victores, cum per multas licet caedes et rapinas, potiti aliqua prouincia fuerint, non perpetua carnificina in populos saeuiunt, nec solum plebi ingressi, sed et alijs quos belli fortuna superstites a clade fecit, vitam concedunt, ut e conseruatis illo-

rum fortunis et ipsi victores alantur, et quos perdere poterant, pepercisse victis dicantur. Hunc vincendi modum Turca, hunc immanis quamlibet barbaria obtinet. Nec lupi omnem ouium gregem ad internecionem iugulant. Nec leones boum armenta uniuersa prosternunt, paucis deiectis a caede abstinent, rabies illorum intra limitem sedatae famis consistit. Generosae quaeque bestiae eo minus saeuiunt, quo maiorem saeuiendi materiam sunt nactae. Isti vero obsceni vestri ursi, istae foedissimae harpiae, in inbelles et dediticios saeuiunt, nullus finis agendi, rapiendi, vexandi, trucidandi, nisi ipsorum libido est, eoque iam processum est, ut non solum corpora indigenae plebis, sed ne tuguria quidem illorum sint reliqua. Nec mirum est homines sanguinarios, ac ne stipendio quidem conductos, sine pignore, sine patria, sine lare, sine fide, atque etiam sine omni Deo, orbis terrarum exules tam hostiliter grassari; facili compendio non militiam, sed latrocinium exercere; hinc depulsi ad Turcam se recipiant, illinc profligati, hic militiae voluntariae inauctorantur, ad omnem casum non fidem sed fortunam sequuntur. Patriam, uxores, liberos, ipsam denique animam venalem habent. Et miraris adhuc, Georgi Thraci, cur fidei tuae et tuorum nostram salutem committere non audeamus? Scilicet qui caput ipsum totamque Transyluaniam deuorastis, residuis membris parcetis, incolumesque conseruabitis? Proinde cum tanta feritate ad laniandos trucidandosque deuictos laboretis, militum vestrorum rabiem refrenare vel nolitis, vel non possitis, nomine solo duces, reipsa libidinum vestrorum militum serui sitis; vestrae fidei me minime committam. Malo hic omnem obsidionem perpeti, inter meos tru-

cidari. quam perfidia vestrorum Thracum in silua et agris ad bestiarum volucrumque laniatus proijci. Malo extremum spiritum naturae, aut si Deo visum fuerit, honestae occidioni reddere, quam vobis ad luctos cruciatus, atque dehonestamentum obijcere. Non sunt enim illi vestri, nisi ferae bestiae, dijs atque hominibus abominabiles belluae, ex omni crudelitatis importunitate flagitiorumque impunitate conflatae. Pagana sunt seruitia, ab omni sensu pietatis et humanitatis remota. Quorum effrenatus furor, cum a vobis compesci suisque finitibus contineri nequeat, quid est, in quo vobis quidlibet spondentibus atque iurantibus, fides adhiberi possit? Haec Georgius ad Georgium. ex publicae calamitatis recordatione non sine grauibus suspirijs dicebat, et ab ingenti populariorum miseratione magnam lamentorum materiam educebat. Ac tunc quidem Thracius illum dimittit, sed iterato postea colloquio, eo non inuitum tandem deduxit, ut primo quoque tempore concordi omnium consensione consilium redeundi capesseret. Quod tamen illi non magis Thracius quam Joannes Lugasius persuasit. Erat hic Hajdonum quidem Bastanorum ductor, sed caeteris et ingenio elegantior, quippe nonnulla latinarum litterarum cognitione tinctus, et morum humanitate modestior. Itaque is comibus alloquijs Barbelum aggressus, omnem malae fidei suspicionem ex animo ponere jubet. Se quoque a Basta missum esse dicit, una cum ceteris, quibus deducendi, in tutum partes impositae essent. Nec Thracium velle aliud quam ut hac militum manu tutior esset ipsis in Transyluaniam reuertendi copia. Mox etiam haesitanti Barbelo cepit jurare per omnes deos, per idquid sacrum ac sanctum esset, se nec in Basta

nec in Hajdonibus his ullam alieni animi indicium ad exitium aut detrimentum eorum animaduertisse. Sum inquit, gentilis vester, ejusdem religionis patriae, sanguinis atque contubernij particeps, cur vos mea fide in discrimen traham, nulla ratio est. Vanitatem verborum abominor. Nolo ulla suspicione falsi fidem meam sugillari. Ego vobis promitto, ac recipio, me hoc iusiurandum sanctissime seruaturum, et vel cum periculo vitae, si quis casus ita tulerit, fidelissime praestaturum.

His ita a Lugasio dictis, Barbelus adhuc et caetera nobilitas non tam de ducum, quam de gregariorum fide ambigentes, ne quid fraudis et periculi ab ijs immineret, credulitatem suam arctiore praesidio munire statuerunt. Et quia videmus, inquiunt eo rerum peruentum esse, ut tam plenum sit periculi vitam nostram vobis non committere, quam committere; ideo ne sit molestum, si et vobis morem geremus, et nostrae saluti accuratiore cautione consulemus. De remigrando stetisse quidem nobis, et stare adhuc sententiam; sed securi periculorum esse volumus. De Bastae, atque vestra in nos mente nihil dubitamus, sed inter spem et metum nos suspendit, nec sibi nec alijs constans Thracum vestrorum et Valachorum fides, quorum inueteratum in nos odium, malignumque animum, non unis exemplis exploratum cognitumque habemus. Ego quidem, inquit Barbelus, quod me attinet, praecipiti senectute et morbis afflictus nihil vitam moror, quam iam pridem si patriae non potui, naturae libens reddidissem, nisi fatum nescio quod ad haec miserrima tempora reseruare voluisset. Horum qui me secuti sunt saluti cauere volo. Nisi itaque milites vestri ad unum omnes sacro sancto iuramento se obstrinxerint, nos

saluos atque incolumes quantum in se est, deducturos, ac tandem integra fide missos facturos, ne pedem quidem interea hinc mouebimus. Malumus obsidione quamlibet funesta hic periclitari, quam foris bonorum et vitae iacturam perpeti, foede in siluis atque desertis trucidari.

Acceptis conditionibus Thracius et Lugasius commodante operam suam è Barbelianis Martino Kapronczaio omnem Tracum manum qui ad bis mille ferebantur, diuirsis per centurias turmis, solenni diuorum omnium diuaeque virginis matris (quae in illa babarie numinis vice colitur) contestatione ad incorruptam fidem deuinxerunt, dirarum omnium obnunciatione eos officij admonuerunt: se nec desertores, nec raptores, nec violatores, vitae bonorum, fortunarum, rerumque eorum per se vel par alios futuros. Omnem vim, omnem iniuriam ab illis abstenturos atque remoturos, salua integraque fide ad Bastam eos deducturos. Quoue maior iuramento religio accederet, compacta ex sambuciana virgula cruce (quod Valachi et Thraces sacro sanctae fidei misterium esse volunt) adiurare eos iusserunt. Nam tamquam dij superi Lethen infernalem fallere nefas ducunt, ita isti eam crucem nullis satis inferorum supplicijs expiabile scelus ducunt, periurio violare. Accedebat ad maturandam reditionem, Caransebesinatium importuna acerbitas, qui nihil curato Jouis hospitalis sacrorum que penatium numine, non solum domos suas profugis socijs patere nolebant, sed et Barbelum una cum caeteris suis fugitiuis iubenti Bastae se tradituros comminabantur, nec se passuros, ut illorum causa, afflicta per se alias ciuitas obsidionem aliquam pateretur, aut detrimentum acciperet. Nolle se incolu-

Thracidium iuramentum.

mitatem suam, cum illorum affectis rebus miscere. Satis sibi fore, si urbanam dumtaxat salutem aduersus imminentia mala defensare possent. Suam ipsi causam cum Basta transigerent: se receptacula inuito illo nolle cuiquam commodare.

Ita compositis omnibus cum ducentis amplius curribus partim onerarijs, partim actuarijs Barbelus et cetera nobilitas una cum alijs afflictae plebis pedestribus appendiculis Caransebeso mouerunt. Omnis Thracum exercitus ante postque principia, perque latera ita illis circumfusi, ut ouium greges luporum praesidio commissos esse agnosceres. Nec tamen ita vel post iuratos patrios deos animum in potestate habere, manusque continere potuerunt, quin currus aliquot fessis labantibusque iumentis a reliquo comitatu forte diuulsos, in praedam et rapinam conuerterent: pedibus iter ingressos baiulatis sarcinis releuarent atque exonerarent, quandoque etiam reluctari ausos plagis afficerent, seuisque vibicibus inscriberent. Quorum perfidiae nisi duces verbis minisque obuiam iuissent, haud dubium, quin rupta conculcataque sambucina fide omnes remeantes in discrimen adducti fuissent. Hoc modo superatis Ferreis portis, quarum perpetuum dorsum longo spatio Sarmaticis montibus ad Coronam usque et ultra committitur, per easdem poene quas exitum erat difficultates in Transyluaniam reditum est. Agebat tunc Colosuari Basta, dimisso in hiberna cetero exercitu. Cohortem saltem Germanorum satellitum ad aulae ministeria, atque excubias agendas penes se habebat. Aderat illi Maximilianus comes Salmensis; Henricus Dauallus comes, qui resignata Lippensi praefectura Ludouicum Racocium Hajdonum ductorum nobilem, successorem sortitus fuerat;

Barbelus et socij Caransebeso mouent.

itemque Coppa, Spinosa, Joannes Elias quorum supra meminimus alijque succenturiati duces.

Barbelus moritur 15. Dec.

Barbelus ubi Colosuarum ad Bastam appulit, ne conueniendi quidem atque alloquendi illum copiam nactus, aegrum longa iactatione spiritum trahens, tempestiuo obitu atque opportuno tempore ad XVIII. kal. Januarij è vita discessit. Non ab re grauem Bastae indignationem pertimuit veritusque est, ne quid in se grauius ab eo statueretur. Nam non solum Mose in Transyluania passim grassante se illi, licet inuitus adiunxerat, Saxosebesumque ad deditionem compulerat, sed etiam post profligatum caesumque Mosem reliquias nobilitatis apud Zazuaros conuenticulo indicto inter se iurare coëgerat, Bastam apropinquantem precibus et veniâ praeueniendum disuaserat; Dauallum comitem suo, publicoque splendore tumentem apud Deua arcem fugauerat; una secum ceteros ad Caransebesum deduxerat, Turcarum auxiliaria arma frequentibus nuncijs sollicitauerat, opportunitatem redeundi a Caransebeso quasi diffisus fidei Bastae multa prolatione corruperat; alijsque factis pro asserenda in libertatem patria obitis, seipsum ad Bastam non solum suspiciosum, sed etiam ingentem criminis reum fecerat. In quibus quidem quia necessitatem et patriae conseruandae studium pro voluntate secutus est, excusationem sane iustam habuit. Ad pietatem in patriam, quae omnes in animis charitates superare debet, ad nobilitatem indigenam a seruitute exterorum vindicandam, ad aras et focos in libertate conseruandos omnia sua consilia direxisse praedicabat. Quod se Mosi applicuerit, inuitus fecerit. Enyedino vilissimo castello, vitam, uxorem, liberos, fortunasque suas cum alijs e nobilitate nonnullis commiserat. Tatari-

bus non solum circumseptus, sed et in castelli penetralia ob janitorum opidanorum immutatam fidem insinuatis, non tam sponte ad Mosem venit, quam per vim una cum genero Nicolao Vajda, genero et alijs tractus est. Quum itaque videret Barbelus Bastam minime se aequis oculis visurum non ab re ad supplicium magis quam ad ignoscendum se euocatum esse Caransebeso suspicabatur, atque verebatur. Nec tam mortem ipse suam, quam ignominiosum mortis genus formidabat. Labem dedecusque extremo vitae articulo inustum iri, omni vita acerbiora iudicabat. Timebat ne Basta dolori suo plus aequo indulgens, carnificis manu ad meniam urbis laqueo frangendam ceruicem publice curaret. Quamobrem toto eo itinere dum Caransebeso redit, sollicitis precibus deum orasse ferunt, ne vitam quam hactenus honestis facinoribus decorasset, probroso genere lethi ad extremum funestaret. Non defuit numen supplici. Octauo enim post die quam appulerat Colosuarum, collecta haud dubie tum ex aegritudine animi, tum ex attrito morbis corpore infirmitate, non supplicio, quod metuerat, sed naturae necessitati spiritum reddidit; morte adeo opportuna, ut ab iniquis et inimicis criminoso nomine voluntaria incesseretur. Sepultus est in Ajton, villa sua, quam a diuo Stephano Poloniae rege virtutis et obitae per multa discrimina militiae ergo acceperat.

Barbeli nomen tulit, quod si quis velit Tonsorem interpretari poterit, non quod sordido opificio vitam unquam toleraverit, quod iniqui exprobrant, sed gentilicum familiae cognomen fuit, quae nobilitate maiorum conspicua semper claruit; e Simâ pago Vngariae mediterraneo, Tibisco atque Chrysio interamnati, oriundus est, atque ab hac patria cognomen

tulit. Fratrem germanum Andream habuit, insignem Agriae dum penes Christianos eius arcis possessio fuit agminum ductorem. Filios quatuor mares tulit quorum primum praetextatum in ipso aetatis flore morbo amisit, reliquos partim bello, partim alijs cladibus ante tempus perdidit. Filiarum Annam Stephano Bekes matrimonio junctam, in Turcarum captiuitatem rapi vidit, ex qua tamen falsâ custodiâ magno animi virilis documento clarissima virago pernicis equi ministerio usa, paucis post mensibus ad maritum redijt. *) Alteram Nicolao Vajdae nuptam Caransebesi peste infelix pater amisit. Ex Anna et tertia Christina nepotes posthumos reliquit. Ipse post tantam liberorum ruinam, ad suum solius caput redactus articularibus doloribus, simul et urgente senio, ita oppressus vitam traxit ut animâ residuâ, atque animi viribus integris poene totum corpus amitteret, ac Cumaeae Sybillae instar vocem solam atque mentem in defectis membris reliquam haberet. Juuentâ ferociore, quàm par sit fuit. In Polonia dum diuus Stephanus rex in Moschos bello fulminat, luculenta fortitudinis documenta edidit, quae Polonicis historijs consignata, ipse non repeto. Ea una secum consenuisse, defloruisseque visa erant in tranquillis diu rebus Transyluaniae, nisi ad extremum vitae poene obsoletam famam ijsdem bellicis artibus denuo resuscitasset. Proinde in Transyluania Sigismundiano aduersus Turcam bello rursus enituit. Lippam et Jenoe cum nonnullis arcium appendicibus Turcarum imperio vi abstractam Transyluaniae adiecit. Temesuariensem passam auxilio Faciadiensibus

Barbeli facinora praeclara.

*) Oldaljegyzet Bethlen Farkastól: az más könyvekben Szamosközy uram viduájának irják.

cum octo millibus approperantem, ipse cum duobus millibus ad captum iam castellum profligauit. Duos principes begos, Lippa expugnata captos, quibus de incolumitate fide sua cauerat, inuito Sigismundo Principe in tutam dimisit. Lippam Temesuariensi passa totis viribus recuperare moliente fortissime propugnauit. Solymos arcem Lippae imminentem, quam Moses Turcarum praesidijs obfirmauerat, deditione recepit. His atque alijs egregie factis, honestam famam quaesiuerat, luculentisque possessionibus a Bathorijs Principibus in Transyluania locupletatus erat. Sexagesimum tertium annum, senibus fatalem, exacte impleuerat, tam accuratâ septenarij et nouenarji numeri conspiratione, ut vix denos dies superuixisse putetur. Honeste actam aetatem, quae maxima in grauescenti aetati consolatio est, ultimis vitae temporibus sigismundiani cothurni, occultis consilijs ad tradendam Germano prouinciam comparati, atque inde promanantia mala alia compluribus difficultatibus afflixerunt, labem tamen eius nomini vix ullam asperserunt. Eo temperamento actiones omnes moderatus est, ut quantum in se fuit, turbulentissimaque patriae tempestas patiebatur, neutri partium odiosus esset consilia sua ad incolumitatem publicam dirigeret.

(A többi elveszett.)

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

[A római számok a kötetet jelentik; a hol nincs római szám, ott az első kötet értendő; az arabs számok a lapot jelzik].

A.

Abahida 152.
Abaila 90.
Abdallah szultánfi 183.
Ábrán-nem II. 382.
Ádám János, a ház birtokosa Szamosközy idejében, hol Mátyás király született. III. 82.
Adó, Erdély adaja III. 116.
Adorján-nem, II. 382.
Ágoston brassai orvos II. 303.
Ahmed szultán, III. 315.
Ajnácskő 243.
Ajton III. 341.
Aki Merza, tatár III. 190.
Ak Merza, Aki Merza, III. 75.
Aladin szultánfi 183.
Alárdy Ferencz 162, 171, II. 261.
Alba Julia l. Gyulafejérvár.
Albania II. 99.
Alfonz olasz püspök Báthori Zsigmondnál II. 10, 11.
Alhéviz Budán II. 184.
Ali basa szerdár halála III. 274.
Ali budai basa II. 186.
Ali csauz III. 13.
Alip Kerai tatár kán II.76, 97, 151, 247.
Almási (Literator) Albert II. 112.
Aluta l. Olt.
Al-vincz III. 5.
Amhad l. Ahmed.
Ammianus Marcellinus II. 58, 83.
Amurad császár II. 287.
Analecta Lapidum Daciorum, Szamosközy munkája III. 280.
Andrássy Péter 154, — s a székelyek Báthori Ist. ellen 157, — Magyarhonba menekül 169.
Angyal Márton II. 173, 175.
Anna (Jagelló) lengyel királylány, Báthori Ist. neje 187, 189.
Antalfi Imre Békés Gáspár követe a portán 150, — a portáról Báthori I. kezébe kötözve küldik 151.
Antitrinitariusok 199. (l. Unitáriusok).
Apácza III. 198.
Apaffy György 23.
» Farkas III. 230.
» Lénárd III. 230.
» Miklós II. 330.
Apulum III. 81.
Arany feszület, János Zsigmond hagyománya 113.

Aranyos bátya Nagyváradon II. 169.
Aranyos, falu III. 25.
Aranyos, folyó 153, 155, III. 266.
Aranyosszék II. 300.
Aracskay István II. 180.
Arad, II. 161.
Aradi György a brassói gyalogok parancsnoka Báthori András táborában. II. 323.
Argidava III. 293.
Arianusok III. 97, 141 (l. Unitariusok).
Arno II. 166.
Arszlán győri basa II. 65.
Ártándy Kelemen 126.
Árvizek Erdélyben II. 16.
Aszalay Mátyás, III. 229.
Asszonyfalva II. 232.
Attilius Vicomercatus III. 176, 209.
Atya, váracs 14.

B.

Bába Noák oláh lovasvezér. II. 290, 306, 325, — megkezdi a harczot 327.
Babona a nép közt az 1586-iki pestis alkalmával 227, — Szt. László nagyváradi lovagszobráról II. 179.
Badacurtius II. 64, 65. (l. Gempicus).
Bajon bevétele 63.
Baka váracs 239.
Bakó János II. 340.
Balád, tatár III. 110.
Balad szultán III. 190.
Balai Kálmán egri csapatvezér 146.
Balassa Bálint 208.
Balassa János 124, 178, — elfogatása s szökése Pozsonyból 180.
Balassa Menyhért Ferdinándhoz pártol 4, — a Bebekféle összeesküvésben 7, — katonai főparancsnokságot s Vécs várát nyeri Izabellától 8, — csalárdul elfoglalja Szattmárt a Báthoryaktól 9, — Kisvárdát ostromolja 9,— Szinnyér várát elfoglalja 9, — neje és gyermekei János Zsigmond kezébe esnek 13, — Miksánál Báthori István szabadonbocsátását kéri 93, 126.
Balázsfalva II. 380.
Baldagara Octávio várépitész II. 168.
Bánffi Farkas 153.
— Gábor követségben a lengyel királynál II. 253, 254.
— György 23, 136, — halála 211.
— Kristóf 153.
Bán Mihály bojár II. 283, 285.
Baranya, II. 256, 257.
Barát Péter III. 81.
Barcsai András lugosi parancsnok vitézsége II. 93, 94, 323, — vitézsége a szellembergi ütközetben II. 331.
» Miklós 171.
Barczaság II. 302.
Bársonyos 195.
Básta György II. 132, 172, 268, III. 5, 6, 7, — Gy.-Fejérvárról Kolozsvárra vonul III. 15,—71 s köv. 77 s köv., — Szamos-Ujvárról Kolozsvárra s innen Szathmárra vonul Székely Mózes elől III. 78, 121, 122, — Radul vajdát hűségre inti III. 168, 210, — a brassai ütközet után III. 242, 243, 269, — Borbély György és társai ellen Rákoczy Lajost küldi a hajdúk élén III. 280, — Dévánál tábort üt III. 292, — Dévára gyülést hirdet III. 294, — halálra szánja a Dévára hivott nemeseket III. 303, — hadi sarczot szed az erdélyi városokon III. 312, — kivégezteti s bebörtönöztetí Székely Mó-

zes volt párthiveit III. 318, 319, — szabadságot ád Borbély Györgynek s társainak a visszatérésre III. 329.
Báthory András 211, — és Boldizsár nevelése 212, — bibornok lesz 213, — üzenete B. Zsigmondnak Erdély átadása ügyében II. 51, II. 201, 207, 209, — levele Rudolf császárhoz (1599.) II. 210, 211, — Kolosvárra jő II. 212, — őt és testvéreit a hűtlenség s felségárulás bűne alól B. Zsigmond fölmenti II. 217, — fejedelemmé lesz II. 223, — a császár részére hajlik II. 262, — a töröknek hadat izen II. 263, — fegyver alá gyűjti az erdélyieket II. 270 s köv., — Mihály vajdában bizva, ennek kértére fegyvereseket s hadi szereket küld II. 272, — őt és követét Sennyeyt (l. ezt) Mihály vajda elámitja II. 278, — békés s közhasznú foglalkozásai II. 279, — koporsót készit II. 280, — tanácsot kér a lengyel kanczellártól II. 281, — Fejérvárra országgyűlést hirdet II. 292, — nem hisz Rácz (Maró) János tudósitásainak II. 296, — sereget gyüjt Mihály vajda ellen II. 299, — ellene indul 306, — tudtul adja csapatainak Mihály vajda csalárdságát II. 313, — tanácskozik a Mihálylyal vivandó harcz felől II. 314, — megfut az ütközetből II. 331, — futása II. 350 s köv., — halála II. 361, — nemzetsége jelleme stb. II. 361, 362., — Báthory Andrást Mihály vajda eltemetteti II. 369.
Báthory Boldizsár 211, — viszonya Báthory Zsigmondhoz II. 26, 209
» síremléke II. 279. —
» család geneologiája 213.
» Gábor a pestisben elhal 230.
» Griseldis 211, II. 280.
» György 214.
» István, András testvére II. 282.
» István a fejedelem 8, 9, — Szathmárt visszafoglalja Balassa Menyhérttől 13, — követsége Bécsbe 18, — letartóztatása 19, — Miksa haza bocsátja 93, — fejedelemmé választatik 116, — a közte s Miksa közti titkos egyesség 117, — jellemzése 119, 120, — katonai képzettsége 124, — Olaszhonba kiséri Ferdinánd lányát Katalint 125, — mint nagyváradi kapitány 126, — Fogaras ellen indul 136, ostromolja 137, s beveszi, — Békés támadása ellen hadat gyüjt 149, — felelete a székely küldöttségnek 154, — Békést meggyőzi 164, — lengyel királylyá választatik 185, — Krakkóba vonul s eljegyzi Annát 189, — Békésnek megbocsát 191, — elcseréli Szathmárt Nagybányáért 248. —
» Kristóf 8, 9, 30, 157, — fejedelemmé választatik 191, — miveltsége s jelleme 192, 193, — halála 210, — siremléke 211.
Báthory Miklós 16, — a »fekete ember« hada ellen 103.
» nemzetség 121.
» testvér. birtokügye II. 293.
» Zsigmond fejedelemmé lesz 210, — ajándéka a török szultán fia számára 234, átakarja adni Erdélyt Rudolfnak II. 4, — nagyigéretekkel biztatják, hogy Erdélyt adja át II.

9. — az olasz udvaronczok és hizelgők befolyása alatt II. 11—15, — öntetszelgése a bibornoki öltönyben II. 15—16, — Gyulafejérvárra országgyülést hirdet s Rudolfot erőszakkal elfogadtatja a rendekkel II. 18, 19, — búcsúbeszéde az 1598. orsz. gyülésen II. 37, — Erdélyből való első távozásakor kiüriti a kincstárt II. 47, — Győr bevételének hirére örömünnepet ül II. 55, — II. 71, — egy jellemző nyilatkozata II. 74, — viszonya Alip tatár kánhoz II. 78, 79, — szökése Oppelnből II. 106 s köv., — izenete Bocskay Istvánhoz II. 110, — fogadtatása Erdélyben Oppelnből való visszatérte után II. 122, — a rendek előtt esküszik II. 126, — mulatságai II. 170, — másodszor alkuszik Rudolffal Erdély átadása ügyében II. 201, — egyszersmind Báthory Andrással, szokásai, neveltsége, jelleme, II. 225, 226, — Endrét a fejedelemség elfogadására birja II. 220, — Lengyelhonba megyen II. 243. —

átor 14.

átor Opos 123.

aupcourt, II. 60, 61 (l. Gempius Badacurtius.)

azarád vajda III. 167.

axezarai (Baksiserail) II. 79.

ay András János Zsigmond kezébe jut, 62.

» Ferencz 17. —

ebek Ferencz összeesküvése 5.

ebek György, 4, — Ferdinándhoz pártol 8, — török fogságba esik, de János Zsigmond kiváltja 10, 11, 17.

Bécs, Miksa bécsi diadalmenete 1566-ban 90; 93, II. 235.

Becz Pál 23.

Becz Tamás, II. 323, — az ő és Imre halála II. 364.

Bedő István a Székely Mózes elleni székelyek vezetője II. 187, 197.

Békés Gábor, Gáspár fia 139.

» Gábor, Gáspár testvére 168.

» Gáspár 18, 23, — közvetitő Miksa és János Zsigmond közt 93, — 1568-ban békekötés végett Miksához megyen 96, — 114, 118, — áskálódásai Báthory I. ellen 127, — a speieri birod. gyülésen 128, — származása 128, — bosszusága Báthory fejedelemsége fölött 129, 130. — Fogarasba vouul 131, — a török szultán Békést elakarja fogatni 131, — családsága Fogaras megszerzése körül 132, — a székelyeket a maga részére vonja 135, Fogarasból kioson 139, — a megyesi gyülés által elitéltetik 141, — hadat gyüjt Báthory ellen 145, párthivei a magyar főurak közt 147, — hadainak száma 148, — követeket küld a portára 150, — csapatai visszanyomatnak 162, — veresége 164, — Kassán István királyhoz megyen, bocsánatot kér és nyer attól 191.

Békés László, lugosi vicebán, Gáspár atyja 128.

Békéspárti menekült urak 167—169.

Bektás basa 157, III. 7, — tanácsa Székely Mózes számára III. 204, — menekül a brassai csatából III. 215, — biztatja az erdélyieket 239, III. 273, — szivesen fogadja a Temesvárra

menekülő magyarokat III. 289, — és Basta fenyegetik egymást III. 319, — 323.
Béldi János II. 294, — Mihály vajda bosznja Béldi Jánoson II. 299, — halála II. 364.
» Kelemen halála, II. 364.
» Pál halála II. 364, 365.
Belényes 229, — III. 63.
Belgrád II. 147, II. 179, III. 271, l. Nándorfejérvár.
Benedek II. 89.
Beregszászt a tatárok megtámadják, a város hősiesen ellenáll 78.
Berendi János II. 340.
Berettyó f. II. 180.
Bergmann Orbán III. 168.
Bernátfi János, Báthory Zsigmond volt titkára a tatároktól visszajön II. 76, — a tatár kánnál II. 79—98, 151.
Bertaus basa, l. Pertaus basa, 23.
Berzeviczi Márton 249.
Besenyő falu III. 115, 138.
Besztercze, a folyó, III. 113, 137.
Besztercze váltsága II. 230, — leirása 230, — Báthory Zsigm. Andrástól Beszterczét kéri, de a szászok megtagadják 231,— III. 74. 113, — lövetése 138, hódol Székely Mózesnek 142, 40,000 frt hadisarczot fizet Bastanak 312.
Beszterczeiek követsége Székely Mózeshez III. 123.
Bethlen Farkas, Gábor atyja, III. 6, 143.
Bethlen Gábor Székely Mózest fegyverfogásra biztatja III. 6. — Erdélybe nyomul 16, — megtámadja Teck csapatát 21, — titkon egy csapat ráczot küld Gyulafejérvár külvárosába 33, ostromolja Gyulafejérvárt 36,— 50, 199, 256, 289.
Bethlen 165, II. 209.
Bihar 168, 229. II. 82; 145, 167.
Bihari János III. 229.
Bikpak János Antal III. 46.
Bizzarus Péter 87, — és Ullos Alfons tudósításai nem hitelesek 87.
Blandrata György 23, 107, — és Kendi Sándor Fogaras ügyében járnak Békésnél 133, — 205, III. 98.
Bocskay György 211.
» Erzsébet 211.
» István II. 109, — Báthory Zsigmond ügyét pártolja 111, — 118, 123, 124, 128, 140, követségben Rudolf császárnál 1599-ben 198, — 201, — és Náprági Demeter Rudolfnak hűséget esküsznek 936, — Erdélyt elhagyja Báthori And. fejedelemsége alatt 237, 268, — megidéztetik az 1599. gy.-fejérvári gyülésre 292.
Bodonyi István II. 133, 324.
Bodrog, fagyása 16, 65, II. 154.
Bogács III. 232.
Bogáthy Gáspár 171.
» Jakab II. 292.
» Menyhért II. 146, 147, — mint kezes Báthory András részéről 309, 323, III. 76. 143, szabadságát 6 ezer aranyon váltja meg Bástától 311.
» Miklós Báthory Andrástól Rudolf császárhoz követségbe megyen II. 238. 241, — Báth. Andr. a pápához akarja őt küldeni követül 254, — Rudolf császárnál 255, III. 76, — halála 220.
Bogner Imre, Kilián fia III. 91.
» Kilián II. 46, 117.
Boldogasszony katonái (gúnynév) 122.
Boleta Antal III. 322.

Bólyai Gáspár megöletése II. 330.
Bonfinius 114, 123, II. 180, 190, 376, III. 83.
Borbándi mező III. 41.
Borbély András III. 342.
» Anna, Békés Istvánné III. 342.
» Demeter (Tonsor) gyulafejérvári polgár III. 31.
» György, mint Lippa parancsnoka II. 164, III. 5. 46, — Spinosát megadásra szólítja fel 59, — a szászsebesieket Mózesnek hódolni kényszeríti, 145 s köv. — 199, 279, — a Székely Mózes serege romjaival Karansebesre vonul 272, Szászvárosra gyülést hirdet 275, — Básta elől meghátrál 278, — veresége 282 s 283, — és társai Bástától bocsánatot kérnek 323, — és társainak Kolozsvárra mentökben a hajduk utjokat állják 330, — beszéde Rácz Györgyhöz 333 s köv. — halála 340, haditettei 342, 343.
» Krisztina III. 342.
Borberek II. 89.
Bornemisza Boldizsár II. 243. 261. III. 143.
» Farkas 23.
» Gáspár 149.
» Miklóst megölik a hajduk, III. 111.
Boronkay János III. 46, 146, 148 289.
» László II. 343.
Boroszló II. 114.
Boroszló-ág II. 382.
Boroszlói püspökséget igérik Bathory Zsigmondnak II. 9.
Bosporus II. 76.
Bozas II. 294.
Bőry Mihály 239.
Braeda oláh bojár, Mihály vajda küldöttje B. Andráshoz II. 274, — mint kezes Mihály vajda részéről 309.
Brassai papirosmalmok III. 203.
» ütközet III. 212 s köv.
» veszedelemről való jósolgatások III. 231 s köv.
Brassó Báthory András ellen Rudolfhoz követet küld II. 288; 296; III. 190; 194, — 20 ezer forint sarczot fizet Radulnak 219; 269; 80,000 frt hadisarczot fizet Bastanak 312.
Brenner II. 376.
Brixen III. 76.
Brutus János Mihály 47.
Brüssel III. 25.
Bucsaki tatárok III. 183.
Buda, villám rombolása Budán 198, — budai törökök megkövezik egy papjokat 199; 203, 204. 205; leirása II. 182, — ostroma 1598-ban 182 s köv. 255, 259.
Buda-ág II. 382.
Budai fürdők II. 184.
Budai Ferencz Ibrahim nagyvezérnél II. 250.
» Tamás II. 176.
Budaky György III. 134, 136.
» János beszterczei pap ellenzi Besztercze hódolását III, 129, 132.
Bujak váracs 67.
Burghaus Miklós III. 19.
Buzdi II. 232.

C.

Cantemir, tatár III. 72, 75.
Capreolis, Thomas comes à —, III. 76, 94, 244.
Capturius János II. 95, III. 71, 72, 77.
Cariglia Alfons Báthory Zs.-nál II. 10, — Oppeln ügyében Rudolf császárhoz megyen 114, 243

Carsidava III. 293.
Castaldo Ferencz, olasz, nagyváradi lakos II. 81, 87.
Cefersha, tatár követ II. 97, 98.
Cinna Raffael tüzérparancsnok Báthory István alatt 160.
Claudiopolis Isauriaban III. 82.
Constantin oláh bojár III. 200.
Coppa János, gy.-fehérvári parancsnok III. 37, 168, 189.
Corigiarius Bálint, III. 136.
Corona l. Brassó.
Crispus Ferencz III. 10.
Csáky Demeter 166, 214.
» Dénes 157, 211, 221.
» Gábor 166.
» György vitézsége 33; 166.
» István 166, 214, II. 128. 145, 199, 325,
» István, Gábor fia III. 289.
» László 166.
» Mihály 10,000 tallért ad át Balassa Menyhértnek 10, 23.
» Miklós 166.
» nemzetség 166—167.
» Pál 166.
» Pálné 207.
Csanád 213, II. 91, 92, 104, a török ostromolja 155, 164.
Csanádi János 171.
Csáni Miklós 171.
Csapi Kristóf 147.
» Ferencz 15.
Csatári János III. 277.
Cseh, II. 346.
Csejti Izsák II. 307.
Csel a beszterczeiek ellen III. 140.
Csenger, csengeriek III. 144.
Csepel szigete III. 313.
Cserebogarak sokasága III. 65.
Cserényi László III. 229.
Csiki István karansebesi szerzetes III. 324.
Csikszéki székelyek büntetése Báthory István alatt 177.
Csikszék II. 302, 355, 380.
Csiszár Gergely III. 5, — Székely Mózest fegyverfogásra biztatja III. 6, Bektás basánál 273.
Csodajelek 229, II. 101, — Zatarcsi Mehmed hadjárata alatt II. 149.
Csókás Péter II. 215.
Csomortányi Tamás, Báthory And. küldöttje Mihály vajdához II. 269, 270, 323, — Moldovába menekül 365.
Csongrád II. 154, 166.
Csonkabástya Nagyváradon II.169.
Csonka János III. 74, 173, 196.
Csukás Péter párbaja egy törökkel, a miért Bajont nyeri János Zsigmondtól 28, 29.
Czeglédi Péter III. 318.
Czigányok II. 349.
Czivódás Radul táborában a nyert zászlók fölött III. 217.
Czonczó II. 59.
Cyrill brassai senator II. 302.

D.

Dák városok III. 293.
Damján oláh bojár, Mihály vajda küldöttje Báthory Andráshoz II. 274.
Dampierre Henrik lippai praefectus II. 18. III. 42, 277, 339 (l. Davallus).
Dán, oláh logofét III. 200.
Dániel Ferencz III. 230.
» Péter III.
Darabos Gáspár II. 82.
Datos 157.
Davallus, Henricus Davallus comes Dampierranus (Duval) l. Dampierre.
Dávid Ferencz, halála 205; III. 98.
Deák Gáspár II. 143.
Deák György, nagyváradi, II. 82.
Deák Mihály szászvárosi biró III. 19. (Litteratus).
Deák Miklós II. 152. (Litterator).

Debreczen 68, 85, 106, II. 171, — debreczeni senatus 193.
Decebal III. 24, 280.
Decidava III. 293.
Deli Markó II. 148, 247, — Székely Mózes ellen III. 174, 212.
Demeter oláh merza veresége III. 76.
Demeterfalva III. 74.
Demjéni Benedek 136.
Deregnyei Pál, Békés csapatainak vezére 148.
Dereskei Ambrus nagyváradi ref. prédikátor II. 84.
Déva II. 27, 89, 152, — Bocskayé lesz cserébe Vécs és Sajóért 232, 293. III. 24, 199, 240, 266, — Dévánál a martalóczok vereséget szenvednek Borbély, Kamniczky és Nagy Albert által III. 277, 292.
Dévai gyülés III. 295 s köv. — végzései 309.
Devecseri Péter 47.
Deés 151, III. 71, 94, 266.
Dezsőfi János, Báthory Zsigmond apródja II. 114.
Diadaljelek leirása (magyar és török) II. 95.
Diák Mihály (l. Deák) szászvárosi királybiró III. 287.
Dio Cassius III. 280.
Dniester III. 184.
Dobó Domokos 208.
» Ferencz 207.
» István fogsága s halála 206—207.
» Istvánné 207.
» Jakab 208.
» Krisztina 208.
Doboka megye II. 340.
Döghalál Magyarországon és Erdélyben 1575-ben 181—2, — 1586-ban 227, — Erdélyben 1603-ban III. 68.
Dömös István a székelyeket Mihály vajda részére csábitgatja. II. 301.
Drágfy Gáspár 17, 214., — Drágfyak 17. —
Dudor ág II. 382.
Duna II. 58, 135, 147, 182, 183, 185, III. 313, — dunai török hajókat elfoglalják a magyarok II. 257.

E.

Ecsed 14.
Eger 206, II. 137, 142, 145, — egri prépostság II. 137.
Egyesség Rudolf és Báthory Zsigm. közt 1598-ban a Gyulafejérvári gyülésen II. 84.
Egyezkedési kisérletek Báthory Andr. és Mihály vajda közt. II. 311.
Éhség Magyarországon 1585-ben 221, — Erdélyben 1603-ban III. 6. —
Ekemező II. 232.
Előjelei Székely Mózes veszedelmének III. 231 s köv.
Előőrsök Székely M. táborából a Raduléba szöknek III. 210.
Enyed (Nagy) 156, III. 47.
Enyedi Együd ötvös 25.
Enyedi György III. 142.
Enyedi Lukács III. 297.
Enyingi Török Bálint III. 251.
Eördög Boldizsár Báthory Zsigm. apródja II. 91, 114.
Erdély, meghódol Mihály vajdának II. 347, — adója (a portára) III. 116.
Erdélyi rendek levele Rudolf császárhoz 1599-ben II. 199, — erdélyiek nem tudják fölhasználni a győzelmet II. 336, — urak és nemesek veszedelme 364, 365, — nemesek közül Mózeshez csatlakoznak III. 46. —

Erdőd 17, 96, II. 257.
Eszény 15.
Esztergom II. 183, 258.
Eukán bég, belgrádi II. 189.
Évi jövedelme Báthory Zsigmondnak Erdélyben II. 232.

F.

Facsád III. 236, 324.
Fahid falú, II. 164.
Falkenberg II. 127.
Farkas Miklós II. 53.
»Farkas« nevű nagy ágyú Gyulafejérvárt III. 146.
Farna Péter munkácsi várnagy. 88.
Fehér-Körös II. 165.
Fejedelem-választási tanácskozások János Zsigm. halála után 114.
Fejéregyház III. 111.
Fejér Mihály eltemetteti Székely Mózes fejét. III. 216.
Fekete ember hada 97, 104, — a török által Szt. Miklósnál semmivé tétetik 105. L. Karácson Gy.
Feketehalom III. 196.
Fekete iródeák III. 270.
Fekete István, a futó Báthory Andr. egyik hivének menekülése. II. 358.
Fekete-Körös II. 165.
Fekete-tengér II. 97.
Felhéviz (Basa fürdője) Budán II. 184.
Felnémeti Máté II. 57.
Fenesi Márton II. 152.
Ferdinand (I.) 3, halála 15.
Ferhád basa II. 99. III. 315.
Ferhád bég, füleki, 194, — szikszói expeditiója 195—198.
» szolnoki bég 65.
» csauz, később basa 203.
Feti, tatár kánfi 232.
Filipóczky Jeromos 232.
Fiotta János, tűzérparancsnok III. 229.
Fodor Ferencz II. 95.
Fodoróczky György 147.
Fogaras 130, — birtoka fölött folyt viszály 131, — ostroma Báthory István alatt s bevétele 137—140; II. 242, III. 240.
Fonod 178.
Földindulás 1571-ben 115.
Földvár III. 194.
Földváry István 46.
Föltételek, melyek alatt az alku Rudolf és Báthory Zsigm. közt Erdély átadása ügyében másodszor megköttetett II. 204.
Frank György, beszterczeiek küldöttje Mózeshez III. 123.
Friaul (Foro Julium) III. 317.
Fülek 194.
Füzy Borbála, Jósika István neje II. 27.

G.

Gagy, falu II. 143.
Gávay Miklós követségben Ibraim nagyvezérnél II. 250.
Gempius Badacurtius II. 60, 61.
Genga Fabius III. 5.
» Simon olasz vizépitész II. 279. III. 5.
Geréb Ferencz halála II. 365.
Gerend II. 27.
Gerlistaeus Miklós III. 11.
Geszti Ferencz 197, III. 236, 293.
Ghiczy János 46.
» Péter, Báthory Zsigm. küldöttje Nagyváradra II. 145; III. 296.
Gireldzsi Mahmud basa II. 259.
Goda, tatár vezér 80.
Gonzaga Ferdinánd kassai generalis III. 20.
Goroszló II. 125.
Gosztonyi Balázs III. 21, 230.
Gölnitz György III. 94.
Görgény II. 46, 293; III. 107, 311.
Görög Tamás II. 328.

Grácz II. 243.
Gradistia l. Gredistye.
Gredistye III. 280.
Gregorcia postelnik mint kezes Mihály vajda részéről II. 309.
Gritti Lajos 114.
Gyalu II. 123, 209. III. 243.
Gyáros-ág II. 382.
Gyergyószék II. 380.
Gyerő-ág II. 382.
Gyerőffi János III. 143, — Nyáry Pálhoz megyen Székely Mózes megbizásából 160.
Győr 90, — bevételének hirére Gyulafejérvártt örömünnepet ülnek II. 55. — Győr neve a törököknél 55, — ostroma 59—65, — bevétele s a hadi zsákmány 66 s köv., 90.
Gyula 3, 4, — ostroma 1566-ban 36—46; II. 145, 155.
Gyulafejérvár 155, — villám rombolása 205; 211; II. 10, — a Maros elönti 17; 72, 126, 161, 198, — hódol Mihály vajdának II. 346; leirása III. 26 s köv., — ostroma Bethlen Gábor által 36, — Székely Mózes által 48 s köv.; 269.
Gyulafejérvári országgyülés 1598-ban s Báthory Zsigmond lemondása II. 17 s köv., Báthory Zsigmond erőszakoskodása 30, hirül hozzák Győr bevételét 55. — országgyülés 1599. oktob. 18-kán 292.
Gyulafejérvári égés III. 40.
Gyulafejérváriak Basta bosszúja elől a brassai harcz után menekülnek III. 243 s köv.
Gyulaffy Eusták II. 25, 281, — Borbély Gy. és társai nevében Bástától bocsánatot kér III. 324 s köv.
» László 153, mint hires párbajvivó 238, — Rudolf követe Székely Mózeshez III. 152, 160.
Gyulay Ferencz, Rudolf cs. megbizottja III. 152, — halála 229.
» Mihály II. 325.
» Pál 137, — Békés megbizottja Fogarasban 138, — Báthory hive lesz 140, — az erdélyi rendekhez 221.
Gyuráka György II. 93, III. 12, 13.

H.

Hadad 126.
Hadrév 156.
Hadum és Hafiz közötti különbség II. 92.
Haemus II. 148.
Hafiz Amhad II. 192.
Hagymási Kristóf 30, — viszonya Báthoryhoz s Békéshez 151, 153, halála 211.
Hajdúk II. 148, — veresége III. 72, — fegyelmetlensége 322.
Hajnácskő 243.
Hallabori Pál 169.
Haller Gábor követségben Miksa főherczegnél II. 130, 131.
Halmágyi István III. 177, — Radul vajdánál a béke ügyében 207.
Halmi 14.
Halmos II. 189.
Halond-nem II. 382.
Hammay György III. 317.
Hamza füleki bég 10, 11.
Hamzabég 17.
Harali István a székelyeket Mihály vajda részére csábitgatja II. 301.
Harczi rend a Báthory Andr. és Mihály vajda közti ütközetben II. 322, — a Mihály vajdáé 325.
Harinnay Farkas 140.
» Ferencz III. 230.

Harinnay János 165, — fogságba esik 170.
» Miklós 168. III. 230.
Háromszék II. 302, — Háromszékbe nyomulnak Nagy Albert és Kis Farkas, III. 77; 188.
Hass Móritz III. 147.
Hasszán aga II. 80.
» a fekete iródeák III. 270, 271.
Hátszeg vidéke III. 252.
Hatvan 210.
Hatvani Zsigmond III. 114.
Havasalföldi vajda ajándéka a török szultán számára 234.
Heder basa III. 163, 222.
Helvig Ágoston szebeni polgármester 153.
Henkel Lázár bécsi kereskedő II. 115.
Henrik (Valois) lengyel király 185, — szökése 186., — ajándéka (mint franczia királynak) a török szultánfi számára 233.
Henter Benedek III. 189.
Herschel Bálint brassói polgármester levele Báthory Andráshoz II. 297; 302.
» Kristóf brassói polgár küldetése Rudolf császárhoz II. 288.
Homonnay család 73.
Homonnay Drugeth István vitézsége 77.
Horváth Ábrahám III. 277, 281.
» Ferencz. III. 229.
» György II. 290. 325.
Horváth Menyhért 171.
» Mihály, János Zsigm. párthive 87.
» Miklós Békéspárti 137.
Hosszú (Longus) János II. 118.
Hosszútóthi György 53, 91.
Hubiár aga 67.
Hunyad megye III. 199, 275.
Hunyad (Vajda) II. 326.
Hunyady Ferencz, Báthory Zsigm. orvosa II. 48, 113, — egy distichonja III. 147.
Hunyady János küldeménye Budára II. 190.
Huszain csauz II. 248.
Huszár István III. 196.
» Péter II. 323, 328, 329, — vitézsége a sellyenbergi csatában II. 331, — lugosi parancsnok III. 12, 13, — a tatárok leölik 15.
Huszt 89, III. 152.
Huyn, franczia lovas csapatok vezére Győr 1598-ki ostrománál II. 62.

I.

Ibrahim basa nagyvezér II. 188, 248, 250, 274.
Ibraim csauz Bécsben 93.
» török bajvivó 239.
Ibrányi Ferencz, a Miksa cs. küldötte itélő biró Fogaras ügyében. 133.
Iffjú János II. 251, 324, — fogsága 365, — vizbefojtatása 367.
Illye III. 6.
Imecs Mátyás III. 318.
» Mihály III. 189 s köv., — halála 196.
Insulanus (comes Joannes Marcus —), vitézsége Nagyvárad ostromakor II. 178.
Ispán Miklós III. 318.
István lengyel király (Báthory I.) hadjárata a muszkák ellen 190, — Békésnek megbocsát 191, — Kolozsvárra jezsuitákat telepit 199, — levele az erdélyi rendekhez Báthory Zsigmond gyámsága ügyében, 245, — ajándékai Mehemed szultánfi számára 232; II. 90.
Istvánffy Miklós a budai basánál 179, — Rudolf követe az 1598 gyulafejérvári orsz. gyülésen

II. 20, 21, 34, — Zsigmond távozása után rendezni kezdi Erdély ügyeit Szuhai Istvánnal 71, — követsége Mihály vajdánál 74; 105, 118.
Isztrigy (l. Sztrigy) vize III. 199.
Izabella királyné fiával együtt anyjához megyen 5, — anyja Bona 5, — Bebeket s a Kendyeket Gyulafehérvárra hivatja s leöleti 7.

J.

Jakobinus János III. 139, 140.
Jankó Gáspár III. 318.
Jankula moldvai vajda 234.
Janok, Győr neve a töröknél II. 55.
János, nagyváradi püspök Szent László lovagszobrának készíttetője II. 167.
János Zsigmond Tokajt ostromolja 3, — Erdődöt ostromolja 17, Belgrádhoz megyen Szolimán elé 23, — ajándéka Szolimán számára 24—25, — hadjárata 1566-ban 59—60, Szakát ostromolja és beveszi 62, Tokajt ostromolja 63, — a rabló tatárokat Debreczen környékén szétveri 85, 86, — halála 108, — jellemzése (Szamosközy dicséri) 108—111, — családi czimeréről 111, — bőkezüsége az iskolák iránt 112, — Szászsebesen Akadémiát akar alapítani 112, politikája 113, — temetése 118.
Jászvásár (Jassy) III. 114.
Jenő 156, 247, II. 141, 164, 244, 245, 248, 263. III. 152, 240.
Jenő-nem II. 382.
Jeremiás (Mogilla) moldvai vajda II. 251, III. 114.
Jézsuiták telepedése Kolozsvártt 199, kiüzetésök Nagyváradról II. 81, — B. Zsigmond megesküszik, hogy a jézsuitákat Gy.-Fejérvárról eltávolítja 126 — kiüzetésök a kolozsvári unitáriusok által III. 97 s köv. — ügyök az 1603. dévai gyülésen III. 309.
Jósálmai Báthory Endrének II. 371
Jósika Ferencz III. 11.
» István jellemzése, B. Zsigm. közli vele abbeli szándékát, hogy Erdélyt Rudolfnak át akarja adni II. 5, — Visconti Alfons olasz püspök által elárultatik 20, — levele Teuffenbach kassai generalishoz 21—22, — fogsága 23, — értte a rendek közbelépnek 24, — Pezzen kezébe adatik 25, — lefejeztetik 134, származása jellemzése 135, vallomása Báthory ellen 135.
Jósika Miklós III. 11.
» Zsigmond II. 27.
Junckher von Ziebenburg (Báthory István) 125.

K.

Kabos Farkas 171.
» István jésuita, Báthory Zsigm. küldöttje Báthory Endréhez II. 207, 208, — halála 365.
Kakas István követségben a lengyel királynál II. 253, 254, — követségben Rudolf császárnál 264.
Kállay János 147.
Kálmándy Mihály III. 31, — ő és egyéb Gyulafejérvári polgárok Bethlen Gáborral egyetértenek III. 32,—250.
Kalugyerek lázitják az erdélyi oláhokat a futó nemesség ellen Mihály vajda parancsából II. 344.
Kamniczky (Kaminthy) János III. 193, — ő és Nagy Albert csa-

[illegible] —
[illegible] II. [illegible]
[illegible] I. [illegible] — [illegible] I. [illegible]
» [illegible] II. [illegible]
[illegible] I. [illegible]
[illegible] — [illegible] 61. — [illegible] 47.
[illegible] — [illegible]
[illegible] III. [illegible] 124.
» [illegible] II. 124.
Kara [illegible] III. [illegible].
[illegible] — [illegible] 47. [illegible]
[illegible] II. [illegible]
[illegible] II. 192.
[illegible] 214. II. [illegible] III. [illegible] — [illegible]
[illegible] 244. [illegible] II [illegible] 244, III [illegible].
[illegible] II [illegible]
[illegible] II. [illegible]
[illegible] Miklós III. [illegible].
Katona Mihály II. 117.
Kazak, kozák. 195.
Kazi, tatár kánfi 232.
Kazul [illegible] III. [illegible].
Kegyetlenkedése vallonok, németek s ráczoknak II. 191.
Kékkő 178.
Kelugrain oláh falu II. 90.
Kemény Boldizsár III. 114.
» Ferencz 171.
» István 24.
» János 171, III. 143, — halála 280.
» László 171.
» Simon 171.
[illegible] II. [illegible].
[illegible] II. [illegible].
[illegible]
[illegible] II. [illegible].
» [illegible] II. [illegible].
» [illegible] II. [illegible].
» [illegible] [illegible].
» [illegible] [illegible] — [illegible] — [illegible] II. [illegible].
[illegible] III. [illegible].
[illegible] 17.
[illegible] Judith 56.
[illegible] 47. 44. [illegible].
[illegible] II. [illegible].
[illegible] Demeter [illegible] 88.
[illegible] Pál III. 14. — [illegible] II. 17.
[illegible] Bodrog 65.
[illegible] II. 84. — Maria [illegible] 116. [illegible].
Kezdi-szek II. [illegible].
Kiéri Péter II. [illegible].
Király Albert II. [illegible].
Király György a nagyváradi vár praefectusa II. 82, 84, 90, 143, halála 178.
Király-bástya Nagy-Váradon II. 169.
Királyfalvi János III. 142.
Kis Farkas III. 73, 173, 196, — kivégeztetése 220.
Kis György II. 290.
» János II. 290.
» Péter III. 318.
Kisvárda 14.
Kladova II. 148, 194.
Knezovith János III. 273.

Kocsárd 156.
Kolbász Tódor II. 328.
Kolopcsi Mihály III. 137.
Kolozsvár,— Kolozsvárra jezsuiták telepednek 199; 200; II. 46, 96, 123, 130, — a Kolozsvár által kiállított katonaság 152, 231; — leirása III. 80, hódol Székely Mózesnek 93, 241, — 70,000 forint hadisarczot fizet Bastának 312.
Kolozsváriak Békés szétvert csapatát megtámadják, de pórul járnak 164.
Kolozsvári országgyülés 172, — elitéli a Békéspártiakat 176—177, — 1581-ben 210.
Kolozsvári mozgalmak III. 87, — őrség nem akar Székely Mózesnek hódolni, a nép ellenben a hódolást sürgeti 88, — unitáriusok mozgalmai 97—109, — magyar polgárok bebörtönöztetnek 311, — a nagy templomot Basta a jezsuitáknak adja 312.
Kolozsvári János, Székely Mózes megbizásából Nyáry Pálhoz megyen III. III. 160, 229; — Deák a németek szószólója a dévai gyülésen 301.
» Márton és György, Szent-László nagyváradi lovagszobrának készitői, II. 167.
Kolumbácsi legyek III. 227.
Komárom II. 58, 59.
Konkoly Péter III. 282.
Konstantinápolyi ünnepélyek Mehemed szultánfi tiszteletére 231.
Konstantinápoly II. 91, 103, III. 316.
Korlátovith György II. 143.
Kornis Boldizsár II. 324, III. 324, III. 72, 74, meginti a Dévára gyült nemeseket 301.
» Farkas II. 112, — Zatharcs Mehemed basánál követségben II. 151.
» Gáspár követségben Mihály vajdánál II. 74. 112, 118, 118, 124, — ellenzi Báthory András fejedelemségét 223; 261, — Mihály vajdánál 282, — nótázása 293, 297, — a Báthory István hadainak vezére 321, — Mihály vajda elfogja 329.
» Miklós III 7. 230.
» Zsigmond III. 7, 230.
Korvin János 113.
Koscapan III. 315.
Kotla III. 196.
Kovacsóczy Farkas 215, 216, — kivégeztetése II. 134.
Kovászó váracs 14.
Kozárvára 151, 152.
Kozákok II. 290.
Körös 222, II. 154, 164, 179, 244.
Körösbánya II. 246.
Kőrösi István, Mihály fia III. 272.
Kőrösszeg 166.
Közép-Szolnok II. 145.
Kővár III. 152.
Kracker Szaniszló, Radul vajdához megyen III. 169, — Radul katonáit, Deli Markót s Rácz Györgyöt Székely Mózes ellen birja 174, 176, 183, — a Radul katonái közt fegyvereket és zászlókat osztogat 187.
Krajova II. 285.
Krakkó 189.
Krakkói csillagászok II. 101.
Kraszna III. 145.
Krausenegg Pál császári biztos III. 269, — beszéde a dévai gyülésen 298 s köv. 309.
Krim II. 76, III. 75.
Kulcsár Radul, oláh bojár III. 218.
Kun Dávid III. 11.
Kunvith renegát 156.

Kusid vezér II. 381.
Kuth 156.
Küküllő II. 380, III. 112, 189.

L.

Labarcz f. 76.
Laczkó Simon III. 10.
Lamarche, komáromi hadmérnök II. 58, 61.
Lamars l. Lamarche.
Lamberg Kristóf erdődi praefectus 17, foglyúl esik 18.
Lanius András a beszterczeiek küldöttje Székely Mózeshez III. III. 123.
Laski Albert 187.
Laskó János II. 340.
Lázadás Radul táborában III. 208.
Lázár Farkas halála II. 365.
» Imre halála II. 364.
» István II. 23, 323, 327, halála a csatában 328.
Leg-Aka (aga) II. 133.
Lekencze falú III. 136.
Lelesz 76,
Leleszi János 200.
Lengyel segély Székely Mózesnek III. 193, — és magyar csapatok a brassói ütközet után a gyulafehérvári német csapatokat leölik II. 255.
Lengyelek Báthory András részéről Mihály vajdához csapnak át II. 333.
Léva vára 239.
Lévay Ferencz II. 323.
Leunclavius János 47.
Lézai Farkas III. 318.
Lippa 5, II. 92, 141, 151, 164, II. 248, 263, III. 152, 319.
Lónyay Ferencz 147.
Lopez, Don --, olasz csapatok vezére Győr ostroma alatt II. 61.
Losonczy István 50.
Loye Boldizsár III. 253.
Lucz Gál III. 142.
Lugos II. 92, 104, 246, — Mózes hívei beveszik III. 14; 152.
Lugosy Ferencz csanádi parancsnok vitézsége II. 155, 157, 161 — Báthory megbízásából Mihály vajda szolgálatába lép, 272, 325.
» János II. 95. III. 336.

M.

Mád 66.
Madárhegy Budán II. 186.
Mágocsy Gáspár, török fogságba esik 11; 171.
Mahumet Hodabende persa sah III. 315.
Majláth Gábor eladja Fogarast 132.
» István 132.
» Margit 133, 214.
Majtény III. 210.
Makó Gergely, György fivére III. 243, 250, 289.
» György s Gergely, Mihály vajda táborában II. 272, — György 290, — a székelyek közt 301, 325; III. 75, — Rácz György ellen indul 189, a Radul hadait megtámadja 190, — Székely Mózesnek lobogókat küld 192, — veresége 196, — fogsága s halála 196—197.
Maksai Ferencz II. 143.
Malaspina pápai nuncius II. 236, 254, 261, 263, 269, 306, 307, hiába igyekszik Mihály vajdát egyezkedésre birni 312, — elkészitteti a megölt Báthory András arczképét 370.
Mamhud bék 157.
Manricha Mária II. 115.
Máramaros megye III. 152.
Marhavész Erdélyben II. 96.
Maria Christierna II. 9, 84, 86, — Erdélyből kiindul 116, 118, férjével kibékül ennek Oppeln-

ből való hazatérte után 120, — 201, 203, 204, — Erdélyből haza utazik 241.
Marietti Antal jezsuita III. 105.
Márkházy Pál s viselt dolgai 243—248, musulmánná s jenői parancsnokká lesz 247.
Maró János (Rácz János, Markó János) II. 295, 382.
Marokkói uralkodó ajándéka a török szultánfi számára 236.
Maros 152, 159, 213, 222, — áradása II. 16, 91, 152, 154, 244 380, III. 25.
Marosszék II. 300, III 66.
Marosszéki székelyek bűntetése Báthory István alatt 177.
Martalóczok 195.
Martinuzzi 7.
Máté Sándor (Matthaeus Alex.) hóhér III. 304, 317.
Mátyás (I.) király 113, — budai könyvtára III. 105.
Mátyusföldе II. 260.
Medgyes 189, II. 212, III. 143, 189.
Medgyesi gyülés 141, — 1599. marcz. 20. s annak törvényellenessége II. 215, 230.
Megyer-nem II. 382.
Mehemed basa II. 106, 133, 146.
» császár II. 142, — levele az erdélyiekhez Székely Mózes ügyében III. 115.
» szerdár III 121, 271, 313.
» szolnoki bég s a »fekete ember« 99.
» szultánfi környülmetéltetése alkalmával ünnepek 231.
» Zatarcsi II. 164, — megfojtatik 188, — jó emléke a törököknél 189.
Melith Pál 147, II. 126, 127, 128.
Memhet nagyvezér 23, boszankodik János Zsigmondra 27. 68.
Merza bég III. 15.
Michowi prépostság 212.
Michovius l. Miechov.
Miechov Mátyás krakói tanár s lengyel historicus II. 76, III. 221.
Mihály, oláh vajda, szövetsége Rudolf császárral II. 74, 75, 78, 90, — Bulgáriában pusztit 191, — Báthory Andrásnak barátságot esküszik 252, — titkon Erdély ellen készül 266, katonaságot s hadiszereket kér és nyer B. Andrástól 272, — mentségei 276, csalárdsága 284, neje ellenzi terveit 284, a szolgálatában álló magyarokat hűség-esküre kényszeriti 289, — szinlett okai 292, — beütéséről az első hír 293, — Brassónál 302, — Szebennél 304, — csak az általa tett conditiók alatt akar egyezkedni 311, — megakar futni a harczban 332, a pártjabeli magyarok az ütközetet megujítják 334, — Gyulafejérvárba vonul 348, — neje megsiratja B. András sorsát 366.
Mihne havasalföldi vajda 234, II. 299.
Mikes Benedek III. 318.
» György III. 318.
Miklós nevü festő lefesti a megölt Báthory Andrást II. 370.
Mikó Miklós, Báthory A. hive II. 458, — halála 360.
» Péter halála II. 364.
Mikola János III. 318.
Miksa császár s magyar király 3, nem akar a töröknek adózni 4, 73, 81, — bécsi diadalmenetét gúnyolja Szamosközy 90, — követsége Szelimhez 91, 93, — Miksa s Báthory I. közti titkos egyezség 177, — Békés dolgában követeket küld Báthoryhoz 193, — kedvez

is, nem is Békésnek 145, — törekvései a lengyel koronáért 187, — Báthoryt óvja-inti attól 188, — fenyegetőzései a lengyelek s Báthory ellen 190, — halála 190.
Miksa főherczeg II. 21, 22, 73, 86, 89, 91, — hiába várják az erdélyiek 100, 104, 116. 129, 145.
Miles Simon 23.
Mindszenti Benedek II. 324, III. 142.
Miriszló III. 198.
Miske András 169.
Mogilla Jeremiás l. Jeremiás.
Mohácsi bég II. 258.
Molart János III. 19.
Moldvai vajda ajándéka a török szultánfi számára 234.
Molnár István 136.
Moré Gábor 137.
Moré János II. 91.
Morizza f. II. 148.
Mortagne Lévin III. 71, 242.
Mozgalmak a Radul katonái közt III. 186.
Muhamed persa sah 235.
» szultánfi 183.
Munkácsot Svendi beveszi 88.
Munkács 89.
Mustafa budai basa 179, — megfojtatik 201.
» (a halász) II. 263
Murad (III.) 183, születéséről való monda 184.

N.

Nádasdy Ferencz III. 9.
Nádudvar 209.
Nagy Albert, Székely Mózeshez pártol III. 5, 13, 71. 72, 199, 269, 289.
» Bálint II. 334, III. 196.
» Dömötör II. 290, 325.
» Ferencz 243, II. 364.
Nagy János körösbányai, követségben s lánykérőben Jeremias vajdánál II. 251.
» Lukács II. 173.
» Mátyás, Báthory párti 156.
» Tamást fölakasztatja Báthory Zsigmond II. 27.
» Tamás bástjája Nagyváradon II. 169.
Nagy-Bánya, honnan nevét 9; 13, 189, 248, 249, II. 230, III. 19, 150.
Nagy-Ida 147.
Nagy-Szombat II. 235.
Nagy-Várad 63, 68, 191, 218, 222, 229, — kiűzik a jésuitákat II. 81, — nagyváradiak követsége a jesuiták ügyében II. 82; 126, — ellene szegül Báthory Zsigmondnak 140; 164, — leirása 165 s köv, — fürdői 167, — püspökei 168; 170, — ostroma 174 s köv; III. 121, 152.
Nagylábú György II. 346, III. 32 (Crassipes)
Namény II. 154.
Nándorfejérvár III. 274 (l. Belgrád).
Napoca, Napuca III. 81.
Naprágyi Dömötör válasza Báthory Zsigm. bucsúbeszédére az 1598. gyülésen II. 44—45; 84; 111; 123; cancellár lesz 137; követségben Rudolf császárnál 1599-ben 198, 201.
Naskalat II. 359, 364.
Náznán-ág II. 382.
Nemes Ferencz, Báthorypárti, 157.
Német gyűlölet Erdélyben II. 122.
» katonaság kicsapongásai II. 38.
Némethy Ferencz 14, halála 16; 49; 126.
Németi falu 152, II. 60.
Neszter (Dniester) III. 184.
Nikápoly II. 90, 192.

Nisoczky Szaniszló, Izabellát Rebek s társai ellen ingerli 7, 23, — neje Sapphira 243.
Nogaji, novaji tatárok III. 75.
Novák Farkas II. 325.
Nyárádtő 156.
Nyári Pál II. 132, 146, 173; — követségben Rudolf császártól Székely Mózeshez III. 152 s köv.
Nyilas bástya Nagyváradon II. 169.
Nyiry István II. 55.
Nyirség 193.
Nyútódi György III. 229.

O.

Obenburg cs. generalis, franczia s vallon csapatok vezére Győr ostrománál III. 61.
Odoard konstant. követ 91.
Oláh bojárok diplomája a székely Mózessel való szövetségről III. 181.
Olasz udvaronczok és hizelgők Báth. Zsigm. udvarában s befolyások II. 11—15.
Olcsárdy Miklós 171.
Olmützi püspökség II. 9.
Olt f. 153, II. 304, 380, III. 190, 198.
Oppeln II. 7, 16, 71, 83, — Oppeln és Ratibor herczegségek évi jövedelme 127; 139, 201.
Orbai-szék II. 381.
Orod (l. Arad) II. 161.
Orod vezér II. 161.
Orosz háború (Báthory Istváné) II. 90.
Osman basa III. 315.
Országgyülések Erdélyben:
Dévai III. 295, végzései 309.
Gy.-Fejérvári (1598.) II. 17; (1599. okt.) II. 292.
Medgyesi 141, — (1599). II. 215, 230.
Kolozsvári 172, — elitélik a Békéspártiakat 176, (1581.) 210.
Szászsebesi II. 103.
Szászvárosi III. 276.
Tordai parcziális II. 126.
Óváry István követségben Zatarcsi Mehmednél II. 150, 151, — Báthory András küldöttje a tatár kánhoz 247; 248; — mint Székely M. hive III. 86, Székely M. megbizásából Beszterczére megy 114, 122, 123, — halála 229.
» Sámuel, Székely Mózes hive III. 86.
Ovidius II. 285.
Ördög (Székely) Balázs megöli a menekvő Ráthory Endrét II. 361, — ennek s Mikó Miklósnak fejét Mihály vajdának praesentálja 366.
Őrlécz-nem II. 382.
Örmény Péter II. 192.
Ősy Miklós 171.
Ötszögű bástyatorony Gy. fejérvárt III. 52.
Ötvös Jeremias, segesvári ötvös III. 147.

P.

Palatics György, Zatarcsi Mehmed basánál követségben II. 151, 283, 325.
Pálffy Miklós II. 55, 56, 57, 58, — Győrt ostromolja 60, — a magyar csapatok élén Győr alatt II. 62; 256.
Pálélése, falu III. 320.
Pálosi Gáspár II. 365.
Pancsova II. 147.
Pápa III. 12, 321.
Párbajok nemei magyar s török vitézek közt 238—9.
Patócsy György 166, fogságba esik 170.
Paulus Julanus l. Gyulay Pál.

Pece patak II. 169.
Pekry Lajos, hires párbajvivó 238.
Pellio László l. Szűcs László.
Pellius Márton III. 139.
Perényi Gábor 16.
» György 147.
Pernstein Wratisláv II. 115.
Persa sah ajándéka a török szultánfi számára 235.
Pertaus bassa, Gyulát ostromolja (1566.) 36—46; 91.
Perussith Máté II. 323, III. 229.
Pest II. 182, 183, III. 193, — Ross wurm Pestet elfoglalja III. 313.
Petárdákról II. 58.
Pete Márton, váradi püspök mint Rudolf követe II. 6, 168.
Peterdy Ádám, Péterfia II. 125.
Peterdy Péter futása II. 125.
Pétervárad III. 121.
Petky Farkas II. 324, III. 86, 318.
» János III. 142.
Petneházy Sándor II. 291.
Petrasco, Mihály vajda fia II. 282, 283.
Petrodana, Petrodava III. 293.
Petse Ferencz II. 181.
Pezzen Bertalan, cs. tanácsos s Rudolf küldöttje az 1598. gy. fejérvári gyülésre II. 20, 21, 34, — Kamuthyt őrizet alá téteti 235, III. 241.
Pileus Albert, szebeni királybiró II. 24, — átveszi az 1598-diki egyesség levelet Erdély átadása ügyében II. 35, III. 297.
Plojest II. 290.
Pókay Jakab 23.
» János 170, kivégeztetése 171.
» Péter 170.
Pongrácz Frigyes szathmári tiszt 147.
Pontano Miklós 233.
Poppel Ádám, Rudolf küldöttje Báthory Zsigmondnál II. 6.
Porkoláb Simon, beszterczei polgár III. 114.
Pozson-ág II. 382.
Pozsony 127.
Pozsonyi János a tatároktól visszajön II. 76, a tatár kánnál 79; 97.
Prága II. 4, 6, 114, 198, 202, 264, 288.
Prajner János ezrede III. 95.
Prázsmár II. 299, 302.
Prépostváry Bálint, kállói prefektus, Békés párthive 1497. 71,
Ptolemaeus III. 61, 81, 293.
Pultov 212.
Putnoky János III. 235.

R.

Rácz Ábrahám szökevény II. 338, 339.
» György, a tatár kánnál II. 81, 97, Mihály vajdánál 267, 283, — Székely Mózes ellen III. 175, — Földvárnál tábort üt 183, 212, — kétezer rácczal s oláhval Bastahoz csatlakozik 277, — Karansebes alatt 332.
» György, az Ifjú János gyilkosa II. 368.
» István, a tatár kánnál, II. 247, 248.
» János, oláh bojár III. 185.
Ráczgrád II. 259.
Radák László 169.
Radibrát Alajos III. 176, 183.
Radnót 158, 160, III. 76.
Radnóthy János II. 292.
Radul vajda, III. 74, 163, 167, — megtagadja Krackernek a segitséget 172, — kétkulacsossága 175, — békeszövetsége Székely Mózessel 179, — hitlevele 180, — Erdélybe jő 202, — és Székely M. közt ütközet (l. brassai ütközet) 212, s köv.

Ragusai köztársaság ajándoka a török szultánfi számára 235.
Ragusinus, Joannes Marinus —, II. 133.
Rákóczy János, Székely M. küldöttje a beszterczeiekhez III. 114, 122, 123.
Rákóczy Lajos, hajdúival Borbély Gy. ellen megy s azt visszavonulásra kényszeriti III. 280 s köv. 282, 321, 339.
Ramidava II. 293.
Raminger Ján. tokaji prefektus 65.
Ratibor II. 7, 127, 201.
Ratisbona, Regensburg 190.
Ravazdy György, ellenezi Báthory András fejedelemségét II. 223, követségben Mihály vajdánál 251, 253, — nótázása 293, 313, 324, — elfogják s a Mihálypárti székelyek megölik 330.
Recseff jenei bég 156.
Rédey Ferencz, szétveri Básta hajdúit III. 72, — veresége 110; 196, — menekülése 220; 289.
Remete III. 190.
Rempler András, luther. pap, javasolja Besztercze hódolását 125 s kövv.
Rhéder Menyhért II. 132, 146, 173.
Ribicei Albert III. 318.
Ribis Sigfried, Székely Mózes híve III. 7, 59, 147, 250.
Rivulus Dominarum l. N.-Bánya.
Róbert Károly 73.
Rodenovith Márk (Réz aga) 37.
Római föliratBarát P. házában Kolozsvárott III. 81, — föliratok Kolozsvárott 82.
» colonia Torda mellett III. 266.
Romani Ferencz II. 364.
Rossis Ferdinánd à —, II. 132.
Rosswurm Miklós Pestet a törököktől elfoglalja III. 313.
Rotarius (Kerekes) Lőrincz III. 139,
Rotenhen Bernát árulása 52.
Rotterdami Erasmus II. 20.
Rozsály 14.
Rozsnyó (Brassó melletti) III. 194. 196.
Ruber János kassai generalis 146. 166.
Rubra Turris l. Vöröstorony.
Rudolf magy. kir. koronázása 127, — ajándékai Mehemed szultánfi számára 231, — elcseréli Nagy-Bányát Szathmárért 248, — II. 5, 6, 20, — hűségére esküsznek az erdélyiek 33 — követei Mihály vajdánál a szövetség ügyében 74, 97, 125, 144, Mihály vajdával egyezkedik Erdély ellen 267 s köv., — hanyagsága Erdély védelmében III. 18, — Erdélyt Mózesnek átengedni szándékozik 151 — közte s Mózes közt a béke nem sikerül 165, — Radul és Bástától 32 diadalmi zászlót nyer 218.
Ruszka 207.
Ruzsinár III. 69.

S.

Sajó 195, III. 113, 138,
» váracs II. 231.
Sajó-Szt.-Péter 196.
Salm Miksa gróf Gyula-Fejérvárra helyőrséget küld 252, 339.
Sambucus, Zsámboki, II. 376.
Samosateniana opinio l. unitariusok
Sándor (görög) tatár követ II. 97.
Sárd II. 279. III. 61.
Sarmetia l. Sztrigy vize.
Sarkad, váracs II. 173.
Sárközy Mihály 11.
Sarmasági Miklós 137, — híres bajvivó 238.
» Zsigmond II. 115.
Sarmisegethusa 1.1, 81, 280, 281.

Sárospatak 207.
Sasa János 137.
Sasvár, szolnoki bég nádudvari veressége 208—209.
Sauer Lőrincz III. 253.
Schwarzenberg Adolf II. 55 s köv. — Győrt ostromolja 60, 61, — Budát ostromolja 184 s köv.; 256.
Sebes II. 294.
» váracs II. 173, 208.
Sebes-Körös II. 165.
Segesvár III. 76, 94, — segesváriakat a mózespártiak megverik 111, — leirása 168, 240.
Seidensdorfer János III. 95.
Sellenberg II. 322, — sellenbergi ütközet 327 s köv.
Sennyei Miklós hajduvezér II. 163, III. 321.
» Pongrácz Báthory Zs. követe a nagy-váradiakhoz II. 140, 143, 145, — Zatarcsi Mehemednél követségben 151, 212, — Báthory András Mihály vajdához küldi 275, 277, 278, 324; III. 71, — Szamos-Ujvár parancsnoka III. 79, 143, 242, — a halálra szánt nemesek ügyében Déván közbelép III. 304.
Seprűd-ág II. 382.
Sepsi-Szék II. 380.
Serban III. 167. (l. Radul).
Seres István II. 118, III. 87.
Serpetes II. 90.
Sforza-család II. 10.
Sibrik Gáspár II. 298, 323.
» György és Gáspár Erdélybe menekülnek 243.
Sikesdi István (Sükösdi) III. 229.
Silesia II. 7, 9.
Sima falu III. 341.
Singidava III. 293.
Sipos Angrás II. 177.
» János szökevény II. 338, 339.
Soklyósi István 147.
Sólymok a török szultánnak, Erdély adójában II. 117.
Solymos vára III. 343.
Sombory László 144, — beszéde a pártütők ellen a kolozsvári gyülésen 172, 210, 215, 216.
Somlyó váracs II. 172, 209, III. 96.
Somogyi Bertalan II. 143, III. 196, 235.
» István III. 12, 13.
Somoskő 178.
Soranzius Jakab 233.
Sörcsei Ferencz III. 318.
Spinosa Péter. gyulafejérvári parancsnok III. 25, — nem engedi a városiaknak a várba menekülni 30, — ágyúkkal válaszol a megadásra való fölhivásra 47, — vitézsége 51, — megadja Gy.-Fejérvárat Székely Mózesnek 60.
Sponton Cyrill II. 324.
Stepán István II. 143, 176.
» Erzsébet vitézsége Nagyvárad ostroma alatt II. 176.
Steyer-ország II. 116, 242.
Strabó III. 292.
Strassoldó II. 61, 62.
Sulyok Ferencz 147.
» Imre, protonotharius 143.
» István 147.
» János III. 60.
» Sára 207.
Svendy Lázár Tokajt elfoglalja 15, Szathmárt s Nagybányát 17, Husztot ostromolja 30, — Ungvárt késedelmeskedik 73 s azt erősíti 74, — Munkácsot beveszi 88, — Bebek György ellen megy 89, Huszt ellen indul 89.
Szabán basa II. 259.
Szabó (Sartor) György nagyváradi polgármester II. 82, 143.
Szabó (fületlen) István II. 346.

Szabó (Sartorius) István III. 31, — Borbély Gy. által a szerdárhoz küldetik 272.
Szádvár 89.
Szakadt bég (Borbély Gy.) III. 272.
Szamos f. 70, 148, 151. II. 96, 154.
Szamoköze 73.
Szamosközy vesztesége és kára a kolozsvári unitáriusok 1603-ki lázongása alatt III. 105.
Szamosujvár 218, III. 7,— ostroma 71, 240, 260, 279.
Szárazság Magyarországon (1585.) 221 s köv.,— Erdélyben (1598) II. 95.
Szász-Sebes, az ott tervezett egyetemről 112, 154, — tábor Szászsebesnél (1598.) II. 72, — gyülés 103, fegyver alá gyülekeznek az erdélyiek 271, III. 24, — hódol Székely Mózesnek 145, 269.
Szászváros III. 19., —i gyülés 275, 276; a hajdúk Szászvárost megrohanják III, 288.
Szász városok conspiratiója Báthory András II. 288., — Székely Mózes ellen vannak III. 43, 44.
Szathmár 8, — Balassa Menyhért kezébe jut 9, 13, 96, 145, 189, 248, 249, II. 26, 118, 127, 172, III. 78, 121.
Szeben (Nagy) II. 212, 283, 322, 342, III. 149, 240.
Szeged II. 54. 155.
Szegszárdi bég II. 258.
Székely Balázs II. 355.
Székely Mihály III. 144.
Székely Mózes 150, II. 145, 172, — mint Báthory A. kezese 309, 322, — vitézsége a sellenbergi csatában 331, III. 4. Bektás basával Erdélybe tör 9, — Fejérvár alá jő 41, — ennek ostromát abbahagyni akarja, de Borbéiy Gergely ezt nem engedi 58, 71, — Kolozsvár előtt 84, — Besztercze ellen 113, — fenyegető levele a beszterczeiekhez 118, 136, — Beszterczét löveti 138, — hódolásra birja 142, — békeszövetsége Radullal 179, 188, — hadainak szétosztottsága 199, — nem fogadja Bektas tanácsát 204, — veresége 213 s köv., — halála 215, — ifjusága, alakja, jellemzése 234 s köv. — czimere és pénzei 235, 236.
Székely Mózes, a fejedelem fia 236, 237.
Székelyek követsége Báthorynál szabadságaik ügyében 153; — nem hajolnak Báthory A.-hoz II. 300, — székelyek ismertetése, Szamosközy ellenkezik a régi krónikákkal II. 375 s köv., — székely székekről 380 s köv. — székely nemek és ágak 383; — székelyföld III. 65, — székelyek Radul hadaihoz csatlakoznak Székely Mózes ellen III. 184.
Székesfejérvári bég II. 258.
Szelestey János, Aradot restaurálja II. 162, 163, 175.
Szelim szultán békét köt Miksával Erdélyt is bele foglalván 93.
Szemere Mihály II. 324.
Szénássy Mátyás III. 144.
Szendrő 197.
Szennyes Mátyás hadadi parancsnok 14.
Szentei Bálint III. 230.
Szentfalu 156.
Szent-Gellért hegye II. 183.
Szent István jobb keze II. 180.
Szent László lovagszobra Nagyváradon II. 167.
Szent Márton 15.
Szentmiklóssy György III. 14.

Szentpál 162.
Szentpáli János III. 229.
Széplaki István II. 328.
Szerencs 16.
Szigetvár 3, 4. ostroma (1566) 32, 36, II. 145.
Szikszay Imre, Báthory Zsigmond udvari provisora II. 48, 107, 113, 316.
Szikszó 194, 195.
Szilágyság III. 150, 152.
Szinán basa s igyekezetei Erdély elfoglalására 245—6, — II. 55, 90, 101, III. 314, 315.
Szindi János II. 290.
Szinyér vára 9, 14.
Szolnok 208, 209, 210, II. 154. III. 121.
Szomorú-ág II. 382.
Szőlős II. 83.
Szörényi bánság II. 93.
Sztójka oláh bojár, Mihály vajda követe Rudolf császárhoz II. 268.
Sztrigy vize III. 17. 24.
Szucsava III. 286.
Szuhay István váczi püspök, az 1598-iki gyulafejérvári gyülésen II. 20, 21, 34, — rendezi Erdély ügyeit Zsigmond távozása után 71, — követsége Mihály vajdánál 74, 105, — 118.
Szulejman budai basa II. 358.
Szulimán basa II. 92.
Szulimán szultán ajándéka János Zsigmond részére 27, — halála 67, — szultánt dicséri Szamosközy 111.
Szunyogszeg II. 304.
Szücs László, a »fekete ember« társa 98, — a debreczeniek megölik 106.
Sylla Mátyás II. 51, 54, 55.

T.

Tacitus II. 165.
Tahy István II. 323, — vitézsége 331.
Talmács II. 308.
Tálya 66.
Tamásfalvy János II. 290, III. 86. Székely Mózes küldöttje a beszterczeiekhez 114.
» László III. 318.
Tanais folyó II. 76.
Tarducius Achilles, Basta historicusa meghal III. 79.
Tárkányi István II. 290.
Tartaria Tauricana II. 76.
Tasnád 96, II. 243.
Tata II. 62.
Tatárok garázdálkodása 71, 72, — jellemzésök 84, — a jeneieket levágják II. 224 k köv.
Tatárpusztitás 1599-ben II. 246.
Taurinum II. 147.
Teck János Elias, szászvárosi parancsnok III. 20, 61.
Tegzes Antal 193, 194.
Teke Ferencz II. 24, — a rendek nevében marasztalja Báthory Zsigmondot 31, 343.
Telegd II. 181.
Telegd-ág II. 382.
Telegdy Balázs II. 181.
» István 213.
» Katalin 213.
» Mihály 168.
» Miklós és Mihály 23.
Teleszky Imre visszaveri Balassa Menyhértet 9.
Temesvár 5, II. 90, 91, 101, 142, 155, 247,— külvárosait lippai, jenei s váradi magyar hadak pusztitják III. 42. 289, — Básta elől Temesvárra menekülnek a mózespártiak 289.
Tergovistye II. 74, 275, III. 197.
Teuffenbach Kristóf kassai gene-

ralis, konstantinápolyi követsége 92, 188, 189, II. 21.
Theodora, Mihály vajda anyja II. 306.
Theodosius oláh logofét ellenzi Mihály vajdának Erdély elleni terveit II. 286.
Zulejman, szultánfi 183.
Thorenburg l. Torda
Thrax, Georgius —, l. Rácz György.
Tiber f. II. 166.
Tisza, — fagyása 16, 65, 68, 70, 193, 226, II. 142, leirása 154.
Tiszaköze 73.
Tokaj ostroma János Zsigm. által 3, — leirása s ostroma (1565) 16, — ostroma 63; 89, II. 114, 154.
Toldalaghy Ferencz halála II. 340.
» Mihály III. 5.
Toldy István II. 84, — Báthory Zs. követe a nagyváradiakhoz 104, 143, 145, 146, 334, III. 47, 65, Rudolf császár békefölteteleit nem találja kielégitőknek Mózesre nézve III. 154, — halála 220.
Tolna II. 257.
Tomory István III. 230.
Tompa István, Kovászó parancsnoka 14, 157.
Tonsorius Pál, kolosvári unitarius pap III. 97 s köv.
Torda 30, 153, II. 31, 127, — tordai partialis gyülés II. 126.
Tordai János deák III. 302.
Tordamegye II. 343, III. 229.
Toroczkay László III. 229.
» Máté kolosvári unitarius pap III. 97.
Tóth Miklós III. 10.
Tótfaludi római inscriptio III. 62.
Tótházy Mihály kolosvári biró III. 91, — kivégeztetése 297.
Tököli Sebestyén gazdag magyar kereskedő 203.
Törcsvára III. 196.
Török Bálint III. 199, 275.
» Ferencz árulása 10, 11.
Tövis 155, II. 243.
Tövisi Péter III. 272.
Trausner Lukács követségben Miksa főherczegnél II. 130, 131, — Rudolf császárnál 198; 201; III. 91, 92, 138, 139, 140, 297.
Trebits II. 204.
Trezca Szaniszló lengyel csapatok vezére Székely Mózes pártján III. 286.
Túry Ferencz II. 323.
» Márton II. 346.
Turóczy a krónikás II. 376.
Turre, Comes Sigismundus à — Báthory Zsigmondnál II. 16, 116.
Turtokaj II. 90.
Tyrnavia l. Nagy Szombat.

U.

Udvarhely (Székely) II. 330, 352, III. 266.
Udvarhely-szék II. 381.
Újváros 85.
Ulloa Alfons, 47, 83, 87.
Ulpia Trajana III. 81, 280, 281.
Ummach Máté á Krumpenthal III. 46.
Ung f. 73.
Ungnad Kristóf 178.
Unghvár leirása 73. 88.
Unitariusok 141, 199, 205, — mozgalmai a jesuiták ellen kolosvárott (1603) III. 96 — 109.
Urum-ili (Rumelia) III. 313.
Urvacsora; a futó Báthory Andr. bujdosó hiveinek úrvacsorát oszt. II. 354.

V.

Vaczmán-ág II. 382.
Vadas Mihály 137.

Vág f. II. 260.
Vajda György, karansebesi biró, III. 10.
Vajda-Hunyad III. 251. — leirása 278—9.
Vajda István III. 11.
» Miklós III. 46. — kivégeztetése 317.
» Mihály II. 95.
Valkó 14.
Várady István és Mihály kiskorú árvák 14.
Várady Lukács II. 79.
Várallya III. 110.
Várday Mihály 229.
Várhegy II. 302.
Varsó II. 254.
Vásárhely (Maros) 155.
Vaskapu III. 10. 17, 19, 31, 252.
Vecel III. 294.
Vécs vára 7, II. 231.
Velencze (nagyváradi) II. 169.
Velenczei köztársaság ajándéka a török szultánfi számára 233.
Vér Mihály II. 245.
Veranesics Antal konstantinápolyi követsége (1567) 91.
Veres János (Farnosi) 169.
Véres kardot hordoztat Báthory András a székelyek közt II. 300.
Verleine, de — csapatvezér Győr ostroma alatt II. 62.
Vészjelek, II. 260. — a szebeni csata előtt 371 : III. 54.
Vésztjósló bagoly Gy. fejérvártt III. 64.
Vezérek és alvezérek Báthory And. seregében III. 323, — Mihály vajda seregében 325.
Viczmándy Mátyás 206.
Vincz II. 89.
Visconti Alfons elárulja Jósikát II. 20.
Vitéz Miklós követségben Mihály vajdánál II. 252, 253; 313.
Vizakna III. 149.
Vizvár Budán II. 186.
Volgazen János csász. csapatvezér 94.
Volner Ádám 95.
Vöröstorony II. 283, 306.

Z.

Zagyva II. 154.
Zagyvai Miklós, Miksa küldöttje Báthory Zsigmondhoz II. 171.
Zalánczy János számot kér Bebek s a Kendyek leöletéséről 7.
Zalánczy László 234, — követségben Radul vajdánál III. 178.
Zalankemén III. 175.
Zalasd patak III. 278.
Zalasdi Dániel (oláh) árulása II.
Zalarly Miklós házassága Kornis Farkas leányával III. 289, 323.
Zalathna III. 60, 61, 96.
Zamoscy János lengyel kancellár 211, II. 54, 243, 280.
Zaránd megye III. 199. 275.
Zaridal II. 193.
Zatarcsi Mehmed vezérbasa II. 98, 99, 148, — Nagyváradot ostromolja 169. (l. még Mehemed).
Zay Ferencz 14.
Zeleméry Miklós 17.
Ziangis szultánfi 183.
Zilah II. 89.
Zlatta, oláh ármás, III. 179, 183.
Zoláthy György III. 18.
Zrinyi Miklós 22, 32, 33, 36.
Zsidók II. 191.
Zsiger Zsigmond III. 230.
Zsigmond Ágoston lengyel király 185.
Zulcsér Emmanuel oláh bojár III. 179, 183.

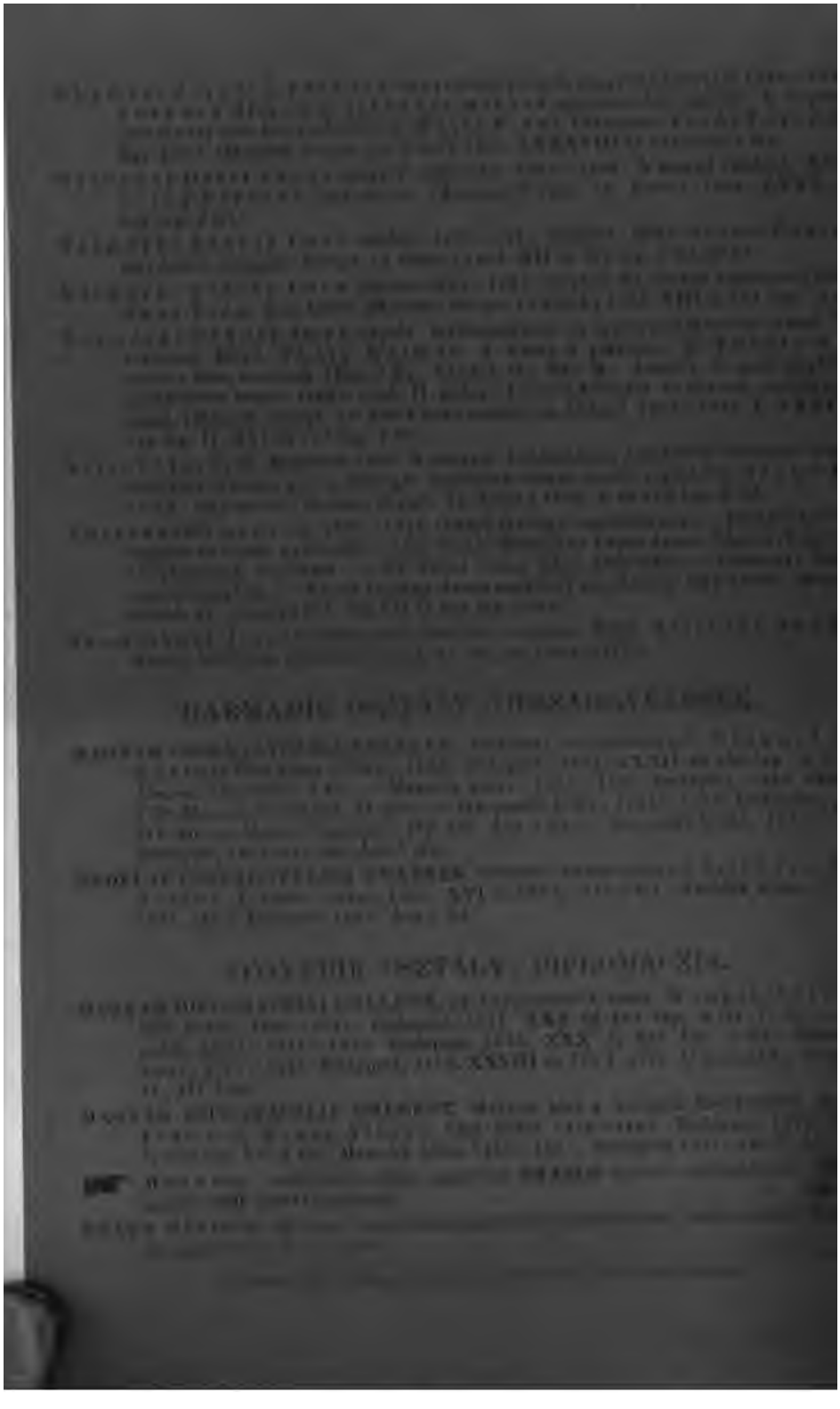

LIBRARIES
STACKS
OCT 29 197

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADÓK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY: IRÓK.

HARMINCKADIK KÖTET

SZÁMOSKÖZI TÖRTÉNETI MUNKÁI IV.

BUDAPEST, 1880.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVNYOMDÁJA.

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

XXX.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

IRÓK.

HARMINCZADIK KÖTET.

BUDAPEST, 1880.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI.

1542—1608.

EREDETI ÉS EGYKORU PÉLDÁNYOKBÓL

KIADTA

SZILÁGYI SÁNDOR

A M. TUD. AKAD. R. T.

NEGYEDIK KÖTET.

VEGYES FÖLJEGYZÉSEK.

BUDAPEST, 1880.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

v. 30

BEVEZETÉS.

I.

Az elnyomatás napjaiban, közepette erős megpróbáltatásoknak, szabadságuktól, függetlenségüktől megfosztott nemzetek kettőzött buzgalommal vetik magukat múltjok tanúlmányozására. Anteus regéje újúl meg ilyenkor — a nemzet, melynek létele áll koczkán, történetének talajához akarja vetni lábát, hogy erőt meritsen a jelen szenvedéseinek elviselésére s reményt egy derültebb jövőhez. Mennél idegenebb és sivárabb előtte a ma, annál ékesebben beszélnek a mohos emlékek, a megfakúlt pergamenek s a rég elfeledett irások. Mintha a sírboltok nyilnának meg: az ősi levéltárakból kiszállanak a régi idők nagy alakjai, megnépesűlnek a lovagtermek, a harcztéreken ismét feltűnnek a rég eltemetett daliák, Clio kürtje megharsan s a múlt élni kezd, hogy bizalmat ébreszszen a jövő iránt.

Mind ezt láttuk, keresztűl éltük mi is. Az napon, melyen az »ősi« — törvény és intézmény egyaránt — a létezők sorából kitörűltetett, új élet kezdődött, mely az eltörűlt »ősiből« merítette táplálékát. Államférfiakból történetirók lettek: megalapították az »Ujabb nemzeti könyvtárt.« Helyes gyakorlati érzékkel megtalálták a nemzet régi szóvivői a tért, melyen hathattak, s választott jelszavuk: »peragit tranquilla potestas quae violenta nequit« igaznak bizonyúlt be; a nemzet körűlöttök gyülekezett s az »Ujabb nemzeti könyvtár«-t rövid idő alatt öt más vállalat követte.

Minő vívmány volt akkor egy-egy magyar emlékirat vagy évkönyv megjelenése, s minő diadal egy újabbnak felfedezése! Abafi pár év előtt közzétette a levelezést, melyet ez időben a politikai arena két régi szereplője: gróf *Mikó* Imre s *Kazinczy* Gábor magyar emlékirók kiadása ügyében folytattak s e leve-

lek hangjából meglepetve látja az olvasó, hogy a zöld asztalok diadalaihoz szokott férfiak mennyire lelkesednek, buzdúlnak munkásságuk új terén. Külön egymástól egyszerre tervezték magyar történeti források kiadását s egyszerre is kezdték nyomatni. De csak a Mikóé jelent meg: nyomdai balesetek miatt a Kazinczyé nyomtalanúl eltűnt.

E levelekből látjuk, hogy mindkettő egy időben tervezte Szamosközy emlékiratainak kiadását. Csakhogy mig Mikó csak a latin pentasokat és hebdomasokat, Kazinczy egyelőre a magyar emlékiratokat akarta közzétenni. S midőn ez évek múlva nyilvánosságra jött, meglepő dolog volt mindenkire, — mert Szamosközy magyar nyelvű dolgozatairól ezelőtt senkinek sem volt tudomása. Nem fordúl elő sem a Benkő-féle sorozatban, sem abban, melyet az »Erdélyi nyelvmivelő társaság« adott ki. S még meglepőbb, hogy bár Kazinczy Gábor nagy fáradsággal, mint maga mondja: egy félévi munkával, összeállította a szétszórt lapokból a magyar Szamosközyt, s mint sajtókész munkát hirdette is az Akadémia történelmi bizottsága által kiadásra szánt sorozatban, — az nyomtatásban nem is jelent meg. A Scriptorok közt ez VIII-ik kötetnek volt szánva, s helyén ma a scriptorok közt Rozsnyay Dávid áll. De azért a magyar Szamosközy nem veszett el: a példányok, melyekről ő vette másolatát, fennmaradtak, csakhogy ha valaki ki akarja adni, újra meg kell tennie azt a fáradságos művet, mit ő megtett.

E munkára Toldy Ferencz vállalkozott. El is kezdte a nyomatást s még három héttel halála előtt lázas sietséggel irta naplójába: sietnem kell Brutussal és Szamosközyvel, mert vajmi kevés időre lehet már kilátásom. Legalább ezeket s közülök az én *csudált* Szamosközymet adhassam teljesen nemzetemnek.« De vágya nem teljesült. Váratlan halála meggátolta annak végrehajtásában s az ő kedvelt Szamosközyjének kiadása sokkal erőtlenebb vállakra nehezült.

II.

És Szamosközyt csak most veszi az olvasó teljesen. A korábban megjelent három kötet csak latin évkönyveit foglalja magában, s épen az hiányzik, mire legtöbbet tartott Toldy: a

magyar krónika. Pedig az megvan s legnagyobb részben eredetiben; igaz, hogy szétszórva különböző könyvtárakban, s ha nem is teljesen, de mégis meg van.

Sőt azt sem lehet mondani, hogy mielőtt Kazinczy Gábor felfedezte, ismeretlen lett volna búváraink előtt. Használták, töredékeit ki is adták, még pedig elismert nevű emberek, sőt érdeme szerint méltányolták és használták is, anélkül, hogy tudták volna az iró nevét.

Ez utóbbiak közé tartoztam én is.

Bonfini nagy művével egész történetirói iskolát alapított nálunk. A dolog természete hozta ezt magával, mert sem Mátyás halála, sem a mohácsi vész nem irtották ki hazánkból a renaissance nyomait, sőt folytonosan nagyobb körben terjedt az. A humanisták műveit mindazok, kik bizonyos műveltségre tartottak igényt, nagy előszeretettel olvasták. Ily áramlat mellett, mi természetesb, mint az, hogy a történetirók, hogy biztosítsák maguknak a közönség hajlamát, nemcsak csatlakoztak Bonfinihez, ott kezdvén munkáját, hol ő elhagyta, hanem utánozták is őtet: Simigianus és Brutus, Decius és Istvánfi, sőt némileg a tőlök több tekintetben elütő Forgács is. A roppant bőbeszédű és terjengő, inkább szónoki hatást vadászó, mint historiai igazságra törekvő, mitsem mondó oratiókkal s fenhangú phrasisokkal telt évkönyvek mellett, melyek sokszor összezavarják az eseményeket s épen oly kevés érzékkel birnak a chronologiai sorrend megtartása, mint az események indokainak felkutatása iránt; e különben sok becsest tartalmazó, de még e tekintetben is csak criticával fogadható évkönyvek mellett valódi üdülés volt akár egy Mindszentit, akár egy Verancsicsot, akár magát a naiv fecsegő Szerémit használnom. S még ezek mellett is, de még inkább ott, hol ezek megszűntek, az összehordott tények minden chronologiai rendet nélkülöző zavarában igen sokszor valóságos világító fáklya volt a kis, alig 9 ívnyi munka, az úgynevezett Kulcsár-féle Krónika. Mennyi közvetlenséggel s bár röviden, de mily pontosan, mily jól értesülve mond el bizonyos dolgokat. Hányszor nem adta meg ennek egy sora az évkönyvek egész zavarhalmazának valódi értelmét, hány ténynek idejét nem tudtam ebből meghatározni! Hányszor nem gyújtott ez fáklyát a sötétben!

S midőn egy-egy homályos dolgot ebből a kis munkából tisztába hoznom sikerült, mindig fölmerült előttem a kérdés, mi ez a Kulcsár által úgynevezett Székelyek Krónikája? honnan vette azt ő? meg van-e eredetije? s hol? Sokszor és sokat tünődtem e kérdések felett, leginkább akkor, midőn ez a kis munka a hagyományos nevű történetirókkal ellentétbe jött s a beható kutatás és critika ennek: tehát a hagyományos, elismert nevű tekintélyekkel szemben egy figyelembe nem vett, nem méltányolt névtelen embernek adott igazat. De bár menynyit kutattam, bár mennyit tünődtem, többet sehogy sem tudhattam meg róla, mint a mit Kulcsár mond az előszóban: »ez okokra nézve jelenik itt meg a Székelyek Krónikája, mely 1529-től fogva a XVII-ik század elejéig terjed. De mivel sok esztendőkben igen csonka, másokban igen sovány, azért Gyulafi Lestyánból, Szindi Jánosból s több egykorbeli iróktól megbővíttetett, kiváltképen némely eredeti levelekkel ..... « melyeket — mint mondja — Hevenessi kéziratából (T. 68.) válogatott a kiadó. Ezen codexben csakugyan meg vannak a levelek, sőt Gyulafinak is van egy pár töredéke. Hova lett hát Szindi, hova Gyulafi, hova Enyedy és hova a »többi iró?« — Hogy meg voltak, valószinűvé tette, hogy Enyedyből, kire különben az egykorú Nagy Szabó Ferencz is hivatkozik (91. l.), egy kis töredék több kézirati példányban, múlt századi másolatban ugyan, de fenmaradt, s azt közzé is tette gróf Mikó, végéhez csatolván egy »függeléket« múlt századi másolatból, mely gróf Esterházy László birtokában van s ennek oszlopi levéltárában őriztetik.

Mikó még nem tudta meghatározni, kitől vannak az Enyedy »függeléke«-kép közlött kis rajzok: a »Stratagema turcicum,« a »Báthory Zs. Opuliából való hazajövetele,« »A tordai veszedelem,« »A goroszlói ütközet,« »Lugos megvétele.« De már Kazinczy Gábor felismerte a szerzőt. Az Eszterházy codexnek egy, még pedig Kovácsics által készített másolata megvan a Múzeumban (Fol. Hung. 65.) s igy az előtte nem volt ismeretlen. 1856. jan. 11-én irja Mikónak, hogy neki sikerült e codex szerzőjét kinyomozni. »Szamosközy magyar nyelvű följegyzéseinek később itt-ott átdolgozott, vagy is inkább stylizált másolata az, miket én immár az eredetiből rendezve, sajtó alá készíték.«

Terve volt Kazinczynak ezt az általa tervezett s nyomatni csakugyan meg is kezdett »Magyar Emlékiratok« második kötetekép adni. Az első kötet (Mikó és Illésházy) ki volt már nyomva, de kiadója csődje miatt lefoglaltatván, soha meg nem jelent. »Mikót — irja Kazinczy gróf Mikónak 1857. jan. 17-ről — követte volna Szamosközy, vagyis magyar nyelven irott följegyzései, töredékei, hihetőleg latin munkájának elődolgozatai. Ezeket egy Hevenesi-féle foliansban találtam, névtelenül szétszórva, de autograph gyűjteményemben birván Szamosközynek egy levelét: könnyű volt reájuk ismernem. A több száz apró czikkből álló halmaz rendezése egy félévemet foglalta el teljesen. A muzeumban találtam egy másolatot s abban egy szakaszt, mit kétségtelen alapoknál fogva Szamosközyének tartván, az előbbi közé rendeztem, s igy sikerült Szamosközynek egy 20 nyomtatott ivet teendő munkáját összeállitanom Báthory Zsigmond születésétől 1606. juliusig s vele a magyar historiographiának *egy nagy embert* szereznem.«

Kazinczy, mint e levelezése mutatja, s mint ezt sajtó alá készitett és Abafi Lajos úr birtokában levő kézirata is igazolja, csak két codexről vett másolatot, melyeket Szamosközyének ismert fel. Könnyű meghatározni, melyeket, mert világosan leirja őket: »Hevenesi LXVIII.-at s a muzeumi fol. hung. 65-öt, ugyanazokat, melyeket Kulcsár is használt.

Ma már e két codexen kivül még hét olyan collectiót ismerek, melyekről biztosan merem állítani, hogy vagy az eredeti Szamosközy-gyűjteménynek maradványai, vagy hogy részben legalább az övéről vett másolatok.

III.

E kilencz codexben van, minden rend és válogatás nélkül összeszórva, a mit Kazinczy »Szamosközy elődolgozatai-« nak nevez nagy latin művéhez. De hogy meghatározhassuk: az volt-e az valóban, vagy más, attól ha nem is egészen független, de mégis önálló gyűjtemény, szükség ezen codexeket apróra átvizsgálnunk.

Szamosközy nagy latin művének fenmaradt töredékeit három kötetben birja a közönség. 1566—1603-ig terjednek,

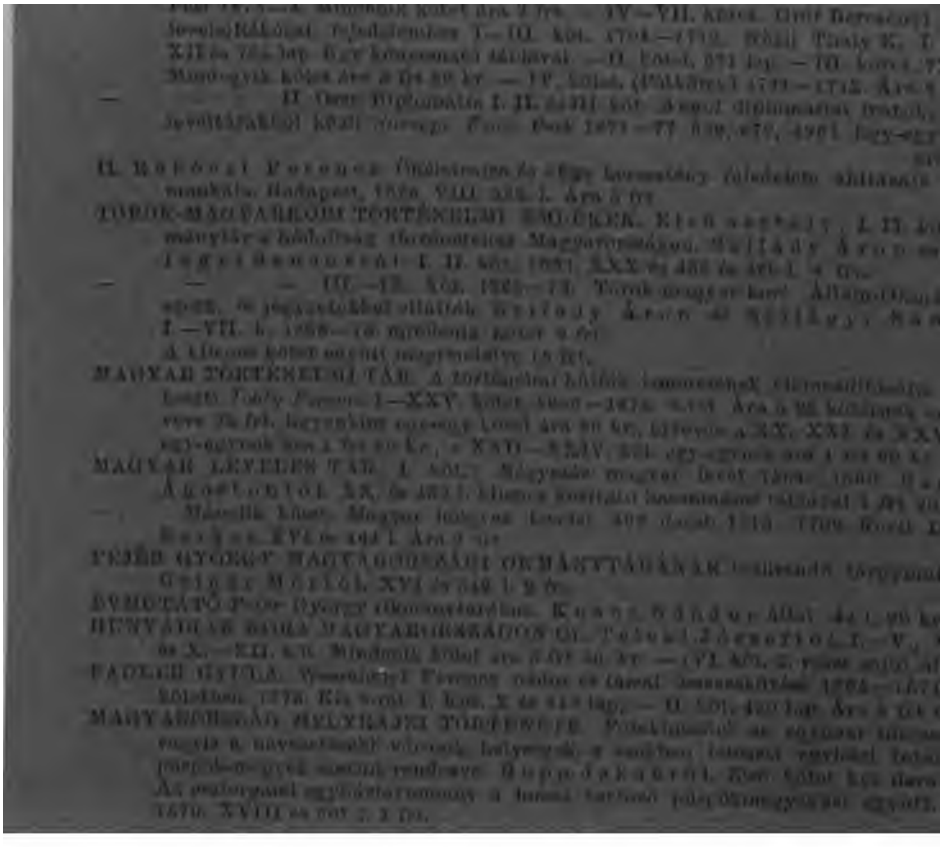

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

XXX.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

IRÓK.

HARMINCZADIK KÖTET.

BUDAPEST, 1880.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI.

1542—1608.

EREDETI ÉS EGYKORU PÉLDÁNYOKBÓL

KIADTA

SZILÁGYI SÁNDOR

A M. TUD. AKAD. R. T.

NEGYEDIK KÖTET.

VEGYES FÖLJEGYZÉSEK.

BUDAPEST, 1880.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

jól és világosan le tudta irni, úgy, hogy az keze közt igen sokszor egy kis kerek elbeszéléssé domborodik ki. Ő bizonnyal legjobb évkönyv-irója a XVI-ik századnak, s olyan kit — habár nem kerek kidolgozott munkát, hanem az apróbb leirások, elbeszélések lánczolatát hagyta ránk, velős stilusáért, eleven jellemző előadásáért méltán említhetünk Cserei mellett!

Nemcsak mint évkönyv-iró érdemli meg figyelmünket: méltó ő arra mint humanista is. Epigrammái részint a kor ferdeségeit ostorozzák, részint politikai költemények, részint alkalmi darabok, melyekből ha hiányzik is a magasabb költői szárnyalás, de nem hiányzik az erő, az élcz, a gúny!

Az a két excerptum, mely tőle fenmaradt, a Summa Angelicából és Guerarából, bizonnyal nem állott magában; hivatkozásai a Mercurius Belgicusra, néhány maximának, szép mondatnak kiirása, kora történetiróinak idézése mutatja, hogy az idők irodalmában teljesen jártas volt, használta a sajtó termékeit s nemcsak olvasottságát bizonyítja, hanem hogy mindig és mindenkor nagy történeti művének tökéletessé tételét tartotta szem előtt s arra munkált. Olyan historiograph volt ő, ki felfogta, értette s be akarta tölteni feladatát.

Tagja volt Hunyadival, Gyulaffyval. Gyulay Pállal, Tordaival, Kovachóczyval annak a humanista körnek, mely akkor Erdélyben a szellem uralmát képviselte, s melynek működését a bekövetkezett szomorú idők kettévágták, úgy, hogy ma annak csak töredékeit, romjait ismerjük.

De érdekesek s tanulságosak igy is.

IV.

És most még egy kérdésre kell felelnem. Mi az, a mi Szamosközy följegyzéseiből elveszett, vagy tegyük fel a jobbat, még lappang?

A kérdésre, miután Szamosközy collectiójának töredékei az ő lapszámozása szerint maradtak fenn s miután ő maga készített följegyzéseinek s az ezekbe szőtt oklevelekhez indexet, meglehetős biztos feleletet lehet adnunk. Előre kell mindenesetre bocsátanunk, hogy már eredetileg Szamosközy külön lapszá-

mozással látta el följegyzéseit s különnel collectióját. Ez utóbbiról nem maradván fenn index, csak a lapozás mennyiségéről gyaníthatjuk, hogy annak nagy része elveszett, míg az elsőre nézve maga az index biztos tájékozást nyújt. Ennek megkönnyítésére bemutatom az elveszett czikkek czímeit, összeállítva magából Szamosközy indexéből. Ebből kitűnik, hogy az első 247 lap legnagyobb része elveszett, továbbá még közben is hiányzanak egyes lapok, ivek.

De lássuk a hiányzók jegyzékét.

Adriani chronologia [47.]
Oratio ad Angliae reginam [507.]
1604. Belgiojoso kassai kapitán dolgai [393. 164.]
1601. Bertalan Pecz doctor [111.]
1584. Bátory Miklós halála [149.]
1603. Kolosváriakról [137. 152. 172.]
Coronensis templi chronologia [35.]
Egri harczon vesztek [95.]
Echo [642.]
1594. Fekete hattyú [145.]
** 1593. Florenczi herczeg követe Zsigmondhoz [560.]
** Gyulafi Lestar Lengyelországba [559.]
** Gyulafi Mihál halála [561.]
** Griseldis Bátoria halála [558.]
1602. Gyalu megadása [174.]
1566. Gruyo Péter [145.]
1598. Gabriel Haller ad Maximilianum archiducem [100.]
1603. Gerőfi János Nyári Pálhoz [120.]
1598. Haller Gábor Maximiliánhoz [100.]
1603. Huszár Péter halála [112.]
1586. István király levele az kolosvári collegium felől [461.]
1602. Idai veszedelem [161.]
** István király halála [556.]
1602. Kazul követe Rudolf császárhoz [95.]
1596. Keresztesi harczrúl [170.]
1566. Kerecheny László [93.]
** 1594. Lengyelországtúl kér Zsigmond segítséget [465.]
1555. Litterae Sulimani ad Ferdinandum pro restituenda Transsylvania Isabellae et filio ejus Joannis regi [414.] *)

*) Kiadta Kulcsár Kr.

**) A két csillaggal jegyzettek Gyulaffy följegyzései s a Szamosközy-gyűjteményben megvannak ugyan, de mint nem Szamosközyéi, nem vétettek fel.

Lepus prodigiosus megvétele [112.]
1603. Mindszenti Benedek Rodolphushoz [114.]
1604. Német Balás harcza [160.]
1603. Nyári Pál levele Moisesnek [120.]
1585. Péter vajda, moldovai [203. 557.]
1591. Pápa követi [153.]
1594. Priny Péter fogsága [147.]
1602. Persa követe Rodolphushoz [95.]
1603. et sequentibus : Prodigiumok [96. 99.]
1602. Rodolf császár levele [281. 118.]
Rodolf koronázása [562.]
Rákóczy Zsigmond kazdagsága az fejedelemsíg előtt fol. 104. in appendice.
Rodolphus császárnak [99.]
1598. Ad Maximilianum archiducem [100. 102. 104.]
Opuliába megyen [150. 151. 152.]
az portára akar menni [157.]
1601. Sennyei Pongrácz fogsága [109. 141.]
de sacerdote quaedam epigrammata [577.]
** 1593. Sziszeki győzelem [560.]
1595. Zinán basárúl [144. 145.]

A mint e jegyzékből gyanítani lehet, Szamosközy föl-jegyzéseinek körülbelől egy negyed része elveszett, vagy talán csak lappang. Nem lehetetlen, hogy valami szerencsés véletlen által még az is elő fog kerűlni, — de azt alig merem remélni. Végig tekintve a hiányzó czikkek jegyzékén, nekem úgy tetszik, hogy ezek egy részét már Bethlen Farkas sem használta. Ha e föltevés való, akkor valóban kevés reményünk lehet azok előkerülése iránt. Adjunk Istennek hálát, hogy annyi sok rombolás után mi az erdélyi levéltárakat érte, legalább ennyi megmaradt.

V.

Azokhoz, miket Szamosközy életéről az I. k. bevezetésében (II. fej.) elmondottam, egy pár azóta előkerűlt újabb adalékkal kívánok szolgálni. Az 1600—1604. közti szomorú esztendőkben, mint legtöbben a hazafiak közűl, ő is ide-oda hányatott, hol Kolosvártt, hol Fejérvártt, hol Szebenben. E szomorú időkben, épen a dévai emlékezetes országgyűlés idejében (1603. sept.) testvérét, egy tudományosan képzett fér-

fiût, a hajdúk meggyilkolták. E sebe még be sem hegedt, midőn egy más fenyegette: az országos levéltárnak azt a töredékét, mely még megmaradt Fejérvártt, a császári biztosok gondatlansága miatt az elpusztulás veszélye fenyegette. Az 1604. januariusi országgyűléshez egy emlékiratot adott be: a »sok ide s oda való tékozlás után« megmaradt mintegy három szekérnyire való, azt óhajtotta volna megmenteni. Elmondá, hogy a torony megégése után ott vesz, rohad ez is a földön s ezekkel együtt az Aradról, Csanádról oda szállitottak. Ők már sokat költöttek megtartására, de azért hordják, pusztítják. Pedig meg fogják azt érezni, »forogjanak csak elő a törvények s az összekeveredett jószágoknak igazsági.« *)

Lett-e sikere e felszólalásnak, nem tudjuk, de ő az alatt is szorgalmasan dolgozott történeti munkáján: gyűjtött, jegyezgetett. Sőt egy nagy része készen is volt. 1605. elején a leirt példány a császári biztosok egyikénél, Hvet Albertnél volt, s midőn ő annak visszaküldését sürgette, egyszersmind új adatokat is kért a folytatáshoz. Maga pedig sokat küzdött az élet szükségeivel: fizetését nem kapta rendesen, az utolsó két évben épen semmit sem kapott, bár annak kiszolgáltatását több izben sürgette, s legalább részletfizetést kért. Sem élelme, sem ruhája nincs, panaszlá. *)

---

*) Ezekre vonatkozólag igen érdekesek Szamosközynek alább következő levelei:

I.

Magnifice domine patrone observandissime.

Servitia mea etc.

Quod me bis aut etiam ter plurima salute magnifica dominatio tua impertivit, ago gratias maximas. Quae hic in provincia gerantur, non dubito quin magnificentia tua melius norit omnia quam ego. Hoffkircheri et Muralti aliorumque interitus, quorum vicem plurimum doleo, iam vel Lippis notus est. Thracum reliquias qui ductore Merza miseram plebem etiam nunc expilabant apud Devam a praesidio Germanico audimus esse mactatas, nec dubito quin ultrices furiae pessimos praedones sequantur, quod sane mihi auditu (ne quid dissimulem) non est iniucundum. Nam cum triennium ab hinc sub comitia Devensia per horum perfidorum sanguinariam manum fratre germano viro doctissimo, quem unicum in hac provincia habebam orbatus sim, ita cupidine vindictae ardeo, ut vellem

Az alkotmány helyreállítása után megmaradt ugyan állomásán, de azután sem volt sokkal jobb dolga. Bocskay igéretekkel tartotta, s midőn ő azok beváltását hiában várta, boszu-

---

eos ad unum usque deleri. Nec tam me privatus dolor afficit, quam publica totius provinciae calamitas et vastitas, horum potissimum crudelitate miseris populis illata. Scripta mea si iam eorum apud magnificentiam tuam satietas est, cuperem ad me remitti, sed ansa diligentique cura et custodia adhibita. Singularibus veredariis nollem committi. Nam horum conceatus ut nunc sunt tempora periculo non vacat. Satis materiae ad scribendum ut video suppeditat stultorum regum et populorum aestus. Interea quidquid delirant reges, plectuntur Achivi. In Hungaria tractum Bodrogiensem a Tartaris qui Botskaio suppetias venerunt, quorum dux Thilad beg est, tam misere audio deformari, quam Moysianis temporibus Transsylvaniam. Vezer basa Turcici exercitus summus dux proximis diebus litteras dedit ad Kolosvarienses ut audio, quae isthuc ad illustrissimos dominos commissarios sunt missae. Cuperem earum exemplum habere, quae res si usque adeo secreta non est, ut posset mecum communicari, precor magnificam dominationem vestram, faciat me earum participem. Puto enim eas in contexendis meis historiis usui fore. Bene valeat magnifica dominatio vestra. Dominus Gyulafius magnificam dominationem tuam plurimum salvere iubet, officiaque sua ei commendat. Datum Claudiopoli 16. die Januarii. 1605.

S. Zamosius.

Külczim: Magnifico domino Alberto Pileo iudici regio urbis Cibiniensis ac caesareae regiaeque Maiestatis in Transsylvania consiliario domino et patrono observandissimo.

II.

Ad illustrissimos dominos commissarios caesareos supplicatio Stephani Zamosÿ.

Precos illustrissimas dominationes vestras salarium meum, quod superioribus annis ordinarium habui, velint datis litteris confirmare, pecuniariae solutionis partem dimidiam ad festum divi Martini, alteram partem ad divi Georgii iubeant per dominum Petrum Filstich quotannis reddi. Per provisorem autem Albensem vina in vindemiis, triticum et larida quandocunque commodum fuerit per anni decursum iubeant persolvi.

III.

Idem ad eosdem.

Proximis diebus supplicaveram illustrissimis dominationibus vestris de parte quotacunque ordinarii mei salarii persolvenda. Distulerant

ságának egy pár csipős epigrammban adott szabad folyást. A fejedelem végrendeleti megemlékezése sem javított sorsán: munkája nem látott világot.

VI.

Hátra van, hogy a kiadásról mondjak el némely dolgokat.

Az olvasónak kétségtelenül fel fog tűnni, hogy e kötetben több helyen utalás van gr. Mikó Imre »Erdélyi Történelmi Adatok« I. kötetére s Kulcsár Krónikájára, hogy t. i. az illető közlés ezen munkák idézett lapjain olvasható. Igaz, hogy főként Kulcsár közlései gyarlók, hiányosak s néhol szándékos változtatásokat is tett; az is igaz, hogy gróf Mikó előtt sem feküdt teljesen megbizható példány, de az ilyen darabokat én is csak másolatról közölhettem volna. Való, hogy a XVII-ik századi másoló pontosabban dolgozott, mint a XVIII-diki, de egészen correctül ő se dolgozott. A hol tehát azt láttam, hogy a XVII-ik századi másoló lényeges dolgokban eltér a XVIII-dikitól, ott másolatát beiktattam a közlésekbe. A hol kevés volt a különbség, azt megjelöltem. A hol pedig ezen példányok használhatók voltak, elégnek tartottam egyszerűen utalni rájok. A ki használni akarja, az úgy is rá fog keresni.

A kötetnek négy ötöde Szamosközy eredeti irásáról van véve, — mind az, mi a Hevenessy-, Pray- és Héderváry-collectiókból közöltetett. Ezek tehát biztosan az ő művei. Hogy a két — a nemzeti s az erdélyi — múzeum példányai is az ő műveiről s általán az ő gyűjteményéből vett másolatok, az

---

rem in adventum domini Renneri administratoris proventuum. Quamvis autem domino Gabrieli Haller arendatori et provisori Albensi demandata fuit cura salarii mei solvendi, biennium tamen est absque nihil accepi. Nunc tamen cum videam penes eos nihil esse, quod possint dare, cuperem per dominum Rennerum aliquid solvi. Ac precor illustrissimas dominationes vestras subveniant egestati meae. Nec victum, nec amictum, nec alia ad vitam tolerandam adminicula ulla habeo. Non putarem dominum Bastam tamdiu abfuturum, alioquin in tantam egestatem non sinisset, fortassis praesens me praesentem delabi. Nunc eius partes in me alendo precor suscipiant illustrissimae dominationes vestrae sive per dominum Rennerum sive per quemcunque alium iubeant dari, unde possim in tanta omnium rerum penuria vitam trahere.

(Mindhárom másolata a Bánffy-codexben.)

minden kétségen kivül van. Igazolja az, hogy mindkét codex irója használta a Hevenessy-féle példányt s ennek egyes részeit felvette. Igaz, hogy Szamosközy gyüjteményének egy részét tette a Gyulafy Lestyán-féle collectio is s nem lehetetlen, hogy egyetmást abból is felvettek a másolók. Azonban az valószinüleg nem volt sok, mint erre a Hevenessy- s Pray-féle collectiókban levő Gyulafy-féle iratokból következtethetni. Nagyobb baj az, hogy a két muzeumi másolat (bár az egyik, az erdélyi, a XVII-ik században nem sokkal Szamosközy halála után készülhetett) igen hibás. Nem csak a nevek leirásában botlottak, nem csak a latin szavakat olvasták rosszúl, hanem más értelmetlenségeket is követtek el. Ezeket én egyszerüen kiigazítottam.

E két codex azon részleteit, melyek Hevenessyből vétettek, összehasonlítván az eredetivel, rájöttem, hogy mind a két másoló gyakran csak bő és elég terjedelmes kivonatokat készített, s elhagyta azokat, miket feleslegeseknek tartott. E körülmény daczára is szükségesnek tartottam e részleteket is felvenni, mert azok lényeges dolgokkal bővitik s egészitik ki a többi feljegyzéseket. Hogy nem került-e ily módon egy pár jelentéktelenebb dolog Gyulaffytól is a Szamosközy-féle közlések közé? nem merem állitani, daczára, hogy e részben is igyekeztem lehető szigorú criticát gyakorolni. Az ilyen Gyulaffy-féle jegyzetke — ha van is — csak az erdélyi muzeumi példányból kerülhetett bele: de miután ez csakugyan Szamosközy eredeti példányáról vétetett, nem lehetetlen, hogy Szamosközy ezt is beirta saját jegyzetei közé. Különben is szükséges lesz a Gyulaffy-féle maradványokat is összegyüjteni, s Erdély e nevezetes szereplő irójának s államférfiának emlékét restituálni.*) Az erdélyi muzeumban van egy csomag más kézzel irt chronologiai följegyzés is: ezeket én egyszerüen mellőztem — mert semmivel sem tudtam volna igazolni, hogy Szamosközytől származnának — a mint nem is hiszem, hogy ő készitette volna. Sok becses dolog van ezekben is, melyekkel nem egy chronologiai zavart lehet tisztába hozni. Különben ezen példány is valaha a Bethlen Farkasé volt, s az ő gyüjteményéből került e kötetbe.

*) Fölkérésemre e munkát egy nálammal avatottabb kéz vállalta el.

A másolatokról vett közlésekben is igyekeztem megtartani a hangoztatást, amennyire a másolatok gyarlósága engedte; — de mind abban, mit az eredetiekről másoltam, a legszigorúbb következetességgel keresztül vittem. Azon voltam, hogy a nyelvjárási sajátságok a leghívebben vissza legyenek adva — s e részben és avult szavak, régi zamatú kifejezések és nyelv sajátságok tekintetében, e kötet valóságos kincses bánya lesz. A székely irással készült följegyzéseket a Bél-féle Abc szerint fejtettem meg: csak 3—4 betű tért el a Bélétől, de ezeket nem volt nehéz feloldani. Ezen irást Szamosközy vegyesen használja, hol balról-jobbra, hol megforditva.

Szamosközy följegyzéseinek végéhez csatoltam okmánytárának jegyzékét. Egynehányat, melyek följegyzéseinek illustrálásához tartoznak, s melyeket különös megjegyzésekkel kisért, szükségesnek véltem a följegyzések közé igtatni. Ezek vagy Szamosközy saját kéziratai, vagy más tekintetben a szöveg pótlására szolgálnak. Többet azonban csak idéztem a szövegben — Szamosközy megjegyzéseinek kedveért. Legyen ez is tanuja történetirói érzékének, igazolja ez is lelkiismeretes utánjárását.

Külön név- és tárgymutatót — miután a Szamosközy által készített index igen jól használható — nem tartottam szükségesnek készíteni. De ennek kiegészítésére külön összeállítottam epigrammái jegyzékét s a szövegben említett oklevelek jegyzékét.

Végül legyen szabad hálás köszönetemet kifejezni gr. Bánffy Miklós ő exjának, ki a birtokában levő codexet velem közölte, Szabó Károly barátomnak, ki az erdélyi muzeumi codexet fölkutatta s kezemhez juttatá, Abafi Lajos urnak, ki Kazinczy másolatait átadta s Barabás Samu bölcsészhallgatónak, ki a másolás-összehasonlitás s a corrigálás terhes munkájában osztozott velem.

S ezzel történetiróink rendelkezésére bocsátom Szamosközy IV-ik és — azt hiszem — utolsó kötetét.

Budapest, 1880. márcz. 18.

Szilágyi Sándor.

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI.

NEGYEDIK KÖTET.

(1542—1608).

1551—1599.

Erdélyi Muzeum. Cod. 290. l. 1551.

Nádasdi Thamás azt mondotta Erdély felől, hogy ha az félszemit ittbenn hagyta volna is, be nem jőne az állhatatlan országban, mert mint az órát, örökké kell igazgatni.

Erd. Muz. C. 276. l. 1551.

Izabella Felvinczen az Székely Pál házánál adta az magyar koronát az császár követinek kezekben ily szókkal: adja isten, legyünk hamis jövendőlők, de félő, hogy ezzel az koronával többé maga nemzetéből nem koronáz kegyelmetek.

Erd. Muz. C. 275. l. 1556.

Ferdinandus semmiképpen meg nem tarthatta Erdélyt az török ellen; végre el kellett Erdélynek mellőle állani, megküldötte az zászlót és az botot. Apaffi Gergelylyel contentus volt Ferdinand, és contra sententiam omnium senatorum suorum kimosdott Erdélyből. Nem akarok — ugymond — ennyi ártatlan vérnek kiomlásának oka lenni.

Hev. Cod. LXVIII. 120. (leh. sz. 272.) 1557.

1557. Albertus Novicampianus volt praeceptora János király fiának Isabella királné asszony idejében. Ez könyvet is irt contra haereticos arrianos eius temporis és az könyvet János király fiának dedicalta. Azután Krakkóban holt meg, sepultus apud sanctam trinitatem ibidem Craccoviae.

Jegyzet. Szamosközy gyűjteményeit lapszámozta A Heveresi-féle Codexben az ő számai le vannak húzva s helyökbe folyó szám irva. A lehúzott szám mindenütt a Szamosközy-féle számozást jelenti.

Erd. Muz. 198. l. 1565.

Báthori István irja Bécsből János király fijának.

(Ez első részlet a Codex kéziratától különböző kéz által irva egy papirszelvényen.)

Praecedentia omissa sunt.

Végre ő magától az császár kezdé mondani: Miramur — inquit — omnes si ea quae ex parte illustrissimi ducis (sci-

licet Joannis 2-di) scribuntur vera esse comperientur, hoc enim multum detraheret existimationi illustrissimi ducis, si semel atque iterum pacta per eum rescinderentur, nam certe ut verum dicam securis ad radicem est apposita, nisi ista pax ex pactis secuta fuisset. Abból is (mondám) tudom, hogy itéletet tesznek, hogy felséged országát veszedelem idején el akarná hadni. Az utolszori articulus, ki az hely kérésről vagyon, az lengyel követtel nem akarjuk vala megmondani, az matrimonium még meg nem levén, sem az egyenesség véghez nem mehetvén, reménlelen dolog, hogy az ő békességes országát adná, holott még az felségedtől elvettet sem adja.

(Innen kezdve a Codexből:) Azt mondja felséges úr az német császár, hogy ő neki bizonnyal irják felséged felől, hogy az törökök közt Bethlen Gergely vagyon az sebesiekkel és lugasiakkal; és hogy felséged készül személy szerént, kit ő jóllehet még el nem hitt volna, mert az ő neki lehetetlennek látszik. De ha arra jut az dolog, meglátja az te urad, mi következik belőlle, és micsoda hite leszen. De ha ezt bizonnyal megértem, tudtodra adom, hogy én is minden haladék nélkül az én dolgaimban procedálni akarok. Én ezzel mentém fölségedet, hogy csak azféle emberek költik az ilyen hirt, az kik elejitől fogván ellenségi voltak az közönséges jónak, és fölséged eddig való haladékot azért mivelte, hogy az töröktől féltené felséged magát és Erdélyt. De ő csak ilyen választ tőn reá: Quod si dominus vester turcas timeret, eo citius nobiscum illi conveniendum esset, cum alio se vertere, etiam si maxime vellet, non posset. Non desunt enim nobis vires, quibus, deo juvante, adesse possimus et quidem rebus nostris brevi aderimus. Rövid szóval ezt irhatom fölségednek, hogy még most minden jóval igíri magát, és ugy tetszik, hogy rész szerént mivelne is valamit; de ha fölséged költséget tétet vélle, és késik, tudtára legyen felségednek, hogy menten fölséged ellen forditja. Konstantinápolyból is minden órán várja emberit; ha az megjő, és megérti, hogy az császárnak derék hada nincsen, semmit aztán az tábori végezésnél többet ne várjon fölséged. Azért mentől hamarébb tegyen utolsó választ fölséged, méltóságának és országának megmaradásával.

Ejusdem Mattis vestrae fidelis

Steph. Báthori de Somlyó.

1565. Erd. Muz. 206. l.

Nizolczkival együtt bocsáttá volt német császárhoz király fia Báthori Istvánt. Nizolczki az király akaratjából megtért; Báthori István nem akart megtérni, hanem felment.

János király fia török császárhoz ment, Pancsovánál kelte átal az Dunát. Oka oda való menetelinek két dolog volt. Elsõ, hogy császárt hitire emlékeztesse, és igireti szerént Budát megkérje tûle. 2-dik, hogy amoliálja az suspiciót, kiben volt császárnál, hogy az nímettel practicált volna. Merthogy Maximilián Báthori Istvánt megfogatta, és király fia Tokajt megszállotta, haragjában Maximilián az király fiának minden leveleit, kit Bocskai által küldött volt az portára, küldötte az töröknek. Im hol — igy mond — az te hived János király az mit forgat nálam te ellened. Ezt azután sokképpen kötötte el király fia az töröknél. Azután hogy az török császártól király fia visszajött Erdélyben, látván és eszében vevén császárnál létében, mely igen állhatatlan legyen az török dolga, az elkezdett békesség felől való tractatust ismét elindittá az nímettel Békes által, ki azt cum maximo totius reipublicae christianae bono el is végezte az nímettel. In cujus rei signum etiam affinitas, tum per Bekesium procurata regi est cum imperatore impetratis nuptiis filiae ducis Bavariae. Haec dum ibi aguntur per Bekesium, nuncium repente adfertur de obitu regis juvenis, quo nuntio consternatus Bekesius, cum omnes jam actiones suas in irritum cecidisse videret, luctuose rem Maximiliano exponit. A quo ille liberaliter habitus, dataque ei spe amplissima, jussit eum bono esse animo. Bekesius gratiam imperatoris non negligendam esse ratus, petiit dominium Transylvaniae, sic tamen ut vicem saltem ejus obiret in ipsa provincia, ut vajvodae olim, quod et impetravit, dato iuramento Maximiliano, quod ad extremum usque habitum in fide ejus esset perseveraturus. A quo Bekesius statim litteras donationales accepit. His ita peractis rediit in Transylvaniam, ubi cum praeter spem, turbata omnia videret, ac Bathoreum jam rerum summa potitum tulit id acerbissime. Ac ne fidem Maximiliano datam violasset, subesse Bathorio noluit, sed in arce sua se Fogaras privatus continuit datis litteris ad Maximilianum, et exposito negotio, quod iam Bathoreis rebus praesit, et quod necesse habeat eum pro suo principe habere, quando ab ordinibus princeps sit declaratus, nisi malit omnium rerum suarum jacturam subire. Petebat igitur Maximilianum, ut fidem suam liberaret, ipsum dati juramenti absolveret; quod dum a Maximiliano non impetraret et interim dicto principis Bathorei obediens non esset, factum est, ut iram ejus in se concitaret, ac arx ipsa Fogaras obsideretur. Parum abfuit, quin Békes ipse, quia tum rerum ignarus extra arcem obambularet in horto, in manus satellitum Bathorianorum incideret, vixque se fuga in arcem reciperet citata. Sok szekér volt, kiket gyékénynyel födtek volt be simulálván azt, hogy sót visznek, és mindenik kék drabanttal volt

1566.

Oldalt: király fia ellen Maximilian practicája.

rakva, kiknek Vadas Mihály volt kapitánok, kit annakutánna Poloczka alatt lőttek el az muszkák. Haec fuit causa, cur agnoscere Békesius principem Bathoreum noluerit, quia non potuerat ob fidem Maximiliano datam, alias libenter paruisset. Id quod eventus postea docuit, nam defuncto Maximiliano, cum data fide liberum se esse videret Bekesius, ad eundem statim regem polonorum confugit, gratiam ac veniam ab eo impetravit. Magno semper loco apud regem habitus, qui editis virtutis suae documentis, apud dictum regem gratissimus semper fuit. Tandemque dux universi ejus contra moscos exercitus Vilno, magno omnium dolore ac imprimis regis ipsius, vitam cum morte commutavit, duobus suis fratribus relictis Gabriele et Lazaro Békessiis.

Az mely nap hadával Békes Thordára jutott, az volt az napja, hogy az országot ott találja, és gyűlést üljenek. De ezek nem tartják az fogadáshoz magokat, mindazáltal ha Fejérvár felé szaporán jött volna, és szent Pál felé nem tért volna Békes Tordárúl, obtineálta volna az principatust, mert az nemesség Enyeden volt gyűlésben az urakkal. Báthori István csak ezzel nyerte, hogy in loco authentico Fejérváratt volt; onnét parancsolt mindenfelé, hogy melléje menjenek és nem merték elhallgatni.

Fuit Békesius vir magnus, et vere heroicus, virtutibus generosis praeditus, ingenio autem et eloquentia admirabilis, et omnino ad rempublicam gubernandam natus. Petrovics Péter inassa volt; az ő udvarában nevelkedett volt fel, kit mind holtig szolgált.

Az ki ez historiát leirja, bővebben tudakozzék Békes felől.

(Pray collectio. Tom. H. 58.) Fol LXXXVII. r. (f. 37 - 39.)

1566. febr. 6. Joannes secundus electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc.

Spectabilibus, magnificis, egregiis, nobilibus, comiti, vicecomitibus et universitati nobilium comitatus Zempliniensis, nobis sincere dilectis. *)

Spectabiles, magnifici, egregii, nobiles sincere dilecti. Salutem et gratiae nostrae erga vos benevolam oblationem. Potentissimus imperator Turcarum, benefactor noster clementissimus per litteras per praestantem chyauzium et oratorem suum proxime serio nobis mandavit, ut universos Status et Ordines regni Hungariae ad fidem et obsequentiam nobis prae-

*) Ehez oldalt Szamosközy azt jegyzé: vide pag. 38.

standam benevole hortaremur, pergratum enim sibi videri, si mutuam inter sese Hungari concordiam amplecterentur et eam constanter foverent ac obsequentiam suam erga nos paribus votis contestarentur. Inde enim afflicti regni Hungariae publica conservatio et Statuum atque omnium ordinum quies et tuta cuique in suis sedibus permansio facile emergeret, neque magnitudo illius toties instituere copias, militarem phalangem conscribere et bellicam expeditionem tantis sumptibus movere, nec tam laboriosa et tam longa itinera suscipere cogeretur. Mandat autem magnitudo illius resipiscentiam mature fieri oportere ante videlicet quam ipse in persona sua intra fines regni Hungariae copiis suis penetret, ne dum caesaris persona moverit, et vires illius intra viscera regni cursitabunt, frustra salutem meditemur. Nos igitur tum pro functione nostra et propensa benevolentia, qua publico bono afficimur et Hungaros nostros tueri ac ruinam publicam propulsare enitimur, tum vero mandato benigno ipsius imperatoris potentissimi respondere volentes, hortamur clementer et officiose universos et singulos Ordines et Status ac universitatem quoque nobilium illius comitatus vestri, ut tanta dei benignitate ut par est perpensa, quam per summum monarcham toto orbe potentissimum vobis offerre dignatur, simul etiam bonum publicum et conservationem regni, personarum vestrarum, liberorum, familiae et cunctorum ad vos pertinentium, tutam item et securam in sedibus vestris quietem ob oculos habentes, iam tandem resipiscite, capessite tempestive nobiscum rempublicam et dum licet, libeat fessis fractisque rebus communis patriae succurrere. Eam ab imminentibus potentissimi principis copiis obsequentia et fide vestra erga nos propugnare, hostilia bellorum molimina et iniurias barbaricas evitare satagite. Quantum ad nos solitamque clementiam nostram erga vos attinet, dabitur opera, ne vel hoc tempore nostri dissimiles iudicemur. Imo apud potentissimum quoque imperatorem vestram, vestrorum, dulcis item patriae atque afflicti regni nostri Hungariae salutem totis viribus promovere firmareque videbimus, nihil praetermittens, quod ad cordati christiani et patriae subditorumque suorum amatoris principis munus attinere censebitur. Cum autem certae et arduae causae instent de quibus nos cum fidelibus nostris dominis regnicolis conferre et decernere oporteat, ob hoc communicatis consiliis cum dominis consiliariis ac aliis praestantibus viris nobiscum existentibus, statuimus fidelibus nostris dominis regnicolis Hungaris et universitati trium nationum Transilvanensium ad dominicam Reminiscere nunc venturam in oppido nostro Thorda partialia comitia indicere et ex usu publico, de cunctis negotiis imminentibus

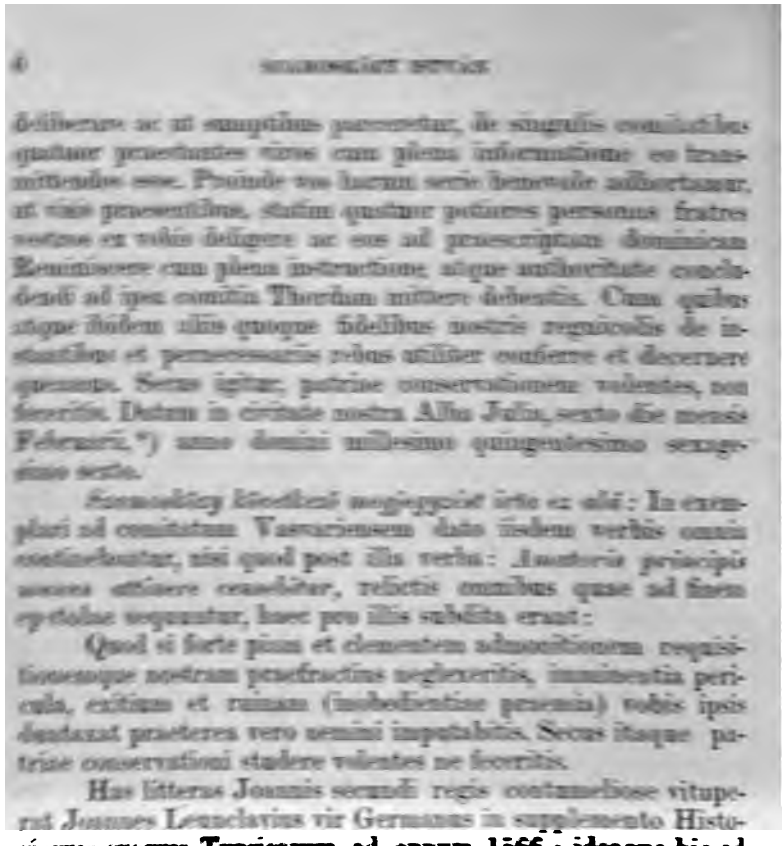

deliberare ac ut sumptibus parceretur, de singulis comitatibus quatuor praestantes viros cum plena informatione eo transmittendos esse. Proinde vos harum serie benevole adhortamur, ut visis praesentibus, statim quatuor potiores personas fratres vestros ex vobis deligere ac eos ad praescriptam dominicam Reminiscere cum plena instructione atque authoritate concludendi ad ipsa comitia Thordam mittere debeatis. Cum quibus atque ibidem aliis quoque fidelibus nostris regnicolis de instantibus et pernecessariis rebus utiliter conferre et decernere queamus. Secus igitur, patriae conservationem volentes, non feceritis. Datum in civitate nostra Alba Julia, sexto die mensis Februarii,*) anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo sexto.

Szamoskőzy következő megjegyzést írta ez alá: In exemplari ad comitatum Vasvariensem dato iisdem verbis omnia continebantur, nisi quod post illa verba: *Amatoris principis nomen attinere censebitur*, relictis omnibus quae ad finem epistolae sequuntur, haec pro illis subdita erant:

Quod si forte piam et clementem admonitionem requisitionemque nostram praefractius neglexeritis, imminentia pericula, exitium et ruinam (inobedientiae praemia) vobis ipsis duntaxat praeterea vero nemini imputabitis. Secus itaque patriae conservationi studere volentes ne feceritis.

Has litteras Joannis secundi regis contumeliose vituperat Joannes Leunclavius vir Germanus in supplemento Historiarum suarum Turcicarum ad annum 1566.: ideoque hic ad verbum describere voluimus ex ipso exemplari in capitulo Albensis Ecclesiae reperto. Transsumpsi Steph. Zam(osközy) mp. 1607. Lacerum erat exemplum, ideoque aliquot verba desiderantur, quae facile fuerit supplere.

566. Erd. Muz. 208. l.

Míg király fija császárhoz volt. Hagymási Christophot hadta Erdélyben nagy haddal, ki rege sic ordinante az Keresztes mezejin Tordánál fekütt, hogyha oda bé neki mint történnék dolga, és az török valamit akarna indittani, occurrálhatnának.

566. Pray Coll. R. Trans. 59. I. régi szám lekopva.

1566. mense Martio, az adót az német fejedelem Maximilianus az töröknek bekülte Hoszutóti Gyeörgy által, és husz fű törököket, kiket mind veresbe öltöztetett és rabok voltanak, azokat is ajándékon külte az török császárnak Zulimánnak.

*) A hónap neve oldalt kiegészitve.

Ferhad csauz jöve az portárúl Erdélben, ki az magyarországi urakot inti császár nevével az hívsigre János király fiának, ha mind el nem akarnak veszni, mert az császár ki akarna jőni ez esztendőben. Ferhád jött Erdélbe mense martio 1566. *Oldalj.: huc spectant literae pag. sup.37.b.*

Egy levélből irtam ezeket ide.

Erd. Muz. 99 l. 1566.

Az fő basának Sziget alatt, ki az császár Szulimán halálát eltitkolta, Menhed Bál volt neve; horvát fi volt ex familia Szolokeit. Ez ölte volt meg; ezt ölte volt meg Konstantinápolyban egy bolond.

Pray-Coll. Res Transs. tom. J. 59. Nr. 2. (688. l.) 1570.

1570. János király fia küldötte volt fel követségen az császárhoz Maximiliánhoz Békés Gáspárt az békesség és egyessig felől anno 1570., interveniente tanquam mediatore serenissimi Poloniae regis oratore, reverendissimo domino Adamo Conarski de Kobelin episcopo Posnaniensis. Az lengyel király Sigismundus avunculusa volt János király fiának, idest ex sorore nepos. Est avunculus matris meae frater germanus.

Articuli propositi Maximiliano caesari die 22. maii 1570. Nihil magis retardavit a concordia Maximilianum, quam titulus regius Joannis secundi. De végre az császár megengedte, hogy az portára írja magát electus rex Ungariae ilyen titulussal, de másuva sohova ne.

Ez dolgokrúl egy tractatus vagyon írva, ilyen titulussal: Legatio in negocio pacificationis serenissimi domini Joannis electi regis Ungariae Dalmatiae Croatiae ad serenissimum et excellentissimum principem ac dominum Maximilianum secundum dei gratia electum Romanorum imperatorem etc. per Casparem Békés de Korniát supremum cubicularium, interveniente tanquam mediatore serenissimi Poloniae regis oratore reverendissimo Adamo Conarski de Kobelin, episcopo Posnaniensi. Ez irás tractatus vagyon Enyeden egy cancellarián lakó deáknál Stephanus *(üres hely)*, melyet el kell tűle kérni vagy mását kell iratni etc.

János király fiának ez kivánsági voltak: ut Maximilianus caesar electi regis Ungariae titulum Joanni concedat, utique si aliqua praesidia per occasionem in cistibiscana regione a Turcis recuperare possit etiam praesidio adiuvante germanico, Joanni cedat. Ut totam Transilvaniam et cistibiscanam regionem omnem respectu Transilvaniae una cum arce Huzt et *Szám. Oldaljegyzete áthúzva: Prosuit haec Caspar Békes 23. die Junii 1570.*

Maramaros Joanni cedat. Ut in liberos haeredes et posteros hae regiones perveniant. Ut plenam iurisdictionem conferendi, donandi, causas discutiendi, cognoscendi absque ulla appellatione Joannes in suo dominio habeat. Item functionum omnium demandationem, potestatem, ut quicquid hactenus alicui inscripsit, donavit et posthac daturus est, inviolatum et firmum persistat. Ut Maximilianus caesar Joannem tanquam reipublicae christianae membrum contra hostes omnes defendere teneatur. Et vicissim Joannes quoque in expeditione Maximiliano praesente paratus est et ultro se offert praesentem ibi affuturum, omnemque fortunam prosperam, adversam, omnia belli discrimina una cum eo experiri et omnia extrema perpeti.

Si Maximilianus Joannem iuvare auxiliis non posset vel nollet, et propter hoc regnum Transsilvaniae amitteretur et a Turca occuparetur, tunc Maximilianus Opuliam et Ratiboriam Joanni tradat, quos et antea a Ferdinando caesare acceperat, eodem iure quo tunc collati erant. Quia vero Joannes statuit domui Austriacae firmiter adhaerere et modis omnibus individue coniugi, postulat Joannes ut una filiarum illustrissimi ducis Bavariae in matrimonium illi impetret et despondeat.

Ezekre igy felelt Svendi Lázár által az császár: Az titulussal éljen csak az portára, de másova sohova ne, ut dicatur electus rex Ungariae, 2. dux vel princeps Transilvaniae et partium earum, quas possidet dicatur et sit Joannes (dominus), et posteri eius masculi, 3. causarum cognitio plenaria, donandi, inscribendi etc. conceditur *(potestas)* ipsi et haeredibus eius masculis. Caeterum per hos tractatus Transilvania non debebit abalienari a membro Ungariae et rege Ungariae, sed perpetuo Joannes et eius haeredes posteri masculi debebunt esse subditi regno Ungariae et regi ipsorum.

Deinde caesar ius succedendi in Transilvania vult sibi salvum esse et reservare, sine omni impedimento et contradictione in eventum, si dux Joannes absque legitimis filiis masculis decesserit. Filiabus vero eiusdem Joannis si quae fuerint, de honesta et decente dote providebit caesar.

Deinde Joannes ea loca possidebit quae nunc possidet, nec a dicta capitulatione quae superius facta est, caesar discedet.

Si quid a Turca recuperare Joannes posset, id caesar assenset ut Joannes habeat.

Defendendi mutuam curam et provincias a Turcarum hostilitate protegendi recipit Maximilianus et ipse Joannes eandem curam pollicetur.

Ut in expeditione contra Turcam ipse Joannes praesto sit si et Maximilianus praesens erit, Joannes et Maximilianus

aequaliter sanxerunt et receperunt. Et si Transilvaniam amiserit forte per hostes, tunc Opuliam et Ratiboriam in Silesia tradet Joanni possidendas ac de iis litteras assecuratorias dabit Maximilianus. Illud autem provideat Joannes, ne inscio caesare Maximiliano bellum adversus Turcas suscipiat, atque ita onus defendendi Maximiliano imponat. Nam in hoc casu non tenebitur auxiliari, ac si amittat Transilvaniam Opuliam dare non tenebitur; sed omnes expeditiones fiant cum consensu caesaris Maximiliani.

Item ducis Bavariae filiam promittit caesar Joanni impetraturum. Si vero dux Bavariae certis de causis hoc renunciet, tunc idem caesar Maximilianus adnitetur ut unam filiarum principis Guilhelmi illustrissimi ducis Juliacensis petet. quae Maximiliano pari omnino consanguinitatis gradu coniunctae sunt.

Deinde ne transfugae utrinque recipiantur sed remittantur et reddantur.

Hev. Coll. LXVIII. 211. l. (lehúzva 375.)

Griseldis Bátori Kristóf leánya.

Az Bátori Kristóf leányát, kit azután az lengyel cancellariusnak házasita István király, először Christinanak keresztelték volt és az volt sok ideig neve. De ez szép nevet nem szeretvén, azután Blandrata formálásából Griseldisnek neveztetett volt, mely az magyar nevek között igen szokatlan és hallatlan. Igy ilyen emberek mint Bátori Kristóf és az felesége, egy olasztúl igy meghatták ecczersmind csufoltatni magokat mind gyermekekkel egyetembe. Mert az Christina százszor szebb név, mely az Christustól neveztetett, hogy nem mint az Griseldis, mely szóban azt sem tudja honnét jű s hova megyen az eredeti. Talám az Chrysa névtűl vötték, ki az komediában egy kurvának neve, avagy az Briseis névtűl formálta Blandrata, ki Achilles kurvája volt Homerusnál.

Hev. Coll. LXVIII. 112. l. (lehúzva 264.)

Zsigmond születése. 1573.

Az mely esztendőben született Váradon Báthori Zsigmond, az váradi fűtemplomnak az gombja ledűlt. úgy hogy aláhanyatlott. mely még most is azonképen áll. Mindkét tenere teli volt vérrel, hét holnapi partus, immaturus et sine epidermide natus.

1573. Erd. Muz. 64. l.

Zsigmond fejedelem septimestris partus quod satis constat, az markát teli hozta vérrel, mikor született. Egyszer mikor az dajka feresztené, az tekenőben hallá változott volt, melyet nagy hirtelen megmondván az anyjának, ismét gyermek képiben változott; még akkor is változó volt.

Pray Coll. R. Trans. 58. H. (394—409. l. Szamosközy kezével.)

Exemplum postremae replicationis Casparis. Bekes. 26. die Maji factae anno 1574.

1574. 26. maji. Sacratissime imperator etc. . . . . *A levélben előforduló köv. mondathoz:* »Quandoquidem unus istorum magister protonotarius, alter causarum wajwode director est« *oldalt Szamosközy írása e szavak:* hi fuerunt Emericus Suliok et Ladislaus Sombory.

A 395. lapon e mondathoz »Quoniam senior frater vajvodae olim Andreas Báthorÿ de Somlÿó etc.« *oldalt Szamosközy kezével:* Andreas Bátori Stephani Maylát filiam, Gabrielis sororem, uxorem habuit. Ea vocata est Margareta Maÿlát; ex qua natus est Andreas cardinalis, et alii fratres eius Stephanus Batori, Balthasar Batori etc.

1575. Pray Coll. R. Trans. 58. H. 256—268. l. Szamosközy által.

Interpretatio Literarum Caroli ducis 1575.

Carolus dei gratia archidux Austriae, dux Burgundiae et Comes Tirolis etc.

Szerelmes hívünk. Az mit nekünk 14. napján ez hónak bőven írtál, az Erdély vajda és az ő atyafia Báthori Christóff. császár ő felségéhez alázatos, és az keresztyénséghez megindult jó szándékjok felől, mi azt kegyelmesen megértettük, és császárnak ő felségének minden engedelmességgel megirtuk.

De minthogy az vajda ujonnan ilyen vélekedésbe esett, értvén az készületét és az kevés népnek gyülekezetit, hogy ő ellene volna. Annakfelette Rueber Békes kedvéért Erdélyre szándékoznék. Ezt e dolgot mindenképpen megmentsed nála bizonnyal tuttára adván, hogy ez e készület nem egyebövé néz, hanem ő felsége birodalmabeli végeinek nagyobb erősségekre és bizodalmasb való megmaradásokra, nem offensióra vagy bántásra; és hogy császár ő felsége az vajdához és az ő atyafiához minden császári kegyelmességgel indultatott, kit ugyan elhiggye, hogy sem ő magától, sem kapitán és emberi által ellene nem akar igyekezni, kibül valami kétség támadhatna; sőt az övéinek sem akarja engedni, mikipen Rubernek is mint annakelőtte, azonképpen most is meg vagyon hagyva, hogy az jó szomszédsághoz tartsa magát.

Továbbá erről is intsed, mivelhogy mutatja magát, fölajánlja-e arra magát, csakhogy innét tartása ne legyen valami veszedelemtűl, hogy az mi az megállandó és keresztyénségnek hasznos frigy tractálást nézné, abba az ő tehetsége szerint szorgalmatoson akarna munkálkodni. Annak az ajánlásnak kell es (igy !) indulatot adjon, és az császár ő felsége kegyelmessége felől, mint felől is megirtuk, ne kételkedjék. Az frigy dolgában, mely az keresztyénségnek javát nézi, jelentse, ugy viselje magát, az mint mind császár ő felsége, mind mi reménlünk, kit te eleiben bőven adhatsz; ötet ahhoz illendő mediomokkal és inditással reá vegyed. Ezt akaránk az te irásodra tudtodra adni, ajánlván neked az mi kegyelmességünket. Viennae 24. septemb. 1575.

Carolus.

Ad dominum Christophorum a Teuffenbach, qui 6. Octobr. has literas accepit.

Végén a datummal párhuzamban szintén Szamosközy által irva ez áll oldalt: Valamint lött ez irás, de ez levél datumja előtt egész harmadfél holnappal meglött volt Békes és Bátori vajda közt való harcz Erdélben Szentpálnál, hanemha Békes Erdélből kiverése után is akart volna valamit indittani Bátori István vajda ellen.

A levél külsö oldalán Szamosközy irásával: Austria in architectura fraudum operosissima et ingeniosa, in cuniculis parandis et insidiis comparandis adeo notabilis, ut quiquid hodie tacite fraádulentum, quiquid insidiosum et versipelle paratum esset, austriacae fraudes, tanquam proverbio usurpentur.

Erd. Muz. 118. lap. 1578.

Jött lakni Kovacsióczi Farkas Erdélyben 1578. 20. Augusti.

Hev. C. LXVIII 395. (lehúzva 589. lap.) 1579.

Dávid Ferenczről.

Utolszóri Dávid Ferencz vallása, az kiért condemnalták, ez volt: quod Christus non est invocandus in precibus, quia invocatio soli Deo patri debetur, et ipse Christus docuerit, neminem invocandum esse, nisi solum Deum patrem coelestem.

Ez controversiat inditotta volt Dávid Ferencz anno 1578 et 1579. Ebbe az értelembe volt Georgius Blandrata is azelőtt, de végre Dávid Ferencztűl elpártolt. Erre az controversianak megdisputálására Blandrata hítta volt be Erdélbe Basileából Faustus Sozinust és ezt opponallja Dávid Ferencznek. Bland-

rata hogy ne mutassa hogy teljessiggel oppugnallja és el akarja rontani az Dávid Ferencz opinioját, mondja, hogy irjon Socinus ez dologrúl és Dávid Ferencz is, ez két irást külgyék Lengyelországba az ott való arianus papoknak, és az mit azok itilnek, abban álljanak meg sinodus akaratjából. Igy az lengyelországi arianusok is refutálták Dávid Ferencz vallását és végre Dávid Ferenczet megfogták, hogy ugyanazon haeresisben akart perseveralni, quod diceret pertinaciter Christum non esse invocandum, non colendum, non dicendum Deum; et intercesserunt inter hos tres Blandratam, Davidem et Socinum theses et antitheses disputationes. Tandem anno 1578. conventus synodalis Thordae indicitur a Francisco Davide repugnante ne fieret Blandrata. David saepius dixisse fertur idem esse Jesum. Mariam et sanctos invocare mortuos. — Indictus est conventus seu comitia Transylvaniae ad 27 diem Aprilis anni 1579 in quibus condemnatur Franciscus David blasphemiae et erroris. Franciscus juravit se velle stare judicio ecclesiae polonicae ejusdem confessionis; et Franciscus ad extremum usque spiritum affirmavit Jesum Christum non esse invocandum, non esse nominandum Deum, non esse colendum ut Deum.

In conventu Tordensi anni 1578 numerati sunt ministri 322. Lucas Trauzner gener Davidis fuit patronus ejus, cum David pro infirmitate et morbo loqui non posset.

[illegible] Kendy accusavit Franciscum Davidem coram [illegible] 1. julii indicta 1579.

[illegible] ejus detulerunt Davidem ad [illegible] accusarunt.

[illegible] deportatus est Devam ad car- [illegible] eodem 1579 anno.

[illegible]

[illegible] Gerendi, hogy valamire [illegible] gyermekkorában is [illegible] Nem gyoztek neki dajkát [illegible] Ugy megha- [illegible] hogy mindjárt kijött [illegible] Itten soha oly [illegible] nem adhatnak. [illegible] Est mondta Ge- [illegible]

[illegible]

[illegible] tamadott volt: [illegible] egy pálcza

nyult volna alá az égből. Volffard István kolosvári peritus mathematicus mindjárást megmondotta volt, hogy dissipationem Batoriae familiae significat, atque etiam mortem Christophori Bátori principis, quod eventus paulo post docuit; nam non solum princeps sed mox rex quoque Poloniae Stephanus obiit, ac demum Batoriae familiae totius horrenda confusio secuta est: caedes Balthasaris, fuga Stephani, ac fatalis inter eos inimicicia, ac tandem internecio.

1581.

Nemz. Muz. 97. l.

In comitiis Claudiopolitanis in electionem Sigismundi Báthori, cum Christophorus regni princeps anxio instasset apud regnicolas, ut filius ipsius Sigismundus successor communibus regnicolarum suffragiis designaretur, unus Gregorius Apaffy, cum quibusdam, quantum potuit, contentione refragatus est, Stephanumque Bathoreum, capitaneum Varadiensem, praeferendum censuit, regnique hujus curam haud ulla ratione in puerum cadere posse, quantumvis magnorum virorum consilio regeretur, prolixe demonstravit, adque ipsum conversus Gallfium, se jam olim, quae majorum malorum agmina dominatus pueri principis secum traheret re ipsa, non sine summo animi dolore fuisse expertum, ac ne longe abiret, domestico usus est exemplo, Joannis Sigismundi, filii Joannis senioris regis Hungariae, impotentem in Transylvania dominatum in medium adducens, cum ille agebat, multa inconsulte (nec dicam Transilvanice) in principatu suo fecisse, eoque tandem evenisse, ut optimos quoque ac nobilissimos e proceribus, quorum vel maxime opera ipse principatum obtinuerat, crudeli morte, causa prorsus nulla, perimi curasse, in quorum numero Bebeki et Kendi fuere; idemque Gálffium sibi polliceri posse, imo debere, ac nisi se omnia fallant, aut (?) facturum, voces hae tam speciosae, quibus electionem pueri possent commendare, don dubitet ipsi aliquando per jugulum reddantur. Addidit et hoc: nescire Gálffium, quod viperam sui exitio fataliter in sinu foveat. Sed et Alexandrum Kendium, addictum ob nescio quae promissa, si is patri successor declararetur, palam corripuit. Meglátod te, ugymond, Sándor, hogy megfordítanád te is ha lehetne. Tudod-e mint jára Bebek és Kendi Ferencz? elhiheted, hogy ha a' királyné asszony meg nem hal vala, több szalonnát is csinált volna azon gyermekkirály. Az apád is, Kendi Mihály, csak az egy simplex természetének köszönje, hogy hirtelen az többivel együtt el nem kőlt. Qua re intellecta, cum Gálffius Christophori principis complanandorum suffragiorum causa singillatim senatores obiret, successionemque pueri principis anxie urgeret: Apaffius, sententiam dicere jus-

sus, graviter praefatus est: nescire illos, qui in puerum tantopere propendent, quid agant, magisque favore Christophori principis, quam judicio ferri; neque enim difficilius quidquam esse, quam laudare . . . . . , non enim in illo res, sed spes tantum, quae frequenter fallit, laudari potest; futurum tamen, quod ne fiat, Deum se deprecari dixit, ut aliquando et pigeat et pudeat electionis hujus.

1581. Erd. Muz. 206. l.

Hogy Báthori Christoph az kolosvári gyülésben . . . . *a többit l. Kulcsár Krónikája. 46. l.*

1581. maj. 6. Pray Coll. R. Trans. 58. H. r. sz. 422—425. l. (Szamosközy kezével.)

Illustrissime atque clementissime princeps. Quod sum ex animo etc (üdvözlő levél) . . . . . .

Ex urbe VI. die Maji 1581.

Celsit. tuae seruus fidelis ac humilis
Marcellus
Squarcialupus.

(Elöl a megszólításnál oldalt Szamosközy kezével:) Bátori Christóphnak.

(Alább oldalt szintén Szamosközy irásával:) de Sigismundo Bátori adulatio.

(Azon helynél oldalt, hol Zsigmond tulajdonait magasztalva felsorolja, Szamosközy ezt irja:) male diuinasti bone Squarcialupe. Debebas illud Ciceronis considerare: est caussa difficilis laudare puerum, non enim res laudanda, sed spes est.

1581. Erd. Muz. 276. l.

Báthori Christoph maximo ac fatali sangvinis fluxu laboravit, kiben meg is holt, mert Blandrata sistálta az vérnek folyását, nem engedte, hogy az nyavalyának materiája kimenjen az fluxus által, félvén attól, hogy kimegyen az calor vitalis.

1581. Hev. C. LXVIII. 148. lap. (lehuzva 300.)

De Christophoro Bathori potest dici, quod de Antonino Pio dictum est: Unum fere principum sine ulla civium autem hostium strage vixisse, quantum ab homine provideri potuit, et ob eam rem a plerisque dignus judicatus, qui Numae conferretur. Et de M. Antonino vero dictum quod potuisset Marcus tali exitu felix dici, si princeps omnium optimus, filium omnium pessimum non reliquisset.

Hev. Coll. LXVIII. 196. (lehúzva 364.) lap. 1581.

1581. Báthori Sigmond választatik.

Bátori Kristóf eltemetése után irtak volt mind az török császárnak mind országúl, hogy az ű jó sült fiát Bátori Sigmondot választották az atyja holta után az fejedelemségre, és ez mellett Ziaus basának is irtak volt, hogy az császárnál törekednék, hogy hadná hellyén ez választást.

1581.

Hev. Coll. LXVIII. 112. (lehúzva 264.) lap.

Csausz basae uxor, neptis fuit imperatoris turcarum Muradi, qua mortua loco motus est Csausz basa et privatus vezeratu, vir magnus et tractabilis, bene affectus erga principes christianos, persona elegans, facie honesta.

Csausz basánál császár leánya volt, ez magyar fi volt, zalai fi, Szalay Gábornak rokona volt. Szultán Murad leánya volt nála. Most Csausz basa fia kapuczi basa.

Szenán basa fia, Mehemed nevű az vezérek közt vagyon, az utolsótúl harmadik, embertelen és most is igen haragszik Erdélre.

Jegyzet. Ziauus basa III. Muradnak nem leányát, hanem nővérét birta nőül.

Erd. Muz. 204. l. 1581.

Báthori Christoph halálát először az havaseli vajda jelentette meg az portára. Annakutánna Sennyei Pungráczot bocsátták az portára, ő általa izenték meg; ezalatt solicitáltatták vélle az zászlónak meghozását. De Markházi Pál álnoksága mijá kellett mulni egy darabig, mert ő affectálta az fejedelemséget. És ha Ziausz bassa opportune nem succurált volna, ki jóakarója volt az országnak, nagy difficultások következhettek volna belőlle. — Mert egyedül ő állott ellene Szinán bassának, mert Szinán Márkházinak favealt, mert Márkházi kétszer való százezer aranyat ígirt vala az császárnak esztendőnként. Ziausz bassa sokképpen refutálta, és micsoda difficultások következhetnének belőle, declarálja. Az többi között mondta: Jól meglássa az császár, hogy kétfelé ne hadakozzék, mivel az persának is nagy hada vagyon ellene; nem volna jó kétfelé ellenséget szerzeni. Megnyervén azért az zászlót, megparancsolja az erdélyieknek, hogy elsiessenek vélle minél jobban lehet.

Erd. Muz. 312. l. 1581.

Márkházi Pál supplicatiót adott az császárnak, melyben szidalmazza az megholt kgls urunkot és kivánja magának az

erdélyi vajdaságot, kiért ígir százezer aranyat ajándékon, esztendőnként ötvenezer aranyat. Az melyre az császár irt, hogy meglássák, hogy méltó-e kívánsága.

Ellenben erőssen disvadeálta, hogy az megholt urunk fiának ne adják az erdélyi vajdaságot, mert az hatalmas császár országa gondviselést kiván, ki gyermek lévén, alkalmatlan annak gondviselésire s igazgatására.

1582. Hev. Coll. LXVIII. 272. (lehúzva 429. D.) lap.

1582. Török Bálint Homonnay István szolgája volt, azelőtt egri katona volt, az debreczeni pusztán két szolgájával mikor búdosnék történetből talál sok törökre éczaka, mely volt három ezer és miérthogy törökül tudott, be áll közikbe, azt tudván először, hogy magyarok azok. Mikor eszébe vötte volna magát és látná, hogy törökök közt vagyon, hátrább marad két szolgájával és az utóljáróban kettőt vagy hármat előfog, kezdi csapdosni őket és nagy kiáltást indítani. Az törökök azt tudván, hogy sok ezer magyar vagyon utánnok, nagy réműléssel mind futni erednek. Török Bálint az futókban hármat elfog és két zászlót nyer és azzal visszamegyen Egrő, mert egri szolga volt akkor. Ezt Mercurius Gallobelgicus beírta és Bocatius poeta is versekbe irta, de név nélkül és circumstantiák nélkül.

1583. Erd. Muz. 74. l.

9. Aprilis eodem anno successit gubernator Joannes Géczi király akaratjából .....

A következőket l. a Székely Krónika 51. 52 lapjain.

Oldaljegyzet: 1583. Az triumvirek ideiben Siger Jánost rendelte az király komorniknak. Vásárhelyi Bálint deákot melléje. Minden hóra Sigernek 200 forint fizetése volt, mint egyik praesesnek.

1583. marcz. 24. Hev. Coll. LXVIII. 194. (lehúzva 362.) lap.

1581. Exsequiae Christophori Bathori, principis Transilvaniae.

Bátori Kristóf temetése.

(Egész terjedelmében közölve Kulcsár Krón. 47. s következő lapokon).

Oldalt irva: Tale genus exequiarum leges in Mercur. Gallobelg. Anno 1592. pag. 522.

Jegyzet. 1581. tévedésből áll 1583. helyett.

Erd. Muz. 75. l. 1583.

Mikor István lengyel király az három praeses urakot rendelte Bátori Zsigmond nevelésére, az sok instructiói között ezt is leveliben irta, hogy Zsigmond előtt mikor eszik, háromféle dolgokról beszéljenek, 1. Idegeny országokról, 2. Hadi dolgokról és vitézkedéshez valóról. 3. Vadászásról.

Nemz. Muz. Codex.

1583 die 28 Martii kezdett a triumviratus Erdélyben, az praeses urak birtoka (Báthori Kristófot azelőtt való dominica palmarum temették el) fizetése mindeniknek minden hóra két- marcz. 24.
kétszáz forint in praemium ususue. Duravit ad 8 Apr. 1585.

Eodem anno successit gubernator Joannes Giczi a király 1585.
akaratjából ki váradi kapitány volt, pro solutione habuit singulis mensibus mille florenos, egyébhez nem nyúlt, külön konyhája volt, és az magáéból főzetett magának. Az triumviratus előtt defuncto Christophoro Báthori szállott volt a gubernálás a 11 tanácsra, de főképen az testamentariusokra kiket Báthori Kristóf hagyott volt, t. i. Csáky Dénesre, ki anyjáról atyjafia volt, Bocskay Istvánra, ki Sigmondnak avunculusa volt, Kovachoczy cancellariusra, Kendi Sándorra etc.

Erd. Muz. 54. l.

Lengyel király egyszer békérette volna az képet, Zsigmond képit. Az király István mondta ezt könyves szemmel: Isten látja, semmi jót nem látok benne, semmi Bátori indoles nincsen benne. *(Hiányzik valami:)* . . . . . hogy az fejedelemséget reá adja és ő kimenjen ez országból bujdosni; mert Zsigmond miérthogy olyan eszefelejtett ifju volt, mindenkoron arra veszett volt elméje, hogy idegeny országokat látni menjen.

Hev. Coll. LXVIII. 211. (lehúzva 375.) l.

István király az törökre támadjon. 1587.

István az lengyel király teljességgel elvégezte volt, hogy az törökre támadjon, több keresztyének fejedelmekkel együtt az pápa sollicitálásából. Fel is jegyzette volt immár mint és hogy legyen az az expeditio. Először az lengyel nemességet és azoknak minden rendit mint inditsa. Azután az erdélyi nemességet is, kinek kinek mind rendi állapatja szerint. Bátori Istvánt legelőször rendelte kétszáz lúval etc. etc.

Az pápa minden hóra negyvenezer aranyat igírt volt személyére lengyel királnak. Megalkuttak volt azon is immár az keresztyén fejedelmek, hogy ű vezélje az keresztyén exercitust. Az jegyzés most is Bátori Bodisárnál vagyon. Lengyel cancel-

lariustúl egyebektűl is hallották ez dolgot. De mint szinte János király fia, István király is ezen igyekezetben holt meg. Ez szinte olyan volt mint egy gigantomachia, mely materiat valaki kezdett irni mind bele holtanak.

Hev. Coll. LXVIII. 282. l. (lehúzva 434.)

Besztercére írt volt lengyel király titkon, hogy *Gálfinak* elüssék az fejét ezért, hogy azzal kérkedett volna, hogy *Báthori Zsigmondnak az annya* . . . . . volna . . . . . .

Jegyzet. A dült betükkel szedett szavak az úgynevezett hún-székely irással visszafele vannak irva. A kipontozott helyen mintegy 2—3 szó az olvashatatlanságig ki van húzva. Végül 3 sor hasonló módon van törülve.

1587. Erd. Muz. 209. l.

Elapsus est ex arce Huszt praefecto Alberto Lonyaÿ illustrissimus dominus Petrus Radulicius vajvoda transalpinus fune se per fenestram quandam demittens.

1587. Erd. Muz. 98. l.

Petrus Radulicius vajvoda transalpinensis ismét annyira vitte volt dolgát, mikor Husztból elszaladott volt, az ablakról leereszkedvén Lóniai Albert kapitányságában, hogy annyira vitte volt dolgát az galliai király törekedésire, hogy reconciliálta az törökkel; bémént az portára, és immár csak az kezit kellett volna az török császárnak megcsókolni, és bémenni Havaselföldiben az vajdaságban. Hogy meghozták az császárnak az galliai király halálát, quem Monachus occiderat, Gávai Miklós az Erdély oratora az portán mondotta. Ezt értvén Mine vajda, mond Gávainak: ne hadjuk, most vagyon időnk hozzá; im én tizezer aranynak egy görögtől szerit teszem, te is tizezernek. Én ezzel az vajdának végét érem. Tetszett Gávainak, mert meg volt Erdélyből hagyva, hogy mindenben egyetértsen Péter vajda ellen Mihnével. Béjő egyszer szép vont ezüst gallérontban oláh mód szerént csinált ruhában, nagy nuszt kápa fejiben, és kolcsogtoll benne. Egykor kiütik az süveget az divánban fejiből, viszik jediculában, azaz hét toronyban, (Jed. enim turris septem est, csunka turris, nunc partim thesaurarium est, partim carcer) oda is elmentek az pasa akaratjából Mihne vajda és Gávai. Sirt Péter vajda im mint viszik: ugy mond, miattok nékem az erdélyi adomány és pénz miatt és te miattad kell Mine vajda meghalnom: — de ne bántsatok, szabaditsatok el, im hitemet adom, hogy soha az havaseli vajdaságról meg nem emlékezem. Kegyelmes uram nékem az franeziai király, ad né-

kem oly állapotot udvarában, kivel mindenkoron becsületesen megérem. Huszton is hogy tartának, nám akkor is jóval ajánlottam magamot az gubernátornak, hogy az én kéncsemből, mely százezer aranynál computatis omnibus lapidibus, praetiosis rebus többet tött, bárcsak huszezer tallért adasson meg gubernator, és az többiről soha meg sem emlékezem; de azt sem mivelték. Csak az császár adaja kétszáz ezer forintnál, kész pénznél több volt, kit Prásmártt elvonátok töllem. Azonkivűl sok görögnek, zsidónak pénzit.

Ezt szegényt egy éjjel az tengerben vetették volt.

Erd. Muz. 245. l.

Stephani regis Poloniae dictum.

Valamely fejedelem egy ű maga erejével megveri az török császárt, lovászúl szolgálom én azt.

(Pray-Coll. Res. Trans. tom. J. 59. Nr. 48. előtt. R. sz. 203. l.)

1588.

1588. István király.

Stephanus rex Poloniae mortuus die 13. Decembris iuxta novum calendarium Grodnae Litvanorum. Sepultus magna cum solennitate Craccoviae 26. Februarii anno 1588. die Solis. Pernyessy Istvánt küldték volt be az temetésére Erdélyből.

Hev. Coll. LXVIII. 196. (lahúzva 364.) lap.

1588.

1588. Cardinal András.

Lengyel király cardinal Andrásnak hatta volt testamentomba [*egy vár neve kihúzva*] Gyalut. Ezeket kéri cardinal Sigmond fejedelemtűl, és meg is atta volt Sigmond neki, melyeket birt mind 1594. esztendeig, mindaddig mig az több várakkal együtt ű is nota infidelitatis damnatus est, de hamissan és istentelenűl. Gyalu és *(kihúzott név)* Keresérűl való levelet láttuk, melyet irt cardinal 1588. 20. octob., melyben írja, hogy Olaszországba volna adós 12 ezer forinttal, melyet lengyel király akaratjábúl .....

(egy sor a lap alján levágva.)

Hev. Coll. LXVIII. 196. (lehúzva 361.) lap.

1588.

1587. Bátori Bodisar ambiallja a lengyel királságot.

Az lengyel királságot István király halála után captalta Bátori Bodisar is. Bátori András az cardinal által és az lengyel cancellarius által, de nem tött kedve benne, erről való levelét

láttuk az cardinalnak, melyet irt Bodisárnak 1587. 26. Augusti. Az holott Ciceronis sententiam profert: Tendenti ad summa in primis vel secundis gradibus consistere honestum est.

Hev. Coll. LXVIII 381. (lehúzva 541.) lap.

1588. 1587. Kendi Sándor leveléből írtam, melyet írt
1587. Giczy János gubernatornak 28 Sept.

Ezt soha sem hallottam, sem láttam vala országunkban, hanem tavaly és ez éven ilyen fű személyeknek szörnyű veszedelmeket. Ki ebből következik, hogy tavaly is feleségeket, gyermekeket az latroknak el nem törlék. Mert ha ez leszen vala bizony tartozás leszen vala.

Most Morvában úgy értem tiz esztendős felett valamennyi czigánt kaphattak, házokba rekesztvén megégették mind, hogy két czigán csak valami gyútást, égetést tett országokban. Mert rettentésért is kell néha az büntetésnek nevekedni.

Hazánk állapatja másfelől előttem, mely az ülő és verő közt úgy vagyon, mint két ajtó sark között. Az mint az deákok mondják, ugy kellene vitare Syrtim, ne in Charibdim incideremus. Mert másnak jót keresni, magának gonoszt, kivül eszesnek lenni, otthon nem sapere, non est sapientis, azt monták nemcsak az bölcsek, hanem amaz nagy világbíró Alexander is. Jelesben penig az hadi dologban annál csendesben, jó gondolattal kell mozdúlni, melybe hátra lépni oztán nem szabad, nem engettetik. Értem az lengyel dolgot mint vagyon, semmi ebben nagyobb nyeresíg nem lehetne, mintha az svecus elsietne és igen hamar megkoronáztatnék. Cardinal uramra való gondviselése is illendő volna urunkhoz, mert annak is salussa, dignitassa, ű nga java, méltósága és tekinteti; veszedelme sem lehet, kit isten eltávoztasson, soha urunk fogyatkozása nélkül. Azért ha mi jó mód lehetne benne, ilyen fű atyafiára jó volna gondot viselni. Mind penig cardinál uramért, mind az ű nga egyetlen egy nénjinek félelmes állapatjaért etc.

Az kgd értelme az ott való uraimmal mi legyen, látom; de az én vékony értelmem szerint had tanácsurak és fű népek értelmek nélkül ez országból ki nem megyen még most hertelen: hanem pénzzel titkon valami lehetne sem cardinál uramnak, sem cancellarius uramnak nem kellene megfogyatkozni. Ezbeli értelmemnek sok bizonyos okai vadnak,mert elkezdeni könnyű és rempublicam turbare cujusvis, de in integrum restituere solius dei.

Kendi Sándor.

Oldalt: Kendi Sándor tanácsa, hogy Maximilian ellen hadat ne bocsássanak Lengyelországba. — Errűl vide supra pag. 135.

Hev. Col. LXVIII. 211. (lehúzva 375.) lap. 1587.

1587. Az erdélyieknek honesta conditioval offerálta ma- 1588.
gát az német császár, intvén azon, hogy Maximilian herczeg ellen Lengyelországba hadat ne bocsássanak, Károly herczegnek tizenkét esztendős leányával kínálta az császár Sigmondot, hogy neki adják feleségül.

Jegyzet. Mind három följegyzésben tévedésből áll 1587. — 1588. helyett.

Hev. Coll. LXVIII. 282. (lehúzva 434.) lap. 1588.

1588. Bátori Bódisár háromezer magával ment volt Maximilian ellen Krakóba, kapitányok voltak ezek: az erdélyieknek Bornemisza János, az magyarországiaknak Király Albert.

Erd. Muz. 74. lap.

Az kik Bátori Bóldizsárral bémentek Maximiliánra, azoknak Vásárhelyi Bálint deák az komornik Csiaholy Györgygyel együtt Beszterczén fizet hatezer forintot; de nem egész, hanem fél hópénzt; az többit ott adták nekik Lengyelországban. Et hoc ex patrimonio proventus vették volt az pénzt, nem akarták az ország pénzit költni, azután azt ne mondják, hogy imide-amoda tékozlották az ország pénzit, hanem Bátori Zsigmondhoz való saját jövedelmiből fizették. Turi Ferencz volt az gyalogok előttök járója, ő fogta meg is az herczeget. *(Más kézzel:)* Kurva anyját fogta az csonka beste kurva fia.

Oldaljegyzet: 1588. megholt Giczi János.

(Pray Coll. Res Trans. tom. H. 58. f. CLXXVIII. r. 348. l.)

1588. Zsigmond fejedelemséginek kezdeti.

Mikor az meggyesi gyűlésről az ország eloszlott volna haza, irtanak volt articulusokat sok rendbeli dolgokról, az jesuiták kiküldéséről ez országból és sok több dolgokról és hogy az fejedelem Zsigmond absolutus princeps ne legyen, mert még illendő ideje ahoz nem volna; azt is ott végezték hogy az gubernatorról levegyék az gubernatorságot. Mikor az articulusokat meg kellene pecsétleni, halasztják azt Fejérvárra. Végezték volt ezt is azon gyűlésben, hogy az fejedelem mellett continue négy tanács-urak legyenek, kiknek akaratjuk ellen Zsigmond semmit el ne adhasson, se jószágot se egyebet. Az urak kiki eloszolván, Kendi Sándor megyen Bercséni László menyegzéire, Somberi László megyen Pókay János temetésére és kiki dolgára takarodik. Ezenközben Zsigmond Fejérváratt öszve tanácskozván Bátori Boldisárral és Gálfi Jánossal, az articu-

lusnak egynehány czikkelit megváltoztatják és Zsigmondot absolutus princepsnek írják és hogy continue Bátori Boldizsár mellette legyen és Gálfi.

Igy lévén az dolog, Bátori Istvánnak az váradi kapitánságot adja. Boldizsárt hozzá *(= magához)* fogadja és mindent ű vele együtt cselekedik. Ez üdőbe két vagy három holnapig ezer ház jobbágynál többet osztogatott el imide amoda. Azután egynehány nap mulva Kendi Sándor és Sombori László jűnek Fejérvárra, megszállának az városba, a fejedelem Bátori Boldizsárral csak be sem hivatja üket és azok haza piruokodnak. Ez volt első fundamentoma Erdély veszedelmének.

Hev. Coll. LXVIII. 282. (lehúzva 434.) lap.

1588. dec. Gubernátor Giczi János mikor letötte tisztit Meggyesen, Gálfit commendalta volt Bátory Sigmond mellé. De nem impetralhatta, mely igen nagy invidiat concilialt Gálfinak és annak boszúságára absolutus princepssé tötték Sigmondot.

Inaugurato Sigismundo mondott Giczi: kezében adátok az gyeplőt, de bizon megbánjátok.

Nemz. Muzeumi péld.

Giczi János hagyott in aerario 42 ezer aranyat és 2000 tallért és 13 ezer forint aprópénzt. Gergely deáknak 33 ezer forintot hagyott; igen sok aranya volt Sárdi Gergely deáknak, ki Gearthának is hivattatott. És még azon kivűl 8 ezer forint maradott restantiában az három praeses uraktól; egynehányszor kérték tőlök, de sohasem vehettek semmit rajtok.

1589. Erd. Muz. 209. l.

Moritur Joannes Giczi gubernator 1589. 7. Januarii. Mágócsi Gáspárnak offerálták volna az gubernatorságot, de ő föl nem vötte. Én — ugymond — nem értem magamat abban, hanem egy nagy szolgád vagyon régi, vedd csak azt elő, meglátja fölséged, jól szolgál.

1589. Hev. Coll. LXVIII. 208. (lehúzva 372.) l.

1589. Az heidelbergai herczeg küld Sigmondhoz Erdélbe.

Fridericus IV. az heidelbergai herczeg, kit comes palatinus electornak neveznek és Casimirus János, Friderícusnak az bátyja és tutora küldte volt Erdélybe emberét, kinek neve

Petrus Stuys de Gornetz. valami lovak venni. ki ide Erdélbe jüvén és Bátori Sigmondnak is az herczegektül mindkettõtül levelet hozván, nagy tisztessíggel fogatták itt Erdélben. és jó lovakat szerezvén pénzen és az fejedelem is és fûfû emberek lovakkal megajándékozván Fridericus és Joannes Casimirus herczegeket. visszament Heidelbergaban anno 1589. esztendõben.

Ezért Bátori Sigmond is ismeretsígnek okáért küldõtte ugyan oda Heidelbergába az herczegekhez Csáki Gergelt az következendõ esztendõben 1590. mense novembri. kitül küldõtt volt az herczegeknek négy szép tõrök lovakot. Ez volt Bátori Sigmondnak elsõ ismeretsége oda az elector-fejedelemhez.

(Pray-Coll. Res Transs. tom. J. 59. Nr. 47. régi sz. 203. l.) 1589.

Péter vajda, Mihne vajda.

1590. Péter vajda kifutott volt Havasalföldéből, succedált neki Mihne vajda. — Sok boérok jöttenek volt Havasalföldéből Szebenbe Erdélybe, Mihne vajda behozásakor; de mikor megértették volna Péter vajda halálát, Mihne vajdához folyamtanak és Mihne megkegyelmezett nekik és haza mentek Havasalföldébe. Erről való kegyelemlevelét láttuk Mihne vajdáét, anno 1590. die 9. Augusti datas. E Mihne vajda végre törökké lett volt, circumcidáltatott Konstantinápolyba és az császár az mely ruhában akkor volt, azt levötte és azt adta neki örömébe.

Hev. Coll. LXVIII. 120. (lehúzva 272.) lap.

Zsigmond elsõ gyilkossága.

Zsigmond fejedelemnek legelsõ gyilkossága ez volt: Székelségben Udvarhely városban pápás módra visznek volt egy halottat temetni. Ott egy ablakrúl (azt hiszem valami jó kedvek volt az több társaival együtt) Pribék Péter, kinek fia most ól Pribék Ferencz, az kereszthez, melyet az halott elõtt visznek volt az deákok, hozzá lû egy puskával, melyet jóllehet nem talált volt mindazáltal azután panaszoltak Zsigmondnak reá. Zsigmond megfogatta az nemes embert, és ugyanott Udvarhelt törvén sem lévén reá, Mindszenti Benedek udvarhelyi kapitán lévén, — fejét vétette.

1590. Gr. Bánffy Cod. (mult századi más.) 272. l.

Ladislaus Somborÿ moritur 1590. domi suae, dum nos Claudiopoli comitia celebramus. Profecto ad sepulturam ejus Claudiopoli Kovaciocio Balthazar Báthori regressus Albam repente insidiari pudicitiae uxoris Kovaciocii caepit. Unde postea tot simultates emersere. Obiit autem Somborius mense Septembri.

1590. Erd. Muz. 90. l.

Ifju János leányát Ifju Katát szerzik volt egyszer Zsigmondnak kiváltképpen Kendi Ferencz. — Azután Imreﬁ Jánosnak birt volt Diószegen.

1591. dec. Hev. Coll. LXVIII. l. k. 131. (lehúzva 283.) lap.

Florenczi herczeghez követségül küldetik Jósika.

Oldalt: Sup. 154. **Sigmond fejedelemnek az olaszok tanácsából először olasz feleséget akartak szerzeni. Ezvégre külte volt Olaszországba Florenciába az ott való herczeghez Jósika Istvánt és Havaseli Balást igen szép ajándékkal, hogy az hugát, melyet** igen szép leánynak mondtanak lenni, Zsigmondnak adja. De csak azelőtt nem sok idővel az leánt egy neapoli comesnek atták volt, kinek desponsalása immár meg volt, noha haza nem vitte volt. Ennek személyét, kit irva hozott volt Benkner Marcus Zsigmondnak, felette igen kedvelte és szerette Zsigmond, ugyanúra, hogy az ábrázatjának tábláját is vele hálatta.

Georgius Blandrata, medicus, valamit ismert volt meg Zsigmond természetiben még gyermekkorában, azért az tanácsuraknak ezt atta tanácsúl, hogy mihelt azt az üdőt éri, megházasítsák,mert látja ű hogy nagy romlás következik az országra ű miatta, ha eleit nem veszik.

Oldalt: Mense decembri indult el Jósika, volt Velenczében mense Januario anni 1592.

1592. Hev. Coll. LXVIII. 326. (lehúzva 502.) lap.

1592. Bátori Boldisárnak fizetése volt Sigmondtúl négyezer forint esztendőre; Sigmond hatezerre akarta vinni, de Boldisár nem akarta. Maga rettenetes sokat költött, szinte fejedelmi módra, miérthogy tékozló is volt.

Hev. Coll. LXVIII. 296. (lehúzva 444.) lap. 1592.

1592. Földindulás Bécsben mense Septembri. sept.

1592. Bécsben iszonyú földindulás volt. Az Szent István templomának az teteje, az tornya ugy meghajlott, hogy azután sok munkával csinálták. Az magyar kapu felé egy házódal kilencz embert ölt meg reájok szakadván. Szent-Mihály templomának az tornya *) mind harangval együtt leszakadott. Ez Szent-Mihály temploma az császár házához közel vagyon. Az magyar apáczák templomának az tornya mind harangostúl leszakadott.

Oldalt: Mense Septembri v de in altei Absyrto.

Az scotus barátok templomának hosszába az harmad részének boltozatja mindenestűl leszakadott egy fű reliquias oltárig. Nagy rémülés volt az egész városon. Az urak kiköltöztek az mezőre sátorba, azután processioban sokszor voltanak, mezétláb mentenek processioba az herczegek, az francziai király viduája, Maxmilián császár leánya egy Rodolphus császárral, az is mezétláb járt az processioba.

De azután szörnyű rendülések és terrae-motusok voltanak.

Hev. Coll. LXVIII. 312. (lehúzva 474.) lap. 1592.

1592. Simon dux Slucensis ex praeclara et regia Jagellonum stirpe oriundus, moritur Sandomiri anno 1592. 12 Martii febre continua, paulo ante ejusdem anni aestate *(igy)* frater eiusdem junior Alexander. Et sic stirps illa defecit. Omnisque ejus thesaurus, as, bona amplissima ad unicam virgunculam filiam Georgii ducis slucensis devoluta sunt, quae amplissima et plane regalia fuerunt tam in Litvania, quam in Majori Polonia, ita ut octoginta florenorum milia facerent. marcz.

Ez leánt egy lengyel nagy úr, Kotkowitz neve, Gyulafi Lestár által commendalta Bátory Sigmondnak, hogy vegye el feleségűl. — Ez igen titkon volt. Mert ez leány után Sigmond fejedelem egyik lábát betehetné az lengyel birodalomba és végre az királságba üdővel.

Erd. Muz. 208. l. 1592.

Bevádolták volt Zsigmondot az portán, hogy az némethez pártolkodnék. Az erdélyi orator találta meg az muftit, hogy se hire se tanácsa benne; az mufti az császárt, s ugy csendesedett le az császár, mert immár szintén in procinctu vala 90 ezer török, hogy Erdélyre jőjjön. Ez idő tájban küldöz vala Zsigmond Oloszországban mátkájért Jósikát, Bodoni Istvánt; és az oloszokat hivatta Olaszországból musikásokat. Ez mija indittatott az török, hogy ne hihessen Zsigmond fejedelemnek.

*) *Az eredetiben*: »tornyának az tornya« áll.

1592. Pray Coll. R. Trans. 59. I régi szám lekopva.

Havaselföldében István vajda idejében, anno 1592. ilyen fű bojérok tanácsok voltanak: Michael Ban magister curiae: Vornik Danchul consiliarius: Dumitru Logoffet cancellarius; Pancratius Vizter thesaurarius: Adroni Viszter similiter; Radul Kommicz agazonum magister: Kiszar Vornik.

Moldovában Áron vajda idejében ilyen fűfű emberek voltak: Berledan Logoffet cancellarius: Crocodel Hatman: Buchium Vornik consiliarius: Juan Norochia Logoffet; Bartholomaeus Brutus magister Curiae: Ztan Kommicz agazonum magister.

Erd. Muz. 62. l.

Mikor Maximilian archidux Lengyelországra ment volna. . . . . *a többi közölve van a Kulcsár krónikája 53—55. ll. A 54. ll. kipontozott M. . . . . M . . . . . = Majláth Margit. A végén* »ezen atyafiak« *után ki van hagyva*: De im ez közben meghala a király és ugy marada oda benn.

1592. Erd. Muz. 41. lap.

Gálfi János 1592.

Gálfi Jánost az belényesi hegyeken Csükör Péter fogta meg; Váradra vitette bé, az hol akkor Bocskai vala kapitány. Bocskai István Zsigmond akaratjából Husztra küldötte. Huszton Szabó Balázs egy tolvajtermetű, rosz vén ember volt vicekapitány. Annak fogságában mikor volna, Bátori Zsigmond Bátori Boldizsár és Bodoni István instigálásából, megporoncsolja, igen erőssen Szabó Balázsnak, hogy mindjárt feit vétesse Gálfinak. Ezt megértvén Kovatsióczi Farkas cancellarius, mindjárt Bátori Zsigmondhoz megyen, mindenképpen azon leszen, hogy szándékát megváltoztatja vele. Zsigmond egy levelet ir, hogy megkegyelmezzen Gálfinak.

Kovatsióczi egy postátúl, Egervári Jánostól nagy hirtelen elküldé Husztra; igir néki ötven aranyat, és hogy jószágot is szerez néki ha gyorsan jár.

Az posta oda jutván, hát csak azon órában vétette feit Szabó Balázs; mikoron Gálfi csak egy órát kérne életinek az imádságra, azt sem engedte.

1593. Erd. Muz. 83. l.

Gálfi felől való practica ez volt: minthogy azelőtt Tordánál az gubernator Giczi halála után megeskették volt Bátori Zsigmondot ez négy Bátori atyafiaknak, Zsigmondnak, Boldizsárnak, Istvánnak és kardinálnak, még akkor respublicát akartak

csinálni az urak. Ez ellen törekedett Gálfi, azon volt, hogy az az juramentum semmiben menjen, hanem csak az fejedelem legyen liber princeps, azt akarta Gálfi, ő maga hasznát is nézte benne, minthogy mintegy nutriciussa volt Zsigmondnak, mely dolgot egyszer megbeszélett volt Bátori Boldizsárnak Zsigmond, miben töri feit Gálfi. Jött Bátori Boldizsár Fejérvárra nagy dúl-fulva, ugy proscribálták Gálfit és Bátori Boldizsárnak demandáltak, hogy őket levágassa. Gyulai Pállal tractálta Gálfi az dolgot, és ugyan együtt is persvadeálták az fejedelemnek, hogy az fejedelemség nem szenved társat. Az tanácsságra is penig Gálfi commendálta volt Gyulai Pált.

Nemz. Muz. p.

Mindenek felett mikor valakit az portára akartak expediálni Gálfi János maga ment el mindenkor, de ezen dolga Gálfinak az urak előtt igen kedves nem lévén nagy zürzavar támadott miatta. Ez volt ám az oka annak, hogy Gálfi megölése meg nem iratott, mert szokások volt az ilyen nagy dolgokat mindenkor egy nagy könyvben inserálni. Igy az Gálfi dolgát s választételét nem irhatták be, minthogy nem közönséges tanácsból ment ki.

Erd. Muz. 77. lap.

Bodoni Istvánt soha jó szivvel azután nem látta Zsigmond, hogy ő volt fő instigátora Zsigmondnál az Gálfi János halálának.

Erd. Muz. 293. l. 1593.

Gálfi carnificináját Kendi Sándor svadeálta Zsigmondnak, sőt ugyan az istenért kérte, hogy büntesse meg.

Erd. Muz. 64. l. 1593.

Bornemiszsza János iratta volt ki Danczkában az ő maga képit, kit Idában Erdélyben az ő maga udvarházánál tartott az falon anno 1593. die junii 17. 18. 19. 20. 21. 22. non sine omnium admiratione continuo sudavit elannyira, hogy ugyan lehömpölygött az képnek az orczájáról; nem győzte az felesége és leánya eléggé letörleni róla az veritéket; ex aulicis principis Almási Albert deák látta legelőször. Ennek látására Bernádfi Jánost küldötte Zsigmond fejedelem is oda, és ugy volt az mint mondták. . . . . *A (következők Mikónál Tört. Ad. I. 206. lap.)*

Erd. Muz. 210. l. 1593.

Varsovában mig az gyülés volt, belopta magát Zsigmond Krakkóban; az palotákot eljárta, az patikában is volt sub per-

sona peregrini. Voltak véle Bátori Boldizsár, Bodoni István és Ferencz doctor. Ezen kezdé el az bujdosást, vesztette volna oda isten az fejit.

1593. aug. Hev. Coll. LXVIII. 312. (lehúzva 474.) lap.

1593. Az lengyel királt bocsátták haza az lengyelek Svéciába. 1593 Augusto discessit cum uxore et parva filia relicta in Polonia sorore sua lutherana; ezt is örömest atták volna Zsigmondnak.

Dies illi praefixus ad redeundum in Poloniam in comitiis Varsaviensibus festum sancti Johannis in Junio mense, quod si tunc redire non posset, tolerabunt etiam si ad mensem Novembrem anni ejusdem redierit, modo redeat; et sic habebit rex ad redeundum annum integrum et aliquot menses.

Alól: Hucusque Index.

1593. Hev. Coll. LXVIII. 326. (lehúzva 502.) lap.

1593. Lugast akarta az temesvári basa elfoglalni. Az fejedelem port, golyóbist küldött volt bele, Török császár atta volt Petruit Péternek, annak magva szakadt, ez színnel akarta az török magának foglalni.

1593. oct. Hev. Coll. LXVIII. 213. (lehúzva 377.) lap.

1593. Erdélyi had Várad felé.

Váradra kilenczezer embert küldött volt ki Bátori Sigmond 1593 esztendőben in octobri, lovagot, gyalogot innét Kolozsvárrúl. Ott is vagyon Váradon nyolczezer ember Szilágyból és Magyar országból valók. Szilágyból is lesznek három ezeren, itt penig Erdélben nagyobb had vagyon most is, hogynem mint az melyet Váradra bocsáttak. Mert az ki itt marad vagyon tizezer ember, hoc totum harminczezer embert teszen. Ha penig még soldot kiáltattanak volna, nagy sokaság lehetett volna. Mind ez hadnak nagy része penig pénz nélkül való, semmit az fejedelem nekiek nem fizetne.

1593. Erd. Muz. 208. l.

Zsigmondot csak Kendi Sándor merte megpirongatni. Azt mondotta mikor az hadát Váradra bocsáttották: nagyságod megbocsásson azt hallottam én, hogy egyféle állat addig nem tanul uszni, mig az farkát fel nem éri [a viz].

1593. nov. 3. Erd Muz. 211. l.

Az Székes Fejérvárnál lött harczról.

1. Az keresztyének tábora nagy tábor volt; Palotától fogva csaknem szinte Székes Fejérvárig feküdt, mely tá-

borban élés bő és olcsú volt; faltörő álgyu penig hetvennyolcz.

Az budai Hasszán passa ment Fejérvár segitségére az budai, pocsai, váczi, esztergomi, nográdi, szécséni, hatvani, berényi és egyébb sok rendbeli törökökkel az császár fizetett zsoldos népeivel.

Az viadalnak módja ekképpen lött, hogy az keresztyének tudván azt, hogy Székes Fejérvárnak segitsége találkozik, válogattak volt ki az táborból 15,000 jeles vitézlő népeket, kik az törököknek eljövetelire vigyázzanak. De az passa nem találkozott azokra, hanem az derék táborra, és ott kezdette el az harczot; és az 15,000 válogatott vitézek hallván az nagy lövést, oda siettek az táborra; az mig oda érkeztek, addig az török had megveretett, és az futó népnek eleiben állottak, és az miját lött az töröknek nagyobb veszedelme. — Az viadalnak helyéről az passa elszaladott, Budára nem ment több vissza 300-nál török.

Az budai basának megverése után az tömösvári basának szin népe az gyulai béggel Budára ment oltalomnak okáért, és az szolnoki had is odament segitségül.

Makraji Ibraim bég Szolnokban szállott, hogy azt oltalmazza. Palotából és Böszprényből kiugrottak az törökök félvén az magyaroktól. Csókakőben megvárták az hadat, de azt is megvették tőllök.

Hev. Coll. LXVIII. 213. (lehúzva 377.) lap. 1593.

1593. Márkházi Pál, hogy törökké lött, Ibrahim lött neve, az lippai békséget Zinán basa szerzette volt neki. De alig viselte esztendeig, bele halt volt.

Hev. Coll. LXVIII. 114. (lehúzva 266.) lap. 1594.

Persiára való hada. Kara Musztafa basa, Szinán basa. 1594.

Murád császár idejében Kara Musztafa basát küldötte volt az császár a persára, ki mikor megjött volna fejét kötötte bele, hogy az persát senki meg nem domalhatja, hanem ha császár ű maga megyen minden hadával reá. Ezt hallván az császár Szenán basát hivatja és megmondja neki az dolgot, mit mondana Kara Musztafa basa. Szenán Kara Musztafa gyülölségére mond hogy elég ember leszen ű az persának meghódoltatására. Ezokáért az császár az teftedart ki az kincstartó elküldi vele, az tophana azaz a fegyverházat megnyittatja neki és elküldi az persára nagy erővel. Mikor ott hada-

koznék és semmi derék erőt nem vehetne az persán, végre megizeni az persának, hogy az császár, ugymond, sem adódot sem fizetésedet nem kivánja, hanem csak barátságodat akarja venni, azért küldj követeket hozzája és legyen barátod az császár, ne akarjad hogy ellenséged legyen. Igy az persát elhitetvén küld követet az császárhoz barátságszerzés fejébe. Mikor az követek Iszkiderbe megszállottak volna, hirével leszen Kara Musztafa basának az persa követe, és annakutánna mind az egész császár udvarában és az császárnál elhirdette volt alattomba, hogy ű Szinán pasa meghódoltatta volna az persát, ugyannira hogy arra vötte és készeritette volna, hogy követeket kellett volna küldeni az portára. Mikor azért ezt Kara Musztafa basa megértette volna, hogy az követek Iszkiderbe volnának, nem hitte semmiképpen különben ezt el, hanem ű maga által ment, és mikor titkon meglátta volna bizonyoson az követeket, vissza megyen Konstantinápolba, és azon éczaka megéteti magát méreggel és meghal félvén az császár haragjától és Szenán basa gyülöségétül. Mikor az persa követi ott volnának Konstantinápolba, izen az császár nekik, hogy ha mi dolgok volna lennének szembe vele. Mondának az követek mi nekünk semmi dolgunk nincsen, hanem az császárnak ha mi dolga vagyon, izenjen mi tűlünk az mi urunknak az persának, mert minket csak barátságnak okáért küldött az mi urunk ide. Az császár ezt hallván veszővel akarta megveretni az követeket és ugy visszaküldeni, de az vezérek nem adták tanácsúl, hanem haza küldötte űket, és Szenán basát haza hivatta az szerdárságból és oly mazullá tötte, hogy soha egész éltéig semmi császár idejében és soha semmi üdőben semminemű tisztre fel ne vétettessék.

Oldalj.: Ezt hijják Szofi Szinan basának, ki most is mazul 1606.

Annakutánna történik hogy az jancsárok nagy tumultust inditnak Konstantinápolban az császár ellen, és egy beglerbék ellen, ezért hogy az oszporát, kivel az jancsároknak fizettenek, ez beglerbék megkisebbitette volt. Azért Konstantinápolban az császár udvarára menvén rágyülekezvén közönségesen, kézbe kérik az beglerbéket nagy fenyegetéssel. Az császár mikor semmiképpen le nem csendesíthetné űket, hivatja Szenán basát, kérdi tűle ha valaha ilyen támadást tudna-e ű hogy volt volna. Mond Szenan basa, én nem tudok, ugymond. Mond az császár: Mit kell cselekedni? Felel Szenan basa: ha engem kézbe kérnek is, adj ki hatalmas császár, hogy nem mint te neked valami nyavalyád történjék. Igy az császár az beglerbéknek fejét véteti és az jancsároknak kivetteti. Azok lábokkal höngörgették az fejét az Atmedan piaczon, az hol az réz kigyós oszlop vagyon, ugy mint két stadiomig. Ez mikor lött erdélyi követ Bódogh János volt ott ben az portán. Ez

tanácsadásért Szenán basát azután az mazulságból vezérré tötték ismét, és mikor Csausz basa szabadakaratja szerint nyugodalomnak okáért letötte volna az vezérséget Szenán basára adják az vezérséget és ugy inditja ez mostani hadakozást és Beszprém alá megyen anno 1594 esztendőben.

Erd. Muz. 291. l. 1593

Szinanus Transylvanorum fatalis hostis fuit. Hogy kiindult volt az nímetre, minden tanácsa az volt, hogy Erdélyre bocsássa az császár, mert valamig — ugy mond — Erdélyt tieddé nem teszed, mind addig is hatalmasságod semmi nagy dolgot az nímeten nem cselekedhetik. Mind az Duna s mind penig az commeatus igy leszen szabad. Szükség azért legelőször is, hogy ezeket debelláltassa hatalmasságod, hogy innét hátúl senkitűl ne féljünk. Dum haec molitur Szinanus, Rácz megértvén az fő törököktől, kijöve, s megmondá Zsigmondnak. Zsigmond convocatis gravioribus senatoribus tudván is, hogy Szinán nagy erővel jő ki, fölötte igen megijedének, és igen postán küldének az lengyel cancellariushoz consultum, mit kellessék cselekedni in tali ancipitu casu; ha rea jű az ellenség, hova fogjon ő maga az fejedelem, avagy mint vegye elejit rei huic periculosissimae. Az lengyel cancellarius ilyen orvosságot monda: kövesse ő naga az mi példánkat; mi velünk is Szinán ugy akart cselekedni, de az angliai királyné asszony végezé el minden dolgunkot. Bocsássa azért mindjárást fő követit in Angliam; im én is iratok az királylyal, magam is irok az királyné asszonynak.

Hev. Coll. LXVIII. 213. (lehúzva 377.) l. 1594

1594. Zinán basa haragutt Erdélre.

Zinán basa mindenkor haragutt az erdélyiekre. Haragjának ez volt oka, hogy mikor az persával hadakozott és az császár népében sokat vesztett volt oda, haza jüvén mazuliá tötte volt az császár. Akkor abban az állapatban miérthogy megfogyatkozott volt, kért Bátori Zsigmondtúl háromezer forintot. Zsigmond nem küldött volt semmit. Azután mikor az mazulságból kivötték volna, mindenkor dúlfúlt az erdélyiekre, csak nekem is, ugymond, keves volna az mit attok az hatalmas császárnak adóba. Egy város Erdélben megadhatná azt minden esztendőben, az mit ti mindnyájan attok, ebek. Igy szólott az Zsigmond oratorának ott ben. etc.

Erd. Muz. 279. l. 1594

1594. 18. Junii lött az hatvani harcz; ott hatvankét embernél nímettel együtt több nem veszett. Bornemisza János

ekkor, mikor megverték az törököt vágott le maga szablyájával 29. törököt. Ez had Turánál volt. Igen emlékezetes dolog merőben, mert tizenötezer török ellen ötezeren sem voltak fegyveresek, kik megvittanak és megverték ők öt.

Erd. Muz. 97. l.

Ez fű emberekkel, kiket Erdélyben látott Christianus Franken Gardalebiensis, ilyen testamentumot tött felőllök, hogy ego — ugy mond — proceres transilvanos veluti semideos intueor etc.

Erd. Muz. 276. l.

1594. Mikor az törökkel öszvevesztünk, ezt mondotta Kendi Sándor: megnyitottuk az Janus kapuját, valamikor teszszük be; jusson eszetekben, megsiratjuk még ezt. Bánom, hogy élek, meg kellett volna halnom, hogy ezeket ne látnám.

Oldalt: Kendi Sándor.

Erd. Muz. 75. l.

1594. Zsigmond fejedelem ő maga keze irása volt, mikor Óvári Istvánt az portáról haza hivatta, de oly homályosan, hogy csak ezt irta Zsigmond néki: mi ide egészségben vagyunk, te is viselj ott gondot magadra.

Pray Coll. Tom. J. Nr. 59. (Szam. száma. 263.)

Az had elkezdésekor való tractatus az némettel.

1594. jul. 11.

(Közölve Erd. Orsz. Eml. IV. k.)

Dies 11. Julij 1594. 4. Regum. 19. lap.

Dies tribulationis et increpationis et blasphemie dies est, venerunt filij vsque ad partum; et vires non habent parturiens etc.

Héderváry Codex. O. II. 35.

1594. jul. 24.

Illustrissime ac reverendissime.

Quis sit status Transsylvaniae nostrae *(az irat itt kiszakadt)* . . . . tempore quo voluntate sanctissimi domini nostri opera vero ac consilio illustrissimae ac reverendissimae dominationis vestrae caeterorumque fratrum nostrorum amiciciam cum Turca, atque adeo foedus rupimus castrisque nos christianorum addiximus ex aliis meis litteris puto illustrissimam dominationem vestram abunde cognovisse.[1] Undique circumdati sumus malis, vix vero aut nulla spes auxilii a caesarea Majestate cum nuncius noster infectis rebus ab archiduce redierit, ac et ipse statum suum deploret spe nobis oblata interim vero nec ullis hactenus caesarea Majestas conditionibus subscripsit consentitque. Quid his nobis polliceri debeamus vix videmus,

Oldalt: Ad Card. Andr. Batoreum.

cum Turcae viribus impares simus ac naturam quoque nostram longe alio ferri quam ad studium artis militaris laboresque gravissimos sufferendos animadvertamus. De quibus omnibus cum serio cogitaremus, relinquendi regni huius seriam cogitationem inivimus, ac nobis tranquillam in Italia vitam elegimus potius, quam ut nos periculis praesentibus involvamus. Illud tamen veremur, ne nobis discedentibus e regno principatus studio nobilitatis alteri cuipiam praeter familiam nostram deferatur, praesertim cum illustrissima dominatione vestra ab hujus principatus suscipiendi voluntate semper alienam cognoverimus, favemus charissimo fratri nostro Balthasaro, tum ob artis militaris experientiam, tum ob popularium studium non difficulter in eum ordines consensuros existimamus. Ad quod facilius consequendum, utque et nobilitatis studia et militiam totam praesentem sibi habeat, jam eum ante generalem miliciae declaravimus, et nunc gubernatorem eum regni nostri constituimus. Prudenter illi ac sine mora erit agendum, ne quod nos illi summo studio favemus, cunctacione et nescio qua negligentia magno . . . . . *)
in alium (quod nollemus) trans . . . . . **)
Quod autem ad rumores malevolorum attinet, qui plane pueriles ac vani sunt, nec enim vel ob subditorum nostrorum in nos malevolentiam vel quod circumfertur, metum, ne nos vel vivos vel certe necatos Turcae tradant. Transsylvaniam reliquimus, sed quod tantam molem negotiorum bellique Turcici pericula natura nostra quiete contenta refugiat, ac statuamus longe praeclarius esse pauca cum quiete, quam bellorum procellis molestiisque obrutum, Transsylvaniam possidere. Sunt conditones inter nos et fratrem nostrum Balthasarum jurejurando confirmatae ut principis titulo utamur, ac ex patrimonio nostro omnes proventus nostro arbitratu percipiamus, denique duodecim millia tallerorum quotannis ex suo nobis tribuat. Quae cum justissimae sint ac amori nostro in illum consonae ut nil dubitamus eum satisfacturum, ita si quid deinceps foret difficultatis auctoritate illustrissimae dominationis vestrae fratrem nostrum responsurum nobis expectationi omnino pollicemur. Quod vitae meae ulteriorem statum attinet, nil illustrissimam dominationem vestram celabo, ut primum Venetias attigero cum caeterisque principibus Italiae atque adeo cum sua sanctitate contulero, quibus omnibus tanto nos futuros gratiores confidimus, quanto majori cum alacritate ac nescio an non intempestive etiam Turcae nos hostes magno nostro cum periculo non tanto consilio, quanta volun-

*) és **) kiszakadozott helyek.

tate declaravimus. Pro ea vero voluntate qua erga illustrissimam dominationem vestram semper fuimus sua auctoritate apud hos omnes, tum vel maxime apud sanctissimum dominum nostrum nequaquam nobis deerit. Atque haec sunt quae illustrissimae dominationi vestrae secretissime significare volui, ut sciat quae his diebus in Transylvania gerentur, ab eadem diligenter petens ut si quae animorum offensio ex superiorum temporum malis consiliis manans animis illustrissimae dominationis vestrae inhereat, partim iuventuti meae partim pessimis consiliis me dieque nocteque sollicitantibus adscribere tribuereque velit. — His me benevolentiae fraternae illustrissimae dominationis vestrae commendo. Datum ex Arce nostra Keowár XXVII. die Julii Anno domini M. D. XCIV.

Illustrissimae et reverendissimae dominationis vestrae
frater amantissimus
Sigismundus Bathori.

Szamosközy jegyzete:

Bátori Sigmond levelének mása Bátori András cardinalnak, melyből meg tetszik Sigmond dolga, és az fő tanács uraknak méltatlan halálok.

Szamosközy számozása az utolsó levélen: 99.

Erd. Muz. 50—61. ll.

Oldalj.: Haec sunt longe melius descripta.

Rodolphus császár, hogy az török nagy hadának ellene állhasson, az keresztény országbeli királyokat in eandem societatem belli sok törekedéssel akar vonni; de suhul kivánságának helye nem lőn, hanem csak Erdélyben. Itt is penig nagy sok, és bizonyos okokért senki az urak és tanácsok közűl oda nem hajla Bátori Zsigmondnál az fejedelemnél egyéb; mert mikor Rodolphus császár látta volna, hogy ifju bolond, és pápás fejedelem vagyon az országban, gondolta azt, és jól is gondolta volt, hogy az ő értelmire vonhatja nem nagy munkával. Mért hogy penig ilyen nagy dolog vagyon, ez országban, az tanácsurak által megyen véghez, azokot nem sollicitálá reá egyenessen, mert tudta, hogy reá nem veheti őket, hanem alattomban kezdé csak az ifju fejedelmet Zsigmondot instigálni, kit mind az ideje miá való bolondságért, és minden dolgában való vakmerőségiért remélette, hogy melléje vonhat. Ennek megszerzésire, és végben vitelire rendele alattomban és külde hozzá egy jesuita papot, bű beszédű jó deák, és okos, ravasz, álnok embert Alphonsust Carilust, pater provincialis hispanust. (*A többi közölve van Kulcsár krónikája. 70. l.*)

Ez rácz királyságot Zsigmond felvévén, és immár két királyságban lévén (mert az ráczok erdélyi királynak, és rácz

királynak nevezték volt, és mindenkoron igy irtanak levelet neki:

Az tündöklő és fényességes királynak, Erdélyország és Ráczország királyának Zsigmondnak, molduvai és havaselföldi dicsőséges vajdajának etc. (*A többi közölve van Kulcsár krónikája. 74. l.*)

Ez fejedelem szándéka, hogy az tanács-urakat levágassa, nem volt titkon az uraknál; ez okáért annál inkább igyekeztek azon, hogy megoltalmazzák tőle magokot; de végre ugyan nem oltalmazhaták. Bátori Boldizsár az fejedelem atyafia (patruelis) először az törökre való támadásban az fejedelemmel egyezett, de végre Kendi Sándor neki adván leányát, ez gondolattól elvonta Boldizsárt az vejit, és külömbet kezdett érteni. Igy mind az derék senatus megegyezvén ezen, hogy az török ellen ne támadjanak. Mikor látta Zsigmond, hogy minden hüti, melylyel kötelezte magát Rodolphus császárnak, az ráczoknak és az oláhoknak, megszegetik, és véghez nem mehet, más karban üti az dolgot; és nincsen pénze, az mely nélkül olyan az hadakozás, mint húr nélkül az lantolás; és látta volna hogy az némettől is sem pénz, sem segitség nem jőne az mint Carrilius fogadta vala, ez országot el akarja hagyni, és ki igyekszik menni, hogy igy az ő fogadását és hirit valami móddal elpalástolja, hogy kész volt inkább az országot elhagyni, hogynem mint fogadásában visszaállani; mert Zsigmondnak olyan nagy bolondoskodás volt ez törökre való támadása, oly nagy esztelen vakmerőség, melyen ez világ elcsudálkozhatik; mert Zsigmond oly tékozló volt, hogy mikor az gubernátora Géczi János az gubernátorságot letötte, és Zsigmondra adatott volna az fejedelemség, negyvenkétezer aranyat, melyet gubernátor az tárházban reponált volt egy fél esztendeig mind elvesztegette oloszokra, udvari csélcsapó csordákra, és sok egyébb haszontalan és mód nélkül való dolgokra ugyannyira, hogy mikor ez törökre való hadban ingurgitálta magát, csak asztalára és mindennapi költségire való pénze sem volt. Az török adajában való pénzt is, mely az többitől seponáltatott volt, nyolczvanezer forintot az tanácsurak hire nélkül elvesztegette, elköltötte; mikor látta, hogy nincs mihez nyúljon, és ennyi sok kötélben ejtette magát, és hogy az urak is sok okokért neheztelnek reá, de főképpen az törökre való támadásért és az minapi dologért, hogy meg akarta őket Fejérváratt öletni, tudván azt, hogy ő ezután is nem következhetik ezek után.

Ezek előtt Kendi Sándor sok dolgokat praetendált, mely rajtok megesett. Zsigmond felől ezt is irta: vigyázzatok reá, ebben egy igen tökéletlen ember leszen; az mit ma mond, holnap arczúl üti. Mondta azt is felőle, ez — ugy mond —

mind megölet bennünket pénzünkért minket, mert látta tékozlását, és hogy nagy fogyatkozása vagyon.

Az ország birodalmát Bátori Boldizsárnak az bátyjának adja, és igy alkuszik meg véle, melyről Boldizsárnak levelet is adott az ő maga keze irása és pecséti alatt, hogy Boldizsár adjon Zsigmondnak esztendőről-esztendőre tizezer aranyat valahol Zsigmond leszen, (mert igy rendelte volt magában Zsigmond, hogy Olaszországban, és az több keresztény országban menjen peregrinálni), és igy egész Erdély birodalma Bátori Boldizsárra szálljon. Igy Boldizsárral Zsigmond megegyezvén, és ennyi akadályból ki akarván magát Zsigmond fejteni, elkészül, kimegyen Fejérvárrúl die 20 julii 1594. Maros-Ujvárban, hol nagy rettegésben kis Gálfi volt.

De ennekelőtte még Boldizsárral igy meg nem alkudt volt, mikor Tordára gyülést hirdetnek az urak, melyben ezt végezik mikor látták volna Zsigmondnak ez ország veszedelmire való szándékát, hogy az medgyesi articulusra, mely 1588. esztendőben lött volt, ujonnan megesküdjék, mert miért hogy akkor, mikor Medgyesen megesküdt volt inperfectae aetatis volt jövendőben is revocálhatja azt; mostan penig miérthogy meghaladta az huszonnégy esztendőt, és immár perfecta aetásra jutott, ha most megesküszik, nem oly könnyű leszen az hűt megrevocálására. Ez tanácsot Zsigmond megvetvén, Fejérváratt beteggé teszi magát, és nem megyen el az tordai gyülésre, mert ezt is végezték volt ott az tanácsurak, hogyha meg nem esküszik ujonnan, és az törökre való támadást el nem hadja, más fejedelmet rendeljenek ez országban, és minden fegyveres kézzel legyen az mezőn Keresztesen Tordánál. kire Boldizsárt akarták választani. — Igy azért ugy értvén az dolgot teljességgel, vagy nem értvén Zsigmond az urak akaratját, nem mert elmenni Tordára az gyülésre, hanem Fejérváratt maradott tudván azt, hogy harag vagyon reá az minapi szándékért, hogy az urakot leakarta vágatni, és hogy az török mellől elállani nem akarnak. Ezenközben az tatár jövetelinek nagy hire leszen; volt oly hir, hogy Erdélyen akarna az tatár hám Magyarországban által menni, de végre Oroszországra menvén, az havasokon ment ki az huszti utra és onnat ki Magyarországra. Ez tatár hirt hallván, az tanácsurak az udvari hatszáz darabontot, és minden udvari lovagot az fejedelem mellől elvonszanak (mert másodszor immár Tordára hirdettenek vala gyülést), igy az tatár ellen való küldésnek szine alatt az fejedelem spoliáltatik minden udvari ereje nélkül, kit mikor látott Zsigmond, hogy minden ereitül megfosztatott, ugy inditotta Bátori Boldizsárral azt a tractatust.

Igy Zsigmond nem mervén semmit mulatni, Egerbegy-

ről az hol ebédre megszállott volt, semmit nem késvén az Me- 1594.
zőségen menten ment ki Kővárra és ott megállott. — Ez Zsigmond kimenetele ez országból, és idegen országban való szándéka ugyan nem csak tettetésképpen volt, hogy csak az urakot megcsalhassa, és viszsza-jövén megölesse, hanem ugyan valóban el akart Oloszországban menni, és ugyan valóban az fejedelemséget is Bátori Boldizsárnak adta volt, örökben, vagy csak egy ideig, mig Zsigmond ismét visszatér, azt nem tudom, de az nyilván való dolog, hogy teljességgel ki akart ez országból menni, és ennyi sok akadályból az spanior incselkedése miá kifejthesse magát. — Látta azt is, miképpen az urak halálára tanácskodott, és hogy minden dolga, valamit titkon, avagy nyilván inditott, mind markában szakad. És hogy mind jövendőre is nem következik jó ez össze keveredett dologból, ezokáért jobbnak és hasznosabbnak itilte lenni, ha távul leszen, hogynem mint itt köztök lévén veszedelmet szerezzen vagy magának vagy másnak.

Elmenvén Zsigmond Kővárban, az tanácsurak az gyűlést Kolosvárra viszik, és oda gyűlnek, hogy az ország dolgáról végezzenek és fejedelmet válaszszanak, hogy ne legyenek fő nélkül, Bátori Boldizsár az fejedelem szállására száll bé az feleségivel Kendi Sándor leányával, és az kék darabontok udvari szolgák minnyájan oda kezdének udvarlani hozzá járulni, mely dolog azután nagy oka lőn Bátori Boldizsár halálának, noha mindez Zsigmond akaratjából lött, mikor ő maga szabad akaratja szerént kimosdván az fejedelemségből, amarra adta minden tisztit. Jóllehet penig ez volt látatja, és Bátori Boldizsár is akarta az fejedelemséget magára venni Zsigmond kimenetele után, mindazonáltal az tanácsurak nem monarchiát avagy singularis principatust akartak ez országban rendelni, hanem aristocratiát, mint Velenczében vagyon. Az tizenkét tanács lött volna az fejedelem, és azután száz ember. Ezeknek akaratja és tanácsa szerént gubernáltatott volna ez ország dolga.

A töröknek mindenképpen kedvit keresték volna; ő maga Kendi Sándor akart menni az portára mindent igen szép móddal és renddel elvégezni. Ez jó és salutaris gondolat nem mehetett jól véghez; mert mikor immár Zsigmond Kővárban akart volna menni, és ott megállott volna, megizeni Bocskai Istvánnak, ki Zsigmondnak avunculusa vala, azaz nénjének fia, ki akkoron váradi kapitány volt, hogy mindjárást jöjjön hozzá. Kereszturi Kristóf kővári kapitány volt; ez is Zsigmond pártján volt. Geszti Ferencz dévai ur volt; ez is valami részéből valami módon rokona volt Zsigmondnak. — Ez Geszti mikor meghallotta volna Zsigmond kimenetelit, mindjárt kiindul Dévából, és megyen Kolosvárrá; ott kérdezni kezdé:

miért és honnat indultatott volt az fejedelem kimeneteli? Kolosvári János deákot, ki tordai kamaraispán volt, eszes főembert hozzá hivatja, minden dolgot megért tőle, s mond ezekre: im meglátják ez árulók, hogy valakik okai ennek, de sok nyak szakad el azért hidjék. Zsigmond Kővárban levén, Bocskai hozzá megyen, és Kereszturi Kristóffal arra tanácsolják, hogy ne menjen, megcsalták, elárulták; ugy mellette lésznek, és visszaviszik az fejedelemségben. Azonközben Kornis Gáspár is az huszti kapitány odaérkezik, és Geszti Ferencz is odamegyen; ezek nem bocsátják egy nyommá is Zsigmondot, hanem hogy ez országban visszajőjjön, arra veszik. Igy megalkuván azon, hogy Zsigmond visszajőjjön, Kendi Sándor és az több tanácsurak Kolosváratt lévén, elijedének ez dolgon, mit cselekedjenek, nem tudják. Azonközben Kornis Gáspár jő az fejedelemtűl Kolosvárra, az hová sokrendbeli urak érkeztenek volt, és főfő emberek és sok székelyek is. Itt Kornis az főfő embereket és székeleket eljárván titkon, Zsigmond mellé hajtja őket, kik miérthogy nem értették Zsigmondnak az elébbeni dolgait, és szándékit, mind odahajolnak.

Az kis templomban Kolosvárban bégyülének az nemes emberek, azaz az ország; Zsigmondot kezdik kérdezni, ki oka az kimenetelinek, és miért bucsuvetlen és mód nélkül kiment ez országból? miért mivelték ezt az tanácsok? hogy kibocsátották, kiszinlették és kibeszélették? elárulták; ugymond, ez nyavalyás ifjat megcsalták, elhitették, elárulták; valaki oka, meghozzák, helyreállassák, ez országban hívják, mert igy s imigy leszen dolga. Ezt mind szászok, magyarok, székelyek egyaránt kiáltották az gyűlésben, hogy az elveszett aranyalmát előadják, előállassák, helyrehozzák etc. Végre azt végezik, hogy főembereket küldjenek utánna Kővárban, kik behozzák ez országban. Választják erre Bátori Boldizsárt, Kovacsióczi cancellariust és egy nehány nemes embereket, kik nem mervén menni Kővárban, mennek Ifju Jánoshoz, ki akkoron Sukon volt; és mikoron ott mulattanak volna, valamint Bátori Boldizsár hitlevelet vévén Zsigmondtól, oda Kővárban megyen Zsigmondhoz, Kovacsióczi penig visszajő Kolosvárra. Azonképpen az aranyalmát az ő pártosi sok néppel visszahozzák Kolosvárra. Zsigmond, Bocskai, Geszti, Kereszturi és az többi ez idő alatt sok székelyeket, lovagokat, gyalogokat és az ország népit Kolosvárra gyűttik, mintha az töröktől nagy gonosz hir jött volna, hogy az török Erdélyre szándékoznék. De ezt azért cselekedték, hogyha Bátori Boldizsár és az több urak valamit inditanának, ez néppel elnyomhassák szándékokot. Igy lévén az dolog Kendi Sándor ugymint eszes ember mind látta mire menendő az dolog; látta, hogy hamarnap őket mind elvesz-

Oldalj.: Die 26 lött az végezés Kolosvárott Zsigmond haza hivása felől (u. a. kézzel.)

tik, valakik az török ellen való támadásban ellentartottanak, és valakik Zsigmondot elbocsátották, és búcsut adtanak néki; gyakorta izente Bátori Boldizsárnak hogy menjen ki, menjen Fogarasban ez idő alatt (mert Fogaras Bátori Boldizsáré volt); és Ifju Jánosnak is mondotta, és izente menjenek ki az városból mert általánfogva el kell veszniek. Azok nem fogadván Kendi Sándor tanácsát, nem mentenek suhuvá. Boldizsár mondta, hogy ő mindennap Zsigmonddal beszél, de ő nem látta semmi gonosz szándékát. Mert ha Boldizsár és János kivől voltak volna, nem mertenek volna az pártosok semmit inditani. Mikor igy suttogásban volna az dolog Zsigmond és az pártosok inditják az törökre való indulást. Az tanácsurak látván, hogy egyéb nem lehet benne, ők is consentiálnak, avagy ugy mutatják, mintha consentiálnának; elvégezik köz tanácsból, hogy ugyan az német mellé álljanak, és az törökre támadjanak. Mondta Kendi Sándor egy nehány főnemes emberek előtt: im látom — ugymond — hogy nem lehet egyéb benne, az elveszett útra kell indulnom, más bolond ember nyomdokát kell követnem; de jegyezzétek fel az napot, ma vesztettük el az országot, műmagunkat és nemzetünköt. . . . . .

. . . . . .

Az ezután következők a Kulcsár krónikája 76. lapján. 1594.

Elsőbben is Zsigmond Monostoron Kolosváratt akarta elveszteni az urakot. Az lugos alatt tanácskodott akkor Zsigmond Bocskaival, Bátori Boldizsár penig fenn volt az erkélyben az urak házában. Kendi Sándor azután ezt megértette az kamaraispántól János Deáktól Kolosváritól, és elküldte azután Bátori Boldizsárhoz is, Kovacsioczihoz is, hogy ezeket megbeszélje nekik; de azok nem hitték, főképpen Boldizsár; ezt mondta Boldizsár: én minap is Monostorban egy házban háltam Zsigmonddal, kezemben volt, hiszem megölhettem volna, én penig semmi vétkét nem értem. Végre elkezdette volt hinni Bátori Boldizsár; és mikor szombaton kérné Kendi Sándor arra, hogy akár csak az leányát küldené el, nám terhes volna, Boldizsár azt mondta, hogy holnap elküldi vasárnap; de azon nap vasárnap megfogták őket. Kérte Kolosvári János Kendi Sándort, hogy akár csak az fiát Kendi Istvánt, és pénzét küldje el Kendi Sándor Lengyelországban; de Sándor azt mondotta, miérthogy törvényben és törvény alatt lakik, nem félt semmit; ezt mondotta ezelőtt, ne féltsd az fejér ludat tóban halástól.

(A többit l. Kulcsár krónikája 77. l.)

. . . . . 1594.

Ez uraknak kincseket, marhájokat és minden jószágokot elfoglalá Zsigmond. Kész vert aranya több jutott százezer aranynál; mondhatatlan több ezüst mű, sok ruhák és sok egyéb

számtalan gazdagság, melyeket sok szekerekkel, szekrényekkel, ládákkal hoztak be Fejérvárra Zsigmondnak. Igy mikor az török hadra elég gazdagság jutott volna Zsigmondnak, mindazáltal nem arra költé, hanem minden sok szépségit félesztendő alatt az oloszokra, spaniolokra, udvari hazugokra és efféle ebekre vesztegette el ugyannyira, hogyha az következendő esztendőben az pápától, az nimet fejedelemtől, az spanior királytól, az florentiai herczegtől és egyéb fejedelmektől nem kért volna, és nem adtak volna segitséget, nem volt volna, honnat csak mindennapi költséget is vehessen. Mikor ezekből is kifogyott volna, végre az országot is eladná az németnek, hogy mikor mindent elvesztett volna, ugyan ne lenne semmi hátra, és ne maradna semmi, mely ő miá ne veszne el.

1594. Additio.

Oldalt: Vide in alio Absirte pag. 59.

Forró Jánost Geszti Ferencz tanácsából sok kinozással megcsigázák azon étczaka, melyen másodnap fejeket vötték. Examinálták minden practicájokból, melyeket Zsigmond felől titkon inditottak volt. Az többi között Forró Jánosra ezért is nagy harag volt Zsigmondtól, hogy az tordai gyülésben azt mondta, hogy mint Julius császárral, régen ugy kellett volna bánni Zsigmonddal is. Bornemisza János penig ezt mondta: bezzeg mindjárt általvethetné az hitván embert. Bogáti Boldizsár mondotta meg ezeket Zsigmondnak; igy árulta el az többit, kikkel azelőtt egyetértett.

Az cancellariusságot ezután Jósika Istvánra adá Zsigmond. Ez Jósika volt az első fő oka, ez instigálta az Kovacsióczi cancellarius halálára, csakhogy ő reászálljon az cancellariusság. Bátori Boldizsár és Kovacsióczi megfojtásáért Benkner Markust küldötte volt Zsigmond Ravazdihoz levéllel, erős parancsolattal, hogy mindaz kettőt megfogja. Kérei Albert volt akkor az várban Szamos-Ujvárban drabant hadnagy, ki peragálta ez carnificiumot, avagy peragáltatta. Gyaluban penig Ovári István volt, ki Kendi Ferenczet és Bornemiszsza Jánost megölte.

1594. Erd. Muz. 276. l.

Zsigmond fejedelmet kibeszélvén az országból, ennek véghez vitelire választák Iffju Jánost, kit másnap megölete.

1594. Erd. Muz. 63. l.

Bátori Boldizsár kivánta az vajdaságot Zsigmond kimenésekor 1594. Kendi Sándor miérthogy respublicát akart szerzeni ez országban, ezt mondta Boldizsárnak: hagyj békét az fejedelemségnek, elég fejedelem lész te Fogarasban, hadd

guberuáljuk mű ez országot; ezután is csak légy csendességben, és viseld emberségesen magadot, — el nem kerülöd, hogy az lengyel királyság reád ne maradjon.

159

Erd. Muz. 115. l.

Bátori Boldizsár mikor az új házát az praepost ház ellenében épitette Fejérváratt, az boltása néki szakadt, tizenhat kék daraboutnál többet opprimált; csakhamar halála előtt palatium recenter erectum in Fogaras, maximo cum fragore concidit nonnullosque interfecit.

Erd. Muz. 64. l. 15!

Balthazár Bátorit mikor Ravazdi György megölette Ujvárban, sokat tusakodott Boldizsár, mikor megfojtották, és mikor ez ideig le nem meszelhetik az falról, mert az vérnek oly tulajdonsága vagyon, hogy sok ideig mind földből, mind vasból, s mind egyebekből kihat.

Erd. Muz. 74. l. 15!

Óvári István, Kendi Ferencz az mely házban lakott az kapufélen fenn, ott fojtották meg estve késénn az drabantokkal. Nehezen holt meg; mind azon vér volt az padimentom verekedése miatt. mel

Bornemisza ubi occisus, ibidem est sepultus, az régi kapu alatt való pinczében, suffocatus leni exspiratione. Hogy az pinczében viszik volt, énekelvén ment, és ezt az éneket mondta: Megszabadultam már én az testi haláltól etc. Bornemiszával ott Óvári Istvánt hogy megfojtották, Kendit is ugyanakkor fojtották meg ott fenn. Bánta Óvári, hogy ugy fertéztették volt vérben; ultro obtulit se Bornemisza, hogy megkössék az kezit azt tudván, hogy fejit veszik.

Cancellarius Kovacsióczit aluvó helyben nyomták meg Szamos-Ujvárban, és úgy fojtották meg. Szombaton azonkivül az minemü vas lábakon volt, mindeniknek egyet-egyet addáltanak estve felé; másnap estve késénn inter decimam et undecimam 11. Septembris vasárnap ad mensam scribenti literas denunciatum est Bátori Boldizsárnak ut se paret ad mortem; Zsigmondnak ir volt levelet; vasárnap reggel küldték el tőle az feleségit ilyen szin alatt, hogy Zsigmondnál törekedjék az uráért.

Az inassit is mindeniknek elküldték. Ugyanakkor Benker Marcus credentia levéllel ment oda, ki által szóval izentenek megöletések felől Ravazdi Györgynek, ki ott Ujvárban kapitány volt. Az levélnek continentiája ez lőtt: Ha minekünk kedves és igen felette szükséges dolgot akarsz cselekedni, kiről

ennek utánna is reád emlékezhessünk, és tetőled kedvesen vehessük teljes életünkben, mentől titkosban és csendesben lehet az szerént, az mint Benkertől megizentük, azszerént cselekedjél. Azután majd negyed napig étket fogtak nekik az megfojtottaknak, melyet az darabontok öttek meg, hogy már őrzik az foglyokot etc.

1594. Erd. Muz. 76. l.

Frater Is'ván az Kovacsióczi Farkas cancellarius inas szolgája mondta az ura felől, hogy mindez fogságában semmi természetit meg nem változtatta; mind öltözésében, sétálásában, feje fésülésében, szava-, irása tartásában soha csak egy fohászkodását is, sem penig csak egy könyvhullatását is senki nem látta, hanem mind lefektiben, mind felköltiben socratico more azon szokást observált: azt sem mondta, hogy mennyi jót tött valakivel, és szóljanak érte az fejedelemnek, azonközben, hogy az nagyobbik vasat is reávertek. Nem irhatott ugy, az mint kellett, hanem veszteg kellett ülni. Hogy Frater István tölle elbúcsuzott, az ágyon ül volt; mond Frater, hogy ötet elküldik onnat; mond Kovacsióczi, inkább hiszem, hogy minket immár csak elrejtenek, és elvégeznek egykor. Az mint lássák, csak oly könnyen áll ő nála (Zsigmondnál) az ember halála, mint semmi; de te ez örömmel mintha az atyádhoz kimennél Váradra, menj el igen hamar Forgács Zsigmondhoz, kérjed, az fejedelemnek irjon én szómmal mellettem. Izent Juditnak is az nénjének, hogy az gyermekeket ne hagyja. Gienga Simonnak is irt volt oloszúl, ki voltaképpen törekedett mellette. És meg is kegyelmezett volt Zsigmond neki, de az konczért Jósika verte volt ki éliből. Kovacsióczinak csak egy Jósika István miá kellett meghalni, mint Gálfinak Bodoni miatt. Ugyanakkor Fraternek hozta volt Gálfit is elő; ő érette is — ugymond — szegényért eleget törekedém, de ugyan nem engedé meg életit; azután ő maga megbánta. Mikor fogva voltak az urak is az alsó házban az fejedelem szállásán, mind ő biztatta az többit is, hogy mindenkor az többi is, valakik de republica bene mereáltanak, mindazok szenvedtenek ilyen méltatlan dolgokat, melylyel rakva mind az görögországi, és mind az római historiák.

Oldalt: Kovasóczi cancellarius felől.

1594. Erd. Muz. 275. l.

Nádasdi Ferencz occasiót keresvén csak magát Zsigmondot kárpálja, hogy miért kellett ez az nagy lanienát cselekedni az urakon, hiszen midőn minden szem felségedre nézne, az egész keresztyénségben nevezetesebb fejedelem nem volna; mint rútittád meg magadot; immár országodban sem lészen

hiteled, holott azt igirted volt, hogy törvény nélkül nem bántod; minden nyilván és titkon reád szól. Minemű ellensége volt Békes az lengyel királynak, még sem bántá. Ezeket hallván urunk, ugy sirt és zokogott mint az gyermek.

Énnekem is sirnom kellett — igy mond Nádasdi — hozzá képest. Igy mondja aztán Zsigmond: látja isten, nem én akaratomból vagyon, Geszti Ferencz és Bocskai István nem hagyának békét, éjjel nappal reám járának, nem lőn nyugodalmam miattok. En csak megengedtem, de nem hagytam, hogy megöljék. Adjanak ők okot róla isten előtt.

Erd. Muz. 279—282. ll. 1594.

Quaedam Chronologica.

1594. die 18. Aprilis jöve haza Kakas István az angliai legatióból, melyet küldött vala Báthori Zsigmond.

12. Julii hozának hirt, hogy az huszti havason általjött az tatár; Kornis Gáspár az előljarójával megharczolt, de futva szaladott gyalog az várban. Egy marok nyilat is hoza az posta Báthori Zsigmondnak Fejérvárra.

12. Julii az nagy burkos erdőben vágák le az sok futott népet. Somlyónál megharczolt velek Báthori István; Debreczen felé azután lenyomula az tatárság. Közel Monostoros Palinál vesze el Balasi Ferencz vitéz úr. Ezek után Szathmár felé és az Szomos melyékin nagy égetést, rablást és dulást tőnek.

1594. mense Augusto. Báthori Boldizsár az had népével 1594.
beszálla Kolosvárra; kezde zsibongni az ország népe, mi az oka, hogy Báthori Zsigmond az fejedelem elment? De izenének az tanácsuraknak is, hogy mikor volt az, hogy ők szabadságot adtak volna arra, hogy országúl az törökre támadjanak és az némethez álljanak? Az urak .... izenék, hogy ők nem végeztek. Azután megegyezének mindnyájan s utánna küldének; akkor még Kővárban vala, s visszahivaták Kendi Gábor és Bogaczi Boldizsár által Báthori Zsigmondot.

8. Augusti jöve be az fejedelem Kolosvárra.

20. Aug. begyüle az ország népe az kolosvári kissebbik templomban. Az cancellarius Kovacsóczi Farkas órála az fejedelem képibe, hogy az magyarországiakat megsegitenők.

22. Aug. Az ország kéreté ki az fejedelemtől Báthori Boldizsárt, Geszti Ferenczet, Kovacsióczi Farkast és Bocskai Istvánt. Itt kérdék az uraktól, mi az oka, hogy el akar az török mellől állani az fejedelem? holott mit tehetne velünk jót az német, holott magával is jóltehetetlen. — Az cancellarius sokat tractálá, miért kell elállani az fejedelemnek az török

szállásáról az fogházból Bornemiszát az két keze hátrakötve; utána Szalánczi György, Kendi Gábor, és Gergely diák; az perengér felé hozzák vala őköt, de azonközben megszólliták őköt az fejedelem szállásáról és az óvárban az toronyban vivék őköt.

29. Augusti. Post horam septimam vespertinam ki kezdék hozni ugyanazon fogházból az fejedelem szállásáról Gerendi Jánost, Forró Jánost és Lónaji Albertet, kezeket hátrakötözvén, és vasakot lábokra szegezének vasárnap először Forró Jánosnak és erőssen menti magát ártatlanságáról, hogy ő neki soha vas nem volt volna az lábán; azután Gerendinek és Lónajinak. Forró Jánost az pinczében levivék az Seres avagy Széczi István házánál, ott az csigázó szerzámmal mikor csigáznák megmondá, ki volt indittója az practicának tudniillik az Báthoriak, Kendi Sándor és az cancellarius; ő csak szolga volt; oda kellett mennem, az hova ők mondották. Sokakot egyebet is valla.

Az vallatók voltak: Christóph diák, Albert diák és az iródiák Marcus Brassai. Az két kezét ujobban összeköték az czigányok; kezdék felvonni az czigányok, erőssen jajgata, mivel nyolczszor vonták vala föl. Sokat vallott, mert az nagyobbik követ kötötték vala az lábára. Hétfüre virradólag circa horam decimam Gerendi Jánost alávivék; neki készitik, hogy felvonják, de az vas igen szoros vala, félének, hogy ha felvonják, elromlik az szára. Szabadkozni kezdék, és végre meg is esküvék erős hittel, hogy ő minden tanácskozásoktól üres az uraknak, és ő semmit nem tud benne. Lónajit is alávivék, ő is rettenetes hittel megesküvék, hogy semmit nem tudott az urak tanácsiban. Ötöt sem csigázák meg.

Die 30. Augusti szépen meg kezdett vala virradni. — Az város tőrit kéreték az urak és az fejedelem hajnalban, és azzal vötték azután az uraknak fejeket. — Kezdék hozni Kendi Sándort és Ifjú Jánost. Kendi Sándor több sok szavai között kezdé kiáltani: Uristen! légy irgalmas én nekem szerelmes fiadért. Szőnyeget kezdének leteritteni, és azon vötték fejét. Az czigány letűré az kamoka-dolmányt az nyakáról, és úgy csapá, hogy egy kis börön tartozék meg az torka, hogy el nem szaladt. Ezután Ifjú Jánost szóliták. Sibrik Gáspár és Lázár István az kék drabantok kapitányi valának, ők is hóhérkodának. — Ifjú János nyakát nem vághatá, hanem háromszor is vágá az földön. Ezután szóllittá Kendi Gábort és Forró Jánost. Ez Forró János kér vala élesebb szablyát, de nem adának. Azután utolszor Gergely diákot. Mikor levágták volna őköt, azután nagy zápor esső lőn, és mind az öt testet ott mosá meg szépen az eső.

Azután az kapusok Kendi Sándort és Ifjú Jánost elte-

meték az templomban; az többit az Thorda utczán való kis kapun vivék az temetőben.

1. die Septembr. Báthori Boldizsárnak vasat ütének az lábára, cancellariusnak is, és elvivék éjjel Szamos Ujvárban.

2. Sept. Szilvási Boldizsárt is megfogatá az fejedelem.

3. Sept. Szalánczi Lászlót hallók meg, hogy az Branyiczkán megölték; — és mikor reá mentek volna, egy tizedest meglőtt; az többi ott mindjárt szablyára hánták, és minden marháját eldulták rettenetes kegyetlenséggel.

4. Sept. Kendi Ferenczet és Bornemisza Jánost Gyaluban vitték éjjel.

9. Sept. Mene ki Báthori Zsigmond Kolosvárról.

12. Sept. Futa parancsolat, hogy Bornemisza Jánost és Kendi Ferenczet megöljék. Kendi Ferenczet egy östve sodrott keszkenővel ölték, fojtották meg nagy nehezen sok időre az drabantok. Óvári István volt dolgos ebben. — Az nap délután 3. órakor Bornemisza Jánost is megfujták az drabantok.

13. Sept. Ujvárban Báthori Boldizsárt és az cancellárius megfojtották. Ravazdi György volt ebben dolgos. Marcust küldötte vala megöletésekre.

Az lugosi és karánsebesi hadnak jobb része ugy mint 21. zászló alatt nép és ötszáz lovag Bokchiát megszállják; azt megadják, az benne valókot eleresztik. Azután indultak Varsecz alá, melyben csak azelőtt egy nehány nappal jó vitéz fő törökök mentek be mintegy négyszázan. Belől az törökök, kül penig az mifélékink erősen forgolódának meggyujtván az várat. 3. töröknél és két bulgánál (?) több elevenen meg nem maradott. Nagy nyereséggel járának az mifélékink. Visszajőtökben az Morvicza vize mellett megégetének egy török várost; kik után egy bék 6. száz lovas törökkel és jancsárral indula. Ezek tettették magokot, hogy elbunak az erdőben, és mikor fele elment volna az leshelyen, erősen meglövöldözék az törököket, megfutamék az török; ott is sok nyereséggel járának s visszajövének Sebesben.

13. Augusti. Az törökök megigirik Borbély Györgynek Faczádot. 14. augusti éfélikor meghozák, hogy igen jő az tömösvári basa békekkel; előljáróban elküldött álgyukot, taraczkokot. Reggel hét órakor az jancsárok is elérkezének. Látván az passa az magyarok derék erejit, megfutamodának, és az szekerek egymást rontották. Az béket is elfogták. Ugyanakkor egy kolosvári legény találván 12. törököt az völgyben, azok közül elfogá az jenei főbéket Csiafer béket, egyik kezét egy pallossal szintén elvágván. Az lippai béket is elfogták, melyet Fejérváratt tartottanak fogva.

19. Augusti. Lippát erős víjadalok és ostromlások után

Borbély Györgynek feladják. Sok szép hadakozó szerszámot éléssel, por és golyóbissal találtak benne.

Muzeumi Codex.

Béldi Pálnak ezen symboluma volt: mortui non mordent.

1594. sept 29. Hev. Coll. LXVIII. k. 248. (lehúzva 412.) lap.

Rodolphus császár.

Sokan csudálják az német fejedelem gondviseletlenségét, hogy tantam bellorum molem per alios gerit, ipse interim tamquam Sardanapalus aut Persarum reges olim, deliciatur et altissimo ocio stertit. Azt mondják, hogy mikor Nagy Győrt Színán basa megvötte volt, semmit az császár benne nem tudott, nem is merte neki senki meg mondani, hanem Alphonsus Carillus pap sok nappal monta azután meg neki legelőször. Az Bornemisza Gergelnek kolozsvárinak Szuhai pispök mondotta ű maga.

1529. sept. 29. Erd. Muz. 119. lap.

Igen nagy, bő hely Győr; hat bástyája vagyon, mindenik azon merő téglából rakott. Mindenik bástyára háromhárom ezer ember eltérne. Mindenik bástya vagyon olyan széles, mind az fejérvári belső várnak az széli. Az oloszok és nímetek hasonlottak volt meg egymás között. Látták azt is, hogy elfutott alóla Mózes (azaz: *Mátyás*) herczeg, és igy discuráltak ő magokban, hogy segithet ez meg, ha itt az vár alatt sem maradhat meg? Igy vocálták in dubium az herczeg segitségét, és nem várván az napot, kit az herczeg prostituált volt, megadta gróf ab Hardeck, kinek csak azért kelletett meghalni, hogy mind élése, pora, golyóbissa, népe elegendő lévén, az napot nem várván, megadta. Te voltál, ugy mond, fű benne; az többinek is te neked kellett volna példát adnod. Hütös is voltál az császárnak, hogy mind élni s halni benne akarsz, kit nem cselekedtél.

1594. sept. 29. Erd. Muz. 291. l.

1594. Inexcusabiliter peccált az nímet tanács. Győrt is gondviseletlenségek miatt vesztették. Komárom alatt csak könnyen megverhették volna Szinán passát, ki által Győrt is recuperálhatták volna, de az nímet tanács semmi okon rá nem bocsátotta az herczeget. Csak az magyar is akkor hetvenezernél több volt; Homonnai Istvánt elől 15. ezer lovaggal bocsátották, az kit midőn meglátott volna Szinán passa, hogy csak az előljárója is mennyi legyen, menten készülni kezdett által az Duuán iszonyu kiáltással és nagy félelemmel.

Akkor ha utánnok nyomultak volna, egész Budáig az után mehetett volna az magyarság. Azután az török az tábor helyére ment és szállott az 15. ezer magyarság. Beteg törököt ezernél többet vágtak le. 3. álgyut nyertek el hosszat, kiről azt mondta Szinán, hogy 3. ezer jobbik töröknél kárjabb.

Komárom alatt igen megfogyatkoztak volt, rettenetesen is holtak.

Hatvan alatt lött nyereséget isten után Báthori Istvánnak és Homonnai Istvánnak kell tulajdonitani, mert akkor egész Kassáig felment volna az török.

22. Sept. vötte meg Szinán passa Győrt ilyenformán, lasnakokban, paplanokban, szőnyegekben és pokróczokban földet varratott, s ugy szakasztotta másfelé az vizet. Ostromlotta 25-szor.

Erd. Muz. 292. l. 1595.

1595. Kezdték el Posonban az gyűlést; ugyanakkor Prágában is convocatis bohemis, silesiis ac moravis; itt decernálták, mint küldjenek Poloniában ad confoederationem tractandam. Azután jövének Krakkóban.

17. Januarii juta meg cardinalis az Machovára Prussiából az ő praeposiurájában, és ő is bejöve az gyülésben Krakkóban; de meg volt hagyva Zsigmondtúl, hogy vélle szemben ne legyen.

Erd. Muz. 292. l. 1595.

Azt mondja volt az lengyel követ előtt Gyersek előtt az török császár: Zsigmond fejedelem, az mely konczot elnyeltem, azt akarja kivenni az szájamból; étkemből penig az kövérit el akarja szedni.

Erd. Muz. 292. l. 1595.

17. Maji. Boeri transalpinenses nomine totius regni sacramento se obstrinxerunt principi, Georgius Palaticz cum clava et vexillo quibus palatinus confirmabatur. Eodem die Georgius Borbély, banus karánsebesiensis constituitur.

Erd. Muz. 77. l. 1595.

Bernardus Valter camerarius Maximiliani Ernesti archiducis fiendo generi Caroli archiducis. Ezt Somlyóra kisirte Gyulafi Léstár, mikor Zsigmondtól visszatért volt. Ez hozta volt az jegygyűrűt Mária Christerától Zsigmondnak. Igen jártas ember volt ez Valter Azsiában, Zsidóországban és sok egyéb helyeken. Ennek hagyták volt meg, hogy Zsigmondnak minden eszit, elméjit, erkölcsit meglátogassa, etc. vizsgálja, próbálja.

1595. Erd. Muz. 292. l.

1595. 4. Junii. Albae Juliae servi cancellarii Josicae repentino motu exciti, de quo talis rumor erat, quod nimirum Bocskai eum interficiet. Rumor incerto authori sparsus, servi armata manu ad caedes domini Bocskai contenderunt.

1595. Erd. Muz. 292 l.

1595. 31. Julii Turcarum irruptio in Transylvania. Ad oppidum Jófű invasere, ignique consumpsere, cum aliis sex pagis caesis....

1595. aug 14. Hev. Coll. LXVIII. 190. (lehúzva 358.) lap.

Esztergom megvétele mibe áll.

Ezt fűemberek és okos emberek beszédéből értettük, hogy az Esztergom megvétele, mely közel két esztendeig tartott, állana az német császárnak tizenkilencz millió forintjában, mely felette nagy summa és majd ugyan hihetetlen, mikoron csak egymillio is tészen tizszáz ezer forintot, azaz ezerni ezer forintot.

Ezt pater Argenta jesuita fűpap mondta.

1595. aug. 14. Erd. Muz. 287 l.

Esztergom megvételiben ezek az dolgok nem utolsók.

Oldalt: Esztergom megvétele.

Volt Esztergomban fegyverfogható ember, mikor Svarzenburg megszállotta 15. száz. Két stadium circiter az szent Tamás hegye az esztergomi hegyhez. Ez hegyet lehuzták ásták kapával az megvétel után, úgy, hogy most nem lőhetnek Esztergomban az szent Tamás hegyéről. Nem messze Esztergomhoz egy kis keritett város vagyon, Esztergomhoz mint egy olosz méljföld azaz nyolcz stadium. Hat oloszországi méljföld teszen egy magyarországi méljföldet. Ez rácz várost első ostromon megvötték; azután ötödnapig lőtték az vizvárat 18. álgyuval. 5. helyen volt sánczok az németeknek, az magyaroknak és oloszoknak; rontottak annyit rajta mint egy stadium, sok palotákot, az öreg templomot is elrontották. Az Szent Tamás hegyét vötték meg először; azután az vizvárat, de hogy az rácz vár, mely töröknél volt, meg nem veheték az vizvárat, noha igen nagy ostrommal ostromlották. Hogy penig az rácz vár tőn akadályt, megvevék az rácz várat, s úgy kezdének ismét az vizvárhoz. Az vizvár ostroma alatt először vesze el 8. ezer ember.

Keker az Dunán tul ellenében Esztergomnak. — Az

oldalán vagyon az vizvár, mind az Dunáig nyul le. Sok ökör bőrököt hoztak volt alá Bécsből, ezeket az oloszok egynehányan fogták és fejek felett vitték, az alatt mentenek ostromnak, kivel felette sokat ártottanak neki. Az vár megadáskor 8. berbencze pénzt vittek el az törökök. Nyolcz sebes török maradott az várban, azt is megölette az basa. Tizezer olosz volt az vár megvételkor; iszonyu dög esett beléjek ugy, hogy nem sok ment haza bennek Oloszországban. 1595. sept. 6.

Pray Coll. R. Trans. 59. I. régi sz. 3.

Maximilián Báthori Zsigmondnak.

Illustrissime princeps, affinis noster charissime. Salutem et mutui etc. . . . *(az Erdélybe küldött német pattantyusokkal kötött articulusokról)* . . . Datum in castris nostris ad Rakomaz metatis sexta die mensis Septembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quinto.

E levélhez oldaljegyzet Szamosközy által irva: Chÿaki Gergelt jártatja vala Zsigmond ez németeknek behozásáért.

A lap alsó szélén szintén Szamosközy irása e pár sor: Vel inter vitulos marinos profundissime stertentes, putarent se ad stipites et fungos verba facere. Luth.

Erd. Muz. 76. l. 1595.

Az császár izent volt Husszain csausztól: az török császár Zsigmondnak minekelőtte Havaselföldiben hadával indult volna. Ezt — ugymond — az szót az császár ő maga szájából hozom teneked: mit csinálsz Bátori Zsigmond fiam, mi vitt erre tégedet? vétettem-e én te ellened? nem tudom okát; tudod oltalmad voltam mindörökké; vezérim közül ha téged valaki megbántott, add értésemre; nem lészen oly emberem, kit meg nem büntetek. Mondják azért, hogy azon csausztól izente volna: Hagyj békét te az nimetnek, im az magam leányát adom teneked, és noha nem az te nemzetségedből való, de tanitsd szinte úgy, az mint akarod. Im az én hitem nálad legyen, hogy az egész Magyarországot kezedben bocsátom, és Budán székedben ültetlek.

Oldaljegyzet: Török császár izeneti Zsigmondnak.

Későbbi irással: Az leányát is feleségül, Magyarországot is melléje igéri.

Erd. Muz. 287. l. 1595.

Mikor Havaselföldiben Szenán passa az császár derék hadával volt, Báthori Zsigmond az székelyeknek megadta az

szabadságot, de ők azt rosz magok viselések mijá és sok violjelintiájok *(igy!)* mija elveszték, és visszatérének az parasztságra ilyen formán, hogy kinek mi kárt töttek refundalják.

1595. Pray Coll. Res. Trans. tom. J. 59. Nr. 45. előtt (r. sz. 213.)

1595. Gyirgyó megvétele.

Gyirgyót mikor Bátori Zsigmond megvötte és elrontatta az Duna mellett Havasalföldébe, sok török veszett benne és kivül. Az kik jól nem tudnak intízni ezféle veszedelemtül, még szaporitják az numerust. Ferencz doctor *) ki ott volt az hadban, harmincz ezernek mondja vala, hogy veszett volna Gyirgyónál az Szinán basa hadában. És ugyan egy olasz is, ki historiát irt olaszúl, Cyrus Spontone, harmincz ezernek mondja, kik ott vesztenek. De Trauzner Lukács, qui praeceteris videtur dignitate, plus fidei habeatur, ezert mond csak kik ott vesztenek, mely felette sokat különböz az harmincz ezertül.

Ugyanazon Spontone olasz azt irja, hogy Zsigmond Silvius Piccolominiust az florentiai herceg kapitányát, kit hetvenöt olaszszal küldött volt az herczeg Zsigmondhoz, azt irja, hogy Gyirgyó megvételére Silviust rendelte Zsigmond. De nem igaz, mert nyilvánvaló dolog, hogy Kornis Gáspár és Király Albert lüttette és reájok bízta Zsigmond annak megvételét, jóllehet Silvius népe is az hetvenöt olasz ott volt az ostromláson és megvételen. (16. Április 1598.) De azért az székelyek hágták és vötték meg inkább az várat, hogynem az olaszok, kikben egy sem veszett oda az hadba, oly igen meg tudták magokat oltalmazni az puska magvától. De ez Gyirgyó megvételét azért magoknak tulajdonitják az olaszok; minthogy ők sokat az mit nem ők cselekedtenek is, magoknak tudják tulajdonitani nagy mesterségesen.

1595. Erd. Muz. 76. l.

Nagy veszekedésben voltanak Gyirgyó alatt az miénkek, ha azon nap, mely nap odajutottanak, megvijjanak, vagy ne? mert azon nap az mieink három méljföldet jöttenek volt, és igen megfáradtanak volt. — Bocskai és az többi azon voltak, hogy azon nap megnyugodjanak, és másnap üssék meg. Király Albert előrugja magát s mond: ma legyen az viadal; ma bocsássa reá felsége őket; ma kell ennek elválni, egyéb ebben nem lehet, mert ez éjjel ugy hozzakészül az török, hogy vélek nem kezdünk birni. Optimum fiet consilium.

*) Hunyady Ferencz udvari orvost s poétát érti Szamosközy.

Erd. Muz. 275. l.

Zsigmond havaseli harczát annyira iszonyitják, hogy pogány fejedelemnek keresztyénnel soha olyan viadalja nem volt, keresztyén hadat is annál szebbet nem látott. Gyirgyót az nagy erős helyt 3-mad nap alatt vötték meg. Végre az vijadalból mind az két fél kifáradott; csak annyi föld hált Szinán tőllünk mind Borbánd Fejérvárhoz; csak az 3. hid volt az közi.

Erd. Muz. 86. l. 1595.

Silvius Picolomeus Szinán bassa hadakor, hetvenkét olasz lovaggal volt, puskással; jó vitézek voltanak és igen nemzetesek. Az gyirgyói ostromon igen emberül forgottanak, egyebütt is egy nehány helyeken, de füképpen ott.

Erd. Muz. 157. l. 1595.

Gyirgyó vétele után.

Mihály Gyirgyó alá menvén az városát mind felégeté. Ezenközben hogy Gyirgyó alatt volna, az tatár hámnak unokája és fölovászmestere nagy sok gazdagsággal, és hétezer rabokkal nimettel, tóttal, horváttal és magyarral és egyebekkel, kiket Magyarországban Győr megvételekor rablottak volt, Havaselföldin által kezd menni, nem tudván azt, hogy Mihály vajda ellensége volna az töröknek, és hogy az törökököt levágatta volna. Mihálytól kéredzik által, és az tatár hám is levelet irt volt neki, hogy bocsátaná által az országon Tatárország felé, semmi kárt nem tennének. Mihály vajda megengedi. Serpetes falunál reájok indul, és ott Serpetesnél találván őköt, szintén hajnal előtt az nagy erős télben egy tyukmony sültig ugy megveri, hogy mind inkább ottvész. Az rabok többet vágtak le bennek. Az hétezer rabokat mind elszabaditották. Az tatár hám unokája, és az lovászmester ottvesztek; iszonyú sok gazdagságot nyertek.

Ennekutána az császár Mihály vajda dolgait megértvén, egy Bogdán vajdát rendel Mihály vajda helyében Havaselföldiben; adja mellé Deemen passát, és az jancsáragát Mustafa passát kétezer jancsárral, hogy Mihály vajdát kiüzzék, és Bogdánt ültessék az székben. Tizenkét emberrel volt mindenestől Bogdán. Ezt nem várja meg Mihály, hogy általjőjjön az Dunán az országba, hanem általköltözik ő ugymint harminczezer emberrel; rájok üt, ugy megveri őket, hogy mindaz két passa odavész; Bogdán elszaladott. Horváth Mihály ott volt, jól forgódott.

Ezek után mikor hallotta volna az császár Áron vajda elpártolását, küld oda is egy István nevü vajdát Molduvába ugymint 8. ezer emberrel. Mikor az Dunához jutottak volna, Braillánál reáűt Mihály és megharczolván vélle, megverte őket és odaveszett István vajda is. Ezeket mindazon egy télen cselekedte Mihály vajda.

Az következendő tavaszon 1595. készitett hajdut Mihály vajda ismét Braillára; ugymint 16 ezer emberrel azt megvötte és elrontatta; azután Nikápolyra, és azokat kit megégetett, kit elrontott, kit elvesztet. Tul az Dunán égettetett, raboltatott; számtalan sok gazdagsággal átköltözött az Dunán és visszajött. Ez harczokban és hadakban Király Albert, Horváth Mihály és sok fő emberek voltak Zsigmondtól küldött segitségek.

Mikor az sok dolgait hallotta volna az török császár Mihály vajdának, elküldi Ferhád basát nagy erővel és meghagyja, hogy az Dunán hidat csinyáltasson és általkelvén Mihály vajdának földét tűzzel-vassal elveszesse. Mihály vajda sok szóval és igéretekkel addig tartóztatja Ferhád basát, hogy ez késedelemért Szinán bassa vádolásából Ferhádot megfojtatja az császár, és Szinán basára adja az szerdárságot.

Szinán bassa elindulván, általhidlatja az Dunát, és megyen be Havaselföldében. Az Dunát hidlatja által Gyirgyónál. Általkelvén Havaselföldében, eleiben megyen Mihály vajda nagy vakmerőséggel. Kalugrajin neve egy falunak; erős vizessáros helyen vagyon; körülle is az szerént nagy messze. Az vizes sáron volt egy hid által; Szinán bassa minden hadával, mely százezernél több volt, tul volt az sáron; Mihály vajda innét. Ez az hely, egy napi járó föld az Dunához. Megharczolván Mihály vajda vélle nagy erős vijadallal, négy basa veszett ott és hét szanczákbég. Ő maga mikor Szinán basa az hidon által futna, és sokan tódultak volt neki, leesik az hidról az sárba, és az jancsárok kapják ki onnat, mely nem jó jel volt Szinán bassának jövendő hadára is. Nyert akkor Mihály vajda 15. öreg álgyukot és taraczkokot Szinántól, és Memhet próphéta zászlóját, ki zöld volt, és nagy böcsületben tartották az törökök. Ezt Mihály vajda császárnak küldötte Prágában azután.

Király Albertet küldötte vala Zsigmond Szinán basa ellen Mihály vajda mellé segitségül, de igen rosszúl viselte magát, mivel szánszándékkal elmaradott az harczról.

Ezen az harczon úgy vágott Mihály vajda egy törököt, hogy az vállától fogva az ódalára általszakadott. Ezt látta ő maga Eörmény Péter. Tizenegy órától fogván mind estéig tartott az harcz.

Horvát Mihály volt erdélyi segitséggel kétezer székelylyel és katonákkal egy erdőn innet; Mihály vajda hivatta hozzá őköt, de nem jöttenek. Voltak az harcztól egy napijáró földnire.

Erd. Muz. 276. 1595.

Megszállották duce Georgio Borbély Facsádot. Az mieinkre jövén az tömösvári passa 8. ezer lovaggal; az mieink 9. ezeren voltak omnibus computatis; mihelt közikben öklelének, mindjárt megfutamodának, és utánnok levén az törököt mind levágák. — Az lippai és jenei béket megfogák; az tömösvári passa gyalog szalada. Az lippai bék látván az sok fő törökök fejét, igen sira. Vitézek — ugymond — immár mind tiétek Nándorfejérvárig, mert ez volt mind az többi. Mindazáltal azt tudták, hogy csak az előljárója az mi hadunknak, hogy olyan bátran neki mentünk; mert különben el nem futottak volna. Igen szép nyereség volt ez.

Hev. Coll. LXVIII. 392. (lehúzva 586.) lap, 1595.

Ad amicos.

Dum breve vivimus hic, laeti vivamus amici,
Nemo potest hic bis vivere, vive semel!
Zenones alii vivant tristesque Catones,
Qui te Epicure sapit, nae magis ille sapit.
Moribus et scenae quisquis servire recusat,
Alterutrum faciat aut bibat aut abeat.
Si spectare piget Floralia, cede theatro,
In proprio poteris delituisse lare.
Coniungant hilares convivia laeta sodales,
Laetitia est, quae nos non sinit esse senes.

S. Z.

Hev. Coll. LXVIII. 213. (lehúzva 377.) lap. 1596.

1596. Náprági Demeter Gyaluba.

Mikor Náprági Demeternek Sigmond fejedelem Gyalut megatta és Gyulafi Lestár deczemberben u. m. iktató ember introducalta volna, volt egy szelíd farkas ott az várban, melyet kicsinsígitől fogva tartottak volt fel. Mihelt Náprági pispök bement az várba, mingyárást ez szelíd farkas az kűfalon kiugrott és elfutott az erdőre, taraczkokat lövődöztek volt ki Náprági jövetelire és attúl ijedett meg. Ezt mikor Nápráginak megmondták volna igy szólt reá: nem csuda ha elfutott, mert az evangelium szerént elfut az farkas, mikor az igaz pásztort

[illegible] az egyik kémény [illegible] kámivesnek jövendöl gonoszt, [illegible]

[illegible] VIII. [illegible] lap.

[illegible] non est [illegible]
[illegible] ibi decimam [illegible]

S. Z

[illegible] VIII. k. 224. [illegible] lap.

[illegible]. Lippa szállása, scotusok.

[illegible]svári basa S[illegible] fejedelem távol [illegible] szállotta [illegible] hirtelen az ott [illegible] és az tatár [illegible] Quinta die Ma[illegible] [illegible]ppát, und[illegible] alóla. Vasárnap [illegible] törette, [illegible] vrattig. Ugyanaz [illegible] órakor [illegible] az ostromlást, [illegible] fogva [illegible] Volt benne 14[illegible] [illegible] emb[illegible] u. m. husz [illegible] mind elveszte[illegible] [illegible]nnek. [illegible] mind elveszte[illegible] Az [illegible] holt meg Mo[illegible] Ez 14[illegible] forint hiá[illegible] fizetnek [illegible] fizetést igen neh[illegible] [illegible] István. De J[illegible] [illegible] az tö[illegible] [illegible] kot ki[illegible] [illegible] Temesvár [illegible] Tömösvárnak [illegible] és gyer[illegible] [illegible] megertvén az te[illegible] [illegible] elhadni az lippai [illegible]

[illegible] Quintam is tavasszor haza ér[illegible] [illegible] hirtelen [illegible] ott volt [illegible] hallott[illegible] [illegible]

mum diem Julii ment Lippára és úgy szállotta meg azután Temesvárat, de csak hiába. — Lippában Borbély György kapitánsága alatt való megszállás után, Szelestei Jánost tötte Sigmond kapitánynyá. Ez idejébe vesztenek legfüképpen az scotusok el, mert Szelestei vakmerőképpen Csanád alá vivén üket és megértvén azt az csanádi bék utánna *(kimaradt:* ment) és mindinkább ott vesztenek volt. Szelestei nehezen Lippába szaladott be etc. Az tollas süvegét elejtette futtában és Csanádon az palánkon karóba tötték fel a törökök.

Erd. Muz. 180. l. 1596.

Az tömösvári basa Zsigmond hire nélkül és távollétében az császárnál szállotta volt meg nagy hirtelen az ottvaló békekkel és az tatárhámmal Lippát. Első nap, másod és harmadnap hogy megszállotta, törette, lőtette és erősen ostromlotta; 147 scotus, igen jó vitéz emberek voltak benne. Ezeknek az scotusoknak minden hóra tiz forint hijján ezer-ezer forint fizetések volt, mely szokatlan fizetést igen neheztelték az urak.

Lippa alól penig hogy elmenjen az török, ez volt fő oka. Az scotus kapitány tanácsából egy éczaka az szállásnak végi felé minden álgyukot, lövőszerszámokot kilőtetett Borbély György az főkapitány ez végre, mintha újj jó hir érkezett volna, és örömet lőnének. Történt azonközben, hogy Palaticz György a lugasi bán Budaÿ Györgyöt egy nehány száz lóval küldötte volt Tömösvár alá, hogy fölgyújtsák. Tömösvárnak nemcsak hostatyát, de még az városát is meggyujtván sok törököt ölvén és fogván Budaÿ György. Melyet meghallván Budaji (?!) kénszeritetett elmenni és elhadni az lippai szállást.

Hev. Coll. LXVIII. 117. (lehúzva 269.) l. 1596.

Lippát mikor az tömösvári basa megszállotta volt Borbély Györgyre, voltak scotusok is ott ugymint hetven ötön, vesztek ott benne 25, az vicekapitán is, egy erős vitézember ott veszett. Komoroszki is az erős lengyel, ki az tallért ketté törte az ujjaival, ott volt az szálláskor, ez az patkót is ketté törte, mely bizonyos dolog. Ez scotus kapitán felől mondják, hogy ugy ütötte az lovat agyon az öklével, hogy segre dűlt. Arachyaÿ Mihál is benne volt. Borbély György vicekapitánya volt Petki István. Ezenkivűl voltak ott benn: Szilágyi István, Turi Márton, Verebéli János, Turi Ferencz. Ezek hadnagyok voltak.

(Egy sor a lap alján le van vágva.)

1596. jun. 14. Hev. Coll. LXVIII. 259. (lehuzva 423.) lap.

Temesvár alatt az tatár megverése (Ferencz doctor leveléből, melyet írt Szikszay Imrének.)

Oldalt: Vide in Delta pag. 66.

Negyed napig annyira rontatták vala immár az bástya közt való falát Temesvárnak, hogy mind tött annyit, mint az kgd háza az város kapujáig (azaz min bemehetne egymás mellett tizenkét szekér). Ezt Fiota cselekette. Az Kornis Gáspár sánczából tüzes laptát sokat hántunk, gyutottunk mind házat mind palánkot, de az sok számtalan csatorna mind eloltotta. Nihil proficiente incendio azt végezők, hogy az másik sánczból halmat hajtsanak ellenek, hogy kétfelől lehessen az derék ostrom, egyik az törésen, másik az halmon. Két napig hányák az halmot, annyira vivék, hogy azt aránzák, hogy bizvást reá mehet immár onnat is az ostromló. Tetszék azért, hogy 15. Junii bocsássák ostromnak az népet, valamit ad Isten, mivelhogy az tatároknak sok impressióját és élésben és emberben való kártételét elunták vala. Elkészüle szépen az nép még estve, hogy jó módon indulhasson az ostromra. Reggel mint 5 órakor szökék el az tatárok táborából egy török inas nem tudom micsoda boszúságért és atta magát az mi istrásánk közibe, megmondja, hogy miért jött el és honnat és inti üket hogy mindjárást megmondják az hadnagyoknak, hogy semmit ne késsenek, hanem erősítsék meg az tábort, mert tatárhán megértette hogy ostromra mennek és három felől akarja megszaggatni az tábort, kit ü az hán szájából hallott volna jó reggel. Az uraim jólehet immár rendben állottak vala, hogy ostromra menjenek, és némelyek nem is hisznek vala az legínnek, de még is az tetszék, hogy várják el eventum rei ad 8 óráig. Azonban mint hét órakor alig vala, hogy elő veté magát az erdő felől u. m. hatszáz tatár és az tábor fele kezde jünni. Azoknak eleiben küldének kétszáz lovagot, csak az tábor mellé. Abban belekapának és igen megtolják szintén az szekerekhez, meg is szaggatják vala, de előveté ismét magát odalfelt száz gyalog puskás, ki arczczal fordúla az tatárra és mind öszvezavará üket az sürü lövéssel. Taraczkokat is sütének azon közbe hozzájok, az is egynehányat mind lovastúl elszaggata, vesze u. m. negyvenöt az tatárba. Az holttestet, kit kaphattak, mind vitten vitték az tatárok az ü bűvös szokások szerint. Az mieinkben akkor egy is nem vesze, hanem sebesülének lovak és emberek.

Azonközben előjöve nagy rettenettes porral és széllel az tatár hán és ü maga megálla egy nehány gyümölcsfa közt Temesvár felől. Az népe igyenest reánk jöve nagy Allah kiáltás-

sal az táborra, azokkal, kik kiu valának rettenetesen megharczola, ugyan ember módon mind lovaggal mind gyaloggal. Meg is tolja azokat szintén az szekerekig, onnat belől nekik süték az taraczkokat és az seregbontókat. Az álló seregből is segíteni kezdék. Nem állhata, hanem megfutamodék, koslatni kezde mind az tábor körül, hogy onnét jünne reánk, az honnat puskás nem volna, sem taraczk, se efféle lövőszerszám. De immár mi mindenik oldalát az tábornak reá készítettük vala, semmit nem kaphata, száguldott nagy kiáltással körülünk többig három óránál nagy kárával. Azonközben az gyulai és egyébféle törökök nagy falka tatárral neki csavarodának az sáncznak, hogy az álgyúkat elvegyék. Az tömösvári törökök is kiütének, de Király Albert minthogy tutta, mint vagyon az dolog reá várta, nekik forgatá az lánczos álgyukat és rettenetesen lepattogata bennek. Az másik sánczban is szintén igy járának. Inde factum est, hogy re desperata mind csak csavargának azután és aprónként eloszlának. Vala az hánnal az mint aránzhatók törökkel öszve, mintegy hétezer, avagy nyolczadfél ezer; de mind jó vala *(igy)*, hanem az rab asszonyokat is mind lúra ültették és sapkát attak az fejekbe. 16. Junii, die sequenti mind az halom csinálásba lűnk occupatusok, hogy jó magas legyen, mikoron ostromra visszük az népet, kit az török mind jól értett az ráczoknak álnok árultatásából. Egy ember azt akarja vala, hogy még harmadnapig halasszuk az ostromot, hogy teljessíggel ép legyen defectus nélkül az halom. De jobbrésze azt végezé, hogy ne mulassunk vele, hanem postero die mingyárást meg legyen az ostrom. Az fejedelem is Bátory Sigmond arra az voxra téve. Interim nobis nescientibus Gyulából, Szolnokból Csanádrúl és egyéb helyekrül gyűlt volt öszve éjjel ezer kopjásnál több. Az tatár is mind összvegyűlt, hogy tutták az ostromnak napját és elvégezték, hogy megüssék táborunkat minden tehetségekkel. Mi abban semmit nem tuttunk, hanem csak in omnem fortunam annyi sereget rendelénk, kivel mind az ostromot megérhessük, mind az ellenséget repellalhassuk. Az ráczok is az álnok ebek és az szabad hajdúk azzal ajánlák magokat, hogy az ostromra mennek, kiben semmi nem kele, mert az hostátban mind az házakban buvának el. Az mi gyalogunk az mi keves vala reá mene az ostromra nagy gyorsasággal és vakmerősíggel, vala szinte nyolcz órakor, mikor mindkét felől nagy bátorsággal és keménsíggel egymást kezdék taglani. Primo impetu, hogy az mieink kisüték az kész álgyúkat, taraczkokat, megtántorodik az mi hadunk és három zászló török reájok üte, több vala az török az mieinknél, de még is megtolják az mieink űket és az kűfalig vágák. Ott az scotusok felmenének egy zászlóval az törésre, de az mely port el-

Oldalt: Scotusok. ástak volt az törökök fellobbana és sokat megöle bennek. Az nagy öreg scotus is az vicekapitán, az is oda vagyon post clarissima facta ibidem summa cum gloria occubuit. Az kapitánnak is általlövék az karját, az magyarokban is sok vesze, az törökben is egyaránt. Dum haec geruntur et fervet impressio, ecce ab aversa castrorum parte számtalan sok tatár és török nagy rettenetes kiáltással megüté az tábort kétfelől. Szinte a szekerekig nagy keményen beérkezének, de mindenütt az szekerek közt egy-egy puskalövésni földön taraczkok és seregbontók valának, azzal igen kezdék üket hullatni és megcsavarodának. Az equitatus is kimene az szekerek közzül gyaloggal elegy és rettenetesen megvívának, hogy ugyan pattogott. Meglassódék az tatár és koslatni kezde circa latera castrorum habol kárt tehetne, de nem lehete. Omnia bene munita erant, et facile quamlibet repellebant injuriam. Az ostromon való törökök ezt látvá, szívet vőnek kiütenék az várból ismét. Király Albert nekik süttette az álgyukot, kit számtalan apró golyóbissal fojtottak vala meg, és többet száz töröknél sepre az földre. Az mi gyalogunk is in tanta perturbatione et clade hátratére az ostromrúl. Az tatár is és török nem cessalá irritálni az mi táborunkat, hanem három egész óránál tovább mind fárasztá lovait, jargalván iszonyúképpen korúlünk.

Eszünkhe vevők mi hogy lassan-lassan elfárasztják lovokat és tacite elkészitők az dandárt gyaloggal elegy, hogy üssünk ki az táborból és ütközzünk meg ugyan bűvön velek, ha kedvek vagyon az harczhoz. Megfutamodik az tatár és azt tudá hogy csak könnyen hagyjuk, de nem telék kedvek benne, hanem először egy mélyföldig, azután kettőig rettenetesen vágák az fáradt tatárt ott azt tudák hogy megállunk, mert egy igen nagy sár is vala ott, de azon is által ugratók üket és ott is kegyetlenül kezdék pirongatni. Bezzeg ott látták oztán hogy nem tréfa az farkas szar. Futni kezdének számtalan sokfelé, mind elhányák nyilakot, tegzeket, szablyájokat, kit én historiában soha nem olvastam, táborokból is kifutának omnibus rebus relictis. Akkor bezzeg mind török, mind tatár úgy elbódula, hogyha lött volna készen száz lovagunk azonkívül, abban egyetlen egy sem marad vala reggelig. Noha az mint aránzottuk, voltak mindegyütt tizenkét ezeren. Expugnatis castris tartarorum et turcarum többet hajtának el ötezer baromnál az magyarok.

Tatár hán egyes egyedül elbútt volt az sásban, mikor az lova lövés miá elállott volna ugyanott alóla és másra nem ragadhatna, hogy elszéllettek volt szolgái. Aga egynehány veszett, sebes az tatárok között több két vagy három ezernél mi köztünk fűember vesze Ébenÿ Gáspár és Mattÿus Péter. Immár

az tatár felől meg lehetne az ostrom, de nincsen gyalogunk. Én nem tudom mi vége leszen az mi hadunknak.

Deus det ne intremus in tentationem.

Erd. Muz. 283. l. 1596.

12. Octobr. Az török császár személye szerént jelen levén megveszi Egret.

Erd. Muz. 118. l. 1596.

Bizonnyal mondják, hogy Besenyei György, egy nagy, kopasz vén ember kijött Egrűl az szálláskor titkon, és fáradtig beszéllett az török császárral; és sokszor látták, hogy kaftánt is adtanak reá. Végre ezt küldték ki Egerből császárhoz; mond az császárnak: hatalmas császár, készek az vitézek mind egyiglen magokat levágatni, hogysem mint megadják, hanem az te magad pecsétit, kezed irását kivánják. Az császár azonnal megirta, és az nyakából kivetvén kis pecsétít, kit viselt, megpecsétlette véle. Ez akaratjokot az császár értvén, oly sürüen bocsátá népit az ostromnak, hogy alig tértek hozzája.

Erd. Muz. 116. l. 1596.

Bocskai István bizonnyal mondta, hogy látta az török császár kezeírását, melyet az nyakán az mineműpecsétet viselt, azzal pecsétlette meg, kiben megesküdt az egyiknek, hogy békével ereszti őket; de mégis levágták őket. Igen keresték az levelet az törökök, ha kaphatták volna; és Rácz Györgynél is azzal excusálták az törökök magokat, hogy igen bánta császár, és nem ő akaratjából esett.

Hev. Coll. LXVIII. 144. (lehúzva 296.) lap. 1596.

Mikor az török császár Mehemed Eger alá ment volt és megveyé Egret, akkor az tatár hán Havasalföldébe jött volt, ez szándékkal, hogy ű az császárnak segitségére jüjjön, mert az császár nagy erősen parancsolt volt neki, hogy eljüjjön. Moldován jött által nagy haddal, volt negyven ezer tatárral és az moldovaiakkal. Mihály vajda ezt megértvén az ország népével és minden hadával, valahol mi volt hozzá készűlvén u. m. 28 ezer emberrel az tatár hánra ment, kiűzte az országból és nagy sok kárt tött az tatárokban. Igy az tatár hán az török császár segitségére sem mehetett Eger alá, hanem haza ment Tatárországba. oct. 14.

Ezért megharaguván az tatárra az török császár, hogy segitségre nem jött, az tatár hánságot az öcscsének atta volt. Nagy hadat küldött volt az öcscsével öszve tatár hánra, de az tatár hán is nagy haddal reá megyen és egy, avagy két harcz

Oldalt: Scotusok.

ást
na
sin
is
ben
ab
rett
rek
közt
lán
Az
rett
tatá
de n
repe
szíve
sütte
vala
logu
rúl. A
hane
galvá

kat és
ki az t
vagyo
csak k
ször eg
tatárt
is vala
kezdék
farkas
nyilak
olvasta
kor bez
volna l
sem ma
mindeg
et turc
gyarok.
T
lova lö
gadhat
szett, s
köztünk

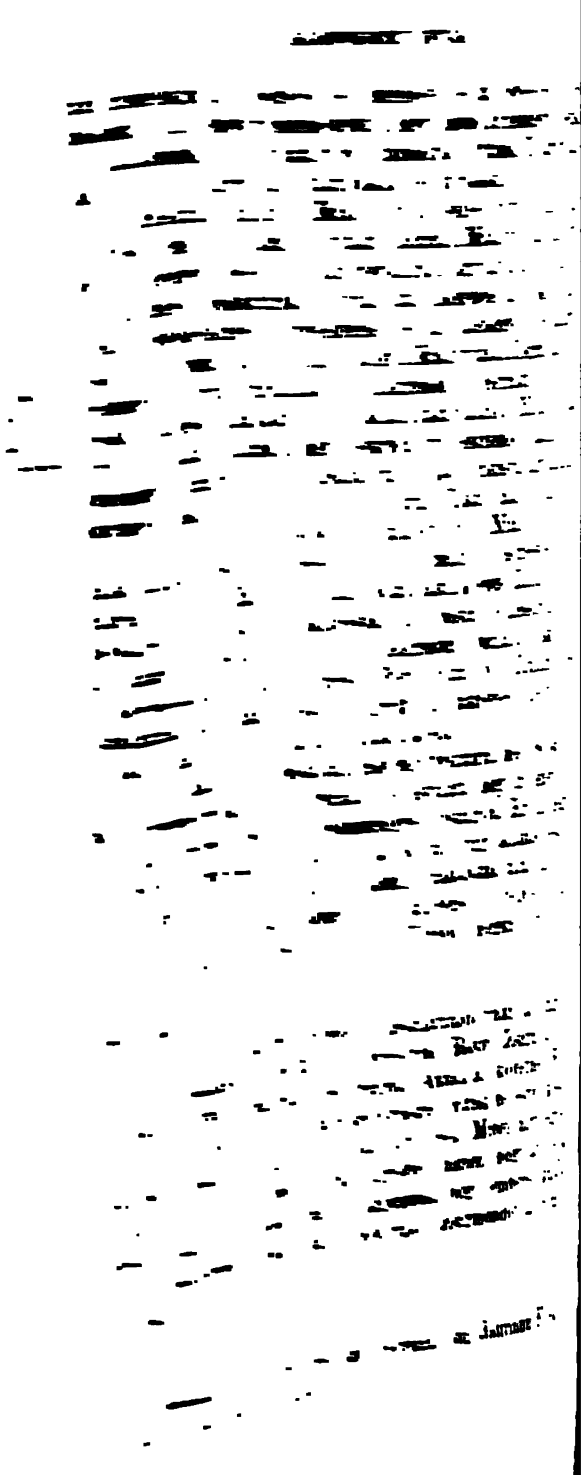

igmondnak Geszti Ferencznél nagyobb árulója nem fejedelemség felől practicált az törökkel. Szászvárostt gernél holt meg; sok levelet találtak holta után, kit neki irt, ő is az töröknek.

LXVIII. 310. l. (régi szám 472.)

1596.

De Eustachio Giulaffi.

it in schola caesarea Viennae 1573.
scitur parens Eustachii Joannes Giulaffi, patre Ste-
atre N. anno dni 1507.
it annorum undecim cum Lutherus coepit contra pon-
oncionari, 1517.
ter Eustachii filia fuit magnifici Andreae Cyorom de
r in ordine secunda.
scitur mater Eustachii 1522.
bit Joanni Giulaffi 1533, cum esset annorum 12.
ritur pater Eustachii Joannes 1559.
ritur mater Eustachii in Czondorff 1590.
itur Babocha a turcis 1556. eoque ipso anno Fran-
dasdi nascitur.
no sequenti idest 1557. recuperatur Babocha a no-
e anno natus est Eustachius Giulaffi, ipso die Eusta-
20. Septembris.
ta arce Hegiesd a turcis; mater cum Eustachio ex
bancz vivente adhuc Valentino Magyar cum esset
norum puer biennalis et 5. mensium ad Zigliget mig-
e ad Kemend, hinc ad Körmönd.

LXVIII. 393. (lehuzva 587.) lap.

. költék be Gyulaffi Lestárt az Weselini Ferencz me- 1582.
e Krakóban, Lengyelországba, ott personam principis 30. die
Gyulaffi. Regali luxu celebratae sunt nuptiae. Vala- aprili.
piurak, vajdák és egyéb bárók voltanak, kik oda nem
hadba királylyal, mind ott voltanak. Az király palotá-
nenyegző harmad napig tartott. Asztalhoz Gyulai Pál
ónyay Albert, és Bornemissza János gazdák voltak.
élből Gyulaffitúl praeter 12 consiliarios minden fű ne-
inkább kupát avagy valami szép szőnyeget, arancsköt
ket költek, csak kupa 43. Két hétig volt ott s úgy
vissza peroralván ott commendálta az ajándéko-
ri Sigmond három öreg virágos kupát küldött volt,
emesemberekét is praesentalta az ajándékokot. Ma-
gból is sok fű urak követi voltak ott, in persona penig
k az apja volt ott, in persona Tekeöly Sebestyén.

után megfogja az öcscsét és megöleti és az öcscsének fiait és unokáit u. m. hetet megöletett. hogy abból az nemzetből senki ne találtassék. ki az után reá támadjon. Otthon Tatárországban volt ez a harcz az tatárokkal és törökökkel.

Ezekután mikor Mihály vajda eszébe vötte volna, hogy az török nem jól volna az tatár hánnal, Mihály vajda küldötte egy fiu emberét boerét Tatárországba, hogy az tatár hán hajóljon az német császárhoz. látván azt. miképpen az török császár ű neki veszedelmére igyekeznék és az hánságot is el akarta volna tüle venni etc. — Ez dolgot Mihály vajda Zsigmond fejedelemmel együtt tractalta és Zsigmond is Bernátfi Jánost és Posoni Jánost küldötte volt oda az tatár hánhoz. Mihály vajda igirte az tatár hánnak hogy esztendőrül esztendőre adna neki ötvenezer aranyat és az császártúl is Rodolphustúl ugyanannit szerzene csak hajólna el az töröktül. Tatár hán ez igéretre reá hajlott volt és követet is küldött volt Mihály vajdahoz, Hazon agát, igen fiu emberét, az ű maga lovászmesterét. — Eörmén Péter Mihál vajdától hozta azon követet Zuhai István pispöknek és Istvánfi Miklósnak az császár comissariusinak, kik immár Erdélbe jöttek volt. Zsigmond Opuliába mikor kibolondoskodott volna. Eörmén Péter hozta volt Zuhainak és Istvánfinak az tatár követtel együtt az hütlevelet, mely volt az tatár hán közt és Mihály vajda között.

Oldalt: 1598. Bernádfi Tatárországban.

Az tatár hán ezekután menvén Drezturra, mely Silistriának is neveztetik, kérte Szuhait és Istvánfit, hogy 25 ezer aranyat küldjenek neki és visszamegyen országába. Ezt ha negyven napra megküldik, tehát az köztök való frigy állandó leszen. Ez 40 nap eltelvén azután 20 napig várakozottaz tatár hán, de mikor látta volna hogy semmit nem küldenek, ű is felment aztán Zatarchi Memhed basa mellé, ki Váradot megszállotta vala

1596. Nemz. Muz. Cod.

Az mely anglus követet, Constantinápolyban az angliai királyné asszony küldött volt Erdélyben Bátori Zsigmondhoz in Anno 1596. meghala Fejérváron. Annak az követnek Bartonus volt neve. Ezt titkon szövétneknél vitték be estve későn Zsigmondhoz, és úgy adott audientiát neki. Miben járt legyen az anglus követ, nem véljük egyébre, hanem hogy az török császár hagyta volna meg az anglusnak, hogy emberét küldje be ide Zsigmondhoz, hogy dehortálja Zsigmondot az német barátságtól.

1596. Erd. Muz. 276. l.

Pessimi mercatores sunt Germani, qui Jaurinum Fileko, Agriam Hatvano permutarunt.

Zsigmondnak Geszti Ferenczénél nagyobb árulója nem volt; az fejedelemség felől practicált az törökkel. Szászvárostt az perengernél holt meg; sok levelet találtak holta után, kit az török neki irt, ő is az töröknek.

Hev. Coll. LXVIII. 310. l. (régi szám 472.) 1596.

De Eustachio Giulaffi.

Fuit in schola caesarea Viennae 1573.

Nascitur parens Eustachii Joannes Giulaffi, patre Stephano, matre N. anno dni 1507.

Fuit annorum undecim cum Lutherus coepit contra pontificinos concionari, 1517.

Mater Eustachii filia fuit magnifici Andreae Cyorom de Deuechier in ordine secunda.

Nascitur mater Eustachii 1522.

Nubit Joanni Giulaffi 1533, cum esset annorum 12.

Moritur pater Eustachii Joannes 1559.

Moritur mater Eustachii in Czondorff 1590.

Capitur Babocha a turcis 1556. eoque ipso anno Franciscus Nádasdi nascitur.

Anno sequenti idest 1557. recuperatur Babocha a nostris eoque anno natus est Eustachius Giulaffi, ipso die Eustachii idest 20. Septembris.

Capta arce Hegiesd a turcis; mater cum Eustachio ex arce Czobancz vivente adhuc Valentino Magyar cum esset adhnc annorum puer biennalis et 5. mensium ad Zigliget migravit. Inde ad Kemend, hinc ad Körmönd.

Hev. Coll. LXVIII. 393. (lehuzva 587.) lap.

1582. külték be Gyulaffi Lestárt az Weselini Ferencz menyegzejére Krakóban, Lengyelországba, ott personam principis sustinuit Gyulaffi. Regali luxu celebratae sunt nuptiae. Valamennyi papiurak, vajdák és egyéb bárók voltanak, kik oda nem voltak az hadba királylyal, mind ott voltanak. Az király palotájában az menyegző harmad napig tartott. Asztalhoz Gyulai Pál szolgált, Lónyay Albert, és Bornemissza János gazdák voltak. Innét Erdélből Gyulaffitúl praeter 12 consiliarios minden fű nemesember inkább kupát avagy valami szép szőnyeget, arancsőköt és egyebeket kültek, csak kupa 43. Két hétig volt ott s úgy bocsátták vissza peroralván ott commendálta az ajándékokot. Bátori Sigmond három öreg virágos kupát küldött volt, az több nemesemberekét is praesentalta az ajándékokot. Magyarországból is sok fű urak követi voltak ott, in persona penig Veselininek az apja volt ott, in persona Tekeöly Sebestyén. 1582. 30. die aprili.

1583. 7. aprili. 1583. propter 30 millia florenorum, quos pro unicornis cornu debuerunt poloni dare missus est Gyulaffi iterum in Poloniam, mert János király fiára maradott volt ez unicornis szarva. János király fia az országnak hatta, Bátori István bevitte vele lengel királyságra. Az lengelek az király holta után nem akarták megadni, hanem 30 ezer forintra becsültötték közönséges tanácsban, hogy ezt az erdélyi fejedelemnek megadják érte. De végre mind az cornu s mind az pénz oda veszett.

Oldalj.: János király fia adta volt Békes Gáspárnak mikor Fogarast meg vötte Bátori vajda; akkor akadott volt kezéhez ez unicornis szarv.

1590 ismét küldötték Gyulaffit Lengelországba ad regem die 4 Julii.

1591 quarto missus est idem in Poloniam, 15 Octobris.

1591 quinto iterum missus 1 die Maji.

1592 sexto missus, die 1 Augusti, idem Gyulaffi.

1591 septimo missus est, 8 Februarii.

1591 octavo missus est, die 10 Maji.

1592 nono missus est, die 2 Septembris.

1594 decimo missus 1 Octobris.

1596 undecimo missus 5 die Julii.

1590. Erd. Muz. 210. l.

Gyulaffi Lestárt küldötték lengyel kancellárhoz Illivóban követségben. Summája legatiójának ez volt. Azt svadeálta urunk általa neki, hogy ne cum tanto hoste confligat, seque et rempublicam excidio exponat. Item kivánja vala urunk az cancellarius tanácsát, és tetszését, mihez tartsa magát, holott bizonyosan értette, hogy először is Erdélyre megyen az török, és népét megemésztvén belé akar telepedni.

Hev. Coll. LXVIII. 393. (lehúzva 587.) lap.

1591. Gyulaffi Lestárt küldötte Sigmond fejedelem Lengelországba ez két dologért, az harmincz ezer forintért, melylyel az Polonica respublica adós volna Sigmondnak az unicornis szaruért, melyet István király vitt volt be Erdélből Lengelországba és testamentomában is erdélyi fejedelemnek Sigmondnak hatta volt. Ez unicornis szarvat magoknak akarván tartani az lengelek, becsülték volt harmincz ezer forintra, mely summát megigírték volt, hogy megadják Sigmondnak és mikor sokszor küldözött volna be érte Sigmond és azok mind egy időről másra halogatnák, végre ugyan oda marada Sigmond azonközbe Opuliaba és azután Németországba kimenvén és oda maradván.

Másik dologért küldötte Gyulaffi Lestárt az jegyruháért, melylyel Zamoszki János az lengyel cancellarius volna adós, mert Griseldistől az Bátori Sigmond hugától, miérthogy semmi

proles nem maradott volna, tartoznék törvén szerint az dost megfizetni Sigmondnak. Az unicornis ára megadása felől Sigmond király és az lengel republica ugyan decretomot tött, és megigérték, hogy megadják.

Hev. Coll. LXVIII. 392. (leh. sz. 586.) lap.

1592. oct. Gyulaffi Lestár 1592. mense Octobri futotta a lengel királyságot Báthori Zsigmondnak, mikor a svecus Sigismundus Svecziába haza ment volt.

Hev. Coll. LXVIII. 394. (lehuzva 588.) lap.

1594. oct. 1594. esztendőben is Gyulaffit küldte ismét Sigmond Lengeljországba, mikor immár az király Sveciából visszajött volna. Most is az dost és az unicornis szarva árát kérette. Az instructioban ez is vagyon: ha Bátori Boldisár dolga felől valami emlékezet volna, úgy szólljon az mint itt eleibe attuk, ugymond etc. Igy adták volt penig Gyulaffinak eleiben, hogy szolljon felőle, hogy Boldisár az fogságban bánatja miá vérfolyásba, vérhasba esett és noha doctorokot is Sigmond bocsátott hozzá, de nem gyógyíthatták meg, és úgy holt meg ű magától; kit noha Sigmond az conspirátióért nem akart megöletni, de fogsággal megakart castigálni etc. Osztán ez is vagyon az instructióban, hogy miért hogy Sigmond subjectiójába atta volna Moldova magát, ne engedné az lengel király az kozákok incursiojával az országot pusztitani, mert ha mi esnék rajtok Sigmondtúl, magoknak tulajdonítanák etc.

1596. jul. 5. 1596 ugyanazon Gyulaffit külte Sigmond Legelországba ugyanazon dosért és az unicornis szarú árának megadásáért. Az üdőben volt Lengel országba az pápa követi cardinal Cajetanus, ennek is írt volt Sigmond és kérte hogy ezen dolgokban és egyebekben törekedjék az királnál és az lengel respublicánál. Annakfelette ha az lengelek Moldova felől szólnának, miért Sigmond magának usurpalta volna, az okait Gyulaffi mondaná elő, t. i. hogy mikor az lengelek nullam jurisdictionem in ea provincia haberent (Turcarum enim potentiae et juri fuit subjecta) eo tempore nos illam nostro imperio applicuimus,et jurejurando obstrictam nobis subjecimus et postea cum Aronem ejus provinciae vajvodam nostrum clientem cum Turcis et Tartaris communicare consilia sua audissemus et se ac provinciam a nostro imperio subducere conaretur consencientibus omnibus ejus provinciat populis loco cum submovimus et alium substituimus. — Iidem populi nos prolegitimo eorumprincipe agnoverunt, fidelitatem et subjectionem nobis jurarunt, vexillum nostrum solitis cerimoniis in templo acceperunt, omniaque pacta et conventa sigillis et litteris suis approbarunt.

Deinde multas expensas nos in Moldaviam irrogavimus. Postremum semper Moldavia ad coronam regni Ungariae spectavit et recens cum Rodolpho caesare in ea pacta convenimus, ut quascumque regiones et loca a turca vice occupaverimus, nostro juri et imperio accedat etc.

Megjegyzések alant: In re propia affectu et praejudicio carere, admodum est diffcile. V. K.

Gyakran embernek non ad suum, hanem ad aliorum arbitrium kell élni.

Erd. Muz. 84—85. ll.

Legati Pontificis ad Sigis. Principém.

1595. Első Amatheus Abbas volt (1595.) Az pontifex római mind az Bátori atyafiaknak irt volt levelet, kérte, hogy sincerusok legyenek az religióban. Második intése volt, hogy commendálja nékiek az egyházi rendet. Harmadszor intette őket, hogy catolica feleséget szerezzenek Zsigmondnak. Azonkivül Zsigmondnak irt.

Bátori Zsigmondnak is követsége Olaszországban.

1589. Először Bodoni István volt ad pontificem anno 1589. Summája irásának ez volt: excommunicálták volt az provinciát Erdélyt, abból miért ez obtineált absolutiót; őtöt szentelt vitézzé csinálták et comiti sancti palatii, szép levelekkel és benedictiókkal bocsátja az pápa haza Erdélyben. Akkor is mint ennekelőtte Amaltheus által szép levelekkel adhortálta az pápa az Bátori urakot és fejedelmet ugyanazon dolgokról. Tizenötezer arany forintban majd állott az oda való járása Bodoni Istvánnak, mert harmadik pápán tartozott meg, minthogy az pápák elholtanak; immár Gregorius XIII. volt, hogy megjött annak creálásában; ilyen volt Bodoni. Mig odajárt Bodoni, addig Jósika vermet ásott alája: azután meg amaz Jósikának, hogy elküldték, talióval fizet. Mert Bodoni után Jósikát küldte volt Zsigmond az florentiai herczeghez és pápához.

1591. Jósika ment Olaszországban anno 1591. Ajándékokat szépet vitt az herczegnek az florentiainak; mint egy sisak oly nagy földben talált antiquitást, merő aranyat, ki belől concavum volt; talám mind nyolczszáz aranyat nyomott volna, kit goldstánnal töltött meg Zsigmond fejedelem.

Old.: Josikát Florenczi-ában küldi

Az legatio csak szintén visitatióból constált; visitáltatta, mint jóakaró barátját. Onnat kevesed magával Rómában excurrált, salutálta az pápát, és minden obedientiát deferalt Zsigmond szavával; leveleket is exhibeált Zsigmond szavával

az pápának és cardináloknak; mind csak azon officiosae literae voltanak; hét holnapig járt oda innen elmenvén, mig odajárt, és visszajött. Eddig aláontották az forrót, és kitudták az komornikságból. Bodoni kilencz holnapig circiter volt oda. Sigmond infra 283.*)

Ezek után harmadik volt Sarmasági Zsigmond 1597 esztendőben, és akkoron igen szép két lovat küldött volt az florentiai herczegnek; egyik török ló, az másik erdélyi. — Az török ló török öltözettel, az erdélyi erdélyivel minden appa-(ra)tussával, pallossival, czáprágjával, nyereg kápáival czifrással török módra. In summa valami az nyergen szokott lenni, felette szép aranyas köves szerszámmal. Ez mellett két szelindeket aranyos köves örvekkel; az hercegnének egy indiai kutyácskát mezitelent, tarka babost, mint csepegettetett; ennek az örve felette igen drága és szép volt, merő arany; nagy öreg hosszu aranyláncz volt rajta; sokat ért volna, háromezerében ez egy örvet nem adta volna az eszes ember. Summa legationis ez volt. Ugy küldte, mint az őmaga szemit, hogy meglássa őket, mint szerelmes atyafiát barátját mint vannak. Hagyása ez volt Sarmaságinak, hogyha módját látja, azon laboráljon nála, hogy az pápánál az herczeg is instáljon több barátival együtt cardinálokkal, és herczegekkel együtt, hogy in expeditione contra hostes christiani nominis turcas Zsigmond legyen fő generalis declaratus. De az mikor Sarmasági felérkezett, immár Joannes Aldobrandinust az pápa öcscsit választották, ennek az mostani pápának Clemens octavusnak az öcscsit. Azért Sarmasági silentio tegálta az dolgot, noha Rómában is ment, de csak hallgatásban volt, és tetette, mintha csak visitationis causa ment volna oda, et salutato pontifice et cardinalibus, rediit iterum in pratolium hortum milliari ungarico distantem a Florentia. Ibi acceptis muneribus a florentino duce szép puskákat és külömb-külömbféle drága keneseket és confectiokat. Sarmaságit szép hét renddel öreg arany lánczczal ajándékozta meg; ötszáz arany volt benne, kit azután Zsigmond pénzen vett volt meg tőle. *Old.:* Sarmasági Sigmond florencziai herczeghez.

Az mig Sarmasági megjött, addig hát Jósika generálissá lévén Temesvárat vitatta, et re infecta hazajött. Ment el Sarmasági Olaszországban anno 1597. mense Julio, in initio Novembris jött haza eodem anno. Bécsre ment Stiriára, onnat Carinthiára, Velenczében az herczeghez, kit Zsigmond commissiójából salutált; onnét az fejérvári herceghez, da az agonizált meg is holt azután harmad nappal, véle szemben nem lehet. Nem is késett ott, hanem Florentiában ment, az mint mondám. *Oldalt:* Dux Albaniae.

*) L. fennebb 24. lapon.

1597. Hev. Coll. XVIII. 106. (leh. sz. 258.)

dalt: 156. 1[illegible]7. Prágába való másodszori felmeneteli oka Zsigmondnak ez volt az kit ű praetendalt, hogy az egész keresztyén fej[illegible]et az törökre támasztassa az német fejedelemmel, és [illegible]b egyéb dolgokat is tettetett miért oda felmenne, de csak czigányság volt mind efféle, mert egyébért akkor semmiért nem ment inkább, mint hogy Erdélt az német királnak titkon adja, elárúlja. Ugyan ű maga tanitotta hozzá az német királt, hogy csak, ugymond, Várad, Kővár, Huszt, Szamosujvár tied legyen, mindenkor ezekből ez várakból megveheted, megbírhatod Erdélt. Ez volt az oka, hogy mikor Husztot Bastának adta volna, és Ba[illegible]ívatta volna Erdélből, ismét Bastától elvötte és más v[illegible]lott volt Bastának Husztért. Az fejedelmek dolgában [illegible]ell eszében venni embernek, hogy mikor egyik fejedele[illegible]issal szemtűl szembe leszen, nem annyira az publicum [illegible]ló tractalás vagyon köztök, az mit külsőképpen is tu[illegible] és vélnének az emberek, hanem aliquid privatum vagyon, [illegible]elyet ők akarnak cselekedni, tudniillik kit más emberre ne[illegible]hatnak. Mint itt Zsigmond mikor Erdélt elárúlná, ű maga [illegible]cselekedte, nem más által. Ez titkot Kornis Gáspár hogy egy [illegible]arátjának kijelentette .....
(a lap alján egy sor levágva.)

1597. Erd. Muz. 311. l.

apr. Rudolphus császárnál való spanyol követ inti Báthori Zsigmondot, hogy az törökkel meg ne békéljék, hogy az keresztyén világon elterjett jó hírit, nevét meg ne mocskolja, és örökké való gyalázatot magára ne vonjon.

1597. Erd. Muz. 124. l.

Zsigmond fejedelem egyébb mulatságában Gyógyon ezt is mivelte, hogy az varjak monyait az fészekből levetette, megfőzette és ismég helyire tétette. Amazok addig ültek, hogy ugyan elkoppadott az tollok az sok koplalásban.

1597. Hev. Coll. LXVIII. 164. (r. sz. 316. lap.)

Ferrando Sammaria, kit Szinán basa fogott volt el Beszprémből, az hol kapitán volt 1594. Azután nándorfejérvári tömlöczből szaladott el Ferrando, ű vele ezek együtt: Barcsay János egri vicekapitán, Kinszky János, császár étekfogója, Bekenÿ János egri hadnagy, Galacz István lippai hadnagy, Farkas Ferencz Homonnai István hadnagya, egy német fegyveres hadnagy Egren, kinek Ferencz neve. Tasi János fülegén, Balogh Mihály. Mindenestűl 28 voltak, kik elszalattanak, azok között Eordeogh György és Farkas Ferencz

volt, de ez kettőt azután negyednappal fogták meg az törökök az Dunán innet és visszavitték. Két törökkel, az tömlöcztartóval szegődtek volt meg négyezer forintba, kik őket elhozták és meg is atták nekiek az mit igírtek volt. Az tömlöczöt ásták volt meg. Galacz István mikor az kötelen alá ereszkednék, elszakadván az kötel, ugyan ott maradott holt elevenen, azután sok idővel változott meg.

Erd. Muz. 118. l. 1597.

Fernando Sammaria beszéllette Jósika cancellariusnak, hogy mi az császár anyján állana, nemcsak Gyulából és Temesvárból, de Magyarországnak nagyobb részéből is cedálna az kereszténynyeknek.

Hédervári Codex Szam. számozása 134. 1597. aug. 21.

Illustri ac magnifico domino Mehmet passa zerdario et generali capitaneo exercitus potentissimi imperatoris Turcarorum etc. amico, vel nobis honorando.

Illust. magn domine nobis honor. salutem felicitatem. Az nagyságod levelét meghozták énnekem, kit nagy szeretettel nagy jókedvvel láttam, Igen is örülöm, hogy nagyságod nekem választ irt volt, kit kévánatosan vártam. Jó néven is vöttem, hogy nagyságod engem levelével értetett. Megértettem az nagyságod írását, kiben írja nagyságod, hogy nagyságod megküldte volna mind az temesvári basának s mind az gyulai bégnek és egyéb helyekre az hatalmas császár levelét. És nagyságod is irt és parancsolt volna nekik, hogy az békességhez tartanak magokat, csendességgel viselnék magokat, ne háborgatnák az mi alattunk valókat. nagyságod hozzánk való jó akaratját, jó néven vöttük nagyságodtól, és köszönjük is nagyságodnak minden hozzánk való jóakaratját. Mi is higyje nagyságod hogy megparancsoltuk, az mi alattunk való kapitányinknak és szolgáinknak, és minden rendeknek, hogy kiki mind az békességhez tartsa magát, tul az Dunán ne menjenek, ne csatázzanak, és semmi ártalommal, kárral ne legyenek az hatalmas császár alatt valóknak. Ezután is meghagyjuk hogy az szerént viseljék magokat. Mert az, holott nagyságod irja, hogy mi zászlónkkal egy falka paraszt nép, sőt valami lovagok oda az tartományba mentek volna és sok dulást, kárt töttek volna, higyje nagyságod hogy akarhogy mondták azt, hogy hozzánk tartozók, de sem mi akaratunkból nem cselekedtek, sem nem oly mi hozzánk tartozó emberek, kik az mi zászlónk alól függenének, hanem lehettek valami afféle búdosó, csavargó embe-

Oldalj.: Zatarcsi Mehmet pasának irja Báthori Zsigmond az békesség felől: Vide infra 194.

rek, kik azelőtt is nem szinte mi alattunk, hanem ott az határba havasokba hol csavargottak, lappangottak, afféle mind az mieinktől s mind az oda valóktól való kabdosással éltek, kiknek megbüntetésekbe azelőtt nem volt módunk. Hanem immár meghagytuk tiszttartóinknak, hogy az kit hol érhetnek bennek, ha kezekbe akadnak, meg is büntessék őket. Mert mi az békességtől nem vagyunk idegenek. Hanem inkáb mi panaszolkodhatunk hogy noha mind az hatalmas császár, s mind nagyságod megparancsolta az végbelieknek, hogy békességesek legyenek hozzánk, nem értjük micsoda békesség az, holott meg nem szűnnek. Az elmult üdőkbe is az gyulaiak szinte Jenő alá mentek. Azon gyulaiak el be Várad fele mentek, ott mindenütt mind szegénységen s mind egyebként minemű dulást rablást és egyeb gonoszt cselekedtek legyen. Azonképen az temesvariak Bokcha alá jöttek és ott Bokcha táján is sok szertelenséget miveltek, ugyannyira, hogy az mieink alig tartóztathatták magokat, hogy reájok ne mentenek légyen, de féltek tőlünk az mieink, mert megparancsoltuk volt nekik, hogy az békességhez tartsák magokat. Volt volna azoknak megbüntetésekbe alkalmas módunk. De im érti nagyságod, hogy itt is az békességet követtük. Mi nagy örömest vártuk, hogy ngod elközelitsen, hogy mi ngodat emberünkkel, levelünkkel meglátogassuk, ngod adja értésre hol vagyon ngod, ezideig is vártuk azt, vártuk és hogy Bécsből az mi emberünket, ki az fényes portáról hozzánk jött vala, ez ideig még meg nem érkezék. Mihelyest megérkezik mindjárást Ali csauszszal ngodhoz bocsátjuk. Csak érthessük az ngod hollétét akkorra, kiről irtunk az temesvári pasának is, hogy ngod felől irjon mikor hol találhatjuk ngodat; ngodat meg is kérjük, hagyja meg az végbeli vitézeknek, ne háborgassák alattunkvalóinkat. Mi viszontak azont cselekedjük az mi alattunkvalókot megfenyitjük. Ngod ezután is az mi hozzánk való jó akaratjába meg ne tartózkodjék, hanem jó akaratját megtartsa hozzánk, kérjük ngodat. Tartsa meg Isten etc. Albae Juliae die 21 Augusti 1597.

1597. Hédervári Codex Szamosk. sz. 194.

Oldalt Szamosközy kezével: Supra 134.

Interpretatio litterarum Mehmet passae zerdarii scripta in oppido Jagodna pertinenti Nandor Albae ante haec uno mense scriptae ad serenissimum principem.

Az nagyságod levele én hozzám érkezék kit nekem irt nagyságod. Az mit az hatalmas császárnak irt nagyságod azt is megértettük. Nagyságodnak azt adhatom értésére, hogy az hatalmas császár parancsolt én is irtam mindaz gyulai béknek s mind az többinek, hogy az nagyságodhoz való tarto-

mánt senki ne bántsa az nagyságod jószágát és jobbágyit. Az hatalmas császár nagyságodnak levelet irt, én is irtam és az több basák, talám abba nagyságod kétséges. Hidje meg nagyságod hogy mostan ujolan irtam az hatalmas császár képében, mind az temesvári basának s mind gyulai bégnek és az többinek, hogy az nagyságodhoz tartozó jószágot senki ne bántsa. Azt meg is hidje nagyságod, hogy ugy meg hattuk nekik hogy az nagyságod tartományában senkinek bántása ne legyen. Hidje nagyságod az én szómat, senkinek bántása nem leszen, csak egy szegénységnek is, hanem békességbe leszen az szegénség. Nagyságod zászlójával egy falka paraszt nép, az hatalmas császár tartományába jött ki, sok kárt töttek, sok marhát dultak, ez falka több sok kárt tötettek. Elevent is fogtak az mieink bennek, azt vallották, hogy Erdélyhez valók. Szerszámos katonákat is vertünk meg. Azok is vallották, hogy Erdélyhez valók vagyunk. Nagyságodnak ezelőtt is levelet küldött vala az hatalmas császár, hitlevelet.

Most mi annak az oka hogy az hatalmas császár országára szerszámostól jöttek. Minthogy most ilyen időben békességbe vagyunk, nagyságod parancsoljon, hogy az Dunán innen kárt ne tegyenek. Ha az hat. császárral nagyságod békességet akar, mi az oka, hogy az hat. császár határára fegyveres kézzel jönnek, kárt tesznek. Egy felől békélünk, más felől kárt teszünk. Ha tagadnák is ezt, mind az nagyságod végebeli kapitánok tudják ezt és ő hirekkel vagyon. Az nagyságod vitézi nem hadnak nyugodalmot az hatalmas császár vitézinek. Nagyságod ezután parancsoljon az végbelieknek, hogy az Dunán innét senkit ne bántsanak. Ha ez dolog igy leszen, hogy én nagyságod mellett törekedtem és bizonyság voltam, én hazugságba maradok. Ez két közbe békességbe volnánk, de ha ez idő közbe, ... nagyságodhoz való embereket fognak, fegyveres szolgáit, és az hatalmas császárnak viszik, mit itél az hatalmas császár. Ha az hatalmas császárral az régi békességet akarod, nagyságod parancsoljon mindennek, hogy békességgel legyenek. Ha az Uristen ő szent felsége engedi én is ennek az hónak tizedik napján Nándorfejérváratt leszek. Nagyságod az mit gondol, és az mi az nagyságod akaratja, leveleddel emberedet küld akkorra, és értenem adjad. Innét tőlünk az mely követet hozzánk bocsáttál volt, kit mi esmét vissza bocsáttunk, mi ugy értettük, hogy német királyhoz küldé nagyságod azt. És nagyságod azt adta vala értenünk, hogy onnét az mi választ hoz, ngod azt érte nem adja. Kérem azon ngodat mind az német akaratját, s mind az ngod akaratját hamar adja értésemre, ngodnak az mi akaratja leszen; én is örömest megírom az hat. császár akaratját, és örömest irok ngod

mellett, és az ngod jó akaratja mellett az hat. császárnak eleibe adom.

Minden dolgot az hat. császár én reám bízott s mind az végbeli dolgokat s mind egyéb dolgokat nagyságodnak ha mi jó akaratod, kévánságod vagyon, én nekem jelentse meg, én ngodnak minden dolgaiba örömest törekedem. Ha megjött az ember, kit nagyságod Bécsbe küldött ngod mentől hamarébb azt az embert Ali csauszszal küldje ide, végezzünk minden jót.

Ngod azt irta volt hogy az ngod tartományába sok kárt tesznek, megirtuk azért ez elmúlt hónapnak 23 napján és parancsoltuk az temesvári basának és több alatta való bégeknek, hogy az ngod tartományát ne bántsák, ngod is alattavaló kapitánoknak, vitézeknek parancsoljon, hogy az hat. császár alattavalókat ne háborgassák. Ngod parancsoljon azon is, hogy az Temesvárhoz és több tartományhoz való szegénység jöjjenek és szálljanak vissza ne féljenek.

Ngod azt cselekedje ki mind ... haszon legyen, mind ngod tartományára s mind ide az ide való tartománynak. Az Vaskapun által jöttenek, sok latorságot miveltenek, talám nincs hirével az lugasi kapitánnak. Ngod parancsoljon nekik, hogy ne bocsássa az latrokat által, fenyitse meg őket, az lugasi és sebesi kapitánoknak. Ha az hat. császárral békességet akar ngod az Dunán túl kártevőket ne bocsáss, parancsoljon ngod kapitáninak felőle. Ha ngod békességet akar, igen hamar embert válaszszal bocsásson ide. Az hat. császár nekem meghagyta, hogy az mi választ ad ngod én nekem, én azt az hat. császárnak megirjam, ngod irja meg akaratját.

1597. Erd. Muz. 118. lap.

Ali magyar csauz jött Erdélyben Bátori Zsigmondh[illegible] és anno 1597. mikor Jósika Temesvár aláment volt. Ali is véle elvitte, és mind ott volt az obsidióban az Zsigmond táborában. Ez mikor nézné egykor az erdélyi tábort, elfakad [illegible]vetve, s igy mond az körül való főembereknek: oh szegin[illegible] ti akarjátok-e török császár hadát megverni? az hatal[illegible] császár hadában csak azok is, az kik az táborból szarni [illegible]mentek, többen vannak ennél.

Temesvár alól elszálláskor az erdélyi főemberekn[illegible] táborban, az hol felfelé való helyre vermek volt, az hol [illegible] necessitatem excusarent: mikor elszállottak, azt az helyet [illegible]fedték, feldombozták, mintha temetés volna ott, és kopját [illegible]tek az helyekre. Mikor az törökök kijöttek azután, hogy [illegible] felássák az testeket, nagy rakás szart találnak ott. Pe[illegible] Péter apoplisigmája.

Erd. Muz. 115. lap. 1597.

Az mint megrontották volt az erdélyiek Temesvárat az második szálláskor, az török közel sem rontotta volt azelőtt meg, mikor Losonczitúl megvette; de mindazonáltal nemcsak megoltalmazták az törökök, hanem valamit nappal lövésekkel elrontottanak, oly iszonyu borona épületet és töltést cselekedtenek, hogy sokkal erősb volt az, hogynem az hol ép volt; és sokkal tutiusb ostromolhatták az ép helyen az miénkek. Oly kolompozás volt benne az hosszú étszaka, mintha három vagy négy város lött volna együtt, és annak kolompozását hallotta volna ember. De mindenek felett memorabile volt az az strategema, kivel az temesvári basa élt. Orgiát épitteti volt erőssen, kiből Lugost és Sebest megholtassa *(igy)*; az mivesek voltak ugymint négy ezeren. Meghozták az hírit, hogy Csenádot az mieink megvötték, és recta Temesvár alá tendálnak; ott termett az miesek-nél hirtelen hamar: szegínyek—úgy mond — hadjátok azonban, im negyvenezer tatár jő, mind rabbá tesznek; takarodjatok minden marhástól az várban. Igy mentek az miesek bé az várban; ezekkel csináltatta éjjel nappal az törést Temesvárban. *Oldalt:* Temesvár szállása.

Tartari, qui nos hisce annis et maxime sub Temesvár infestarunt, Circassi sunt, gens Dardana, habitatque in Taurica Chersoneso inter Moesiam et mare Euxinum in regione frigida.

Erd. Muz. 117. lap. 1597.

Cardinált Bátori Andrást az pápa erős hittel megesküdtette, hogy semmi helyen, semmi időben Bátori Zsigmondnak ellene nem igyekezik; Gyulafi László mondta, mikor Temesvár alól betegen hazahoznák Gyulafit 1597. mense Octobri. Ugyanakkor jelentette ezt is, hogy Bocskait is megeskette Prágában nimet császár, hogy soha az erdélyi fejedelemséget nem captálja, csakhogy elcserélhesse Bátori Zsigmonddal ez országot.

Erd. Muz. 294. l. 1597.

Moritur invictissimus heros, vereque Achiles hungaricus Ladislaus Gyulaffi in vico Udvarhely.

Erd. Muz. 117. lap. 1597.

Capta a nostris Tata 1597. mox eodem anno paullo post et Octobris erepta nostris quinquaginta millia turcarum fuerunt, qui Tatam obsiderant. et ceperant. Germanni ad Jaurinum feruntur e castris, és megsegitették.

Erd. Muz. 117. lap. 1598.

1598. die 18. Januarii horrenda et antea non visa aquarum inundatio per totum regnum Transylvaniae nivibus quoque *Oldalj.:* Turcarum prognо-

sticuna ez, hogy mikor télben sz. György nap előtt nagyárviz leszen, nagy hadakot jelent.

ubique eliquescentibus, quod in prodigium versum est; eodem anno non multis post mensibus, Sigismundus Bátori Transilvaniam germano cauponatus est, ac inevitabilium malorum principium et fundum posuit.

Erd. Muz. 88. lap.

1598.

Bernátfi in Tartariam azért ment volt, egy levelet irtak felölle az tatárnak, felette igen szépet; rakva volt szentirással. Amaz kövér váradi Takács deák az secretarius csinálta volt magyarúl, ugy küldték be is. Continentiája ez volt, hogy az úristen mint rendelte ez világnak állapotját, és miképpen szerzi az emberek közt távul is az ismeretséget, egyességet, bátorságot, atyafiságot; oztán in fine finali azt kivánta Zsigmond, hogy ne vesse meg az ő barátságát, legyen köteles atyafia. Az hám adott okot reá, azelőtt atyafiának irta volt Zsigmondot forte, fortuito. Azon kaptanak volt az dolgon, juvenili ardore Zsigmond ugrándozván, atyámfiává fogadom — úgy mond. — Küldött volt ajándékon Zsigmondnak a tatárhám egy lovat kéket; facta est haec legatio. Az urak halála után való esztendőben csak az tájban Kefe városban találta volt az tatárhámot Bernátfi. Ez a Caffa, qui olim Theodosia fuit in peninsula Taurica etc.

Oldalt: 1601. mense Decembri.

1598. Erd. Muz. 97. l.

Oldalt: Győr megvétele Svarcemburg által.

Rabus az Rodolphus császár secretariusa jött volt Erdélyben; igy beszéllette Győr megvételinek occasióját: legelőször az nagy iszonyu hó adott okot reá, mely oly igen nagy volt, hogy az győri bástyával majd egyaránt állott. Valami egy nehány vallon volt ott fogva, kik hogy elszaladhassanak, valami kerekded szerszámot gondoltanak, hogy alá ne menjenek az hóban, és úgy kiereszkedtenek mindenütt az excubiákot mind belől és kivül negligenter asserálták. Az törökök confisi firmitate loci csak valami ifjakat rendeltenek imitt-amott, hogy vigyázzanak. Mindenik vigilián tuto mentenek által. Megjelentvén az nimet császárnak szabadságokat úgy kezd gondolkodni, mi és minemű stratagemát indithatna; in re concertatu cum Szvangerburgo et Palfio decretum, hogy quando locus tam negligenter asservaretur, fortuna periclitaretur, sedquia ob copias tunc res tuto transigi non poterat, dilata est insequens ver. Azután admoneálta az császár őket, hogy rem tam feliciter conclusam aggrediantur, paruerunt illi, et assumptis militibus rem aggressi sunt, sed antea Pestum habebant constitutum, stratagemata adoriri de negligentia Jauriensium a multis confirmata trahálta őket Győr megvételire. Captum est 29. Martii 3-ia

matutina. Desiderati ex ungaris feruntur négyszáz; valones et itali insignes sauci circiter septingenti. Tormenta non solum ejus loci sed etiam ea quae Sinanus habuerat, et ibi reliquerat capta: tria millia tonnarum pulveris bombardici cum magna farinae vi. Az öreg álgyu faltörőkkel együtt 180 és taraczkkal 500. Eodem quo Jaurinum est captum, die murus Temesváriensis corruisse fertur.

Erd. Muz. 42. l. 1598.

Jósica István fogsága, halála 1598.

Josica István erdélyi cancellarius halálát igy hallom:

Az egészet lásd Székely Kr. 85. l.

Erd. Muz. 44. lap. 1598. apr.

Az Jósika *(dolgában)* ezt kell eszedben venni, hogy Zsigmond fejedelem megbánván, hogy az országot az nimetnek kötelezte, reá dobolja Jósikát, hogy álljon keresztül az dologban. Ez practicát ugy végezik, hogy Jósika legyen fejedelem, mihelt Zsigmond kimegyen Erdélyből; és miképpen azelőtt Bátori Boldizsárral megszerződött volt, hogy tizezer aranyat adjon esztendőnként Zsigmondnak, mig Zsigmond más országokban peregrinál, — azonképpen esztendőnként tizezer aranyat adjon Zsigmondnak, valahol lészen, és birja az fejedelemséget. Ezt oly erősen elvégezték ketten, hogy Zsigmond akaratjából az törököt is küldték volt immár, hogy zászlót hozzanak Jósikának és botot, csakhogy német keziben ne essék az ország. Igy lévén az dolog, Jósika Zsigmond akaratjából egy levelet ir Maximilian herczegnek is, hogy ne siessen bé jőni, és commissariusokot is ne küldjön az római császár, mert még az Zsigmond kimenetele felől semmi bizonyos tractus nincsen, és az országbéli tanács is nem hajlott még arra, hog német jőjjön bé ez országban. Hanem Maximilián herczeg várjon az időtől. Ez levelet azután tagadta Zsigmond, hogy nem ő akaratjából irta Jósika; és mind az több titkon való tractatust is tagadta, és igy kézben adta Jósikát, és azután Szathmárt megölték.

Bánffy Codex (múlt századi másolat) 272. l. 1598.

Stephanus Jósika decollatur in Szathmár 2-a die Septembr. anno 1598. Cum ante quadriennium ipsius instinctu quatuor decem primarii proceres Transylvaniae a Sigismundo principe essent trucidati die Martis tam illi quam Josika, ita ut in eadem hebdomade coinciderint hi dies bisextilis ratione.

1598. Erd. Muz. 122. lap.

Az oloszoknak, hogy Zsigmond kimeneteli után ki kellett ez országból menniek, insultáltak nímelyek az magyarok közűl nékiek: im hol mennek — ugy mond — a sinorok; mond egy magyarúl tudó olasz közüllök, elköltöznek — úgy mond — az sinorok, de az selmek *(t. i. szemén, oláh katonák)* jönek bé helyettek; mond erre az magyar: jőjjenek el bár, az selénekből is sinort tudunk mi csinálni.

Pray-coll. Res. Transs. tom. J. 59. Nr. 47. (r. sz. 204. Lés 221.)

Az olaszok nevei, kik Bátori Zsigmondnál Erdélyben egyszer is mássor is laktanak.

Ex ordine equestri homines non omnino contemnendi:

Cosmus Caponius, á pontifice Romano Sigismundo commendatus, iuvenis, maioris familiae quam prudentiae. Nam apud Sigismundum paene inter ludibria aulae habitus est, anno 1597.

Caspar Turlonius, Venetus patricius, eodem tempore hic quoque.

Michael Cavaller Venetus frequenter Venetiis ad Sigismundum venit.

Hieronymus capitaneus Cremonensis, ez Bátori Kristóftúl maradt szolga volt, praefectus fuit armamentarii Albensis.

Petrus Cremonensis praefectus post illum Hieronymum armamentarii, in Valachia Transalpina mortuus 1595.

Joannes Fiota Clavensis, in praelio Moyzis Székely periit ad Coronam.

Joannes Muraltus vir praestantissimus et *Julius Caesar Muraltus* eius frater. Sed hi ex Helvetia oriundi, viri optimi et toti provinciae utilissimi. Ille in Deva 1602. mortuus, hic in Toroczko interfectus 1605.

Simon, Fulvius, Fabius et Flaminius Gengae fratres, Simon et Fabius interfecti sunt apud Vincz a Gregorio Csiszár Albensi.

Petrus Angelus senex, cavalcator, hyppodamas idest equorum domitor.

Nicolaus Graecus Cretensis, pictor, ez most is él Colosváratt 1607.

Musici: *Baptista Mosto* Venetus, magister capellae, filius spurius nobilis cuiusdam Itali, mortuus Albae et in maiore aede sepultus 1597.

Antonetto Venetus, organista, ez egy gyilkos parázna lator pap volt.

Nicoletto Menti, cantor, Venetus.

Petrus Paulus Veronensis, musicus.

Julius Crodi Bononiensis, cubicularis Sigismundi, 1598.

Pompejus Bononiensis, musicus.

Joannes Baptista Banfi et hic cubicularius Sigismundi.

Christophorus Polonus, musicus. *Zephyrus Spira,* Venetus, musicus, et hic Zephyrus mortuus Albae; ez vötte volt az Nyirő István leányát.

Franciscus Venetus, in pila ludenda artifex, olasz laptajátszó.

Baptista Balaran Patavinus, saltator insignis, tánczoló.

Franciscus Graecus e Candia (Creta) gladiatoriae artis magister, fektelő *(fechten).*

Joannes Maria Rodolphus Genuensis, musicus.

Matthaeus Mantuanus musicus. *Simon Ponte* Florentinus, musicus.

Petrus Busti, musicus, Brixianus, ennek leányát vötte az pictor Nicolaus.

Prosper Ponte musicus, Simonis filius.

Gothardus Romanus organista. *Hannibal Romanus,* secretarius Sigismundi, dono datus illi a nuncio apostolico Alphonso Visconte.

Fantastico Travalla, hic iussu Sigismundi principis Albae fuit suspensus.

Zenobius, cocus Sigismundi, Florentinus, kedves szakácsa volt Zsigmondnak.

Mezentius, chirurgus, Italus et nonnulli alii.

Dominicus, az laptacsináló varga. Dominicus Batalea Veronensis, ez laptacsináló varga volt, kinek minden hóra tiztiz forintja volt.

Joannes Chalibius Halberstadensis, Saxo, musicus, ez vötte feleségül Fejérváratt Trombitás Ferenczнét.

Jeremias organista, Gallus, ez Kassán holt meg 1604 mense Octobris.

Franciscus magister capellae, musicus, Anconitanus, Italus.

Joannes Borussus, musicus.

Constantinus musicus, Borussus.

Franciscus Monio Mediolanensis, fektelő mester, gladiator.

Petrus Barselus, hortulanus, Furlanus.

Joannes, alter hortulanus, Vallo.

Egy bolond is vala, kinek *Sicilia* vala neve, ennek is jeles fizetése volt.

(Pray-Coll. Res Transs. tom. J. 59. Nr. 18.)

Inscurras aularum, apud Sig. Báthorÿ.

Scurrae, gaudia principum tyronum,
Tristes laetitiae, jocosa pestis,
Siren dulcecaneus, amica Scylla,
Spontinus laqueus, placens Charybdis,
Quaesitarum hilaris vorago rerum,
Sana insania, dedecus decorum,
Laetum largifluï penus barathrum,
Jucundum opprobrium, decus pudendum.
Rebus flebile gaudium secundis,
Mel mensita aloe, gemens voluptas,
Splendentes tenebrae, patens latebra,
Virosis epulis opertus hamus,
Fisci pernicies, amicus hostis,
Mellitis dapibus litum venenum,
Stultorum furor, et ruina regum.
Ad triste exitium patens fenestra,
Hi mentem tibi Batori obstulerunt,
Hae pestes tibi noxiam crearunt,
Hi te et largifluas opes vovarunt,
Hi te de solio cito expulerunt,
Et iamiam laqueum tibi parabunt
Fies litera longa, ni cavebis.

S. Z.

1598. **Erd. Muz. 283. l.**

Barcsai Andrást lugosi bánságában az tömösvári basa minden hadával megüti. Volt az basa kilencz század magával, Barcsai hatodfél század magával; és midőn általjöttek volna az Posa erdein, az törökök az lugosi hostatnál, az mely Tömösvár felől vagyon, az házakban kettőt meggyújtának. Az két bék erőssen biztatják az basát, hogy mind alusznak az magyarok. Ezenközben Barcsai is vigyázásban levén az város körül volt, hátul neki öklel az ő népével. Az egész török had megfutamik; az basa is más lován szalad el, az mely fő vitéz törököt rendeltek volt melléje, azokban sokat elfogtak; 3. száz és 30. fejet raktak egy rakásban; másfél száznál többet fogtak elevenen.

1598. Erd. Muz. 283. lap.

17. Julii. Az commissarius urak táborban hirdetének mindent Sebesben Fejérvár mellé, és ott az Sebes vize mellé.

1598. Erd. Muz. 80. lap.

Bátori Zsigmondnak dolgaiban ez is moemorabile.

Hogy akkor is, mikor Opuliából vissza akart Erdélyben

jöni, oly incertus volt, de rebus, hogy felette igen. Egy eszivel per Flandriam ilyen nagy kerűlőben akart Rómában menni; más eszivel Krakkóban; harmadikkal Erdélyben. Igy felelt meg Sarmaságinak, hogy kérdi volt tőle: mihez kell magokat tartani? Attól függ — ugymond — mi választ teszen Alphonsus által császár; mert Alphonsust Opuliából ez okon bocsátotta volt Prágában azelőtt való napokban, hogy ott az császárnál vagy az bratiszlóviai, vagy az olomiczi pispekséget neki megszerezzék, kiben semmi nem kelvén, úgy fogott Erdélyben. Csak akkorban megmondották nekie, mit szidalmaztatják Zsigmondot? Az commissarius Szuhai István püspök volt, és ez Istvánfi Miklós előtt Plecdivel Péternél *(igy: tán Pezzenel)* és egy kis török gyermekkel; és hogy fábulává tötték, ki miatt ugyan tombolt, úgy haragudt.

Mely igen venalis lött Zsigmondnak ez Erdélyország és mely igen leviter se gesserit per omnia csak innét is meglátszik, hogy Görgényben megyen volt, ezek voltak egy kocsiban véle: Huszár Péter, Sármasági Zsigmond, Bocskai István és Kornis Gáspár; ez penig azelőtt volt, hogy Opuliában akart menni. Akkor Kornisnak mondotta: az fejedelemséget azt akarom, hogy senkinek ne engedjed, hanem magadnak tartsad, én az tanács *(lom)*; azért töttelek én generálissá. Bocskait annakutánna másnap félen hiván, annak meg azt mondta: én az tanács *(lom)*, egy oláh kurva fiának se engedd, ha kell az fejedelemség Jósikát immineálván. Annakutána Jósika Istvánnak meg külön offerálta; igy állhatatlankodott.

Alphonsus Carilust sokszor jártatta Hispaniában, hová széljel ez Olaszországban járásinak egy nehány okai lehetnének, kik még ez ideig homályban vannak. Sármasági Zsigmond az mint érthette fő okát járásának ezt mondta: azért küldte, hogy tractálja azokot az dolgokat, hogy kimehessen Erdélyből vagy cardinálságra, vagy pispekségre, vagy mire; de Fülöp király nem jovallotta semmiképpen, hogy kimenjen. Az mint meghozta annakutánna Alphonsus, a pápa is mind erőssen ellentartó volt benne és az galliai király is. Alphonsusnak Sarmasági keze által ilyen levelet iratott: si per te non spetisses, eddig én elmehettem volna Erdélyből; és igen neheztelt reája.

Oldalt: Haec melius ex aliis.

Oldalt: Zsigmond állhatatlansága.

Ily természetü volt Zsigmond; azt akarta volna, hogy az szolgái, kik körűlötte voltanak, mindenkor egyenetlen voltak volna egymáshoz. Akkor volt ő neki jó kedve, mikor effélét látott, sőt őmaga is de industria discordiát seminált köztök, hogy ellene valamit ne inditsanak titkon. Ez az urak között is mindenkor esszvesztő volt; azon igyekezett, hogy soha egymással békességgel ne legyenek. 1597.

1598. Hev. Coll. LXVIII. 399. (lehúzva 633) lap.

Maximiliano Archiduci praeripit Sigmundus Batori Transiluaniam Anno 1598.

Est Janus mihi Maximillianus
Hic qui Dux modo nuncupatur Archi
Et centum geminus uidetur Argus
Cuius lumine perspicaciore
Non lynceus prior aut acuta lynx est,
Sed nunc en male lippiunt ocelli
Et tam limpida caecutit pupilla.
Qui Lynceus fueras et Argus et Lync
Cui uisu penetrare saxa quibus
Hipsea mihi caecior videris.

Hev. Coll. LXVIII. k. 106. (lehúzva 258.) lap.

1598. **1598. Opuliából haza szökik Zsigmond.**

Mikor Zsigmond Opuliából haza szökött volna, ő maga ketten Macséry Benedekkel és egy lovászszal csak hárman mentenek Krakóba Lengelországba. Nem barát ruhába volt Zsigmond, az mint mondják, hanem egy bárán bőrrel béllett zöld hitván mentébe, magyar módon csináltban. Krakkóban mikor az király misére ment, bekésérte az templomba és előtte állván, megnézte, senki eszében nem vötte, hogy Zsigmond legyen.

Igy lúra ülvén, Erdélybe jött be. Az magyarországi úton bocsátta volt Erdélbe igyenesen két kocsi marhával Desőfi Jánost Eördögh Boldisárt, Domonyay Pált, kik mikor Magyarországba jünnének, Tokajnál megfogták őket és Maximiliánhoz vitték mind az szekér marhákkal együtt. Azután Sövénfalvy Dániel deákot, és több egyéb főembereket (Haller Gábort és Trauzner Lukácsot;) küldvén fel Maximilián herczeghez, mind ez megfogott embereket és mind az marhát megküldötte Zsigmondnak Maximilian.

1598. Hev. Cod. LXVIII. k. 105. (lehuzva 257) lap.

1598. Báthori Zsigmondnak Opuliaból való haza jöveteli.*)

Oldalj.: Ez volt egyik oka Kornis Farkas halálának. scilicet hogy Mihály az császárnál kedvet keressen magának vele,

Minden dolognak Zsigmond behozatásának Opuliaból főinditója Bocskay István és Náprági Demeter püspök volt.

Bocskay István Macherÿ Benedek által futotta Zsigmondot, őtet küldötte volt érette. Ezek kivűl Kornis Farkas és Albert deák, Almássy voltak okai.

*) Lehúzva: ex relatione .... a név olvashatatlan.

Lovat is küldött volt Bocskay Zsigmond alá. Ha csak harmadmagadval, ugymond, eljöhetsz is, elsiess, itt mindjárt jól leszen dolgod. Igy bejött Zsigmond ez Erdélyországba. utolsó kimeneteli-kor ez országból Erdélyből.

Erd. Muz. 82. lap.

Opuliából Zsigmond mikor haza jő volt, három részben distribuálta az hazajövetelt: in primo comitatu ő maga volt Macséri Benedekkel és egy lovászszal, kik Krakkóra mentenek; in secundo Szikszai Imre és Ferencz doctor volt, kik másnap indultanak ki Opuliából aranyával és egyéb marháival. Ő magával Zsigmonddal voltak drágakövek; és egyéb féltő kömű marhája. In tertio comitatu voltanak Desőfi János, Demény Pál sáfárok és szakácsok, kik valami házközbéli marhát hoztanak; ezeket az Szonok széljben Szakácsi falunál fogták volt el, de azután Maximilián visszabocsátotta őket; semmit el nem vött tőllök. In quarto comitatu Sarmasági Zsigmond volt, kit Opuliából bocsátott volt Zsigmond Bécsben az huszonötezer forintért, melyet az császár igirt volt esztendőnként, azaz ötvenezer forintot; és ezen huszonöt ezer forint első félesztendöre való volt, kit véle hoz volt Sarmasági; de mikor Zsigmondot Opuliában nem találta volna, egyenessen az pénzt ide Erdélyben béhozá Zsigmondnak. Az pénzt penig császár levelire adta volt Bécsben az lengyel Lázár. Az ötvenezer forintot mikor Zsigmondnak rendelte az császár, Opuliával és Ratiboriával együtt rendelte és adta. Az cardinál felől is ugyanakkor igírte az császár magát, hogy megszerzi az pápától. Ezenkivül az olomutzi, avagy az baraszlai püspökség felől is jó reménséggel tartotta, hogy egyiket azok közűl Zsigmondnak szerzi az császár. 1598. 1598.

Erd. Muz. 283—285. ll.

Mikor Báthori Zsigmond haza szökött Opuliából, jött be éczaka tiz órakor Kolosvárra Katonai Mihály birósságában és Gilény Imre királybirósságában egy igen kis hitván mentében, mordály puska hónya alatt, egy igen hitván fekete száras csizma rea szegezett sarkantyuval, egy igen hitván kalap az fejiben, negyed magával. Befogadák, jóllehet az kolosváriak, de ilyen conditióval, hogy had adjanak hirt Fejérvárra az commissariusoknak, hitesek levén az császárhoz. Nagy nehezen lőn szemben az asszony Mária Christierna vélle. Zsigmond és az asszony megegyezének ezen, hogy küldjenek az commissariusokhoz Fejérvárra. Választák az kolosváriak Seres Istvánt és Hosszu Jánost. *Oldalt:* Báthori Zsigmond hazaugrik Opulia.

Az követség summája ez. Az elszökött fejedelem visszajött. Gróf uram által asszonyunkkal ő felségivel szemünk láttára szemben lött; együtt parancsolnak. Nagyságtokot

mint római császártól ide rendeltetett commissarius urainkot azért találtuk meg, mi tevők legyünk? Zuhaji pispek salutatiójokat sem fogadván, igaz hűségekre megparancsolá, melléje ne álljanak; mert ha úgy jött mint római császár sógora és atyafia visitálni, jó, ha penig ugy mint fejedelem parancsolni semmiben szavát ne fogadjátok; Mária Christiernek is szavát ne fogadjátok, hanem mindenben ellene álljatok; és valamit igaz lelki ismeretetek dictál az római császárhoz, ahoz tartsátok magatokot egész városúl.

25. Aug. Bocskai István az több urakkal bejöve Kolosvárra. Ezek között Kornis Farkas, Székely Mózes, Csomortány Thamás, valami szász birák; Szebenből és más fővárosokból senki nem jöve.

26. Gillény Imre királybiró házához gyűlének; Melit Pál ott vala tartóztatva.

27. Az tanácsurak egyben gyűlének, könyörgének az jesuiták kiüzettetések felől, hogy akár csak Monostorra szállitsa. Semmi sem telék benne.

28. Aug. hora 8. Kimene Zsigmond feleségestől, egy szekérben ülvén egymás mellett. Előttök ül vala az olosz gróf és Kornis Gáspár.

1. sept. Az váradiak követeket küldnek Maximiliánhoz Váradnak Zsigmond és az török ellen való megoltalmazásáért.

3. Sept. Toldi Istvánt, Giczi Pétert és Szentpáli Jánost Zsigmond embereit be nem bocsátják Váradra, hanem re infecta alig szaladnak; Nyáry Pállal az nimetet bebocsátták. Ekkor ezer gyalogok német császár számára valók mentek be Váradra.

11. Az natolaji bassa zászlóját öcsével együtt Mihály vajda Zsigmondnak küldötte; maga veszett az Dunában.

Ez időben rettenetes nagy dúlás volt Magyarországban, kivált Debreczen és Várad felé, egyfelől az nimet mija, másfelől az török mija. Debreczenre rá ütvén az török és tatár, egy nehány ezer embert öltek meg. Az váradiak is futnak az török és német előtt.

Báthori Zsigmond mind szép szóval, mind penig ajándékkal el akarja fordittani az vezért. Megizeni Váradra, hogy ha megadják, bizonyos számu praesidiomot küld; hanem bizonyoson az fővezér szállja meg. — Ne bizzanak Maximiliánhoz, mert úgy segiti meg mint Erdélyt, Egret és Gyulát.

Zsigmond fejedelem Sennyei Pungráczot, Palaticz Györgyöt és Kornis Farkast küldötte az vezérhez az békesség dolga felől.

Az váradiak költön küldnek követeket Maximiliánhoz. Aradból kiszökvén Szelestei János bement Váradban. Az török azt értette, hogy meghasonlottak Váradban, Várad felé siet.

19. Jött Zsigmondhoz követségben kassai porkoláb Zagyvai Mihály Maximiliántól, kivel Dévában tractálván, biztatta, hogy meg kell lenni az fejedelmek között az békességnek.

29. Sept. Derék haddal szállá meg az basa. Váradot. Az szállás előtt Zsigmond be akará küldeni Csáki Istvánt és Székely Mózest, de be nem bocsátták. Az városbeli magyarok széljel szaladának, ki Szathmárra, ki Erdélyben futá. Mély dolognak iszonyuságát ki tudhatná leirni, melyet Bátori Zsigmond hitetlensége mijá szenvede az magyarság.

4. Oktober. Székely Mózes 25. katonája talál Miskénél 100 lovas törökre és száz tatárra; közel százat levágtak, sok rabokot szabaditottak, elevent 40. fogtak, lovat százat hoztak.

11. Oktober. Ez időben igen ostromlotta Memhed bassa Váradot. Az király bástyája alá port töltetett vala, de az ásáson kiveté magát. Ostromnak mene az török. Az benn valók Budai Thamás, Szelestei János és az többi kicsintől fogva nagyig erőssen forgolódának ugyannyira, hogy öt egész hétig 32. ostroma volt az töröknek. Sok eső volt, ugy megáradott az Körös, hogy az török táborban térdig volt az viz sár.

Az erdélyi had az rosz paraszt gyaloggal Hunyadon feljel az Körös mellett feküdt, az másik része Somlyónál.

Mihály vajda Havaselföldéből külde Zsigmond mellé 1000. gyalog és ötszáz lovas oláhokot.

Az német Budát megszállja; az városát Ó-Buda felől szállotta meg az generalis Svarcemburg. Kiáltatta, hogy magyar az ostromra ne menjen, mert meg kell halni érte. Ennek két okát mondták, hogy szánta az magyart, avagy hogy csak németé legyen expugnatae urbis gloria et praeda. Az hostátjából háromszor vágta ki az török az nímeteket és balonokot. Estve felé az magyarok mennek ostromnak, úgy bevágták az törökököt, hogy az Duna parton az basa házát és a hévvizeket meghaladták; az vizvárig vágták őköt, és igy vötték meg az városát. Az testnek sokaságához itíltek, hogy az nap veszett el 3000 török. 6 álgyút, taraczkot nyertek. Az török az felső várban szorúlt, sőt az mely erősséget az szent Gellér hegyen csenyáltak az törökök, felgyujtották és alákőltöztek belőlle. — Ez üdőben az török az váradi bányában, az német és az magyar az budai bányában feredett.

2. Novembr. szállott el az német és magyar Buda alól. Mondották, hogy az Madárhegy felől oly nagyot rontottak volt az kőfalon, hogy egy nehány ezer ember bemehetett volna rajta; de oly nagy iszonyú sár volt, se ember se ló nem járhatott. Ez volt az oka, hogy se az török Váradot, se az német Budát meg nem vehette.

3. Novembr. szállott el az török Várad alól.

1598. Erd. Muz. 39. l.

Váradon lött Prodigiumok.

Oldalt: Miracula.

Az szőlőhegyen egyik szőlő meggyuladott, és rettenetességgel égett. — Ugyanazon szőlőben az égből egy tüzes pallos leesett, melyet az egész váradi gyülekezet nézett vecsernyeharangkor. Másodszor az kovász vérré változott, kit mindjárást Ambrus papnak vittek eleiben. Az harmadnapi csirke kukurikolt erőssen. 4. Egy ember sütött volt, az kinek több kenyere annál nem volt; az hajduk reámenvén, mind felrakták; kéri volt, hogy akárcsak mi keveset adnának meg neki benne éhel hogy meg ne halna, de semmit néki meg nem adának benne; az iszákokban mind kővé változtatta az isten az kenyeret. 5. Egy disznó kedden olyat malaczozott, hogy két feje volt, két nyelve, nyolcz lába, s egy dereka; segre ült az disznó, és eb módra ugatott. 6. Megint egy disznó olyat malaczozott, hogy két dereka, nyolcz lába volt és két nyelve, egy feje. Ezeket Ambrus pap publice praedicallotta az gyülekezetben. 7. Oláh-Kakuton egy juh olyan bárányt ellett, melynek az feje olyan volt, mint az disznónak; az szeme az torkán volt; de tiszta vér volt; az háta gömbölyeg volt; az szőre olyan volt mint az ebnek; az lábai olyanok voltanak mint az juhnak.

1598. Erd. Muz. 271. l.

Mikor Várad Zsigmond fejedelemtől elhajlott, Korlatovics György és Somogyi Bartaly is jovallotta, hogy német kézhez adják.

1598. vége. Erd. Muz. 89. l.

Kabós István jezsuita az cardinalhoz menetele.

Zsigmond Sármasági Zsigmonddal misilis levelet igen szépet iratott. Kezdeti ekképpen volt. Szerelmes fiam, atyámfia; igaz szíből való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek. Sok időtől fogva kivántam, hogy occasio adassék, hogy levelem által meglátogathassam kegyelmedet, és bizonyos emberem által ilyen dolgokból, az melyekből most oda küldök kegyelmedhez, kinn meg nem mondhatja mint örül, de most annál inkább örvendez, remélvén azt, hogy ő nagyságának személyét is gyönyörködve megláthatja, és atyafiságosan magokkal egymással beszélgethetnek és végezhetnek is. Kéri, hogy interim szavát hidje meg ő nagysága az követnek. Második levél egy

Oldalj. máskézzel: Meliori ordine sunt positae.

patens salus conductus volt, felette szépen irva, kiben meg is esküttt, hogy bátron bizvást jöhessen, bántása senkitől nem lészen; jöveteli gonosz végre nem lészen, sőt meg sem fogja bánni. Hittel confirmálja, hogy semmi dolus, semmi fraus benne nincsen. Az levél nagy erős hittel volt irva. Azután ők tudják, mit üzent, de akkor mind magát s mind az országot megcsalja Zsigmond. Csáki házánál egybegyűjté az ország népit, azokkal iratott császárnak, mely irásnak continentiája ez volt: hogy az császár Zsigmondot bennhadja ez országban (mert ez az Opuliából való megjöveteli után mindjárt erről lött az gyülés). Olyan absolutus principatusban ment, mint azelőtt volt. Más felől Zsigmond más instructiót adott az követ uraknak Bocskainak és Náprágínak, hogy mind jószágát és egyebit többitse az császár, az opuliai jószágot az minthogy meg is többitette volt, azután ugyanazon követek által, Litomislet hozzáadván Opuliához. Ez alatt penig az cardinálnah resignálta itt az fejedelemséget, egyszersmind az követeket, az országot, császárt megcsalta. 1598. mense Novembri.

Oldalj.: Zsigmondnak iszonyu csalárdsága.

Az opuliai jövedelem una cum Ratiboria nyolcz és néha tizenkétezer forintra rámegyen, minthogy az opuliai tavat, ki igen nagy és halas, minden harmadik esztendőben meghalászták, és az halát eladták; abból menyen annyira fel, ugymint tizenkétezerre; alioquin hét- avagy nyolczezert meg nem halad. Elein sok jószág volt hozzá ugymint Falkanberk keritett város és többek is főhelyek; de elzálogositotta császár az uraknak. Másfélezer jobbágy alig vagyon hozzá, terra sterilis plana, az jobbágya kuldus. Zsigmond az mig ott lévén harmincz kéz tyuknak tette volt szerit, kiket az őmaga ágyalábához kötöztetett; ezek között hat volt gor-tyuk, őmaga tartotta kölessel őket; mindennap háromszor is hánta nékik marokkal az kölest.

Hev. Coll. LXXVIII. 110. (lehúzva 262.) lap.

Szatarcsi basát megfojtatja a császár. 1598.

Zatarchi Memhed basát küldötte volt ki az császár Memhed, hogy igyenesen Erdélre menjen, mikor Bátori Zsigmond Opuliába bolondoskodék és onnét hamar ismét vissza pironkodék, anno 1598. Mikor az divánba ezt elvégezték, és Zatarchy Memhed basa kiindult, akkor még németé volt az ország. Szuhai István és Istvánfi Miklós commissariusok voltak itt ben Erdélben és Maximilián herczeget várták be Erdélbe. Ez nyár az várásban eltelvén, augustusba Zsigmond

Külön papirra más kézzel: Szaterczi basát Bathori Zsigmond követe által elforditja Erdélyről.

ugy megyen Várad alá.

haza szökik Opuliából és az némettől elidegeniti Erdélt. Immár Zatarchi nagy haddal kiindúlván, mikor látta volna, hogy Erdél más állapatba fordult és az előbbi császárral való hívségre fordult az mint Zsigmond igirte, megtartozik magába és gondolkodik, mit cselekedjék. Ezenközben mikor látta volna Bátori Zsigmond, hogy Erdélre közelget Memhed basa, küldi hozzá ez három fű embert. kik Lippáig mennek és onnat izengetnek Zatarchinak, Sennyei Pongrácz volt, Palaticz György és Kornis Farkas, addig szólnak, igirnek, fogadnak, esküsznek, hogy az török császár hivségébe megmaradnak, hogy Zatarchit Várad alá forditják, kiben akkor német volt, és mikor megszállotta volna, és meg nem vehette volna Váradot, megyen vissza Nándorfejérvárra és mind az akkori való télben ott lakván, kikeletkor az jancsár agát az fojtókkal együtt küldi oda az császár.

Mikor az császár levelét megadták volna Zatarchinak és olvasná, jut arra az igékre, melyben az császár parancsolja neki, hogy engedelmes legyen. semmit az ű parancsolatja ellen ne tusakodjék, az halált elszenvedje etc. Ezeket olvasván, elejti az levelet kezéből és kéri az jancsár agát, hogy engedje meg azt, hogy had imádkozzék és ugy azután ölje meg. Megengedvén imádkozik és megfojtják. Minden marháját császár számára foglalják.

Ez Zatarchi basának jó híre és emlékezeti vagyon az töröknél. Merhum Zatarchi basának mondják, azaz jóemlékezetű Zatarchi basa. Nem azért öletett meg, hogy Váradot meg nem vehette, hanem hogy Erdélre nem jött, mint az császár ű neki hagyta volt, és az divánba el volt végezve.

Azért ilyen kevesen menekedett meg akkor Erdély az veszedelemtűl, mert ha Erdélre jött volna, minden kétség nélkül utólsó romlása volt volna Erdélnek, mert Zatarchi basával oly nagy erő volt, mely azelőtt talán láthatatlan volt. Csak tatár volt vele százezerig, ezenkivűl az egész törökség, az zpanoglanok, az jancsárok, az tebegzi azaz gyalog puskások. Ezek is oly fegyvert viselnek, mint az jancsárok, de öltözetek sokkal különbek, mert jancsár ruházatba senkinek nem szabad öltözni; fizetések is az tebegzikuek alább vagyon. Ezenkivűl békek, basák, mazulbasák, kik tisztet reménlettek, oly mazulok, hogy ezer lúval felülnek. Akármely könnyen volt az Zatarchi hada harmadfélszáz ezer ember.

Igy mondják.

Zatarchit temették Nándorfejérváratt Enean bek temetése mellett. Ez Enean bég igen fű becsületes bég volt, nándorfejérvári, most is az ki szerdár kijű, annak az házában száll Nándorfejérvárban.

Ez Encan bék anno (úgytetszik) 1596 esztendőben ment volt valami néppel Erdély és Havasalfölde határába való tartománra. Kárásnebesen túl, melynek Halmos neve, ott az egész földnépe reá támadván, oly igen megverik hadát, hogy ő maga is ott vesz az parasztok miá. Az fejét hozák Fejérvárra Bátori Zsigmondnak és az Szent György kapujában karóba feltevén, ott rothada el. Vén ember volt, hosszú, fejér szakála.

Hev. Coll. LXVIII. 178. (lehúzva 338.) lap.

Modava egy vár az Duna parton Karánsebesen alól negyed napi járó föld. Galambócz erős vár alól azon egy olasz méjfölddel túl az Duna parton. Zenderő közel Modavához; ez is túl az Dunán.

Ujj Palank innét az Duna parton, Modavához három méjföld felül.

Galambócz ellenébe innét az Dunán Várallja vagyon; ez is kastély. Várallja közt és Galambócz közt az Duna közepin egy termés küszál vagyon, mely nem rakva, hanem ugyan termett kűszikla.

Hev. Coll. LXVIII. 116. (lehúzva 268.) lap.

Joannes Lonaÿ temetése.

Nándor Fejérvárnál szinte az Száva parton egy temetés vagyon, kűből rakott koporsó, melynek rakása faragott kűből, ugymint másfél singnire vagyon fel az földtűl, melyen ez írás vagyon régi betűkkel: hic iacet Joannes Lona, qui obit feria V. post festum natiuitatis beatae Mariae uirginis, anno domini 1303. Mindez üdőtűl fogva az törőktűl semmi bántása nem volt, hanem minden bántás nélkűl ott vagyon.

Hev. Coll. LXVIII. k. 117. lap. (lehúzva 269.) lap.

Konstantinápolyi út.

Nándor Fejérvártúl ez szállásfogadók vadnak Konstantinápolyig rendenként: Nándor-Fejérvár Iszarlik, ez palánk avagy kastély. Haszon basa Palankeszi az az Haszon basa kastélja, Jagodna, Elekszincza, Butsun, Nis, Chuichÿechyme avagy igy Kuitsetsme, az az Szárazkut, ezután Szofia, osztan Iktiman, Sarkewi azaz Sárfalu; ezentúl Rigómezeje, az hol Hunyadi János megvítt volt az török császárral. Ezután egy falu, ezután Filibipol, azaz Philippopolis, Caiali, Musztafa basa Köpriszine azaz Musztafa basa hidja, Habibchÿe, Drinapol azaz Hadria-

nopolis, Habsza, Bergaz, Baba, Cilibria, Kun Bergaz, Biuk Chÿekmezia, azaz Nagykút, Kutsuk Tsekmezia avagy Chÿekmezia-Kicsinykut, Konstantinápol.

Erdéli út Konstantinápolba.

Erdélből penig Konstantinápolyba Havasalföldén által, mely átalút ezek az helyek vadnak: Brassó, Voinest, Tergoustia, Bucurest, Serpetes, Girgio az Duna mellett. Túl az Dunán: Katsilva, Papalagiuz, Chÿatak avagy Tsatak; ezentúl Noak Havassa vagyon, mely olim Haemus fuit, ezen által mennek, ézentúl Kepekglia azaz Ebesfalva, Oktsillár, avagy igy Okchillar, Dervent, azaz szorosság, fauces, augustiae montium; Haczkw, Baba. Itt szakad öszve az drinápolyi uttal az erdéli út.

Nota: Bergaz vendégfogadónál gratis datur victus omnibus hospitibus commeantibus, Nagy Memhed basa lelkejért adják, ki Zuliman császár idejében volt. Eledelt adnak harmadnapig riskását, juhúst, kenyeret és gyertyát; ezeket harmadnapig pénz nélkül adják, bort semmit soha nem adnak, de szép tiszta forrás víz vagyon, melybe annyit ihatol, valamennyi kell, csak meg ne részegülj tűle.

Rev. C. LXVIII 117. (lehúzva 269. lap.)

Nándorfejérvári szuszék.

Nándor Fejérvárnál az hostatban az Duna mellett vagyon két szuszék, melybe az császár buzáját hordják jövendő szükségre, — olynagy szuszékok, hogy csak az egyik egész Erdélt megelégithetné búzával. Mert vagyon az egyiknek annyi hossza, mint két puskalövésni föld, azaz két stadium. Ez szuszékokot kűből rakták, szép erős fedele vagyon, hogy eső víz nem mehet reá, mindenkor jancsárok őrizik. Az császár hada szükségére innét vesznek búzát, mikor Magyarországra hada vagyon. Ez szuszékokat híják törökűl hambár. Ehez rendeltetett füember vagyon, ki hozzá lát, melyet így hínak: emin, kit az magyarok eminghnek mondanak.

1599. jan. Erd. Muz. 40. lap.

Náprági és Bocskai követséginek summája ez volt.

Először. Hogy kövessék Rohdolphus császárt Bátori Zsigmond nevivel, miért Opuliából hazaszökött volna. Másod; mert az császár előtt olyan hirt mondtak vala, hogy meg

akarná öletni Zsigmondot. Harmad. Hogy Opulia városban semmi épület-háza nem volna, a hol csak hálhatna is, és nyughatnék; az vidék szegény volna, kevés jövedelme volna; haza jött Erdélyben, hogy ismét ujonnan végeztetne az császárral. Negyed. Mert Rodolphus nem engedte, hogy udvarhoz az császár udvarában, vagy más fejedelem udvarában mehessen; kéredzett az pápához Rómában, az spaniol király udvarában, és az Rodolphus császár udvarában; de soha nem bocsátotta; igy mintegy fogságban volt ott Opuliában. Ötödik. Mert az ötvenezer forintot, melyet végezésben Rodolphus *(igért)* meg nem adta volna. Hatodik. Zsigmond az eléhbi végezéshez tartja magát, csakhogy Rodolphus adjon más helyet neki, az hol lakhassék feleségivel együtt, és Erdélyt az első végezés szerént Rodolphusnak kezihez adja ismét.

Ezekre az császár igy felelt. Az elsőre minden vétki megbocsáttatik, ha az mostani izenetit meg nem másolja. Az másikra igy szólt: azt az okot meg sem hallgatom, ugy mond, mert én törvény nélkül csak egy közrenden valót is nem szoktam megöletni. Az harmadikra; nem tudtam, hogy ugy gyönyörködjék az szép házakban; ő magától sem értettem, más sem mondta énnekem, nam ezelőtt azt mondotta, hogy ő neki nem kellenek czifra paloták, mert ő katona ember, vitézlő ember etc. Mulierculas decent illae deliciae, forma viros neglecta decet. Azért ha szép házat szeret, im Litomisnál nem tudok egész birodalmamban szebb helyet, neki adom; nyolczvanezer aranyban vagyon zálagon egy özvegy asszonynál; mindjárt megváltom, néki adom. És ugyan mig az követek akkor ott voltak, megváltotta az császár, és az asszony nagy bánkodva kiköltözött belőle. Az negyedikre igy szólt: pápa akaratja, hogy sohová ne menjen, hanem veszteg legyen Opuliában, melyről im hol vagyon az ő szentsége levele. Azért ez is nem én vétkem, ha ki nem mehetett onnat Rómába, és másuvá. Az ötödikre igy felelt: az ötvenezer forint dolgában semmi vétek nincsen, mert félesztendő előtt, az mig Opuliában volt, az huszonötezerit megadtam; az többi felől is bizonyos lehetett volna. — Az hatodikra igy szólt: nem szükültem Erdélyre, nem is kévánom; hanem inkább tanácsúl adom, hogy megmaradjon ugyanott, és minden segitséggel akarnék oda lenni neki. Mindazáltal ha ugyan elvégezte magában, hogy ki akar onnan menni, az prágai első végezés szerint, és ez mostani végezésünk szerint az mit igírtem, megadom.

Ez Náprági és Bocskai követségiben csak czigánykodott Zsigmond; mert hogy Opuliából haza szökött, látta, hogy sem az némettel, sem az törökkel, sem az cardinállal jól nincsen, mindenfelől ellenséget szerzett magának; nem hihette, hogy az

nimet császárt megengesztelhesse; az törökkel nem akart megbékélleni. Azért fogott az cardinálhoz, ezt tudta, hogy az fejedelem adásával megengesztelheti. Akkor félt Lengyelország felől is; azért Náprágit és Bocskait azért küldötte ki, hogy az cardinállal való végezés végben mehessen, mert az több urak és nemessek közül csak egy sem volt, ki ellene mert volna szóllani akkor Zsigmondnak, oly igen nyakokra ült volt Zsigmond az országnak; nem is gondolt vele, ha mindketten oda vesztenek volna is. Igy az cardinált béhozta és fejedelemmé tötte.

Azonközben az császár megérti, hogy cardinál az fejedelem; Bocskai és Náprági igen megijedének. Végre az császár erre kötelezi őket, hogy cardinált, és valaki Erdélyben leszen fejedelem, ő ellene nem vallják. Ezekre megeskette Rodolphus őket; és Bocskai megeskütt. Náprági mondotta: énnekem ott Erdélyben ecclesiám vagyon, azt el nem hagyhatom; de ezt mivelem: az cardinált nem uralom, hanemha megengedi házában laknom; tanácsában nem megyek; semmi dolgomat vélle nem közlöm; felségeddel nem beszélek az mig valamint ez dolgot el nem végezi. Erre Náprági is megeskütt, és meg is állotta, mert cardinállal semmi tanácsát nem közlötte, és Mihály bejövetelekor tartóztatásban is volt Fejérváratt, gyanakodván az cardinál, hogy Náprági által is volt volna az Mihály vajda cselekedeti. Igy bocsátotta haza őket az császár.

1599. Erd. Muz. 285. l.

18. Februarii jött be cardinál András Kolosvárra. Jöve Sennyei Pungrácz, és vivé az cardinált Szeben felé Zsigmondhoz. Ez időben Náprági cancellarius és Bocskai István mentek volt Prágában követségben.

Erd. Muz. 122. l.

Az cardinál szombaton jött meg az cardinálnak estin; azelőtt való napokban Dévára és Szászvárosra ment volt vadászni; Palatics Györgyöt és Mindszenti Benedeket elvitte volt véle. Hétfűn kellett bégyülni az tanácsban, de kétfűről Keddre maradott, és azonközben úgy jött Mihály vajda bejövése felől az bizonyos hir, és el kellett igy oszlaniok széljel, és az hadban menni.

Pray-Coll. Tom. J. 59. Nr. 57. után.

Aurea crux Sigismundi principis.

(Közölve az Archaeologiai Értesitö 1879-ik évfolyam 10-ik számában.)

Erd. Muz. 122. l. 1599.

Miért Bátori Zsigmond cardinálra adja az fejedelemséget ez volt két fő oka, 1. hogy az feleségitől Mária Christernától megválhassék, melyet soha nem szeretett. Hogy hitit meg ne szegje, mert arra megeskütt volt, hogy az császár Rodolphus híri s akaratja nélkül soha az törökkel meg nem békéllik. Ez conditiót megláthad in articulis foederis art. 1. anni 1595, melyet Bocskai hozott volt.

Erd. Muz. 121. lap. 1599.

Az cardinál iszonyuképpen szerette Mária Christernát; elvötte volna, el is vette volna az tractatust német császárral. Császár két esztendőre halasztotta volt az várak megadását. Váradot, Kővárat, Husztot. Mihálysa, ki cardinál komornikja volt (Michael Benő albensis volt neve), kérdi volt az pápa követit Malaspinát, miért halasztották ennyibe az várak megadását? kinek az követ azt mondta: propterea, ut interim de matrimonio transigi queat. Immár ki akart az cardinál öltözni az papi ruhából; készen is voltak ruhái, ha igy nem járt volna. Giczi Péter mondta volt az cardinálnak, ki tudja — ugy mond — mit cselekedett Bátori Zsigmond az asszonynak? Mond néki cardinál: megeskütt az én kezemen Zsigmond, hogy semmi afféle dolga nem volt vele; meg is hittem bizonyosan.

Erd. Muz. 123. lap. 1599.

Öt héttel az gyülés előtt, quae cladem cardinalis praecessit, hoztanak Bátori Zsigmondnak egy levelet, kiben azt irja az többi között cardinálnak; én immár eleget bújdostam, és haza is szállhatnék ugy tetszik. Mond Bátori István az cardinál bátyja; abban ez s ez legyek, ha semmi kél; mi is eleget bujdosánk, nyugodni is akarnánk utánna; és megporoncsolták Husztra, hogyha arra jő Zsigmond, megfogják. Azután egy nehány nappal Szilvási Boldizsárt küldték; celeri cursu küldték in Prussiam, hogy módot keresne benne, és Zsigmondot azon légyen minden okon, hogy elveszesse valamint lehet.

Erd. Muz. 123 l. 1599.

Az lippai, jenei és lugosi had nem érkezett volt az viadalra cardinál mellé; talám különben esettvolna az dolog, ha odaérkeztenek volna. Kétszázezer forintnál többet ért volna az Zsigmond kincse, kit Mihály vajda az cardinál megverése után idehozatott Fejérvárra Vécsből Bodoni István keze alól, kire Zsigmond bizta volt. Oly ezüst csebrek voltak az tárházban, kiket onnét hozták, hogy két legény fel nem emelhette

Oldalt: Bátori Zsigmond kintse.

volna egyiket-egyiket. Cum ingrederetur ad videndum Michael vajvoda, duas sententias protulit memorabiles: 1. azért — ugymond — ez ennyi sok, hogy senkinek benne nem adtak; 2. Mire való ez immár, mely sok jó pénz lehetett volna ebből az szolgarendnek.

Hev. Coll. LXVIII. 137. (lehúzva 289) lap

Mihály vajda idejében való dolgok.

Oldalt: 1594. et sequentibus Örmény Péter traditiójából.

Mihály vajda először mehedinczi kisbán volt. Ez Mehedincz egy darab föld Haczokkal az Erdély végében való tartománynyal határos. Azután lőtt Kraiovai bán, mely az havasali tisztek között legfőbb. Ez is Erdélylyel határos és az Dunáig pertingal. Ez Mihály vajdának volt egy rokona Jane Vizter, ki kraiovai bán volt eszes és okos ember, ez forgatta minden dolgát Mihály vajdának Konstantinápolyba. Ez Jane vajda sok adományával és becsületes voltával oly autoritast szerzett volt magának Alexander vajdánál az havaseli vajdánál, hogy Mihály vajdát rendelte Alexander az kraiovai bánságban. Jane Vister Konstantinápolyban lakott Mihály vajda Krajovában, ezek egyetértettenek egymással. Történik hogy Alexander vajda megharagszik Mihályra és mikoron látta volna Jane vajda, hogy Mihály nem jól volna Alexander vajdával, Mihált Jane hivatja az portára, ez ok alatt, hogy a havasali vajdaságot neki szerzi. Mikor Mihály Krajovából elindult volna Severinnél által kelvén az Dunát, felesigét és gyermekit Petrascot is vele elviszi. Az feleségét valami paraszt asszonyemberek közzé adja, hogy ne tudhassák hol vagyon. Az fiát Petrascót az czigányok közibe, ugy annira, hogy mikor visszajött osztán alig ismerte meg az fiát, hogy ű fia volna.

Jegyzet egy szelet papiron: Mihály vajdának Alexander vajda fejét akarta vetetni, a czigány hóhér nem merte elütni a fejit, mert részeg volt, Báthori Zsigmondhoz is bejött Erdélbe.

Ezt Alexander vajda megértvén, hogy Mihály az portára ment, utánna küld, megfogják, visszaviszik Alexanderhez. Annyiba jut az dolog, hogy Alexander az pelengér alá viteti, egy nehány nap mulva, hogy ott fejét vegyék. Történik hogy az czigány hóhér azon órában igen részeg volt, kiviszik az czigánt, hogy fejét vegye. Látja az czigány, hogy Mihály elretten tűle, és miérthogy részeg is volt, elhagyitja az mezitelen szablyát, elfut, idestova csavarog és mikor senki nem volna, ki Mihálynak fejét venné, az boérok mindjárt Alexanderre esedeznek, könyörögnek, kegyelmezzen meg Mihálnak, az ű jó szerencséje, hogy az isten igy szabaditja meg.

Oldalj.: Memorabili omnium seculorum exemplo,

Igy megszabadúl Mihály. Ez dolog Bukurestben volt. Igy megszabadulván Mihály Jane bánnak sok törekedése által ismét hitelt csinál neki mind Alexander vajdánál, mind az portán. [Végre Mihály ugyan bemegyen az portára, mikoron az boszúság vinné reá és Alexandernek nem hihetne, Ott az portán százezer aranyat adott Szénán basának és az több vezéreknek is, hogy az vajdaságot neki szerezzék.

quem ne vinctum quidem jussus carnifex attingere est ausus, ac tamquam Marius percussorem, ita hic carnificem maiestate vultus deterruit.

De végre ismét kétségessé teszi magát Alexander vajdánál. Mikor Alexander kergettetné beszökik Erdélybe Zsigmond fejedelemhez. Itt Erdélben két hétig lappangott Zsigmondnál, Báthori Boldizsár forgatta minden dolgát. Itt erdélben lévén Báthory Zsigmond irt volt mellette az portára Szenán basának, hogy ű neki adják az havaseli vajdaságot; mert Zsigmondnak akkoron nagy hitele volt az portán. Irt volt Zsigmond az angliai követnek is Edoardus Bartonusnak, hogy mindenképpen legyen azon, hogy Mihály legyen vajda Havasalföldben.] *)

A portára mentenek vele az boerokban, kiket sok igirettel melléje hajtott volt, Ztroia Budzesk, Floreiszk Radul, ki comisz, azaz fűlovászmestere volt Alexandernek; ezek kivül egynehány sok több boerok voltak mellette. Ott az portán sokat Mihál mulatván, mind Jane bán tartotta kölcséggel Mihált, mindaddig, mig az vajdaságot megszerzette neki. Ennekutánna mikor az vajdaságot reá atták volna az divánba, azt fogadta Konstantinápolba az vezérek előtt, hogy valamenni adósság maradott volna hátra az előbbi vajdáktúl, ű mind megfizeti. Mely dolog oly lehetetlen volt, hogy Havasalföldébe ha mind az gyermekeket és minden embereket eladtak volna is, meg nem fizethette volna az sok előbbi adósságot. De ezt azért mivelte, hogy ű neki más volt akkor szívébe. Mert mikor az zkofia jancsár süveget is az divánba az fejébe töttik, megesküt magában szívében, hogy mihelt az vajdaságot kaphatja, szablyát vonszon az török ellen. Mikor az divánbúl kijütt és lúra ült és sok basák és békek késérték haza szállására, akkor is megesküt magában, hogy örök ellensége leszen az töröknek, kit annakutánna sokan ű maga szájából hallottak.

Oldalt: Craiovenses sunt Coralli Ovidiani, id quod nominis similitudo confirmare videtur Ovid de Ponto. — Vide Absyrtum hic 202.

*) A [ ] zárjel közt levő sorok át vannak húzva.

Az havasali vajdák ilyen renddel következtek:

Mircse vajda fia volt

Mihne vajda

Oldalt Vide hic 203.

Azután Cserchel Péter vajda fia volt, kinek fia ez mostani Marco vajda ifiu Erdélben.

Ennek az Csercsely Péter vajda feleségét vötte volt Áron vajda moldovai vajda. Ezután volt István vajda, felette igen lator, kegyetlen ember, kit mondják hogy mindenkor valamikor kiment az mezőre, soha el nem mulatta, hogy egy boért le nem vágatott volna. Eczer otthon az országban hetvenöt boért vágatott volt le, igy mondják.

Ez István után volt Alexander vajda. Ezen után Mihály vajda.

Oldalt: **Alexander után Mihne vajda (vide hic 203. a. a. 1590.) ad annum 1590. Mihály vajda pedig lött vajda anno 1592.**

Mihály vajda az ű genealogiaját Petrasco vajda nemzetségéből hozta alá, ki még él, régen ezelőtt százeztendővel volt. (igy) De ez nilván vagyon, hogy igen szegény állapotban nevekedett fel, áros ember is volt, túl az Dunán kereskedett, Moldovában, Havasalföldében széllel. Az anyja égettboros kufárasszony volt az apja. Vide 202.

Oldalt: Vide pag. 202.

Mikor Mihál vajdára atták az vajdaságot Konstantinápolba, oly sok adósságot szedett volt fel görögöktűl, zsidóktúl, törököktűl, hogy négyszázezer forintot meghaladta. Mikor az vajdaságba volna, előhivatta levéllel mindenfelől az kiknek adóssa maradott volna. Mikor Konstantinápolyból, Drinápolból és egyéb helyekrűl mind oda Havasalföldébe gyültek volna, ott mind levágatta űket.

Ez volt első indulatja az törökre való támadásnak anno 1594.

Mikor az vajdaságot Mihálra atták volna, Mihnét az portára hivatták és bevitték. Mihály vajda Ztroiat küldötte el előljáróban ki elfoglalja az vajdaságot Mihálynak.

Jane Bán István vajdának hopmestere volt. Mikor Colentina Monostorhoz kiment volna István vajda (mert ez István igen szeles, furiosus ember volt) kétszáz drabant volt vele, ott öszve kapván bán Janeval, ugy megijesztették ketten Mihálylyal Istvánt, hogy semmit nem mert inditani etc.

Mikor az török császár Mihály vajdának atta volt az vajdaságot, minden esztendőre hetvenezer tallért igirt volt az császárnak, de ez csak igiret volt semmi nem egyéb.

Mikor hazaküldötte Havasalföldébe az török császár Mihály vajdát oly nagy tisztességet tulajdonitott neki, hogy

az apró kis néma embereket is elküldötte vele tisztessígnek okáért; az emir papját hoczáját is elküldötte, két ezer fű fű törökök, spahiák, jancsárok és egyébrendbeliek késérték haza, kiket azután csakhamar, egy hónap nem tőtt benne, hogy mind levágatta. Nemcsak ezeket penig, de az egész Havasalföldébe széllel volt hat avagy nyolcz ezer török, azokot is mindenütt levágatta. De amaz kétezer törököket az késérőket, gyűtette volt öszve Bukuresten Dán vizter házába, mely fa udvarház volt, ott berekesztvén űket, négyfelől tűzet vettetett az házra és felgyútatta és mindjárt taraczkokkal által lövődöztette az házat. Az törökökben sok kiszaladván onnat, nagy vitizséggel holtanak meg. Ez dolog lött csakhamar azután télbe, hogy Szenán basa Győrt megvötte volt.

Ezek meg lévén Zsigmond és Mihály vajda írnak Áron vajdának is, hogy ű is az török mellől elálljon. Mihály vajda példát adott volna neki, látná ű is, mert ha nem cselekedné, szinte ugy ellensége lenne, mint a török etc.

Efféle ijesztő levelekkel addig cselekették, hogy Áron vajda is mindenütt az országban Moldovában minden törököket levágatott, ugyannira, hogy egynehány ezer törököket ű is Áron vágatott le Moldovában.

Minekelőtte penig Mihály vajda ez törököket levágatta volna, azelőtt az török császár megparancsolta volt Mihály vajdának, hogy Erdélre jűjön nagy haddal és megvegye Erdélt és ű hozzá hallgasson Erdély ezután, mert Zsigmond fejedelemre igen haragutt az császár, hogy Szenán basa, az mit kért tűlök, azt meg nem atták. *Oldalj.: Ez nem lehet igaz.*

Mihály vajda mellé rendelte volt segitségűl az Dÿ zancsákságot. Ez Dÿ vagyon Haczag ellenébe túl az Dunán. Rendelte volt az nagy nikápoli, az auizi és az dreztori szancsákságokot is, és az kis nikápoli békséget, melyet toronnak hínak, — és az Mihálogli is hallgasson Mihály vajdátúl. Ez Mihálogli az törökök közt való fű régi úr nemzet. Ez Mihaloglihoz hallgatnak az akanczi törökök, kik olyanok, mint az hajdúk és az dobroczani tatárokkal együtt. Azonképpen Áron vajda mellé rendelte volt az császár az Moldova határában való törököket, tegenyei, akermani és mind az ott való végbeli törököket ez végre, hogy Erdélre jűjjenek.

Az törökök levágása előtt küldötte volt be Mihály vajdához Zsigmond Horvát Mihált, egy fű vitézemberét Tury Ferenczczel együtt és több fű vitéz emberekkel együtt, kik bejövetelikor, mikor immár bizonyos volna abban, hogy Zsigmond is mellette fogja az dolgot, ugy vágatta oztán le űket.

1595. Hev. Coll. LXVIII. 141. (lehúzva 295.) l.

Tatár megverése Serpetesnél.

Győr vétele után nagy erős tél volt, úgy hogy mindenütt az Duna általfagyott. Akkor Mihály vajda Gyorgyo (t. i. a mai Dsurdzsevo) alá menvén, az várat meg nem vehette, de az városát mind elégettette; nagy sok gazdagságokat talált benne. Ezenközbe hogy Gyorgyó alatt volna, az tatár hánnak unokája ex sorore nepos, és az tatárhánnak fülovászmestere, nagy sok iszonyu kazdagsággal és hétezer rabokkal, némettel, tóttal, horváttal, magyarral és egyebekkel, kiket Magyarországba Győr vételekor rablottak volt, Havasalföldén által kezd menni, nem tudván azt, hogy Mihály vajda ellensége volna az töröknek, és hogy az törököket levágatta volna. Mihály vajdátúl kérezzik által és az tatár hán is levelet irt volt neki, hogy bocsátaná által az országon Tatárország felé, semmi kárt nem tennének. Mihály vajda megengedi. Serpetes falunál rájok indul Mihály vajda és ott Serpetesnél találván üket szinte hajnal előtt az nagy erős télben, egy tyúkmon sültig ugy megveri, hogy mind inkább ott vesz. Az rabok többet vágtak le bennek, az hétezer rabokot mind elszabaditották. Az tatár hán unokája és az lovászmester ott vesztek; iszonyú sok kazdagságot nyertek, mert az tatár hán-nak is hat tereh fejérlovakon vitték minden gazdagságát. Horvát Mihály nem érkezett volt az harczra, avagy ugyan késni akart, ez okáért Mihály vajdátúl igen nagy harag volt reá. Makó György kapitán volt ez Mihály vajda hadában.

Ennekutánna az császár Mihály vajda dolgát megértvén egy Bogdán vajdát rendel Havasalföldébe vajdaságra. Adja mellé Deemen pasát és az jancsár agát. Musztafa basát kétezer jancsárral, hogy Mihály vajdát kiüzzék és Bogdánt ültessék az székbe; tizenkétezer emberrel volt Bogdán mindenestül. Ruscsikra jöttek volt az vajdával Bogdánnal. Ezt nem várja Mihály vajda hogy által jüjjön az Dunán az országba, hanem által költözik ű u. m. harminczkét ezer emberrel, rájok űt, úgy megveri üket, hogy mind az két basa oda vesz, Bogdán elszaladott. Horvát Mihály ott volt ez harczon, és jól forgódott. Itt is nagy kazdagságot találtak.

Ezekután az török császár mikor hallotta volna Áron vajda elpártolását, küld oda is egy István nevű vajdát Moldovába, u. m. 8 ezer emberrel. Mikor az Dunához jutottak volna Brailla fele, hogy onnat Moldovára keljenek által, reá Mihály vajda és megharczolván velek, megverte üket, és oda veszett István vajda is. Ezeket mind azon egy télen cselekedte Mihály vajda.

Az következendő tavaszon 1595. készitett hadat Mihály vajda és ment Braillára, u. m. tizenhat ezer emberrel, — azt megvötte és elrontotta, azután Csernavodára ment, azután Turtokaÿ nevű várra, azután Nicapolra és azokat, kit megégetett, kit elrontott, elvesztett. Tul az Dunán égettetett, raboltatott, számtalan sok kazdagsággal általköltözött oztán az Dunán és visszajött. Ez harczokban és hadakban Király Albert, Horvát Mihály és sok fű emberek voltak Zsigmondtúl küldött segitségek.

Mikoron hallotta volna ez sok dolgait Mihály vajdának az török császár, elküldi Ferhád basát nagy erővel és meghagyja hogy az Dunán hidat csináltasson és általkelvén Mihály vajdának földét tüzzel-vassal elveszesse. Mihály vajda sok szóval és igiretekkel addig tartóztatja Ferhád basát, hogy ez késedelemért Szinán basa vádolásából, Ferhádot megfojtatja az császár, és Szinán basára adja az szerdárságot. Szinán basa elindúlván által hidaltatja az Dunát és megyen be Havasalföldébe. Az Dunát hidlatja által Gyurgyónál. Általkelvén Havasalföldébe, eleibe megyen Mihály vajda nagy vakmerőséggel. Kalugrain neve egy falunak erős helyen vagyon, viz és sár vagyon körüle nagy messze. Az vizes sáron volt egy híd. Szinán basa minden hadával, mely százezernél több volt, túl volt az sáron, Mihály vajda innet. Ez a hely egy napi járó föld az Dunához. Megharczolván Mihály vajda vele nagy erős viadallal, négy pasa veszett ott és hét szancságbég, ű maga Szinán basa mikor az hídon által futna és sokan tódultak volt neki, leesik az hidrúl az sárba, és az jancsárok kapják ki onnat. Mely nem jó jel volt Szenán basának jövendő hadára is. Nyert akkor Mihály vajda tizenöt öreg álgyukot és taraczkokat Szenántúl és Memhed próféta zászlóját, ki zöld volt és nagy becsületbe tartották az törökök, ezt Mihály vajda császárnak küldötte Prágában azután.

Király Albertot küldötte volt Zsigmond fejedelem Szinán basa ellen Mihály vajda mellé segitségűl, de ott Király Albert roszúl forgódott, mert egynehány boerok voltanak, kik avagy Mihály vajdát nem szerették, avagy félénkek voltanak. Az többi között voltak Miroszla Logofet és Dán Vizter, kik elátatták Király Albertot, hogy ne menjen az harczra olyan bolondúl, mert micsoda volna százezer ember ellen tizenhat ezer?! Ez Mihály vajda, ugymond, csak egy vakmerő ember, semmit okosságból nem cselekedik, hanem hanyat homlok megyen mindenre és az ű bolondsága miá mind ű magát, és mind minket elveszteni akar. Igy Király Albert megtartózik. — Volt egy erdő Mihály vajda közt és Király Albert között, itt is az boerokkal nem várta meg Mihály vajdát, sem utánna nem ment,

hanem inkább visszatért az boerokkal. Mely dolog miá egy néhány boerokat akart Mihály felakasztatni. Ha itt Király Albert és az boerok mind egyaránt fogták volna vajda Mihálylyal az dolgot, nem szükség volt volna azután Zsigmond fejedelemnek által menni nagy haddal Havasalföldébe, mert általánfogva megverték volna Szinán basát. De miérthogy Mihály vajda csak az ű maga hadával ment Szinán basára. nagy részét megverte még is hadának, és ű maga is Szenán basa az sárba esett az hidrúl. Horvát Mihály nem volt ott az harczon.

Ez harcz oly erős volt, hogy szinte az Szinán basa sátorához mentenek harczczal az Mihály vajda népei. De azután húszezer jancsár elérkezvén, kik az tábornak utolsó részébe voltak, azokot oztán nem állhatták Mihály vajda serege és úgy tértek az sáron innet. Mihály vajda ott egy törököt úgy csapott, hogy az vállától fogva az oldalára által szakadott, ezt látta ű maga Örmény Péter. Tizenegy órától fogva mind estvéig tartott az harcz. Horvát Mihály volt erdéli segitséggel kétezer székellel és katonákkal egy erdőn innét, Mihály vajda hívatta hozzá űket, de nem jöttenek; ott volt Király Albert az mint mondám, — egy erdő volt köztök, Mihály vajda túl volt. Horvát Mihály Király Alberttal és boerokkal innét voltak Bucurest felől, mely Bucurest egy napi járó föld volt az harcz helyétől Kalugraintúl.

1597.

Erd. Muz. 86. l.

Jött volt Fejérvárra Zsigmondhoz Mihály vajda Karácsonban Zsigmond Opuliában menetele előtt. Visitálni akarta Zsigmondot, és hogy mint Zsigmond Prágában ment volt császár visitálni; ő is arról exemplumot vévén visitálta Zsigmondot mint urát. Jósika igen vendéglette, ajándékozta. Szó is volt köztök némi nemű atyafiságnak contrahálásáról, hogy vagy Mihály vajda fia venné Jósikának hugát, avagy contra Mihály vajda leányát venné az Jósika öcscse. Az visitatio mellett de pace cum turca tractalt Zsigmonddal Mihály, hogy megbeszéljék az két császár, Zsigmond intermedio. Offerálta Mihály vajda magát, hogy köz légyen köztök az békesség dolga; avagy ugyan ha hadat akarnak viselni, serio az császár exeálja minden erejit, az keresztyén fejedelmekkel egyetértvén fogá valóban az dolgot, ne csak mint ekkedig.

És Mihály vajda azt affirmálta, hogy igen vincibilis az Turca, csak igyekezzenek rajta. Még ismét paulo antequam iret Sigismundus in Opuliam, hat héttel azelőtt circiter küldé Sármasági Zsigmondot Mihály vajdához solenni legatione; ugyan megirta, és izente nékie, hogy Jósika avagy Bocskai

István bocsáttá, mint olyan meghitt emberit. Summája ez volt az legatiónak: Értette volt Mihály vajda az Zsigmond cessióját e regno; igen busult rajta. Azon mesterkedett elsőbben Zsigmond, persvadeálja Mihálynak, hogy nem ugy ment ki, hogy örökké oda maradna, hanem hogy az egész kereszténységet, azon legyen, hogy az török ellen concitálja; és mind pénznek, népnek és egyéb szükségeknek szer(ét)? tegye köztök, mert — ugymond — az magam személyem és jelenlétem többet használ ez dologban, hogysem mintha követem által agálnám. Secunda ratio legationis. Mihály irt volt Zsigmondnak az törökkel való békesség felől, az mint személye szerént azelőtt is tractált volt Fejérváratt. Arra felel meg az fejedelem, hogy ő teljességesen azon lészen, hogy conteltálja az kereszténységet, ha az nem lehetne, az békességet véghez viszi, és Havaselföldit is semmiképpen ki ne hadja belőle. Tertia causa. Az vajda kér volt szabadságot azelőtt való napokban levele által, hogy Molduvára mehessen Jeremia vajda ellen ad occupandam provinciam; és azonképpen az lengyelekre is, mert ő nékie felette jó módja lenne benne, hogy megvehetnéje; factiói is volnának, csak az ő személye kivántatnék benne, mind melléje támadna az egész Molduva. Erre Zsigmond igy felelt Mihálynak, hogy lenne vesztegségben még, mert az császár és az pápa prohibeálták őtet, hogy ne hadakoznék Molduva és az lengyelek ellen, és ne csinálna egyszersmind sok felől való ellenséget magának, holott ő szentsége és ő felsége jobb módot találnának, és remélnének is benne, miképpen mind lengyelekkel és mind Jeremiával Zsigmondot megbéléltetnék Molduva felől, kihez mind az lengyel és mind Zsigmond jussát praetendálja. Annak okáért várna időtől, és lenne jó reménségben. Az többi között jelentette Mihálynak Zsigmond, mint müjeles dolgokkal és igiretekkel jövének mostan commissariusok császártól, kiben minden jó reménség lehetne, és hogy Jósika és Bocskai jelen voltok szükséges volna Fejérváratt, azoknak eljövetelekre, azért nem bocsáthatta volna be őket igireti szerint; de Sármaságit ilyen meghitt szolgáját házából küldötte volna etc.

1598.

Hev. Coll. LXVIII. k. 145. (lehúzva 297.) lap.

Mikor Zatarchi megszállotta volna Váradot és Zsigmond Opuliából haza szökött volna, küldött volt Zsigmondnak Mihály vajda segitséget duce Leka Aga, u. m. másfél ezer oláhot, ráczot és egyéb effélét.

Ű maga Mihály vajda ez üdő közbe által költözött az Dunán Nikápolnál, mikor készitett volna azelőtt u. m. másfél ezer apró hajókot, és ott által szembe szállott Hafiz Amhat

basával és Karaiman basával az nikápoli sik mezőn szembeszállott, és ott megvíván Karaimán basa ott veszett, az másik csak alig szaladott el nyergetlen lovon.

Volt itt Mihály vajdának 32 ezer embere; igen felette nagy kazdagsággal járt.

olt ez harcz után megszállotta, harmadnapig vitatta, ontatta, azután pora elfogyván, visszatért. Sok zászlót, tevészvéreket, sok mondhatatlan kazdagságot nyert azon az har-, mind az Hemus havasig elrablotta az országot. Tizednapi földön az Dunán túl mind az havasig, mely havasnak neve l, ott közel egy város Dei mind addig dult, rabolt, pusztinat egész hétig, törököket mindenütt ölték, az keresztyéráczokat és bolgárokat minden marhájokkal, szekerekkel ák, és Havasalföldébe telepitet ék le. Mikor Dei városhoz volna Mihály vajda, az dei pa a mind az egész törökséparasztságot felvévén, ott Deinél várta, azokot is Mihály megverte. Dei alól mindeneket elrabolván, visszajött ra, mely az Dunának az túlsó részén vagyon; ott is az kladovai szancsákok, azokat is megverte, Kladovágva Szariddalig mind elrablotta. Havasalfölde az Dunan hosszan nyúl alá, de nem széles. Ezeket mikoron Mihály cselekedné, Zsigmond fejedelem küld egy postát Mihály ahoz Bakoniaÿ Lukácsot, ez által izeni, hogy Váradot megvette Zatarchi Memhed basa, ez hír hallván, visszatér Mihály-

vajda Havasalföldébe. Oly nagy nyereséggel járt mindenütt Mihály vajda ez földön, hogy minden szablyára 80 tallér jutott, — maga volt mindenestül 38 ezer emberrel.

Tizenkétezer ráczot hozott Bolgárországból által és mind Havasalföldébe telepitette le.

---

599. Pray coll. Tom. J. 59. Nro. 47. Szam. lapsz. 202.

1599. Mihal vajda. In Transalpina morbo gallico laboravit Michael vajvoda. Valami görög gyógyitotta volt meg, azúta nem eszik disznóhust. Morbus enim gallicus est humidissimus et caro suilla quoque est humidissima.

599. Erd. Muz. 124. lap.

Az brassai biró Hersel Bálint nem szünt meg irni cardinálnak; és azt ő is irta meg, hogy Mihály vajda Gerliczére szállitotta hadát; de soha az urak el nem hagyták hinni. Kornis Gáspár azt mondotta, hogy szász hir — ugymond — nem kell elhinni. Akkor is, hogy bizonyosan meghozták néki, az virginát veri volt cardinál nocte. Mentek be akkor hozzá Kornis Gáspár, Sennyei, Bátori István és Bocskai István. De

az mi securitas volt cardinálban, ut ne reprehenderet quidem eos, qui antea diversum censerant. Az cardinál mikor az lóra fel akarna ülni, az fejérvári palota gradicsán hogy alájő volt, az egyik sarkantyú félbentörött. Az zászló, kit az táborban az sátor előtt feltámasztottak volt, elesett, ledűlt; ominis loco habitum est.

Erd. Muz. 314. l. 1599.

Első romlása Erdélynek.

Mihály vajda Erdélyre jöve, Barczaságban nagy pusztitást tétete tüzzel, fegyverrel. Cardinál Andrással Szebennél szemben szálla. Mikor ütközetnek készülnének, az cardinál aranyas zászlójának gombja ő magától eltörék, és leesék, melyet gonosz jelnek vélének. Volt az harcz 28. októbr. 1599. Szent Simon Judás napján.

Ekkor lött vala bő bor, melylyel az oláhok jól lakának. Azután az vajda rendele nekiek minden hóra hat-hat forintot, melyet mind olyan inségben is meg kellett adni, ezenkivűl élést az sok gaz népnek. Akkor szokták vala mondani, hogy nincs oly vakart tök, az kiről nem vakarhatnak többet mind addig, mig valami épség vagyon benne: Nulla est tam rasa et glabra cucurbita, de qua plus ramenti deradi nequeat, quamdiu integra fuerit.

Az vajda az székelyeknek meghadta volt, tudván azt, hogy az urakban és nemessekben Molduvára futnának, hogy valakit valahol találnak, levágnák. Ez volt oka az cardinál halálának is. Ölte meg az cardinált havasban Balás Mihály csíki székely Boldog Aszszonyfalvából való.

Sokszor volt szándéka Mihály vajdának, hogy Erdélyből az nemességet kigyomlálja, csak oláhot és ráczot hagyjon benne. Az legelső gyűlésben is volt szándéka, mikor Fejérvárra gyűlést hirdete. Ez levágatást tanácslá Naprági Demeter és amaz bolgár püspök Demeter. Ezt megértvén Malaspina episcopus, ő verte volt el az vajdát rólla. Akkor abba múlt. Szándékát ismét az vajda elővötte Segesvárat, Szemere Mihályt levágatá; Székely Mózes, Kornis Mihály, Petki János és az többi sokan kifutának az országból. Azután Sebesben hirdete gyűlést, 1600. hogy teljességgel véghez vigye feltött szándékát; az kik betegek volnának, azok is oda hozatnák szekéren magokot, az szolga rend penig lenne Thordánál. De ezt eszekben vevén az nemesség, hogy ez az vajda gyűlése bőrökben jár, Thordához gyűlének ilyen okkal, hogy jobb volna az vajda népének, ha külön táborban lennének az magyaroktól. Csáki Istvánt ellőttökjárónak választják, és mindent hí vala hadában. Az vajda

pártjáról az besliák, kiknek nagyobb része magyar vala 300. egyszersmind Csákihoz állának. Az nemesség is menten-ment oda. Kapuszám szerént lovagok voltak, szekereken élés volt, kit vajda számára visznek volt; ezek is Csákihoz állottak. Ötszáz hajdú volt. Mindenfelé Csáki utakot állat, minden kémjeit az vajdának elfogják, öltön-ölték; semmi bizonyost az vajda nem érthet tordai táborban valók felől. Az vajda is Sebesben gyüjté táborát, oláhnak, rácznak és székelyeknek sokaságát. Volt mikor Erdélyben bejött 16. ezer lovaggal és 14 ezer gyaloggal; azonkivül az székelységgel. És mind azután nem kevesedett, hanem szaporodott, mert azután sok oláh, rácz és szász gyült hozzája. De azután hogy megverék az vajdát kitódúlának sírással rivással, és nagy része Erdélyben vesze. Az vajda az fiját is Petrascót Havaselföldéből kihívatá; ez is tizezeren indula ki onnat. Baba Noak volt hadnagya. Ezenközben az német is segitségül küldé Bastát egy nehány száz fegyveressel és magyar fizett néppel. Az magyar had 12. ezer. Az vajda népében 18. ezer puskás, azonkivül lovas, kézives kozák számtalan, taraczk 32. Az magyaroknál taraczk kevés, de azzal nem sokat gondolnak. Miriszlóhoz menének, ott az vajda megvereték; halomban rakák az vajda népét. Az nagyobbik halomban volt kilenczezer ember rakva, az kissebbikben 2 ezer.

Ezután megegyezének, hogy Molduvából hozzák ki Báthori Zsigmondot az elhendit erdélyi fejedelemségre. Kolosváratt ugyan elvégezék, hogy ne lennének német birtokában, hanem törökhöz állanának. Itt meghasonlának az urak. Megfogák Kornis Gáspárt, Sennyei Pungráczot, Giczi Pétert és és Húszár Pétert azért, hogy Kornis és Sennyei egyetértettek volna Mihály vajdával, mikor az országra jött. Más az, hogy ezek nem jovallották az Báthori Zsigmond behozását négyen.

Második romlása Erdélnek.

Második romlása Erdélynek az goroszlai harcz. Bastával volt 8 ezer fegyveres és kétezer kopiás magyar; Mihály vajda Duna melyéki hajdukkal 13. ezerrel, és kétezer kozákkal. Itt megverettetvén Zsigmond, szalada Molduvában; onnat íra az töröknek, hogy segitsíget küldjön.

Harmadik romlás.

Mikor Zsigmond elszálla Kolosvár alól, és Dévára mene, Básta az idő alatt hajduit mindenfelé kibocsáttá; mindenütt dúlának, fosztának és rettenetes kóborlást tőnek.

Negyedik romlás 1602.

Romlása lén Erdélynek ekkor, Mikor Báthori Zsigmond tractála Bastával az békesség felől, és Zsigmond utálatos árúlással utólszor az németnek elárulá Erdélyt Anno 1602.

Ötödik romlása.

Mikor az urak egymással veszekednének, az hajduk Toroczkóra ütének az frigy alatt; mely hajduknak elejiben küldé Lugasi Ferenczet és Szelestei Jánost, kiket Csáki és Székely Mózes gyüttött vala. Itt sokat lehozának az magyarországi ebekben, hóhérokban.

Hatodik veszedelem.

Mikor Basta Mózest Fejérvárnál megverte, az hajduság iszonyú kegyetlen pusztitással, öléssel jöve fel az Maros mellett.

Hetedik romlás.

Az török, tatár, Mózes Fejérvárat megszállák.

Nyolczadik romlás.

Székely Mózes megverése az Barczán, és Basta népinek falunként és városonként való elosztása nagy kárt tőn Erdélynek.

Hev. Coll. LXVIII. 239. (lehúzva 439.) l. 1599.

De occupata Transsilvania a Michaele vaida et interitu Andreae Cardinalis.

Ezeket enmagam irtam magamtúl Kakas Istvánnak csak raptim.

Sigismundus Bathori postquam Opulia reversus. 26. Aug. 1598. principatum recepisset. Andream cardinalem patruelem suum clandestinis internunciis in Transilvaniam ad se veniendum invitavit. Cum quo etsi antea graves simultates exercuerat ob interfectum Balthasarem et exclusum Transilvania Stephanum Batorium fratres germanus Andreae cardinalis, tamen reconciliatus postea Andreae Sigismundus, non modo omnem offensam condonavit, sed et principem illum constituit.

20. Febr. 1599. Andreas cardinalis ex Polonia Claudiopolim venit in Transilvaniam et quia per idem tempus Sigismundus princeps ad Megygyes Saxonum oppidum conventum provincialium indixerat, ideo Andreas quoque cardinalis advocatus Claudiopoli Cibinium ad Sigismundum venit, ubi hono-

rifice a Sigismundo exceptus, omni officiorum genere illum complexus est, atque paulo post cum eo Coronam profectus Meggyesium inde reversus eum Transsilvaniae principem fecit. His conditionibus, ut cardinalis princeps quotannis ad 1. diem Januarii Sigismundo ubicunque loci et gentium fuerit, 24 millia florenorum ungaricalium pendere teneatur. Bistriciensis magni nominis tractus in Transsilvania cum omni eius proventu, decimis omnique alio usu-fructu in rationem principis Sigismundi cedat. Praeterea arces Vech et Saio cum omnibus earum reditibus perpetuo in eius dominium redigantur. Praeterea omnis generis decimae oppidorum Buzdi, Aszonfalva, Bogach et Ekemezeo in comitatu Meggiesiensi in eius potestate sint, liberamque de his omnibus disponendi dispensandique facultatem Sigismundus habeat.

29. Martii. Andreas cardinalis iuravit in verba regni ibidem Meggiesini, uti moris est iurare principibus ad omnia ea, quae ad regni salutem et emolumentum pertinent.

2. Aprilis. Albam redierunt ambo principes, eodem curru invecti, Sigismundus tamen a dextris sedit.

His Transilvaniae principatus mutationibus occasionem arripiens Michael vaivoda, tota illa aestate cepit milites longe numerosiores ex finitimis undique provinciis tum vero etiam e Transilvania conducere, cui ad eroganda stipendia magnam vim pecuniae suppeditaverat Rodolphus imperator infensus Transsilvaniae, quod post datam semel suae Maiestati fidem, excluso Maximiliano archiduce, quem ad regendam Transsilvaniam destinaverat, Sigismundum opulia revertentem recepissent, neque his contenti Andream cardinalem in principatum suscepissent, quem fama erat cum Turca foedus pacisci velle. Quapropter Michaeli vaivodae negocium dedisse divulgatum est, ut quam commodissimis occasionibus posset, ad occupandam Transilvaniam omnes vires converteret. Haec clandestino inita consilia Andream cardinalem latebant, nec suspicabatur sibi a Transalpino periculum imminere, praesertim cum confoederationem turcicam simulanter tantum tractaret.

19. Augusti Germanicus Malaspina marchio episcopus Roma missus a pontifice maximo Clemente 8. in Transsilvaniam ad Andream cardinalem venit ad cardinalem, a quo honorifice exceptus, omne suum studium in eo posuit, ut cardinalem ad foedus cum caesare ineundum pertraheret, quod non difficile perfecit etc.

25. Septembris missi sunt a Valacho ad cardinalem duo legati boerones, quorum alteri Dimien Vizter erat nomine, qui Michaelis nomine tutum in Ungariam transitum per Transilvaniam a cardinale petebant, dicentes Michaelem vaivodam

iussu Rodolphi caesaris in Ungariam auxiliatum vocari. Nam cum Ibraim basa omnes Turcarum vires in Ungariam converterit, nec christianorum copiae tantae multitudini hostium pares sint, vaivodam ad auxilium illis ferendum vocari. Sed cardinalis negavit tantum discriminis christianis imminere, ut vaivodae auxiliis sit opus. Quamobrem si christianis auxiliari vellet, totum suum exercitum moveret in Transdanubianos Turcas, ut a tergo cladem suorum illi percipientes, ad sua tutanda revocarentur. His ita constitutis paulo ante conflictum miserat rursus ad cardinalem legatos Michaelem Ban et Georgium Rácz.

Cardinalis ad diem divae Lucae comitia Albam iudicit etc.

20. Octobris Michael vaivoda summa celeritate alpes superans in Transilvaniam exercitum duxisse auditum est. Quae fama vix primum credita, certis tamen nunciis aliis super alios venientibus renunciatum est vaivodam cum toto exercitu ad Brassoviam in castris esse ac Albam versus contendere. Joannis Beldi nobilis Siculi domum, praedia alia omnia incendio absumpsisse ac plane ferro ac flamma passim saevire. Tam subita et inexspectata re, consternatis omnium animis, cardinalis subito in omnes provinciae partes missis litteris denunciat ut damnatis omnibus aliis consiliis ipsa celeritate celerius omnes ad Sebesum armati conveniant. etc.

22. Octobris cardinalis Alba egressus est, cum Stephano Batorio fratre Germano ac in castra ad Sebesum exiit, ut eius egressionis audita fama omnes alii citius in castra conflerent. Cum egrederetur cardinalis ad hospitium episcopi Malaspinae divertit, qui tunc arreptus valetudine domi se continebat, ubi gravissima querimonia expostulavit, ita regni sui et suam salutem sub pacis et foederis praetextu in discrimen vocari. etc.

24. Octobris tota pene nocte ingenti vi silanarum (?) coelum exarsit.

27. Octobris, qui dies Mercurii erat, proxime Cibinium, uterque hostis se in conspectum alter alteri dedit. Michael cum uxore et filio Petrasco dicto cumque omnibus copiis in faucibus cuiusdam montis se continebat. Nam intra fauces amplum spatium camporum erat, ubi castra tuto metari poterat. Michael eo ipso die a pugna abstinere volebat, tum quia nondum e faucibus copias suas in aequiora loca ac habendo idonea duxerat, tum quia is dies ex veteris calendarii norma die Lucae evangelistae sacer erat, qui inter proceres divos apud Valachos numeratur festumque eius magna cum veneratione colitur. Michael consilium suum pacis iucundae simulatione praetexens, de industria eum diem praeterlabi passus erat, ut sequenti die paratior ad pugnae discrimen esset. Jam germa-

nicus etiam Malaspina ad cardinalem Alba excurrerat, ipsoque die Mercurii ad Michaelem vaivodam legatus iverat, uti foederis cum caesare ineundi firmamentum illi inculcaret hosque belli motus nulla certa ratione suscitatos componeret. Malaspina reversus nihil certi de pace attulit, quapropter iterum summo diluculo, qui

28. Octobris erat Simoni et Judae sacer, ad vaivodam profectus est, ac dum negotium concordiae tractat, Michael coepit suos ad pugnam promovere, sed eo praetextu, quasi se nescio aut potius invito pugnae auspicium fieret. Nostri videntes simulatione pacis sibi imponi ac gradum ad pugnam incundam ab illis promoveri, id quod iam necesse fuerat, explosis grandioribus tormentis, impetum illorum retundere constituerunt, ac statim ex inopinato a nostris ubi ad arma conclamatum esset, instructis raptim militibus et in ordinem ut fieri poterit digestis magno utrinque clamore concursum est. — Pridie huius diei Michael ut maiorem spem de concilianta concordia cardinali iniiceret, inducias cum eo pepigerat, alterque alteri vadem miserat. A cardinali missus erat ad vaivodam Moyses Zekel et Melchior Bogathi. A vaivoda contra missi sunt ad cardinalem duo boerones, qui die Jovis antequam pugnae initium fieret, remissi sunt utrinque, nempe iam expleto induciarum tempore.

A lap alján jegyzetben: Cardinál Andrásnak volt úgymint hatszáz lengyel kozákja, kik az harcznak idején Mihály vajdához és az üllengyel nemzetekhez mentenek és elszöktek cardinál hadából.

Dispositio aciei cardinalis exercitus hic *(sic)* fuit. In fronte mille equites constituti, quorum duces Moyses Zekel et Franciscus Levay, Thomas Csomortáni et Thomas Becz Siculi. His utrinque ad alam positi mille et sexcenti pedites, tormentis humeralibus de more armati. In dextra ala dux Franciscus Thuri cum caeteris vicariis capitaneis, in laeva Stephanus Lazar et Gregorius Aradi Coronensium peditum centurio. Secutus est hos auxiliaris exercitus, in quo infra mille equites fuerunt, in iis hi ex nobilitate praecipui: Petrus Huszár, Stephanus Tahi, Stephanus Csáky, Nicolaus Zalasdi, Melchior Bogáti et nonnulli alii. Phalanx seu corpus exercitus constitit e comitatuum nobilitate, in quibus hi praecipui: Stephanus Toldi, Georgius Ravazdi, Stephanus Bodony, Joannes Iffiu frater germanus cardinalis, Balthasar Cornis et plures alii. In his quoque fuerunt principis iuvenes nobiles, ad aulae ministeria ordinati cum Caspare Sibrik. Horum numeros bis mille. Praecipuus eorum dux Caspar Cornis, Balthasaris pater et Pancratius Semyeÿ. In alis horum utrimque bis mille pedites. Triarii seu a tergo constituti fuere plusve minusve 600. Horum dux Benedictus Mindszenti, Michael Zemere, Volfangus Petki, Stephanus Bessenyeÿ. Pedites in horum alis hinc et illinc ad mille. Totius exercitus summa, cum auxiliaribus

Oldaljegyzet Bethlen Farkas kezével: senatorii ordinis viri.

omnibus hinc inde sensim confluentibus fuerunt ad novem millia armatorum.

Primus pugnam auspicatus Moyses Zekel una cum peditibus, qui quidem pedites praeclaro omnium testimonio in prima acie strenue pugnarunt, quorum maxima quoque strages facta est. Periit ex hac acie Stephanus Lazar, vir sine controversia militaris scientiae peritissimus agminum ductor celebris in bellis moschoviticis Stephani regis cum laude versatus. Item Franciscus Todalaghi, Theodorus Kolbasz vexillifer, Michael Kepőczi, Joannes Berendy, Caspar Bolyay. Huic primae aciei successit statim auxiliaris nobilium manus, quas phalanx excepit tanto cum impetu tanquam ancipiti pugna, ut maxima pars vaivodanorum e praelio praecipites sese in fugam verteret una cum vaivoda. Quorum tamen fugam et consternationem nimiam paulo post ipse vaivoda conversus admotis valentioribus ita correxit, ut nostros iterum retuderit. In hac acie captus Georgius Ravazdy ac ad vaivodam adductus, Siculis obiectus est trucidandus, quem ob exercitam in eos superioribus annis crudelitatem infensissime oderant. — Captus eodem tempore, aut quod vero propius est, sponte ad vaivodam transiit etiam Caspar Cornis, qui cum ad vaivodam ductus est: vita donatus est. Victa fugataque phalanxe, subsidiaria acies restabat, cui ut diximus Benedictus Mindszenti praeerat, sed hic paucitate suorum animadversa a pugna abstinuit. Ita collectis omnibus reliquiis ad crepusculum usque cum Moyse Székely et quibusdam aliis ducibus exercitus in castris se continuerunt omnes, ut ingredientibus tenebris tutius abscedere possent. Pugna a septima matutina duravit usque ad tertiam pomeridianam.

Andreas autem cardinalis ubi fusum suum exercitum vidisset, nec spes esset ulla amplius reparandi, ex consilio quorundam circa tertiam pomeridianam fuge se commisit. Secuti sunt fugientem e Siculorum nobilitate permulti, in his Thomas et Emericus Becz, Thomas Csomortáni, Georgius Palaticz, qui postea bona cardinalis venia dimissus et reversus est. Item Joannes Beldi, cum duobus filiis Paulo et Clemente. Nicolaus Mico, Volfangus et Emericus Lazar, Franciscus Geréb, Franciscus Nagy, Michael Karácson, Franciscus Romany armiger ipsius cardinalis, Petrus Mico etc. Cumque in arce Udvarhely duobus noctibus et die una quievisset cardinalis, non tam suo quam siculorum nobilium consilio, ut scilicet hi sua bona convasare atque una cum iis fugae simul cum cardinale mandare se possent, postea per mediam Siculiam recta in Moldaviam cursum intendit, relicto Georgio Palaticz in Udvarhely. Siculos iam antea Michael vaivoda ad se-

Oldaljegyzet Bethlen F. kezétől: capitaneo aulico.

Szamosközy oldaljegyzete: Ötezer is alig volt. Cyrus Spohtone egy olasz historicus azt irja, hogy az cardinal hadából nyolczezer veszett, az oláhéból ketezer. De hazud. Mert mind az két felől sem veszett kétezer.

ditionem excitandam traxerat, edictoque iusserat ut omnem nobilitatem quae in Siculia sedes fixissent, ad unum usque delerent, ferro ac flamma omnique cladis genere in eos saevirent. Proinde ubi cardinalis fugam Siculi fama accepissent, nulla interposita mora e pagis campanarum in eum usum pulsatorum iudicio omnibus quaquaversum accolis patefaciunt, subitoque in arma eos conclamant. Cum ab arce Udvarhely biduiter processisse cardinalis ac iam adverticem alpium (qui Sarmatici montes sunt) pervenisset, qui Siculorum regionem a Moldavia disterminant, de repente Siculorum agrestis manus valide instructa, bombardis, telis, sagittis, lanceis, gladiis et securibus trecenti circiter cardinalem ac qui cum eo erant nobilitatem, quorum omnium numerus centum et quatuor erat, in quibusdam angustiis aggrediuntur. Et iam ipsi Siculi arboribus in itinera deiectis, ita eorum viam obstruxerant, ut ab iis angustiis, ubi depraehensi tenebantur, nulla unquam ope sese expedire possent. Hoc modo cum nonnihil decertatum fuisset ac iam partim tormentorum pilis, partim aliis telis nobiles pro se quisque ac pro principe pugnantes succumbere viderentur, monitus est cardinalis, ut quamprimum fuga salutem redimeret et etiamsi ipsis omnibus pereundum foret, magnum tamen cladis solatium fieret, si ipse evaserit.

Oldaljegyzet Bethlen Farkas kezével: Inseriendum: fidelitas in morte cardinalis suorum familiarum.

Ita cum Nicolao Mico quum fugae se mandasset ac ceteri quoque omnes dissipati fuissent, in arduum quoddam iugum cardinalis pervenit, quod ubi ambo superassent, ac iam relictis equis pedites ambo errarent, forto sub crepusculum vespertinum tugurium quoddam subulci eminus viderunt, in quo ignis micabat. Ac hoc lumen cursum intenduut, reperiunt ibi pastorem, quem cardinalis exhaustus ac pene ob lassitudinem et sitim semianimis pro adferenda aqua ablegat, dato illi dono aureo ungarico uno, modo cito redeat.

Abeunte illo, Siculi in vestigio cardinalem insecuti, ad idem tugurium humi quiescentem inveniunt. Nicolao foris ad ostium excubias agente. Mico Siculos adesse praesentiens, excitet principem. Surgens ille Miconem ad eos placandos obviam mittit. Verum Siculi stolida audacia forentes, tantum abest ut locum ullum praecibus dedissent, ut potius Miconem in vestigio obtruncaverint. Princeps desperationem in fiduciam vertens, cum vidisset sibi non cum hominibus, sed cum feris bestiis rem esse, ne multus moveretur, arrepto oblongo ense, quem re cum ad id usque loci gestaverat, rusticorum ictus excipit, tandem malleo securis vulnus ingens supra lacrum oculum in fronte accipit. Eo vulnere prostratum alii iugulant, caputque a reliquo trunco avellunt. Vix quisquam e cardinalis comitatu evasit praeter Thomam Csomortanium virum nobi-

István bocsáttá, mint olyan meghitt emberit. Summája ez volt az legatiónak: Értette volt Mihály vajda az Zsigmond cessióját e regno; igen busult rajta. Azon mesterkedett elsőbben Zsigmond, persvadeálja Mihálynak, hogy nem ugy ment ki, hogy örökké oda maradna, hanem hogy az egész kereszténységet, azon legyen, hogy az török ellen concitálja; és mind pénznek, népnek és egyéb szükségeknek szer(ét)? tegye köztök, mert — ugymond — az magam személyem és jelenlétem többet használ ez dologban, hogysem mintha követem által agálnám. Secunda ratio legationis. Mihály irt volt Zsigmondnak az törökkel való békesség felől, az mint személye szerént azelőtt is tractált volt Fejérváratt. Arra felel meg az fejedelem, hogy ő teljességesen azon lészen, hogy conteltálja az kereszténységet, ha az nem lehetne, az békességet véghez viszi, és Havaselföldit is semmiképpen ki ne hadja belőle. Tertia causa. Az vajda kér volt szabadságot azelőtt való napokban levele által, hogy Molduvára mehessen Jeremia vajda ellen ad occupandam provinciam; és azonképpen az lengyelekre is, mert ő nékie felette jó módja lenne benne, hogy megvehetnéje; factiói is volnának, csak az ő személye kivántatnék benne, mind melléje támadna az egész Molduva. Erre Zsigmond igy felelt Mihálynak, hogy lenne vesztegségben még, mert az császár és az pápa prohibeálták őtet, hogy ne hadakoznék Molduva és az lengyelek ellen, és ne csinálna egyszersmind sok felől való ellenséget magának, holott ő szentsége és ő felsége jobb módot találnának, és reménlnének is benne, miképpen mind lengyelekkel és mind Jeremiával Zsigmondot megbékéltetnék Molduva felől, kihez mind az lengyel és mind Zsigmond jussát praetendálja. Annak okáért várna időtől, és lenne jó reménségben. Az többi között jelentette Mihálynak Zsigmond, mint müjeles dolgokkal és igiretekkel jövének mostan commissariusok császártól, kiben minden jó reménség lehetne, és hogy Jósika és Bocskai jelen voltok szükséges volna Fejérváratt, azoknak eljövetelekre, azért nem bocsáthatta volna be őket igireti szerint; de Sármaságit ilyen meghitt szolgáját házából küldötte volna etc.

1598.

Hev. Coll. LXVIII. k. 145. (lehúzva 297.) lap.

Mikor Zatarchi megszállotta volna Váradot és Zsigmond Opuliából haza szökött volna, küldött volt Zsigmondnak Mihály vajda segitséget duce Leka Aga, u. m. másfél ezer olához, ráczot és egyéb effélét.

Ű maga Mihály vajda ez üdő közbe által költözött az Dunán Nikápolnál, mikor készitett volna azelőtt u. m. másfél ezer apró hajókot, és ott által szembe szállott Hafiz Ambat

megvöttem, de nem azért jöttem, hogy magamnak tartsam, ha nem az császár ű felségének adjam, ha csak egy czigánt küld is annak resignalom. Ugyanezen követséggel bocsátta fel Örmén Pétert is mindjárt az győzedelem után, legelső követ ű volt. De azután megtetszett ez hivség, hogy hiábavaló volt, mert mikor az császár Bartholomeus Pecz doctort és azelőtt Ugnod Dávidot Székel Mihálylyal, együtt küldötte volt Mihály vajdához, az országot nem resignalta hanem perenniter magának foglalta.

Mikor bejött és legelső gyűlést indicalt az vajda, akkor volt első szándéka, hogy levágassa az nemességet, conspiralt Náprági Demeterrel, ilyen okot találtak benne: látod ugymond, hogy ezek contrariae religionis, ki arianus, ki lutheranus, ki kalvinista köztök, vágasd le űket. Im az pápa követi Malaspina Germanicus itt vagyon, kölcs azt hogy az religióért vágattadle, ezzel az pápa követét is melléd vonszod, — mert félt azon az vajda, hogy az pápa követi accusalni fogja az császárnál és az pápánál. Oda hivatta az pápa követit Mihály és ez dissvadealta sokképen, mert látta Malaspina hogy nem az religióért cselekedé azt az caedest, hanem csak az nemes emberek marhájáért és jószágokért. Mihály vajda először proponálta az dolgot Malaspinának, hogy ű neki ilyen szándéka volna az nemesség felől, hogy levágassa űket, két okért első hogy reducalták Opuliából contra fidem datam Zsigmondot, mely Zsigmond azután az birodalmat cardinál kezéhez adta, másikért az heresisért. Ezt mikor látta volna Malaspina és eszében vötte volna, hogy nem az hitszegésért, sem az heresisért akarná az nemessiget megöletni, hanem hogy marhájokkal és pénzekkel töltözhetnék, mert még akkor elég opulentusok voltanak, ilyen választ tött neki, hogy azt emmiképen ne cselekedje, mert ha azt miveli, az császárnak és az egész keresztyénségnek odiomjába incurral, hogy emmiképen meg nem maradhat az keresztyénség előtt, mert vindicalni fogják ez dolgát annakutána. Náprágit oztán hozzáhivatta Malaspina és megfenyegette és megfedette, te, ugymond, azt nem kellett volna cselekedned, mert te ecclesiastica persona lévén, ilyen dologba nem kellett volna magadot ingeralnod, azért menten menj hozzá, minden igyekezettel retraháld az praepositomtúl, az mint én neki megmondtam, mert ha ezt nem cselekeded, minden officomtúl tudjad, hogy gyalázatoson privaltatol. Náprági ezután az vajdához ment: ugy vagyon, ugymond az vajdának, én azt suadealtam nagyságodnak, de azután Malaspinával szólván felőle, másképen gondolkodtunk, jó nem jű ki belőle általánfogva, ha nagyságod in inceptu perseveral. Havasalföldében sem maradhatnál meg érette, hanem ennek hagyj békét, és gondolkodjál különben az dolog felől.

Annakutánna mikor Hunyadot megégettette volt, Fejérváratt akarta másodszor az nemességet levágatni, hogy Moldovából megjött volna. Elijesztették erről az boérok és fűképpen Kulcsár Radul, hogy ne vágasd ugymond űket, mert nagyobbrésze otthon vagyon, ezek csak választottak, kik ide jöttek, mindnyájunkot ide vesztesz, hanem az mit akarsz együtt legyen. Erről tovább is szólhatunk. Ebben híre lévén Örmén Péternek is, menten ment az boérokra és mind renddel járván őket disvadealta az vajda tanácsát Sztoikiczaval és Kulcsár Radullal. Most népedet imide amoda osztottad, ezekről vött ansat az nemesség, hogy ellene támadjon az vajdának.

Hev. Coll. LXVIII. 300. (lehúzva 488.) lap. 1599.

1599. Rácz János halála.

Mikor Mihály vajda Bátori András cardinalra jött volna, és occupalta volna Erdélt, Rácz Jánost, kinek Maró János volt neve, megfogatta volt majd egy hét mulva mikor bejött volna.

Ezt az fejérvári pelengér alatt igy ölette meg, hogy az térdében mindkét lábát és az kezét mindkét könyökében elvágatta és ugy hatta az pelengér alatt. De mihelt az egyik lábát elvágták mindjárt megholt. Mikor igy vagdalnák tagonként, nagy hirtelen egy fekete komondor ott terem az oláh drabantok között, azok mindjárt oly igen megréműlnek, hogy hanyathomlok az várfelé kezdenek befutni. Ez komondort mondják, hogy az Rácz János anyja ördögsígivel cselekette volna az fia megszabaditásáért. De nem tehette szerét. Az anyja akkor Erdélben volt, és azután az vajda hogy valami ördögsíget ne cselekedjék rajta, megölette volt. Ez ráczfi volt, de jó magyar és deák irástúdó. Toldi István tartotta egynehány nap udvarába és azután Apafi Miklós udvarába ment volt. Onnat Toldi István megjelentéséből hozatta ki az vajda és úgy ölette meg.

Erd Muz. 293. l. 1599.

Kornis Farkast az bojérok ölték meg, baltákkal vagdalták rútul. 3. vágás volt az fejin; az homlokát is rútul ütötték, Ez dolog volt Mihály vajda idejiben.

Erd. Muz. 263. l. 1599.

Anno 1599. Mihelt Mihály vajda az országot megvötte, Kassán levén Básta, Gyerőfi Jánostól akkori fő Kolosvármegyei ispántól megizeni, hogy menten menjen, alioquin az hátán megyen. Básta izené, mind Kassa, mind Somlyó, mivel már Somlyóig beérkezett vala, az római császáré s nem

teszen ő nagyobb dúlást Somlyón, mint Mihály vajda Erdélyben. Ezt beszéllé Haller Gábor, kit azután hamar az nemesség külde Bástához, hogy persvadeálja az segétségre való jövetelt Bástának.

1599. Erd. Muz. 123. l.

Certissimum est, hogy Mihály vajda mikor az cardinálra készűlt, ugy elosztotta volt népit Havaselföldiben, hogy önön köztök ő magok is az szolgáló rendek nem tudták kik, és mennyin vannak? csakhogy az hire inkább el ne menne. Palatics György is qui proxime ante conflictum est reversus a Michaele vajda, ezt mondta cardinálnak: én bizony semmi népit nem láttam, hanem vagy háromszáz gyalogja vagyon. Béldi János szolgáját tartotta szüntelen Havaselföldiben kémségben; egy nehányszor meghozta azt, hogy Erdélyre készűl, kit Béldi értésire adott az cardinálnak, de nem hitte. Ő maga is Béldi bejött udvarhoz, megmondta, mint vagyon az dolog. Mond neki cardinál: ne higyje János uram kegyelmed, hiszen most jött Sennyei Pungrácz onnét, azt mondja hogy jó szivvel vagyon hozzánk az vajda.

1600. Pray Coll. Tom. J. 59. Nr. 47. 202. Szam. száma.

1599. Michael vajvoda non desinebat Germanis luxum. ἀσωτιαν, molliciem, effeminatos mores exprobrare, interdum autem oblectatum animum, germanico habitu indutum aliquem ex familiaribus saltare ac germanum quid garrire jubet, qua ex re effusiosissime ridebat.

1600.

Pray Coll. Tom. 59. I. Nr. 47. Szam. sz. 202. 1600.

1600. Egy gyöngy lánczot igen szépet küldött német császár és mesterségesen csináltat Mihály vajdának. Az hol szinte az nyakát ambiálta, felette szép arany foglalások voltak benne, és az császár képe és neve volt függő gyanánt rajta, úgy mint egy tallérnyi kerekded arany massa, melyen úgy volt az császár képe, hogy közép aránt az császár képének az pectusán egy öreg gyémánt volt, akkora mint embernek az pollexén való körmének az szélessége és nagy volta szokott lenni; szív módjára volt metszve az gyémánt; becsülték ez lánczot hatvanezer forintra. Küldötte volt Petz Bertalan doctortúl és Székely Mihálytúl, mely ajándékkal az országot, Erdélyt akarta elcsalni tűle, de nem tehette szerét.

Pray. Coll. Trans. Tom. J. 59. Szam. sz. 202. 1600.

Az magyarokban ezeket nem szerette Mihály vajda: az nagy magaajánlást, az nagy bor-italt, az irígységet.

1600. esztendőben múlt volt nyolcz esztendeje, hogy Mihály vajdát vajdává tötte volt az török császár Havasalföldébe. Hibrida volt: az apja görög, az anyja oláh. Floch vagy Flots neve az Dunaparton az hol született. Ugyanott Flotson az anyja égett bort csinált, azzal élt. Ez a Flots Braillán alól az Duna mentében vagyon egy napi járó földön. Minden dolgát az oláh kalugerek által jártatta kémségbe, ezek voltak czinkosi mindenütt. Uxorem eo quod esset vetula, remisit in Transalpinam et penes se duas continue pellices aluit.

Hev. Coll. LXVIII. 116. (lehúzva 268.) lap. 1600. febr.

1599. (helyesen 1600.) Mihál vajda.

Sub initium Februarii Mihály vajda mind Tordán és mind Kolosváratt elpecsételtette az arianusoktúl az templomot Náprági Demeter pispek instigalásából. Missus in hunc usum Jacobinus secretarius et ipse arianus. Azután az neme-

sekre mene az persecutio, kiknek marhájokat confiscálák, azoknak kik arianusoknak találtattanak.

)0. Erd. Muz. 124. lap.

9. Die 9. Februarii Albae Juliae in comitiis Mihály vajda az egész nemességet le akarta vágatni. Az bolgárok érseke Demetrius ment az bibliával hozzája, protestált, mint veri meg isten, ha azt cselekeszi; úgy cessált.

. Erd. Muz. 124. l.

Megrészegitette Mihály vajda egyszer Bartholomeus Peczet és Dávid Ungr[illegible] is igen részeg volt, kit azt kérdte Mihály vajda [illegible]szonyember-e az német császár, vagy leány? Igy mo[illegible]

. Hev. Coll. LXVIII. 190. (lehúzva 35 [illegible]np.

1600. Demeter is emberke.

Mihály vajda idejében [illegible] Fejérváratt egy kis emberke, u. m. másfél singni ember (t[illegible]nég ennyi sem volt) a kinek születésétűl fogva csak könyökig volt karja, azonkivűl semmi keze, sem ujja, sem kezefeje nem [illegible]lt. Igen lator, gonosz ifjacska vala, mert u. m. húsz esztendős volt, az magyar gyermekeknek nagy ellensége. Oláh nemzet volt, de jól tudott magyarúl. Demeter volt neve. Ez az lábával és az lába újjaival kártyát szinte úgy játszott, mind egyéb ember, varrott, főzött és mindent az lábával mielt, ha bort pohárral, kenyeret vagy akarmit attanak neki, az lábával fogta; mindent az lábával cselekedett. Az csonka karja közibe vötte az botot, és fát és úgy hagitotta sebesen az emberre etc. Ezt én sokszor láttam, el is untam látni. 1600. S. Z.

1600. marcz. Erd. Muz. 47. lap.

Miképpen tökéletlenkedett Mihály vajda Rodolf császárral is.

Mikor Pecz doktor Fejérváratt volna, és izentenek volna neki az tanácsok Kornis Gáspár, Senyei Pungrácz, melyek akkor Pecz doktorral együtt tractáltak, micsoda conditiókkal engedtessék Erdélyország császártól Mihály vajdának; hogy nagy postán maga menjen, vagy levele által Pecz doktor császárt arra vegye, hogy lengyel királyt mindjárást megtalálja erről, hogy Mihály vajdát Molduva felől meg ne háboritsa, hogy ekképpen Mihály vajda is az ő propositumában, melyet igirt volt az német czászárnak, meg ne késleltetnék. Mely igíret

ez volt, hogy ő az három országgal Havaselföldivel, Molduvával és Erdélylyel, és az császár pénzével fogadott néppel az Dunán által megyen, és addig mig Konstantinopolnak kőfalát meg nem ütteti, vissza nem tér. Kit mikor Trausner Lukács doktor Peznek Fejérváratt Bocskai István házánál megjelentett volna, ilyen választ tőn Pecz doktor Kornisnak és Senyeinek ő általa germanico idiomate: ezt én ugyan jól tudom, hogy mihelt én háttal fordulok ide, semmit az vajda fogadásában meg nem áll, mert tökéletlenségit igen megüsmertem; de vigyázzanak valóban dolgára, és ha valamin olyon igyekeznék császár ő felsége ellen, mindjárt ő felséginek adják értésire; vagyon ő felséginek még módja abban, hogy más időn is in officio contineálja Mihály vajdát, kiről Básta urammal is utomban szólok.

Erd. Muz. 47. l. 1600.

Todoszlogofet, az Theodosius cancellarius Mihály vajda idejiben Fejérváratt, egy vén ember volt, gonosz ember az magyarokhoz, és igazgatta Mihály vajdát az magyarok levágatására; és egy nehányszor meg is cselekedte volna, ha Kulcsár Radul ellent nem tartott volna benne, és másra nem tanácslotta az vajdát.

Erd. Muz. 45. l. 1600.

Az is igaz volt, hogy Mihály vajda az kioviai herczeggel tractált alattomban, és immár annyira vitte volt vele az dolgot, hogy hozzá hajtotta volt, és egyetértettenek Lengyelország opprimálásában. Nemcsak az kioviai herczeggel penig, de még az muszka fejedelemmel is tractált az religio szinével, hogy az görög hitet inkább elterjeszthessék Európában. Az praetextussa ez volt, hogy az schismatica religiót akarja promoveálni; az dolgot Konstantinápolyban tractálta az patriarchával, de mind czigánság volt, csak hogy inkább Lengyelország birodalmát is elfoglalhassa. Igy végezett volt az muszkával, hogy egyfelől az muszka fejedelem menjen Lengyelországra, más felől Mihály vajda, harmadik felől Maximilián herczeg menjen bé Sléziából, és igy occupálja az lengyel királyságot Maximilián. Ez végre küldötte volt bé Sztroja Bulzeszti főboért, és Rácz Györgyöt lengyel királyhoz, hogy mentse magát lengyel királynál, hogy Molduvában hadával bément volt, és meg sem gondolja, hogy az koronára támadott volna, vagy ő fölsége ellen akart volna többet vétni, hanem sőt szolgálni akar; de igy ha a keresztényekkel egyet akar érteni, és pogántúl elszakadni, és ilyen szin alatt, hogy jó szót adván az lengyelnek, securos opprimere queat, holott immár az kioviai vajdát is sok igireti-

vel, szép szavával és adományával annyira hozzá vonta volt, hogy valamikor az indulás kivántatott volna, minden népivel kész volt megindulni. Hasonlóképpen ő általa nem keveset az lengyel fű népekben, és urakban melléje vont volna Mihály vajda. Rácz György Szathmárra jutván találta ott Bástát, Ugnod Dávidot, Székel Mihályt, kikkel szemben lévén, megjelentette járásának okát, hogy ők is értenék, mivel bocsátotta volna el Sztroja Buleszti és Rácz Györgyöt az lengyel királyhoz Mihály vajda; és hogy doktor Pezzennel is ennek előtte közlötte volna ezen dolgot Mihály vajda az urok Fejérváratt, kiknek felette igen tetszett ez dolog. Szathmárról Munkácsra mentenek Sztroja és Rácz György, és postát bocsáttak bé onnat Lengyelországban, ki által megjelentették ott-léteket, és bémenő szándékokot, ha salvus conductust adnak nekiek. Azonközben hire jutott az erdélyiek feltámadásában az vajdára. Ott megtartóztatta Rákóczi Zsigmond őket. Sztroját elbocsátták; őt holnap mulva Szathmárrúl vitték Rácz Györgyöt Kővárban; ott négy holnapig tartották fogva mindaddig, mig az vajda császártól Tokajhoz jutott, akkor bocsátták el Kővárból az vajda törekedésire Rácz Györgyöt, és Rácz György az vajdához ment ki.

1600. Erd. Muz. 46. l.

Muraltus Jánost azért küldötte volt Mihály vajda Zsigmondhoz Lengyelországban, hogy valamint valahogy lehet, Zsigmondot megölje vagy méreggel, vagy egyébképpen; mert tudta Zsigmondnak az országhoz való jussát, és ezután is valamit indit ellene. Az molduvai vajdának kezében akadt Muraltus Jeremiás vajdának is, meg akarta öletni, de Zsigmond törekedett érette.

Ha penig Muraltus Zsigmondot meg nem ölhetné, ez volt az vajda oratiójának scopussa, hogy persvadeálja, és ide beszélje Erdélyben az vajda keziben ily okokkal: hogy Florikát az ő leányát elvegye Zsigmond, és Petrasco fiának az molduvai vajda leányát szerzé. Ez meglévén Brassót, és Fogarast hagyja kezinél és az többit Zsigmondnak visszaadja. Zsigmond emberit minden erősségekben belé bocsátja, és azután Havaselföldiben vissza megyen. Zsigmondon ez annyira fogott, hogy el is jött volna, de Herselius dissvadeálta; és Szilvási Boldizsár és Dávid deák consentiáltak, hogy tantam occasionem ne negligat, sed sequatur fortunae ductum. Ez alatt csak hire jöve, hogy Mihály vajda csak éget erőssen, és benn vagyon Molduvában.

Muraltust Szucsvában az molduvai vajda úgy fogatta meg, és ugyan fogva vitte el véle Hutinban, meg is akarta

öletni, de Zsigmond intercedált érette, hanem azután csak fogva tartotta vasban, és erős tömleczben; azután Zsigmoddal jött be az utolsó bejövetelekor. Muraltus az goroszlai harcz után Szebenben lakék mind mi velünk együtt.

Mihály vajdának ilyen szándéka volt Lengyelországra, hogy miképpen cardinált és Jeremiást az molduvai vajdát szóval tartotta, azonképpen az lengyel királyt is szóval tartván.

Hev. Coll. LXVIII. k. 265. (lehúzva 428. C.) l. 1600.

1600. Mihály vajda Moldovára.

Mikor Mihály vajda Moldovába ment volt haddal pünköst tájba, ilyen tanácsot fogott volt magába: hogy Erdélből az fűfű nemesek közzűl u. m. harminczot az űával együtt Havasalföldébe küldött volt ez okáért, hogyha Moldovába valami gonosz szerencse találna, mindjárt az ellenség Sigmondot Erdélbe behozná és igy Mihály vajda kirekesztődnék innét és Havasalföldébe kellene szorúlni, ott az nemesség u. m. egy zálog volt volna neki. Az nemesek ezek voltanak: Sennyey Pongrácz úr, Bodony István úr, Bánfi Gábor úr, Bogáti Miklós, Kamuti Farkas, Mikola János, Belleő György, Gyulai Ferencz, Taroczi Sebestyén, Torma Kristóf, Baladfi István, Besenyei István, Bornemisza István, Bánfi György, Bánfi Mihály, Bánfi Ferencz.

Mindenestűl harminczan voltanak, kik öt hónapig voltanak oda, tavasztúl fogva aratásig etc.

Hev. Coll. LXVIII. 124. l. (lehúzva 276.) 1600.

Mihály vajda Bánffihunyadot megégetteti, anno 1600 mense Augusto.

Ez volt az oka: városonként elosztatta volt Mihály vajda Erdélben az ű drabantit, kiket éléssel kellett tartani és noha bizonyos rendi és határa volt az tartásnak, mindazáltal az oláhok nem elégedvén meg az ű kosztjokkal, sarczoltatták, verték, dulták az községet, ragadoztanak, vontanak és minden boszút töttek az szeginy közsígen. Bánffihunyadra adtanak volt száznyolczvan veres drabantot, kiket az hunyadiak tartottanak étellel és itallal. Noha bűségesen az ű igazokat megadták mindazáltal mihelt az bort megizelitették, minden veszélt töttenek az gazdájokon és mind az egész várost szóval, szitokkal, minden gyalázattal vesztegették. Történik egyszer ilyen dolog. Vasárnap nagy vásár szokott Hunyadon lenni, minden ott vidékrűl az oláhok és magyar parasztság bemegyen az vásárra,

ki árút viszen, ki veszen. Az oláh drabantok az piaczon járván, indítnak ilyen dolgot: volt egy lator oláh köztök felfogadja az többivel, hogy ű egyedűl az egész vásárt elfutamtatja, és elűzi. Felfogadják egy veder borba. Az oláh felkészűl, két vagy három botot vészen és kit kezébe, kit az öve közibe vonsz dűl, reá az vásárra, és az bottal kit hol ért, oláhot, rfiat, asszonyembert sok veréssel, ütéssel, kiáltás- csapdos és addig debacchál széllel, hogy mind az árúben parasztság elfutamodik, kiki árúját az piaczon hagyja. többi az oláhok közzűl, kik az játéknek nézői voltak, reá az hákra, kapdosták, hordották nagy nevetéssel és kaczaal, csufolták az magyarokat, hogy oly roszak volnának, egy botos oláh elkergetné, és elűzne bennek ilyen so-

dologrúl mikor pa aszlottak volna az oláhok anak, amaz csak nevetessel mulatja el minden pat.

ez igy lévén történik egyszer ez, hogy az hunyadiak ünnön ök elrendelik, hogy vasárnap-nap az predicatio megléteig i élést és bort ne vigyen az oláhoknak, hanem predicatio vigyenek ételt. Mikor vasárnap predicatiora mennének az varosbeliek és immár az pap predicallana, két avagy három oláh drabant egy polgárt ugyanott az templum mellett előfog, és szekercze fokokkal igen megverik az hátát vállát, ez okáért, hogy ételt ű nekik nem visznek. Az polgár nagy kiáltással be az templomba és mindjárt az egész városbeli népet, ki begyűlt volt, kitóditja és városúl rá támadnak azon órában az oláhokra, ki kövekkel, ki botokkal, ki egyéb paraszt fegyverekkel házonként kezdik űket kergetni, ölni, vágni, ugyannira hogy a száznyolczvan oláhból csak tiz avagy tizenkettő ha elszalad, ki az mező és erdőre, ki penig az nemes ember házaiba. Igy mindinkább agyonvervén űket, egy nagy vermet ásnak az hunyadiok ű magok és ugyanott az templom mellett mind azon verembe hányják az holttesteket; volt oly egynehány, kit holtelevenen vetettek az verembe, némely ugyan onnat az veremből vizet kért innya, az sebtűl szomjuhozván. Az hunyadiak közűl volt oly ki igy felelt nekik: ezelőtt borral sem tölthettünk vala be, mostan immár csak az vizzel is megelégednél; és igy földet hányván reájok eltemették űket, kit halva, kit elevenen.

Ez dolgot Mihály vajda megértvén Fejérvárra, mikor mingyárt reá akart volna küldeni az hunyadiakra és mind elveszteni űket. Az magyar urak közzűl könyörögvén erre veszik, hogy láttassa meg törvénynyel és lássa meg mit cselekedtek az oláhok, igy osztán büntesse űket.

Mihály vajda noha olyan pogán szabású kegyetlen fejedelem volt, enged ez intísnek és könyörgésnek, mely olyan emberben csuda volt. Mostan penig az keresztyén fejedelmek és hadviselő emberek azt nem cselekedik, a mit Mihály vajda, mert minden törvén és igazság meglátás nélkül öltön ölék, fogton fogák, vágton vágák, dulton dúlák, kergetten kergeték az nemes embereket és polgári rendet és szegény községet. *(Oldalt jegyzetben:* Bástárúl szól.) Azért Mihály vajda az boerokot és magyar urakot begyüjtvén, ugyanott Fejérváratt törvént láttatott benne, elküldvén annakelőtte, kik hüttel bevennék az oláhok felől való bizonságokot, mit cselekettenek legyen Hunyadon. Az törvén igy találja, hogy az hunyadiak vétkesek, és pártolók, ezokáért, mert az oláhok ha mit törvén és igazság kivül cselekedtenek, meg kellett volna Mihály vajdának üzenni és értésére adni és igy Mihály vajda megbüntette volna az hadnagyokot érte, kit ha Mihály vajda nem cselekedett volna, azután volt volna módjok az oláhok ellen való támadásba. Igy meg lévén az törvén, azután egy nehán nappal ötszáz drabantokot oláhokat reá küld az hunyadiakra és Csáki Istvánt is Egeresből és Almásból oda választja, hogy ű is velek legyen és mind elveszessék és megégessék az Hunyadon valókot. De vagy Csáki István, vagy más az urak közzül megizente volt az hunyadiaknak, hogy viseljenek gondot magokra, mert mind elvesznek. Azért az hunyadiak ezt értvén, mind kitakarodtanak volt Hunyadból, ki imide, ki amoda, ki Szilágyba és szinte Váradra is és másuva; tiz vagy tizenkét kuldusok maradtanak volt otthon, kik bolondúl nem értették mint leszen az dolog. Igy rájok küldvén Mihály vajda mind elégetteti az várost egy avagy két udvarház kivül az hova az oláhokban beszállottak volt és az benne való kevés hitván kuldust mind levágták. Ez dolog volt csak Mihály vajda kiverése előtt úgymint három vagy négy héttel.

Pray. Coll. Tom. J. 59. Nr. 47. Szam. sz. 202. 1600.

1600. Kornis Gáspárt kérdi vala Mihály vajda, mit érdemelnének azok kiket mikoron kardjával megvött volna, megeskedtenek volna neki, még is reá támadtanak volna, ezt penig mondja volt az bánfi-hunyadiakrúl, kik egynehány oláh drabantokat megöltek volt. Erre Kornis igy felel: hogy ha méltatlan cselekedtek volt, megérdemlik az büntetést, de nem illendő hogy az bünösökkel együtt az büntelenek is elveszszenek, úgy lött az, hogy az vajda törvényt láttatott reájok.

Oldalt: Szalánczi László-t küldte volt Hunyadra inquirálni az vajda.

Pray. Coll. 59. Tom. J. Szam. sz. 202. 1600.

1600. Imecs Mihált úgy bocsátta Mihály vajda Siculiába,

hogy Makó Györgyöt és az több magyar hadnagyokat levágassa; erre való képest támadtanak reá. Minden kétség penig Makóhoz. Tárkány Istvánhoz és az többihez innen volt, hogy mikor Mihály vajda Moldovába volt haddal, akkor Székely Mózes és egynehányan túl az Keszteren mentenek volt, és alattomban szembe löttenek Bátori Zsigmonddal.

6(00) Erd. Muz. 134. l.

Legelőször mikor Mihály vajda etc. . . . . *(Közölve Székely Krónika 93. lap.)*

Mikor Mihály vajda előtt visszaindúlt volt az nemesség tábora, hogy Mihályt kivegyék az szorosból, az lengyelek erősen szidták az magyarokat, és Mihály is azt mondta volna: immár Prágáig meg ne álljunk; oly nagy bizodalma volt az nyereséghez.

1600. Hev Coll. LXVIII. k. 98. r. sz. 248.)

Mihály vajda ellen való conspiratióban 1600.

Küldötte volt Fejérvárrúl Mihály vajda az tordai magyarok táborába Trauzner Lukácsot és egy oláh boért, kinek neve Andre Posztelnik. Ezektűl izen három rendbeli embereknek, Bastanak, az katona rendnek és az országnak. Az országnak igy izent (sirva mondta), tekintsék meg mikor én ez országot fegyveremmel megvöttem, kezemben voltanak mind fejenkint, oly kegyelmességgel cselekedtem, hogy az harcz után senkinek bántása nem volt, mindeneket törvényekbe és igazságokba tartottam meg, miért mivelik ezt? magam szabad voltam volna vele, hogy jure belli mindeneket elveszthettem volna, de hogy inkább hozzám kapcsolhassam őket, mideneknek, az mit szinte tűlem kivánni fogtak, úgy cselekedtem, hadam népét úgy viseltem, hogy fenyitékben tartottam. Gondolják meg, hogy az Isten is mindenkoron az igaz causának faveál.

(Oldaljegyzet: Küldötte volt Filstik Pétert is kolozsvárit Kolozsvárra, ki akkor Zalakna Bányán volt; Fejérvárra hozatta, onnnat küldötte Kolozsvárra, az kolozsváriak küldték Tordára Csákinak.)

Az katona rendnek ezt izente: jusson eszekbe minemű zegény renden voltak Havasalföldében és itt is Erdélben lovamot, fegyveremet, ruhámot levetettem, nekiek adtam, mindenben kedveket kerestem, enmagam csaknem szegénynyé löttem, hogy űket kazdagithassam. Gondolják meg azt, ki ellen vontanak kardot, micsoda tisztessíggel eszik ezután kenyereket; nem úgy tartottam űket mint szolgáimot, hanem mint fiaimot, mikor valami nyererég volt, minden prédat nekik en-

gedtem. Az istenre és emberekre esküszik: hogyha hozzám térnek, minden jóval leszek nekiek. Tudják Havasalföldében is, hogy én utánam nyertétek az török ellen minden híreket, neveket, kazdagságokot. — Ezeket mondván Trauznernek sírva felette sokat igírt neki, hogy az követségben híven eljárjon. Oda Tordára menvén Trauzner megtartóztatják és mikoron kérdenék privatim egy is más is hogy mondaná meg miért küldötték volna, Trauzner nem mondotta meg, hanem ugyan audientiát nem adtak neki, ez okáért hiszem hogy az embereket el ne hitesse beszédével. Ezután Trauzner után küldötte volt Ungvári János papot egy jezsuita pappal pater Gregoriussal vásárhelyivel, egy székellel. Harmadszor küldötte Zlatari Mátyást az exactort, kiktűl igen szorgalmatoson izent. Bastának ezt izente: nám az császártúl nincsen arra való semmi tanúsága, hogy reám jűjjön, hagyjon békét, nám én az császárnak hív szolgája voltam, Havasalföldében az enmagam költségével nagy sokat cselekedtem az török ellen, és ez országból is András cardinalt kivertem, ű felsége számára foglaltam ez országot ellenségén boszút állottam, kit ha nem cselekedtem volna, mind ez oráig az ország ű felsége kezében nem volna, Báthori András oly hitelt szerzett volt magának mind Moldovában, Lengyelországban és mind az töröknél, hogy ű felsége az római császár nehezen verhette volna ki ez országból, melyet én mikor megcselekedtem legyen nem illendő hogy ilyen jótéteményemért énnekem gonoszszal fizessenek. Ez követséggel Trauzner Lukácsot megtartóztatták Tordán és publice nem hagyták megmondani az követséget.

Annakelőtte penig két héttel az conspiratio előtt küldötte volt Lengyelországba Rácz Györgyöt, mely mellett volt Sárvári Mihály is. De ezek előtt akarta volt küldeni Gyulafi Lestárt Rácz Györgygyel, de Gyulafi felől voltak olyak, hogy arra tanácslották az vajdát, hogy ne küldje Gyulafit, mert eleitűl fogva Gyulafi az Bátoriak szolgája volt, és félő, hogy nem jár el híven az dologban, mert noha oda be igen sok és nagy követségekbe járt Gyulafi az Bátoriaktúl, de azért nem bátorságos; űtet nem küldötte, igy azért Gyulafit elhagyván Rácz Györgyöt küldötte. Az követségnek ez volt sommája: hogy Mihály vajda az lengyel királylyal nagy barátságot, szomszédságot és igyenességet akar szerzeni, mentette magát miért Moldovára kellett menni és miért Erdélt is elfoglalni. De Mihály vajdának ilyen czigánsága volt, hogy ű az erdéli haddal és az moldovai haddal, melyet immár öszve gyűtött volt Erdélben Tordánál és egyéb helyeken Lengyelországra beüssön és Maximilián herczegnek is másfelől megüzente, hogy ű is Sileziából menjen be Lengyelországba és igy két felől az lengyelekre menvén és

megbírván őket, Maximilianus az lengyel királyságba beférkezhessék.

(*Oldaljegyzet:* De azért itt is az ő maga hasznát kereste Mihál, mert ő akart Lengyelországba király lenni, szinte olyan módon, mint Erdélt elfoglalá czigánsággal német császár nevét praetendálván.)

Rácz György mikor elindult volna, hogy az lengyeleknek szép szót adjon, mikor Magyarországba menne, azonközben itt Erdélben az ország, kiket Mihály öszve gyüjtött volt, Mihályra támad és Básta segitségre jü be az országnak, és ez hír hallván Rácz Györgyöt megtartóztatják és Munkácson Rákóczy Zsigmond Basta akaratjából megtartóztatja, mely Basta akkoron Kassán generalis kapitan volt, királyképe, de csak vice general, mert mást akart az császár oda az tisztbe helyheztetni, de mig más jü csak addig legyen ott temporarius kapitan.

Mihály vajdának penig immár volt tractája és practicája az lengyelországi birodalomba való kioviai vajdával, kinek Constantinus neve volt (sic putamus). Ez Mihály vajdával egyetértett és immár hozzá hajtotta volt nagy sok igiretekkel. Mikor ezekben forgódnék Mihály vajda, azonban az erdélyiek reá támadnak Mihály vajdára.

Az szembevívaskor Miriszlónál, noha nagy bátorsággal mentenek az vajdára, de nem volt félelem nélkül az dolog; mert csak az mint Senyei Pongrácz megmustrálta az népet, csak puskás is Mihály vajdának 20 ezer volt, mely véletlen sokaság nagy sollicitudót adott volt az magyaroknak és Bastanak, kik ellene voltanak.*) Barcsay András volt generalis kapitánya Mihály vajdának az Miriszló mezején. Mihály vajdával voltak az magyar nemesek közzül ezek, kik nem mehettek az tordai táborba: Sennyei Pongrácz, Bodoni István, Békes István, Barcsay András, egy árúló Szalasdi Dániel.

Szászsebesnél volt az székel tábor, Mihály vajda hivei, ezeket teljességgel hozzá kapcsolta volt Mihály vajda az szabadsággal. Mikor itt volnának az székelyek, megizeni és megparancsolja Mihály vajda az ország táborának, ki Tordánál gyülekezett volt öszve, hogy minden nemes ember másod magával jüjjön oda Fejérvárra, szolgájokot hagyják ott az táborban Tordánál. Ezt az nemesség eszébe veszi, hogy őket az székelyekkel akarja levágatni, és gondolkodni kezdenek felőle és igy pártoltanak el tűle az urak. Ez tanácsot, hogy az nemessíget levágassa, adta tanácsúl Mihály vajdának Ban Mi-

*) *Alant jegyzetben:* Rettegő félelmes hada volt Mihály vajdának, és gyakorta felrezzent és gyakorta (*egy sor levágva a lap alján.*)

hálcsa, és mind az több boerok is furdalták erre, hogy megcselekedje, mert ezután is ezek miá kell elveszni. Minden boerok ellen csak Kulcsár Radul adta tanácsúl Mihály vajdának, hogy azt ne cselekedje, hanem inkább szerettesse magát Mihály vajda az nemesekkel, kik Moldovában is jól szolgáltanak az vajdának, és ezután is sok dolgokat vihet véghez velek. — Ez Kulcsár Radul az boerok között legfőbb volt és igen nagy úr, hogy Havasalföldének majd harmadát ű birta, régi nemzet, Bulzest familiából való, mely igen régi és nagy familia Havasalföldében. Ez magyarúl is tudott és barátja volt az magyaroknak. Itt Erdélben is lakott Báthori István vajda idejében, az ifjak között volt és étekfogója volt Báthori vajdának. Ezt az nemesek ellen való veszedelmet, melyet Mihály vajda akart cselekedni, Bán Mihálcsa ugyan megvallotta, mikor Ban Mihálcsát megölette Basta.

Mikor Mihály vajda Fejérvárrúl kimenne az tordai had ellen, éczaka Fejérváratt mikor alunnék, nagy hirtelen látja álmában, hogy Torda felől nagy fekete felleg támad és Fejérvár felett megállván az vajdát nagy dörgéssel agyonüti; igy nagy hirtelen felugordván ágyából és úgy mint esze nélkül felriadván, gyertyát hozat, behivatja Sennyey Pongráczot, Bodoni Istvánt és az boerokban; azok biztatják, hogy ne higyjen álmának. Oly igen megrettent volt ezen, mert igen superstitiosa az a natio, hogy másnap mindjárt el akart futni Havasalföldébe, igy itélvén az álomból, hogy nem jól leszen dolga. De az boerok nagy könyörgéssel tartóztatták meg, hogy mind ott vesznek, ha elmegyen etc. És igy nagy kétségesen maradott meg, és ez álom látás után másnap indúlt ki Fejérvárrúl az nemesség ellen.

Hev. Coll. LXVIII. 102. (lehúzva 254.) lap. 1600. sept. 18.

1600. Mirizloi harczra.

Mihály vajda mikor Fejérvárrúl kimenne az szent Mihály kapuján, az tömlöczben való latrokot, rabokot mind elbocsáttatá. Mikor az tömlöcztartót hamar fel nem találnák, az lakatot leverette és igy elbocsáttatta mind űket. Ezeket tolmácsoltatta Zalasdi Dániellel nekiek, az foglyok ki oláh, ki tót, ki magyar volt, ezután legyetek jámborak, úgymond, és könyörögjetek értem az istennek, hogy meggyőzhessem ellenségemet, és igy ment ki Fejérvárrúl.

Legelőször Mihály vajda, mikor az conspiratiót megértette volna, Csáki Istvánt küldötte volt hozzájok, hogy az egész nemességet hozza oda Fejérvárhoz és Szászsebeshez. De Csákit az katonaság és nemesség megtartóztatják és mikoron

nehezen vehetnék reá, hogy velek együtt legyen, ugyan fejtékkel arra veszik, hogy egyet értsen velek Mihál ellen és ... generalissá teszik mind az egész táborban Tordánál.

Mikor Mihály vajda előtt visszaindult volna az ... tábora, hogy Mihál táborát kivegyék az szorosból, az lengyelek szidták erősen az magyarokot, és Mihály is ezt mondta volna: immár Prágáig meg ne álljunk, oly nagy bizodalma volt az nyeresíghez.

1600. Erd. Muz. 124. l.
sept. 18.

Huszezer puskása volt Mihály vajdának, és tizenötezer lovagja, mikor Miriszlónál megverték az erdélyiek, úgy mondják.

1600. Rev. Coll. LXVIII. 266. (lehúzva 128. B.) lap.

1600. Mihály vajda harczáról Miriszlónál.

Húszezer puskása volt Mihály vajdának Miriszlónál csak puskása; minden hada állott oláhból, székelyből, magyarból, ráczból, lengyelből. Mikor Miriszlóhoz jutott volna, az Holt-Marosnál szállott, egy vizfolyás árok volt előtte, az az árok volt az ű táborának nagy oltalma. Vasárnap estve felé kozákok egy sereggel jövének Miriszlónak az Basta tábora felől való végére, ott sokat ellenkedének, de az magyarok rá menvén, mind az Mihály táboráig űzék űket. Az űzés alatt az falut az kozákok meggyúták, hogy az űzéstűl inkább megszűnjenek az magyarok, de a felől ugyan eljárának dolgokban. Ezenközben az magyarság ez visszaverésen kapván, tetszék hogy mindjárt minden erővel az vajda táborára menjenek. Ez dolog felől Csáky István, ki Basta után generalis volt az hadban, megyen egy néhány nemes emberrel Bastához, vele volt több fű emberek közt Mikola János is. Csáky Bastának megtolmácsoltatja, hogy ha ű nagyságának is tetszenék, az egész vitézlő rendnek igy tetszik, hogy mindjárt in stan menjenek derék erővel az vajda hadára. Erre Basta igy felel: a vajda az mint én ez helynek állapotját látom erős helyen vagyon, nagy kárunkkal vehetjük ki onnat. Más az hogy immár el is múlt az ideje, estve felé vagyon. Az vajda igen czigán, azért mi is ravaszok legyünk. Ha úgy tetszik nektek, hogy megvíjjunk vele, én sem vonom hátra magam előtte. De ha megveretünk, az én uramnak sok némete vagyon másutt, nem sok kárt vall ez velem való németek veszedelmében; de tinektek nagyban kezd állani ez veszedelem. Egy országot és mind fejenként magatokat vesztitek el vele. Ennekem azért igy tetszik, hogy ez

éjszakot várjuk meg. Az vajda ez éjjel vagy elmegyen előttünk, vagy szembe jű holnap velünk és reánk jű. Legyünk vesztegsígben, holnap jobb módunk leszen az dologban. Ilyenképen megállván az Basta tanácsán, holnap reggel mikor látta volna Basta, hogy az vajda ugyanazon erős helyen vagyon, ilyen formát gondola az dologban. Először Csáky Istvánt hozzá hivatá és meghagyá, hogy az sereget szinte azon renddel viselje és állassa, az melyben szükség lenni. Ez helyből vissza kell szállani, hogy az vajdát vonjuk ki onnat az szorosból. Mikoron kijű onnat az mezőre, akkor lássunk dolgunkhoz. Ez tanács Bastától származott és Csáki István is az fűfű hadnagyoknak, de igen kevésnek az dolgot megjelentvén, széprenddel és lassan-lassan visszatéritették az sereget Decse felől, mintha Mihály vajda előtt ugyan el akarnának menni és futni. Ez tanácsot Barbély György magának tulajdonitotta, de Basta gondolatja volt elsőben nem másé. Igy mikor Decse falu felé mennének, az kik ez tanácsot nem értették, ugyan fűemberek is sopánkodtak: és, ugymond, elveszénk, im elfutnak az vajda előtt, im mind országunkat s mind mi magunkat ez órában vesztjük el etc. Mikor Decséig mentenek volna, az hadnagyok megállatják és rendbe állatják az sereget. Azonközben látják, hogy az vajda is Miriszlón által takarodik minden hadával és az mezőre kiszáll; sok taraszkokkal, álgyúkkal. Nagy hosszú rendbe állatta volt az vajda az taraszkokot az Marostól fogva az hegyig, másfelől sok rendben lövő szerszámok voltanak és miérthogy az Basta serege és magyarok veszteg állottanak, ugyan nagy kár lött az lövés miatt bennek, mert mind igyenesen és mind harántokon két felől ódalba lűttön lűtte az vajda űket. Mikor Básta szembe állott volna Mihálylyal, kérdi Mihály Barcsaytól: mi szándékok volna ezeknek. Mond Barcsay András: ezek bizony megvínak velünk, ezentől szembe jűnek reánk. Mond az vajda: csináljunk békességet köztünk. Mond Barcsay: nó bizony késő immár, hanem jobb ha mindjárt rád vészed az fegyver derekát. Igy Barcsay, mert ű volt az vajda után úgymint generalis, rendbe állatván az sereget, az székelyekkel jó idein kisütteti az puskákot, úgy hogy nem ártott semmit az magyar hadnak. Ezenközbe az hegy oldalrúl mikor menne Decse felé az Basta tábora, nagy kiáltással az kozákok szidogatni (kezdék) az magyarokot és minden rútsággal illetni. Azután ezek is mikor szembe állatták volna, lejöttenek az hegyódalrúl és az többi közibe állottak. De az kozákok, kik azelőtt úgy pökik volt az markokat, semmit nem vívván, praecipites az Marosban ugrottanak, és igy az vajda megfutamodván, nagy sok veszedelmével kiment Erdélyből. Sok rácz, oláh, lengel és magyar is ott hagyta az fogát.

1600. Erd. Muz. 295. l.

Michael vajdát Brassónál szemtől szemben szidta Bala Noak: miért víttál meg — úgy mond — véllek; tudod-e hogy megírtam, hogy reá várj engemet, mert én tudtam, hogy rosz vagy te, hiszen az molduvai had is útban volt. Ekkor hogy Mihály vajda lőtette az magyarokot, úgy állottak mint az kőszikla, hogy csak nézni is szörnyű dolog volt.

Basta látván Mihály vajda népének sokaságát Miriszlónál, azt mondotta az magyaroknak: vas az ti fejetek, mert ha én ezt tudtam volna, soha ennyi néppel szemben nem szállottam volna. Csak puskás gyalogja is volt akkor Mihály vajdának 6000. Basta találmánya volt, hogy Miriszlónál fugát sínnak.

Pray-Coll. Tom. J. 59. Nr. 47. Szam. L. sz. 203. l.

1600. Paradeizer.

Romffnak sógora volt [illegible]adeizer, ű commendálta volt az kanisai tisztre, azért vetette [illegible] császár Romffot, hogy olyan hitván embert commendált v[illegible] arra az tisztre. Ingyen sem vítták és mindjárást megadta.

1601.

Hev. Coll. LXVIII. 315. (lehúzva 477.) lap.

Anno domini 1601.

2. Januarii. Kornis Farkast, kit Mihály vajda megöletett vala Fejérváratt, eltemeték az Morgó mezején Fejérvárnál; Székel Moses és Bogáti Miklós pompával temetteték el.

3. Januarii, ki az ó-kalendariom szerint karácson esti volt, Fejérváratt Csizmazia Miklós házánál az ujonnan sütött kenyérből vér omlott ki, mely kenyeret azután én is láttam, Szam. István.

Ugnot Dánielt ez üdőbe hallók, hogy megholt.

3. die Februarii az országgyülésébe megfogák országúl Sennyei Pongráczot, Kornis Gáspárt, Bodoni Istvánt, Giczi Pétert és (Hu)szár Pétert. Ez két utólsót Dévára vivék fogva; Sennyeit, Kornist, Huszárt és Giczit Görginbe. Ezért hogy Mihály vajdával egyet értettek volna az Erdélbe bejövésével Mihál vajdával *(igy)*.

22. Januarii, Bernátfi János haza jöve Konstantinápolból, kit Mihály vajda küldött volt oda. *Oldalt:* »vide sup. pag. 422.«

23. Januarii Georgius Miszti az fejérvári cantor hagymázba magába az hasába veré az kést és meghala.

Januariusban Várad körníkébe nagy mendörgés, villámás.

Basta Györgyöt kiküldé az ország Erdélből mense februario.

5. Januarii Baba Noakot megsüték Kolozsváratt az pelengérnél.

Mense Februario Ovári Istvánt Ibrahim basához küldék Nándorfejérvárra.

26. Febr. 16. lövőszerszámot inditanak Fejérvárrúl Kolozsvárra.

Jegyzet. 1) »3. die Februarii«-ra »21. Januarii« van kijavitva Szamosközy kezével.

2) »5. Januarii« más kézzel van a kihúzott »5. Februarii« felett.

1601. Erd. Muz 285. l.

2. Januarii jöve Básta György Fejérvárról Kolosvárra az gyülésben, és az generalis Csáki István és az főfő emberek.

3. Febr. kiálták ki az gyülésből az Csáki István szállásáról, hogy Báthori Zsigmondot választották fejedelemnek. Ugyanazon nap Senyei Pungráczot és Kornis Gáspárt megfogák.

7. die. Básta György az maga cornetájával és zászlójával kimene az városból.

12. die, Jöve be Székely Mózes az német úrral Rodniczal, ki megadta Maros Ujjvárat.

27. Martii bejöve Kolosvárra Báthori Zsigmond. Az egész derék had megálla süveget vetvén 3-szor Jésust kiáltának. Ez meglevén Zsigmond az jesuitákhoz mene az farkas utczai templomban; azután mene szállására.

8. Aprilis, Első gyülésben azt végezék, hogy az hadra minden férfi egy-egy fl. adjon.

12. die. Megesküszik Báthori Zsigmond az nagy templomban az erdélyi fejedelemségre.

27. Junii. Vitete ki Szamosfalvánál való táborban az fejedelem 43. zászlót. Az négy öreget Csáky Istvánnak adá, az négyét Székely Mózesnek. Igy két generalist választa hadába, mely egyik oka lőn az veszedelemnek. Innét indula meg az tábor Gyalu felé. Sok helyen gyúladoza meg Kolosvár; hire volt, hogy Mihály vajda gyúladoztatja meg alattomban.

3. Augusti. Veszté el Báthori Zsigmond Erdélyt Goroszlónál.

1601. (Pray. Coll, Res. Transs. tom. J. 59. Nr. 10) régi sz. 670. l.

1601. Bochkaÿ István ment vót fel Prágába, elvégezték volt, hogy megfogják ott, helt is készitettek volt neki, az Rosenberg házát tisztitották volt meg az hol fogva tartsák; egynehány okot praetendáltak, az Sidmond meghozását Erdélybe, pénzes volta is ártott neki, az magyart is akarták szállitani, az religio dolga is volt az oka. De Náprági Demeter pispek fogta pártját, minden difficultásokra ű tött választ. Elszabadulván onnat nagy nehezen, fogadást tött hogy soha többé Prágába nem megyen. Csáki Istvánt is hivatják volt; ha felment volna, oda maradott volna.

1601. Erd. Muz. 48. l.

Bába Noákról.

Bába Noák egy közrend katona volt először; Mihály vajdához jött volt Havaselföldiben; ott Mihály vajda hajduk hadnagyává tötte volt. Rácz fi volt; török fogságban lévén,

minden fogait az törökök kiszedték volt, úgy hogy egy foga sem volt szájában. Egyszer Mihály vajda elküldi túl Dunán csatára. Megyen el Bába Noák hétszáz magával; Vrácza egy kastélynak neve, mely két napi járó föld túl az Dunán; azt megégeti Bába Noák. Azonközben innét az Dunán reá gyülekeznek az törökök. Bába Noák nem mér azon uton visszajönni, az melyen elment volt (hanem miért hogy jó kaluz volt) minden népét az Barkoncza havasra viszi fel, mely Vráczon túl volt, Novák havassával határos; ott addig csavarog népivel, hogy közél Szophiához mind oda csavargott. Végre más úton nagy messze visszatér, és az Dunáig jövén, ő Florentin kastélyhoz Orsván alól Bodonhoz nem messze, és ott megharczolván az florentini törökkel sok hajókat nyer el, kik az kastélyhoz valók voltak, és azokban szállitván az ő hétszáz embereit, kevés veszedelemmel annyi ideig való bujdosásból haza jő Havaselföldiben. Mirden népiben nyolcz ember veszett el. Ő sok rabokot, marhákot hozott. Attólfogva Mihály vajda nagy becsületben tartotta.

Mihály vajda balog volt; jobb felől viselte az kardot; innét az magyar katonák Balog Mihálynak hítták.

Erd. Muz. 44. l. 1601.

Bába Noák, és Saski papról 1601. mense Januarii.

Porechia falutól az Dunán közél Szendrőhöz; oda való volt Bába Noák. Az papjának, kit véle megsütöttenek volt Kolosváratt, Saski volt neve. Noák mindeneknek hajdúságával kereste volt életét; török is volt egy ideig, szubasa volt az törökök között. Floch az Duna parton, onnat való volt; Petrasco fiának mondta magát, azért neveztette volt az fiát is Petrascónak Mihály vajda.

Bába Noáknak és az oláh papnak Saskinak ez volt practicája, hogy Lugost és Karány-Sebest török kézben adják. Ez papot irattatta bé Bába Noák, kit mind levelestől megfogtak.

Az mikor én irok, akkor jöjjetek, és kezetekben leszen Lugos; ezt irta volt Bába Noák az temesvári basának.

Bástának igen kedve ellen volt, hogy Bába Noákot, és az papot sütötték Kolosváratt; végre izent is, hogy szállitsák kinját, mert öntöztön-öntözték vizzel, hogy tovább vesződjék; úgy hagyták el osztán az öntözésit, és hamar azután megholt. Azután az város mellett kivűl ugyanazon nyársban felfüggesztették. Mondhatatlan dolog, mely hamar elötték az varjak az husát, ugy hogy másnap csak az csontja látszott az karób

1601. jan. 15. Hev. Coll. LXVIII. 380. (lehúzva 540.) lap.

De Baba Noak assato ad meniam columnam Claudiopoli. Anno 1601. die 5. Januarii.

Ut Baba roboreo transversus ab axe pependit,
Praebuit et geminas ad nova vincla manus,
Nudaque subiectâ caluerunt viscera prunâ,
Dixit ad iustantes talia carnifices:
Parcite crudeles multis me exurere flammis,
Nam Stygio rursus sub Phlegethonte coquar.

De eodem.

Membra Babae Stygii manes ne cruda vorarent,
Carnifices rapidis imposuere focis.
Protinus ambustae nidor petit aethera carnis:
Stillat ab inviso corpore pingvis adeps.
Sic assus Stygias ubi descendisset ad umbras,
Corripuit Furiis de tribus una Babam,
Impositumque nigro coquit atra Megaera lebete
Coctaque mox furiis membra voranda dedit
Sumite lurcones bis cocta cibaria manes,
Non semper vobis copia talis erit. *)

In eundem.

Janus ubi Nonas roseo Titane reduxit,
Iliceo fulsit trux Baba membra veru.
Et latus exstructo torrendum praebuit igni:
Scilicet hoc aliis fecerat ipse prius
Corpora per rapidas torsit spirantia flammas,
Exussit populos, opida, templa, sata.
Ergo Perillea si castigatur ab arte,
Quis neget hanc poenam iure luisse Babam?

In eundem.

Opida qui flammis crepitantibus exussisti
Dire Noak, ultrix te quoque flamma vorat

Caetera pag. 573.

Hev. Coll. LXVIII. 367. (lehúzva 573.) lap.

De Baba Noak tosto.

Urebant veteres, bustis feralibus artus,
Extructisque dabant corpus inane pyris.
At Baba succensâ tostus praecordia prunâ.
Ipse suos vidit congemuitque rogos.
Parce Babam Alecto Stygÿs exurere flammis
Quas meruit poenas, hic satis ille luit.

---

*) Eredetileg »vobis« és »talis« szavak megforditott rendben állottak s Szamosközy által javittattak ki.

De eodem. 1601.

Algebat gelido Baba Jani frigore, sed mox
Vulcano cessit subveniente rigor.
Namque ubi utrumque latus longo super axe tetendit,
Calfecit rapida frigida membra pyra.
Algentes mercato alii carbone foventur:
Tu male gratuito furcifer igne cales. *)

Baba varro sublimatus:

Cum bene prolixo tostus Baba pendet in axe,
Sublimis patulos et speculatur agros,
Venerunt hilares ad pigvia pabula corvi,
Et positas rostris diminuere dapes.
Justa manet vindicta Babam nam corpora multa
Ipse quoque alitibus dilanianda dedit.
Discite crudeles, plenique cruore latrones,
Tarda licet fuerit, vos quoque poena manet.

De Baba.

Membra Babae varris, corvorum pabula, pendent
Non poterat statui commodiore loco.
Praedonum fuerat ductor sublimis et idem
Nunc quoque sublimes in cruce pascit aves.

Hev. Coll. LXVIII. k. 112. (lehúzva 264.) lap. 1601. jan.

Az kik Báthori Zsigmondot behozták Moldovából anno 1601., mense januario ezek voltak: Toldi István, Vitéz Miklós az nemesek közzűl, harmadik Petki János az székelyek személyében, kolosváriak közzűl voltak Tótházy Mihály királybíró kolosvári, másik Hoszú János, ez is kolosvári. Tótházinak ezért kellett annakutána fűképen maghalni (*Alól:* Julii dies ultimus, qui idem Totensibus ultimus fuit, advenerat).

Kolozsvárra azon gyűlésbe követet küldött az moldovai vajda, hogy az ország az törökhöz hajóljon, inkább hiszem, hogy Zsigmond kísztetísiből.

Hev. Coll. LXVIII. 258. (lehúzva 422.) lap. 1601. febr. 3.

1601. die 3. Februarii (sabbatho) Sennyey Pongráczot és Kornis Gáspárt megfogák Kolosváratt országúl. Sennyey Pongráczot mikor megfogták volna, ilyen czédulát írt az nemeseknek; Seres vagy Eötvös István házánál történt dolog

*) Eredetileg köv. alakban irta Szamosközy de utóbb lehuzta:
Cum Baba brumali pateretur ab aëre frigus
Vulcano cessit subueniente rigor.
Ast alii refouent mercato membra calore,
Tu male gratuito, furcifer igne cales.

1601. Erd. Muz 285. l.

2. Januarii jöve Básta György Fejérvárról Kolosvárra az gyűlésben, és az generalis Csáki István és az főfő emberek.

3. Febr. kiálták ki az gyűlésből az Csáki István szállásáról, hogy Báthori Zsigmondot választották fejedelemnek. Ugyanazon nap Senyei Pungráczot és Kornis Gáspárt megfogák.

7. die. Básta György az maga cornetájával és zászlójával kimene az városból.

12. die, Jöve be Székely Mózes az német úrral Rodniczal. ki megadta Maros Ujjvárat.

27. Martii bejöve Kolosvárra Báthori Zsigmond. Az egész derék had megálla süveget vetvén 3-szor Jésust kiáltának. Ez meglevén Zsigmond az jesuitákhoz mene az farkas-utczai templomban; azután mene szállására.

8. Aprilis, Első gyűlésben azt végezék, hogy az hadra minden férfi egy-egy fl. adjon.

12. die. Megesküszik Báthori Zsigmond az nagy templomban az erdélyi fejedelemségre.

27. Junii. Vitete ki Szamosfalvánál való táborban az fejedelem 43. zászlót. Az négy öreget Csáky Istvánnak adá, az négyét Székely Mózesnek. Igy két generalist választa hadába. mely egyik oka lőn az veszedelemnek. Innét indula meg az tábor Gyalu felé. Sok helyen gyúladoza meg Kolosvár; hire volt, hogy Mihály vajda gyúladoztatja meg alattomban.

3. Augusti. Veszté el Báthori Zsigmond Erdélyt Goroszlónál.

1601. (Pray. Coll, Res. Transs. tom. J. 59. Nr. 10) régi sz. 670. l.

1601. Bochkaÿ István ment vót fel Prágába, elvégezték volt, hogy megfogják ott, helt is készitettek volt neki, az Rosenberg házát tisztitották volt meg az hol fogva tartsák; egynehány okot praetendáltak, az Sidmond meghozását Erdélybe. pénzes volta is ártott neki, az magyart is akarták szállitani, az religio dolga is volt az oka. De Náprági Demeter pispek fogta pártját, minden difficultásokra ű tött választ. Elszabadulván onnat nagy nehezen, fogadást tött hogy soha többé Prágába nem megyen. Csáki Istvánt is hivatják volt; ha f ment volna, oda maradott volna.

1601. Erd. Muz. 48. l.

Bába Noákról.

Bába Noák egy közrend katona volt vajdához jött volt Havaselföldiben; ott Mi hadnagyává tötte volt. Rácz fi volt; tö

mikoron látta volna, hogy nem elég az megoltalmazására, hanem inkább nagy romlására volt ez országnak, mert Lippát, Temesvárat és sok várakkal öszve elvesztették ez országtúl és azután is ez szegény nemzetnek ugyan az törökhöz kellett oltalmúl magát hajtani. Ű felsége az római császár vegye inkább szolgálatomat, hadd legyen maradjon békességben ez ország, valamikor az szükség kivánja, kész mindenkoron szolgálni az keresztyénségnek. Nem igyekezném soha az keresztyénségnek vérontására, de ha nem lehet egyéb benne, halálommal is meg igyekezem oltalmazni nemzetemet és országomót; jobb hogy keresztyénnél maradjon, hogy nem mint török kezébe akadjon.

Mikor igy izent volna Zsigmond, azelőtt is küldött volt követeket, kik egy salvus conductust kozzanak az császártúl Prágából, hogy szabadon tractálhassa ű is az dolgot. Ezt Basta megszerzette volt, nagy hártya levélre és Gyulafi Lestár által, ugymint három héttel az harcz előtt Zsigmondnak küldötte volt, de Zsigmondnak semmi szándéka nem volt az császárhoz való felküldésre, hanem ez színnel akarta csak vontatni az dolgot.

Ez Zsigmond követségére Basta ezt izente, hogy ű sem kivánta az keresztyén vér ontását, és ha tudta volna az Zsigmond akaratját, akar enmagam voltam volna ugymond ez dologban törekedő az császárnál. De miérthogy, ugymond, enynyi sok dologgal megbántotta az császárt, elhigyje, hogy könnyen el nem mulhatik ez dolog. Az császár nem olyan, mint egy privatus aliquis, hogy mikor vétnek ellene, mind egy hitván ember között való boszútétel, egy lakodalommal és boritallal megbékéltethetik űket, országok veszedelmével expialtatik az fejedelmek megbántása. Rodolphus császárnak tulajdonittatik az prioratusság minden fejedelmek között, ezokáért tisztessígesben kellene tractalni Rodolphust Sigismundus, mert ez nem kicsin dolog. Ezeket megmondván Basta és Gyulafit tisztességesen tartván és elbocsátván credentionalist irat, hogy az mit Gyulafi mondana, elhinné Zsigmond. Mondotta és izente ezt is Basta Zsigmondnak, hogy im látom, ugymond, hogy Zsigmond, Csáki tanácsán jár, de nem használ vele, mert azok az emberek egynehányan olyak, hogy sunt tamquam belluae, úgymond, kik az fejedelmeket öszve szokták veszteni, és öszve is vesztheti, de osztán nem tudják űket öszvebékéltetni, jobb volna ha azoknak szavokot nem fogadná.

Az másik követsége Gyulafinak ez volt Ba
mondtúl, hogy Zsigmond protestált az ister
hogy ű nem oka ez veszedelemnek, ha
delem következik, mert ű nem igyek

keresztyéneknek, hanem inkább javára. Miérthogy látja hogy Basta elközelget, ű neki is készen kell lenni.

Ezekre Basta azt felelte, hogy ű szolga ez dologban, soldatusnak mondta magát, azért készeríttetik ű ez dologban elébb menni. Az többi között izente ez proverbiomot Basta Zsigmondnak: az vesszőt meghajtsa, de el ne törje.

Ez izeneten, mely homályos volt, sokáig tudakozott Zsigmond, mit kelljen érteni, és ezután csakhamar meg lűn az harcz.

Más gnomát ezt üzente Basta Zsigmondnak: az uraságért az paraszt ember ruháját is levetné, és érte adná, Zsigmond penig az mely uraság rajta volna is, le akarná rúla vetni és másnak adni. Melylyel azt hiszem azt értette, hogy Zsigmond az császárral való visszavonással, az fejedelemséget elvesztené, melyben megmaradhatna, ha az császár hivségébe adná magát, mely fejedelemségért mindent kellene cselekedni, és ruházatját és minden marháját is oda adni.

Oldaljegyzés egykorúirással: Jeremiás segitsége Zsigmondnak.

Erd. Muz. 47. l.

Az Szilágyi hadra mikor készült Zsigmond Basta ellen, Jeremiástól bizonyos számu lovagok és kurtánok érkeztenek volt; az hire az volt, hogy ezeren volnának, kiknek előttökjárójok egy Urszul nevü oláh boér volt. Ez Urszul vajdafi volt, mely megtetszett arról, hogy az orra herélve volt, kit én láttam, és bizony dolog.

1601. jun.

Hev. Coll. LXVIII. 132. l. (lehúzva 234.)

Mihály vajda levele az török császárnak.

Mihály vajda levelének continentiája ez volt, mikor az német császár udvarában levén az török császárnak és az vezéreknek írt volt:

Tudom, úgymond, hogy hallotta hatalmasságod, mikép engemet az hatalmasságod hívsége mellett az erdéliek elárulának, reám támadának és ez országból kiszorítának. Im én mostan itt az német király birodalmában vagyok, remélvén azt, hogy valami jót várhatnék tűle, én mind udvarokot, mind ű magokot az német királt és az herczegeket látom mint vadnak. Ezek közzűl egy férfiat sem látok mind asszonyemberek, semmirekellők. Azért noha tudtam azelőtt is, hogy ilyenek mindazáltal mikor nem volna hova fognom, készeritetém oda hajtani fejemet. De én megismervén hatalmasságod ellen való vétkemet, most is ugyan hatalmasságodhoz akarok ragaszkodnom. Azért im Erdélre kell mennem ugyan ezen németekkel, azon leszek, hogy mikoron Erdélbe bemehetek, az országot

kezemhez vegyem és mindenképen mind enmagam s mind Erdél és mind Havasalfölde az hatalmasságod hivségébe megmaradjanak. Hogy penig énbennem hatalmasságod ne kételkedhessék, — im mostan az erdéliek hatalmasságod hívsége alatt vadnak; — azért az én fiamot Petrascót, ki most Fogarasban tartatik fogva, kérje ki hatalmasságod az erdélyiektűl és legyen addig zálogban hatalmasságodnál, mig én mind enmagamat és mind ez országokat hatalmasságod hivségébe meg nem tartom. — Ez volt az levél summája, de bűvebb beszédekkel.

Ez levelet oláh írással és oláh nyelven egy posta által küldötte volt az portára és az vezéreknek is ezenformán; de ez postát Karánsebesbe kapták meg mind levelestűl és Zsigmondnak vitték.

Az havaseli boéroknak így írt volt: Innen, úgymond, az német haddal Erdélre megyek, ha Isten jó szerencsét ád mind Erdélt s mind Havasalföldet az török császár hivségére térítem, és abban maradok meg míg élek. Mert látom, hogy az német király segitségében semmi jó reménységem nem lehet, kiket látok hogy ű magokkal is jóltehetetlenek, nem hogy énnekem és az országokhoz lehetnének valami jóval. etc. Ez levelet Moldován által akarta Havasalföldébe küldeni, de az moldovai vajda Jeremias mind az postát s mind az levelet Zsigmondnak küldötte volt, ki akkor Goroszlónál Basta és Mihály vajda ellen készít volt hadat. Ez leveleket magyarázattal és ugyan az leveleket is specialiter Sövénfalvi Dániel deáktúl küldötte fel Zsigmond Kassára Gonzaga generalisnak, egy falábú olasz volt ez Gonzaga kapitán akkor Kassán. Dániel ment először Belényesre, de hát az hajdúk akkoron dúlják és ostromolják Belényest, azért az erdőkön csavarogván ment Telegdre, onnat Csáky Gergely két lovagot adván melléje, ment Váradra, ott az váradi kapitán jó kedvvel látván Dánielt, Kassára ment, az Mihály vajda és Basta táborán által menvén. Igy Gonzagának az leveleket megadván, ez leveleket az császárnak küldötte Gonzaga. Az Mihály vajda levelei két pecséttel voltak bepecsételve, az öreg pecséttel, melylyel itt Erdélben is élt, és az kis secretom pecséttel is, hogy nagyobb hitele legyen az leveleknek. Mondják, hogy Ban Mihalyczával ű magával iratta volna Mihály vajda az levelet. Ezek ez levelek voltak fű okai az Mihály vajda halálának.

Erd. Muz. 292. l. 1601.

3. Augusti. Fusus Sigismundi et ejus exercitus juxta Goroszló.

601. Hev. Coll. LXVIII. 104. (lehúzva 256.) lap.
aug.

Az goroszlói harcz előtt az mely leveleket Gonzagának felküldött Zsigmond, Mihály vajda leveleit, tudakozott arrúl azután Basta, miért ű kezéhez nem küldték azokat az leveleket; itt megmondták neki azután, hogy ez volt az oka, hogy Mihály kezéhez ne akadjanak az levelek, kiknek népe mind falunként eloszlott széllel és az posta nehezen mehetett volna Bastahoz miattuk, kik akkor Mihálylyal egyetembe Majtinnal volt táborba.

601. Hev. Coll. LXVIII. 249. (lehúzva 413.) lap.

1601. Goroszlói harczon vesztek.

Az goroszlói harczon vesztek ezek: Horváth György száz lovag kapitánya, ki elszaladott az harczrúl és Borbél Györgyhöz ment és azután holt meg. Ezt felette igen dícsírik, hogy jól forgódott, hogy ha csak kétszáz olyan módon forgódott volna is, jobban lőtt volna az dolog. — Csomortáni Tamás is ott veszett, jóllehet sebben szaladott el és Egregyen halt meg az úton. Petki István emberűl forgódott et in acie est interfectus, egy Fejér László vitéz emberen, Eperjes mellett valón, láttuk öltözetit azután.

Erd. Muz. 271. l.

Az goroszlai harcz után lábbal akasztatta fel Basta Stepán Istvánt, semmi pusillanimitást nem mutatott.

601. Erd. Muz. 178. l.

Mikor Báthori Zsigmond az goroszlai rosz harcz után az három basával és sok török tatár haddal ismét bejött volna, küldötte Carolus Magnust Rudolphus császár Bastához és Zsigmondhoz, kogy igyenességet szerezzen Zsigmond között, és az császár között. Carolus mikor látta volna, hogy Zsigmonddal szemben nem lehet, abban módja nincs, Flistich Péterre közli az dolgot, egyszersmind kéri, hogy vállalja fel az Zsigmondhoz való követséget. Ez szó mellett erős hüttel megesküvék Carolus M. hogy isten őtöt ugy segélje, s ugy adja lelki idvességit, feleségit, gyermekit egészségben meglátni, hogy semmi csalárdság se szin az dologban nincsen, csak Zsigmond engedjen az méltó kivánságnak. Az császár kivánsága és az Carolus M. izeneti ez volt, hogy Sigmond vigye ki Erdélből az török és tatár hadat; ezokáért hogy ne láttassék az nimet császártól erővel ez országot az pogány haddal elvenni, hanem tessék hogy az nimet cszászár beneficiomából recuperálja Erdélyt,

kit ha Zsigmond megcselekeszik, tehát az német császár éppen Erdélyt kezéhez adja, és annak felette az törökkel oly frigyet és békességet köt, hogy absolutus princeps leszen Erdélyben.

Ez Carolus Magnus mondásit értvén Flistic Péter, sok szóval menté magát, hogy elég nem volna az nagy dolognak végben vitelire. Elsőbben levelet küld Flistic, melyben impetrálja az hozzá való menetelt. Zsigmond szabados oda menetelt irt Flistic Péternek. Flistic Péter megindúl Kolosvárról, megyen Gerendnél levő táborban Zsigmondhoz, és az Carolus Magnus credentia levele szerént megmondja az követséget Zsigmondnak, Csáki Istvánnak, Bogáti Miklósnak és az több tanácsoknak. Zsigmond jovallja az német császár akaratját, és reá is hajlott vala, hogy az törököt mellőlle kibocsássa, és az császártól vegye vissza viszontag az országot. Addig penig, mig az választ az nimet császárnak Carolus M. megvinné Zsigmond egy várában lenne csendességben; és Básta felől is felelne mindenképpen Carolus, hogy semmit addig nem inditana, hanem mihelt vég lenne az tractatusban, mindjárást minden hadát kivinné Erdélyből Básta.

Erre mikor Zsigmond jó kedvvel hajolna, Csáki István és az több urak nem teljességgel hihetvén Carolus Magnus és Flistic Péter izenetinek és esküvésinek, kezdenek kételkedni és félni azon, hogy valami álnokság ne legyen az dologban. Mert — ugymond — Zsigmond bocsássa ki az török hadat, és ezenközben vagy mehessen véghez az tractus vagy nem, és Básta jőjjön ki az kész erővel Erdélybe Zsigmondra mikor immár az török kivül leszen az országon. Igy soha Bátori Zsigmondnak az töröknél többször hitele nem lenne, és segitségre is nem hihatná, és ez czigányság alatt Básta az országot elfoglalná, és ismét kirekesztené Zsigmondot.

Ezek igy levén nem bocsátja el az törököt, hanem elébb kezd az elkezdett dologban menni.

Ezekután visszatérvén Flistic Péter, Bástához megyen Déshez; ott mikor volna Zsigmondtól egy levelet hoznak Bástának, melyben ezen szókkal ir. Én — ugymond keresztyén atyától, anyától születtem, de török mellé kellett ragaszkodnom, mert az honnat énnekem valaki az oltalomra kezét nyujtja utolsó és szükséges dolgaimban; veszedelmes állapotomban, életemnek, nemzetemnek és hazámnak megmaradásáért, oda kell magamot hajtanom. — Hogy penig az törököt közben vegyük, és egyenlő akaratból levágjuk, az nemhogy énhozzám keresztyénhez, de még pogányhoz is nem illendő dolog volna. Igy irta volt ez levelet; mintha idegen feleletet láttatnék tenni Bastának, de ez Zsigmond leveliből megtetszik, hogy Básta arra intette és instigálta Zsigmondot, hogy az törököt köz-

akaratból levágják. Mely dolog egészen czigányság volt, hogy ez okkal Zsigmondot elszakaszthassa az török segitségtől, és azután népe nem levén opprimálhassa. De Zsigmond nem hagyta azzal megcsalni magát, hanem más uton csalatott meg; mert Zsigmond eleitől fogván az német királyhoz kapcsolván magát, mostan is Carolus M. és Básta sok izenetivel és levelivel eláltatván ugyan az nimethez akarta pertinaciter adni magát, és az országot is, avagy az beneficiomából akarta birni, avagy ugyan kezében adni örökben, mely azután meg is lőn.

1601. Erd. Muz. 99. l.

Oldalt: Kolosvárat Zsigmond megszálljа.

Mikor Zsigmond az goroszlai harczot elveszteté volna, és Brassóban szaladott volna, mindjárt az ország hire, akaratja és tanácsa nélkül az nímethez köté az csépet titkon. Ez dologban intercafar pater Antonius Mariettus jezsuita volt; azután Csáki Istvánt is hozzáhajtotta, és Bogáti Miklóst és egy nehányat ezenkivül az nemesekben. Hogy ezt ő véghezvihesse jó módjával, török és tatár ereivel kiszoritá Bástát Erdélyből. Básta Dés mellé szorula, és ott bésánczolá magát az erős télben. De ezenközben minden dologban egymást értették. Hogy penig az töröknek és tatárnak valami hitelt adjon Zsigmond, hogy ő neki semmi tractája nincsen az nímettel, sok időnek mulatása után végre az erős télben decembernek az elein mene Kolosvár alá, mintha meg akarná azt venni. Az jó időben való alkalmatosságot Szent Mihály napjától fogva két egész holnapig mind vontatta, halogatta; és várta, hogy az tél elérkezzék; és a hideg eljövése miá omnis rerum gerendarum oportunitas elabatur, melyet mind czért cselekedett, hogy az Básta által az német császárnál elkösse dolgát, ilyen reménségben lévén, hogy Zsigmondot az német császár ezen országnak birodalmában megtartja. Igy megalkuván alattomban egymással, sem Zsigmond Bástára nem ment, sem Básta Zsigmondra. De hogy az török ez czigányságot, és Bástával alattomban való tractát eszében ne vegye, Zsigmond per simulationem expugnandam vel in potestatem redigendam vobis megszállja Kolosvárat tudván azt, hogy az tél hidegsége miá nem sokáig durálhat alatta. Mikor tiznapig Kolosvár alatt mulatott volna, mindaz török, és tatár, és székel és magyar táborral, végre visszaszálla, és az hostattját Kolosvárnak felgyujtatá, hogy igy is az törökkel elhitesse, hogy Kolosvár ő neki nagy ellensége, és boszut a ar igy is állani rajta. Ez Kolosvár alól való elszállás vasárnap hajnalban volt. Az török tábor Monostorban szállott volt; Zsigmond az alsó hostátban az pap házánál és magyarokkal

és székelyekkel. Mikor viszaindultak volna, ez pap házát is, és az többit is Zsigmond akaratjából megégették.

Zsigmond elszállván Kolosvár alól, azon harmadnap Básta Kolosvárra jő Désről. Zsigmond az török népével, és minden táborával Fejérvárra pironkodik vissza. Igy alattomban megalkuván Bástával Zsigmond, kettőt az basákban viszszabocsát Törökországban, és csak Bectás basát hagyja mellette. Zsigmond Dévában megyen lakni; és egy holnapig avagy tovább ott lakván mense Januario circa finem anno 1602. Brassóban megyen lakni.

Ezenközben Básta látván, hogy valami helyek vannak Kolosvár körül, mely holdolatlanok. Először Almást az Csáki István várát megszállja; hűtre megadván az várat, semmit az az Básta népe meg nem áll benne, hanem kit levágnak kit fogságban rút kegyetlenül megölnek. Básta Almásnak valami részit puskaporral vetteti fel, hogy oda hátra semmi erősség nincsen, ne legyen *(így)*, melyből Kolosvárból árthassanak. Volt Almásban porkoláb Buda János, kit kegyetlenül az valonok megöltenek.

Mikor Básta Kolosvárból Almás alá indula, az nimetek az városban nagy seditiót inditnak, hogyha az ő hópénzeket meg nem adják, az várost feldulják; és immár három vagy négy házat feldulván, Básta és Pecz János Baptista nehezen szálitják le őket; és ugyan nem szállithatták volna, hanem Pecz János Baptistával volt valami summa pénz; de miérthogy ez nem volt elég, ehez hétezer forintot von az kolosváriakon, és azt veti torkában Pecz János az nímetnek. Immár Básta kiment volt Almás alá, és az nímetek is úgy mennek osztán utánna, — negantes se in terra, in castris militaturos, nisi stipendium solvatur. Ez hétezer forintnak három óra alatt kellett szerit tenni az kolosváriaknak, és igy menekedhettek meg az nímetek furiája miá.

Almás megvétele után visszajő Básta Kolosvárra, és küld Gyalu alá, ki egy méljföld Kolosvárhoz. Ez mikor látná, hogy sem pora, sem semmi egyéb lövőszerszáma nem volna elégséges az vár megtartásához, hütre megadja az várat az balon kapitányoknak és nímeteknek; de itt kit levágtak bennek, kit ímigy, kit amúgy elvesztették őket mind inkább, és mind az ő magok marhájokat, mind az várat éktelenül eldulták. Mikor Zsigmondtól alattomban segitséget kérne Szilvási János, és kérdezé, ha megadja-e az várat Bástának, avagy nem, Zsigmond csak szóval tartotta; sem azt nem irta, hogy negadja, sem azt, hogy nem adja, mert az az országa veszett, ugyan gyönyörködött abban, mikor ember veszhetett el miatta.

Az Almás és Gyalu szállási alatt Csáki István és az több hadnagyok akaratjából Györőfi János Kolosvármegyének ispánja nagy sok paraszt népet Egeres, Almás, Hunyad és az ott való körűlvaló tartományokból gyűtt öszve, hogy Gyalunak segitségire jőjjön; de még akkor Gyalut nem szállották meg az balonok. Ez Györőfi mikor Gyalu körül volna Fenes táján, Kolosvárból az balonok kiűtvén, és reájok menvén, az paraszt népet nagyobb részére ott mind levágták; és az Györőfi hada mia ilyenképpen az egész ott való föld nagy pusztaságra juta. Továbbá volt Sigmondnak alattomban való végezete Bástával ilyen formán: hogy valami az Aranyason és Maroson túlvagyon (Fejérvárra nézve), mind Básta hivségiben legyenek azok az helyek, valamig az német császárnak Zsigmondtól válasza nem jő az ország állapotja felől; mert Zsigmond reménlette, hogy Erdélyt az német császár mindenestől megengedi néki birni valami az Meszesen belől vagyon; és ez reménséggel perniciali bello non est prosecutus, nec voluit prosequi Bastam, nec Basta Sigismundum.

Ezenközben történik, hogy az nemesség, kik Beszterczében voltanak, és kik ide ki az Sigmond hadában voltanak is, úgy mint Székel Mózes és az többi az beszterczeieket arraveszik, hogy Bástától elhódoljanak, és Sigmond hivségiben adják magokat. Az beszterczeiek magok gondolatlanul, és miben lévén az dolog, nem tudván, Sigmondhoz állának, és Mózest és Csáki Istvánt, népet ád Beszterczében lovagokot és gyalogokot, kik Básta ellen az város népivel együtt propugnálják az várost. Ezt megértvén Básta, ugy megharagszik az beszterczeiekre, kiknek hivségekre bizta volt az várost, hogy mind egy lábig le akarta őket vágatni, és az várost elrontani. Annak okáért mense Februario megszállja Beszterczét Básta anno 1602. Akkor Sigmond Brassóban lakott. Kezdi Básta Beszterczét lőtetni, és mikoron az falát megrontotta volna, az németek nagy zugolódással, morgással kezdik mondani, hogy ők az táborból mindjárt elmennek, és Bástát ő magát hagyják Besztercze alatt, ha ennyi sok fizetetlenségek és vérek hullása miatt az várost nekik nem adja prédában. Básta ez ő kivánságokot megértvén, jóllehet immár egy nehány fő emberek törekevésire az várost nem akarta oly nagy veszedelemmel afficiálni, mindazáltal azt megengedi az vitézeknek, németeknek és balonoknak, hogyha az első impressióban, vagy ostromon, megvehetik az várost, legyen övék az városnak minden praedája, minden marhája, minden pénze etc. Volt az városban ott benn az város népivel, és sok szolgáló magyar renddel Vitéz Miklós és Nagy Albert. Mikor az németek és balonok ostromnak mentenek volna, és nagy sokan oda vesztenek volna ben-

nek, nem vehetik meg első ostromon az várost, mert az belől valók igen emberűl forgódván, mindenféle lövéssel úgy elverték az ostromlókat onnat, hogy nagy veszedelemmel kellett visszatérni az ostromról. Kozárvári Gergelynek volt egy szolgálója nagy magyar leány, az kezdette elsőbben kővel hajgálni az németet le az törésről; úgy bátorkodtak néki az többi. Galacz István egy vastag fő vitéz ember volt; ez ostromon egy puskalövés esék az homlokában, melyet nyolcz hólnapig viselt; azután az homlokából ki nem vehette az borbély az csont közűl; végre meggyógyúlt mindenestől belőle, és most is él.

Ez Galacz István Vitéz Miklóssal volt ott benn az városban; vitéz módra forgódott. Ez Galacz megsebesitése nagyobb amaz halhatatlan Detricusénál, ki az nyilat az homlokában vitte Rómában.

Mikor Beszterczét vitatná Básta, Zsigmond Brassóból küldi hozzá Bogáti Miklóst, kérvén ezen, hogy szállana el az város alól, insolennis legatiót küldene fel az német császárhoz, kivel minden visszavonás felől megigyenesednék. Básta erre igy felel, hogy addig el nem száll alóla, mig az ő hivsége alá nem adja az város magát az mint ezelőtt is ő alatta volt. Hanemha az városnak veszedelmit nem akarja, izenjen be, hogy adják meg az várost, és az magyar praesidium menjen ki belőle. Bogáti erre azt feleli, hogy ő neki arról tanusága nincsen, hanem erre kéri Bástát, hogy várjon harmad napot, és bizonyos választ hoz Zsigmondtól ez dolog felől. Megengedi Básta ez induciát igy, hogy ez harmad nap alatt onnat belől se csatázzanak ki, és semmit ez idő alatt ne inditsanak. Bogáti postát küldvén Zsigmondhoz, és Csáki István is Brassóban menvén Zsigmondhoz, és ott tanácskozván, három levélben egymás után megparancsolja Zsigmond Vitéz Miklósnak és Nagy Albertnek, hogy az várost megadják Bástának ilyen conditiókkal, hogy mind az egész magyarságot minden marhájokkal, és valamit ki akarnak vinni, és kivihetnek az mi övék, mindeneket békével elbocsáttasson Básta. Erről Básta hütlevelet ád; megadják az várost, kitakarodván onnét mind az nemesek. Mikor immár kijöttek volna, és sok szekéren mendegélnének, először az balonok, az ostromon való veszedelemnek ezekben jutván, ráűtnek az szekerekre, végre az kit hol találnak, megölik, vágják, dulják. Vitéz Miklóst megfogják és az torkát megmetszik szablyával, és úgy ölik meg etc. És noha Básta akaratjából nem volt, mindazáltal ugyan meglött, és semmi nem lött egyéb rajta, hanem egy avagy két balont ölettek meg Básta. Azután azért Besztercze megadása után Zsigmond között és Básta között a mense Februario husvét napjáig anno 1602. ilyen inducia lészen, hogy Zsigmond az mint Bogáti

mondta, solennis legatiót küldjön fel az császárhoz, ha az császár benne akarja, avagy nem akarja Zsigmondot ez országban hagyni, és miképpen és mi módon? és mi határi legyenek az Zsigmond birodalmának?

Ezen közben az Básta és Zsigmond között való határ az Aranyas folyóviz legyen és az Maros; valami túl Fejérvár felől vagyon, Zsigmondhoz hallgasson; valami innét vagyon Kolosvár felől és Dés felől, mind Bástához tartson.

Mig ez követség az nimet császárnál véghezmegyen husvétig, ez időközben Zsigmond az török és tatár segitséget, kiküldje ez országból; és hogy Zsigmond bátorságosb legyen, Básta is az ő hadát kivigye Erdélyből és ő maga is kimegyen Erdélyből. Ez kötésnek erősségire Zsigmond adjon erősségeket Bástának, hogy az császárnál szerte szerint, et absque ulla fraude, et dolo malo foedera pacis et concordiae tractabit. Igy megalkuván de induciis, Zsigmond mind török és tatársegitségit hazabocsátja, és zálogokat küld Bástának Szakmárra Szentpáli Jánost, Györőffi Jánost, Harinnai Miklóst és negyediket, fő erdélyi nemes embereket. Ezek Szakmárra menének, és ott voltanak.

Igy levén az dolog közakaratból Básta és Zsigmond választják az császárhoz Sennyei Pungráczot, ki által az császár irja, izenje s parancsolja meg, ha Zsigmondnál akarja ez országot hagyni, vagy nem akarja; és mimódon, és miképpen és minémü határokkal? Elmenvén Sennyei Pungrácz és Bornemisza Boldizsár (de Bornemisza az ő maga dolgában járt inkább), Básta tanácsából és akaratjából ilyen választ hoznak az császártól, hogy Zsigmond kimenjen ez országból, mert az császár semmiképpen kezénél nem hagyja. Az mi helyet ennek előtte német császár néki rendelt volt Litomistlet, menjen oda, és ott legyen lakó helye. Ha ezt nem akarná, kész hadat várna magára.

Itt kétképpen csalta meg Básta Sigmondot; első, mert az török és tatár segitséget elbocsáttatta Zsigmonddal; más az, hogy Sennyei Pungráczra bizta Zsigmond is az követséget, ki Zsigmondnak nem volt köteles az hivségre. Ezokáért mikor Zsigmond Sennyeit hivatná hozzá az császárhoz való követség miá, Básta nem bocsátotta, hanem csak meghagyta, hogy ahoz tartsa magát, az mint megizente Básta.

Ezt mikor Zsigmond eszében vötte volna, hogy ő nem maradhat ez országban semminemű conditiókkal, küldi Bástához Szakmárra Bogáti Miklóst, Toroczkai Lászlót és Macskási Ferenczet ezokért, hogy ő maga Zsigmond ujonnan emberit küldi fel az császárhoz, kitől megértse bizonyosan, miképpen kellessék neki ez országból kimenni? és mi helye és

állapotja légyen, ha kézhez adja az német császárnak ez országot?

Mikoron ezek Szakmárra mentenek volna Bástához, és kérnék azon, hogy mig az nimet császártól visszajön az követe Zsigmondnak, lenne csendességben. Básta semmiképpen nem engedi ettől félvén, hogy ismét török segitséget hoz bé Erdélyben Zsigmond. Mikor látta volna Zsigmond, hogy semmiképpen nem maradhat ez országben, Bástával úgy alkuszik meg, hogy kész kimenni ez országból, csakhogy legyen köztök inducia egy nehány napig, mig deliberálhatnak, és végezhetnek ujonnan köztök az kimenés felől. Ez idő alatt Zsigmond pater Antoniust Mariettust küldi fel az császárhoz, hogy az mely helyet rendelt volt oda fel Zsigmondnak, azt elvészi és odamegyen lakni, csakhogy az mellé az császár rendeljen valami bizonyos fizetést, melyből tisztességesen élhessen.

Mig odajárt pater Antonius, addig Básta Zsigmond akaratjából béjő ez országban és miérthogy az országbeli nemesekkel semmi végezése nem volt Bástával, mi módon és miképpen adja az ország az német alá magát? Toldi és Székel Mózes Zsigmond nem tartván ellent benne, ellene támadnak Bástának és Fejérvárat megvijják Bástával de szerencsétlenül.

Mihály vajda megölése 1601. 1601.

(Megjelent Kulcsár Krónikája 99. l.)

Hev. Coll.. XLVIII. 102 (lehúzva 254.) lap.

1601. Az goroszlói harcz után, mikor Kolosvárra jött volna Basta, talál Kolozsváratt Basta háromszáz magyar katonát, kiket az város oltalmára fogadtak volt az kolosváriak. Miérthogy penig immár Basta Mihály vajdának megölésére szándékozott, ezeket is ez katonákot hozzá akarja venni, és ott Kolosváratt mind összvegyűtvén űket, kérdi ha az császárnak akarnak szolgálni és ha akarnak, az egyik kezeket felemeljék, kik akarnak szolgálni. Itt az katonaság mindnyájan mindkét kezeket felemelik és azzal jelentik, hogy híven akarnak szolgálni. Ezen Basta nevetvén, hogy az szokást nem értenék és mindkét kezeket felemelnék, mond: életeknek megtartásáért úgymond, mindent mívelnek ezek. Ezeknek ez katonáknak volt hadnagyok Nagy Albert és Latron János.

Oldalj.: Ezeket Trauzner Lukács szász beszéllette, ha igaz-e vagy nem nem tudom.

1601, Az Magyarországi hajdukat ezzel szedte fel Basta és Mihály vajda, hogy nem Erdélre hozza űket, hanem csak által mennek Erdélyen és mihelyt Mihály vajdát havasalföldébe behelyhezteti, mindjárt visszabocsátja űket Magyarországba. Az magyar nemesség noha az császár üzent, parancsolta, de nem űltek fel az erdélyiek ellen. Mi, ugymond, az mi urunkra

nem támadunk, *(egy sor le van vágva, de az Erd. Muzeum példányában — 134. l. — kipótolva)* nám vagyon fizetett népe, hadakozzék vele.

1601. Erd. Muz. 153. lap.

Oldalt: Mihály vajda halála.

Mivelhogy mind Mihály vajda, mind penig Básta igen ambitiosusok valának, irigykednek vala ad invicem, Mihály kér egy nehány taraczkot Bástától, hogy az országot hódoltassa, és feleségit, gyermekit Fogarasból kivegye, vagy meg ne engedje, hogy Molduvában vagy Lengyelországban vigyék. — Ezt Básta disvadeálta mondván ezt, hogy ő neki is gondja vagyon Fogarasra, jobb ő vele együtt menni. Azt nem engedheti, sőt nem cselekedi, hogy az tábor kétfelé szakadjon.

Immár penig igen kétséges vala Básta Mihályhoz, hogy az hajduságot mindenfelől egybengyüjtögetvén, elpártolna.

És igy levén, másnap úgymint vasárnap reggel az vallonok kapitányja Jacobus Bori, ki azután brassai gubernator és fogarasi kapitány is volt, menyen egy nehány balonnal az vajdához s mond: im értém, hogy nagyságod Fogaras felé megyen; azon kérjük nagyságodat, hogy engemet és az alattam való hadat is kérjen el nagyságod Bástától; mi is az útban szolgáljunk nagyságodnak. Azért is, hogy nekünk is jutna az ország jovában, mert mostan csak az hajdúk töltöznek minden gazdagsággal. Az vajdának igen kedves lőn az ő mondások, és mindjárt izen Bástának felőle, hogy bocsássa el az ballonokat is vélle.

Az Jacobus Bori odameneti penig csak kémlés volt, hogy az vajda mit cselekszik, és ha hozzá férhetnek az megöléséhez.

Azonban az német hirtelen felül és egy sereg valon körülveszi az vajda sátorát, és Bori bemenvén az sátorban általüti egy dárdával az vajdát, és fejét veszik.

Oly igen nem tudta az vajda az ő reá való tanácsot, hogy mikor Bori odament reggel kémleni, akkor még ágyából föl nem költ volt, hanem Iványtól az tolmácsától izent be Bori az vajdához, és azután hivatta be Borit az vajda. És mikoron vötte volna eszében Bori hogy az vajda ingyen sem gondolkoznék halála felől, úgy kezdett hozzá az dologhoz.

1601. Hev. Coll. LXVIII. 134. (lehúzva 286.) l.

Mihály vajda megölése.

Mihály vajdának az ű maga szablyájával vötték fejét. Az szablyája penig nem az oldalára volt felkötve, hanem az sátornak az árboczfájára volt felfüggesztve. Mikor azért látta volna veszedelmét, hozzákap az szablyához, de nem veheti le, hanem azonközben általverik. És miérthogy az valon az rosz-

pergerrel nem vehette fejét, az Mihály vajda szablyáját kapják és azzal vötték fejét.

Még Majtinnál haragutt volt reá Basta. . . . . *(egy sor levágva a lap alján.)*

Hev. Coll. LXVIII. 97. (lehúzva 247.) lap.

Oldaljegyzet más kézzel az utolsó sor végénél: Ez nem igaz.

Mihály vaida eszében vötte volt az ő ellene való tanácsot, és azon órában mikor az balonok körülvették sátorát, egy lovat tartanak volt az sátora előtt, hogy mingyárt lóra ragadjon, ha mi oly dolog történik. Az szolga csak alig mondhatja meg Mihálynak, hogy az balonok ott vadnak körüle, hogy mingyárt berohannak, és az vajdát megölik. Vasárnap ölték meg Mihály vajdát Augustusba.

Hev. Coll. LXVIII. 133. l. (lehúzva 285.) 1601.

Mihály vajda megölését igy is beszéllik.

Mikor Tordánál voltanak táborba Basta és Mihály vajda, immár azelőtt nagy sok simultásokkal igen félkedvvel voltanak egymáshoz, az győzedelmet mindenik magának akarta tulajdonitani, miérthogy mindenik igen nagy tisztesség kivánó ember volt. Ott Tordánál penig mikor látta volna Mihály vajda, hogy Basta igen késedelmes volna minden dolgában, egyszer Mihály küldi egy tolmácsát szombaton Bastahoz: én úgymond, az én népemmel Fogaras felé akarok menni, hogy feleségemet és gyermekemet kivegyem onnat, ha kivehetem, ha penig ki nem vehetem is, mégis azon leszek, hogy ki ne bocsássam onnat vinni vagy Moldovába, vagy Lengyelországba, mert hallom, hogy oda akarják kivinni. Azért adj énnekem egynehány taraczkot, melylyel elmenjek és az országot hódoltassam és Fogarast is megszállhassam. Erre Basta azt izeni, hogy ne menjen most el, hanem együtt menjenek, mert jobb leszen, mert ű neki is gondja volna Fogarasra. Azt nem engedheti, és ű akaratjából nem cselekedi, hogy az mi táborok vagyon kétfelé szakadjon. Immár penig Basta igen kétséges volt Mihályhoz, hogy az hajdúságot mindenfelől öszvegyűjtvén elpártolna tűle.

Ez igy lévén, másnap reggel az ballonok kapitánya Jacobus Bore *(Jegyzet:* Beauri igy írják az nevet az valonok), ki azután brassai gubernátor és fogarasi kapitán is volt, megyen egynehány balonnal az vajdához, s mond: im értem, ugymond, hogy ngod Fogaras felé akar menni, azért kérjük ngodat, hogy engemet is és az én alattam való hadat is kérjen el ngod Bastától, mi is az útban szolgáljunk ngodnak, ezért is főképen, hogy minekünk is jutna az ország javában, mostan

penig mind az hajdúk töltöznek minden kazdagságval. Az vajdának igen kedves lött ez ű mondások és mindjárt ima Bastának felőle. hogy bocsássa el vele az balonokot is. Ez Jacobus Boré oda meneteli penig csak kémlés volt, hogy az vajda mit cselekeszik, és ha hozzá férhetnek-e ez megöléséhez. Azonközbe mikor Juán az tolmácsa Bastánál volna, az német sereg felül nagy hirtelen és immár ezenközbe egy sereg balon körül veszi az vajda sátorát. ott Boré bemenvén egy német dárdával általüti az vajdát és fejét veszik, az körülvaló vajda szolgáiban egy nehányat lecsapdosnak és Basta is sok néppel oda menvén, mikor látja hogy meglött, az minek meg kellett lenni, lecsendesíti az tumultust. Oly igen nem tudta penig az vajda az ű reá való tanácsot, hogy mikor Boré oda ment kémleni reggel, akkor még az vajda ágyából fel nem költ volt, hanem Iványtól az tolmácstól izent be Boré az vajdának, és azután hivatta szembe Borét az vajda, és mikoron vötte volna eszébe Boré, hogy az vajda csak ingyen sem gondolkodnék, sem vélekednék az ű maga halála felől, úgy kezdett volna hozzá az dologhoz.

1601. Hev. Coll. LXVIII. 93. (lehúzva 243.) lap.

Mihály vajda megölése, 1601.

Az goroszlói harcz után, mikor Báthori Zsigmond Erdélyországból Moldovába szaladott volna, Basta Mihály vajdával szálla Kolosvár mellé. Az kolosváriakra nagy haragja volt Mihály vajdának és nem csak ezekre, de mind az erdélyiekre. Annakelőtte Baba Noakot és egy oláh papot Kolosváran elevenen megsüttettek volt az piaczon Basta és Csáki István az több magyarokkal együtt, és az város kivül felnyassoltatták volt az útfélen, melyen az Felekről alájünnek az szabó-bástya ellenébe. Ez Baba Noak teste, noha ott nem volt immár, de Mihály vajda az nyássolás helyére egy öreg zászlót tétet, úgymint az ű fü és jó vitéz szolgájának tisztessigire. Ez Mihály cselekedeti nem kedve szerint volt Bastának, azért ezzel is offendalta meg Bastát.

Továbbá Mihály vajdának volt az ország elfoglalása felől is szándéka. Kolosvárnál mikor mind az Basta és Mihály vajda tábora volna, és mindennek szabad volna az városba bejünni és menni egyszer Rácz János, ki Mihály vajdának pohárnokja volt, bejű az városba, panaszolkodni kezd egy ű felebarátjának azon, hogy az városbeliek nem gazdálkodnának Mihály vajdának az ű urának kedve szerint, jóllehet szekerekkel küldték az élést az vajdának, de Bastatúl meg volt hagyva, hogy ne gondoljanak felettébb Mihálylyal

hanem csak ű reá legyen szemek; Bastának penig minden gadálkodással volnának (ez panaszolkodás volt az tanácsház előtt Kolosváratt), de meglátnák ez kolozsváriak, hogy hamar üdőn eszekbe vennék, hogy más urok vagyon, nem az a kit ők gondolnának, és több efféle szókkal és szitkokkal kezd az kolosváriakra invehalni. Ezt mikor Trauzner Lukács egy kolosvári fűember mint hallgatná, és Rácz János nem vélné, hogy értené Trauzner ez szókot, akkor ebben mulik ez dolog. Másnap gondolkodván Trauzner ezekről, szükségesnek itili lenni, hogy Bastának ezeket megmondja. Basta bejű Kolosvárra az táborából, Trauzner hozzá megyen, megbeszélli az dolgot. És immár annakelőtte Bastának nagy sok suspicioja volt Mihály vajda ellen az pártolás felől. Básta akkor mind elhallgatja ezeket és magában dissimulálja mit cselekedjík. Ezután minden táborokkal szállanak mindketten Torda mellé. Ott mikor volnának Mihály vajda akaratjából, vagy nem akaratjából az ráczok és oláhok kétszer is egymás után felgyújtják az várost, mert Tordára nagy harag volt az oláhtul, hogy az ű ellene való conspiratió az előtt való esztendőben ott kezdetett. Basta megizeni Mihálynak, hogy az várost ne égettesse, mert az császárnak nem azért vötték volna meg ez országot, hogy elégessék és elpusztitsák; ha az ellenséget kiverték ez országból, az országbeli nép ne vesszen el. Mihály erre azt feleli, hogy az császárnak elég országa vagyon, nem szükölködik ű Erdély nélkül, az ű rajta tött boszúságot meg akarja vindicalni. Ezeket igy izenvén Mihály vajda, mindenfele hajduit kibocsáttá, és égetett ölettet, dulatott, Fejérvárat Rácz György által és Enyedet és minden helyeket iszonyú pusztitásokkal emberölésekkel deformalta nihil ad summam crudelitatem et inhumanitatem sibi reliqui fecit. Mikoron látva Básta, hogy minden módon azon volna Mihály hogy Erdélyt magának foglalja, kezd az Mihály megölése felől tanácsot tartani és immár vötte volt Básta eszébe hogy Mihálynak oly tanácsa volna, hogy ugyanott Tordánál az németeket levágja és kiüzze ez országból Bastát. Volt Mihály vajdának generalisa az hajdúknak akkor Rákóczi Lajos, ki ott volt akkor, mikor Mihály vajda megöletett.

(Oldaljegyzet: Vötte volt vajda eszébe valami módon az ű ellen való szándékot, és Rákóczival beszél volt azon éczaka, hogy bánja hogy az hajduk itt nincsennek, mert im — ugymond — felesígemet, gyermekemet hozzák ide Fogarasból és azok elcibe kellene küldenem. De más okért kévánta az vajda, hogy jelen lenne az ű sok gaznépe.)

Azért Basta maturandum propositum arbitratus: az vallonok hadnagyit kettőt vagy hármat előszólittatott, megjelenti nekiek akaratját, hogyha élni akarunk mi, úgymond, mindnyá-

jan, kik császár hívei vagyunk, az oláhot meg kell ölnünk, mert minden módon reánk szándékozott, hogy elveszessen és az országot magának foglalja. Erre az hadnagyok mondják, hogy készek ők reá azt cselekedni, az mit parancsol, az okadása, ugymond, nagyságodé legyen, és az császárnál ez dologból mind minket és mind temagadot megmentsed. Ez tanács az kapitanokkal szombaton volt, másnap vasárnapon meghagyja, hogy az kornetát, mely kis zászló, kit mindenkor Basta előtt szoktak hordozni, valamikor látják, hogy dob és trombita nélkül lúháton felemelik, mindjárt minden balonok és németek lovokhátokon legyenek, mintha mindjárt az ellenséggel szembe akarnának vinni. Igy nagy csendességben minden népe Bastának készen lévén, háromszáz balont és németeket küld Mihály vajda sátorára, nagy hirtelenséggel az sátort körül fogják. Be az sátorba az valonok egyik kapitánja, kinek Boru neve [*Oldaljegyzet*: Jacobus de Beauri volt neve, azután fogarasi kapitán volt,] egynehány magával megkapja Mihályt, mond: fogoly vagy; mond Mihály: Ba, és ez mondással együtt az szablyára veti az kezét, hogy kivonja. Egy balon azonban az puskát hozzá lövi és az balkarját találja lőni, melylyel az szablyát akarta kivonni, mert Mihály vajda bal volt. Más balon azon nyomban az hancsárral az mellyét általüti, az harmadik balon az derekát puskával általlövi és igy eldőlvén, az ő maga szablyával fejét veszik és megfosztván és minden sátorbeli és kivül való marháit praedara osztván, az testét kivonszák az sátorból és mezítelen az utfélen harmadnapig ott hevert. Az fejét mind szakálostúl egy holt lú testére felől tötték, mely lú csak ott közel holt volt meg és sok ideig ott állott az feje. Az németek az vajda testéből darabonként nagy bőröket szeldeltenek ki, megnyuzván az hátát, ódalát, vállát és úgy pro praeclaro scilicet gestae rei monumento emlékezetre megtartották nálok. Végre ilyen undokúl hogy szinte az ebek meg ne egyék, egy kis verembe valami ráczok eltemették. És hogy mi tűlünk is valami becsület adassék neki, ilyen epitaphiomot csináltunk neki, kik akkor Szebenbe nyomorgottunk.

Hic jacet ille ferus, etc. *(L. egész terjedelmében alább 151. l.)*

Volt Mihály vajdának egy főtanácsa Bán Mihalcsa, ez dolgot látván, lovára ragad és Tordán felül vagyon egy malom, oda szalad az malomba be; utána az balonok és onnat vonszák ki. Azután sok kénzás és csigázás után megvallja rendszerint Mihály vajdának minden dolgait és tanácsit és az több ő kapitányi is, mint Aga Leka, Komis Leka, kik albanusok voltak, azaz Bastával conterraneusok, mindent Mihály vajda felől,

valamit értettenek, megjelentettenek. Végre Fejérvárnál az táborba, amaz régi város helyén, mely, Fejérvár mellett vagyon, egy kűhányás lyukba vetették be Bán Mihálcsa testét, az honnat az ebek kivonván, megötték. Vesztenek akkor Mihály vajda mellett az sátor kivűl kik urokat akarták oltalmazni úgymint tizenhaton.

Ez is oda való:

Mikor Basta panaszolkodnék az ország pusztitása felől Mihály vajdának, az több beszédi között mondja Basta ezt is, hogy az császártúl olyan instructiója volna neki, hogy mihelyt Erdélyt megveszi Basta, Mihály vajda mindjárt bemenjen Havasalföldébe és ott uralkodjék, Erdél penig császár számára legyen. Azért ugymond Basta lássad immár ittléted én velem nem szükség, gyűjts össze minden népedet és menj be Havasalföldébe és ha szükség énmagam is elkisérlek. Mond ezekre Mihály: sőt énnekem az császárral külömb tractatusom volt ez országok felől, miérthogy ezelőtt is én birtam, és az császár is én nekem Pecz Bertalan és Székely Mihály által megadta volt ezelőtt ez Erdélt énnekem, most is ugyanazon tractátushoz akarom magamot tartani.

Mond ezekre Basta, nó, miérthogy nem alkhatunk ez dolgon, cselekedjük azt, hogy irjunk az császárnak mindketten levelet és valami válaszunk leszen az császártúl ahoz tartsuk magunkot. Ha az császár parancsolja, hogy neked hagyjam Erdélt, én csak harmadnapig sem mulatok itt, hanem kimegyek.

[*Oldaljegyzet*: Ejtet ilyen szót is Mihály vajda fűembere: Torda mezején vesztettük el Erdélt, itt is akarjuk visszavenni.]

Igy elvégezvén ez dolgot egymás között, ez üdőközbe Basta nem várván semmit az császártúl, és az császár híre nélkül megöleti Mihált, mely miá sok ideig nagy harag volt Bastára az császártúl, mert Bartholomaeus Pecz forgatta az császárnál minden dolgát Mihálnak, ugyannyira, hogy Peczet ugyan hütös atyafiává fogadta volt Mihál még akkor, mikor Erdélbe követségűl küldötte volt az császár hozzája, mely Mihálytúl mondhatatlan sok kazdag ajándékokat, drágaköveket és egyebeket vött Pecz Bertalan doctor, és azon kivűl is Bastanak sok irigyi voltanak az császár udvarában, az többi között Pecz János is az Bertalan ücscse, és Prayner János, kik magoknak akarták egynehányszor ez erdéli generalisságot kérni az császártúl.

Az Mihály vajda megölésének nagy oka volt az levelek küldése is, melyeket Mihály vajda Prágából és Bécsből küld[illegible]zött Havasalföldébe és Erdélybe, és azokban arra in[illegible] erdélyi székelyeket, hogy az ű neki való hívségb[illegible] janak, mert hamar üdőn bemegyen Erdélbe az

és ez levelekbe sok szidalmakot irt az németekre. Ez leveleket Zsigmond fejedelem mikor behozatott volna Moldovából és immár az goroszlói hadra Basta ellen készülne, mind felküldötte volt Gonzaganak az kassai generalisnak Sövénfalvi Dániel deáktúl magyarázattal, melynek magyarázatját forditotta meg Zsigmondnál Boér István egy ifjú legény, fogarasi fiú. És azután is mikor Basta bejött volna Erdélbe, Zsigmond megverése után és Mihály vajda még élvén, tudakozott Boér Istvántúl ez dolog felől, és ez levelek felől Kolozsváratt, és Boér István mindent igazán megbeszéllett Mihály vajda felől Bastának, és ez is nagy oka volt az Mihály vajda halálának.

Ez leveleket küldötte fel Zsigmond Gonzaganak Sövénfalvi Dániel deáktúl, ki secretarian való deák volt, mikor azelőtt Gyulafi Lestárt akarná kiküldeni, de akkor Gyulafi beteg lévén, nem mehetett.

A 244. lap alján kör. megjegyzés olvasható: Természete az oláhnak az boszuállásra való igyekezet. Egy oláh ezt is mondta kolosváriak felől és magyarok felől: ti adátok kézbe az németnek uramot, de meglátjátok, hogy bizony ismég uratok leszen ezen vajda, ki mia el kell vesznetek ebek.

A 245. l. alján kör. megjegyzés áll: NB. Mihály vajda az goroszlói harcz után mikor Erdélyben bejött volna megparancsolta, az ő hajduinak hogy valahol az országban magyar papot tanálnak, mind megöljék.

1601. Hev. Cod. LXVIII. 101. (lehúzva 253.) l.

Mihál vajda halála 1601.

Mihály vajda megölését 1601. igy beszélik az oláhok. Az goroszlói harcz után Mihály vajdához való hajdúság és ráczság nyertek volt hetvenkét zászlót az Zsigmond futó népétűl. Ezeket mikor Basta kéretné, hogy Mihály vajda küldené ű hozzá és ű Mihály vajdát commendálná az császárnál, az zászlókat mind felküldvén az császárnak. Mihály vajda Bán Mihálcsa és Komisz Leka tanácsából nem küldi Bastának akkor, hanem azt izeni, hogy miérthogy az ű vitézi nyerték, ű maga akarja felküldeni az császárnak. Ismét üzen Basta, hogy küldené oda az zászlókot, mert ű reá bizták az egész hadat s illendő, hogy ű kezétűl menjenek az zászlók császár eleibe. Az vajda ugyan nem küldi, hanem azután meggondolván magát, Mihály vajda Capreoli Tamás által, és Aloysius Radibrad által Bástának küldi az zászlókot.

Ez dologért Basta igen kezd boszonkodni Mihálra. Végre mikor Tordára jutottanak volna, kér Mihály vajda Bastatúl

háromszáz balont, kikkel elmenjen Fogaras alá és feleségét, gyermekét onnan kihozhassa. Basta megigíri. Az balonokat szombaton felkésziti, hogy vasárnap induljanak, mert Mihálnak minden hada széllel eloszlott volt az országba. Reggel az balon kapitán sok balonnal megyen Mihály vajda sátora eleibe. Mihály nagy messze kijű eleibe és az balon kapitánt tisztessignek okáért elől akarja beküldeni az sátorba, mikor az kapitán nem akarna semmiképen elől bemenni, elindúl Mihály vajda elől és hogy az sátorába szinte bemenne, innet hátúl egy alabárddal, melynek az elei hosszú hegyes vas, derékban általüti Mihály vajdát, úgy hogy másfelől egy arasznéra is kiment rajta az alabárdnak az hegyi. Más balon azonba mindjárt egy puskával általlövi, azután fejét veszik. Öltek meg vele azon zendülésbe, ugymint tizenhét szolgáit Mihál vajdának. Továbbá volt egyéb gyanuság is Mihályhoz, hogy az országot Erdélt magának akarná foglalni. etc.

Pray Coll. R. Trans. T. J. 59. Nr. 48. Szam. száma 202.

1601. Bán Mihál.

Bán Mihálcsa pridie quam occideretur egy görög dinnyét metszett volt álmába ketté, az bele hát belől tiszta veres volt.

(Pray. Coll- Res. Transs. tom. J. 59. Nr. 46.) 201. lap (keresztül húzva.) 1601.

Michaeli Vaivodae.

Hic iacet ille ferus, latro merus et Nero verus:
Cacus, atrox Dacus, scelerum lacus, ille Valachus.
Hac qui transibis, bis terve cacabis et ibis.

Steph. Z.

Eidem.

Octobri ipse fugo, fugio mox mense Septembri:
Augusto vitam sed mihi Basta fugat.
Bris fugi, totiesque fugavi: nunc ego caedor,
Ne fugiam posthac, neve fugare queam.

S. Z.

De Vallonum et Haidonum in militando inconstantia.

Si mihi Tartareus cacodaemon praemia reddet
Angelicos contra bella movebo choros.
Si contrá Angelicus dat forte stipendia princeps,
In cacodaemonios arma levabo choros.

S. Z.

De Geòrgio Basta.

Ne fuge, sta Basta, sta, ne fuge, sta bene Basta;
Sed fugis et vastâ tua copia sternitur hastâ,
Copia non casta, miserorum sanguine pasta:
Te pariter Basta perdat malé vasta catasta.

S. Z.

1600. sept. 1. Hev. Col. LXVIII. 166. (lehúzva 326.) lap.

Anno 1601.

Csarlóközi István volt hajdúhadnagy Kanisa alatt, mikor Ibraim basa megvötte Kanisát, ez hajdúk elöljáróban voltak, igen emberkedtenek. De végre úgy megverték az törökök üket, hogy nagyobbrésze oda veszett. Azután az olaszokra jutott az dolog, kik Kanisa alatt u. m. tízezeren voltanak, de semmi harcznak nem állván, éktelenül ott vesztették az törökök és hajdúk üket.

Ez Kanisa megvétele előtt békességet futotta az német, de az mint mondják csak az üdőt halogatta vele, hogy az tél azonközbe eljűjjön és az töröknek ideje ne legyen az hadhoz. Ezenközbe azért alattomba mind eljártak az hajdúk. Eszéknél az Drávánál való hídat, ki két egész mélyföldig nyul, az sok vizes seppedékes helyek miá, az hajdúk reá menvén nagy részét elégették, Szerém-Ujlakot meggyútották, megégették, sok egyéb csatázásokat töttek az békesség szine alatt. Erre nézve Ibraim basa Kanisát hirtelen megszállotta és megvötte. Annakelőtte penig Sasvár agát küldötte volt Esztergomba az békeség tractálása felől, de mind hiába. Ez volt az oka Kanisa megvételének. Nagy sok számtalan lészakot, gerendákot, fákot, fontsövényeket csináltatott volt az basa, azokat hányatta az semlékekre és mindaddig töltötték, addig halmozták, hogy végre megadták az németek. Kapitán Paradaizer volt benne, kinek azután fejét vétette Rodolphus császár Bécsbe.

1600. Pray Coll. R. Trans. tom. J. 59. Nr. 47. 203. l.

Az ki az császárnak meghozta volt az Kanisa vételét, lefogta és igen megbaculálta. Ezt adta az hirmondásnak praemiumját.

1601. sept. Hev. Coll. LXVIII. 134. (lehúzva 216.) lap.

Sigmond Erdélt az lengelnek akarja adni 1601. mense Septembri.

Mikor Sigmondot Basta Goroszlónál megverte volna és Erdélbe azután Sigmond is török és tatár had által beférkezett volna Brassóban laktában új formát indit. Volt akkor az

lengel haldal Havasalföldében egy lengel úr, kinek neve Joannes Potowszky. Ezt sok követséggel és hitlevellel arra vészi, hogy Tercs várába híja, mert igen nagy titok dolga és beszéde volna vele, melyet sem levélre, sem más emberre nem bízhatna. — Ugyezen dologért azelőtt küldötte volt Petki Jánost Lengelországba ilyen dologban, hogy ez Erdélyországot az lengel kezéhez adja, ha ott benn ű neki Sigmondnak más jószágot adnak és bizonyos conditiókkal ez országot mindenképpen Lengel birodalom alá adja. Igy Sigmond Brassóról minden marhájával (az mi kevese volt) felkészűlvén, elmegyen Tercs várába, vélvén azt, hogy Potowszky eljű hozzá. és tractálhat az dologgal vele. De Potowszky valami bizonyos okokért nem jöhetvén el, Sigmond is azután egynehány nap mulva, visszamegyen Brassóba és lassan lassan igy mulik el ez lengellel való tractálás.

Hev. Coll. LXVIII. 97. (lehúzva 247.) lap. 1601.

Trauzner Lukács Maximilianhoz 1601.

Zsigmond fejedelem mikor Moldovából haza hozatott volna, küldötte volt fel Trauzner Lukácsot az császárhoz. Pecz doctor mondotta ezt Trauznernek: ha jámborok lesztek vala, oly igen megbüntette volna az császár Mihály vajdát, hogy ti magatok is megelégedtetek volna rajta, de nincs mit tenni, ellenségetekkel akar titeket megbüntetni. Erre Trauzner mondja, hogy: nó ne bízzatok azért reá mindent, meglássátok mit cselekedtek, mert mint ezelőtt, ezután sem leszen ű hív az császárnak. Pecz erre azt mondja, hogy nem bíznak ű reá semmit, mert ű neki is más parancsol.

Erd. Muz. 287. l. 1601. sept.

Zsigmong fejedelmet Molduvából az brassaiak Brassóban recipiálják. Mense Septembri praesentálá az Szulimán czauz Zsigmondnak az zászlót Brassóban.

Beküldé Zsigmond az havaseli bojérsághoz, hogy Simeon választatnék vajdának, melyre az bojérokot soha nem vehetők; sőt végre azt mondák: Zsigmond csak azért igyekezik azon, hogy Simeont recipiáljuk, hogy az ő segitségivel azután szemben szállhasson Bástával; de praescribáljon más vajdát akár magyart, akár szászt, akár oláhot, isten őköt ugy segélje, — uralják.

Basta igen kéri vala az havaselföldieket, hogy álljanak melléje s subito szállják meg az várost, s rekeszszék be Zsigmondot, kik alattomban megirák Zsigmondnak: mi kimegyünk Bastával, de mikor bejutunk az Barczában, conjungáljuk veled maguukot, s levágjuk egy lábig Bastát.

1601. Hev. Coll. LXVIII. 217. (lehúzva 381.) lap.

1601. mensibus Octobri, Novembri, Decembri Filstich Péter Sigmondhoz küldetik.

Anno 1601. mense Octobri, mikor Sigmundus Báthori az három basával és sok török tatár haddal az goroszlói rosz harcz után ismét bejött volna Erdélbe Brassóból, küldötte volt Carolus Magnust Rodolph császár Bastához, hogy igyenességet szerzene Sigmond között és az császár között. Carolus Magnus, ki azelőtt is sokszor jött Sigmondhoz Fejérvárra megszál Kolosváratt Filstich Péter házánál. Ekkor Basta Désnél volt sánczban, Sigmond penig az törökkel és basákkal Fejérvárnál. Carolus Magnus mikor látta volna, hogy módja nem lehet benne, miképpen ű maga Sigmonddal szembe lehessen, választja ez követségre Sigmondhoz Filstich Pétert az gazdáját és nagy titkon megjelenti neki, hogy az német császár akaratjából concordiat szerzeni akarna az két fejedelem között, ezokáért venné fél az Sigmondhoz való menetelt. Ez szó mellett nagy erős hittel megesküszik Carolus Magnus Filstich Péternek, hogy az isten űtet úgy segílje, úgy adja lelki üdvösségét, úgy láthassa otthon egészségben, életben feleségét, gyermekét, hogy semmi csalárdság sem szin ez követség alatt nincsen, sem leszen, csak hogy Sigmond engedjen az méltó kivánságnak. Az császár kivánsága és Carolus Magnus izeneti ez volt, hogy Sigmond vigye ki Erdélből az török és tatár hadat, ezokáért hogy ne láttassék az német császártúl erővel ez országot és pogán haddal elvenni, hanem tessék hogy az német császár beneficiomából recuperaljа Erdélt, kit ha Sigmond megcselekeszik, tehát az német császár éppen Erdélt kezéhez adja és annakfelette az törökkel oly frigyet és oly békességet szerezzen, valami nemű szinte akar, mint annakelőtte absolutus princeps legyen Erdélben.

Ez Carolus Magnus mondásit értvén Filstich Péter, noha sok mentséggel menti magát, hogy elég nem volna ez nagy dolognak véghez vitelére, mindazáltal ír Filstich Péter először egy levelet Sigmondnak, ilyenformán, hogy Carolus Magnus akarna Zsigmond fejedelemmel szembe lenni, nagy dologrúl akarna ű felségével végezni, mely mind ez romlott hazának, és Sigmondnak is igen nagy javára lenne. De miérthogy az szembe lételbe nem látna oly módot Carolus, hogy Sigmondhoz mehetne az basák ottléte miatt, engemet rendele (úgymond Filstich) Carolus Magnus, hogy felségedhez menjek, de először levelet akarék küldeni, hogy bátorságos utam lehessen. Ez levelet Filstich küldi el egy kolosvári szegén embertűl kocsistúl, ez elviszi az levelet és Sigmondot akkor Fejérváratt

találja, az levelet megadja és Sigmond szabad odamenetelt irt Filstich Péternek. Igy Filstich Péter Kolozsvárrúl novembernek az elein kiindulván megyen Sigmondhoz, ki akkor Gerendnél volt minden táborával Bectás basa is Sigmonddal lévén. Szemben leszen Filstich Sigmonddal és az Carolus Magnus credentia levele szerint megmondja az követséget Sigmondnak, Csáki Istvának, Bogáti Miklósnak és az több tanácsoknak. Sigmond javalja az német császár akaratját, és ugyan reá is hajlott volna hogy ez törököt mellőle kibocsássa és az császár Rodolphus kezétűl vegye viszontag el az országot; addig penig mig az választ az német császárnak Carolus Magnus megvinné, Sigmond egy várába lenne csendességben és Basta felől is felelne mindenképpen Carolus, hogy semmit addig nem inditana hanem mihelt vég lenne ez tractatusban, mindjárt minden hadat kivinne Erdélből Básta. Erre mikor Sigmond jó kedvvel hajlott volna, Csáky István és az több urak nem teljességgel hihetvén Carolus Magnus és Filstich Péter izenetinek és esküvéseinek, kezdének kételkedni és félni azon, hogy valami álnokság ne legyen az alatt, — mert úgymond, Sigmond bocsássa ki az török hadat és ezenközben vagy mehessen végh hez az tractatus vagy nem, és Basta jűjjön be az kész erővel Erdélbe Sigmondra, mikor immár az török kivűl leszen ez országon; igy soha Bátori Sigmondnak az töröknél többször hitele nem lenne és segitségre is be nem hihatnák és ez czigánság alatt Basta elfoglalná az országot és ismét kirekesztené Sigmondot etc.

Ezek igy levén nem bocsátja el Sigmond az török hadat, hanem elébb kezd elkezdett dolgába menni. Minekelőtte penig Filstich Pétert visszabocsátaná, meghagyja hogy Bectás basával szembe legyen, ki Gerenden kivűl sátorban volt az ű táborával. Ezokáért akarta penig hogy szembe legyen az basával, hogy valami alattomba való practicát ne véljen az basa. De meghagyja Sigmond Filstichnek, hogy egyebről ne szóljon az basával hanem mintha az kolosváriaktúl jött volna, hogy az várost készek megadni, ha valami módját találhatják. Igy Bogáti Miklóssal az basához mennek és az basa jó kedvvel fogadja Filstich Pétert. Bogáti kimenvén az basátúl, kérdi Filstichet az basa: mint vagyon, ugymond, az én barátom Basta. Mond Filstich: Nem tudom, mert én nem voltam ott nála, hanem az mely németek ott benn az városban vadnak, u. m. nyolczszázan vadnak, azoktúl hallom, hogy Désnél vagyon tábora és ű maga, miérthogy penig Szent Demeter napja elmult, azt várja, hogy ngod az törökkel kimenjen ez országból és ugy inditsa osztán hadát Sigmondra. Mond erre az basa: ha, nem leszen az, ugymond, meg vagyon nekem paran-

csolva az hts császártúl, hogy én addig Erdélből ki ne menjek, mig Sigmondot helyébe nem ültetem, és az egész országot kezéhez nem adom. Ezután kérdi az basa, ha lehetnéje módjok az kolosváriaknak abban, hogy az várost megadhatnák. Erre Filstich igy felel: hogy ha valami oly módot találhatnának benne, igen akarnák, de az németek és balonok oly kegyetlenül bánnak az városbeliekkel, hogy ű magokkal semmiképpen nem szabadok. Mindennemű fegyvereket az városbeli népnek elszették, ük bírják az németek és balonok az kapukat, ajtókat, az fokokat, az bástyákot és mind az kőfalakot. Ha valaki közzülünk ketten vagy hárman öszveszóllana, avagy akarmi dologrúl beszélgetne, mindjárt verik és fogton fogják űket mind házunkkal és mi magunkkal ük birnak. Erre mond az basa: szabad-e az szentegyházban mennetek könyörgeni? Mond Filstich: két nemzetből áll, ugymond, az város népe, szászból és magyarból. Szabad az praedicatióra és könyörgésre menni az templomban, de ez két nemzet akaratját öszvevonni és azon egy értelemre venni, hogy az város megadásában valamit inditsunk, igen nehéz és ugyan lehetetlen megcselekedni. Igy beszélvén Filstich az basával, minden végnélkül haza jű Kolozsvárra és immár Carolus Magnus Szakmárra kimenvén, ott várta az választ.

Oldalt: Nehéz fogások.

Ezekután megyen Filstich Bástához az Désnél való táborába, ott mikor volna Sigmondtúl egy levelet hoznak Bastának, melyben ez dologrúl irt és ilyen szókkal: Én, ugymond, keresztyén atyától, anyától születtem, de török mellé kellett ragaszkodnom, mert az honnat énnekem az ótalomra valaki kezét nyujtja utolsó és szükséges dolgaimban, veszedelmes állapotomban, életemnek, nemzetemnek és hazámnak megmaradásáért oda kell magamot hajtanom. Hogy penig az törököt közbe vegyük, és egyenlő akaratból levágjuk, az nem hogy én hozzám keresztyénhez, de pogánhoz is nem illendő és nem tisztessíges dolog volna. Igy irta volt ez levelet és mintha idegen feleletet láttatnék tenni Bastának, de ez Sigmond leveléből megtetszik, hogy Basta arra intette és instigálta Sigmondot, hogy az törököt közakaratból levágják. Mely dolog nyilván való czigányság volt, hogy ez okkal Sigmondot elszakaszthassa az török segitségtúl és azután népe nem lévén, opprimálhassa. De Sigmond nem hatta azzal megcsalni magát, hanem más úton csalatott meg. Mert Sigmond eleitúl fogva az német királhoz kapcsolván magát, mostan is Carolus Magnus és Basta sok izenetivel és levelivel elátattatván, ugyan az némethez akarta pertinaciter adni magát és az országot is avagy ű beneficiomából akarta bírni, avagy ugyan kezéhez adni örökbe, mely azután meg is lűn. — Azért Gerendrűl elindulván novemberbe, meg-

szállja Kolosvárat, melynek megvétele felől noha semmi akaratja nem volt, de mégis hogy az töröknek valami hívséget mutasson alája száll, és mikor ott az nagy erős télben hiában sugorgott volna minden népével és az törökkel tized napig, végezetre 2 die Decembris, solvit obsidionem, és visszaszáll Tordára. Ez nap vasárnap volt, és reggel másnap, hétfűn Básta mindjárt beszáll Kolozsvárra és sem Basta nem megyen haddal Zsigmondra, sem penig Sigmond Bastára, melyből nyilvánsággal megtetszik, hogy volt ünnön köztök valami végezés, hogy ez üdő alatt egyik se háborgassa egymást, mig Carolus Magnus az császártúl, avagy valaki más egyéb valami bizonyos választ nem hoz Sigmondnak, mi módon maradhasson meg ez országba, ha meg akarna maradni.

Erd. Muz. 271. l. 1601.

Esztergomnak kétszeri obsidiója áll az császárnak megvételivel együtt 19. millióba mint Sarmasági mondá. oct. 19.

Pray Coll. Res. Trans. tom. J. 59. 82. l. 1601.

1601. Tatárok gyásza.

Dsilavus bég neve, kit az magyarok csillagnak hínak. — Csillag bég egy fű tatár kapitán jött volt be Erdélybe Zsigmond segítségire. Ennek egy rokona tatár Alamortt, mely Szeben mellett vagyon, megholt volt. Ezt igen felette bánták az tatárok, hogy megholt, siratták ezért is és szánták, hogy olyan fű vitéz ember nem fegyver miá holt meg harczon, hanem betegsíggel ágyban. Igy gyászoltak az tatárok, hogy valamennyi lova volt az megholt tatárnak, mind egy renddel utcza széliben kötözték az utczára, ugyanott Alamort és harmadnapig sem innya sem enni nem adtanak az lovaknak, ez két egész nap ű magok is az tatárok, kik annak szolgái vagy rokoni voltanak, nem öttenek, sem ittanak. Annak felette az lovaknak azoknak az farkokat, mind az farka húsáig elmetélték, és igy gyászoltatták velek az urokat. Szivfájás volt azon az tatáron. Ilyen orvossággal élt, az mely viz az forgó malomkerékrűl lecsorog, azt hozatta és azt itta. De annyit használt, hogy ugyan megholt azután.

Hev. Coll. LXVIII. 302. (lehúzva 464.) lap. 1601.

1601. Mikor Sigmond Kolozsvárat megszállotta volna, voltak benne kapitánok Basta számára: Czetlicz és Levinus Mortagnie, — amaz német, ez olasz volt. Volt benn Kolosváratt ötszáz gyalog német, és u. m. 200 balon. Az városbelieknek minden fegyvereket elszedték, hüttel kellett kimondani min-

dennemű fegyvereket. Először közhelyre tévén, azután minden fegyverek oda veszett, senkinek házánál csak egy szekercze sem volt.

1601. Hev. Coll. LXVIII. 302. (lehúzva 464.) lap.

1601. Levinus Mortani volt az valonok előtt kapitán, mikor Sigmond Kolosvárat megszállotta volt. Ez Levinus Mortani is valon volt.

1601. Erd. Muz. 82. l.

Kolosvárat mikor megszállotta volna Zsigmond, nem oly okkal szállotta meg, hogy erővel megvegye, hanem deditione terreálta quidem őket: de osztán, hogy meg nem adták, úgy égette el az hostátyát; mely dolog mind csak árultatás, és czigányság volt. Csáki István és Bátori Zsigmond mulattak Kolosvár alatt, de Mózes és Bectás basa igyenesen Bástára akartanak volna menni, kiért Mósest Tordán megfogatta Zsigmond.

Oldalt: Kolosvár megszállása.

1601. dec. 3. Hev. Coll. LXVIII. k. 301. (lehúzva 463.) lap.

Secunda die Decembris, soluta est fucata obsidio Colosvariensis; has literas dedit Sigismundus Tordae, altera obsidionis solutae die ad patres Colosvarienses. Ex quibus vafrum et nequam ejus ingenium perspici poterit.

Sigismundus dei gratia Transylvaniae et Sacri romani imperii princeps etc. . . . .

Reverende in Christo pater nobis carissime. Nobis quidem rerum vicissitudinem admirantibus, acerrimus hic primae casus, quo et provincia concussa, tam graviter est, et nos ipsi jactamur, eo videtur tristior, quomagis totius reipublicae christianae rem agi sentimus, atque ab eo potissimum imperatore, cuius in nos gratitudinem paulo ante experti sumus benignissimam, et qui vicissim, laborum atque officiorum summo cum provinciae periculo, a nobis praestitorum (palam toti mundo est) fructum cepit uberrimum; ac tam deploranda innocentissimae plebis devastatio, quomodo ab exercitu christianissimi, ac clementissimi imperatoris proficisci possit, id vero nos reddit pene attonitos, qui si modum aliquem depraecandae tantae indignationis, ac praestandorum officiorum nostrorum inveniremus, eum profecto ambabus manibus arriperemus. Verum enimvero haec fuit fatalis omnipotentis dei dispositio! qui quando ei visum fuerit, proculdubio inponet modum tot malis quottidie ingruentibus; quod ut pro sua divina bonitate quam primum faciat, ego vobiscum rev.-di patres divinam ipsius majestatem supplex veneror. Nunc quoniam

nobis fortuna animarum etiam consolationem invidit, sublata sacerdotum copia; amanter a R. V. petimus, mittat ad nos p. Suliok, qui nobis adsit. Hoc multis nominibus negare nobis non poterit, nam et paterna R. V. in nos affectio, et majorum nostrorum erga societatem merita, et nostra denique erga eandem, obsequia, vel invito extorquebunt. Quod si vero p. Suliok propter infirmam valetudinem (neque enim ulla alia causa, apud nos excusabit) venire non posset, mittat p. Balthasarem. Nos quoad usque nobiscum tenebimus, dabimus operam, ne quid ei desit. Interim nos piis P. P. V. orationibus commendantes, easdem bene valere optamus. Datum ex oppido nostro Thordensi 3. Dec. 1601.

R. P. V.

Sigismundus princeps.

Volffgangus Czaitlicz volt fű gubernator itt Kolosvárban, mikor Zsigmond megszállotta volt Kolosvárat.

Ezelőtt Kolnitz volt fű, de az itt Kolosvárat holt meg, és ezután atták reá Volffgangus Czaitliczre.

Hev. Coll. LXVIII. 232. (lehúzva 396.) lap. 1601.

Basta itéleti az kopjás had felől.

Az magyar kopjás felől ilyen itélete volt Bastának. Az kopjás hadat igen dicsírte, de azt mondta, hogy nem tud az magyar véle élni és hogyha módját tudnája, nagy dolgokon mehetne által. Elmegyen úgymond, az magyar, három vagy négy seregben is rendeli kopjását. Neki válogatja az előljáróját, az arczúl az ellenségre rontja kopjáját, azután mindjárt nagyobb kopjás had érkezik, az is azt cselekeszi; harmadszor ezeknek inokban vagyon az dandár, az is hasonlóképen odarontja kopjáját. Lehetetlen dolog hogy meg ne verettessenek, csak erős ellenségek legyen. Olyan dolog ez mint az zápor eső, ki az mig tart, sebesesen es, de hamar elmulik. Kopjáját tized része sem töri el. Mert egyik az szorosságban az másiktúl hozzá sem tér. Az ki penig okosan és hasznosan kivánja az kópjás haddal élni, annak csak ez volna az módja. Meg kellene ez ilyen hadat szakgatni és sok csoportot kellene belőle csinálni, minden csoportban elég volna száz lovag. Ezekkel az ellenségre nem egy felől az mint az magyarok szoktak, kellenene menni, hanem egynehány felől kellene reájok bocsátani, körűlvenni az ellenséget az mennyire lehetne és egyszersmind az egész hadnak egy roppanással közikbe öklelni mindenik csoportnak. Igy lehetetlen hogy az ellenség az ti kopjátokat megállhassa. Ezenkivűl haszontalan akármely nagy kopjás hadatok legyen is. — Jelentette volt ezt Básta annakelőtte is Szelestey János-

nak és ekképpen akart cselekedni Váradjánál; kit Básta eszében vévén, egy dombra ment fel az akasztófa felé Fejérvárnál [*oldalt:* anno 1602 mense Julio] és onnat szabadon az dombrúl lötte üket. Mert az kopjának ellenkező remediumja az magas hely; mert az magas helyre fel nem szolgál az kopja, az puska penig alá az hegyrűl és fel is egyaránt szolgál.

Pray. Coll. Tom. 59. J. Szam. sz. 202.

Egy magyar kopjának tizenhat lábnyi hossza vagyon az én lábammal.

Hev. Coll. LXVIII. 382. l. (lehúzva 542.)

Insignium quorundam virorum nomina in bello ungarico et alibi.

Georgius Baro a Collonitz in Jansonio 124. pag.

Andreas Duditius Sbardellatus olim episcopus tininiensis, praelatorum et cleri ungarici orator in concilio Tridentino.

Joannes Nicolaus Rusvuormb, Janson. 315.

VolfangusRumpf Caesareae aulae magister.

Carolus dux Sudermaniae, regis Poloniae patruus, Suetiae administrator.

Huius Sigismundi III. regis Poloniae avus fuit Gustavus. Pater ejusdem Sigismundi fuit Joannes rex Sueciae.

Joannes Franciscus Aldobrandinus az pápa öcscse, ki Magyarországba küldött volt fizetett olaszokkal anno 1597.

Ferdinandus Gonzaga; 1600. Rodolphus császár hitta Olaszországból, azután kassai generalis volt.

Comes Carolus de Mansfeld, locumtenens generalis Archiducis Matthiae.

Nobilis et strenuus Villhelmus Rodouvitz, locumtenens colonelli, et capitaneus legionis germanicae.

Joachimus Flancz ductor militum germanorum in Transylvania anno 1601.

1602.

Hev. Coll. LXVIII. 229. l. (lehúzva 393.) 1602.

1602. Bocskay fogsága.

Bocskay István tizenöt holnapig volt Prágában tisztességes fogságba, tartóztatásba, végre kiszabadulván fogadta, hogy ű nem (megyen) többé Prágába. Ez volt egyik oka az ű támadásának.

Hev. Coll. LXVIII. 118. (lehúzva 270.) l. 1602.

1602. Az szebeniekkel való békesség tractálás.

Az goroszlói veszedelem után, mely volt 1601. 3. Augustusi mind az Moyses harczáig Bastával, mely volt az következendő esztendőben 1602 die 2 Julii Szeben városa Erdélben mind ellent tartott Zsigmond birodalmában, mind ellenkezett, meg nem adta magát, nem hódolt meg, maga az tatárok körűl vidéken lévén, minden veszélt töttenek rajta. Az goroszlói veszedelem után az mely nemes emberek marhástúl, feleségestűl oda bémentenek volt, sok ideig ki nem bocsátották űket, ott benn tartották; mind Keserű Jánost mind feleségestűl, marhástúl, Pernyeszi Gábort és sok fű embereket. Végre Keserű János és Pernyeszi Gábor kiszöktek volt parasztember ruhájokban. Ez üdő alatt az tatárok sok dúlást, sok égetést töttenek Szeben tartományában. Zsigmond fejedelem egész tavaszon 1602. Szebenbe jártatta Kolosvári János deákot az kamaraispánt ez színnel, hogy Szeben hódoljon meg Báthori Zsigmondnak. Négyszer volt az kamara ispán ott benn az szebenieknél ű maga, Ovári Istvánnal penig együtt kilenczszer volt. Az szebeniek is akarták volna jó móddal az békességet. Egyszer Csáki István oda menvén Hannostorfra száll, és az szebeniek közzül is hütre kihíván, egy nehány fűembert, az többi között az királybiró volt ű maga, Süvegh Albert, annyira vitték volt az dolgot, hogy megegyeztenek és bizonyos articulusokban beir-

ván az békesség dolgát, arra végezték, hogy az szebeniek Dévára küldjenek és mikor Zsigmond fejedelem megesküszik azokra az articulusokra, tehát Szeben meghódol mindenképpen Zsigmondnak. Oly igen biszonyos volt penig ez békesség megszerzés, hogy immár Szebenben főztenek erősen, hogy bevárták és be is megyen Csáki István az békesség megszerzés után és szép ajándékokat szerzettenek, mind Zsigmondnak és mind Csákinak. De végre az békeség dolga csak ezen fordult el. Voltanak Szebenbe havaseli boeroknak marhájok és feleségek, kik Havasalföldéből ez sok háborúságba Szebenbe költöztenek volt. Csáki azoknak marhájokot nem akarta hogy kiadják az szebeniek és marhástúl elmenjenek vissza Havasalföldébe az boérok feleségi, ezokáért, hogy az magyar nemes embereknek marhájokat ezelőtt való esztendőben Mihály vajda is onnat Szebenből és egyébb helyekrűl is mind felkerestette és elvétette volt és kit magának s kit az ű boérinak osztott volt. — Az szebeniek ezt nem engedték, hanem miérthogy az ű városokban jöttenek nagy bizodalommal, ugymint tutum refugiumba et asylum, nem tisztessíges leszen városúl nekik, ha űket megengedik fosztani. Ez igy levén és meg nem alkudhatván akkoron, Zsigmond fejedelem indúl el Dévárúl Brassóba circa initium mensis Februarii. Mikor Szebenhez nem messze menne el, küldenek az szebeniek két fű polgárt Zsigmond eleibe, Benedek deakot és Brassaÿ Bartost, kik mikor egész Holdvilágig ügettenek volna Zsigmond után és Csáki István után, Csáki anácsából fel akarta Zsigmond akasztatni űket. Végre János camora ispán az istenért kérvén és könyörögvén Zsigmondnak hogy ez jámbor embereket követeket ne bántsa, mert az ű feleségek, marhájok és több nemes emberek is Szebenbe nyomorúságot szenvednek, ha ezt cselekeszi, úgy engedte meg életeket Bátori Zsigmond. Azért ott Holdvilágnál megállván Zsigmond és előszólitván az szebeni polgárokot, és rútul megszídogatván űket, menjetek el, ugymond, haza, én meg nem büntetlek ez háládatlanságtokért, hanem büntessen meg az isten és több sok efféle szókkal fedvén űket elbocsátja. Mert annakelőtte Zsigmond irt volt nagy bű és szép levelet és igen eszesen az szebenieknek, hogy adják meg magokat és térjenek ű hozzá. De miérthogy az szebeniek Bástától tartottanak és az ű tanácsán jártanak, semmiképen addig meg nem akartanak hódolni, mig az német császár és Básta szabad akaratot erre ű nekiek nem enged. Ebben bomlék el a szebeniekkel való minden békesség dolga. És miképpen Várad három Priczk miá vesze el és szakada el Erdéltűl, azonképpen Szeben is ez két ember megszidogatása miá idegenedék el Báthori Zsigmondtúl. Zsidmond is ezen haragutt meg, hogy az előbbi levelére és szép kérésére

semmit sem cselekedtenek, hanem ugyanazon keménségben tartották magokat, és hol ide hol tova csavarogván vontatták és halogatták az meghodolásnak idejét és hogy sem ű maga Zsigmond intésével, sem generalisa Csáki István törekedésével nem gondoltanak, azon boszankodott volt meg. Ez lűn az oka, hogy Zsigmond is mindenestűl ez Erdélt azután az németnek elárulá az ország hire és akaratja nélkül. Mert az német fejedelem Zsigmondnak Erdélt ismét vissza akarta bocsátani és valami az Meszesen belől vagyon mind megadni ilyen conditioval, hogy Zsigmond az töröktűl elszakadva legyen és az német császár hívségére kötelezze magát. Ezt mikor látná Zsigmond hogy nem hasznos sem ű neki, sem penig az országnak, mert az német fejedelem erejével soha ez országot ez töröktűl meg nem oltalmazhatja senki, inkább akara mindenestűl kimenni ez országból és az németnek adni teljességgel, hogy nem mint örökké ennyi háborúságokban élni ez országban. Igy azért mind az országbeli fűembereknek és tanácsoknak híre nélkűl egy olasz pap Antonius Mariettus által igy végezé az dolgot, hogy Basta jűjjön be haddal és kézhez adja az országot neki minden harcz nélkűl. De nem lehete szinte ugy az mint Zsigmond elgondolta volt magában, mert azon nyáron 1602, 2 Julii Székel Moyses ellene támada Bastának, de megveretvén Székel Moyses Fejérvárnál, ugy juta az ország német kezébe.

Oldalt: Zsigmond miért utolszor az németnek adta Erdélt.

Hev. Coll. LXVIII. 247. (lehúzva 411.) l. 1602. febr. 24.

1602. Beszterczc ostromlása.

Beszterczét először is az Pecz hadából való németek ostromlották és valonok, ötszáznál többen vesztenek az ostromon. Mely dolog miatt annyira elrémült volt az hajdúság, hogy semmiképpen űket reá nem vehették az ostromra, hogy menjenek. Nem is vehette volna meg Básta, ha Sigmond akaratjából Bogáti Miklós... nem kufárkodott volna. Semmivel inkább az ostromon nem árthattanak az valonoknak és németeknek, mint kövekkel és darab sókkal, mely bűvön volt az városban, azokat hányták ki nyakokba.

Erd. Muz. 92 l.

Tordai veszedelem.

(Közölte Mikó Imre Tört. Ad. I. 201. l. A 203. l. kipontozott helyen ez áll: »mikor rendtől rendre való paráználkodtanak, végűl egy czöveket vertek beléje és az ebekkel etették meg.«)

(*A 202. l.* »itt az hajduk« *szavaknál köv. oldaljegyzés áll:* ugyan ott Tordán kivül találtak volt Kátai Pált vitéz personát, ez elszaladván előttök úgy adta volt magát Szindi Jánoshoz.)

(*A 203. l.* »Körös-Maros-mellyéki magyar vala« *szavaknál köv. oldaljegyzés áll egy XVII-ik sz. kézzel irva:* »Nescio quid petis, ubi Tartarica, ubi fluvius Körös et inhabitatores ejus?« *Ez alá későbbi kéz ezt irta:* Bene scit quid petit: Maros-Körös, Maros közit irja, az hol elegy jár az török az ott való lakosokkal és ott sok gyermek esik az töröktől.)

1602. junius. Hev. Coll. LXVIII. 233. l. (Ielúzva 397.)

1602. Junio. Hoffkirker. Pecz János.

Mikor Basta ide be akart jüni Szakmárrúl, anno 1602, akkor mikor Moyses ellene támadott volt Váradjánál, volt Bastával együtt Szakmártt Hoffkirker Joannes Adamus és Joannes Baptista Pecz. Ezek öszvevesztek volt Szakmártt, Joannes Baptista Pecz az szakálát fogta volt Hoffkirkernek. Ezen Hoffkirker megharaguván, az roszpergert kivonssza és úgy üti az hasához Pecznek, hogy által ment volna benne, ha szarvasbürből csinált korczovágya töltött nem volt volna. Hanem úgy meghajol az roszperger, hogy mint egy horog lött. Pecz viszontag az fejét vágta volt afféle roszpergerrel Hoffkirkernek. Ezt megérti Basta, Hoffkirkert megfogatja mindjárást, volt félesztendeig fogságba. Austriába volt ez Hoffkirkernek egy bátyja, az egész austriai gyalogságnak kapitánya, nagy úr, ez levelet ir Bartholomaeus Pecz doctornak, hogy irjon Bastának, hogy bocsáttassa el az öcscsét, mert nem leszen jól a dolog. Igy irt Bartholomaeus Pecz és öszvebékéltették űket és elbocsátták.

1602. Erd. Muz. 81. l.

Oldalj.: Az goroszlói harcz után való tractatus.

Az goroszlói harcz után Zsigmondnak és az német fejedelemnek ő köztök csak indutiae voltanak; nem volt semmi ratum, vagy fixum, hogy országot Erdélyt Zsigmondnak akarná az német engedni, hanem azon télen, és tavaszon csak idejek legyen az conditióknak tractálására.

Szamos-Ujvártól elválván, mindent Erdélyben megadott volna az német fejedelem, ha urgeálta volna Zsigmond. De eszében vötte volt Básta, hogy egyenetlenek az urak Erdélyben, és valami egyéb tanács is érte, és azért nem alkhattanak meg. Cum inducias fecissent, Básta arra felelt volt, hogy megszerzi ez Erdélyt Zsigmondnak; de azután megizente az német fejedelem, hogy cedáljon principatu, mert azért ment ki Erdélyből Zsigmond. Az törökhöz is nem bizhatott Zsigmond.

Erd. Muz. 83. l. 1602. május.

Básta induciát szerezvén Zsigmondnak az országtól az békesség tractálása felől, ő maga Básta az hadnépivel Szathmárra kimegyen Erdélyből. Az hajduk penig az erdélyi praedálást nem hagyhatván el, Kolosvár tájatt és széljel dultanak, és mulattanak. Erre Zsigmondnak Básta pecsétes levelet s szabadságot adott, hogy őket kiverje ez országból az inducia helyin maradván. Ez hajduk között volt Radul, ki azután havaseli vajdaságra mene bé; és egy görög érsek Demeter, bolgárok és ráczok; érseke az Dunántúl való. Ezekre az hajdukra Csáki nagy haddal reájok menvén, Egerbegynél találja őket, és ott megharczolván vélek, megveri őket, és sok szekereket, rabokat, marhájokat elnyeri; és az rabokmind inkább az tatároknak jutnak. Demeter érseket mikor elfogták volna, és Csákinak vitték volna — ingyen elbocsátotta nem kevés zugolódással az vitézlő rendnek.

Az hajduk Egerbegynél lévén, mentenek volt Gerendre, holott akkor Sarmasági Zsigmond volt; de nem várván oda az derék hajdu tábort, egy nehány magával kiszalad Gerendből Fejérvár felé menvén. És az futtában elfogta Kovács Györgyöt, az hajdúk egyik hadnagyát; küldte Ujvárból Sármasági Csákinak, kitől Csáki mindeneket megértett.

Hev. Coll. LXVIII. k. 126. (lehúzva 278.) lap. 1602. május.

Kolozsvári János deák az tatároktúl az rabokat megszabadítja törvénnyel 1602, mense Maio.

Anno 1601 az goroszlói clades után Sigmond fejedelem török és tatár segitséggel Basta ellen bejöve nagy hírrel, mintha számtalan török tatár volna vele, maga noha öt basa volt vele és egynehány bék, de nyolczezernél feljebb nem volt, avagy még annyi sem. Az basák ezek voltak: Anatoli basa, Nuh basa, Bectas egri basa, és Ismail tömösvári basa; kik közzűl mostan csak Ismael volt Erdélben. Ezekkel volt egynehány sereg tatár, kiket az jövő esztendőben oztán 1602. mikor egész telen itt ez országba teleltette volna Sigmond űket, mense maio az tatárokot hazabocsátá, mikor némineműconditiókkal az német császárral és Bastával megalkutt volna Sigmond. Ez tatárság sok rabokot gyűjtött volt iminnet amonnat, kit Erdélből, kit Erdély kivűl való helyekről, mely rabokot elakartak ez országból vinni Törökországba. Küldi Sigmond fejedelem Kolosvári János deákot és Kapronczay Tamást, hogy valamint valahogy lehet, szép szóval, kéréssel, könyörgéssel, törvénynyel az rabokot megszabadítsák. Elmennek ezek

A. és Szászvárosnál találván az török és tatár tábort, az basának Ismaelnek az tömösvárinak ajándékot visznek, kérik hogy ne hagyja az tatároknak elvinni az hatalmas császár országába való rabokot, az kiket nem az ellenség földén fogtak volna, hanem itt Erdélbe gyűjtöttek volna. Sok szó és panasz után az basát arra vészi Torday János, hogy törvén legyen benne. Az basa megengedi az törvént. Ilyenképpen sok fű törököket az törvénbe leültetvén és ű maga is Ismael ott ülvén János deák kolozsvári igy felel, hogy az rabok nem illetnek az tatárokot, mert az császár hívsége alatt való népekből ragadozták volna el. — Ezek adnak, ugymond, az hatalmas császárnak adót, és mintha Konstantinápolnak egyik utczáját rablottátok volna el, szinte ugy tartja ezt az hatalmas császár. Azért küldött titeket tatárok az császár ide, hogy az országnak oltalommal legyetek; ez nem oltalom penig, hanem dúlás, pusztitás és császár ellen való cselekedet. Az ellenségre bocsátott titeket az császár, onnat nem gyűthettetek rabokat, hanem ez országi embereket, kik fejet hajtottanak, azokat dultátok. Az tatárok az ellen igy feleltenek, hogy az hatalmas császár úgy küldött minket ide és Sigmond is ugy hítt ide, hogy az mi rabokot foghatunk, mienk legyen és szabadon elvihessük ez országból. Tudjátok penig hogy itt ez országban sok ellenségtek volt tineketek, az szászok, az németek és az kivűl való magyarországiak, szilágyiak. Azokból gyűtöttük mi ezeket az rabokot, nem azokból kik avagy az császár hívsége alatt, vagy Sigmond birtokában voltanak. Azért szabad mi nekünk elvinni ezeket. János deák ezekre igy replicalt: Az mi néz az magyarországi, szilágyi, nagybányai, kűvári és az környékekbeli rabokra, azokra azt mondom, hogy tudják azt az nagyságos basák és az több fű török urak és ti is tatárok mindnyájan tudhatjátok, hogy ez Magyarországnak részei, Szilágy, Nagybánya, Kűvár és azokon innet az egész föld mint erdéli birodalom volt és most azoknak visszavételére küldött az hatalmas császár ide titeket, ezokáért az mi rabokot onnat gyűtöttetek, az hts császár birtokából, és az Érdélyhez való földrűl gyűtöttétek, kik az császár hívsége alá való népek voltak és mostan is ide valók és ide hallgatnak: ezokáért ez rabok nem tietek, hanem itt kell hadnotok, mert Erdélyhez való föld népe, kik az hts. császárnak adófizető jobbágyok. Az mi néz az szászokra, igy szólok azok felől, hogy az szászság, kik falukban laknak, és nincsen keritett városok mind császár ű hatalmassága hívei voltak és Sigmond jobbágyi, kik nem fogtak fegyvert, sem császár, sem Sigmond ellen és az szász városok is mindnyájan császár engedelmében vadnak, az egy Szeben kivűl. Ha Szeben ellenség volt, az mint volt is, miért nem vettétek meg Szebent, valamit

ott találtatok volna, mind tietek volt volna, bár elvittétek volna azokat, mert mind tinektek és mind minekünk ellenségek voltanak. Az mit kívűl találtatok azok nem Szebenhez valók voltak, hanem Sigmond országába és birtokába valók. Ezokáért nem illik az szász rabokot is elvinnetek.

Az mi néz az németekre és az egyébb népre, kik Kassa tájárúl és az német király birodalmából jöttenek volna ide, és azokban az mit el nyertetek, mind tietek lehet törvény szerint és igazság szerint, de az mi Erdélyhez való és erdélyi birodalomból itt vagyon nálatok, rabok, azokot vissza kivánjuk, mert nem tietek, hanem az hts. császár jobbágyi. B

Mikor János deák igy felelt volna, az basák és fűfű törökök törvént látnak bennek és igy találják, hogy valaki ez rabok közzűl erdélyi és Erdélyhez való tartománbeli ember, mind elbocsássák az tatárok és itt ez országban hagyják. Ezt hogy inkább véghez vihesse János deák igírt volt az tatároknak háromezer forintot az rabokért és az hadnagyoknak imerzáknak egyéb ajándékokat. Igy levén az törvény, végezik azt, hogy az Vaskapunál az Strigy mellett ott az szoros helyeken válogassák meg az rabokot, hogy az tatárok is se ide se tova ne vihessék és ne rejtegethessék el az rabokat. Azért oda jutván öt sereg tatárt külön-külön állatván, mely seregben mindenikben ötöt száz volt, úgy hogy harmadfél ezer tatár volt mindenestűl. Nagy engedelemmel (mely igen csudadolog) az rabokot elbocsátották az törökök fűemberek és az basa is Ismael készeritvén őket az elbocsátására. C. D

Az kik nem akartak volna is elbocsátani az törökök és János deák ugyan levonták az lovakrúl és külön az rabok seregébe vitték, mert mindenik tatár seregből való rabokot külön seregbe állatták. Igy mind haraggal, mind szép szóval és tusakodással is az törvén kimondás szerint az raboknak nagyrészét kivötték az tatároktúl.

Sokan ki száz aranyat, ki többet ki kevesbet adott volna János deáknak, csak az rabot hatta volna nála; de az nagy tökéletességgel senkitűl egy pénzt sem vött fel az rabokért.

Ilyenképpen ugymint háromezer rabokot, férfiakot, asszonyembereket, leányokot, gyermekeket az tatároktúl megszabaditván, János, deák Brette faluhoz az Strigy mellett megszámlálván, egy nagy kertbe rekesztette űket, három megholt bennek és igy nagy sereggel visszahozta űket és kit az szászok közibe és kit imide, amoda az országba, bocsátta űket, mindnyájan csudálkozván, hogy olyan nagy barbarus és kegyetlen nemzetekbe az tatár és török között, et quod maximum est, az fegyver és dúlás, pusztítás között helye lehetett az igazságnak és törvénnek, mely dologban bizony raro quidem ab omni an- E

tiquitate exemplo, de refutaltatik amaz közmondás, hogy: inter arma silent leges.

Ezt soha az pokolbeli ördög seggiből született hajdú, balon, rácz, oláh, magyarországi magyar és egyéb vérszopó ebek nem cselekettek volna, az mit az tatár megmielt; kikben ez világ szeme láttára vagyon, hogy nagyob igasság, irgalmasság és az szegény kösséghez való engedelem vagyon, noha ű természet szerint ellenségi volnának, hogy nem mint az keresztyénnek az keresztyénhez, az magyarnak az magyarhoz.

Az ki ezt tagadhatja, hát az déli napvilágot is setétségnek mondja.

Additio ad superiora.

A. Ismael basa hozott volt Erdélybe három száz töröket, de akkor volt vele csak u. m. ötven török, mikor az tatárság ki akart menni. Ez basa is és az tatárok az imerzakkal azaz hadnagyokkal együtt csak Sigmondtúl vártak levelet commendatoriat és saluus conductust. Ezokáért hogy mind az császárnál és az vezérnél és egyebeknél nilván legyen az Sigmond levele által való hív szolgálatjok ez országba, és az ű szolgálatjokért az szerdártúl Memhet basátúl valami tekintet legyen reájok. Az tatárokkal volt hat imerza, azaz hadnagy és egy agaságh. Egy imerzaság alatt volt öt-öt száz tatár és az agaságh alatt volt négyszáz tatár, mindenestűl 3000 és 400 tatár volt. Az Vaskapun belől az Mezőségen voltanak Haczokon túl mind az tatárok és mind az rabok nagy sokasággal.

B. Negyedik obiectiojok az tatároknak ez volt: Itt az rabok között sokan vadnak, kik szabad akaratjok szerint atták ű magok hozzánk magokot, mikor éhhel halnának meg és ha mi nem tartottuk volna űket ez télen nyáron, megholtak volna éhhel. Az kik velünk elakarnak jünni, azokat vissza nem veheted, mert ez az mi törvényünk ellen vagyon. Ezekre Kolosvári János deák ezt monta: Az kik szabad akaratjok szerint hozzátok atták magokat, azok inkább mind gyermekek, esztelenek, nem tudták meggondolni magokban mi legyen az jó és tisztességes dolog, ez féle gyermekek az atyjok, anyjok, rokonok és öreg emberek hatalmában voltanak, az öreg emberek akaratjok nélkűl nem mehettenek volna ezek ti hozzátok, könnyű volt az éhség miá űket hozzátok csalogatni, mutass egy almát nekiek, csak azzal is hozzád csalhatod az gyermeket. De ezekfelől is igy kell gondolkodni, hogy ezek az császár földérűl való gyermekek, nem az ellenség földérűl való. Ezek császár jobbágyi fiai, ezek adnak jövendőre az hts császárnak adót. Nagyobb kár vagyon efféle gyermekek elvitelében, hogy nem mint az öreg és vén ember vitelében, mert

ezekből nevekednek jövendőre ez földön jobbágyok, és ez földnek lakói.

C. Kolozsvári János azelőtt megüzente volt és megparancsolta volt Sigmond levelével, hogy mindjárt Lugasból és Karánsebesből fegyveres kézzel és taraczkokkal elegedendő nép feljűjjön és az Vaskaput megállják, hogy az tatárt által ne bocsássák és megtartóztassák.

Igy meglevén ez, az tatárság megtartózott és az haczoki mezőn megszállott. Ezenközben hogy törvénkeznének és ott várakoznék az tatárság, jut az császár és vezérpasa levelével Aponÿ János, kit azelőtt küldött volt császárhoz Sigmond az rabok felől és egyéb dolgok felől. Az császár levelében ez vala parancsolva és az szerdaréban is, hogy Ismael basa és az imerzák semmi rabot Erdélyből ki ne hagyjanak vinni, oztán hogy Sigmondtúl, az császár fiátúl (mert annak nevezték), semmi pénzt se ajándékot ne vegyenek, miérthogy tudná a hts császár, hogy Sigmondnak mostan pénze bűvön nem volna. Annakfelette, hogy az ifjú királt az császár fiát Zsigmondot semminemű bántással meg ne háboritsák, valamit parancsol, azt cselekedjék, ajándékra ne készerítsék. Az ki ottbenn Erdélben jámborúl szolgált, itt künn az basa arra fogadta magát, hogy mindenekrűl megelégíti. Ilyenképpen az császár és szerdár levelére és parancsolatjára az mely pénzt és ajándékot igírt volt János deák Sigmond nevével, azt is sem vevék el az tatárok, nem is kénszeritették reá az meghozásra. Igírt volt penig Kolosvári János deák az tatároknak minden imerzának egy-egy aranyas szablyát és egy-egy aranyas botot; ezenkivül háromezer forintot először és hogy ezen nem akartak megelégedni, hatezer forintot.

D. Az fű imerza mikor az rabokot meg akarná adatni, elő nyútván az szablyáját (nem vonta ki az hűvelyéből) reátötte az jobb kezét úgy hogy az újjai közibe tötte az hűvelyével együtt az szablyát és úgy esküdt meg hogy igazán előadatja az rabokat.

Egerbegynél verte volt meg Csáki István az tatárokkal az Basta hajduit. Ott az hajduktúl sok magyar embereket, rabokot, gyermekeket, ifjakot nyertek volt az tatárok. Azokot is az tatárok nem akarták megadni, ezt mondván, hogy ők szablyájokkal nyerték azokot, és az ellenségtűl vötték el. János deák arra azt felelte, az a hajdúság itt Erdélben fogta volt el azokot az rabokat, kik császár jobbágya fiai voltak, titeket penig tatárok hiszen oltalomért küldött az hts császár ide. Azért ha mi rabokot megszabaditottatok az ellenségtűl, nem illendő, hogy egy rabságból más rabságba ejtsétek űket, hanem az császár jobbágyát meg kell az császárnak adni és itt Erdélben hadni. Az mi rabot fogtatok penig az ellenségből

az hajdúkból, avagy németekből, kik szablyát vontanak ellenetek, azokot szabadon elvihetitek és törvén szerint is tietek lehet; de az kik nem támadtanak ellenetek, azokot nem igazság ez országból kivinni, úgymint ez hazának fiait.

Sigmond küldötte volt az tatárokhoz az rabok megszabadítása felől Kolosvári János deákot, Óváry Istvánt és Ros(os) Istvánt. De látván Kolosvári János, hogy azok későn jönnek elő és addig az tatárok eltakarodnak az rabokkal, ű maga ment Ismaelhez és az tatárokhoz melléje vévén Kapronczai Tamást, egy vastag öreg arczúl vágott katonát és Sigmond parancsolatjából az szászvárosi királybírót Fény István deákot, és ezzel volt huszonöt drabant is, kik az rabok megszabadításában az mire szükség volt, jól szolgáltak.

E. Az rabokat úgy hozzájok alliciálták volt az tatárok, hogy sokat nehezen vont el tűlök, kik el akartak volna velek menni. Erővel is elvötték az tatártúl, ha nem akarta volna is megadni. Az tatárokban oly emberséges indúlat volt, hogy noha az rabokat elvötték tűle, mindazáltal kenyeret, élést és kölcsöget adott az raboknak és nagy bánkódva úgy bocsátotta el tűle. Ha mi ruhát adott azelőtt reá, oda engette. Voltak csak szász leányok és asszonyemberek négyszáz és negyvenötön, kiket visszahozott János deák. Mindenestűl háromezer rabnál többet szabaditott meg, és mind hazájokba bocsátotta űket.

1602. jun. 11. Erd. Muz. 90. l.

Toroczkónál az Szelestei János harcza az Básta hajduival igy volt. Az harcz előtt ugymint két héttel egy főember az katonák közűl Zsigmond hadában való az Básta hajdui közi szökött volt: ennek Adorján Paál neve. Ez az mi hajdunk hadnagyit elhiteti, hogy Bátori Zsigmondnak semmi hada nincsen. Fejérvárnál volna ötszáz lovag, ha azt megverhetnék. Erdélynek nagy részit mind feldulhatnák. Erreképest Horvát Abrahám az ő hajduival ugy mint három ezeren felkél, és Erdélyben indul. Noha penig akkor Bátori Zsigmondnak frigye és induciája volt Bástával (mert Zsigmond akkor árulá el Erdélyt utolszor az németnek), mindazáltal ezzel nem gondolván, az hajduk béjövének Erdélyben, és Toroczkónál egy völgyben megszállának. Zsigmond ezt megértvén, ő egynehányad magával Fejérvárról Dévában szökék; igy itilvén jobbnak, hogy távulb lészen az Básta hajduitól. Mindazáltal hogy siketségre ne vegye az dolgot, elküldi Szelestei Jánost ugymint nyolczszáz emberrel reájok (nem voltanak ezeren az nyilvánvaló dolog.) Nagy Bálint volt az katonák kapitánya, Lugosi Ferencz az erdélyi hajduk hadnagya. Nagy Bálint mellett hadnagyúl volt Bábolczai Bálint; Szalai Ferencz előljáróban volt száz lo-

vaggal. Ezek Bátori Zsigmondhoz való hadnagyok voltanak, kik között fizetett katona, u. m. harmadfélszáz volt; az Zsigmond hajdui voltanak ez katonák kivül ugymint hatodfélszázan. Az Básta hajdui Toroczkóig jövének bé; Szelestei egy reggel reá jütt népivel Toroczkóhoz; miérthogy penig nem tudhatta Szelestei, mi helyen legyenek az Básta hajdui; mert igen nedves idő volt, kéthároméfelé is bocsát kémeket, kik meglássák bizonyosan, hol vannak táborban. Meghozván bizonyos helyeket reájok Szelestei. Azok először nem tudták Szelestei jövésit. Történik igy az dolog, hogy egy árok volt köztök; tul voltak az Básta hajdui, innet volt Szelestei az ő népével. Mindazáltal általugratván az árkokon, szembenszállának. Amazok eszében vevék az dolgot, dobot ütének, és az mint lehet hozzákészülnek, és megvínak. Szelestei megveré őket; Lugosi Ferencz fő vitéz ember odavész. Az buzán volt az harcz aratás előtt. Tartott egy óráig az harcz az faluhoz ugymint egy taraczk lövetni közel. Többet ezernél vágnak le benne. — Volt másfélszáz rab, kiket előttök hajtottak mind Enyedig az Szelestei vitézi. Adorján Pál és Horvát Abrahám elszaladnak. Az rabok felől izennek Dévára Zsigmondnak s megkérdik, mit cselekedjenek vélek? Miérthogy immár árulásban volt Zsigmond az ország felől az némettel, hogy az nimet királynak nagyobb kedvet találjon, ez engedelemmel meghagyja, hogy avagy mind bocsássák el őket vissza, vagy fogadják bé közikben, és legyen fizetések. Igy hozzájok fogadják az hires tolvaj ebeket az Zsigmond katonái, de nem sok idő mulván ki egyszer, ki másszor elszöknek nagyobb része Magyarországban. Egy nehányát úgymint ötöt vagy hatot Zsigmondnak küldöttek volt bennek Dévára, de Zsigmond megajándékozván, őket szabadon elbocsátotta.

Oldaljegyzet ugyanazon kéz által: 1602. mense Junio toroczkai harcz; volt ez harcz undecima die Junii. Vide in gamma 254.

Hev. Coll. LXVIII. 91. (lehuzva 241.) lap.

1602. jun. 29.

Responsio illustrissimi domini Georgii Bastae etc. ad postulata ex.-mi principis Sigismundi Báthori et regnicolarum Transylvanensium . . . .

Actum Claudiopoli die 29. Junii, anno 1603.

Jegyzet. Közölve Erdélyi Országgyülési Emlékek V-ik k. 124.

Oldalj.: Mikor utolszor Bátori Zsigmond Erdélből kimene ördögbe.

Erd. Muz. 63. l.

1602. jul. 2.

Foecunda patris natura de crudelius monstromot nem generalt Zsigmondnál; egyfelől Mósest ő maga urgeálta Szászsebesben, mikor az katonák végeztenek volt, hogy Basta ellen támadjanak, hogy per omnem eventum megvijjanak Bástával; másfelől accusálta őket, Bástánál purgálta magát, hogy ő akaratjából nem víttanak meg, szemben Bástával maga Makrai István volt ott akkor, mikor nekiek meghagyta, hogy megvon-

ják. Makrai, ki osztán mindjárást Kolosvárra jött Bastához és mindeneket megmondott, mint végeztenek az katonák ellene, meg sem gondolták penig Váradgya alá menjenek, hogy Bástareájok menjen; hanem attól féltenek inkább, hogy visszatér Básta és Kolosvár mellé csatolja magát. Mind is hétszáz kopjásnál az Mózes hada több nem volt, maga tizenötszáznak kellett volna lenni, arra volt az fizetés; de per negligentiam Mosis, kiki mind ott járt, az hol akart; ki feleségit, ki marháját hozta imide-amoda városokra. Ezernél az lovag hajdú több nem volt, kik előtt Szelestei János volt. Volt ötezeren Básta, mikor Mojses megvítt vélle.

1602. jul. 7. Erd. Muz. 72. l.

1602. jul. 7. Bátori Zsigmond kimegyen Erdélyből.

(Közölve Mikó Erd. Tört. Adatok. I. 72. és Kulcsár Krónikája 107. l.)

1602. Hev. Coll. LXVIII. 107. (leh. sz. 259.) lap.

1602. Zsigmondnak pénzt küldött az vezér.

Egyszer és másszor is küldött az török császár vezére (mert az császárnak híre sem volt benne) Báthori Zsigmondnak pénzt, Toldi Istvántúl küldött huszonhét ezer aranyat, Ali csausztúl tizennégy ezert, Buday Ferencztűl kilencz ezert. Azonkivűl egyszer is másszor is egyéb követektűl, ugy hogy mindenestűl ötvennégy ezerre tőtt. Volt ekkor szerdár bas. Giemisci Haszon pasa, azaz Gyümölcsös Haszon pasa, mert az császár gyümölcseinek ez viselte gondját először, mely igen fű tiszt, mert megjár esztendeig 26 ezer forint jövedelme. Ez basát mindnyájan emlegetik az törökök, nagy jámborságárúl, igaz mondásárúl, tökélletességérűl. Ez nyilván vagyon, hogy ajándékot senkitűl el nem vött, de ű sem adott senkinek, mely az török nemzetben csuda.

1602. jul. Erd. Muz. 88. lap.

Dévárol hogy Zsigmond török közé akart menni, ex desperatione volt az fejérvári harcz előtt. Mindnyájan szóltak neki, de kiváltképpen Bogáti Miklós, Dávid deák, Szilvási, Ali csauz; Csáki aztán néki állott, ő confirmálta cum praedictis tribus, hogy az nimet melléje álljon inkább; mind isten s mind emberek előtt az volna dicsiretes.

Erd. Muz. 90. l. 1602. aug.

Szelestei Jánost betegségiben az mennyire Sármasági Zsigmond tudja ugyanazon ágyában mordáljul vágta Fekete Máthé, kivel ő sok jót cselekedett volt; régi szolgája volt. Jenőből volt tanusága Básta akaratjából. Világosvárban ölték meg, és az vár alatt az országuta mellett temették Keres Maros közben.

Erd. Muz. 290. lap. 1602. sept.

Székely Mózes felől azt mondotta Haszon passa, ha rabbá esett volna, megváltotta volna 2. ezer ló tereh pénzen. Szerette benne az justicitást, hogy az mit mondott, úgy találta.

Székely Mózes elhajolván Bastától, mene Thömösvárra; onnét Székesfejérvárra, ott telele; az török nagy örömest fogadá, s vajdaságot igíre neki, ezt mondván: isten hozott; az régi magyar királyokot is itt koronázták fel. És második esztendőben jött be Székely Mózes Erdélyben.

Erd. Muz. 290. lap. 1602.

Pestet nagy hirtelen megveszi az magyarság, mert igen gondviseletlenül találták; az passa akkor Gyula felé volt, hogy Mózest Erdélyben bebocsássa.

Hev. Coll. LXVIII. k. 121. (régi lapsz. 273.) 1602.

Rudolfus Secundus divina favente clementia electus romanorum imperator, semper Augustus.

Reverendi, magnifici, egregii et nobiles fideles dilecti. Ut provincia ista nostra, post varias bellorum procellas in quietum ac tranquillum statum restituatur magnificis nobilibus ac strenuo fidelibus nobis dilectis Georgio Bastae Generali Transylvaniensi; Michaeli Székely a Kevendt; libero baroni in Fridaw capitaneo szakmariensi; Joannii a Molardt, libero baroni in Reineck et Drossendorff capitaneo comaromiensi; Nicolao Istvánffi de Kisasszonyfalva janitorum nostrorum regalium in Hungaria magistro, ejusdemque regni nostri Palatinatus locumtenenti, ac Nicolao a Burckhaus in Stolcztansdorf et Schiltperg consiliariis et commissariis nostris transylvanensibus quid nostro nomine vobis indicare, et ob oculos ponere, quidque deinde agere atque exequi debeant injunximus. Quod cum ad salutem vestram inprimis pertineat, fidem illis, tanquam nobis ipsis adhibebitis, eorumque jussionibus tanquam nostris parebitis. Gratiam eo nostram, qua vos complexi sumus, magis magisque promerituri, rebusque vestris, quas nos

florentes et prosperas optamus, bene consulturi estis. Datum in arce nostra regia Pragae die 8. mensis Septembris. Anno Millesimo sexcentesimo secundo; regnorum nostrorum romani XVII. hungarici XXX. et bohemici itidem XXVII.

Rudolphus.

Rud. Coraducius. Jo. Baruitius.

Ez Rodolphus Coraducius az imperium vicecancellariussa, avagy procancellariussa, kinek előtte volt Jacobus Curtius, ki 1594. 11. Martii holt volt meg. Hogy penig az császár az imperium vicecancellariussával irat levelet Erdélbe, ne véljed egyéb okának lenni, hanem hogy Erdélt az imperium alá foglaltatta az német császár, mely Erdélynek mely nagy romlására, és az magyar nemzetnek veszedelmére legyen, nyilván való dolog azoknál, kik arról tudnak gondolkodni. Az mely aranyat Erdélben Kolosváratt veret is az császár egyik felől az imperium kétfejű sassa vagyon, másfelől Rodolphus császár neve és képe. Az C. B. mely vagyon feljegyezve rajta, Clausen-Burgum azt teszi, azaz Kolosvár.

Oldalt: 1604.

1602. Hev. Coll. LXVIII. 131. (lehúzva 283 lap.)

1602. Fames.

Oldalj.: Nagy éhség.

Cherellie egy oláh falunak neve, Kolozsvárhoz egy mélyföld, ugyan kolozsvári jószág. Itt egy oláh asszony volt, fát hozott volt hátán Kolosvárra, hogy eladja és kenyeret vegyen rajta. Otthon egy beteg fiát hagyta volt, mig Kolozsvárra járt addig otthon megholt az beteg fia és az másik fia nagy darabot kimetszett az ölcsése húsában és megsütötte, megötte. Ezt az anyja nagy sírva beszéllette kolosvári kapu előtt. Az testnek *(egy sor levágva a lap alján.)*

1602. sept. Hev. Coll. LXVIII. V. 224. (lehúzva 388.) l.

1600.*) Dobó Ferencz.

Dobó Ferenczne csak pénze maradott négyszázezer forintnál több, mert ez Dobó Ferencz igen fösvény szegény ember véréből élő, jobbágya sajtoló, kegyetlen ember volt, noha látta hogy sehol semmi maradéka nem marad, mert Kerecseni Judittúl noha gyemeke lött egynehányszor, u. m. hat vagy hét is, de mind megholtanak kicsin gyermek korokban. Azután Kerecseni Judit halála után özvegyen élt mind holtáig. Ez Dobó pénzébűl kétszáz húsz ezer forintot deputaltak volt Bastának, mikor Sigmond ellen az goroszlói hadra készűlne Basta. Ezzel ez Dobó pénzével rontá meg az német Erdélt.

*) Valószinűleg tollhibából 1602. helyett, mert Dobó Ferencz ez év septemberében halt meg. L. Budapesti Szemle 1865. I. k. 523. l.

Dobó jószága maradott mostan Kollonits Stilffrid urra, ki az Prinÿ asszonyt vötte, de az jószágért az császárnak kellelt letenni százezer forintot. t. i. Patakért, Léváért és az több Dobó Ferencz jószágáért. Igy juthatott Kollonits Priny asszony az felesége után, az Dobó jószághoz. Ez Prinÿ asszony Dobó Domonkos leányától való volt, mely Dobó Domonkos leányát Dobó Ferencz házasitotta volt ki Prinÿ Istvánnak, ki Nyalábot bírta. Prinÿ István meghalván, ez Prinÿ leánt adta volt férjnek Székely Györgynek, az Székel Mihály öcscsének. Ez mikor megholt volna, ez özvegy asszont ez elmúlt esztendőbe 1604. Dobó Ferencz halála után, vötte el Kollonits Stilffrid német úr, ki valami keveset tud magyarúl. Jó vitéz embernek mondják.

Hev. Coll. LXVIII. k. 108. (lehúzva 260.) lap. 1602.

1602. Az Fekete deákrúl.

Ez elmult esztendőkbe Ázsiába támadott az császár ellen egy tiszta török nemből való ellenség, kinek Memhed Kara Jazyghi neve, azaz Memhed fekete deák. Ez deák Afisz Amhat basa szolgája volt, kit valami hadának részével elküld az ellenségre. Elmenvén elpártol tűle és egész nyolcz esztendeig hadakozott ellene. Ide Erdélbe kezde híres lenni Anno 1601.

Ez Kara Jazyghi vesztette el puskalövéssel valami mordálsággal Haszon basát, amaz nagy Memhed basa fiát, ki Szuliman idejében élt és fővezér volt. Ez Haszon basa Szenán basa idejében volt, budai basa is volt. Ez Haszon basát temették Konstantinápolba, Szent Jób piaczán az atyja mellett, melyek mind az atya és fia nagy becsületes az törököknél, úgy hogy éjjel nappal gyertya ég az temetéseknél. Ez utczát híják Hazret Eiubb azaz Szent Jobnak.

Ez Memhed Kara Jazyghi elveszett hadban ez minapi esztendőkben, hanem volt egy öcscse Haszon Kara Jazyghi, ez ugyanazon pártolásban succedalt az bátyjának. Ez mostan 1603. 40 avagy 43 esztendős ember, veres szakála vagyon, koszorú szakált visel, embertelen parasztember, hajdú erkölcsű. Minden serege neki puskás. Először csak spai oglan volt, mikor Ázsiában az császár ellen támadott, sok harczokot cselekedtek az császár hada ellen, mind a bátyja és mind az öcscse. Álgyúkkal, taraczkokkal jár és minden vándorlókat, tolvajokat, latrokat hozzá fogadván, ötven hatvan ezerrel és többel is városokot megvöttek, égettek, és mindenfelé nagy rettegést szerzettek. Mikor derék erő ment reá, felfelé állott, fűképpen egy erdőre szokott beállani, mely törökűl neveztetik Hák-dágh, azaz isten erdeje (talám ez Libanus hegy Siriá-

ban). Az kik Mekkébe az Mahumet koporsójához búcsúra mennek, tízezer ember fegyveres kézzel nem mehet el békével miattok. Ez Haszon Kara Jazyghire küldi az császár 1602. esztendőben Nuh basát, ki az utolsó Halul basa előtt való vezérbasa, ki azelőtt való esztendőben 1601-ben Báthori Zsigmond mellé[illegible]t vala Erdélbe segítségül két basákkal együtt. Ez mikor n[illegible] haddal rá ment volna, másfelől is Sam-culi azaz Sam [illegible]rt[illegible]ból valók (Sam azaz Damascus) ellene jünek és igy [illegible]t [illegible] meg szorítván Kara Jazyghit, mikor nem volna hova [illegible]nni, békességre veszi az dolgot, és megbékéllik az basákkal [illegible] császárral, és igy jű az császár birodalma és hívsége alá. Az [illegible]ászár adja neki basaságúl az b[illegible]sznai basaságot, de ott elle[illegible] támadván mind az egész Bosznaság, nem bocsátják be az [illegible]ságba és igy kelletik T[illegible]ősvárra jünni, az hol mostan va[illegible]on. Ez Kara Jazyghinek [illegible] fű lovai vadnak, de mind ka[illegible]ák inkább, nagyobb része[illegible]olczvanöt vezeték, lovat vittek [illegible]e egyszer, négyet gyalo[illegible]ek előtte. Terhes lovai olyak [illegible]ntak, hogy Konstantináp[illegible] fülovak számba lehettenek [illegible]olna. Tevéje 150 volt. Igen pré[illegible]áló hada vagyon.

Mikor ez Haszon Kara J[illegible]yghi megbékélt volna az császárral, volt egy fű szolgája é[illegible]ikoron az tengeren jünnének, visszaszökik. Ennek neve K[illegible]logli és ugyanazon pártolást renoválja az császár ellen. Sok[illegible]pe vagyon, úgy annyira, hogy negyvenezer emberrel bír és most is az császár ellen pártolkodik. Némelyek ennek nevét mondják, hogy Karacas, és ez Kara Haszonnak tihajája volt.

Hev. Coll. LXVIII. k. 162. (lehúzva 314.) lap.

In canem clam mordacem id est Zoilum.

Non latrat, tacito sed morsu calcibus instat.
Et facit a tergo vulnera muta canis.
Ante fores pergit securus saepe uiator:
Infestis suras dentibus ille petit.

Zoile, si canis es, postico uulnere dentes
Abstine, quod contra rodere possis, habes.
Non clandestino, manifesto carpe veneno,
Dulce est insonti crimina nosse reo.

(*Áthúzva.*)

1603.

Hev. Coll. LXVIII. 316. (lehúzva 478.) l. 1503.

Ut segetes Auster, sic concutit Austria gentes
Auster aqua, uentis: Austria caede, dolo.

Jegyzet. A »concutit« h. eredetileg »vertit et« volt irva. Fölé irta »percutit.« A »gentes« szó h. eredetileg »regna« volt irva.

Hev. Cod. LXVIII. k. 249. (lehuzva 413.) lap. 1603. jan.

1603. mense Januario.

Apahidához egy erdő vagyon közel, apahidi erdő, Enyedhez u. m. egy fél mélföld túl az Maroson. Ez erdőre az ráczok, hajdúk, balonok miá sok paraszt ember szorult volt és majd egész téleczaka*) ott éltenek az makkon, azt törték meg és abból sütöttek ételt magoknak. Egy özvegy asszony meghal azon erdőn és az vele való emberek eltemetik. Ez asszonnak volt két fia, az egyik u. m. 17 esztendős, az másik kisebb. Ezek az nagy éhség miá harmadnap múlva felássák az anyjokat és az húsát lemetélvén, sok ideig azzal éltenek. Ezek löttek Moyses bejöveteli előtt való télben, mikor Basta ..... *(egy sor levágva.)*

Hev. Coll. LXVIII. k. 249. (lehúzva 413.) lap. 1603.

1603. Iszonyú éhség.

Garbovicza, ki más névvel Oláh-Kis-Orbó, Enyedhez egy kis félmélyföld, innét egy oláh megyen volt Enyedre, megyen volt vele egy oláh ifjú asszony is. Ez asszonyt az oláh agyon verte, megölte, az húsában darabonként elszeldelt, melynek nagy részével ű maga élt Enyeden, nagy részét ott Enyeden adta el pénzen u. m. disznóhúst. Ez dolgot megértvén, azután lúfarkon hordozták az oláhot és azután négygyé vágták. Ezt az nagy éhség miá cselekette.

*) Igy: telecczaka, t. i. télétszaka, azaz télen át.

Jegyzet. Az Erdélyi Muz. példányában e hir annyi eltéréssel van közölve, hogy disznóhus helyett borjúhus van irva.

1603. Pray-Coll. Res Transs. tom. J. 59. Nr. 47. 203. l.

1603. Rodolf császár.

Az német császár pohárnokja, ki egy cseh úrfi volt, előtte állván, int neki császár, hogy tányírt hozzon, amaz más felé vigyázván, nem vötte eszében. Mászszor is int az császár, tányért hoz azonközben az ifjú és hogy beadja volt az császárnak, úgy vágja az késsel az pollex mellett való iudex újját, hogy kicsinbe (múlt), hogy el nem szakad. Menten ment előle az úrfi és egy ideig búdosásban volt; az midőn megjött sok idő mulván, látták hogy immár begyógyult volt az újja.

Oldalt: Ezt bizonnyal mondta B. Bornemissza.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 272. (lehúzva 429 D.) lap.

1603. Protestatio Magyarországiaké az császárnak.

Az posoni gyülésből országúl küldötték az császárhoz Prágába ezeket: Napragi Demetert, Istvánfi Miklóst, Ilyésházi Istvánt, Jó Jánost, Forgács Ferenczet az cancellariust, hogy az sok dúló, kóborló hadat vegye el rúlok, mert immár az szegínsíg mind oda vagyon, arra ugyan nem szólnak, hanem immár az nemes emberek házát dúlják, felforgatják. Immár semmivel nem szabadok. Azért ha az császár el nem veszi rúlok ez sok nyomoruságot, általán fogva mást gondolnak felőle.

1603. Erd. Muz. 211. lap.

Az posoni gyülésben az császár azt kivánta az országtól, az magyaroktól, hogy senki praedicátort ne tartson se falujában se városában, hanem pápás papot. Ez kivánságot az pispekek urgeálták, Nagy sok veszekedés után az ország hire és akaratja nélkül odairták az articulusok utoljában, hogy az császár megesküdt az régi királyok articulusokra, hogy az minemű hűtben és vallásban azok az országot megtartották, ő is abban tartja meg. Ez czigányság, mely az püspökök által volt, lőn az mostani Magyarországban való feltámadásnak oka. Először az ország semmihez nem akart szólani addig, mig az religionisnak libertássát meg nem engedi. Ezt először mikor megengedte volna az császár, avagy csak szinnel láttatott volna megengedni, ugy szóltanak aztán egyébb dolgokhoz. De az articulusoknak kiirásában megvonták az szijat.

Erd. Muz. 28 ½. l. 1603. marcz. 8.

8. Martii Hoffkirker az római császárnak esküté az várost.

15. Martii. Georgius Dedricius proditorsága kijelenék az maga supplicatiójából. Az lőn első viszszavonásnak első oka az két natio között Kolosváratt.

21. Martii. Básta uram szállására Havaselföldéből 13. zászlót hozának.

16. Aprilis. Székely Mózes bejött Erdélyben. Szászvárosnál egy zászlóalja németet vágtak le az tatárok. Ugyanakkor Inczédi Mátyás levelet hoza az töröktől Bástának.

21. Apr. kimene Básta Kolosvárról.

29. Az tatárok nyargalának az Kőmál alatt.

15. Maji. Az mely hadakot gyüjtött volt Kornis Boldizsár Désen alól való táborban, az Mózes hada éczaka reá ütvén, kit levága, kit az széllel futtata.

19 Maji. Elszállottak Ujvár alól az tatárok.

24. Egy paraszt ember hozta ki Bástát Szamos-Ujvárból, kalauzzá levén.

3. Junii. Az egész hostátok körös környül rettenetes tüzzel elégének. Az hajduk és tatárok gyujtogattak.

9. Junii. Kolosvárból kimenének az németek. Ez nap voxot adának az kolosváriak, hogy Székely Mózes mellé állanak, noha azután némelyek hitetlenül meg akarák tagadni az magyar nemzetnek elárulására.

Mikor immár az megmondott 9. nap az németek kimentek volna, fegyveres kézzel volna sok város népe, felvonatá az biró az kaput. Az tanácsház eleiben gyüle az kösség. Az városi papok praedicáltak, és mind papostól az jesuiták templomára menének, törték-vágták az képeket; egyik jesuitát meg is ölék, az másik fő páternek az fejit megvágák, és ugyanazon estve az kapun kikésérték.

30. Maji. Hozák Székely Mózes patenter irt levelét, melyben erdélyi vajdának irja magát. Csudálkozzék, miérthogy idegen nemzet nem levén, még sem találták meg emberek által az kolosváriak, mert az hatalmas császár hadával és az tatárral ez nyomorult országnak oltalmazására, nem rontására jött; és igy csordájokat sem hajtották volna el.

1. die Julii Székely Mózes Kolosvár alá kezde szállani; az hostátot sok helyen megkezdék gyujtani. Az üszöget ugy hozta az szél az városra, mint az sürü eső.

4. 5. és 6. die. Kezdé tatárokkal és törökökkel az várost fenyegetni, főképpen tüzzel. Tizezer nyilat akart tüzesen behányni az városban.

1603. Hev. Coll. LXVIII. 282. (lehúzva 434.) lap.

1603. Kolozsvári németek.

Hans Zaidenstorfer, (ez teszen magyarúl Selyemfalvi János) volt az német kapitánnak Kolosváratt neve, mikor az várost megadták Székel Moysesnek Kolosvárát. Filstich Péter senior késérte ki Kolosvárrúl Székel Moyseshez, ki akkor táhorban Bácsnál volt és tolmácsa is ű volt Filstich. Kérte azon Moysest az kapitán, hogy békével bocsássa, viselhesse jó hírét, nevét, gondolja meg azt hogy az szerencse együtt sokat nem lakik, ha ma ű nga (Moyses) vagyon felűl, nem bizonyos arrúl csak holnap is mint fordúlhat dolga.

Moyses azt tolmácsoltatta neki, hogy ű nga (Zeidenstorfer) ne gondolkogyék semmit, mert nem különben kivánja életét, megmaradását, mint ű magának, és hogy mint szintén mikor ű maga (Moyses) menne valahova, avagy in tali casu volna constitutus, kivánná azt, hogy békességesen járhásson, szinte úgy kivánja, hogy ű nga is (Zeidenstorfer) békességesen járhasson és hogy fű embereket ad melléje, hogy elkésérjék, securus lehet ű nga mindenképen. Annakutánna félen hítta Moyses Filstich Pétert, kérte, hogy kövesse és excusálja az németnél, mert örömest bűvebben szólott volna vele, de nem volt módja benne, azoktúl, kik ott voltanak és Ali csausztúl is, ki jó magyar volna, hanem secretariusát Aszalaÿ Mátyást bocsátja utánna és szóval üzen neki, ű nga higyje meg szavát. Kéri azon Moyses ű ngát (Zeidenstorfert) oda fel is legyen jó emlékezetben felőle, commendalja az hol és kiknél illik, örömest szolgál az keresztyénségnek.

1603. Erd. Muz. 271. lap.

Székely Mózesnek hogy megadták Kolosvárat, bocsáttá be zálagúl Bethlen Farkast és Óvári Istvánt; Kolosvárból Flistich Pétert és Szabó Andrást.

1603. apr. 11. Erd. Muz. 48. l.

Lugos megvétele A. 1603. Apr. 11.

(Közölve Mikó Imre Tört. Adatok. I. k. 212. l.)

1603. Hev. Coll. LXVIII. 165 l. (lehúzva 325.)

Anno 1603. die 21. Aprilis.

Certus rumor pervenit Claudiopolim de adventu Mojsis Székely. Eodem die Georgius Basta Claudiopoli se in Szamos-Ujvár confert. Eodem die vexilliferum vallonum Bikpak capite plectendum curat Claudiopoli in foro. Per quinque septimanas

continuae excubiae Claudiopoli, abductiones pecorum per Tartaros frequentissimae quotidianae.

24. Maji. Basta ex Szamos-Ujvár summo diluculo cum 40. circiter equitibus praetorianis Claudiopolim venit; eademque die circa horam decimam meridianam exivit Szathmarum profectus est 32 equites ex civibus illum comitarunt qui altero die redeuntes parum abfuit quin a Tartaris interciperentur.

25. Maji Hostis Tartarus ad Claudiopolim et suburbia omnia diripit.

1. Junii obsedit Mojses civitatem Claudiopolim. Cum autem diu plurimas misisset literas et videret nihil eum efficere posse suburbia et praedia omnia extra moenia incendit, tribusque diebus omnia foris, arserunt. His continuae seditiones et tumultus vulgi.

5. Junii. Induciae et ad instantiam vulgi promiscue legatorum missio.

6. Junii. Oblata ab hoste pax acceptatur.

Oldalt:

7. Junii horrenda tempestas ad Claudiopolim sed absque imbre, ventorum procella prodigiosa. Eodem die dux germanorum mortuus, et sequenti die sepultus, ac postea altero die dedita ciuitas.

9. Jun. Plebs irruit in jesuitas, et omnibus rebus confractis, ipsos usque ad portam plateae pontis deduxerunt, emiseruntque in Xenodochium, inde a Stephano Toldy deducti in Castra ad Zent Miklós posita Moysis Zekel. Fames in civitate magna, et Moyses non cessat minari verbis, nisi se dederint, itaque circumcirca omnia incendio absumit, civitatenses toto triduo excubias continuas agunt, domibus invigilant ne incendantur etc. Minabatur Moyses se habere in paratis decies mille tela ignita, quae in civitatem exurendam mittere destinasset, per ejus rei praefectum peritum Tartarum. Jam inedia et pestis in civitate grassabantur. Unde tandem et inedia et peste et populi tumultu coacti, deliberatum est, civitas dederetur, plus inde Matti Caes. inesse utilitatem, quam si ad internecionem delerentur, itaque 9. die Junii Germani milites pacifice dimittuntur.

Eadem die cum milites Germani Caesarei una cum plebe honeste dimitterentur, adjunctis eisdem ex civibus certis vice comitibus, praesente ipso Moyse Zekel, cum aliqua parte sui exercitus, qui dum tractaret cum capitaneo militum Germanorum, nescitur an proprio motu ductus ad praedam, vel autem, ut etiam fertur, fama a Bassa adortus et persvasus, misit certos suos nuncios clam ad praemissam plebem, cujus major pars ex profugis colonis constabat, antequam illa plebs portam civitatis ingrederetur, svadendo et animando, ut ad nutum et

voluntatem ipsius Moysis et quorundam suorum assecl arum praede inhiantium, jesuitae per ipsam plebem civitate ejicerentur et eorum aedificia destruerentur, et patres ipsi quorundam civium opera in tumultu conservati sunt. Plebs itaque promiscua, mox urbem ingressa, in foro conglobata est, ac repente iugenti vociferatione celerique cursu versus Collegium, invitis judicibus et senatu, universisque centum patribus contendit, cujus populi tumultum sectatores animadvertentes repellere rati sunt, sed frustra, populus enim commixtus erat asseclis Moysis Zekel, qui tunc ob comeatum emendum civitatem ingressi erant. Bona tamen quaedam collecta sunt, quaedam Moyses abstulit, quaedam patribus postea restituta sunt.

1603. máj. 9. Hev. Coll. LXVIII. 176 (lehúzva 336.) l.

9. die May. Misit Basta literas ad Radulem vajdam, ut cum universis suis copiis quas haberet, in Transylvaniam veniret adversus Moysem; sed ille tantum abest, ut veniret, ut etiam potius cum Turca pacem facere conaretur. Postea profectus ad eum est cum mandatis Stanislaus Krakker, et vix ipse tandem aliquid effecit. Primum Radul dixit, ut alterum mandatum exspectaret ab Georgio Basta.

Halmágyi István servitor Radulis vajdae in Valachia.

Quidam fideles Caesari Rudolpho, scribunt nomine Aloysii Radebradi literas ad judicem Coronensem et ad Bedae István. Siculorum capitaneum post Imech Mihály in hunc modum: Fugerunt ex castris nostris 30 milites Ungari equites, servituri apud Moysem Zekel, igitur capiatis eos, una cum Halmági István eorum duce. Judex suspicione ductus, falsas esse literas, voluit mittere in Valachiam, ad videndum, quis dedisset illas literas. Sed etiam secundo scriptis literis, tandem aliquot ex iis comprehenderunt, et miserunt Segesvarum et interfecti sunt. Postea Halmági István missus est a quibusdam e nobilitate Ungara et Coronensibus nonnullis ad Radul vajdam, cui nunciarunt, quod cum Zekel Moyse concordaret, et a Germano se se abstraheret, a quo non exspectaret aliud praemium fidelitatis, quam Michael vajda, necem videlicet, qui ne sua quidem defendere posset etc. tantum abest ut Valachiae auxilium posset mittere. Postea missus est Rácz György et Merza cum aliquot millibus. Et Radul promisit se affuturum illis, itaque ad duos menses usque verbis hoc modo detinuit illos Radul. Voluerunt aliquoties ire ad Bastam, sed non poterant per Transylvaniam transire. Et dum ita ambo capitanei, Rácz György et Merza, haerent in castris inter Prasman et Herman pagos, omni modo voluerunt retinere Siculos in fidelitate Caesaris Rodolphi, Siculos, qui fugerant e ducatu

Imech Mihály, qui fuerat eorum primus capitaneus. Retenti Siculi coadjuncti sunt in castra és noha tartván szállának Földvár mellé ez okáért, hogy ott várnák meg az csiki székelyeket. Ez oly hely volt, melynek egyik észak felől egy kastél volt, napkelet felől az Ot etc. nihil, napnyugat felől sáros vizes hely. Mikor itt volnának az székelyek 2 die Julii, valami magyarok és tatárok reájok ütnek úgymint tiz zászlóval, napnyugat felől beütnek az táborra nagy rikótással és serénységgel, de onnat elverék űket az székelyek és hajdúk nagy veszedelmekkel. Miérthogy penig az Radul vajda népe félt azon, hogy ű reájok is ráütnek az tatárok és magyarok, és több egyéb okokért is, Rácz György és Merza az ű táborokot vivék Rosnó felé, hogy Oláhországból segitség és élés is ha jűne, hát közelben lennének hozzá. Szorosutba, hegyek közibe szálliták az táborokot Rosnó között és Keresztyénfalva között, az hol mikor két napig voltak volna, die 17 Julii vasárnap eljöve öt sereg, melyekben volt ugymint hatezer ember, oly nagy rettenetességgel jövének, hogy azt tudta volna az ember, hogy mind ördögök. Az Radul népe mindenestűl, az székelyekkel együtt volt úgymint négyezer; ezek úgy megverék űket, hogy mind az falu végeig vágták űket, melynek Kotla neve. Vesztek itt az magyarokban és tatárokban három ezeren, ugymint, és az hajdukban és székelyekben mind sebessel együtt harmincz. Azoknak hadnagyok volt Makó György és Imech Mihály; fogtak ugyanazon husz nemesembert. Innét az oláh tábor elindult és egy mélyföldre mene messzebb, szálla Brano faluhoz, hogy ha segitség jűne Oláhországból, ne árthatna nekik Zékel Moyses.*) Moyses elérkezvén, szálla Brassó mellé egy folyóvizecske mellé, kinek Gimbás neve, kin mind gyalog és lovag meggázolhatott, de Branó felől, az honnat Radul vajda eljöve, igen sáros vala, hogy mind lovag és mind gyalog nehezen mehete által, és meg is tőltötték volt az Zékel Moyses népei, kikkel volt 27. taraczk. Azután szálla Radul vajda hada Gimbavó falu mellé, mely az Zékel Moyses táborához fél mélyföldnire vala; ott az kapitánok öszvegyűlvén, Radul vajdának megüzenék, hogy mi akaratja volna az viadalhoz, és gondolná meg, miért jöttenek volna ide etc. Radul öszvehiván az kapitánokot (Rácz Györgyöt), igy rendelé el az sereget: Merzának adá észak felől való részt, Brassó felől való óldalt az lovagoknak négy szegletű seregben, középben mentenek az hajduk az gyalogokkal. Az vajda volt az fű zászlóval utólba. Az lovagok is mind gyalog szállottak, és úgy mentenek az sáron által reájok. Igy meg-

*) *Oldalt irva:* Az Moyses hadából hatvanöt rácz. kiket strására küldtek volt, az oláh hadba szökött éczaka etc.

harczolván, roszúl járt Zékel Moyses mind az övéivel együtt etc. — Ezt irtam egy hazug olasz leveléből.

Hev. Coll. LXVIII. 161. (lehúzva 313.) lap.

M yses ez tanácsokat eskette melléje: Toldy Istvánt, iti iklóst, Torozkay Lászlót, Réday Ferenczet, Trauz- sot, Mako Györgyöt.

LXVIII. 116. (lehúzva 263.) lap.

zár Gergel hoz volt segitséget Moysesnek, kit Moy- meg miusnak elein küldött volt az szerdárhoz Nándor- rvára, ki akkor Memhed basa Rumili, azaz Görögországi bék volt. Az honnat segitség adatott, egyik várnak ia-Hiszár neve, magyarúl Tarka vár, el messze vagyon az Dunán, voltak innet ezeren, ismét az bodoni, nika- wu irni békeket; mindenestül voltak három ezeren, kopjás, igen szép szerrel.

oll. Res. Transs. tom. H. fol. CLXXVIII. 348. l.

1603. Kemény Bódizsárt küldötte Moyses be Moldovába emiáshoz segitség kérni.

Ebesfalvát felégették az németek, az nemeseket ki akarván onnat venni, mely nemesek Moyses előtt rekesztettek volt oda be. Egy felől az tatár, más felől az német.

Moyses bejövetelikor sok nemes asszonyok befutottak Meggyesbe Moyses előtt. Az benn való németek az kapunál lesték, mindjárt leszállatták az szekérről rút szitkokkal, marhájokat feldulták, ládájokat feltörték s lovakot elvötték. És minden gyalázattal illették ŭket.

Alább: Úgy kell, miért az magyar is nem épített magának várost, hordotta volna oda be marháját!

1603. Hev. Coll. LXVIII. 173. (lehúzva 333.) lap.

Littera Radul vajdae ad Moisem Zekelÿ.

Kelt Tergowistÿa, junius 11-én 1603-ban.
Oldaljegyzet: Radul vajda ebhüti.

Littera boérorum ad Moisem Zekel.

Kelt Tergowistÿa junius 11-én 1603-ban.
(Mindkettö kijött Erd. Országgyülési Eml. V-ik. k.)
Kezdeténél oldaljegyzet: Az oláhok ebhüti.

Hev. Coll. LXVIII. k. 149. (lehúzva 301.) lap. 1603.

Székel Moyses idejében való beszterczei dolgok.

Jeremias az moldovai vajda a leányát egy lengyel úrnak adta vala, kinek lakodalma napjára az beszterczei birót, tanácsával együtt hivatta vala ad primum diem Junii. Az tanács penig egész a város képében az száz ember közűl Simon porkolábot tisztessíges ajándékkal bocsáttá vala. Megjöve azért Moldovából 11. die Junii ilyen hirt hoza, hogy Jeremiának Jázvásárnál nagy hada volna, eddig is csak az leánya lakodalmát várta volna, mindjárt Simeon vajdát az öcscsét Havasalföldébe be akarná vinni. Mondá azt is hogy Moyses szolgáját Hatvani Zsigmondot Jeremiánál hatta volna, a ki sollicitálja Jeremiat az segitségért, hogy Erdélbe Moyses mellé segitséget küldene.

Die 12 Junii Ováry István Tamásfalvi János és Rákóczy János Besenyő nevő faluig jöttek vala, onnat az faluból Moyses, Bectas basa kolozsváriaknak és török császár levelének pariáját hozták vala, kiket onnat az falúból az beszterczei tanácsban beküldtek vala. *Oldalt:* Pridie Idus Junias.

Az török császár levele pariája summája ezt tartja vala, ha Erdély engedelmes lenne és ha Moyseshez hallgatna igy hat esztendeig minden adaját megengedné, azután adót kivánna, hol penig engedetlen lenni akarna, tüzzel vassal az egész országot elvesztené. Az kolosváriak levelének continentiája ez vala, minemű iszonyú égetéssel veszett volna el az ű hostattjok, ezokáért ők is hajolnának Moyseshez etc. Moyses és Bectás basa levele sommája ez vala, hogy az istenre és emberekre protestálnak vala, hogy ők okai ez romlásnak ne legyenek, ha nekik engedelmes az váras nem akar lenni. Rettenetes irással ijesztik vala az tanácsot etc.

Die 13. Junii Kolozsvári Barbély Márton jöve postán ugyan kolosvári szolgával Moysestől, azután ismét Ovárit és Rákóczit és három embert bebocsáttak vala, sok szóval kérik vala ezek az várost, hogy Moysesnek meghódolna, erősen absolválják vala az tanácsot az hüttűl. Mondják vala, hogy Basta ez országból kifutott volna és semmi hada nem volna, nem is leszen. Mert az tatár hán Szolnoknál nagy erővel volna, Váradot és Kassát ez ideig megszállotta volna, senki az hitet köteles nem volna megtartani. Barbély Márton penig az tanács előtt ugyan sír vala nagy és erős eskvéssel mondja vala, hogy Basta Kassán volna etc.

Die 14. Junii az Beszterczei tanács Ovárival, Rákóczyval és Barbély Mártonnal választott két tanácsbeli fűembereket

Frank Györgyöt és Mészáros Andrást bocsátá hac conditione, hogy csak az ellenségnek akarjanak szép szót adni, miképpen innét eligazithassák, hogy az várost meg ne szállaná és az mezei veteményeket el ne vesztené.

Die 15. Megjöve Frank György és Mészáros András Moyses egynehány nemes emberrel, kiket az hostatban maraszt tak vala.

ie 16. Jó reggel az egész tanács az száz emberrel z városházához begyüle, Frank György és Mészáros ras megmondák az tanács és az száz ember előtt Moyses- z mi végre mentek volna, és mi válaszszal is visszajöttek a. Moyseshez penig ez két fiember azért ment vala, hogy sesnek sok levelei és izeneti után megijedvén az tanács, Moyses hadával ne jüne az város alá, se penig határára, kerülné el akar csak addig, mig Szebent és az több vá- t ez dologrúl megtalálnák és azokkal egyetértvén, azt dnék az mi jobb volna. G dolná meg Moyses az város- sok kárvallását és ezelőtt B sta uram bejöveteli után ez zágban Csáki és ű maga öszto télésekből Zsigmond fejede- hez hajolván és az szükségne idején meg nem segitették na, sőt sok ezer forint kár adó ságban az váras miatta esett na. Annakfelette hogy adna zenötöd napot az városnak, gy addig bizonyoson menne végére, hol volna Basta és hogy az ellenségnek az város körül való létét adnák értésére. Ilyen dologból járt az két ember Moyseshez. Akkor penig Moyses volt Kamoráson túl az Kalliani tónál.

Mikor azért az egész tanács ez dologrúl tractálna, mindeneknekelőtte egy Remplerus András nevű pap Nagy-Demeteriben lakó hoza valami könyveket elő az tanácsban, sok szóval inti vala az egész tanácsot és száz embereket, hogy az római császárnak az mely hittel kötelesek volnának azt felbontani meg lehet, és nem bün; sőt mindent int vala, kik az tanácsban valának, hogy az hüt felől senki ne vélekednék, mert Basta ez országból való kimenetelivel az hüttűl absolvalt volna, és az ellenségnek jelenléte is. Vala más pap is az városnak fűplebánosa, Budaki János, mikor ez hallotta volna Remplerus pap tanácsadását, igen bánja vala, hogy az tanácsot az hűség mellől idegeniteni akarja, sőt arrúl való igyekezetirűl Remplerus arceallja vala, de amaz mindent monda valamit akara. Az plebanus Budaki ezek után László király Amuratessel való dolgát beszélé elő, miképpen az hütszegésért az isten László királt megverte volna etc; azért Basta haragjátúl is tartsanak, ki hamar bejűne és mit cselekednék meggondolhatnák etc. De az Budaki plebanos oratiojával nem sokat gondolván a tanács, az várast ugyan fel akarja vala Moysesnek

hogy egy öreg vén Szabó Gergely nevű ember vala; ettűl mikor voxot kérdenének, nem monda semmi voxot semmiképpen, hanem amit végeznének, ű is azon állana meg azt mondá. Azért mikor az tanács kész volna meghódolni, Budaki György egyáltal szóval megmondá, hogy az hűség mellől semmiképpen el nem akarna állani, azután Koloczp Mihály és Ifjú Gergely ezek is az hivség mellett maradának, többen is valának, de csak kevesen, kik ugyanezt akarák. Végre az paraszt kösségnek egyik fertályát hinák fel az tanácsban, azoktúl is voxot kivána az tanács, de az mely házban az kösséget bekülte vala az tanács, bocsáta az kösség közzé az tanács két főembert, kik svadealnak elsőben, hogy Basta ez országból Szakmárra kifutott volna és onnat Kassára ment volna, és igy nem oltalmazhatná meg. Ezeket hallván az kösség, többen lűnek, kik az hivségtűl elszakadának. Voxokot elvégezvén, azután egy nyári házba igaziták, hogy ott csendességbe lennének, míg az kin maradott községnek is szavokot bevennék. Ez üdő alatt az utczák mindenütt fegyveres kézzel az emberek rakvák valának és az tanácsnak ilyen dolgait értvén, hogy az hütöt felbontani akarnák, egész az város felriada rajta, Budaki György háza előtt zászlót emelének és dobot ütének, sok puskalövések is lűnek és egyenlő akarattal az kevés némettel, kik ottbenn valának, azokkal együtt az tanácsházra menének, hogy az tanácsot mind levágnák, annyira nagy zendülés lőn az városban, hogy minden azt reménli vala, hogy nem külömb támadás és egyenetlenség lenne az városban, mint Jerusalemben, mikor Titus megvötte volt. Végre alákűldének az tanácsból, hogy semmi akaratja a városnak nem volna az város megadása felől (maga azért elvégezték vala immár, hogy feladják.) Ezt értvén az község megcsendesedék, de azért az tanácstúl mindjárt kapitánt és hadnagyot kivánának, kapitánúl rendelének egy tanácsbeli polgárt Szigyártó Bálintot, hadnagyúl adák melléje Budaki Györgyöt, ki minden termetével, okosságával, magaviselésével, arra az tisztre elegedendő vala. Ezképpen az tanács az elkezdett dologba nem mehete elébb. Az nemes emberek is, kik az hostatban maradtak vala, hogy választ vigyenek, hallák az dobszót és puskalövéseket, elfutottak vala. Ezen estve Bastától levél érkezék, melyben parancsolja vala, hogy az város magát az hűséghez tartaná. Ez levél valamennire az bírákat megbátoritá.

Die 17. Moysestűl hozának más le
adna derék választ. Az birák még i
mert az kösségtűl való félelmek
cselekedni. Ugyanakkor jövén
rából az város alá. Ezen i

u. m. hétszáz, mind inkább puskások. Sok és elegedendő lövő szerszám vala az városban, minden lövő lyukakra szakálosokot és három-három embert rendeltek vala jó móddal.

Die 18. Jó reggel hozának Moysestűl levelet az tanácsnak, r[illegible]t írt vala Lekenczérűl, kiben még is kéri vala az városi[illegible]gy neki meghódolna. Ezen nap Kolopcz Mihály az vár[illegible]sb[illegible]heted magával kiüte az szölők alatt talált valami [illegible]és egyet vagy kettőt lecsapván bennek, bejöve. Az[illegible]ses minden hadával nem sok óra mulva Besenyő és [illegible]e közzé szálla és onnat is az polgároknak egy kulinastúl levelet küldött vala. Ismét kiütének az városból és székelt hozának be, kinek az félkezét elvágták vala. Az átban megmaradott házakot Moyses népe meggyútogatá [illegible]en ége. Ezen füst alatt az felső kapun Budaki György [illegible]mberrel kiüte, de semmi oly haszonnal nem járának. [illegible]or kezdé az ellenség az városon által folyó vizet [illegible], de immár minden utcza szárközépig való vizzel áll [illegible] minden ház előtt nagy hoszzú fára kötött lepedő vagy [illegible]uha kötve vala, melylyel az égést megoltanák, ha tör-

Die 19. Az mely levelet 18. die hoztak vala estve Moysestűl, megolvastatá az tanács die 19. az száz emberek is jelen valának. Moyses levele contineaja vala, hogy két polgárt küldenének ki hozzá, és ű is bebocsátana két fűembert zálogúl, kik az város megadása felől tractalnának. Az polgárok végezték vala, hogy minden ember utolsó voxot mondana. De Moysesnek semmit sem'irának, sem üzenének. Éczaka Besenyő falu felől való kapuhoz nem messze, három zászlóallja nép kivűl az ellenség sánczot hánt vala. Hat órakor reggel az Sajó vizin túl való magas hegyrűl, hat taraczkkal kezdenek egész késő estvéig continue az városba belűni; lűttek vala penig kétszáz negyvennyolcz golyóbist be első napon, kinek az nyolcza tűzzel ég vala, az mikor jött nem külömben látszott, mint mikor estve az csillag fut, de azért semmit az városban nem ártott vala. Kolosvári Trauzner Lukács Moyses táborából egy levelet küldött vala Mészáros Andrásnak, hogy hitre az város kapujához akarna jűni, és ű vele beszélleni, de Mészáros András megizené, hogy nem felelne rúla, hogy az fokokrúl el nem lűnék.

Die 20. Junii. Moysestűl jöve egy inas, melyet bocsátott vala Trauzner Lukács, ki által izent vala az bíráknak, hogy ne lűtetnének az városból reá, beszélhetne bátorságosan két polgárral az kapu között, azonképpen kivűl is az városra semmi jövés nem lenne. Megengedé az város Trauzernek oda való jövetelit. Az tanács is bocsátá hozzá Mészáros Andrást, hogy

hallaná Trauzner kívánságát. Trauzner sok ijesztő beszéddel, tűzzel, tatárral és minden módon ijeszti vala az várost, hogy megadnák magokot, de arra az tanács semmi választ nem tűn, mert más napra halasztották vala. Az sánczban kilencz kast állattanak vala rendbe. Szőcs Márton egy tanácsbeli polgár hatod magával az felső kapun kiüte, és egyik tógátot elvágatta vala, és az városba elég vizet vött vala.

Die 21. Kilencz órakor mind az két fél az lövéstűl megszűnt vala, mert Trauzner Lukács, Óvári István, Jacobinus János Moysestűl az város kapujához jöttek vala, kiket az városban bebocsáttak vala, és Kerekes Lőrincz nevő ember házához szállottak vala, kiknek jól is gazdálkodtak vala. Ezek minden mesterséges szóval, u. m. okos emberek elaltatni akarták az várost, de semmiképpen még ez egyszer szerét nem teheték, hanem ez conditiókkal bocsáták ki űket Móyseshez:

1. Találjon módot abban Moyses, hogy a római császárnak adatott hüttűl absolutusok legyenek.

2. Hogy az város hüttel ű neki köteles ne legyen.

3. Hogy az várost minden privilegiumában megtartja.

4. Hogy az római császár hadától megoltalmazzon, melyben bizonyosok volnának, hogy eljű.

5. Hogy minden peregrinusokot, akarmicsoda renden valókot kár és arestálás nélkűl szabadon bocsásson.

6. Hogy semmiféle hadi lövő szerszámot, ágyút, taraczkot, port, golyóbist és egyébfélét az várostúl ne kérjen.

7. Hogy semmiféle hadakozó népet a városba ne küldjön.

8. Hogy az itt való áros embereknek oda ki arestált marhájokot megszabadítsa.

9. Hogy ez ideig hozzája való engedetlenségekért se az nemesség reánk haragra indításából boszút ne álljon semmiképpen.

Jacobinus az többi között mondá azt is, hogy az pápától az német császárhoz oly edictum jött volna, hogy Erdélben minden hütön valókot az katholika religióra hajtana, sőt császár is Bastának levelében megparancsolta volna, hogy azt exequálná, ha külömben nem fegyver alatt is, mely levelet az kolosváriak intercípialtak és nálok is volna. Ez vala Trauzner és Jacobinus argumentomok az tanács előtt is, kikkel őket az hittűl avocálják vala. Mondják vala azt is, hogy az tatár hám Szolnoknál volna százezer tatárral, az vezér penig Péterváragyjánál most költöznék, és Kassát akarná megszállani, ötvenhárom napig mondja vala, hogy az kolosváriak tartották volna magokot és hogy Bastának sohol semmi hada nem volna, ű maga Kassán volna, császár körűl való tanácsurnak irígysége miá, hadat nem gyűthetne.

Die 22. Trauzner, Óvári és Jacobinus választ hozának Moysestől az kévánságokra, melyekre Moyses magát hittel kötelezi vala, hogy mind megcselekedné azt, melyeket az város kivánna, csakhogy az városban való németeket feleségestől, marhástúl kibocsátani kévánja vala, hogy az bécsi árós legényeket árestumba tartanák azokért, kik mostan császárnál vadnak. Kiváná azt is, hogy az tanács két eskütt fő polgárt adna táborába, nevezet szerint Budaki Györgyöt kivánja vala, hogy azok vele járjanak és hogy ha az több városokot mellé hajthatja, ez is mindenben engedelmes legyen. Ismét hogy az némettel se levél által, se penig ember által ide be való dolgok felől ne tractaljanak, se írjanak, se izenjenek. Ez kévánságra egész estig mind siboga az város, de végre Trauzner elátatá ûket és Moysesnek kivánsága imigy-amúgy betelék, és az várost ezen napon fel is adák.

Die 23. Reggel nyolcz órakor az hegyrûl aláhozatá Moyses az taraczkokat, az sánczokból, kiket ástak vala három zászló alatt való székelyek kijövének és az táborba dobolának. Az kapu eleiben hoztak vala három megromladozott taraczkokat, kiket az város mindjárt megcsináltata. — Bogáti Menyhárt, Kemény János az városban bejöttek vala és Moysestől egy credentia levelet hoztak vala, hogy Bogáti valamit Moyses nevével mondana az birónak, azt cselekedné. Azért Bogáti kéri vala az városban levő Basta két ágyuit és az városét, golyobist és port; de az város tartván magát az contractushoz, ezekben semmit nem adott vala.

Die. 24. Az piaczon, vártákon és tornyokban való zászlókat mindenütt leszedének. Gyerőffy János, Betlen Farkas és Jacobinus János elfoglalák Sennyey Pongrácznak borait, u. m. 75, és Bornemisza Boldizsár marháit Moyses számára. Parancsolta vala Moyses az bírónak, Trauzner, Óváry és Jacobinus által, hogy ásót, tekenőt, kapát, lapátot szedetne az városon; noha ez kivánság az contractus ellen volna, nem gondola azzal az bíró, hanem házonként az szolgákkal szedete valami számú afféle szerszámot. Ezek mellett kopjákot, bort és u. m. kétszáz kenyért adott vala.

Die 25. Az németeket asszonyemberrel, marhájokkal kiadták vala az contractus ellen, kémérőket adának mellőjök Salat, egy jeles jó termetű embert 28 avagy 30 drabanttal, hogy az táborig kémérnék. Mikor azért oda jutottak volna, az kémérőkben senkit vissza nem bocsáttak vala. Ezen napon u. m. tíz óra tájban mene el Moyses minden hadával az város alól Megyes felé. Az németeket és az városbeli kémérő drabantokat Moyses vele együtt elvivé.

Die 26. Valami hajdúk avagy székelyek Máramarosból

hoztak vala az város kapujához barmokot, de az városbeli nép az hajdúkot meglövődözvén és elűzvén, az barmokot mind el vevék tűlök.

Székel Moysesnek az harcz előtt mind az három fűlova megbetegedett volt elannyira, hogy semmi hasznokot nem vehette, hanem hogy megverték, egy setét pej lovacskán volt, kit inkább paripának tartott hogy nem fű lovának, kurta szabású volt.

Mikor megverték Botháza felé azaz Szentpéter felé fogott volt Moyses, ment annyira mellesleg vele, mint két stadium, vagy tovább is, kérte azon, hogy megadja magát, semmi szavát nem vehette, Bogáti Miklóssal szakadtak volt együvé ketten, több senki velek nem volt. Juttanak egy árokra, Moyses elugratja, Bogáti lova elesett. Rácz György minthogy sietve megyen volt Moyses után, látván Bogátit, hogy elesett, hátraszóllott, hogy ne öljék meg, mert fű ember. Rácz György egy kék lovon lévén és elérvén Moysest, egy bot volt Moyses kezében (buzogán), avval oltalmazza volt magát, — látván hogy nem akarja magát megadni, hozzácsap az pallossal és az fejét találja hátúl bal kéz felől, ugyanazon pallossal az vékonyát által verte és úgy esett el. Azonban az többi érkeztenek és úgy vötték fejét. Az míg űzte Moysest Rácz György hajadon fűvel volt Moyses, az fejit az vajdának vitték.

Hev. Coll. LXVIII. 272. (lehúzva 429.) lap. 1603.

1603. Sirmer Antal, szebeni, Bastához.

Sirmer Antal, az szűcs, szebeni, az ott való száz emberek közzűl első, tizennyolcz balont melléje vévén, ment mind hegyeken, erdőkön és oly helyeken is, a hol az tatár az völgyekben tüzelt ment Szakmárra Bastához az Székel Moyses megverése előtt; ezokért hogy Szakmárrúl Bastát behíjja ez országba. Jere mindjárt, úgymond, minden népeddel, mert ha el nem jüsz, arrúl ismerlek meg, hogy az császárnak nem vagy hív. Ez szót hallván Basta, elindúl minden hadával. Mikor jünne be Erdélbe az úton hallotta, hogy Moyses megveretett és igy annálinkább continuálta az bejövetelt. Ez három németes ember, ki az egész szebenieket bírja, igazgatja, ez Sirmer Antal, Regenÿ János és Süvegh Albert az királybiró.

Erd. Muz. 197 l. 1603.

Mojses megverése előtt Sirmer Antal, Régeni János és Süveg Albert az királybiró 18. balont melléjek vevén, Bastát Szatmárról hozák be Mojses ellen, mint nír[illegible]k.

1603. Hev. C. LXVIII. 212. (lehúzva 376. lap.)

Jövendölő sánta leán.

Székelyföldén Udvarhelyszékben, Szentmihály nevű faluban lakik egy sánta leány, kinek Barbála neve, u. m. ötven esztendős agg leány. Ennek anyja is vagyon, oly vén, hogy egy helyből másba alig mehet. Ez Barbála leány az németeknek az magyarokkal való egyenetlenségeket megjövendölte volt, egy holnappal az előtt circiter, mikor az erdéli hadat kiindítanák Magyarországba Várad felé. Az kiindulás volt septembernek az közepén anno 1604.

Ugyanezen Barbála leánt Székel Moyses, mikor azon Székelföldén Udvarhely mellől menne el, hozzája vitette volt, megkérdette tűle, mint leszen ez ű hadának exitussa. Megmondta neki az leány, hogy Brassónál kell elveszni mind hadastúl és vissza onnat soha nem jű. Móses ezt hallván, ugyan megszidta volt, hogy megládd, úgymond, hogy ha igazat nem mondasz, mihelt vissza jövök, megégettetlek. Az leány azt mondta neki, csak addig ne bántass, mig oda mégy, bár azután megcselekedjed, ha vissza jüsz. Vagyon más jövendölő igen vén asszony is, de siket, hozatták volt ide Kolosvárra valami pénz nézni, kit egy asszonnak az ura rejtett volt az földben és mikor az ember megholt volna, tudakozta tűle az asszony, hol volna az pénz. De mikor nézte volna, azt mondta, hogy az ördögök nevébe rejtették el és nem találhatni reá; megmutatta az helyet, de megmondta, hogy soha nem találja meg.

Ennek ez asszonnak tanítványa ez Szentmihályi Barbála leány.

Hev. Coll. LXVIII. 178. (lehúzva 338.) l.

Rosnó között Keresztyénfalwa között az első sáncz.

Feöldvárnál ütöttek először reájok; fogtanak volt két ráczot.

8. seregbe volt az Mako hada. Mako hada negyedfél ezeren.

Apátzán volt akkor Moises, mikor Mako megharczolt.

Keresztyénfalván innet Erdélÿ János, Járai István tartották az boért.

Apátza túl az Oton; ott volt akkor Moises, mikor Makót megverték.

Kazi Merza.

Az ki Merza volt fűebb, ott volt Makóval, mikor megvitt Makó.

Remetétűl küldöttek előljárókot ötszáz tatárt, ötszáz legént az első harczra; unde aequa manu discessum est.

Rédaji Ferenczet segitségűl küldötte, ugymint négyszáz lóval.

Rédaji Ferencz, Kis Farkas, Chyonka János, Nagy Bálint, Chw Mihály, Huszár István, Somogyi Berta elszaladtak az Moises harczárúl.

Lészaÿ Farkas, Czeglédi Péter fejét vették Fogarasban; Tamásfalwi Jánost felakasztották. Imets Matias fia Imets István, ennek bátyja Istvánnak Imets Mihály.

Sófalwa Udvarhelyszékbe; sóakna vagyon, innét kereskedett Moises sóval. Ugyan Recsenédfalva Udvarhelybe, volt háza az apjának.

Hev. Coll. LXVIII. k. 135. (lehúzva 287.) lap. 1603.

1603. 17. Jul. Moyses harcza Brassónál.

Moyses Brassónál való harczában, mikor az egész tábort beszekerezte volna, kivűl az szekereken Rédai Ferenczet állatta, u. m. háromszáz lovaggal, hogy ha valaki ki kezdene futni az szekerek közt való táborból, levágnák. Az szekereket ugy öszvekötözték, lánczolták volt, hogy az kerekek egymást érték. Moyses az lövőszerszámoknál volt, ott forgódott mindaddig, mig lehetett. Ű mutogatta, lűdd ez sereget, avagy amaz sereget. Végre mikor látta volna, hogy az brassai kétszáz drabantok, kik az taraczkok mellett voltak, nem állhatják az sok lövést, és immár az egész tábort körűl veszik az Radul vitézi, Moyses Bogáti Miklóssal és három vagy négy magával egy szekér rúdján általugrat az lovával, de az lú lába az szekérrúdba megakad, úgy hogy nehezen verekedhetik által. Bogáti Miklós általugratja és eligazodnak egyfele. Ezt mikor eszekbe vötték volna az oláhok és ráczok utána rándulnak Moysesnek és Bogátinak, de nem mehetnek sokat, hanem egy vizfolyás mellett elérik űket. Volt Moyses szolgája egy kadicsfalvi Nagy János, ez mikor látta volna, hogy egynehány kopjások jűnek utánok, igen emberűl forgódott, sok ideig vagdalkózott velek, és tartóztatta űket, úgyannira, hogy csak öt avagy hat volt volna is olyan Moysessel, elszaladhatott volna Moyses. Végre ezt levágják és Moysest kezdik érdekni, egyszersmind ugyan sokan. Kicsoda sebesitette legyen meg először, bizontalan. Ez bizonyos hogy Moyses harczot állott nekik, először az botot ragadván, egy oláhot, ki közelben érdeki volt, úgy [illegible] hogy az fejéből az szeme egy félarasznéra kingrott [illegible] botot hagyitja, ezután hegyes tört vonszon[illegible] czolna puskalövés esik rajta, de hol találtá[illegible] ják, harmadszor kopjával öklelik által és [illegible] Azon harczon Moyses mellett Bogáti M[illegible].

az fején Moyses mellett, melybe meg is holt azután Brassóba. Az oláhok, ráczok, kik nem anyira ismerték Moysest, mikor leverték volna az lúrúl, az több futók után kezdenek jargalni, Rácz György azonközbe oda érkezik és látván Moyses testét, ki még szinte meg nem holt volt, egy pallossal fejét véteti az szolgájával. És így háromlik az hír Rácz Györgyre, hogy ű sebesítette és ölte volna meg Moysest.

Egy gesztenye szinű paripán (nem fülovon) volt Moyses; ez lovat ezután Bástához hozták. Moyses fejét Brassóba küldte Raduly vajda és egy tehénganéjba vetvén az piaczon, ott lett az földön egy nap estig. Más és harmadnap mulva is ott hagyták egy árokban, azután az ebek ötték meg. Az csontja sok ig ott hevert széllel az városon imitt amott.

Az mi kevés török Bectas basával volt, mely ugyan százhusznál nem volt feljebb, azok is az szekérkerítésben voltanak. Mikor ottbenn volnának, Bectas basa Moyses akaratjából kimegyen, hogy az tatárokot is behíjja azon szekerek közibe. De Bectas avagy eszében vévén, hogy sokkal bátorságosb kivúl lenni, avagy hogy az tatárokot nem híhatta be az táborba, avagy hogy ugyan nem akart bemenni, Bectas ott kinn marad az tatárokkal, és semmi harczot nem állván az ellenségnek, idején másfelé rándúlnak, kiket Rédai Ferencz is meglátván, az ű katonáival ű is nem várván meg az sűlyát, elfut.

Hogy Moyses szekerekkel kerítse meg táborát, az Rácz György hadárúl tanulta volt, és azok adták volt tanácsúl neki, u. m. Réday és a többi, kik az Mako György harczárúl elszaladtanak volt. Mert Mako György első harcza az oláhokkal azért nem mehetett véghez, hogy az oláhok és Rácz György erősen beszekerezték volt magokat, úgyannira, hogy meg nem bonthatták űket. Moysesnek is úgy atták eleibe, hogy sokkal jobb ha azt cselekedi, az mint az ellenség azelőtt maga oltalmazásáért mielt. De mint az cicuta avagy mint az veratrum némely állatnak salutare alimentum, némelynek penig venenum. Azonképpen ugyanazon dolog néha ártalmas, néha hasznos az embereknek et frequenter bene cogitata pessime cadunt.

Deli Száva, rácz hajdu hadnagy, ez rabja volt Bogáti Miklós, váltózott meg tűle négyezer forinton.

1603. Hev. Coll. LXVIII. 167. (lehúzva 367.) lap

Oldalj.: Ex quodam fragmento descripta.

Anno 1603. die 17. Julii Notationes de praelio Szekel Moysis ad Coronam etc.

Stanislaus Kracker de Krakko generalis annonae magister et provisor albensis, Székely Moyses bejövésekor akadot volt valami egynehány katonákra, kik Székely Moyses pártj

valók voltak, azok minden marhájától megfosztván Segesvárba szalad be, hol ott találja Koppa János kapitánt és Pergman Orbánt és ezekkel és az zászlótartókkal levelet irat Havasalföldébe Radul vajdának és igy Stanislaus Kracker bemegyen Havasalföldébe Radulhoz és ott u. m. császár commissariusa volna, úgy mutatja és úgy nevezi magát. Radul mindjárt azon nap audientiát ad neki és Stanislaus nagy oratióval arra inti az vajdát, hogy bocsássa ki népét és ű maga is jűjjön el Székel Moyses ellen Erdélybe. De az nap Radul semmi bizonyos választ nem ad Krackernek, hanem sokféle mentségekkel kezdi magát excusalni, hogy az országot pusztán nem hagyhatja, mert Simeon vajda Moldovából készen vagyon és untalan az országon pusztít, rabol etc.

De Kracker az vajdának igy adá eleibe, hogy ű nga inkább emlékeznék jó hirérűl nevérűl, most volna ideje hogy az római császárnak szolgálna, Székely Moysest megverhetnék, mert Székelyföldérűl is volnának eddig háromezeren, Segesváratt is volna német nyolczszáz puskás, jó, és az szászok is gyűlnének ezeren. Erre Radul monda, hogy jó volna mindez, de az vitézeknek nincsen pénzek és harczhoz való munitiojok is nincsen, harmad hogy mihelyt híre leszen Simeon vajdának ebben, hogy kimentem országomból, mindjárt ez országra jű és kirekeszt engemet belőle és még most is kezén vagyon; azért félő, hogy én két szék között az földön maradok etc.

Kracker sokáig ott űlvén, mikor látta volna, hogy az vajdát semmiképen nem veheti reá, ment mingyárást az vitézekhez és azokkal kezdett tractalni, és ilyen módon végezett, hogy az Deli Marco Radul vajdának ezer lovagnak fű hajdu hadnagya meg nem akarna maradni az vajdával, hanem ezer ráczokkal mindjárást elindult. Ezt Radul vajda meglátván, hogy az vitézek el hajlandók volnának tűle, és Kracker is instalná szorgalmatosan, mingyárást Radul vajda Rácz Györgyöt elküldé kétezer lovaggal és fűebbik kapitányokkal, és Nagy Merzát Kracker mellett ezer lovaggal küldé, és úgy elindulának. Mentenek Brassóig, Rácz György is más uton kerűlt az meg nevezett két ezer lovaggal, ű is ugyan Brassóhoz jött, ugyanott Brassónál három ezer emberrel tábort jártanak. Két nap ott volt mulatások. Székelföldéből is Kracker és Rácz György levelére egy néhány száz székelek jövének melléjek, — De azonban az háromezer ember között és az székelyek között, sokféle hír futamék: miképpen Székel Moyses követet küldött volna Radul vajdához és Radul vajda Székel Moysessel megbékélt volna és egyetértenének, az miképpen Radul vajda boerai is és tanácsa, mint Rácz János, az ki Székel Moysessel volt efféle beszédeket előhoztanak, hogy Székel

Moyses Radul vajdát Erdélben nagy úrrá tötte volna és az országban jószágot adott volna neki és az több boeroknak is azonképpen magát offeralta volna, hogy azoknak is adna jószágot, többeknek azonképpen, ugyannira, hogy a miatt a megnevezett hadakozó nép mind székel s mind penig egyébféle rend, kétségbe estenek vala és annira jutott volt az dolog, hogy egy része az vitézeknek Havasalföldére akart menni, más részének penig Magyarország felé volt szándékok, de tudni és meggondolhatni való dolog az, hogy az jobb része mind Székel Moyseshez hajlott volna, mint Kis Farkas, Csonka János ezer háromszáz lovaggal, ismétlen az Halmagy István katonái is ötszáz Havasalföldéből mind azokhoz adták volt magokat s mind penig az székelyek az kik római császár hivségében voltanak. — Az megnevezett sokféle hír és kétség miá, hogy Székel Moyseshez és az tatárokhoz hajoljanak, melyből nagy kár és veszedelem történt volna, ha ennek nagy okossággal eleibe nem kerültenek volna. Azonképpen az megnevezett 3000 nép mindinkább az tatárokhoz hajlott volna, mely dolog ha véghez ment volna, az ű felsége népe az országon által nem szaladhatott volna. De mindazáltal Kracker Rácz György és, Aluisius Radibrád nagy nehéz munkával és sok fáradsággal lecsendesiték az 3000 népet, hogy visszatért és táborban öszvegyűlt, holott annakutánna ujulabban egynehány száz székel érkezett.

Annakutánna Stanislaus Kracker ötszáz forint ára sokféle harczra való szerszámokot öszve szerzett, és az vitézeknek kiosztogatta, miérthogy az szükség kivánta. Annakfelette Kracker Brassóban egynehány zászlókat csináltatott, veres dupla tafotából és az római császár ű felsége czimerét reájok iratta, egy dupla sas koronált képet és az sas képének közepén egy keresztet. Efféle zászlókat ötöt csináltatott és azok mellett egy gyalog zászlót, kiben kereszt volt írva, és ez öt zászlókat mind vitézlő és hadakozó emberek láttára, kiosztotta római császár ű felsége neve alatt az fű vitézlő rendbeli embereknek és az székelyeknek is és ugyanazon helyen megesküttette őket, meg is esküttek, hogy római császárnak híven szolgálnak. Az üdőtűl fogva az megnevezett kétséges hadakozó nép egyetértett és az székelyek is öszvegyűltek ez zászlók alá, u. m. öt ezerig való mind lovag és mind gyalog.

Azonban Székel Moyses ismét tractalni kezdett Radul vajdával, kihez Radul vajda két boért küldött zálogban, die 11. Junii. Az valami csoda tractatus volt, de Székel Moyses akkoron nagy vigasságban volt, ugyannira, hogy azok az kik római császár ű felsége zászlója alá még nem adták volt magokat majd kétségben estenek vala, kiket ismételten nagy nehezen megté-

ritettek. Volt olyan hír is, miképpen Radul vajda Székel Moysessel Brassónál szemben legyen és ott egymással szóljanak, mely dolgot az vitézlő rend arrúl vették eszekben, hogy postákot Székely Moysestűl és Radul vajdátúl láttak menni és jünni. De azután Kracker szorgalmatos vigyázása által az Radul vajda postáit megtartóztatták mindenütt és titkon le is vágattanak bennek, úgy hogy semmi hír abban Radul vajdához nem ment, ilyen módon oztán az tractatus véghez nem mehetett. Kit Székel Moyses eszében vévén, hogy az megnevezett tractatus állandó nem volna, s véghez nem mehetne, úgy küldé az előljáró hadat, választott vitéz népét u. m. ötezer lovagokat és 400 tatár is volt velek, kik Brassótúl egy mélföldnére szállottak meg. (*Oldalt:* Makó Gy. népe 5000. Tatár 400.)

Tizenegyedik napján juliusnak az császár népét az ellenség megriasztá és neki ment vakmerőképpen. Nagy Merza penig ugyanakkor 1000 lovaggal hátat adott nekik és ott olyan játékot szerze, hogy az székelyek és az több császár ű felsége vitézi az harczot majd elvesztették vala. De az római császár megnevezett fű vitézlő szolgái okos tanácsok által mingyárást szekerekkel besánczolták magokot; és olyan módon az ellenséggel ebédkortúl fogva mind estig erősen harczoltanak és ugy megoltalmazták magokot. Azonközben Kis Merza háromszáz lovaggal az ű felsége népének segitségére érkezék, de későn, mert immár akkor az harcznak vége lött vala és mind az két félben akkoron százig való ember veszett vala. Mivelhogy az ellenség ott semmit nem nyerhete az római császár népén, elindult az ellenség és az ű felsége táborától egy mélföldig szállottanak meg és ott több segitséget várván Székel Moyseshez küldöttenek. De miérthogy Székel Moyses is segitséget várt, akart küldeni több népet nekik. Mihelt az ű felsége népe azt meghallotta, hogy több segitsége érkeznék az ellensígnek az ű felsége vitézi is tanácsot tartván, miképpen jobb helre mehetnének és ott magokat megnyugothatnák. Ugy annakutánna 3 őrakor reggel hajnalelőtt Rosnóig metenek juliusnak 13 napján Brassótúl egy mélföldig, Földvártúl kettő az hol táborban szállottanak. Mihelt más helre indult volna az ű felsége népe, mingyárást azt gondolta az ellenség, hogy hátat adna és hátúl utánnok voltanak, mintha mingyárást meggyőznék űket. Az ű felsége népe penig mingyárást szekerekkel besánczolták magokat, hogy az ellenség nem sokat árthatott nekik. De mindazonáltal még is egy egész óráig tartott az harcz. Végezetre az ű felsége népe ugyan valóh kezdettenek és el nem múlt egy félóra, hogy ar ada az ű fet. népének, és azon nap az harczon ségben és mind az több erdéli népben háro

szett vala, az római császár népében penig mind az kik meg-
s k, és elvesztek u. m. háromszáz volt.
harcz után az ű fet. népe Tercs várához szálla az
szoros utra egy mélyföld Rozsnótúl,— ugyanott Makó György-
nek In ech Mihálynak fejeket vötték és Havasalföldében Ra-
vaidi nak küldötték, hogy még is szívet adnának neki és
itézeket, kik még hátra volnának az ű felsége népé-
égére küldené.
nközben Székel Moyses Betkes basával tizezerig való
rassóhoz jöve és az papíros malomnál táborban szál-
nott az egész táborát mind körűl besánczoltatta
Annakfelette lövő szerszáma is volt u. m. húszig
ir konÿ és forgó taraczkok és Brassóból is sokféle
okkal felékeséték és drabantokkal is kétszázzal.
azaltal erősen bizott magához, hogy Radul vajdával ott
n lenne, beszéllene az megegyezés felől, mert ismégleu
la és Székel Moyses postái egymást érték.
tánna Radul vajda Havasalföldéből követeket
a kettőt az ű felsége táborába Tercsvárra, az egyik-
Constantinus neve, az másik kis cancellarius Logofet vala
volt neve), és azoktúl biz sképpen szóval megizente vala
us Krackernek és eg ele rendbeli uraknak, hogy az
ellenséggel meg ne harczoljanak, hanem békessíggel lennének,
az míg ű is elérkeznék. Mely izenet miatt az ráczok és az több
vitézek megharagudtanak és az két követet nyakon fogva hordozták és közönsígesen az vitézek ki buzgánynyal, ki csákánynyal és egyébféle fegyverrel hozzájok csapkodtanak, úgy hogy egynehány nap múlva az sok verés miatt megholtanak. Ugyanazon nap Radul vajdának az ű fel. népe megüzenték, hogy űk török mellé nem állanak, ha penig ű ngának az boerokkal együtt kivánsága volna reá, megcselekedhetné, de lássa és jól meggondolja, miképpen leszen jövendőbe dolga és mint jár.

Egynehány nap mulva Radul vajda az ű fel. táborához jött, de ilyen módon. Elsőben Stanislaus Krackernek, Rácz Györgynek és Aluisius Radebradnak tractalniok kezdett *) az vitézekkel, hogy mikor Radul vajda az boerokkal oda érkeznék, semmiféle bántások ne lenne az vitézektűl, melyet fel is fogadtak az vitézek, hogy semmi vétkeket szemekre nem hánnák és meg nem emlékeznének azokrúl. Mihelt oztán oda érkezett Radul vajda az ő fel. táborában, ő maga is tractalt az hadnagyokkal, hogy az ű vétkeit ne említenék. — De mindazáltal Székel Moyses az Radul vajdának egy fű szolgáját Halmagy Istvánt hadnagyát és két brassai embert levelekkel oda küldött volt,

*) T. i. tractalni kezdettek.

hogy Radul vajdával ismétlen ujonnan tractálnának az békesség felől. Radul vajda az követeket expedialni is akarta, de mihelt Kracker eszébevötte az dolgot, ű is mingyárást az székelekkel ilyen módon végezett, hogy ük Halmagy Istvánt Radul vajdától kikérnék, avagy ugyan erővel is kivonnák, kik el mentenek mingyárást az vajdához és erősen búsultanak azon, hogy ű nála tartaná az árulókat és hogy azok által Székel Moysessel tractalna, erőssen kérték kézben az vajdától Halmagy Istvánt, — ha nem adná erővel is kivennék. Mely dolog meg is történt volna, de minthogy az kapitán Attilo az vajdának sokféle tréfa beszédekkel hozzá szóllott, úgy az dolog békével maradott, — de Radul vajda Halmagy Istvánt az ű maga sátorából ki nem bocsáttá, mert ha kijött volna, az székelyek mingyárást levágták volna.

Ezután Kracker az székelyek által és az több vitézek által is erre hozta Radul vajdát, hogy ű maga is az harczon jelen legyen az ellenség ellen az ű vitézivel; ugy oztán 24 die Julii minden hadviselő az Radul vajda bejövése után az ű hadát szép módjával elrendelte mind lovagokot, mind gyalogokot. — Deli Marco ezer lovag hajduival gyalog szállott és az több gyalogokkal elkészűlt és azután minden ember istennek könyörgött és háromszor Jésust kiáltottak, és az ellenségre mentenek, kiken mind gyalog, lovag általmenvén, igy isten akaratjából az ellenséget meggyőzték.

(Oldaljegyzet későbbi irással: Ez utolsó harcz lött die 27. Julii cseterteken.)

Veszett az utólsó harczon az ellenségben hatezer náp, vagy még több is, mind Székel Moysessel egyetemben, de az tatárok u. m. kétezeren mindjárást hátat adának, egy része fogott Havasalfölde felé, más része Moldova felé, de az székelyek az kik még hátra voltanak és el nem jöhettenek Szekel Moyses hada miatt, hogy megértették az győzedelmet, mind levágták űket az tatárokat az szoros utakban és havasokban; Bektes basa sok magyarokkal szaladott el.

Az mi az zászlókat nézi, kiket ű felsége népe és Radul vajdáé is az ellenségtűl nyertenek, végezték volt, hogy Básta Gyögynek praesentálják, de Radul vajdának nem akartanak először egyet is adni, ennekokáért, hogy Székel Moysessel tractalt volt. De Aluisius Radibrad, Krackernek könyörgött, hogy ű maga az ráczoktúl és Deli Marcótúl kiszerzené az zászlókat, de minden zászlóért 10 forintot kellett adni és egy török zászlóért, kin nem volt semmi ezüst, 40 forintot. És ilyen módon Radul vajda az zászlókat kapta. Az brassaiaktúl vött kölcsön husz ezer forintot, melyet az vitézeknek kiosztogatott és ugyanott Brassóban az pártos nemeseknek pénzét, aranyát,

[illegible] hozzá[illegible], az mi az summáját nézi, az brassaiak [illegible]. Es így Székel Moyses harczának vége lött.

[illegible]: Megyesből küldötte volt el Moyses [illegible] Radul vajda népe ellen. Mikor először Makó [illegible] Rácz Györgygyel, két zászlót nyert volt, melynek az [illegible] veres volt, az német fejedelem czímere kétfejű sas volt. [illegible] az zászlóval együtt két elfogott embert [illegible] volt Moysesnek, ki immár Mussánál volt táborban. [illegible] Rédai Ferenczet elküldötte, hogy semmi [illegible] az Rácz György népébe többé bele ne kapjon, békét hagyjon [illegible] — De Makó György azt [illegible] Rácz Györgygyel szerencsétlenül. [illegible] Moyses meghallotta, immár Kőhalomra [illegible] által költözött volt minden hadával [illegible] először Megyorósnál táborba szállott [illegible] Brassónál az papíros malomhoz szállott és ott [illegible].

1603. [illegible] LXXVIII. [illegible] (Jelenleg 412.) lap.
[illegible] 17.

[illegible] 17. Julii Moyses hadában vesztek.

[illegible] 17. Julii az brassai harczon Székel Moysesnek [illegible] és Moyses vajdaságában széllel imitt amott. [illegible] Székel Moyses. T[illegible] István de Szalonta. Bogáti Miklós [illegible] László, ezek tanács[illegible] András cardinál fejedelem [illegible] volt. Makó György. Daczó [illegible] Gáspár.*) Harinnay Ferencz. [illegible] — Jacobinus János kolos[illegible] Kemény János. Bodony János [illegible] Ferencz. Kendefi György. Ken[illegible] György. Zenthey Bálint. Aszalay Mátyás. [illegible] Juankyth Demeter. [illegible] főpattantyus. Jankó [illegible] Gáspár. Bihari János. Imech Mihály. [illegible] János. Goztony Balás. [illegible] János. [illegible] Gáspár. Maradék Bálint az cancellarian [illegible] Péter. Bodor Lőrincz. Tomori István. [illegible] Péter. [illegible] György. Kalos Farkas. Boer [illegible] Miklós.

[illegible] Erek [illegible]

*) [illegible] Alard Gáspárt az ráczok fog[illegible] amanyat ígért volt, mikor az rácz [illegible] eszve vesztenek volna, hogy egyike se legyen [illegible] le.

Brassóban ezeket fogták meg, kik az harczrúl oda szaladtanak, kiknek Sennyeÿ Pongrácz kegyelmet nyert Bastától: Kendi István, Kendi Sándor fia, Mikola János, Ukutijvith István, Mikes György, Kamuti Balás, Mikes Benedek, Mikes György, Imech Mátyás, Demjén Ferencz, Maróczi Albert, Kalnaki János, Toldalaghÿ Mihály. Ugyanott Brassóban és Fogarasban ezeket ölette meg Básta György: Vajda Miklós Borbély György veji, — Tamásfalvi János, Székely Balás, Hamvay György, Lézaÿ Farkas, Czeglédi Péter, Ribiczey Albert, Donát János, Zeörchÿeÿ Ferencz, Tamásfalvy László, Jankó Gáspár, Kis Péter, Ispán Miklós. Ezek mind nemesemberek.

Az harczon vesztek ezek is, kik az cancelarian iró deákok voltak: Zilvásÿ András, Zigethy Pál, Samuel Ovarÿ, Balassi András.

Ezek széllel imitt amott az országban döghalállal holtak meg: Török Bálint jó úrfi, Török János fia, 15 esztendős ifiú Hunyadon holt meg pestisbe. Barbély György Kolosváratt holt meg betegsígbe. Buday Ferencz, Palaticz György Keserű János jámbor fű nemesember, Tarkanÿ Péter, Királyfalvi János protonotarius Prágába az követsígbe holt meg.

Basta György Déván ezeket fogatta volt az gyűlésben: Trauzner Lukácsot, kolosvárit, prothonotariust; Tótházi Mihált kolosvári királybirót, ennek Déván vétette fejét azután; Váradi Jánost, dévai udvarbirót; Gyulaÿ Balást; Péter deákot. — Ezeket elbocsátatta azután.

Jegyzet. A kolosvári példányon (188. l.) köv. oldaljegyzet: Bethlen Mihály ott nem veszett. Bethlen György sem veszett ott; az keresdi szász templumba fekszik. Ezt hitták kis Bethlen Györgynek.

Hev. Coll. LXVIII. 161. (lehúzva 313.) l. 1603. aug.

Brassai harczon elfogott rabok 1603., mense Augusto.

Az brassai harczon sokat az nemesekben fogtak volt és Brassóban azonképpen az valonok felkeresvén űket, házonként fogták meg, u. m. huszonnégyet bennek, kiknek neveket másutt megírtam. Vajda Miklóst az kapu előtt csinált akasztófára akasztották fel, Hanuay Györgyöt az piaczon az pelengérnél ölték meg, fejét vötték az balonok. Vajda Miklós igír volt aurum 300, Mikola János váltózott meg az ráczoktúl fr. ezer háromszázon, de azután mindezt, s mind az többit az balonok Fogarasba vitték fogva. Ezekben tizenkettőt mense Octobri Basta parancsolatjából minden törvén nélkűl az profosz Mattheus Alexander megöletett, kit felakasztatott, kinek fejeket vétette.

Alia Farkas Brassóban hétszáz forinton váltózott meg, Fejér Mihály oltalmazta meg az balonok ellen rejtegetéssel. Onnat kimenvén, ment Geörgiube és ott volt sok ideig. Az több foglyokért, kik között voltak Kendi István, Kamuti Balás, Toldalaghi Mihály, Maroczy Albert és az többi, Sennyey Pongrácz igen könyörgött Bastának, de Basta nagy haraggal: ha a te magad fia ott volna is az fogságban, nem kellene érette könyörgened. Az fogarasi kapitan is Joannes Fridericus Baro á Rapak in Prum et Vigles capitaneus és az fogarasi zászlótartó Franciscus Gal igen törekedtenek Bástának az foglyokért, ugyannyira, hogy végre oztán mikor Kolosvárrúl Basta mense Aprili Brassóba ment volna Anno 1604, ûket Basta elbocsáttatta.

Erd. Muz. 170. lap.

Rédaji Ferencz, Kis Farkas, Czonka János, Nagy Bálint, Csű Mihály, Huszár István, Somogyi Berta elszaladtak az Mózes harczáról.

Lészaji Farkasnak, Czeglédi Péternek fejét vötték Fogarasban; Tamásfalvi Jánost fölakasztották.

Erd. Muz. 272. lap.

Post cladem coronensem Bogáti Miklósnak még az holt testit is fel akarta akasztatni Raduly vajda, Tholdi István alig kéré meg.

1603. Hev. Coll. LXVIII. k. 189. lap. (lehúzva 357.) lap.

Pag. Praeced.

Az Merzát oláhot, ki az brassai harczon oláhok hadnagya volt, Fejérváron túl, hogy Zászsebesbe menne ember, Váraggián túl az mely forrás vagyon egy domb alatt, ott ölték meg. Másfélezer aranyat találtak nála, melyet sok praedálásból gyűtött volt.

Oldalj.: Nem igaz volt.

1603. Erd. Muz. 276. l.

Kamuti Farkas jelenlétiben hozák meg az vezérnek Székely Mózes megverésit; monda az vezér: imhol, hirünk vagyon Erdélyből, az Székely Mózest megverték az erdélyiek; de elhidje azt Erdély, ezután külömb gondviselése leszen az hatalmas császárnak reája, az nap kész elveszni inkább, hogysem Erdélyt másnak engedje.

1603. aug. Hev. Coll. LVXIII. 180. (lehúzva 340.) l.

Radul követi Rodolfushoz, 1603.

Radul vajda Moyses megverése után küldött volt fel

Prágába negyven zászlót. Ez nyilván való dolog. Kulcsár Radul egy fű nagy úr boér, azt mondja vala Kolozsváratt, hogy Radul küldött az császárnak száznyolczvan zászlót, mely egy igen nagy oláh-hazugság. Ez negyven zászlókot mikor praesentaltak az császárnak Prágában ott volt egy kolosvári fű igazmondó jámbor ember Viczei Máté, nagy becsülettel fogadták, ugyannira, hogy az császár az oláh büdös követeket az pispekek eleibe ültette, mikor templomban voltanak; nagyúri módon való gazdálkodás volt nekiek oly bűségesen, hogy kétszáz ember elélt az keves követ után. — Ez zászlók felvitelét képekben kinyomtatták Prágában. — Ez Székel megverésején processio igen nagy volt Prágában, az herczeg is ott volt, pispekek, — de az oláh követek mind fűbb helyen és jobbkéz felől mentenek, — csudálatos nagy becsületben tartották űket.

Hev. Coll. LXVIII. 355. (lehúzva 567.) l. 1603. sept. 7.

Trauzner Lukács fogsága.

Trauzner Lukácsot fogták meg Dévába 7 Septembri, az gyűlés alatt; szabadult el siket vasárnap, et sic fuit in captivitatem 7 menses. 1604. (hibásan 1603 helyett) 7. Septembr.

Fogtatásának fűképpen oka Hoffkirker volt, ű maga Hoffkirker megvallotta Trauznernek, hogy igen volt Bastánál, hogy megfogattassa, de Bastát reá nem vehette, sőt ugyan meg is hatta volt Basta Trauznernek, hogy az dévai gyűlésre alájüjjön, mert neki tolmácsoltatni sem leszen kivel az magyaroknak, hanem vele kell tolmácsoltatni. Igy ment alá Trauzner Lukács Kolozsvárrúl, de ott sem desistalt Hoffkirker, hanem az mit Bastával nem perficiálhatott, Paulus Krauseneggel fogta, sokképpen accusalta penig és kiváltképpen hogy pravae religionis volna, mert arianus volna és obtenealta Krausenegnél, hogy megfogatnék. Ezt Krausenegh ű maga jelentette Szűcs Gáspárnak az 1604. esztendőbeli királybirónak, hogy én fogattam meg volt Trauznert és én bocsáttattam el is. Fogságában Hofkirker azzal biztatta, hogy én fogattalak meg, úgymond, és én szabadítlak el is.

1603.

Erd. Muz. 189. l.

Básta György Déván ezeket fogatta meg az gyűlésben: Trauzner Lukácsot az kolosvárit, Tótházi Mihály az kolosvári királybirót; ennek Déván vétette azután fejét.

Hev. Coll. LXVIII. 232. (lehúzva 392.) lap. 1603. okt.

Hoffman György.

Hoffman György commissarius apja Semtén udvarbirája volt comes Julius á Salmis-nak. Ezt taníttatta és végre úgy

szerzették az kassai kamora secretariusának, onnat úgy ment elébb-elébb az kamorásságra. Ez Julius comes apja volt ennek az Maximilianus comesnek á Salmis, a ki Basta idejében itt benn volt Erdélybe Prayner János után való vicegeneralis. Ez penig amaz Nicolaus a Salmis fia volt.

603. Hev. Coll. LXVIII. 101. (lehúzva 253.) l.

Az mit ajándékon Bogáthinak adott Mihály vajdáné, hogy megtartsa ez marhákot.

A[z] ott három vont arany mentét, hiuz mállal béllettet.
[...] igen szépet, [...]den szerszámával és öltözeti-
[...] kov[...] el rakva, n[...]yet azután Gyulafi Lászlónak
[...]thi.
[...] aranyláncot, 1000 arany forint érőt.
[...]igen szép botot, kit Mihály vajda Konstantinápoly-
[...]tt pro fl. 1000.
[...] *ez alatt:* Ezeknek megadásáért Petrasco
[...]ay [...] császár parancsolatját küldötte volt ide
[...]nde Bogati M[...]rra, hogy Krausenegh commissariussa
[...] megvehesse. [...]ogáti Menyhárt nagy ezüst arany ku-
[...]al, csészékkel elnyomta Krauseneghet, és semmit meg nem
[...]ott Bogáti benne.

1603. Hev. Coll. LXVIII. 356. l. (lehúzva: 568.)

De militum Bastanorum licentia in Ungaria et Transilvania. Jambici.

O qualis importunus Auster turbine,
Armatur atra per inane grandine,
Fremensque nimbis et procellis turgidus,
Sternit decorem Cereris atque Bromii,
Vastatque cultum iugerum atque montium
Et perdit hominum omnes labores et boum.
Talis per urbes et per agros Pannonum.
Quondam beatos, perque Transilvaniam,
Miles furenti perditus licentia
Et disciplinae militaris haud memor
Eburo, Gallus, Ungarus, Teuto, Italus,
Plebis labores atque opes, innoxiae
Impune passim vexat haurit, proterit:
Noctes diesque se cibis iugurgitat,
Eructat imo ds meracum viscere,
Abdomen implet civium de sanguine.
Et pax vocatur haec atrox hostilitas,
Belloque sanguinario crudelior.
Tali fruaris pace vivus, mortuus,
Qualem creasti, Basta, populis non tuis. S. Z.

Hev. Coll. LXVIII. 178. (lehúzva 338.) lap. 1603.

Muztafa bék volt, az kit Chyzár Gergel hozott az Panchyovaÿ mezőn. Ez bék hada volt úgymint nyolczszáz ember. Az pribék valonok voltanak ezek között negyedfélszázan; de hogy meghallották, hogy Moyzest megverték, eloszlottak.

Vide supra 28. folio.

Hev. Coll. LXVIII. 107. (lehúzva 259.) lap. 1603.

1603. Memhet basa vezír.

Memhet basa, 1603, ki szerdár volt, mikor Szenán basa Győrt megvötte, akkor jancsár aga volt. Az jancsár agaság után adták neki az sirvani basaságot, azután fűvezér lött és 1603. Székel Moyses idejében magyarországi szerdár volt.

Szultán Szuliman mondta, hogy: sok és nagy fejedelemségek vadnak ez világon, ugymond, de ha kellene választani benne, az én császárságom után, jancsár aga lennék, hogy nem mint egyéb fejedelem.

Hev. Coll. LXVIII. 111. (lehúzva 263.) l. 1603.

Kamuti Farkas szembelétele császárral.

Mikor Kamuti Farkas 1603. mense Septembri szembe volt az császárral, ilyen módon vitték be az császárhoz: az fűvezér másik vezérpasával ketten előlmentek, Kamuti Farkas utánok, Kamuti után két fűember és a tolmács, dragoman. Mind szabadon ment, hanem mikor az császár ajtójának az küszöbén belépett, kétfelől tartották az kezét, az mint szokás és először egy kevéssé távol megállván, csakhamar mindjárt az császárhoz vitték és az lábát megcsókolta. Az császár az lábát meg sem mozditotta. Azután nagy messze állván, úgymint tizenöt ölnére tolmács által kezdett beszélleni. Az császár akkor az fiát gyászolván (megölette volt az fiát mense Majo 1603.), szekfűszin atlaczban volt, mind mentéje, dolmánya az volt. Az patyolatjában két bokor fekete gém haj volt; mikor ki megyen mezőre vagy másuva mulatni, három bokor szokott lenni. Veres aranyas atlaczczal volt bevonva az házfölde mindenestűl. Alattvaló házban lakik az császár, nem magas házban: kerevet vagyon az házban, úgymint két arasz magason az földtűl, az kereveten felűl egy igen drága szék, mely aranynyal és drága kövekkel csillagzik. — mikor kijött volna Kamuti az császártúl kérdette az vezérpasa, mit érne az a szék, mit gondolna felőle, mondta Kamuti, hogy gondolom, úgymond, hogy százezer embernek megfizethetnének az árából, az basa mondta: többnek, ugymond. Az kereveten felül két-

felől két oszlop nyult fel, veres bársonynyal buritották be mind és mind törkes kövekkel verték be sürüségesen, kiknél ember sem szebbeket, sem nagyobbakat nem láthatott. Sok csükből nagy sok helyeken az házak oldalából tiszta vizek folnak ki az törökök italára, mosdásra és egyéb szükségre való. Ezeknek minden csatornájokot és csüjököt megbocsátották, hogy az viz zúgás miatt semmi szózat ne hallassék ki, mikor az követtel beszél az császár. Az többi között kérdette az császár Kamutitül, ha vagyon-e Erdélbe háromszáz oly erősség, melyben tiztiz puskás ellakhatnék. Vagyon, úgymond Kamuti. Kérdette az császár ismét: ha vagyon-e huszonöt erősség, melyre ágyú kivántatnék az megvételére. Mondta Farkas, vagyon etc. Mondta ezt is az császár: nem tulajdonitom Zsigmond vétkének ez sok cselekedetit ellenem, hanem idejének, úgymond; végre igy szóllott: az Isten, úgymond, valaminemü rettenetesb halál vagyon, utolsó életemnek óráján azzal öljön meg engemet, ha megemlékezem vétkérül, csak maradjon meg az hivségben.

(Oldaljegyzet: Ezeket noha Kamuti ü maga beszéllette, de mind hazugság volt.)

Az császár háza előtt állanak rendet az némák és herëltek. Mikor az császár lábát megcsókolja az követ, mind hátrább hátrább kell mászni és háttal nem szabad fordulni az császárra. Hatezer csausz az császár udvarába continue, minden nyelven való tolmácsok vadnak ott. Deak cancellarius fü jó deák ember, augustai fi, ezeknek sok deáki vadnak, mint cancellariusnak. (Ennek törökül neve terdzuman jahÿa beg, az császár tolmácsa.)

Harmadfél száz juh jár mostan az császár konyhájára minden napra és husz-husz barom, tehen és ökör; azelőtt penig ötszáz juh és negyven barom járt minden napra, de most igen megfogyatkozott.

1604. Erd. Muz. 290. l.

Az Kamuthi Farkas proditiója bizonyos. Az leveleket exhibeálta Bastának, az oda be való magyarok mint tractáltak az törökökkel; az lengyelek tractatusok is mint voltak.

1603. Hev. Coll. LXVIII. 109. (lehuzva 261.) lap.

1603. Császár a fiát megöli.

Augusto mense ölette meg Memhed császár a fiát, ki ugymint volt 20 esztendős ifiu. Az császár oly igen nagy búsulásban volt ez miá, hogy tamquam furiis agitatus, csak széllel búdosott imide amoda, néha Iszkiderbe lakott, mely Chalce-

don volt elein, Konstantinápol ellenében túl az tengeren, mező-város, oly nagy hogy két mélyföldnire kiterjed és elnyúl. Néha egy kertben Konstántinápolban, mely miérthogy Musztafa basa kerte volt Musztafa basának hívatik. Az fia megölése után az fia anyját is, azaz az feleségét az tengerbe vettette.

Ezeket megértvén az császár anyja, reá ment az fiára az császárra, erős átkokkal, panaszolkodással szólott az császárnak: az mely tejet kiszoptál belőlem, úgymond, vérré legyen benned, és vérrel okádjad ki.

Az császároknak soha egy igaz hütös felesígek sincsen, hanem csak mintegy rabjok, concubinajok, vagy még annál is alább renden való, hazeki nevek, azaz ugymint császár feleségi, de nem feleségek.

Ez Memhed császárnak két huga volt. Az egyik vagyon feleségül Jemisci, vagy Giemisci Haszon basánál, az másik Halul basánál ki utólsó vezér.

Ez leányokat penig ugyan kételenül adják az basákra, ha nem akarná is elvenni, reá készerítik, jóllehet nem igen repugnálnák az basák is. Az kinél az császár leánya vagyon, annak nem szabad más feleséget tartani, hanem csak az császár leányával kell megelégedni. — Annakelőtte soha nem szokták az császár leányt basáknak adni, hanem csak békeknek, hogy az basák fiaitúl, ugymint császár nemzetiből valóktúl az az anyjokrúl, valami pártolás ne támadhasson az császár ellen. De legelőször Szulimán császár adta volt leányát Rusztán basának és azután szokták adni basáknak is, — de azért azféle basátúl és császár leányátúl való gyermekek soha basák nem lehetnek, hanem csak békséget adnak nekiek.

Az megöletett császárfiát temették Konstantinápolyba az nagy Ibraim basa mellett, ki Kanizsát megvötte. Mikor az némákkal megölette az fiát, oly erősen tusakodott az némákkal, hogy az egyiknek az szájába öltvén valami módon az ujját, félre hasitotta az száját. — Vulgo ez az híre, miért megölette legyen, hogy ezt mondta volna az atyjának: menj ki temagad, úgymond, az keresztyének ellen, sok tartományidot az ellenség elvötte, vagy ha ki nem akarsz menni, bocsáss ki engemet generalis szerdarúl, hogy inkább minden hadad az császár maradéki névvel felűl. Igy suspicióba esvén, mintha az császárságot kivánná, megfojtatta. Az megölés után utczánként megkiáltatta az császár emmer patissau azaz császár akaratja. Igy szokták megkiáltatni minden halálát, kit megöletnek és néha miért ölik meg azt is megkiáltják.

1603. Hev. Coll. LXVIII. 107. (lehúzva 259.) lap.

1603. Törökországi dolgok.

Az császár portájára sokféle követek sok országokból járnak. Mikor Kamuti Farkas 1603. mense septembri az császár portáján volna, jütt volt egy követ oda Atsik Bas követe. Ez messze földrül való követ volt, keresztyén hütön való. Ez követ oly öltözetben volt, mint itt egy papi öltözö minemü. Az töröknek nem subjectus egyébképpen hanemhogy ajándékkal tiszteli; hozott volt akkor az portára az császárnak ez követ tizenkét solymot, öt kötés nusztot, hat rab gyermeket, veres kamukába öltöztetteket.

Ezt Georgianus fejedelem követinek mondhatná valaki. De nem az volt, mert az Georgianus királyát az üdö tájon fogta volt el egy szerdár vezérpasa, kit az császár oda Georgianus királyra küldött volt és ott Konstantinápolba vagyon most is fogva. Melyben ez memorabile, hogy az fiát benne hagyta az császár Georgian országban, és az császár subditussa. Más ez: hogy mindjárt mihelt az királt elfogták, negyven füember jütt az király után, szabad akaratjokból, kik az királynak szolgálnak ott és sollicitaljak kiszabadúlását.

1603. Hev. Coll. LXVIII. k. 166. (lehúzva 326.) lap.

Az szekszárdi hidnál volt hatezer jancsár, kik az hídat öriztók, azok megverték az németeket, ugyan nagy sok veszett el az németekben, magyarokban, de viszontag az csepeli szigetben igen megverték az németek az törököket ugyan ezen esztendöben 1603.

1603. Hev. Coll. LXVIII. k. 166. (lehúzva 326.) lap.

1603. Eörsi Péter hajdú kapitán volt, esztergomi, kit az hajdúk, mikor Pestet meghágták, az árokban tapodtak el, úgy hogy ugyanott holt meg. Kemény ember volt, úgy hogy sok hajdúkot az kóborlásért akasztatott fel. Az testét azután Esztergomba haza vitték, ott temették el. (*Oldalj:* 1603. üszkor.)

1603. Hev. Coll. LXVIII. k. 115. (lehúzva 267.) lap.

Tatár hán.

Az tatár hán igen emberséges ember, jó deák ember az ü nyelveken való deákságban, szinte fejedelemhez illendö mind erkölcse, mind termete. Most 1603. úgymint negyven esztendös ember, neve Gázi Ghirai hán, egy fia vagyon vele, tizenöt esztendös ifjú. Októberben 1603. Pécsen volt mind az fiával együtt. Mikor haza megyen Tatárországba, Dobrocziaból megyen hajón az Fekete tengeren Tatárországba.

Pray-Coll. Tom. J. 59. 82. lap. 1603.

Az tatár hán Alip Kazi Ghiray minden hadaiban egy teve könyveket hordoz vele. Mert igen jó deák tudós ember az török, szerecseny és persiai nyelvekben; ezenkivül sok tudós papokat, kiktűl minden dologrúl tanul. Akármely nagy dolgaiban irást olvas, tanul. Ez tatár hán az krüm tatárokkal bir és az novai avagy nogaj, némelyek néva tatároknak mondják, azokkal bír.

Szerecsenűl emir beket teszen emirogli bek fia.

Hev. Coll. LXVIII. 115. (lehúzva 267.) l. 1603.

1603. Jancsárok kötése az vezérrel.

Székes-Fejér alatt anno 1603 az Fegyveres előtt hogy megfutamodtak volt az jancsárok, sokat le akart az vezér vágatni bennek. Végre hogy ez gyalázatot és büntetést elforditsák rúlok, ű magok ezt végezték az jancsárok, hogy ez büntetésképpen legyen rajtok, hogy Kaszon quin, azaz Kászon nap után, mely a mi kalendariomunk szerint Szent Demeter napja tizenötöd nappal minden esztendőrűl esztendőre, mind örökké többig legyen az hadakozás véginek az napja, mert ordinarie azelőtt Szent Demeter napig volt. Ez dolog volt Nándorfejérváratt visszatérőben azon esztendőben. Volt ott nyolczezer jancsár, kiket mikor Haszon basa Jemisci behivatott volna eleibe, igy szól: ti nektek jancsárok az hatalmas császártúl nagy atname leveletek vagyon, mely privilegiamot jegyez, ti olyanok voltatok ez ideig mint az hatalmas császár íiai, de ti nem tartottátok a ti tiszteteket meg igazán, Fejérvár alatt kevesebb fegyveres előtt hogy nem mint ti voltatok volna megfutamtatok. Maga tinektek arra fogadástok vagyon, hogy soha nálatoknál kevesebb ellenség előtt meg nem futamtok; azért jancsárok ezután minden privilegiomotok elvesz, nappal titeket mindenek láttára megfognak, megbüntetnek, megölnek, mely ezelőtt nem volt; mert mikor valaki vétkezett közzületek estve vagy éczaka fogták meg kisebb gyalázatnak okáért. Fizetéstek alább száll, az császárnak nem úgy mint fiai, hanem mint rabjai lesztek és semmiben az ti szabadságtok meg nem marad. Ezekre az jancsárok igy feleltek, hogy nem illendő nagyságos basa, hogy egynehány vétkeiért mindnyájan büntettessünk etc; de ha immár igy lött az dolog im mint fejenként arra kötjük magunkot, első hogy az bécsi királnak minden hadával valamikor kévántatik, mi magunk jancsárok szembe megyünk és megvivunk, második hogy Székesfejérvár megvétele ha mi rajtunk múlt el, arra kötjük magunkot, hogy mi jancsárok megvesszük, harmadik hogy Kazon-

giun, azaz Szt.-Demeter nap után tizenötöd napig minden esztendőnként tovább vetjük az hadakozás napját, úgy hogy senki ez meghatározott napig az császár hadakozásától meg ne vohassa magát etc.

1603. Hev. Coll. LXVIII. K. 208. l. (lehúzva. 372.)

1603. Illyésházy kifutásáról Lengyelországba. Infra quoque pag. 384.

Illyésházi Istvánnak Magyarországból való kifutása Lengelországba ilyen okokért mondják hogy volt. Volt Illyésházinak két városkája Bozin és Szentgyörgy, Poson vármegyében Posonhoz nem messze. Ez két városkát az császár Illyésházi hire és akaratja ellen libera civitássá tötte volt, levelet adván nekik az libertasrúl. Ez dolog miérthogy ország törvénye ellen volna, mondotta Illyésházi sok ember hallottára: Megesküdt volna az császár ű felsége mindeneknek hogy igazságunkban megtart, énnekem is oly igazzal tartoznék ű felsége mint másnak; ezt nem kellene cselekedni, meg sem szolgálom ű felségének. Ez szók mintha az császár méltósága ellen volna az törvénben objiciálták Illyésházinak et magnam invidiam conflarunt ei apud omnes. Második oka ez volt hogy egyszer valami németek, vallonok és az hadi nép közűl egynehány zászlóval, kikkel Mátyás herczeg is ott volt, szállottanak volt meg Joó János jószágában; ott az ű szokások szerint sok praedálásokat, dúlásokat és violentiákat cselekedtek és ugyanakkor akaratjokkal-e vagy nem akaratjokkal Joó Jánosnak egy majorját megégetik. Ez dolgot nagy panaszszal megirja levelében Illyésházinak: Ez haszontalan herczeg is úgymond, ide jött vala jószágomra, mindent kóborlanak, nemhogy űk oltalmaznának meg más ellen, de űk az mi ellenségink. Ez sok méltatlan dolgokrul melyet rajtunk cselekednek, mást kellene gondolnunk; nem tudom mit teszünk ez sok hiábavaló fejedelmekkel. etc. És egyebet effélét biztában sokat irt volt Joó János mint barátjának Illyésházinak. Ez levelet Illyésházi megtartotta. Végre valami jószág dolga felől perbe inditja Illyésházit Joó János. Nagy sok altercatio, veszekedés után, Illyésházi minden szóval és mind baráti által, levél által is megizeni Joó Jánosnak, hogy álljon el rúla, mert az mely kárt és veszedelmet neki akarna Joó János, ű az Joó János fejére kezdi fordítani. Sok perlődés után Illyésházi egyszer előadja Mátyás herczegnek az Joó János levelét. Ez levelet meglátván az német tanács, ilyen törvént teszen mind Joó Jánosra és mind Illyésházira, hogy: miérthogy Joó János az császár és herczeg személye ellen vétett, reus Maiestatis et capitalis criminis iudi-

catur; azért noha megérdemlené az halált, megengedtetik élete, de fogságban tartatik és minden jószága mellől elesik. Miérthogy penig Illyésházi is ennekelőtte ez levelet mindjárást meg nem adta, meg nem mondotta és meg nem jelentette ez dolgot, hanem ennyi idő haladott benne, és most is nem az császárhoz való hívségéből adja elő és mondja meg ez dolgot, hanem csak az ű maga bosszúsága hordozza, ezokáért szinte azon sententia vagyon rajta, mint Joó Jánoson, tudniillik hogy feje, jószága császár kegyelmében vagyon.

Harmadik oka ez: hogy Illyésházi igen értékes, pénzes ember volt, az császárnak penig ez mostani hadakozásra igen szükséges az költség. Has tendiculas ideo illi struxerunt, hogy pénzében iure vel iniuria kivájhassanak tűle. Ez dolgokat Illyésházi eszébe vevén, hogy hálót vetettenek neki, öt kocsival titkon felrakodik és Lengyelországba rándul be. Juhát, barmát, minden majorságát, asztagát, nagy sok marháját mind ide hágy, mely marhák jószága nélkül tött volna ötszáz ezer forintot, mely mind az császárra jutott és abban kit az hadra, kit egyebűé osztogatott el. etc.

Hev. Coll. LXVIII. 220. (lehúzva 384.) lap. 1603. 1604.

1603. et 1604. Illyésházi. Supra pag. 372.

Illyésházi István dolga igy volt. Szuhay Istvánnal püspökkel és Bornemisza Boldizsárral volt egy asztalnál egyszer Illyésházi István. Egykor az lakás között kérdi Illyésházi Bornemisza Boldizsárt: ha jó kérdeni, úgymond, miért megyen kegyelmed fel az császárhoz. Mond Bornemisza neki: ezért megyek, hogy tudja ű felsége az római császár, mely nyomorult állapotban vagyon Erdély, kérjük ű felségét, adjon fejedelmet közinkbe és viselje gondunkat. Erre mond Illyésházy az bor között: bizony szinte mintha Kis Farkashoz mennétek, annyit használ ez ti odamenéstek; jobb volna Kis Farkashoz mennétek etc. Ez Kis Farkas Komáromban vicekapitán volt az magyar katonák közt, valami csúfos ember, azt hiszem, ezokáért Illyésházi úgymint proverbiumba usurpálta. Ezt hallván Szuhay pispök hogy Rodolphus császárt olyan emberhez hasonlitja: nem illenék kegyelmedhez, úgymond, úgy szólani az én kegyelmes uram felől, miérthogy kegyelmed is hütös szolgája ű felségének etc. Ezen Szuhay szórúl szóra indulván, úgy felháborodott, hogy Illyésházi dolgát igen megsúlyositotta minden urak előtt. Ez volt első oka az Illyésházira való haragnak az császártúl.

volt és az Morvaország felől való kapun kimegyen. Innet ment Hodolin várába, mely Morvában vagyon. Vötte volt ez várat Illyésházi háromszázezer forinton és negyvenezeren az gróf Julius fiától Vaicharttúl. Illyésházi az feleségét Bécsben hagyta volt, ezokáért fűképen hogy az császárnál és herczegeknél törekednék dolga felől; de mikor látná Illyésházi, hogy semmit nem efficiálhatnak, Hodolinból Lengelországba ment.

Minekelőtte penig Bécsből Illyésházi kimenne, egy inasát megesküdteti erre, hogy mikor Mátyás herczeg az misérűl kijű, az Joó János levelét adja az herczegnek. Mert ű maga Illyésházi nem akarta odaadni, tudván azt, hogy immár az ű dolgának csaknem vége vagyon, és Joó János rámondja az sententiát, félt azért hogy megfogják. Ezenképen az inas, mikor Mátyás herczeg az misérűl kijűne, kezébe adja az levelet. Mátyás herczeg adja Lippai Jánosnak az secretariusnak, ki mostan Joó János helyébe vagyon és azzal forditatja németre az Joó János levelét. Ez levelet Mátyás herczeg adja az magyar tanács eleibe, és minekelőtte az sententiát kimondanák, kérdi Joó Jánostúl, ki ez ű levelét nem tudta, hogy az herczegnél vagyon és kérdi Joó Jánost az herczeg: mikor, úgymond, egy hütös szolgája valakinek az ű maga urát elárulná és becsületlen szókkal seditiót pártolást akarna inditani, mit érdemlene. Joó János arra igy felel, hogy, nota infidelitatis volna az büntetése és terhe. Igy Joó János az ű maga nyelvével kitevén az törvént magára, az levelet megmutatta az herczeg neki és Joó János elijedvén, térdre esik és gratiát kér, de semmi nem kell benne, hanem Posonba viszik fogva és most is ott vagyon fogva, *) ha el nem vált dolga.

Illyésházi Hodolinból mikor látta volna hogy kegyelmet nem impetrálhat semmiképen, minden elvihető marháját, fűképen ezüstit, aranyát nyolcz szekérre rakván, melyet mindeniket nyolcz nyolcz lú vont, először Hodolinból Trincsénbe ment, onnat Rosombergbe, és igy Lengelországba, másfélszáz lovag kisérte mind elől-utól szekerét és ű magát és igy ment be Lengelországba. Minekelőtte elmenne Illyésházi, Posonba, Nyitrán és az nagyszombati káptalanba protestált, hogy kész törvént állani mindenütt ű felségének az császárnak csak legyen ország előtt, igaz és gyűlőség nélkül való törvénye. Ezek igy lévén, azután az császár Szinei Györgyöt (ez secretarius cancellariae Ungariae) küldte Lengelországba, panaszolkodván az lengel királynak hogy nem kellett volna Ilyésházit befogadni. Azért kéri hogy adja kézhez; az mije ott volna Illyés-

*) *Oldaljegyzet más kéztől:* Régen megszabadult jószág-a nélkül.

házinak az mind lenne övé, az királyé, csak Illyésházit adná kézhez.

De immár Illyésházi jószágot vévén ott benn, az lengelek törvények és szabadságok ellen volt volna, ha kiadták volna. etc. Ennekutána az felesége is Pálfi Kata utána ment Lengelországba. Annakutána meginventáltatta az herczeg Illyésházi marháit, jószága kivűl, majorbeli marháját, borát, búzáját, ökreit, barmait, ménesit és efféle sok egyebet megszámlálván az inventárium szerint, ment ötszáz ezer forintra; csak Trincsénben és Likaván volt hetvennégy ezer köböl buzája, melynek köblit ott akarmely könnyen eladhatták két-két forinton.

1604.

. Coll. LXVIII. 162. (lehúzva 314.) lap.

In Rodolfum caesarem.

Imperium per te capit incrementa Rodolfe,
Hinc etiam Augusti nobile nomen habes.
Scilicet auxisti bellis furialibus orbem,
Auxisti populos peste crudeli fame.
Implesti ungaricas diris praedonibus oras,
Dacia pestifero tota latrone scatet.
Nescio tot populos quae rerum copia ditet,
Hoc scio Praga tua quod bene crescit ope.
Quod foris hauritur, foetura domestica supplet,
Pensas deglupto bellica damna pene.
Nam tot Tindaridas tot paves caesarienses
Et tot glandivoras continet aula lupas,
Quot neque multifidus variatur cornibus Ister,
Nec tot dives aquis, — cornua Nilus habet.
Perge Rodolfe nothis late subagescere natis,
Ne desit laudi materia ampla tuae.

Jegyzet. A megosztott betükkel szedett szavak székely irással.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 163. (lehúzva 315.) l.

Ex corio factum gestat Germanus olisbum,
Ut possit tribades permoluisse suas

Teuto per obscaenum sub pectine portat olisbum.

Teutonicis caligis, rigidus stat semper olisbus
Ne desit scortis mensula, tensa suis.

1604. Pray Col. R. Trans. Tom. J. Nr. 47. (r. sz. 203)

1604. Rodolphus koronája.

Egy koronát csináltat most az császár; egy nehány százezer forintba készült el. Az imperialis korona módjára csináltatja, sok drága kövekkel berakva; de sokkal szebben, hogynem mint az imperiumé. Inkább hiszik, hogy az imperiumnak adja tes-
entomba.

Erd. Muz. 146. l. 1604.

Ez 1604. esztendőben az német Erdélyt az imperium alá foglaltatta, mely Erdélynek és az magyar nemzetnek mely nagy veszedelmére legyen, nyilván vagyon azoknál, kik arról tudnak gondolkozni. Az mely aranyat Kolosváratt Erdélyben veretett is az császár egyik felől az imperium kétfejű sasa, másfelől Rudolfus császár neve és képe vagyon. Az C. B. mely vagyon feljegyezve rajta: Clausenburgum, azt teszi, hogy Kolosvár.

Hev. Coll. LXVIII. 296. l. (lehúzva 444.) 1604. febr.

1604. Februar. Posoni gyuladás.

Mikor Mátyás herczeg az Dunán alá jű volt, és nagy módoson az Duna parton kiszállott volna Posonnál, hogy bemenjen az városba, Demetrius Náprági pispek eleiben megyen szép móddal, és mikor salutálná és gratulálna az herczeg adventusának, még el sem végezte volt oratióját, hogy az városban Dersfi Miklós szállása meggyúlad, és oly nagy gyuladás lött, hogy huszonöt ház ég meg az városon. Ilyen infelix omen volt az herczeg adventusában. Az urak és sokaság látván az égést, az herczeget elhatták és bementek az tűz oltani.

Hev. Coll. LXVIII. 295. (lehúzva 443.) l.

1604. Vallonok dúlása.

A magyar gyűlésben panaszolkodik volt az ország, hogy az császár hova teszi az pénzt, melyet Magyarország ád adóba; miért az valonoknak nem fizet, hogy ne dúlnának széllyel ez országban. Az császár arra azt mondta, hogy az kárvallott szegény népnek osztotta ki, az kik az vallonok miá kárt vallottanak. Megczirkáltatta volt Pozson vármegyét az ország és csak az egy vármegyében nyolczvanhétezer forintra ment az sok dulás az valonok miá, melyről az ország erős panaszolkodással az császárnak izent felőle.

Oldalt: De azért semmi nem volt ebben.

Erd. Muz. 292. l. 1604.

Verling fölötte dúlást, fosztást teszen Erdélyben az valonokkal. Ez eleiben az szegény ember csuszva-mászva megyen kezit felemelvén, mintha imádnák, de semmit nem fogott. Kettenetes kegyetlenséget cselekedett az szegénységen. Ezen Verling ezűst patkóval patkóltatta meg az lovát, megrészegedvén, széllyel úgy nyargalódzott az utczákon: ezűst golyóbissal lőtette az tárgyot. — Az szegény gazda feleségivel paráználkoltak.

Oldalt: Vallonok.

Az bort ha egy arasznira megitták, mást kezdettek, magok voltak az kolcsárok, tékozlották az mint akarták, azután földre bocsátták.

Hev. Coll. LXVIII. 282. (lehúzva 434.) l.

Carolus Verlain Leodicensis volt, qui civitas est belgica, inter belgas et germanos sita. Fuit autem locumtenens Bastae, quem illi colonellum vocant super vallones octingentos. Nam licet Basta generalis totius exercitus transilvanici esset, tamen specialiter generalis erat vallonum militum.

Flancz quingentos habuit sub se equites.

[ev. Coll. LXVIII. 300. (ra l.

Mikor az németek , innét Basta nem fizethetvén nekik, vittenek ki az mu : Kolosvárrúl egygyel is mással is azon emberek ny llek eggiw *(igy)* háromszázig valót; Beszterczérű. sz ót etc. *(Később:* Nem igaz.)

4. Pray Coll. R. Trans. Tom. J. 59. Nr. (r. sz. 204)

Az Prayner hada ez tezer volt, de nagyobb része Székesfejérvár és Kanizsa ... s egyéb helyeken vesztenek. Erdélybe nyolcz száz jött volt be nek, de annak is nagy része ide veszett széllyel Erdélybe.

1604. marcz. 2. Hev. Coll. LXVIII. 210. (lehúzva 374.) lap.

1604. Boronkaÿ és az többi halála.

Boronkay Jánost, Kálmándy Mihált, Csiszár Gergelt nemes embereket Basta György az gyűlés alatt Kolosváratt megfogatta, kiket mikor egy holnapig tartottak volna tömlöczben, végre 2 die martii éczaka igy öletett meg az profosz, kinek Matthaeus Alexander Muagh volt neve. Az profosz, hohérek mestere, az ki mindenféle embert, kit az generalis kapitán parancsol vagy törvénynyel vagy törvén nélkűl akar megöletni, elveszt. Ez profosz jól tartotta űket estve, étellel és borral. Estve későn egyenként kihivatja. Először Kálmándi Mihált, mert ez vastagb és erősb volt az többinél. Azelőtt készittetett volt az profosz egynehány estrangokat. Volt három czigán hóhér ott, az egyiknek ki ugyan hóhérságot viselt Kristóf volt neve, az másiknak István, az harmadiknak Ferencz. Ezek egy szál estrángot kötnek mindkét lábára Kálmándinak és az nyakára is egy szál istrángot. Arra való gerendák voltak ott az házban. Ezt úgy vonszák öszve, hogy az fejét az lába közibe csatlották, ugy hogy az dereka megtörött, és mitegy gombolyag úgy sugoritották öszve: azután egy nagy czöveket szappannal megkentek

és azt verték az alfelébe és úgy függött fenn az gerendán míg megholt.

Csiszár Gergelt is és Boronkait utólszor igy ölette meg. Ugyanazon éczaka, azon czigánokkal az elromlott jezsuiták templománál egy verembe vitette és ott temettette el csupa mezitelen. Ezeket azután sok üdővel azon czigánok beszéllették, kik azelőtt nem merték mondani.

Hev. Coll. LXVIII. k. 120. (lehúzva 272.) lap. 1604.

1604. Jeremias moldovai vajdárúl.

Igen jámbor, istenfélő, igazságszerető embernek mondják Jeremias vajdát. Akármi kis dolog essék is udvarában vagy az országban, érteni akarja. Mindennek szabad hozzájárása, meneteli vagyon. Gyakran inkább mindenkoron kin űl és ha mi oly idegen szabású embert lát, mingyárást megszólitja, megkérdi mi dolga vagyon. Törvén nélkűl senkit nem bánt, meg nem ölet, senkinek se marháját, se jószágát oknélkűl és igazság kivűl el nem veszi. Hogy Boronkay János és az több nemes emberek halálokat Erdélben meghallotta, igen szánta bánta és Bastát nem igaz embernek mondotta érette, hogy törvéntelen megölette űket sőt ugyan levelet is irt volt Bastának, hogy nem kellett volna azt cselekedni és jó hirét nevét az emberek előtt azzal megkisebbiteni, hanem ha mi vétkek volt, törvén szerint kellett volna űket büntetni és hogy gonosz példa volna ez. Megbocsásson neki, javát és jó hirét nézi, ebben azért irja ezt, gonosz néven tűle ne vegye.

Ezután ismeri meg, hogy efféle cselekedetivel többet ártott hogynem használt volna magának és ha csak az emberek itiletit nézte volna benne is, nem kellett volna cselekedni.

Ez levélre semmit Basta nem felelt neki, melyből az vajda azt itilte, hogy megharagutt volna Basta ez szabad intésért.

Hev. Coll. LXVIII. k. 188. (lehúzva 356.) lap. 1604.

Basta mondása.

1604. mense Aprili mikor Basta Erdélből kitakarodnék, ment Kassára, látván az ott való generalisnak sok módnélkül való dolgait és kiválképpen az religionak felháboritását. Intette hogy békét hagyjon afféle dolognak, mert nem következik jó belőle. En is voltam, úgymond, kassai kapitán, de az mibe találtam az várost, abban hattam, és tartottam űket, — elég ellenségünk volna kivűl is, bár ne csinálnánk az kebelünkben is ellenséget magunknak. Ugy vagyon, hogy nem sok az ma-

gyar nemzetség, de nem kell semminek vélni és contemnalni, mert ha öszvegyülekezhetik és pártot ütnek, nagy vizet zavarhatnak, [illegible]ből nagy és reméntelen dolog indulhat. — Ezt sok fűember [illegible]llotta Kassán Bastátúl.

[illegible]04. Erd. Muz. 173. l.

Mikor Básta Erdélyből kitakarodnék, ment Kassára látván ott az kassai generálnak sok mód nélkül való dolgait, kikiváltképpen az religiónak felháboritását. Intette, hogy békét hagyjon afféle dolognak, mert rosz dolog jő ki belőle. Én is voltam kassai kapitány, de az miben találtam az várost, abban hagytam. Elég ellenségünk vagyon kivül is, bár ne csenyálnánk kebelű[illegible]n, hogy nem sok az magyar, de nem kell sem[illegible]ek [illegible] ha öszvegyűlekezhetik, nagy vizet zavarhatnak.

[illegible]4. Hev. Coll. LXVIII. 294. [illegible] lap.

1604. Apr[illegible]onok dúlási.

Husvétban hatszáz [illegible]lulta Poson vármegét. Az vármegye követet bocsátott [illegible]jok Zenczre, mely Posonhoz három mélyföld, hogy elme[illegible] mert reájok mennek, tovább immár nem szenvedhetik az [illegible] insíget. Megindulván az valonok, tartottak Poson fele, öt száz szekereknél több volt, ki rakva volt prédával. Posonnál által kelvén tartottanak az dévényi szoroson Morva fele és által kelvén az Morvát Morhekra *(igy)* mentenek, az föld népe eleikbe ment volt hogy prohibealljak a transitu u. m. nyolczszázan, kiket profligaltanak az valonok és ott is iszonyú dulást fosztást cselekedtenek.

1604. Erd Muz. 200. l.

Csak az egy vármegyében felcircáltatván az ország 87. ezer forintra ment az sok dúlás az vallonok mijá, melyről az ország erős panaszolkodást izent az császárnak.

1604. april. Erd. Muz. 263. l.

Old.: Huszt per polonos expilatur.

Pán Krakkonski az makoviczai herczeg egyet-mását Husztról vitette el Bástának. Mentsége ez volt az lengyel királynak, hogy nem Husztra küldötte volt, hanem Basta mellé. De hazudott az lator. Ezé volt Makovicza és száznyolczvanezer forinton vötte volt meg tölle Rákóczi uram.

1604. Erd. Muz. 271. l.

Husztból, az kik az Basta marháját kik ellopták, voltak 1200.

Hev. Coll. LXVIII. k 225. (lehúzva 389.) l. 1604. april.

1604. Ali basa, Tiriák Hazon basa.

Ali basát rendelte volt az császár ezen esztendőben 1604. szerdárrá, de ez Ali basa ugyanazon esztendőben aratásban holt meg Nándorfejérváratt és ott temették. Ennek mindjárást rendelte helyébe Tiriak Hazon basát, ki ugyanazon esztendőben Esztergom alá ment volt. Ez Tiriak Hazon basa bosnai beglerbeg volt, onnat ment vezérségre és mostan szerdárságra.

Oldalt: Az Tiriák azt teszi törökül, hogy maszlag. Vide de hoc Ali pasa in altero absyrto pag. 207.

Hev. Coll. LXVIII 296 (lehúzva 444.) lap. 1604. máj.

1604. Majo Fulmen Pragae.

Anno 1604. circa festum Urbani in Majo Prágát az meny ütötte meg, és azon órában ötöt *(így)* templom diversis in locis az városba eczersmind gyuladott meg az fulmen miá. Ketteji mind elégett, az többi rútúl megromladozott. Iszonyú csattanások voltanak mindazelőtt és mind azután és sokan gonosz omenre magyarázták. Másnap ugyanazon Prágában ez megégett és romlott templomoknak az képét széllyel árulták az városon kinyomtatva, az mint ők szokták.

(Oldalt: Az egyik claustromnak Emaus volt neve.)

Hev. Coll. LXVIII. 230. l. (lehúzva 394.) 1604.

Kazul basa tartománya.

Tizenkilencz beglerbékséget vött el az török császár az Kazultúl, mely beglerbékség mindenik vagyon olyan mint Erdély, ugyannyira, hogy az erdélyi követ után harmadik ül most az Kazul basa követi.

Hev. Coll. LXVIII. 233. (lehúzva 397.) l. 1604. jun.

1604. Junio (vide 419.) Tatár követ,

Die 20. Junii 1604. jöve tatár követ Erdélybe, kinek neve Ahmet Cselebi, igen fű ember, az tatár hámnak consiliariusa. Ezt a tatár hán küldötte először Havasalföldébe és ha szükség, bejünni azután Erdélybe Bastához. Az havaseli vajda előtt megmondván követségét, küldötte ide be Erdélybe, vele együtt Komisz Lékát fűboért és Attilius Vicomercatus Cremensis egy olasz fűembert, ki az oláh vajda tábora mestere volt Radul vajdánál, és ezekkel egy ifiat Antonius secretariust. Ez tatár követ azt tudta, hogy Bastát itt benn találja Erdélyben, de azelőtt egynehány héttel kiment volt Basta Erdélyből.

Oldalj.: 1604. jun. vide 419.

Itt [illegible] lyben akkoron voltanak commissariusok Paulus Krausene [illegible] rolus Imhoff commissarii, ezek nagy tisztessígesen fo[illegible] tatár követet, mikor audientiát adtanak neki és a[illegible] ikor oda ment hozzájok, az ű maga szekerit küldötte hat [illegible] val szállására és azon vitték be az commissariusokhoz.

Mikor először bement audientiára, voltak benn az tanácsa az két commissarius, kit mondok és azon kivűl Thomas [illegible] es a Capreolis, Attilius, kit mondék, Erasmus secretarius, [illegible] onius az olasz vajda secretariusa, kit mondék, Komisz [illegible]. Először az tatár nem akarta az követséget megmondani, [illegible] rt, úgymond, engemet Bastához küldött az én uram. Azért [illegible] hol Bastát megta[illegible] megyek, ha elmehetek. Az [illegible] mmissariusok arra[illegible] : hogy űk szinte olyan tiszt[illegible] vannak, mint [illegible] is az német császárnak tit[illegible] si, tanácsosi. Ha [illegible] , hát űk mindgyárt az császárnak póstán megírják [illegible] és válasz is leszen hamar reá. Az tatár erre azt mo[illegible] gy gondolkodik felőle. Igy másnap bemenvén, megm[illegible] z követséget. Summája ez volt: hogy Havasalfölde és [illegible] meghódoljon az császárnak az töröknek, mert tűzzel feg[illegible] l az hán mindjárt rajta leszen; az tatár hán nagy had[illegible] orban vagyon, az öcscsét az tatár hán csak Havasalföldére [illegible] asztotta, készen vagyon minden módon sok ezerrel, csak az választ várja innét és Havasalföldéből, mindjárt rajtok leszen; ez leszen utolsó üzeneti ide és Havasalföldébe. Ezt megmondván, tizednapig volt itt az tatár követ, és azután elbocsátták vissza Havasalföldébe ilyen válaszszal, hogy ez dolgot megírják az császárnak és bizonyos napra válaszok is leszen reá. Azért napot hagyván az válaszvitelre, erre kérték az tatár hánt, hogy addig az elvégezett napig veszteg legyen és semmit ne indítson. Ez leszen jele, hogy szíből akarja ez dolgot, hogyha addig hadát megtartóztatja és nem bocsátja Havasalföldére. Ezek után az császártúl válasz levén, hallók, hogy Radul az botot és zászlót elvötte volna az török császártúl az német fejedelem és Basta akaratjából, de csak színnel mutatná az töröknek, hogy megholdolt volna, de szívvel ugyan az német fejedelem hívsége alatt volna.

1604. jun. 21. Hev. Coll. LXVIII. 255. (lehúzva 419) lap..

1604. 21. die Junii.

Oldalt: Supra 397. Jöve Kolosvárra 21. Junii az tatár hán követi Havasalföldéből, kinek neve Ahmet Czelebi ejusdem hani camerarius, et secundus consiliarius. Jöve ez tatár követtel Attilius Vicomercatus Cremensis, campestris, marschalus Radulis vaj-

dae Transalpinensis és Komisz Léka supremus curiae praefectus ejusdem vajdae et secretarius ejusdem vajdae Antonius Varsius.

Voltak akkor itt Kolosváratt Radolphus császár commissariusi Paulus Krausennegh és Carolus Imhoff. Itt vala Tomas comes Capreolinus, Sénnyey Pongrácz és többen. Ezek behiván és tisztessíggel fogadván az követet, ilyen dologrúl agalt:

1. Először salutalta Krauseneghet és az több urakot az ű ura az tatár hán nevével, miérthogy penig Bastához küldötte volt, tehát adnának licentiát arra, és (saluus conductust) hogy mehetne Bastához és ha kivántatnék (az császárhoz — *egy sor levágva.)*

2. Az én uramnak, úgymond, az tatár hánnak semmi haszna ez sok esztendeig való hadakozásokban és vérontásokban nincsen, hanem inkább nagy kárára és fogyatkozására vagyon. Ezokáért kivánná az keresztyének közt való békességet, és az törökkel is ű vele hogy megbékélnének. Az én uram immár, úgymond, hatszor in magno vitae discrimine fuisse apud Turcarum imperatorem, mely miá akarná ha mind török közt és mind keresztyének közt békesség lehetne és ű neki is ne kelletnék untalanszor minden esztendőben az török mellett az keresztyénekre hadakozni. Ezokáért kivánná, ha az német császár követet küldene hozzá, az megegyezés felől, és ű is viszontag követet küldene hozzá. Miérthogy penig az tatár hán országa minden bántás nélkül volna, és nem annyira szűkölködnék ű az keresztyének barátságával mint az keresztyének szükölködnének az ű vele való frigytartással és barátsággal, ezokáért illendő volna hogy Rodolphus császár küldene először az tatár hánhoz, és azután az tatár is ű hozzá. Továbbá az ű urának az hánnak barátsága és békessége volna az kazullal is, az perzsával és az oláh vajdákkal.

3. Az tatár hán az fiát, kinek neve Toktan Juscheis Zultán az török császár segitségére küldötte volna negyvenezer emberrel, és immár az helre jutott volna, melynek Ozdi neve, és másképpen Dassionának hinák. Ezokáért ha Rodolphus császárnak kedve volna az békességhez minekelőtte ez az ű népe elébb érkeznék, hamar követeket küldene az tatár hánhoz.

4. Engedné meg az német császár Radulnak az havaseli vajdának, hogy venné el az zászlót az töröktűl. Ha azt nem engedné, tehát engedné azt, hogy az tatár hántúl venné el és lenne frigyes vele.

5. Hogy Havasalföldétűl és Erdéltűl adnának húszezer aranyat az hánnak az békeségért.

Ezekre Krausenegh az tanácsokkal együtt igy felelt:

1. Az köszönésért par resalutatio et gratiae actae. Bastához nem szükség volna az tatár követnek menni, mert ez commissariusok plena autoritással et potestassal küldettek volna ide be az császártúl.

2. Rodolphus császár is kivánná és akarná az tatárral való egyességet. De hogy Rodolphus, olyan nagy fejedelem küldjön először az békessíg felől az tatár hánhoz, az a dolog multum derogaret Majestati Caesareae; mindazáltal ezt is az császárnak megizennék és jó móddal ebben is megígyenesednének, ha szíve szerént akarná az békességet.

3. Az tatár hán az fiát, melyet mondana, ne bocsátaná előbb, mig az császártúl ezekre válasz lenne, melyet fogadnának, hogy ötvenöt napra válasz lenne, ez üdő alatt lenne békével és az török mellé ne menne éa minden kártételtúl mind Oláhországba és az keresztyének közt abstinealna.

Oldalt: Ez tatár követtúl küldöttek az tatár hánnak az commissariusok egy igen szép órát, pengő órát.

4. Az zászló elvétel felül Bastától értenének és ez kívánságot ű neki is mingyárt megírnák és hinnék, hogy meg is engedi.

5. Ha minden kártúl megszünnék az tatár hán, az húszezer arany felől is irnak az német császárnak és hiszik hogy abból is jó válasza lenne.

1604. junius. Hev. Coll. LXVIII. 292. (lehúzva 446.) lap.

1604. mense Junio. Paulus Krausenegh. Bátori István. Arany ökrök.

Paulus Krausenegh commissarius Rodolpi caesaris mikor Erdélybe jűne be mense Junio, tért volt be Ecsedbe Bátori Istvánhoz, hogy az császár szükségére pénzt kérjen tűle. Ecsedben megszáll az városában, Bátori István gazdálkodtatott tiszteségesen neki, harmadnapig szembe nem lött vele, hanem harmadnap múlva behivatja, audientiát ád neki. Bátorinak nagy udvara népe frissen öltözve ott volt. Bemenvén Krausenegh salutálja bű szóval Bátorit és mind addig sem ültette le, miglen az császár nevével való követséget megkezdette mondani. Az kivánság ez volt, hogy az császárnak ilyen nagy szükségében Bátori István pénzt adjon az császárnak kölcsön; az császár jószágot ad neki érette. Erre Bátori István igy felel: hogy az én eleim, úgymond, pénzen sem vöttenek soha jószágot, pénzen sem adtanak el, mert kalmárok nem voltanak, hanem az mit jámbor szolgálatjokkal találtanak, azzal elégedtenek meg. Én is ez én eleimnek tisztessiges szokásoktúl nem akarok eltávozni. Hogy penig ű felségének pénzt nem adhatok, ez fűképen az oka, hogy tudja azt ű felsége hogy énnekem fizetésem semmi nincsen, mint egyéb uraknak az ű fel-

sége szolgáinak szokott lenni; mindazáltal ű felsége szükségében mindenkor bizonyos számú népet kell tartanom melyre sohonnan semmi fizetésem nincsen, hanem az mit ez hitván puszta jószágomból gyűlhetek. Azt is penig mind ez jámbor szolgáimra osztogatom, kiket itt lát kegyelmed előttem, és ezen kivűl az többire. Harmadik oka hogy nem adhatok pénzt ű felségének ez, hogy az én jószágom az honnat az pénzt kellene vennem, felette igen puszta és nyomorúlt; az mely pusztaságon kegyelmed ide jött hozzám, nem az török, sem az tatár cselekedte, hanem az ű felsége vitézi, németek, vallonok, hajduk és egyéb efféle dúlók, kóborlók. Azért ne csudálja kegyelmed, ha jószágomnak ily nagy pusztasága levén, ű felségének pénzt nem adhatok, mikor az enmagam szükségére is nincs annyi, a mennyi kellene. És igy bocsátja el Krausenegh üresen.

Bejövén Krausenegh Erdélyben, mindenfelé hányván az kalafintát, az országnak ilyen nagy szükségében is ugyan alkalmas pénzt gyűjtött volt. Mindszenti Benedek Betlen váráért tizezer forintot adott neki az császár számára. Haller Gábor egynehány falukért tizenkétezert adott. Az kolosváriakon vött ötezer forintot. Az szebenieken nyolcz ezer forintot és az több száz városokon is az mit elvehetett, igen vött. Azonképen több nemesek is vöttenek jószágot pénzen. És igy megrakván Krausenegh az erszényt sok ajándékkal és pénzzel septemberben 1604. kimene ez országból.

Arany ökrök.

Kasza Kelemennél volt két arany ökör, melyben mindkettőben volt úgy mint ezer kétszáz arany. Régi antiquitásnak vélik némelyek, de én láttam ez ökröket, de nem antiquitás, hanem valami oláh-csinálta mű, igen paraszt mű. Nem vélem egyébnek lenni, hanem hogy Oláhországból valami templomból kóborlották volt. Az egyik ökör mintha térdre esett volna. Melyről azt itílem, hogy az Christus jászla előtt való ökröket akarták pápás szokás szerint kifigurálni. Mert ők az Christus jászla eleibe ökröt és szamárt irnak, tudniillik hogy az nagy hidegben azok melegítették volna lehelletekkel az született Christust. Ez születést valami oláh vajda akarván megtisztelni, ez két arany ökrét csináltatta volt az oltárnak tisztességére és lelke üdvösségéért. Ez két ökröt Kasza Kelemen Krausenegh commissariusnak adta, mikor sollicitálták volna, hogy előadja és megmutassa; úgy vélem, hogy az mi arany volna benne, azt megadták neki érte és úgy költ az németek kezére, melybe nem nagy kár vagyon.

Oldalt: Egy batkát sem adtanak érte. Egy pénz nélkűl csalá ki Kaszától Krausenegh.

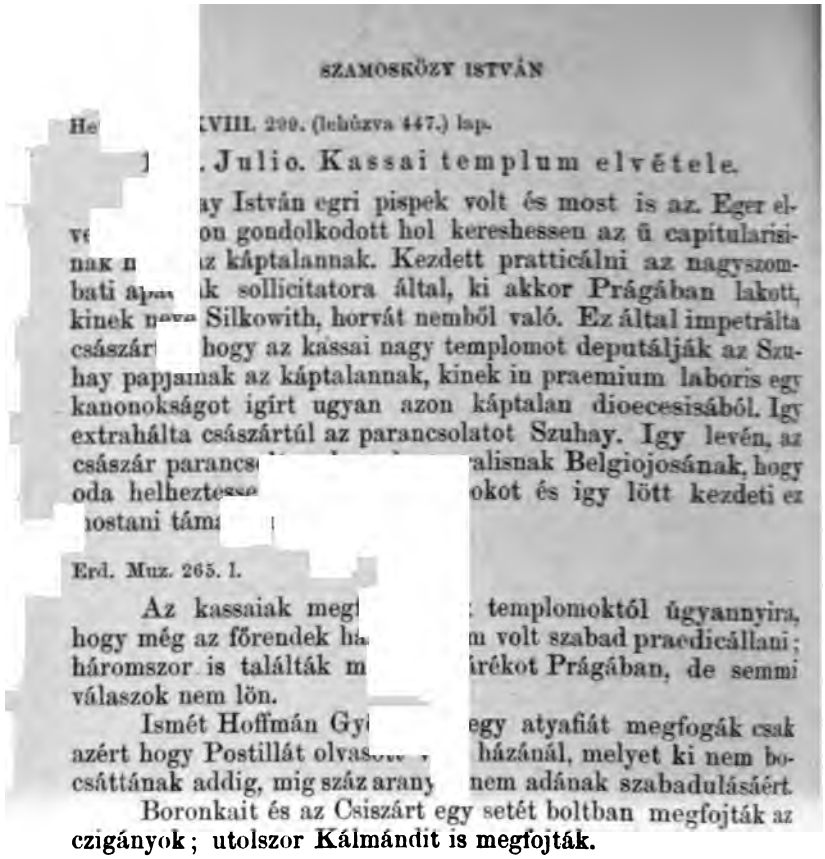

He[illegible]XVIII. 299. (lehúzva 447.) lap.

[illegible]. Julio. Kassai templum elvétele.

[illegible]ay István egri pispek volt és most is az. Eger el-
ve[illegible]on gondolkodott hol kereshessen az ű capitularisi-
nak n[illegible]z káptalannak. Kezdett pratticálni az nagyszom-
bati a[illegible]k sollicitatora által, ki akkor Prágában lakott,
kinek n[illegible] Silkowith, horvát nemből való. Ez által impetrálta
császár[illegible] hogy az kassai nagy templomot deputálják az Szu-
hay papjainak az káptalannak, kinek in praemium laboris egy
kanonokságot igírt ugyan azon káptalan dioecesisából. Igy
extrahálta császártúl az parancsolatot Szuhay. Igy levén, az
császár parancs[illegible]alisnak Belgiojosának, hogy
oda helheztess[illegible]okot és igy lött kezdeti ez
mostani tám[illegible]

Erd. Muz. 265. l.

Az kassaiak meg[illegible] templomoktól úgyannyira,
hogy még az főrendek h[illegible]m volt szabad praedicállani;
háromszor is találták m[illegible]rékot Prágában, de semmi
válaszok nem lön.

Ismét Hoffmán Gy[illegible]egy atyafiát megfogák csak
azért hogy Postillát olvas[illegible] házánál, melyet ki nem bo-
csáttának addig, mig száz arany[illegible] nem adának szabadulásáért.

Boronkait és az Csiszárt egy setét boltban megfojták az czigányok; utolszor Kálmándit is megfojták.

1604. aug. Hev Coll. LXVIII. k. 146. (lehúzva 298.) lap.

1604. Kolosvári adó.

Kolosvári fűemberektűl hallottuk, kik az város dolgaiban forgottak, hogy azt mondták, hogy az mennyit 1594 esztendőtűl fogva Kolosváron az német és Bátori Sigmond és egyéb hatalmaskodók vontanak tizesztendeig beérték volna vele az portát, ez mostani tíz esztendeig azaz 1604 esztendeig.

Az portai adó úgy vagyon, hogy az császár személyének XV ezer arany volt; az vezéreknek és basáknak ajándékával egyetembe és az császár 15 ezer aranyával reá ment mindenestűl hatvan ezer forintra. Ilyen nagy dühössége volt ez mostani üdőben az török ellen való hadakozásra, hogy mikor nekik sem árthattunk, magunknak és minden nemzetünket hozók veszedelembe.

Ha az több városok adaját, rajtok való sok kártételeket sok rajtok elvont marhákot öszveszámlálnók, hihetetlen sok millió pénzre menne, mely dolog az egész országnak nemcsak javait exhaurialá, de benne lakó emberít is csaknem fottig el-

emészté. Ite nunc princeps Sigismunde et reliqui furiosissimi et perditissimi proditores et pestes patriae, dicite uos reipublicae conseruatores etc.

Hev. Coll. LXVIII. 97. (lehúzva 247) lap. 1604. aug.

Kolosváriakrúl, 1604.

Rudolphus császár mikor meghallotta volna, hogy az kolosváriak defeciáltak Moyseshez és az collegium jesuitarum evertaltak, elvégezte volt in secreto consilio, hogy funditus delealja Kolosvárat, ennek az levelét is kiadták volt az császár tanácsi, de Basta repugnalt ez consiliumnak, mert lelkiismereti nem vitte reá, hogy ezt cselekedje. Hogy ez tanácsrúl demovealtatott az császár, azután azt végezték, hogy az fű fű civiseket, polgárokat mind levágassa, hanem csak az opifexeket tartsák meg. De Bastát erre is nem vitte az ű lelkiismereti; ismerve magában, hogy ű volna első és főoka az kimenetelnek és ez országnak oltalom hagyás nélkűl. Azért pecuniaria mulcta akarta őket megbüntetni, kért rajtok nyolczvan-ezer forintot, de az császárhoz küldvén az kolosváriak Basta akaratjából, 50 ezerre szállitotta az sommát. Ezt megadván azután Krauzenegh ismét ötezer forintot vött rajtok mense Augusto anno 1604. az császár szükségére.

Későbbi oldaljegyzet: Nem küldöttek senkit az császárhoz.

Oldalt: Sarmasági Zsigmond volt követsígben oda fel akkor; ű felette igen dehortálta Pecz doctort, hogy az császár azt ne cselekedje. Vide huc pertinet parte cael. Rf. d. pag. 155. A

Erd. Muz. 290. l. 1604.

Vött Basta csak az kolosváriakon adót 32000. fl. Székely Mihálynak adtak 2000 fl. kit az hadnépének gratis kellett adni; ráment száz ezer forintra igen könnyen. Valamely házhoz beszállottak az németek és vallonok, övék az pincze és láda kolcsa; éjjel nappal torbézlottak; gazdájoknak feleségeket paraznajtották.

Második bejövetelekor adott Kolosvár Bastának caeso . . . . 50. ezer forinton, de mindenestől fogván tött 80. ezer forintot.

Erd. Muz. 49. l. 1604. mense Aug.

Mense Augusto. Szándéka az tatár hámnak ez volt, hogy az brassai havasról és az beszterczei havasról jőjjön által Molduván és ez Erdélyen, és fő követet is bocsátott volt az vajdához, ki által azt kiványa, hogy bizonyos embert adván melléje az vajda vele együtt az beszterczei havast megjárja és

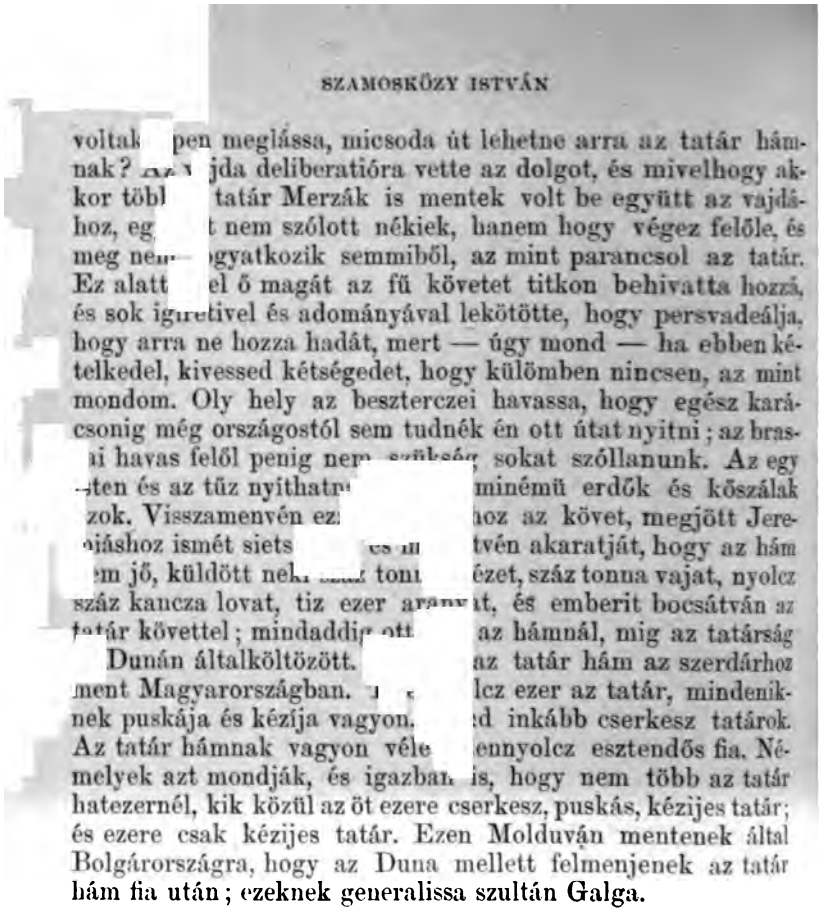

voltak pen meglássa, micsoda út lehetne arra az tatár hámnak? Azt jda deliberatióra vette az dolgot, és mivelhogy akkor töb tatár Merzák is mentek volt be együtt az vajdához, eg t nem szólott nékiek, hanem hogy végez felőle, és meg ne gyatkozik semmiből, az mint parancsol az tatár. Ez alatt el ő magát az fü követet titkon behivatta hozzá, és sok igiretivel és adományával lekötötte, hogy persvadeálja, hogy arra ne hozza hadát, mert — úgy mond — ha ebben kételkedel, kivessed kétségedet, hogy külömben nincsen, az mint mondom. Oly hely az beszterczei havassa, hogy egész karácsonig még országostól sem tudnék én ott útat nyitni; az brassai havas felől penig nem szükség sokat szóllanunk. Az egy ten és az tűz nyithatn minémü erdők és kőszálak zok. Visszamenvén ez hoz az követ, megjött Jeréiáshoz ismét siets tvén akaratját, hogy az hám m jő, küldött nek toni ézet, száz tonna vajat, nyolcz száz kancza lovat, tiz ezer aranyat, és emberit bocsátván az tatár követtel; mindaddig ott az hámnál, mig az tatárság Dunán általköltözött. az tatár hám az szerdárhoz ment Magyarországban. lcz ezer az tatár, mindeniknek puskája és kézija vagyon. d inkább cserkesz tátárok. Az tatár hámnak vagyon vele ennyolcz esztendős fia. Némelyek azt mondják, és igazban is, hogy nem több az tatár hatezernél, kik közül az öt ezere cserkesz, puskás, kézijes tatár; és ezere csak kézijes tatár. Ezen Molduván mentenek által Bolgárországra, hogy az Duna mellett felmenjenek az tatár hám fia után; ezeknek generalissa szultán Galga.

1604. Erd. Muz. 289. l.

28. Augusti indultak Nándorfejérvárra; ott két nap mulattak: mentek Tömösvárra, 400. voltak magyarok, előttök Szilvási Boldizsár, Dávid diák, Bethlen Gábor. 2. Septembris kerülték meg éjjel az hajduk Tömösvárat, 3000. többen voltak. Előttök járók Gróf Damper, Lippai Balás, Ibráni Ferencz s az többi; 500. jancsár és ötszáz lovag török üte ki Tömösvárból s azok tolják meg.

1604. Hev. Coll. LXVIII. a 232—233. l. közé beragasztott papirlapra irva.
sept. 19.

A levél hátán Szamosközy írása:

Esztergomi hír. 1604.

Mercurius Gallobelgicus dicit, 18. Septembris obsessum Strigonium, praefectus arcis fuit Althemius. Soluta est obsidio 13. die Octobris.

A következő irat Szamosközy által javítva:

1604. Ex castris ad Strigonium 19. Septembris.

Heri hostis cum omni suo exercitu (qui excedit numerum centum millium) aduenit, castraque ad Carolinum montem (ubi Carolus Mansfeld castellum quoddam erexerat e regione Strigonii) e regione oppidi Rascanici locauit; quae quidem maxima apparent, d. Basta crebris majorum tormentorum explosionibus hostem coëgit sese extra teli iactum in tutiora recipere. Crastino die quid intendat, ac moliatur, expectabimus. Arx Strigoniensis et novae munitiones in tres menses commeatu ac rebus necessariis optime sunt instructae. Praesidiarii milites 16,000, ita ut speremus fore, nihil incommodi nobis illaturum hostem, imo maiori suorum detrimento recessurum.

20. ejusdem.

Ab hesterno die nihil ab hoste tentatum, praeterquam quod induciae sunt petitae, ut de pace agatur. Ideoque in diem insequentem conuentus indictus; euentum rei dies edocebit. Paucos intra dies d. Kolonitsch cum copiis hungaricis, atque e supre Hungaria alii accessuri dicuntur.

22. ejusdem.

Heri conuenerunt nostri et turcae inter Rascianicum oppidum et Thomae montem caussa pacis constituendae. Interque se conuenerunt, ut Serdar ipsemet hodie in arcem Strigoniensem veniat, quod bono indicio est. Pacem eis cordi esse. Deus optimus maximus felicissime omnia ut eueniunt largiatur.

Erd. Muz. 192. l.

Bethlen Gábornak és az ott benn levő magyaroknak nem mervén levelet irni, szóval izen ilyen formán: hogy küldjen az vezér egy lovat neki; az lovon nyereg legyen magyar formára; az nyereg szárnyában az fa közzé csinyálják be az császár hűtlevelét, az muftijét és az vezér bassáét. Megküldék mind az lovat, s mind az nyerget, s mind penig az levelet; és mihelt kezéhez vevé Boeskai az levelet, azután nagyobb erővel török segítséggel, és mindenképpen jobban és serényebben foga az dologhoz.

Erd. Muz. 289. l.

Az magyaroknak, kik Törökországban voltak, falukot osztottak; nekiek jól volt dolgok, 3. hópénzt adtak nekiek, 55. tallért hóra; azonkivűl élést adtak az mennyit elkölthettek.

Hev. C [illegible] XVIII. 135. (lehúzva.) 287 lap.

[illegible] nse Septembri Dauallus csatája Temesvár alatt.

[illegible] esvár alá vitt volt Dampierra ötezer kétszáz negyvenh [illegible] hajdut, azok jó nyereséggel járván Tömösvárat, Je[illegible] avetyét hántanak. Jenőről visszabocsátván Rákoczy Lajost [illegible] ippai kapitánt, u. m. harmadfélezeren indultanak Jenőrűl [illegible] yula alá. Elöljáróban bocsátták Lippai Balást, kapott az nyelvet kitűl végére menvén az gyulai törökök álhpatjának, az városra rohantanak és az várost elégették. Azzal nem elégedvén [illegible] ppen mentenek ostromra az várnak is. Az tö [illegible] n üket minden lövőszerszámival, ugy me [illegible] ogy hatszáz testnél több maradt oda. Ü magát is [illegible] homlokon találták az sisakot az fejében az midőn [illegible] tamtanak. Előttökjáró hadnagyok ezek volta [illegible] 'erencz, Dengeleghi Mihály, Szénásy Mátyás, I [illegible] Deli Száva, az fűgeneralisok penig volt ezeknek [illegible] auallus comes a Dampiera. Petneházi István is ott v [illegible] kapitán.

Hev. Coll. LXVIII 112. (lehúzv [illegible] lap.

Anno 1604. die. 21. [illegible] mbr. Ilyen hir jöve Kolosvárra *) Henrikus Davallus comes ab Ampierra, ki azelőtt lippai kapitán volt, mikor Székely Moyses bejöve Erdélbe, mostan Magyarországba öt ezer hajdúk hadnagya volt. Ez szerencsét akarván próbálni, indul Temesvár felé titkon. Mikor éczaka mennének, hallanak Temesvárból nagy lövéseket. Ezek gondolkodván felőle azt vélik, hogy hirekkel vagyon az töröknek az ű menetelek és jelt lűnek az várba, hogy mindenfelől az hajdúkra vigyázzanak. És igy félni kezdenek, hogy mind oda vesznek, ha tovább mennek. Mikor elébb mentenek volna, azonközben találnak egy paraszt emberre, ki Tömösvárrúl jű volt, kérdik, mi oka annak az lövésnek. Az parasztember mondja **) hogy semmi hírek nem volna az ű oda menetelekben, bizonynyal elhinnék ezt, hanem mostan jöve oda Temesvárra, ugymond, Betlen Gábor nyolczezer törökkel, kiket az vezér küldött Tömösvár oltalmára, azok az hostátban szállanak meg, és annak örömébe lűnek. Ezt Davallus megértvén az parasztembert elviszi vele és Betlen Gáborra és az törökökre éczaka rá üt. Hogy penig jobban véghezvihessék az dolgot, másfelől

*) *Oldalt:* Nem igaz hír sok részből, mert hatvanhét lúnál és nyolcz rosz rabnál többet nem hoztak, ott sem vágtak le háromnál, vagy négynél többet. etc.

**) Ez sem igaz.

kerűli meg űket, az honnat nem vélnék, hogy strázsájok volna. Igy Gábor és az törökök semmit nem vélvén az ellenség jöveteliben, mikor nagy bátron nyugonnának, rá üt Davallus, és sokat levágván bennek, Betlen Bábor csak alig szalad Temesvárba az hostátból. Ezt meghallván a városban Kara Jazygi az Fekete Deák, küld ki az városból segitségekre az törököknek hétszáz törököt. De Davallus hátra rendelt volt kész sereget, kik a várból való segitség, avagy másunnat jövő sereg ellen megoltalmaznák az harczolókat. Igy ez dandár az várból kijött törököket is megveri, sok praedát nyertenek és sok lovakot, ugy annira, hogy kétezernél többnek mondják az nyert lovakot. etc.

Hev. Coll. LXVIII. k. 210. (lehúzva 374.) lap. 1604.

1604. Kettős gyümölcsök.

Ez 1604 esztendőben Kolosváratt és mindenütt ez vidéken és az egész Erdélben mindenféle gyümőcs bűvön termett melynek termésében ez volt memorabile, hogy soha ember annyi kettős gyümölcsöt nem látott, mint az esztendőben az fákon termett öszve, mind szilva alma, és minden egyébb gyümölcs, úgyannira hogy egy jól termett fárúl egy véka almát leszettenek, mely öszveragadva volt, szilvában és körtvélyben azonképen. Az piaczon is több öszveragadott gyümölcsöt senki nem említi, hogy valaha árúltanak volna. Hi foetus arborei in prodigium non temere verterunt. Melyről azt jövendölték az okos emberek, hogy ez két országbeli megyaroknak az magyarországiaknak és az erdélyieknek ennyi sok veszedelem után öszve kell confederaltatni, et in unam societatem tandem coalescent. Melynek kezdetit ugyanezen esztendőben mindjárt gyümölcs megérés után látók; mi leszen az vége Isten tudja, adja Isten legyen állandó.

(Pray. Coll. Res. Transs. tom. H. 58. f. CXX.) fol. 615. 1604.

Az német nemzetség és az magyarországi magyarok azzal szidalmazzák és rágják az erdélyieket, hogy török birtoka alá adták magokat és török frigye alatt vannak.

Ez szitokra igy felelhetünk erdélyiek, hogy mi ez országot és ez országnak minden részeit, miulta fogva az török birtokában vagyunk, megoltalmaztuk szép szókkal, igíretekkel, ajándékkal és minden módon az miut lehetett. De ti magyarországiak, országtokat csaknem szinte fogytáig elvesztettétek, mikor az német nadrágához ragaszkodtatok. Mert az elmult hatvan esztendőben ti sok fűvárakat ejtettetek az török kezében, Budát, Pestet, Esztergomot, Szolnokot, Egret, Kanisát,

több sok tartományokat és várakót Tótországban, Horvátországban etc. Mi erdélyiek mind ez hatvan esztendő forgásában az egy Tömösvárnál többet nem ejtettünk török kezébe. Jóllehet azt is nem az erdélyiek ejtették oda, hanem Ferdinánd császár, mikor czigánsággal és csalárdsággal János király fiától az országot elfoglalta volt.

Ez igy vagyon s nincs különben.

. Coll. LXVIII. 300. (lehúzva 448.) lap.

Burghauzer császár commissariusa mondja volt Kolosvratt, hogy csudálja mi legyen az oka, hogy Erdélyben egyik magyar másikra mint irígykedik és panaszolkodik. Joó János úgymond, oda fel azt ad[illegible] volt tanácsúl az császárnak, gy az erdélyi nemességet m[illegible] teljessíggel delealja és más pet helyeztessen ide. Mely Joó Jánosnak szava ebszó volt és m emberhez illendő. Mert az eb nem eszi meg az ebhúst, Joó János ebnél is ebebb volt, hogy az ű maga testvérének szedelmét kivánja. — Ez Joó János körmöndi fi, egyházhelyi mes ember volt az apja, Joó Balázs. Végre Körmöndöt Joó os mind övévé tötte.

Az Burghauz mondása is nem eszes mondás volt, hogy az magyar nemes más nemesre szól, mert az okát kellett volna Burghauznak meggondolni. Ezelőtt Bátori Zsigmond egyik nemestűl elvötte az jószágot hamisan, ölette, vágatta, vesztette űket törvéntelen. Basta is azonképen. Ugy összvekeverték, zürték-zavarták az nemesség jószágát, hogy kételen egyik nemes az másiktól kivánhatta és megkérhette az ű elébbi jószágát Ez volt az oka az nemesség sok panaszának, sok egymásra való szólásának.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 190. (lehúzva 358.) lap.

Magyarok felől németek tanácsa.

Ex relatione Jezernyczki, értem, hogy az német in consilio secreto végezte volt ezt, hogy mikor táborban vadnak, soha az magyar had meg ne haladja az német hadat, oly igen gyanús volt eleitűl fogva az német az magyarhoz. De ez végezést Basta és Mihály vajda szegék meg anno 1601.

Ezt is mondja, hogy secretum tanácsban vagyon az németeknek regulajok, hogy soha az törökkel derék erővel meg ne vijjon az német, hanem beássa magát és az mint lehet, mindenképpen eludallja az török szándékát.

Ezt is mondja, hogy félő, hogy Braszlo városa valami motust ne inditson, mert taval is tumultualni kezdtek volt propter religionem.

Hev. Coll. LXVIII. 257 (lehúzva 421.) lap. 1604.

1604. Radulnak küldött pénz.

Ez 1604. esztendőben az mint öszve sommálták az commissarius deáki, küldött ecczer is másszor is az német császár az havaseli vajdának Radulnak százezer forintot, ezert, hétszázat és nyolczvanhárom forintot azaz 101,783. Ecczer Kulcsár Radul vitt ötvenöt ezer forintot, azután az többit.

Hev. Coll. LXVIII. 189. (lehúzva 357.) lap. 1604.

Radul vajda.

Az havaseli vajda Radul levelét vitték Szebenbe az commissariusoknak, melyben azt irja hogy lássák, ha segithetik Erdélyből vagy nem, mert az tatár mindennap köztök jargal. De csak czigánság ez, mert meghozták másfelől az commissariusoknak, hogy igen épitteti Bukurestet, mind kővel kerittetti, az szerint azmint Szinán basa kezdte volt, mindennap vagyon hatezer ember rajta. És hogy az zászlót is az töröktűl elvötte volna és Bocskaytúl is mindennap várnája.

Hev. Coll. LXVIII. 247. (lehúzva 411.) lap. 1604.

1604. Székel Moyses fia.

Székel Moyses feleségének Székel Moysestűl gyermeke lött volt Tömösváratt. Kamuti Farkas az asszonynyal szembe is volt Temesváratt és látta az fiát is. Moyses elveszése után az asszony kérte az erdéli vajdaságot az fiára és ez végre emberét külte volt az portára. Az pestisbe holtak meg ugyanott Temesvárott az anyja, de az Moyses fia most is él, itt Erdélben vagyon.

1605.

Pray Coll. Res. Trans. Tom. J. 59. Nr. 34. 83. l. (keresztül húzva.) 1604.

Joannis Jacobi comitis Belgioiosi generalis Cassoviensis crimina, ex quibus seditio Bochkaiana in Ungaria exarsit. 1604. *)

1. In occupatione templi Cassoviensis comes Belgioiosa quibusdam indiciis exploratum habebat in eodem templo thesaurum ingentem a Joanne quondam rege Ungariae ibidem relictum, et in sacello asservatum esse, quem sedulo investigavit et duodecim millia florenorum exactae aliquot aetatis hominibus promisit ut in illo thesauro indagando et comparando

*) *Szamosközy jegyzete:* Transscripta ad verbum.

suam ipsi praestarent operam. Hoc animadverso cives, ut non immerito, plus hominem questus haec sui facere causa, quam religionis et templi appetiti vellequae caesari bonum hoc fraudulenter subtrahere, fidem et famam illius in dubium vocare coeperunt.

2. Templo iam praedicto per generalem occupato, permissum est ad intercessionem judicis et senatus Cassoviensis ut primarius et reliquis ditior civis Georgius Szabó dictus in domo sua primario quodam festo die facultatem haberet audiendae concionis. Qua vix inchoata generalis quam mox tandem inhibuit concionem. Sicuti quoque concio incoepta de facto vicissim obedienter est interrupta, concionatore vicissim ad sua se referente. Cuius tamen viri obedientiae nondum acquiescens generalis, multo minus judicis et senatus admittens excusationem humillimam, quo ad permissionem et nondum factam concionum habendarum inhibitionem appellaret. Extemplo praedicti civis domum occupavit, bona et facultates in eadem omnes sigillis obsignavit ipsumque ibidem arrestavit, valonibus ad custodiam intus collocatis. Donec tandem ad varias et multimodas intercessiones, intervenientibus mille quingentis aureis, sedeci cupis vini, centum cubulis tritici et quatuor primariis capt is Turcis, in libertatem sit aegre vendicatus. Unde cives (praeter summam iniuriam) denuo potuerunt avaritiam et quaestus privati molitionem deprehendere.

3. Insuper sub gravissima poena iussit concionatores intra tridui spatium ex urbe discedere, cum bonis et facultatibus ipsorum omnibus: haud interea ignarus, in tantis angustiis illorum res exportari non potuisse. Quamvis etiam senatus totaque civitas termini dilationem suppliciter contenderint, non tamen nisi dies viginti quattuor solutis prius trecentis aureis, plus impetraverunt.

4. Insuper alium quendam civem apothecarium, Michaelem Liphare propter in die Dominico privatis in suis aedibus per liberorum eiusdem paedagogum lectam ex libro concionem evangelicam idquesatis demisse, citra omnem misericordiam centum aureis mulctavit.

5. Quod civitas in parochiali domo conservaverat ad futuras necessitates frumentum copiosum, absque omni causa abstulit et in suum convertit usum, ut et civitatis omnia bona immobilia, pagos, molas et similia de facto occupavit et privilegia eorundem postulavit, quibus eos spoliare contendebat.

6. Nec istis exsaturatus spoliis ademptione scilicet bonorum et privilegiorum, intra et extra civitatem, omnia religionis eiusdem civitatis exercitia, copulationem, baptismum, sepultu-

ram et similia prorsus interdixit, in bonis, privilegiis, libertate animarum et conscientiis illos gravissime affligendo.

7. Aulae suae familiares et servi civium filias et uxores ad stupra rapuerunt. De reis autem facientes querimonias apud generalem nullam impetraverunt iustitiae executionem, illis impunitate donatis, istis iniuriam passis notoriam, cum infamia conjunctam.

8. Tanto rerum cardine nondum cessans, nec illorum vitae et corporibus pepercit. Duos enim quos prae foribus aluit ursos, famuli de industria in praetereuntes civium uxores et liberos immiserunt, qui vestibus apprehensorum discerptis infame turpeque spectaculum non raro ceteris exhibuerunt spectantibus, denudatis eorum locis, quae salvo pudore dicere non est, ad internecionem usque quorundam liberis ibidem dilaceratis. His et id genus tyrannicis factis et rapinis homo infelix miseros cives ad extremam adegit desperationem statumque qui nunc est prae oculis. Unde (proh dolor) tam multorum sanguinis effusio prorsus innoxia, deum in coelis vindicem inclamans justissimum est subsecuta. Tantum de causis, quare Cassovienses rebellare coacti sunt.

Aliae causae generalis in regno motus.

9. Quamprimum suae dominationis fecit initium, regnicolas mox variis modis, contra privilegia et libertates antiquas illius gentis turbare coepit, non observans usum suorum antecessorum. De quo per castellanum Cassoviensem cum commonefecerunt protestando: videat ne respublica aliquid damni capiat, cum hoc pacto sua Maiestas de regno hoc Ungariae periclitari videatur. Quonihil is curato, in suo permansit instituto.

10. Quemadmodum in civitate Cassoviensi quaestus et lucri plusquam detestandi sui proprii causa nihil non tentavit: ita commentis et stratagematis apud ceteros ut magnates, proceres, nobiles et alios usus, ad suum nimirum complendum marsupium in ditionibus dominii-que magnatum et nobilium, equites valones et italos suos collocavit, qui miseram plebem multis insolentiis, expilationibus, injuriis et caedibus miserum in modum divexarunt et aggravaverunt. Quibus quicunque dominorum miserrimos suos subditos noluerunt obnoxios esse, donis ingentibus et pecunia a Generali libertatem redimere coacti sunt. Et illi quidem equitibus (sic) non adversus hostem, sed eo tantum interteuuit, ut modo huius modo illius domini bona et ditionem infestaret expilaretque. Pecunia se non redimentibus aut redimere per paupertatem non valentibus ad extremam usque perniciem incubuerunt equites.

11. Rursus astu quodam excogitato singulari, si compertum et exploratum habuit, alicui dominorum pulchros equos vel similia, quibus caperetur et afficeretur, esse, contra eundem instituta actione, nomine et in persona suae Maiestatis asperis admodum verbis, amissionem suae Maiestatis caes. gratiae, imo corporis et vitae periculum interminatus, a proposito non cessavit prius quam per homines intermedios rem cupitam non impetravisset, quo tandem ablata, cessavit omnis actio, accusatio et condemnatio. Quod ut luce meridiana patet in aliis et magnifico domino Valentino de Homonna venit usu, quem clam trucidare constituerat, ille vero sceleris factus certior, fuga et absentia salutem querere inpulsus est.

12. In eundem plane modum egit cum capitaneo Kállovienši, quem eiusdem delicti reum insimulans, officii et capitis ademptionem denunciavit, puta animadversis apud illum pulcherrimis aliquot equis, e ves[illegible]io propterea ab ipso postulatis. Ex quibus ubi quinque potio[illegible]as esset potitus, cecidit vicissim extemplo rigor actionis et evanuit omnis accusatio, pristino ipsi relicto officio.

13. Hisdem aggressus est minis dominum Rákóczy, praetextens negotium Turcam Zeza Agam concernens, tentorium saltem extorsus turcicum ultra florenos mille aestimatum et apud illum cognitum. Quo inde ablato, summum fuit omnium praetensionum silentium. Et ut summatim comprehendam omnia, nullus omnino fuit honestatis apud hominem respectus, nemo de sua Maiestate optime meritus apud eundem in minimo exstitit praecio, praeter illos quorum opera nummaria rem augere et inexplebilem suam exhilarare potuit avaritiam. Istis accessus et locus fuit datus et nil non iidem impetraverunt.

Causae haidonum rebellionis.

14. Haidones quod attinet, constat illos tam in confiniis contra christiani nominis hostem, quam in Transilvania Maiestati suae fideliter inserviisse ad comitis usque Belgioiosae in Ungariam adventum, qui illos avaritiae studio privati(que) commodi pessimaque eorum tractatione ad hanc permovit rebellionem. Quos enim alioquin solutione cassos defendere debuisset, illos praedam et spolia sua fecit, quod accidit, quando illi ad hostiles agros et limitaneas arces excurrendo Maiestatisque suae confinia pariter tuendo, re feliciter et summa cum laude gesta cum spoliis amplissimis reduces, abductis inter alia ducentorum armentorum gregibus, damnum salarii et praemii laborum exantlatorum, loco depellendorum, testimonio magnifici domini Rákóczy, iisdem armentis et recupera

praeda per Generalem praeter omnem ipsorum culpam et demeritum penitus orbati et privati sunt, tertia vel dimidia parte per eodem pauperculos oblata non acceptata, imo ipsis cum ingratiis dimissis.

15. Non secus accidit, cum Haidunes facta ad Temesvarum excursione non absque summo periculo re strenue gesta feliciter onusti spoliis opimis redirent et exacta praeda nobilissimum equum una cum adempto hostibus vexillo Generali dono obtulissent, iniquissimum sane praedaeque toti plus quam avariter inhiantem experti sunt. Ex qua commotione et indignatione templum iisdem Tokainum adimere conatus est ille. His aliisque infestinationibus haidunes alias propter stipendiorum exiguitatem male contentos ad indignationem primum deinde ad abalienationem, ut eo facilius Bochkaÿo se adiungerent, permovens causatus est generalis.

Causae Bochkaianae rebellionis.

16. Usque adeo fervebat ferebaturque generalis avaritiae, pecuniae, bonorumque corradendorum flagrans cupiditate, ut cognatum Bochkaÿ Dionysium Banffium, qui a domino Basta facultatem impetraverat in hostis transitu quacunque fieri posset commodius ad tutiora secedendi loca, captivum ducens in vincula coniecit, ademptis eidem vasis argenteis, equis, vestibus et omnibus rebus, illum insuper florenis quattuordecim millibus in rationem suae Maiestatis, in suam autem florenis centum aestimato equo cum omnibus eodem pertinentibus, pellicio quoque zebellino Bochkaium concernente, preciumque mille quingentorum florenorum continente, de facto mulctavit. Quam in cognato suo exercitam indigne prorsus injuriam Bochkaius indignissimo tulit animo.

17. Compertum habuit Bochkaius propriae quoque suae personae generalem insidias tunc struxisse, sine omni, contra omnia jura et privilegia libertatesque Hungariae regni et absque ullo legitimo processu captivum abducere et ipsius arces, ut accidit in Zentjob, (ubi non modo res Bochkaianas sed etiam aliorum ibidem repertas sicuti et Gabrielis Oloz diripuit) occupasse et occupare voluisse. Quibus ut et simul patriae in suis libertatibus per generalem modis omnibus oppressae, succurreret, ex desperatione contulit se ad rebellionem.

Causae miserabilis caedis et amissi exercitus caesarei.

18. Generalis audiens Bochkaium rebellionem cogitare plurimum exhilaratus eo maiorem sibi commoditatem duxit futuram. Proinde fertur ad secretarium suum Anchonium dixise:

nunc ferrum meum in igne est. Tollenda jam omnis mora. Inter etiam pocula comiti propinans Dampierro: salveat, inquit, Bochkaÿ et suppetat nobis Deus adhuc alios duodecim rebelles Bochkaios loculis nostris egregie profuturos. Hinc ariolari non est difficile comparandarum opum desiderio generalem rebellioni provehendae vel subservire conatum esse.

19. Exinde coepit generalis exercitum colligere, cupiditate vero praedae et spoliorum, quae in domibus nobilium se reperturum opinabatur exercitu nondum collecto perrexit, non recordatus per castellanum Cassoviensem et comitatuum nuncios monitum se fecisse ne sic incogitanter, exercitu huc inde disperso progrederetur, quemadmodum et ideo protestati fuerant, si quid incommodi et detrimenti sua Maiestas inde caperet, totam in ipsum generalem culpam redundaturam esse. Quorum tamen ille fidis admonitionibus repudiatis, ipse saltem cum peculiaribus suis militibus contra omnem militarem ordinem praecedens, praedis tantum praeoccupandis anhelavit, exercitu cetero sparsim et inordinate passim insequente, dehinc a rebellibus obruto, et seorsim plane miserabiliter trucidato. Capitaneo generali Peczio cum aliis egregia virtute viris captis. Quo pacto non solum in Hungaria superiore Maiestatis suae exercitum, sed ipsum quoque regnum cum periculo ceterorum regnorum suae Maiestatis atque adeo totius christianitatis incommodo praesentissimo disperdidit iste generalis.

20. Nemo profecto negare potest, oestro et rabie tanta quaestus avaritiaeque stimulis tantis raptum et agitatum fuisse ut inter cetera horrenda eius facinora quendam Turcam ex singulari dei providentia et miseratione cum duobus famulis ex Turcia elapsum et in arcem Onodinam appulsum et christianismo nomen dare volentem apud se per octiduum detentum et magnificis ad honores provehendi promissis inescatum, tandem autem patrem in Turcia ipsi ditissimum esse cognoscens mox instar aliorum mancipiorum in compedes gravissimas viginti sex libras ferri ponderantes daret et nonnisi duodecim millibus florenorum redemptum dimitteret, spoliatum septingentis florenis, quos ille praesentes habebat. Quod revera factum in istis locis inusitatum et inauditum prorsus, contraque christianum amorem fuit, aliquem christianitatem amplecti volentem ita male excipi ut apud ethnicos ipsos hoc usu venire non soleat.

21. Nullum tamen et hic avaritiae, causae sui casus et totius regni deplorandae amissionis, modum constituerat facere. Nam impulsu naturalis aviditatis, ubi regno fugatus Eperiesinum transiit, in hospita domo cistas duas mercatorias versus Poloniam tutioris adversationis causa relatas, offendens

manu propria effregit, rebus inde exemptis et currui impositis terga dedit. Et scelerum talium numerus innumerus est, nec adducenda fuerant plura, ne lector plus justo defatigaretur, ceteris ad juris actionem contra scelus hoc instituendam reservatis.

Supra hactenus commemoratos articulos in aulam se contulit caesaream comes Belgioiozius, ubi versans praesumptuose et contumaciter cum suis complicibus defensionem sui minatur, sonandoque vindicem se futurum, prae se fert et blaterat, se si sua Maiestas ipsum ab officio pristino velit removere, vitam suam potius amittere velle; suis denique patratis sceleratus caesareae Maiestatis, in eiusdem justitiae et clementiae praejudicium obvertit mandata, deque rerum suarum nisi audiatur typis publice editione cogitare.

22. Quoniam igitur toti orbi terrarum iam notissimum est caesaream Maiestatem contra comitem Hardeckium et Paradizerum, quorum uterque unum dumtaxat tradidit praesidium, jure voluit inquisitionem et executionem fieri saepissime vero dictus comes Belgioiozius tantum et integrum regnum, in quo Maiestatis caesareae totiusque christianitatis salus est posita et cuius ad conservationem contra christiani nominis hostem haereditatem innumeras pecuniarum myriades insumptae, totque millia miserorum christianorum occubuerunt, perdiderit, si jus et justitia ab ipsomet expetita propterea administrata fuerint, omnes et singulos ubique plurimum eiusdem afficeret executio.

Ut autem nullus Maiestati suae praescribatur modus, ipsemet quo justitiae satisfiat et autoritas suae Maiestatis integra conservetur, veritasque provehatur, res tota eiusdem relinquitur arbitrio.

(Egykorú irat, Szamosközy kezével.)

Hev. Coll. LXVIII. 298. (lehúzva 446.) lap. 1604.

Bocskay István genealogiája.

Sulyok Balás leánya volt Bocskay Istvánnak az anyja, kit Bocskay György vött volt. Bocskay György leányi ezek: Bocskay Erzsébet, Bátori Kristófné; Bocskay Anna, Kendefi Jánosné; Bocskay Sára, Bagdi Györgyné; Bocskay Judit, Bánfi Kristófné; Bocskay Kristina, Palocsay Horvát Györgyné; Bocskay Ilona, Haller Gáborné. Férfi gyermeki ezek voltak: Bocskay István, ki most él; Bocskay Jeremiás; Bocskay Gábor; Bocskay Simon, és ötödik nem tudom ki. Ezekben kettő pap lött, hárma megházasodott volt, de mind ez férfi gyermeki magtalan holtanak meg. Mindenestül Bocskay

Györgynek tizenöt fia leánya volt, de ezek kivül az többi mind kicsinsígekben holtak meg.

Geszti Ferencz anyjának az jobbanyja (avia) Pernyezi Erzsébetnek Keserü Jánosnénak az jobbanyja és Bocskay Istvánnak a nagyanyja mind az nagy Török Bálint leányi voltanak. Azért ezek között in tertio gradu ilyen atyafiságok voltak:

Az Bocskay István eleiben volt egy Simonit ban. Ennek volt egy felesége. Történik hogy ott az faluban egy asszonnak leszen uno eodemque partu három gyermeke. Mikor ez gyermekeket Simonit ban felesége eleibe vitték volna, mond: soha én nem hihetem, hogy egy férfitúl valók ezek. Mond az ura neki: te neked, úgymond, hét is lehet. Azonközben Simonit Bant hadba hirdetik. Elmegyen az hadba, és míg oda jár, az feleségének hét gyermeke leszen egy szüléssel. Az asszony az előbbi szavára emlékezvén, és félvén, hogy az ura ha haza jü, gyanakodni kezd felőle de adulterino conceptu, miértthogy ü is azelőtt úgy gyanakodik volt amaz három gyermek felől, az egyik fiát az hét közzül megtartja és az hatat egy asszonnak adja, hogy kivigye és elveszesse. Az asszony egy vékába rakja üket és az fejére tévén egy tó mellé viszi üket, az hova Simonit Banné hatta volt, hogy az gyemekeket vesse és beleölje. De az asszony meszánván az gyermekeket, nem öli meg, hanem feltartja üket. Mikor azért Simonit haza jött volna az hadból, az asszony megjelenti neki az hat gyermeket, fiait. Simonit titkon feltartatja és valaminemü állapotban, ruhában és mindenképpen tartották azt az egyet az udvarban, szinte úgy tartatta amaz hatot az asszonnal. Mikor öt avagy hat esztendős korokban mind az hét gyermekeket egy szinü ruhában felhozatta volna udvarában és az felesége előtt Simonit megállatta volna, kérdi Simonit az feleségétül, hogyha ismerné azokot az gyermekeket kié volnának.

Megismeri az asszony az ü fiait és térdre esvén bocsánatot kér az urától ez nagy vétekrül. Igy meglévén ez dolgok, azután az czimerét az király az Bocskay nemzetnek, kik ez hét gyermekrül származtanak, ad ezeknek egy oroszlánt czímerül, ki az szájában és lábában egy nyilat tart, az farka penig hét ágra discriminaltatott, mely az hét fiakot jegyzi.

Oldalt: Az oroszlán három dombon áll, idest trimonti innititur.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 147. (lehúzva 299.) lap.

Bocskay támadásának oka 1604.

Bocskay István támadásának ez okát mondják. Bocskaynak sok jószága és várai voltanak Erdélben, úgymint Kaplan

vidéke, Vechÿ, Sajó, Déva, Egeres etc., melyeket nem reménhetett, hogy az német király ű neki megadja. Ezokáért más utat kezdett keresni. Látta azt is, hogy az németnél sem hitele, sem becsületi neki nincsen, Zsigmond befogadása után Opuliából (1598). Ezokáért látván, hogy nemcsak várait visszafoglalhatja, de az erdéli fejedelemségbe is beutat találhat az töröknél: az törökkel közli az dolgot. Bethlen Gábor és az több magyarok akaratjából, kik az török között voltanak, az erdéli fejedelemséget kérni kezdi és immár meg is volt az török császártúl igírve neki. Ennek ez levelét Bethlen Gábor vötte volt kezéhez, több egyéb levelekkel együtt. Mikor Bethlen Gábor Temesvárnál volna törökkel magyarral öszve, Henricus Davallus reá üt és miérthogy éczaka volt az dolog, Bethlen Gábor és az többi alig szaladnak el. Bethlen Gábor sátorát és marháját feldúlják. Az Bocskay levele volt Bethlen Gábor dolmányába, az dolmányt is az magyarok elkapják. Ez dolgot azután Bethlen Gábor megírja egy rabtúl Bocskaynak, hogy az levél mind dolmányostúl az magyarok közibe akadt, azért az titok kijelent, viseljen gondot magára. Ez levél akad az kassai generalis Belgioioso kezéhez, és mindjárt mit cselekedjenek Bocskayval, tanácskozni kezd az generalis az vele való urakkal, és Erdélből is Paulus Crauzenek commissariust és Sennyei Pongráczot kihívatja Rakomazra, az hol akkor az generalis volt. Ott végezik azt, hogy Bocskayt valami móddal megfogják, ha ez nem lehet, várait szedjék el, Szentjobbot, Kerekit és Sákát. Ez várak megvételére Pecz Jánost alához hívatja háromezer slesiai némettel, álgyúkkal és taraczkokkal. Ez végezést megértvén Bocskay, megrémű1, és látván, hogy nagy az vétek és az német király kegyelmében semmi bizodalma nem lehet, kételen maga ótalmára kardot kelletik felkötni. Ez volt oka az Bocskay támadásának. Igy mindenképpen az magyar hajdukot felindítván és melléje hajtván, igirettel, fizetéssel, szép szóval: nagy hirtelen hadat gyűjt, az Pecz János németit először levágatja. Ezzel megbízván magokat, inkább megsokasodnak. Látván az királyképe generalis Belgioioso, hogy Váradra kezdik beszorítani, jobbnak itíli, ha Váradrúl Kassára megyen fel. Elindúl minden hadával, u. m. ötezer emberrel, némettel, balonnal, ráczczal és az erdéli haddal, kik erdéliek u. m. ezeren voltanak, kiknek generalisok Sennyey Pongrácz volt. Mikor az Tiszán Tokajnál általkelnének, az ráczokot az Bocskay népe levágja. Az generalis Belgioioso száll Szántó városhoz az ű népével, az erdéli had nem messze oda száll Csikefalvába *) be Szántóhoz egy fertály mélyföldnére (Bodó-

*) Czekefalva most.

kűhöz nem messz ez hely). Ott mikor volnának éczaka másféle hajdúság, kik mindenütt ott az földön meggyülekeztek volt, megütik az német hadat. Nagy kiáltás, harczolás, puskalövés kezd lenni. Küldik oda Kemény Boldizsárt, hogy megkímellje mi az dolog. Kemény mikor látta és hallotta volna, hogy harczolás vagyon köztök, visszamegyen, megmondja, mint vagyon az dolog. Sennyey Pongrácz és az több nemesség mindjárt felülnek. Ez nemességgel voltak székelyek, u. m. háromszáz, ezek is együvé adják magokat az nemességgel. Itt ily végezés leszen, hogy Erdélyre hazajőjjenek az székelyek és nemesek, űk az német tábort tovább nem késérik, itthon hazájokban és feleségekhez, gyermekekhez hazajünnek, itt várnak meg minden szerencsét. Sennyey az generalissok megengedi nekik az hazajövetelt. De ű Sennyey egy nehány magával, Kornis Boldizsárral, Marko vajdával és több egyebekkel az német után akarnak menni.

Igy az erdéli nemesség kalauzt fogadván magoknak ugyanazon falubeli egy paraszt embert, az tályai erdőn általjünnek Bényére, onnat Sárospatak mellől Kisvárdára, Leánvárnál kelik az Tiszát által. Voltak itt egy társaságban ezek az székelyekkel együtt, u. m. nyolczszázan. Ezek hazajünnek Erdélbe. Sennyey Pongrácz és a többi, kik oda maradtak volt, azok is kalauzt fogadnak, hogy más uton menjenek Kassa felé. Mint jártanak legyen, ezután megtudjuk.

Váradon lévén az kassai generalis, dultak fel az balonok és németek és ráczok az városban ezer háznál többet, kiknek marhájokot, éléseket felsákmánlották, semmiért egyebért nem, hanem csak, hogy igy tetszett. Mert az német hadnak oly szokása vagyon, hogy sociorum fortunas non secus in praedam convertat, quam hostium.

Az hajdúknak adós volt az kassai generalis öt hópénzzel. Ezt mikoron kérnék tűle, végre egy-egy hópénzt ad nekiek, csak hogy inkább mellette tarthassa űket. Az hajdúk felveszik ez egy hópénzt, de mikor az többit ki nem vehetnék, úgy mennek Bocskay pártjára. Ezeknek hadnagyok volt Denghelegi Mihály és Ibrány Ferencz, és többen is mint Szénási Mátyás etc.

Hev. Cod. LXVIII. 263. (lehúzva 427.) l.

1604. Bocskay István támadása.

Bocskay István támadása igy kezdetett: Mense Maio anni 1604. az német császárnak Magyarországon való sok kegyetlenségit és hitben való megháborgatását elunván az egész ország, nagy fohászkodással igyekeztenek az régi szabadságra.

Bocskay is látván, hogy szinte elnyomorítaná ez országot az német, ily dolgot kezd az közönséges megszabaditásra. *) Küld egy levelet Bethlen Gábornak, ki akkor Vég-Szenderőben volt az több magyarokkal, ilyen formán: Értettem, úgymond, hogy az hatalmas török császár nagyságodnak adta volna az erdélyi fejedelemséget, melyen igen örülök és elhigyje nagyságod, hogy én is egy vagyok azok közűl, kik nagyságodnak javát kivánják. Kérem nagyságodat, hogy nagyságod szerezzen énnekem oly hitelt az császárnál, hogy avagy énmagam vagy emberemet küldhessem, avagy mehessek hozzája. — Ez levelen mindnyájan kapnak az magyarok és Bethlen Gábor is megírja Bocskainak, hogy csak addig rendelte az vezírpasa űtet az magyarok előtt valónak, mig Erdélybe bejöhet és itt az kit az ország választ közönséges akaratból, az leszen fejedelem. Az mi néz penig az török császár akaratjára, ű levelet szerez neki mindenről, valamit akar. Az magyarok penig, kik ottbenn voltak és Bethlen Gábor is az erdélyi fejedelemséget Bocskaynak szerzik és errűl levelet irnak Bocskaynak. Ez levelet küldik egy rabtúl Bocskaynak. Bocskay viszontag nem mer levelet irni, hanem szóval izen az magyaroknak ilyen formán, hogy küldjön az vezér egy lovat neki, az lovon nyereg legyen magyar formára, az nyereg szárnyában az fa közé csinálják be az császár hitlevelét, az muftiét és az vezér basáét. Igy levén az dolog, szinte ezenképen mind az lú, az nyereg és mind az levelek megkészittetnek. Ez leveleknek mását vötte volt ugyan az portán egy Fenessy István deák és ez leveleket az zsebébe hordozta. Mikor ez lovat és az titokleveleket azon rab hoznák Gyula felé, mintha saczczába hozná az lovas Bocskaynak, valami csavargó hajdúk miá nem jöhet akkor Bocskayhoz el, hanem az török rab mind az lóval, mind levelestűl beszalad Gyulába. Azon üdőbe történik, hogy Henricus Davallus comes a Dampierra Magyarországból csatára kiüt Tömösvár felé, ott talál szerencsére Tömösvár mellett az Bethlen Gábor hadára, az hol volt Fenessy István deák is, kinél volt az Bocskaynak szóló császár levelei. Itt azokat az levèleket Fenessy dolmányával együtt elviszik az hajdúk. Ezen mindnyájan az magyarok, kik Bethlen Gáborral voltak, igen megbúsulnak. Megizenik titkon Bocskaynak, hogy viseljen gondot magára, mert az leveleknek mása kézhez akadtanak. Ez Davallus csatája mikor lött, akkoron Bocskay István Kolosváratt volt Erdélybe. Ezenközbe az leveleket felviszik Kassára és megérti az német herczeg Maximilián és az német császár Rudolph Bocskay dolgát. Meghagyják az kassai

Oldalt: A vide fol. seq. Ez közel sem igy volt.

*) A következő sorok e szókig: *jarát kirdnják*, le vannak húzva, oldalt talán Szamosközy kezével ez áll: *ez közel sem igy volt*.

kapitány Barbianusnak, hogy mindjárt Bocskaytúl minden várait elvegye és ő magát megfogja. Barbianus Kerekit megszállja, de onnat hiában elmegyen. Azonközben jő volt Pecz János nagy haddal Váradra, Bocskay is maga oltalmáért fegyvert vonszon. Rátámad Pecz hadára, megveri. És Barbianus is Váradrúl kimegyen, hogy Kassára menjen, de ott be nem bocsátják mint latrot, hanem Bocskay Kassába beférkezik. Immár Bocskay Kassában volt, mikor az török császár leveleit és lovát Gyuláról megküldötte az gyulai bék azon rabtúl Bocskaynak. Melyet mikor Bocskay hozzá vött volna, azután osztán nagyobb erővel, török segítséggel és mindenképen jobban és serínben fogott az dologhoz.

Hev. Coll. LXVIII. 265. (lehúzva 428.) l.

Ad pag. 427. *(értsd: »Bocskay I. támadásá«-hoz,)* *)

Mindeneknek előtte Betlen Gábor, Szilvási Bódizsár, Balassi Ferencz, és az kik odabe voltanak az törökök közt az főemberek magyarok, azok irtak Bocskaynak, hogy vegye fel az erdélyi fejedelemséget, ím neki szerzik az török császártúl. Erre ez izenetre küldötte be hozzájok Bocskay egy török rabját, kitúl szóval izent csak, mert levélbe nem akarta ez titkot irni. Az török rabnak minden saczczát megengedte, csakhogy járjon híven el az dologban. Igy elbocsátván az törököt meghagyta szóval az töröknek, hogy az császártúl szerezzék meg levéllel az erdélyi fejedelemséget. Mikor az levelet az császártúl és az muftitúl kivészik, azzal igy cselekedjenek, hogy az vezér küldjön egy lovat Bocskaynak nyergestűl, az nyeregfájába becsinálják mind az leveleket és úgy hozza el azon rab. Az császár leveleit Nagy Albert csinálta be Nándorfejérváratt az nyereg közibe. Azért itt azt kell igazán megtudni, hogy az török közt való magyarok inditották először az erdélyi fejedelemséget, hogy Bocskaynak adják, nem ő maga Bocskay indította.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 182. (lehúzva 350.) lap.

Bocskai támadása.

Bocskay István miulta Erdélből kiment Bátori András idejében anno 1599. nagy gyűlőségbe volt az németnél. Oly igen suspectus volt minden dolgában, hogy anno 1604. Prágában fogságba akarta az német fejedelem vetni Nyári Pállal egyetemben.

*) E kikezdéshez oldalt Szamosközy a kikezdés elejét lehúzván, ezt jegyzi meg: Nem igy volt ez. Egy más egykorú kéz pedig az előbbi oldaljegyzet alá ezt irta: Vaj bezzeg igaz volt ez.

És Nyári Pált ugyan megfogták, Bocskait Naprági Demeter pispek oltalmazta, ki ha nem lött volna talán ugyan fogságba esett volna. Ez dologrúl Bocskai gondolkodván hogy igen vékonyon volna ű az németnél és félő volna, hogy egykor elvesztenék, kezd gondolkodni maga és nemzete felől, és hogy az német nemzetségnek minden szándéka az volna, hogy az erdélyiek elvesztése után az magyarországiakat fogyassa el, kezd török felé gondolkodni és ez méreg ellen orvosságot az térjegtől venni. Végez Bethlen Gáborral (ki az törökök közt volt és az több fűbb magyarokkal is, hogy az Erdéli fejedelemséget szerezzék neki az török császártúl. Bethlen Gábor gondolván az ű ifjúságát, hogy ű neki nem illendő az erdéli fejedelemségen kapni, Bocskainak szerzi az vajdaságot. Errúl az török levelet is ad, hogy Gábor Bocskainak küldje. Ez levelet ezen nyáron Tömösvár alatt az Bethlen G. ruháival együtt elnyerték az magyar hajdúk, Davallus comes mikor Temesvárra ütött volna. Ez levelet látván az kassai generalis, valami gyűlést hirdet Kassára és Bocskait is oda hivatja) (*Oldaljegyzetben erre vonatkozólag:* »Nem igaz, ne higyjed« *áll, s a zárjel közötti része át van húzva*). De Bocskai ezt megértvén, mint legyen az ű dolga, nem megyen Kassára, hanem inkább magát mint oltalmazhassa azon leszen. Solyomkűbe megyen az hol marhája és minden pénze volt. Vévén eszébe, hogy az erdéli had oda kimenne Váradra, nem bizván magát Solyomkűbe (1 die Oct.) kimegyen Szentjobra. Ott elrendelvén dolgát, két szolgáját előhívatja, kikhez leginkább bízik volt Székely Ferenczet és Frater Istvánt, ennek ugyan egy rokonát is adta volt Bocskai feleségűl. Ezeknek megjelenti Bocskay szándékát és dolgát és u. m. tanácsot kérd tűlök. Az szentjobi predicator Paulus Dechjei is ott volt velek. Az két szolgáját Fratert és Ferenczet megesketteti, hogy senkinek az dolgot nem mondják. Amazok megesküsznek. Igy megmondja Bocskay, miképpen az ű levele az német kézhez esett volna és félne, hogy veszedelmére lenne neki az levél, mit kellene cselekedni, tudakozik volt tűlök. Frater azt adja volt tanácsúl, hogy kérjen kegyelmet az császártúl. Bocskai erre azt mondja, hogy nincsen semmi bizodalma, az császár kegyelmébe, mert ezelőtt is kicsinen múlt az ű halála. Végre az papot félen híjja és tanácskozván vele, az pap mond: ez dolgot, úgymond, nem kell vala ez embereknek megjelentened, mert ez nem leszen titok sok ideig. Én azt adom tanácsúl hogy fejed oltalmáért mindent cselekedjél. Im az hűt dolgában szüntelen háborgatnak bennünket, talán azt is jobb véghez viheted etc.

Itt is Szentjobbon Bocskai nem bizván magát, az várat arra az két fű szolgájára Székely Ferenczre és Frater Istvánra bízza, megajándékozván űket és kérvén hogy tartanák mago-

kat az hívséghez. Elmenvén Bocskai Kerekibe, mely Szentjobbhoz u. m. három mélföld, ez két szolga gondolkodni kezd az Bocskai dolgáról, félvén azon, hogy jövendőre ha Bocskainak veszedelme történnék, az ő dolgok nem jól lenne az német nál. Ezokáért mennek az kassai generalishoz Jacobus Belgiojosahoz, megmondják neki az urok titkát és minden szándékát és hogy az várat is Szentjobbot ők az német kezéhez akarnák adni. Belgiojosa jó néven veszi tőlök és valami pénz és egyéb marha az várban volt az két szolga mind magának megkéri és az generalis is nekik engedi. *(Oldalt:* Kevés igaz vagyon mind ezekben.)

Igy az generalis kétszáz németet küld Váradról Szentjobbra és minden akadály nélkül készen beszállanak az várba. Immár Székely Ferencz és Frater István felosztoztanak volt az várbeli marhával, mondják hogy Haller Gábornak is tizenhatezer forintja volt ott, kit Bocskainak adott volt tartani.

Igy az németek beszállván az várba, minden szolgáit Bocskainak kirekesztik onnat, Frater Istvántúl és Székely Ferenczтől minden marhát elvesznek, ugyannyira hogy csak egy rosz dolmánban, nadrágban bocsátják ki onnat őket, ugy megfosztják őket.

A szentjobbi papot, ki calvinista pap volt, mind feleségestől, gyermekestől levágják: *(Oldalt:* »nem igaz« *s áthuzva.)*

Immár az erdéli had 8 et 9 octobris és ki azután és ki az előtt egyszer is másszor is kiindulván Erdélből Várad felé, az Keres utján mennek ki. *) Igy volt penig az végezés, hogy ott kin az király képe Kerekit szállja meg Bocskaira, ittbenn az erdéli had Solyomkövet. De sokkal külömben történt az dolog, mert az generalis Váradrúl küld Kereki alá, hogy szép szóval kérjék és ha meg nem adnák, erővel is az mint lehetne érte lennének. Volt az várban Eörmendi Pál, Bocskai jámbor szolgája, az sem szép szóra, sem erőre semmiképpen meg nem adja az várat. Igy Kereki alól visszaszáll az had Váradra és az erdéli had is Telegdrúl kimegyen és Adorjánhoz száll. Mikor idejutottak volna, immár akkor Szentjobb német kéznél volt. Innét az erdéli had megyen be Váradba, az hol az kassai generalis volt. Immár igy levén az dolog, Bocskai minden magyarságot, levéllel üzenettel és mindenképpen felgyűgyött volt széllel. Egri János az magyarok hadnagya volt egy, kinek háza és öröksége Kerekibe volt, Lippai Balázs másik hadnagy volt, ezeknek és minden hozzátartozóknak hópénzt ad és minden igírettel melléje vonsza őket.

*) *Ide vonatkozó későbbi jegyzet:* Thuri Ferencz ötven drabanttal megyen volt ki Erdélből Várad felé. az sólyomküviek kiütnek reájok, mind beviszik őket és fogságba vetik. Egy holnap mulva Bocskai eleresztteti őket ilyen módon, hogy neki militaljanak.

Ezenközben történik, hogy Pecz János az siléziai németekkel Diószeghez jű, oda rámennek az felgyűlt hajdúk és ott mind levágják űket mind gyermekekkel, kurvájokkal együtt, kik az gyalog németekkel az ű módjok szerint ugyan számosan voltanak. Ez lött az németek veszedelme Octobris 15 napján pénteken. Igen kevesen szalattanak be Váradba bennek; voltak egygyel is mással is mind asszonyemberekkel, gyermekekkel, kocsisokkal és egyéb efféle aprólékkal egyetembe, többen háromezernél. Ezt az kassai generalis megértvén minden hadával kiindúl Váradrúl Diószeg fele, hogy az magyarokkal megvíjjon, de mikor eszébe vötte volna, hogy nem bir velek, nem mer megvíni velek, hanem visszaszáll Váradra.

Itt egy néhány nap lévén die 23. Oct. szombaton indúl ki az generalis minden népével Váradrúl Tokaj fele. Azelőtt egynéhány napig és akkor is mikor kiindulnak azt hirdetvén, hogy az szakmári uton Szakmárra mennek. Ez oly titkon volt, hogy az urakban is, kik magyarok voltanak, senki nem tudta hova mennek és mely fele. Igy volt az szándék, hogy Kismarjánál keljenek által az Beretyó vizén, de mikor megértették volna, hogy túl az magyar sereg készen várja űket nagy félve, rettegve és nagy réműléssel Pocsajra verekednek és ott kelnek az Beretyón által, az ki hol költözhetett, ugyannira, hogy az balonok közzűl és egyéb rendbeliek közzűl is, kiknek rosz lovok volt, sok bele holt, némely nehezen verekedvén ki, lovát ott hatta és avagy más társa lovára űlt, vagy gyalog kellett elmaradni. Ilenképpen Váradrúl szombaton tizenegy órakor kiindulván, oly sietséggel és oly rettegéssel mentenek nappal és éteneczaka, hogy másnap estvére jutottak az tokaji hidhoz azon vasárnap 24. die Oct. Ott Tokajnál egy hajókra csinált híd vagyon az Tiszán. Oda jutván mindjárt az generalis puskás nemeteket állat az hid végére ezokáért, hogy az hidra ne tódúljanak, hanem szép renddel menjenek által Tizennégy seregbe volt az generalis hada mikor Váradból kiindúlt, ugy intézhetem hogy mindenestűl voltanak ötödfél ezeren. Az tokaji hídon először az németek és valónok, olaszok mentenek renddel ketten-ketten által, az magyarságot mindenütt utól hatták, végre éfél tájon avagy utánna ezek is által költöznek. Immár az rácz had, kinek falujokat, feleségeket, gyermekeket az hajdúk azelőtt egynéhány nappal levágták, dulták és felégették volt, ezek is öszve gyülekezvén, mikor megértették volna az generalis jövetelit, ugyanazon hadba jöttenek volt, és miérthogy az hídon nem mehettenek mindjárt által (mert az németek és valonok költöztenek) mennek be Rakomazra és ott telepednek le, nem félvén semmi ellenségtűl. Ezekkel együtt székelyek és magyarok mennek oda be az faluba, mely az hidtúl volt u. m. egy fertály

magyar mélföldnére, várván azt, hogy mikor az német és valon tábor által költözik, ők is azután az tábor után általmenjenek.

Ott az ráczok addig nyugodtanak és várakoztanak, hogy immár hétfüre virradólan azaz 25. die Oct. mikor semmit nem félnének, nagy hirtelen reá ütnek az magyar hajdúk Rakomazra, egyelőször mind magyart, ráczot egyaránt vágtanak, mert az első berohanásban nem válogathatták meg őket, de azután az magyart nem bántották, sőt kiáltották és meghatták, hogy félre álljon az magyar.*) Sokan igy cselekedvén megmenekettek mind magyarok, és mind székelyek. Az ráczokat mind házban, mind ház kivül valahol kit találtanak mind vágton vágták. Az generalis hada német, valon, erdéli magyar, és valakik voltak, onna[illegible] don, az Tiszán túl nézték és hallották ezeknek veszedel[illegible] Mikor megütötték volna Rakomazban az ráczokat, az v[illegible] Tokajból álgyúkkal lüttenek, abból vötték eszekben az m[illegible] hajdúk jelenléteket és az ráczok veszedelmét. De az gen[illegible]lis hadából senki nem ment segitségre által, mert igen szor[illegible]n volt az dolog. Végre Szegedi Marko az rácok kapitá[illegible]ak szőrin lovára ragadván és félig mezitelen által usztatja[illegible]iszát és úgy jü az generalis hadába. Voltak az ráczok, az m[illegible] negintézhettük, négy seregbe. Számok zászlójokhoz képest k[illegible]eren volt, de személy szerént voltak u. m. ezer hétszázan, a[illegible]an huszonöt el nem szaladott.

Itt azt kérdezhetné valaki, miért az Beretyónál meg nem állották útakot az magyarok az generalis hadának. Ez igy volt. Hogy mikor az generalis oly sokasággal és oly készülettel Váradrúl kiindult, akkor az magyarok Kismarján túl Diószeg felől várták az generalist kész haddal. Mert az hajdú magyarok azt tudták, hogy az generalis reájok megyen és velek meg akar víni. Maga az generalisnak eszében sem volt az, hogy megharczoljon, hanem inkább arra volt gondja, hogy az ű népével titkon elszaladhasson. Igy az generális az kismarjai utra nem menvén, Pochaÿra tért és ott költ az Beretyón által. Ezt az hajdúk nem tudván, melyre tartott az generalis, az szakmári utra vigyáztanak, mert először is arra adtanak volt utat és miérthogy éczaka setét volt, nem tanálhatták meg az generalis hadának utát, hanem majd inkább mind egész éczaka mig az generalis ment azok táborba vesztegségbe voltanak és magokra vigyáztanak inkább, hogy valami csalárdság ne essék rajtok. Reggelre kelve az hajdúk, mikor mindenfele nyomoznák őket, veszik eszekbe, hogy más uton elszaladott az generalis. Utánna minden táborokkal és ők is Tokaj fele igen sietséggel ügetnek,

*) *Oldaljegyzetben:* Volt ott Rakomazon Lonaÿ János u. m. kétszáz magyarral, azokban is nagy kár lött.

ugyannira hogy másfél nap az generalis tizenkét magyar mélyföldet ment Váradtúl fogva Tokajig, azt az magyarok vasárnap menték el. Mondják hogy az hajdú magyarok sok idővel eleit vehették volna az generalis hadának, de az vele való magyarokat szánták és azokat nem akarták az németekkel és valonokkal együtt veszteni. Igy hétfüre virradván, ott az Tokaji hidnál termettenek az magyarok, mikor immár az generalis hada általköltözött volna az hidon. Ezokáért az ráczokra ütöttenek, kik még által nem költöztenek volt, hanem Rakomazon telepedtenek volt le. Azokat levágván, az hajdúság se ment, avagy nem akart akkor által menni az hídon és az generalis hada is nem igyekezett által reá jünni az magyarokra.

Ez igy levén és az Tisza két fél ellenség között levén az generalis három fü embert küld az hajdúkhoz hitre, az egyik volt Henricus Davallus comes ab Ampierra, az másik Pete László magyar úr. — Az hajdúk hadnagyi voltak Lippai Balás, Egri János és több. — Ezektül azt kérdeti mi az oka, hogy igy az császár hívsége mellől elállottanak. Ezek azt felelték, hogy nem tartozunk mi annak hívséggel, ki mi hozzánk nem hív. Sok esztendőtül fogva az német prattikáit eszünkbe vöttük, Erdélt elfogyatá, elveszté, megemészté, azután minket akar immár fottig eltörleni, hütünkben megháborgat, sem testünkben, lelkünkben nyugodalmunk nincs miatta, tisztességünk, fizetésünk semmi nincsen utánna, csak reménségünk sincs, nem hogy egyébb jó volna, megmaradásunk felől etc.

Pete László mondja: miért az császár hópénzét felvöttétek hát, ha nem akartok neki hívek lenni?

Az hajdúk mondják: az mely hópénzt nekünk adott az generalis, arra megszolgáltunk, sőt még azon kivül tiz hópénzünk vagyon, az mit meg nem üzetett, azért nem tartozunk sem szolgálattal, sem semmi hivséggel.

Davallus et Pete László visszamenvén az generalishoz, elmennek mind táborostúl. Azon estve mely volt hétfün 25. die. Oct. jutnak Czekefalvára Szántóhoz közel. Szántónál megszáll az német és valon had. Czekefalvába beszáll az erdéli had Sennyeÿ Pongráczczal. Az székelyek, kik u. m. ötszázan voltanak, csak közel az erdéli nemesekkel szállanak. Ezen estve 25. Octobris az kassai generalis egynehány füemberekkel Thomas conteval Capreolival, Kornis Bódiárral, Marko vajdával és több füemberekkel (*Oldalt:* Leka Agával és egyebekkel) hírre nem adván sem Sennyeÿ Pongráczznak, sem egyebeknek az ü elmeneteleket, melyen igen csudálkoztanak mind Sennyeÿ és mind az többi. — Azon éczaka u. m. tiz órakor nagy zendülés leszen az generális táborában. Mi volt, azután értették me-

hajdúk közel voltokat értvén nagy rémüléssel táborokat elindították.

Itt Sennyeÿ Pongrácz az erdeliek generalisa látván az dolgot mint vagyon, küldi Kemény Boldisárt először hogy meglássa micsoda zendülés vagyon az generalis táborába; — az oda nem mervén menni, azután küldik az nemes uraim Tarnóczy Sebestyént és Bethlen Gergelt együtt, kik meghozzák, hogy nagy sietséggel menten megyen az generalis tábora. Az erdéli nemesek, kik u. m. hatvan lúval ha voltanak, mennek Sennyeyhez, búcsút kérnek és vesznek tűle. Sennyeÿ megengedi, hogy Erdélbe haza jűjjenek és levelet is ad nekiek, hogy ű engedelméből jöttek vissza.

Igy az nemességhez az székelyek is hozzájok adván magokat, kik voltak u. m. hatszázan, kalauzt fogadván jöttenek az tályai erdőn által Bényére, onnat Sárospatakra, ott az Bodrogon által Sárospataknál és Kis-Várdára és igy Erdélbe. — Mint jártanak azután megértjük másszor.

Mikor Sennyeÿ az erdéli nemességet visszabocsátaná, szép intésekkel intette őket, hogy az hivséghez tartsák magokat, mert az németnek oly boszankodása vagyon az magyar nemzetre, fűképpen az erdéliekre, hogyha ezután valamiben megesnek, egy lábig mind el kell veszniek. Azért ott is Sennyeÿ fogadta nekik, hogy mindenütt valahol leszen jó törekedő leszen mellettek, csak hogy viseljék úgy magokat, az mint az hívség és tisztesség kivánja. Erre ugyan rá kérdette fejenkint űket, hogy ha felelhet-e felőlök, vagy nem. Amazok feleltek magok felől és úgy levelet adván nekiek, visszabocsátotta űket.

Sennyey Pongrácz ugyanazon faluban Czekefalván kalauzt fogadván, más uton ment Kassa felé. Ezokáért készerittetett penig elmenni akkor, mert Sennyeynek minden marhája Kassán volt és oda fel is Nádasdinénál ezüst arany marhája pénze. Ezt Nádasdinéhoz Sennyey Gáspártúl az rokonátúl küldte volt fel tavaly mense Septembri 1603.

Mikor hallotta volna Sennyeÿ Pongrácz hogy az generalis és Kornis Bódisár és az seregbeli fűfű emberek elszöktenek volna Szántórúl jó idején, és neki hirré nem adták volna elmeneteleket: megvonítván szakállát, maga nem igy vala, úgymond, az végezés köztünk, ha elhagytanak űk engemet, én nem hagyom el űket míg Isten velem leszen.

1604. Erd. Muz. 292. lap.

Solyomkőben Bocskainé gutta ütésben megholt.

Erd. Muz. 259. lap.

Bocskai István dolgai kezdeti.

Anno 1604. Szikszóra török ellen gyűlést hirdete az király képe Barbianus. Az nyárnak elején gyűlt volt oda kétezer ember. Az urak közűl voltak: Homonnai Bálint, Homonnai György és Mágócsi Ferencz. Volt az fizetett haddal az urak hada ugy mint 3. ezeren. Az fizetett hadnak főkapitánya ország választásából volt az tokai kapitány Ruber György, János fia. Viczekapitánya Desefi János, és Bornemisza János volt száz lovagnak hadnagya. Német Balás száz puskás hajdunak volt kapitánya. Főistrásamestere az egész hadnak Bornemisza János. Német Balás az király képivel volt, kit mellette oly reménséggel tartott, hogy az magyarországi hajduk tőlle függvén, mikor ő az ő elvégezett tanácsát véghez akarja vinni tehát, az hajduságnak Német Balás által egy vagy két hópénzt adván, azokkal exequálja az magyar ellen való szándékot. Ez Német Balásnak mikor megjelentette volna az király képe szándékát, Német Balás is Bornemisza Jánosnak megjelenté, kit eszében tartván az két hadnagyok, vártanak alkalmatosságot az király képétől való elpártolásra.

Ezek után Bocskai István Diószegnél levágá az Pecz János hadát. Ez üdő alatt Német Balás ujobb-ujobb levelekkel kezdé megtalálni Bornemisza Jánost. Igy az két hadnagy összve adván magokot, és az urak eloszolván Szikszóról, mikor látnák, hogy Desefi Jánost el nem vonhatnák az német mellől, Bornemisza megszaporitván hadát Német Balásal összetársalkodik, háromezer hajduval megszállják Szendrőt, kit minden vérontás nélkül megvőnek maghasonlván benne az magyarok, kiknek kapitányok volt Korlát István, semmiképpen nem akara elszakadni az némettől és Bornemisza mellé állani, hanem mindaddig fogva tartotta, mig az várat is kezéhez vőtte.

Szádvárat megvevén hadával, mely oly erős vár vala, hogy egy császár népinek is gondot adott volna az megvételire, 4 nap mulván Kraszna-Hurka alá mene, kiben meg nem merék várni az németek, hanem elébb állának.

Ez 3. erősség kezekben lévén Bornemiszának és Német Balásnak, indulának Filek felé: utokban Bocskai István hűségire eskütik az putnoki vitézeket, kiben Szécsi György szolgái voltak. Bornemisza osztán megszállván Rima-Szombatnál, száz vitézt melléje vevén, hogy meglássa, Básta György mennyi haddal vagyon, kijött volt Bocskay István ellen nagy haddal. Az tessenyi herczeget eltalálá Bornemisza Divinnél, ki nem tudván mennyid magával vagyon Bornemisza az kődben, elfutamodék. Egy néhány embert foga Bornemisza, le is vá-

gának bennek, kik közzül Bocskai István az egri pasának külde először nyelvet és az budai bassának is. Azután Osgyához szállának ily tanácscsal, hogy mig Básta elérkezik, vegyék meg Fülököt. Mikor tanácskoznának az filekiekkel, csak reménséggel kezdék tartani Bornemiszát és Német Balást mindaddig, mig Básta elérkezék.

Elküldék egy reggel Bornemisza és Balás Németi Gergelyt, hogy lássa meg, ha közel az német had. Gergely az németekre találván, futva szalada, mert az hátán jöttt az német Osgyánig. Kevés is szaladott volna el bennek, ha Osgyántól meg nem segitették volna. Volt Osgyánnál penig négyezer hétszáz és kilencz ember.

Az harczot kezdte el Osgyánnál Bornemisza ilyen formán, hogy kétszáz kopjással általmenvén Osgyánnál az mely patak foly, hogy ellenkedjék velek mindaddig, mig innét az seregeket rendelik.

Az hidon belől kétfelől ezer gyalogot, egyikfelől is 5 százat, másik felől is 5 százat rendeltek; azoknak hátok megett az falu felől volt az mi kevés sereg volt, melyekkel Német Balás volt. Az álgyuk erősségivel az hegyen az több gyalogokkal együtt volt Korlát István, kivel volt két öreg ágyú és 3. taraczk.

Mikor immár egynehány kopiás az Bornemisza sergiben eltörte az kopiáját az ellenségben, úgy érkezék 5. száz lovag segitség Lippai Balástúl, ki az dolognak sulyán érkezének részeg állapottal. De mikor rend nélkül sietnének Bornemiszához által az Sáros patakon, és eszekben vötték volna, hogy az ellenségnek sokasága miatt ott az harczot sokáig nem tarthatnák, téritték lovokat az ellenség előtt és visszább állának, és igy Bornemisza is általköltözék az Sáros vizen egy nehány vitézinek halálával. Az ezer gyalog penig megsegitvén újabb harczot állának olyat, hogy minden seregek Német Balással segitségünkre odaérkezének. De mikor az uj segitségünk eszébe vötte volna, hogy már senki meg nem segithet, az Farkas Mihály zászlójával mindjárt megfutamodék. Mely dolgot eszében vevén Bornemisza, ugyanott ölé meg az zászlótartókat. Nem állhatván az több had is, nagy harczot tartának az némettel, s visszább kezde állani az falu felé. Azonban az ellenség neki felesedvén az falunál iszonyu vérontás lőn. Végre Német Balás, midőn körűlvették volna az palánkkal kerített falut, leugrék az lórul, az gyalogot semmiképpen nem akará elhadni. Bornemisza az falunak felső végin való kaput megállá, mindaddig ki nem bocsátá az lovast, mignem az gyalogoknak nagyobb része az erdőre szalada és az kastélyba takarodék mintegy ötszáz Német Balással.

Igy háromfelé szakada az magyar had; egyfelé Német Balás ötszáz gyaloggal, más felé Korlát István az álgyuknál levő gyaloggal, harmadik felé Bornemisza János az lovagokkal. Bornemiszát az német űzte egy méjföldig s Német Balásra a kastélt lőtette az magyaroktól elnyert álgyukkal, kik látván szoros állapotjokat éjjel kiütnek, az táboron által harczolva harmadfélszázan szaladának. Német Balás sebes lévén el nem mehetett, egy kazal szalma mellé ledőlvén az német lovászok vitték Bástának, kinek fejit vötték Börsenynél, mikor megfutamodott volt Edelénynél az német.

Edelini harcz után négy zászlóval küldte volt Bocskai Istvánt Szendrőben Bornemisza, és azután Káthai Ferenczet, de az edelini harcz után kiszökött minden népével Kátai; Bornemisza egyedűl maradván, ő is kiment.

Erd. Muz. 271. l. 1604.

Sub initium belli Bocskaiani az Pecz hadában és az németekben az kik innét kimentek vala, veszett 1383.

Hev. Col. LXVIII. 282. (lehúzva 434.) lap. 1604.

Hatszáz volt az silésiai fegyveres az Pecz János hada, mint ide pater rectornak Joannes Argentának irták Kolosvárra. Ez hatszáz inkább mind nemességből állott, mert nemtelent űk nem igen vesznek be közéjek. Ebben ez hatszáz fegyveresben tiz el nem szaladott; mind fűfű emberek voltanak, szolgájikot ide nem számláljuk, kik mind ott vesztenek. Ugyanezekhez az gyalog kétezer volt, azt is mind levágták. Az rácz Rakomaznál ezerhatszáz volt, kiket mind levágtanak feleségek gyermekek nélkül, kiket Uj-Kállónál lakó helyekben vágtak le, megégetvén házokot.

Pray Coll. R. Trans. tom. J. 59. Nr. 47. 202. l. (keresztül húzva). 1604. oct.

1604. Mense Octobri. Ha Bocskay István nem rebellált volna, az szándék az volt, hogy az kassai generalis hada és az erdélyi had egyesülvén, recta Gyula alá menjenek, megszállják és ha meg nem vehetik is, az vezért distrahálják. — Az Bocskay hajdúi hadnagyi ezek is: Horvát Ábrahám, Szénássy Mátyás, Német Balázs, Ibrányi Ferencz, Dengelegi Miklós, Lippay Balázs.

Oldalt: Híre volt, nem igaz.

Hev. Coll. LXVIII. 189. l. (lehúzva 357.) 1604.

1604. mense Octobri.

Tokajban Ruber János fia vagyon mostan, ki azelőtt Matthias herczeg étekfogója volt és azután bejárójává lött. Ifjú legény, rufus, Ruber György neve.

1604. okt. 10. Erd. Muz. 119. 1.

19. Octobris az karánsebesi caedes ilyen okon esett. Azelőtt egy Tivadar Péter nevű oláh ifju legény, karánsebesi nemes ember ment volt az szőleiben nyájaskodni és bort inuya Tót Péterrel, hozzá hasonló ifju nemes legénynyel. Ezt értvén az ráczok, minthogy untalan utánna ólálkodtak az nemességnek, lesték meg az Tömösnél, hogy megöljék, minthogy ez elmult karácsonban is egy néhány fő embert öltenek volt meg, és semmiben mült. Eszekben veszik az két nemes ember, és az hat ráczczal mind harczolva jöttek az városig; ott az város mellett ejtik el Tót Pétert: úgy fordul Tivadar Péter nékik, és meglő egy ráczot bennek, [illegible]neghal. Törvént kértenek az ráczok Tivadar Péterre. Az [illegible] törvényt is igirt, és napot töttenek. Ez pénteken történt; az törvényt hétfüre halasztották volt. Hétfün nem lehetett törvény, hanem más napra, ugy mint az következendő szeredára, halasztották volt. Nem várták szeredát az ráczok, hanem minden dolgot megcselekedtenek. Esett az dolog három órakor délután. Mind részeg volt az rácz ság. Volt az rácz háromszáz, kik az város népire rohantanak.

Azelőtt való nap, valahol az vidékben, környékben rácz volt, titkon mind behivatták volt őket. Elsőbben is Deli Sima jött Miháldról hozzájok segitséggel, ráczokkal; Czwetko Krasóról több segitséggel. Az lugosi ráczokat is mind oda gyüjtötték volt alattomban; éten-étszaka jöttenek. Hajnalban, hogy az kaput lebocsátták, úgy jöttenek bé. Az várost nagy kiáltással aggrediálták és ekképen feldulták. Készpénz, és ezüst-mű háromszáz ezer forint érőnél több jutott ezeknek; csak egy özvegyasszonytól Mixa Miklósnétól harminczkét ezer forintnál több jutott kezekhez. Az Borbély György pénzének és ezüstmívének is dereka ott volt, ki mind prédára jutott. Az lugosiaknak marhájok is, kit oda béhordtanak volt megmaradásnak okáért, és másfelől ismét az Dunáig, és az Vaskapunak tulsó részéről fogván való nemes emberek marhája mind ott volt, ott esett prédára.

Második oka, ki miá exacerbáltattanak az oláhok, ez is volt, minthogy benn az városban rajtok éltenek szabadon; mindent pénz nélkül szabadon elvontak tőllök az ráczok mind azóta fogva, hogy Básta odaszállitotta volt őket elannyira, hogy egy nemes ember háza sem volt rácz nélkül. — Az rácz parancsolt, és ő élt minden jovaival, és még feleségeket is erővel vonták el; az nemessek penig kivül kerengettenek, holott halállal fenyegették őket. Könyörgöttek volt most ez commissariusoknak városul, hogy vennék el rólok, tovább immár semmiképpen nem álhatnák; készek volnának inkább felkelni és az várost pusztán hagyni, hogysem mint ennyi prédálásokot és

fertelmességeket tovább szenvedni. Ehezképest bocsáták oda az scotus zászlótartót; ennek neve Georgius Keit, vexilifer in exercitu Flantz, és Gyöngyösi István deákot kolosvárit, kik mihelyt megmondták az követséget nekiek, azon kezdték el az zugolódást. és úgy inditották azután az tumultust. De ezek is azután az várban szorultak, és ugy maradtak meg, mert ezeket is levágták volna; az kiket penig levágtak volna, ezek nemesek. Tót Miklóst feleségestől, és az öregbik fiát Lázárt; Krischioviai Pétert, Gerlestei Istvánt az ágyában beteg levén, vágták le házánál; az feleségit általlőtték. Gyurma Mihályt, ki az kemenczében szorult volt házánál, onnét perselték ki, és úgy ölték meg. Nyakazó Istvánt, Gellértet egy városi magabiró paraszt embert. Az nemes emberek közül tizennégyen ereszkedtenek ki az kőfalon kötélen, kik most is bujdosásban vannak. Tivadar Péter Havasalfölde felé fogott.

Erd. Muz. 262. l.

Az lugosiak mikor nem szenvedhették volna az ráczok inségét, melyet rajtok cselekedtek, őket levágták; az kik megmaradtak, mentek Lippában, onnét hozták az több ráczokat az lugosiakra, kik sokat levágának az lugosiakban. Lugost feldúlták, felégették. Petneházi az jenei kapitány colligált volt 800. embert az körűl való ditióból eo fine, hogyha az ráczság belőle kitakarodik, ő mindjárt szálljon bele. Oda érkezvén hadával, kérte az istenért Rákóczi Lajost, hogy bebocsássa Lippában. Ilyen választ tőn, hitesek az ráczok az fejedelemnek és ő is az ráczoknak, nem kell semmit töllök tartani. Megtére Petneházi; az ráczság belement és úgy inditotta az árultatást. Ha akkor Petneházit bebocsátotta volna, ez az dolog nem esett volna, ő egyedűl az oka. 200. magyar volt benne, egy része kiugrándozott az kőfalon; az ki ki nem ugrott, levágták.

Erd. Muz. 291. lap.

Petneházy István kihivatta vala vendégségben az fő németeket, és kirekeszté Mátyás; az többit is kibeszélgeték igen szépen. *Oldalt:* Jenő feladása.

Hev. Coll. LXVIII. 295. (lehúzva 443.) lap. 1604. decz.

Az ráczok megölése után mingyárást Gyuracza Györgynek Lodi Simon indicta causa fejét vétette Karánsebesben; ezokáért csak, hogy itt Simonra Gyuracza sokat panaszolkodott az commissariusoknak, hogy mennyi istentelensigeket cselekedik az városon etc. Három helyen esett térdre, míg az piaczra vitték és úgy protestált, hogy ű ártatlan hal meg. *Oldalt:* 1604. dec.

1604. oct. Hev. Coll. LXVIII. 233. (lehúzva 397.) lap.

1604. Octobri. Esztergom szállása.

Basta csatlotta volt magát Esztergomhoz kivűl, csak az sánczot sem hagyta felvetni az török vezérnek. Sok kárt tött az császár hadában, füképen hogy az sánczot fel akarták vetni, mind az Básta népe az táborbúl, mind penig az várból nagy lövéssel távúl jártatták az császár hadát. Igy re infecta el kellett onnat menni az töröknek.

1604. oct. 15. Hev. Coll. LXVIII. 265. l. (lehúzva 428.)

1604. Bocskay hadához való, Barbiánussal.

Belgiojosa Jakabnak az kassai generalisnak oly nagy és szép hada volt mikor Váradrúl kiindult az Pecz János hada megverése után, hogy Bocskayt akármely könnyen megverhette volna, mert Bocskay nem volt a koron mindenestűl is három ezer emberrel. Volt Barbianus penig akkor akármely könnyen nyolcz ezer embere, mely tizenöt seregbe rendelt volt, úgyannyira, hogy az császár had nak alkalmas részével is meg kellett volna vínni. Sőt Bocsk is az kinek szűntelen kéme volt oda az Barbianus hadába, n m vötte volt semmire, mikor Váradból kiment Barbianus, hanem ha igyenesen reá ment volna Barbianus, tehát Bocskay Szolnok felé ballagot volna török segitség kérni. De az Isten úgy megrémítette volt őket hogy mikor az Berekjón Pocsajnál általköltenek ű magok miá egynehány holt az vizbe, oly nagy rettenés volt közöttök, hogy ezer ember mind ott veszthette volna űket.

Erd. Muz. 294. l.

Midőn az magyarok az törökhöz hajlottak rettenetes nagy öröm volt az törökök között, ki sírt, ki örűlt, melynek alkalmatosságával parancsolá az császár, hogy mindenütt bocsássák az magyar rabokot szabadon, had szolgáljanak ő hatalmasságának.

Konstantinápolyban rettenetes örömben voltak az törökök; külömb-külömbféle játékokot jádzottak.

1604. nov. Hev. Coll. LXVIII. 228. (lehúzva 392.) lap.

1604. Novembri.

Bocskay mellé jöttek volt segitségre Bectas basa, és Zinán az egri basa és az szolnoki bég Huzain, kik egy holnapig ott levén Bocskayval, visszamentenek.

Hev. Coll. LXVIII. 231. l. (lehúzva 395.) 1604.

1604. Bocskay ódalára az szablyát köti Hatzi Huzaim. nov. 19.

Az kapucsi basa mikor Bocskaynak ódalára kötötte az török császártúl küldött kardot de more gentis, így szólott: Ezt te nagyságos Bocskay, ki hatalmas császár fia vagy, tudjad, hogy valakinek ezt ódalára kötik, annak soha sem pénze, sem hada el nem fogy. Ha ez végre kötöd fel, boldog lész, győzedelmes lész. Ha penig olyan orczát akarsz előtte viselni, mint az előbbi, távol nézzed, kit az hatalmas császár nem remél felőled. Ne lássad se temagadnak, se nemzetségednek utolsó veszedelmét. De hogy a ne legyen, az nagy isten viselje úgy a te igyekezetedet és minden szerencsédet. Azt mondja az győzhetetlen császár, hogy te lehess az, ki az te nemzetséged közt nem különben tündökölhessél, mint az szép csillagok közt az szép hajnalcsillag. Csinálhass állandó megmaradást az te nemzetségednek és lehess látója azoknak az sok jóknak, kik az hatalmas császártúl reátok következnek. Tietek mind az haza s mind az nyúgodalom. Az hatalmas császáré mind az költség mind az hadakozás. Most mutatja azt meg az ti nemzetségtekhez, az kit soha senkihez nem mutatott. Végső barátságunk ez veletek az jóban, végső az gonoszban is ha jól nem viselitek magatokat. De mindent jól meglássatok, fejünk felett az isten, ki mindent jól lát. Oka veszedelmeteknek magatok; semmit abban az császárnak ne tulajdonitsatok.

Sz. oldal-jegyzete: A ki hazudni akar, ilyen szókot gondol hozzá, mint ezek.

(Alább.) Az mely fű török Bocskay István ódalára kötötte az török császár szablyáját, Hatsi Huzaim neve, ki igy irja magát hogy ű Erdélynek tihája, azaz protectora, gondviselője Ez Hatsi Huzaim Erdélben volt Zsigmond idejében, az üdőben mikor Csáky István akaratjából Segesvárat feldulta Makó György és az többi. Ez Hatsi Huzaim Mekában volt avagy Medinában az Mahumet koporsójánál, ezokáért szent töröknek hiják; ez mostan bég, zöld patyolatot visel. Nem kapucsi basa az mint irtuk ezen paginán.

Hev. Coll. LXVIII. 285. (lehúzva 437.) lap. 1604.

1604. Csillag Merza vagyon Bocskayval háromezer tatárral. Ennél színyebb tatár az tatár hán hadában nincsen mind válogatott vitéz tatárok, ű maga is penig Csillag Merza nevezetes vitéz tatár. Az bosznai török és jancsár is Bocskayval vagyon.

Hev. Coll. LXVIII. 228. (lehúzva 392.) lap. 1604.

1604. Novembri. Jenő megadása. nov.

Jenő megvétele igy mondják hogy volt. Legelőször minden váraknak előtte Erdélben Jenőt adták meg Bocskay szó-

mára ilyen módon, hogy Bocskay valami népet küldött volt Jenő alá, kik Petneházy Istvánnal az városbeli magyar kapitánnal egyetértettenek. Petneházi az németeket vendégségbe hítta volt az városba szállására. Az német kapitán sok németekkel kitakarodik az várból és elmegyen az vendégségbe. Mikor jól laktanak volna és immár jól megzajosodtanak volna, az lesben állott Bocskay népe, jelet adván nekik Petneházy, véletlenül az várra mennek és bemennek és igy foglalják el az várat. Az kivül való németeket penig, az hol kit-mit találtak bennek, mind levágják.

604. nov. Hev. Coll. LXVIII. 190. (lehúzva 358.) lap.

ldalt: igaz lt. Az napban Kolosváratt egy sas tetszett szinte mikor az nap feljött, sem fejér, sem fekete, hanem az nap fényével együtt megtetszett ez napokban mense Novembri, diebus circa finem Novembris.

04. ov. Hev. Coll. XLVIII. 189. (lehúzva 357.) lap.

1604. Novembri.

Ez üdőben az commissariusok rendeléséből nyolczszáz köböl búzát vittek Dévára, az ott való német gyalognak, az apró köböllel, mely szászsebesi köböl. Az dévai kapitánnak neve Joannes Adam ab Hoffkirken. Négyszáz német vagyon benne Dévába. Ez buzával husvétig megérik. Mindennap hétszáz profont kenyír megyen reájok.

1604. nov. Hev. Coll. LXVIII. 190. (lehúzva 358.) l.

1604. mense Novemb.

Az szebenieket értjük, hogy bánták, hogy Regen János az két commissariusokat oda vitték Szebenbe, és hogy ha arra kel, egyik város sem adná meg hamarébb magát Erdélbe magyar fejedelemnek, mint Szeben, jó móddal; annyira elunták az németeket, ily nagy módnélkül való cselekedetekért. etc.

1604. Erd. Muz. 199. lap.

Az commissarius urak Szebenből Georgius Hoffmán és Carolus Imhoff küldöttek volt császárhoz és az herczegekhez főembereket, kinek neve Volfgangus Martinus Stanpeyer, kit Husztnál fogott el az Bocskay népe; mely levélbe sok szidalmas dolgok voltak Bocskay ellen. Ez levelet Szathmár alatt való hajdúk nyitották meg, és megolvasván Bocskayhoz küldték.

Hev. Coll. LXVIII. 188. (lehúzva 356.) l. 1604. nov.

1604. mense Novembr.

Hat zászlóalja magyar hajdú gyülekezett öszve, kik széllel Erdélyben voltanak. Déván tartott Joannes Adamus Hoffkirker az dévai kapitán másfélszázat, kikkel emésztette az vidíket és az keresi nemes emberek marháit. Karánsebes felől is, Székelység felől is jöttenek.

Hev. Coll. LXVIII. 188. (lehúzva 356.) lap. 1604. nov.

Balásfalva feldulása.

1604. die 20. Novembris, délután egy óra tájban kezdett valami gyülevész nép gyülekezni Balásfalvára és házokban imitt-amott az faluban beszállani, tettetvén azt hogy onnat tovább mennének. Megkémlették ezalatt az ott való kastélt, mely Thomas comes Capreoli számára volt, ki oda kiment volt minap ez országból. Látván az magyar katonák, hogy semmi vigyázás nincsen az házra, egyenként az palánk mellé lopták magokat és egykor nagy hírtelen az kapunak rohannak és megvészik az kastélt, és mindenben sákmánt vetnek. Borral, buzával rakva volt. Az benne való valonokat levágták, kettei elszaladott, Szeben felé fogtanak. Kik ezt cselekedték hatvanon voltanak. Most az kastélban Soti Péter és Tűreÿ András gondviselők Bocskaÿ számára.

Hev. Coll. LXVIII. 230. (lehúzva 394.) lap.

1604. Kassa megvétele. Novembri.

Kassának megvételi csak igy lött. Minthogy az hitben megháboritotta volt űket azelőtt az király képe, mihelt oda érkezett Lippai Balázs, azonnal jó akarattal voltak hozzá az városbeliek és közönséges akaratból adták meg. Még akkor mikor Kassát megadták, Lökön, az Tiszán innét volt Bocskay. Egy levelet küldtek oda Bocskainak, háromszor való eskövések volt benne. Ez levelet Lökre küldték eleibe. Senkit nem bántott Lippai Balázs hanem csak az pápistákot. Az egész városban az németeket az ott lakosokot nem bántotta, hanem megeskette űket. Egy falkáig lakott benne Lippai Balázs onnét feljebb ment és Szepesvármegyét és Sárosvármegyét hódoltatta meg azután. 1604. nov. (12.)

Erd. Muz. 290. lap.

Basta Kassát lőteti. Bocskai volt akkor Osgyánnál. Volt ekkor Bastának 14,000 választott hada.

1604. Hev. Coll. LXVIII. k. 190. (lehúzva 358.) lap.

1604. Lisbona egy áros olasz irja Kolosvárra Filstich Péternek, hogy Kassán ütet is megeskették volna és hogy két pispeket találtak volna Kassán és ott meg tartóztatták pécsit és az jászait. Az pécsin huszon *(igy)* ezer forintot kér Bocskai, az jászain negyvenezer forintot.

1604. nov. Hev. Coll. LXVIII. 230. (leh. sz. 394.) lap.

1604. Novembri. Kassai dolog.

Hoffman Györgynek az commissariusnak, ki most Erdélben Szebenben vagyon 1605. 18. Januarii, minden marhája oda veszett, az vár is Zaláncz, kit Hoffman birt, megadta magát Bocskainak. Minden rendén valóknak marhájok Kassán prédára költ. Csak Lukin János is az egy ember vallott hetvenezer forintot; innét ez sok prédából gyűtött volt Lippay Balázs annyi pénzt. Hoffman felesége hogy kibúdosott Kassáról egy ideig Szécsyben az városban volt, közel Zaláncz várához. Onnét lengel határ felé mondják hogy fogott. Vedany Ferenczet ki azelőtt kassai predicator volt, visszahivatta Bocskay. Ezt az király képe űzte volt ki, mostan ez Bocskay predicatora; ű maga Bocskay császár házában lakik Kassán. Vagyon német is Kassán, de mind magyarhoz eskedtek és mind magyar ruhában vannak.

1604. nov. 14. Hev. Coll. LXVIII. k. 225. (lehúzva 389.) lap.

1604. Osgyáni harcz Bastával. Német Balázs.

Német Balázs ment volt fel az hajdúkkal Filek felé; ott Basta eleiben jövén, minden népével Osgya nevű falunál megharczoltanak. Fileken innét, Rimaszombaton túl veszett bennek kétszáz, de ezek inkább mind parasztság volt, kiket felvött volt Német Balázs. Az hajdúban kevés veszett, mert mikor látta volna hogy nem állhatja Bastát, eljött. Német Balázs ott veszett ez harczon. Basta, ez harcz meglevén, alámént Kassa felé.

1604. nov. 28. Erd. Muz. 181. l.

Besenyő nevü falu mellé szorult Básta igen erős helyre Bocskai előtt, látván azt hogy nem mehet el előlle, meg kell harczolni vélle, hozzákészült jó idein hajnal előtt 28. Nov. vasárnap. Bocskai népe készen nem lévén, hirtelen rájok ütött, úgy lött Bocskai népe megfutamodása. Onnat ment Bocskai Szikszóra; Szikszóról erősen parancsolt mindenfelé, hogy valahol elfutott hajdut találnak és meg nem akarna térni, mindenütt vágják, akaszszák. Ugy tért meg az magyarság, s úgy gyűlekezett meg ujjolag Gönczre.

Hev. Coll. LXVIII. 228. (lehúzva 392.) l. 1604. dec.

Az Német Balázs harcza után nem ment mindjárást Kassára Basta, hanem alább szállott Putnokhoz. Putnoktúl hogy megindult, Bocskay hada is Sajó Sz. Péterhez szállott, Miskóczon felűl, onnat Szentpétertűl harczoltanak által az Sajón. Edelénél négy százig való németet vágtanak le 25. die Novembris; ű maga is immár Bocskay ott volt, az basák is. Immár Német Balázs elveszett volt. Ez immár másodszor való harczok. Szentpétertűl hogy az Sajón által harczoltanak, tartott vagy harmadnapig, mindennap veszekedtek. Onnét Básta Besenyő nevű falu mellé szorult, erős helre; megsánczolta magát. Látta oztán Basta hogy nem mehet el előle, és meg kell vele harczolni, hozzá készült. Jó idein hajnalelőtt 28. die Novembris vasárnap seregét elrendelte. Bocskay népe készen nem lévén hirtelen reájok ütött, úgy lött az Bocskay népe futamodása. Elfutván onnat Bocskay, Szikszóra ment. Onnat parancsolt széllyel az országba hogy valahol elfutott hajdut találna, és meg nem akarna térni, mindenütt vágják, akasszák. Úgy tért meg az magyarság és úgy gyűlekezett újonnan Gönczre. Ezalatt Basta Szenderőre ment, kit pusztán talált, kiszöktenek volt belőle; abban népet hagyott Basta. Onnét Szepsire ment az városra, onnét Kassa alá; ott harmadnapig volt; lűtetett be az városra erősen. Hogy látta hogy nincs módja benne, fogott onnét Eperjesre, most is ott vagyon 1605. 18. Januarii.

Oldalt: Bocskay harcza Bastával.

A két pispek dolga igaz, fogva vitette Bocskay Kerekibe. Az Bocskay ellen való pratticában ezzel ez két pispökkel együtt Hans Lenard volt, kit Kassán tapasztalt volt Bocskay hadnagya Lippai Balázs. Ez Lénard huszti kapitán is volt ezelőtt, fejét vétette Kassán Bocskay; meg sem ölette volna mindazonáltal, ha ez árultatásben nem tapasztalták volna.

Oldalt: Huszti kapitánnak fejét vételi Kassán. (Bocskay.)

Kassa alól hogy megindult Basta Eperjesre, azt megadták neki, hirtelensíggel nem küldhetett népet belé Bocskay, jóllehet egy kapitányát küldte volt későn Szabó .... de azt be nem eresztették.

Hev. Coll. LXVIII. 190. (lehúzva 358. lap.) 1604.

1604. Turzók közzűl egyik Szepes várában benrekedt mind feleségestűl igy mondják.

Hev. Coll. LXVIII. k. 230. (lehúzva 394.) lap. 1604. nov.—dec.

1604. Novembri.

Szepesvárból az király képe, Sennyey és az többi igy szabadultak meg, hogy Bocskay oda menvén álgyúkkal két hétnél tovább lűtette, azonban Basta érkezett és úgy hagyták el. Most Basta mellett vannak.

Decembri.

Jenőből ez holnapba decemberbe száz lovaggal ment Bocskayhoz Petneházy, hivatta Bocskay. Csókási Balázst hagyta benne Jenőbe.

Orlay Miklós volt kassai kamorás Hoffman collegája, most komornikja Bocskaynak. Mikor Mislére vitték volna az császár pénzét, melyet Bástához visznek volt, az mint odafel megirtuk, nagy részét Orlay Miklós hánta ki zsákokkal és tonnákkal az mislei folyosórúl az katonák közibe, igy mondván: innét is meglátjátok vitézek, hogy nem az pénz kell ű nagyságának Bocskaynak, hanem ti magatok.

Dengeleghy Miklóssal Szakmárba Joachimus Beck kapitán, de quo supra.

Erd. Muz. 289. l.

Nógrádat, Szendrőt, Korponát, Véglest hamar megvevék Bocskay fejedelem vitézi.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 285. l. (lehúzva 437.)

oct. 1604. mense Octobri. Kolosvári dolog.

Csáky Gábor özvegy felesége sok nyomorúságot szenvedvén Paulus Krauseneghtűl az commissariustúl az Bocskay feltámadásakor ut sua bona recuperaret, vött volt fel vagy másfél száz embert. Ezt értvén az commissariusok, mikor látták volna, hogy Makray István is Ujvár alatt vagyon néppel, küldötték Joannem Adamum liberum baronem ab Hoffkirchen, capitaneum Devensem (ki egy úrnak halála miá, kit Németországban megölt volt in convivio, először Lengelországban exulalt, azután Erdélbe jött Bastához és itt az dévai kapitánságot adta neki) küldötték volt u. m. hatvan némettel és ugyananni ráczczal, hogy az özvegyasszony népét is leszállítsa, avagy profligálja és Szamos-Ujvárat is ab obsidione Stephani Makray liberalja. Hoffkirchen az aranyosszéki székelyeket akarta felvenni és Székelföldérúl is ezer székelt kivánt, hogy melléje jűjjenek, de egyiknek sem tehette szerét. Ezokáért az kolosváriaktúl is kért népet és az városba is be akart jűni, de az kolosváriak nem adtanak, és be sem bocsátták, ezokáért mert itt benn lévén Hoffkirchen, mindjárt az Makray hajdui ide az város alá csatáztak volna és csak ki sem mehettenek volna az kapun. Hoffkirchen Tordán megszállván ez deczemberben anni 1604. Makray István utánna küldött Tordára.

Hev. Coll. LXVIII. 369. (lehúzva 575.) l. 1604. dec.

1604. Decembri.

Az kolosváriak marháját, juhait az kolosvári földről hajtatta el Makray István mense Decembri, huszonöt száz juhokot, Gellyén Imrének volt benne nyolczszáz juha.

Hev. Coll. LXVIII. 283. l. (lehúzva 435.) 1604. dec.

1604. mense Decembri.

Az német császár száz és hatvanezer forintot küld volt Bastának hatvan tonnácskába. Tonhauzer az fileki fűkapitán késértette egy falkáig Filekről. Fileken innét az késérő magyarok öszvetanácskozván, az németet, ki velek együtt volt, levágják, az pénznek egy részével felosztoznak, az többit Bocskainak vitték. Ugyanott hatvan más tonna is volt, kik mind salabarival volt rakva, számszerint tizezernek mondják az salabarikot és egyéb efféle öltözetet.

Ehez:

291 lap. (lehúzva 439.)

Az császár Rodolphus pénzét nem az Bocskay vitézi verték fel, hanem az fileki magyarok, az kiket késérőül adott volt melléje Tonhauzer. Ez magyarok száz lúval voltanak. Az német, ki hasonlókép az pénz mellett volt, másfélszáz volt. Ezeket az magyarok levágták. Először az hópénzeket kérik volt tűlök az magyarok. Az németek azt mondták, hogy ők nem adják, hanem az fizető mester dolga az. Igy felvervén az marhát és az németeket levágván, minden személre tizenötszáz forint jutott. Bocskaynak csak igen kevés részét vitték az prédának.

Hev. Coll. LXVIII. k. 285. (lehúzva 437.) lap. 1604. dec.

1604. mense Decembri.

Carolus Verlin az váradi kapitán mostan, küldött volt harminczkét németet Szakmárra Váradrúl. Ezekre az ifjú Csáki István reá találván, mind levágta őket, csak kettőt tartott meg benne, azokat is Bocskaynak küldötte.

Hev. Coll. LXVIII. V. 293. (lehúzva 441.) l. 1604. dec.

1604. Decembri. Bocskay harcza Bastával.

Onnét felűl Basta az Ipoly mellett jött mind alá Putnok felől. Elközelgetését mikoron megértették volna az kassaiak,

[illegible] két püspökökkel az benne való né-[illegible] Bastának. hozzá eskütvén [illegible] levelet Bastának napot és órát [illegible] bebocsátják. Az paraszt-[illegible] Bastának vinné, vitte [illegible] megolvasván az levelet, igen [illegible] az paraszt embert, [illegible] Bocskay megolvasta, az levelet [illegible] embertűl. Megolvassa [illegible] az [illegible] Kassa felé. Mi-[illegible] kezdenek belől hozzá lö-[illegible] érkezik. kit mikor harczra [illegible] az Bocskay hadának [illegible] Ezek Bocskaynak hitösök [illegible] Bocskay. De Basta módot talál [illegible] be. hogy megvötte K[illegible] vagyon ideje; eresz-[illegible] semmi vétkekrűl meg [illegible] nem adják meg [illegible] kéri. de különben [illegible] bebocsátták Bastát, kit ha [illegible] egy kevés vártatva ott érte volna B[illegible].

H[illegible] K[illegible] szerencsén mondják, [illegible] egy vén olaszszal füem-[illegible] mellette az vén olaszt [illegible] és meghal.

M[illegible] E[illegible] nagy éhség vagyon. [illegible] az várost.

16[illegible]4. [illegible]

[illegible] Mikor B[illegible] K[illegible] vitatta, igen szép leve-[illegible] foggassa, és sokat [illegible] Kire Albert megfelel [illegible] Basta levelit urunknak küldte. szóval penig [illegible] hogy ha akkora levelet küld is, mint az ég az föld-[illegible] hanem ha vitéz em-[illegible] hogy magyarral vagyon [illegible] — Mivel mikor Kolozsvárat megszállotta is, ha szavok-[illegible]tak volna s meg nem ijeltek volna az kolosváriak [illegible] Kolosvárt sem adta volna fel.

1604. Hev. C[illegible] LXVIII. 266. Cehuzva 43[illegible] lap.

dec. 17. Die 17. Decembris 1604. küldtenek az kolosváriak az új-vári németeknek 35 köböl búzát, annélkül is ott benn volt

árom kassal lisztek az németeknek. Az Makray vitézi azért ajtották el barmait kolosváriaknak, hogy az németeknek Szamosujvárba küldhetnek élést, ű nekiek penig semmit nem.

Rev. Coll. LXVIII. 291. (lehúzva 439.) l. 1604. dec.

1604. Decembri.

Szamos-Ujvárban mostan 120 német vagyon. Az kapitán-ok Alexander Luchinus. Csak egy zászlótartó benne. Az had-nagyok, a kihez tartanának, Fogarasban vagyon. Kölessek oda be bűvön vagyon. Borok vagyon 16 hordóval.

Rev. Coll. LXVIII. 286. (lehúzva 438.) l. 1604. dec.

1604. mense Decembri.

Az commissarius urak Szebenből Georgius Hoffman és Carolus Imhoff küldöttek volt császárhoz és az herczegekhez üembereket *(igy)*, kinek neve Stanperger (Wolff. Mart. Stan-perger volt neve, azaz Wolffangus Martinus Stamperger) kül-lötték volt Szebenből die 16. Decembris, kit Husztnál fogtak el az Bocskay népe. Mely levélbe sok szidalmatos dolgok vol-nak Bocskay ellen. Ez leveleket Szakmár alatt való hajdúk nyitották meg és megolvasván, Bocskaynak külték. Ez levél elfogása felől mostan Joannes pater Argenta rector collegii Colosvariensis jesuitarum izente az commissariusoknak meg, hogy értésekre legyen, quod hic litterarum fasciculus sit inter-ceptus, izente meg Zakarias által az enyedi tiszttartó német által.

Rev. Coll. LXVIII. 214, (lehúzva 378.) l. 1604. dec. 12.

1604. 12. Decembri.

Bocskay István levele, melyet irt Erdélbe, hogy ű hívsége alá adják magokat az erdé-liek. Ezt Kolozsvár megyebeli nemzeteknek írta:

(Közölve Erdélyi Orsz. Eml. V-ik k.)

Későbbi jegyzések: Péchy Simon stylusa volt, ki azután 1613, 1614, 1615, 1616, 1617 erdéli cancellarius volt Beth-len Gábor idejében.

Káthay Mihály neve az levél alatt, kit Bocskay can-cellariusnak rendelt Erdélbe, Kathaÿ Ferencz fia.

Ez levelet küldte volt be Bocskay egy paraszt embertűl Gyaluba, hol akkor Senyey Pongráczné lakott, u. m. az ura várában, minden szolgáival és ezekkel Gyerőffi János az Ko-svármegye ispánja. Ez levelet az paraszt ember kit erős nittel megesketett volt Bocskay hogy beviszi Erdélbe, adta

volt Gyeröffi János kezéhez. Hogy azért és az több nemeseknek is értésekre legyen, bejü Kolozsvárra és az nemeseket, kik ott voltanak öszvegyüjtvén, az levelet megadja nekiek és tanácsot tartanak mit cselekedjenek. Végezik hogy az commissariusoknak küldjék az levelet Szebenbe, Hoffman Györgynek és Carolus Imhoffnak, ki norimbergensis patricius volt. Igy egy embert fogadván Szebenbe küldik és kérik hogy értvén az dolgot és Bocskay fenyegetését, viseljenek gondot és oltalmat reájok. Ezen levél formán irt volt Bocskay az kolosváriaknak is és a mellett az szerdár basától is, ki ez üdőben Nándor Fejérvárra visszatért volt és Bectas basától is, ki Bocskayval volt, levelet küldött volt, mely levelekről ez levélben emlékezik Bocskay. Az szerdár basa levele veres tafotába volt betakarva az Bectas basa levele sárga tafotába. Az kolosváriak is Szebenbe küldték az leveleket ugyanazon commissariusoknak ez polgárok által: Bonciday Gergel, Kerekes Pál, Veres Bálint, Simon deák által.

1604. dec. Hev. Coll. LXVIII. 283 l. (lehúzva 435.)

1604. mense Decembri.

Minthogy Bocskay Erdélbe minden rendeknek irt volt az székelyeknek is irt szép intő levelet, kivánsága csak ez, hogy legyenek veszteg, ne hadakozzanak se ő mellette, se az német mellett. Egyebet tűlök nem kiván, kit ha megcselekesznek, erős fogadással kötelezi magát mind az vezérrel együtt, hogy az régi szabadságokban mind végig megtartja üket.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 370. (lehúzva 576.) lap

Az vezér basa levelében melyet küldött az kolosváriaknak Bocskay István által ide be Kolosvárra mense Decembri 1604. ez szók is voltak benne:

Megemlékezzetek, úgymond, kolosváriak az nagy szultán Szulimánnak igiretirűl és azok alatt csinált testamentomára, abban akar bennetek mind végiglen az hatalmas császár megtartani, csak mutassatok igaz szívet hozzája.

Mind ezt és mind egyéb leveleket az vármegyékre Nagy Máté nevü ember hozott Bocskaitúl. Ez Nagy Máté Enyeden házasodott meg. etc.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 189. (lehúzva 357.) lap.

Profosz halála.

Az profoszt Matthaeus Alexandert Lippai Balás tapasztalta ben Kassán mikor az profosz marhája mellé bement volna.

Még akkor Bocskai be nem érkezett volt Kassába. Az profoszt igen megkinoztatta Lippay Balás, ki miatt ad locum supplicii alig mehetett. Harmincznyolcz nemesembert vallott kit imitt amott széllel Erdélben elvesztett, törvéntelen, álnokúl. Azu maga szolgájával vétették fejét az profosznak az piaczon. Ugy találta csapni, hogy az dereka érte elébb az földet, hogynem az feje. Ily szóval szólott neki az hóhér szolgája: nem tudál te énnekem megfizetni éltemben, de im én megfizeték te neked.

Erd. Muz. 265 l. 1604. dec.

1604. 16. Decembris. Bocskai István fejedelemnek Kékedi György portára való expeditiója az császárhoz.

Küldé urunk ő fölsége Miskéről Landor Fejérvárra Memhet passához. Erős hitlevelet hoza urunknak és az egész magyarországi fő-főrendeknek az egész országgal együtt úgy, hogy valaki az ellen cselekszik, az török császár hadát vonja magára. Az mellett sok ezer tallért és öt fő lovakot külde az fővezér, 40. ezer törököt és 20. ezer tatárt fölkészitvén urunk segitségire. Ez dolgot mikor megirtam volna, urunk volt Patakon, Basta György Tokaj alatt. Midőn be akart menni Erdély felé, és Váradot is meg akarta volna segíteni, az Básta népe Patakon alól Tokaj felé Somodi Bertára találván megölék; az mely leveleket irtam vala urunknak az dolgok felől, Básta kezében akadának. Igy megértvén az dolgot Erdélyben jövő szándékát letevé, hanem fordítá lova száját ki Németország felé. Másod úttal is küldött urunk ő nagysága az hatalmas török császárhoz sok szép ajándékkal; minden helyeken nagy böcsülettel láttak, az császár háromszor volt szemben velem, minden jóval igíri magát az fejedelemnek; sőt mellém 16. ezer törököt ada, hogy az havaselföldi Raduly vajdát kivessem, ha igaz nem leszen az uramhoz. Azt megesketők bojérival együtt az fejedelem hűségire. Onnat hoztam Ali pasát Segesvár alá az németek ellen. Az hét szász városoktól hítlevelet vöttem. Menék Kassára az török császár, Raduly vajda és az szászok hitlevelivel; igen örűle urunk ő nagysága. Onnét indula Kassáról, Erdélyben és ott megesküvék az országnak. Onnét mene Buda alá, és az görög császár koronájával megkoronázák melyet az német félelemmel és rettegéssel szenved vala. Az fővezér Memhet passa vala, az ki megkoronázta vala.

Hev. Coll. LXVIII. 297. (lehúzva 445.) l. 1604. dec.

1604. Decembri.

Csak karácson előtt küldték volt az commissariusok,

Hofman és Imhoff, Julius Caesar Muraltust Havasalföldébe Radul vajdához segitség kérni Bocskay ellen. Ebben munkálódtak hogy Bocskayt közben vegyék, innét az vajda, túl Básta. Az vajda tiz ezer embert igírt volt hogy bocsát, de az mint ű maga Muraltus mondta, nem hihető hogy annyit adhasson, hanemha mind országostúl jött volna ki, mint Mihály vajda. Mindazáltal háromezer embere volt mindenkor készen udvaránál, kit elküldhet.

Vagyon egy boér is Havasalföldébe, Komle neve, ez is ezer emberrel felülhet. Ez Komle boér ment volt Horvát Abrahámmal az nyáron in Julio 1604. tova Nándorfejérvár felé. Ez Komletűl volt hogy azt a helyet megvegyék és felduljják, nem annyira Horvát Abrahámtúl. etc.

1604. dec. Hev. Coll. LXVIII. k. 291. (lehuzva 439.) lap.

1064. Decembri. Hoffkirker.

Hoffkirker két taraszkot hozott volt vele Dévárúl Fejérvárig. De az németek tovább semmi okon nem akartak vele jűni, hanem Carolus Crah (az az holló) kapitánnal (ez egy félszemű ember) megtértenek Dévára.

Dévában Crah kapitánnal 300 német vagyon, mind silesiták, az Ribis hadából valók. Ez a Crah vicekapitán volt Hoffkirker után.

Igen mód nélkül volt járása Hoffkirkernek. Rákoson is az Aranyasszékben harmadnapig mulatott és prédáltatott Aranyosszékben széllel, az föld népe megkémlette ez alatt és készen várta.

Senki közűlök, hogy űköt Koncz Pál házánál éjszaka kedden 2. Januarii *) megütötték, jobban nem forgódott Julius Caesar Muraltusnál, mert két puskája volt, igen lövődözött ki rájok az ablakrúl. Végre hogy golyóbisa elfogyott, az minemű ezüst gombok az korczovágyán voltak, azokat szaggatta le és azzal töltötte az puskát. Sok veszett az parasztokban.

Enyedre akarták bevinni űket, de hogy oda be nem bocsátották, visszatértenek Toroczkó felé velek. Ott egy nevezetes hely vagyon, melyet Kűnek hínak, az Küvön túl vagyon egy pusztamalom, azontúl Nyires falú. Az puszta malomnál vágtak le négy fűembert: Hoffkirkert, Muraltust, Herbersteint és negyediket nem tudom kit. Mind ez Kű, azaz fauces, mind penig Toroczkó egy jó öreg mélyföld Enyedhez. Hoffkirkert és az társait, 4. die Januarii 1605. (ölték meg).

Az enyedi biró Mészáros Gáspár üzente volt nekik, hogy megöljék űket.

*) Értsd: 1605.

[ev. Coll. LXVIII. k. 369. (lehúzva 575.) lap. 1604. dec.

1604. Decembri.

Toldi Istvánnéra és Keserű Jánosnéra volt ilyen szánéka Hoffkirkernek, hogy Toldi Istvánnét és Keserű Jánosét megfogja és miérthogy érzett nálok valami pénzt és marát, azt hiszem, hogy vont volna rajtok egynehány ezer forinot. Haragjának ez volt oka, hogy Toldi Istvánné fia, Csáki stván az ifjú, oda ki Bocskayhoz pártolt és oda csatáz. Keerű Jánosnénak penig az öcscse Perneszy Gábor Perneszy stván fia Kűvárban vagyon Bocskay számára és ű vötte kezéez Kűvárat és Bocskay mellett vitézkedik. Ez okkal akarta egfogni. Toldiné és Keserűné enyedi kastélban szorúltak olt be, és az enyediek nem fogták pártjokat és nem akarták emmiképpen kiadni Hoffkirkernek. És ez volt egyik oka, hogy zután mikor megfogták volt is Hoffkirkert és az többit, az nyediek nem akarták bebocsátani.

[ev. Coll. LXVIII. 295. (lehúzva 443.) l. 1604. dec.

1604. Decembri, Hoffkirker.

Hoffkirker mikor Fejérvárrúl Tordára jött volna, megagyta, hogy Fejérváratt az kapun belől csigát csináljanak, in az nemességben sokat megcsigáztasson visszajövet. És gyan nevezetben voltanak ez személyek: Keserű Jánosné, kit zzal accusáltak, hogy Pernyeszi Gábort az öcscsét Kűvárba ű artaná hírrel. Ezenkivül Ajtoni Jakab deákot is meg akarták sigázni és többeket sokakat. Látván az csigát, hogy felcsinálák, megzendült ezen az hajduság, kik ott Fejérváratt megázasodtanak. Óvári István azt kiáltotta palam, hogy az ki sináltatta, először azt vonják reá; azért felrohanván, kimenenek úgymint ötvenig való és ezek is és többi feltámasztották z parasztságot Hoffkirkerre.

Két álgyút faltörő öreg ágyút hozott volt Hoffkirker és árom taraszkot Dévából ki, hogy mindenütt az városokból z nemeseket kikérje, az kihez gyanakodnék. Ha ki nem adák, tehát ágyúval kivenné űket, úgymint Fejérvárból, Enyedűl, Tordárúl és egyéb helyekrűl. Mert oly szándékkal jött olt Hoffkirker ki, hogy valahol nemeseket találna, mindenütt ket saczczoltatná.

[ev. C. LXVIII. 297. (lehúzva 445. lap.)

1605. Januario.

Az commissariusok Szebenbe megértvén Kűvár megdását, kit Pernyeszi Gábor vött kezéhez Bocskay számára,

1604. Hev. Coll. LXVIII. 285. (lehúzva 437.) lap.

1604. Két holnapig és harmad napig való induciat szerzettek volna Básta közt és Bocskay közt és Nyári Pált küldötte volna az császár Bocskayhoz, okát akarván érteni ez mostani támadásnak.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 162. l. (levonva 314.)

Volffango . . . . . (lehúzva).

Parcius utaris rapis, Volffange fabisque:
Illa dabunt natibus flamina multa tuis.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 200. (lehúzva 365. A.) l.

In pseudoasitian Pamphagi.

Pamphage, ieiunis tractas, ieiunia uerbis:
Ieiunus uerbis, uentre tamen satur es
Pamphage, si seruare uoles ieiunia uera,
Hoc serua semper: ne bibe, ne ue nora.

De eadem:

Paule, crepas multis semper ieiunia uerbis,
Mensa tamen uario pisce referta tua est.
Crede mihi, non est ieiunus, qui bene pascit
Ingluuiem, sed qui non edit atque bibit.

De eadem:

Qui uorat, et potat, tamen et ieiunia seruat.
Is dormire potest et uigilare simul.
Stat simul et currit, loquitur, tacet, aestuat, alget
Uno eodem sorbet tempore, flatque simul.

De eadem:

Quaeris, quis recte seruet ieiunia, dicam:
Perdius esuriens, perdius et sitiens.

Coetera vide pag. 578.

S. Sz.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 163. (lehúzva 315.) lap.

In Joanem Turocium historicum Ungarorum.

In putri forica cacata charta
Turocii historia est, amice lector,
Sed ne sperne tamen: latent sub isto
Vili seminio, et rudi libello,
Heroum Ungariae superba bella.
Hoc Bonfinius e rudi libello
Prodit cultior elegantiorque.
Ni Turocius ipse primus esset,
Nec Bonfinius hinc secundus esset.

Est oratio scabra et indiserta,
Sed pollet bene veritate nuda.
Ne contemne stylum, licet sit ille
In putri forica cacata charta.

S. Z.

[ev. Coll. LXVIII. 163. (lehúzva 315.) lap. 1604.

Ad Clementem Kasza 1604. *)

Temo, iugum, uomis, cum bobus, arator, aratrum.
Sunt tibi de fuluo, Clemens conflata metallo,
Priscorum quondam monumenta insignia Regum,
Eruta de occulto tenebrosae uiscere terrae.
Talibus alma Ceres Ennam sulcabat aratris,
Haec frugum ostensor monumenta reliquit Osyris,
Taleque Triptolemus Cereri suspendit aratrum.
Hunc tu nunc tacita thesaurum promis ab arca,
Caesarisque offers legatis, nobile munus;
Profers e stabulis pecudes, atque abdita pandis
Praesepia, et mutos cogis mugire iuvencos.
Quam uereor netu male iunctis littora scindas
Bobus, et in steriles commendes semen arenas etc.

*) Lehúzva.

[Tordai János élete.]

Magyar Tud. Akademia gyűjteménye és Bánffi-Codex.

Egregio domino Stephano Tordai domino et amico observandissimo.

Memoriae pr[illegible] braces barbaram alioquin et omni humanitate [illegible] entem recens natos infantes nis vita defunct[illegible] laetitia prosequi solitos. Eo [illegible]ati homines ad [illegible]erumnas et miserias in hanc vitam prodeant, mort[illegible] [illegible]a cum vita miseriis omnibus imo eodem tempore defun[illegible]. Proinde illos velut in compedes et carcerem c[illegible] per totum aevi curriculum omnibus suppliciis ma[illegible]os [illegible]gere, ac miserari pium esse existimarunt: contra in[illegible]oru[illegible]uneribus tripudiare ac laetitia gestire, aequm esse [illegible], quippe quos ex acerbissima malorum servitute manumissos ac iam liberatos viderent. Hoc praeposterum lugendi laetandique institutum, ne penitus barbarum atque absurdum videri posset, miserrimis his temporibus, dum per omnes belli clades Transsylvania excarnificata atque iugulata est, ipsa oculorum fides atque experientia testatum nobis fecit. Vidimus infelices populos omni calamitate afflictos, quaeri ac detestari, quod in haec tempora abominanda atque in auspicatissima incidissent, ac non prius fato occubuissent, dicere beatos esse qui in ipso vitae limine vitam amisissent, potiorem sepultorum quam superstitum esse conditionem. Vidimus in crudelissimis occisionibus, ruinis, rapinis, incendiis, contumeliis, formidinibus, uno verbo in omni carnificinae genere, quam homo homini, idest bellum importat, aerumnosos parentes, filiorum ab aetate et sexu imbecillorum vicem dolore queri, lamentari quod ipsos deus magis propitius in primo lucis huius auspicio non exstinxisset sed maluisset ad haec fanda atque nefanda, *) perpetienda uitam illis prorogare: maluisset sempiterno dolore, quam tempestiua morte, se iuxta atque illos multare. Vidimus matres, omnibus miseriis et squallore cooper-

Szamosközy számozása (pag. 673.)

*) Eddig a Bánffy-Codexből. A többi az Akademia birtokában levő eredetiről.

tas, libentius natos suos in terrae sinum, quam in gremium suum condidisse; cupidius exsequias illis, quam natalicia celebrasse: beatas dicere, quae nunquam genuissent; se infelices, quibus foecundas esse, superis auersantibus datum esset. Ad quae omnia delamentanda, si iustam orationem texere uellemus, Didymi uolumina non sufficerent. Quia vero harum calamitatum nonnulla portio, pro numero quidem non ita multa; pro ui et aestimatione, maxima; ad te quoque uir optime et humanissime deriuata est, dum patruelis tuus, primae notae in hac provuincia uir, et uerae uirtutis alumnus, à perfida latronum manu trucidatus, tantam nobilissimorum ciuium occidionem, interitu suo cumulauit: propterea libuit in eius memoriam descriptam qualemcumque panegyrim tibi nuncupare, ut haec recordatio praeclararum eius uirtutum et tibi moerorem domesticum utcumque leniret et eius uiri indigna caedes ad aliorum memoriam perueniret. *Praeclari siquidem sapientes aiunt, vitam mortuorum in memoria viuorum esse positam.**) Nam quod ad me attinet, non puto ullum liuorem tam liuidum, qui me ob hoc pietatis et amoris officium incessere, ac theonino mordere uelit. Colosuarini, Kal. Januarÿ, M. DC. V.

S. Zam(osközy.)

Carmen, in obitum Generosi uiri Joannis Tordai Salinatoris, interfecti prid. idus Aug. An. M. DC. IV. ac Eniedini sepulti. Pag. 674.

Aedis parte sacrae Joannis membra teguntur,
Qua sonat humano Christus ab ore frequens.
Corpus in his terris, anima immortalis in astris,
Non poterant condi nobiliore loco.
Indigenâ terrâ pariter, coeloque potitur:
Vtraque pars generi reddita nempe suo est.
Quem clypeo Mauors, quem texerat aegide Pallas:
Cladibus et tantis usque superstes erat.
Insidiosorum mactatus fraude latronum,
Additus est nostris ultima summa malis.
Heu quam uita brevis tenues difflatur in auras?
Quam cito praecipites sors rotat atra uices?
Non secus ac pluuii turgens uesica liquoris
Inflat semiglobos exanimatque suos:
Aut oriens moriensque uices alternat uti flos, **)
Vel matutinae pendulus humor aquae:
Qui cum forte breuem sese glomerauit in orbem,
Vix haerens casus sustinet ipse suos: ***)

---

*) A dűlt betűvel szedett szavak Szamosközy kezével közbeszúrva.

**) Sz. kezével kijavítva, e helyett: Viuimus atque oriens, moriensque in cespite planta.

***) Sz. kezével javítva, e helyett: Haesitat et casus vix tenet ipse suos.

Gramineosque apices et parua cacumina scandens,
Pingit limpidulis mollia prata globis:
Mox ubi sol radios et lucida tela tetendit,
Figitur, et praeceps gemmea gutta cadit.
Talis uita ruit, tales properamus in auras,
Et morti subitae quaelibet hora patet.
Discite quisque deum uera pietate timere,
Sola etenim pietas pandit in astram uiam.

S. Z.

Pag. 675. Joannes Tordai Salinator, et natales, et nomen, ex celebri municipio Torda habuit. Id opidum peruetus est Transiluaniae: quippe quod originem suam ad antiquissima Romanorum tempora referre potest. *Quis enim nescit hanc Daciae plagam, uicto occisoque Decebalo rege, ab Vlpio Traiano Imperatore primum in potestatem redactam, ac ducentis amplius annis a Romanis possessam, colonisque Italicis locupletatam, tamen (tandem?) a Galieno Imperatore fuisse amissam? In his Romanorum coloniis Salinum fuisse ipsa urbis luculenta cicatrix, etiamnum opidum testatur. Porro procedentibus saeculis,**) ut nihil durabile et constans in rebus humanis est, euersâ per Gothos Romanorum illa coloniâ, denuo Torda ex eius ruderibus resurrexit, cum Vngarorum populi, ex uberibus et felicibus Asiae campis migratione factâ, in his terris consedissent. Dicta est olim haec regio Dacia Gethica, quam Marisus ut Strabo autor est, primae magnitudinis in hac plaga fluuius, bipartito diuidit. Hanc Daciam Gethicam Aduenae Vngari in septenas satrapias, quos comitatus uocant, partiti sunt, totidemque castella idoneis in locis humi exaggeratione moliti fuerant. Vnde tota regio primo Septemcastrum dicta, deinde quod saltuosis Herciniae siluae appendicibus in amphitheatri speciem esset circumsepta, uoce cum Ungarico idiotismo communicata *Erdel idest* Transiluaniae nomine affecta est. *Ex septem illis ducibus quorum auspiciis Dacia occupata est, Giula* qui Albae Juliae nomen dedit, ad Marisianum tractum, ubi Apulum euersum cernitur; Torda dux ad Auranensem, ubi Salinum colonia Romanorum uisitur et succenturiati alii duces, in aliis passim Daciae oris, castra simul atque castrum posuerunt. Est salinum apud Ptolemaeum Daciae mediterraneae opidum, haud dubie a natiui salis copia denominatum, quae hic loci et passim in Transiluania, tanta ubertate caeditur, ut ex *inde* tota poene Europa gulam condire possit. Habet enim haec regio, praeter omne genus metalla, natiui salis plenos montes, e quorum profundissimis specubus, lapi-

Torda civitas olim Romanis Salinum dicta.

Oldalt: Salinum ex re ipsa dictum.

*) A dűlt betűkkel szedett szavak Szamosközy kezével vannak közbeszúrva.

dicinarum instar, salis marmorosae massae, in quinquagenaria segmenta concisae, eruuntur. Neue ulla aetate *haec salium materia* absumi possit, ubi exenteratae specus, illuuie ingurgitantis humoris, de nouo repletae oblimataeque sunt, procedente tempore denuo solidantur, insudatusque liquor in nouum salem concrescit, ac Prometheorum uiscerum instar, renascente per saecula metallo, idem locus noui salis officinam praebet. Ceterum Salini Romanae coloniae memoriam non potuit ita uetustas abolere, quin eius rudera *residua* in supercilio cliui Tordae imminentis exstarent, urbisque antiquae in quadrum digestae situm et amoenitatem nobis reliquam facerent. E spectabili *eius* cicatrice, uisenda moles portae superest, aquilonari obiecta plagae. Ea uastis saxis ad amussim quadratis atque in sese sidentibus, fornicato opere in semicirculum fastigiata est, omni utrimque maceriâ ab latere ob temporum uiolentiam deleta. Soli molares lapides suam ruinam sustinent, prolapsuri nisi ipsi sibi inuicem obstarent. Non solum enim tectorium extrinsecus, quo olim inductum incrustatumque fuit, sed et intestina calx, qua commissurae saxorum ferruminatae erant, ob uetustatem erasa atque extrita penitus uisuntur: prorsus ut fornicem superantibus, atque in uertice consistentibus *ipsa moles portae* uacillare, nutare, praesentemque ruinam minitare uideatur. Visitur in eius portae fronte suprema, ad libramentum totius fornicis additum *saxum*, in quo caesura anaglyptica cubitale quoddam simulacrum expressum est; siue id sit Jouis, siue Martis, siue denique Palladis effigies: nam discrimen deorum temporis iniuria confudit et Aegis quae ibi spectatur, his tribus dis a Poëtis attribui solet. Id idolum, dextrâ scutum humi attingens pro pedibus sustinet, in quo Gorgonis caput differtum anguibus conspicitur, quod olim spectabile in primis, hoc temporis uix obscura coniectatione intuentium oculi assequuntur. Hunc fornicem, uere memorabile *atque illustre* antiquitatis monumentum, quem mirari quis possit in tanta saeculorum tempestate, à mille quingentis annis, nec suopte casu collapsum, nec hominum barbarorum manu euersum esse, non sine aliquo diuino numine, huic prouinciae (quod ominor) ad contemplandum fortuna reliquum fecerat: in quo per ambages, Transiluani admonerentur, tamdiu saluum fore publicum statum, dum ipsi inter se mutuis animis coalescerent, seque continentibus casibus obnoxios concordiâ mutuâ sustinerent. Societas enim nostra, ut sapientissimus Seneca dixit, lapidum fornicationi similis est, quae caesura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Tolle lapidem quemcumque intergerinum e suspenso *in sese* fornice, ruet tota *protinus* structura. Tolle principes uiros et concordiam é re-

Pag. 676. *Oldalt:* Porta Salinensis urbis.

Pallas Tordensis.

Oldalt: Fornix, documentum concordiae.

Pag. 677.

publica, fieri non potest, quin collabatur *tota ciuium et rerum syntaxis*. Et cum hunc uel illum laterculum nihil ad fulciendum adiumenti conferre putes, si reuelles, tandem animaduertes, eius ceterorumque mutua ope, totam aedificii rempublicam innixam esse. Quam publicae salutis contemplationem Transiluani Principes, nec in *didactico* hoc fornice, nec in animis suis, perditis his temporibus satis *expenderunt: dum ipsi praeinnata quadam mentis caligine, furores cogitationum suorum secuti, non viderunt, quam firmum societatis publice stabilimentum sit concordia, fortitudo et sapientia, que Ioue, Marte et Pallade figurantur. Quapropter proceres* equi effraenati atque efferati, habenasque non audientis instar, *postquam omnia perdiderunt, simul et ipsi perierunt.* Proinde Torda, dux Vngarorum (ut ne ab antiquitate discedam) praeuisa loci huius opportunitate, hic olim consederat, ubi nempe rerum fortunarumque suarum sedem commodè collocaret. Nam praeter alias utilitates, blandiebatur illi pulchra ad aspectum loci facies: profluentis Auranae, aureas arenas trahentis, *unde et nomen adeptus est,* amoenitas et limpitudo; natiui salis ubertas: denique urbis ueteris Salini, per id adhuc tempus nondum funditus abolitae commoditas, e cuius nempe ruderibus aliam aut ipse *dux* Torda aut posteritas eius olim excitatura esset. Quam tamen Tordae spem, succedentium nepotum ignauia nonnihil fefellit. Nam cum ciuitas Tordensis, omnibus ad splendide *et luculenter* habitandum emolumentis a natura ditata fuerit, nullis tamen moenibus per septem amplius saecula opidum omnibus iniuriis obnoxium munire *ipsi ciues* sustinuerunt, *cuius oscitantiae supinaeque admodum ignauiae* poenas abunde, opinor, *miserrimis* his temporibus luerunt: dum nostri Principes, *quouis Oreste aut Athamante furiosiores* publicam quietem miseris populis inuidentes ac diuina omnia humanaqua iura, ad priuatum commodum, foedo ad omnem posteritatem flagitio, cauponantes *diris cladibus prouinciam uniuersam obruere atque inuoluerunt.* Haec commemoranda duxi, ut uiri nobilissimi Salinatoris patriam et uetustatis commendatione et recentis ciuitatis memoriâ, testatam ad alios facerem. Tum vero uti clarissimam gentiliciae eius stirpis antiquitatem, *quantum coniectura assequi possumus,* in lucem revocarem, praesertim cum nos tanta caligine et ignoratione rerum patriarum laboremus, ut poene omnium populorum soli *uel* in hac qua degimus patria, propemodum peregrinari atque hospites esse uideamur. Has tenebras discutere nihil magis, quam antiquitatis recordatio poterit, quae si litterarum beneficio illustrata ante ab aliis fuisset, non tantopere domi nostrae caecutiremus, nec somniculosas aliorum *scriptorum* nugas, ueluti reddita ex tripode

Oldalt: Torda dux, conditor Tordae oppidi.

Pag. 678.

oracula adoraremus. Joannes itaque noster, e municipio Tordensi antiquissima stirpe ortus, nobiles in ea republica clarasque a principio familias cognationibus atque affinitatibus complexus est. Ita enim iure naturae comparatum uidemus, ut quaelibet domus, coniugiorum beneficio foras sensim serpat, atque cognationes et affinitates ueluti colonias longius traducat. Parentem habuit Petrum Tordai, uirum humanitatis studiis litterarumque excellentiâ in primis excultum: quarum uirtutum praesidio meruit, ut apud eius aeui Principes carus esset, atque e patricio ordine et Senatoria dignitate, in album Nobilitatis Transiluanae legeretur. Literarum studia, cum aliis uirtutibus, ueluti hereditariam possessionem Joanni filio per manus tradidisse uisus est, dum illum non solum fortunarum, quas pro modulo suo luculentas habuit ex asse heredem scripsit, sed et optimarum artium studiis imbutum atque excultum uoluit. Nam et illud a sapientibus animaduersum est, maiorum uirtutes quibus illi excelluerunt, et quas sibi familiares usu atque disciplina fecerant, una cum stirpe in posteros traduci et propagari *solere*. Videmus siquidem, ut quâ in familiâ, bellicae laudis gloria culta et exercita est, eiusdem quoque stirpis nepotes, cupidissime eam consectentur, eoque et ipsi potissimum animum applicent. Nempe, ne a parentum maiorumque suorum contestata laude desciscere, atque degenerasse uideantur. Hac itaque studiorum germanitate, maiorumque suorum indole imbutus Joannes, statim ubi per aetatem disciplinae capax fuit, litterarum studiis ductu parentum initiatus est: cuius tenellum ingenium, quia non hebes, sed uiuidum inprimis erat, tam auide statim prima rudimenta arripuit, ut aequales tyrones, in omni exercitatione puerilis disciplinae, longo post se interuallo reliquerit: prorsus ut breui appareret, in ludum discendi, non lusionis gratia illum descendisse; Moloni, non molis operam dedisse. His studiis primam aetatem emensus, statim ubi adolescentiae confinia attigit, ad solidiora animum applicuit *atque ex ipso uestibulo ad secretiora Musarum adyta penetrauit*. Ne uero quid tyrocinio aetatis delinqueret *cum suapte indole, uirtutisque amore ab omnibus peccandi illecebris abstinuit, tum vero* domi a parentibus, in ludo a praeceptoribus summa adhibita diligentia est *ut praeclara illa uis animi in uerae uirtutis exercitio adolesceret*. Nec enim ulla alia ad pietatem et uirtutem idonea magis sunt incunabula, quam in parentum optimorumque praeceptorum sinu educari, atque illic ad futuram frugem, uelut in opimo seminario *succrescere*. Etsi autem eius aetatis uia lubrica admodum sit et praeceps, in qua sine casu aliquo aut prolapsione insistere difficile sit; hic tamen noster tanta cum laude, procliue illud

Oldalt: Joannis Tordai genus.

Pag. 679. *Oldalt*: Puericia Joannis.

Oldalt: adolescentia.

aetatis iter percucurrit, ut nulla labe, nec aetatem suam, nec magistrorum diligentiam, nec parentum suorum conceptam de se spem aspergeret. Hac integritate animi, atque innocentia aetatis, postquamex ephoebis Joannes excessit, parentem optimum atque omnis uirtutis exemplum, affectae aetatis ualetudine amisit. *Quapropter* parens eius uidua, natalibus clara moribus integerrima, conditione nobilissima *hinc(?)pertaesa otii literarii quo Joannem filium imbuendum curauerat, muliebri plane inventa deterioreque adducta consilio*, e ludo litterario ad capienda militiae rudimenta filium in aulam destinat. Erat per id tempus e XII. uirum Senatu, Joannes Galfius, ortu Vngarus, natione Siculus, patriâ Transyluanus, omnibus animi et corporis ornamentis tum uero dignitate et autoritate, fortunisque amplissimis, inter proceres Principales spectabilis: tanta insuper prudentiae et integritatis opinione Christophoro Bathorio Principi commendatus, ut eum potissimum ex omnibus deligeret,
Pag. 680. cui Sigismundum filium, veluti exploratae fidei nutricio alendum, ac adolescentiae disciplinis formandum committeret. In Galfii aulam velut in quendam laborum labyrinthum ingressus Joannes, tanta integritate animi, ueluti filo quodam Ariadnaeo, id temporis curriculum moderatus est, ut ob ingenii summam indolem et ipsi Galfio acceptissimus, et aequalibus
Oldalt: Aula. commilitonibusque suis longe esset carus et amabilis. Quod vero est genus uitae magis praeceps, atque ad omne uitium magis lubricum, quam aula? ubi quotusquisque degit, qui falsis opinionibus non ducatur, quem aura ambitionis non rapiat, qui non ea uitia, quae natura cuique ingenerauit, studio atque artificio quodam malitiae non augeat, qui non subinde offendat, qui non labatur? Verum enim uero Joannes Tordai *in hoc aetatis flexu*, in illis salebris atque scopulis, tanta moderatione se gessit, ut ueluti sedatus aliquis et placidus amnis, quantumuis frequentibus cautibus angustatus, sine strepitu ullo et fremitu uiam sibi ad ulteriora patefecerit. Non enim erat ignotum Joanni, se in aulam tamquam in palaestram intrauisse, unde non ut histrio aut scurra exiret, sed ut assiduis certaminibus firmatus athleta, ad bene honesteque reliquum aetatis transigendum, in lucem hominum prodiret: plane ut facile animaduerti a quolibet potuerit, non habitasse illum, sed commoratum dumtaxat esse in aulicis illis scrupulis, *ac tamquam* Vlysses, insidiosas Sirenas obturatis auribus praeterierit, nec se ab illarum blandis et perniciosis cantibus capi delinirique siuerit. Denique sunt complures in aulis, qui celebritatem et notitiam inter homines a generis nobilitate, maiorumque imaginibus mutuentur. Et cum ab suopte merito in hominum lucem prodire non possint, maiorum nomina obten-

dunt, quorum splendore ipsi innotescant. At Joannes non tam a nobilitate stirpis suae *quae et ipsa clarissima ac quasi maiorum gentium fuit,* quam a propria indole commendationem sibi semper quaesiuit: non ignarus eam solam virtutem esse, cuique propriam, quae a se uelut fonte, non ab aliena laude gloriam mutuaretur. Degeneris enim ingenii esse, a maiorum riuulis, existimationem uenam in se deriuari, alienamque gloriam tam- Pag. 681.
quam suam uenditare, ac non potius recte factorum laudem ex se ipso petere uelle. Ex aulicis demum scopulis eluctatus Joannes, ciuiliorem uitae partem ingreditur. Nam etsi aula speciem *Oldalt:* Aetas uiriquandam ad honeste beateque uiuendum ostentare incautis lis Joannis uideatur, si quis tamen Silenum illum explicet, animaduertet Tordaÿ.
sane plus seruitutis quam libertatis, plus laboris quam quietis, plus uitii quam uerae uirtutis, ac denique plus spei quam rei, omnibus aulis inesse: prorsus ut Lucianus e tripode dixisse uideatur, Aulicas spes nil esse aliud, quam flatus follium inauratos. Proinde Joannes hic ueluti Hercules Prodici in biuio constitutus, ac cuinam uitae generi sese applicaret *delibera-* *Oldalt:* Fodina sa*bundus,* id sibi muneris delegit, cui gerendo per ingenium par laria Tor- esse posset, et quod maxime uideretur illi aetati honorificum. densis.
Erat Tordae per id tempus, fructuosum in primis et celebre salariae fodinae uectigal, cuius rationes in Principalis fisci patrimonio longe laboriosissimae, attentos in rem, sagaces ac diligentes requirebant administros. Nam ut sunt munerum quorumlibet ministri, ita reditus eorum uberiores angustioresque percipiuntur atque conduntur. Diligentes et continentes operae, rem dominorum non faciunt deteriorem, sed quantum in se est, locupletiorem. Contra nequam, et minus bonae frugi seruui, nulla in re non decoquunt heris suis. Habet Transilvania tum alias passim, tum hanc latumiam salariam Tordensem longe omnium luculentissimam. Ex cuius uectigali, si recte colatur, *triginta**) amplius florenum millia annua, in fiscum conuehi possunt, praeter omnem expensam, quae in metallarios operas effunditur. Ea merces secundo Mariso in confinia Turcarum nauigio deuecta, totum tractum Danubianum uberrimo sale ditat. Et cum ad officinam salariam, sestertio nummo, aut etiam minoris, singulae massae quinquagenariae uaeneant, infra Lippam aderunt protinus propolae atque mancipes, qui *florenis* singulis liceantur. Haec autem metalla, iam inde non solum a principiis *imperii in his plagis Vngarorum,* sed etiam antiquitus, atque a Romanis temporibus usque culta fuisse, indicio sunt oblimatae iampridem deso-

*) Először *centum* volt irva, ezt Sz. lehúzta s helyébe előbb *decem*-et, majd *triginta*t írt.

lataeque specus, in quarum tamen intestinis uisceribus, olim
Pag. 682. excauatis atque exenteratis, noua materia salis, procedentibus saeculis ingenerata est. Nam in illis desertis uoraginibus, illuuies ingurgitantis humoris, qui salem per occultas uenas terrae secum trahit, in eiusdem generis massam temporum diurnitate *ac naturae foecunditate* concrescit atque coagulator, nouique salis reconditum quoddam penarium, idem locus uicissim praebet. Hinc fit, ut in iis fodinis, quas e memoria mortalium tempus oblitterauerat, dum iterata fossione, noua quaerendo sali cauerna excauatur, trabes, caementa, carbones, testacea fragmenta, aliaque antiquorum laborum reiectamenta, atque etiam ossa humana quandoque forte reperiantur, operarÿsque in profundo ocurrant, quae argumento sunt, easdem uenas ibidem scrutatas, atque ante multa saecula cultas fuisse: sed uel bellorum iniuria, uel defectu salis, uel alia qua de caussa desitas atque antiquatas esse. Quia uero ea fragmenta, salsugine sunt imbuta, aetatem facile ferunt, nec ita cito carie putredineque corrumpuntur, *quam si sub dio aeris tempestati exposita essent.* Has quisquilias uulgus *non satis fidus antiquitatis interpres* cataclysmo in id profundum insinuatas, fluctuumque ui illatebratas esse, atque aeuo oblimatas falso ariolatur. Porro Romanos quoque ipsos Marisi nauigatione usos esse, ac res ad bellum necessarias, eius fluminis beneficio subuexisse, Strabo autor est. Nec absurdum uideri potest, salariam quoque negociationem, eiusdem fluminis compendio exercitam priscis temporibus fuisse. Joannes itaque noster *postquam ex aulicis syrtibus in hunc portum appulit*, et litterarum cognitione, quantum ei muneri sustinendo atque ornando satis esset, instructus, et ingenii dexteritate inprimis sollers ac perspicax, primum scripturae magister, quem rationarium scribam uocant, et species quaedam quaesturae in eo munere est, ab eius fodinae praecipuo redemptore et praeside creatus est. Ita autem usu in hac prouincia iampridem receptum est, ut prouentus quique quaestuosissimi, certo constituto precio a fisco conducantur, atque ex eodem quod conductum est, uectigal annuum pendatur, non sine multo redemtorum lucro. Nam hoc genus publicanorum, non solum rem familiarem et patrimonium augent, sed etiam ex *) angusta sorte in

Oldalt: Joannes salarÿs rationibus praefectus.

*) E szóval végződik a manuscriptum 682. fol. lapja; a lap alján Szamosközy kezével minden idéző vagy utaló jegy nélkül a következők irvák:

Et cum sal sine dulci aqua non solidescat, ideo si uel pluuiae aquae uel dulcis aquae scaturigo in cauernam per terrae absconditas venas illabatur, facile infusus humor salescit, ac tandem naturae opera coit ac concrescit.

magnos honores, pecuniae magnitudine uiam sibi quandoque struunt, nec raro fit, ut principibus, per quos huiusmodi redemturarum beneficio eruerant, in summis aerarii difficultatibus, mutuaticio grandi aere gratificari possint. In hoc munere Salinator Joannes ita se gessit, tam acurate et sollerter omnes accepti atque expensi rationes in tabulas retulit, ordinatim digessit, ad amussim redegit; ut cum pecuniariae cautiones ad certam quandam summam subducendae essent, non solum ullo detrimento, redemptori praesidi decoxisse insimularetur, sed etiam summam laudem ab omnibus qui ad cognoscendos eius commentarios adhibiti essent consequeretur. Nec uero eius industriam, fortuna quoque, quae sepae alioqui fallax et uariabilis est, destituit. Ita enim rem suam prudentia opitulante cum quaestu atque compendio prouexit, ut paucis post annis, supremam eius fodinae praefecturam consequeretur, remotisque aliis mancipibus, ipsius solius arbitrio res tota salinaria administraretur. Nam cum uideret Princeps Sigismundus, ad summam prudentiam, non mediocrem etiam rerum usum Joanni accessisse, satius duxit, uni huic mandare totum illud munus, quam assidua aliorum publicanorum auaricia diuexari, ac perpetui peculatus occasionem, nouis subinde redemtoribus suggerere. *Fiebat enim non raro, ut cum vel negligentes vel profusi mancipes fodinam redimerent, non solum rationibus Principalibus paria non faciebant, sed totos etiam reditus annuos sibi pariter atque Principi conturbabant.* Ergo Joannes Salinator, non tam impetratam, quam oblatam praefecturam fodinae adeptus, non sine magna fisci Principalis accessione, quaestus uberes ex ea per quinquennium fecit. Non enim acceperat eam prouinciam loco praedae, nempe ut priuatam farciret, publicam exenteraret crumenam: sed publicis commodis magis, quam suae utilitati seruiuit, ac plane prouerbium Graecorum expressit, quo dicitur, munia publica ostendere qualis quisque uir sit. Verum enimuero fatis res Transiluanas in deterius praecipitantibus, ne et ipsi Salinatori et aliis omnibus, inita uitae condicio durabilis esset, exitiabilium bellorum importunitas effecit. Nam cum nostri Principes *quouis Adria inquietiores* sua delyria per intestinas caedes conflata, furialibus consiliis administrant ac per omnia fanda atque nefanda praecipites *ruunt*, non solum ipsi perierunt, sed diuina humanaque omnia extinxerunt, magistratus, honores, munia publica, et quicquid ad uirtutem comparandam, ac bene beateque uiuendum opportunum erat, ipsamque adeo rempublicam exitio dederunt. Siquidem cum prae animi dementiâ non uiderent, quid bellum esset, nec haberent tantum, quantum illa uorago postularet, nihilominus illam Corinthum adiuerunt, turpiterque repulsi, poenitentiam

Pag. 683.

Oldalt: Joannes redemtor salinae creatus.

Oldalt: Bellum omnia munia publica confudit.

Pag. 684.

Oldalt : Joannes ad militiam se applicat.

magno inaestimabilique precio emerunt. Proinde cum res Transiluanae, in hanc Charybdim ingurgitatae essent, ipse quoque Joannes Salinator, a quietioribus officÿs, reipublicaeque commodis tractandis, id quod necessitas imponebat, ad militiae studia se applicare coactus est, *quod alioquì nobilitati ex lege, receptoque patriae instituto incumbebat.* Forte per id tempus Sigismundus Princeps, bellum in Transalpinam Valachiam, antiquis Romanis Daciam Ripensem dictam, quod eius confinia ripam Danubii attingerent, magno nisu aduersus Turcam parabat, ei prouinciae, quam sui iuris et dominii esse censebat, tempestiuam opem laturus. Eodem siquidem tempore, Michaël Vaiuoda se totum, prouinciamque Transalpinam in fidem et clientelam Sigismundi Principis, certis inter se initis firmatisque pactis dediderat. Haec inter ambos Principes inita foedera coctaque inter se consilia, minime Turcarum tyrannum latuerant. Quapropter Sinanum Bassam, sanctioris consilii, quod Diuanum illi uocant, primae notae Vezirem, ingentibus Orientis *atque Europae* uiribus accinctum, ac totius poene orbis terrarum triumphis tumentem, Transalpinam prouinciam adoriri iubet. Nec impigre atque imperite Sinanus, quod mandatum erat, obiuit: innumerabilibus copiis Valachiam late obruit. Hic Sigismundus Michaeli clienti suo, in ereptae poene prouinciae finibus latitanti, suppetias in tempore aduenit, omnemque nobilitatis Transiluanae rempublicam *Sinano* obiecit. Non potuit Sinanus, homo aetate atque astutia vetus ac veteranus; tum vero Asiae, Africae atque Europae *trophaeis* grauis, tyronis *hostis* aduentum sustinere, micantes ante ora gladios coram intueri, non orbis terrarum uictoriis onustum exercitum in certamen committere. Victus, fugatus, profligatus, non modo exercitum in Valachia, sed et uitam, potioremque vita dignitatem, multis obitorum bellorum sudoribus collectam, paucis post diebus Byzantÿ amisit. Haec *uictoria* fuit ultimus flos Transiluaniae, in quo fortuna colophonem extremis eius actibus imposuit, ac tamquam morituram his coronamentis ornauit, ne scilicet *supremo* eius funeri solamen praeclari alicuius facti et gloriae deesset. In hoc bello Salinator, uiginti armatis equitibus publicam salutem adiuuit, quaesitasque honesto labore opes, in militae munia militesque libenter impendit, paratus si ita usus tulisset, non solum fortunas, sed et uitam pro patria ponere. Quo quidem tempore, magnoram laborum, multarumque uigiliarum, fructum cepit hunc uel maximum, quod a Sigismundo Principe, succenturiatisque aliis ducibus, eximiam fortitudinis laudem retulit et ad maiores honorum gradus, uiam sibi in posterum patefecit. Girgio Turcarum arx, in citeriore Danubii ripa, ueluti compedes

Oldalt : Sinan Bassa e Transalpina profligatur. Pag. 685.

Oldalt : In bello Transalpinensi Joannes fortiter se gessit.

Daciae Ripensi impositae, cum in eodem bello Casparis Cornisi et Alberti Kiralÿ operâ, prouinciae detrahenda esset, Joannes Salinator non solum factam impressionem praesentia sua, fortibusque factis adiuuit; sed etiam compluribus, e Nobilitate, tyrocinia militiae ac tamquam incunabula uirtutis in illis ipsis castris ponentibus, ad obeundos militiae labores autor admonitorque exstitit. Testantur eius uirtutem, cum summo primorum quorumcumque ducum testimonio coniunctam, alia quoque praelia feliciter in Transiluania et Vngaria gesta, *quibus etsi non praefuit, certe laudabili effectu interfuit.* Nam et Barbeliano bello, cum Zuliman Basa Temesuariensis, *octo* millibus armatorum *instructus* ad soluendam obsidionem Facyadi accurrisset, communem cum ceteris militibus operam in profligandum hostem Joannes contulit. Proinde Barbelus duobus saltem millibus instructus, Basam late fusum, non solum Temesuarum refugere, sed et intra suam cuticulam diu manere coëgit. *Nec sane postea Zulimanus fines Transiluaniae attrectare est ausus.* Huius uictoriae compendio Lippam et Jenoe, ceterasque arcium appendices postmodum Transiluanae ditioni idem Barbelus adiecit. Sicut autem in secundis Transiluaniae rebus, numquam suo officio defuit Salinator, ita et in aduersis, summa cura attentione animi uigilantia et labore effecit, ne quid temere, inconsiderate, negligenterque ageret, unde fidei et nominis iacturam faceret. Andreae Cardinali etiamsi resignatum a Sigismundo principatum, non ea curâ et diligentiâ, quam fluctuantis prouinciae condicio postulabat, administranti *tamen* Joannes fideliter adhaesit. In eo siquidem rerum statu, id in primis in rem patriae conducere uidebatur *si christianus et Vngarus Princeps Transiluaniae praeesset.* Sed fatalis illa annorum climax, quae non solum in hominibus, sed et in regnorum conuersionibus, septenariis et nouenariis in sese ductis, numquam sine ingenti aliquo periculo et clade aduenire solet, etiam huic prouinciae iam *ingruerat:* cuius fati uim ipsi nostri Principes, inconsideratissima ac dementissima temeritate, ad exitium *suum ac reipublicae* maturauerant. Quam ob rem Principum horum atque illorum furoribus eluxatus prouinciae status, Michaëli Vaiuodae, Valacho uaferrimo in praedam cessit. *Videns enim ille* mutabilem subinde *Transiluaniae* principatum *nouis vicissitudinibus laborare suis rationibus quam maxime oportunum duxit, si* constantiore dominatu *ipse eam provinciam* firmaret. Et iam Transilvania effoeta uiribus et consilio imminentes casus suos non uidebat. Nempe occasui suo proximus erat *ac tamquam phreneticus mentis valetudine delyrans, dolores suos non sentiebat.* Aggreditur igitur Annibal Valachus hominem *sacrificum* nec Scipionem nec Fabium

Oldalt: Barbeliano bello laudem est adeptus.

Pag. 686.

Oldalt: Cardinalis aduersum Valachum bellum.

Ruinosam suapte mole columnam *ac male materiatum aedificium* facile erat deiicere. Robustus latro, ociosis contemplationibus deditum sacerdotem non difficile potuit insidiis occupare. Cliens paulo ante, pedem ubi poneret, nisi Transiluanorum beneficio, non habens parentem suae fortunae prouinciam hostiliter inuadit. Nec tamen spes erat, uoti compotem illum futurum, nisi fraudem Valachus uiribus adiunxisset, ouemque simulans, uulpem simul ac lupum egisset. Hic Cardinalis ne uideretur olenti a caprilibus et haris Valacho cedere, militarem, quam conflare potuit manum, ut in re inopinata, ad Cibinium illi obiecit. Sed non poterat ineuitabilis fatorum lex humanâ *prouidentia* mutari. Iamdudum aetatem, ruinam minitans prouincia ta[illegible]nceps quo honestius periret, tantique casus s[illegible] haberet, non a caprariis et subulcis, sed a gen[illegible]*culis Ungaris*, quos obsequio obligatos sibi esse[illegible]sus et caesus est: exercitum, uitam ac [illegible]que clade amisit. Enimuero sicut Acta[illegible]onibus, sed a suis canibus laceratus est: [illegible]i a seruis suis *saepius*, quam [illegible]iuratis hostibus [illegible]hac communi omnium ruina, [illegible]ia non erat unius [illegible]nis, fatalem cladem a prouinciae ceruice auert[illegible]amen ea animi excelsi magnitudine et robore s[illegible]ssit, ut a[illegible]cepto uulnere dimidium uitae in acie reliquerit; reliquum sanguinis sui ad meliora patriae tempora reseruaret, quem tamen ibi tandem effudit, ubi nulla . . . . . *interitus* suspicio *putaretur*. Triumphatis hoc modo Transiluanis, cum iam Valachus digito caelum contingere *sibi* uideretur, non defuit Transiluanis propicia fortuna, quae tyrannum trium regnorum titulo frustra tumentem ex nec opinato supplantaret. Eadem qua inuolarat arte, Transiluaniam *homo perfidus* amisit. In ipsis prouinciae uisceribus ad *Salinatoris patriam* Tordam conspiratione ab uniuersa Nobilitate facta, exitialis Valachus ueluti sidere afflatus, trium simul prouinciarum possessione *una eademque accepta clade* exutus est; multaque Valachorum et Thracum millia *in aceruos congesta* suae ruinae monumentum *apud* Mirizlo pagum reliquit. Hic quoque Salinator eas partes eamque caussam secutus est, in quam tota patria, ipsaque adeo pietas et honestas una consenserant. In hoc praelio bene fundatus uideri poterat Transiluaniae status, nisi constantia et fides eos potissimum deseruisset, penes quos seruandae et fidei et patriae potestas sita erat. Fatis igitur non tantum consentientibus, sed omnino trahentibus, traditur clauus Palinuro *furenti*, rursus regendus, non ita pridem e foris atque gubernaculis excusso, ac ne nunc quidem in officio diu permansuro. Qua in re non minus spes ipsos Proceres, qui au-

. 687.

Saucius euadit.

Aduersus Valachum patriae partes secutus est.

Pag. 688.

tores eius *e Moldauia* reducendi fuerant, dereliquit; quam ipsi fidem paullo ante Germano datam deseruerant. Et iam pendebat ad ruinam prouincia, ueluti gemmea gutta matutini roris, uix summis herbae apicibus conglobato in se orbe inhaerentis. Qui cum uix suos ipse casus sustineat, tamen inuolare non ueretur uicinum humorem, cuius accessione mox suam grauitatem praecipitet. Jocatum hactenus, lusumque cladibus uideri poterat, prae hac, quam caelestes irati, Basta operante Transiluanorum capitibus inflixerunt, prorsus ut non in artus *exsangues*, sed in ipsa uitalia, in quibus summa uitae consistit, totum telum adegerint. *Sed enimuero ad fatalem conuersionem prouinciae furore Principum accedente, diutius durare Transiluania non poterat. Et quia ultima ad occubitum suum tempora aduenerant, eo etiam debiliores habebat ad sustentandum casum suum virtutes, nec secus atque capularis senex, vietus, edentulus, exsanguis et eneruis, ab aetate tandem potius quam a morbo prosternitur.* Male propitiata Mineruâ, omnibusque sanis consiliis, atque adeo ipsis dis a salute Transiluaniae auersis ad fatalem pagum Gorozlo ducitur. Palinurus regendi imperitus, tempestati cedens iterum puppi excutitur. Stratus ingenti procella exercitus, uix ubi eius reliquiae à clade respirarent, latebras in Transiluania inuenerunt. Hic Salinator Joannes, omni suo satellitio, quod xx equitibus constabat amisso; e popularium suorum strage non sine diuina prouidentia elabitur, nempe ne deesset qui publicam ruinam fulcimento aliquo postmodum subleuaret. Itaque quod Deus, quod necessitas, quod fortuna suggerebat, desperatis poene rebus, Cibinium se cum multis aliis recepit. His tam male constitutis et plagâ in animam prouinciae penetratâ, quo tandem perditis rebus profuga Nobilitas uiam aliquam ad salutem recuperandam inueniret, Cibinio communi *eorum qui isthuc trepidi coiuerant* suffragio, mittitur, ad Sigismundum Principem Coronae uix a fuga haerentem Salinator, precatum atque obsecratum ne Sigismundus perditas in praesens prouinciae res, cum publico omnium exscidio coniungere in posterum pergeret. Satis haustum esse Christiani sanguinis. Ne repetitis cladibus ultimam populis internecionem acceleraret. Ad pristinam gratiam cum Rodolpho caesare reconciliandam, animum adiungeret: cuius clementiae luculentum documentum iampridem ipse experimento *accepisset*. Ad seruandum et seipsum et hanc prouinciam *aut hanc aut nullam aliam viam*, quam Caesaris Rodolphi benignitatem inueniret. Ad cuius opem et gratiam confugere, tam honorificum illi esset priuatim, quam publice omnibus salutare. Haec et talia, afflicta concio Nobilitatis ad Sigismundum. Quamquam autem omnia nun solum itinera in-

Oldalt: Clades apud Gorozló pagum.

Oldalt: Joannes Jordan orator ad Sigismundum missus.

Pag. 689.

festissimis latronibus obsessa essent, sed tota adeo prouincia militibus sanguinariis referta: tamen uel in tanto praesentium malorum diluuio, non detrectauit officium Sigismundum adeundi Salinator, uir optimus ac commemorabili pietate ad omnem posteritatem laudandus: paratus non solum sudorem, sed et sanguinem pro patriae salute, modo aliqua eius spes affulgeret, profundere. Profectus itaque Coronam, haud dubie Deo duce, ac uigilantia sua comite, mandatisque honesta oratione expositis, ita Sigismundum salutaribus *hortamentis* in sententiam suam traxit, ut ille nullâ interiectâ morâ, se in eorum, qui tam utilia et honesta suaderent, potestate futurum responderet. Hoc modo Sigismundus ad se reuersus, protinus ad idem foedus, easque pacis conditiones, quas superioribus paullo annis cum Rodolpho Caesare pepigerat, penitus sese aggregare constituit. Nec destituisset uoluntatem euentus, nisi Moyses Zekel, summum honoris locum apud Sigismundum tunc adeptus *et a Germanicis pactionibus plurimum auersus,* haec molienti atque secum agitanti Sigismundo summa contentione intercessisset. Is enim ubi accepit, Salinatorem Germanico foederi operantem aduenisse, concordiaeque interpretem ad Sigismundum agere, parum abfuit, quin Principis dignitate posthabita, legato nobilissimo et iure gentium omnium sacrosancto *manus injiceret, nisi hic quoque* Salinatoris uirtus et ad demulcendum hominis furorem accomodata, *ueluti flexanimae Peithus* oratio a *destinato* illum abstraxisset. Et haud cuiquam dubium esse potest, quin perditae res prouinciae, in longe tranquilliorem statum erectae fuissent, nisi ea per Salinatorem Joannem extorta a *Sigismundo* publicae concordiae et salutis fundamenta, Moysis intemperie euersa fuissent. Nihilominus postea Sigismundo in certas inducias cum Basta conuenit, quibus non tam pax incepta, quam cessatum a bello aliquantum uidebatur. Vtque consilia ad tradendam Germano prouinciam magis procederent, ea clam Senatores esse Sigismundus uoluit, ac nunc ad Germanum nunc ad Turcam ancipitibus cogitationibus spem extendere. Hoc modo cothurnum indutus, eodem simul tempore ad Germanorum Imperatorem alios, Salinatorem autem harum sutelarum omnino inconscium ad Turcarum Vezirem *cognomento Giemisci idest fructuarium* Hazonem legat. Et huius quidem operâ magnam auri uim ab Hazone emungit, nihil ueritus publicas miserias priuatum suum questum facere. Interea dum fidelissimo officio Salinatoris, aliorumque item legatorum credulitate Sigismundus abutitur, ex composito Basta Transiluaniâ potitur, frustra se illi opponente *apud Albam* Moyses Zekele. Nempe quia inclinatam molem, nequicquam

Oldalt: Moyses Zekel inceptae concordiae intercedit.

Pag. 690.

Oldalt: Sigismundus nutat, vacillat, cothurnum induit.

tenuibus ceruis ac tibicine ne ruat, suffulcimus. Fuso fugatoque Moyse, Sigismundus prouinciam per manus *uti inter eos clam conuenerat,* Bastae tradit et ipse in designatum, ubi uitam *degeret,* locum discessit, seque totum Imperatoris Rodolphi fidei et clientelae submittit. Vix Salinator e Sigismundianis maeandris cum praesenti uitae periculo coniunctis, eluctatus *fuerat,* cum noua *deintegro* tempestas Transiluaniam adoritur, eodem Moyse profanis Turcarum copiis suffulto, Transiluaniam repetente. Nempe Moyses, longe a Sigismundi rationibus *remotior,* nolebat, uideri Numitor quispiam Fregellanus *aut Metius Suffetius.* Codros, Brutos, Decios, Horatios, sibi exemplum proponere constituerat, qui in patriâ *a seruitute uindicanda* atque conseruandâ, non solum operam, sed etiam uitam ponere non dubitauerunt. Sed malis auibus cepta bona res, bene cedere non potuit. Blandientem fortunam secutus Moyses, uidebatur non ignauiter extremam coronidem bello *Transiluano* impositurus, nisi in nassam unde et a quo minime putauerat, ex nec opinato una cum suis omnibus tractus esset. In his tam ancipitibus turbis Salinator, ita necessitatem, cui repugnare non poterat, secutus est, ut quoad eius fieri posset, ab honestate et fide non discederet. Bastae Transiluania excedenti et Moysianae tempestatis exitum foris opperiri uolenti, cum se Salinator Joannes fidelem comitem *adiungere vellet,* remanere domi iussus est. Quo facto, nec ab officio, quo Bastae erat astrictus, discessit: et patriae periclitanti, cuius amor omnes alias caritates superare debet, in extremis eius funeribus, ueluti exsequias ducturus affuit. Nam non solum fatali necessitate inducti, sed etiam Moysis ui atque imperio adacti, uitae, salutisque publice tuendae caussa, cum plurimi se obnoxios Moysi fecissent, nec Salinator potuit consentientem omnium popularium suorum animum deserere. Itaque ad patriam, sanctissimam parentem, pro qua nemo bonus dubitauit umquam mortem occumbere, e continuis tot annorum malis uindicandam, operam non grauatim contulit. Sed enimuero, superis reluctantibus frustra actiones, sententias, conatusque nostros, ad eum exitum, qui a nobis propositus est, trahere contendimus. Fallunt nos saepenumero consilia nostra, quantumuis accuratis deliberationibus inita, nec quicquam est tam ab animis nostris remotum, quam certa notio futuri. Fusus *apud Coronam* Moyses, non uitam tantum suam, quam naturae debuit, humanae sorti reddidit; sed et omnes suos, totamque adeo patriam poene in ipso limine infelicis expeditionis perdidit. *Hic, hic ad ipsum prouinciae cor penetrauit ferrum. Nec tantum vulnera ut saepe alias, sed extremum accepit exitium, cui ne salus quidem ipsa opis aliquid afferre uidebatur. Acerbior accepta erat plaga,*

Pag. 691.

Oldalt: Salinator, patriae caussa se Moysi adiungit.

quam quę unguentis et lenibus medicamentis sanari posset. Ne Joannes eadem belli uoragine hauriretur, amica fati uis intercessit, quae talem uirum dis iuxta atque hominibus acceptissimum, patriae suae, quae uix iam animam trahebat, supestitem conseruarunt. *In ipso deflagrantis praelÿ exitu nactus ex hostibus quendam non omnino hostili in se animo affectum, quippe quocum nonnulla antea noticia illi intercesserat, praecium pro capite paciscetur. Ille amicus nimirum tum eius seruandi cupidine, tum commodi spe illectus ferrum ab eo abstinet lytro accepto sibi ac patriae suae Joannem restituit.* His tam misere
[illegible]stutis, nihil tamen hoc ad Moysem applicatum necessitatis
[illegible]ium Salinatori obstitit, q[illegible] eidem Georgio Bastae post-
[illegible]modum prouinciam repetenti, [illegible]us atque gratus esset. Multis
192. atque grauissimis negocÿs ad [illegible]bitus, non operam solum in
publicum patriae emolu[illegible]sed et consilium cum summa
fide et industria coniunct[illegible]tulit. Nam et in comitÿs Deuensibus Bastae indignanti, a[illegible]praesentem caedem Nobilitati *qui se Moysi adiunxerant int[illegible]nti,* excusatione et irati animum delinire et errorem pub[illegible]m si quis fuit ad eundem Bastam et Paullum Commissarit[illegible] Caesareum, eleuare non destitit. Nempe plus suorum p[illegible]larium saluti, quam illorum indignationi, temporumque acc[illegible]itati, uel cum praesenti uitae suae periculo tribuere, honestum atque pium esse ducebat. Tandem, quia publica munia, in quibus fidem et industriam suam Salinator exercere ac patriae utilem operam nauare posset; poene omnia aut deserta, aut alienis, licet rerum imperitis essent tradita, ipse ne quam alienatae fidei suspicionem male sentientibus de se praeberet, ad Thomae Comitis Capreolini familiam se aggregauit. Erat Thomas Comes per *id tempus* secundum Bastam et autoritate inter duces primus, quippe Valonum aliquot centurÿs praefectus, et Bastae ob insignem ingenÿ et morum laudem acceptissimus. In eius noticiam et consuetudinem Salinator insinuatus, omnibus bonis tam quae fundi et soli, quam quae mancipi essent, quibus a Basta locupletatus erat, praeficitur. Quo tamen in munere, ita libertatem animi et corporis seruauit, ut et ius Nobilitatis retineret, nec sese ad degenerem et seruilem modum laboribus manciparet. Deinde non ob rei familiaris inopiam, quae quantum equestri uiro satis esset, Joanni affluebat: sed defensionis et clientelae gratia, alieno patrocinio inniti uoluit. Ea enim erant tempora miserae prouinciae, ut nisi quis tutelari praesidio potentioris alicuius alienigenae sese fulciret, non solum de fortunis, sed etiam de uita periclitaretur. Tota Transiluania ad libidinem latronum, praedonum, sicariorum, omnium denique eorum, qui ex maleficio et sanguine aliorum pascuntur, exposita erat. Non

Oldalt: Thomae Comiti operam suam addicit.

magis ducebatur piaculum, hominem quam pullum gallinaceum mactare; prorsus ut non solum principes uiri, sed ipsi adeo superi a Transiluaniae cura auersi putarentur. Etsi autem Joannes, opportunis cautionibus salutem suam aduersus uim et iniuriam munierat, cauere tamen non potuit, quin perfidissimorum latronum insidÿs exceptus, uitam tandem, quae in tot patriae discriminibus Dei hominumque tutela non caruerat, et ab omni grauiore periculo sarta et tecta conseruata fuerat, *nefandissimo latronum scelere* eriperetur. Missus erat a Paullo Krausenegh Commissario Caesareo, et Thoma Capreolino hero suo ad possessionem Cracco, opidum tractus Albensis non ignobile; quod Paullus *per uim inuolauerat atque* inter se et legitimos heredes Chyakiae stirpis adolescentes, ex aequo et bono diuidi uolebat. Utraque pars herciscendorum bonorum arbitrum Salinatorem postulauerat. Perspectam enim habebant hominis prudentiam, cum summa iustitia et innocentia coniunctam, sperabantque fore, ut eius dexteritate et ingenio, controuersa diuisio aequissimâ normâ decideretur. Nec sane spe sua ambae partes falsae sunt. Ea enim aequabilitate Joannis rem confecit, bona bipartito diuisit, omnem substantiam litis temperauit, ita in suas quaeque classes partitus est, ut quid istic ipsam Astraeam offenderet, nihil plane inueniretur. Rediturus *Colosuarum* actuario curru uehitur, apparitoribus domesticis stipatus. Orbo (deserti pagi nomen est) praetermisso, cliuum mediocriter editum, quo in agrum Tinodensem, territorÿ Eniediensis descensus patet, iam poene superauerat, cum ex improuiso, binae latronum decuriae, hominem securum et nihil sinistri suspicantem adoriuntur. Est is tractus omnis et peraequae alÿ per Transiluaniam *hoc temporis* uastissimis cladibus deformati atque deleti. Loca olim religiosissima et pagorum praediorumque amoenitate frequentata, nunc non solum ab hominibus, sed et ab ipsis omnino dÿs sunt derelicta. Pagorum loca sola, templorumque adita, cineribus et ruderibus cooperta, ferarum bestiarum abominandarumque uolucrum sunt latibula; siluae uicinales, dumeta, senticeta, colles, ualles, latronum receptacula *impune facta*. Enimuero nulla satis cauta prouidentia aduersus insidiatores est. Ubi minime reris, et a quibus non suspiceris, capiti periculum imminet. Nunc miles sanguinarius et rapax domi ac foris, clamue, palamue fortunas et sanguinem haurit: nunc Valachus ex abstrusis latebris uitam petit. Omnia temporum momenta, non *tam uitae* quam *mortis* sunt articuli. Est autem hoc genus Valachorum, quauis *belluarum* feritate barbarius, atque ex omni scelerum et latrociniorum importunitate conflatum. Qui cum nullis artibus, nedum liberalibus animum, sed ne sellularÿs quidem ingenium

Pag. 694.

Oldalt: Diuidendorum bonorum arbiter legitur.

Oldalt: Apud Orbo desolatum pagum trucidatur.

Pag. 695.

et manus excolant, per latrocinia atque furta parare coguntur, unde se atque inertissimam familiam alant, ne plane omnes ad restim redigantur. Quapropter deuias ualles, montiumque saltus, uelut appositum ad eorum ingenium barathrum, immanium ferarum more inhabitant, unde praedatoria manu collecti, insidias commeantibus tendant. Et nunc haec turbulenta tempora suam occasionem rati, quicquid miles Caesareus, a ui et rapina manifesta reliquum fecerat, hi locorum ac tenebrarum praesidio tecti, per furta et latrocinia passim suppilabant: quorum uitae illi pepercerant, hi clandestino eripiebant: plane ut tota prouincia clancularÿs manifestarÿsque latronibus in praedam et libidinem cessisse uideret ir, ubi uitae ac necis potestatem in quemlibet promiscue q bet potentiam impune exerceret. *Augebat illorum in perpetrando facinore audaciam summa amore difficultas, reique frumentariae per uniuersam prouinciam ob uigente militum rapacitate penuria, que, quo magis inualescebat, eo et milites Germanici nominis propalam et clam latronum centuriae continentibus rapinis ex oppressione indigenae plebis inopiam suam subleuare conabantur. Ex quibus unde omnium rerum inopia inde fames, pestis, incendia, caedes, dereptiones passim oriebant.* Ergo dum Joannes, per loca foeta furentibus latronibus, Eniedinum contendit, gl bus robustissimorum Valachorum de repente e proximis itineri saltibus emicat, ii omnino, qui in dictae possessionis angulis, operam inter partes nauantem, colonorumque capita diribentem, ex occulto contemplati fuerant, quem suspicabantur magna ui argenti onustum domum repetere. Itaque apparitorum satellitio, repentinis insidÿs consternato, ac qua cuique, procliue erat diffugiente, Joannem rhedae insidentem adoriuntur, quem ad improuisas insidias arma expedientem, alÿ eorum fustibus et securibus, alÿ lanceis, quas illis gestare patrium est, impetunt. Quidam eorum correptum manuale saxum, quod forte in caedem furenti occurrerat, tanta ui in frontem illidit, ut una cum oculis cerebri nonnulla portio excuteretur. Alÿ prostratum lanceis confodiunt. Semianimem atque animam agentem, expilata rhedâ in medio relinquunt: latrones in notos saltus ac trita latibula se abscondunt. Sunt qui non a uoluntarÿs, sed subornatis sicarÿs trucidatum suspicentur. Hoc genus enim sceleratorum, quibus solenne est in caede atque ex caede uiuere, tam sponte sua, quam spe et praemio ad maleficium patrandum, non grauatim aggrediuntur. *Penetrata in oppidum Eniedinum repentini latrocinÿ patrati fama*, complures illico euolant, latronibusque insequendis supersedentes, corpus examine foedis uulneribus mactatum, opido inferunt, ac non sine omnium propinquorum, ciuiumque luctu, in sacre aede solen-

Pag. 696.

Oldalt: Eniedini sepelitur.

nibus decantatis naenÿs, sepulturae tradunt. Hic finis fuit uitae Joannis Salinatoris Tordensis, uiri ut iam erant tempora, singulari prope prudentia et uirtute praediti. Usum rerum multarum et magnarum habebat, cuius ingenium literarum non mediocris noticia commendabat, quippe cuius prima aetas, potiorquae adolescentiae pars, per omnem honestarum artium cultum adoleuerat: iuuentam totam aetatemque ceteram in Principum negocÿs publicisque muneribus tractandis transegerat. Carus omnibus, nulli odiosus, ipsisque Principibus, qui in hoc uariabili prouinciae statu, uarÿ et ipsi, atque ingenio, aetate, fortunaque dispares fuerunt, acceptissimus. Figura oris rufa, aenea barba, spadix capillitium, statura procera *ac parce obesa*, prorsus ut non Salapusius aliquis uideretur, sed heroica membrorum specie, principalem decotem referret. Quae etsi fortuita ac nihili uidentur, *tamen uel in mediocribus* personis nonnihil dignitatis Pag. 697.
ad ornamentum acqu irunt. In cruentissimisquibusque praelÿs et formidolosis bellis, in quae Transiluania Principum furoribus ingurgitata est, poene omnibus interfuit. Quae licet non huius ductu et auspicÿs gesta sunt, ita tamen summa gloriae uel rebus bene gestis, uel infortunium in male gestis, ad omnes peruenit, ut nusquam Salinator noster eorundem siue bonorum siue malorum particeps non fuerit. Nec clades ignauis ducibus, nec uictoria fortibus ita relata acceptaque est, ut non ex alterutro euentu uel laudem uel labem acceperit. Neque uero uereor Salinatorem nostrum Romano illi Marco Salinatori comparare, hominem tam bene de nostra, quam illum de sua republica meritum. Tempus cum tempore, res cum re, locus denique cum loco si conferatur, inuenies et illum in urbe Roma et hunc in hac prouincia, ciuuim suorum non postremum nec inutilem fuisse. Auxit ille salariâ annonâ, ne dicam onerauit Romanam tribum: sed ita auxit, ut plus inuidiae quam laudis inde retulerit. Noster, nullius cum iniuriâ, magno potius prouinciae emolumento, Principalem fiscum salarÿs reditibus amplificauit; redemptas a fisco fodinas, non in sua compendia, sed in reipublicae utilitatem coluit; immo etiam quicquid inde in suas rationes ex praescripto exegit, magna ex parte in usus publicos impendit: Memor non sibi se soli sed patriae potissimum uiuere. *Perÿt quadragenario maior coniuge nobilissima ac castissima, ac e duobus liberis altero posthumo superstitibus.* Non defuit nonnullorum aculeata maleuolentia, qui liuido dente illum carpere non sunt ueriti. Sed quae est tam inculpata innocentia, in quam malignitas improborum theoninum dentem non infigit? Enimuero quemadmodum liuor in sugillatis corporibus, paulatim in candorem uertitur et nigritiam percussae carnis, curatio sensim abolet: ita liuores et sugilla-

tiones uirtutibus impressae, in candorem mutantur, ubi praeclaros homines fatalis hora, ab his impedimentis uitae, in libertatem asseruerit ac *ex hac uita in aliam longe meliorem* manu miserit. *) Nunc tu salinator optime hominum, et justissime patriae tuae satis certe importuno, sed tibi fortassis opportuno tempore ex his mortalium turbis ereptus es. Vidisti mala omnia, eorumque pars magna fuisti, quibus nobis non vitae ntum ornamenta, sed et vita sublata est. Vidisti, sensistique ctus, lamenta, squalores, acerbissimum tuorum civium, atme ultimum interitum, totius denique patriae miserabile vidisti; ductas illi tot praestantissimorum virorum ..us exequias multis cum la rimis prosecutus es. Ne caera videres, quae per vices nos manent? mala, hic occubitus us effecit. Et sicut in te mors ista divinae benignitatis docutum est, ita in nobis haec usura infelicis vitae quam trus poena, atque suplicium est, superorum indignatione ctum. Quam enim vitam em spiritum optare possunt ibus miseriis cooperti, et ac bissimae seruitutis jugo manpati? Nisi forte has aerumna hos animi et corporis angores, ac denique adactos in inti sensus dolores vitam dicere possumus, quae omni morte est acerbior. Tu uero exuisti hac obita morte sensum miseriarum tuarum pariter et nostrarum: amisisti vitam caducam potitus es sempiternam. Multos mortalium oblivio perpetuis tenebris obruet tua merita, tuaque benefacta, tuum nomen, vitae sanctissime, honestissimeque actae memoriam nulla dies abolebit, nulla posteritas reticebit.

Jegyzet. A dűlt betűkkel szedett szavak és mondatok Szamosközynek sajátkezű javitásai vagy közbeszúrásai.

*) Innen kezdve a Bánffy-codexből.

1605.

Hev. Coll. LXVIII. k. 244. (lehúzva 408.) lap. 1605.

1605. Laesa patientia.

Laesa patientia fit furor. Ez régi bölcs mondás. Et Seneca lib. 1. de clementia: Nescis quanta rabies oriatur ubi supra modum creverunt odia. Quae odia? Non illa civilia, quibus improbos odimus; sed affectus illi atrociores, quibus ex metu origo cum cupiditate ulciscendi (quae odia cum semel insita animis hominum sunt et inusta, incredibile est, quantum valeat ad pestem.) Ez volt az oka az magyarok feltámadásának, az sok időtűl fogva való nyomurúság, bosszúság, pusztitás, dúlás-fosztás, melyet ötven esztendőtűl fogva az német miá az magyarok szenvedtek. Noha sok időre, de végre erupit dolor, indignatio et ulciscendi cupiditas. Nimium tensus rumpitur funiculus, az mint uulgo mondják. Qui nimium emungit, elicit sanguinem, inquit Salomon. — Generosus animus perpetuo et omnibus quibus potest modis se ex servitute expedire conatur.

Hev. Coll. LXVIII. 370. lap. (lehúzva 576.)

Enimvero sicuti defuncta morbis corpora salubriora solent esse, ita post assidua et inequieta bella solidior pax esse solet, aut etiam homines longe probiores et virtutis amantes. Quia sicut in morbis pessimi quique humores aut consumentur aut evagantur (?) expurganturque, ita in bellis cum facinorosissimi quique interire soleant, justissimi homines reliqui fiunt etc.

Pray Res. Trans. tom. J. 59. Nr. 48. Szám. 93. l. (keresztül húzva.) 1605.

Querela et protestatio regni Ungariae, praesertim partium superiorum. etc. *)

Agnoscere certe et fateri vicinos Hungariae christianos oportet, id quod toti orbi terrarum pro confesso est, monu-

*) Szamosközy kezével oldalt irva (de áthúzva) a következő jegyzet áll: Transscriptum ex quodam exemplari viciose scripto. Leopoldus Beck, camerae Posoniensis secretarius dicitur autor esse huius scripti.

menta quoque historiarum aperte testantur, Ungaros plus quam ducentis annis durum cum gente Turcica bellum gessisse, impetumque et tyrannidem eorum cervicibus sustinuisse nunc victos nunc victores adiacentes tamen provincias et regna florentissimi opulentissimi regni sui excidio adhuc defendisse: qui dum suum fundunt, servant tuenturque vicinorum christianorum sanguinem: optimates suos cum regibus et principibus suis omisere aliquoties. Nulla domus in Ungaria paulo celebrior, quae egregium et fortem aliquem virum saepius non deplorasset, instar propugnaculi et antemuralis vicinorum regnorum et provinciarum, tamquam oves occisionis tota die [illegible] a cervicibus christianorum assidue iugum servile prontes. Cum Sigismu[illegible]eratore, rege suo ad Nicopo-cum Paiazete Turca [illegible]eratore pugnaverunt infelici-iidem ubi multa m[illegible]rorum ceciderunt. Post mor-a. Alberti regis sui, bi[illegible]is bello victi, centum millia nominum duobus praeliis [illegible]nt. Joannes Huniadi tempore Posthumi Ladislai regis vic[illegible]m imperatoribus Turcarum pugnavit, bis profligatus. Tand[illegible] in campo Mohács cum sultan Szulimano imperatore T[illegible]rum anno 1526 pugnaverunt infoeliciter. Sed quis enum[illegible]quot myriadibus misera plebs tot annis toties factis excu[illegible]us et depopulationibus Turcarum et Tartarorum in perpetuam servitutem abacta, ferro igneque deleta et vastata sit. Etsi autem aliquoties a Turcis Hungari plurimum sollicitati sint, ut perpetuum foedus ferirent et amicitiam cum eis inirent, praesertim eo ipso tempore, quo cum Polonis Turci pacta quaedam et inducias centum annorum concluserant, posteaque tempore Ferdinandi quoque imperatoris et regis eorum specialem et solennem legationem ad Ungaros et regem Ferdinandum ea de causa iidem Turcae expediverant, neque deinceps clam illos sollicitare omittebant; Ungari tamen viri fortes fidelissimi et constantes, religionem potius cum bello tenere, mortemque sibi posterisque parare omniaque acerbissima subire, quam a populo christiano secessionem facere maluerunt, ideoque pacem cum Turcis repudiaverunt. Nunc autem praeter omnem expectationem ecce murus ahenaeus christianorum corruit, et quod satis deplorari non potest, hic non hostium machinis dirutus, non inimicorum vi disiectus et conquassatus est, sed ab eo qui propugnator et vindex esse debuit, suffusus et exscidium passus a Rodolpho inquam electo et iurato rege ipsorum, quem Ungari tanta olim alacritate postularunt, elegerunt atque solenni pompa duci Austriae diadema regium imposuerunt ac iuribus legibusque suis iuramento ab illo firmatis regem Ungariae salutaverunt. Quae illi via postea ad coronam Bohemiae et imperii

Romani dignitatem ex hac inauguratione fuit. Testantur historiae et annales regni Ungariae nulli regum suorum Ungaros tantas contributiones dedisse, nulli tanto obsequio, studio et fidelitate servivisse, quam huic regi Rodolpho. Nam postposita omni praerogativa ac libertate suae nobilitatis personas quoque suas et tributarias facere domini praelati, barones, magnates et nobiles, omnes qui subditos habebant, quemvis colonum suum denis minimum novenis florenis singulis annis suo aere redimebant. Tenuioris conditionis nobiles et etiam simplices armales per delegatos et ad id iuratos homines iuxta facultates suas singulis annis taxabantur et pecunias contribuebant illi. Ultra haec a viginti domibus etiam hortulanis unum equitem bene armatum in castra suis expensis quilibet nobilis et dominus quotannis expediebant. Postremo ad duos menses exuti iam antea pecuniis et servitoribus personaliter in castra descendebant. Subditi vero et coloni illorum singuli a domibus suis thaleros denos, aut ad munus novenos solvebant. Insuper a singulis portis seu colonis unum peditem bene armatum suis expensis mittebant. Postremum necessitate ita exigente omnes viritim in castra caesaris veniebant. Praeter ipsas autem tam graves contributiones impedimenta quoque bellica, tormenta, globos, pulveres et alia castris necessaria aliquot centenis curribus vehebant, victualia et commeatum omnis generis suppeditabant.

Jam vero sede belli 14 annis in Ungaria existente, diversarum nationum copia huc confluente, tam Turcarum, Tartarorum et Christianorum earum omnium gravissimam molem, effusiones sanguinis, depopulationes turcicas et tartaricas, insolentiam militum christianorum forti et indefesso animo Ungari tolerabant, neque tamen hoc conqueruntur. Sed ecce dum praemissis fessi, exhausti et contriti meliora exspectant, dum omnes nervos supra vires suas in defensionem reipublicae christianae et suam extendunt, audite christiani, ut ubi consilii Ungarorum causas cognoveritis, vel id quod fecerunt probetis vel commiseratione dignos putetis. Quid enim aliud faciendum, quam vita, salus, desperataque respublica defendenda et quoquo modo retinenda fuit, extremisque malis extrema remedia querenda. Rex Ungariae Rodolphus fidelibus Ungaris defensoribus christianorum hanc vicem hanc gratitudinem refert, considerans eos iam post tot clades non tantum extenuatos, sed poene exhaustos, mendicitatemque redactos esse, diversum regio officio consilium init, penitus illos delendos atque regnum Ungariae in provinciae formam redigendum, suaeque Austriae et haereditarium *(sic)* adiiciendum esse constituit ut vel hac ratione etiam volente deo sceptrum ungaricum penes

domum Austriacam retineat, Bohemiae Moraviaeque ac tandem sacri imperii perpetuum dominium manu teneat, pecuniasque rex a christianitate praetensione defensionis propugnaculi christianorum regni Ungariae emungat. Quam tamen Ungariam domus Austriaca qualiter defenderit, manifestum omnibus nationibus est, ita ut vix fumigantia rudera regni appareant. Existimavit autem se decretum hoc suum subsidiis et viribus militum, quos principes et populus christianus contra Turcas annuatim dabant, commodius perficere et peragere posse. Verum ut David ad Saul dicit: nullum certius de animo quam ex factis argumentum potest colligi; sic ex iis quae gessit Rudolphus, praemissum suum decretum ita se habere luce meridiana inferius a[illegible].

In primis it[illegible] dominos, consiliarios quos a patre suo divo M[illegible] ratore sibi relictos habuit, viros non modo prudent[illegible] pientes, verum etiam longa rerum experientia insignes[illegible] um a Deitrichstan, Volffgangum Rumff, Paulum [illegible] Traucem, cum summo decore contra morem chr[illegible] m principum subito et indicta causa, necem illis m[illegible] s Pragâ eiecit. In quorum honestorum virorum locum s[illegible] avit et constituit tubicinem natum Volffgangum Unffercz [illegible]istriacum, hominem sceleratissimum, vafrum, perfidum, in[illegible] m, proprii lucri quesitorem, adulatorem, qui neque dei, nec honestatis ullam habet rationem, cuius etiam arte et dolis praedicti honestissimi domini consiliarii hinc eiecti sunt. Huic ascivit, adiunxit Philippum cuiusdam iudaei filium, et alium Makoczki similem huic. Atque ex hoc primo quidem deum, leges, iustitiam et omnium nationum consilia, fratres quoque carnales contemsit. Deinde pro suo libitu absolutaque potentia grassari in omnes nationes, praesertim tamen in Hungaros coepit, omnesque nationes inauditis contributionibus onerare non cessavit, asserens se supra omnes leges, quod esset rex. Itaque eius voces tantum istae audiuntur et in omnibus edictis leguntur: Aliud omnino habere nolentes, et: sub gravissima indignationis nostrae poena; quod quid aliud est, quam quod omnis tyrannus in ore habet: sic volo sic iubeo etc. Deus optimus absolutissimus solus cum habeat absolutissimam potestatem, ordinariâ tamen uti eum quotidie affirmant sapientes, quâ nostra haec moderatur. Tu vero rex Rodolphe, sis licet in eminentissimo loco constitutus homo es, non numen; sis licet occultus et lateas invisus, tamen decipi et errare potes, si vel minimum in aurem tuam aurum et adulator loquatur. Juribus ac legibus te omnia regia officia tua obire est necesse. Si enim bonas leges ac rectam rationem abiicies et penitus exues, uno non modo regem, sed omnino

alter ut Nabuchodonozor, hominem ipsum exues. O pestifera adulatio, non teneri reges iuribus aut iuramentis, quasi qui supra haec sint constituti. Froenum crudelitatis et tyrannidis nonne lex est? habenae leges sunt, quibus respublica gubernatur, quas currus et auriga si superint, omnia ruere in praeceps, susque deque agi et ferri, concidere, interire oportebit. Sed alia audiatis.

Miles ab omnibus finibus christianitatis contra Turcas accitus in Ungaria, quae alioqui grave iugum sedis belli tot annis sustinebat, lustrabatur, reficiebatur. Ad hiberna omnis quasi exercitus ponebatur ad haereditates regnicolarum. Oppida, villae, curiae nobilium, more turcico, in Timaros militibus distribuebantur, qui non modo gratis supra profusionem et perditionem omnia consumebant, set istud longe gravissimum fuit, quod impunitatis praesidio freti, ad horrenda et nefanda quaeque malorum genera excitati omnem iniuriae vastitatem, crudelitatem, sacrilegia, tyrannidem, et carnificinam in ungaros regnicolas exercebant, et non modo plebeiae conditionis homines sed et dominos praelatos, magnates et nobiles sine discrimine violabant, resque et bona eorum, vinum, frumentum, pecora, equos auferebant, ecclesias effringebant, hospites plagis, verberibus et nece afficiebant. Ut lautius haberent uxores maritis, liberos parentibus, filias novennes et octennes matribus tenellas, fratribus sorores, innocentes pudicasque virgunculas eripiebant, ad libidinem raptis abutebantur. Ac postea uxores, filias et liberos maritis ac paraentibus gravi precio taxatas, fredatas et conspurcatas remittebant. Dominos et nobiles ex curiis suis eiiciebant, omnia illorum in praedam convertentes subditorum domiciliis occupatis, omnia consumentes pagos igne comburebant. Misera vero plebs aestate, more brutorum animalium, in montibus, insulis et silvis et latebris degebat glandibus, radicibus et lignorum cortice famem sedabat, ac paulo post tamquam pecora peste moriebantur. Nonnunquam et in montibus spoliebantur, vestibus exuebantur. Hieme vero in diversis dominorum castellis et muratis civitatibus languebant, mendicabant. Non aetati, non sexui, non ordini ulli parcebatur, quod lanius dicere honestarum aurium observantia non patitur, infinitaque et inaudita facinora eorum hic recensere pudor quidem prohibet. Neque hoc malum uno aliquo in angulo Hungariae accidit, sed per totum regnum hoc serpsit: velutiae locustae ex uno loco in alium commigraverunt.

Porro autem ut nihil *(sic, pro:* aliquid) caesar agere omnino videretur, mandat conscribi damna a milite illata et diligenter computari, deque stipendio militis detrahi. Verum illa ad incolas animadversionis huius utilitas pervenit: lach-

rymis regnicolarum miles contentatur, rex autem questu isto ditatur. Pul lica quin etiam subsidia christianorum in defensionem Ungariae oblata, adiiciebantur omnia thesauro regio. Hinc tam sumptuosâ illa magnificentia regia corona aurea recens fabricata, torques, annuli, omnis generis vasa aurea, lapidibus preciosissi conspicuae mensae argenteae et alia id generis multis ce s millium thalerorum constantia, multaque alia hoc temp inus necessaria aedificia, ad ambitionem et superbiam re maxime incommodo tempore exstructa et exaedificata.

Venio ad iura et consvetudines antiquas Ungariae, quas rex omnes delevit, cameras autem constituit, vel potius ergastula et carnificinas in quibus regnicolae cruciantur, laniantur et opprimuntur ni vicio et turpitudine contaminati, Zuha is Croata, ex plebe rustica nati, fraude tamen quibus si provoces, frustra regem appellas nec endi dabitur tibi locus. Sunt isti tanquam canes venat cissimi, dilligentissime omnia loca, omnesque indagines, quid rapi possit pervestigant et odorantur. Et quamvis ex infima plebe quisque legibus permittentibus de is mobilibuslibere disponat: non curatis tamen illis le na mortuorum in Ungaria rapiunt violenter, praeserum tem praelatorum, qui cum primum animam agere coepe.. t, in tempore occurrit camera, omniaque illorum bona, tanquam praedones, aut alias facinorosi aut illegitimi fuissent, diripiunt, obsignant occupant. Si quid forte propinquo aut famulo legatum traditumque sit, vi extorquent, vix sepulturae aliquem ex bonis defuncti sumptum permittunt, sed et possessiones fisco applicantur. Quarum proventus cum aliquot annis camera sorpserit, vacuas tamen et exinanitas alteri confert, non tamen sine hac cautione ne in comitiis et consiliis regni, voluntati regiae aequa vel iniqua cupienti unquam adversetur. Cui rei etiam rusticos suos Germanos propter pluralitatem sententiarum in numerum consessuum praelatorum et baronum miscet contra regni leges; inscriptiones, privilegia, obligationes testamenta vanissima nomina sunt. Valent, quantum fert libido regis. Tantum quisque habet in Ungaria, quantum effugit sagacitatem venatorum. Nulla bona tam patria tam avita sunt, quae non ab haerede vero imperio regis facile abiudicantur. Si legibus non licet vivere, o christiane non liceat etiam omnino vivere.

Praeterea contra apertissimas regni Ungariae leges omnia officia tam maiora quam minora, externis, Germanis, Austriacis distribuit, praefecturas quoque omnium castrorum et confiniorum Austriacis contulit. Milites Ungaros penitus exauthoravit et deposuit eosque usque adeo inglorios esse vult,

ut peditibus ungaricis, sine quibus tamen esse non poterat, Germanos, Austriacos imperatores et capitaneos praefecerit, quamvis sciret non Germanos sed Ungaros his temporibus passam Budensem apud Albam Regalem, passam Boznensem apud Sziszek fudisse, Germanos vero praecipua fortalitia Ungariae, Agriam, Jaurinum, Canisam, Pesth, Hatvan et alia Turcis tradidisse. Dicite obsecro per Austriacos et Germanos per tot annos, tantis impensis Christianorum, tot sociis et militibus amissis, quid tandem praeclare gestum est? Strigonium recuperatum est, at amissa est Agria et Canisa praecipua propugnacula Ungariae. Itaque ut apparet, bellum consulto trahitur et non geritur, quaestus et lucri gratia.

Caeterum inter praecipuas libertates regni Hungariae una est, quod quilibet dominorum et nobilium bonis suis libere dominatur et ut invitis dominis rex nec praelati in bona nullorum plebanos ponant, in quorum usu pacifice et libere tam magnates domini et nobiles, civitates quoque liberae, coronae tamquam membra regni Hungariae exstiterunt. Ut autem sub Rodolpho omnibus legibus et libertatibus Ungari exuantur, ecclesias armis invadit, obsignat, occludit, sacerdotes eiicit, et alios indoctos, invitis dominis, obtrudit. Cum tamen ubivis locorum inter quosvis homines discrimen aliquod invenias in religione et nusquam in sacris litteris legitur, quod Christus vel discipuli eius sancti, cuiquam fidem, religionem, spiritum sanctum, poenitentiam et remissionem peccatorum armis infudissent: sed proveniunt ista ex auditu verbi Dei, humiliterque deum adorantibus et precantibus obveniunt. Sed et ipsa naturalis ratio demonstrat mentem, cor, et animam hominis docendo et informando et non violentia armorum erudiri possibile esse. Et ideo religio libere nata, libere propagata est, persuasione, doctrina, miraculis vita honesta crevit, non vi, non armis, non liga et conspiratione, dominandique cupiditate tali, qualem Rodolfus contra iura et leges regnorum suorum cum pontifice inivit et coniuravit. De quibus tamen respondet ei David rex: Quare fremuerunt gentes? etc. Qui habitat in coelis, irridebit eos, et dominus subsannabit eos, et vincula ac ligas eorum dirumpet. — Solet quoque spem aliquam libertatis ostendere ad speciem vetustatis, comitia publica indicere, ubi litterae regiae ab ipso scriptae et obsignatae leguntur, ubi verbo regio promittitur grata et rata fore omnia, quae in medium ab omnibus consulta et sancita fuerint; etiamsi frater iis regis et adiuncti illi consiliarii Germani omnes subsripserint, tamen regi de more confirmandi et obsignandi gratia non mittuntur, contra omnium gentium morem et contra tot regias pollicitationes pro arbitrio regis mutantur, augentur, diminuuntur, abrogantur nova

bello contra Turcas operam patriae praebentibus, camera regis condemnavit. Bona eius in valore centum quinquaginta millium thallerorum in fiscum retulit; puer ut illi vita saltem conservaretur, in Poloniam exulatum fugere coactus est.

Contra magnificum Sigismundum Rákóczy militem excellentem alias capitaneum Agriensem et hominem divitem, privignum eius Franciscum Mágochy adhuc puerum spe lucri rex incitavit. Clam enim cum eo concludit, ut Rákóczium ad reddendam rationem tutelae bonorum suorum urgeat, regiaque autoritate facile convinci posse, ea tamen conditione id fore, pars pecuniae extortae a Rakoczio altera ut regi, altera ut pupillo cedat. Et evasit quidem Rákóczy quamvis aegre admodum. Solvit tamen caesari quinquaginta millia thalerorum, privigno auten adraginta millia. Magnificus Franciscus Dobó postquam n.. tur, statim indicta causa, heredibus, eius bona intercipit, expugnat castra eius Sárospatak Szerednye, Léva, Lednicze aliasque possessiones una cum omnibus rebus mobilibus vi occupat; quae omnia quum supra annum tenuisset, praefectos castr m nobiles captivat, post longas tandem supplicationes, co catis prius paratis, pecunia, vino, frumento, et aliis supra v em quater centenum millium florenorum, ea conditione bona r ddi iubet heredi, sorori Dubonis, Sophiae Prinÿ ut adhuc centum millia florenorum regi numeret et nubat (vidua enim erat) non cui velit, non Hungaro alicui nobili et bellicis cladibus ad inopiam redacto, ad excitandas magnorum Hungariae virorum, temporum iniquitate attritas reliquias, sed ut non nisi homini Germano Stilffridio Kollonich. Quod utrumque cum illa praestitisset, tum demum bona illi sua fraterna vacua restituta sunt.

Magnificum Stephanum Illyésházi, marsalcum regni Ungariae, qui facile omnium iudicio prudens domi, forisque clarus et magnus habebatur, divitem esse postquam consideraret, quia is et publice et privatim moneret regem, eiusque adulatores, ut iurium regni et iuramentorum aliquam rationem haberent: quasi hoc nomine Maiestatis reus esset, ex composito consultandi gratia Viennam vocatum, ibi clausis civitatis portis a militibus capiendum ordinat. Atque is quidem, deo sic volente, effugit, castra autem et possessiones, resque omnes mobiles quas amplissimas cum uxore habuit, tam in Ungaria quam in Moravia a rege occupata sunt; sed et vestimenta mundusque muliebris uxoris eius violenter armis omnia ademit et occupavit, atque omnia cum omnibus proventibus adhuc tenet, quae si aestimes, decies centena millia thalerorum facile constituunt. — Alia his minora, quae diversis technis et dolis etiam a nobilibus et civibus extorta sunt, hic enumerare longum esset.

Et quamvis leges regni Hungariae admittant, contra talem regem, qui leges regni violat, liberam contradictionem et inresurrectionem eiusmodique violatione legum, eo facto absoluti redduntur regnicolae a fidelitatis homagio: nihilominus tamen omnia patienter tulerunt, donec rex institutum suum armis determinandum, aperto Marte exequendum mandasset. Mandavit itaque militibus Germanis, generali capitaneo Cassoviensi, Johanni Barbiano et Baptistae Pecz, praefecto peditum Germanorum, ut in partibus superioribus Hungariae ad Tibiscum fluvium primarios Hungaros sub specie aequi et recti occidant, trucident, bona illorum fisco regio applicent, Germanos in loca illorum substituant, subrogent et veluti in Transilvania faciant. Cui quidem facinori patrando, addit praedictis capitaneis quendam sicarium camerarium suum Krausenegh dictum. Qui multos primarios viros, plurimos nobiles et cives dolo, fraude, minis, poenis, carceribus aggressi, immensam pecuniam extorserunt. Ita ipse Krausenegh supra centum millia thalerorum pro se retinuerit, quo non modo cupiditatem et voluntatem praedandi, sed etiam praedam cum rege haberet communem. Reliqua quae in mandatis habebant, ut eo citius peragerent, militem Germanum atque Hungarum undique colligunt, arma, tormentaque bellica parant, fingentes se velle aliquid contra Turcas moliri: cum interim praeter omnium expectationem non Turcas, sed magnificum dominum Stephanum Bocskay aggressi, qui iam antea data eis magna pecuniae summa securum se fore sperabat, castrum eius Szentjob obsident, expugnant, diripiunt. Evasit ipse quidem divinitus adiutus in aliud castrum suum Kerekÿ dictum, quod dum ab illis quoque obsidetur et oppugnatur, confugit ad pedites Ungaros, ter mille liberos haidones, facti atrocitatem proponit, quo in discrimine non modo ille, sed omnes Hungari constituti sint, exponit. Miles indignitate facti commotus, adiunctis subditis, Bocskaÿ castra Germanorum invadit et profligat. Vicina plebs ob tyrannidem regis iam poene confecti *(sic)* divinitus oblatam occasionem videntes sese Bocskaio pro defensione patriae suae iungunt.

Tumultus hic bellicus a rege ex officio erat componendus, et causa cognoscenda, nocentes et innocentes non iuxtà habendi. Verum rex propositi sui non immemor est, quasi hac occasione laetus, universum christianorum exercitum, quo fretus cum Turcis sub Strigonio pugnabat, duce Georgio Basta contra Hungaros movet, adiungit Stillfridium Kolonich cum cohortibus Germanorum et Hungarorum, novosque adiungit milites, stipendia sub Strigonio retenta nunc alacriter et liberaliter militi persolvit, atque hoc modo cum viginti duobus

millibus et tormentis omnique apparatu bellico expedit in Ungaros, qui ferro, igne, caede, non aetati non sexui parcendo grassarentur. Hac tyrannide Stephanus Bocskay adactus, non optimo consilio, sed tamen quod unicum in tali re supererat. Turcas in auxilium advocat, Hungaros tutatur, ratus naturales hostes mitiores, benigniores et iustitiae observantiores futuros, quam christianum imperatorem. — Atque illa omnia volente ac iubente rege facta esse, capitaneus Baptista Pecz et alii captivi Germani, ultro fatentur. Putat enim rex potentioribus Hungaris sublatis, minus negocium cum infirmioribus futurum. At enim Deus omnipotens, qui propter iniquitates transfert regna de gente in gentem, miserebitur Hungaris, ac iudicium et iustitiam oppressis faciet.

Protestatio.

Quoniam igitur superos flectere non potuerunt, non mirentur christiani, si acheronta Hungari moverunt. Durum telum necessitas. Quicquid iuris et libertatis habuit Ungaria, id omne Rodolphus rex illis eripuit; quicquid auri et argenti, id totum exhausit; quicquid honestatis, contaminavit; quicquid gloriae et honoris, id totum sprevit et conculcavit. Quam ob rem, ô regeset principes, et populo christiane, orant vos et obsecrant Hungari secessionem hanc ipsorum pro tempore a rege eorum non Hungaris, defensoribus vestris ascribatis. Coacti enim arma defensiva non contra vos, sed contra tyrannidem regis sui Rodolfi sumserunt, qui eos, ut audistis exterminandos et penitus delendos constituerat. Si illos isto rege et hac tyrannide liberaveritis, non sanguini, non vitae suae, non reliquiis regni sui parcent, in fide et pro christianis omnia dura, omnia acerba, sicuti hucusque subire parati erunt. Quod si eos non iuveritis, protestantur se effusionis christiani sanguinis iam factae et in posterum futurae causam minime esse, sed ipsum Rodolphum eorum regem. In subditos armis grassatur, non iustitia non legibus utitur. Itaque protestantur coram deo et toto orbe christiano, sese usque ad halitum spiritus defensuros contra tyrannidem regiam. Hoc ipsum enim in periculis ipso iure naturae etiam brutis animalibus conceditur. Marsos, Helveticos, Flandros, vide, se suaque iura quam egregie tutantur.

Quapropter o reges o principes et populo christiane, arrigite aures vestras, audite, aperite, aperite oculos et videte, commiseramini afflictioni Hungarorum, ponite ob oculos quanta passi sunt diebus suis, murus et antemuralis vobis ad orientem fuerunt, si a Rodolpho coacti iungantur Turcis, non Austria, non Moravia, non regna Poloniae et Bohemiae tuta erunt, non asperi montes, non alta flumina iter impedient. Nihil erit

victa Hungaria Turcis invictum, nihil insuperabile, orbis imperium quaerentibus. O ingratitudinem quem nunc vicem defensoribus christianorum Hungaris reddit Rodolphus. Considerate quaeso truculentam et tristem gubernationem Rodolphi. Quid aliud facit sub nomine defensionis propugnaculi christianorum regni Hungariae, principes et populos christianos praesertim sibi subiectos inauditis exactionibus, tributis et indirecta quaque via extorsionibus pecuniarum onerat, exhaurit et excoriat, regna et provincias adhuc dei beneficio integras indissolutis suis militibus depopulatur, et crudeliter vastat, consulto protrahit non gerit bellum, ut seipsum ditet, ut libidinem suam in quosvis expleat; id quod nunc cum Ungaris facit, paulo post vicinis ducibus et regnis idem faciet: atque opera militum, pecunia imperii et populi christiani contra Turcas dispensanda, concredite, in vos tyrannidem et libidinem suam effundet, praesertim evangelicos. Qua enim in parte imperium Turcarum, tanto exposito thesauro, diminuet? Videte Sigismundus Bathori ultro illi sine armis Transsilvaniam, Valachiam, Moldaviam integras tradidit, ille conservare illa nescivit, sed tyrannico more devastavit, contrivit, novam vastam coloniam ex illis fecit, ac postea penitus amisit. Unicum Strigonium fortalitium Turcis eripuit. E converso amisit duo alia fortalitia praecipua regni Ungariae Agriam et Kanisam. Videtis illum morbo melancholiae teneri, unde non nisi humores et consilia in efficacia possunt nasci. Nullorum regnorum utitur consilio, subiacet melancholiae suae totus. Inde est et illa occulta facta, regum consilio dissona et inconveniens vita eius. Nunquam videtis illum una cum populo christiano, publico cultu dei adesse, verbum dei nunquam audit, ideoque mandata dei sprevit. Nihil dico qualiter extra matrimonium sine omni verecundia turpiter vivat, cum id omnibus notum sit. Pacem cum Turcis aequissimam et firmam iamdudum praesertim anno praeterito facere potuisset, populoque requiem malorum et respirationem post tantas afflictiones parare. Sed quae res aliis formidolosa et sumptuosa esse solet, haec Rodolpho regi optabilis et questuosa facta est. Qui ut melancholiae et libidini suae satis faciat, bellum trahit, pecunias a subditis extorquet, quibus extortis, ipsos deinde ut cum hoste pugnent, extrudit. Ipse se domi oblectat cum suis: quamvis reges ex officio suo adesse cum regnicolis et una cum illis fortiter cum hostibus debeant dimicare. O christiani, maioris certe reipublicae salus et christianitatis incolumitas facienda est, quam offensio melancholiae et libidinis caesaris huius. Si itaque christiani opem feretis Hungaris, vobis ipsis feretis. Parati sunt enim illi et sancto vobis pollicentur, non sanguini, non

vitae, non reliquiis regni sui parcere, sed omnia extrema pro vobis, pro religione, pro fide, pro christianorum pace, proque securitate et tranquillitate sustinere.

Finis.

1605. Hev. Coll. LXVIII. 300. (lehúzva 448.) l.

Baptista Pecz Jánost Sakába vitette Bocskai; most is ott vagyon 1605. Januario, nem küldötte az török császárnak az mint mondják vala. Az két pispeket tartatja Kerekiben. Az egyik pispeknek Micatiusnak találták fel százezer aranyát. Az kik feltalálták százan voltanak, és mindeniknek ezer-ezer jutott benne. Ennek egy részét találták fel Kassán, más részét Lelezt, ki most Faustus Verantiushoz tart. *(Oldalt:* az másik pispöknek neve Georgius Zalatnaki, episcopus Quinque-ecclesiensis.

1605. jan. Hev. Coll. LXVIII. 297. (lehúzva 445.) lap.

1605. Januario.

Carolus Chrah az vak hadnagy Dévára haza menvén Hoffkirker megölése után, az dévai kapitánságot magának akarta usurpalni, de volt ott egy más hadnagy, Sommer neve, és miérthogy ennek több gyalogja volt, hogy nem mint Chrahnak lovagja, ez okáért nem engedte az kapitánságot neki. Ez Sommer Ribis hadából való és az ű alatta való gyalogi is Ribis hadából valók. Mikor igy nem alkhatnának Chrah és Sommer az kapitánságon, Chrah ötven lovaggal felkél Dévárúl és megyen Szebenbe az commissarius urakhoz panaszlani. Az commissariusok megmondják, hogy menjen haza Dévára helyére és mikor űk embert küldenek oda, az ott való dolognak eligazitásáért mindketten ahhoz tartsák magokot. Chrah visszaindúlván, az hajdúk miá nem jöhet tovább, hanem Szeben táján Keresztyén-Szigetibe szorúl be, és most is ott vagyon.

1605. jan. Hev. Coll. LXVIII. 231. l. (lehúzva: 395.)

1605. Januario. Érsekújvár, supra 390.

Pogrányÿ György adta meg Bocskaynak Érsekújvárat, mely vártúl mind az egész Mátyusfölde függ. Turzó György volt fűkapitán benne, de az kiment és mikor benne maradt volna Pogrányÿ György, ez úgy adta meg. Ez Érsekújvár nem az elébbi helyen vagyon, hanem egy szigetbe csinálták; hasonló Szakmárhoz, földbástyákból és töltésekből áll.

Hev. Coll. LXVIII. 228. (lehúzva 392.) lap. 1605. jan.

1605. Januario. Tokaj.

Tokaj alá Bodoni Istvánt küldte Bocskay először katonákkal. Azután bocsáttá Csukat Lénártot. Ehez gyanuság volt hogy nem igaz Bocskayhoz, miérthogy az városában is elégettetett. etc. Azután Lugasi Jánost bocsáttá, ki most is ott vagyon háromszázad magával az városon, hogy ki ne üssenek az várból. Eddig is kéznél volna, de igen jegelték az vizet, várnák azt hogy az üdő erősödnék. Liszkán, Keresztúrban, Tarczalt 17 száz lovag vagyon, kik az lovagokra vigyáznak hogy Tokajból szénáért, és élésért ki ne menjenek. Rakomazon is négyszász lovag vagyon. Karácson estín ütöttek volt Tokajból szénáért úgymint nyolczvan lovag, az huszonötét levágták, az többi bement. Kétszáz német s rácz az várban, éhség nagy köztök. Egy-egy ejtel buzája jár mindennap egy-egy embernek.

Hev. Coll. LXVIII. 225. (lehúzva 389.) l. 1605. jan.

1605. Januario.

Tokajban kapitán most Ruber György, Ruber János fia, jól tud magyarúl. Ez adá meg Tokaj várát Bocskaynak ....

Basta most 1605. mense Januario Eperjesben vagyon. Az hostáťot is mindenütt nagy erős sánczokkal sánczoltatta bé. El is ment hadában. Harmadnapig volt nála Kolonics György és felment Lévára. Vagyon nyolczezeren most is Basta. Élése is vagyon, mert Szepes tartományból tartják éléssel, mert Eperjes innet vagyon, az sok hegyektűl penig meg nem kerülhetik, hanem az kastélyok immár kéznél lévén, Réday Ferenczet akarja felbocsátani Mátyusfölde felé. Az kastélyok penig ezek, kik megadták magokat Bocskainak, Érsekujvár *(Oldaljegyzet:* Érsekújvárban Pogrányi György volt fűkapitán, ű adta meg, infra 395.) Szécsén, Szenderű, Drégel, Palánk, Gyarmat Somoskű, Hajnácskű, két heti ezeknek hogy örömét lőtték Kassán, 6. Januarii vizkereszt napján. 1605. — Filekben még ez ideig német volt, de az városát mind elégették az Bocskay-hada-féle nép. Az fűfű urak oda valók mind Bocskay mellett vannak, csak Bátori István az ecsedi és Rákóczi Zsigmond ez ideig személyek szerint ott nem voltak, de ezeknek is népek Bocskayval vannak. Hitlevelek is vagyon Bocskaynál hogy ű rajtok nem múlik semmi dolog, alias eddig jószágokot elfoglalták volna.

Németek levágása.

Tizenhárom száz tótot, csehet, németet vágtak l. Decembris 1604. Sebesben és Szibinben voltak ezek levágták űket, csak közel Eperjeshez úgy mint egy

földön Eperjestűl. Ezeket Kolonics György hozta volt alá. Ez az Sebes falu Sebesi Pálé volt, egy nemes emberé. Ferencz egy fia most is él. Kellemes az falu, az harmadik melyben voltak. Itt égették vágták vesztegették űket, az falukot rájok gyútván. az házakban berekesztvén, és úgy égették, perzselték űket. Egy szentegyházba szorultak volt egy nehányan Szibinbe, ott a ki megmaradhatott bennek. Megértvén ezt Basta, másfél ezer vallont küldött vol az hajdukra, de immár meglévén az dolog. re infecta redierunt. Úgy volt hogy reá menjen Bocskay Bastára és ujonnan megharczoljon, mert most sokkal több népe vagyon Bocskaynak, hogy nem ezelőtt; mert az vármegyék sem voltak ezelőtt vele, de mostan ott vannak. De hogy beszállott Basta az erősségbe, Eperjesbe és besánczoltatta magát, sem az magyarságnak, sem az töröknek nem tetszett, hogy népeket ott veszessék, hanem elhalasztották az dolgot. Török nélkül azt mondják hogy vagyon legalább negyvenezeren Bocskay; még ekkedig az török és tatár kik Bocskay mellett voltak, ötezeren voltak. Bocskaynak fűgeneralisa Homonnay Bálint, Dengeleghy Mihály Homonnay után vicegeneralis. Ennek ez Dengeleghy Mihálynak az bátyja Miklós vagyon Szakmárba, ű rajta mult ekkedig is hogy meg nem adták, mert megadták volna.

1605. Erd. Muz. 183. l.

Csakhamar odafel is 13. várat vén kezéhez Bocskai. Ezt értvén Básta, úgy indult volt ki Tokajból, hogy ugyan felmenjen az magyarok előtt Posonba, de ezt hallván úgy tért be Eperjesben, kit most arcte obsideál Bocskai. Az 13. város is Bocskai mellé állott.

1605. jan. Hev. Coll. LXVIII. 355. (lehúzva 567.) lap.

1605. Januario. Haller Gábor.

Balásfalvai kastélt az Küküllő mellett az tolvajok felverték volt mense Novembri 1604, három vagy négy németet is és balont vágtanak le. Azok az mit eltakaríthattanak belőle elvittek. Pusztán hagyván mindjárt egy katona Soti Péter szállott bele egynehány emberrel. Ez Soti hogy inkább benne megmaradhasson az commissariusok sollicitálására megirja Szebenbe ugyanazon commissariusoknak, hogy ű nem az végre szállott be az kastélyba hogy magának usurpálja, hanem hogy az német császár híve akar lenni. Azért valamikor az commissariusok embert küldenek bele oda, ű kész mindjárt kézhez adni.

Ezt a commissariusok elhivén küldik oda Haller Gábort 4. die Januarii 1605, hogy az kastélt kézhez vegye és ű legyen

benne. Oda menvén Haller Gábor szolgáival, beszáll az kastélba Soti Péter akaratjából. Másnap reggel Soti Péter reá az Haller Gábor szolgáira, kik egy házban voltanak és fegyveres kézzel arra készeríti űket, hogy ha meg nem akarnak halni, megesküdjenek Bocskay számára hogy hivek lesznek. Igy megesküdteti űket, és mindjárt Haller Gáborra megyen és azt is megesketi nagy nehezen; és igy mind az szolgáival együtt Hallert jól tartván, haza bocsátja, és az kastélt Soti magának tartja, most is benne vagyon.

Hev. Coll. LXIII 370. (lehúzva 576). l.

Responsum Dominorum Commissariorum ad Nobiles in Colosvar existentes qui literas Bocskaii ad illos miserant.

Datum Cibinii die quarta Januarii 1605.

(Közölve Erd. Orsz. Eml. V. 367. l.)

Ez levelet Hencz György hozta meg Kolosvárra, mert ugyanattúl ez Hencz Györgytűl küldték volt az nemesek is az commissariusoknak.

Hev. Coll. LXVIII. 228. (lehúzva 392.) lap. 1605. jan.

1605. Januarii. Tatár rabol.

5. die Januarii 1605. Az tatár Csilal bég alatt valók Szentmihályon és Polgáron rablott, és Tedejen az Tiszán innét az mezőségen vitt csak barmot hat vagy hétezert; valami pásztorokot vágtak le; el is vittek bennek. Szeged felé és Bács felé ment alá Szerémség felé, mert itt nem telelhet, az végbeli törököknek kevés szénájok vagyon.

Ezeket ez falukat szegín nemes emberek bírták.

Hev. Coll. LXVIII. 227. (lehúzva 391.) lap. 1605. jan. 6.

Lippai Balázs halála.

Lippai Balázs részeg szeszszel rántott valami leveleket ki zsebéből, mely Basta levele volt. Ejtették az levelet Bocskay kezébe. Basta az erdélyi fejedelemséget offerálta volt és vég is volt immár nagy részére benne. Elámélkodván Bocskay ez dolgon, Lippai Balázs megölését bizta Kátai Mihályra. Mondta Bocskaynak hogy jó módját találja. Azért vacsorára hiván Nagy Albertot és Segnyey Miklóst rendeli hozzája. És mikor házához hitta volna és az belső házba titokszóra bevitte volna, Kátai az Balázs levelét kiveszi zsebéből, igy szól neki: Ihol te hazádnak, nemzetségednek árulója, mit cselekedtél?

ezt érdemlette-i az mi kegyelmes urunk hogy eláruljad? Nagy Albert egy szekerczével fültün találja vágni, Segnyey Miklós az torkát vágja szablyával és igy megölvén Balázst szőnyegbe takarják és viszik az sérbe, kit még azelőtt megásatott volt az úr. Ezen az hajdúk megzendülvén, Bocskay az fűfű embereket behivatván, megengesztelte űket, minden dolgát Lippai Balázsnak előmondván nekik. Csudadolognak mondják, menynyire elhitte volt magát; immár senkivel semmit nem kezdett volt gondolni Lippai Balázs. Száznegyvenezer forintja volt kész pénze. Két háza volt Kassán, egyik az Ruberé az másik az mustramesteré. Jószága ezek voltak, kit Bocskay neki adott volt: Bajon, Jászó, Mád, Rátka; ez két utolsó Alaghi Ferenczé volt ki pápás volt. Széplakot is neki adta volt, ki az papoké volt. Mondják azt is hogy némelyek gondolkodnak arrúl, mi az oka, hogy azok kik Bocskayval együtt ez támadást inditották lassan-lassan el kezdenek veszni, kik ezek voltanak: Német Balázs, Ibráni Ferencz. Ibráni Ferencz döggel holt meg, Német Balázs az harczon Osgyán nevü falunál.

Rákóczi Lajoshoz az lippai kapitánhoz vannak mostis emberi Bocskaynak kik Lippa deditioját sollicitálják. Mig Lippai Balázs élt, azt mondja volt Rákóczy hogy: mint lehessen énnekem generalisom Lippai Balázs, mikor én szolgám volt azelőtt. Az bizony soha nem leszen.

Lippai Balázs halála lőn 6. Januarii, die epiphaniae 1605. Azelőtt való nap Bocskay akaratja ellen publice az pellengérnél Kassán vágatott volt le egy asszont, suspectam de multis adulteriis, kinek ura volt. Ez asszont vulgo Lucretiának hitták; noha magyar asszon volt.

1604. Hev. Coll. LXVIII. 190. (lehúzva 358.) lap.

Lippai Balásnak az nyakába anni aran lánczot hántanak az hajdúk, hogy végre ugyan nem viselhette el, igy mondják.

1605. Hev. Coll. LXVIII. 229. (lehúzva 393.) lap.

1604. 1605. Sennyei Pongrácz, Kornis Boldizsár, Marko vajda, Bastánál vannak; Csáki István in Polonia vagyon az német hivségén. Mikor Sennyey elment az király képével Váradrúl nem érték el űket az katonák, voltanak utánna csak alig szaladhattak volt által az tokaji hidon; az ráczság volt utóljáróban, azokat mind levágták.

Barcsay János fűvitéz ember, egyik tanácsa Bocskaynak, igen fű látott vitéz ember.

Lippay Balázs helyett Homonnay Bálint generalis. Ennek sok fű vitéz szolgái vannak, atyjátúl maradtak. Az többi közt Jósa deák, Komanÿ János.

Hev. Coll. LXVIII. k. 292. (lehúzva 440.) lap. 1604.

Homonnay Bálint.

Homonnay Bálint,' Homonnay István fia, ifjú legény Bocskay Istvánhoz állott, ezokért fűképpen, hogy ez elmult esztendőkben circiter 1601 az német császár harminczkét ezer forintot rántott volt rajta, ilyen okért, hogy Homonnay Györgyre reá szállotta volt Niviczke várát, mely Ungváron felűl egy mélfölddel vagyon, egy hegy darab tetejin. Ez üdő alatt, miérthogy az császárnak is másutt hada volt az törökre, és hogy atyafiát is üldözte, in crimine lesae Majestatis incurrit és 32 ezer forintot vontak rajta. *Oldalt:* 1601.

Hev. Coll. LXVIII. 180. (lehúzva 340.) lap.

Homonnai urak genealogiája.

Homonnai János fiai ezek:

- Homonnai Imre ennek fia: Homonnai Miklós maradott két leánya: az egyik Kátay Mihályné, az másik egy lengel urnál.
- Homonnai György ennek felesége Szerecsen Christina: Ferencz, ennek fia: Gáspár, defecit. — Homonnai György, ennek fia: Homonnai György, 1606.
- Homonnai Gabriel, ennek felesége Gyulafi Frusina: Homonnai István, kinek felesége Török Ferencz leánya — Homonnai László, defecit. Homonnai Bálint, ennek fia: Homonnai István.
- Homonnai Ferencz, az zemlini erdőn ölték volt meg az tolvajok, mikor Budárúl szaladott haza felé, alvó heliben ölték meg.
- Homonnai István, Bátori Klára ura volt.
- Homonnai Antal, Drágfi Gáspárnét ez vötte volt.

Hev. Coll. LXVIII. 286. (lehúzva 438.) lap. 1604.

1604. 8. Januarii *) ilyen hireket hallánk. Bocskay István Mislérül Sárospatak mellé szállott alá; népét az falukra (recte 1605.)

*) Megjegyzendő, hogy e napszám már az 1605. évre vonatkozik.

Oldalt: Bocskay hadának Homonnai Bálint generalis kapitánja, kinek fŭtanácsa egy Józsa deák, ki Homonnai Istvántúl maradott szolga.

osztotta, két hólnapig és kilencz napig való frigy vagyon köztök az békesség tractálása felől. Básta Eperjesnél vagyon nagy erővel, Kolonics Györgyöt várja mellé haddal. Az Basta népe naponként nő. Az tatár kit Bocskay mellé adott az törők, szinte úgy dulja Bodrog közit mint Erdélyben cselekeszik vala. Az urak kiki várában szorult, várják ez hadnak véghez menetelit. Az tessini herceg ezt üzente Bocskaynak hogy mondja meg ha az birodalomért hadakozik-e, vagy az hütért? Az német császár Nyáry Pált küldötte volna alá, ezt akarván megtudni, mi legyen oka ez Bocskay támadásának. Básta ŭ maga is Eperjesnél vagyon. Kornis Boldizsár s Sennyey Pongrácz az király képével Belgioiosával az Básta hadában vannak.

1605. jan. Hev. Coll. LXVIII. 284. (lehúzva. 436) lap.

1605. mense Januario Kŭvár megadása.

Az Kŭvár deditiója csak igy lŏtt. Marko vajda öcscsét fogták volt el az Bocskay népe egynehány magával, kiket Nagybányán tartottak fogva. Vitték Bocskayhoz ŭket. Bocskay ilyen conditiot proponált megszabadulásokban, hogy nemcsak megszabaditja ŭket, de szépen megajándékozza is, csakhogy Kŭvárat adják kézhez. Mert Marko vajda öcscsével voltak nagybányaiak is, ezek az nagybányaiak addig tractaltanak az kŭváriakkal, hogy rá vötték ŭket az vár megadására.

Az felső várban Kŭváratt volt másfél száz magyar, az alsó várban u. m. 32. német. Az magyarok egy társaságban lévén megfogták az németeket és úgy adatott kézhez az vár.

Az kŭvári udvarbiró volt Georgius Span Norimbergensis lutheranus. Ez consentiált legelőször Kŭvár megadásában. Ez Span igen jó magyar. Mikor Schwarzenburgh Magyarországban hadakozott ez Georgius Span tolmácsa volt Schwarzenburgnak; ŭ commendalta volt az huszti udvarbiróságra, onnat az kassai camora Kŭvárba commendalta.

Az kŭvári kapitán egy vén ember volt, Seremberger neve volt. — Ezen ez Seremberger vén emberen, nem állott semmi az Kŭvár megadásában, hanem mind kapitán és mind udvarbiró Georgius Span volt, ŭ adta meg a várat.

Ennek ez Georgius Spannak öcscse volt az Jacobus, ki Csáki Istvántúl az leveleket ellopta volt és akart vele szökni oda ki anno 1600 mense Decembri mikor Sigmondot Moldovából haza hozá az ország.

Jegyzet. Fent »1605. mense Januario« más kézzel áll, a Szamosközy által irott »1604. mense Novembri« alatt, mely le van húzva.

Hev. Coll. LXVIII. 286. (lehúzva 438.) lap. 1605.

1605. Kűvár megadása után Makray István az ű leghivével jött Szamosujvár alá circiter 8 Decembris. Vagyon benne mostan 120 német, búzájok kevés vagyon, kölesek elég. Makray vagyon ez falukban Szamosujvár mellett: Ormányon és Széplakon ű maga. Vagyon Makrayval magyar katona: 200 lovag magyar, gyalogja 300. jan. 9.

Ez elmult vasárnap, 9. Januarii, anni 1605. küldött vót az szamosujvári kapitán egy balont ide be Kolosvárra az bíróhoz Gellyen Imréhez és az több fűfű emberekhez, hogy élést vitessenek oda be Ujvárba. Volt ez kém oláh gubában, és egy oláh késérte mind eddig. (*Oldalt*: Jól tudott magyarúl ez a kém.) Ez balonnak neve Paulus Sabaudus. Volt Darabos Jánosnál is. Vasárnap estve ment ki innét Kolosvárrúl. Az Makray hajdúi ugyanazon éjjel elfogták és megexaminálták; — most ott kezekben vagyon.

Erd. Muz.

Kornis Zsigmondot és Daróczi Ferenczet Kővárban tartják fogva hogy nem akarnak Bocskai fejedelemhez hajolni. 1605.

Erd. Muz.

Makraÿ István mikor Ujvár feladását lesné, négyszáz katonával, tractatusban indúl Luchinus kapitánynyal az vár megadása felől. Mikor egymást meghitték volna Luchinus az vár elejiben hijja hitre, hogy beszéljenek együtt az vár megadása felől. És hogy sétálának ketten az vár előtt egy az Luchinus szolgái közűl, minthogy el volt végezve, Makrayt hátban lövi, igy meghalván. Az szolgáiban az holt kaphatták, vágták ölték. Az hajduk egyben gyülekezvén, választották magoknak hadnagyúl Erdélyi Jánost, és Dés felé takarodának.

Hev Coll. LXVIII. k. 297. (lehúzva 445.) lap. 1605.

Az commissariusok Szebenben megértvén Kűvár megadását, kit Pernyeszi Gábor vött kezihez Bocskaÿ számára, kezdtek az commissariusok gyanakodni Keserű Jánosnéhoz, ki Pernyeszi Gábornak nénje, hogy hírrel és tanácscsal tartja Keserűné. Miérthogy penig az szebeniek az Keserű jószágban birnak ugymint hasonfelét és az asszony jószágában is Bolkácsot és Sitve falukot. Ezekért az királybiró és Régeni János annál inkább inflammálták az suspiciót az asszonhoz, csakhogy azok az faluk, kiket Basta adott volt az szebenieknek pénzen inkább nállok megmaradhassanak. Igy levén ezek az Hoffkikher registromában kiket meg akart csigáztatni ezek voltanak: Keserű Jánosné, Ajtoni Jakab diákot, Kapranczay Mártont, Sárváry Mihály, Galtűy Mihályt, Székely Andrást. Mely dolog véghez nem mehetett, az Hoffkirker halála. jan.

1605. Erd. Muz. 289. l.

Krauzenek az szebenieken vont 5000 fl. Minek utánna eljárta volna minden hadi készületeket, és eleségeket, akkor az királybirót fiastól Kolzsvárig kicsalogatván Szebenből Krauzenek, s Kolosvárra hozák az 5000 forintot.

1604. dec. Hev. Coll. LXVIII. 291. (lehúzva 439) lap.

1604. December. Zakmar.

Zakmárban az németek közt fü Joachimus Beck Germanus, Zakmár alatt Bocskay népe u. m. kétezer emberrel Bés György vagyon. Decembernek utólsó napján 1604. Gyulaffi László is Csehből ment ki minden udvara népével Zakmár alá. Ez az Joachimus Beck Prayner hadából való kapitán, unus ex capitaneis sub Praynero merentibus.

1605. Hev. Coll. LVXIII. 292. (lehúzva 420.) lap.

1605. Gyulafi László kétszázad magával ment Zakmár alá, kis karácson estin érkezett oda, bányászokot vittenek oda, kik az aljját ássák.

1605. jan. Hev. Coll. LXVIII. 294. (lehúzva 442.) lap.

1605. Zakmár, Lippa megadása. Pecz János.

Jüvének ilyen híreink Kolosvárra, hogy Zakmárt megadták az magyaroknak. Pénteken erős ostromlás lött. Az ostromon az kapitánt ellűtték; szombaton szót adtanak ki és megigírtik az várat. Szombaton, azaz 15 die Januarii 1605. megadták Gyulaffi Lászlónak. Volt benne az várban kapitán Joachimus Beck, Austriából való, liber baro, régen Mátyás archiduxnak cubiculariussa volt. Felesége, gyermeke Zakmárban volt.

Ugyanakkor hallók, hogy Rákóczi Lajos Lippát megadta Bocskay számára. Az németek, kik benne voltak, Szebenbe mentenek, de ott be nem bocsátották, hanem az hostatban az házakban szállottak meg.

[Hallók azt is, hogy Kollonits György öszve haraguván Bastával, Bocskay mellé jött volna. Hallók azt is, hogy Joannem Baptistam Pecz, Bocskay az török császárnak küldötte volna Somogi Berta által, és viszontag az török császár valahol mi magyar rab az végekben, Nándorfejérváratt és Konstantinápolban volna, mind Bocskaynak megküldötte volna.]

Jegyzet. A zárjel közti rész az eredetiben át van húzva s oldalt mellette ez áll: nem igaz ez még ez ideig.«

Hev. Coll. LXVIII. 351. l. (lehúzva 563.) 1605. jan.

1605. Januario. Makray István levele Kamuti Balásnak Kolosvárra.

Szerelmes barátom, most az ideje, ha barátom voltál, vagy és ha lenni akarsz, mutasd meg igéreted szerint, az Isten úgy áldjon meg mindennemű szerencsédben, az mint most énnekem beteljesited eleitűl fogván való exceptio nélkűl való barátságodat és igiretedet és hasonlóképpen engem is úgy áldjon meg az én Istenem minden dolgomban és úgy adja előmenetelemet, hogy ha ebben ez dologban, meghiszed, életemnek szépen indult útát, szerencséjét teljességgel közlöm veled, mindennemű dolgomban és az hol kivánod véremet is érette nem szánom.

Azért uram im hol az ujváriak kévánsága, az többi in arbitrio meo est, de pénzem nincs, adj uram ezer aranyat vagy pénzűl vagy aranyúl, magamnál is leszen annyi, hogy avval együtt felérjük vele. Azt pénzt én kivánom ilyen formán, az fejedelemnek (Bocskay Istvánnak) hitlevelét az szolgádnak uram megmutattam, melyben az vagyon írva, hogy valakinek én az Ujvár megvétele tractatusában mit igírek, abban mindent megtart, mely urunk levele continentiája szerint én kgdnek az megnevezett sommáért az énnekem adatott auctoritasom szerint kötöm és adom az én uram Ujvárhoz tartozó jószágából Retteget, Megyerfalvát, Györgyfalvát, Lalfalvát az hol az malom követ vágják, az többi is ép faluk. Ezeken kgd az ű nagysága szükségére adatott sommának megadásáig, hogy az én kgls uram levele rendtartása szerint, teljességgel kgden fordulván meg nemcsak az Ujvár dolga, de az egész országé előtt, kgd békességes uraságában leszen és legyen az faluknak, melyet hitemre fogadok, hogy tehetségem szerint örökségessé is teszem kgdet benne, pénzit is megtérítem. Ez mellett adom kgdnek zálogúl ezen sommáért az én atyámtúl maradt ősjószágomot és kötöm Pestest, Tamástelkét, Középtelket, Valliat, Nándort, Simiságot, Köként, Runkot, Gannozát éppen birni, míg az kegyelmed pénzét meg nem adom, mind addig ezen levelemmel kötésemmel magam kezem irásával pecsétem erejével birni. Uram, szerelmes barátom, Ujvárban sok álgyú, por, golyóbis vagyon, királyi sok szép hadakozó szerszám, most az ideje, most, jer ide uram magad is, nem a végre, hogy én parancsoljak kgdnek, hanem hogy kgd énnekem. üljünk be szerelmes barátom az nád közepibe, olyan
szépet csinálhatunk az mineműt a' -t,
az alkalmatosságot, im hol Ist
hatalmas Istenért jó szerencs

ki vagy és ki leszesz, és azt is szegrűl végűl, kivel vagyon dolgod, amaz te igaz Makray Istvánoddal és Simon deákkal, ki szinte olyan jól vagyon urunkkal, mint Sigmonddal vala és ű vezérli contenue ott az mi dolgunkat bódogúl, valamint akarjuk. Szóval is izentem béven, utolsó hírem az jöve az én kedves atyámfiától az kővári kapitántúl ihon formaliter oda kültem az én éltemig való szolgálatomért, barátságomért, zálogomért. Hitemre, emberségemre küld el uram ma a pénteken estve az pénzt. — Cito, cito, cito, citissime. Igaz atyádfia. barátod mig él

Makray István.

Szamos-Ujvár alól 14. Januarii, 1605.

1605. jan. 14. Hev. Coll. LXVIII. 352. (lehúzva 564.) lap.

Articuli domino Makray praescripti a capitaneo Ujvariensi.

1. Milites nostri petunt litteras sigillo et propria manu scriptas Magnificentiae vestrae quod hanc arcem non suo nomine, sed sui principis domini Bocskay tradendam certis conditionibus petat.

2. Quod coram oretenus juramento idipsum praesentibus nostris militibus confirmare vellet, quod promiserat secutum servatum iri.

3. Acceptilationem cuipiam a Mgca vra dandam, quod nos hanc arcem non temerare vel aere arrumpi sed necessitate coacti Vrae Mgcentiae dederemus, inopia victualium et rerum ad victum vitamque necessariarum.

4. Ut nobis dimidia pars aeris solutivi hic in arce si totum dari non poteret, dimidia pars ex contractu futuro in eo loco ad quem Mgcentia Vra nobis tutum commeatum promittet, detur.

5. Tutum et securum ad dicendum locum commeatum absque ullo incommodo, una cum aliquot curribus quibus nos cum nostris rebus vehi peterimus. Quae si fierent arx vestra erit.

Responsum domini Gelleni est, se suam pecuniam germanis in varios usus suae Majestatis erogasse, neque nunc pecunias ullas ad manus habere.

Sed neque Blasius Kamuti misit ullam pecuniam.

Magnifico et nobili domino Stephano Makray principis sui capitaneo ac amico nostro tradendae,

cito,
cito,
cito,
cito.

Hev. Coll. LXVIII. 295. (lehúzva 443.) lap. 1605.

1605. Zakmár.

Zakmárat 15. Januari, szombaton vötték meg Bocskay számára. Gyulafi László kapitán benne. Erős ostromok volt, mind az két félben sok veszett. Ű maga az német kapitán is sebes. Ezt Erdélyi János irja, ki Makray István helyén kapitán az hajdúk között, irja Darabos Jánosnak Kolosvárra. Pénteken adtanak zálogot ki az zakmáriak.

Hev. Coll. LXVIII. k 234. (lehúzva 398.) l.

1605. 16. Januarii. Szakmár vétele. 1605. jan. 16.

Oldalt: Szakmár ostromlása s megadása.

Szakmárt kezdték ostromolni 14. Januarii péntek nap jó hajnalban. Ostromlották penig leginkább az két bástyát kik jobb kéz felől vannak, hogy az várból kijönének, az viz avagy molnok felől, az mely felől az németek temetése vagyon. Tartott az ostrom három óráig szüntelen. Készittettenek volt lajtrákot is elegedendőket, de hatnál vagy hétnél feljebb in usum nem adhibeálták bennek, azokot is penig csak olyan helyen nyútották be az árkon, a hol az jeget jegelték vékelték volt az várbeliek. Mentek által bennek ezeken is. Az sánczot szinte az árok hátán vitték hosszan elő és abból az árok ódalára ásták ki magokot, tágas és harintokon való vermekben, hogy onnat belől lövéssel hozzájok ne férhessenek és úgy vötték el az lövő lyukakot, hogy ekképen az ostromon való földnépét őriznék onnét az mennyiből lehetne. Innét odabe iszonyú sürű lövéseket cselekedtek és az jegeléstűl is arceálták űket, elannyira hogy azután nem jegelhettek. Az árokban való vizet az vár alól elvöttek volt, de sehol annyira el nem vehették hogy az melljét embernek fel nem érte volna. De annak is mindhogy befagyott volt, mindenütt hátán mentenek. De legfeljebb mivelhogy haránток vagyon Szakmárnak felfont palánkja és meg nem volt tapasztva, iszonyúképen hágták azt turmatim csoportonként és inkább mind azon mentenek fel derék ostromra, oly pertinaciával, azt mondja az barát ki ezeket beszéllette, hogy az bennvaló szállott várakban forgott fűemberek németek és vallonok azt mondták hogy életekben vakmerőbb népet ki halálával úgy ne gondoljon, nem láttanak. Az nagy sürű nép egymásra hullott alá, ki lövés, ki kű, ki gerenda, ki tüzes szerszám miatt melynek sokasága volt az várban. Ha egyszersmind egy renden huszonötiglen valót leseprettek is bennek, azon szempillantásban mindjárást annyi állott helyében. Az belől való nagy lövéseknek iszonyú voltát ebből arányozhatni, hogy öt bástyája vagyon Szakmárnak, kik közűl mindeniken volt hat

vagy legalább öt ágyú sürü seregbontókkal, tüzes csuprokkal, kalácsokkal, felhalmazott kürakásokkal együtt, mely követ az asszonynépek hordottak fel. Ezek németek, ráczok és vallonok feleségi voltanak. Mind ennyi machinákkal egyaránt impetalták üket és minden szerszámot ugyan reájok szórtanak. Szemével nézte ez barát Joannes Baptista hogy kettőnek vetették közülök az lángozó tüzes kalácsot nyakokban, kik mindazonáltal az sürüsig közt jütön-jöttenek fel az palánkra, mintha semmi sem lött volna nyakokban. Végre elégtenek és halva estek le nagy késöre. Az belsök között egy olasznak emberséges forgolódását csudáltatják, kinek Bartholamaeus Caporal volt neve *(Oldalt:* Ez olasznak neve: Barholomeus Gabell de Modilla, ex officio caporal), olasz, patria Mutinensis. Ez felette inkább serénkedett, az mely bástyát neki assignálták volt azt nem tágittatta, felette igen lütte és vágta üket; utoljára az halabárddal vert sokat által bennek az palánkon és ugyan egymásra deturbálta üket. Az kapitán is Joachimus Bek szakadathatatlan volt az bástyárúl és nem különben viutt (vivott) mint akarmint *(sic!)* gregarius miles. Intette egynehányszor Bartholomaeus Caporal hogy recedáljon, ne tegyen halálával nagyobb veszedelmet, ha mi esik rajta, de semmi intést nem fogadott. Végre találják az nyakát lüni balfelől és úgy mint harmadrészén az nyakának ment által az golyóbis, az gégéjét mindazáltal meg nem sértette. Még ezután vitt két óráig, azután találták lüni jobbfelől az ódalát, úgymint egy arasznéra az hóna aljától alámérvén az vékonyánál ment által az golyóbis; ezzel ez sebbel elesvén az kapitán megfutamodtak volt mindannian és ugyan akkor meg is vötték volna az várat, hanem Caporal ugrott elő egy halabárddal és hármat is vert által bennek. Ezután lábánál fogva vonatta el az kapitánt az bástyárúl hogy inkább ne iszonyodjanak. Az kapitányon való seb mindazonáltal halálos nem volt, mert intrinsecus viscera et vitalia non fuerunt laesa. Immar Caporal elfáradott volt és csak seb is kit megolvastak halála után 18 volt rajta, végre találják lüni homlokban, úgy esik el. Ennek halála miá consternáltattanak az bennvalók leginkább.

Egy oláh pispek is volt az várban kinek vitézségin mindnyájan csudálkoztak. Ez egy nagy két kézre való német pallóssal forgódott és valamely felé csapott, számosan hullottak keze után, gyakran az hová elcsapott, hiába nem csapott. Végre közép aránt találták által lüni és megholt. Ez pispek itt Kolozsváratt is volt Bástánál egy nagy hajú kisded ember, ezüstös páczát visel vala.

Ostromlotta penig csak szintén az föld népe, az mint mondja az olasz barát, kit nem igen hiszünk; voltak ez ostromon az

hostátbeliek az németiekkel és az városbeliekkel együtt. De mindyájuk közül is leginkább az városbeliek vesztenek igen; elannyira hogy sok fű városbeli nép vagyon oda, mert ezeket hajtották inkább nekiek, miérthogy az várnak is csinját és állapatját inkább tudták ők, belől is mint legyen. Az hajduság nem ostromlotta az mint az barát mondja, kit nem hiszek, hanem az sánczokból lövődözött az bástyákra és az lövő lyukakra. Voltanak penig mindenestől az ideki valók kik az várat vívták mind hajdúkkal és föld-népével együtt négyezeren.

Az ostrom elvégeződvén, két német szökött ki az várból és azt mondta, hogy nem kellett volna ennyi népet elveszteni, mert két hét mulva ő magok az várbeliek megadták volna magokot. Az belől valók megmustrálták magokat ugyanazon nap pénteken az osrom után és nem találtak többet negyvennél, ki viadalra való emberek voltak volna közülök, ki sebes volt, ki elholt volt. Annakokáért látván és értvén hogy másnap derekasképpen akarja Gyulaffi László megostromlattatni, ugyan pénteken (még) szót adtak onnat belől és igy három fünémetet bocsáttak ki Gyulaffi Lászlóhoz pro obsidibus, Gyulaffi László is annyit bocsátott be az várba és igy kezdettek tractalni egymással. Az várbeliek hitlevelet kivántak Bocskay Istvántúl, hogy békével bocsássa őket, minden marhájokkal és hozzájok valókkal és hogy Eperjesig elkésértesse őket békességesen az hol ez üdőben Básta volt az hadával. Acceptálta az conditiot Gyulaffy László és mindjárt postát bocsátott Bocskayhoz Kassára; egy hétig járt oda.

Ez alatt az kivűl valók és az benvalók összvejártanak szabadon és vigan laktanak egymással. Gyulaffy László mindazáltal be nem ment addig az várba, mig Bocskay levele el nem érkezett. Kitakarodván az németség az várból, népet bocsátott bele elegedendőt Gyulaffi László. Kapitányul Beck Györgyöt eskette az várba. Az három német hadnagyot és az több németeket Károlyi Mihály fia, egy ifju legény, ki Eperjesre késérje fel őket. Az több németek közül, kik ott akartak maradni, megeskették üket és fizetést töttek ott az helyben nekik. Az ágyús mesterek is megmaradtanak. Gyulaffi László postán felment Kassára Bocskayhoz.

Voltak berekesztve az szakmáriak tiz egész hétig és két napig, mind ennyi ideig is sem irásával sem izenetivel senki által őket Basta meg nem találta. Buzájok volt annyi hogy még két holnapig megérték volna vele, borok két hordóval több nem volt. Az lövő szerszámok nagyobb részét, kit Goroszlónál Báthori Zsigmond bolondúl elvesztett volt, ott találták meg. Port és golyobist azon felett sokat. Vesztenek ottbenn negyvenöten, kivül az ostromon a hajdukban és földnépében négyszázan, igy mondják. Sebesek voltak százig való.

Péntek nap szállották meg és tiz hét és két nap mulván pénteken adták meg is. Magyarok az várban huszonöten voltanak, kik közt tizenketten voltak nevezetesbek. Ezek közt voltanak Dengeleghi nemesek Miklós Mihály, Bernát, Szikszay György az vármegye viceispánja az Vetési nemesek. Voltanak benn asszonynépek úgymint harmadfélszázan, vallonok, németek és ráczok feleségi kik beszorultak volt. — Csakhamar hogy ostromlani kezdték az várat, egy öreg álgyú szakadozott el ott benn az várban, az ágyán való abroncs az fél karját elszakasztotta az pattantyúsnak, kit ű magok is jóra nem magyaráztanak.

Ez barát franciscanus barát, ex iis qui conventuales vocantur. Ez törekedett Sarmasági Zsigmond mellett. . . . . *(a többi a lap alján le van vágva.)*

1605. Erd. Muz. 182. l.

Oldalj.: Szathmár megvétele. Gyulaffi László hires vitézember Szatmárt az nimetektől rettenetes vijadalmas ostrommal megveszi Bocskai számára; kapitányúl rendelte Békk Györgyöt Szatmárban megeskűtvén.

Erd. Muz. 291. l.

Az szathmári nímeteket Szénási vágatá le, kiért igen haragutt az fejedelem, hogy Gyulaffi legelsőbben is Szathmárt ostromoltatta.

1605. Erd. Muz. 265. lap.

Mivelhogy Szénási Mátyás futamodott le az ő hadával elsőbben is az ostromról Szathmáratt, erre való boszuságából megleste az nímeteket, mikor kimentek Szathmárból, s levágta contra datam assecurationem a principe; nagy nehezen maradt meg Joachimus az kapitányok is, hogy le nem vágták: kiért vasban járt Szénási; az alattavalók elbujdostak.

Vitték azért Joachim Bekket Vásárhelyre Bocskaihoz adott neki Bocskai fl. 700. és ment lengyel Krakkóban, ott holt meg.

1605. Hev. Coll. LXVIII. 283. (lehúzva 435.) l.

Makrai István.

Bocskay István támadása lévén, Makrai István, Zsigmondtúl maradt ifjú legény, hajdukat contrahálván Deés táján

contineálta magát és naprúl-napra szaporodván Bocskay akaratjából kétszáz lovagra és háromszáz gyalogra szerzette magát. Mindenekelőtt penig az szamosujváriakot sollicitálta, hogy megadják az várat. Az bennvalók várván partim commissariorum instructionem et auxilium, partim belli Bocskaiani eventum, szóval tartották. Ezalatt minthogy gyakorta jöttek Kolosvárra az várbúl, commeatust és embert sollicitáltak az várostúl, futamodott ilyen hir, hogy Gellyén Imre, ki most fűbiró itt Kolosváratt, Filstich Péter és Darabos János tartanának ellent az Ujvár megadásában. Az kapitán is az fokrúl azt mondta, hogy ha ezek akarják, ű megadja az Ujvárat. Az újvári kapitánnak neve Alexander Luchinus *), Italus Tridentinus. Ezt értvén az városbeliek bocsátták Berzeti alias Szűcs Mihályt Kolosvárrúl az város leveleivel Makrai Istvánhoz, ki az kolosvárbelieket azzal fenyegette, hogy Újvárba élést küldöttenek volna; mert mense Decembri az commissariusok hagyásából száz köböl búzát szedtenek volt az városon és az újváriaknak küldötték volt, sőt ugyan az újváriak ű magok lovokon, szekereken vitték volt el. Ezt Makray megértvén, Gillién Imrének az fűbirónak mostan, 1605. esztendőben kilencz száz juhát hajtatta el Makrai István és az több városbelieknek is sok juhokat hajtatta el. Ez barmok megadása felől küldték volt Szűcs Mihályt, kit megírék, Makraihoz, de még ez ideig az juhokot meg nem küldötte, megigérte azért. Szűcs Mihályt penig, Berzetit, Bocskay számára megesküdtette erővel, szablyával feje felett forgódván. Vagyon mostan Újvárban kilenczvenöt német circiter, melynek negyvene lovag, ezeknek kapitányok Alexander Luchinus olasz ember. Ez Makrainak szót adott, hogy az várat megadja, de másfelől az tanácsnak azt irja, hogy eszébe sincs hogy megadja. etc.

Hev. Coll. LXVIII. k. 356. (lehúzva 568.) lap. 1605. jan. 16.

1605. 16. Januario. Makray István halála.

Makray István, ki Szamos-Újvár alatt négyszáz magyar katonával leste az Ujvár megadását, Luchinus kapitánnal tractatusba indult volt az vár megadása felől. Az tractatust supra pagina tertia megírtam.

Mikor igy meghittik *(igy)* volna egymást, az kapitán Luchinus az vár eleibe híjja hüt alatt Makrayt, hogy az vár

*) *Jegyzet a lap alján:* Ez Alexander Luchinus nem szinte fűkapitán Újvárban, hanem csak zászlótartó. Az kapitányjok Fogarasban vagyon, nem tudom mi okon kiszorúlt Újvárból.

megadása felől szóljon, beszéljen vele. Makray egynehány legínyekkel oda megyen, mikor az vár előtt kivűl sétálnának és beszélgetnének egymással: egy az Luchinus szolgái közül, az mint el volt végezve köztök, hátha lövi puskával Makrayt és ugyanott ledűl és meghal. Az több szolgáit az várból és kivűl az holt *(igy)* érhették, ölték, vágták.

Igy az hajdúk felgyülekezvén, választják mindjárt hadnagyúl magoknak Erdélyi Jánost és Dés felé takarodnak.

Igy lött halála Makray Istvánnak.

1605. Hev. Coll. LXVIII. k. 228. (lehúzva 392.) lap.

Körülbé az mi népe Bastának vagyon, ez helyeken vannak: Eperjes táján, Sárosvára táján, Szepesvár táján.

1605. jan. 31. Hev. Coll. LXVIII. 296. (lehúzva 444.) lap.

1605. Januario.

Ad ultimum diem Januarii gyűlést hirdettek Petelére Görgény mellé Bornemissza Bodisár, Bogáti Menyhárt és Mindszenti Benedek, Erdélyi István, Bornemisza Gáspár, ezek subscribálták. Ezokáért hogy ez nagy indulás miá mit kelljen cselekedni, arrúl szólljanak, végezzenek.

1605. febr. 2. Hev. Coll. LXVIII. 238. (lehúzva 402.) lap.

1605. 2. Februarii, Öt lábú borjú.

2. Februarii öt lábú borjút ellett egy tehén Kolosváratt az Farkas-utczában, az ötödik lába az utolsó jobb lábának az czombjából nőtt ki, körme volt mint az többinek, de az földet nem érte ezzel ez lábával. Én igy jövendöltem felőle, hogy ez négy láb ez négy fejedelmeket jegyzi; az két első láb János királ fiát és Báthori Istvánt az lengel királyt, az utolsó balláb Báthori Kristófot, az utolsó jobb láb Báthori Zsigmondot. Ez Bátori Zsigmond lábából származott ki ez ötödik láb, mely Bocskay Istvánt jelenti, ki Bátbori Zsigmondnak avunculusa, azaz Báthori Zsigmond anyjának bátyja, mert Bocskay Erzsébet volt az Zsigmond anyja, Bocskay István nénje. — Miérthogy penig ez ötödik láb nem ér az földre, azt jelenti hogy Bocskay István noha az erdélyi fejedelemségbe succedal, de nem leszen semmi maradéka kire szálljon az fejedelemség, hanem ez Bocskay ág deficiál. De czeket az eventus mutatja meg ha igy leszen vagy különben.

Hev. Coll. LXVIII. 246. (lehúzva 410.) l. 1605. febr.

1605. Február, Somogi Berta halála.

Ezelőtt való holnapban januariusban küldötte volt Bocskay Somogÿ Bertát az vezérhez Konstantinapolba bizonyos dolgokért. Mikor visszajűne és az vezírtűl levelet hozna, valami ráczok u. m. huszonöt luvon valók, kik ott csavargottak, találják Somogÿ Bertát, hogy Bocskaÿhoz megyen volt Sárospatakra, és Berta azt is tudta, hogy Bocskayhoz tartozó magyarok. Azért ugyan, Berta hozzájok adja magát, ez volt Tolcsvánál egy falunál, ki Patakhoz másfél mélyföld. Ott az ráczok eszekbe vévén, hogy Somogÿ Berta volna az, ki egy törökkel volt és csak két szolgájával, mindjárt meg akarják fogni és mikor meg nem akarná magát adni, ugyanott levágják és az mely levelet viszen volt elveszik és Bocskayhoz viszik. De mikor mennének az ráczok találnak reájok magyarok és csak három szalad el bennek, mind levágják az többit és ugy történik, hogy ez háromnál marad az levél és Bástához viszik. Basta akkoron Tokaj alatt volt ki minden népével kijűvén Eperjesből élést viszen be Tokajba, mert immár Tokajban igen nagy szűkségben éhsígben voltanak. Ezt mikor meghallották volna mindenfelé, hogy Básta kijött Eperjesből, mindjárt Debreczenből és több egyébb helyekrűl öszve gyülekezvén az magyarok utánna voltanak és mint jártanak, másszor meghalljuk.

Oldalt: Básta élést viszen Tokajba.

Oldalt: 3. die Februarii az mint mondják, vitt élést be Basta Tokajba.

Hev. Coll. LXVIII. k. 246. (lehúzva 410.) lap. 1605. febr.

1605. Februario.

Enyedick és fejérváriak összve gyülekezvén az vídíkben valókkal, mentenek volt Déva felé, ott az várbeli németekben kin tapasztalván, megharczoltanak velek, veszett 75 németig való, az magyarokban egy veszett és három sebesült.

Az lippai nímetek elunván ott az nagy éhsíget, mert nagyrésze az városbelieknek makkot őrlött meg és azzal éltek, az németek kijöttek onnat és Szeben felé indultak. Illyét aztatárok és magyarok elégették, ez kastél Rákóczi Lajos számára való volt, ki most lippai kapitán. Keresztesi Pál lugasi bán Bocskay számára.

Hev. Coll. LXVIII. 246. (lehúzva 410) lap. 1605. febr. 9.

1605. Febr. 9. die.

Dévába visznek volt németek u. m. 75 élést, szalonnát és egyéb effélét. Szászsebesen túl Szászváros felől egy helyen, melyet Pálpatakának hínak, kétszáz magyar, kik Fejér-

várnál gyülekeztek volt meg ott meglesik Pálpataknál éczaka Vinczen alól, és hirtelen reájok ütvén, mind ott vágják le őket két magyar is volt köztök, az egyik trombitás, és ez két magyarral együtt az éllést Fejérvárra viszik be. (Ez az németek levágása kit ezelőt feljegyzettem hac eadem pagina 410.)

Előttök járójok az magyaroknak volt Szilagy András Enyeden lakó hajdú hadnagy és Balogh Imre, fejérvári.

Erd. Muz. 261. l.

Az dévai németeket késérték ki az országból Nagy-Bányáig, kapitány Huszár István succedál Albert helyiben, ki dárdájával megajándékozá Albertet mondván: ezzel együtt adá énnekem az római császár az tisztet; tudjuk, hogy vitéz ember vagy, adja isten, szolgálhass te is igazán az te uradnak ebben az helyben, mint én szolgáltam. Albert ismét az szablyájával ajándékozá meg és egy tollal, kit süvegében viselt.

Nagy Albert, urunk kimenetelétől fogván szorgalmatoson vigyázott az németekre kérdvén tanácsot az gubernátortól kiküldjön-e urunkhoz az vár megadása felől. Az gubernátortól ilyen válasza lőn: nem szükség, nem is kell, mert néki vagyon plenaria authoritássa arra. Ugy végeztek aztán velek.

1605. febr. Hev. Coll. LXVIII. 238. (lehúzva 402.) l.

1605. Februario.

Szebenből visznek volt élést Dévára, úgymint másfél száz német, Szászsebesnél az magyarok éczaka rájok ütvén, sokat levágtak bennek és az élést bevitték Fejérvárra, az mint mondják. Vide 410 infra. Igaz dolog.

Erd. Muz. 263. l.

Tokajban Ruber György kapitánságában oly nagy éség volt, hogy az lóhust jó kedvvel megötték; az ki vérit és belit kaphatta jól járt. Az tehén bőrt, ló bőrt, kutyabőrt megperselték, az szőrit megfőzték s megötték. Macskát és minden eleven és holt állatot egyaránt öttek. Egy házi egeret 26 pénzen adtak. Az szőlő kihánt törkölt felszedték, kevés buzalisztel vagy kölesliszttel összekeverték, megőrlötték, abból sütöttek kenyeret, úgy ötték úgyannyira, hogy ugyan megzajosodott az ember feje tölle, mintha megrészegedett volna tölle. — Az pásitot s akármi füvet megaszalták és megőrlötték, köles liszttel megsütötték s úgy ötték. Az szemeten csontdarabot és

minden rutságot felszedtek. Az kos szarvát tüzzel piritották. Az ember ganét megaszalták, és minden rothadt bőrt megfőztek és megöttek. — Semmiféle madár nem szállott az várra se penig az vár körül.

Hev. Coll. LXVIII. k. 247. (lehúzva 411.) lap. 1605

1605. Basta Tokajba élést viszen.

Mense Februario 1605. Iratosi Pál főember, vén ember ki kállai kapitány is, jöve Kolosvárra, ilyen hireket beszéle. Básta értvén Bocskaynak kevesen létét, minthogy széllel volt minden hada oblata hac oportunitate, megindult Eperjesről nagy hirtelen Tokajba, volt vele nyolczszáz valon, négyszáz gyalog puskás, ezer lovag rácz. Az élést bevitte Tokajba és harmadnapig volt ott az vár mellett. És be is ment volt az várba ugyanazon nap, az mely nap oda jutott, de ott benn nem hált, hanem kivül volt az táborában. Mikor Tokajba jutott volna Basta, az valon hadnak nagyobb része fogott volt Sárospatak felé. Rátaláltak az magyarok Tolcsvánál és igen sokat levágtak bennek; sok fű valonok vesztenek és az kapitányok is kézbe akadt, kit Patakra Bocskaynak vittenek. Ezt megértvén Básta, mindjárást nagy sietséggel azon uton Eperjesbe visszament. Be penig nem ment volna az városba, ha Somogÿ Berta kézbe nem akadott volna; de azokból az levelekből értette meg, hogy közbe akarják venni. Mert mindenfelé irt volt immár Bocskay és immár két ezer jancsár jű volt, ki e télen Szegeden telelt és Egret is meghaladta volt immár. Rédai Ferencz után is irt volt Bocskay és az is megindult volt, ki csak azelőtt való napokban ujonnan ismét verte meg az Kolonics György hadát, ki segitségére jű volt Bastának. Kolonics Lévában szaladott be és Rédai berekesztette. Az Duna mellett hat ezer hajdúk gyülekeztek volt öszve, azok is Rédai mellé állottak, és Bocskay számára megeskette űket Rédai. Immár oda felé is tizenhárom vár volna Bocskay kezénél, Nógráddal együtt, Filek még kéznél nem volna. Ezeket értvén Básta, úgy indult volt ki Tokajból, hogy ugyan felmenjen az magyarok előtt Pozson felé, de hogy ezt meghozták, nagy sietséggel Eperjesbe tartott be, kit most igen acrte obsideal Bocskai minden felől, úgy hogy senki ki nem jöhet belőle. Az XIII. város is Bocskay mellé állott és oda esküt neki. Az váradi megholt kapitán Carolus Verlin után az minemő kapitán volt benne, kijött volt Váradrúl harminczegy lúval. Ezeket meglesvén az magyarok, kit levágtak, kit elfogtak. Az kapitánjokat Bocskaynak vitték. Igen gyakran esett immár meg az váradiakon az gonosz szerencse, ugyannira, hogy az mint az kapi-

tánjok megvallotta, lovag immár benne nincsen, hanem csak azon gyalog. Az téli nyereség is igaz; csak az kész pénz százezer forint volt, nyolczvanezert hoztak Bocskaynak benne, az többivel ű magok osztoztanak fel az katonák; sok suba és egyéb téli és nyári öltözetek voltanak. Somogÿ Berta magyaroknak állítván az ráczokat, úgy járt az mint megirtuk 410. pag. Ezt mondja hozzá Iratosi hogy az csauzok elszaladtanak ugyan azon fűlovakon, kiket az császár Bocskaynak küldött volt. Ű maga az császár Drinápolban telelt és bizonyos az, hogy megindult. Az Duna mellett akar felmenni Bécs felé. Nagy erős kötése vagyon Bocskayval, kihez hasonló ezelőtt semmi fejedelemmel nem volt; mind az mufti s mind az császár megeskütt neki és mindeniktűl külön-külön levelet hoztak neki.

1605. febr. Hev. Coll. LXVIII. 248. (lehúzva 412.) l.

1605. mense Februario.

Basta Tokajba jövén, amaz jó falukot, városokot, Szántót, Tályát, Tarczalt mind elégettette. *(Felibe irva:* Nem igaz hír volt.) Kolnicsot ki most oda fel generalis, háromszor vertemeg immár Réday Ferencz. Azt kévánja az török, hogy mind kopjás hada legyen Bocskaynak.

1605. Hev. Coll. LXVIII. k. 249. (lehúzva 413.) lap.

Szerencs megadása.

Tokajból hogy kijött Basta Szerencset megadták neki az magyarok, és mind levágatta fűköt és az benne valókat. Erre való képest az németeket is, kik Zakmarban voltanak és immár oda fel megindultak volt Szénási Mátyás mind levágatta.

Az utolsó sor alján irva: Nem igaz.

1605. Hev. Coll. LXVIII. 231. (lehúzva 395.) l.

Mindenestűl tiz várat kastélyt hódoltattak és vöttek meg deditione az mint oda fel pag. 390. megirtam. Ezt értvén Bocskay, kétezer embert küldött Réday Ferencz mellé, kit azelőtt egy héttel bocsátott volt fel Kassárul az hódoltatásra Karácson előtt. Ez váraknak örömét meglűtték álgyukkal, taraczkokkal Kassán.

Kisvárdát mostan birják Nyáry Pál és Melith Péter. Melith Pál fia.

1605. Hev. Coll. LXVIII. k. 248. (lehúzva 412.) lap.

Kolosvár egynehányszor találta meg az commisariusokat, hogy mit kelljen cselekedni ez nagy nyomorúságban.

Az commisariusok csak ez választ tötték mindenkor: jól meggondolják mit cselekednek, tudják mivel tartoznak az Istennek és fejedelemnek.

Bocskay István ide be Erdélybe Balassi Ferenczet és Bethlen Farkast rendelte az commissariusokhoz, hogy kérjék az országot, ha adják jó, ha nem: Gyulafi László haddal jű be.

Hev. Coll. LXVIII. 249. (lehúzva 413.) lap. 1605.

1605. Febr. 21. Gyűlések az nemeseknek.

21. Februarii volt az nemeseknek és az székelyeknek gyülések Szerda nevű helyben Marosszékben. Megegyeztenek és az székelysíg is megeskütt Bocskaynak. Az nemesek kik ott voltanak Szerdában és ez végezést cselekedtél az székelyekkel együtt ezek: Bornemisza Bódisár, Mindszenti Benedek, Bogáti Menyhárt, Vas Ferencz, Bornemisza Gáspár és többen.

Követeket is küldöttek Bocskayhoz, kik ezek: Kemény Bódizsár, Angyalosi János, kit tavaly itt az gyűlésben prothonotariussá választottak, Pató Menyhárt is az marosszéki kapitány és Nagy Menyhárt kimentenek.

Az szászság közzé is elbocsátott az székelysíg, hogy ha meg nem hódolnak. reájok mennek.

Hev. Coll. LXVIII. 238. l. (lehúzva 402.) 1605. febr. 21.

1605. Febr. Székelyek indulása.

Rácz György és Konkoli Péter és Bedő István a székelek közt való kapitányok Básta számára felvötték volt űket, hogy Szamosújvár segitségére jőjjenek. De mikor meghallották volna hogy ötezer hajdu jű reájok, visszamentenek és eloszlottanak ekkor. Azután ismét fellázzasztották űket ugyazon hadnagyok és hogy nemcsak Újvár segitségére jűjjenek, de hogy Marosszéket és Udvarhelyszéket is mind elégessék, kiket azt költötték volt hogy Bocskayhoz hajlottak volna. Erre doblották volt űket azon két kapitányok. Mikor Segesvár felé jutottak volna, gondolkodni kezdének az székelyek az magok állapotja felől és miérthogy az sánta leány is, jövendőmondó mondta volt, nekiek, hogy veszteg legyenek, mert nem jól járnak ha elmennek és Bocskay ellen támadnak, gondolkodván magokban és összveszólakozván, ezen megegyeznek hogy el ne menjenek. Ez okáért Konkoli Pétert megfogják, Rácz György ezt eszében vévén lovára űl hirtelen és Segesvárban szalad be. Igy az székelység mind eloszol és haza megyen és mind az marosi székelyekkel, és mind az több hét székkel megegyeznek. Ezután Szerda nevű faluban, Vásárhelyhez ez hely

csak közel, gyülések lött mind az székelyeknek, ott azt végezték hogy Bocskayhoz küldjenek, küldték oda Bocskayhoz Barabás Ferenczet harmadmagával: 9. Februarii szerdán kik minden hivségeket Bocskaynak commendálják. etc.

1605. Erd. Muz. 293. l.

eleje. **Bocskaihoz hajolnak az székelyek.**

Bedő István felkiált az székelységgel mondván: hogy ők mindenkor nyelveken való fejedelmet kivántak, kit köztök látván szükségekben megtaláltak; ezután sem akarnak nemzetek árulói lenni. Nehéz nekiek idegent uralniok és minden gért Prágában felmenniek. Eddig is az idegen fejedelem att vesztenek. Székelv ıratt generalis gyülések levén, era k creálák] st, Bedő Istvánt Háromszék y ak: Pató Me Marosszéki kapitánynak. In- rendenek követeke hoz, hogy kizen megesküdjek: ezt kivánván tőle, h szabadságokban megtartja; nogy tisztet más nemzetl ben nem teszen, hanem magok közül válaszszanak nemességet is az kik nem nemzetségekből valók ki ivethessék; hogy mikor szokások szerént felveszik nap alatt ha harczot nem adhat nekiek szabad legyen náz oz szállaniok.

Konkoly Pétert Bedő án Kézdi-Vásárhelyt verette fel, maga egy ingben gagyában szaladott el Csik felé.

Csongrádit Baczka-Madarason Kornis Ferencz maga házánál vágatta le.

1605. Erd. Muz. 266. l.

Véget érvén Bocskai urammal az székelység, minek utánna megesküdtenek volna, menének nagy apparatussal az szászokra, és iszonyú dúlást fosztást tőnek rajtok. Látvan gonoszságokot, compositióra menének, hogy se falu se város meg nem marad mijattok: emlékezzenek meg az keresztyénségről, sőt ha nekiek is kivántatik az közönséges jóban segitség, örömest segittik. De ez csak csalárdság volt, mivel csak addig simogatták őköt szép szókkal, az mig Rácz Györgyöt kihozhatják Havaselföldiből ellenek. De frustralódának, mert az vajda elbocsátotta vala minden hadát, s nem lőn annyira való hada, noha bizony örömest cselekedte volna az gonosz vajda.

Nyolczszáz magyar vala, igaz dolog, Havaselföldiben, kiket erőssen kére Rácz György, hogy kijőjjenek, de teljességgel renuntiálának ilyen szóval, ne adja isten, hogy mi tovább rontsuk nemzetségünköt.

Szebenben gyűlést ülnek az szászok; egy része azt volia, adják fel az várakot, más része azt, hogy halálig el nem

áll az római császár mellől. Ezalatt Rácz György is megérkezék Havaselföldiből, és alattomban az szászokkal practicálni kezde az várból, kiből következék az medgyesi laniena, és fölporzsolása. Mely csalárdságokot látván az székelyek, hogy csak szép szóval beszélgették el őköt, holott könnyen jutottak volna hozzájok, ütöttek Brethalomra, és az kik az kastélyon kül voltak, azokot feldulták. 132. vágának le; pastore quoque ejusdem loci occiso.

Interim Gyulaffi bejött, és Kelementelkén gyülést hirdetett.

Bejövén Gyulaffi az országban, quia in eo erat, ut Siculorum viribus niteretur, tetszett, hogy recta az székelyekhez menjen, ut confirmaret sua praesentia magis eos in fide Bocskai, et moneret authoritatem ad ea, quibus postea eorum opera fuerat usurus. Corrumpálván az kapitányokot, az szive otthon maradván az székelységnek, az gazza jöve ki Gyulafi mellé. Rácz György is erössen készüle, sőt midőn irrumpála, nem kissé zördülés lőn az székelyek között.

Az Kelementelki gyülés után haza kéredzének nem levén semmi kedvek az hadakozáshoz. Egy nehányszor hivatá, de nem jövének, hanem akkor jövének ki, mikor Rácz György meg is vásárlott velek. Ezek az urak penig valának: Bornemisza Boldizsár, Mentszenti Benedek, Bogáti Menyhárt, Erdélyi István, Vas Ferencz és az többi sokan.

Ezután szálla Gyulaffi Ebesfalván cum quinque millibus hominum. Itt nem tudván semmi álnokságát, mivelhogy azelőtt sokat irogata Gyulaffinak Rácz György, hogy eddig is az maga személyiért kellett cselekedni, az mit cselekedett; ez az haza emelvén fel őtöt, nem igyekezik véteni, sőt kész letönni az fegyvert. Ennek hivén Gyulaffi securiusb agáltak az táborban, mint kellett volna. Augeálta az bátorságot az szebenieknek jelenlétek, kik ismét mind az magok, s mind penig az egész szászság dolgát kezdék Gyulaffival tractálni Fejér Mihály által, ki mellé Gyulaffi Haller Gábort adiungálá az szebeniek instantiájára, hogy megvigyék az választ. Fejér Mihály ekkor igen igiré magát, hogy véghez viszen mindent az szászsággal.

Egy segesvári szabó és ugyan az Rácz György inassa, ki magyar levén, nemzete szeretetitől viseltetvén Gyulaffihoz, kiszökik Medgyesből és egészen reportálja az Rácz György titkon való megütésit, hanem legyenek vigyázásban. Az brithalmiak is hitesek levén, az fejedelemhez megizenék, hogy úgy vigyázzanak, hogy megütik titkon űköt. Gyulaffi estve megkiáltatta, senki részegségnek ne adja magát, mindnyájan józanok legyenek. Ekkor oly bő volt az bor, hogy nem volt oly hitván hajdú és rosz székely, az kinek két 3. hordó bora nem

lött volna az kalyibájánál. — Nagyobb része részeg volt az tábornak, más része penig széljel kóborlani.

Rebus sic constitutis, cognita re per exploratores 480 ráczczal, másfélszáz némettel 200. magyarral és számos gyalogokkal estve Medgyesből kiindula; Brethalom felől az szoros utakon egész éczaka lappanga, hogy Gyulaffinak lövő szekerszámit elvehesse, mert ettől fél vala igen; hogy penig megvijják vele, erre nem vala elégséges. Reggel ex improviso az tábort megüté az Rácz György hada, mely rettenetes vigyázatlan levén, akkor vevé eszében, mikor lőni és vágni kezdék, addig nem. Sárközi Zsigmond fejedelem kék drabantinak régi tizedesse viszen oda egy pejlovat, s ő tolja fel az lóra Gyulaffit, s úgy szalad el; de látván Rácz Györgynek kevés erejit, sokat nyargalódzék széljel, biztatá őköt, de igen kevés haszna lőn. Először is az székelység futamodék meg; semmi férfiuhoz illendő bátorság nem levén Petki Jánosban, az székelység generalissában, turpiter megfutamodék. Háromszáz válogatott kopjás székely volt az több székelyek közűl, ezek öszvevervén magokot az Rácz György lejütt lovagjára akarának ütni. Megverhették volna csak ezek is Rácz Györgynek egész hadát; de Petki János ezeket is elijeszté, kiáltván, fusson az ki futhat, s úgy futamodának meg.

Petki Mátyás jövén nagy haddal Dánosnál találá Petki Jánost az megesett harcz után futva, ki eléggé pirongatá, hogy böcsülje meg magát, térjen meg, ne fusson; de ő bizony csak futa, az mig futhata.

Ez az Petki Mátyás jött Gyulafi segitségire, de addig feladták az étket. Bedő István nagy sietséggel kihozá az székelységet, két nap alatt kihozta. Csak az válogatotja volt két ezer. Ezek égeték meg Segesvárnak az alsó városát.

Az Gyulafin esett cladesben jól viselték magokot Rácz György ellen az fejérváriak, az aranyosszékiek. Veczeji Fábián és Kun István vitézül forgolódtanak. Ezek midőn mind az tábor elfutott volna is, megsereglettenek s emberül vittanak. Látván oztán, hogy senki meg nem segilli, harczolva úgy indultak meg. Rácz György az ódalból nézte, az erdőről le nem mert jőni mint lator, ravasz, rosz vitéz.

Az ellenséget nem kell semminek vélni; mert ezeket csak az vigyázatlanság mijá verék meg, mert külömben csak az 1000 hajdú is megverte volna.

Gyulaffi harmad magával egy darabig az erdőkön bújdosott; valami székelyek vezérlék Sárdra, ott találá Mátyás Jánosra az csiki és gyergyói kapitányra; ujjolag parálja magát, igy szólván: ilyennel szokott járni az vitézlő dolog, ne fussanak.

Gyulaffitól hallották, hogy ezt mondotta: ugyan akarom, hogy igy esett az dolog, talán immár szót fogadnak, mert nem tudék eleget mondani nekik. Item. Az ki az megyarnak hasznát akarná venni, soha nem kellene bort innya adni.

Gyulaffi része veszett 400. 2 öreg faltörő ágyú, 1 taraczk; por 60. tonnával; az golyóbisokat az Küküllőbe hányák.

Rácz György része máfél száz.

Az clades előtt jött be Szalaÿ Ferencz hires vitéz ember Székely Vásárhelyre 200. válogatott lóval kihez, honoris causa mene Fejérvári János az elszaladt hajdukkal, kiket igy pirongata meg: megérdemlitek az dicsiretet délig aluvó, nagy iható, asszonyállat szivű és nagy futható, szégyen vallott bestye kura fiai; vessétek el fegyvereteket, mert az vitéz embert illet.

Rácz György Medgyes mellé mene; az lövőszerszámot beküldi az városban. Ezek az lövőszerszámok voltak Kemény Boldizsáré.

Igen szégyenlette ezt az cladest az székelység, mert assecurálták volt az fejedelmet, hogy ide ne küldjön hadat, mert ők elégségesek az szászságnak reponálására.

Érkezett ide be Imrefi János; végben ment volna minden dolga, ha nem késett volna. De megértvén Sigefridus Ribis leveliből az dolgot, hogy Gyulaffi táborát dissipálták, mindjárt Gyaluban rándult, minden hir nélkül, kiért minden ember kárpála, hogy olyan hamar elszalada.

Imrefi megküldé az Rácz György levelit Gyalubúl Gyulafi Lászlónak, kit Gyulafi is megkülde Rácz Györgynek Medgyesben, kinek ez vala summája, — nem kivánhatja Bocskai idő előtt szolgálatját, holott tudja az német császárhoz való kötelességit. De mivelhogy isten kegyelmességit mutatta az magyar nemzethez, elégedjék meg eddig való versengéssel. Végre kegyelmességit ajánlja, valamit életiben keresett jószágát most találja meg, sőt ha isten behozza, úgy megszaporitja, hogy örökké hálaadással veheti mint jó urától.

Ennek Rácz György hitelt nem adott, mert vádolta az lelkiismereti és az ő sokrendbeli cselekedeti ezt mondván az fő ráczoknak: ha elhihetné örömest engedne, de ő vele is azt cselekednék, ha közikben menne, mint Baba Noákkal. Hanem úgy gondolta az ravaszságot, lövőszerszámitól mint priválhassa.

Ez az Rácz György igen obscurus ember; egy ideig mind Iffjú János lovászsza lőn, tisztességes embereknek csak feléjek sem ment, mert nem mert. Iffjú János halála után lakék udvarnál, de ott is igen nyomorultúl élt; 4 lóra volt fizetése. Annakutánna Bastával havaselföldi vajdaságra vala.

Hozák hirűl Gyulaffinak az háromszéki táborból az havasali vajdának kiütésit, melynek eleiben küldé Bedő Istvánt Törcsvára felé 100 lóval, maga is utánna készüle; de nem volt igaz, hanem az vajdától elbucsúzott magyarok voltak, melyet postán megizene Bedő Gyulaffinak, hogy csak térjen meg.

Ez tájban Halmágyit Smia Postelnikkal küldötte követségben Raduly vajda Bocskai fejedelemhez, hogy engedje meg, had maradhasson meg, ne törekedjék az portán kivetése felől. Mivel Memhet passa irta volt Raduly vajdának, hogy végezzen Bocskaival, mert nem leszen jól dolga. — Eddig kételen volt vélle, hogy meg ne szegje német császárnak adott hitit. De immár látván az dolgot, az mely hűséggel tartozott német császárnak, azont forditja Bocskaira, mivelhogy isten keziben adta Magyarországot, és mind élni, mind halni vélle együtt akar; töle semmit se tartson, be se vegye másoknak ellene való árultatásokot, mert nincs semmi csalárdság benne, kit megmútat hűséggel, ha az fejedelem parancsol.

Mivel penig hogy Heder passa az tavasztól fogva az Duna mellett határában 12 ezer törökkel volna császár és Bocskai uram akaratjából, ki egy nehányszor be akart ütni reája, kéreti, hogy értvén immár engedelmességit, parancsoljon felőle, hogy szálljon el határából.

Balassi Ferenczet és Kornis Györgyöt küldi az fejedelem [Nándorfejérvárra az vezérhez, kik Havaselföldin mennek által.

Hev. Coll. LXXVIII. 255. (lehúzva 419.) lap.

Mense Martio hírek ezek.

Ez üdőben hallók mense Martio, hogy Nagy-Szombat meghódolt Bocskaynak. Kellemesnél Eperjes mellett nagy harczok volt derekason az magyaroknak az Básta népével; az Basta népét megverték, nagy sok veszett bennek. [Basta elment Eperjesből Poson felé az Fátrán túl. Szebenből Hoffman comisarius Moldovára menvén, felment az szászárhoz.] *) Beszterczebánya, Selmeczbánya, Kermecz és az többi meghódoltak Bocskaynak. Fileket Rédaji Ferencz megvötte. Sok kastélyok megadták magokot. [Eperjes is Bocskay számára meghódolt.] **) Az horvátok elállottak az német mellől. Erdélben Besztercze, Segesvár és Brassó Bocskaynak meghódolt. Sze-

*) *A zárjel közt levő szavak kihúzva és végökhöz oldalt irva:* Nem igaz volt ez.

**) *A zárjel közt levő szavak kihúzva.*

benbe az vulgustúl nagy támadás lött az tanácsra, fűképpen az királybiróra Süweg Albertra, hogy az németet ű hozta volna ez országba be eleitűl fogva, és ű miatta volna ennyi romlás rajtok. Lecsendesitették az kössíget azonközben, azután küldötték közakaratból (simulanter an serio incertum) Régenÿ Jánost és Daniel deákot Bocskayhoz, mintha meghódolnának neki. De Balassi Ferencz az Bocskaÿ commissariussa kételkedvén ez dologban, hogy nem serio agállják az dolgot, mindaz kettőt megfogta Radnóton. [Husztot megadták volna, úgy halljuk];*) volt benne Jacobus Humus egy vén olasz, ezt megölték volna az ottbenn valók, és úgy adták volna meg az várat. Gyulafi Lászlóra bizta Bocskay gubernatorúl Erdélt. 4. die Aprilis indult ide be Erdélbe Chÿehrűl.

Oldalt: Sok nem igaz benne.

Erd. Muz. 239. l. 1605. marc. 11.

Eskették meg az urakot Görgényben; az commissárius Balassi Ferencz vötte be hiteket.

Erd. Muz. 269. l. 1605.

Megértvén Gyulaffi az magyarok Havaselből jövetelit elejekben küldi Kamuthi Farkast, Vas Ferenczet. Bedő István igen elsiete, hogy előbb siessen az Rácz György emberinél, mert ő is küldött vala 16 lovast elejekben sok igiretekkel conciliálni akarván hozzája, hogy melléjek álljanak; de azt az 16 lovast egy része az mi hadunknak találván három kozákot megöltenek; fogtak el két ráczot, nyolcz sebben szaladott el. Ez havaseli magyarság igen szép vala, valának 800. Kopjás közűllök volt 225 munkához szokott nép; előttök járó Török István volt.

Hev. Coll. LXVIII. 254. (lehúzva 418.) l. 1605. marc. 23.

1605. Martio. Megyesben az magyarok levágása.

23. Martii szeredán Farkas Miklós, Kún István és több efféle hadnagyok mentenek volt Megyes hódoltatására, u. m. ötszáz emberrel. Mikor Megyesnél volnának és az várost ostromlással fenyegetnék és az kapura sok szalmát, fát hordának hogy felgyujtsák, az szászok szót adnak, hogy készek az hódolásra. Farkas Miklós, Turi Ferencz, Kún István és az többi így végeznek, hogy kétszázat bebocsássanak az városba, kikkel Turi Ferencz legyen és az városbelieket Bocskay számára megesketessék. Ezenközben az szászok küldvén Rácz Györgyért, ki ezer ráczczal, oláhhal Musnánál volt, ezt titkon oda hiják és

*) *A zárjel közt levő szavak kihúzva.*

semmit ezekben az ben való magyarok nem tudván, megnyitják nekiek az város kapuját az megyesiek. Jelek ez volt, hogy a toronba zászlót tettek ki és az harangot félreütötték. Bemenvén Rácz György az ű népével az magyarokat széllel ölték, vágták az hol kit kaphattanak. Sokan küfalon ugrottak ki, de azokot is levágták. Turi Ferencz az kűfalról kibocsátkozván elszaladott.

(Vesztek ott többen száznál az városban. Ennekfelette valahol mi nemes ember oltalomnak okáért Megyesben volt felesigekkel, gyermekekkel öszve mint levágták. *)

Mikor Farkas Miklós az ráczok jövését eszébe vötte volna és látta volna hogy nem birna velek, elment előlök. Az dolog meglévén, öszvegyülekeztek ismét az magyarok és székelyek és Megyesre mentenek, kik mint járjanak ezután meghalljuk etc.

Az megyesi levágásnak az hajdúk ű magok nagyobb okai, mert elvégezték volt azelőtt az megyesiek Kendi Istvánnal, hogy megadják az várost Bocskay számára; erre képest küldött volt Kendi István ötszáz embert be Megyesbe. Ezek bemenvén az szászokot saczoltatták, verekedtek, részegeskedtek és minden módnélkül való dol(got). . . . . .
(egy sor levágva.)

1605. Erd. Muz. 294. lap.

Rácz György hitlevelet ad Gyulaffinak, hogy az mig megegyeznek semmi ellenkezőt sem csatát, sem derék hadat reája nem bocsát.

1605. Erd. Muz. 278. lap.

Nagy csalárdsággal vötte rá Rácz György az medgyesieket, hogy rebelláljanak mondván: hogy nincs Bocskainak több hajdúja, hanem csak az, az ki Kun István alatt vagyon, és hogy az székelység is mellette volna, csak simulálás az hogy Bocskai melle állottak volna. Ő neki értésire adták az székelyek, tudja ő mit kellessék cselekedni csak fogadjanak szót.

Jollehet az szászság arra igirte magát, hogy ő az székelység mellől el nem áll, csak szólhassanak egymással, holott vöttek eszekben, eddig is mely nagy romlására volt az idegen nemzet nekiek.

Nactus has indutias; gondot viselt magára, berándult Havaselföldiben, segitséget kért, de nem adtak, recusálák.

*) Az eredetiben bekerítve és athúzva s *eldalt*: »Nem igaz hír volt ez.«

Saxones et praecipue Cibinienses in sententiam suam adducit ezt hihetvén el véllek, hogy igen roszul járnak az szászok, ha az magyarok elsők lennének; elsőbben szép szót, de azután mérget adnak.

Erőssen rettenti az havaselföldi vajdával is, hogy nem szánja se pénzét, se fáradságát, kijő azok ellen, az kik az római császártól desciscálnak. — Azért szebeniek pro aris, focis, liberis, conjugibus vitézkedjetek. Mert bizonyos dolog az, hogy Szebenre agyarkodnak leginkább. Sőt ha in tali casu jól viselik magokot, apud romanorum imperatorem non solum laudem, sed et gratiam merebuntur.

Nevelte Básta dolgait is, hogy uj exercitust conscribáltak Németországban, kihez sok időtől fogván hasonló nem volt, és rövid időn opprimálják Bocskait, prolatis quibusdam literis a se confictis.

Foga az intés az szászokon male alioquin dispositis erga nobilitatem, sok számú pénzt adának Rácz Györgynek. Hadat kiáltata minden lovagnak VII. fl. az gyalognak is annyit.

Dum haec fiunt, Gyulaffi László hivataljára kezdenek confluálni Székely-Vásárhelyre, mely gyűlést minaciter indicált vala sub amissione capitis et bonorum, valaki nem compareálna.

Az gyűlés estin érkezék Rácz György inasa fő lován az urának, ki megmondá, hogy Rácz György három felől akarja megütni az várost három felől meggyujtván az várost. Mely dolog meg is esett volna, ha nem késedelmezett volna, mint olyan készületlen népnek vigyázatlansága mijá.

Rácz György megértvén az mieinknek Kelementelke felé való nyomulását, Radnóth felé rándula, és ott sok kóborlást tőn; 1000. baromnál többet hajtott el onnét.

Onnét Kelementelkére hirdeték az gyűlést, hogy közelebb essenek az székelységhez ilyen propositiókkal 1. hogy meg akarta (tudni), kik igaz hivei Bocskainak, az kik nem compareálnak, nem igaz hivei; 2. hogy az contramachokot az ország proscribálja; 3. hogy minden rend készen legyen, hogy az hová kivántatik, menten mehessen.

Innét Gyulaffi szálla az Nyárád mellé, oda gyűlének hozzá az székelyek.

Raduly vajda az székelyeket fenyegeté, hogyha veszteg nem lesznek reájok megyen haddal. Az székelyek embereket bocsátták Radulyhoz, kérték azon, hogy tartsa meg az jó szomszédságot, nam semmi okot nem adnak az veszekedésre. Mi — úgymond — az mi nemzetünkkel öszveesküdtünk, hogy mind élni, mind halni együtt akarunk. Reggel fogva mind szidá délig az követeket, elvesztettétek — ugymond — ebek minden jó hireteket, hogy elállottatok az római császár mellől, meglátjátok,

hogy egy meg nem marad bennetek. Mindazáltal Gyulaffinak levelet ira, melyben irja, hogy ő tőle ne féljen, ő inkább örömest szolgál, kiből álnoksága az latornak kitetszik.

Gyulaffi kivánja vala az kolosváriaktól az hitet Bocskaihoz, melyet nem cselekedének; az mellett 200 gyalog puskást.

Erd. Muz. 270. l.

Dávid deákot beküldi az fejedelem, hogy cirkálódjék s ázzon mindenekre; az urak között való egyenetlenségre. z György által Gyulaffin esett dolog mint esett? hova ondálna az emberek elméje és mi módon Rácz Györgyöt is reconciliálnák, ne menne ez dolog vérontással véghez, és ne veszne evvel is inkább elpusztult hazánk. Nézte azt is, hogy az lippai ráczság felzendült, és casuquo ha Rácz meggyőzettetik, Lippában beszorul, és onnat nagyobb motusokot excitál. Ennek megelőzésére expediálta Imrefi Jánost Lippában ad sedandum tumultum rascianorum. Gyulaffi táboráből ira Rácz Györgynek egy levelet, az melyben megmutatja azt, hogy nádszálhoz támaszkodott, az mely eltörik, s kezit meg is sérti belé. Elég eddig az vitézség, gondolkozzék más külömben állapotja felől, még nem volna késő; hinné meg, hogy maga sem kívánhatna többet az fejedelemtől, mint az mennyit igir, ha szót fogadna. Csudálja, hogy mi bolonditotta meg, hogy még sem veszi eszében magát, hiszen nem most ismernék egymást; nem volna jó ő neki falu fejében kardot vonni. Én irom, és én töllem értsed, az te hiredet te lássad hol vötted, de bár jobb postáid löttek volna.

1605. april. Hev. Coll. LXVIII. 245. (lehúzva 409.) l.

1605. Bocskay népe harcza.

Ilyen hirek jövének 1. Aprilis Kolosvárra. Az Básta álgyúit mind elnyerték az magyarok és az mellette való ötszáz németet levágták; naponként fogyatton fogyatják űket, úgyannira, hogy százat fegyverestűl vittek Szerencsre, megadván magokat. Az hét város megadta magát az egy Eperjesen kivűl, az kiben az német had vagyon. Basta igen beteg, avagy megholt. Császárnak fűszolgáját fogták el, ki Bastához jű volt sok levelekkel, hogy megbékéljék, mert az imperium nem akarja segíteni. Az imperium is követeket küldött Bocskay uramhoz, ha regnandi causa vel religionis hadakozik és igen szép választ töttek nekik, kin megalkhat az imperium is. Fileket, Szécsént, és az több várakat Bocskay népe occupálták. Most

Léva alatt vannak. Nagy-Szombat is meghódolt. Az horvátokot is halljuk, hogy elállottak az német mellől.

Igy mondják. Isten tudja.

(Oldalj. az egészhez: Sokkal különben voltak ezek is.)

Hev. Coll LVXIII. 395. (lehúzva 589.) l. 1605.

Epitaphium Georgio Dedricio, artium liberalium magistro, uiro docto, mortuo Colosuarini 2. die Aprilis, 1605. (lapidi incisum).

Haec est Dedricii fatalis tumba Georgii:
Quisquis es ad manes dic pia verba sacros.
Ille magister erat Sophiae septemplicis, illum
Lauerat Aonÿs Rhenus et Albis aquis
Seu populo pandit mysteria sancta Tonantis,
Non illo quisquam plenior oris erat
Siue artes docuit, caelique arcana retexit;
Illum quae fugeret nulla Mathesis erat.
Vixit, et a sancta numquam pietate recessit
Illa fuit uitae regula certa suae
Ipse sibi magni reserauit limen Olympi:
Felix qui simili tendit ad astra uia.
Sed quid in exiguo cupimus te inscribere saxo?
Non capiunt laudes marmora mille tuas.

Steph. Zam.

Hev. Coll. LXVIII. k. 263. lap. (lehúzva 427.) lap. 1605. apr. 20.

1605. 20. Aprilis.

Bocskay Istvánt választották országúl fejedelemmé in congregatione seu comitiis ad Szerencs die 20. Aprilis 1605.

Most ez vármegyék adták hozzá magokat: Bihar, Kraszna, Külsö-Szolnok, Szabócs, Szatmár, Ugocsa, Maramaros, Bereg, Ung, Zemlín, Sáros, Szepes, Gömör, Abaujvár, Torna, Borsod, Nitra, Nógrád, Hont, Zólyom, és ezek kivül két vármegye, úgy hogy mindenestül bír most huszonkét vármegyét.

Erd. Muz. 289. l. 1605.

20. Aprilis esküt meg Bocskai fejedelem az országnak.

Erd. Muz. 290. l.

Az felséges nevet Szerencsen az gyülésben erövel vetették Bocskaira; semmi okon fel nem akarta venni.

Hev. Coll. LXVIII. 269. (lehúzva 429. A.) l. 1605. apr. 20.

Generosis, egregiis etc. . . . . necnon primoribus, primipilis et universitati siculorum etc. . . . . .

Datum ex arce Zerench, die 27. Apr. anno dni Mill.-mo sexcent.-mo et quinto.

Oldaljegyzet: 1605. 20. Apr. Magyarországi urak levele az székelyeknek; Kolosvárnak és több vármegyéknek is ezen formára.

(Megjelent Erd. Orsz. Eml. V. k. 377. l.)

1[illegible]5. Hev. Coll. LXVIII. 262. (lehúzva 426.) lap.
-25. Giulaffi László levele, melyet irt az nemeseknek széllel Erdélybe, hiván az Vásárhelyi gyülésre őket.

Generose dne etc. . . . . .

Datum ex oppido Zekel[illegible]ásárhelÿ, die 25. Apr. A. 1605.

Ladisl. Giulaffÿ.

Oldaljegyzet: Ezt Trauzn[illegible]r Lukácsnak irta; ezen formára az több nemeseknek is

(Megjelent Erd. Orsz.[illegible]. V. k. 380. l.)

1605. Hev. Coll. LXVIII. 272. (lehúzva 490[illegible]D.) lap

Eperjesről való szá[illegible]lék hogy elrontsák.

Ez mostani szerencsi gyül[illegible]ben azt végezte az ország, hogy ha pinköstig meg nem adják magokat Bocskaynak, mind földig elrontsák az várost, ezért hogy Bastát bebocsátották, mikor azelőtt Bocskayhoz adták volna magokat. Eperjest penig csak igy vötte meg Basta, hogy mikor Basta erősen lütetné Kassát, megizente az eperjesieknek, hogy im úgymond isten akaratjából kezemnél vagyon Kassa, azért ha mindjárást bebocsátják odabe népét, megkegyelmez nekiek, miképen hogy Kassának is megkegyelmezett volna. Igy az eperjesiek elhivén Basta szavát, megadták magokat neki és bebocsátották népét. Az profosznak és Hanz Lénárdnak az huszti kapitánnak az Basta megszállása alatt vétette fejét Nagy Albert.

Oldalt: Eperjesbe száll Básta.

1605. Hev. Coll. LXVIII K. 272. l. (lehúzva. 490.)

1605. Kapuszám Magyarországba.

Az szerencsi gyülésben harminczötezer kaput számláltak Bocskay számára, minden kapura fr. 2, mely teszen hetvenezer forintot.

1605. april. Hev. Coll. LXVIII. 191. (lehúzva 359) lap..

1605. April. Szamosujvári németek.

Az szamosujváriak mense Aprili két követet küldöttek

volt az szerencsi gyűlésre Bocskay urunkhoz és viszontag zálogúl kívánták volt be Gellérd Istvánt egy hajdú hadnagyot és egy dési polgárt.

Az német követek míg oda kijártanak, addig Ujvárban valami hamis hírt hallván Bocskay hada megverése felől, kiütöttenek az benne való németek Désre és egynehány embert ott megölvén és ű bennek is ott elveszvén kettő vagy három, egy nehány juhot és élést az mit hirtelen kaphattak bevittek Ujvárba. Mikor látta volna Gellerd István az zálog hogy nem jól volna az dolog, egy éjjel kiereszkedik az fokon és elszalad. Az dési polgárnak, úgy halljuk, hogy fejét vötték és az fokon kitötték. Igy ebelkedének, hitlenkedének német módra egy ideig, de azután ugyan ebűl is ki kelle menni az várból.

Hev. Coll. LXVIII. 264. (lehúzva 428.) lap. 1605. máj. 2.

1605. 2. Maji Bátori István.

Bátori István az ecsedi megeskütt Bocskai István hívsígire ez urak előtt: Rákoczi Sigmond, Homonnay Bálint és Barcsay János előtt. Hivatta volt be az körníkből 23 papjait, mind kalvinistákot, kiktűl kérdette, ha nem volna bűn az német császárnak adatott hütöt megmásolni. Azok megengedték és azt mondták, hogy nem bűn. Magyarországba való fűgeneralisnak rendeltetett Bátori István.

Erd. Muz. 275. l. 1605.

Ütöttek ki az ujvári nímetek 5. Maji 80. Désre; az kastély kapuját gyujtották meg; el is égeték egyik részét az kapunak, de az benn valók erősen forgolódának, és igy nem sok kárt tehetének.

Bizonyos dolog, az nímetek az Báthori György, Báthori István apja testit Varanon felásták. 1605.

Erd. Muz. 191. lap. 1605. máj. 8.

Gyulaffi László Bocskai fejedelem parancsolatjából gyűlést hirdet Vásárhelyre, hogy szegény hazánknak megmaradásáról, régi boldog állapotunknak helyreállatásáról, szükséges dolgainkról az országnak statusival tractáljon.

Annakfelette meg akarta azt is látni, ki az országnak és az mi kegyelmes urunknak hűv, hogy akképpen azoktól az kik az pártolásnak és scissiónak okai, velünk ez szent igyekezetben egyet nem akarnak érteni, az mi kegyelmes urunk hivei kiválasztassanak. Azonban kiki az hivek közűl oly készülettel legyen, hogy az mint az mostani időnek állapotja kivánja, mind-

járást indulhasson oda, az hova az szükség kivánja. Valakik kik penig ezt az gyűlést szánszándékkal negligálják, azok rebelliseknek agnoscáltatnak, és minden gratiától excludáltatván, megbüntettetnek.

05. Hev. Coll. LXVIII. 268. (Lehúzva 428. K.) l.

1605. Dunán túl való dolgok.

Németi Gergely, ki az Dunán túl való generalis, ilyen levelet ír Réday Ferencznek ki az Dunán innen való generalis, mind kettő Bocskay fejedelem számára. Megadák — úgymond — az kegyelmed levelét az urunk ő felsége és az Murat pasa levelével együtt. Az mi az itt való dolgot illeti, minden jó szerencsével látogatott isten, sok szép öröksíget adott isten kezünkben, úgymint Sümeget (ez hely pispeksíg) Kapornakot, Szombathelt (melyet Samariának hinak) Kőszeget (mely Günznek is neveztetik), Beszprimet, Palotát és ezenkivül valahol apró kastélyok vannak, mind ű felsége számára vannak; sok szép lövőszerszámaim, álgyúim, taraczkjaim, porom, golyóbisom elég vagyon. Faálgyút is négyet nyertem (petardonak hijják) Körmöndön, melyeket ugyan azon helyben hagytam. Itt semmi egyébb ellenségünk nincsen, hanem Sopronban vagyon valami ezer német, kik erősen égetik, pusztítják az ott környül való falukat, de ez napokban isten segitségéből ha lehet kiveszem onnat űket. Battyáni uram is erősen rúgodoz, de azon leszek hogy hozzánk hajtsuk. Ű felsígihez urunkhoz Tótország és Stáér ország is (Styria) meg akar hódolni, kiknek immár hütlevelemet is küldtem, de még arra bizonyos válaszom nem jött. Török István uram is egy értelemben vagyon immár velünk, Pápából az németeket kihántam. Népem elég vagyon hála istennek mind lovasom, gyalogom. Az két vármegyének, Sopron és Vasvármegyének cseterteken volt gyűlések az én hagyásomból és mind megesküdtenek hivsége alá, fel is vötték az vármegyéket mind füstönkint és együtt vannak táborban, valahová szükség itt leszen, készek elmenni. Az kanisai és szigeti segitség is még ma itt leszen. Holnap Sopron alá indulok. Az beszprimi kapitánt kis grófot megfogták volt és ű felsíginek akartam küldeni, de az mint értem, megszerződtek vele és elbocsátták Győrbe. Ha megkapothatom az kik dolga, megfizetek én is nekiek érdemek szerint. Továbbá rablani küdöttem volt mind magyarokot és tatárokot, Staer országban egy erős várost égettek el, kinek neve Fölöstány *(Oldalt:* de hoc Bonf. pag. 622. ver. 46), mely annak az országnak felszél felől fű bástyája volt. Ehez hasonló ott ez földön nincsen. Ismég egy várat, úgymint Verestornyot, mely azon Staerországnak

alszél felől való fűbástyája volt, feldultanak, elégettenek. Hagymási Kristóf uramot is kétszáz lúval bocsátottam, ű is jó szerencsével jött. Egy német úrnak várát égették el, ki mind felesigestűl gyermekestűl benne volt és az várnak belső részében szorúlván, hitre adta meg magát és magát ott hagyták, megesküttetvén mind felesigestűl. Datum in castris ad Sabariam positis, die 5. Junii anno 1605.

Németi Gergely etc.

Erd. Muz. 290. l. 1605.

Bosnyák Tamást az fileki kapitányt küldék Slésiára rablani az tatár hám fiával, s 3000. hajdúval. 15,000 tatárt mondanak, hogy véllek vala.

Hev. Coll. LXVIII. 396. (lebúzva 590.) lap. 1605. jun. 4.

1605. Jó János hírei.

Magnifico domino Thomae Nadasdi libero baroni a Kobald supremo capitaneo in Kűszeg, domino et affini observandissimo.

Az miket kgd dictus uramnak irt, megértettem. Az fejedelem állapotjárúl írni sok dolog volna, hanem bizonnyal elhigyje kegyelmed, hogy megfogyatkozott állapotban vagyon. Mert az imperiumban sem vannak jól contentusok, fűképpen azért, hogy senkinek sincsen sem elegedendő, avagy ugyan középszerint való satisfactiójok is. Segitsíge kevés lehet a kivűl, az ki az ű magok insurrectiója, de az mint lehet, akárki és gondolhatja, mert mindazon gaz pórság. — Azt ítilem, hogy mostanába bizony bizvást mehet ez az nép és sohol senki ellene nem támad. Jelesben ha az égetésnek és rablásnak békét hagynak, hanem inkább mind az egész föld ide hajól, mind Ausztriában és mind Morvában és Csehországban.

Mert majd inkább óhajtják az Bocskay jövetelét, csak őket ne bántsák és hitekben ne háborgassák.

Az mi az alkvást illeti, azt bizonynyal tudom, hogy az császár mellett valók az fegyverkedést consulallják, de ha az herczegnek fogadják szavát, alkuvásra megyen az dolog. Mindazonáltal kiki mind azzal biztatja magát, hogy megunja az magyar ezt ez elkezdett dolgot és űk triumfálnak. Az német tábor, ha ez a népség menten megyen tudom bizonynyal, avagy hogy alá sem jű, avagy ha jű is, augustusnak előtte nem jű, ki tudja peniglen hova jű. Inkább hiszem, hogy csak Bécset akarja oltalmazni. Igen megijedtenek az németek és nem csak Bécsből, de annak felűl is mind hordozóskodnak.

semmit ezekben az ben való magyarok nem tudván, megnyitják nekiek az város kapuját az megyesiek. Jelek ez volt, hogy a toronba zászlót tettek ki és az harangot félreütötték. Bemenvén Rácz György az ű népével az magyarokat széllel ölték, vágták az hol kit kaphattanak. Sokan küfalon ugrottak ki, de azokot is levágták. Turi Ferencz az küfalról kibocsátkozván elszaladott.

(Vesztek ott többen száznál az városban. Ennekfelette valahol mi nemes ember oltalomnak okáért Megyesben volt felesigekkel, gyermekekkel öszve mint levágták. *)

Mikor Farkas Miklós az ráczok jövését eszébe vötte lna és látta volna hogy nem birna velek, elment elölök. Az meglévén, öszvegyülekeztek ismét az magyarok és szé- k és Megyesre mentenek, kik mint járjanak ezután meg- k etc.

Az megyesi levágásnak az hajdúk ű magok nagyobb okai, mert elvégezték volt azelőtt az megyesiek Kendi Istvánnal, hogy megadják az várost Bocsk y számára; erre képest küldött volt Kendi István ötszáz ember- be Megyesbe. Ezek bemenvén az szászokot saczoltatták, verel edtek, részegeskedtek és minden módnélkül való dol(got). . . . . *(egy sor levágva.)*

1605. Erd. Muz. 294. lap.

Rácz György hitlevelet ad Gyulaffinak, hogy az mig megegyeznek semmi ellenkezőt sem csatát, sem derék hadat reája nem bocsát.

1605. Erd. Muz. 273. lap.

Nagy csalárdsággal vötte rá Rácz György az medgyesieket, hogy rebelláljanak mondván: hogy nincs Bocskainak több hajduja, hanem csak az, az ki Kun István alatt vagyon, és hogy az székelység is mellette volna, csak simulálás az hogy Bocskai melló állottak volna. Ő neki értésire adták az székelyek; tudja ő mit kellessék cselekedni csak fogadjanak szót.

Jóllehet az szászság arra igirte magát, hogy ő az székelység mellől el nem áll, csak szólhassanak egymással, holott vötték eszekben, eddig is mely nagy romlására volt az idegen nemzet nekiek.

Nactus has indutias; gondot viselt magára, berándult Havaselföldiben, segitséget kért, de nem adtak, recusálák.

---

*) Az eredetiben bekeritve és áthúzva s *oldalt:* »Nem igaz hir volt ez.«

VI. Junii bocsátották be Régeni Jánost Havaselföldiben az vajdához.

25. Junii. Egész napestig ellenkeztek velitatione militari Fejéregyház és Segesvár között az mieink az Rácz György hadával. Csonka Jánost bocsátotta vala Rácz György, hogy meglássa az Gyulaffi táborát, ki midőn nyargalódozott volna az viz mellett s látta volna az havaseli hadat, kivel ő együtt militált, igen síra s ezt mondá: nem lehet egyébb benne, Rácz György mellett kell lenni; mert erős hittel megeskettette. Gyulaffinak szolgálatját izené. Paullo post ezt az Csonka Jánost az ellenkezésben meglövék; ezután Deli és Nagy Gergelt; Brankovics alól is ellövék az lovat. Ezek Rácz Györgynek főkapitányi voltak. Minden két lovag közt 2. muskátélyos volt; megfogták az kengyelt, úgy futottak; az hol kellett, lőttek.

Rácz György hada: kozák mintegy 400. német gyalog puskás 200; derék hada az parasztságból áll, kit az szebeniek és segesváriak adának. Megyesben sem hagya semmi hadat, hanem ötödit szedték az parasztságnak.

Erd. Muz. 298. l. 1605.

8. Julii. Bornemisza Boldisár, Mindszenti Benedek, Haller Gábor, és Petki János az egész nemességgel házokhoz menének; Gyulaffi az haddal Brassó felé indula.

9. Az fogarasi kapitány egy főnímetet külde Gyulaffihoz Kaczára egy nehány magyar gyaloggal, hogy az viczekapitányt várban az levágták ilyen okon, hogy az fogarasi jószággal csenyáltatott egy erős bástyát, melyet földdel töltött meg; az szegénység az munkát megunván elszöktek. Azután az németekkel épittette meg ezt mondván, hogyha elvégezheti, az török császárnak erejit is megvárja benne, isten őtöt úgy segélje.

Másik okért, hogy az németek hópénzét elvonta, nagy inségben tartotta.

És igy egyik kapitánt meglődözvén az kapu között, az másikot roszpergel általvervén, megesküvének az fejedelem hűségire, s úgy küldének másnap az urhoz Gyulaffihoz.

Erd. Muz. 262. l. 1605. jul. 26.

1605. Megindult urunk Erdélyben Kassáról; hagyta képében Dersi Miklóst kassait.

Rácz György jött be ennyi néppel:

Segesvárban oláh gyalog ezer és ötszáz. Ezek mind kások voltak.

Rácz lovagot 200, magyart 25. németet [1]

1605. Erd. Muz. 294. l.

Az császár e regione Transalpinae azért rendelte volt Ali passát az Duna mellé 32. ezer emberrel, hogyha az vajda nemcsak meg nem hajlana, de ha az erdélyieket, kiváltképpen az szászságot az meghajlásra kénszerítse; hogyha penig az meghajlásra semmiképpen nem kénszergethetné, mindjárást az passa induljon meg Havaselföldére, az országot kezéhez vegye, az vajdát kivesse. Kékedi elől elmene az vajdához és megkérdé, megcselekeszi-e ezeket, vagy nem; ha meg, megmarad székiben, ha nem, által megyen az Dunán, s reá hozza Ali passát.

Látván az vajda, hogy szoros az kapcza, megesküvék Kamuthi kezin, hogy igaz hive lászen az hatalmas császárnak s Bocskainak. Meg is irá az német császárnak, hogy immár ide vagyon kötelessége; s az szászság ezentul se pénzt, se segitséget ne kérjenek tőle, sőt ők is engedelmesek legyenek az hatalmas császár parancsolatjának. Erre való képest nem volt az szászságnak mit tennie, meghódoltak az hatalmas császárnak és Bocskainak. És igy az szászok választott emberi menének Fejéregyházhoz Gyulaffihoz, és megesküvének erős hittel. Ezután úgy indula meg Gyulaffi Udvarhely és Brassó felé az táborban.

De minekelőtte megindulna, expediálá az Ali passa csauzát, kitől megizente, hogy már az htls császár hada nem kivántatik, mivel meghajlott az ország; az vezér után mehet az hadakkal. Fogarast megadják Gyulaffinak mense Julio.

1605. Erd. Muz. 295. l.

Három tábora volt Bocskai fejedelemnek oda fel. Egyik az Rédaji kapitánysága alatt való; 2-dik az Dengelegi kapitánysága alatt valók; az 3-ik tul az Dunán az Német Gergely kapitánysága alatt valók. Csak ez az Német Gergely hada több volt 25. ezer embernél. Mindezeknek az hadaknak generalisságára bocsáttá urunk fel Homonnai Bálintot, mert nem szinte egyesek voltak oda fel az kapitányok.

Erd. Muz. 295. l.

Nyári Pált küldi az fejedelem Várad alá, meg akarván anticipálni az törökök odamenetelit, hogy megrekeszsze az ellenséget.

1605. jul. 25. Erd. Muz. 296. l.

25. Julii, Gyulaffi László praeficiálja képiben Bogáthi Menyhártot generálisnak, mert immár felette elnehezedett vala.

Ugyanakkor jöve egy olajbék Ali passától, kitűl levelet külde az passa Bogáthinak. Másodnap ugyan az törökkel ment az passához Bogáti Menyhárt, Mindszenti Benedek, Petki János, Bethlen Farkas és Alia Farkasék Kőhalomszékben.

Erd. Muz. 295. lap. 1605. jul. 28.

Gyulaffi Köpeczen meghal, ki nagy hírű vitéz ember volt, 28. Julii, ki János király fiának hivataljára jött volt be Erdélyben 1568. esztendőben; ki igen nagy böcsületben tartotta magát, az ura is igen böcsüllötte, ki István királynak minden hadának generalis kapitánya volt. Csudálkozhatik minden ember fatomin, mennyi nagy szerencsétlenségeken ment által, et inter tot pericula, quibus se perpetuo exposuit, csendes exitussa lött ágyában; holott csak bajt is ötször vívott halálig fő törökökkel, kik keze mijá holtak meg. Kopiját penig sokat tört kiváltképpen az Balaton jegén, mivel böszprényi kapitánya volt az császárnak, hogy senki számát nem tudhatja. Az hegyesdi török vajdát úgy öklelte, hogy az fegyver derekán által ment az kopijája lobogóstól, az derekán ugrott ki. Számtalan sok szép triumphust reportált az törököknél, hogy ez volt hire az portán, hogy az törökök az nevét beirták in omnem memoriam.

Hev. Coll LXVIII. 369. (lehúzva 575.) l. 1605. jul. 31.

1605. ultima Julii. Monstrum foetus leporini.

Ultima die Julii, mely vasárnap vala, ment volt ki Kolosvárrúl az monostorhoz való erdőre, hogy ott szenet égessen egy czigán. Talál egy bokorba egy nyulra, hát ott vonta meg magát. Az nyulat agyon veri, felbontja, tehát terhes volt. Két nyúlkölyök volt benne, ugyan nagyocskák, hogy immár csak harmadnapra is megfiazott volna. Az egyik foetus szinte olyan volt mint az szokott nyúl, az másik portentosus, melyet Kolosváratt én is és sok emberek láttanak. Az feje egy volt az nyúl süldőnek, de öregecske, négy füle; két felől szokott helyén két szeme. De az feje tetején is egy öregb szeme volt, de ez nem oly világos szinű volt, mint amaz kettei, hanem ugyan homályos és kék, mint az békakű. Négy lába volt elől. Az közepitől fogva az derekának az utolja két felé volt, úgy hogy ab umbilico oda hátra két utolja volt és mind az két utóljan két-két lába; igy hogy mintha az elei öszve foglalva volna, az utólja penig kettős és egymástúl elválva. Ez nyulacska az kolosvári birónál volt sok ideig Gellen Imrénél és sok ember látta. Olyan szinű és olyan szőrös, mint az nyúl szokott lenni.

Mit portendalljon . . . . . *(egy sor levágva.)*

Jegyzet. Oldalt le van rajzolva az 575-ik lapon,

Pray-Coll. Res Transs. tom. J. 59. 665. l. 1605. jul. 3.

De octipede lepore in Colosuariensi agro reperto.

Vide supra pag. 575.

Octipedem leporem nobis non Africa misit, *Oldalj.:*
Sed turbata suo Dacia more dedit. 1605. ult.

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

a Julii.
a factum
t mor-
n Ste-
hani
skay.

Di prohibete nefas omenque occidite dirum,
Ne toties miseros saeva ruina premat.
Urgebat leporem vicinus iam prope partus,
Cui gemínus gravido viscere faetus erat.
Alter erat cunctos formatus rite per artus:
Alter monstrosa terrificus specie.
Namque recedebat duplici discrimine tergum,
Pythagorae qualis littera dividitur.
Parte priore armi, scapulae cervixque caputque.
Legitime membrum constituêre suum.
Quattuor ista pedes totidem pars postera gessit:
Vertice surgebant auriculae totidem.
Tres oculi, quorum penitus duo lumine cassi,
Legitimum frontis sustinuêre locum,
Tertius in summo succrevit vertice, sed qui
Maior et obscurus lucis et omnis egens.
At pars posterior geminat ventrem, ilia, clunem,
Et tergum et spinas, quadruplicatque pedes;
Aegra parens solo quùm sic langueret in arvo,
Nec posset monstrum reddere faeta suum:
Ecce means illa lignator forte Ciganus,
Triste nefas iaculo sustulit ipse suo.
Di qui fata poli, rerumque abscondita nostis,
Dicite quae nobis haec mala monstra ferant.
Sic ego. Sic alto de turbine Jupiter infit:
Aut (nam sum dubius) forsan Apollo fuit:
Quisquis et octipedis monstri velamina disce;
Non sunt haec tacitè praetereunda tibi.
Ungara gens acri quae nunc stat robore et ipsa
Germano pulso Dacia iuncta simul,
In caput unigenum rediit, pectusque latusque:
Sed post dimidia parte bimembris erit,
Et sua dividuis divellet corpora sectis
In duo discedet corpora ut ante fuit.

1605. Erd. Muz. 296. lap.

1. Augusti. Az magyar had Ali passa török hada és Simeon vajda hada nem messze szállának Segesvárhoz; onnat mene az havaseli hajdúság tatárral együtt Segesvár alá nyargalni. Mindjárt oláhot egy nehányat kapának, kiknek mindjárt megkegyelmezének. Az profont-mestert elevenen elhozák, kit Bogáti Menyhárt azon nap Ali passának ajándékoza. Volt Ali passa 8000. magával; Simeon vajda 4000. In summa török, tatár, oláh volt tizenkétezer.

4. Augusti Rácz György az uraknak ira az békesség felől. 4. Aug. Balassi Ferenczet és Kamuthi Farkast beküldik Segesvárra, bebocsátták, s ki is bocsátták Segesvárról zálogúl hozzánk Paulnit Istvánt, Deli Kozmát, és az nímetek kapitányát Kbeÿi Györgyöt. Másnap mindkét felől visszabocsátták az zálogokot, és Rácz György levélben küldé ki kivánságát, kit mindjárt az fejedelemnek küldének Kamuthi Farkastól.

6. Augusti. Segesvár alá száll mind az tábor az rétekre. Azon napon egy ágyúval és egy sebes falconnal igen lövének az hegyről egész estig; az várból is igen lövének, de nekünk semmit sem ártottanak. Alatt az városban csatázások estek; végre az ráczokot az kőfalig üzték. Menyhárt jól forgolódott.

8. Augusti. Az Csánba ágyut s 3. falcont által vivék az vizen, és az hegyre felvivék, az melyről ifju János király lőtette az várost; onnat continue két egész nap keresztül-kasul lövék az várost. Alatt is voltak ellenkezések; itt vesze Király István, ki az havaseli magyarok instantiájára kijöttek vala.

9. Aug. Hozák le az ispotályhoz az ágyut és faltörőköt; Bogáti és az passa tanácsából onnat kezdék lőni. Máttyus Jánost és Kemény Boldizsárt rendelték, hogy lőtesse.

5. Augusti. Haller Gábor, Kálnoki János Marko Sonkabonk és Fejér Mihály előtt megesküszik Raduly vajda, hogy igaz leszen Bocskai fejedelemhez mindenekben ezekre az articulusokra kötvén magát:

1. Az juramentumot én Raduly vajda az bojérimmal és az országnak főfő rendeivel ad formam praescriptam deponaltuk.

2. Mikor az fejedelem táborban száll, tartozzam személyem szerint minden erőmmel ő felsége mellé menni; az mikor penig generálissa leszen táborban, vagy más arra rendeltetett fő embere, elegedendő hadat adok melléje.

3. Az mely lövőszerszámokot Mózestől elhoztam, azokról kész leszek ő felségivel végezni.

4. Rácz Györgyöt igyekezem Erdélyből kiküldeni minden hadával.

Juramentum a magnifico Gagbriele Haller, nomine regni Transylvaniae unacum legatis a latere ipsius existentibus videlicet: generoso domino Joanne Kálnoki, Marco Sonkabonk et Michaele Fejér illustrissimo domino dno Radulyio vajvodae et bojeris Valachiae:

Mi Haller Gábor, Kálnoki János, Sonkabonk Márk és Fejér Mihály esküszünk az élő Istenre az ő fiára az Jésus Kristusra, hogy mi Raduly vajdával ő nagyságával, és országbeli bojérival Erdélynek képében valamely dologról végeztünk, azokot igazán megálljuk egész országúl; ellenséginek ellenségi, jóakaróinak jóakarói. Isten minket úgy segéljen.

Articuli quibus praestandis obligarunt penes juramentum.

1. Mihály vajda idejitől fogva az micsodás veszekedés volt az két ország közt, emlékezet ne legyen, hanem az szomszédság atyafiság megmaradjon.

2. Simeon vajda ha országára akarna jőni, ellene megoltalmazzuk; ha segitsig kivántatik, erőnkkel megsegiljük.

3. Országúl minden törekedésünkkel instálunk az hatalmas császár előtt, hogy életéig az ország ő nagyságának kezében maradjon. Hiszszük, hogy urunk ő fölsége is kész leszen erre.

4. Hogyha történnék ez országból való kibujdosása az vajdának ő nagyságának bojérival egyetemben, bátorságos kijövetelek lehessen Erdélyben.

5. Bethlen Gábornak országúl irunk, hogy ezután Havaselföldéből való kapdosástól megszünjék, tartsa határában magát.

05. Erd. Muz. 297. l.

10. Augusti. Déllyest sc[illegible]nkezések lőnek. Az városnak Segesdre menő utczáját, ki m[illegible]enn vala, az passa thihája az jancsárokkal elégetteté és az [illegible]dukkal. Deli Diménynek is, ki Rácz Györgynek főhadi [illegible]ala, egy jancsár fejit vötte, kinek fejit az basa sátora [illegible]róban vonták. Mihály vajda idejiben 1000. hajdunak volt [illegible]itánya. Ezen nap az megyesiek három polgárt küldének [illegible]átihoz.

11. Augusti. Miklós diák az vajda secretariusa az bojérokkal Segesvárban bemegyen Rác[illegible]györgyhöz, hogy az vajda követségit az bojérok az békesség[illegible] referálják, és az egyességre hajtsák.

13. Petki János és Balassi Ferencz bemennek Segesvárban, hogyha lehetne az békesség az két fél között. Rácz György küldötte vala ki zálagul az nímetek kapitányát Kei Györgyöt és az zászlótartót Deli Kozmát és Brankuit Jánost. Ezeket jól tartá Bogáti Menyhárt ebéden úgy, hogy ugyan részegen menének be az várban. Akkor Petki és Balassi annyira mentek vala az békességben, hogy csak fel kell vala adni az várat; de ismét az nímetek és az kozákok megördöglötték magokot, és felzendültek az városban annyira, hogy Rácz Györgyöt is alig hogy le nem vágták. Azután végezték, hogy az mig Bocskait személyi szerént nem látják az táborban, addég meg nem adják; de ha az fejedelmet látják, készek fejet hajtani. Félnek vala penig azon, hogy az magyarok és törökök az hitet meg nem állják. Ez válaszszal kijöve Petki és Balassi. Másnap ismét imigy-amugy lövék az várost.

15. Aug. Bogáti Menyhárt Bornemisza Pizda Gáspárt küldé Medgyesre, hogy Rácz György bonumit elfoglalja. El is foglalának sok borokot és egyébféle marhákot.

19. Az városból kiütének az ispotálynál az sánczból az székelyeket kiüzék. Ez harczon az mieinkben 9. vesze. Az sok harczokon próbált, látott, hallott vitéz komáromi Horvát Mihályt meglövék havaseli hajduk hadnagyát.

20. Aug. Csáki István kétszáz igen szép kopjás lovaggal jöve az táborban, ki elejiben Dánoshoz küldé thihaját főfő besliákkal és gyalog jancsárokkal; igen honorifice excipiálá.

23. Aug. Csáki István és Bogáti Rácz Györgygyel lőnek szemben az ispotálynál, hogy tractáljanak az békesség felől, ki meg is leszen vala, ha az nímetek ne(m) interturbálják. Petki János és Máttyus János voltak zálogok az várban; Rácz György is minden nemzetből valakik vélle valának, zálagot ada Csáki Istvánnak, és igy az táborra jövének.

19. Septembr. Megadák Segesvárat. 13. Megesküvék urunk az országnak.

NB. Az szász követek Enyedi György, Colmannus György, Paulus Ludovici esküttpolgárok Szebenben; Fejér Mihály Kristóph János, Forgács Mihály esküttek meg Gyulaffi előtt Fejéregyházatt. az Bocskai fejedelem hűségire, hogy ezután sine omni fuco igaz hűséggel lesznek az fejededelemhez, és Havaselföldéből kijött hajdukot, kiket az commissariusok mellett eddég Segesvárban tartottak, továb nem foveálják, mindjárást ez országból kiigazitjuk, és minden közünköt közűlök kiveszszük. Az commissarius urakot is Erdélyből kibocsátjuk; az várbeli németeket is, ugymint Fogarasban, Dévában valóknak sem fizetnek. És igy az két nemzetnek nemességnek és székelységnek melléje állanak.

Erd. Muz. 263. l. 1605. aug. 17.

Csáki István indult Kolosvárról Segesvárra 17. Augusti ötszáz lovaggal és ötszáz gyaloggal, hogy Rácz Györgygyel és minden hadi rendekkel tractáljon. Circa finem Julii megigirtetett volt Segesvár, de circa 4. et 5. Augusti revocálták végre elállván az magyarok és az ráczok az nímetek mellől.

Erd. Muz. 263. l. 1605. áug. 21.

Jutott Kolosvárra Péter deák az molduvai vajda secretariusa 21. Augusti, kitől azt izente urunknak, hogy ne higyjen az havaseli vajdának, mert minden dolga czigányság lévén, nagy kárát vallja végre.

Erd. Muz. 295. l. 1605.

Az szászság az universitas pecséti alatt hittel Bocskai urunknak kötelezte magát; manifeste Rácz Györgynek megmondották, hogy ezután ellenségeknek tartják.

Fejér Mihály és Kristóph János Haller Gáborral járták az szászok képiben az Bocskaival való békességet.

1605. Erd. Muz. 263. l.
ept. 13.

Választották fejedelemmé urunkot ő nagyságát Medgyesen 13. Septembris 1605. Minek előtte az templomból az esketésről lejött volna, két sas keverge sokáig az szállása felett in aëre.

Szállott el azelőtt való nap Segesvár alól Medgyes mellé drestori Ali passa.

505. Erd. Muz. 263. l.
19.

Takarodott ki Rácz György minden hadával Segesvárról, és adta urunk kezében 9. Septembris, mely gyalogság felettébb dicsirtetik.

505. Hev. Coll. LXVIII. 296. (lehúzva 444.) l.

1605. Az törökök mikor visszamentek Bocskaytúl, Debreczen városa marháját, barmát elhajtották, dúlták. Szikszót feldúlták etc.

505. Erd. Muz. 299. l.

Lippát az ráczok török keziben adják.

Először Lippát az ráczok gy adták az török keziben. Mikor anno 1604. szüret tájban Bocskai urunk támadása lőn, küldötte urunk Keresztesi Pált karánsebesi bánságra; ott Keresztesinek ilyen tanácsa lőn, hogy az ráczokot az véghelyekből kirekeszsze az mint legjobban lehet sine tumultu. Lugosból kiszoritja őköt ilyen szinnel, hogy Jenőben vagy Lippában menjenek. az hol fizetések leszen. És Karánsebesből is kiiktatják őköt. Ezeknek, kik Lugosból kimenének Lippában volt hadnagyok Gyuro Beslia rácz. Lippában kik midőn mentek volna, tanácsot tartának azon, hogy az magyaroknál semmi hitelek nem lévén, sőt azon vannak, hogy őköt elveszessék, vagy az törökkel levágassák. Volt ez időben Lippában kapitány Rákóczi Lajos. Látván az ráczoknak az magyarok ellen való conspirátióját, nem tehetett róla, mert kevés magyarral volt az városban, az várban penig mind ráczok voltak, kik mindjárt az német kiküldése után beleszállottanak volt, és ők uralkodtak benne. Nagy Lőrincz volt az városban hadnagy 60. hajdúnak, kiknek semmi fizetések nem volt. Történik azonközben, hogy rácz gyermeket megölnek valami csatára kijött törökök az mezőben, és az lovakot, melyeket őriztek az gyermekek, elvitték. Ezt az ráczok az magyarokra vélik hogy cselekedték, mert — úgymond — az gyermekeket az török meg nem ölte volna, inkább elvitte volna; hanem az magyarok dolga, kik minket el akarnak veszteni. Igy nagy gyanóságot concipiálván az magya-

Oldalt későbbkori irással: 1605. mense Decemb. volt ez.

rok ellen, üzenének titkon az törököknek Gyuro Beslia instigátiójából, hogy az várat kezekben (adják) és az várost. Az tömösvári passa 300. lovaggal küldi Lippára Kulak Szusz alajbéket. Az béket azután az tömösvári passa megöleté azért, hogy az lippai ráczoknak és töröknek azt adta volt tanácsúl, hogy Lippában be ne bocsássák az passát, mert itt is oly nyughatatlanok leszünk miatta, mint Tömösváratt. Volt akkor tömösvári passa Chilal Hazon passa, kit azután Nándorfejérváratt öltek meg. Igy török kézhez adják Lippát az ráczok 6. Julii anno 1605. Jelek az ráczoknak mikor felzendültek, ez volt: Her Jesus. Ezt mikor kiáltották volna, mind feltámadtak és az magyarokra ütvén, hetet vágtak le ottben az városban, itt künn az kapu körül egyet, 23. fogtak meg. Rákóczi Lajost elbocsátották, de minden marháját feldulták.

Erd. Muz. 261. l. 1605.

Horvát Mártont kétszer küldte urunk ő nagysága az vezérhez az Lippa dolgában; ilyen válasza lött, hogy nem erővel vötték meg, hanem ők adták.

Esztergomot Memhet passától vötték meg, ő vötte ismét vissza. Nyilván való dolog mindazáltal az, hogy Memhet passa soha meg nem vöhette volna, hanem az benne valókot azzal fogdosta, hogy török császár nem maga számára kivánja, hogy Esztergom megadassék, hanem hogy magyar szálljon belé. Igy áltatván el, úgy vötte meg.

Erd. Muz. 289. l. 1605.

Oldalt: Legatio polonorum.

Bocskai fejedelemhez az lengyelek követet küldnek, melynek summája ez volt: hogyha akarja-e azt az foedust Lengyelországgal s jó szomszédságot megtartani, az melyet az mi atyáink csinyáltak volt, mert ők azt violálni nem akarják semmiben, sőt inkább acceptálni; melyet jó válaszszal bocsáta.

Erd. Muz. 262. l. 1605.

Legatio germanica Constantinopolim.

Mely követségnek ez az summája, hogy kész megbékélleni az törökkel, csak vegyék közben az hitetlen magyar nemzetséget és exstirpálják penitus. Annakutánna osszák fel bár Magyarországot egymás között. Császár szemben vele nem volt más kijövén az adott választ. Mely válasz ez: nem akar az hatalmas császár most ehez szóllani semmit, hanem az hatalmas császár atyjával, István királylyal végezzen ha mit akar, és ha mi dolga vagyon vele. Valamit végez vele, az császár is ahoz tartja magát.

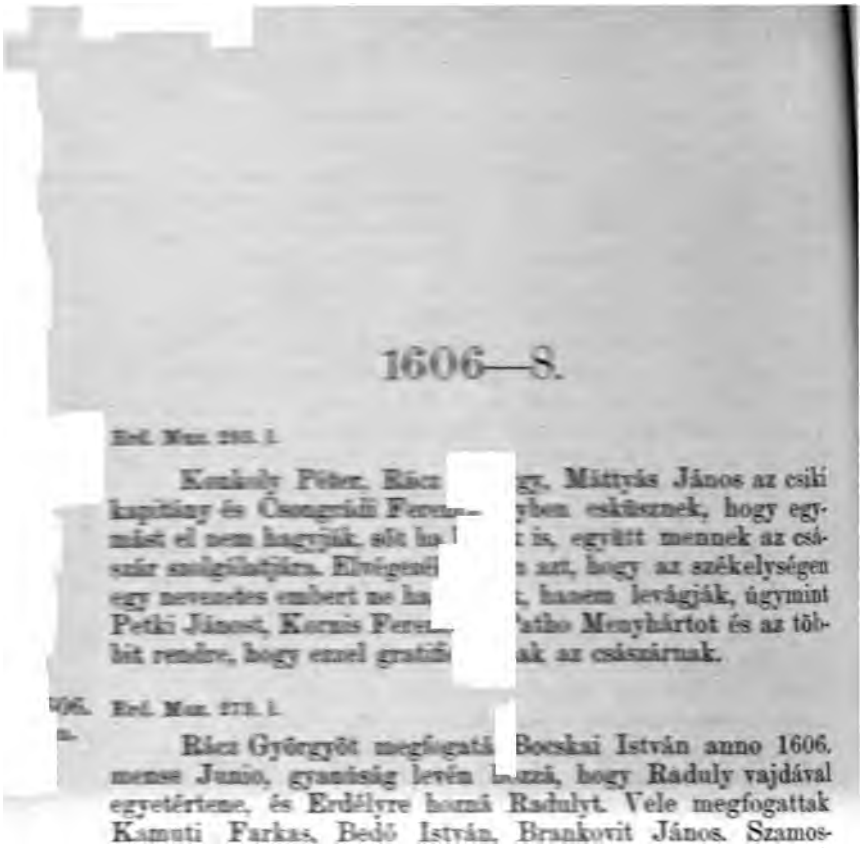

1606—8.

Erd. Muz. 2[illegible]. l.

Konkoly Péter, Rácz [illegible]gy, Mátyás János az csiki kapitány és Csongrádi Ferenc[illegible]yben esküsznek, hogy egymást el nem hagyják, sőt ha[illegible] is, együtt mennek az császár szolgálatjára. Elvégezé[illegible] azt, hogy az székelységen egy nevezetes embert ne ha[illegible], hanem levágják, úgymint Petki Jánost, Kornis Ferenc[illegible]atho Menyhártot és az többit rendre, hogy ezzel gratifi[illegible]ak az császárnak.

[illegible]06. Erd. Muz. 273. l.

Rácz Györgyöt megfogatá Bocskai István anno 1606. mense Junio, gyanúság levén hozzá, hogy Raduly vajdával egyetértene, és Erdélyre hozná Radulyt. Vele megfogattak Kamuti Farkas, Bedő István, Brankovit János. Szamos-Ujvárban tartják fogva Rácz Györgyöt és Kamutit. Részesek voltak ez conspirátióban Bogáthi Menyhárt, ki ugyan az fejedelemségre igyekezett és Vas Ferencz: de azután hamar megholtak: igy mondják.

1606. Erd. Muz. 272. l.

Újvár recuperatiója.

Jutottak Désre Vass Ferencz, Huszár István, Kamuthi Balás, Bánffi László és maga az zászlótartó Alexander Lukinus Tridintinus, kik együtt tractálának Ujjvár megadása felől. — Ezeket azért rendelé oda, hogyha megadják az várat, az benne való németeket késérjék el, az mig akarják magok az németek, hogy valami nyavalyájok ne legyen. Mikor feladák, megesküttek őköt ezen, hogy port se föld alá nem ástanak, se vizben nem hántanak, se pedig golyóbist, lövőszerszámot el nem ásnak, és az mit elástak is, megmondják; borban mérget [illegible] vetettenek. És hogy inkább hitelt adjanak, minden lövő[illegible]ámot kilőttenek, álnokság az dologban ne essék.

21. Junii költöztek ki az németek; Várad felé igyekeztek ilyen törvények levén, hogy in tali casu az kik imitt-amott vannak, egyben gyüjtik, s várat keressenek, hogy az mit itt praetermittáltak császár hűségi mellett, másutt resartiálják; ha onnét is kiüzik, ugyan más végvárban menjenek, mindaddig vitézkedjenek, mig egy tart bennek.

Kivánák, hogy minden szempillantásban két fő ember legyen véllek az útban, kik mikor mennek, az zászlótartó kocsiján üljenek, hogyha mit indittanak rajtok, azokot legelőször is általlőjjék.

Oldalt: Lövőszerszám volt Ujvárban.

Öreg álgyu 9. 12. faltörő; 2. taraczk; por 80. mázsa; seregbontó sok egy hordóban; szakálos 8000. tüzes szerszám kihányó kalacs, fenyős és szurkos szerszám igen sok, kinél több egy várban nem lehet.

Oldalt: Az kiment német praesidium.

Gyalog puskás 83. fegyverderekassok valának 32; in summa 115. Kisérte mintegy hatvan lóval Váradig Vass Ferencz, Kamuti, Huszár.

Az menetelben ilyen rendet követtek, hogy az hol megszállottak, mindenütt templomot kerestek, az kihez csatolják magokot; éjjel penig juxta transactionem senkinek hozzájok nem volt szabad menni, mert mindjárt által lőtték.

NB. Minekelőtte Bocskai feltámadna, küldtek be Baptista Pecz regimentéből 300. Ujvárban, hogy azt az helyt azzal erősitsék; ennek felét vitte Gláncz Fogarasban, az fele maradt Ujjvárban Alexander Lucinussal. Maradott még az Pecz regimentében három zászlóalja; magának Ribisnek az zászlója Fogarasban volt, az zászlótartó csak képebeli ember volt, ez is Dévára mene; most ott három zászló vagyon. Mindezek . . . . tudniillik, és az félszemű Carolus Cra kapitány Ribis regimentiből valók és slesiák. Egy regimentben 10. zászló vagyon, azaz három ezer ember.

Az Pecz hada sokféle nemzetből áll vala.

Mikor Ujjvárat megadták, azt mondotta az zászlótartó: bárcsak egyszer ostromlották volna meg Ujjvárat, hadd látták volna az magyarok, micsoda könnyen adják meg az németek az várat; ez lött volna osztán mind böcsületekre, s mind mentségekre az hol kellett volna.

Postája által megparancsolá az fejedelem, hogy Váradra be ne bocsássák az ujjvári németeket, mert nem akarja, hogy Váradban ellensége szaporodjék.

Az váradi németnek egy részit vágták le az jeneiek az gyulai törökökkel együtt, mivel ők is azelőtt levágtak vala egy nehány hajdút. Veszett német 124. Gyulára vittek el 25. Az kapitány is alig szaladott.

Oldalt: Portai hirek Kőrösi István leveléből.

Hédervári-collectio. Tom. 33. Fol. 310.

. . . . . .

1606. Ez nyáron augustusban nagy gyanuság lőn Radul vajdára, hogy Erdélre igyekeznék alattomba, ugyannira, hogy Bocskay fejedelem ugyan az fővezérnél Dervis pasánál törekedett felőle Kőrösi István oratora által, ki az portán volt, hogy kivessék Radult Havasalföldéből. De az pasa semmiképen arra nem vehette magát, hogy Radult kivettesse onnat, nem kell azzal — úgymond — hirtelenkedni, mert én tudom bizonyoson, hogy hive az császárnak. Végre Kőrössi István arra vötte az pasát, hogy megparancsolta Simeon vajdának, hogy minden népével készen legyen és az mikor parancsolja, mindjárt induljon. Ez suspicionak eltávoztatásáért Radul mense Octobri ejusdem anni külde Kassára Bocskayhoz fükövetet, kitűl egy szép aranyas köves nyerget küldött az fejedelemnek. Ez gyanuságért fogatta meg Bocskay Rácz Györgyöt és Kamuti Farkast Erdélben. Ugyanakkor Dervis pasa megparancsolta nemcsak Simeon vajdának, hanem Heder pasának is, hogy az Duna mellett készen legyen az dobrocsai és Duna mellíki haddal, és mihelt parancsolják, mindjárt induljanak.

Oldalt: ifj. Teleki Mihály irásával: Bocskai mint vágyott az L. királyságra.

1606. Keörössi István az portán Bocskay oratora igen tractálta az lengel fejedelemsiget Bocskaynak, hogy neki adja az császár, sok ratiókkal mert német akar bele szállani. Olaszország Németországgal határos, Német az Lengellel, az Lengel az Muszkával és az Muszkához nem messze az Kazul. Igy ha Lengelországba német leszen, ugyan körül veszik az császár birodalmát és ugy tractálhatnak az török császár ellen, valamint szinte akarnak, követek más országba menten mehetnek, Olaszországból szinte Kazulhoz. De ha Bocskay megyen be az királságra, igy mint egy sárkány keresztül fekszik utokban, és nem tractálhatnak az Kazullal és muszkával. Secunda ratio, mert Bátori István vajda is Erdélből ment az királságra, és az nagy Memhed pasa commendálásából küldte az császár az királságra, ugyan ezen dologrúl küldte az vezir pasa Kassára Bocskayhoz Ibraim agát is, ki horvát fi.

Tiriakli Haszon basát, Bocskay István fejedelem panaszára tötte az császár mazullá.

1606. Az Kazil bas egy erős várost Genczet szállotta volt meg, és úgy elbizta volt magát, hogy sohonnét semmit nem félt, de az . . . *(vége hiányzik.)*

Erd. Muz. 307. l. 1606. jun.

Az kolosvári magyarok suplicatiója ad serenissimum principem Stephanum, kiket Gelyen Imre Kolosváratt 27. Sept. anno 1603. megfogatott volt etc.

Elvöttük kgls urunk és természet szerént való kgls fejedelmünk az felséged igaz könyörgésünkhez mutatott kegyelmességit, holott serio megparancsolta felséged, hogy az foglyok és Gellén Imre között törvény szolgáltassék, melyért teljes életünkben az szent istentől sz. áldást kivánunk fölségednek. Holott minden keresztyén fejedelmeknél nyilván vagyon az fölséged boldog emlékezeti, miképpen az mindenható isten fegyverkeztette legyen fölségedet az ő neve szidalmazó törvéntelen s erőszak cselekedő és szerelmes nemzetséginek teljességgel elpusztitó nemzetség ellen. Mely törvéntelenségben mi rajtunk is szegény magyarokon itt Kolosváratt, szánszándékból végezésből részünk lőn, mert el akarának veszteni mint régen az csallyán bokrot etc. Közűlünk Déván is vágának le, mert Gellyén Imre az időbeli főbiránk levén, reánk esküttt, kinek hüti, keze irása nálunk vagyon irása pecséti 20. articulusban. Olyak is vannak, hogy mi magyarok az piaczon török zászlót emeltünk, és hogy az szászokot le akartuk vágni, kiben semmi úgy nem volt; de hogy az gyalázatos halálnak rajtunk való véghez vitelének jobb módja legyen, és hogy funditus deleáltassunk, hiti után kiket nappal, nímelyeket éjjel fegyveres, hópénzes drabantokkal házunkra rohanván fogva vitetett, tömlöczöztetett és 200. egy nehány napig fogva tartatott. Az város kapui kolcsait kezéhez vevén és szászokkal, praefectusokkal őriztetvén senkit az magyarok közül ki nem eresztettek; és igy az ki közűlünk főbiróságot viselt az miriszlai győzedelemkor és hazánknak igazán szolgált, éjjel megfogatta az több tanácsbeliekkel együtt, kinek nevek felséged előtt ezen supplicátióban vagyon igaz patriciusokkal. Az egész városnak derék privilegioma, uniója elllen (mely unio ekképpen vagyon confirmálva: si qua pars violaverit aut in parte, aut in toto sub amissione capitis et bonorum priváltassék. De ennek mi büntetése legyen, nem minket illet, nem is keressük mi) igy cselekedett. Ez fogságunk alatt házainkot, pinczéinket, asztalinkot, ládáinkot feltörték az isten ellen való nímetek, vallonok. Az több fogságban mellettünk levő nemességet, patkószegeket vervén fejekben, iszonyu halállal rekkentették el; mi is éjjel nappal ezen szörnyü halált vártuk, és igy minden jovainktól praedáltattunk. Mikor immár minden reménségünkben az ur isten

kivül) fogyatkoztunk volna, holott teljességgel az halálra voltun ndelve, az magyar nemzetnek gyalázatjára kelleték az magyarországi istenfélő praedicatorokhoz folyamodnunk; egész ecclesiául könyörgöttek érettünk az nagyságos urakkal, és igy az uristen módot találá, kik saccon némelyeknek hogy semmije nem volt, úgy szabadultunk meg: Hasson be kegyelmes urunk anyó árváinkkal való siralmas fohászkodásink ennyi esztendőgva ugymint 1603. esztendőtől septembernek 27. napjától való esedezésünk az felséged sziviben, et fiat justitia, mei mai napig is áruló nevünk vagyon. Noha fölséged de- a az törvény útát, és immár az törvény útán is vagyunk thogy bízik gazdagságában, különb-különbféle dilatiókat keresvén halog t; igyekezik fölségedtől dilátiót kérni, mut sen az, ki az appellatiót megnézze, mert az ze peres, másik része testis. Nyilván vagyon fel az 12. tanácson kivül vannak még 100. emberek. égednek, mind az törvénynek hűtösök. Könyör gednek alázatosan, kegyelmességiből méltóztass hogy ez causának meglátására választassanak az 00. emberek. Appellátiónkot meglátván, ereszte az ed széki eleiben, mert most sem szűnik meg az ván való fenyegetéstől, szidalmazástól. Mely fölseged kgls reank való tekintésiért több hivei között, kik az gyalázatos fogságban teljességgel elnyomorodtunk szintén, ne kellessék fölségedet gyakorta fárasztanunk és nékünk is fáradnunk, költenünk; sőt minden tergiversatiót hátra hagyván, fiat justitia, miképpen azelőtt is megparancsolta volt fölséged, hogy ne adassék haladék neki. Mely kegyelmességiért az hatalmas isten minden igyeiben legyen fölségeddel, és minden ellenségin tegye győzedelmessé megromlott hazánknak épületire, és az uristennek tisztességinek előmenetelire.

K. V. V. F.

NB. Irták ez supplicatiót az kolosváriak anno 1606. mense Junio.

Nomina captivorum Colosvariensium tam senatorum, quam aliorum:

Gregorius Bornemisza, Stephanus Szécsi, Thomas Masas, Andreas Szabó, Stephanus Tótházi defunctus, Valentinus Pegreczi, Stephanus Asztalos, Joannes Bácsi, Joannes Literatus, Paulus Balassi defunctus, Andreas Krajczár, Stephanus Literatus Zekÿ, Stephanus Ballos, Ambrosius Szigyártó, Stephanus Géczi, Franciscus Baka, Michael Pápai, Emericus Árki,

Esaias Nagy, Emericus Borbély, Melchior Lónay, Stephanus Palástos, Nicolaus Literatus et Mattheus Nagy.

Ugyanazon kéz által irva: Ez az irás praepostero ordine vagyon, mert külömben nem lehetett, redigálást kiván.

Erd. Muz. 299. lap. 1606.

Lippát az ráczok Bocskai urunknak viszszaadják.

Petneházi István az Rákos mezejéről mikor haza jött volna, Simon diák Pécsi az fejedelem secretariussa szól neki: jobb egyéb dolgok között az Lippa vétele felől gondolkozni, hogy valami practicával viszszavehetnők ugyanazon ráczok által, kik Lippát török kézhez adták. Kellene inditani úgy az dolgot, hogy Bocskai urunknak se lenne hire benne, tudniillik, hogy mindenkor azzal menthetné ő nagysága magát az török előtt, hogy ő hire nélkül adták vissza az ráczok. És ha mi oly nagy dolog lönne is, ne vethetnének urunkra érette az törökök. Mondta Simon ezt is Petneházinak, hogy mikor Szulimán császár megvötte Rodust, és Szulimán hűtire az sok gazdag olosz urak kitakarodnának Rodusból, megyen Ibrahim passa Szulimánhoz és mond neki, hogy nem kellene ezeket, az oloszokot elbocsátani, mert másutt ilyen erősséget épitnek ismét, és valahol lesznek nagy ártalmunkra való dolgot cselekesznek; minthogy azután ugyanezen oloszok szállottak be Maltában, és azok fundalták erősben, és megerősitették az török ellen. Mond erre Szulimán császár: Bezzeg Ibrahim, ha ezt az én hirem nélkül cselekedted volna, hogy mind levágattad volna, nagy jutalmat érdemlenél tőllem érette; de miérthogy engemet is részeltettél tanácsoddal, nem akarom meggyalázni azzal hitemet, hanem elbocsátom békével őköt; noha látta, hogy Maltában szintén olyan ellenség leszen, mint annak előtte.

Simon diák persvadeálja Petneházinak és Petneházi rá veszi magát: Ha — ugymond — hazámnak javáért valami bujdosást szenvedek is, nyilván próbálok valamit, jóllehet félő, hogy az két nagy fejedelem között valami nagy háboruság ne essék. Simon mindenképpen biztatja, hogy ne gondoljon semmit vélle; megoltalmazza Bocskai fejedelemnél, és megmenti minden módon, hogy semmi nyavalyája nem következik innet. Lakott akkor egy vladica oláh pap Száva nevű Jenőben; ezzel közli Petneházi az dolgot, küldi be Lippában, ki nagy hitetéssel az főfő ráczokot arra veszi, hogy Bocskai urunknak visszaadják az várat és az várost, csakhogy minden előbbi vétkeket bocsássa meg. Melyre mikor mind az vladica, mind Pet-

neházi rákötötték volna magokot, az ráczok is arra mennek, ugyan keresztyénnek adják az várost Voltak akkor főrácz hadnagyok Lippában ezek: Raduly kapitány, Kalauz Péter, Papi Stepán, Deli Száva, Nedal Boszno, Radán Sztarkovics Peja; ezek mind fő emberek. Ezeknek Petneházi s az vladica és több fő emberek hütöt adának, mely hütlevélen hét pecsét volt, hogy senkinek semmi bántása nem leszen sem személyekben, sem marhájokban, csakhogy az várat adják magyar kezéhez, és ő magok is ott legyenek.

Annakelőtte küldte volt Rákóczi Lajos Nagy Lőrinczet szintén Nyitra várától oda Jenő felé, hogyha Lippát megadják, ő az ő hajduival, kik [illegible]nt 300. voltanak, szállana be Lippában. Volt az vá[illegible]k; az városban ráczok voltak [illegible]lami török is. Az [illegible]özt volt az városban Abýsu passa jancsár aga, Csor[illegible]Abduraman, Ibrai bég is, ki azelőtt jenei bég volt, ott[illegible]nn volt az várban. Továbbá az ráczok igy végeztek N[illegible]Lőrinczczel, hogy mihelt álgyulövéseket hall az városban, [illegible]indjárást az kapura jöjjön, az leszen jele az törökre való támadásnak onnat belől.

Lőrincz ezt is végezte volt véllek, hogy mig valami főtöröknek fejit ki nem küldik, [illegible] be nem megyen az városban.

Ezek igy levén, az rácz az törökre támad nagy hirtelen az városban. Legelsőbben Kalauz Péter egy fekete szakálu öreg rácz vágta le Abiszu passát jancsár agát, és ennek fejét küldék ki Nagy Lőrinczneк, és igy Nagy Lőrincz mindjárt az kapura ment, és az ráczok is egynehány zászlóval az kapu előtt voltak, és bebocsátották Nagy Lőrinczet mind az 300. hajduval, és igy Bocskai urunk számára foglalták az várost. Ez dolog volt anno 1606. 7. Aprilis. Tripol rácz volt kapus hadnagy Lippában, az rodnai kaput őrzötte; ő volt porkoláb ott az hidon való kapunál, ennek adá az hét pecsétes levelet Nagy Lőrincz.

Volt az várban Lippában 500. török, kik semmiképpen meg nem adták az várat. Veszett el az városban 200. török.

Ez dolgot megértvén az tömösvári passa, mindjárt minden végekből törökököt gyüjt egyben Lippa segitségire. Pancsovárúl, Becsérűl és minden végekből ugymint 1000. gyalogot és ezer lovagot. Ezeknek főhadnagyok volt Pajazit aga, kit az harczon sebben fogtak meg, és azután az városban bevivén ott holt meg. Ez két ezer Lippa alá menvén, csak közel az városhoz seregben állottak. Az városban ráczok voltak, az várban törökök. Sok beszédek között kérdék, ha hirivel volna ez Bocskainak, hogy az két fejedelem között ilyen háboruságot szerzettenek volna. Onnét belől ezt mondották: nincs hirivel Bocskai királynak, hanem ő magoktól cselekedték, mert azelőtt is magyaré volt, azért adták meg az magyarnak. Azután kéz-

hez kérék Kalauz Pétert, Tripolt és fő ráczokot, de azok semmit nem adtanak ki. Igy az ráczok és magyarok összebeszélgetvén egy hajnalban 18. Aprilis kiütnek az törökre, nagy erős harczot vivának; megkezdette vala tolni az török az magyar és rácz lovagot, mikor Nagy Lőrincz az ő hajdujával az török gyalogjára ütött, és ő futamtatta meg az törököt egészen. Igy megfutamtatták az törököt egy méjföldig vágták őköt. Veszett az törökben az melyet ők is megvallottak 13. száz; egy elevent sem fogtak, hanem mind megölték őköt akármint mondották, hogy megadják magokot. 3 taraczkot öreget nyertek, kiket Lippában bevittek, melyeket csak azelőtt nagypénteken nyertek volt el Borbély György kapitánysága alól Lippáról. Csak aga 16. veszett. Végre az várbeli törökök hütre megadták magokot. Harmadfélszáz törököt asszonyembereket, gyermekeket bocsátottak ki Lippából. Ezeket az Marosra hajókra bocsátották. Nagy Lőrincz és Szentandrási késérték el ötven gyaloggal és ötven lovaggal mind Aradig; onnét ment haza kiki hova akart. Voltak oláh asszonyemberek és gyermekek, kik szabadakaratjok szerént elmentenek.

(Pray-coll. Res. Trans. tom. H. 58. f. CLXXVIII. 348. l.) 1606.

Poppel László.

Poppel László nagy cseh úr ezért fogatott volt meg az császártúl, hogy nagy pártot inditott volt ellene. Egy mulató kerte vagyon az császárnak Prágában, melynek Brandaiz neve, oda gyakorta szokott az császár menni. Ott rejtek helyen húsz fegyverest állatott volt Poppel, hogy az császárt megöljék. — Megtudódott ez dolog valamiképen és az húsz fegyverest rútúl megölette az császár, Poppelt megfogatta és minden jószágát elvévén, fogságra vetette. Igy mondják; a ki jobban tudja, mondja jobban.

(Szamosközy sajátkezű jegyzete.)

(Pray-coll. Res. Transs. tom. J. 59. Nr. 22. 1606.

In Stephani Bocskaÿ principis liberalitatem.
1607. S. Z. *)

Promittis semper, nunquam das, inclyte princeps,
Atque tibi in promptu est vox male grata: Dabo.
Mitte futura loqui; praesentibus utere verbis,
Dicatur potius unica syllaba: Do.

Item.

Quid vehat heu serus vesper, nescimus, et atram
Ad mortem nobis quaelibet hora patet.

*) Steph. Zamosközy.

Quotidie Lachesis nostros inquirit in annos,
Torvus et exspectat funera nostra Charon.
Tu tamen oblitus sortis, Stephane inclyte princeps,
Spondens victuro tempora multa tibi.
Et cum dena tuis indulserit Atropos annis
Lustra, tamen lustris addere lustra cupis.
Ac veluti cervos cupias praevertere vitâ,
Innumeras manibus tangere parcis opes.
Vive tibi et nobis princeps, nec differ in horas
Et quae vis aliis reddere, redde cito.

Item.

Quam dives Mida Phryx, quam Croesus Lydius, et quam
Darius aut Xerxes atque Lucullus erant.
Tantum ego divitiis alios praeverto. Sed unde hoc?
Ditavit princeps pollicitis Stephanus.

Item.

Paupertas valeas, montes mihi donat et aurum,
Vox Stephani, toties et repetita fides.
Sed timeo ad Graecas ne fiant illa calendas,
Ista dies etenim tarda redire solet.

Item.

Regibus e Graecis fuit olim nomine Δώσω. *)
Sic poterit Stephanus nomen habere: D a b o.

Item.

Promittis semper, nil das tamen, optime princeps,
Unum D o est melius, quam — mihi — mille D a b o.

Item. Jambicis.

Sum quicquid usquam divitum fuit, Midas,
Craesus, Lucullus, Seneca, Crassus, Darius.
Tam divitem me reddidit benignitas
Et principis Stephani alma liberalitas,
Sed plena verbis et sonis inanibus.
Namque his in opibus Irus adhuc sum miser.

Item.

Vis tua perpetuis mandari nomina chartis
Et quas pro populo res geris Ungarico.
Audio: sed partis parcit tua dextera nummis,
Quaesitiqua tenax arca recondit opes.
Das nihil et poscis: nescis, Stephane inclyte, nescis,
Quam gravis ad musas pandat Apollo viam.
Quanto victurae chartae sudore parentur,
Unde solet magnis surgere fama viris.
Si tua res agitur, pretium te pendere oportet:
Aut igitur da aliquid, aut ego scribo nihil.

Item.

Cunctaris nostris mercedem reddere scriptis,
Plena licet gazas degravet arca tuas.

---

*) Idest: dabo. (Szamosközy jegyzete.)

Compositis turgent aeraria densa metallis,
Illa sed in tenebris clausaque nocte latent.
Non levis illorum tinnitibus insonat aër,
Nec trutinat massas pendula libra graves.
Tales hesperidum pomaria fulva dracones,
Sic formica suas iudica servat opes.
Accipe daque aliquid: sic sanxit cana vetustas:
Namque decet largas regibus esse manus
Quid tibi suspensam tardat cunctatio mentem?
Haec summa est voti: da, dare namque potes.

S. Z. (= Steph. Zamosközy.)

Erd. Muz. 313. l. 1607.

Levele által Imrefi Jánost gróf Drugeth Bálint inti, hogy ne vágyódjék az fejedelemségre, ne szerezzen sok átkozódást, siralmat az szegény erdélyieknek, tudván azt, hogy szabad választások vagyon. Ne gyűttessen hadat reájok, tudják ők, kit kell magoknak választani, ad az Jehova isten fejedelmet nekiek. Nincs az urak közűl csak egy is, ki azt mondhatná, hogy Erdély sajátja; szabadok ők magokkal. Bizony az úristen az vérszomjuhozókot nem áldja meg; csak két ember haláláról is embernek nagy számadással kell lenni isten előtt.

Erd. Muz. 313. l. 1608.

Engemet, Sennyei Pungráczot külde urunk az magyarokhoz Kassára, kik egyben gyűlve táborban valának; és onnan az hajduság közé ablegála, hogy az hajduságot — kik vannak 16. ezeren, az törökökkel egyetértnek, — leszállitanók. Én megmondhatatlan nagy difficultásokkal végben vím *(így)* követségemet. Az hajdukkal veténk 50. napi frigyet nagy nehezen, minden dolog in suspenso maradván. Azután megmondók, hogy Forgács Zsigmondot és Dóczi Andrást Kassában nem szenvedjük, hanem magyar mi hűtünkön való fejedelem legyen, az penig Homonnai uram legyen; nem akarjuk az német császárt szolgálni, mert sokszor híti ellen cselekedett, mert bálványozó, mert nem magyar.

(Pray-coll. Res. Transs. tom. H. 58. f. CII. 36. l. 1608.

Ad Paulum poetam.

Misisti, mihi Paule amice, carmen,
Lauru Pieria nihil politum,
Nec cedrum, nec oleus probam lucernam,
Sed fuligine somnioque tinctum;
Quod dum mente, oculis, manu revolvo,
Mirum, protinus oscitare coepi.

Ex quo sentio te quoque oscitasse.
Scombris quum faceres poëma dignum.
Ah, versus mihi da politiores,
Non possum legere oscitationes. *)

S. Z. (= Stephanus Zamosközy) 1608. Januario.

(Eredeti Szamosközy kezével.)

Pray-Coll. Res. Trans. tom. J. 59. Nr. 8. 659—660. l.

Szamosközy följegyzése.

Nova ex Constantinopoli anno 1608. ex litteris Terdzu-Jahÿa chauz interpraetis Turcarum caesaris ad Stephanum Kőrösi Constantinopoli reversum in Transilvaniam.

Tres legati Haydonum ab Andrea Nagy ex Ungaria ad am venerunt, isti: Andreas Farkas, Stephanus Nánásÿ, qui negotia Valentini Homonnay tractabant, ut [illegible]estas regiam dignitatem benevole illi oblatam de novo confirmare et ut Homonnaius illam non respuere sed agnoscere vellet per litteras suas mandatorias illum ut commonefaceret. Quos legatos summo honore regio more susceperunt, illis omnes chauzii usque ad oppidum Czekmesi et praeterea a thesaurario Ahmed passa cum tribus equis pulcherrime ornatis obviam missi, per mediam urbem pompose ad hospitium quondam oratoris imperatoris Romani introduxerunt, inde quotidie regio more laute et splendide illos tractaverunt: ita quod omnes oratores in fulgidissima porta existentes de hac tractatione admirati sunt. Quoniam illi quotidie apud aedes passarum in locis amaticis (?) in portu maris et per terras in hortis ad convivia vocabantur, denique cum equis et pulcherrimis muneribus, pecuniis ac sericis vestibus condonati, itemque viginti millia thalerorum secum ferentes discesserunt. Hi legati cum audivissent Andream Literatum officialem Rágoczy in fulgidissima porta adesse, illum aliquoties per Joannem Thuri servitorem vestrum ad se invitarunt. Quos Andreas Diacus respuens [nec] illos convenire nec illos videre dignos iudicabat. Joannem Thuri etiam cum securi, turcice baltha, ex domo eiicere, illos haidones infamia et maledictione conviciabatur. Quod mihi admodum mirandum fuerat, cum ab omnibus veziriis, passis et thesaurariis summo honore afficiebantur, ab Diaco autem vestro illi contemnebantur.

*) Az utolsó sor helyett eredetileg a következő négy sor állott:

Ne dum perlego, dormiant ocelli,
Non volvo, nisi dormitanter, istas
Quas mittis mihi dormitationes,
Et tardi ingenii oscitationes.

Contra veziriorum enim voluntatem cum Valachis magis conversans illorum negotia fidelius quam Hungarorum tractabat, commendans semper fidelitatem Raduli vaidae et integritatem Ragocii. Sed vezirii iamdiu ex litteris imperatoris Romani certiores facti sunt, Ragocium imperatoris Romani vasallum esse factum, quemadmodum et postea legati Gabrielis Batory idem confirmabant. Postea venerunt *(sic)* ad sublimem portam Gasparus Batho de Magasparti a Gabriele Batorio et Andrea Nagy et Joanne Elek missi, contra Homonnaium protestans, authoritate vero Andreae Nagy et eius copiarum voluntate Gabrielem Bathori ad principatum Transsilvaniae commendans. Hic legatus eodem modo omni honore susceptus, in eodem hospittio receptus et cum muneribus honeste dimissus est.

De Asia hec scire debetis. Thesaurarius supremus Ahmed passa generalis factus contra rebelles asiaticos ac 20 die Junii 1608 cum lustratione totius aulae ex Constantinopoli in campum supra Scrutarium (Chalcedonem) in Asiam navigavit Rebellis supremus vocatur Calender Ogli prope Cutahiam in oppido Begpazar absque ullo timore cum 6000 latronum residet. Alter rebellis Tawil nominatus prope Anguriam residet cum 4000 latronibus, cuius exercituum copiae 1000 fraudulenter urbem Anguriam ingressae, omnes in unum ab urbanis caesi ac trucidati sunt. Tertius rebellis Czimsit nominatus supra Caramaniam in civitate Adena residet. — Murat passa autem generalis supremus contra Persiam, suam residentiam habet in Halepo, qui officium suum hucusque strenue gerit ac cum tota fere Arabia rebellis facta, singuli principes et beghi sui iuris esse inceperunt. Caeso Czamballote caeteri omnes reversi, caes. suam Maiestatem agnoscentes pacificati, erga Murad passam sese oppignoraverunt, ad ignominiam Czamballoti uxorem cum filiabus in fore et matrem eius pro 24 asperis vendiderunt.

Maan Ogli ex familia antiqua principum Araborum sub se habens 40 millia archibuserorum, hic proprium suum filium fidelitatis suae obsidem ad Murat passam misit. Szeyff Ogli ex familia antiqua Araborum principum supra Babiloniam in confinibus Indiarum, hic etiam filii sui filium fidelitatis suae obsidem Murat passae oppignoravit. Abrus Ogli ex familia Araborum principum in confinio Damasci urbis sub monte Libano residens fratrum, suum iuniorem Murat passae oppignoravit. Abbu Szeÿt ex antiquissima familia Arabum principum ab urbe Damasco trans Jerusalem longe lateque per Arabiam gubernans factus rebellis, a militibus nostris (Turcarum) caesus, ipsemet vivus captus, urbs etiam Jerusalem reoccupata est. Missus erat Husseim passa cum exercitu expeditissimo contra praedictum

Abbu Szeÿt, qui cum audiret Hussein passam parare pontem supra Jordanum flumen: Abbu Szeÿt cum exercitu suo plenario illi obviam proficiscens, ita quod cohortes exercituum illorum in utraque parte riparum Jordani aspiciebantur: noctu Huszein passa pontem navigio ligans Jordanum transivit et ex improviso illum Abuszeÿt cum toto suo exercitu profligavit, ipsius castra, bellicas machinas, et thesaurum versus Alepum deduxit.

Ex Persia venerunt legati ad Murat passam de pace tractantes, quod rex Persiae Sah Abbasz excepta urbe Taurisio seu Tebriz alias arces omnes restituere vellet. Per totam Asiam caritas victualium magna. Loco defuncti principes Tartarorum maior ipsius frater [qui] hic Constantinopoli ab annis quatuor in arce nova Bosphori in dura captivitate tenebatur, nunc cum fratribus suis dimissus, autoritate imperatoris Turcarum princeps Tartarorum factus, cum 12 galeis tribus instructus, optimis muneribus ab imperatore donatus, in mense Maio per mare nigrum Crimaeam versus profectus est. Maior autem filius defuncti principis abisto tempore sedem patris sui occupans, sponte [illegible]iquit per terras ac per Moldaviam cum 2000 Chercaziorum ad affinem suum Ahmed passam in Zilistra residentem profectus est. Ahmed aga autem consiliarius supremus Tartarorum uxorem et 4 minores filios defuncti principis per mare nigrum Constantinopolim abduxit, qui honorifice tractantur.

Ezeket irtam Jahÿah Terdzuman tolmács kezeirásából, datum ex Constantinopoli 2. die Julii anno 1608.

1608. nov. 13. Pray-coll. R. Transs. 59. J. 53. l.

A rendek fölterjesztése Mátyáshoz 1608. nov. 13-ról kézaláírással:

Ex consilio statuum et ordinum regni Hungariae, 13. die Novembris anno 1608.

Szamosközy másolata következő jegyzettel kisérve:

Quandoquidem dnus comes palatinus regni spectabilis ac magcus dnus Stephanus Illiésházÿ, cum aliis sibi adjunctis commissariis ex consensu suae regiae mattis in certis legatis illustrissimi principis vajvodae Transylvaniae magnificis nimirum Joanne Imreffÿ et Sigismundo Kornis, in bonorum regni et publicae pacis permansionem, Cassoviae certos articulos concluserint, illosque cum ipsemet princeps tam Transilvani, juramento et peculiaribus reuersalibus firmarint; usque illi articuli hic etiam tam per mattem suam regiam, quam etiam status et ordines regni solenniter confirmarentur, speciales suos nuncios magni-

ficos nimirum Nicolaum Seghnieÿ et praefatum Sigismundum Kornis ad praesentem regni diaetam transmittens, idem princeps institit. Itaque illis omnibus et singulis per memoratum dnum palatinum, aliosque sibi adjunctos principemque et Transilvanos conclusis, status et ordines regni consentiunt; eaque omnia ratificant praesentibusque articulis inserendos decernunt.

(Pray-coll. Res. Trans. tom. H. 58. f. CLXX. 616. l.

Szamosközy jegyzete a kozákokról.

De Cozakis seu Kozacy, sic Alexander Gaguinus,

Sunt pedites, qui hostem furtive et inopinate adoriri solent. Italice corsari, germanice Freibiteri dicuntur, qui in mari latrocinantur. Sed Ruthenis huiusmodi Kozacy dicuntur, qui vias hostium circumsident et furtive inopinateque interdum decem Kozacy ad centum Moschos ex insidiis irruunt inopinatosque trucidant. (Hos, opinor, latine dixeris terrestres piratas.)

Oldaljegyzet. De Kozakis vide in Gamma pag. 237. *)

(Pray-coll. Res. Transs. tom. H. 58. f. CLXXVIII. 347. l.

Szamosközy különféle jegyzetei.

A *Balamir* quem regem Hunorum dicit Urspergensius, pag. 107, superest nomen pagi *Bolomér* ad Marisum, et pag. seq. Balamir filius Uvandalirici Gothorum regis.

Eden Hebraeis paradisus, hinc familia *Edenfiorum* in Ungaria.

Traianus Dacorum pileatis *Sacisque* nationibus, Decibalo rege ac *Sardoniis* domitis sex . . . . victor, 514, ver. 43, ubi pro Sacis nonnulli legendum volunt Jazygis, sed si dicamus *Sasis* idest *Saxonibus Transilvanis* et pro *Sardoniis* vult Schottus Dardaniis vel Sauromatis. Sed *Sardonios in Transilvania* habitasse olim, testatur etiamnum oppidum *Sárd* et *Serdahely* idest *locus Sardoniorum.*

Vrspergensius Ungaros vocat Ungarios, sicut et Dalmatas vocat Dalmatios, usitato illi vocabulo. De Ungaris sic pag. 206.: »Dalmatii conduxerunt adversus Henricum Othonis filium Avares, quos modo vocamus Ungarios, qui ut quidam

*) Jegyzet-gyüjtemény volt-e ez, melynek idézett helye a föntebb nevezett Alexander Gaguinus ra vonatkozik, vagy Sz. által összeállitott Lexicon-féle?

putant, reliquiae sunt Hunorum, qui ut in Gothorum legitur historia, egressi a Gothis multa mala inferebant gentibus finitimis, quos postremo Pannoniam inhabitantes Carolus Magnus devicit et ut dicitur a consveta gentium depopulatione ingenti vallo circumclusos prohibuit, quod opus Arnolphus imperator destruxit, eosque contra Zuenteboldum Maravanorum regem [illegible] um sibi eduxit. Qui deinde quantam stragem quan[illegible] iniuriam Francorum regno fecerint, urbes ac regiones adh[illegible] solatae testantur. Hi etiam a Dalmatiis evocati, magnam [illegible] adem in Saxonia fecerunt multamque praedam abduxer[illegible]« etc.

in margine: »Damnum Germaniae illatum ab Ungaris.«

καϊαρξα (?) laconice sig[illegible] ficat curvum (?) et obliquum Straboni, unde *Caieta* civitas dicta, Ungari *kaïats* obliquum est. Th. h. h. Caieta.

Azan mons Arcadiae, ubi Cybele mater deorum colebatur, hactenus Th. h. h. (ducto nomine ab orientalibus, quibus *Azon mulierem* significat, unde *Amazones)* . . . .

Angaria persica est cursus velocissimus equitum, haud dubie ab *Agár* deductum idest *canibus venaticis* . . . .

Szamosközy okirattára.

Hev. Coll. LXVIII. 212. (lehúzva 376.) lap. 1263.

Egy régi pergamenára irt oklevélrűl irtam le ezeket: *Következik az okmány másolata, mely szerint:* István Magyarország ifjabb királya, Gyula mesternek a néhai László bán fiának hűsége és szolgálatainak jutalmául az Erdélyben fekvő Wiz, Munora, Hassach és Nogzeg helyeket örökösen adományozza. Kelethely nélkül 1263.

(Másolat Szamosk. által.)

Pray coll. Res. Trans. Tom. H. 58. I. lapszám Szamosk. kezével: 55—60. 1493.

Bakács Tamás győri püspök levele Geréb László erdélyi püspökhöz. Ex Buda 1493. apr. 30.

Oldalt Szamosközy kezével: Ladislao Geréb, Epo Transylvano.

(Egykorú másolat.)

Pray coll. Res. Trans. tom. H. 58. 1497. apr. 1.

Corvin János levele Geréb László erdélyi püspökhöz, melyben kéri, hogy Biklÿ Jánost Hunyad vára várnagyát védelme alá fogadja.

Ex castro Bihigiensi 1497. apr. 1.

(Szamosközy másolata.)

Pray coll. Tom. H. 58. III. lapszám Szamosk. kezével: 93—96. 1503.

II. Ulászló levele Sándor Lengyelország királyához a moldvai határkérdésben.

Buda 1503. oct. 16.

II. Ulászló levele Thelegdÿ István, Balassa Ferencz és Czobor Imre moldovai követekhez ugyanakkor és ugyanazon ügyben.

Oldalt Szamosközy által irva az első levél kezdetéhez: Stephanus Moldaviae vajvoda Ungaris subiectus.

(Egykorú másolat.)

1508. Pray Coll. Tom. H. 58. V. Lapszám Szam. által irva és lehúzva: 94—95.

Exemplum et copia earum literarum, quales ipse orator noster pro negotio serenissimi domini regis Polonie a Turco debeat reportare.

E levélben kéri Ulászló, hogy a békés szomszédság a török szultán és lengyel király közt fenntartassék, mit a szultán eskü alatt meg is ígér.

(Egykorú másolat.)

1516. Pray Coll. Tom. H. 58. VII. lapszám Szamosközy kezével: 73—74.

II. Lajos levele X. Leo pápához 1516. melyben kéri, hogy a törökkel leendő béke megkötését elősegélje.

Oldalt Szamosközy irása: Ludovici II. regis epistola.

Alább: Orat pontificem, ut permittat foedus cum Turca inire.

1522. Pray Coll. Tom. H 58. IX. lapszám Szamosközy által irva: 157—158.

Ferdinand herczeg helytartó és a többi német választófejedelmek és rendek válasza a magyar főpapság és nemesség követeinek. Acta Norimberge die vicesima secunda Decembris anno domini 1522.

1530. Pray Coll. R. Trans 58. H. XI. régi sz. 602. l. (Szamosközy kezével.)

János király levele VII. Kelemen pápához, melyben Ferdinánd ellen panaszolkodik. 1530.

(Az egész levél Szamosközy irása.)

1554. Pray Coll. Tom. H. 58. LXII. Lapszám Szamosk. kezével: 162—163.

A szultán által János Zsigmondnak adott athnaménak latin forditása. 1554. apr. 7.

(Egykorú példány.)

1555. Héderváry-Viczay Coll. 27. k. 1. (lapsz. Szamosk. által 150. 155.)

Bornemisza Pál erdélyi püspök levele a gyulafehérvári káptalanhoz, melyben tudósitja azt, hogy Verner György Magyarország viselt dolgairúl akarván irni, felszólitotta őt adatok szolgáltatására; meghagyja a káptalannak, hogy őt a káptalan alapitásáról, annak viszontagságairól tudósitsa. Gyalu, 1555. aug. 23.

A levél kezdeténél oldalt e mondathoz »Perscripsit ad nos vir eruditus Georgius Vernerus etc.« Szamosközy jegyzése: Georgius Vernerus de rebus ungaricis conatur aliquid scribere. Hic est opinor, praefectus arcis Sáros, qui librum edidit de admirandis Ungariae aquis.

(Eredeti.)

Héderváry-Viczay Coll. 27. k. 2. (lapsz. Szamosk. által 151. 152.) 1562. jan. 23.

Csáki Mihály cancellár levele Bátori István váradi kapitányhoz, melyben tudósitja a János Zsigmond által kezdett hadjárat állásáról. 1562. jan. 23.

A levél homlokán oldalt Szamosközy irása: Bátori Istvánnak, váradi kapitánnak irja Csáki Mihály cancellarius.

Alább egy kibekezdéshez oldalt jegyezte Szamosközy: Diódot megszállotta király' fia.

A levél második oldalán e kitételhez oldalt »ki elfeletközvén az ő felségéhez való köteléről« etc. *Szamosközy jegyzése:* Balassi Menyhárt volt ez áruló.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. H. 58. LXVIII. lapszám Szamosk. kezével: 181. 1563. apr. 27.

Oldalt Szamosközy által irva: Bátori Istvánnak adatott credentia levél János király fiától Maximiliánhoz. 1563.

A levél alján szintén Szamosközy által irva: Pro Stephano Batori, oratore ad regem Ferdinandum, et Maximilianum.

(Eredeti.)

Pray. Coll. Tom. H. 58. LXX. Lapsz. Szamosk. által téve fel: 39—40. 1563. jul. 9.

A császár válasza János Zsigmond levelére, melyben béke követelményei és feltételeire kegyelmesen válaszol. 1563. jul. 9.

(Másolat a XVI. század végéről.)

Pray. Coll. Tom. H. 58. LXV. lapszám Szamosk. kezével: 57—58. 1563. jul. 11.

János Zsigmond levele Báthori Istvánnak, melyben utasitásokat ad neki arra nézve, hogy a tárgyalás alatti ügyek mentől hamarabb végeztessenek el. 1563. jul. 11.

(Eredeti.)

Pray. Coll Tom. H. 58. CVIII. lapsz. Szamosk. által: 417—417 b.—417 c.

János Zsigmond felelete Miksa császár resolutiojára 1563. jul. 18. Báthori István követe által.

Prap. Coll. Tom. H. 58. LXVII. lapsz. Szamosk. kezével: 418—428. 1563. okt. 9.

János Zsigmond levele Somlyai Bátori Istvánnak, melyben köszönetét fejezi ki a császár kegyéért, és meghagyja Bátorinak, hogy a még végzendő dolgok felett tartandó tanácskozásra gyorsan visszatérjen.

Felül Szamosközy által irva: Somlaÿ Bátori Istvánnak Prágában oratornak irja.

(Er deti.)

1565. Pray Coll. Tom. H. 58. CI. lapsz. Szamosk. irása: 35—36.

Az erdélyi követnek adott felelet 1565.-ben.

Alábbi kibekezdéshez Szamosk. által irva oldalt, ez áll: Condiciones pacis cum Maximiliano caesare non esse promulgandus.

(Egykoru másolat.)

Pray Coll. Tom. H. 58. LXXXI. lapsz. Szamosk. kezével: 30—31.

Felül szintén Szamosközy irása: Joannis II-di querelae in Maximil. Caesarem, anno opinor 1565.

Oldalt az elsö lapon Szamosközy irása: Pankota a turcis occupata.

(Másolat.)

1565. apr. 30. Pray Coll. R. Trans. tom. H. 58. f. CXXVI.

Somlyai Bátori István levele János Zsigmondnak, melyben a német császárhoz való küldetésének eredményéről tudósitja. Viennae ultima die mensis Aprilis, anno salutis 1565.

(Eredeti.)

1565. Pray Coll. Tom. H. 58. LXXXI. lapsz. Szamosközy irása: 260—261.

Felül Szamosközy által irva: Exemplum resolutionis caesareae, circa arestationis initium, datum Stephano Batori. Vide supra 250. 1565. jun. 21.

Oldalt a resolutió kezdeténél Szamosközy által irva ezen évszám: 1565.

(Másolat)

1566. jun. 27. Pray Coll. Res. Tr. tom. H. 58. f. LXXII.

Bátori István könyörgő levelének másolata, melyben a császártól szabadon bocsáttatását kéri. Erre a császár felelete. 1566. jun. 27.

(Egykorú másolat.)

1566. jun. 30. Pray Coll. tom. H. 58. f. LXXIV.

Bátori István levele Udalricus Jánoshoz, a német császári kanczellárhoz, melyben szabadon bocsáttatásáért könyörög. 1566. jun. 30.

(Eredeti, Bátori irása.)

1566. jul. 25. Pray Coll. Tom. H. 58. LXXIII. lapsz. Szamosk. kezével: 250—255.

Szamosk. kezével: Bátori István könyörgött, hogy az bécsi fogságból Maximilian császár haza bocsássa: arra való felelet.

Oldalt Szamosk. irása: 1566. vide infra 260.

A datumnál a hónap neve szintén Szamosközy kezével: Julii.

(Másolat.)

Pray Coll. Tom. H. 58. LXXV. lapsz. Szamosk. által irva: 156—159.

A császár válasza Bátori István suplicátiójára 1566. jul. 6.

(Eredeti.)

Héderváry Coll. 27. k. 22. (lapszám Szamosk. által 50. 51.) 1569.

Szelim szultán levele Miksa császárhoz a béke megkötése ügyében. 1569.

A levél homlokán oldalt Szamosk. kezével: Maximilián császárnak irja az török császár.

(Egykorú másolat.)

Pray Col. Tom. H. 58. XCI. lapsz. Szamosk. kezével: 279—283.

János Zsigmond levele a bajor herczeghez házassága ügyében 1570. decz. 15.

Az irat homlokán oldalt Szamosk. kezével: Az bavariai herczegnek irja.

Alább ezen mondathoz »Rogamus itaque« etc. Szamosk. oldalt jegyzette: Házasság dolga felől küldötte volt Békest.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. H. 58. XCII—XCIII. lapsz. Szamosk. irása: 264—263. 1571.

Bátori István vajda esküformája magyar és latin nyelven. 1571. maj. 25.

(Egykorú másolatok. Közölve Szilágyi »Erd. orszgy. emlékek.« 2. k. 458—459 l.)

Pray Coll. Tom. H. 58. XCIX. lapsz. Szamosk. kezével: 704—705.

Teuffenbach levele Báthori István vajdához, melyben a leveleknek török területen való biztosabb szállitásáról tanácskozik. 1571. aug. 15.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. H. 58. XCVII. lapsz. Szamosk. irása: 252—251.

Báthori István levele Miksa császárhoz, melyben felsorolja az okokat, melyek miatt jó szándékában a császár iránt elébb nem mehet. 1571. nov. 15.

Az irat homlokán Szamosk. kezével: Maximilian császárnak Bátori István vajda 1571.

(Minuta.)

Pray Coll. Tom. H. 58. C. lapsz. Szamosk. kezével: 420—421—226.

Maximilián levele Bátori Istvánnak 1571. dec. 20-án, melyben Zabloczky Vladimirt kegyeibe ajánlja.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. H. 58. CIII. lapsz. Szamosk. kezével: 251—253.

Miksa császár levele Bátori Istvánnak, 1572. febr. 24. melyben magatartását helyesli és inti, hogy a megkezdett utat el ne hagyja.

Az irat homlokán Szamosk. kezével: Bátori István vajdának 1572.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. H. 58. CIV. lapsz. Szamosk. kezével: 113—114—115.

Maximilian császár felelete az erdélyi rendek felterjesztésére 1572. nov. 15.

Az irat homlokán oldalt Szamosközy kezével: Maximilian császár resolutiója anno 1572.

(Eredeti.)

1573. febr. 10. Pray Coll. Tom. H. 58. CVII. lapsz. Szamos. kezével: 173—179.

Miksa császár levele Békes Gáspárnak a Békes Gáspár követelése ügyében. 1573. febr. 10.

A levél homlokán oldalt Szamosközy által: Békes Gáspárnak irja 1573.

A levél oldalán kiszakadt szavak Szamosközy által kiegészitve.

A levél végén Szamosközy jegyzése: Fogaras várát megszállotta, s megvötte Bátori István vajda. Békes Gáspár kiszaladván 1573. 20. Augusti, vötte meg.

(Eredeti.)

1573. máj. 17. Pray Coll. Tom. H. 58. CXX. lapsz. Szamoskőzy kezével: 280—281.

Miksa levele Bátori Istvánnak, melyben megelégedését fejezi ki, hogy őt a moldovai és havaseli vajdák közt kiütött háboruról értesitette. 1573. máj. 17.

A levél homlokán oldalt Szamosk. irása: Bátori István vajdának.

A boritékon Szamosközy kezével: Vásárhelyre alá hozá keg *(igy)* vele őket.

(Eredeti.)

1574. máj. 6. Pray Coll. Tom. H. 58. CXXII. lapsz. Szamosk. irása: 152—158.

Bátori István levele Bornemisza Boldizsárnak Huszt vára ügyében. 1574. maj. 6.

A levél homlokán oldalt Szamosk. kezével: Bornemisza Boldizsárnak irja.

(Eredeti.)

Pray. Coll. Tom. H. 58. CXXII. lapsz. Szamosk. irása: 232. 1575. febr. 20.

Bátori István levele Kendi Sándornak, melyben figyelmezteti a Békes Gáspár követének dolgaira, s felhivja, hogyha szükség, a követet kézrekeriteni el ne mulaszsza. 1575. febr. 20.

A levél homlokán Szamosk. irása: Kendi Sándornak.

(Eredeti.)

Pray. Coll. Tom. H. 58. CXXIV. lapsz. Szamosk. irása: 66—67. 1575. mart. 23.

Miksa levele Hagymási Kristófnak Huszt vára ügyében. 1575. mart. 23.

A levél homlokán Szamosk. kezével: Hagymási Christófnak irja ez felül megirt legatióra.

(Eredeti.)

Pray. Coll. Tom. H. 58. 620—22. ll.

Az felséges István lengyel király levele Mágocsy Gáspárnak.

(Kiadta a Magyar Történelmi Tár VIII-ik kötetében dr. Ötvös Ágoston.)

Pray Coll. Tom. H. 58. 67. l. 1576.

Anno 1576. 10. Sept. Az császár adójáról való regestrum, kit Balogh Ferencz vitt az portára.

(Kiadta Szalay »A magyar történelemhez« czimü művében I. k. 300. l.)

Alább: Adde caef. 23500.
f. 8914.
f. 32414.

Pray Coll. Tom. H. 58. (lapsz. Szamosk. által 100, 103.) 1576.

Egy 1576-diki levél egykorú másolata.

A levél homlokán oldalt Szamosk irása: 1576. De rege Poloniae eligendo, et quod Stephanus Batori princeps Transilvaniae sit eligendus.

Pray Coll. Tom. H. 58. CXXXIII. lapsz. 153. 154. (leragasztva) 156. 157. Szamosk. által.

Quomodo Moschus bella gerat?
Datum Marienburgii 2. Sept. Anno 1577.

(Egykorú másolat.)

Pray Coll. Tom. H. 58. CXXXI—CXXXII. (lapsz. 274—273. Szam. által.) 1577.

Tidemannus Gesius két levele Kovacsóczy Farkashoz 1577.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. H. 58. CLVIII. (lapszám minden lapra felírva Szamosk. által 592—618.)

Követi beszédek Varsóban 1581.

1581. Pray Coll. Tom. H. 58. CXLIII. (lapsz. 698. Szamosk. által.)

Superscriptio monumenti Christophori Bátori Albae Juliae 1581.

1581. Pray Coll. Tom. H. 58. CXLIV. (lapsz. 109—112. Szamosk. által.)

Zamoiski János Kovacsóczy Farkasnak 1581. jun. 10., melyben válaszol Kovacsóczynak a fejedelem halálát tudósító levelére.

A levél homlokán Szamosközy kezével: Volffango Kovacsóczy cancellario etc.

(Eredeti.)

1581. jun. 12. Héderváry-Viczay Coll. 27. k. 3. (lapsz. Szamosk. által 153. 154.)

Bátori István lengyel király levele az erdélyi triumvirekhez, melyben azok eljárását helyesli, s inti, hogy egyetértésben legyenek ezután is; továbbá utasításokat ad a további teendőkre nézve. 1581. jun. 12. Vilna.

A levél kezdeténél oldalt Szamosk. írása: Az három praeses uraknak irja lengyel király. 1581.

(Egykorú másolat.)

1581. Héderváry-Viczay Coll. 27. k. 20. a. (lapszám Szamosk. által 182 – 185.

Forró János, Siger János és Rácz Péter portai követek jelentése Bátori István lengyel királyhoz Márkházi Pál fondorkodása és a portai ügyek állása felől. 1581. (jun.—jul.)

Az első oldalon e sorhoz »Márkházi Pál adott supplicátiót« etc. oldalt Szamosk. jegyzése: Márházi Pál latorsága.

Az irat homlokán Szamosk. írása: Supra folio 75.

1581. aug. 21. Héderváry Coll. 27. k. 29. (lapsz. Szamosk. által 163. 166.)

Berzeviczei Márton levele 1581. aug. 21., melyben a lengyel király muszkaországi hadjáratáról tudósit.

(Eredeti.)

1581. sept. 11. Pray Coll. Tom. H. 58. CLXXII. (lapsz. Szamosk. által 146—149.)

Báthori András kardinál levele az erdélyi fejedelemnek 1581. sept. 11, melyben tudósitja a lengyel respublica ügyeiről.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. H. 58. CLI. (lapsz. 134—142. Szamosk. által.) 1583. febr. utolsó nap.

Rudolf császár levele Bátori István lengyel királynak 1583. febr. utolsó napján, melyben tudósitja, hogy az alkudozás előhaladásáról követétől, a vladislávi püspöktől nyerhet felvilágositást.

A levél homlokán Szamosközy kezével: Lengel királnak Istvánnak irja.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. H. 58. CXLVI. (lapsz. 182—185. Szamosk. által.)

Az irat homlokán oldalt Szamosk. kezével: Az lengel királnak Istvánnak (Maximilianus, *e szó áthúzva s javitva Szamosk. által)* Rodolfus császár válasz tétele. Anno, ut opinor, 1583.

A levél második oldalán e szavakhoz »oppidorum Zatthmár et Némethi« oldalt Szamosk. jegyzete: de restitutione arcis Zatmár.

A 184. lap hátsó oldalán e czimirathoz »Responsum ad caput secretius« oldalt Szamosk. jegyzése: vide de hoc opinor, in Delta, pag. 11.

A levél külsö oldalán Szamosközy irása: Exemplum responsi caesareae majestatis etc.

Pray Coll. Tom. H. 58. CLII. (lapsz. 103—108. Szamosk. által.) 1584. dec. 29.

Francken Christian, Gerendi Jánoshoz irt levele. Gerend, 1584. decz. 29., melyben betegségéről tudósitja.

(Eredeti.)

Héderváry Coll. 27. k. 55 darab. 1585.

Egy külön álló ivnyi papiron irva Murat szultán levele III. Zsigmond lengyel királyhoz, melyben szemére hányja Sándor moldvai vajda fiának Péternek pártfogolását, és inti, hogy ha békességben akar maradni, efféle dolgoktól őrizkedjék ezutánra.

Oldalt Szamosközy jegyzése: Vide de his supra 73.

(Egykorú fordítás.)

Pray Coll. Tom. H. 58. CLIV. (lapsz. 72—75. Szamosk. által. 1588.

Báthory István lengyel király testamentuma.

(Egykorú másolat.)

Hev. Coll. LXVIII. 193. l. (lehúzva 361.) 1587. decz. 12.

III. Zsigmond lengyel király levele Bátori Boldisárnak, melyben az erdélyi fejedelem által küldött segéd seregért háláját fejezi ki.

Datae in Vielitzka die 12. Decembris Anno d. M. D. LXXXVII.

(Másolat Szamosk. által.)

88. Hev. Coll. LXVIII. 197. l. (lehúzva 364. A.)
. 7.

Oldaljegyzet: Bátori Zsigmond levele az jesuiták kiűzéséről Erdélből az lengel cancellariusnak. 1588. jan. 7.

(Minuta.)

Pray Coll. Tom. H. 58. CLXXIII. (lapsz. 590. 591. 598. Szamosk. által.)

orgács Imre levele Kovacsóczy Farkashoz, melyben a többek közt, hogy testvérének Forgách Ferencznek [illegible] »Sziget ostromá«-ról irt mun- [illegible] grammáit neki el fogja küldeni. [illegible] apr. 13.

A levél homlokán Szamosköszy kezével: Kovacsóczy Farkasnak.

A [illegible] *»d* [illegible] *itias« oldalt jegyzette Szamosközy:* [illegible] carnificem patriae.

[illegible] eti.)

88. Hev. Coll. LXVIII. 201. (lehúzva 365.) lap.

Zamoisky János lengyel kanczellár levele Giczi János gubernátorhoz 1588. decz. 7.

Oldaljegyzet: 1588. 1. Az gubernatorságot le ne tegye Giczi. 2. Az jesuitákot ki ne üzzék Erdélből. Ez két dologról való levél.

Feljebb: ex archetypo exscriptum.

(Másolat Szamosközy kezével.)

1589. Pray Coll. Tom. J. 59. 81. (lapsz. Szamosk. által 102. mely áthúzva.)

Kassai Dávid Zsigmond levele Gyulay Pál, az erdélyi fejedelem fő kamarásának.

Latin eredetiből forditva dr. Károlyi Árpád által, megjelent a »Századok« 1877. évf. 877. lapján.

(Eredeti.)

1589. Pray Coll. Tom. H. 58. CLXXVI. (lapsz. 99—100.)

Kassay Dávid Zsigmond levele Kovacsóczy Farkashoz.

Magyarra forditva dr. Károlyi Árpád által, megjelent a »Századok« 1877. évfolyama 878. lapján.

A levél alján Szamosközy jegyzése: Bátori Zsigmond reddit has literas.

Gondba im sir ott. In curis flet ibi.
aut: Gondomba sir itt, scilicet lelkem.

Pray Coll. Tom. H. 58. CLXXIX. (lapsz. Szam. által 588. 589. 600. 601.) 1589. apr. 12.

Francken Christianus levele Gerendi Jánosnak, melyben tudósitja, hogy a kért beszédecskét küldi. — 1589. apr. 12.

A levél homlokán Szamosk. irása: Gerendi Jánosnak.

Alább ezen sorhoz »Alteram illam aeternam vitam« oldalt Szamosközy jegyzése: de vita post mortem dubitare videtur.

Hev. Coll. LXVIII. 192. (lehúzva 360.) lap. 1590. okt. 10.

Bátori András levele Bátori Zsigmond erdélyi fejedelemhez az austriai herczeggel kötendő rokonság ügyében.

Mech, 10. Octobr. 1590.

(Másolat Szamosk. által.)

Pray Coll. Tom. J. 59. I. (lapsz. Szamosk. által 619.) 1591. apr. 18.

Bátori Zsigmond izenete Zamoiski János lengyel kancellárnak Gyulafi Lestár által a szövetkezések ügyében. — 1591. apr. 18.

Az irat homlokán Szamosközy kezével: Bátori Zsigmond izeni ezeket az lengel nagy cancellariusnak Giulafi Lestár által.

Szintén Szamosk. irása: Stylus est Volfangi Kovacsoczii cancellarii.

A 625. lapon felülről a második sorhoz oldalt ezt irta Szamosközy: Hispanus splendidus magis, quam potens.

Alább e kitételhez »quibus pacta sanctiuntur« oldalt Szamosk. jegyzése: de Maximiliano archiduce loquitur, qui contra juratum fedus ex Polonia discussit.

(Minuta.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 4. — (lapsz. Szamosk. által 714—716. 718. 1591. decz. 12.

Az erdélyi fejedelem válasza a lengyel király követének Gornici Pálnak, többek közt lánytestvérének ügyében. 1591. decz. 12.

(Minuta.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 3. (lapsz. 674. 675. 710. Szamosk. által.)

Gróf Salm Gyula levele Bátori Istvánhoz, melyben Brutus János Mihály történetirót pártfogásába ajánlja. — 1591. decz. 21.

A levél homlokán Szamosk. írása: Ad Stephanum de Bathor comitem etc.

(Eredeti.)

1592. Pray Coll. Tom. J. 59. 7. (lapsz. Szamosk. által 651.)

Gyulaffy Lestár által folytatott alkudozás a lengyel nagy cancellárral Bátori Griseldis nászhozománya ügyében.

(Egykorú másolat.)

1592. jan. 29. Pray Coll. Tom. J. 59. 10 b. (lapsz. 668.)

A lengyel kancellár levele Bátori Zsigmondhoz a fejedelem házasságáról. 1592. jan. 29.

(Minuta.)

1592. febr. 12. Pray Coll. Tom. J. 59. 10. (lapsz. Szamosk. által 670. 671.)

Bátori Zsigmond levele a lengyel kanczellárhoz Bátori Griseldis ügyében. 1592. febr. 12.

(Minuta.)

1592. febr. 12. Pray Coll. Tom. J. 59. 15. (lapsz. Szamosk. által 712. 713. 719. 720.)

Bátori Zsigmond levele Báthori István lengyel király testamentuma végrehajtása ügyében 1592. febr. 12.

A levél homlokán oldalt Szamosközy írása: hoc exemplo scriptum est ad reliquos Poloniae proceres.

(Minuta.)

1592. febr. 14. Pray Coll. Tom. J. 59. 12. (lapsz. Szamosk. által 682. 683. 702. 703.)

Bátori Zsigmond levele Gyula-Fejérvár 1592. feb. 14. melyben a lengyel rendeket Gyulaffy Lestár követének támogatására szólitja fel.

(Minuta.)

1592. febr. 15. Hev. Coll. LXVIII. 192. lap. (lehuzva 360).

Claudius Aquauiua kardinál levele Jósika Istvánhoz, melyben értesiti őt, hogy a pápa örömmel értette jövetelét, s atyailag fogja fogadni.

Romae 15. febr. 1592.

Oldaljegyzet: Hic Aquiuiua Cardinalis est a Gregorio XIII. pont. creatus anno d. 1591, et magister palatii fuit ipsius pontificis.

(Másolat Szamosk. által.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 14. (lapsz. Szamosk. által 689. 688). 1592. febr. 16.

Bátory Zsigmond levele a lengyel kancellárnak, melyben őt Gyulaffy támogatására szólitja fel. 1592. febr. 16. Gyula-Fehérvár.

(Minuta.)

Hev. Coll. 193. lap (lehuzva 361). 1592. mart. 2.

VIII. Kelemen pápa levele Bátori András kardinálhoz, melyben többek közt azon kivánatának ad kifejezést, hogy a jesuiták Erdélybe ismét bebocsátassanak, és hogy a fejedelem katholikus nőt vegyen feleségül.

Datum Romae apud etc. . . . die secunda Martii 1592.

(Szamosk. másolata.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 9. (lapsz. Szamosk. által 666. 667). 1592. apr. 7.

Bátori Zsigmond levele Rudolfhoz, melyben a kérdés alatt levő 30,000 forintos ügynek elintézését sürgeti. Gyula-Fehérvár 1592. apr. 7.

(Minuta.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 13. (lapsz. Szamosk. által 257. 267.) 1592.

Az irat homlokán Szamosközy irása: Bátori Zsigmond öszvebékélteti Bátori Boldisárt, és Kovaczióczi Farkast. 1592. 29. Augusti.

(Eredeti.)

Pray Coll. Bes Tr. Tom. J. 59. 6. (lapsz. Szamosk. által 686. 696. 697.) 1592. sept. 1.

Bátori Zsigmond levele János kurlandi herceghez 1592. sept. 1. melyben tudósitja, hogy Gyulaffi Lestárt az ismeretes ügyben ismét hozzá küldi.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 6. (lapsz. Szamosk. által 215—216.) 1592. dec. 25.

Forgács Simon levele Kovacsóczi Farkasnak, melyben tudósitja, hogy testvérének, Segniai Zsigmondnénak török fogságban levő fiainak kiszabaditása ügyében az erdélyi fejedelem közbenjárásához folyamodott. 1592. decz. 25.

A levél homlokán Szamosközy irása: Simon Forgach irja Kovacioczi cancellariusnak.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 16. (lapsz. Szamosk. által 100. 101.) 1593.

Az angol követ levele Bátori Zsigmondhoz, melyben előadja, hogy küldetésének czélja megakadályozni a török há-

boru kitörését Magyarországon, mely ügyben a német császárhoz is írt, és Szinán basát is felkereste. 1593.

A levél homlokán Szamosk. irása: Az angliai királné asszony oratora irja Bátori Zsigmondnak. 1593.

(Egykoru másolat.)

Pray Coll. Tom. J. 59. (lapsz. Szamosk. által 99. 106.)

oárd angol követ levele Bátori Zsigmondhoz Kon- apolyból 1593.

A levél homlokán oldalt Szamosközy irása: Edoardus z angliai királné oratora az portán irja Bátori Zsig- nól

Pray Coll. Tom. J. 59. 18. (lapszám. zamosk. által irva és lehuzva 180.)

tori Z dnak, A liából irt levél, melyben tudó- ek, azt Kakas Istvántól meg-

A Szamosközy irása: Bátori mondnak A dus egy nagy úr irja. ti.)

Héderváry-Viczay Coll. (lapsz. Szamosk. által 133.)

pl. 11.

Bodogh János levele Báthory Zsigmondhoz. Laudor Albae. Tudósitja a törökök közt iránta uralkodó hangulatról. 1593. sept. 11.

E mondathoz: »*megérte nagyságod Nagy Jánostúl*« *etc. oldalt, Szamosk. kezével irva*: Nagy János.

Alább e mondathoz »*A mint azelütt az basa*« *etc. oldalt Szamosk. jegyzése:* Zinán pasa erőteti Bátori Zsigmondot, hogy haddal menjen Magyarországra az török segitségére.

Alább e mondathoz »*Nagyságodat követem*« *etc. oldalt Szamosközy irása*: Márkházy Pálrúl.

Megjelent a »Tört.-Tár« 1879. évfolyamában, 25. lap.

(Eredeti.)

1593. sept. 19. Héderváry Coll. 27. k 46. (lapsz. Szamosk. által irva, de később leb. 47. 52.)

Sennyei Pongrácz levele Kovasóczy Farkashoz, melyben tudósitja, hogy hasztalan volt minden törekvése meggyőzni a basát arról, hogy most a hadjárat inditásának nem kedvez az idő és alkalom. Temesvár 1593. sept. 19.

A levél homlokán Szamosk. irása: Kovacsióczi Farkasnak irja.

Közölve Báró Radvánszky Béla által a »Tört.-Tár« 1879. évfolyamában 26. l.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 19. (lapsz. Szamosk. által 690—691.) 1593. decz. 13.

Bátori Zsigmond levele a lengyel kanczellárnak, melyben kéri, hogy Genga Simon előadásának adjon hitelt és támogassa őt. 1593. decz. 13.

(Minuta.)

Pray Coll. Tom. H. 58. CLXXIV. (lapsz. 63.) 1594. előtt.

Kovacsóczy Farkas levele valakihez, melyben figyelmezteti, hogy mint vádlott vigyázzon magára, nehogy azon bajba essék, melyből magát tisztázni akarja.

A levél homlokán oldalt Szamosk. kezével: Kovacioczi cancellarius ad quendam.

(Egykorú másolat.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 20. (lapsz. Szam. által irva és lehúzva 175—176.) 1594.

Bátori Zsigmond patens levele a rendekhez, 1594.

A levél homlokán oldalt Szamosk. kezével: A megöletett uraknak midőn igazságokat abrogálja. 1594.

(Másolat.)

Héderváry-Viczay Coll. 27. k. 19. (lapsz. Szamosk. által 179—181.) 1594. apr. 5.

Óváry István levele Kovacsóczy Farkashoz, melyben tudósitja a Divánban uralkodó hangulat felől. Konstantinápoly 1594. apr. 5.

Pray Coll. Tom. J. 59. 23. (lapsz. Szamosk. által irva és lehúsva 663.) 1594. apr. 24.

A levél homlokán oldalt Szamosk. irja: Rodolfus irja Tiffenpaknak az kassai generalisnak Bátori Zsigmond felől. 1594. apr. 24.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 27. (lapsz. Szamosk. által irva és lehúzva 217.) 1594. máj. 10.

A levél homlokán Szamosközy irása: Esztergom vivása felől való hirek Forgách Simonnak. 1594. máj. 10.

(Eredeti.)

Héderváry-Viczay Coll. 27. k. 11. (lapsz. Szamosk. által 99. 100.) 1594. jun. 7.

Áron vajda levele Sennyei Pongráczhoz, melyben örömét fejezi ki a keresztyén fegyverek szerencséje felett, s tudósitja a tatároknak Darsovánál való átkeléséről. 1594. jun. 7.

A levél homlokán Szamosk. irása: 1594. Aron vajda irja Sennyey Pongrácznak, ki akkor székelyek kapitánya volt.

Közölte Báró Radvánszky Béla a »Tört. Tár« 187 évf. 28. lapján.

(Eredeti.)

1594. jun. 13. Pray Coll. Tom. J. 59. 21. b. (lapsz. Szamosk. által 187.)

Szana Ban Velÿ Mironith és Vladika Thodor leve[illegible] Székely Mózeshez, melyben a ráczság nevében felajánlják sz[illegible] gálatjokat Bátori Zsigmondnak. 1594. jun. 13. Oláhul és m[illegible] gyarul.

Oldalt Szamosk. kezével: Anno 1594. másfelől vagy[illegible] az magyarázatja.

(Egyk. másolat.)

1594. aug. 16. Héderváry Coll. 33. k. 7. (lapsz. Szamosk. áital 507—522.)

Kovacsóczi Farkas kanczellár előterjesztése a kolozsvári országgyülésen. 1594. aug. 16.

Oldalt Szamosk. irása: 1594.

1594. okt. 31. Hev. Coll. LXVIII. 273. l. (lehúzva 207.)

Szamosközy irása: »Áron vajda levele Bátori Zsigmondnak», melyben panaszolkodik, hogy a lengyelek országából kiűzték, azt feldúlták; tanácsot kér a további teendőkre nézve. Datum ex Putna 31. die Oct. 1594.

(Eredeti.)

1594. decz. 31. Pray Coll. Tom. J. 59. 24. (lapsz. Szamosk. által 664.)

Bátori Zsigmond levele a lengyel kancsellárhoz 1594. decz. 31., melyben a lengyel országgyülésre küldött Sennyei Pongráczot ajánlja.

(Eredeti.)

1595. Pray Coll. Tom. J. 59. 28. (lapsz. Szamosk. által 636.)

Báthori Zsigmond egyesség levele Mihály vajdával 1595.

Az irat homlokán Szamosk. kezével: Anno 1595.

E szóhoz a sor közé »authoritatique« bejegyzi: Michaelis vajvodae etc.

Az irat elsö oldala alján Szamosk. kiigazitja a szöveget: sauciendi et concludendi praecipuis boeris.

A 636. lapon a sorok közé e szavakat többször igazitja: sue serenitatis. *Alább e kitételhez »et generoso domino Georgio Ravazdy consiliario« oldalt jegyzi:* eiusdem sue serenitatis, capitaneoque arcis Ujvár.

E szó után »specialiter« a sor közé jegyzi: a sua serenitate.

E szóhoz »delegatis« irja: in personis.

Alább, hol a Mihály vajda követeinek neve vannak felsorolva, még e nevet jegyzi be: Radul Posztelnik de Cheporouie.

Radul Posztelnik után irja: maiore.

Alább »eiusque mandata« kitételhez irja: justa, et legitima.

A 638. lapon e szó után »ipsorum« a sor közé jegyzi: dimouere.

Alább e szó után »comitia« oldalt irja: indicuntur, ex hoc quoque regno Transalpinensi delegati ad eadem comitia.

Alább egy sort kiegészit: precedent autem loco, et voto, et vajvoda et boeri transalpinenses moldavienses.

Alább a szöveget igy igazitja ki: illius secundo meritorum.

Alább igy javit: ad requisitionem regni et boerorum.

Alább egy más mondatot igy egészit ki: hereditates autem non aliis donari possint, nisi indigenis illius regni.

(Minuta.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 29. (lapsz. Szamosk. által 113. 118.) 1595. febr. 15.

Baruitius János levele Bátori Zsigmondhoz 1595. febr. 15., melyben a császár jó szándékáról tudósitja.

A levél homlokán Szamosközy kezével: Sigismundo Báthori Baruitius assentatur.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 5. (lapsz. Szamosk. által 709.) 1595.

Bátori Zsigmond levelei Rudolfhoz 1595. jun. 2. jun. 9-éről, melyekben Havasalföldi utjáról értesiti.

(Egykorú másolatok.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 32. (lapsz. Szamosk. által. 684. 685. 700.) 1596.

Az esztergomi érsek lev. a fejedelemnek 1596. jun. 27-ről.

A levél homlokán oldalt Szamosk. kezével: Gregorium Aponÿ commendat Sigismundo principi etc.

A levél alján szintén Szamosközy kezével irt e gúnyos megjegyzés olvasható: Jó érsek uram, nem *adictissimus* volna az, hanem *addictissimus.*

Alább ugyan Szamosközy által irva: Köszvényes keze volt az érseknek, ne csudáld, ha ilyen distorte sunt litterae.

Más kéz által irt gúnyos megjegyzések: Nem *capella-*

nus volna az jó érsek uram, mert az kecske pásztort teszen, hanem *sacellanus*.

Továbbá: Nem *ellectus* volna az érsek uram, hanem *electus*.

Szintén idegen kézzel irt e megjegyzés is: Joannes Kutasÿ volt ez érsek.

(Eredeti.)

16. Pray Coll. Res. Tr. tom. J. 59. Nro. 33. lapsz. leh. 81.
17. Rudolf császár levele Bátori Zsigmondnak, melyben kételyét fejezi a török által ajánlott béke felett, s óva inti a fejedelmet, nehogy a béke csalfa reménye által félrevezettetve, mindketten veszélybe sodortassanak. — Prága, 1596. aug. 17.

(Szamosközy által vett másolat.)

17. Pray Coll. Res. Tr. tom. J. 59. [illegible] z. Szam. által irva, de leh. 214.)
3. *Szamosk. kezével az* [illegible] *nlokán:* »Egy római kardinál irja Bátori András kard[illegible]k,« melyben kívánja, hogy a német császár és erdélyi fej[illegible] közt felmerült ügy szerencsésen kiegyenlittessék. [illegible] 3.

(Et[illegible])

17. Héderváry coll. lapsz. Szamosk. ált[illegible].
28. Teuffenbach levele Bátori [illegible]sigmondnak, melyben azon óhajtásának ad kifejezést, hogy azon ügy, melyért a császár által küldve, nála megjelent, a keresztyénség érdekében szerencsés megoldást nyerjen. Kéri, hogy az Erdélybe küldendő silésiai vasasok eltartására élelmi szerekről és legelőkről gondoskodjék. Tudósitást kér a szultán készülődéséről és mozdulatairól. Kassa, 1597. máj. 28.

1597. Héderváry coll. lapsz. Szamosk. által 143. 144.

Bátori Zsigmond levele Teuffenbach Kristófnak, melyben válasza késedelmezésének okát sorolja fel. Tudósitja, hogy a tatárok beütése ellen óvintézkedéseket tett a munkácsi és homonnai szorosoknál; továbbá, hogy a török táborban még nincs jelen a szerdár, de már utban van. — Igéri, hogy a békére nézve az összes keresztyénség érdekét szeme előtt fogja tartani. Gyula-Fehérvár aug. 18. 1597.

(Minuta.)

1598. Pray Coll. Tom. J. 59. 40. (lapsz. Szamosk. által irva, s később leh. 191.)

Egy a német császárhoz irt levél 1598-ban, melyben panaszolkodik az ismeretlen javainak elpusztitása miatt.

A levél homlokán Szamosk. írása: 1598.

(Minuta.)

Hev. Coll. LXVIII. 123. (lehúzva 275.) l. 1598.

Rudolf császár levele az erdélyi rendekhez, melyben kegyelmességét igéri, ha viszont az erdélyiek hűségöket igérik. jan. 21.

Datum in arce nostra regia Pragae, die vigesima prima mensis Januarii, anno dni millesimo, cuingentesimo, nonagesimo octavo; regnorum nostrorum romani XXIII. hungarici XXVI. et bohemici itidem XXIII.

(Másolat Szamosk. által.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 44. (lapsz. Szamosk. által 205—211.) 1598.

Schwarzenberg jelentése Győr vára visszafoglalásáról Rudolfhoz. 1598. apr. 5-én. Ehhez csatolvány, melyben az ostromló sereg elrendezése van leirva. ápr. 5.

A jelentés homlokán oldalt Szamosk. írása: Nagy Geőr visszavétele, 1598. 29. Septembr.

(Eredeti.)

Hev. Coll. LXVIII. 122. (lehúzva 274.) lap. 1598.

Zuhai István, Istvánffy Miklós és Pezzen Bertalan császári teljhatalmú követek esküt tesznek a császár nevében, hogyha B. Zsigmond erdélyi fejedelem Erdélyt és a hozzá tartozó részeket a császárnak átengedné, a császár minden kiváltságaikat épségben fogja tartani. apr. 8.

Actum Albae Juliae octava die mensis Aprilis, Anno dni Millesimo cuingentesimo nonagesimo octavo.

(Másolat Szamosk. kezével.)

Pray Coll. Tom. J. 59. 41. (lapsz. Szamosk. által irva s később leh. 193.) 1599.

Bátori András kardinál és Bátori István hütlevele Bátori Zsigmondnak, melyben fogadják, hogy az iránta való testvéri szeretetben egyetértésben változatlanúl megmaradnak.

(Minuta.)

Pray Coll. Tom. II. 58. CXXV. lapsz. 110—111. 1600. előtt.

Bátori Zsigmond Kertz Pál brassói doctornak, valamint unoka testvéreinek Simonnak és Jánosnak Pál szolgálatainak elismeréseül nemességet adományoz. Egyszersmind a nemesi czimert is leirja.

Kertz Pálrol vesd össze Trausch »Schriftsteller Lexicon« II. k. 250. l.

(Minuta. Szamosk. által javitva. Kelet nélkül.)

1603. Januarii. Hev. Coll, LXVIII. 158. (lehúzva 310.) lap.

Legatio illustrissimi Jeremiae Mogila vajvodae Moldáviae ad illustrissimum generalem Bastam etc. anno 1603. mense Januario, melyben panaszolkodik, hogy Marcus vajda hadseregegel országába tört és azt pusztitja, et responsio dni generalis.

Oldalt Szamosk. jegyzése: Moldovai követ az kolosvári gyülésbe 1601. Erat in annus millesimus, atque alter a sexcentesimo.

Alább: Simeon vajda bevitetik Havasalföldébe anno 1601.

Tatár hán Havasalföldébe az Szerep vizinél megveretik 1602.

Szeret az viznek neve, nem szerep.

Megjelent Erd. Orsz. Eml. 5. k. 188. l.

(Másolat Szamosk. által.)

1604. sept. 12. Pray Coll. Res. Trans. Tom. J. 59. Nro 45. (lapsz. 189—201.)

Bogáthy Menyhért a császárt különbözö erdélyi hirekről tudósitja Kolosvár 1604. sept. 12-ről.

E nevezetes levelet kiadta ugyan Pray Epist. Procerum III. k. 263. s köv. ll. de kihagyásokkal, melyeket szükségesnek tartok ide iktatni.

Jelesül a 265. lapon a 2-ik sorban e szó után *restituet.* kimaradt: Nam si Maiestas tua illi reddiderit, ego omnibus vitae adminiculis destitutus omniumque rerum egenus und vitam tolerem, plane habebo nihil; prorsus ut ubi pedem p nam, nihil amplius supererit ac mihi tamquam uni cuipiam mendicabulo abiectissimae sortis homini in summa et extrem egestate vitam trahere fuerit necesse. Nec aedes ubi habitar nec possessiones unde vivere possim ullas usquam habeb Omnes enim meas domos Maiestatis Vestrae milites praesertim autem haidunes exusserunt, possessiones omnes meas, atque alienas everterunt in meramque vastitatem redegerun incolas ferro deleverunt usque adeo ut ex mille et ducentis colonorum meorum capitibus centum rustici non supersint atqu illi quidem ad extremam paupertatem et miseriam redacti; q nedum me alere possint, sed vel unde ipsi quotidianam fam solentur, nihil plane habeant. Et cum harum rerum detrimentis afficerer a militibus, ego tamen in fidelibus servitiis M iestatis Vestrae iuxta illustrissimum dominum Bastam generalem dies atque noctes excubabam, nec profuerunt quicquam tot aerumnis insudati labores, quin milites omnia bona m vastarent atque pessumdarent.

Ugyanazon lapon a 12-dik sorban »*possessiones*« után kimaradt: omne pecuniam et quicquid auri et argenti iam inde usque a maioribus meis congestum habebam, uno eodemque tempore, plus quam octoginta millibus florenorum aestimatas opes

A 267-ik l. a 20-ik sorban »*rediģere*« után kimaradt:

[In tam arduis et continentibus servitiis, quae meis propriis sumptibus et expensis obivi, iam penitus exhaustus sum, nihilque habeo plane, unde vivere possim, praeter Vécs, cuius quidem castelli possessiones, fundi, coloni, agri quam sint desolati atque ad extremas angustias redacti, ex hoc regesto inventarii, quod ii bona fide descripserunt, qui me nunc postremum in eius dominium introduxerunt, Maiestas Vestra liquido cognoscere poterit. Cuius inventarii exemplum eorundem introductorum sigillis communitum ad Maiestatem Vestram mitto, quo dilucidius fiat nec luculentis fundis, nec numerosis colonis nec aliis redditibus eam arcem locupletem esse. — Quamquam autem Maiestas Vestra dominis commissariis praesentibus Paulo Kremsenegk, Georgio Hofman, et Carolo Imhoff praeceperat ut pro amissis avitis meis bonis et pro opidulo Gyógy, quod sex florenorum millibus mihi impignoratum fuit, arcem Vécs restituerent, non tamen mihi prius eam resignarunt, quam tria florenorum millia in rationem Maiestatis Vestrae dictis dominis commissariis praesenti pecunia dependerem.]

A 272-dik lapon a 16-dik sorban »*et vi munita*« után kimaradt: Nam electionis propria quaedam praerogativa est libertas. Ubi si violenta cogentur suffragia et dicendi quae senseris eripietur facultas, ad uniusque aut alterius furtivam conspirationem sententiae accommodabuntur, non electio erit illa, sed nefaria impositio et tyrannis.

A 280-dik l. a 2-dik sorban »*Quae cum ita sint*« szavak után kimaradt: Quae cum ita sint, consideret Maiestas Vestra an iustum et consentaneum aequitati fuerit, ac Maiestati Tuae conveniens, hunc quantulumcunque fidelium servitiorum meorum fructum tollere, et alieno cuipiam dare, accipere panem filiorum et proiicere male merentibus servitiis, iis videlicet qui tantarum indignationum Maiestatis Vestrae, tot expensarum, tot huius provinciae cladium infinitorumque aliorum malorum primariae causae atque autores fuerunt. Tum vero potissimum illud secum Maiestas Tua perpendat, an tutum sit, hoc genus hominibus arces et munitiones in fluctuanti et nondum ad integram quietem reducta provincia committere. Qui cum tam desultoria fide in publicis negotiis hactenus versati sint, putemus-ne eos deinceps quoque constantiam et illibatam fidem ad cetera munia sua adferre velle? Dignum est fraudes in suos

autores retorqueri et qui malorum causa fuerunt, non est aequum eos de bonis participare. Nullae divinae humanaeque leges permittunt ut ex male factis praemium quisquam habeat. Et multum interesse videtur omnium principum, ne malefacta maneant impunita, tantum abest ut praemio sint afficienda. Denique si Maiestas Tua haec bona a me, nulla urgente gravi causa avertet atque accipiet, aequum fuerit ut pro novem florenorum millibus et pro avitis meis bonis, quae mille quingentorum colonorum numerum adaequarunt, Maiestas Vestra aequivalentem possessionem mihi reddat. — Postremo cum has praenominatas arces Georgin et Vécs Maiestas Vestra armis recuperaverit, sane nullo iure tenetur eas pristino possessori restituere, cum alioqui pro tantis et tam criminalibus delictis, quae adversus Maiestatem Tuam et serenissimum Maximilianum archiducem Bochkaius patravit, et hanc miseram patriam in ineluctabiles clades praecipitavit, etiam legitima causae cognitione omne eius quicquid in iis sese habere putaret, ipso facto amitteret, et ab omni spe recuperandi excideret.

Hev. Coll. LXVIII. 245. (lehúzva 409.) 1.

Bocskai István második levele az kolosvármegyebeli nemeseknek; Szamosk. irása.

E levélben hűségre inti a nemességet s tudatja, hogy Szathmár más tizenöt nevezetes végházzal együtt hatalmába esett. Datum Cassoviae etc.

(Másolat Szamosk. által.)

1606. Pray Coll. Tom. J. 59. 52. (lapsz. Szam. által irva s leh. 15.)

Transactio principis Bocskaÿ cum romanorum imperatore. 1606.

(Eredeti; vége hiányzik)

Pray Coll. Tom. J. 59. 83. (lapsz. Szam. által irva, később áth. 262.)

Geszti Ferencz levele Gálfi Jánoshoz, melyben figyelmezteti, hogy Bátori István nagyban készűlődik; s óvatosságot ajánl; továbbá a bekövetkezhető szerencsétlenségekért őt teszi felelőssé, ha e hirt Bátori Zsigmondnak hirűl nem adná.

A levél homlokán Szamosk. kezével: Geszti Gerencz hazug hire.

A levél alján szintén Szamosk. ivása: Ilyen hazug hirekkel vesztette öszve az Bátoriakot Geszti Gerencz Cinciusördög módjára. Igy végre is egymás miá veszének.

(Eredeti.)

Pray Coll. Tom. J. 59. (lapsz. Szamosk. által 642.)

Az irt lapon két, Szamosk. által irt, epigramma az olvashatlanságig kitörülve.

Index.

(A [ ] közt levő számok Szamosközy számait jelentik.)

A ( ) zárjel közt levő számoknak megfelelő közlések másolatról vétettek.

A.

Adriani chronologia [47.] . . . . . —
1596. Anglus követ Erdélbe [141.] 62
Aquauiua levele Josikának [360.] 380
1604. Ali basa szerdar halála [389.] 221
1605. Alexander Luchinus [439.] 265
1604. Arany ökrök [441.] 225
1593. Articulus országé [449.] . . . . . .
1557. Albertus Nouicampianus [272.] 1
Oratio ad Angliae Reginam [507.] . . .

B.

1600. Bánfihunyad megégetése [276.] 117
1604. Bocskay István támadása [96, 299, 350, 427.] (251) 240 244 242
» harczai és egyébb dolgai [438, 441, 395, 393.] 313 263 257 161
» levelei [378, 409.] 265 390
Bocskay genealogiája [446, 428.] . . . . 239 —
1603. Besztercze szállása Moysestül [301.] . . . 185
1603. Brassai, Moyses harczához valók [309, 313, 317, 327, 336, 421, 161.] 191 201 — 194 182 200 201
1604. Basta mondása [356.] 219
Basta Eperjesben [390.] 309
Basta harcza Német Balással [392.] . . . 261
Basta itileti az kopjás had felől [396.] . . 159
Bástárúl [410, 411, 175, 412, 419, 163.] . 325 327 (171) 328 334 (138)

1601. Baba Noák halála [109, 112, 540.]. . (128 129) 130
1601. Bastához Gyulafi Lestár [255.]. . . . 132
1594. Bátory Boldisárrúl [136, 143, 168, 182. 364, 434.] (40 41) (41) 21 19 —
1604. Balázsfalva feldúlása [356.]. 259
1581. Bátory Kristóf temetése [362.] 16
» és ű rúla [170.] . . . . . (14)
» halála [561, 300.] . . . . . (15) 14
1604. Boronkay János halála [374.] 218
1604. Burghauzer mondása [448.] 232
1605. Borjú ötlábú Kolozsváratt [402.] . . . 324
1604. Belgioioso kassai kapitán dolgai [393, 164, 202.] — — 253
1565. Bátori István levele a királ fiának [431.] . (1)
1601. Bertalan Pecz doctor [111.] . . . . .
1594. Bornemisza Jánosrúl [136. 144.] . . . (41) (27)
1589. Bodoni Istvánrúl [153.] . . . . . (66)
1592. Bécsben földindúlás [444.] 25
1598. Bernátfi Tatárországba [157, 297.]. . . (74) 62
1600. Bán Mihálcsárúl [203.] 151
1605. Bocskay népe harcza Kellemesnél [409.] . 334
1605. Beszprém megadja magát Bocskay számára [428.] 342
1584. Bátory Miklós halála [149.] . . . . —
1575. Bekes Gáspár hada Erdélben lött 10. die Julii Szentpálnál (4)

C.

1603. Csiszár Gergel az törökhöz [268, 338.] . . 184 295
» » halála [374.] 218
Constantinápoli ut Erdélből [269.] . . . 87
1603. Coraducius cancellarius [273.] 173
Colosvári adó [298.]. 226
Colosvári jesuiták clastroma [317, 325.] . — 181
1603. Colosvári dolgok [434. 464.] 180 157
» szállása [152.] . . . . . (179)
1603. Colosváriakrúl [137, 247, 152, 172.] . . — 227
1590. Cardinal András levele Zsigmondnak [360.] 379
1590. Cardinalnak pápa levele [361.] 381
Cardinal Andrásrúl [364, 183, 186, 187.] . 19 (91) (91) (91)
1599. Cardinal harcza az oláhhal [178, 187, 188, 403.] — (91) (101) 193
1604. Carolus Verlin [434.] 218

1605. Carolus Cra, devai hadnagy [445.] . . . 308
1605. Cassai dolog [447.] 226
Chronologia varia, vide varia chronologia .
1580. Cometa [183.] . . . . . (12)
1602. Condiciones pacis [241.]. 171
Coronensis templi chronologia [35.] . . —
1601. Cornis Gáspár fogsága [109, 141, 422.] . — (128) 131
Cranium Pygmaeorum [145.] . . . . . —
1595. Császár török izeneti Zsigmondnak [145.] . (51)
1602. Csáki István harcza Egerbegnél az hajdúkkal [153.] (165)

D.

1604. Davallus comes harcza Temesvárnál [264, 287.] 230 230
1603. Dévai articulus [394.] . . . . . —
1600. Demeter Pigmaeus [358.] 114
1600. Dobó Ferenczről [388.] 174
1605. Dévai németek veszedelme [410.] . . . 325
Déva [439.] 268
1579. Dávid Ferencz utólsó vallási [589.]. . . 11
1601. Demjen Viszter moldovai követ colosvári gyülésbe [311.] 388

E.

1602. Egerbegi harcz az hajdúkkal [153.]. . . (165)
1596. Enean bég [263.] 87
1603. Eörsi Péter [326.] 208
1595. Esztergom vétele [358, 397.] 50
» szállása [1604.] 256
1593. Erdéli had Váradra [377.] 28
1605. Erdéliek rebellalnak [410.] 325
Eger vétele [182, 183, 213. et sequ.] . . 61 61 —
Egri harczon vesztek [95.] . . . . . —
Éhség iszonyú Erdélbe [413.] 177
Eusstachius Gyulafi [472.] 63
Echo [642.] . . . . . .
Edelinnél Bocskay és Basta harcza [393.] . 261

F.

1602. Fekete deákrúl [260.] 175
1603. Fiát megöleti az török császár [261.] . . 206
Ferrando Samaria elszabadúl [316.] . . 68

1601. Filstich Péter Zsigmondhoz küldetik [381.] 154
1594. Fekete hattyú [145.] . . . . . —
1603. Fames immanis in Transilvania [413, 283.] 177 174
1573. Fogaras szállása [533.] . . . . . (375)
1593. Florenciai herczeg követe Zsigmondhoz [560.]

G.

1605. Gyulafi László levele az nemeseknek [426.] 340
1601. Gyulafi Lestar Bastához [255.] 132
» » Lengyelországba [136.] . . (64)
» » Natalis etc. [472.] . . . 63
» » Lengyelországba [559.] . . —
Gyulafi Mihál halála [561.] . . . . . —
Gyulafi László halála [562.] . . . . (73)
1602. Gyemcsei Haszon pasa [259.] 172
Griseldis Batoria [375.] 9
» halála [558.] . . . . . .
1605. Gyuraca György halála [443.] 255
1598. Győr megvétele Schvarzembergtül [170.] . (74)
ahhoz valók [184, 205.] . — 387
1595. Girgio vára [144, 212.] . . . . . (52 53)
1566. Gruyo Péter [145.] . . . . . —
1602. Gyalu megadása [174.] . . . . . —
1601. Goroszlai harczhoz valók [94, 153, 173, 413, 112, 137, 151, 254, 255.] (128) (136) (136) 136 138 — — 143 132
1598. Gabriel Haller ad Maximilianum archiducem [100.] —
1592. Gálfi Jánosrúl [105, 135, 146, 152.] . . (26) (26) (27) (12)
» halála [547. et 560.] . . . . —
1603. Gerőfi János Nyáry Pálhoz [120.] . . . —
1588. Giczi Jánosrúl [143, 365.] . . . . . (17) 378
» halála [557.] . . . . . (22)

H.

1589. Heidelbergai herczeg követe Zsigmondhoz [372.] 22
1605. Hofman György cassai camoras [394, 396.] 260 203
1605. Hatzi Huzaim szablyát viszen Bocskainak [395.] 257
1602. Hofkirker Ádám János et Pecz János [397.] 164

1605. Hofkirkerhez való dolgok [437, 438. A. 439, 445, 443, 565, 575.] 262 265 268 269 269 — 269
1605. Homonnai Bálint [440.] 313
1605. Horváth Ábrahám halála [447.] . . . 271
1598. Haller Gábor Maximilianhoz [100.] . . —
1603. Huszár Péter halála [112.] . . . . . —
1604. Huszti kapitánnak fejét véteti Kassán Bocskay [393.] 261
Homonnay urak genealogiája [340.] . . 313

I.

Izabella idejében való dolgok [19.] . . . 1
1598. Jósika István halála [106.] . . . . . (75)
Olaszországba követ [283.] . . . . . (66)
1603. Jancsárok kötése az vezérrel [267.] . . . 209
1603. Jeremiás moldovai vajda [272, 310.] . . 219 388
1598. Istvánfi Miklós, Szuhai István [274.] . . 387
1603. Illyésházy elfutása [372, 384.] 210 211
1587. István király törökre akart támadni [375.] 17
De ieiunio Pontificorum epigrammata quaedam [365. A. et 578.] 272
1603. Jövendöl ősántaleány [376.] 192
1604. Jenő megvétele [392.] 257
1605. Joachimus bek Szakmárba [394, 439, 442.] (322) 316 316
1586. István király levele az kolosvári collegium felől [461.] —
1602. Idai veszedelem [161.] . . . . . —
István királrúl [203.] 19
» halála [556.] . . . . . —
1605. Jó János hírei [590.] 343
1570. János király fia concordiája per Casparum Békés cum Maximiliano [628.] 7

K.

Kozacy [616.] 367
1601. Kornis Gáspár fogsága [109, 141, 422.] . 132 131
1594. Kendi Sándorrúl és az többi halálokrúl [126, 135, 143, 144, 146, 168, 171.] (32 34) s következő lapokon (47-ig)
Kolosváriakrúl vide Colosvar. 180

1603. Kamuti Farkas az portára [259, 263.] . . 208 205
1601. Kanisa alatt való dolog [326.] 152
1604. Kettős gyümölcsök [374.] 231
1603. Kolonits György [388.] 174
1604. Kassa megadása [394.] 259
Kazul basa [394.] 221
1605. Kűvár megadása [436.] 314
1605. Követ Rodolphushoz az commissariusoktúl [438.] 265
1605. Krausenegh Pál commissarius [440.] . . 224
1598. Kabos István az cardinalhoz [157.] . . (84)
1596. Keresztesi harczrúl [170.] . . . . . —
1578. Kovacsóczy Farkas Erdélbe jű lakni [184.] (11)
1604. Karánsebesi veszedelem [184.] . . . . (254)
1605. Kapornak megvétele [428. K.] 342
1602. Kazul követe Rudolf császárhoz [95.] . . —
1566. Kerechenÿ László [93.] . . . . . —
1594. Kazul ellen való had [266.] 29

L.

Lonay János temetése Nándor Fejérvárnál [268.] 87
1596. Lippa megszállása [269, 388.] 57 56
1595. Lippa megvétele [145.] . . . . . (47)
1605. Lippai Balás halála [391.] 311
1602. Levinus Mortagni [464.]. 157
1594. Lengyelországtúl kér Zsigmond segitséget [465.] —
1555. Litterae Sulimani ad Ferdinandum pro restituenda Transilvania Isabellae et filio ejus Joanni regi [414.]. . . . . —
1605. Laesa patientia fit furor [408.] 295
Lepus prodigiosus Kolosváratt [575, 665.]. 347 347
megvétele [112.] . . . . . —

M.

1597. Mihály vajdárúl [156, 188, 202.] . . . (101 109 111)
» megölése [243, 247, 253, 284, 286, 285, 257.] 146 145 150 (144) 144 145
» Bánfihunyadot elégetteti [202, 276.] 119 117
» az törökhöz köti magát [284, 202.] . 134 (136)
» nemzetisége [289. et sequent., 202.] . 92 113
Mihály vajdárúl [203.] . . . . . (114)

Mihály Moldovába megyen haddal [428. C. 268.] 117 113
» általmegyen Erdélyen [494.] . .
1598. Mihály vajda dolgai Havasalföldében [289. et sequentibus, 202.] 92 94
1599. Mihály vajda cardinal ellen [403, 178.]. . 103 (101)
1600. Mihály vajda pratticája az lengyellel [109.] (116)
1600. Muraltus Jánost Moldovába küldi az vajda [110.] (116)
1603. Memhed vezérpasa [259.] 205
1603. Memhed császár fiát megöleti [261.] . . 206
1603. Moises harcza Brassónál [287, 309, 421, 327.] 193 193 200 194
1604. Magyarok felől Német tanácsa [358.] . . 232
1593. Márkházi Pál [377.]. 29
1575. Maximilián császár levele Bátory István vajdának [429.]
1605. Makray István Szamos-Ujvár alatt [435, 438.] 323 315
1605. Muraltus Julius Havasalföldébe [445.]. . 267
1600. Mirizlói harczhoz valók [188, 248, 254, 428. B.] 124 120 123 124
1600. Mihály vajdáné marhája [253.] 204
1603. Mindszenti Benedek Rodolphushoz [114.] . —
1599. Maria Christierna [151.] . . . . . (91)
1603. Moises az békességet tractalni akarja [120.] (194)
1605. Meggyesben magyarok levágása [418.] . . 335
1603. Moldovai követ Bastához [310.] . . . 388

N.

1596. Napragi Demeter Gyaluba [377.] . . . 55
1604. Német Balás harcza [389, 160.] . . . 260
1604. Németek veszedelme [390.] 309
1605. Nemesek Bocskayhoz állanak [413.] . . 329
1603. Nyári Pál levele Moisesnek [120.] . . .
1605. Német Gergely hirei [428. k.] 342
1605. Nyulfi Kolosváratt sed portentosus [575.] . 347

O.

1598. Opulia [158.]. . . . . .
Opuliából haza ugrik Zsigmond [258, 152.] 80 (81)
miért ibidem et sequentibus. 80 (81)
Olaszok Zsigmond fejedelemmel [204, 187.] 76
1594. Óvári István [143, 144.]. . . . . (41) (32)
1605. Ötlábu borjú Kolosváratt [402.] . . . 324

P.

1603. Pénzt küld az vezír Zsigmondnak [259.] . 172
1604. Profosz Mathaeus Alexander halála [357.]. 266
Pápa levele Cardinal Andrásnak [361.] . 381
1605. Pograny Georgy [395.] 308
1604. Pecz János veszedelme [434, 448.] . . . 253 308
» » dolgai [166.] 263
1604. Prágába menyütü kövek [444.] 221
1604. Posoni gyuladás [444.] 217
1585. Péter vajda, moldovai [171, 203, 557.] . . (18)
—
» » halála [558.] . . . . . .
1600. Pecz Bertalan vajdához [111.] . . . . (114)
1583. Praeses urak [143, 144.[. . . . . (17 17)
1591. Pápa követi [153.] . . . . . .
1594. Prinÿ Péter fogsága [147.] . . . . . .
1600. Paradaizer [203.] . . . . . .
1602. Persa követe Rodolphushoz [95.] . . .
annak választétel ibidem . . . . . .
1603. et sequentibus: Prodigiomok [96, 99, 458.] (84)

R.

1602. Rodolf császár levele [273, 275, 281, 118.] 173 387
rúla [203.] 152
1602. Rabokot tatároktól megszabadít János deák [278.] 165
1603. Radul vajda levele Moisesnek [333.] . . 184
Radulrúl [357.] 233
1604. Ruber György tokaji kapitán [357, 389.] . 253 309
1605. Rodolf császár pénzét feldúlják [435, 439.] 263 263
Rodolf császár gondviseletlensége [412.] . 48
Rodolfrúl [203.] 152
Koronázása [562.] . . . . . .
1599. Rácz Maro János halála [448.]. . . . 111
1600. Rumpf privatur officio [146, 203.] . . .
1605. Rácz György [402.] 329
1603. Radul követi Rodolfushoz [340.] . . . 202
1604. Radulnak küldött pénz Rodolfustúl [421.] . 233
Rákóczi Zsigmond kazdagsága az fejedelemsíg előtt fol. 104. inappendice . .

S.

1601. Sigmond bejü Moldovából [264.] . . . 131

Erdélt az lengyeleknek akarja cserélni [286.] 152
1598. Levelet ir az váradiaknak [359.] . . .
Az lengyel királynak Zsigmondnak [364.] .
1601. Sigmond levele Czeitlicznek [463.] . . . 158
Rodolphus császárnak [99.] . . . . .
1598. Ad Maximilianum archiducem [100, 102, 104.]
Sigmond születése [113, 170, 264, 136.] . (10) 9
Sigmondrúl [348, 136, 142.] 21 (78) (84)
1598. Sigmond kimegyen Erdélből [142.] . . . (172)
» házasságárúl [146.] . . . . (91)
» Opuliába megyen [150, 151, 152.]
» az portára akar menni [157.] . .
» Kabos Istvánt az cardinálhcz küldi [157.] (84)
» Crudelis [172, 188, 272, 140.] . (26) 23 (34 s köv. lap.)
» Opuliából haza jű [257, 258.] . 80 80
1593. Lengyelországba titkon megyen [560.] . . (27)
1603. Sánta jövendölő leány [376.] 192
1596. Scotusok Lippába [388.] 56
» Temesvárnál (1596.) [423.] . . 58
1605. Szakmár megvétele [398.] 319
1605. Székelyek indulása [402.] 329
Székelyeknek level [429. A.] 339
1605. Somogi Berta halála [410.] 325
1595. Silvius Piccolomineus [155.] . . . . (53)
1597. Sarmasági Sigmond [154.] . . . . . (67)
1601. Sennyei Pongrácz fogsága [109, 141, 422.]. 131
de Sacerdote quaedam epigrammata [577.]
1605. Segesváriak hüti [119.] . . . . . (345)
1597. Sarmasági Zsigmond Florenciába [154.] . (66)
1593. Sziszeki győzelem [560.]. . . . . .

T.

1604. Tömösvárnál harcza Davallusnak [287, 264.] 230 230
1603. Tatár hán [267.] 208
» » Temesvár alatt megveretik [423.] 58
» » az Szerep vizinél Havasalföldében anno 1602. [pag. 311.] . . 388
1602. Tatároktúl rabokot megszabadít János deák [278.] 165

1604. Tury Ferencz [355.] 246
1605. Tatár rabol [392.] 311
1604. Tatár követ Erdélbe [397, 419.] . . . 221 222
1605. Tatár Merza [437.] 257
1602. Toroczkai harcz [159.] . . . . . (170)
1601. Tordai veszedelem [160.] . . . . . (163)
1596. Tömösvár első szállása Zsigmondtúl [423.] (57)
1597. Temesvár szállásához való [182, 184.] . . (73 72)
1597. Tartari unde venerint [182.] . . . . .
1597. Tata megvétele [183.] . . . . . (73)
1601. Trauzner Lukács Maximiliánhoz [247.] . 153
1600. Todosz Logofet [111.] . . . . . (115)
1604. Tatár kimeneteli Magyarországba [113.] . (227)
1555. Tractatus inter Solimanum et Ferdinandum de restituenda Transilvania Joannis regis filio [415.] . . . . . —
1582. Török Bálint, egy egri katona harmadmagával háromezer törököt megfutamtat [429. D.] 16
1595. Tatár megverése Serpetesnél [293.] . . 96

V.

1604. Valonok dúlási Posonvármegyébe [442, 443.] 220 217
Varia chronologica [40, 41. et sequ., 97, 148. 343, 35, 555, 477.] (82) (43) (128) (179) (344) (347) 127
1598. Vízáradás Erdélbe [183.] . . . . . (73)
1603. Váradi prodigiumok [96, 99, 458.] . . . (84)
1582. Veselini Ferencz házassága [587.] . . . 63

Z.

1598. Zatarchi Memhed basa [262.] 85
Ziaus basárúl [265, 264.] 15 15
Zinan basa [266, 377.] 29 31
1602. Zebeniekkel való tractálás [270.] . . . 161
1598. Zuhay István pispök [274, 447.] . . . 387 226
1588. Zamosci cancellarius levele Giczi Jánosnak [365.] 378
1605. Zakmár vétele [398, 443, 449.] 319 319 (322)
Zakmári németek levágása [491.] . . . 309
1605. Zékelyek indulása [402.] 329

1603. Zékel Moises fia [411.] 233
1605. Zékelyek Bocskaihoz állanak [413.] . . 329
1602. Zelestei Jánosrúl [158, 159.] . . . . (170) (173)
1601. Zékel Moisesrűl [138, 141,]. . . . . (128) (171)
» » hadához valók [348, 340.] . 184 (173)
1595. Zinan basárúl [240, 144, 145.] . . . . (31)

—

1605. Zénasi Mátyás az zakmári németeket levágja [491, 490.] . . . . . (322) (322)
1604. Zászlóját török császárnak elveszi Bocskay [395.] 257

A szövegben idézett, vagy abban előforduló oklevelek jegyzéke.

Báthory István levele János Zsigmondnak 1565. . . 1
János Zsigmond levele a Zemplénmegyei nemességhez 1566. febr. 6. 4
Békes Gáspár utolsó felirata a német császárhoz 1574. május 26. 10
Interpretatio literarum Caroli ducis 1575. 10
Marcellus Squarcialupus levele Bátori Kristófnak 1581. május 6. 14
Kendi Sándor levele Giczi Jánosnak 1588. sept. 28. . 20
Bátori Zsigmond levele Bátori Andrásnak 1594. jul. 24. 32
Miksa császár Bátori Zsigmondnak 1595. sept. 6. . . . 51
Bátori Zsigmond levele Zatarcsi Memhet pasának 1597. aug. 21. 69
Memhet pasa levele Bátori Zsigmondnak 1597. . . 70
De occupata Transsilvania a Michaele vaida et interitu Andreae Cardinalis 103
Mihály vajda levele a török császárnak 1601. jun. . 134
Bátori Zsigmond levele a kolosváriakhoz 1601. decz. 3. 158
Responsio illustrissimi domini Georgii Bastae etc. ad postulata excellentissimi principis Sigismundi Báthori et regnicolarum transylvanensium 1602. jun. 29. 171
Rudolf császár levele az erdélyieknek 1602. sept. 8. . 173
Radul vajda levele Székely Mózesnek 1603. jun. 11. . 184
Az oláh boérok levele Székely Mózeshez u. a. . . . 184
Egy Szamosk. által javított levél Esztergom ostromáról 1604. sept. 19. 228
Bocskay István levele az erdélyiekhez 1604. decz. 12. . 265
A német commissariusok levele a kolosváriakhoz 1605. jan. 4. 311

ray István levele Kamuti Balásnak 1605. jan. 14. . 317
nagyarországi urak levele a székelyeknek 1605. apr. 20. 339
affi László levele Trauzner Lukácsnak 1605. apr. 25. 340
Ó János levele Nádasdi Tamásnak 1605. jun. 4. . . 343
rendek fölterjesztése Mátyáshoz 1608. nov. 13. . . 366

Szamosközy István epigrammái.

amicos 1595. 55
curras aularum, apud Sig. Báthorÿ 78
no Archiduci praeripit Sigismundus Batori ansiluaniam Anno 1598. 80
ba Noak assato ad meniam columnam Claudiopoli 1601. die 5. Januarii 130
Baba Noak tosto 130
ba varro sublimatus 131
chaeli Vaivodae 1601. 151
Vallonum et Hajdonum in militando inconstantia 1601. 151
De Georgio Basta 1601. 152
In canem clam mordacem, idest Zoilum. 176
Ut segetes Auster 177
De militum Bastanorum licentia in Ungaria et Transilvania 1603. 204
In Rodolphum caesarem 1604. 216
Ex corio factum 216
Teuto per obscaenum 216
Teutonicis caligis 216
Volffango 1604. 272
In pseudo asitian Pamphagi 272
In Joannem Turocium historicum Ungarorum . . . 272
Ad Clementem Kasza 1604. 273
Epitaphium Georgio Dedricio etc. 1605. 339
De octipede lepore in colosvariensi agro reperto. 1605. jul. 31. 347
In Stephani Bocskay principis liberalitatem 1606. . . 361
Ad Paulum poetam 1608. 363

Sajtó-hibák.

A 7-dik lapon 688 helyett felülről a 11-dik sorban 628.

A 15-dik lapon felülről a 8. sorban 264 után teendő: és 265.

Ugyan a 15. lapon a 9-ik és 13-ik sorban felülről Csausz helyett us irandó.

A	19-dik	lapon	alulról	a	6-dik	sorban	361. helyett 364.
A	48-dik	»	felülről	a	17-dik	»	1529. » 1594.
A	103-dik	»	»	a	18-dik	»	439. » 403.
A	109-dik	»	alulról	a	9-dik	»	Szirodi » Szindy.
A	134-dik	»	»	a	18-dik	»	234. » 284.
A	151-dik	»	felülről	a	17-dik	»	202. » 203.
A	171-dik	»	alulról	a	10-dik	»	1603. » 1602.
A	184-dik	»	felülről	a	7-dik	»	263. » 268.
A	194-dik	»	alulról	a	6-dik	»	367. » 327.
A	198-dik	»	felülről	a	9-dik	»	Betkes » Bektas.
A	200-dik	»	»	a	18-dik	»	412. » 421.
A	203-dik	»	alulról	a	4-dik	»	392. » 396.
A	224-dik	»	»	a	22-dik	»	446. » 440.
A	261-dik	»	felülről	az	első	sorban	392. » 393.
A	309-dik	»	felülről	a	16-dik	sorban	389. » 390.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. (Monumenta Hungariae Historica). *I. osztály: Okmánytárak.* (Diplomataria). I–XXV. kötet. 1857–1879. 8-rét. Ára az eddig megjelent 25 kötetnek együtt megrendelésre 40 frt. Tartalom:

Magyar történelmi okmánytár, a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. 1441–1652. Összeszedte s jegyzetekkel kiadta Hatvani (Horváth) Mihály. I–IV. kötet. (Monum. Diplom. 1–4. köt.) 1857–59. 8-rét. [illegible] frt.

Magyar történelmi okmánytár. Londoni könyv- és levéltárakból 1521–1717. Összeszedte és kiadta Simonyi Ernő. Egy kötetben. (Monum. Diplom. 5. köt.) 1859. [illegible] lap. [illegible] frt.

Árpádkori új okmánytár. (Codex Diplom. Arpadianus contin.) Fejér Gy. Codex Diplomaticusának folytatása. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. I–XII. kötet. (Monum. Diplom. 6–13. 17. 18. 20. 22. kötet.) 1860–1874. 8-rét. 28 frt.

Alvinczi Péter okmánytára. (Diplom. Alvinczianum.) Külföldi viszonyaink történetéhez a magyar királyokkal és [illegible] folytatott alkudozások. [illegible] 1685–1688. Kiadta Szilágyi Sándor. 2 kötetben. (Monum. Diplom. 14. 15. köt.) 1870. I. VI és 421 lap. II. [illegible] és LVIII lap. [illegible] frt.

III. Pál pápa és Farnese Sándor bibornok Magyarországra vonatkozó diplomatiai levelezése. 1535–1549. Közli Óváry Lipót. (Monum. Dipl. 16. köt.) 1879. XXXVI és 314 lap. Ára [illegible] frt.

Pázmány Péter levelezése. (Cod. Epistol. Petri Pázmány Card.) Közzé teszi Frankl Vilmos. I. kötet. 1605–1625. (Monum. Diplom. 19. köt.) 1873. XXV és 561 lap. [illegible] frt.

Okmánytár I. Rákóczi György svéd és franczia szövetkezéseinek történetéhez. 1632–1648. Összeszedte és jegyzetekkel ellátta Szilágyi Sándor. Egy kötet. (Monum. Diplom. 21. kötet.) 1873. IX. és 491 lap. 3 frt.

Okmánytár II. Rákóczi György diplomatiai összeköttetéseihez. 1648–1660. Szerkesztő Szilágyi Sándor. Egy kötet. (Monum. Diplom. 23. kötet.) 1874. VII és 710 lap. [illegible] frt.

A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése. 1632–1660. Szerkesztő Szilágyi Sándor. Egy kötet két fényképi hasonmással. (Monum. Diplom. 24. kötet.) 1875. XII és 644 lap. [illegible] frt.

Oláh Miklós levelezése. Közli Ipolyi Arnold. Egy kötet. (Monum. Diplom. 25. kötet.) 1875. XV és [illegible] lap. [illegible] frt.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. (Monumenta Hungariae Historica.) *II. osztály. Írók.* (Scriptores) I–XXIII. 1. 2. rész. XXIV–XXIX. és XXXII. kötet. Egy a VIII. kötethez tartozó pótkötettel. 1857–1877. 8-rét. Ára az eddig megjelent [illegible] kötetnek együtt megrendelésre 56 frt. Tartalom:

Szerémi György, II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról. 1484–1543. Közli Wenzel Gusztáv. Egy kötet. (Monum. Script. 1. köt.) 1857. XXXIV és 410 lap. 3 frt.

Verancsics Antal, m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. Közli Szalay László (1–?) és Wenzel Gusztáv (?–12). 12 kötet. Név- és tárgymutatóval. (Monum. Script. 2–6. 9. 10. 19. 20. 25. 26. 32. kötet.) 1857. [illegible] 26 frt.

Gr. Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. és Hidvégi Mikó Ferencz históriája 1594–1613. Biró Sámuel folytatásával. Közli Kazinczy Gábor. Egy kötet. (Monum. Script. 7. kötet.) 1863. IX és 281 lap. [illegible] frt.

Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák, történeti maradványai. Összeszedte s jegyzetekkel és glossariummal ellátva kiadta Szilágyi Sándor. Egy kötetben s egy pótfüzettel. (Monum. Script. 8. kötet.) 1867. [illegible] lap. [illegible] frt.

Altorjai B. Apor Péter munkái. Közli Kazinczy Gábor. Egy kötetben. (Monum. Script. 11. kötet.) 1863. X és 474 lap. 2 frt.

Brutus János Mihály, m. kir. történetíró magyar históriája. 1490–1552. A m. k. egyetemi könyvtár eredeti kéziratából a szerzőnek életével közli Toldy Ferencz

[illegible] (Bobai Zs., Sándor G., Rey M., [illegible] emlékeseles írásai. 1688—1705. II. kötet: Levéles könyvei és egyéb [illegible] írásai. (Monum. Script. 25. kötet két részben, 24. kötet.) 1669—1713. I. 784 lap. II. XVI és 707 lap. 7 frt.

Kritobólosz: II. Mehemet élete. A magyar tudományos Akadémia [illegible] sága által kiadott görög szöveget ugyanak megtiszásával fordította [illegible] roly. Egy kötet. (Monum. Script. 22. kötet.) 1875. X és 273 lap. 2 frt.

Történelmi naplók. 1667—1719. Közli Thály Kálmán. Ötöd[illegible] [illegible]. — Bártfai kövenek naplója az önöd gyűlésről. — Gr. Te[illegible] és Papai János nándor-fejérvári követségének diariuma. — Itj. Tartai [illegible] krónikája. — Bivolányi István törzsök-naplója. — Ritter György [illegible] emlékirata. Egy kötet. (Monum. Script. 27. kötet.) 1875. XXXII és [illegible]

Szamoskási Istvén fennmaradt történeti munkai. Közli Szilágyi [illegible] Három kötetben. (Monum. Script. 21. 32. 38. kötet. 1877.) 3 frt.

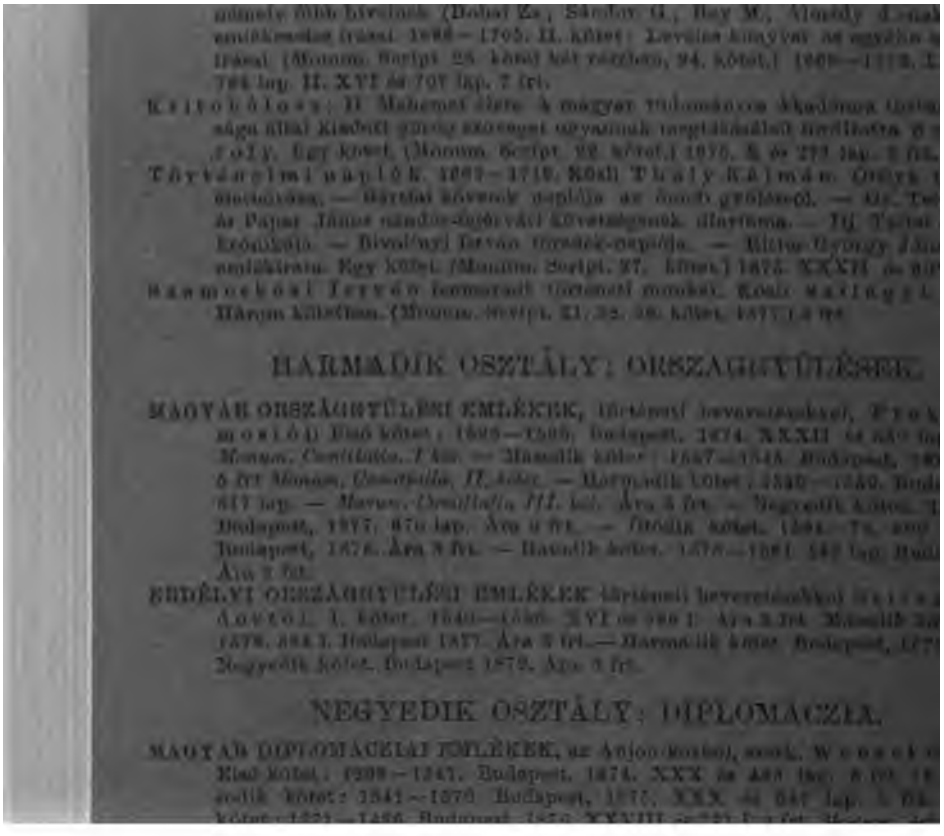

HARMADIK OSZTÁLY: ORSZÁGGYŰLÉSEK.

MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK, történeti bevezetésekkel, Frok[illegible] mosiói. Első kötet: 1526—1595. Budapest, 1874. XXXII és 550 [illegible] Monum. Comitialia. I. kötet. — Második kötet: 1547—1548. Budapest, 18[illegible] 5 frt. Monum. Comitialia. II. kötet. — Harmadik kötet: 1549—1550. Budapest, 617 lap. — Monum. Comitialia III. kötet. Ára 5 frt. — Negyedik kötet. [illegible] Budapest, 1877. 670 lap. Ára 6 frt. — Ötödik kötet. 1554—75. [illegible] Budapest, 1878. Ára 8 frt. — Hatodik kötet. 1578—1581. 542 lap. Budapest. Ára 7 frt.

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK történeti bevezetésekkel [illegible] Áovtól. I. kötet. 1540—1556. XVI és 580 l. Ára 3 frt. Második kötet. 1578. 584 l. Budapest 1877. Ára 3 frt. — Harmadik kötet. Budapest, 1877. Negyedik kötet. Budapest 1879. Ára 3 frt.

NEGYEDIK OSZTÁLY: DIPLOMACZIA.

MAGYAR DIPLOMACZIAI EMLÉKEK, az Anjou-korból, szerk. Wenzel [illegible] Első kötet: 1298—1347. Budapest, 1874. XXX és 488 lap. 8 frt. [illegible] Ötödik kötet: 1341—1370. Budapest, 1875. XXX és 647 lap. 5 frt. [illegible] kötet: 1371—1456. Budapest, 1876. XXVIII és 721 l. 5 frt. [illegible]

STANFORD UNIVE
LIBRARIES
STACKS
OCT 8 1970

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY: IRÓK.

HARMINCZADIK KÖTET.

SZAMOSKÖZI TÖRTÉNETI MUNKÁI IV.

PÓTFÜZET.

BUDAPEST, 1881.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

FOGALMAZVÁNYAINAK TÖREDÉKEI.

BEVEZETÉSÜL.

A folyó 1880-ik év nyarának egy részét Gyula-Fehérvártt töltöttem, s a káptalani levéltár nagy értékű lymbusát *Beke* Antal kanonok úr s levéltári igazgató segélyével tüzetes tanulmányozás tárgyává tettem. Ezen, eddig rendezetlenül heverő lymbust az én tisztelt barátom épen akkor kezdte megvizsgálni s meggyőződvén annak fontosságáról, elhatározta oly állapotba helyezni, hogy az a kutatók számára megnyitható legyen: nekem azonban szives volt megengedni, hogy e munka befejezése előtt átvizsgálhassam.

E lekötelező szivességnek köszönhetem, hogy ott Szamosközy különböző munkáinak töredékeire akadtam. Ezek:

a) »*De originibus Hungaricis*« című művének, mely maig is lappang, töredéke. Egy két és fél ívből álló csomag, melynek azonban felső fele egészen el van rothadva, s csak alsó fele maradt meg. Fogalmazvány számos pótlással és javítással, de annyira töredékes, hogy egészet kihozni belőle nem lehet, s csak arra szolgál, hogy e munka létezéséről bizonyságot tegyen.

b) Egy csomag, három iv negyedrétbe varva, epigrammok, Janus Pannoniustól, melyeket még Paduában léte alatt másolt le. Ugy látszik más codexet használt, mint a melyből ezek kiadattak, mert e füzetke variansokat tartalmaz. E kis gyűjteményt még az is érdekessé teszi, hogy némelyik epigrammot Szamosközy jegyzetekkel kisért. A gyűjtemény végén van egy vers »De duodecim mensibus anni«, mely már nem Janus Pannoniustól van; ezt követi az utolsó lapon két felirat a római korból s két magyar sirirat; ezeket Szamosközy jegyzeteivel bemutatom az olvasónak.

c) Egy fogalmazványi iv, verstöredékekkel.

d) Történeti munkáinak töredékei. Három sűrün irott iv: de két különböző korból származó. Az első iv, az 1594-ik év történetének töredéke, kétségtelenül régibb fogalmazvány. Javításokkal, jegyzetekkel, betoldásokkal. Az iv tisztán maradt, szélén, mind a négy oldalon, egy sereg oláh név van irva, valószinűleg katonák nevei. A második két iv még roszabb, sűrübb és kuszáltabb fogalmazvány az 1602. év végén s 1603 elején történteknek leirása: közvetlenül a VI. Hebdomas elé tartozó, sőt az utolsó lap a VI. Hebdomas I. könyvének elejét magában foglaló.

Hogy ez a fogalmazvány, melyről Szamosközy a tisztázott példányt készítette, az kétséget sem szenved. Az a körülmény, hogy a gyula-fehérvári káptalan levéltárában van, eléggé igazolja azt: hisz ő, mint conservator hagyta azt ott. De az nemcsak azért érdemel figyelmet, mert a munka elveszett részéből tartott fenn részleteket, hanem azért is, mert behagy abba pillantani, hogyan készítette Szamosközy munkáját?

A Pentasokból a VI. P. I. Liberje fenmaradt: ez 1599 végéről szól. A Hebd. VI. Lib. I. már 1603-at tárgyalja. Itt hát nem valószinűtlen, hogy a Pentasok a XVI-dik századdal végződtek s a Hebdomasok a XVII-ikkel kezdődtek. Meglehet, hogy Szamosközy ezt a három munkát: Libri, Pendades és Hebdomades egyesítni akarta; de bizonyos, hogy az első kidolgozás alkalmával még nem volt munkája osztályozva: kétségtelenné teszi azt, hogy e fogalmazványban a VI. H. I. L. összefügg az előtte valóval.

Épen ezért, s még inkább a variansokért szükségesnek tartottam a töredék végén azt a nehány sort is, mely a H. VI. L. I. elején meg van, újra lenyomatni. Nemcsak a történet-, hanem az irodalomtörténet is jó hasznát veendi.

Budapest, 1880. nov. 25.

Szilágyi Sándor.

Szamosközy töredékei.

(*1594. Török és német párt küzdelme. Zamoiski levele s intései.*)

— — — — — — — —

Cur vero Balthasar a mente principis Sigismundi, quam hactenus constantia tutatus est, tam subito diversus abierit, haec potissimum causa fertur. Missus erat Alfonsus Carillius jesuita sacerdos, cuius supra meminimus, ad Rodolphum caesarum et regem Hispaniae Philippum, uti aurei velleris insigne tribus Batoriis fratribus, Sigismundo principi ac Balthasari et Stephano, eius patruelibus ab iis impetraret, pollicitique erant ambo Batorii fratres, se principis sententiam de bello in Turcas movendo omnibus viribus promoturos, modo amplissimi honoris titulus ipsis ne negaretur. Reversus tandem Carillius, egregie spem duorum fratrum frustratus est, ac soli Sigismundo principi aurei velleris decus retulit. Indignati competitores fratres hac repulsa, ac in reges stomachum erumpentes, cum alia vindiciae facultas non suppeteret, vel cum existimationis suae iactura a priore sententia discessionem fecerunt ac in Alexandri et senatorum partes desciverunt. *(Valószinüleg ide tartozik ez oldaljegyzet):* subindeque Rodolphi caesaris et Sigismundi principis voluntati intercesserunt aperte. Maluerunt scilicet hi dolori suo cum dedecore indulgere, quam constantia in coeptis cum decore servari. Quae res multorum postea malorum ipsis privatim, totique adeo reipublicae causa fuit. Nam Sigismundus vel renitentibus omnibus Turcicum bellum urgere nunquam destitit, quoad feralis controversia sanguine partium finiretur.

Sed enim vero operae praetium facturus videbor *(sic)* si Zamoscium, salutis Poloniae et mentis publicae apud suos

illi olim in capitolio prandebit. Deploratum itaque videtur non solum aliquid auxilii, sed vel sani consilii ab istis expectandum esse; nisi forte a carnifice misericordiam, a lupo tutelam sperare possis. Abi igitur, involve te acerbo atque ancipiti bello, omnes opes, omnia bona in spem publicae salutis effunde, te, regnum tuaque omnia in fortunae aleam coniice; ubi habebis opis aliquid et praesidii, ubi tutum receptum, imo ubi miserationem tantum et malorum levamen aliquod?

Denique non video, quid opis et praesidii a Germano sperare posset princeps Transilvaniae, ubi in vastum se Turcarum bellum ingurgitaret. Ita sunt isti molles, exanimati, ita luxu diffluunt ut Teutonides dici quam Teutones possint. Certe multum mutati ab illo Hectore. Tantum abest ut res magnas agere possint, ut ne bonas quidem et necessarias videant. E fungino sunt genere, capite se totos tegunt, pulverem et solum ferre non possunt, pilei quos popularim *(sic)* gestant, argento sunt.

Siquidem in illis esset animi et virium, profecto in sua tutanda converterent. Nunc videmus vel ad sua mala propulsanda impares eos esse; pro fortitudine qua se ne Achilli quidem cedere iactant, inertiam et mollitiam animi in res gerendas afferunt; unum illis est studium et gerendarum rerum ratio, cuniculis et vaframentis nuptiarumque lenociniis aliorum principum regnis insidiari, quibus artibus sese iam poene in omnem Europae partem insinuarunt; comoediam acturi tragicis catastrophis fabulam terminant; pro his valete et plaudite; ubi rem ipsorum flagitio pessundatam vident, vos male valete et perite, denunciant; cupiditates suas non regnorum occupatione sed eorum pernitie finiunt. Testis est horum praeter alia regna clarissimum olim Ungariae regnum triste quidem ad recordationem exemplum sed ad documentum memorabile, cuius primariam urbem Budam, adeoque totam Ungariam pestilentissima Ferdinandi ambitio in Turcarum voraginem praecipitavit, dum nuptiarum machinamentis et frivolis punctis liberam eligendi regis potestatem Ungaris eripere conatur ac tandem Joannem rite et legitime electum regem per vim et nefas regno spoliat, cuius vitae et innocentiae nisi nostra Polonia receptum dedisset, iam tum de regio sanguine actum fuis-

set. Et sopita aliquantum postea non extincta de regno controversia, quod in patrem Joannem machinatus fuerat in fili eius perfecit. Aggressus infantem in crepundiis vagientem et imbellem reginam fortissimus bellator, non solum totum suum exercitum sed Budam et potiorem Ungariae partem veluti per manus Sulimano evertendam reliquit.

Per deum immortalem, quae est in homine ullo tanta regnandi libido, tanta regna et populos vastandi evertendique sitis, tam plena cruoris hirudo? *(Oldalt:* Denique vide mihi (?) ingentem habendi sitim, immensam avaritiam, pecuniaeque congerendae studium, adeo poene ut ipsam animam venalem habeant si licitatorem aliquem inveniant). Et videtis etiamnum reliquias florentissimi huius regni, cuius tutelam illi sibi arrogarunt, qua dexteritate, quibus praesidiis defendant; quicquid Turca involare non potest, Germanus proterit, vastat, diripit. Praecipue autem haec me tenet admiratio, quod cum videant Ungaria sepulta ipsos quoque perituros, nihilo tamen in tutando hoc vallo hoc clypeo sunt solliciti: ardente intergerino pariete, quid de contiguis ipsorum aedibus fiat, non vident. Putasne igitur, qui de sua pernicie tam sunt securi, de alienis malis ullam, non dico, auxiliandi spem, sed vel cogitationem suscipere posse? Recenti in memoria est, quanta pollicitatione, quanta donationum pondere octo annorum pacem proximis annis ab Amurade Turca redemerunt ad ruborem usque et pudorem, eo omnino proposito ut interea in luxu et otio id quicquid est feriarum a bellis traducere possint.

Jam vero quis non videt Germanum inutilibus semper in rebus occupatum esse. Nunc iterum cum nonnullis principibus conspirantes, Gallicis rebus est intentus. In omnium iura se insinuant, neglectis propriis, aliena negotia curant, nullo cum successu; et sane nunc inprimis esset opus, si fratri Philippo regi Hispaniae auxilio aliquo succurrerent; movet enim ille, sed parum promovet res Flandricas; vereor ne tam illi suppetias veniant, quam sibi vel aliis provinciis eorum tutelae innitentibus. Deinde etiamsi aliquid seriae opis et auxilii Germanus Transilvaniae laboranti moliretur, quod ego mihi persuadere nequeo, quis?, putemusne *(sic)* eius auxilium in tanto loci intervallo tempestivum fore, ac cum summa necessitas

STANFORD UNIV
LIBRARIES
STACKS
OCT 8 9 157

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY: IRÓK

HARMINCZADIK KÖTET

SZAMOSKÖZI TÖRTÉNETI MUNKAI IV.

PÓTFÜZET.

BUDAPEST, 1871.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA MINTÁRA.

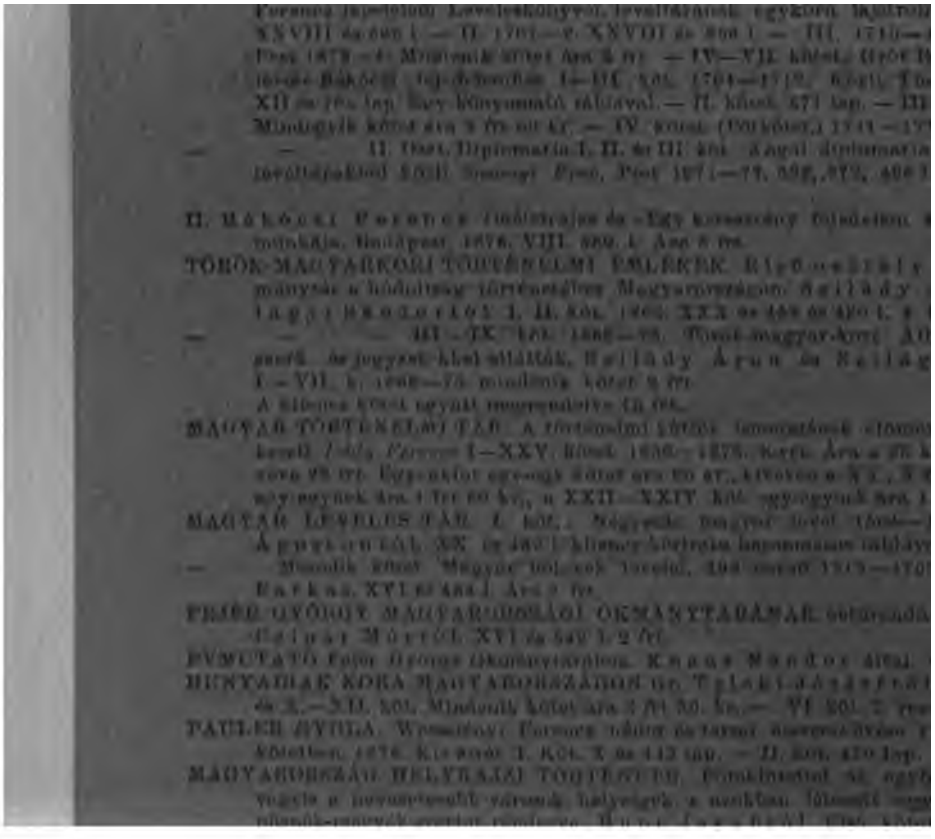

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

FOGALMAZVÁNYAINAK TÖREDÉKEI.

positus. Suburbia nulla. Muros habet antiqui operis turribus instructos. A parte Danubiana, quia et Budensis arcis propinquitate, quae illi imminet et fluminis proximitate tutum satis videbatur, non muro coementitio, sed craticeis ligneisque parietibus ac tabularum coassationibus coseptum potius quam munitum est. — Ergo Rossbromus classe quae ad Posonium in navalibus stabat, terrestribusque simul ac fluviatilibus copiis ad praesentem expeditionem satis instructus, tempestive solvit, antequam Gemisci Hazon basa eius anni zerdar ab imperatore Turcarum designatus, Belgrado, ubi tunc in stativis erat, moveret. Et quia superioribus quoque annis Budensis oppugnatio licet vano eventu tentata fuerat, nunc quoque Rosbromus non nisi ad Budem expugnandam famam populariter vulgandam curaverat. Proinde Turcae quoque eodem oculos animumque converterant, omniaque adminicula, quae ad propugnandum usui forent, commeatum, tormenta, pilas, pulverem, liga, milites Budam convelerant, nihil suspicati belli ullam molem in Pestum incubitum iri. Nec erat quicquam qui in tentatam frustra iampridem urbis oppugnationem Germanum etiamnum potius recurrere dubitaret, quam in vili oppido Pestano nil pro futuro bello tempus otiumque tereret. Verum Rossbrumo iampridem steterat sententia famam eludere et arte quam vi rem gerere ingeniique quam cruorum malebat certamen facere. Proinde sociis navalibus militeque atque omni apparatu bellico affatim instructam classem, tum vero terrestres copias secundo Danubio Strigonium inde Budam versus deducit. Quo antequam appelleret, intempesta admodum densissimisque tenebris coeca nocte, subito in Pestanum agrum partem copiarum exponit, partem in classe reliquit, navigia quoque speculatoria passim disponit, vacuas classiariis naves in insulam quae supra Budam est, subducit, milites pariter et remiges multitudinis augmendae causa armat, negotiumque terrestribus copiis imperat ut ex adverso Agrianae portae oppidum obsessuris oppugnaturisque similes castra ponant, frequentes ignes passim accendant, actuaria tormenta quae advexerant, ordinatim disponant, igniaria, terriculamenta fomentaque omnia hostibus opponant itaque illis imponant ac si e vestigio manus cum illis conserenda impressioque repentina facienda esset.

Hoc modo Germani postquam apertam sabulosamque planiciem quae Pesto adiacet longe lateque occupassent, omnia oppugnationis instrumenta quasi protinus urbem invasuri impendunt, alii tubis animos accendunt, allii timpanis increpant, plerique tormentis incassum fulminant, nonnulli muris succedunt, non spe invadendi sed ut ad fragores et clamores suo Turcae quisque periculo intenti, aversae partis irruptionem minus animis atque auribus accipiant; tenebrae insuper ad augendam formidinem quaesitae. Alii magno numero praelongas sudes hastasque passim humi defigebant in quorum cuspides funiculos scintillantes quibus ad elicienda tormenta utuntur, propter muros appendebant atque ipsi se longius subducebant, quorum ignis, horrentibus tenebris, ab aura ventilatus, armatorum agmen assistere mentiebatur. Itaque Turcae e murorum coronis speculatoriisque turribus et propugnaculis tormentorum pilas, vanos ignes, spargere, omnia ad hostem arcendum instrumenta explicare, omnes praesidiarii in eam murorum partem, unde hostibus incumberere putabant, confluere, ibi stationes et vigilias densioribus globis firmare. — Dum ita simulato certamine illic muris imminetur, interea Rosbromus cum classiariis, silentibus admodum tenebris, partem muri Danubianam, quae imbecillo tabulato ut diximus constabat, ex necopinato adoritur. Tacita, quoad eius fieri potest, impressione porticas portas, quae ad Danubium agnatum lavatumque patebant, aggreditur. Alii bipennibus, securibus, dolabris, tuditibus aliisque fabrilium operarum instrumentis parietes aperire, alii scalis tabulata superare, alii portas invadere, multi propugnatores, siqui adessent, tormentis iaculisque deiicere contendunt. Nec multum adhibitum est operis cum Rosbromus muris simul ac oppido potitur, unaque alii omnes, qui spectatores quam bellatores sursum sistebant pugnaeque eventum praestolabantur, portis patefactis, irrumpunt, omnes plateae, viae, domus caedibus implentur et quicquid captis per vim urbibus fieri solet, urbani Turcae pariter et Ungari patiuntur, omnia eorum bona in praedam vertuntur nex sexui, nec aetati, nec fanis nec profanis, nec Turcae nec christo parsum est. Militari furore, qualis christianorum esse solet, effraenis ac nullis legibus coërcitus, omnia hausta sunt,

etiam ea quae ab hostis humanioris libidine tuta intactaque videri poterant, exitio data, deletaque fuere.

Capto Pesto postmodum Hazon basa ingenti cum rerum omnium hominumve apparatu Pestum versus accelerat; verum cum audisset de Pestanis actum esse, quia maioris molis opus occurrebat, facto ad Foeldvarum ponte Danubium traiicit ac Albam Regalem quam proximo vere Germanus vi in potestatem redegerat, expugnatum contendit.

(1603. jan. 9. Fehérvári országgyülés. Panaszok a katonaság ellen. A rendek Rudolfnak ujra hüségét esküsznek.)

Sub exitum anni Rodolphus imperator legavit in Transsilvaniam duos summae nobilitatis eximiaeque fidei ac prudentiae commissarios: Joannem Molartum, praesidii Comaromiensis praefectum et Nicolaum, cui gentilitium nomen ab oppido Burghaus erat, per quos quae ad requiem incolumitatemque Transilvaniae conducere videretur, summo studio et contentione egit. Itaque ad septimum Kalend. Februarii frequentem omnium ordinum nobiliumque conventum Basta Albam indicit, ubi diversis super rebus affatim consultatum est, in quibus de dimittendis in hiberna militibus, praecipue Valonibus praedonibus sedulo agitatum est, qui, non est facile dictu, quantis miseriis plebem omni alias belli clade, fame, pesteque afflictam atterebant. Itaque urbes, oppida, totusque regni status crebris precibus efflagitabant: removeretur a cervice miserae plebis manus praedatoria; haud enim cuiquam dubium esset, quin propediem sub praetextu defensandi non solum vici qui iam incolis habitatoribusque penitus carerent, sed oppida quoque omni humano cultu deserta, desolataque conspicerentur. Vicanorum oppidanorumque incolarum maximam partem, ob effrenem militum praedonum intemperiem, horrenti bruma, cum paucis liberis uxoribusque in sylvarum montiumque avia desertis cum omni substantia laribus sese illatebrasse; malle fame, frigore, nuditate emori, feriis, bestiis animaeque solitudini vitam committere, quam intolerabilem latronum rapinam iniuriamque perpeti, a quibus non solum facultates domesticae sed vita quoque omnibus probris et contumeliis onerata in exitium vocarentur. Jamque eo perventum esse ut solae muro cinctae civitates latissime

circumvastatis finibus, omnibus pagis in solitudinem redactis, vix superessent. Ingentium bellorum cladem superaret horum crudelitas, quam sub praetexctu pacis constituendaeque reipublicae patrarent. Misera plebs inter spem et exitium pendula, nec vitam conservare nec eam deserere posset; continentibus aerumnis et aegritudinibus animi tum vero cruciatibus, quam vis morte acerbioribus vitam dubiam traheret. In quascunque provinciae partes oculi intenderentur, nonnisi cladem, ruinam, vastationes, solitudines, dira omnia obversari hosticis incursionibus vastatis frugibus, armentis abactis, omnibus rebus expilatis, famem, pestem, extremam internecionem populo per avia desertaque impendere. Ne vero, ubi misera plebs fugae et solitudini mandavit aerumnosam vitam, extremis miseris tuta illis statio esset, vagum rapinaeque assuetum militem etiam silvarum et montium recessus indagine perscrutari, omnia diripi, boves, lactantes, veluti idem contubernium cum paupero colono assuetas, unicum lactentium parvulum subsidium e gremio familiae eripi, unaque cum heris agi, ferri, trucidari. Nequevero hanc narrationem absurda amplificatione aggeramus, minus dicimus, quam res est, nec fides infra verum est, sed oratio. Passa est his perditis temporibus misera plebs omnia, quae a Turca et Tartaro ac ulla alia barbarie non fuisset perpessa. Est praeruptus in Albensium montium recessu locus aequali dorso exiguae manus capax. Hunc vicanorum non exigua manus cum uxoribus et paucis liberis adulto omnino autumno se subduxerat, quo tutiores a feriali rabie essent. Editum cacumen, si vis pararetur, rusticanis armis propugnaculisque ita muniverant, ut non facile a velitaribus globis praedonum eos adoriri integrum esset. Omnes aditus saxorum congerie obstruxerant ut strues in sese connixa mole sua invicem sustentaretur et immoto uno totus derepente contextus in ima praevolutus, obvios protereret. Adequitat praedonum militum manus; illi manualibus saxis, sudibus praeustis decisisque roboribus munimentum propugnare, solutum lapidum acervum in aggredientes deturbare. [1]) — — — — — — —

[1]) Itt a következő levélre van utalás: pag. seq. A.; de e levél már hiányzik.

Precabantur [1]) si se salvos, si ullam generis sui sobolem superstitem cuperent, rempublicam exitiabili peste liberarent. Fore enim propediem ut Rodolphus imperator ex tam nuper florentis regni opulentia nonnisi nudas oppidorum parietinas, vicorumque favillas, nonnisi coenum et coelum contemplaretur. Quibus ita peroratis (nam Basta quantum in se esset, saluti reipublicae consultum cupiebat) sedulo collaboratum est, ne in ullis provinciae partibus taeterrima hominum colluvio ulterius haereret. Itaque mille quingenti eorundem Debrecinum, alii alio in Ungariam foras eliminati sunt. De Thracibus autem et Valachis rapinis et caedibus assuetis, quia aegrius se provincia amoliri ferebant, senatusconsulto cautum, nisi intra praescriptum diem excederent, fore ut proscriptione generatim publicata, occidioneque ultima quamprimum in eos animadverteretur. Et erat Thracum Valachorumque inhumanitas, quam nulla oratio satis eloqui posset. Nam acceptam una cum Michaele tyranno superiore anno cladem pro se quisque vindicantur, prout illis promptu obveniebat, clam palamve promiscue quosque Ungaros e plebe e nobilitate spoliabant, obtruncabant, extinguebant. Alius iactabat se hac dextera, hac machaera triginta Ungaros neci dedisse, alius tot vicos oppidosque inflammasse, alius se perniciem barathrumque huius vel huius tractus fuisse, quorum perfidia cum exiciali reipublicae detrimento coniuncta, vix poterat ulterius in provincia tolerari.

Jam et Valachi provinciae inquilini occasione ex rapinis usitatis militum arrepta, ob ingentem annonae rerumque omnium peniuriam ne penitus fame contubescerent, furtis et latrociniis, gens humanum ad hoc solum natum, ita clandestino per omnes tractus grassabantur, ut sicubi aliquem frugis conditae nidorem olfecerant, vix ullis repugnulis ullis custodibus a clancularíis rapinis arceri puterat. Itaque plerisque in locis praedones, raptores, fures, receptatores supra modum invaluerant. Audiebantur domorum expilationes frequentes et si aliter destinatum scelus promovere non poterant, materiam rapiendi

[1]) Ez már ismét az országgyűlési rendek kérelmére vonatkozik.

furandique per cedes claudestinas familiarum exsequebantur. Nihil tutum domi, nihil foris erat. Proinde capitales triumviri per singulas strategias, quos comites comitatus vocant, constituti, qui grassantes gravioribus penis quam unquam aliis ad terrorem et exemplum ceterorum laqueis, ferris, varris, flammis compescerent.

Jam vero quia frequentibus factionum discriminibus Sigismundus princeps una secum fidem quoque provincialium toties transversa raptaverat, placuit Rodolpho imperatori, uti omnis nobilitas, omnesque ordines, conceptis verbis in easdem quas antea saepe, conditiones, iureiurando (se) obstringerent, repetitoque sacramento denuo in verba Rodolphi imperatoris iurarentur. Itaque singillatim Albae et passim locis aliis qui in provincia erant, omnis ordo omnisque nobilitas ad arbitrium adiurantis arctissimo solemnique admodum divini numinis contestatione pro se quisque in commune iurarunt, se Rodolpho imperatori fidem ad extremum usque [vitae] spatium sancte illibateque conservaturos, vitae, fortunae, facultatum, rerum omnium secundis iuxta atque adversis rebus, si usus poscat, iacturam potius quam datae fidei facturos, omne dispendium iurisiurandi salute redempturos, nihil unquam a praescripto exorbitaturos, factiones omnes, partes, seccessionem sedulo evitaturos; neve ullo praetextu liber religione iurisiurandi animus unquam esse posset, neve arripi occasio nundinationis fidei ut alias, aut ulla queri latebra quoquomodo posset, disertis verbis cautum est. Ne quis unquam principum, pontificum, sacerdotum, cuiatisque religionis, conditionis et status animos ab dato iurisiurandi vinculo exsolvere possit et si exsolvere tentaverit, irrita omnis esset opera, ac nihilominus periurus culpae criminis, laesaeque Maiestatis reus esset, diisque ac hominibus poenas lucret violatae fidei. Neve volatici sermonis instar iuramentum in irritum efflueret, pro se quisque sigillo et manu testimonium iuramento subiecit.

1603. Facsádot Bectás pasa elfoglalja.

Sub idem comitiorum tempus castellum Fachyad, [dum] ipse Stephanus Bekes, cuius in potestate arx erat, in conventu Albensi . . . absens dies et horas redeundi prolatare cogitur, inprovisa Bectatis bassae Temesvariensis irruptione expilatum incendioque eversum est; domesticam cladem auxit coniunx Stephani, iam partui vicina, in captivitatem abrepta. Erat Stephanus Bekes claris iuxta et vetustis maioribus ex Caran-Sebeso oppido oriundus, singulari in omnes *(sic)* officio et fide vir, nec magis opum quam virtutis fama praecellens. Georgii Barbeli commilitio usus est, secundasque ab illo partes in Facyadi, Lippae, Jenoe finitimarumque arcium expugnationibus superioribus paulo annis summa cum fortitudinis laude obiverat. Cuius virtutis ergo et Barbelus generum sibi asciverat et Sigismundus in (illius) perspectae fortitudinis hostimentum arcem Facyadum illi omnique eius posteritati dederat utque exercendae virtuti uberiorem obviamque (?) magis materiam haberet Lugasiensi insuper praefectura, quem *(sic)* banatum vocant, Turcis finitima honestaverat. Nec vero per alterius incommodum et calamitatem, qui questus his temporibus fuit uberrimus, in hos honorum gradus ascendit, sed sua virtute fortunam nihil adversis cedendo promovit. Maecenas eorum, quos aliqua litterarum commendaret opinio, pro sua facultate benignissimus. Prolixum et beneficum animum cum pietate semper coniunxit, in deos iuxta et homines munificus. Eius devoti deo animi monumentum est pyramis templi suburbani Albensis, rarum in ungaricis proceribus pietatis documentum; proinde dignus ut qui gloriae suae monumentum honoris ornamentum, pietatis documentum, maximarum virtutum insignia ad praesentis temporis gratiam et emolumentum, in oculis animisque hominum luculenter collocavit, idem in posteritatis quoque memoria aeternum condat et reponat.

Bethlen Gábor s egyebek Székely Mózesnél; ennek készületei.

Iisdem temporibus varia ut in civili malo transfugia primum omnium provinciae statum turbarunt, quae sequentes clades tempestive ad exitum maturarunt. Nam Moyses quem post

perditas res ad Turcas transfugisse memoravimus [1]) non satis ducens aperta manifestaque vi provinciam oppugnatum venire, subornatis insuper refugis, per nuncios perque litteras occulte provinciales ad defectionem urgere non desistebat; ex quibus captus Michael quidam Todalaghi custodiaeque traditus nec nisi gravissimis datis vadibus libertati restitutus est, quod clandestine tabellarii officium ad Georgium Barbelum aliosque item functus fuisset. Nec defuerunt alii quos porrigo deficiendi occuparet, atque alios male sibi conscius animus, alios spes, multos rerum novandarum libido pravitasque animi et perversitas raptabat. Erat Albertus non tam ab animi quam a corporis gladiatoria formitate cognomen Magni adeptus *(oldalt:* qui Moysis transfugio comitem se addiderat, iussu Bastae captus) qui quamvis post victum Moysem et veniam rebellionis et bonorum omnium restitutionem a Basta adeptus esset, vix tamen sibi persuadere poterat, praeteritorum facinorum memoria, durabilem sibi gratiae diuturnitatem futuram; sed maxime illum conscientia caedis duorum Gengarum Italorum fratrum Simonis et Fabii agitabat, quos superiore anno, durante inter Bastam et Sigismundum bello, in castello Vincz cum Gregorio Czyzare, in societatem patrandi facinoris ascito, nefarie interfecerant: nobilissimos homines ac Sigismundo principi aeque ac Bastae ob singularem virtutis et prudentiae opinionem in primis caros et acceptos.

Et licet a Basta, quod satis constat, nihil illis immineret periculi, apud quem ut erat placabili vir ingenio facile exolescebat praeteritarum offensarum recordatio; ille [2]) tamen impacatus et inquietus cum ea molestia conscientiam exonerare non posset maluit cum impietate dubiam salutem agere (?) quam cum pietate certam incolumitatem domi fovere. Quapropter et a Moyse incitatus et suis ipse furiis irritatus ex necopinato assumpto secum uno vel altero militum manipulo Temesvarum transfugit. Secutus est hunc postmodum et ipse Cyzar, mox item maioris authoritatis et luculentioris fortunae Gabriel Bethlen, Volffangi filius, iuvenis inconsultus, inscitiamque aeta-

[1]) *Oldalt varians:* Nam Moyses Turcarum assecla . . . stb.

[2]) Értsd Nagy Albert.

tis quam ingenii vigorem ad detestabile flagitium patrandum secutus, praesertim nulla a quoque iniuria lacessitus, nulla bonorum, quae amplissima habebat iactura affectus. Hi ad Moysem omnem rerum statum in Transilvania renunciabant et ubi transfugium fecerunt, ad maturandum propositum per se satis proclivem urserunt. Aut nunc, inquiebant, aut nunquam alias recuperandae Transsilvaniae occasio esset; arriperet illam Moyses primo quoque tempore, ad opportunitatem circumspiceret; — Germanus provincialibus invisus, desperans et diffidens de rebus servandaeque provinciae mole abiecta, omni cura et studio de emigratione cogitaret; omne praedonum Vallonum agmen, germanici exercitus robur, — senatus consultu provinciâ eliminatum esse; nihil hostile Bastam suspicari; nudam omni praesidio provinciam inopinato bello nunc omnino aggrediendam esse. Nec deerant etiam alii, qui spem eius matura auxiliorum pollicitatione ventilarent, Moldavorum et Polonorum apud Turcam legati, qui aequo animo Germanum in Transilvania dominantem ferre non poterant. Itaque invadendi regnum Moysem spe inflare, urgere, ne opportunitatem ingrediendi morâ corrumperet.

Erat consiliorum Moysis transfugiique particeps ac fortunarum omnium individuus comes Sigefridus Ribis, ortu Germanus, maiorum nobilitate quam suapte virtute notus, si ingenium spectes, magis exors vitiorum quam virtutum consors, qui abhinc triennio Novam Arcem quae ad Zamosum est, cuius praefecturam a Basta acceperat, illustri admodum proditione Sigismundo principi tradiderat, fidemque cum praesidio pariter deseruerat. Hunc Moyses ad Mehmedem eius anni zerdarem (nam Hazoni ob infoeliciter gestam superiore anno in Ungaria rem eam potestatem tyrannus abrogaverat) identidem mittebat, auxilia corrogabat, temporis opportunitatem inculcabat; sed maxime Bectasem bassam Temesvariensem, gnarum provinciae nec ignarum ingenii provincialium ad expeditionem Transilvanam suo studio et contentione sollicitabat. Utque omnia rite fierent, Nicolaum Kornis affinem suum, quem ut secum in transfugium rapuerat, ad Kerainum Tartarorum hanem legaverat, cui magnis praemiis et pollicitationi[bu]s persuasit, uti vires sibi ad tantam belli molem

commodaret, quod idem et ab Turcarum imperatore et Mehemede zerdare assiduis iussis illi fuerat iniunctum.

Erat Moysis competitor apud imperatorem Turcarum quidam Cara Jazycya, qui vulgo Nigri Scribae nomen ferebat; is post diuturnas inimicitias gratiam apud Mehemedem Turcarum imperatorem reconciliaverat, clementiaeque eius et clientelae se submiserat; utque vicissim tyrannus fidem illius arctiore vinculo sibi obstringeret rebellionisque iterandae omnem occasionem praecideret, ex Asia, ubi ille dominabatur, in Europam transferre provinciamque illi assignare constituerat, ubi et virtutis suae experimentum edere et dignitatis amplificandae materiam habere et amissae patriae desiderium aequiore animo ferre posset. Proinde Moyses eo maturius ad rem aggrediendam censebat, ne ille, se contante diemque prolatante, Transilvaniam a caesare impetratam involaret, unde provinciae certum immineret exitium. Eoque tandem cocta negotia evaserunt, ut primo statim vere, ubi se tempus aperuit, magna Turcarum, Thracum sed potissimum Tartarorum auxiliis Moyses accinctus, expeditionem in Transilvaniam susceperit. Aderat illi solus ex omnibus Bectas basa linguae ungaricae non ignarus, quam in vinculis dum apud Franciscum Nadasdium in Ungaria degit, familiarem sibi usu fecerat. Nec deerat illi [1]) in agendo industria, in faciendo promptitudo, in deliberando consilium, in destinata exequendo celeritas et prout animum intendisset aut in malis pronus, aut in rectis industrius — — — — — — *(Az elbeszélés itt, — a lap végén — megszakad.)*

---

[1]) Székely Mózes?

Epigrammok.

Budáról.

Buda per omnigenas . . . clarissima gentes,
Cuius regificus sidera tangit apex,
Quae diadematis *(sic)* servis (?) invita tyrannis,
Et cumulata gemis . . . funeribus.
Eheu quam longo tandem post tempore cives
Municipesque tuos per tua rura vides!
ua (?) brevis ingentem properat se fundere in Istrum
Finitimus Racus, nobilis inter aquas.
O regum domus excellens habitataque Marte
Regia, barbaricas spernere sueta minas!
Te! *(talán* Tu!) nisi Germanus furiali armatus Erynni
Traxisset Turcas in tua tecta feros,
Budaque nunc stares regnique arx alta maneres,
Advena nec partas hostis haberet opes!
Conditor annorum et lucis moderator Apollo
Nunc decimam terrae iungit Olympiadem, [1])
Inclyta barbaricis quod *(quum)* Buda opressa tyrannis
Parere Ungarico desiit imperio.
Nunc laeti faciem loci spectamus et urbis
Conspectuque licet iam propiore frui

[1]) E sorhoz oldalt Szamosközy e két évszámot jegyezte föl: 1605. 1542, kihozván a 63 év (tehát nem 10 Olympias) különbséget. Az 1605. évszámból s a költeményből combinálható, hogy Sz. 1605. november hóban Bocskaival, tán ennek kiséretében, mint historiograph táborozott »Racus« mezején.

Et . . . hostili formidine Racus amarus
Indigenas veros per sua rura tenet!
Da Deus ut quod rus licuit pede tangere fausto
His etiam liceat olim habitare locis
Budaque regali Stephan . . . alta paratu [?]

— — — — — — — —

(A költemény itt megszakad).

Cometa.

Formidabilibus suspendor in aethere flammis
Et trepidant crines pallida regna meos.

Nix.

Acre gelu albavit pluvias nomenque (!) coloremque
Addidit, ast idem est qui fuit ante sapor.

(Ugyanarról.)

Imber eram, nisi me glaciasset in aëre frigus,
Aestatis fueram filia, nunc hiemis.

Acetum.

Dum sapui, Ganymede tuo gustabar ab ore,
Postquam desipui, condio iura coqui.

Membrana ovilla.

Ah quam multa meam pinxit sapientia pellem,
His ego cum scriptis nec tibi cedo Plato.

(Az ablakról).

Sunt sine me caecique lares caecique penates,
Inque domos soli pando, fenestra, viam.

Fornax.

Transmittit placidum fornax sine fece calorem,
Incassumque foris torrida saevit hiems.

Flamma.

Quid retines nostram, male flagrans Titio, flammam?
Fac: pariter (?) mecum sidera summa petas!

FÜGGELÉK.

Szamosközy gyüjteményes könyvéből. *)

De duodecim mensibus anni.

Januarius.

Jano[1]) patris tempore
Circumcisum tres magi
Saluatorem uisitant,
Ex lupo fit agnus. [2])

Februarius.

Infans templo sistitur [3])
Roma Petrum suscipit [4])
Matthias occiditur
Mense Februari.

Martius.

Primo quondam Martio [5])
Mox eodem tertio [6])

---

*) Az alább következő költemény nem a Szamosközyé. De jegyzeteiért ezt, valamint az alábbiakat tárgyaik érdekességénél fogva, mint függeléket ide iktatjuk.

Januariushoz Szamosközy oldalt jegyezte: [1]) Jani legendum videtur idest Januario mense. [2]) idest ex Paulo persecutore Christianorum fit apostolus.

Februariushoz: [3]) idest Purificatio Mariae.
[4]) Cathedra Petri.

Martiushoz: [5]) Olim enim Martius fuit anni primus mensis. [6]) Nunc idem Martius tertius mensis est.

Gabriel annunciat
Christum nasciturum.

Aprilis.

Saepe quem resuscitat [1])
Nec non fruges herbidas
Marco teste conserens [2])
Germinans Aprilis.

Majus.

Qui duos Apostolos [3])
Ramis ornat arborum, [4])
Idem maius inuenit
Arborem salutis. [5])

Junius.

Coelo Christo Junius
Terris mittit spiritum, [6])
Praecursorem procreat [7])
Tollit Janitorem. [8])

Julius.

Aestuante Julio
Diuisis Apostolis,
In Judaea permanens
Mactatur Jacobus.

Aprilishez: [1]) Saepe idest praesepium, nempe in quo dominus Christus natus est.

[2]) idest Circa festum Marci herbescentem uiriditatem expromit terra.

Oldaljegyzetek Szamosközy kezétöl: [3]) Philippum et Jacobum. [4]) Nam frondes arborum hoc mense foliis vestiuntur. [5]) idest Maius mensis habet inventionem sanctae crucis. [6]) Pentecostes. [7]) Joannem Baptistam. [8]) Petrus apostolus interficitur et Paulus.

Christophori Hagymasi epithaphium in templo maiori Albae Juliae.

Quisquis ades, uerte huc oculos uenerare sepulcrum
Tam magnum heroëm quam brevis urna tegit.
Christophori hic cinis Hagmasi quem clara Beregzo
Pannonica illustrem nobilitate tulit
Hoc duce defensum est Varadinum, hunc hostis uterque
Horruit auspicÿs Jane secunde tuis.
Hunc generum asciuit Stephanus bellique magistrum
Praefecit populis Dacia clara tuis.
Occidit heu mediis nondum maturus in annis,
De tanto superest nil nisi fama viro. *)

*) *Oldalt Szamosközy jegyzése:* Quomodo generum? Cum Stephani regis sororem duxerit uxorem, non filiam. Atque gener meus est filiae meae maritus.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. (Monumenta Hungariae Historica). *I. osztály Okmánytárak.* (Diplomataria). I—XXV. kötet. 1857—1879. 8-rét. Ára az eddig megjelent 23 kötetnek együtt megrendelve 45 frt. Tartalom:

Magyar történelmi okmánytár, a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. (1441—1652. Összeszedte a lemásolta Hatvani (Horváth) Mihály. I—IV. kötet. (Monum. Diplom. 1—4. köt.) 1857—59. 89½ ív 6 frt.

Magyar történelmi okmánytár, londoni könyv- és levéltárakból 1521—1717. Összeszedte és lemásolta Simonyi Ernő. Egy kötetben. (Monum. Diplom. 5. köt.) 1859. 316 lap. 2 frt.

Arpádkori uj okmánytár. (Codex Diplom. Arpadianus cont.) Fejér Gy. Codex Diplomaticusának folytatása. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. I—XII. kötet. (Monum. Diplom. 6—13. 17. 18. 20. 22. kötet.) 1860—1874. 392 ív 28 frt.

Alvinczi Péter okmánytára. (Diplom. Alvinczianum.) Erdélyi visszacsatolása felett a magyar királylyal és meghizottjával folytatott alkudozások történetéhez 1685—1688. Közzétette Szilágyi Sándor. 2 kötetben. (Monum. Diplom. 14. 15. köt.) 1870. l. VI és 421 lap. II. 338 és LVIII lap. 4 frt.

III. Pál pápa és Farnese Sándor bibornok Magyarországra vonatkozó diplomacziai levelezései. 1535—1549. Közli Óváry Lipót. (Monum. Dipl. 16. köt.) 1879. XXXVI. és 214 lap. Ára 2 frt.

Pázmány Péter levelezése. (Cod. Epistol. Petri Pázmány Card). Közzé teszi Frankl Vilmos I. kötet. 1605—1625. (Monum. Diplom. 19. köt.) 1873. XXV és 461 lap 3 frt.

Okmánytár I. Rákóczi György svéd és franczia szövetkezéseinek történetéhez. 1632—1648. Szerkeszté és jegyzetekkel ellátta Szilágyi Sándor. Egy kötet. (Monum. Diplom. 21. kötet.) 1873. IX. és 401 lap. 2 frt.

Okmánytár II. Rákóczi György diplomatiai összeköttetéseihez. (1648—1660. Szerkeszté Szilágyi Sándor. Egy kötet. (Monum. Diplom. 23. kötet.) 1874. VII és 740 lap. 3 frt.

A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése 1632—1660. Szerkeszté Szilágyi Sándor. Egy kötet, két fényvéseti hasonmással. (Monum. Diplom 24. kötet.) 1875. XII és 644 lap. 4 frt.

Olah Miklós levelezése. Közli Ipolyi Arnold. Egy kötet. (Monum. Diplom. 25 kötet.) 1876. XV és 639 lap. 3 frt.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. (Monumenta Hungariae Historica.) *II. osztály. Irók.* (Scriptores) I—XXIII. 1. 2. fele. XXIV—XXIX. és XXXII. kötet. Egy a VIII. kötethez tartozó pótfüzettel. 1857—1877. 8-rét. Ára az eddig megjelent 30 kötetnek együtt megrendelve 54 frt. Tartalom:

Szerémi György, II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról. 1484—1543. Közli Wenzel Gusztáv. Egy kötet. (Monum. Script. 1. köt.) 1857. XXXIV. és 410 lap. 2 frt.

Verancsics Antal, m. k. Helytartó. Esztergomi Érsek összes munkái. Közli Szalay László (1—7) és Wenzel Gusztáv (8—12) 12 kötet. Név és tárgymutatóval. (Monum. Script. 2—6. 9. 10. 19. 20. 25. 26. 32. kötet.) 1857. 294 ív 26 frt.

Gr. Illésházy István nádor följegyzései 1592—1603, és Hidvégi Mikó Ferencz historiája 1594—1613. Biró Sámuel folytatásával. Közli Kazinczy Gábor. Egy kötet. (Monum. Script. 7. kötet.) 1863. IX és 231 lap. 2 frt.

Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák, történeti maradvanyai. Összeszedte s jegyzetekkel és oklevéltárral kisérve kiadta Szilágyi Sándor. Egy kötetben s egy pótfüzettel. (Monum. Script. 8 kötet.) 1867. 544 lap. 2 frt.

Altorjai B. Apor Péter munkái. Közli Kazinczy Gábor. Egy kötetben. (Monum. Script. 11. kötet.) 1863. X és 434 lap. 2 frt.

Brutus János Mihály, m. kir. történetiró magyar historiája. 1490—1562. A m. k. egyetemi könyvtár eredeti kéziratából a szerző életével közli Toldy Ferencz. I. II. III. kötet. (Monum. Script. 12. 13. 14. kötet.) 1863—1867. I. CIX és 401 lap. II. IX és 495 lap. III. VIII és 474 lap. Ára 7 frt.

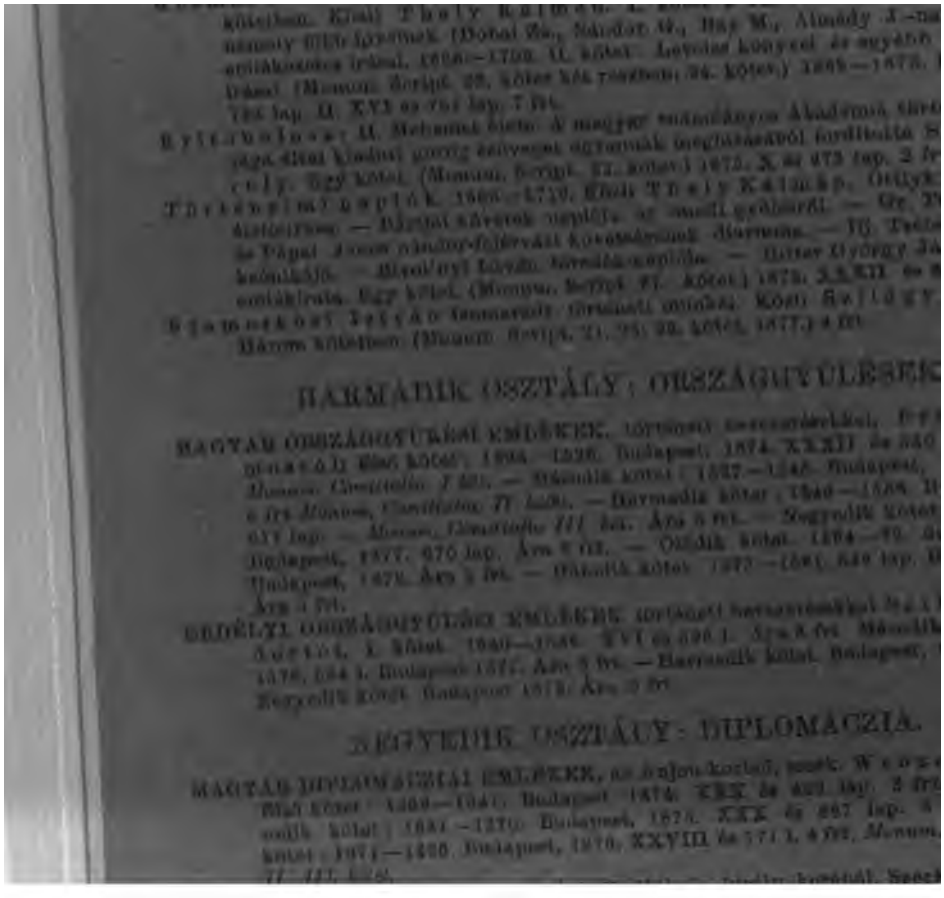

Stanford University Libraries
3 6105 002 419 955
DB
932
M64
29-30
1877-188
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493
All books may be recalled after 7 days
DATE DUE